ئىسلام دىنى
ۋە
ئىناقلىق - دوستلۇق

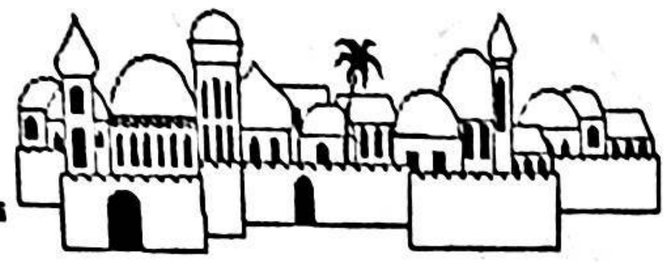

ئىسلام دىنى ئىتتىپاقلىق، كەڭ قورساقلىنى تەشەببۇس قىلىدىغان دىن

بسم الله الرحمن الرحيم

هەق سۆبهانەهۇ ۋە تائالا مۇبارەك «قۇرئان كەرىم»دە ئېيتىدۇكى:

هەممىگلار ئاللاهنىڭ ئاغامچىسىغا مەھكەم يېپىشىگلار، ئايرىلماڭلار.

ـــــسۈرە«ئال ئىمران»(3 ـ سۈرە)، 103 ـ ئايەت

ئاللاھ تائالا يەنە ئېيتىدۇكى:

ئەپۇنى دوست تۇتقىن، ياخشىلىققا(يەنى ياخشى سۆز قىلىشقا، ياخشى ئىش قىلىشقا) بۇيرۇغىن، نادانلار بىلەن تەڭ بولمىغىن(يەنى نادانلارنىڭ قىلغىنىنى قىلماي، ئۇلارغا مۇلايىم بولغىن).

ـــــسۈرە«ئەئراف»(7 ـ سۈرە)، 199 ـ ئايەت

ئەبۇ مۇسا ئەشئەرىدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيهى ۋە سەللەم مۇنداق دېگەن: "مۆمىنلەر بىلەن مۆمىنلەر خۇددى هەرقايسى بۆلەكلىرى بىر-بىرىگە زىچ كىرىشتۈرۈلگەن بىر ئىمارەتكە ئوخشاش بىر-بىرى بىلەن باغلانغان"(رەسۇلۇللاھ بۇ گەپلەرنى دەۋېتىپ بارماقلىرىنى كىرىشتۈرۈپ كۆرسەتكەن) (بۇخارى، مۇسلىم توپلىغان). يەنە ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنهادىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيهى ۋە سەللەم مۇنداق دېگەن: "ئاللاھ رەھىملىك، هەممە ئىشتا مۇلايىملىقنى ياخشى كۆرىدۇ" (بۇخارى، مۇسلىم توپلىغان).

ئاللاھ تائالانىڭ ئەمرى ۋە رەسۇلۇللاھنىڭ تەلىملىرىدە ئىتتىپاقلىق ۋە كەڭ قورساقلىقنىڭ مۇھىملىقى ئېنىق كۆرسىتىلگەن. ئىتتىپاقلىق بىز مۇسۇلمانلارنىڭ كۈچ مەنبەسى، شۇڭا ئاللاھ تائالا ۋە رەسۇلۇللاھ بىزنى ئىتتىپاقلىشىشقا، پارچىلانماسلىققا بۇيرۇغان.

كەڭ قورساقلىق ۋە چۈشىنىش ـــ ئىتتىپاقلىقنىڭ ئالدىنقى شەرتى ۋە ئاساسى، بىز پەقەت كەڭ قورساق قەلبىمىز بىلەن باشقىلارنى كۆپرەك چۈشەنسەك، ئوخشاش بولمىغان پىكىر ۋە قاراشلارغا كەڭ قورساقلىق قىلساق، ئۇلار بىلەن پىكىر ئالماشتۇرساق هەمدە ياخشى نىيەتتە كېڭەشسەك ۋە پايدىلىق مۇھاكىمە ئېلىپ بارساقلا، ئۆزئارا ئىتتىپاقلىقنى كۈچەيتەلەيمىز. ئەپسۇس، ئېچىنغان هالدا كۆرۈۋاتىمىزكى، مۇسۇلمانلىرىمىز ئىچىدىكى بەزىلەر يىلتىزنى قايرىپ قويۇپ، شاخچىلارغا ئېسىلۋېلىۋاتىدۇ، بىز مۇسۇلمانلارغا ئورتاق

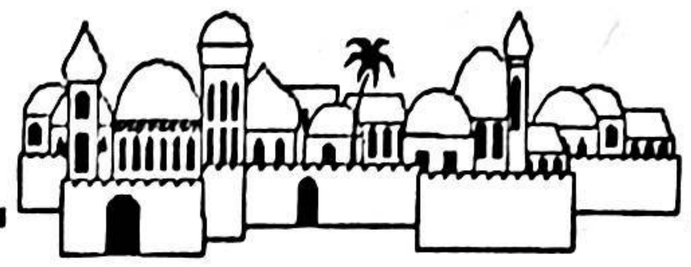

بولغان بەش پەرز، ئالتە ئىمانغا نەزەر سالمايۋاتىدۇ، ئەكسىچە، دىن جەھەتتىكى بەزى ئۇششاق شاخچە مەسىلىلەر ئۈستىدە يىپىدىن يېڭىسىغىچە ئىيتىشىپ، ئېگىز-پەسلىك تالىشىۋاتىدۇ، ھەتتا ئىسلام دىنىمىزنىڭ ئىتتىپاقلىق، كەڭ قورساقلىق روھىغا پەرۋا قىلماي، بىر-بىرىگە ھۇجۇم قىلىپ، بىر-بىرىنى قارىلاۋاتىدۇ، باشقىلارنى چۈشۈرۈپ، ئۆزىنى كۆتۈرۈۋاتىدۇ. نەتىجىدە، ئايرىم كىشىلەر قاراشلىرى بىلەن ئەمەل قىلىۋاتقان ئىشلىرىدىكى كىچىككىنە پەرقلەر تۈپەيلىدىن ئۆزئارا بېرىش-كېلىش قىلىشمايۋاتىدۇ، بىر-بىرى بىلەن سالا ملاشمايۋاتىدۇ...ۋەھاكازالار. شۇنى بىلىش كېرەككى، بۇ قىلمىشلار ئايەت-ھەدىسلەردىكى تەلىملەرگە ۋە ئىسلام دىنىمىز تەشەببۇس قىلىدىغان ئىتتىپاقلىق، كەڭ قورساقلىق روھىغا خىلاپ بولۇپ، بىز مۇسۇلمانلار ئارىسىدا مەۋجۇت بولماسلىقى كېرەك ئىدى. بىز ئايەتى كەرىمە ۋە ھەدىس شەرىپلەردىكى ئىتتىپاقلىق ۋە كەڭ قورساقلىق توغرىسىدىكى تەلىملەرنى ئېسىمىزدە چىڭ ساقلاپ، مۇسۇلمانلىرىمىز ئارىسىدىكى ئىتتىپاقلىقنى قوغداپ، دىنىمىزنى ئىتتىپاقلىق، كەڭ قورساقلىق كەيپىياتى ئىچىدە نورمال جارى قىلدۇرۇشىمىز، تار رامكىلىق ئىدىيە-ھەرىكەتلەرنىڭ ئىمانىمىزغا نۇقسان يەتكۈزۈشىگە يول قويماسلىقىمىز لازىم.

1. ئىسلام دىنى كەڭ قورساقلىقنى تەشەببۇس قىلىدۇ

ئىسلام دىنى ئەپۇ قىلىشنى تەشەببۇس قىلىدۇ، ئەپۇ قىلىش بولسا كەڭ قورساق بولۇشنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. كەڭ قورساقلىق نىيىتى بولغاندىلا ئەپۇ قىلىشنى ئىشقا ئاشۇرغىلى بولىدۇ. «قۇرئان كەرىم»دىكى بىرمۇنچە سۈرە-ئايەتلەردە بۇ گۈزەل ئەخلاق تىلغا ئېلىنغان، رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم ئۆزىنىڭ رەھىمدىل، كەڭ قورساقلىق پەزىلىتى ۋە كۆڭلى-كۆكسى كەڭلىكى ئارقىلىق بۇ جەھەتتە بىزگە تېخىمۇ شانلىق نەمۇنە تىكلەپ بەرگەن.

ئىسلام دىنىنىڭ كەڭ قورساقلىق تەشەببۇسى ھەممە كىشىگە تەدبىقلىنىدۇ. ھەرقانداق ئادەمگە، جۈملىدىن مۇسۇلمانلار ۋە مۇسۇلمان ئەمەسلەرنىڭ ھەممىسگە كەڭ قورساق بولۇش، ئۇلار بىلەن دوستانە ئۆتۈش كېرەك. ئۇرۇغ-تۇغقان، دوست-يارەنلەر ئارىسىدا، قۇلۇم-قوشنىلار ئارىسىدىلا كەڭ قورساق بولۇپ قالماستىن، ئۆزگە دۇشمەنلىك بىلەن قارايدىغان كىشىلەر بولغان تەقدىردىمۇ ئۇلارنىڭ قىلغان يامانلىقىغا ياخشىلىق بىلەن مۇئامىلە قىلىش كېرەك. بۇ جەھەتتە رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم تەڭدىشى يوق ئۈلگىمىز. ئۇ زات مۇسۇلمان قەبىلىداشلىرىغا قارىتا كەمتەر، تەلەپچان بولۇش پەزىلىتىنى ئىپادىلەپلا قالماستىن، مۇسۇلمان ئەمەسلەرگە ھەتتا ئۆزگە زىيانكەشلىك

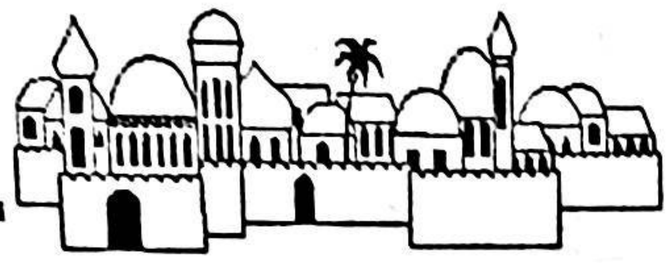

قىلغان دۇشمەنلىرىگە قارىتا مۇ كەڭ قورساق، رەھىمدىل، ياخشى مۇئامىلىدە بولۇشتەك يۈكسەك پەزىلەتنى ئىپادىلىگەن. ئۇ زات ئىسلام دىنىنى دەۋەت قىلىش جەريانىدا مەككە مۇشرىكلىرىنىڭ خىلمۇخىل زەربىسى ۋە زىيانكەشلىكىگە ئۇچرىغان، ھەتتا ئۇ زات:"ھەرقانداق بىر پەيغەمبەر ئۇچرىغان زىيانكەشلىك مەن ئۇچرىغان زىيانكەشلىكتەك ئېغىر بولغان ئەمەس" دېگەنىدى. لېكىن، رەسۇلۇللاھ مەككىنى فەتھى قىلىپ غەلىبە قازانغان چاغدا، ئىلگىرى ئۆزىگە ۋە مۇسۇلمانلارغا زىيانكەشلىك قىلغان، كۆز ئالدىدا دەككە-دۈككە ئىچىدە مەككىنىڭ بىر بۇلۇڭىغا يىغىلىپ ئېغىر جازانى كۈتۈۋېلىۋاتقان رەقىبلىرىگە:"بېرىڭلار، ھەممىڭلار ئازاد" دېگەن. كۆڭلى-كۆكسى شۇنچە كەڭ، شۇنچە ئازادە رەسۇلۇللاھ ھەقىقەتەن داھىيلىققا مۇناسىپ. رەسۇلۇللاھ ئۆزى باشلامچىلىق بىلەن ئۇلۇغ بولۇپلا قالماستىن، ساھابىلىرىغىمۇ ئۆزىگە قاتتىق تەلەپ قويۇش، باشقىلارغا كەڭ قورساق بولۇش توغرىسىدا دائىم تەلىم بېرەتتى. ئۇبادە ئىبنى سامىت رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋە سەللەم ئۆز ساھابىلىرىغا: "مەن سىلەرگە ئاللاھ ئۈ ئارقىلىق دەرىجەڭلارنى ئۈستۈن قىلىدىغان ئەمەللەرنى ئېيتىپ بېرەيمۇ؟" دېگەندە، ساھابى كىرامىلار: " ھەئە، ئى رەسۇلۇللاھ! " دېگەن، رەسۇلۇللاھ: "ساڭا قوپاللىق قىلغان ئادەمنى كەچۈرگىن؛ ساڭا ئادىل بولمىغان ئادەمنى ئەپۇ قىلغىن؛ ساڭا بەرمىگەن ئادەمگە بەرگىن؛ سەندىن سىلە-رەھىمنى ئۈزگەن ئادەم بىلەن دوستلۇقىڭنى ساقلىغىن" دېگەن (بەزار، تەبرانى توپلىغان).

ھەق سۆبھانەھۇ ۋە تائالا مۇبارەك «قۇرئان كەرىم»دە ئېيتىدۇركى:

ھەممىڭلار ئاللاھنىڭ ئاغامچىسىغا مەھكەم يېپىشىڭلار، ئايرىلماڭلار.

——سۈرە«ئال ئىمران»(3-سۈرە)، 103-ئايەت

ئاللاھ تائالا يەنە ئېيتىدۇكى:

ئەگەر پەرۋەردىگارىڭ خالىسا ئىدى، پۈتۈن ئادەملەرنى ئەلۋەتتە بىر ئۈممەت قىلاتتى، ئۇلار (دىن توغرىسىدا) داۋاملىق ئىختىلاپ قىلىشقۇچىلاردۇر.

——سۈرە«ھۇد»(11-سۈرە)، 118-ئايەت

يۇقىرىدىكى ئايەتتى كەرىمەلەر بىزگە شۇنى ئۇقتۇرىدۇكى، مۇسۇلمانلار ئىتتىپاق بولۇشى، بۆلۈنۈشكە قارشى تۇرۇشى كېرەك. ئىتتىپاقلىق —— ئىسلام دىنىمىز تەشەببۇس قىلىدىغان گۈزەل ئەخلاق، جەمئىيەت مۇقىملىقى، جەمئىيەت يۈكسىلىشى ۋە جەمئىيەت تەرەققىياتىنىڭ ئاساسىي كاپالىتى، شۇنداقلا مۇسۇلمانلار كۈچ-قۇدرىتىنىڭ مەنبەسى. ئىتتىپاقلىشىشتا، ئاللاھ تائالانىڭ ئەمرىگە ۋە رەسۇلۇللاھنىڭ تەلىمىگە ئەمەل قىلىپ، ھەممە بىر نىيەتتە بولۇش،

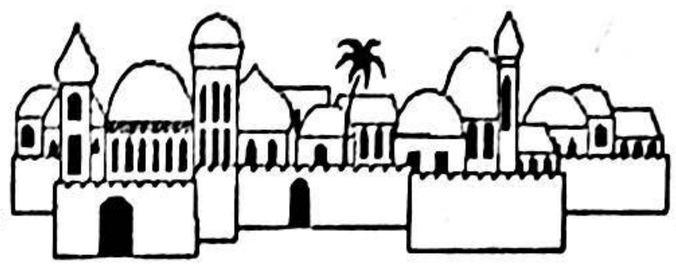

بۆلگۈنچىلىك قىلماسلىق كېرەك. ئىتتىپاقلىششتا يەنە، كەڭ قورساق بولۇشتەك گۈزەل ئەخلاقنى جارى قىلدۇرۇش، ئوخشاش بولمىغان مەزھەپلەرنىڭ ئوخشاش بولمىغان كۆزقاراشلىرى ۋە ئوخشاش بولمىغان ئۇسۇللىرىغا يول قويۇپ، ئوخشاشلىقلاردا بىرلىككە كېلىپ، پەرقلەرنى ساقلاپ قېلىش، ئۆزئارا ھۆرمەت قىلىش، بىر-بىرىنىڭ ئىشلىرىغا ئارىلاشماسلىق كېرەك. ئىسلام دىنىمىزنىڭ قارىشىچە، كۆزقاراش ۋە پىكىردە ئوخشاش بولماسلىق ياكى ئىختىلاپلىششمۇ ئاللاھ تائالانىڭ ئىنسانلارغا قىلغان رەھمىتى. ئاللاھ تائالا ئىختىلاپ ئارقىلىق كىشىلەرنىڭ ئەقل-ئىدراكىنى ئېچىپ، نەزەر دائىرىسىنى كېڭەيتىپ، ئىنسانلارنى توختىماي ئۆگىنىپ، ئىزدىنىپ، مۇھاكىمە قىلىپ، مۇنازىرە قىلىشىپ، كېڭىشىپ ئاخىرى بىرلىككە كېلىپ ھەقىقەتكە يېتىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلدۇ. شۇڭا ئىختىلاپلىشىش ھەرگىزمۇ پارچىلىنىش ھېسابلانمايدۇ.

2. دىنىمىزنىڭ ئاساسىدا چىڭ تۇرۇپ، مەزھەپ-پىرقە قاراشلىرىنى سۈسلاشتۇرايلى

ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە بىزگە تەلىم بەرگەنكى:

ئاللاھ سىلەرگە دىندىن نۇھقا تەۋسىيە قىلغان نەرسىنى، ساڭا(يەنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا) بىز ۋەھيى قىلغان نەرسىنى، ئىبراھىمغا، مۇساغا ۋە ئىيساغا بىز تەۋسىيە قىلغان نەرسىنى بايان قىلدى. سىلەر دىننى بەرپا قىلىڭلار، دىندا تەپرىقىچىلىك قىلماڭلار.

——سۈرە«شۇرا»(42-سۈرە)، 13-ئايەت

«قۇرئان كەرىم»دە يەنە ئېيتىلىدۇركى:

(ناسارالار)نىڭ پىرقىلىرى ئۆزئارا ئىختىلاپ قىلىشتى، زالىملارغا قاتتىق كۈن (يەنى قىيامەت كۈنىنىڭ) ئازابىدىن ۋاي!

——سۈرە«زۇخرۇف»(43-سۈرە)، 65-ئايەت

ئەبۇ ھۈرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋە سەللەم مۇنداق دېگەن: "مەن سىلەرگە ئىككى ئەڭگۈشتەرنى قالدۇرۇپ كەتتىم، ئۇنى چىڭ تۇتساڭلار مەڭگۈ ئادىشىپ قالمايسىلەر. ئۇ بولسىمۇ ئاللاھنىڭ كىتابى(قۇرئان) ۋە مېنىڭ سۈننىتىمدۇر"(مالىك توپىلىغان). ئاللاھ تائالا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى ئەۋەتتى، «قۇرئان كەرىم»نى نازىل قىلدى، بىز مۇسۇلمانلار «قۇرئان كەرىم»نىڭ تەلىملىرىگە ئەمەل قىلىپ، رەسۇلۇللاھنىڭ سۈننەتلىرىگە يېقىندىن ئەگىشىپ، ئىسلام مەدەنىيىتىنى دۇنيانىڭ ھەرقايسى جايلىرىغا تارقاتتۇق. بىز مۇسۇلمانلار پەخرلەنگەدەك بۇگۈنكى كۈنگە ئىگە بولۇشتا، ئاللاھ تائالانىڭ

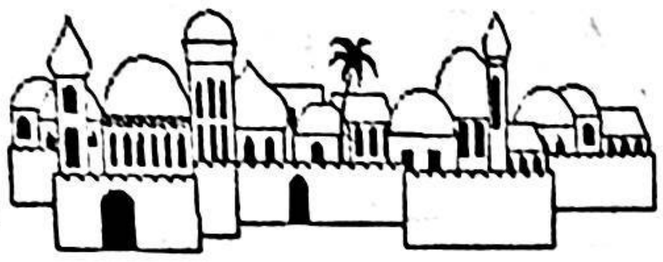

يارديمدىن باشقا، ئاللاھ تائالانىڭ ئاغامچىسى ـــ «قۇرئان كەرىم»گە ۋە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ۋەسىيەتلىرىگە چىڭ ئەمەل قىلىپ، ھەممە بىر نىيەتتە بولۇپ بىردەك ئىتتىپاقلىششقا تايانىدۇق.

بىز ئەھلى سۈننىيلارنىڭ تۆت چوڭ فىقھە مەزھىپىدە قۇرئان كەرىم ۋە ھەدىس شەرىفلەرنى چۈشىنىش جەھەتتە بەزى كىچىك پەرقلەر بولغان، بەزى فىقھە مەسىلىلىرىگە كونكرېت ھۆكۈم قىلىشتا بەزى كىچىك ئىختىلاپلار بولغان. لېكىن ھەرقايسى فىقھە مەزھىپىنىڭ فىقھە جەھەتتىكى ئاساسلىق ھۆكۈملىرى بىردەك بولۇپ، تۈپ جەھەتتىن زىددىيەت يوق. مەسىلەن، تاھارەتتىكى باشقا مەسىھ قىلىشنى ھەرقايسى فىقھە مەزھىپى پەرز دەپ قارايدۇ: ھەنەفىيە مەزھىپى باشنىڭ تۆتتىن بىر قىسمىغا مەسىھى قىلىش پەرز دەپ قارايدۇ، شافىئىي مەزھىپى ئازراق بىر قىسىم چاچقا مەسىھى قىلسىلا بولىدۇ، دەپ قارايدۇ، مالىكى مەزھىپى بولسا باشنىڭ ھەممىسگە مەسىھى قىلىش پەرز دەپ قارايدۇ. بۇنىڭدىن كۆرگىلى بولىدۇكى، ھەرقايسى مەزھەپلەرنىڭ ھۆكمى چوڭ جەھەتتىن ئوخشاش، كىچىك جەھەتتىن پەرقلىق، ئۇلارنىڭ ھەممىسى «قۇرئان كەرىم»دىكى:

ئى مۆمىنلەر! (سىلەر تاھارەتسىز بولۇپ) نامازغا (ئوقۇماقچى بولۇپ) تۇرغىنىڭلاردا، يۈزۈڭلارنى يۇيۇڭلار، قولۇڭلارنى جەينىكىڭلار بىلەن قوشۇپ يۇيۇڭلار، بېشىڭلارغا مەسىھى قىلىڭلار...

ـــسۈرە« مائىدە»(5 ـ سۈرە)، 6 ـ ئايەت

دېگەن ئايەتنى كەرىمەگە ئەمەل قىلىپ، تاھارەت ئالىدۇ، تاھارەت ئالماسلىقنى تەشەببۇس قىلىدىغان ھېچكىم يوق. دېمەك، پەرق كىچىككىنە بولۇپ، پرىنسىپلىق ئەمەس.

تۆت چوڭ فىقھە مەزھىپىنىڭ ھەممىسى ئەھلى سۈننىلار بولۇپ، پەقەت شەرئىەت پرىنسىپلىرىنى تەدبىقلاشتا ئوخشىماسلىقلار بار. ھەرقايسى مەزھەپلەرگە ئەمەل قىلىدىغان مۇسۇلمانلار دۇنيانىڭ ھەرقايسى جايلىرىغا تارقالغان، ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشى بىلەن، بىر خىل شەرئىەت ئەنئەنىسى سۈپىتىدە ۋارىسلىق قىلىنىپ، ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئىسلام دىنىمىزنى روناق تاپقۇزۇش ئۈچۈن غايەت زور رولىنى جارى قىلدۇرغان. شۇڭا، ئوخشىمىغان پىرقە ياكى ئوخشىمىغان مەزھەپ كۆزقارىشى ۋە ئۇسۇلىغا قارىتا، بىز چوقۇم ئۆزئارا ھۆرمەت قىلىش، ئۆزئارا كەڭ قورساق بولۇش، بىر ـ بىرىنىڭ ئىشىغا ئارىلاشماسلىق ئاساسىدا مۇئامىلە قىلىشىمىز لازىم.

بىز مۇسۇلمانلار مەيلى قايسى پىرقە، قايسى فىقھە مەزھىپىگە تەئەللۇق بولمايلى، بىزنىڭ تۈپ ئېتىقادىمىز ئوخشاش، ئوخشىمايدىغان تەرىپى پەقەت بەزى شاخچە مەسىلىلەردە پەرقنىڭ بولغانلىقىدا، بۇ پەرقلەر بىزنىڭ

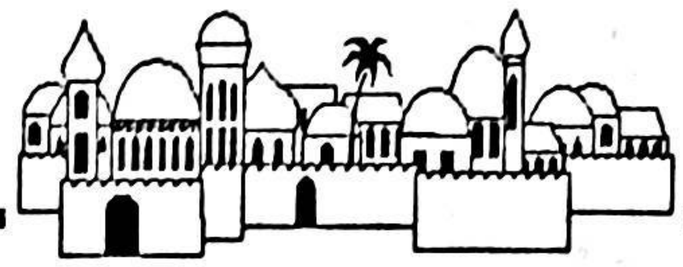

ئېتىقادىمىزغا زىيان يەتكۈزەلمەيدۇ، ئىتتىپاقلىقىمىزغا تېخىمۇ توسالغۇ بولالمايدۇ. بىز چوقۇم بارابەر، ئۆزئارا ھۆرمەت قىلىش، ئۆزئارا كەڭ قورساق بولۇش پرىنسىپىدا چىڭ تۇرىشىمىز لازىم، بۇنداق شاخچە مەسىلىلەر ئۈستىدە بىر-بىرىمىزگە ھۇجۇم قىلىشىمىزنىڭ، ئېيتىشىپ يۈرۈشىمىزنىڭ ھاجىتى يوق. مۇسۇلمانلارنى قارىغۇلارچە كۈففار دەيدىغان قىلمىشلاردىن يىراق تۇرىشىمىز كېرەك. بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە ئاگاھلاندۇرۇپ ئېيتىدۇركى:

دىندا بۆلگۈنچىلىك قىلىپ تۇرلۇك پىرقىلەرگە ئايرىلغانلاردىن سەن ئادا-جۇداسەن؛ ئۇلارنىڭ ئىشى پەقەت ئاللاھقىلا خاستۇر(يەنى ئاللاھنىڭ باشقۇرىشىدىدۇر). كېيىن(يەنى ئاخىرەتتە) ئاللاھ ئۇلارنىڭ قىلمىشلىرىنى ئۆزلىرىگە ئېيتىپ بېرىدۇ.

——سۈرە«ئەنئام»(6-سۈرە)، 159-ئايەت

ئەنەس ئىبنى مالىك رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋە سەللەم مۇنداق دېگەن:"ئۆزئارا ئۆچمەنلەشمەڭلار، بىر-بىرىڭلارغا ھەسەتخورلۇق قىلماڭلار، بىر-بىرىڭلارنىڭ پېيىغا چۈشمەڭلار، ئۆزئارا ئادا-جۇدا بولۇشۇپ كەتمەڭلار، ھەممەڭلار ئاللاھنىڭ بەندىسى، مۇسۇلمانلار بىر-بىرى بىلەن قېرىنداش. مۇسۇلماننىڭ ئۆزىنىڭ دىنى قېرىندىشىنى ئۈچ كۈندىن ئارتۇق تاشلىۋېتىشى ھارام"(بۇخارى توپلىغان).

ھەممىزگە مەلۇمكى، ھەر نۆۋەتتىكى ھەج مەزگىلىدە، دۇنيانىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن كەلگەن مۇسۇلمان قېرىنداشلار مۇقەددەس زېمىنغا يىغىلىدۇ. ھەرەم مەسچىتى، پەيغەمبەر مەسچىتى ۋە باشقا مەسچىتلەردە نامراز ئۆتىگەن ۋاقتىمىزدا، پىرقە ۋە مەزھەپلەرنىڭ ئوخشىماسلىقىغا قارىماي، ھەممەيلەن بىر ئىمامغا ئىقتىدا قىلىپ، ھەركىم ئۆزىنىڭ بەلگىلىمىسى ۋە قائىدە يۇسۇنى بويىچە، ھەرخىل شەكىللەردە نامراز ئوقۇيدۇ. بۇ چاغدا ھەركىمنىڭ نامراز ئۆتەش شەكىللىرى ئانچە ئوخشاپ كەتمىسىمۇ، ھەممىز بىر ئىمامغا ئىقتىدا قىلىپ، بىرلا نىيەتتە بولىمىز؛ سەممىي ئىخلاسمىز بىلەن، ئاللاھقا تائەت-ئىبادەت قىلىپ، پەرزنى ئورۇنداپ، ئاللاھنىڭ رازىلىقىنى قولغا كەلتۈرۈپ، ئاللاھنىڭ مەغپىرەت قىلىشىنى تىلەيمىز. بۇ چاغدا، ھېچكىم ئوتتۇرىغا چىقىپ بىرى-بىرىنى بىرنەرسە دېمەيدۇ، باشقىلارنى نامراز شەكىللىرى توغرا بولمىدى، نامراز تەرتىپى توغرا بولمىدى، ئوقۇغان سۈرە-ئايەتلىرى توغرا بولمىدى، كىيىم-كېچەكلىرى توغرا بولمىدى، دەپ ئەيىبلىمەيدۇ. بۇ چاغدا جامائەتنىڭ مەزھەب كۆزقاراشلىرى كۆزگە چېلىقمايدۇ، جامائەتنىڭ ھەممىسى پەقەت بىز مۇسۇلمانلار ئارىسىدىكى كەڭ قورساقلىق، چۈشىنىش ۋە ئىتتىپاقلىقنىڭ مەۋجۇتلۇقىنىلا ھېس قىلىدۇ. ئەلھەمدۇلىللاھ! بۇ نېمە دېگەن ياخشى ھالەت! ئاللاھ تائالا

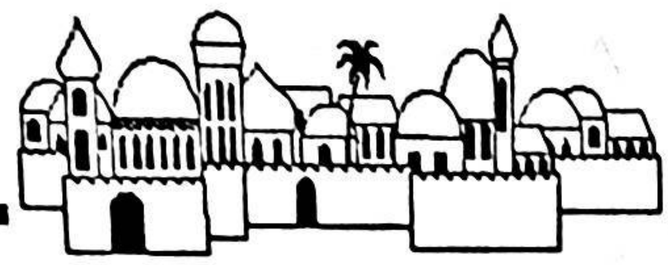

مۇشۇنداق ھالەتنىڭ دائىم مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشىغا نىسبەتەن قىلغاي!

3. ئىتتىپاق، كەڭ قورساق بولايلى، ئوخشاشلىقلاردا بىرلىككە كېلىپ، پەرقلەرنى ساقلاپ قالايلى

قەدىمدىن بۇيان، بىز جۇڭگو مۇسۇلمانلىرىنىڭ مۇتلەق كۆپ سانلىقى ھەنەفىيە مەزھىپىگە ئەمەل قىلىپ كەلدى. بۇ، بىز جۇڭگو مۇسۇلمانلىرىنىڭ ئەنئەنىسى.

ئاللاھنىڭ ھىممىتىگە شۈكۈر، تارىختا ئۆتكەن ئۆلىمالىرىمىز «قۇرئان كەرىم»، ھەدىس شەرىف تەلىملىرىگە قەتئىي ئەمەل قىلىش پرىنسىپى ئاستىدا، زامانغا، ماكانغا لايىق ئىش كۆرۈپ، ئىسلام دىنىنى بىزنىڭ جۇڭگو زېمىنىدا روناق تاپقۇزدى. ئەپسۇسكى، مۇسۇلمانلىرىمىز ئارىسىدىكى ئايرىم كىشىلەر ئۆزىنىڭكىنىلا راست قىلىشقا ئامراق، ئۇلار باشقىلاردىن قۇسۇر چىقىرىپ، باشقىلارغا ھۇجۇم قىلىدۇ ھەمدە بەزى كىتابلاردىن ئايرىم ئىبارىلەرنى ئۆزۈۋېلىپ، باشقىلارنى ھەدەپ ساۋايدۇ، مۇسۇلمانلار ئارىسىدا زىددىيەت ۋە توقۇنۇش پەيدا قىلىدۇ. بولۇپمۇ يېقىنقى يىللاردىن بېرى، ئىنتايىن ئاز ساندىكى كىشىلەر، بىز جۇڭگو مۇسۇلمانلىرى ئەنئەنىمىزدە ئەمەل قىلىپ كېلىۋاتقان ھەنەفىيە مەزھىپىدىكى بەزى قاراشلار ۋە ئۇسۇللارنى نادانلىق بىلەن ئىنكار قىلىپ، ئۇزاق زامانلاردىن بۇيان كۆپچىلىك ئورتاق ئەمەل قىلىپ كەلگەن ئەنئەنىلەرنى خاتاغا چىقىرىپ، ئۇمۇ توغرا ئەمەس، بۇمۇ توغرا ئەمەس دەپ، ئىسلام دىنىنىڭ ئىتتىپاقلىق، كەڭ قورساقلىق روھىنى چۆرۈپ تاشلاپ، بىز مۇسۇلمانلارنىڭ بەزى شاخچە مەسىلىلەردىكى پەرقىنى زورايتىپ، ئامما ئارىسىدا قالايمىقانچىلىق، تالاش ـ ماجىرا پەيدا قىلۋاتىدۇ. ئەمەلىيەتتە ئۇلار تالاش ـ تارتىش قىلۋاتقان مەسىلىلەر پەقەت بەزى ئۇششاق مەسىلىلەر بولۇپ، ئۇنچىلىك كۈچەپ تەكتلەپ كېتىشنىڭ زۆرۈرىيىتى يوق ئىدى. ئۇلار، گەرچە ئەمەل قىلىدىغان پىرقە يېكى مەزھەپ جەھەتتە ئوخشاش بولمىساقمۇ، ئەمما ھەممىزنىڭ مۇسۇلمان قېرىنداشلار ئىكەنلىكىمىزنى، ھەممىزنىڭ بىردىنبىر ئاللاھقا ئىمان كەلتۈرۈپ، مۇبارەك «قۇرئان كەرىم»گە ئەمەل قىلىپ، خاتىمۇل ئەنبىيايىمىز مۇھەممەد رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋە سەللەمنىڭ يولىغا ئەگىشىدىغانلىقىمىزنى ئۇنتۇپ قالدى. بىز ئاللاھ ئەمرى قىلغان ياخشى ئىشلارنى قىلىشىمىز، ئاللاھ مەنئى قىلغان ئىشلارنى قىلماسلىقىمىز، بەزى شاخچە مەسىلىلەردە ئارتۇقچە تالاش ـ تارتىش قىلماسلىقىمىز، ماھىيەت بىلەن ھادىسىنى ئاستىن ـ ئۈستۈن قىلىپ قويماسلىقىمىز، شاخچىغا ئېسىلۋېلىپ غولىنى تاشلاپ قويماسلىقىمىز لازىم ئىدى. دىنىمىزنىڭ ئومۇمىي مەنپەئىتىنى نەزەردە تۇتۇپ،

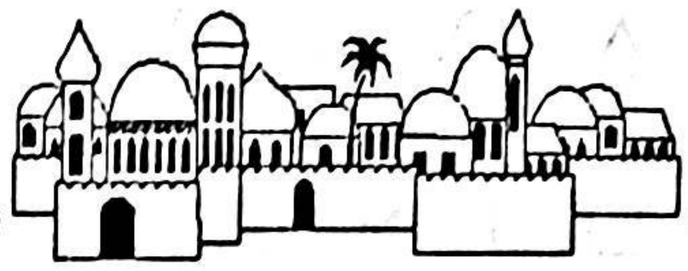

جۇڭگو مۇسۇلمانلرنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى ئىتتىپاقلىقى ۋە مۇقىملىقىنى قوغداپ، ئۇششاق-چۈشەك مەسىلىلەر سەۋەبىدىن ئۇمۇمىي كەۋدىنى زەخمىلەندۈرىدىغان ئىشلارنى قىلماسلىقىمىز لازىم ئىدى. ھۇزەيفە ئىبنى يەمان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋە سەللەم مۇنداق دېگەن:"مۇسۇلمانلارنىڭ ئىشىغا كۆڭۈل بۆلمەيدىغان ئادەم مۇسۇلمانلاردىن ئەمەس"(تەبرانى توپلىغان). شۇنىڭ ئۈچۈن، بەزى ئۇسۇللارنىڭ ئوخشىماسلىقى سەۋەبىدىن باشقىلارنى ئىنكار قىلىدىغان، بۇ ئارقىلىق مۇسۇلمانلىرىمىز ئارىسىدىكى ئىتتىپاقلىقتا تەسىر يەتكۈزىدىغان ئىشلارنى ھەرگىز قىلماسلىقىمىز لازىم.

ئىتتىپاقلىششىش ئۈچۈن ئالدى بىلەن ئۆزئارا كەڭ قورساق بولۇش ۋە بىر-بىرىنى چۈشىنىش لازىم، كەڭ قورساقلىق بىز مۇسۇلمانلاردا بولۇشقا تېگىشلىك گۈزەل ئەخلاق. ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە بىزگە شۇنداق تەلىم بېرىدۇكى:

ئۇلارنى ئەپۇ قىل، ئۇلار ئۈچۈن مەغپىرەت تىلىگىن، ئىشتا ئۇلار بىلەن كېڭەشكىن؛ (كېڭەشكەندىن كېيىن)بىر ئىشقا بەل باغلىساڭ، ئاللاھقا تەۋەككۈل قىلغىن. ئاللاھ ھەقىقەتەن تەۋەككۈل قىلغۇچىلارنى دوست تۇتىدۇ.

ـــسۈرە«ئال ئىمران»(3-سۈرە)، 159-ئايەت

ھەر بىرىمىزنىڭ دىنىي بىلىم سەۋىيىسىنىڭ يۇقىرى-تۆۋەنلىكى ئوخشاش بولمىغانلىقى، مەسىلىگە قاراش دائىرىمىز ئوخشاش بولمىغانلىقى ئۈچۈن، ھەركىم ئۆزى بىلگىنىچە چۈشەندۈرۈش نەتىجىسىدە، كۆزقاراشمۇ ئانچە ئوخشاش بولماي، نۇقتىئىنەزەر ۋە پىكىر جەھەتتە ئىختىلاپلارنىڭ كېلىپ چىقىشى ھەرگىز ئەجەبلىنەرلىك ئەمەس. شۇڭا، دىنىي ئىشلارنى بېجىرگەن ۋاقتىمىزدا بىر-بىرىمىزگە ھۆجۇم قىلماسلىقىمىز، بىزمۇ باشقىلارنىڭ ئۇسۇللىرىغا ھۆجۇم قىلماسلىقىمىز، باشقىلارمۇ بىزنىڭ ئۇسۇللىرىمىزغا ھۆجۇم قىلماسلىقى كېرەك. ئېغىر-بېسىقلىق بىلەن ئۆزئارا ھۆرمەت قىلىشىپ، ھەركىم ئۆز يولى بىلەن ئىش قىلىپ، ئىتتىپاقلىشىپ دىنىي ئىشلارنى بېجىرىپ، بىرلىكتە ئاللاھنىڭ رازىلىقىغا ئېرىشىش مەنزىلىگە يېتىشىمىز لازىم.

بەزى مەسىلىلەردە ئىختىلاپلىشىپ قالساقمۇ، ئاللاھ تائالانىڭ «قۇرئان كەرىم»دىكى:

پەرۋەردىگارىڭنىڭ يولىغا (يەنى ئىسلام دىنىغا) ھېكمەتلىك ئۇسۇلۇبتا ياخشى ۋەز-نەسىھەت بىلەن دەۋەت قىلغىن، ئۇلار (يەنى مۇخالىپەتچىلىك قىلغۇچىلار) بىلەن چىرايلىق رەۋىشتە مۇنازىرىلەشكىن، پەرۋەردىگارىڭ ھەقىقەتەن ئۇنىڭ يولىدىن ئازغانلارنى ئوبدان بىلىدۇ، ھىدايەت تاپقۇچىلارنىمۇ ئوبدان بىلىدۇ.

ـــسۈرە«نەھل»(16-سۈرە)، 125-ئايەت

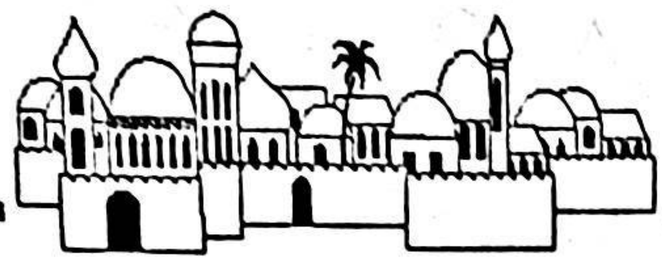

دېگەن تەلىمنىڭ روھىغا ئاساسەن، ئېغىر بېسىقلىق بىلەن بىللە ئولتۇرۇپ، بۇ مەسىلىلەرنى بىرلىكتە ئۆگىنىپ ۋە مۇھاكىمە قىلىشىپ توغرا جاۋاب تېپىپ چىقىشىمىز لازىم. بىز مۇسۇلمانلارمۇ كامالەتلىك ئادەم ئەمەس، خاتالىشىمۇ تۇرىمىز. بىزمۇ باشقىلارنىڭ كەڭ قورساقلىق قىلىشىغا، چۈشىنىشىگە موھتاج بولىمىز. ئەگەر ئۆزىمىزگە خاتا مۇئامىلە قىلغان ئادەملەرگە كەڭ قورساق بولمىساق، ئۆزىمىزمۇ باشقىلارنىڭ كەڭ قورساقلىق قىلىشىغا مۇيەسسەر بولالمايمىز. ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنغان بىر ھەدىستە، رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋە سەللەم مۇنداق دېگەن: "باشقىلارغا رەھىم-شەپقەت قىلمايدىغان ئادەمگە رەھىم-شەپقەت قىلىنمايدۇ "(بۇخارى، مۇسلىم توپلىغان).

ئەھلى جامائەت: ئاللاھنىڭ ئاغامچىسىغا(يەنى ئاللاھنىڭ دىنىغا) چىڭ يېپىشىپ، ئاللاھ تائالا ۋە رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋە سەللەمنىڭ تەلىملىرىگە چىن دىلىمىزدىن ئەمەل قىلىپ، ئىسلام دىنىنىڭ كەڭ قورساقلىق روھىنى جارى قىلدۇرۇپ، كۆرەڭلىك ۋە بىر تەرەپلىمىلىكنى چۆرۈپ تاشلاپ، ئىختىلاپ، نىزالارنى ئۆزلۈكسىز تۈگىتىپ، تۆۋەندىكى ئىشلارنى ھەقىقىي تۈردە ئىشقا ئاشۇرايلى:كەڭ قورساقلىق بولايلىكى، باشقىلارنى كەمسىتمەيلى، ئوخشاشلىق ئىچىدە ئوخشىماسلىقلارنى سىغدۇرۇپ، ئوخشىماسلىقلار ئىچىدە ئوخشاشلىقنى ئىزدەپ، ئوخشاشلىقتا قېرىنداش بولۇپ، ئوخشىماسلىقتا ھۆرمەت قىلىشىپ ئۆتەيلى، يول قويايلىكى چەتكە قاقمايلى، چۈشىنىشىنى چوڭقۇرلاشتۇرۇپ، چۈشەنمەسلىكلەرنى تۈگىتىپ، چۈشىنىش ھاسىل قىلىپ ئورتاق چۈشەنچىنى ئاشۇرايلى، ئىناق ئۆتەيلىكى ئۆچمەنلەشمەيلى، ئۆزئارا ھۆرمەت قىلىشىپ، پەرقىمىزنى ئېتىراپ قىلىپ، مەنلا نوچى دېيىشتىن ساقلىنايلى، ئالغا ئىلگىرىلەيلىكى ئارقىغا چېكىنمەيلى، دەۋر بىلەن تەڭ ئىلگىرىلەپ، جەمئىيەتكە ئۈيغۇنلىشايلى. بىز بارلىق مۇسۇلمانلار ئاللاھ تائالا باشلىغان داغدام يولدا ئۆزىمىزنى توغرا ئىگىلەپ، نەپسى خاھىشتىن يىراق بولۇپ، بىردەك ئىتتىپاقلىشىپ، كۆپرەك چۈشىنىپ، ئازراق ئەيىبلەپ، كۆپرەك كېچىشىپ، ئازراق بەس-مۇنازىرە قىلىشىپ، ئىسلام دىنىنىڭ ئېسىل ئەنئەنىلىرىنى جارى قىلدۇرۇپ، باشقىلارغا كەڭ قورساقلىق بىلەن مۇئامىلە قىلىدىغان ئالىيجاناب روھقا ئىگە بىر مۇسۇلمان بولايلى.

ئاللاھ تائالا بىزگە مەدەت بەرگەي— ئامىن!

(«يېڭى ۋەز-تەبلىغەر» 3-توپلامدىن)

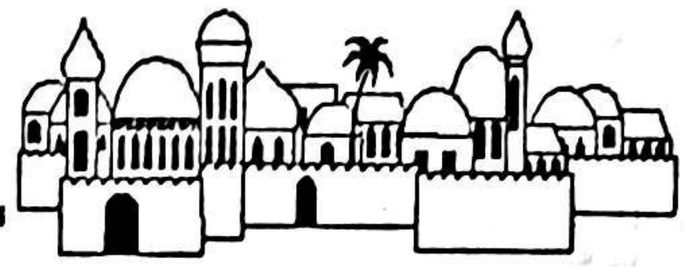

ئىنتىپاقلىقنىڭ دۈشمنى — سۇخەنچىلىك

ئابابەكرى قارى

بسمللاهىر رەھمانىر رەھىم

سۆزلىشىشنىڭ بىردىنبىر ۋاستىسى بولغان تىل ئىنسانلارنىڭ مۇھىم ئالاقىلىشىش قورالى، كىشىلىك ھاياتتا ئىنسانلارغا بەخت، ئىناقلىق، خاتىرجەملىك ئېلىپ كېلىدىغان نۇرغۇن ياخشى ئەخلاقلار تىل ئارقىلىق ئىپادىلەنسە، كىشىلەرنىڭ كۆڭلىنى خۇنۇكلەشتۈرىدىغان نۇرغۇن يامان، سەلبىي ئىللەتلەرمۇ يەنە شۇ تىل ئارقىلىق ئىپادىلىنىدۇ.

تىل قەلبتىن ئىبارەت بىر دېگىزنىڭ قىرغىقى بولۇپ، دېگىزدا نېمە بولسا قىرغاققا شۇ چىقىدۇ. تىل ئارقىلىق بىر ئادەمنىڭ روھىي دۇنياسىنى، ئەخلاق-پەزىلىتىنى ۋە تەربىيىلىنىشىنىڭ قايسى دەرىجىدە ئىكەنلىكىنى بىلۈۋالغىلى بولىدۇ، مەلۇم مەنىدىن ئېيتقاندا تىل ئارقىلىق ئىپادىلىنىۋاتقان جەمئىيەت ھادىسىلىرى شۇ دەۋرنىڭ روھىي قىياپىتىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرەلەيدۇ. ئىنسان قىيامەت كۈنى قۇلاق، كۆز، دىل قاتارلىق سەزگۈ ئەزالىرى ئۈستىدە سوئال-سوراق قىلىنغىنىدەك {سۈرە«بەنى ئىسرائىل»(17-سۈرە)، 36-ئايەت} تىل ئۈستىدىمۇ سوئال-سوراق قىلىنىدۇ، ئۇنى قانداق سۆزلەرگە ئىشلەتتى؟ مۇسۇلمانلارغا ۋە ئۆزىگە دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە پايدىلىق ئېلىپ كېلىدىغان سۆزلەرنى قىلدىمۇ؟ ياكى سۇخەنچىلىكتەك مۇسۇلمانلارغا زىيانلىق سۆزلەرنى قىلدىمۇ؟ ئۇنى ئاللاھنىڭ زىكرىگە، ئەمرىمەرۇپ قىلىشقا ئىشلەتتىمۇ ياكى كىشىلەرنىڭ ئارىسىدا بۇزغۇنچىلىق قىلىشقا ئىشلەتتىمۇ؟ بۇنىڭ ئۈستىدىمۇ سوئال-سوراق قىلىنىدۇ.

ئىنسان قىلغان سۆزلەردىن تېنىۋالماسلىقى ئۈچۈن، پەرىشتىلەر ئۇلارنىڭ قىلغان سۆزلىرىنى ۋە ئىش-ھەرىكەتلىرىنى خاتىرىلەپ تۇرىدۇ. ئاللاھ مۇنداق دەيدۇ:

ھالبۇكى سىلەرنىڭ ئۈستۈڭلاردا سىلەرنى كۆزىتىپ تۇرغۇچى پەرىشتىلەر بار. ئۇلار(ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا) ھۆرمەتلىك پەرىشتىلەر بولۇپ، (سىلەرنىڭ سۆزلىرىڭلارنى ۋە ئەمەللىرىڭلارنى) يېزىپ تۇرىدۇ، ئۇلار قىلمىشىڭلارنى بىلىپ تۇرىدۇ.

—سۈرە«ئىنفىتار» (82-سۈرە) 10—12-ئايەتلەر

ئىنسانلار كىشىلىك مۇناسىۋەتتە بەختلىك، ئىناق، خاتىرجەم، تىنچ ياشاشنى ئارزۇ قىلسىمۇ، لېكىن ھەممە نەرسىنىڭ بىر كۈشەندىسى

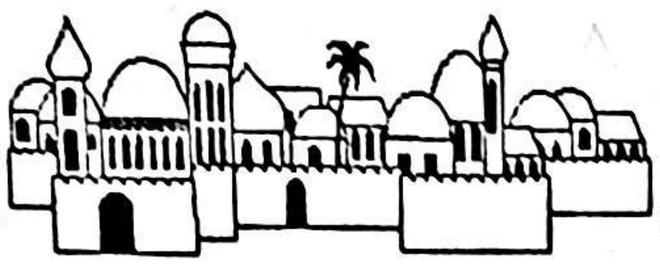

بولغىنىدەك، سۆخەنچىلىك بۆنداق ئارزۇلارنىڭ بىردىنبىر كۆشەندىسىدۇر.

ئاللاھ «قۇرئان كەرىم»دە مۆمىنلەرنى ئاگاھلاندۇرۇپ: پاسىق ئادەم بىرەر خەۋەرنى ئېلىپ كەلسە ئۇنىڭ سۆزىگە ئىشەنمەسلىكنى ھەم گەپ توشۇغۇچىنىڭ پىتنىسىگە چۆشۈپ قالماسلىقنى {سۈرە«ھۇجۇرات»(49 ـ سۈرە)، 6 ـ ئايەت}، شۇنداقلا گەپ توشۇشنىڭ نەقەدەر خىيانەتكار ھەرىكەت ئىكەنلىكنى ئۇقتۇرسا، ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلغان بىر ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: "كىمكى ئىككى ئادەمنىڭ ئارىسىدا گەپ توشۇسا ئاللاھ ئۇنىڭ قەبرىسىگە بىر ئوتنى ھۆكۈمران قىلىپ قويىدۇ، ئوت ئۇ ئادەمنى قىيامەتكىچە كۆيدۈرىدۇ" دەپ خەۋەر بېرىدۇ. سۆخەنچىلىكتىن خالىي جەمئىيەتنىڭ كىشىلىرى ئىناق، ئىتتىپاق، تۇرمۇشى پاراۋان، ئاللاھنىڭ رەھمەت ـ بەرىكەتلىرى ياغدىغان بولىدۇ. بۇ ھەقتە مۇنداق بىر مىسال بار:

قەدىمكى زاماندا(مىلادىدىن ئىلگىرى) مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ دەۋرىدە بىر قوۋۇم ئۆتكەن بولۇپ ئۇلارنىڭ ئىچىدە قەھەتچىلىك يۈز بېرىپتۇ، ئۇلار روزا تۇتۇپ، كېچە ـ كۈندۈز ئۇخلىماي نامаз ئوقۇپ شۇنچە ئىبادەت قىلسىمۇ خۇددى ئۆردەككە سۇ يۇقمىغاندەك ئىبادەتنىڭ مادداي ۋە مەنىۋى مەنپەئەتى ئۇلارغا يۇقماپتۇ، ئۇلار قەھەتچىلىكتىن قۇتۇلۇش ۋە كۆزلىگەن مەقسەتلىرىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن، بەئەينى چۆلدە قالغان يېتىم بالىدەك يىغلاپ ـ زارلاپ ئاللاھقا يالۋۇرۇپ دۇئا قىلغان بولسىمۇ دۇئاسى ئىجابەت بولماپتۇ، بۇ ھالنى كۆرۈپ پەيغەمبەر مۇسا ئەلەيھىسسالام:"مەن پەيغەمبەر بولغاندىكىن دۇئايىم ئىجابەت بولار" دەپ بۇ قوۋمنىڭ خارلىقتىن قۇتۇلۇشىغا دۇئا قىپتۇ، ئەپسۇسكى مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ دۇئاسىمۇ ئىجابەت بولماپتۇ، بۇنىڭدىن ئەجەبلەنگەن مۇسا ئەلەيھىسسالام تۇر تېغىغا چىقىپتۇ ۋە ئاللاھقا تۆۋەنلىك بىلەن يالۋۇرۇپ:"ئى قۇدرەتلىك ئاللاھ! سەن ھېلىقى قوۋمنىڭ خارلىق، بىقۇۋۇللۇق، يوقسۇللۇق ئىلكىدە ئىگىراۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ تۇرۇپسەن، ئۇلار ساڭا بارلىق ئىبادەتلەرنى قىلىپ، دېگەن يېرىنىڭدىن چىقىۋاتىدۇ، شۇنداق بولسىمۇ ئۇلارنىڭ ۋە مېنىڭ دۇئايىمنىڭ ئىجابەت بولمىغانلىقىنىڭ سەۋەبىنى بىلىپ باقسام" دەپتۇ، ئاللاھ جاۋاب بېرىپ:"ئى مۇسا! سەن ئۇقمايسەن، ئۇلارنىڭ ئىچىدە باشقىلارنى چېقىشتۇرۇپ سۆخەنچىلىك قىلىدىغانلار، ئازغىنە مەنپەئەتنى دەپ كېيىنكى چوڭ زىياننى كۆرمەي گەپ توشۇيدىغان ئىككى يۈزلىمچىلەر بار. ئاشۇلار تەۋبە قىلىپ ئىستىغپار ئېيتمىغۇچە ھەر قانچە ئىبادەت قىلسىمۇ ئۇلارنىڭ دۇئاسى ئىجابەت بولمايدۇ، قەھەتچىلىك(ۋە خارلىق) ئۇلاردىن كۆتۈرۈلمەيدۇ" دەپتۇ. بۇنى ئاڭلاپ مۇسا ئەلەيھىسسالام:"ئى ئاللاھ! ئاشۇ كىشىلەرنى ماڭا ئېيتىپ بەرسەڭ، مەن ئۇلارنى تەۋبە قىلدۇرۇپ ئىستىغپار ئېيتقۇزسام، ئەگەر قىلمىشىنى ئۇستىگە ئېلىپ

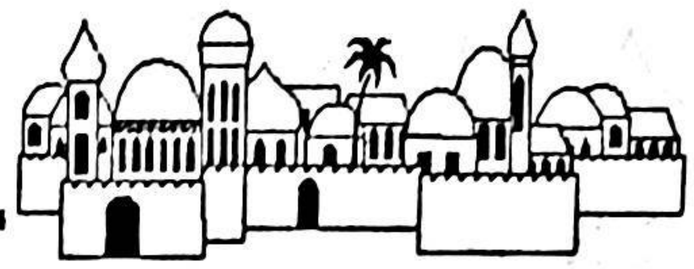

ئىستىغپار ئېيتقىلى ئۇنىمىسا قوۋمىم ئارىسىدىن چىقىرىۋەتسەم" دېگەندە، ئاللاھ مۇنداق دەپتۇ: "مەن ئۇلارنى ساڭا ئېيتىپ بەرسەم مەنمۇ سۆخەنچى بولۇپ قالمايمەنمۇ؟!"

بۇ مىسال جەمئىيەت سەھنىسىدە يۈز بېرىۋاتقان سۆخەنچىلىك ئىش-ھەرىكەتلىرىنى ۋە ئۇلارنىڭ كەلتۈرۈپ چىقارغان زىيىنىنى فوتو ئاپپاراتىدەك سۈرەتلەپ بېرەلەيدۇ. ئەمما سۆخەنچى ئۆزىنىڭ بۇ قىلمىشىنىڭ جەمئىيەتكە سېلىۋاتقان زىيىنىنىڭ قانچىلىك ئىكەنلىكىنى ھېس قىلالمايدۇ. ھالبۇكى، باشقىلارنىڭ قايغۇ-ئەلىمىنى كۆرۈشنى ئارزۇ قىلىدىغان مانا مۇشۇ سۆخەنچىدىن ئىبارەت زەھەرلىك يىلان بولغاچقا، ئاتا-بالىلار ئوتتۇرىسىغا ئارازلىق يېتىپ مېھرىبانلىقنىڭ يىلتىزىغا پالتا چېپىلىدۇ؛ مانا مۇشۇ سۆخەنچىدىن ئىبارەت ھەسەتخور كۆشەندە بولغاچقا، ئىناق ئائىلىلەر ۋەيران بولۇپ، يېتىم قوزىلار غېرىبلىق كوچىسىدا سەرسان بولىدۇ؛ مانا مۇشۇ سۆخەنچىدىن ئىبارەت شۇم قاچقۇ بولغاچقا، كىشىلەر تېخىمۇ نامراتلىشىپ ئىقتىسادىي قىينىچىلىقتىن ئىگىرايدۇ؛ مانا مۇشۇ سۆخەنچىدىن ئىبارەت چىشى ئۆتكۈر زەھەرلىك جەدەھەرىنىڭ سەۋەبىدىن كىشىلەر ئارىسىدىكى ئىتتىپاقلىق، ئىناقلىق دەرىخى كېسىپ تاشلىنىدۇ.

بىلىڭلارکى، ئۇلار ھەقىقەتەن بۇزغۇنچىلاردۇر، لېكىن بۇنى ئۆزلىرى تۇيمايدۇ.

ـــسۈرە«بەقەرە»(2-سۈرە)، 12-ئايەت

ئەنەس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ: "سۆخەنچى جەننەتكە كىرمەيدۇ" (مۇسلىم توپلىغان) دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلغان بولسىمۇ، سۆخەنچى بۇ دۇنيادىكى مەنپەئەتىنىلا ئويلاپ ئۇ ئاخىرەتكە ئۇمىد باغلىمايدۇ. ئەپسۇسكى، سۆخەنچى ئازغىنە مەنپەئەتنى دەپ ياكى باشقىلارنى كۆرەلمەي گەپ توشۇپ كىشىلەرنىڭ خاتىرجەم تۇرمۇشىغا بۇزغۇنچىلىق قىلىدىغان ۋاقىتتا، ئۆزىنىڭ ئاللاھنىڭ ئازابىغا ئۇچرايدىغانلىقىنى، ئۆزىنىڭ مەقسىتى ئەمەلگە ئاشقان چاغدىكى لەززەتنى سۈرۈۋاتقان ۋاقىتتا، كىشىلەرنىڭ ئۇنىڭغا لەنەت-نەپرەت ياغدۇرۇۋاتقانلىقىنى ھېس قىلغان بولسىچۇ، كاشكى!

سۆخەنچىلىك بەزىدە قىلمىغان ئىشلارنىمۇ قىلدى دەپ كىشىلەرگە قارا چاپلاش ئارقىلىق تۆھمەت تۇسىنى ئالغان بولىدۇ. ئەمما سۆخەنچى ھېچ ئىش قىلمىغان بولۇۋېلىپ، كىرپىدەك تۇكۇلمۇالسىمۇ، ھامان بىر كۈنى ئاللاھنىڭ ئازابىغا ئۇچراپ كىشىلەرنىڭ ئارىسىدا رەسۋا بولىدۇ ياكى قىلمىشى ئاشكارىلىنىپ، قانۇننىڭ سىرتمىقىغا دەسسەيدۇ («جىنايى ئىشلار قانۇنى»نىڭ 243-ماددىسىدا:"باشقىلارغا قارا چاپلاپ زىيانكەشلىك قىلغانلاردىن قىلمىشى

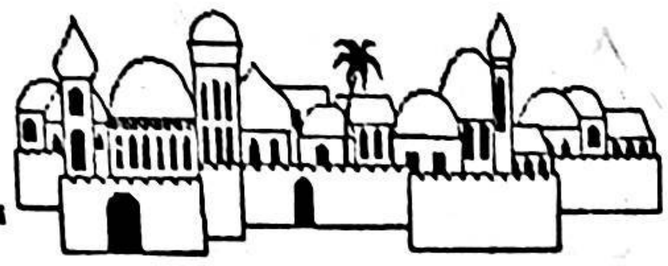

ئېغىر بولغانلىرىغا ئۇچ يىلدىن تۆۋەن مۇددەتلىك قاماق جازاسى، ئېغىر ئاقىۋەت پەيدا قىلغانلىرىغا ئۇچ يىلدىن يۇقىرى، ئون يىلدىن تۆۋەن مۇددەتلىك قاماق جازاسى بېرىلىدۇ" دەپ بەلگىلەنگەن). شۇنىڭ ئۈچۈن سۆزخەنچىلەر گەپ توشۇماقچى بولغاندا ئۆز ئۈستىدىكى پەرىشتىلەرنى، قىلمىش - ئەتمىشلىرى، سۆز - ھەرىكەتلىرىنى يېزىپ تۇرىدىغان كاتىپلارنى ئەسلەپ، ھامان بىر كۈنى ئاشكارا بولۇپ ئازابقا ئۇچرايدىغانلىقىنى ئويلىشى، ئەڭ مۇھىمى ھەممىنى بىلىپ تۇرىدىغان ئاللاھدىن قورقۇشى ۋە ھايا قىلىشى لازىم.

يۇقىرىدىكى مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ مىسالىدىن يەنە شۇنداق بىر مەزمۇن چىقىدۇكى: سۆزخەنچىلىك ھەر قانداق جەمئىيەتتە يۈز بېرىدىكەن، بۇنىڭ تەسىرى خۇددى يۇقۇملۇق كېسەلدەك تارقاپ مۇسۇلمانلارنىڭ قىلغان دۇئاسىنى پەردىلەپ قويىدۇ. ئەدناسى بىر ئائىلىدە سۆزخەنچى بولسا شۇ ئائىلىگە ئاللاھنىڭ رەھمەت دەرۋازىلىرى ئېتىلگەندىن سىرت، باشقا مۇسۇلمانلارغىمۇ ئاللاھنىڭ بەرىكىتى ياغمايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن بارلىق مۇسۇلمانلار ئۆز مەنپەئەتىنى چىقىش قىلىپ بولسىمۇ سۆزخەنچىلىككە قارشى تۇرۇشى لازىم. جۇملىدىن دىنىي زاتلار، ئەھلى ئىلىملەر بۇنداق ئىللەتنى قىلىش ۋە ئۇنىڭ پېتىنسىگە چۈشۈپ قېلىشتىن ئالاھىدە ساقلىنىشى، ئۆزئارا ھەمكارلىشىپ، ئىتتىپاقلىشىپ سۆزخەنچىلىكتىن ئىبارەت زەھەرلىك ۋاباغا ۋە باشقا ئىللەتلەرگە ئورتاق قارشى تۇرۇشى، تەبلىغ، ۋەز - نەسىھەتلىرىدە بۇنىڭغا ئالاھىدە ئورۇن بېرىشى لازىم.

تۆۋەندىكى مىسال بەلكىم سۆزخەنچىلەرنىڭ پېتىنسىگە چۈشۈپ قالماسلىقىمىز ئۈچۈن چوڭ بىر قالقان بولالىشى مۇمكىن:

داڭلىق ئالىم ھەسەن بەسرى رەھىمەھۇللاھنىڭ قېشىغا بىر ئادەم گەپ توشۇپ كېلىپ پالانىنىڭ ئوغلى ئابدۇررەھمان سېنىڭ ھەققىڭدە مۇنداق - مۇنداق گەپلەرنى قىلدى، دەپتۇ.

— قاچان شۇنداق بولدى؟ — دەپ سوراپتۇ ھەسەن بەسرى.

— بۈگۈن.

— سەن ئابدۇررەھماننى قەيەردە كۆردۇڭ؟

— ئۆيىدە كۆردۇم، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ ھېلىقى ئادەم ئەجەبلىنىپ.

— سەن ئابدۇررەھمانىڭ ئۆيىدە نېمە ئىش قىلاتتىڭ؟

— مېھمان بولۇپ بارغان.

— سەن ئۇنىڭ ئۆيىدە نېمىلەرنى يېدىڭ؟ — دەپ ئىنچىكىلەپ سورىغاندا، ھېلىقى ئادەم ئابدۇررەھمانىڭ ئۆيىدە سەككىز خىل تاماق يېگەنلىكىنى ئېيتىپ بېرىپتۇ، ئاندىن ھەسەن بەسرى:

— سېنىڭ قورسىقىڭغا سەككىز خىل تاماق سىغىپتۇ - يۇ، ئەجەبا بىر

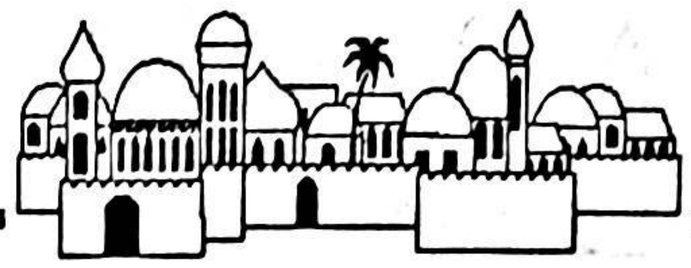

گەپ سىغمىدىمۇ؟ مەن ئابدۇررەھمانىنى دۇشمەن تۇتمايمەن، ئەسلى مېنىڭ ھەققىمدە يامان گەپ قىلغان ئادەم ئابدۇررەھمان ئەمەس بەلكى سەن، سېنىڭ مۇشۇنداق قىلغانلىقىڭغا ئاللاھ بىلەن قەسەم قىلمەنكى، مەن جەننەتكە كىرىشتىن بۇرۇن ئابدۇررەھمانىنى مەن بىلەن بىرگە جەننەتكە كىرىشكە ئاللاھتىن تىلەيمەن، ماڭا ئابدۇررەھمانىڭ گېپىنى توشۇغان ئادەم ئەلۋەتتە مېنىڭ گېپىمنى ئۇنىڭغا توشۇيسەن، قوپ مېنىڭ قېشىمدىن ھۇ-پاسىق!ـــ دەپتۇ.

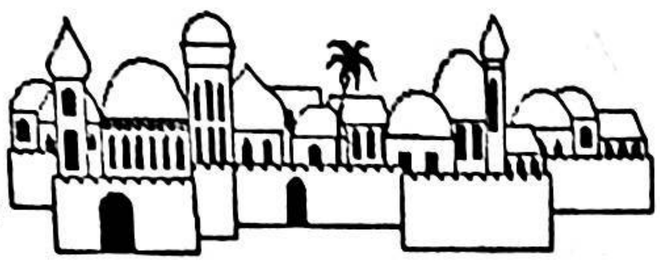

مۇسۇلمانلار قوشنىلار بىلەن ئىناق ئۆتۈشى كېرەك

بسم الله الرحمان الرحيم

هەق سۆزبەنەھۇ ۋە تائالا مۇبارەك «قۇرئان كەرىم»دە ئېيتىدۇكى:

ئاللاھقا ئىبادەت قىلىڭلار، ئۇنىڭغا ھېچ نەرسىنى شېرىك كەلتۈرمەڭلار، ئاتا-ئاناڭلارغا، خىش-ئەقرىبالىرىڭلارغا، يېتىملەرگە، مىسكىنلەرگە، يېقىن قوشنىغا، يىراق قوشنىغا، يانداشقى ھەمراھقا، مۇساپىرغا، قول ئاستىڭلاردىكى قۇل-چۆرىلەرگە ياخشىلىق قىلىڭلار.

——سۈرە«نىسا»(4-سۈرە)، 36-ئايەت

ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋە سەللەم مۇنداق دېگەن: "جىبرىئىل ئەلەيھىسسالام ماڭا دائىم قوشنىغا ياخشىلىق قىلىشنى تەۋسىيە قىلاتتى، ھەتتا مەن قوشنىنى (ماڭا) مىراسخور قىلىپ قويارمىكىن دەپ ئويلاپ قالاتتىم" (ئەبۇ داۋۇد ۋە تىرمىزى توپلىغان). بۇ يەردىكى "قوشنا" مۇسۇلمان قوشنىنىمۇ ۋە مۇسۇلمان بولمىغان قوشنىنىمۇ ئۆزئىچىگە ئالىدۇ.

يۇقىرىقى ئايەتنى كەرىمە ۋە ھەدىس شەرىق بىزگە شۇنى بىلدۈرىدۇكى، مۇسۇلمانلارنىڭ قىلىشقا تېگىشلىك مەسئۇلىيىتى ئىككى خىل بولۇپ، ئۇلار: بەندىنىڭ ئاللاھقا بولغان مەسئۇلىيىتى ۋە بەندىنىڭ بەندىگە بولغان مەسئۇلىيىتىدىن ئىبارەت. شۇڭا، مۇسۇلمان بولغان ئىكەنمىز، كەلىمە شاھادەت ئېيتىش، نامىاز ئوقۇش، روزا تۇتۇش، زاكات بېرىش ۋە ھەج قىلىش قاتارلىق پەرز-ئىبادەتلەرنىلا قىلىپ قالماي، يەنە بەندە بىلەن بەندە ئارىسىدىكى مۇناسىۋەتنى، مەسىلەن، قۇلۇم-قوشنىلار بىلەن بولغان مۇناسىۋەتنى ياخشى بىر تەرەپ قىلىشقىمۇ دىققەت قىلىشىمىز لازىم. قۇلۇم-قوشنا مۇناسىۋىتى كەڭ مەنىدە ئەتراپىتىكى قوشنىلار، خىزمەتداشلار قاتارلىقلار بىلەن بولغان مۇناسىۋەتنى كۆرسىتىدۇ. قارشى تەرەپنىڭ قايسى دىنغا ئېتىقاد قىلىدىغانلىقى ياكى ئېتىقادى بار-يوقلىقىدىن قەتئىينەزەر، ئۇلارنىڭ ھەممىسى بىلەن بولغان مۇناسىۋەتنى ئىسلام دىنى مۇسۇلمانلارغا بەلگىلەپ بەرگەن كىشى بىلەن كىشى ئوتتۇرىسىدىكى مەسئۇلىيەت بويىچە بىر تەرەپ قىلىشىمىز لازىم. ئۇنداقتا، قوشنىلار ئارىسىدىكى مۇناسىۋەتنى بىر تەرەپ قىلىشتا قانداق پرىنسىپتا چىڭ تۇرۇشىمىز كېرەك؟

1. ئىناق قوشنىدارچىلىق قىلىش مۇسۇلمانىنىڭ مەجبۇرىيىتى

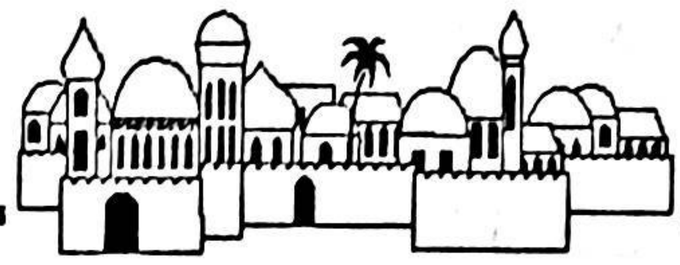

ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋە سەللەم: " 'ئاللاھ بىلەن قەسەم قىلمەنكى، كامىل مۆمىن بولغان بولمايدۇ، ئاللاھ بىلەن قەسەم قىلمەنكى، كامىل مۆمىن بولغان بولمايدۇ، ئاللاھ بىلەن قەسەم قىلمەنكى، كامىل مۆمىن بولغان بولمايدۇ' ، دېگەندە بەزىلەر رەسۇل ئەكرەم سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋە سەللەمدىن: 'ئى رەسۇلۇللاھ! كىم كامىل مۆمىن بولغان بولمايدۇ؟' دەپ سورىغان، رەسۇل ئەكرەم سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋە سەللەم: 'ھەقەمسايىسىغا زىيان-زەخمەت يەتكۈزۈشتىن ئۆزىنى ساقلىمىغان ئادەم' دەپ جاۋاب بەرگەن" (بۇخارى، مۇسلىم توپلىغان).

روشەنكى، رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋە سەللەم قوشنىدارچىلىق مۇناسىۋىتىنى ياخشى قىلىش-قىلماسلىقنى ئىمانىنىڭ كامىل بولۇش-بولماسلىقى بىلەن باغلىغان، شۇڭا، قوشنىلار بىلەن ئىناق ئۆتۈش مۇسۇلمانلارنىڭ باش تارتىپ بولمايدىغان مەجبۇرىيىتى، مۇسۇلمانلارنىڭ مۇھىم ئەخلاق پەزىلىتى. ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىدۇكى، بىر ئادەم رەسۇلۇللاھتىن: " 'ئى رەسۇلۇللاھ! مەن ئۆزەمنىڭ ياخشى ئادەم ياكى يامان ئادەم ئىكەنلىكىمنى قانداق بىلىمەن؟' دەپ سورىدى. رەسۇلۇللاھ: 'قوشنىلىرىڭ سېنى ياخشى ئادەم دەپ تىلغا ئالسا، ياخشى ئادەم بولغان بولىسەن، ئۇلار سېنى ئەسكى ئادەم دەپ تىلغا ئالسا، ئەسكى ئادەم بولغان بولىسەن'" دېدى(ئىبنى ماجە توپلىغان).

مۇسۇلمان بەندىنىڭ قوشنىلار بىلەن بولغان مۇناسىۋەتنى ياخشىلىشى ئىمانىنى مۇكەممەللەشتۈرۈشنىڭ ئېھتىياجىدۇر، ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىدۇكى، بىر ساھابە رەسۇلۇللاھتىن: " 'ئى رەسۇلۇللاھ! پالانى ئايال كۆپ نەپلى نامازنى ئوقۇش، سەدىقە بېرىش ۋە نەپلى روزا تۇتۇش بىلەن داڭق چىقارغان، لېكىن ئۇ ھەمىشە قوشنىسىغا ئەزىيەت يەتكۈزىدۇ'، دېدى. رەسۇلۇللاھ: 'ئۇ دوزاخقا تاشلىنىدۇ' دېدى. ئۇ يەنە:'ئى رەسۇلۇللاھ! پالانى ئايال نەپلى نامازنى ئاز ئوقۇش، نەپلى روزىنى كۆپ تۇتماسلىق بىلەن تونۇلغان، لېكىن ئۇ ھەمىشە ئاز مىقداردا بولسىمۇ سۇزمە-قۇرۇت سەدىقە قىلىپ تۇراتتى، ھەمدە قوشنىسىغا ئەزىيەت يەتكۈزمەيتتى'، دېدى. رەسۇلۇللاھ: 'ئۇ جەننەتكە داخىل بولىدۇ'" دېدى(ئەھمەد توپلىغان). ئۇقبە ئىبنى ئامىر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋە سەللەم مۇنداق دېگەن: "قىيامەت كۈنىسى تۇنجى بولۇپ داۋا سورىلىدىغان ئىككى ئادەم ئىككى ھەقەمسايىدۇر" (ئەھمەد توپلىغان).

دېمەك، ئۆزئارا ئىناق قوشنىدارچىلىق مۇناسىۋىتى جەمئىيەت مەدەنىيلىكىنىڭ بىر خىل ئىپادىسى، شۇنداقلا، ھەر بىر مۇسۇلمانغا قويۇلغان ئاساسلىق ساپا تەلىپىدىن ئىبارەت.

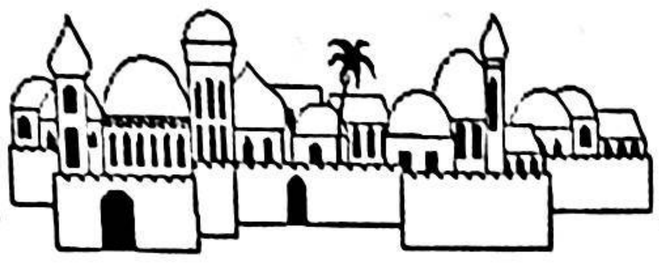

2. ئىناق قوشنىدارچىلىقتا ئۆزئارا ھۆرمەت بولۇش لازىم

ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋە سەللەم مۇسۇلمان ئاياللارغا مۇنداق دېگەن: "ئى مۇسۇلمان ئاياللار! ھەقەمسايە ئايال ھەقەمسايىسى ئۈچۈن قوينىڭ شېرىقى چاغلىق نەرسىسى بولسىمۇ تۆۋۈدىن كۆرمىسۇن"(بۇخارى توپلىغان). قوشنىدارچىلىق بىر خىل ئىلاھىي تەقدىر، مەيلى قوشنىنىڭ شەخسىي ئەھۋالى، ئائىلە ئارقا كۆرۈنۈشى قانداق بولمىسۇن، ئۆزئارا ھۆرمەت قىلىشىمىز لازىم. قۇرئان كەرىمدە ئېيتىلىدۇكى:

ئى مۆمىنلەر! بىر قەۋم يەنە بىر قەۋمنى (يەنى بىر جامائە يەنە بىر جامائەنى، بىر ئادەم يەنە بىر ئادەمنى) مەسخىرە قىلمىسۇن، مەسخىرە قىلىنغان قەۋم(ئاللاھنىڭ نەزىرىدە) مەسخىرە قىلغۇچى قەۋمدىن ياخشىراق بولۇشى مۇمكىن، سىلەرنىڭ ئاراڭلاردىكى ئاياللارمۇ ئۆزئارا مەسخىرە قىلىشمىسۇن، مەسخىرە قىلىنغۇچى ئاياللار(ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا) مەسخىرە قىلغۇچى ئاياللاردىن ياخشىراق بولۇشى مۇمكىن، بىر-بىرىڭلارنى ئەيىبلىمەڭلار، بىر-بىرىڭلارنى يامان لەقەم بىلەن چاقىرماڭلار، ئىماندىن كېيىن پىسقى بىلەن ئاتاش (يەنى مۆمىننى پاسىق دەپ ئاتاش) نېمىدېگەن يامان! (مۇنداق نەھىي قىلىنغان ئىشلاردىن) تەۋبە قىلمىغانلار زالىملاردۇر.

—سۈرە «ھۇجۇرات»(49 - سۈرە)، 11 - ئايەت

قوشنىلار ئارا ئىش بېجىرگەندە شەخسىي غەرەز بولماسلىقى لازىم، سۆزنىڭ ئوچۇق - ئاشكارا قىلىنىشى ئۆزئارا ھۆرمەت - ئېھتىرامنىڭ ئىپادىسىدۇر. ئابدۇللاھ ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋە سەللەم مۇنداق دېگەن: "ئەگەر ئۇچ ئادەم بىر يەردە بولسىڭلار، ئىككىڭلار پىچىرلىشىپ ئۈچىنچى ئادەمنى يالغۇز قويماڭلار، ئۇنداق قىلسىڭلار ئۇنى غەمگە سېلىپ قويىسىلەر، ئەمما جامائەت بولۇپ تۇرغىنىڭلاردىكى ئەھۋاللار بۇنىڭدىن مۇستەسنا" (بۇخارى، مۇسلىم توپلىغان).

قوشنىغا تىنچ ئولتۇراق مۇھىتى بېرىش بىر خىل ھۆرمەت ھېسابلىنىدۇ. مەسىلەن، ئاۋازلىق جاھازلارنى ئىشلەتكەندە، ئاۋازنى نورمال قويۇپ، قوشنىنىڭ ئارام ئېلىشىغا تەسىر يەتكۈزمەسلىك؛ قوشنىلارغا ئورتاق ئاممىۋى سورۇننى ئورتاق ئاسراش، تازىلىققا رىئايە قىلىش، ئەخلەتنى قالايمىقان تاشلىماسلىق قاتارلىقلار، يەنى "كىشىگە قولايلىق، ئۆزگە قولايلىق" دېگەننى ئەمەلدە كۆرسىتىش بۇنىڭ جۈملىسىدىندۇر.

قوشنىلار بىلەن ئۇزاق بىرگە ئۆتۈش جەريانىدا، ئۇنداق - مۇنداق

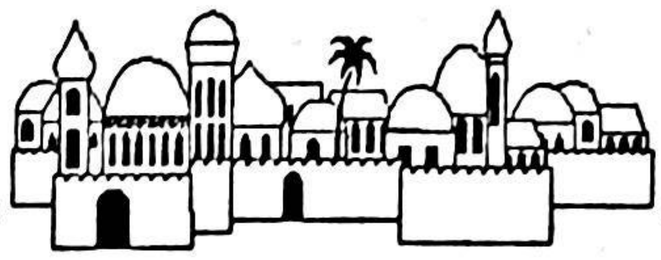

سۇركىلىشلەر ياكى ئوقۇشماسلىقلار بولۇپ تۇرىدۇ. بۇنداق چاغدا ئۆزئارا ھۆرمەت قىلىش، ئۆزئارا چۈشىنىش ۋە ئۆزئارا ياردەمدە بولۇش مەۋقەسىدە بولۇپ، بىر-بىرىگە يول قويۇشنى تەشەببۇس قىلىش، دوستلۇق روھىنى جارى قىلدۇرۇش، ئىسلام دىنىنىڭ قوشنىدارچىلىق قارىشىغا ئەمەل قىلىش ئارقىلىق، قوشنىلار ئارىسىدىكى مۇناسىۋەتنى ياخشى بىر تەرەپ قىلىش كېرەك. مەسىلەن، قوشنىلار ئۇچراشقاندا ئۆزلىكىدىن سالام بېرىش، بىر-بىرىنى يوقلاپ تۇرۇش، قوشنىسى ئاغرىپ قالغاندا يوقلاپ قويۇش، ئېغىرچىلىققا يولۇققاندا تەسەللى قىلىش ۋە ياردەمدە بولۇش...كېرەك. ئەرزىمەس ئىشلارنى دەپ كۆڭلىدە كىر ساقلاپ يۈرۈشتىن، قوشنا بىلەن ئاداۋەت ساقلاشتىن چوقۇم ھەزەر ئەيلىشىمىز لازىم.

3. ئىناق قوشنىدارچىلىقتا قوشنىلارغا ياخشى مۇئامىلىدە بولۇش كېرەك

ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋە سەللەم مۇنداق دېگەن: "كىمكى ئاللاھقا ۋە ئاخىرەت كۈنىگە ئىمان كەلتۈرىدىكەن قوشنىسىغا ئەزىيەت يەتكۈزمىسۇن. كىمكى ئاللاھقا ۋە ئاخىرەت كۈنىگە ئىمان كەلتۈرىدىكەن مېھمىنىنى ھۆرمەت قىلسۇن. كىمكى ئاللاھقا ۋە ئاخىرەت كۈنىگە ئىمان كەلتۈرىدىكەن ياخشى سۆز قىلسۇن ياكى سۈكۈت قىلسۇن" (مۇسلىم توپلىغان). قوشنىغا ياخشىلىق قىلىش دېگەندە قوشنىغا ئەزىيەت يېتىدىغان ھېچقانداق ھەرىكەتتە بولماسلىق، يەنى "ئۆزى بىلەنلا بولۇپ، باشقىلار بىلەن كارى بولماسلىق"تەك مۇناسىۋەتتە بولماسلىق، ئۆزىنىڭ مەنپەئەتىنى دەپ قوشنىنىڭ مەنپەئەتىگە زىيان كەلتۈرمەسلىك تەلەپ قىلىنىدۇ.

قوشنىلار ئارىسىدا ئورتاق مەنپەئەت كۆزدە تۇتۇلىشى لازىم. ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋە سەللەم مۇنداق دېگەن:"كىشى ئۆزىنىڭ تېمىغا قوشنىسىنىڭ ياغاچ قويۇۋېلىشىنى توسمىسۇن"(بۇخارى توپلىغان). شۇنداقلا، قوشنىلار ئورتاق قوللىنىدىغان يول توسالغۇسىز ھالەتتە تۇرۇشى، ئۇنى خالىغانچە ئىگىلىۋالماسلىق، ئەخلەتنى قوشنىنىڭ ئىشىكى ئالدىغا تاشلىماسلىق، قوشنىنىڭ مال-مۈلكىنىڭ كويىدا بولماسلىق، ھەسەتخورلۇق قىلماسلىق...لازىم.

قوشنىلار ئارىسىدا مېھرى-مۇھەببەت بولۇشى كېرەك. ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋە سەللەم مۇنداق دېگەن: "ئاللاھنىڭ نەزىرىدە ئەڭ ياخشى ھەمراھ، ئۇلاردىن ئۆز ھەمراھىغا كۆپ ياخشىلىق قىلغۇچىدۇر، ئەڭ ياخشى قوشنا، ئۇلاردىن ئۆز قوشنىسىغا كۆپ ياخشىلىق قىلغۇچىدۇر" (تىرمىزى توپلىغان). ئىبنى

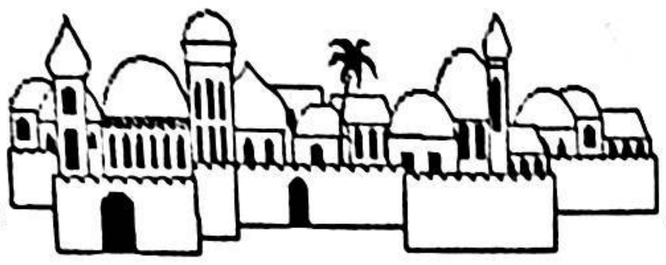

ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىپ ئېيتىدۇركى، ئۇ، مەن رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋە سەللەمنىڭ: "يېنىدىكى قوشنىسىنىڭ ئاچ ئىكەنلىكىنى بىلىپ تۇرۇپ، ئۆزى توق ھالدا كېچە ئۇخلىغان كىشى كامىل مۆمىن بولغان بولمايدۇ "دېگەنلىكىنى ئاڭلىغان دەيدۇ (تەبرانى توپلىغان).

قوشنىلار بىر-بىرىگە مېھىر-مۇھەببەتلىك، خۇش پېئىل، ساداقەتمەن بولۇشى، بىر-بىرىگە ساختىلىق قىلماسلىقى، بىر-بىرىنى كەمسىتمەسلىكى، بىر-بىرىنى تەرك ئەتمەسلىكى كېرەك. ئىمكانىنىڭ بارىچە زىددىيەتنى يۇمشىتىشى، ئارىدا ھەق-ناھەق پەيدا قىلماسلىقى لازىم، مانا بۇ قوشنىدارچىلىق يولىدۇر.

4. ئىناق قوشنىدارچىلىقتا بىر-بىرى بىلەن ئەدەب-قائىدىلىق بارىدى-كەلدى قىلىش كېرەك

ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا رىۋايەت قىلىپ، مەن رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋە سەللەمگە: ئى رەسۇلۇللاھ! ھەقىقەتەن مېنىڭ ئىككى قوشنام بار، ئۇ ئىككىسىنىڭ قايسىسىغا ھەدىيە قىلىمەن؟ دېگەن ئىدىم. رەسۇلۇللاھ: "سېنىڭ ئىشىكىگە ئەڭ يېقىنراقىغا ھەدىيە قىلغىن" دېدى دەيدۇ (بۇخارى توپلىغان). ئەبۇ زەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىپ، رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋە سەللەم ماڭا: "ھەي ئەبۇ زەر! ئەگەر سەن شورپا قاينىتساڭ، ئۇنىڭ سۇيىنى كۆپرەك قىل ۋە قوشنىلىرىڭغا يەتكۈزگىن" دېگەن دەيدۇ (مۇسلىم توپلىغان). بۇ يەردە قوشنىنىڭمۇ بەلگىلىك ھەققى بولىدىغانلىقى، يەنى قوشنىدارچىلىق مۇناسىۋىتىتە مەجبۇرىيەتنىڭ بولىدىغانلىقى ئىپادىلەنگەن.

بىز قوشنىلار بىلەن دائىم كۆرۈشۈپ تۇرىمىز، ئەگەر بىز كىشىلەرگە قولايلىق تۇغدۇرۇپ بەرسەك، ئۆزىمىزگىمۇ قولايلىق ئېلىپ كەلگەن بولىمىز. ئابدۇللاھ ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋە سەللەم مۇنداق دېگەن: "ئاللاھنىڭ نەزىرىدە ئەڭ ياخشى ھەمراھ، ئۇلاردىن ئۆز ھەمراھىغا كۆپ ياخشىلىق قىلغۇچىدۇر، ئەڭ ياخشى قوشنا، ئۇلاردىن ئۆز قوشنىسىغا كۆپ ياخشىلىق قىلغۇچىدۇر"(تىرمىزى توپلىغان). بۇ يەردە تىلغا ئېلىنغان ياخشىلىق، روھىي جەھەتتە بىر-بىرىگە تەسەللى قىلىش، بىر بىرىنى قوللاشنى، شۇنداقلا، ماددىي جەھەتتە بىر-بىرىگە ياردەم قىلىشنى ۋە بىر بىرىگە يار-يۆلەكتە بولۇشنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

5. ئىناق قوشنىدارچىلىق ئۆزئارا ياردەم، ئۆزئارا ھەمكارلىقنى تەلەپ قىلىدۇ

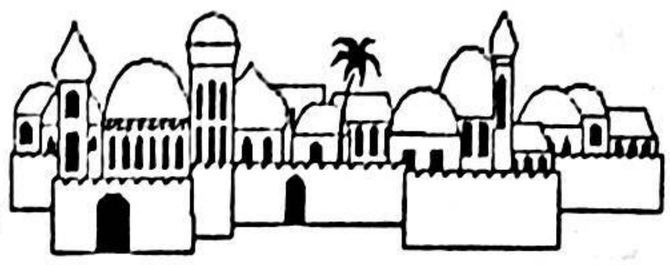

كىشىگە يارىدەم قىلىشنى ئۆزىنىڭ خۇشاللىقى دەپ بىلىش ئىسلام دىنى تەرغىپ قىلىدىغان گۈزەل ئەخلاقدۇر. ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋە سەللەم مۇنداق دېگەن: "كىمكى بىر مۇسۇلمانىنىڭ دۇنيادىكى غېمىنى ئەندىشىلىرىدىن بىرىنى كۆتۈرۈۋەتسە، ئاللاھ ئۇنىڭدىن قىيامەت كۈنىدىكى غېمىنى ئەندىشىلىرىدىن بىرىنى كۆتۈرۈۋېتىدۇ؛ كىمكى قىينىچىلىقتا قالغان بىر مۇسۇلمانغا ئاسانلىق تۇغدۇرۇپ بېرىدىكەن، ئاللاھ ئۇنىڭغا دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە ئاسانلىق تۇغدۇرۇپ بېرىدۇ؛ كىمكى بىر مۇسۇلمانىنىڭ ئەيىبىنى ياپسىدىكەن، ئاللاھ دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە ئۇ كىشىنىڭ ئەيىبىنى ياپىدۇ، بەندە قېرىندىشىغا يار-يۆلەكتە بولسىلا، ئاللاھ بەندىگە يار-يۆلەكتە بولىدۇ" (مۇسلىم توپلىغان). بىز مۇسۇلمانلار ھەرقانداق قوشنا ئالدىدا تېگىشلىك مەجبۇرىيەتنى ئۇستىمىزگە ئالغان ئىكەنمىز، قوشنىلار ئارىسىدىكى مۇناسىۋەتنىمۇ مەزكۇر ھەدىسنىڭ روھى بىلەن بىر تەرەپ قىلىشىمىز كېرەك.

جەمئىيەتتە ياشاۋاتقان ھەرقانداق كىشى بىر-بىرىگە موھتاج، قوشنىدارچىلىق مۇناسىۋىتى تېخىمۇ شۇنداق. بىز مۇسۇلمانلارغا ناۋادا جەمئىيەت ۋە باشقىلارنىڭ ياردىمى بولماي قالسا، ئۆزىمىز تېزلا قىينىچىلىقتا قالىمىز؛ جەمئىيەت ۋە باشقىلارنىڭ ياردىمىگە ئېگە بولۇشىمىز ئۈچۈن، ئالدى بىلەن باشقىلارغا يارەمدە بولۇشىمىز، باشقىلارغا يارەمدە بولۇش ئۈچۈن، بۇ يارەمنى ئالدى بىلەن قوشنىدىن باشلىشىمىز لازىم. مۇسۇلمان ئەمەسلەر بىلەن قوشنا بولۇپ قالغاندىمۇ، ئۆزئارا يارەم، ئۆزئارا ھەمكارلىق مەسىلىسى مەۋجۇت. ئاللاھ پۈتۈن ئىنسانىيەتكە رەھىم-شەپقەت قىلىدۇ، مۇسۇلمان ئەمەسلەرگە ياخشى مۇئامىلىدە بولۇش، ئۇلار بىلەن ئۆزئارا يارەم، ئۆزئارا ھەمكارلىقتا بولۇشمۇ بىزنىڭ مەجبۇرىيىتىمىز. ھەممە كىشى ئۆزئارا يارەمدە بولغاندىلا، جەمئىيەتنىڭ ئىناقلىقى ۋە تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈرگىلى بولىدۇ.

قوشنىلار ئارا ئىتتىپاقلىقنى كۈچەيتىپ، ئۆزئارا يارەم ۋە ھەمكارلىقتا بولۇشتا، قايسى ئائىلە قىينىچىلىققا دۇچ كەلسە، ئۇنىڭغا يارەم قولىمىزنى سۇنۇشىمىز لازىم. ناۋادا ئۆزئارا زىددىيەت يۈز بېرىپ قالسا، قائىدە سۆزلەپ قايىل قىلىشىمىز لازىم. ئادەتتە ئۆزىمىزگە تەلەپنى چىڭ قويۇپ، باشقىلارغا كەڭ قورساق بولۇشىمىز، قوشنىنىڭ سەۋەنلىكلىرىگە كەڭچىلىك قىلىشىمىز لازىم.

6. ئىناق قوشنىدارچىلىق كۆڭلى-كۆكسى كەڭ بولۇشنى تەلەپ قىلىدۇ

كۆڭلى-كۆكسى كەڭ ئادەم باشقىلار ۋە قوشنىلار بىلەن بولغان مۇئامىلىدە يۈقىرى ساپانى نامايان قىلالايدۇ، ئۆزىگە قاتتىق تەلەپ قويالايدۇ، باشقىلار

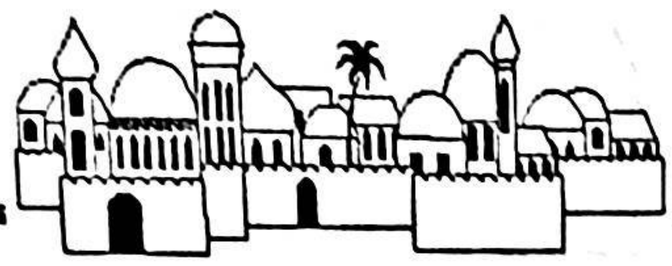

بىلەن بولغان مۇئامىلىدە كەڭ قورساق بولالايدۇ. كۆڭلى ـ كۆكسى تار ئادەم، دائىم باشقىلارغا يامان نەزەر بىلەن قارايدۇ، ئازغىنا پايدا ـ زىيان بىلەن ھېسابلىشىپ كېتىدۇ، ئازراقمۇ زىيان تارتىشنى خالىمايدۇ.

كۆڭلى ـ كۆكسى كەڭ بولۇش يەنە، باشقا ئېتىقادتا بولغان كىشىلەرگە كەڭ قورساق بولۇشنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئابدۇللاھ ئىبنى ئۇمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ ئۆيىدە بىر قوي سويۇلغان ئىدى، ئۇ:سىلەر مېنىڭ يېنىمدىكى يەھۇدىي قوشنامغا ئازراق يەتكۈزۈپ بەردىڭلارمۇ؟ مەن رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋە سەللەمنىڭ: "جىبرىئىل ئەلەيھىسسالام ماڭا دائىم قوشنىغا ياخشىلىق قىلىشنى تەۋسىيە قىلاتتى، ھەتتا مەن قوشنىنى (ماڭا) مىراسخور قىلىپ قويارمىكىن دەپ ئويلاپ قالاتتىم" دېگەنلىكىنى ئاڭلىغانىدىم دەيدۇ (ئەبۇ داۋۇد، تىرمىزى توپلىغان).

ئەھلى جامائەت: "يېقىن قوشنا يىراق تۇغقاندىن ئارتۇق" دېگەن گەپ بار. قوشنا بىلەن قوشنا ئارىسىدا بىر خىل مەجبۇرىيەت بار. بىز تۇرمۇشتا، ھەر خىل كىشىلىك مۇناسىۋەتتە بولۇپ تۇرىمىز، ھەممە يەردە قوشنا بىلەن مۇئامىلىدە بولىمىز. ئائىلە ئارا، ئىدارە ئارا، رايون ئارا، دۆلەت ئارا، سەپداشلار ئارا، دوستلار ئارا، شۇنداقلا، يۇرتداشلار ئارا بولغان ئالاقىنىڭ ھەممىسى كەڭ مەنىدىكى قوشنىدارچىلىق مۇناسىۋىتىدۇر. بىز مۇسۇلمانلار كۆڭلى ـ كۆكسىمىزنى كەڭ تۇتۇپ، ۋەتىنىمىزنى بىر چوڭ ئائىلە، دۇنيانى بىر چوڭ ئائىلە دەپ قارىشىمىز، بۇ چوڭ ئائىلىدە، قوشنىلار مەيلى مۇسۇلمان بولسۇن ياكى مۇسۇلمان بولمىسۇن، مەيلى ۋاقىتلىق بولسۇن ياكى ئۇزۇن مەزگىللىك بولسۇن، ئۇلارنىڭ ھەممىسگە ئىسلام دىنىنىڭ قوشنىدارچىلىق قارىشى بىلەن مۇئامىلىدە بولۇپ، ئۆزئارا ھۆرمەت قىلىش، ئۆزئارا ياردەم بېرىش، ئۆزئارا يول قويۇش، ياخشى مۇئامىلىدە بولۇش پرىنسىپى بويىچە، ئۇلار بىلەن ئىناق ئۆتۈشىمىز لازىم، شۇنداق قىلغاندىلا، ئىناق ـ ئىتتىپاق، راھەت ـ ئازادە ئىجتىمائىي چوڭ ئائىلە كەيپىياتىنى بەرپا قىلغىلى بولىدۇ.

ئاللاھ تائالا ھەر بىرىمىزنى ياخشى قوشنا قىلغاي، ھەممە قوشنىلار بىزنى ياخشى دەيدىغان قىلغاي. ئاللاھ تائالا ھەر بىرىمىزنى ياخشى قوشنىغا مۇيەسسەر قىلىپ، ھەممىمىزنى ئىناق قوشنىدارچىلىق مۇھىتىدا ياشاشقا مۇۋەپپەق قىلغاي — ئامىن!

(«يېڭى ۋەز ـ تەبلىغلەر» 3 ـ توپلامدىن)

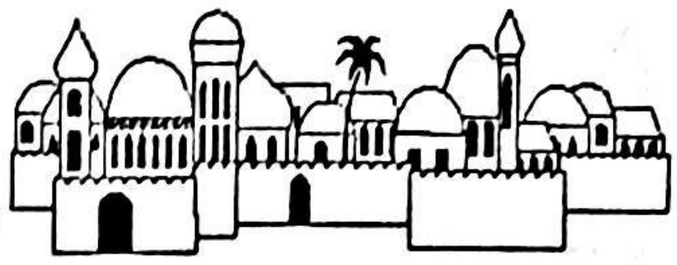

ئىسلام دىنىدىكى قوشنىدارچىلىق

ياقۇپ هاجى مۇھەممەد

بسم‌الله‌الرحمان‌الرحيم

ئىسلام دىنى قوشنىدارچىلىق مۇناسىۋىتىگە ئىنتايىن ئەھمىيەت بېرىدۇ. قوشنىدارچىلىق مۇناسىۋىتىنى ياخشى يولغا قويۇپ، بۇ جەھەتتە ئۈلگە بولۇش ھەر بىر مۇسۇلماننىڭ ھازىرلاشقا تېگىشلىك گۈزەل ئەخلاقى ھەمدە ھازىرقى زامان كىشىلىرىنىڭ مەنۇى مەدەنىيلىكىنىڭ ئىپادىسى، جەمئىيەت خاتىرجەملىكىنى ئاسراشتىكى ھالقىلىق مەسىلىلەرنىڭ بىرى. ئاللاھ تائالا ئىناق قوشنىدارچىلىقنى ئاللاھقا ئىمان كەلتۈرۈش ۋە ئىبادەت قىلىش يۈكسەكلىكىگە كۆتۈرۈپ ئوتتۇرىغا قويغان. ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دەيدۇ:

ئاللاھقا ئىبادەت قىلىڭلار، ئۇنىڭغا ھېچ نەرسىنى شېرىك كەلتۈرمەڭلار، ئاتا-ئانىڭلارغا، خىش-ئەقرىبالىرىڭلارغا، يېتىملەرگە، مىسكىنلەرگە، يېقىن قوشنىغا، يىراق قوشنىغا، يانداشقى ھەمراھقا(يەنى سەپەرداشقا، ساۋاقداشقا)، مۇساپىرغا، قول ئاستىڭلاردىكى قۇل-چۆرىلەرگە ياخشىلىق قىلىڭلار. شۇبھىسىزكى، ئاللاھ مۇتەكەببىر، ماختانچاقنى ياقتۇرمايدۇ.

—سۈرە«نىسا»(4-سۈرە)، 36-ئايەت

ئاللاھ تائالا بۇ ئايەت كەرىمدە بىزنى يالغۇز ئۆزىنگىلا ئىبادەت قىلىشقا ۋە ئۇنىڭغا شېرىك كەلتۈرمەسلىككە، ئاتا-ئانىغا، ئۇرۇق-تۇغقانلارغا، يېتىم-يېسىرلەرگە، مىسكىنلەرگە ياخشىلىق قىلىشقا بۇيرۇش بىلەن بىر قاتاردا يېقىن-يىراق قوشنىلارغىمۇ ياخشىلىق قىلىشقا بۇيرۇيدۇ.

ئابدۇللا ئىبنى ئۆمەر مۇنداق دەپ رىۋايەت قىلىدۇ: ”بىر كىشى رەسۇلۇللاھنىڭ يېنىغا بېرىپ:‘مەن قانداق قىلغاندا ئۆزەمنىڭ قىلمىشىنىڭ ياخشى-يامانلىقىنى بىلىمەن؟’ دەپ سورىغاندا، رەسۇلۇللاھ:‘سىز قوشنىڭىزدىن سوراپ بېقىڭ، ئەگەر ئۇلار سىزنى ياخشى دېسە ياخشى، يامان دېسە يامان’ دەپ جاۋاب بەرگەن “. دېمەك، قوشنىلار بىزنىڭ ياخشى-يامانلىقىمىزنىڭمۇ ئەڭ ياخشى گۇۋاھچىسى.

ئىسلام دىنىدا قوشنا ئۈچ خىلغا بۆلۈنىدۇ: بىرى، ئۈچ خىل ھەققى بار قوشنا؛ يەنە بىرى، ئىككى خىل ھەققى بار قوشنا؛ ئۈچىنچى خىلى، بىرلا ھەققى بار قوشنا. ئۈچ خىل ھەققى بار قوشنا— مۇسۇلمان بىر تۇغقان قوشنا بولۇپ، ئۇنىڭ قوشنىلىق، مۇسۇلمانلىق، بىر تۇغقانلىق ھەققى بار؛ ئىككى خىل ھەققى بار

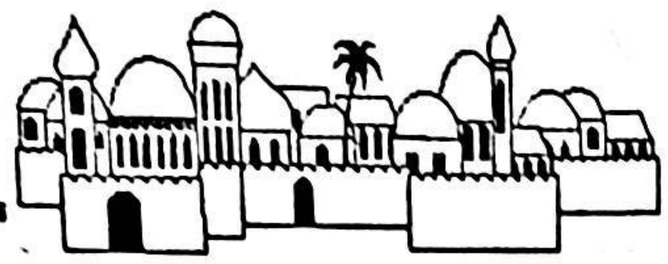

قوشنا ـــ مۇسۇلمان قوشنا بولۇپ، ئۇنىڭ قوشنىلىق، مۇسۇلمانلىق ھەققى بار؛ بىرلا خىل ھەققى بار قوشنا ـــ ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلمايدىغان قوشنا بولۇپ، ئىسلام دىنى ئۆزىنىڭ رەھىمدىللىكى بىلەن ئۇنىڭغا ياخشىلىق قىلىش ھەققىنى بەردى. ئۇنىڭ مۇسۇلمان قېرىندىشىنىڭ ئۇستىگە ئۇنىڭغا ياخشىلىق قىلىشنى ۋاجىپ قىلدى. ئىسلام دىنىنىڭ نەزىرىدىكى مۇناسىۋەتنىڭ ئەڭ كاتتىسى قوشنىلىق مۇناسىۋىتىدۇر. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەيدۇ: "كىمكى ئاللاھقا ۋە ئاخىرەت كۈنىگە ئىمان كەلتۈرىدىكەن، قوشنىسىغا ھۆرمەت قىلسۇن"؛ يەنە: "ئەبۇ شۇرەيھ خۇزائى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام:'ئاللاھ بىلەن قەسەم قىلمەنكى، كامىل مۆمىن بولغان بولمايدۇ، ئاللاھ بىلەن قەسەم قىلمەنكى، كامىل مۆمىن بولغان بولمايدۇ، ئاللاھ بىلەن قەسەم قىلمەنكى، كامىل مۆمىن بولغان بولمايدۇ' دېگەندە. بەزىلەر ئۇنىڭدىن:'ئى رەسۇلۇللاھ! كىم كامىل مۆمىن بولغان بولمايدۇ؟' دەپ سورىغاندا، ئۇ:' ھەقەمسايىسىغا زىيان ـ زەخمەت يەتكۈزۈشتىن ئۆزىنى ساقلىمىغان ئادەم' دېگەن". بۇ ھەدىسلەر بىزگە قوشنىلارغا ھۆرمەت قىلىشنىڭ مۇھىملىقىنى ئېنىق چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ. قوشنىلارغا ھۆرمەت قىلىش مۇسۇلمانلار ئادا قىلىشقا تېگىشلىك مەجبۇرىيەت، مۇسۇلمانلارنىڭ ئالىيجانابئەخلاق ـ پەزىلىتىنىڭ كونكرېت ئىپادىسى. قوشنىغا ھۆرمەت قىلمىغان كىشى بۇ ئالەمدىلا كىشىلەرنىڭ ھۆرمىتىگە سازاۋەر بولالماي قالماستىن، ئاخىرەتتىمۇ ئازاب ـ ئوقۇبەت چېكىدۇ.

پەيغەمبىرىمىز مەككىدىكى چاغلىرىدا ئۆزىنىڭ ئەڭ يامان دۈشمەنلىرىدىن بولغان قوشنىلار ئارقىلىق سىنالغان ئىدى. ئۇلار پەيغەمبىرىمىزگە قاتتىق ئازار بەرگەن ھەتتا پەيغەمبىرىمىزنىڭ ئىشىكى ئالدىغا نىجاسەتلەرنى تاشلاپ قوياتتى، ئۆيىگە باردىغان يولىنى توسۇپ قوياتتى. ئۇلار يەنە پەيغەمبىرىمىزنىڭ سەجدە قىلىۋاتقان ۋاقتىنى پۇرسەت بىلىپ، بېشىغا تۆگىنىڭ نىجاسىتىنى تاشلاپ قوياتتى. بىر كۈنى پەيغەمبىرىمىزنىڭ قىزى فاتىمە كېلىپ دادىسىنىڭ ئۈستىدىكى بۇ نىجاسەتلەرنى ئېلىۋېتىپ يىغلىغىلى تۇردى. پەيغەمبىرىمىز قىزىغا:"ئى قىزىم! يىغلىماڭ، دادىڭىزنى ئاللاھ ساقلايدۇ" دېگەن. شۇنداق قىلىپ پەيغەمبىرىمىز ئۇلارنىڭ يەتكۈزگەن ئازابلىرىغا سەۋر قىلاتتى. ئۇلار پەيغەمبىرىمىزگە قاتتىق ئازار قىلغان چاغدا ئۇ:"ئى ئابدۇلمەناپ بالىلىرى، بۇ قانداق قوشنىدارچىلىق؟" دەيتتى ۋە بۇ ئىشنى جىبرىئىل ئەلەيھىسسالامغا شىكايەت قىلاتتى. تەكرار ـ تەكرار شىكايەت قىلغاندا، جىبرىئىل ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭغا:"بۇ سىناقلارغا سەۋر قىل، ئۇنى كۆتۈر" دەيتتى. بۇ ھەقتە پەيغەمبىرىمىز مۇنداق دېگەن: "جىبرىئىل ئەلەيھىسسالام ماڭا دائىم قوشنىغا ياخشىلىق قىلىشنى تەۋسىيە قىلاتتى،

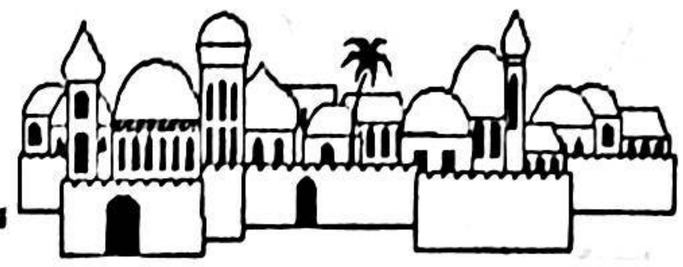

مەن ھەتتا قوشننى (ماڭا) مراسخور قىلىپ قويارمىكىن دەپ ئويلاپ قالاتتىم".

پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام كىشىلەرنىڭ ئىجتىمائىي ھاياتىنىڭ ھەممە تەرەپلىرىنى ناھايىتى تەبىئىي ۋە ئىنچىكىلىك بىلەن كۆرسەتكەن. بۇ ھەقىقەتەن كىشىلەرنىڭ ئىتتىپاقلىق، دوستلۇق، مېھرىبانلىق تۇرمۇش كەچۈرۈشى توغرىسىدىكى جانلىق، ئەمەلىي بىر كۆرسەتمىدۇر.

پەيغەمبىرىمىز مۇنداق دەيدۇ:" كىمكى ئۆزىنىڭ قوشنىسىغا زىيان يەتكۈزسە ئۇ كىشى ئىمانى بار كىشى ھېسابلانمايدۇ". ھەر بىر مۇسۇلمان كىشى ئىمان بىلەن ئىككى ئالەملىك بەخت ـ سائادەتكە ئېرىشىدۇ. ئەمما ئىمان قوشنىلارغا زىيان يەتكۈزمەسلىك، قوشنىلار بىلەن ئىناق ئۆتۈش ئارقىلىق مۇكەممەللىشىدۇ.

بىر كىشى پەيغەمبىرىمىزگە قوشنىسى ئۈستىدىن شىكايەت قىلىپ كەلدى ھەمدە ئۆزىنىڭمۇ شۇ قوشنىسىغا ئازار بېرىشكە رۇخسەت قىلىنىشىنى پەيغەمبىرىمىزدىن تەلەپ قىلدى. چۈنكى قوشنىسى دائىم ئۇنىڭ ياخشىلىقىغا يامانلىق بىلەن جاۋاب قايتۇرىدىكەن. پەيغەمبىرىمىز ئۇنىڭغا مۇنداق دېدى:"ئاللاھتىن قورق، ئۇنىڭ يامانلىقىغا سەۋر قىل، ئۇنىڭغا يامانلىق قىلما، سىلەرنىڭ ئاراڭلارنى ئۆلۈم ئايرىيدىغانلىقىنى بىلمەمسىلەر؟"

دىيارىمىزدىكى مەلۇم بىر شەھەردە 30 يىل ناھايىتى ئەپ ئۆتكەن ئىككى قوشنا ئوتتۇرىسىدا ئۇچىنچى قوشنىسىنىڭ ئۆيىنى سېتىۋېلىش توغرىسىدا بىر نەچچە قېتىم چوڭ ـ كىچىك جېدەل بولغان. جېدەلنىڭ ئاخىرى ئىككى ئائىلىدىن ئۈچ ئادەم ئۆلۈش، ئىككى ئادەم تۇرمىگە كىرىش، بىر ئادەم مېيىپ بولۇشتەك ئاقىۋەت بىلەن ئاخىرلاشقان.

يەنە مەلۇم بىر شەھەردە ناھايىتى ياخشى ئۆتىدىغان ئىككى قوشنىنىڭ پەرزەنتلىرى ئىداره قورۇسى ئىچىدە بالىلار ۋېلىسىپىتىنى مىنىپ ئويناپ ئۆزئارا سوقۇلۇپ كېتىش سەۋەبى بىلەن ئىككى بالا گەپ تالىشىپ قالغان. نەتىجىدە جېدەل ئىككى ئائىلىنىڭ ئاتا ـ ئانا، ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرىغىچە كېڭىيىپ كەتكەن. جېدەلنىڭ ئاخىرى ئىككى ئائىلىدىن ئىككى ئادەم ياردار بولۇش، بىر ئادەم مېيىپ بولۇش، ئىككى ئادەم تۇرمىگە كىرىشتەك ئېغىر ئاقىۋەت بىلەن ئايىغلاشقان. بۇ ئىشنىڭ تەسىرى بىلەن بىر تەرەپ بۇ قورۇدىكى ئۆيىدىن كۆچۈپ كەتكەن. بۇ خىلدىكى مىسالىلار ناھايىتى كۆپ. بىز مۇسۇلمانلار قۇرئان ۋە ھەدىس تەلىماتلىرىغا ئەمەل قىلىپ، قوشنىلار بىلەن ياخشى ئۆتسەك، مەسىلىلەرگە يولۇققاندا سەۋرچانلىق قىلساق، بۇنداق پاجىئەلىك ئەھۋاللار يۈز بەرمەيدۇ. ئەگەر ھەممە كىشى ئۆز قوشنىسىغا ياخشى مۇئامىلە قىلسا، زىددىيەتلەر زور دەرىجىدە ئازىيىدۇ، بۇنىڭ ئورنىنى سەممىي ئىتتىپاقلىق، ئۆزئارا ھەمكارلىق،

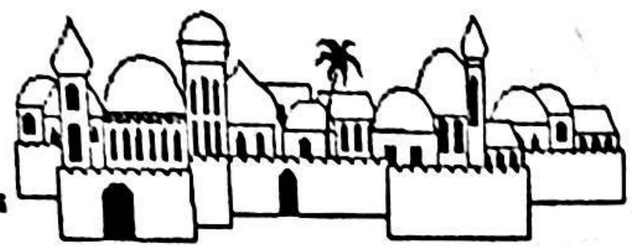

مېھرىبانلىق ئىگىلەيدۇ، تىنچ كەيپىيات يارىتىلىدۇ.

قوشنىدارچىلىق مۇناسىۋىتىنى ياخشى يولغا قويۇشتا يەنە ئۆزئارا يول قويۇش كېرەك. قوشنىلار ئارا بەزىبىر سۈركىلىشىلەرنىڭ، ئانچە-مۇنچە چۈشىنىشمەسلىكلەرنىڭ بولۇشىدىن خالىي بولغىلى بولمايدۇ، شۇڭا زىددىيەتلەرنىڭ يۈز بېرىشىنى ئەجەبلىنەرلىك ئەمەس، مەسىلە ئۆزئارا چۈشىنىپ، بىر-بىرىگە يول قويۇپ ئۆتۈشتە.

پەيغەمبىرىمىز مەدىنىگە ھىجرەت قىلىپ كەلگەندە، ئۇنىڭ يەھۇدىي قوشنىلىرى بارئىدى. پەيغەمبىرىمىز ئۇلار بىلەن بېرىش-كېلىش قىلاتتى. ئۇلاردىن قەرز ئالاتتى، ئۇلارغا ھەدىيە بېرەتتى ۋە ئۇلارغا ياخشى مۇئامىلە قىلاتتى. ئۇلاردىن بەزىلەر پەيغەمبىرىمىزنىڭ ياخشى مۇئامىلىسىنى ۋە ياخشى ئەخلاقىنى ھېس قىلغاندىن كېيىن ئىمان ئېيتىپ ئىسلام دىنىغا كىرگەن.

ئىسلامنىڭ نەزىرىدىكى ئەڭ ئېغىر جىنايەت ئۆز قوشنىسىغا زورلۇق قىلىش، كىمكى مۇنداق قىلسا ئاللاھ ئۇنىڭغا غەزەپ قىلىدۇ ۋە ئۇنىڭ قىلغان ياخشى ئەمەللىرىنى بىكار قىلىدۇ. بۇ ھەقتە مۇنداق بىر رىۋايەت بايان قىلىنغان:"ئى ئاللاھنىڭ ئەلچىسى، پالانى ئايال كېچىچە نامаз ئوقۇيدۇ ۋە كۈندۈزى روزا تۇتىدۇ، لېكىن قوشنىسىغا زورلۇق قىلىپ ئازار بېرىدۇ". پەيغەمبىرىمىز بۇنى ئاڭلاپ مۇنداق دېگەن: "ئۇنىڭ نامىزىدا ياخشىلىق يوق، ئۇنىڭ ئۆزىدىمۇ ياخشىلىق يوق، ئۇ ئايال ھەقىقەتەن دوزاخ ئەھلىدىن بولىدۇ".

ئىسلام دىنى قوشنا ھەقلىرىنى بۇيۇك سۆزلەر ۋە ئالىي ئەدەپ-ئەخلاقلار بىلەن بايان قىلدى. پەيغەمبىرىمىز:"'قوشنىنىڭ ھەققىنى بىلەمسىلەر؟'دېگەندە، ساھابىلەر:'ئاللاھ ۋە ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرى بىلىدۇ' دېيىشتى. پەيغەمبىرىمىز ئارقىدىنلا: 'ئەگەر سىزدىن يارىدەم سورىسا، يارىدەم قىلىڭ؛ ئەگەر سىزدىن قەرز سورىسا بېرىڭ؛ ئەگەر موھتاج بولۇپ قالسا ئېھتىياجىنى قامداڭ؛ ئەگەر كېسەل بولۇپ قالسا يوقلاپ بېرىڭ؛ ئەگەر ۋاپات بولسا جىنازا نامىزىغا قاتنىشىڭ؛ ئەگەر ئۇ كىشى يوق بولسا ئۇنىڭ نەرسىلىرىنى مۇھاپىزەت قىلىڭ؛ ئەگەر سەپەردىن قايتىپ كەلسە يوقلاپ كىرىڭ؛ ئۇنىڭغا ياخشىلىق كەلسە تەبرىكلەڭ؛ مۇسىبەت كەلسە تەزىيە بىلدۈرۈڭ؛ ئۇنىڭ ماقۇللىقىسىز ئېگىز بىنا سېتىۋېلىپ كۈن ۋە شامالنى توسماڭ؛ گۆش پىشۇرسىڭىز ئۇنىڭغىمۇ بېرىڭ، قادىر بولالمىسىڭىز قازانىڭ گاز-گۈرۈچ قىلغان ئاۋازى بىلەن ئۇنىڭغا ئازار بەرمەڭ؛ مېۋە سېتىۋالسىڭىز ئۇنىڭغىمۇ بىر ئاز بېرىڭ، قادىر بولالمىسىڭىز كۆرسەتمەي ئۆيىڭىزگە ئېلىپ كىرىڭ، بالىڭىز مېۋىنى سىرتقا ئېلىپ چىقىپ يېمىسۇن، بولمىسا قوشنىڭىزنىڭ بالىسى ئازار يەيدۇ'دېدى".

بۇ يەردە قوشنىدارچىلىققا ئەخلاقي جەھەتتە ناھايىتى يۇقىرى باھا

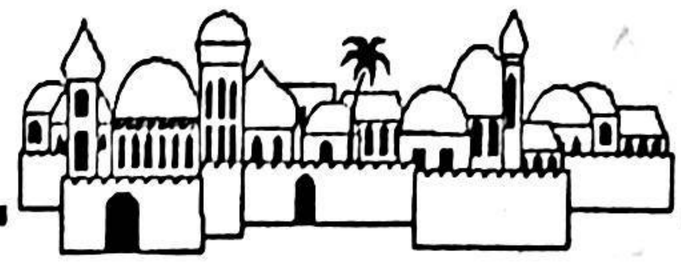

بىرىلگەن. چۈنكى ئىسلام دىنى ئەرەبستاندا رونىاق تاپقىچە ئۆتكەن ئەرەب جەمئىيتىدە پەيغەمبىرىمىزگە ئوخشاش مۇنداق قوشنىدارچىلىق ۋەزىپىسىنى يولغا قويغان ئىجتىمائىي ئىسلاھاتچى كۆرۈلگەن ئەمەس، ئىجتىمائىي جەمئىيەتتە ياشاۋاتقان ھەر قانداق بىر كىشىنىڭ قوشنىلار بىلەن ئالاقە قىلىشماي ئۆتۈشى مۇمكىن ئەمەس، بىللە ياشىغان، ئۆزئارا ئالاقە قىلىشقان ئىكەن، ئەلۋەتتە قوشنىلار بىلەن ئىناق، ئىتتىپاق ئۆتۈش لازىم.

فەقەھ ئەبۇل لەيس مۇنداق دەيدۇ:" قوشنىلار ئالدىدىكى مەجبۇرىيەتنى تېخىمۇ ياخشى ئادا قىلىش ئۈچۈن تۆت تەدبىر بولۇشى كېرەك: 1) قوشنىسىغا پۈتۈن كۈچ بىلەن يارەدەم بېرىش؛ 2) قوشنىسىنىڭ مال ـ مۈلكىگە كۆز قىرىنى سالماسلىق؛ 3) قوشنىسىنىڭ مەنپەئەتىنى قوغداش؛ 4) قوشنىسىنىڭ سەۋەنلىكلىرىگە سەۋر ـ تاقەت قىلىش". ئۆزى بىلەنلا بولۇپ باشقىلار بىلەن كارى بولماسلىقتەك قوشنىدارچىلىق يولىي پەقەتلا كىشىلەر ئارىسىدىكى مۇناسىۋەتنى خۇنۈكلەشتۈرىدۇ. دوستلۇق مېھرىدىن مەھرۇم قىلىدۇ، پەقەت ئۆز ئارا ھۆرمەت قىلىشىپ، ئىتتىپاق بولۇپ، بىر ـ بىرىگە يارەدەم بەرگەندىلا ئىناق، ئازادە، كۆڭۈللۈك تۇرمۇش شارائىتىنى ياراتقىلى بولىدۇ.

ئىسلام دىنى توغرىسىدىكى رىۋايەتلەردە قوشنىدارچىلىق ۋەزىپىسىگە ئەمەل قىلىش توغرىسىدا نۇرغۇن تەپسىلاتلار بار. بۇ يەردە بىر مىسال كەلتۈرمەكچىمەن:"بىر كىشى بار ئىكەن، ئۇنىڭ ئۆيىدە چاشقان ناھايىتى كۆپ ئىكەن، ئۇ كىشى ئۇچرىغان كىشىگە زارلىنىپ بېرىپتۇ، بىر كىشى ئۇ ئادەمگە:'سىز بىر مۇشۇك بېقىۋېلىپ چاشقانلارنى قورقۇتۇپ قويۇڭ' دېگەن تەكلىپنى بېرىپتۇ. ئۇ كىشى بىر ئاز ئويلىنىپ:'ياق، چاشقانلار مۇشۇكنى كۆرۈپ ياكى ئاۋازىنى ئاڭلاپ، قوشنامنىڭ ئۆيىگە كىرىۋېلىشى مۇمكىن، مەن ئۆزەمنى دەپ قوشنامنى رەنجىتسەم بولمايدۇ' دەپتۇ". بۇ بىر ئاددىي ئەمما تەربىيىۋى ئەھمىيىتى ناھايىتى چوڭقۇر مىسال، بىز بۈنگۈن ئىسلام دىنىنىڭ قوشنىدارچىلىق مۇناسىۋىتىگە نەقەدەر ئەھمىيەت بېرىدىغانلىقىنى كۆرۈۋالالايمىز.

قوشنىلار ئاللاھ تائالا ۋە پەيغەمبىرىمىزنىڭ تەلىمىگە ئەمەل قىلىپ، ئۆزئارا ھۆرمەت قىلىش، ئۆزئارا يول قويۇش، ئۆزئارا يار ـ يۆلەك بولۇش پرىنسىپى بويىچە دوستانە ئۆتۈش، زىددىيەت تۇغۇلغاندا ئۆز ۋاقتىدا ئەپلىشىپ قېلىش، ئارازلىق يۈز بەرگەندە ئۆز ۋاقتىدا تۈگىتىش، قىينىچىلىققا يولۇققاندا يارەدەم قولىنى سۇنۇش كېرەك. مۇشۇنداق بولغاندىلا قوشنىلار ئارا ئىناق ئۆتكىلى، جەمئىيەت چوڭ ئائىلىسىنى خاتىرجەم قىلغىلى ھەمدە مەنۇي مەدەنىيلىك قۇرۇلۇشى ئۈچۈن تېگىشلىك ھەسسە قوشقىلى بولىدۇ. ئاللاھ تائالا ھەممىزنى قوشنىلار بىلەن ئىناق ئۆتىدىغان قىلغاي!ـــئامىن!

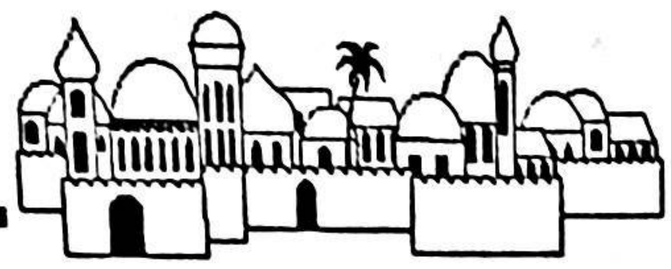

مۇسۇلمانلار دوستلۇقنى قەدىرلەيلى

ثابدۇللا هوشۇر

بسمللاهىر رەهمانىر رەهىم

بۇيۇك ئاللاھ بارلىق مەخلۇقاتلارنى يارىتىش جەريانىدا تىلسىز-تىللىق، جىسمى بار، جىسمى يوق بارلىق مەخلۇقاتلارنى بىر-بىرىدىن ئايرىلالمايدىغان، بىر-بىرىگە مېھىر-شەپقەت ۋە كۆيۈنۈش يەتكۈزۈشىدىغان قىلدى. جۈملىدىن ئادەم ئەۋلادلىرىنىمۇ بىر-بىرىگە كۆيۈنىدىغان دوست-مېھرىبان قىلىپ ياراتتى. دوستلۇق دېگەن بۇ ئۇقۇم ئىنسانلار دۇنياسىدا باي دۆلەت بىلەن كەمبەغەل دۆلەت، ئىرق بىلەن ئىرق، مىللەت بىلەن مىللەت، باي-كەمبەغەل، ئەر-ئايال، چوڭ-كىچىكلەر ئوتتۇرىسىدا مەۋجۇت بولۇپ، كىشىلەر ساپاسى كۇندىن-كۇنگە يۇقىرى ئۆرلەۋاتقان بۇگۈنكى تۇرمۇش شارائىتىمىزدا بۇ دوستلۇقنىڭ دائىرىسى تېخىمۇ كېڭىيىپ، كەم بولسا بولمايدىغان ئىجتىمائىي ھالەت شەكىللىنىۋاتىدۇ. ھەقىقىي دوستلۇقنى قەدىرلەش ھەر بىر ئىنساننىڭ باش تارتىپ بولمايدىغان مەجبۇرىيىتىدۇر؛ دوستلۇقنى قەدىرلىگەندە دوستلارنىڭ ۋە باشقا كىشىلەرنىڭ ھۆرمىتىگە، ئىشەنچىسىگە، شان-شەرەپ ۋە ئۈمىدۋارلىق تۇيغۇسىغا، ياخشى مەسلىھەت ھەم يارەملىرىگە ئېرىشكىلى بولىدۇ. دوستى يوق ئادەم سايىسىز، مېۋىسىز دەرەخكە ئوخشاش بولۇپ، كىشىلەرگە مەنپەئەت يەتكۈزمەيدۇ ھەم كىشىلەردىن مەنپەئەت ئالالمايدۇ. بىز ئېتىقاد قىلىۋاتقان ئىسلام دىنىمىز دوستلۇقنى قەدىرلەشنى ۋە ھۆرمەتلەشنى تەۋسىيە قىلىدىغان ئۇلۇغ دىندۇر. ئاللاھ تائالا دوستلۇقنى قەدىرلەشنى «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق بايان قىلغان:

مۆمىنلەر ھەقىقەتەن(دىندا) قېرىنداشلاردۇر، (ئۇرۇشۇپ قالسا) قېرىنداشلىرىڭلارنىڭ ئارىسىنى تۈزەڭلار، رەھمەتكە ئېرىشىشىڭلار ئۈچۈن، ئاللاھتىن قورقۇڭلار.

——سۈرە«ھۇجۇرات»(49-سۈرە)، 10-ئايەت

ھەممىڭلار ئاللاھنىڭ ئارغامچىسىغا مەھكەم يېپىشىڭلار، ئايرىلمىڭلار. ئاللاھنىڭ سىلەرگە بەرگەن نېمەتلىرىنى ئەسلەڭلار، ئۆز ۋاقتىدا سىلەر ئۆزئارا دۈشمەن ئىدىڭلار، ئاللاھ دىللىڭلارنى بىرلەشتۈردى، ئاللاھنىڭ نېمىتى بىلەن ئۆز ئارا قېرىنداش بولدۇڭلار، سىلەر دوزاخ چۇقۇرىنىڭ گىرۋىكىدە ئىدىڭلار، ئاللاھ سىلەرنى(ئىسلام ئارقىلىق) ئۇنىڭدىن قۇتقۇزدى. سىلەرنىڭ ھىدايەت

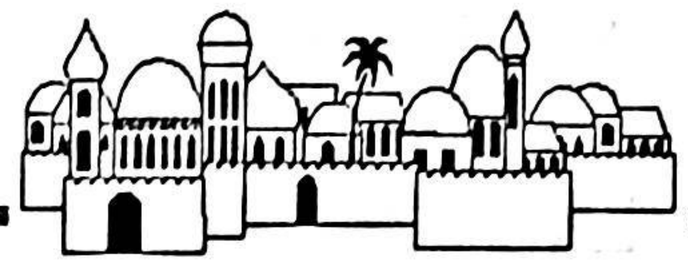

تېپىشىغلار ئۈچۈن، ئاللاھ ئايەتلىرىنى سىلەرگە شۇنداق بايان قىلىدۇ.

ـــــسۈرە« ئال ئىمران »(3 ـ سۈرە)، 103 ـ ئايەت

كىمكى ئاللاھنى، ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرىنى ۋە مۆمىنلەرنى دوست تۇتىدىكەن، (ئۇ ئاللاھنىڭ جامائەسىدىندۇر). ئاللاھنىڭ جامائەسى(ئەلۋەتتە) غالىبتۇر.

ـــــسۈرە« مائىدە »(5 ـ سۈرە)، 56 ـ ئايەت

يۇقىرىقى ئايەتلەردىن ھەر بىر مۇسۇلماننىڭ ئىسلام دىندا ئايرىلماس قېرىنداش ئىكەنلىكىنى، شۇنداقلا دوستلۇقنى قەدىرلىگەندىلا ئاللاھ بەلگىلىگەن قېرىنداشلىق شەرىپىگە ئېرىشىپ، ئاللاھنىڭ جامائەسى بولىدىغانلىقىمىزنى چۈشىنىۋالالايمىز. ئەنەس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "7 خىل ئادەم بار، قىيامەت كۈنى ئاللاھنىڭ بەلگىلىگەن سايىسىدىن باشقا سايە يوق چاغدا ئاللاھ ئۇلارغا سايە بېرىدۇ: ئادىل باشلىق، ئاللاھنىڭ ئىبادىتىگە بېرىلگەن ياش ئادەم، ئىبادەت قىلىش ئۈچۈن قەلبىدە مەسچىتنىلا ئويلايدىغان ئادەم، ئاللاھنىڭ رازىلىقى ئۈچۈن دوست بولغان ئادەم ۋە ئاللاھ غەزەپلىنىدىغان ئىشلارنى قىلغان كىشىدىن نېرى تۇرغان ئادەم، ئابرويلۇق، چىرايلىق ئايال زىناغا چاقىرسا ئاللاھتىن قورقىمەن دېگەن ئادەم، ئوڭ قولىدا قىلغان سەدىقىسىنى سول قولى ئۇقمايدىغان ئادەم، ئايرىم ئورۇندا ئاللاھنى ئەسلەپ ياش تۆكىدىغان ئادەم"(بۇخارى توپلىغان). ئابدۇللا ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: " 'ئاللاھنىڭ بەندىلىرى ئىچىدە پەيغەمبەرمۇ ئەمەس، شېھىتمۇ ئەمەس كىشىلەر بار. پەيغەمبەرلەر ۋە شېھىتلەر ئۇ كىشىلەرنىڭ جەننەتتە ئېرىشكەن ئورنىنى ئۈمىد قىلىشىدۇ' دېۋىدى، ساھابىلەر:'ئۇ كىشىلەرنى بىزگە دەپ بەرسىلە' دېيىشتى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېدى: 'ئۇلار ئۆز ئارىلىرىدا ئۇرۇق-تۇغقانچىلىقى يوق ۋە بىر-بىرىگە مال-دۇنيا بېرىشمىسىمۇ ئاللاھ رازىلىقى ئۈچۈن دوست بولغانلار. ئاللاھ بىلەن قەسەمكى، ئۇلارنىڭ يۈزلىرى ئەلۋەتتە نۇرلۇقتۇر، ئەلۋەتتە نۇرنىڭ ئۈستىدە بولىدۇ، كىشىلەر قورققاندا قورقمايدۇ' "(ئەبۇ داۋۇد توپلىغان). ئەبى ئۇمامە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "بىر ئادەم ئاللاھنىڭ رازىلىقى ئۈچۈن دوست بولسا ۋە ئاللاھنىڭ رازىلىقى ئۈچۈن (يامان ئىش قىلغۇچىغا) غەزەپلەنسە ۋە ئاللاھنىڭ رازىلىقى ئۈچۈن (كىشىلەرگە سەدىقە ياكى سورىغاننى) بەرسە ۋە ئاللاھنىڭ رازىلىقى ئۈچۈن (يامان ئىش قىلغۇچىلارغا بىرەر نەرسە) بەرمىسە ھەقىقەتەن ئىمانى كامىل بولىدۇ" (ئەبۇ داۋۇد توپلىغان).

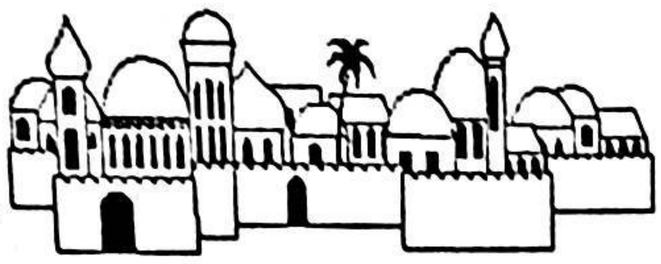

بىز ئاللاھ تائالا ۋە ئاللاھنىڭ ئەلچىسى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام بەلگىلەپ بەرگەن دوستلۇق ئۆلچىمى بويىچە بىر-بىرىمىزنى ھۆرمەتلىشىمىز ۋە ئۆزئارا دوستلۇقنى كۈچەيتىشىمىز، دوستلۇققا سەل قارىغۇچىلارغا دوستلۇقنىڭ قەدىر-قىممىتىگە يېتىشنى تەۋسىيە قىلىشىمىز لازىم.

بىز بىر-بىرىمىزنى ئېغىزىمىزدا دوستۇم دەپ تۇرۇپ، يەنە دىلىمىزدا بىر-بىرىمىزگە ھەسەت قىلىدىغان، كۆرەلمەيدىغان، ئورا كولايدىغان بۇنداق نومۇسسىز ئىشلارنى قىلمايلى. بىز ھەقىقىي مۇسۇلمان بولىدىكەنمىز، ئارىمىزدىكى دوستلۇقنى قەدىرلەشنى بىلەيلى ھەم قەتئىي قەدىرلەيلى! ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن:"بىر مۇسۇلمان مۇسۇلمان قېرىندىشىنى يوقلاپ بارسا، ئاللاھ تائالا 'ياخشى قىلدىك، بۇ ماڭغىنىڭ ئەجەب ياخشى. ئۆزۈڭ ئۈچۈن جەننەتتىن بىر ئورۇننى تەييارلاپ قويدۇڭ' دەيدۇ" (تىرمىزى توپلىغان). ئەبى رەزىن رىۋايەت قىلىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن:"سېنى مۇشۇ دىندىكى ئاسان بىر ئىشقا باشلاپ قويايمۇ؟ شۇ ئىش بىلەن دۇنيا ۋە ئاخىرەتتىكى مەقسەتلىرىڭگە يېتىسەن: ئاللاھنى زىكرى قىلغۇچىلار بىلەن بىللە بول. خالىي قالغان چېغىڭدا قۇدرىتىڭنىڭ بارىچە ئاللاھنىڭ زىكرى بىلەن بول ۋە ئاللاھنىڭ رازىلىقى ئۈچۈن دوست تۇت ۋە ئاللاھنىڭ رازىلىقى ئۈچۈن غەزەپلەن. ھەي ئابۇزەر، بىلەمسەن، ھەقىقەتەن بىر ئادەم ئۆزىنىڭ مۇسۇلمان قېرىندىشىنى يوقلاش ئۈچۈن ئۆيىدىن چىقسا ئۇ كىشىگە يەتمىش مىڭ پەرىشتە ئەگىشىدۇ، ئۇلارنىڭ ھەممىسى شۇ كىشى ئۈچۈن دۇئا قىلىدۇ ۋە' ئى ئاللاھ! بۇ ئادەم سېنىڭ رازىلىقىڭنى ئىزدەپ قېرىندىشىنى زىيارەت قىلىش ئۈچۈن ماڭدى، سەنمۇ بۇ كىشىگە رەھىم قىلىپ ياخشىلىق ئاتا قىلغىن' دەيدۇ. ئەگەر قۇدرىتىڭ يەتسە بەدىنىڭنى دوستلىرىڭنى يوقلاشقا ئادەتلەندۈرگىن"(تىرمىزى توپلىغان).

مۇسۇلمان قېرىنداشلار! دوستلۇقنى، ئىناق-ئىتتىپاقلىقنى قەدىرلىسەك، دىنىمىزنىڭ كۆزەل ئەنئەنىسىگە ۋارىسلىق قىلىش بىلەن بىرگە جەمئىيەت ئەخلاقىغىمۇ بىر كىشىلىك ھەسسە قوشالايمىز ۋە ئاخىرەتتە ئاللاھنىڭ رەھمىتىگە ئېرىشەلەيمىزـــئامىن!

ئۆلۈم ۋە فىدىيە

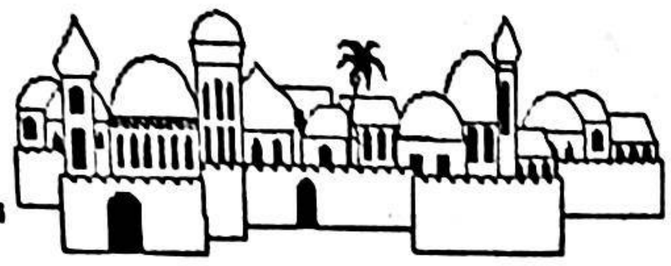

قاتىللىق، ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋېلىش ئېغىر گۇناھ!

ئابدۇغېنى ئابدۇۋەلى

بسم الله الرحمان الرحيم

ئاللاھ ئىنسانغا ھاياتتىن ئىبارەت ئەڭ زور بايلىقنى ئاتا قىلىپ، پۈرسەت بېرىپ، بەخت ۋە خۇشاللىققا ئېرىشتۈردى. ئىنساندىكى مۇشۇ ھاياتقا بولغان ئىنتىلىش دۇنيادا تەڭداشسىز كۈچ ـ قۇدرەتكە ئىگە مەنىۋى كۈچ، ئۇ تۈرمۇشنى يۈكسەلدۈرىدۇ، ئىنسان قەلبىگە ئىلھام بېغىشلاپ، ئىنسانىنى ئۇلۇغۋار غايىگە ئىگە قىلىدۇ.

لېكىن ھازىر ئەتراپىمىزدىكى بىر قىسىم كىشىلەرنىڭ ئازراقلا قىيىنچىلىق، كۆڭۈلسىزلىك، مەغلۇبىيەت تۈپەيلى قاتىللىق قىلمۇاتقانلىقىنى، ئەرزىمەس ئىشلارغا چىدىماي ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋېلىۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ، كۆرۈپ تۇرۇۋاتىمىز، ھەمدە بەزىلىرىمىز مۇشۇ ئىشلارنىڭ شاھىتلىرى بولۇپ قېلىۋاتىمىز.

ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دەيدۇ:

ئۇلار ئاللاھقا ئىككىنچى بىر مەبۇدنى شېرىك قىلمايدۇ. ئاللاھ ھارام قىلغان ناھەق ئادەم ئۆلتۈرۈش ئىشىنى قىلمايدۇ، زىنا قىلمايدۇ، كىمكى بۇ (گۇناھلار)نى قىلىدىكەن، (ئاخىرەتتە) ئۇ جازاغا ئۇچرايدۇ.

ـــ سۈرە«فۇرقان»(25 ـ سۈرە)، 68 ـ ئايەت

بۇ ئايەتتە ئاللاھ ئۆزىنىڭ ياخشىلارنى مەدھىيىلەپ، گۇناھ ئىشلارنى قىلغۇچىلارنى جۇملىدىن ناھەق ئادەم ئۆلتۈرگۈچىلەرنى جازالايدىغانلىقىنى ئاگاھلاندۇرىدۇ. يولباشچىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامۇ ئابدۇللا ئىبنى ئەمىر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنغان ھەدىستە: "ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرۈش، ئاتا ـ ئانىنى قاقشىتىش، ناھەق ئادەم ئۆلتۈرۈش ۋە يالغان قەسەم ئىچىش چوڭ گۇناھلارنىڭ جۇملىسىدىندۇر" (بۇخارى توپلىغان) دەپ ئادەم ئۆلتۈرۈشتىن ئىبارەت بۇ ھەرىكەتنىڭ چوڭ گۇناھلار جۇملىسىدىن ئىكەنلىكىنى كۆرسەتتى. ئاللاھ دۇنيانى شۇنچە گۈزەل ياراتقان، ھاياتلىقنى ھەر بىر جانلىققا ئەڭ بۈيۈك رەھمىتىدىن ئاتا قىلغان. ھەر قانداق بىر جانلىق ھاياتلىقا ئىنتىلىدىغان، ھاياتلىقنى قەدىرلەيدىغان تۇرسا، قاتىللىق قىلمىش باشقىلارنىڭ ھاياتىنى نابۇت قىلىش، ھاياتىدىن ئۈمىد ئۈزۈپ، ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋېلىشىنىڭ نېمە سەۋەبى بار؟ ئېنىقكى بۇنداق قىلمىش ئىنساندىكى ئەڭ چوڭ نادانلىقنىڭ بىرى.

ئەتراپىمىزدا ياشاۋاتقان ھەر بىر جانلىقنى، جۇملىدىن، ھايۋاناتلار، ئۆي

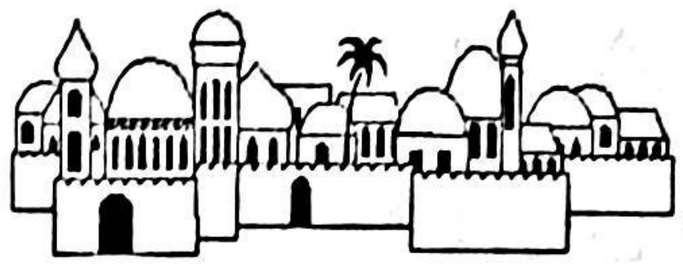

جانۋارلىرى ۋە ئۇچار قاناتلارنى دىققەت قىلىپ كۆزىتىپ باقىدىغان بولساق، شۇ جانلىقنىڭ ئۆز ھايساتىنى قانچىلىك قەدىرلەيدىغانلىقىنى، ئۆز قېرىنداشلىرىنى قانچىلىك ئاسرايدىغانلىقىنى ناھايىتى تېزلا ھېس قىلالايمىز. ئەقىلگە، ئاڭغا ئىگە بولمىغان ئاشۇ جانلىقلار چېغىدا ھاياتنى ۋە ئۆزىنى ئاسراۋاتقان يەردە، ئەقىللىق ئادەمنىڭ ھاياتىنى قەدىرلىمەسلىكنى نېمە دېگۈلۈك؟

ئادەمگە ئاللاھ ھۇزۇرىدىن ئەڭ بۈيۈك نام ئىلتىپات بېرىلگەن. شۇنداق بولغاچقا ئادەم كۆپ نەرسىلەرنى ھېس قىلالايدۇ، ئۆز ئالدىغا مۆكەممەل ئەقلىي خۇلاسە چىقىرالايدۇ، تېخىمۇ كۆپ قېينىچىلىقلار ئۈستىدىن غالىب كېلەلەيدۇ، نېمىنى قىلىش، نېمىنى قىلماسلىقنى ياخشى بىلەلەيدۇ، بۇ ئارقىلىق باشقا جانلىقلاردىن تېخىمۇ روشەن پەرقلىنىپ تۇرالايدۇ ۋە پەرقلىنىپ تۇرۇشى كېرەك.

بەزىلەر قانۇن ـ تۈزۈملەرگىمۇ بويسۇنماي، قاتىللىقتىن ئىبارەت بۇ قەبىھ قىلمىش بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. ئاقىۋىتىتە ئۆزىگىمۇ، باشقىلارغىمۇ ئاۋارىچىلىق تاپىدۇ، ئاللاھنىڭ ۋە كۆپچىلىكنىڭ لەنىتىگە ئۇچرايدۇ ـ دە ئاخىرى قانۇننىڭ جازاسىغا تارتىلىدۇ.

ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ:

ناھەق ئادەم ئۆلتۈرمەكچىلارگە، ئاللاھ (ناھەق ئادەم ئۆلتۈرۈشنى)ھارام قىلدى، كىمكى ناھەق ئادەم ئۆلتۈرىدىكەن، (قاتىلدىن قىساس ئېلىش، يا دىيەت ئېلىش، يا كەچۈرۈم قىلىش) ھوقۇقىنى ئۆلتۈرۈلگۈچىنىڭ ئىگىسىنىڭ قولىدا قىلدۇق، ئىگىسى قىساس ئېلىشتا چەكتىن چىقىپ كەتمىسۇن (يەنى قاتىلدىن غەيرىنى ئۆلتۈرۈش، يا ئۇنىڭ ئەزالىرىنى كېسىش، بىر ئادەم ئۈچۈن ئىككى ئادەمنى ئۆلتۈرۈش قاتارلىق ئىشلارنى قىلمىسۇن)، (ناھەق ئۆلتۈرۈلگۈچىنىڭ) ئىگىسىگە ئاللاھ ھەقىقەتەن مەدەتكاردۇر.

ـــسۈرە«بەنى ئىسرائىل»(17 ـ سۈرە)، 33 ـ ئايەت

بۇ ئايەت قاتىللىق قىلىشتىن ئىبارەت يولنىڭ ھارام ئىكەنلىكىنى ئېنىق كۆرسىتىش بىلەن بىللە، ناھەق ئۆلتۈرۈلگۈچىنىڭ ئىگىسىنىڭ قاتىلنىڭ ئۈستىدىن شىكايەت قىلىشىنىڭ ئاساسى بارلىقىنى، قاتىلنىڭ جازاغا تارتىلىشىنىڭ ھەقلىق ئىكەنلىكىنى كۆرسەتكەن.

يولباشچىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنغان ھەدىستىمۇ: "قىيامەت كۈنى كىشىلەر ئارىسىدا ئالدى بىلەن ھۆكۈم چىقىرىلىدىغان نەرسە قان قەرزىدۇر"(مۇسلىم توپلىغان) دەپ، قان قەرزىنىڭ، باشقىلارنى ئۆلتۈرۈش، قاتىللىق قىلىشتىن ئىبارەت جىنايەتنىڭ ئاخىرەتتىمۇ ھەممىدىن ئاۋۋال سوراق ـ سوئالى بولىدىغانلىقىنى كۆرسەتكەن.

ئەلۋەتتە، ئادەم قىزغىنلىقتىن مەھرۇم قالغاندا ھەقىقەتەن

چۇشكۇنلىشىپ كېتىدۇ، ئوگۇششسزلىققا ئۇچرىغاندا راستتىنلا ئازابلىنىدۇ. ئەمما يەنە شۇنىمۇ بىلىش كېرەككى، پەقەت ئىرادىسىز، ئۆزىگە ئىشەنچىسى يوق، ئاللاھقا ئۈمىد بىلەن ئىشەنمەيدىغان، ئۆز كەلگۈسىگە ئۈمىدۋارلىق بىلەن مۇئامىلە قىلمايدىغان، بوشاڭ كىشىلەرلا ئازراق ئوگۇششسزلىققا ئۇچرىسا ئازابلىنىپ، چۇشكۇنلىشىپ ئۆزىنى تاشلىۋېتىدۇ. ئۇلار تېخى بۇنى تەقدىرنىڭ تەتۈرلىكى، دەپ قارايدۇ. ئەمەلىيەتتە ئۇنداق ئەمەس. ھاياتلىق ھەممە جانلىققا ئورتاق، شۇنىڭدەك ھاياتلىقتا قايسى يول، قانداق ئۇسۇل بىلەن ئۆز مەۋجۇتلۇقىنى جۇلالاندۇرۇشمۇ ھەركىمنىڭ ئۆزىگە باغلىق. قاتتىلىق قىلغانلار ۋە ھاياتىدىن ۋاز كەچكەنلەرمۇ بەلكىم سودا يېكى تۇرمۇش ۋە يېكى باشقا مەلۇم سەۋەبلەر تۈپەيلىدىكى مەغلۇبىيەتلەر سەۋەبىدىن شۇنداق قىلغان بولۇشى مۇمكىن. لېكىن ئۆزىنى ئۆلتۇرۇۋېلىش، ئۆز ئىشەنچىسىنى يوقىتىش، ئاللاھتىن ئۈمىدىنى ئۈزۈش ياخشى ئىش ئەمەس. ئاللاھ ئىنسانىنىڭ ئۇلۇغلۇق ئىلتىپاتىغا ئەڭ بۇيۇك سوۋغاتنى بېرىپ ئۇنىڭ بەختلىك بولۇشىنى كۈتسە، ئىنسان ئۇنى خالىغانچە دەپسەندە قىلىپ، بىمەنە ھېس قىلىپ، "مەن سېنىڭ سوۋغىتىڭدىن بەختلىك بولالمىدىم، ئۆزۈڭگە قايتۇرۇپ بېرىمەن" دېسە بۇ ئەقىلگە سىغامدۇ؟ ئىنسانىنىڭ ھاياتىدا بۇنىڭدىن ئارتۇق بىمەنىلىك بولماس.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام سابىت ئىبنى زەھھاك رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنغان ھەدىسىدە مۇنداق دەيدۇ: "كىمكى ئۆزىنى بىر نەرسە بىلەن ئۆلتۇرۇۋالسا دوزاخ ئوتىدا ئۇنىڭغا شۇ نەرسە بىلەن ئازاب قىلىنىدۇ"(«ئۇسۇل خەمسە»دە رىۋايەت قىلىنغان). مانا بۇ ھەدىس ئۆزىنى ئۆلتۇرۇۋالغۇچىنىڭ دوزاخ ئوتىدىن، ئازابىدىن باشقا ئەمەلنى كۆرمەيدىغانلىقىنى كۆرسەتتى.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام كىشىلەرگە ئۆزىنى ئۆلتۇرۇۋېلىشنىڭ توغرا ئەمەسلىكىنى بىلدۈرۈپ يەنە مۇنداق دېگەن: "كىمكى ئۆزىنى تاغدىن تاشلاپ ئۆلۈۋالسا، ئۇ دوزاخقا تاشلىنىپ تۇرغان ھالدا مەڭگۈ قالىدۇ؛ كىمكى زەھەر ئىچىپ ئۆلۈۋالسا، ئۇ ئىچىپ ئۆلگەن زەھەرنى قولىدا تۇتۇپ دوزاختا ئۇنى سۈمۈرۈپ تۇرغان ھالدا مەڭگۈ قالىدۇ؛ كىمكى ئۆزىنى تېغ بىلەن ئۆلتۇرۇۋالسا، تېغىنى قولىدا تۇتۇپ، دوزاختا ئۇنى قورسىقىغا سانجىغان ھالدا مەڭگۈ قالىدۇ"(بۇخارى توپلىغان). بۇ ھەدىس بىزگە ئۆزىنى ئۆلتۇرۇۋېلىشنىڭ ئىنسانىنى ئاللاھنىڭ رەھمىتىدىن يىراقلاشتۇرىدىغان قەبىھ ھەرىكەت ئىكەنلىكىنى تېخىمۇ ئېنىق كۆرسەتتى.

ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە يەنە مۇنداق دەيدۇ:

ئىنسان پەقەت ئۆزىنىڭ ئىشلىگەن ئىشىنىڭ نەتىجىسىنى كۆرىدۇ.

ـــــسۈرە«نەجم»(53 ـ سۈرە)، 39 ـ ئايەت

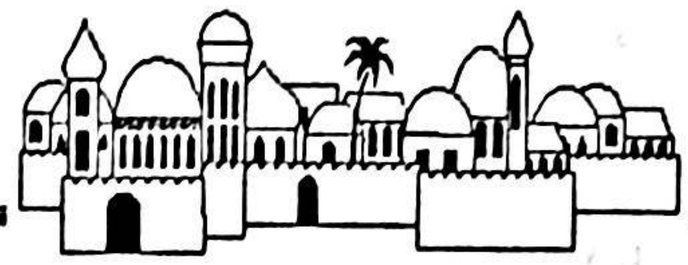

ئاللاھ بۇ ئايەتنى بايان قىلىش ئارقىلىق، ئىنسانىنىڭ پەقەت ئۆزىنىڭ ئىشلىگەن ئىشىنىڭ نەتىجىسىنى كۆرىدىغانلىقىنى ئېنىق ئېيتىپ ئىنسانىنى ئاگاھلاندۇردى. دېمەك، ئىنسان ياخشى ئىش قىلىدىكەن، ياخشىلىقنىڭ نەتىجىسىنى، يامانلىق قىلىدىكەن، يامانلىقنىڭ نەتىجىسىنى كۆرىدۇ.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يەنە مۇنداق دەيدۇ: "كىمكى يېرىم ئېغىز سۆز بىلەن بولسىمۇ بىرەر مۇسۇلمانىنىڭ ئۆلتۈرۈلۈشىگە ياردەم بەرسە، قىيامەت كۈنى ئۇنىڭ پېشانىسىگە ئاللاھنىڭ رەھمىتىدىن ئۈمىدسىز ئادەم دەپ يېزىلىدۇ"(ئىبنى ماجە توپلىغان). ئويلاپ باقايلى، يېرىم ئېغىز سۆز بىلەن بىرەر مۇسۇلمانىنىڭ ئۆلتۈرۈلۈشىگە سەۋەبچى بولغان ئادەم ئاللاھنىڭ رەھمىتىدىن يىراق بولغان يەردە، قاتىللىق قىلىپ ئۆز قولى بىلەن ئادەم ئۆلتۈرگەن ئادەم نېمە بولماقچى؟ ئۇنداق ئادەمنىڭ ئەھۋالى تېخىمۇ ئېغىر بولمامدۇ؟ ئۇنداق ئادەم ئاللاھقا ۋە پەيغەمبەرگە يۈز كېلەلەمدۇ؟ قاتىللىق قىلىش، ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋېلىش—— ئاللاھ چەكلىگەن، پەيغەمبەر توسقان قەبىھ قىلمىش. ئەخلاق نۇقتىسىدىن ئالغاندا ئەخلاقسىزلىق، جەمئىيەتكە نىسبەتەن تەسىرى يامان شۇنداقلا قانۇنغا خىلاپ ھەرىكەت، ھەر بىر ئىنسانىنىڭ ئىنسانلىق بۇرچى نۇقتىسىدىن ئېيتقاندا چوڭ بىر مەسئۇلىيەتسىزلىك. ئاللاھ نېمە ئۈچۈن قاتىللىق قىلغانلارنى، ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋالغانلارنى چەكسىز ئازابقا دۇچار قىلىدۇ؟ بۇنىڭ سەۋەبى ناھايىتى ئاددىي. ئادەم ھەممىنى بىلىدىغان ئەقىللىق مەخلۇق تۇرۇپ، سەۋرچان بولالمىغانلىقى، ئادىمىيلىك قىممىتى بويىچە ئىش تۇتماستىن، ئۇلۇغ ئاللاھنىڭ ئۆزىگە ئاتا قىلغان ئەڭ قىممەتلىك نېسىۋىسىنى قوبۇل كۆرمەي خالىغانچە دەپسەندە قىلغانلىقى، ئاللاھنىڭ ئىرادىسىگە قارشى ھالدا ھەرىكەت قىلىپ، باشقىلارنىڭ ۋە ئۆزىنىڭ جېنىغا زامىن بولۇپ، ھەممىنى نەپرەتلەندۈرگەنلىكى ئۈچۈن، شۇنداق قاتتىق ئازابقا دۇچار قىلىدۇ.

قىسقىسى، ھاياتنى قەدىرلىمەسلىك، باشقىلارنىڭ جېنىغا زامىن بولۇش، ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋېلىش قىلمىشلىرى ھەرگىز ئەقىللىق، جاسارەتلىك، ئىرادىلىك ئادەمنىڭ ئىشى ئەمەس.

ئى ئاللاھ! بىزگە ھاياتلىقتىن ئىبارەت بۇ كاتتا نېمەتنى بەردىڭ، مۇشۇ ھاياتىمىزدا ياخشى ئەمەللەرنى قىلىشقا نېسىپ قىلغىن.

قېرىنداشلار، ئاللاھ ھەممىمىزنى خاتالىقتىن ساقلاپ، ئاخىرەتتە ياخشى بەندىلىرى قاتارىدىن بولۇشقا نېسىپ قىلسۇن، بىزمۇ شۇنىڭغا تىرىشايلى—— ئامىن!

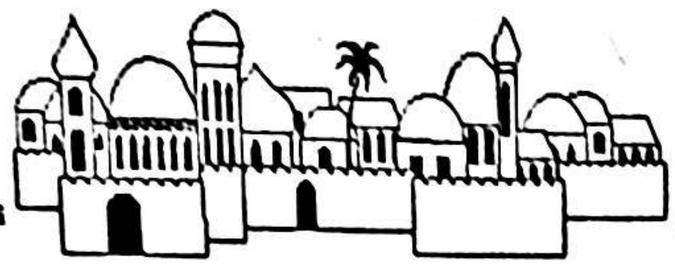

ئىسلام دىنىدىكى فىدىيە بېرىش مەسىلىسى

ئابدۇراھمان ئىسمائىل

بسم‌الله‌الرحمان‌الرحيم

ئاللاھ تائالا پۈتكۈل ئالەمنىڭ ئىگىسى ۋە پادىشاھى، ئىنسانلار بولسا شۇ ئاللاھ تائالانىڭ پۇقراسى ۋە قۇلى. ھەر قانداق بىر پادىشاھنىڭ ئۆز پۇقرالىرىدىن ئەمەل قىلىشنى تەلەپ قىلىدىغان قائىدە-قانۇنىيىتى ۋە شۇ پۇقرالارنىڭ ئادا قىلىشى تەلەپ قىلىنىدىغان مەجبۇرىيەتلىرى بولغاندەك، ئاللاھ تائالا ئىنسانلارغا ئىمان ئېيتىش، نامаз ئوقۇش، زاكات بېرىش، روزا تۇتۇش، ھەج قىلىش قاتارلىق مەجبۇرىيەتلەرنى بېكىتكەن. بۇ مەجبۇرىيەتلەرنى ئادا قىلغان كىشى ئاللاھ تائالانىڭ رازىلىقى ۋە مۇكاپاتىغا ئېرىشىدۇ. ھەر بىر كىشى يۇقىرىقى مەجبۇرىيەتلەرنى ئامال بار ئادا قىلىشى كېرەك. لېكىن ھەر بىر ئادەم ئۆز قابىلىيىتىگە يارىشا ئادا قىلىدۇ. ئاللاھ تائالا سۈرە«بەقەرە»(2-سۈرە)نىڭ 286-ئايىتىدە: "ئاللاھ ھېچكىمنى تاقىتى يەتمەيدىغان ئىشقا تەكلىپ قىلمايدۇ..." دەپ بايان قىلغان. مەسىلەن، ئۆزە تۇرۇشقا قادىر بولالمايدىغان كىشى نامازنى ئولتۇرۇپ ئوقۇسا بولىدۇ، زاكاتمۇ پۇل-مېلى كۆپ كىشىگە كۆپرەك، پۇل-مېلى ئاز كىشىگە ئازراق كېلىدۇ، پۇلى ئۆلچەمگە يەتمىسە زاكات كەلمەيدۇ. ھەر يىلى بىر ئاي تۇتۇلىدىغان روزىنى ئاجىزلىق ۋە قېرىلىقتىن مۇشەققەت بىلەن ئاران تەستە تۇتالايدىغان كىشىلەر بىر كۈنلۈك روزا ئۈچۈن بىر مىسكىنگە تويغۇدەك تاماق بەرسە ئادا بولىدۇ.

ئاللاھ تائالا سۈرە«بەقەرە»(2-سۈرە)نىڭ 184-ئايىتىدە مۇنداق دېگەن:

(بۇ پەرز قىلىنغان روزا)سانىقلىق كۈنلەردۇر. سىلەردىن كىمكى كېسەل ياكى سەپەر ئۈستىدە بولۇپ(روزا تۇتمىغان بولسا)، تۇتمىغان كۈنلەرنى(يەنى قازاسىنى) باشقا كۈنلەردە تۇتسۇن، روزىنى(قېرىلىق ياكى ئاجىزلىق تۈپەيلىدىن مۇشەققەت بىلەن) ئاران تۇتىدىغان كىشىلەر تۇتمىسا، (كۈنلۈكى ئۈچۈن)بىر مىسكىن تويغۇدەك تاماق فىدىيە بېرىشى لازىم. كىمكى فىدىيىنى(بەلگىلەنگەن مىقداردىن) ئارتۇق بەرسە بۇ ئۆزى ئۈچۈن ياخشىدۇر. ئەگەر بىلسەڭلار، روزا تۇتۇش سىلەر ئۈچۈن(ئېغىز ئوچۇق يۈرۈشتىن ۋە فىدىيە بېرىشتىن) ياخشىدۇر.

ھازىر بىرەر كىشى ئۆلۈپ كەتسە ئىككى-ئۈچ خالتا ئاشلىق ئېلىپ چىقىدىغان ئىش شۇ ئايەتكە ئاساسەن بولۇۋاتىدۇ. ھېچقانداق كىشى مەن ئۆمرۈم ئىچىدە ئاللاھ تائالانىڭ پەرزىنى ئادا قىلىشتىن بىر كۈنمۇ ئاجىز كەلمىدىم دېيەلمەيدۇ. بەزىلەر رامىزان ئىچىدە كېسەل بولۇپ روزا تۇتالمايۋاتقان شۇ كېسەلدە ئۆلۈپ كېتىدۇ ياكى

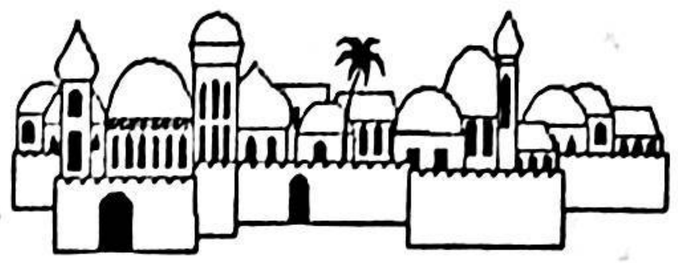

كېسەلدىن ساقايغاندىن كېيىن تۆتۈۋالمەن دەپ كېيىن ئۇنتۇپ قالدۇ. سەپەردە روزا تۇتالماي كەلگەندىن كېيىن باشقا كۈنلەردە تۆتۈۋېلىشنى ئۇنتۇپ قالدۇ ياكى ئۆلگۈرەلمەي ئۆلۈپ كېتىپ قالدۇ. شۇڭا ھەر بىر مۇسۇلمان بۇنداق ئەھۋال بولسا ئېسىدە مەھكەم ساقلاپ، تۇتالمىغان كۈنلەرنى كېيىن ساناپ تۆتۈۋېلىشى، تۆتۈشقا يەنىلا ئاجىز كەلسە يۇقىرىقى كۆرسەتمە بويىچە ھايات چېغىدىلا فىدىيە بېرىپ ئادا قىلسا بولىدۇ.

يۇقىرىدىكى فىدىيە ھەققىدىكى روزا توغرىسىدىلا چۈشكەن بۇ ئايەتنى بىز ھازىرقى شارائىتتا ئەمەلىيەتكە تەتبىقلاپ كۆرۈپ: قۇدرىتى يەتمەي ئوقۇيالمىغان نامازغىمۇ فىدىيە بەرسەك بولار دەپ بۇنىڭغىمۇ فىدىيە بېرىۋاتىمىز. لېكىن نامازنى ئۆزە تۇرالمىسا ئولتۇرۇپ ئوقۇش؛ ئولتۇرالمىسا يېتىپ ئوقۇش؛ ھەربىرىگە قىلىپ ئوقۇيالمىسا ئىشارەت بىلەن ئوقۇش؛ تاھارەت ئالالمىسا تەيەممۇم قىلىپ ئوقۇش دەيدىغان كۆرسەتمە بار. ھازىر بىر قىسىم دىنىي زاتلار بۇ فىدىيە دېگەن سۆزنى جامائەتكە تولۇق چۈشەندۈرمەي، ئۆلۈم بولغان يەردە:"جامائەت! پالانى مەرھۇم ھاياتلىقىدا ئاللاھ تائالانىڭ ئەمر-پەرمانلىرىنىڭ بەزىسىنى ئادا قىلغاندۇ، بەزىسىنى ئادا قىلالمىغاندۇ. ئادا قىلغانلىرىنىڭ سەھۋە-نۇقسانلىرىغا، ئادا قىلالمىغانلىرىنىڭ كاپارىتىگە مۇشبۇ ئاشلىق فىدىيە قىلىپ بېرىلدى" دېگەن گەپنىلا دەپ قويۇپ، ئېتىقادى سۇس بىر قىسىم كىشىلەرنى"ئاللاھ بۇيرۇغان ئىشلارنى قىلماي ئۆتۈپ كەتسىمۇ ئاشلىق بىلەنلا تۇگەيدىكەنغۇ! بۇ دۇنيادا ئاشلىق، پۇل بولمىسا بولمايدىكەن، ئاخىرەتلىك ئۇچۇنمۇ يەنە كىمنىڭ پۇلى، ئاشلىقى كۆپ بولسا، شۇ قۇتۇلدىغان گەپكەن" دېگەن چۈشەنچىگە كەلتۈرۈپ، ئۇلارنى ماددىي تۇرمۇشقىلا بېرىلىپ كېتىدىغان، مەڭگۈلۈك بولغان ئاخىرەتلىك ئىشلىرىغا سەل قارايدىغان قىلىپ قويۇۋاتىدۇ.

ئېسىمزدە بولسۇنكى، قۇدرىتى يېتىپ تۇرۇپ، ساق-سالامەت تۇرۇپ ئاللاھ تائالانىڭ پەرزىنى ئادا قىلمىغان كىشى، بىر ۋاق نامازغا ياكى بىر كۈنلۈك روزىغا نەچچە تونىا ئاشلىق بەرسىمۇ قەتئىي ئادا بولمايدۇ. بۇ توغرىلىق ئاللاھ تائالا سۈرە«رەئد»(13-سۈرە)نىڭ 18-ئايىتىدە مۇنداق دېگەن:

ئاللاھنىڭ (ئىمانغا قىلغان دەۋىتىنى) قوبۇل قىلغانلارغا ئەڭ ئوبدان مۇكاپات بېرىلىدۇ، قوبۇل قىلمىغانلارنىڭ ئىگىدارچىلىقىدا يەر يۈزىدىكى پۈتۈن مال-مۈلۈك، يەنە شۇنىڭدەك بىر ھەسسە كېلىدىغان مال-مۈلۈك بولغان تەقدىردىمۇ، ئۇلار (ئاخىرەتتە ئاللاھنىڭ ئازابىدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن)، ئەلۋەتتە، ئۇنى پىدا قىلغان بولاتتى. ئۇلاردىن قاتتىق ھېساب ئېلىنىدۇ، ئۇلارنىڭ باردىغان جايى دوزاخ بولىدۇ. (دوزاخ) نېمىدېگەن يامان جاي!

دىنىي زاتلار فىدىيەنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى ئۆلۈم ئۈزىتىش جەريانىدا فىدىيە ئېلىپ چىققاندا جامائەتكە ئېنىق چۈشەندۈرۈشى، فىدىيەنىڭ پەقەت

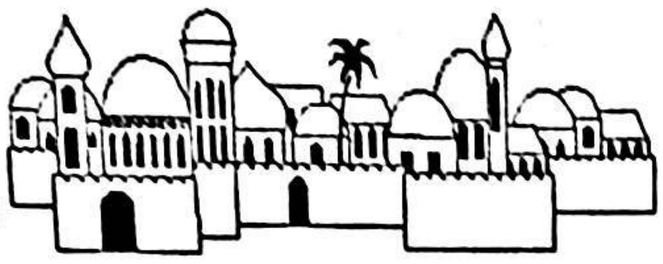

هەقىقەتەن ئاجىز كىشىپ دىنىي ئەمەللەرنى ئادا قىلالمىغاندا ئاندىن بېرىدىغان نەرسە ئىكەنلىكىنى، ساق تۇرۇپ ئاللاھ تائالانىڭ ئەمرىگە بىپەرۋالىق قىلسا ھەر قانچە كۆپ فىدىيە بەرسىمۇ ئادا بولمايدىغانلىقىنى مۇسۇلمانلارغا ھەقىقىي تونۇتۇشى كېرەك.

يۇقىرىقى ئايەتتە ئېيتىلغاندەك، ئاللاھ تائالا فىدىيە ئاشلىقىنى مىسكىن(يەنى ئەك نامرات) كىشىلەرگە بېرىشكە بۇيرۇغان بولسىمۇ، لېكىن بىر قىسىم دىنىي زاتلىرىمىز: "جامائەت! پالانى ئورۇندىكى مەسچىتىمىزنىڭ ئازراق ئىشى بار ئىدى، بۇ ئاشلىقلارنى شۇنىڭغا ئۆتۈنسەكلار قانداق؟ بۇ يەردە مىسكىن ئادەممۇ يوقتۇ ھەقىچان... "دەپلا ئېلىپ كېتىپ، مەسچىتلەرنىڭ ئاستىغا قاتمۇقات بىسات سېلىش، تام-تورۇسلىرىنى ھەر قىسما قىلىپ سىرلاش قاتارلىق ئانچە زۆرۈر بولمىغان ئىشلارغا سەرپ قىلىۋاتىدۇ ياكى ئۆزى خېلى بايىاشات بولسىمۇ، "مەنمۇ مىسكىن، مېنىڭمۇ ئاشلىققا ئېھتىياجىم بار" دەپ ئاشلىقنى ئۆزى ئىشلىتىۋېلىپ، ئەك ئاجىز، ئەك نامرات، مېيىپ كىشىلەرنىڭ ئەھۋالىنى كۆرمەسكە سېلىپ، ئۇلارغا ئۆزلىرى بىر نەرسە بېرىش ئۇياقتا تۇرسۇن، ئۇلارنىڭ ھەقلىرىنى يەۋېلىپ، ئاللاھ تائالانىڭ ئەمرىگە خىلاپلىق قىلىۋاتىدۇ. مەسچىت سېلىشقىمۇ پۇل چىقىم قىلماي بولمايدۇ، لېكىن نامراتلارنىڭ ھەققى بولغان ئۆشرە-زاكات، فىدىيە قاتارلىقلارنى ئىشلىتىۋالماي، ئۆزىمىز خالىس پۇل چىقىرىپ مەسچىت سالساق، مەسچىت رېمونت قىلساق ياكى زىننەتلىسەك بولىدۇ، ئەمما ئارتۇقچە ھەشەمەتچىلىك قىلىشنىڭ ھاجىتى يوق. ئەك مۇھىمى نامراتلىق تۇپەيلىدىن پاكىزراق كىيىم كىيەلمەي، ياخشىراق ئوزۇقلىنالماي ياكى داۋالىنالماي كېسەلچان بولۇپ قېلىپ، مەسچىتكە كىرىپ نامازنى ئوقۇشقا قادىر بولالمايۋاتقان كىشىلەرنىڭ تۇرمۇش قىيىنچىلىقىنى ھەل قىلماي بولمايدۇ.

ئىسلام دىنى ئىنسانپەرۋەرلىك، ئىتتىپاقلىق، باراۋەرلىك، خەير-ساخاۋەت... قاتارلىق ئېسىل خىسلەتلەرنى تەشەببۇس قىلىدۇ. ئۆز مەنپەئىتىنىلا كۆزلەيدىغان شەخسىيەتچىلىك، ئالاھىدە بولۇۋېلىش قاتارلىق ناچار ئىللەتلەرنى ئىنكار قىلىدۇ. شۇڭا ئاللاھ تائالا بايلارنى پۇل-مېلىدىن زاكات ئايرىپ نامراتلارغا بېرىشكە بۇيرۇغان، زاكاتنى پەرز قىلغان. فىدىيە بەندىلەرنىڭ ئىبادەتتىن ئاجىز كەلگەندە قاراپ تۇرماي قۇدرىتى يەتكەن دەرىجىدە ئاللاھنىڭ پەرمانىنى ئادا قىلىشقا تىرىشىۋاتقانلىقىنى، ئاجىز كەلگەنلىكتىن ئاللاھ تائالاغا ئۆزرە ئېيتقانلىقىنى ئېپادىلەيدىغان بىر خىل ئىبادەت. پەقەت مۇشۇنداق قىلغاندىلا ئاللاھ تائالا بۇنى قوبۇل قىلىدۇ. ئىنسانپەرۋەرلىك نۇقتىسىدىن ئاللاھ تائالا بۇ فىدىيەنمۇ نامرات كىشىلەرگە بېرىش، شۇ ئارقىلىق كىشىلەرنى ئورتاق ھالدا خۇشال-خورام ياشاشقا بۇيرۇدى. ئى ئاللاھ تائالا ھەممىمىزگە يۈكسەك ئىنسانپەرۋەرلىك روھى ئاتا قىلغىن—ئامىن!

نىكاھ

ۋە

ئەر- ئاياللار

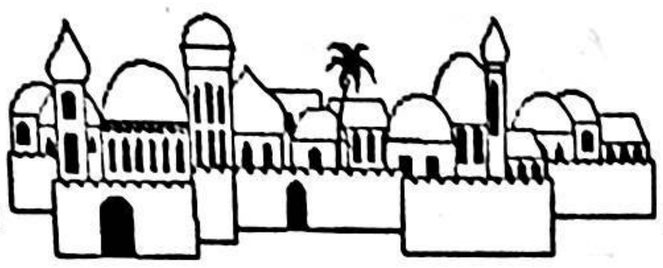

ئىسلامدا ئەر ـ ئاياللار باراۋەرلىكى

ياقۇپ ئوسمان

بسمللاهىر رەھمانىر رەھىم

ئىسلامدا ئەر ـ ئاياللار باراۋەرمۇ؟ دېگەن مەسىلە ئۇستىدىكى تالاش ـ تارتىش نۇرغۇن كىشىلەرنىڭ كاللىسىنى قايمۇقتۇرۇپ كەلمەكتە. بۇنىڭ نەتىجىسىدە ئىسلام دىنىنىڭ ھەقىقىتىنى تولۇق چۈشىنىپ يېتەلمىگەن بەزى مۇسۇلمان قېرىنداشلىرىمىزنىڭ ئۆز دىنىغا بولغان ئەقىدە ـ ئىخلاسى ئاجىزلىشىپ قالماقتا. ھالبۇكى، بۇ مەسىلە «قۇرئان كەرىم» ۋە ھەدىس شەرىفلەردە ئوچۇق، چۈشىنىشلىك بايان قىلىنغان.

ئىسلام دىنى پۈتۈن ئىنسانىيەتنى ياراتقان ۋە ئۇلارنىڭ تەبىئىتىنى بىلىدىغان ئۇلۇغ ئاللاھ تەرىپىدىن بارلىققا كەلگەن ساماۋى بىر دىن بولغاچقا، ئۇنىڭ قائىدە ـ پرىنسىپلىرىدا ئىنسانلارنىڭ تەبىئىتى كۆزدە تۇتۇلغان، شۇڭا ئىسلام دىنى ئىنسانىيەت دىنى دەپ تەرىپلىنىدۇ.

ئاللاھ تائالا ئۆز ھېكمىتى بىلەن ئىنسانلارنى ۋە باشقا مەخلۇقلارنى ئەركەك ـ چىشى قىلىپ يارىتتى. ئىنسانلار ئارىسىدا ئەر ـ ئايال ئىككى جىنسنىڭ تەبىئىتىنىڭ بىر ـ بىرىگە ئوخشىمىغىنىغا ئاساسەن، ئۇلارنىڭ ھايات‌تىكى ۋەزىپىلىرىمۇ ئوخشاش بولمايدۇ. ھەر بىر جىنسنىڭ ئۆزىگە لايىق خۇسۇسىيىتى ۋە ھاياتلىقتا ئويناىدىغان ئۆزىگە خاس ئالاھىدە رولى بار. شۇنداق بولغان ئىكەن، ئىسلام دىنىنىڭ قائىدە ـ پرىنسىپلىرىدىمۇ ئەر ـ ئايال ئىككى جىنسنىڭ باراۋەر بولىدىغان يەرلىرىمۇ، باراۋەر بولمايدىغان يەرلىرىمۇ بار.

ئەر ـ ئايال تۆۋەندىكى جەھەتلەردە باراۋەردۇر:

1. ئەر بىلەن ئايال ئىنسانىيلىق ھۆرمەتتە باراۋەردۇر. ئەر ـ ئايالنىڭ ھۆرمەتلىك يارىتىلغانلىقى ھەققىدە ئاللاھ تائالا مۇنداق دېگەن:

شەك ـ شۈبھىسىزكى، بىز ئادەم بالىلىرىنى ھۆرمەتلىك قىلدۇق.

ـــسۈرە«ئىسرا»(17 ـ سۈرە)، 70 ـ ئايەت

روشەنكى، بۇ يەردىكى"ئادەم بالىلىرى" ئەرلەرنىمۇ، ئاياللارنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

2. ئەر بىلەن ئايالار ئىسلام شەرىئىتىدە بۈيرۈلغان ئەمەل ـ ئىبادەتلەرنى بەجا كەلتۈرۈشكە تەكلىپ قىلىنىشتا ئوخشاشتۇر. يەنى ئەر كىشىگە پەرز بولغان بەش ۋاق نامـاز، روزا، زاكـات، ھـەج ۋە باشـقا ئىبادەتلـەر ئايـال كىشىگـە

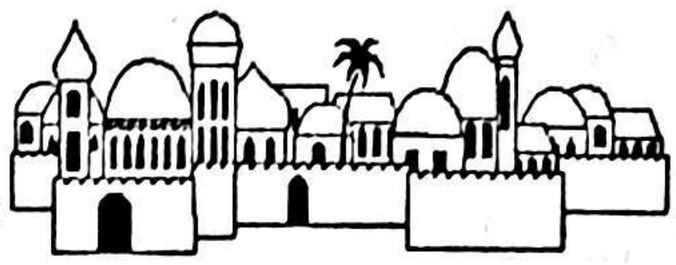

ئوخشاشلا پەرزدۇر. شۇنىڭدەك ئۇلارنىڭ قىلغان ئەمەل ـ ئىبادەتلىرىگە بېرىلىدىغان مۇكاپاتلارمۇ ئوخشاش بولىدۇ. ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ:

مەن سىلەردىن ئەر بولسۇن، ئايال بولسۇن، ھەر قانداق بىر ياخشى ئىش قىلغۇچنىڭ قىلغان ئەمىلىنى بىكار قىلمۇەتمەيمەن.

ـــسۈرە«ئال ئىمران»(3 ـ سۈرە)، 195 ـ ئايەت

3. ئەر بىلەن ئايال ئىسلام شەرىئىتىدە مەنئى قىلىنغان ئىشلاردىن توسۇلۇشتا ئوخشاشتۇر. يەنى قۇرئاندا ۋە ھەدىسلەردە مەنئي قىلىنغان ئىشلار ئەر بولسۇن، ئايال بولسۇن ھەممىسىگە ئوخشاشتۇر. ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ:

كىمكى(يەنى ئايال بولسۇن، ئەر بولسۇن) يامان ئىش قىلىدىكەن، يامان ئىش قىلغانلارغا پەقەت قىلغان ئىشلىرىغا يارىشا جازا بېرىلىدۇ.

ـــسۈرە«قەسەس»(28 ـ سۈرە)، 84 ـ ئايەت

4. ئەر بىلەن ئايال قىساستا ئوخشاشتۇر. يەنى بىر ئەر بىر ئايالنى ناھەق ئۆلتۈرگەن بولسا، ئۇ ئەر شۇ ئايال ئۈچۈن قىساس تۆلەيدۇ، شۇنىڭدەك بىر ئايال بىر ئەرنى ناھەق ئۆلتۈرگەن بولسا، ئۇ ئايالمۇ شۇ ئەر ئۈچۈن قىساس تۆلەيدۇ. بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ:

ئى مۆمىنلەر! ئۆلتۈرۈلگەنلەر ئۈچۈن قىساس ئېلىش پەرز قىلىندى.

ـــسۈرە«بەقەرە»(2 ـ سۈرە)، 178 ـ ئايەت

بۇ يەردىكى "مۆمىنلەر" دېگەن سۆز ئەر بولسۇن، ئايال بولسۇن ھەر قانداق مۆمىن كىشىگە قارىتىلغان.

5. ئەر بىلەن ئايال ئىلىم ـ مەرىپەت ئۆگىنىشكە بۇيرۇلۇشتا ئوخشاشتۇر. يەنى ئىسلام دىنىدا مۇسۇلمانلار ئىلىم ئۆگىنىشكە بۇيرۇلغاندا ئەر ـ ئايال دەپ ئايرىلمايدۇ. بۇ ھەقتە «قۇرئان كەرىم»دە ئوچۇق ئايەتلەر بار. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنى تېخىمۇ روشەنلەشتۇرۇپ مۇنداق دېگەن: "ئىلىم ئۆگىنىش ئەر ـ ئايال مۇسۇلمانلار ئۈچۈن پەرزدۇر".

6. ئەر بىلەن ئايال مال ـ مۈلۈككە ئىگىدارچىلىق قىلىشتا ئوخشاشتۇر. ئەر كىشى مال ـ مۈلۈككە ئىگىدارچىلىق قىلىشقا ھوقۇقلۇق بولغىنىدەك، ئاياللارمۇ ئۇلارغا ئوخشاشلا مال ـ مۈلۈككە ئىگىدارچىلىق قىلىشقا ھوقۇقلۇق. بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ:

ئەرلەر قىلغان ئەمەللىرىدىن ھەسسىدار بولىدۇ، ئاياللارمۇ قىلغان ئەمەللىرىدىن ھەسسىدار بولىدۇ.

ـــسۈرە«نىسا»(4 ـ سۈرە)، 32 ـ ئايەت

7. ئەر بىلەن ئايال ئۆزلىرى ساھىب بولغان مۈلۈكىنى تەسەررۇپ قىلىشتا ئوخشاشتۇر. يەنى ئۆز مۈلكىنى خالىغانچە ئىشلىتىش، ئېلىش، سېتىش

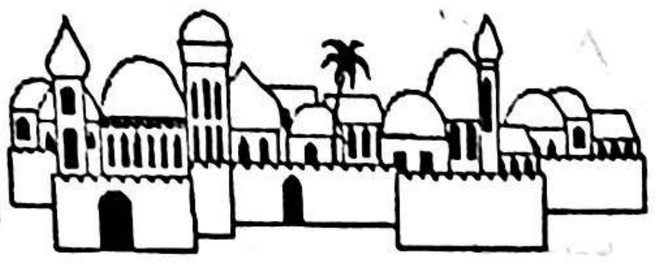

ئىشلىرىدا ئەر بىلەن ئايال ئوخشاش ھوقۇققا ئىگە. بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ:

ئاللاھ تائالا سودا-سېتىقنى ھالال قىلدى.

——سۈرە«بەقەرە»(2-سۈرە)، 275-ئايەت

بۇ ئايەت ئەر ياكى ئايال بولسۇن، پۈتۈن مۇسۇلمانلارغا سودا-سېتىقنىڭ ھالال ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ.

8. ئەر بىلەن ئايال مىراس ئېلىش ھوقۇقىدا ئوخشاشتۇر، يەنى ئەرلەر مىراس ئالغاندەك، ئاياللارمۇ مىراس ئېلىش ھوقۇقىغا ئىگە. بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ:

ئاتا-ئانىسى ۋە ئۇرۇق-تۇغقانلىرى قالدۇرغان مىراستا ئەرلەرنىڭ ھەم ئاياللارنىڭ ھەسسىسى بار.

——سۈرە«نىسا»(4-سۈرە)، 7-ئايەت

9. ئەر بىلەن ئايال نىكاھلىنىش ھوقۇقىدا ئوخشاشتۇر. يەنى ئەر ئۆزى ياخشى كۆرگەن ئايال بىلەن توي قىلىش ھوقۇقىغا ئىگە بولغىنىدەك، ئاياللارمۇ ئۆزى ياخشى كۆرگەن ئەر بىلەن توي قىلىش ھوقۇقىغا ئىگە. ئىسلام شەرىئىتىدە ئوغۇل-قىزلارنى ئۆلار خالىمىغان بىرسى بىلەن توي قىلىشقا زورلاش يوقتۇر. بۇ ھەقتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەيدۇ:"چوكاننى ئۇنىڭ ئىختىيارىسىز، قىزنى ئۇنىڭ رايىسىز ياتلىق قىلماڭلار"(بۇخارى توپلىغان).

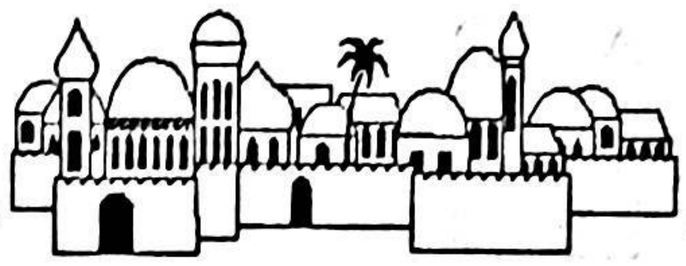

«قۇرئان كەرىم»دىكى مۇناسىۋەتلىك ئايەتلەردىن ئىسلام دىنىدا ئاياللارنىڭ ئورنى

قەمبەرنىسا مۇھەممەد ھاجى، چىمەن نەجمىدىن

بسم الله الرحمن الرحيم

«قۇرئان كەرىم» ئىسلام دىنىنىڭ مۇقەددەس كىتابى بولۇپ، ئۇ چوڭ جەھەتتىن ئېتىقاد، پەلسەپە، سىياسىي، ئىقتىساد، مەدەنىيەت، تەبىئىي پەنلەر، مېدىتسىنا ۋە قانۇن قاتارلىق كۆپ تەرەپلىمە مەزمۇنلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغاندىن سىرت، كىشىلىك ئەخلاق، ئەر-ئايال ئوتتۇرىسىدا بىر-بىرىنى ھۆرمەتلەش، بىر-بىرىگە كۆيۈنۈش، مەسئۇل بولۇش، ئاتا-ئانا بىلەن پەرزەنتلەر ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتكە ئوخشاش كونكرېت مەزمۇنلارنمۇ ئۆز ئىچىگە ئالغان. بۇ جەھەتتىن «قۇرئان كەرىم»نى كىشىلىك تۇرمۇشتىكى ئەدەپ-ئەخلاق قامۇسى دېيىشكە قىلچە ئاشۇرۇۋەتكەنلىك بولمايدۇ. مۇقەددەس ئىسلام دىنىنىڭ ئىناۋىتىنى چۈشۈرىدىغان خۇراپىي ئىدىيىدىكى بەزى كىشىلەرنىڭ ئۆزلىرىنىڭ ئايالىنى كۆزگە ئىلمايدىغان، ئۇلارنى كەمسىتىدىغان، ئايالىغا زوراۋانلىق قىلىدىغان نادانلارچە ھەرىكىتىنى ئاساسلاشتۇرۇش ئۈچۈن، "ئاللاھ تائالا ئەسلىدىنلا ئەرلەرنىڭ زۇۋۇلىسىنى چوڭ، ئايالىنىڭ زۇۋۇلىسىنى كىچىك ئۆزگەن" دېيىشىنىڭ قىلچە ئاساسى يوق بولۇپ، «قۇرئان كەرىم»دە، باشتىن-ئاخىر ئەر-ئايالىنىڭ باراۋەرلىكى، ئايالىنى ھۆرمەتلەش ئىدىيىسى ئەكس ئەتتۈرۈلگەن.

1. ئەر-ئايالىنىڭ باراۋەرلىكى توغرىسىدا

ئەر-ئايالىنىڭ ئوخشاش مەنبەدىن يارالغانلىقى توغرىسىدا «قۇرئان كەرىم» مۇنداق دېيىلگەن:

ئۇ(بەچچىدانلارغا) تۆكۈلىدىغان(ئاجىز مەنى) ئەمەسمىدى؟ ئاندىن ئۇ لەختە قان بولدى، ئاندىن ئاللاھ ئۇنى چىرايلىق شەكىلدە يارىتتى. ئۇ مەندىن ئەر-ئايال(ئىككى تىپنى) يارىتتى.

——سۈرە«قىيامەت»(75-سۈرە)، 37—39-ئايەتلەر

بۇنىڭدىن ئەر-ئايالىنىڭ تەك، ئوخشاش نەرسىدىن يارالغانلىقى، قانداقتۇر ھېچقانداق ئىلگىرى-كېيىنلىك ۋە چوڭ-كىچىكلىكنىڭ مەۋجۇت ئەمەسلىكى، ئاللاھ تائالانىڭ قانداقتۇر ئايالىنىڭ زۇۋۇلىسىنى كىچىك،

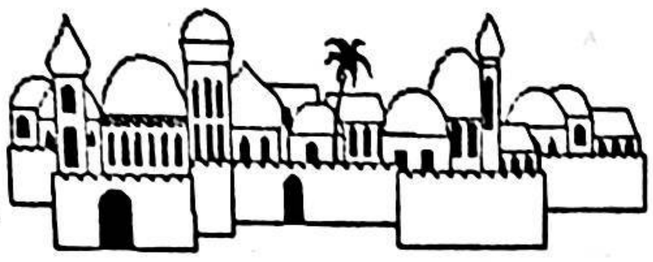

ئەرلەرنىڭ زۇۋۇلىسىنى چوڭ ئۇزمىكەنلىكىنى كۆرسۈتۈپلىش تەس ئەمەس.

ئەر-ئاياللارنىڭ ئورنىنىڭ باراۋەرلىكى

«قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلگەن:

ئاسمانلارنىڭ ۋە زېمىننىڭ پادىشاھلىقى ئاللاھقا خاستۇر، ئاللاھ نېمىنى خالىسا شۇنى يارىتىدۇ، خالىغان ئادەمگە قىز پەرزەنت ئاتا قىلىدۇ، خالىغان ئادەمگە ئوغۇل پەرزەنت ئاتا قىلىدۇ. ياكى ئۇلارغا ئوغۇل، قىزنى ئارىلاش بېرىدۇ.

ـــسۈرە«شۇرا»(42-سۈرە)، 49—50-ئايەتلەر

بۇ يەردە «قۇرئان كەرىم»دە خالىغان ئادەمگە قىز پەرزەنت ئاتا قىلىشنى بىرىنچى ئورۇنغا قويۇشى ئەھمىيەتلىكتۇر.

ئاياللارنىڭ ياشاش ھوقۇقىنىڭ قانۇنلۇقلۇقى

«قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلگەن:

(ئى مۇشرىكلار جامائەسى!)(سىلەرچە ياخشى ھېسابلانغان)ئوغۇل بالا سىلەرگە خاس بولۇپ، (سىلەرچە يامان ھېسابلانغان)قىز بالا ئاللاھقا خاسمۇ؟ ئۇنداقتا بۇ ئادالەتسىز تەقسىماتتۇر.

ـــسۈرە«نەجىم»(53-سۈرە)، 21—22-ئايەتلەر

دېمەك، بۇ يەردە قىز تۇغۇلسا مەيۇسلىنىدىغان(ھەتتا ئۆلتۈرۈۋېتىدىغان)، ئوغۇل تۇغۇلسا خۇش بولىدىغان كىشىلەرنىڭ گۇناھكار بولۇپ قالىدىغانلىقى، قىزلارنىڭمۇ ئوغۇللارغا ئوخشاشلا تۇغۇلۇش ۋە ياشاش ھوقۇقى بولىدىغانلىقى بايان قىلىنغان. بۇ ئىسلام دىنىدا ئەر-ئاياللارنىڭ باراۋەرلىكى تەشەببۇس قىلىنىدىغانلىقىنىڭ ئېنىق ئىپادىسى.

«قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلگەن:

ئەر-ئايال مۆمىنلەردىن كىمكى ياخشى ئەمەل قىلىدىكەن، بىز ئۇنى ئەلۋەتتە(دۇنيادا قانائەتچانلىق، ھالال رىزىق ۋە ياخشى ئەمەللەرگە مۇۋەپپەق قىلىپ) ئوبدان ياشىتىمىز، ئۇلارغا، ئەلۋەتتە، قىلغان ئەمەلىدىنمۇ ياخشىراق ساۋاب بېرىمىز.

ـــسۈرە«نەھل»(16-سۈرە)، 97-ئايەت

ئەر-ئاياللاردىن مۆمىن بولۇپ تۇرۇپ ياخشى ئىشلارنى قىلغانلار جەننەتكە داخىل بولىدۇ، ئۇلارغا قىلچە زۇلۇم قىلىنمايدۇ(يەنى ئۇلارنىڭ قىلغان ئەمەللىرىنىڭ ساۋابى قىلچە كېمەيتىۋېتىلمەيدۇ).

ـــسۈرە«نىسا»(4-سۈرە)، 124-ئايەت

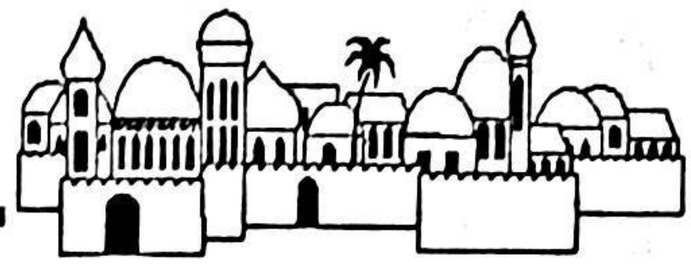

سلەر ئايالىرىڭلار بىلەن بىللە خۇشال-خۇرام ھالدا جەننەتكە كىرىڭلار.

ـــــسۇرە «زۇخرۇف»(43 - سۇرە)، 70 - ئايەت

«قۇرئان كەرىم»دىكى بۇ بايانلاردا مەيلى ئەر ياكى ئايال بولسۇن، ئۇ ئىسلام دىنىنىڭ ئەقىدىلىرىگە ئەمەل قىلىپ، ياخشى ئىشلارنى قىلسا، ئۇلار ئوخشاشلا جەننەتكە كىرىدىغانلىقى كۆرسىتىلگەن. بۇ ئەينى ۋاقىتتىكى دۇنيانىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا ئاياللار ئېزىلىشكە، كەمسىتىلىشكە ئۇچراۋاتقان تارىخىي شارائىتتا ناھايىتى زور ئەھمىيەتكە ئىگە ئىدى.

2. ئاياللارنىڭ قانۇنلۇق ئىقتىسادىي مەنپەئىتى توغرىسىدا

ئىنسانلارنىڭ ئانىلىق ئۇرۇق جامائەسىدىن ئاتىلىق ئۇرۇق جامائەسىگە ئۆتكەن قەدىمكى دەۋردىن باشلاپلا، ئاياللار ئىزچىل تۇرده ئەرلەرنىڭ بېقىندىسى دەپ قارىلىپ كەلگەنىدى.

«قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلگەن:

ئەرلەر ئاياللارنىڭ ھامىيلىرىدۇر، بۇ ئاللاھنىڭ ئۇلارنىڭ بەزىسىنى بەزىسىدىن(يەنى ئەرلەرنى كۈچ-قۇۋۋەت، غازاتقا چىقىش قاتارلىق جەھەتلەر ئاياللاردىن)ئارتۇق قىلغانلىقىدۇر ۋە ئەرلەرنىڭ ئۆز پۇل-مالىلىرىنى سەرپ قىلغانلىقىدىندۇر(يەنى ئاياللارنىڭ نەپىقىسى ئەرلەرنىڭ زىممىسىگە يۈكلەنگەنلىكىدىندۇر).

ـــــسۇرە«نىسا»(4 - سۇرە)، 34 - ئايەت

ئايەتتە ئەرلەرنىڭ پەقەت ئاياللاردىن جىسمانىي جەھەتتە كۈچلۈك بولغانلىقى(بۇ فىزىئولوگىيىلىك پەرقتىنلا ئىبارەت بولغانلىقى)ئۈچۈن ئاياللارنى قوغداش مەجبۇرىيىتى بارلىقى، ئاياللارنىڭ قوغدىلىش ھوقۇقىغا ئىگە ئىكەنلىكى كۆرسىتىلگەن بولۇپ، ئەرلەرنى كۈچ-قۇۋۋەت، ئۇرۇشقا قاتنىشىش جەھەتلەردە ئاياللاردىن كۈچلۈك قىلغانلىقىدىندۇر دەپ ئېيتىلىشى بۇ نۇقتىنى كۈچلۈك ئىسپاتلاپ بېرىدۇ.

«قۇرئان كەرىم»دىكى ئاياللارنىڭ نىكاھلانغاندىن كېيىنكى ئىقتىسادىي ھوقۇقىنىڭ قوغدىلىدىغانلىقىمۇ ئالاھىدە كۆرسىتىلگەن. «قۇرئان كەرىم»دە ئېيتىلىدۇركى:

ئاياللارغا ئۇلارنىڭ مەھرىلىرىنى خۇشاللىق بىلەن سوۋغات قىلىپ بېرىڭلار.

ـــــسۇرە«نىسا»(4 - سۇرە)، 4 - ئايەت

بۇنىڭدا ئاياللارنىڭ ئۆزلىرىگە تېگىشلىك بولغان مال-مۇلكىگە ئۆزلىرى ئىگىدارچىلىق قىلىش ھوقۇقى بارلىقى، ئەرلەرنىڭ ئۇنىڭغا ئىگىدارچىلىق قىلىش ھوقۇقى بولمايدىغانلىقى، ئاجرىشىپ كەتكەن تەقدىردىمۇ يەنىلا ئەر

تەرەپنىڭ ئۇنى تارتىۋېلىش ھوقۇقى يوقلۇقى كۆرسىتىلگەن.

«قۇرئان كەرىم»دە ئېيتىلىدۇركى:

ئەگەر بىر خوتۇننىڭ قويۇۋېتىپ، ئورنىغا يەنە بىر خوتۇننى ئالماقچى بولساڭلار، ئۇلارنىڭ بىرىگە(مەھرى قىلىپ)كۆپ مال بەرگەن بولساڭلارمۇ ئۇنىڭدىن ھېچ نەرسىنى قايتۇرۇۋالماڭلار. ئۇنى(ئايالغا)قارا چاپلاپ ۋە ئوچۇق زۇلۇم قىلىپ ئالامسىلەر؟

ـــسۈرە«نىسا»(4 ـ سۈرە)، 20 ـ ئايەت

ئى مۆمىنلەر! ئاياللارغا زورلۇق قىلىپ، ئۇلارنى مىراس قىلىپ ئالماق(يەنى بىر ئادەمنىڭ قولىدىن يەنە بىر ئادەمنىڭ قولىغا ئۆتۈپ تۇرىدىغان مال ئورنىدا قىلىۋالماق)سىلەرگە دۇرۇس بولمايدۇ؛ ئۇلار ئوپئوچۇق بىر پاھىشە ئىشنى قىلمىغان ھالەتتە، سىلەر ئۇلارغا بەرگەن مەھرىدىن بىر قىسمنى يۇلۇۋېلىش ئۈچۈن، ئۇلارغا بېسىم ئىشلەتمەڭلار، ئۇلار بىلەن چىرايلىقچە تىرىكچىلىك قىلىڭلار، ئەگەر ئۇلارنى ياقتۇرمىساڭلار(سەۋر قىلىڭلار)، چۈنكى سىلەر ياقتۇرمايدىغان بىر ئىشتا ئاللاھ كۆپ خەيرىيەتلەرنى پەيدا قىلىشى مۇمكىن.

ـــسۈرە«نىسا»(4 ـ سۈرە)، 10 ـ ئايەت

«قۇرئان كەرىم»دىكى بۇ بايانلار بىر تەرەپتىن ئاياللارنىڭ ئىقتىسادىي ھوقۇقىنى قانۇنىي جەھەتتىن كاپالەتلەندۈرگەن بولسا، يەنە بىر تەرەپتىن ئاجرىشىپ كەتكەندىن كېيىن ئەسلىدە ئايالنىغا بەرگەن مال ـ مۈلۈكنى قايتۇرۇۋالماسلىقنى تەشەببۇس قىلىش ئارقىلىق ئەرلەرنىڭ خالىغانچە ئاجرىشىپ كېتىشىنى ئىقتىسادىي ۋاستە ئارقىلىق چەكلەشنى مەقسەت قىلغان. بۇ ئەينى تارىخىي شارائىتتىلا ئەمەس، بەلكى بۈگۈنكى كۈندىمۇ زور ئەھمىيەتكە ئىگە.

«قۇرئان كەرىم»دە يەنە ئاياللارنىڭ مال ـ مۈلۈككە ۋارىسلىق قىلىش ھوقۇقى ئېنىق كۆرسىتىلگەن بولۇپ، ئاياللارنىڭ ماددىي تۇرمۇشى ئىشەنچلىك كاپالەتكە ئىگە قىلىنغان.

ئاتا ـ ئانىسى ۋە تۇغقانلىرى قالدۇرغان مىراستا ئەرلەرنىڭ ھەسسىسى بار، ئاتا ـ ئانىسى ۋە تۇغقانلىرى قالدۇرغان مىراستا ئاياللارنىڭمۇ ھەسسىسى بار. مەيلى ئۇ(تەرەكە) ئاز بولسۇن ياكى كۆپ بولسۇن ھەر ئادەم(ئاللاھنىڭ ئادىل شەرئىتىدە) بەلگىلەنگەن ھەسسىسنى ئالىدۇ.

ـــسۈرە«نىسا»(4 ـ سۈرە)، 7 ـ ئايەت

جاھىلىيەت دەۋرىدە ئاياللارنىڭ مال ـ مۈلۈككە ۋارىسلىق قىلىش ھوقۇقى يوق ئىدى. ئۇ دەۋرلەردە، ئېرى ئۆلۈپ كەتكەن تۇل ئاياللار ئەرلىرىنىڭ تۇغقانلىرى تەرىپىدىن خارلىنىپ، ئېرىنىڭ ھېچقانداق مال ـ مۈلكىگە ئىگە قىلىنمايتتى، ئەرنىڭ مال ـ مۈلكىنى ئەر تەرەپ تۇغقانلىرى ئىگىلىۋالاتتى. ھەتتا ئايال كىشى

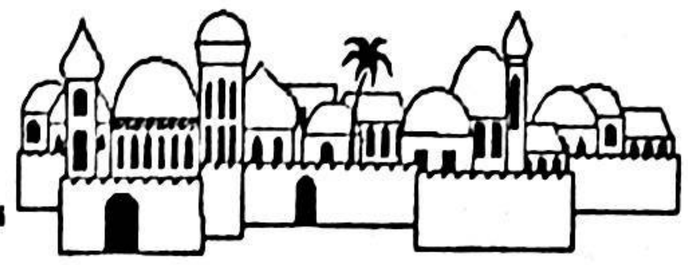

ئېرى توي قىلغان ۋاقىتتا قىلغان چىقىمنى ئەر تەرەپ تۇغقانلىرىغا تۆلەپ بەرمىگۈچە ئۆز ئەركىنلىكىدىنمۇ مەھرۇم قىلىناتتى. بۇ يەردە مال ـ مۈلۈككە ۋارىسلىق قىلىشتا ئەر تەرەپ تۇغقانلار ۋە باللار ئاساس قىلىنىشتەك ئادىل بولمىغان ۋارىسلىق قىلىش ئۇسۇلىغا چەك قويۇلغان، يەنى ئاياللارنىڭ ئېرىنىڭ مال ـ مۈلكىگە ۋارىسلىق قىلىش هوقۇقىغا هۆرمەت قىلىنغان، ئاياللارنىڭ تۇل قالغاندىن كېيىنكى تۇرمۇشى ماددىي كاپالەتكە ئىگە قىلىنغان. بۇ ئەينى ۋاقىتتىكى ئىسلام جەمئىيىتىدە بولسۇن، مەيلى ئەينى تارىخىي دەۋردە بولسۇن، مەيلى هازىر بولسۇن ئاياللارنىڭ كىشىلىك هوقۇقى، ئىززەت ـ هۆرمىتىنى قوغداشتا مۆجىزە خاراكتېرلىك ئەهمىيەتكە ئىگە.

3. ئاياللارنىڭ نىكاه ئەركىنلىكى توغرىسىدا

ئىسلام دىنىدا ئەرلەرنىڭ كۆپ خوتۇنلۇق(تۆتكىچە) بولۇشىغا يول قويۇلغان («قۇرئان كەرىم»دىكى سۈرە«نىسا»(4 ـ سۈرە)نىڭ 3 ـ ئايىتىگە قارالسۇن). لېكىن بۇ هەرگىزمۇ ئەرلەرنىڭ ئەزىزلىكىدىن، ئاياللارنىڭ خارلىقىدىن بولغان بولماستىن، بەلكى ئىسلام دىنى رونىق تېپىۋاتقان ئەرەب دۇنياسىنىڭ ئەينى ۋاقىتتىكى تارىخىي شەرت ـ شارائىتى بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك.

ئەينى ۋاقىتتىكى ئەرەب يېرىم ئارىلىدا ئىسلامىيەت يولدىكى ئۇرۇشلاردا نۇرغۇن ئەرلەر قۇربان بولغاندى. بۇنىڭ بىلەن يېتىم بالا، تۇل خوتۇنلار كۆپەيىپ كېتىپ، خەلقنىڭ تۇرمۇشى قىيىن ئەهۋالغا چۈشۈپ قالغاندى. شۇڭا يېتىم باللارنىڭ بېشىنى سىلاش، تۇل خوتۇنلارنى ئىللىق ئائىلىگە ئىگە قىلىش ئۈچۈن ئەرلەرنىڭ چەكلىك ئاساستا كۆپ خوتۇنلۇق بولۇشى تەشەببۇس قىلىنغاندى. دېمەك، ئىسلام دىنىدا كۆپ خوتۇنلىق بولۇشنىڭ تەشەببۇس قىلىنىشى يەنىلا ئاياللارنىڭ هوقۇق مەنپەئىتىنى قوغداش، ئۇلارنىڭ تۇرمۇشىنى كاپالەتكە ئىگە قىلىشنى چىقىش قىلغاندى. بۇ يەردە، يەنە شۇنى كۆرسىتىپ ئۆتۈش كېرەككى، ئەلمىساقتىن تارتىپ، دۇنيانىڭ هەرقايسى جايلىرىدا، كۆپ خوتۇنلۇقا چەك قويۇلمىغان ئەينى ۋاقىتتا، ئىسلام دىنىنىڭ خوتۇن ئېلىشنى تۆتكىچە چەكلىشى چەكلىمىسىز كۆپ خوتۇنلۇقا نىسبەتەن ناهايىتى چوڭ تىزگىن بولۇپ، مۇهىم بىر ئىجتىمائىي ئىسلاهات ئىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە، بۇ ئايەتنى ۋە باشقا مۇناسىۋەتلىك ئايەتلەرنى تەهلىل قىلىپ كۆرىدىغان بولساق، ئىسلام دىنىنىڭ تۆپ ئىدىيىسى هەرگىز كۆپ خوتۇنلىق تۇزۇمنى تەشەببۇس قىلىش ئەمەس، بەلكى بىر ئەر بىر خوتۇنلۇق تۇزۇمنى تەشەببۇس قىلىشتىن، پەقەت چەكلىك، شەرتلىك هالدا كۆپ خوتۇنلۇق بولۇشقا يول قويۇشتىن ئىبارەت. يۇقىرىقى ئايەتنىڭ ئاخىرىدا: ««ئەگەر(ئۇلارنىڭ ئارىسىدا) ئادىل بولالماسلىقىڭلاردىن قورقساڭلار، بىر

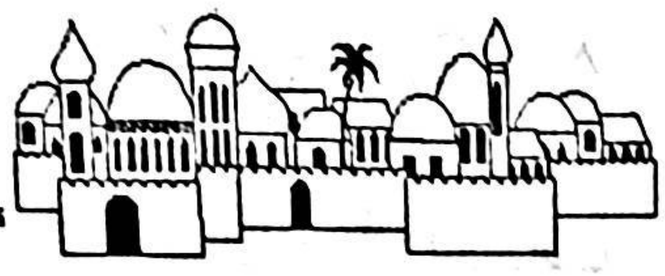

خوتۇن بىلەن ياكى قول ئاستىكىلاردىكى چۆرىلەر بىلەن كۇپايىلەنسەكلار بولىدۇ. بىر خوتۇن بىلەن كۇپايىلىنىش زۇلۇم قىلماسلىققا ئەڭ يېقىندۇر" دېيىلگەن. بۇ يەردە، كۆپ خوتۇن ئېلىشقا يول قويۇلۇشى بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئۇلارغا ئادىل مۇئامىلىدە بولۇش دېگەن مۇھىم ئالدىنقى شەرت قويۇلغان. شۇنىڭغا ئۇلاپلا، ئەگەر ئەرلەر ئايالىرىغا ئادىل مۇئامىلىدە بولالماسلىقتىن قورقسا، بىر خوتۇن بىلەن كۇپايىلىنىش لازىملىقى، چۈنكى، بۇنداق قىلىش ئادىللىققا ئەڭ يېقىن ئىكەنلىكى ئوتتۇرىغا قويۇلغان. شۇنداقلا«قۇرئان كەرىم»دىكى سۇرە«نىسا»(4 ـ سۇرە)نىڭ 129 ـ ئايىتىدە: "قانچە تىرىشساڭلارمۇ ئايالىرىڭلارغا(مۇھەببەتتە ۋە دىلىڭ مايىللىقىدا) باراۋەر مۇئامىلىدە بولۇشقا ھەرگىز قادىر بولالمايسىلەر" دېيىلگەن. شۇڭا، ئىسلام دىنىنىڭ تۇپ ئىدىيىسى، يەنىلا بىر ئەر بىر خوتۇنلۇق بولۇپ، ئەينى ۋاقىتتا، ئۆز ۋاقتىدىكى شارائىتقا ئاساسەن، تۆتكىچە خوتۇن ئالسىمۇ بولىدىغانلىقىنى ئوتتۇرىغا قويۇشى ھەم ئەينى ۋاقىتتىكى مۇسۇلمانلارنىڭ نوپۇسىنى كۆپەيتىشىنىڭ ئېھتىياجى، ھەم ئەر ـ ئايال مۇسۇلمانلارنىڭ ئىنسانپەرۋەرلىكىگە قارىتىلغان بىر خىل ئىپادە بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

«قۇرئان كەرىم»دە يەنە نىكاھلىنىشتا ئايالارنىڭمۇ ئۆزلىرى ياخشى كۆرگەن (ئۆزى خالىغان)ئەر بىلەن توي قىلىشى تەكىتلەنگەن. ئەر ـ ئايال ئوتتۇرىسىدىكى ئۆزئارا باغلىنىش — بىر ـ بىرىگە ئېھتىياجلىق بولۇش ئەر ۋە ئايال ئىككىسى تەرەپ ئۈچۈن ئورتاق ئىكەنلىكى كۆرسىتىلگەن. مەسىلەن:

ئۇلار سىلەر ئۈچۈن كىيىمدۇر(يەنى ئۇلار سىلەرگە ئارىلىشىپ ياشايدۇ ۋە كىيىم بەدەنگە يېپىشقاندەك يېپىشىدۇ)، سىلەرمۇ ئۇلار ئۈچۈن كىيىمسىلەر(يەنى سىلەرمۇ ئۇلارغا ئارىلىشىپ ياشايسىلەر ۋە كىيىم بەدەنگە يېپىشقاندەك يېپىشىسىلەر.

——سۇرە«بەقەرە»(2 ـ سۇرە)، 187 ـ ئايەت

دېمەك، «قۇرئان كەرىم»دە ئايالارنىڭ ئىجتىمائىي، ئىقتىسادىي ھوقۇقى، ئەر ـ ئايالارنىڭ باراۋەرلىكى، ئايالارنىڭ ئائىلىدىكى ھوقۇق مەنپەئىتىدىن تارتىپ نىكاھ ئەركىنلىكىگىچە بولغان كونكرېت مەزمۇنلار ئېنىق ئوتتۇرىغا قويۇلغان.

ئايالارنى ھۆرمەتلەش، ئۇلارنى ئەزىزلەش مىللىتىمىزنىڭ ئېسىل ئەنئەنىسى. لېكىن ئاز ساندىكى خۇراپىي كىشىلەرنىڭ ئىدىيىسىدە ئەرلەر ئەزىز، ئايالار خار دەيدىغان فېئودالىلىق ئىدىيە ھۆكۈمران ئورۇندا تۇرۇپ كەلمەكتە. ئۇلار ئىسلام دىنىنىڭ ئەقىدىسىگە يات بولغان پىتنە ـ ئىغۋالارنى تارقىتىپ ئەرلەر ئەزىز، ئايالار پەس دەيدىغان ئىدىيىنى تەشۋىق قىلماقتا. بۇ جەمئىيەتكىمۇ مەلۇم تەسىر كۆرسىتىپ، بەزى ئاڭلىق كىشىلەر ھەتتا ئىجتىمائىي تەشكىلاتلارمۇ بۇ خىل ئىدىيىنىڭ يامان تەسىرىگە ئۇچراپ، ئۇنىڭدىن خالي بولالمايۋاتىدۇ.

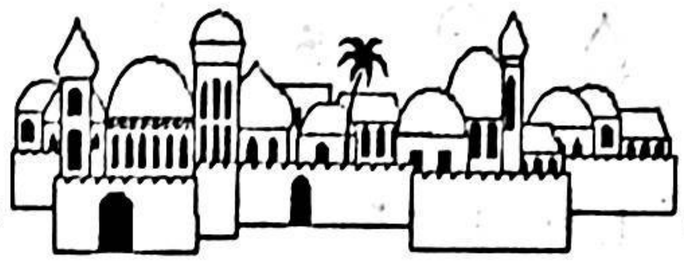

مەسىلەن، قىز پەرزەنت كۆرۈشتىن ئوغۇل پەرزەنت كۆرۈش ئەۋزەل دەيدىغان ئىدىيىنىڭ كۈچىيىشى، قىزلارنىڭ ئوقۇشقا كىرىش ۋە ئوقۇشنى داۋاملاشتۇرۇش نىسبىتىنىڭ ئوغۇللاردىن تۆۋەن بولۇشى، ئالىي مەكتەپلەرگە قوبۇل قىلىنىشتا چەتكە قېقىلىشى(يەنى ئوخشاش نومۇر ئالغان شارائىتتا ئوغۇللارنىڭ ئالدىن تاللىنىشى)، ئىشقا ئورۇنلىشىشتا ئېتىبارسىز قارىلىۋاتقانلىقى(قىزلارنىڭ خىزمەت ئۇنۇمى تۆۋەن، ئۇلار ئائىلە قۇرۇپ، بالىلىق بولغاندىن كېيىن خىزمەتتىنمۇ ھۆددىسىدىن چىقالمايدۇ دەپ قاراش)، ئاياللارنىڭ ئائىلىدىكى ئورنىنىڭ تۆۋەنلىكى(يەنى ئاياللارنىڭ ئىقتىسادىي كىرىمگە ئېرىشىش يولىدىكى ھەرىكەتلىرىنى ئەرلەر ئاياللارنىڭ قولىغا قېلىش، زامان ئاخىرىنىڭ ئىپادىسى دەپ قاراش)، ھەتتا ئاياللارنىڭ ئۆزىنى ئۆزى پەس كۆرۈش ئىدىيىسى(يەنى ئەرلەر ئاياللارنىڭ يېرىم خۇداسى دەپ قاراش) قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى ئەرلەر ئەزىز، ئاياللار خار دەيدىغان ئىدىيىنىڭ جەمئىيەتتىكى كونكرېت ئىپادىسى.

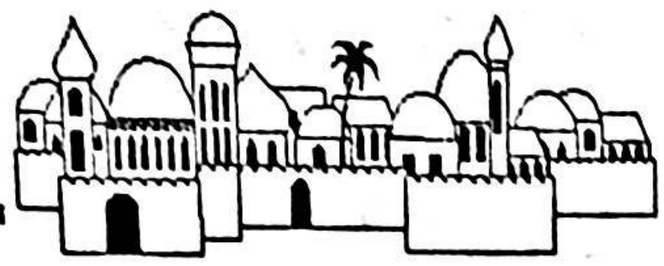

ئاللاه زىنانى قەتئىي مەنئى قىلدۇ

هاجى ئاتىكە مىرئەھمەد

بسم‌الله‌الرحمن‌الرحيم

نىكاھتىن ئىبارەت شەرەپلىك ۋاستە ئەر-خوتۇنچىلىق مۇناسىۋەت ۋە ئائىلىۋى تۇرمۇشنىڭ ئارامبەخش قەسرىنى بەرپا قىلىشنىڭ مۇھىم ئاساسى. ھەر قانداق مۇسۇلمان ئەر-ئايالنىڭ ئەر يېكى خوتۇنلىرىدىن يوشۇرۇنچە ئاشنا تۇتۇپ، قالايمىقان جىنسىي مۇناسىۋەت ئۆتكۈزۈشى ۋە ئىشرەت سورۇنلىرىنى تۇزۇشى ئىسلامىيەت دۇنياسىدا ھەممە كىشى نەپرەتلىنىدىغان ۋە ئەيىبلەيدىغان، ئىنسانىي گۈزەل ئەدەپ-ئەخلاققا قارشى بولغان خىيانەتكار ھەرىكەتتۇر. ھەمدە تۇيۇقسىز تۇرۇپلا مەسئۇلىيەتسىزلىك بىلەن ئۆز پاكلىقى-ئىپپىتىنى يوقىتىدىغان قىز-ئوغۇللارنىڭ ئىشقىۋازلىقى، بۇيرۇق، قۇدرەتلىك ياراتقۇچى ئاللاھ ھارام قىلغانلىقى سەۋەبلىك قاتتىق گۇناھ ئۆتكۈزگەنلىكىنىڭ ئېنىق دەلىلىدۇر. شۇڭلاشقا ئاللاھ تائالا ھىدايەت نۇرى بولغان مۇقەددەس «قۇرئان كەرىم» ئارقىلىق زىنانىڭ ئەقىبىنى، ئەڭ ناچار قىلمىشنى ئىكەنلىكىنى ئوچۇق شەرھلەپ مۇنداق دېگەن:

زىناغا يېقىنلاشماڭلار، چۈنكى ئۇ قەبىھ ئىشتۇر ۋە يامان يولدۇر".

——سۈرە«بەنى ئىسرائىل»(17-سۈرە)، 32-ئايەت

ئاللاھ بۇ ھۆكمىنى تېخىمۇ كېڭەيتىپ مۇنداق دەپ كۆرسەتمەكتە:

ئۇلار ئاللاھقا ئىككىنچى بىر مەبۇدنى شېرىك قىلمايدۇ، ئاللاھ ھارام قىلغان ناھەق ئادەم ئۆلتۈرۈش ئىشىنى قىلمايدۇ، زىنا قىلمايدۇ. كىمكى بۇ (گۇناھلار)نى قىلىدىكەن، (ئاخىرەتتە)ئۇ جازاغا ئۇچرايدۇ. قىيامەت كۈنى ئۇنىڭغا ھەسسىلەپ ئازاب قىلىنىدۇ، ئۇ مەڭگۈ ئازاب ئىچىدە خارلانغان ھالدا قالىدۇ. پەقەت(ئۇلارنىڭ ئىچىدىن)(بۇ دۇنيادىكى چېغىدا) تەۋبە قىلغان، ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلغانلارلا بۇ ھالدا قالمايدۇ. ئاللاھ ئۇلارنىڭ گۇناھلىرىنى ياخشىلىققا ئالماشتۇرىدۇ، ئاللاھ تولىمۇ مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر ۋە مەرھەمەت قىلغۇچىدۇر.

——سۈرە«فۇرقان»(25-سۈرە)، 68—70-ئايەتلەر

ئاللاھ بۇ يەردە زىنانىڭ قەبىھ قىلمىش ۋە يامان يول ئىكەنلىكىدەك ئىككى خىل ماھىيىتىنى ئېچىپ بېرىش بىلەن بىرگە، زىنانىڭ ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرۈش، ناھەق ئادەم ئۆلتۈرۈش بىلەن باراۋەر ئورۇندا تۇرىدىغان چوڭ

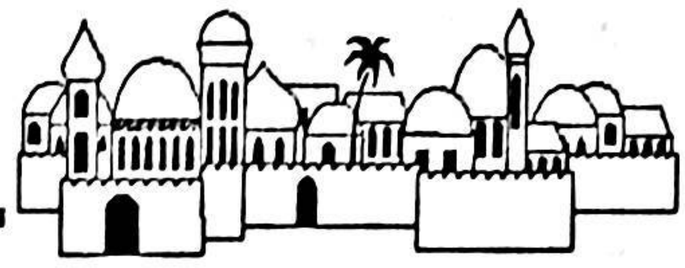

گۈناھلىق ئالاھىدىلىكىنى ئەك روشەن رەۋىشتە شەرھلەپ بەردى. ئاللاھ تائالا بۇ توغرىلىق يەنە مۇنداق دەيدۇ:

ئى پەيغەمبەر! مۆمىن ئاياللار ساڭا كېلىپ ئاللاھقا ھېچ نەرسىنى شېرىك كەلتۈرمەسلىككە، ئوغرىلىق قىلماسلىققا، زىنا قىلماسلىققا، بالىلىرىنى (جاھىلىيەت دەۋرىدىكى ئادەتكە ئاساسەن نومۇستىن ياكى كەمبەغەللىكتىن قورقۇپ) ئۆلتۈرمەسلىككە، باشقىلارنىڭ بالىسىنى يالغاندىن ئەرلىرىنىڭ بالىسى قىلىۋالماسلىققا، سەن بۇيرۇغان ياخشى ئىشلاردىن باش تارتماسلىققا بەيئەت قىلسا(يۇقىرىقى شەرتلەر ئاساسىدا) ئۇلارغا بەيئەت قىلغىن، ئۇلار ئۈچۈن ئاللاھتىن مەغپىرەت تىلىگىن، ئاللاھ ھەقىقەتەن ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، ناھايىتى مېھرىباندۇر.

ـــــسۈرە« مۇمتەھىنە »(60 ـ سۈرە)، 12 ـ ئايەت

بۇ ئارقىلىق مۆمىن ئاياللارنىڭ ئىسلام شەرىئىتى ئالدىدا ئۆتەشكە تېگىشلىك مەجبۇرىيىتىنى بىر ـ بىرلەپ چۈشەندۈردى. بۇ ھەقتە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام: "ئى مۇھەممەدنىڭ ئۈممىتى، ئۆزىنىڭ ئەر ـ ئاياللىرىنى پاھىشە قىلىشنى ئاللاھتىن ئارتۇق كۈنلەيدىغان ئادەم يوق، ئى مۇھەممەدنىڭ ئۈممىتى! سىلەر مەن بىلگەننى بىلمەيدىغان بولساڭلار، چوقۇم ئاز كۈلەتتىڭلار، چوقۇم كۆپ يىغلايتتىڭلار" دېگەن (بۇخارى توپلىغان). يەنە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام:" زىنا قىلغۇچى كامىل مۆمىن بولغان ھالدا زىنا قىلمايدۇ" دېگەن(بۇخارى توپلىغان).

كۆرۈنۈپ تۇرۇپتىكى، زىنا ـــ ئاللاھنىڭ ھۆكمىگە ۋە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ سۈننەتلىرىگە خىلاپ بولغان، ئىمان ۋە ئېتىقادنى يوققا چىقىرىدىغان، ئىنسانىنىڭ مەددىي ۋە روھىي ھاياتىنى چۈشكۈنلەشتۈرۈپ ئاجىزلاشتۇرىدىغان ناپاك ئىللەتتۇر.

ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ بىر ھەدىسى توغرىلىق مۇنداق رىۋايەت قىلىدۇ: "پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەبۇ ھۇرەيرە رىۋايەت قىلغان مۇنۇ سۆزلىرىدىكىدەك كىچىك گۇناھلارغا ئوخشايدىغان نەرسىنى كۆرمىدىم:'ئاللاھ ھەقىقەتەن ئىنسانغا زىنادىن بولغان نېسىۋىسىنى پۈتۈۋەتكەن، بۇنى كۆرمەي چارە يوق؛ كۆزنىڭ زىناسى قارىماقتۇر، تىلنىڭ زىناسى سۆزلىمەكتۇر؛ ئىنساننىڭ نەپسى ئارزۇ قىلىدۇ ۋە خالايدۇ؛ ئەۋرەت بولسا ئۇلارنى ئورۇنلايدۇ ياكى ئورۇنلىمايدۇ' "(بۇخارى توپلىغان).

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ بۇ ھەدىسى كىچىك گۇناھلارغا ياتىدىغان ئەر ـ ئاياللار بىر ـ بىرىگە قاراش ۋە سۆزلەشتەك نېسىۋە ئادەملەرگە ئاللاھ تەرىپىدىن پۈتۈۋېتىلگەن بولسىمۇ، بىراق ئەر ـ ئاياللارنىڭ بىر ـ بىرىگە

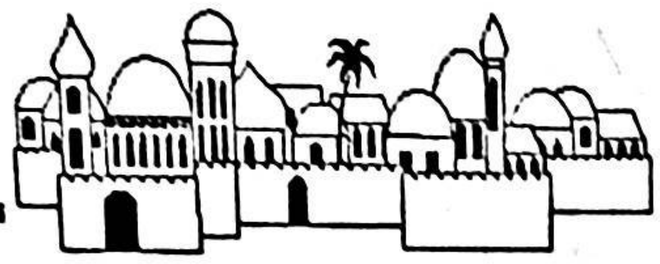

قانداق قاراش ۋە قانداق سۆزلىشىشىدەك نىيىتى ئۇلارنىڭ نەپسى خاھىشىغا ئەگىشىش ياكى ئەگەشمەسلىكتىن ئىبارەت سىناق تارازىسى ئارقىلىق ئۆلچىنىدىغانلىقىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ. يەنى زىنادىن ساقلىنىش ئۈچۈن ئەر-ئايالار بىر-بىرىگە دۈرۈس، سەممىي مۇئامىلە قىلىشى، بىر كۆرۈپلا شەيدا بولغان "ئىشقى"نى ۋە ياكى سۆزلىشىش جەريانىدا مەپتۇن بولۇپ قالغان "مۇھەببىتى"نى كۆڭلىدىن دەرھال چىقىرىۋېتىپ، ئاللاھنىڭ غەزىپىدىن قورقۇپ، رەھمىتىنى ئارزۇ قىلىش مەقسىتى بىلەن شەيتىنىغا ھاي بېرىش كېرەك. شۇنى ئېتىراپ قىلماي بولمايدۇكى، توي قىلمىغان قىز-ئوغۇللار بىر-بىرىنى ھەقىقىي ياخشى كۆرۈشۈپ توي قىلسا، نىكاھىدىن ئىلگىرى قالايمىقان جىنسىي ئالاقىدا بولمىسلا ھېچ گۇناھ يوق. ئەمما كۆڭۈل دېگەن ئاجايىپ نەرسە، شۇڭا ئەرلىك ۋە خوتۇنلۇق تۇرۇپ ھەر خىل سورۇنلاردا مەلۇم سەۋەب بىلەن بىر-بىرىگە تاسادىپىي كۆڭلى چۈشۈپ قالىدىغان ئىشلار بەزىدە بولىدۇ، لېكىن سەن ئەرلىك ياكى ئاياللىق ئىكەنسەن، "ئائىلەمگە قانداق قارايمەن؟" دېگەننى ئويلاپ، دەرھال ئۆزۈڭنى تۇتۇۋېلىشىڭ، ھاياجانلىنىۋاتقان مەيلىڭنى ئەقىلنىڭ تىزگىنى بىلەن تارتىۋېلىشىڭ كېرەك. بۇمۇ كار قىلمىغۇدەك بولسا، مۇسۇلمان ئىكەنسەن، ئۆزۈڭنى بىلىپ، ئاللاھنىڭ جازاسى، جامائەتنىڭ نەپرىتى ۋە ئائىلەڭدىكىلەرنىڭ غەزىپىنى كەلتۈرۈپ قويۇۋاتقان ھالىتىڭنى ئويلاپ، ئۆزۈڭنى خىيالەن جازالاپ بېقىشىڭ كېرەك. بەزىدە كۆڭلۈڭگە ئورناپ قالغان چوڭقۇر ھېسسىياتىڭنى بۇنىڭلىق بىلەن بېسىقتۇرالماسلىقىڭ مۇمكىن، ئەمما سەندە ئىمان، ۋىجدان ۋە ئادىمىيلىك پەرھىز بولسا، ئاللاھنىڭ ھىدايىتى بىلەن(ئاللاھ تائالا ياخشى ئىشقا يارىدىم قىلىدۇ) چوقۇم بۇ ھېسسىياتىڭنى كونترول قىلالايسەن. بىلىشىڭ كېرەككى، ھەممە ئادەم ئارزۇ قىلغان ھەممە نەرسىگە ئېرىشىۋەرمەيدۇ. نەپسىڭنى قاندۇرۇشقا ئېچىنىشلىق بەدەل تۆلىمەي مۇمكىن ئەمەس، مۇبادا ئادەمدە ئۆز كۆڭلىنى تىزگىنلەيدىغان خىسلەت بولمىسا، ئۇ چاغدا ئۇ ھايۋاندىنمۇ بەتتەر بىر مەخلۇققا ئايلىنىپ قالمامدۇ؟! ئۇنداقتا نىكاھ، ئائىلە، پەرزەنت دېگەنلەرنى قانداق چۈشەندۈرۈش كېرەك؟

ئىنسانلارنىڭ كۆپ ھاللاردا كۆڭۈلنىڭ كەينىگە كىرىپ، زىناخورلۇقنى ئەڭ ئالدۇرۇشى تۇپەيلىدىن ئاللاھنىڭ ھۆكمى بىلەن ئىسلامىيەت دۇنياسىدا ئەر-ئايالنىڭ بەكمۇ يېقىنچىلىق بىلەن كۆرۈشۈشلىرىنى چەكلەيدىغان بەلگىلىمە بار. بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دېگەن:

زىنا قىلغۇچى ئايال ۋە زىنا قىلغۇچى ئەرنىڭ ھەر بىرىنى يۈز دەررىدىن ئۇرۇڭلار. ئەگەر سىلەر ئاللاھقا ۋە ئاخىرەت كۈنىگە ئىمان ئېيتىدىغان بولساڭلار ئاللاھنىڭ دىنىنىڭ(ئەھكامىنى ئىجرا قىلىشتا) ئۇلارغا رەھىم قىلماڭلار.

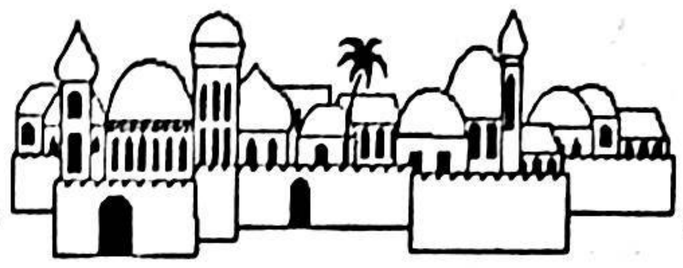

ئۇلارنى جازالىغان چاغدا مۆمىنلەردىن بىر تۈركۈم كىشى ھازىر بولسۇن.

ـــــسۈرە«نۇر»(24 ـ سۈرە)، 2 ـ ئايەت

ئاللاھنىڭ بۇ ھۆكمى نىكاھلانمىغان قىز ـ ئوغۇللارغا قارىتىلغان بولۇپ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ زامانىدا نىكاھلانغان تۈرۈقلۇق زىنا بىلەن تۈتۈلغانلارنى چالما ـ كېسەك قىلىپ ئۆلتۈرۈش ئۇسۇلى قوللىنىلغان. ھازىر قارىغاندا، بۇ بەزىلەرگە بەكمۇ قاتتىق قوللۇقتەك تۇيغۇ بەرسەمۇ، ئەمەلىيەتتە بىلىپ ـ بىلمەي زىنا بىلەن شوغۇللىنىپ قالغان مۇسۇلمانلارنىڭ مۇشۇ دۇنيادىلا گۇناھىدىن ساقىت بولۇپ، ئۆزىنى پاكلاپ كېتىشىگە تۈرتكە بولۇشتىن تاشقىرى، جەمئىيەتتە پاھىشۋازلىقنىڭ يامراپ كېتىشىنى توسۇش ۋە ئۇنىڭدىن ئىبرەت ئېلىش ئۈچۈن ئەمەلىي ئۇنۇمگە ئىگە. بەندىلىرىگە تولىمۇ مېھرىبان ۋە شەپقەتلىك ئاللاھ نەپسىنىڭ ۋە پۇتمەس ـ تۇگىمەس چاكىنا ئارزۇ ـ ھەۋىسىنىڭ كەينىگە كىرىپ زىنا قىلغانلار بىلەن، ماددىي ۋە مەنىۋىي ئورنىنىڭ تۆۋەنلىكى، ئاجىزلىقى تۇپەيلىدىن زوراۋانلار تەرىپىدىن مەجبۇرلانغانلارنى پەرقلەندۈرۈپ مۇنداق دەيدۇ:

ئەگەر سىلەرنىڭ چۆرىلىرىڭلار ئىپپەتلىك بولۇشنى خالىسا، بۇ دۇنيانىڭ ئازغىنا مېلىنى دەپ ئۇلارنى پاھىشىغا مەجبۇرلىمانلار، كىمكى ئۇلارنى پاھىشىغا مەجبۇرلايدىكەن، مەجبۇرلانغاندىن كېيىن، ئاللاھ ئۇلارنى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، (ئۇلارغا)رەھىم قىلغۇچىدۇر(يەنى پاھىشىغا مەجبۇرلانغانلىقى ئۈچۈن ئاللاھ ئۇلارنى جاۋابكارلىققا تارتمايدۇ، مەجبۇرلىغۇچىلارنى قاتتىق جازالايدۇ).

ـــــسۈرە«نۇر»(24 ـ سۈرە)، 33 ـ ئايەت

بۇ ئايەتتە ئاللاھ تائالانىڭ ھەق ـ ناھەقنى ئېنىق ئايرىيدىغان چەكسىز ئادالىتى نامايان قىلىنىشتىن تاشقىرى، جاھىلىيەت دەۋرىدىكى نىكاھلانماي، قۇل ـ چۆرىلىرى بىلەن قالايمىقان جىنسىي ئالاقىدا بولىدىغان قۇلدارلارنىڭ چېكىدىن ئاشقان جىنايىتىگە چەك قويۇلغان ھەمدە باسقۇنچىلىققا ئۇچرىغان قىز ـ ئاياللارنىڭ جازاغا تارتىلمايدىغانلىقىنى ئېنىق ئۇقتۇرۇپ، بىلمەي ئېزىپ قالغانلارنىڭ چىقىش يولىنى كۆرسىتىپ بەرگەن. ئاللاھ تائالا يەنە:

ئەگەر ئۇلار ئەرگە تەگكەندىن كېيىن پاھىشە قىلسا، ئۇلارغا ھۆر ئاياللارغا بېرىلىدىغان جازانىڭ يېرىمى بېرىلىشى كېرەك.

ـــــسۈرە«نىسا»(4 ـ سۈرە)، 25 ـ ئايەت

دەپ ئۇلارغا بېرىلىدىغان جازانىمۇ ئەسكەرتتى. ئاللاھ تائالا نېمىدېگەن ئادىل ـ ھەم؟! ئۇ ھۆر ئاياللارغا قارىغاندا قۇل ـ چۆرىلەرنىڭ ئىختىيارلىقى ئۆز قولىدا بولمىغان ئەنە شۇ قاباھەتلىك دەۋردە جازانى پەرقلەندۈرۈپ مۇئامىلە قىلىش ئۇسۇلىنى ئۆگەتتى، ئەلۋەتتە.

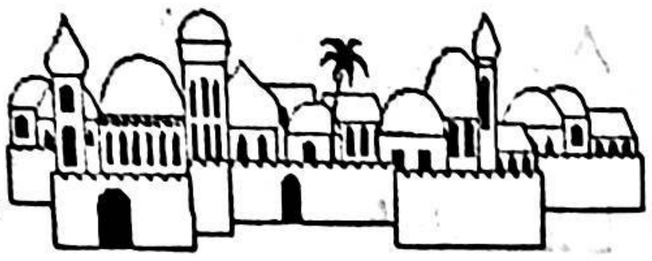

ئاللاھ ئۆزى ياراتقان بەندىلەرنىڭ بارلىق خۇسۇسىيەتلىرىنى ئەڭ ياخشى بىلگۈچى بولغاچقا:

ئايالالار، ئوغۇللار، ئالتۇن-كۈمۈشتىن توپلانغان مالالار، ئارغامچىلار، چارۋىلار ۋە ئېكىنلاردىن ئىبارەت كۆڭۈل تارتىدىغان نەرسىلەرنىڭ مۇھەببىتى ئىنسانلارغا چىرايلىق كۆرسىتىلدى. ئۇلار دۇنيا تىرىكچىلىكىدە مەنپەئەتلىنىدىغان(باقاسى يوق) شەيئىلەردۇر. ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا بولسا قايتىدىغان گۈزەل جاي(يەنى جەننەت) باردۇر، (شۇنىڭ ئۈچۈن باشقىغا ئەمەس، جەننەتكە قىزىقىش كېرەك).

سۈرە«ئال ئىمران»(3-سۈرە)، 14-ئايەت

دېيىش بىلەن، شەيتاننىڭ ۋەسۋەسىسى تۈپەيلىدىن ئازغۇن ھېسسىياتنىڭ چۈشكۈن بايقاۋاندا تېگىرقاپ تۇرماسلىقنى، چېكى يوق ھەۋەسنىڭ خالتا كوچىسىدا چۆرگىلىمەسلىكنى، ياخشى نىيەت ۋە ئەمەلەر ئارقىلىق ئاللاھنىڭ رەھمىتىگە ئېرىشىشنى تەلەپ قىلدى.

پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام: "بىر ئاللاھتىن باشقا ھېچ بىر مەبۇد يوق ئىكەنلىكىگە ۋە مېنىڭ بەرھەق پەيغەمبەر ئىكەنلىكىمگە ئېتىقاد قىلغان مۇسۇلمان ئادەمدىن تۆۋەندىكى ئۈچ ئىشتىن بىرى سادىر بولمىغۇچە ئۇنىڭ قېنىنى تۆكۈش دۇرۇس بولمايدۇ: بۇ ئۈچ ئىش: ناھەق ئادەم ئۆلتۈرۈش، ئەرلىك ياكى خوتۇنلۇق تۇرۇپ پاھىشە قىلىش، مۇسۇلمانلار جامائەسىنى تەرك ئېتىپ مۇرتەد بولۇپ كېتىشتىن ئىبارەت" دېدى(بۇخارى توپلىغان).

ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق رىۋايەت قىلىدۇ: "پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئىتنىڭ پۇلىنى، پاھىشىدىن كەلگەن پۇلنى، پالچىلىقتىن كەلگەن پۇلنى يېيىشنى مەنئى قىلدى"(بۇخارى توپلىغان).

ئاللاھ تائالانىڭ ھۆكمى ۋە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەدىسلىرىدىن شۇنداق بىر ئويغا كېلىمىزكى:ئاللاھ نېمە ئۈچۈن زىنا(پاھىشە)نى مەنئى قىلىپ، ئۇنى مۇسۇلمانلارغا ھارام قىلدى؟ چۈنكى، زىنا ۋە ئىپپەت نومۇسىنى سېتىش كىشىلىك تۇرمۇشتا ئىنسانىنىڭ قەدىر-قىممىتىنى مۇقەررەر ھالدا تۆۋەنلىتىۋېتىدۇ. زىناخورلارنىڭ تۇرمۇشى چېچىلاڭغۇ، پىكرى تۇتۇرۇقسىز، راھەتپەرەس، خىيالپەرەس، تۇراقسىز كەلگەچكە، ئائىلىدە ھۆرمىتى، باشقىلار ئالدىدا ئىناۋىتى بولمايدۇ، ماددىي تۇرمۇشىمۇ بارا-بارا ۋەيران بولىدۇ. شۇنداقلا ئۇ ھايۋان تەبىئەتلىك ھاياسىز مەخلۇقلارنىڭ شەرمەندە ئوبرازىنى دەستەك قىلىپ ئۆزىنى ئاقلاشقا باھانە-سەۋەبلەر تېپىپ، نومۇس پەردىسى بىلەن زىننەتلەنگەن پاك، جەلپكار مۇھىتنى بۇلغايدۇ. بۇنىڭ بىلەن ئەنئەنىۋى شەرمى ھايالىق، نومۇسچان ھاياتنىڭ نابۇت قىلىپ، ئىشرەتپەرەس بىر توپ ئىپتىدائىي نومۇسسىزلارنىڭ

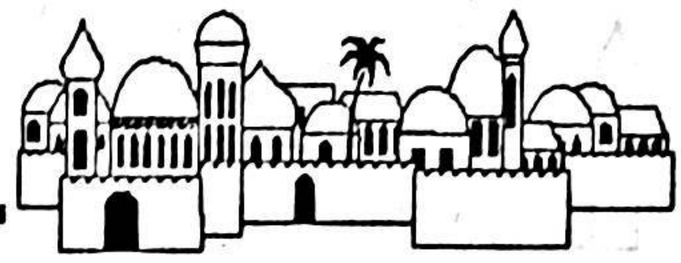

قىزىرىشىنى قىلچە بىلمەيدىغان تەلۈلۈكىنى بازارغا سالىدۇ. موشۇ تەرەپتىن ئېيتقاندا، ئۇ ھەم شەخسىي ئائىلىۋى تۇرمۇشنىڭ خاتىرجەملىكىنى ھەم جەمئىيەتنىڭ ئېسىل ئەخلاقىي قۇرۇلمىسىنى ھەم مىللىتىمىزنىڭ ساپ ۋە پاكىز تۇرمۇش ئەنئەنىسى، ئېپتىخارلىنىدىغان شەرمى ھايالىق ئۆرپ ـ ئادەتلىرىنى بۇزىدىغان ئاپەت مەنبەسى بولالايدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە نىكاھسىز تۇغۇلغان تاشلاندۇق بەختسىز بالىلارنىڭ كۆپلەپ مەيدانغا كېلىپ، ئاتا ـ ئانا مېھرىگە ئېرىشەلمەي، قېقىندى ـ سوقۇندى بولۇپ چوڭ بولۇشى جەريانىدا ھەممىگە ئۆچمەنلىك بىلەن قارايدىغان ئۇمدىسىز بىر توپ جەمئىيەت داشقاللىرىنى، سەرگەردانلىرىنى پەيدا قىلىدۇ. بىر دەملىك كۆڭۈلنىڭ، ئازغىنا پۇلنىڭ كەينىگە كىرىپ، ئەسەبىيلەرچە ئۆتكۈزۈلۈۋاتقان بۇ قالايمىقان پاھىشە تۇرمۇش زىناخورلارنىڭ بىر ئۆمۈر خاتىرجەملىكىنى بۇزۇپ، ئۇلارنى ئۆزى بەھرىمەن بولىدىغان گۈزەل ھاياتىنىڭ پەيزىنى سۈرۈش پۈرسىتىدىن مەھرۇم قىلىدۇ. ئۇلارنىڭ كۆڭلى ھەمىشە بىئارامىلىق ۋە خۇدۇكسىرەش ئىچىدە ئۆتكەچكە، بىر دەملىك شەيتانى ھەۋەسنىڭ كەينىگە كىرىپ، قانۇن ھۆكمىنىڭ ھەقلىق جازاسىغا ئۇچرايدۇ. زامانلاردىن بېرى بۇنداق ئىشلار ھەممە جايدا ۋە ھەممىلا چاغدا ئۇچراپ تۇردى ۋە تۇرماقتا. كۆز ئالدىمىزدىكى رېئال ئەمەلىيەت شۇكى: پاھىشە(زىنا)نىڭ ئاۋۇپ بېرىشى بىلەن سۆزنەك، سىفلىس ۋە ھازىر پۈتۈن دۇنيانى ئەندىشىگە سېلىۋاتقان ئەيدىز كېسەللىكىنىڭ غەرب ئەللىرىدىن تېز سۈرئەتتە شەرققە قاراپ جۇملىدىن شىنجاڭ رايونىدىمۇ ئۇچقاندەك كېڭىيىشى بۇ قەبىھ قىلمىشنىڭ ئىنسانىيەتكە كەلتۈرىدىغان بالايى ئاپىتىنىڭ ھەقىقەتەن ئاللاھ تائالا كۆرسەتمىسى ئۆتكەندەك زىيانلىق يول ئىكەنلىكىنى تونۇتتى ۋە تونۇتماقتا.

بەزى مۇشۇ كەسپىكە باشچىلاپ كىرىپ كەتكەنلەر ماددىي، مەنىۋى ۋە جىسمانىي جەھەتلەردىن .مۇشۇ دۇنيادا ۋاقتىنچە زىيان تارتمىغاندەك، "پاھىشىنىڭ ھۇزۇرىنى سۈرۈۋالغاندەك" ۋە ياكى"دەسمايىسىز پۇل تېپىۋالغاندەك" كۆرۈنسىمۇ، بەربىر ئۆمرىنىڭ ئاخىرقى بىر توچكىسىغا كەلگەندە، قىلغان ـ ئەتكەنلىرىنىڭ نىجىسلىقى سەۋەبلىك نادامەتتىلىك، دەھشەتتىلىك ئاقىۋىتىنى كۆرمەي قالمايدۇ!

ئاللاھ تائالانىڭ ھۆكۈملىرى، يولىورۇقلىرى ۋە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەدىسلىرى ئەر ـ ئايال، ئوغۇل ـ قىز مۇسۇلمانلىرىمىزنى تۇرمۇش قەدىمىنىڭ قانداق كېتىۋاتقانلىقىنى مۇلاھىزە قىلىپ بېقىشقا يېتەكلەيدۇ ھەمدە رېئال تۇرمۇشىمىزدا سادىر بولۇۋاتقان ئىپتىدائىي ياۋايىلىق ۋە ھايۋانىي تۇرمۇشنى، شۇنداقلا"جىنسىي ئەركىنلىك مەدەنىيىتى" نىڭ بىز پەخىرلىنىدىغان ئەنئەنىۋى ئىسلام ئەخلاقىمىزنى بۇزۇۋاتقان يامان تەسىرىنى بىلىۋېلىش ئىمكانىيىتىگە

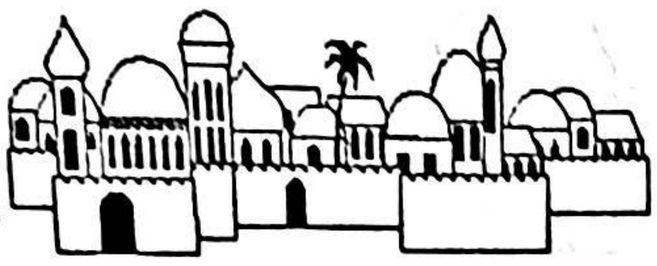

ئىكە قىلىدۇ.

مەن ھەمىشە مۇنداق ئويلايمەن: نېمىشقا بەزىلەر ئۆزىنى مەككۇلۈك خاتىرجەملىككە ئىگە قىلىدىغان، ھالال ياشايدىغان، كىچىككىنە ئەجرى ئۈچۈن تۆكمۈسىز خۇشاللىققا، ساۋابقا ئېرىشىدىغان ئىشنى ۋە پۇرسەتنى تاشلاپ، پۈل ۋە ياشلىق باھارى بىھۇدە خورايدىغان، ئۆزىنىمۇ، باشقىلارنىمۇ يەرگە قارىتىدىغان، ئادەملەرنى پەسلەشتۈرۈپ تاۋار ئورنىغا چۈشۈرۈپ قويىدىغان رەزىللىكلەرگە ئىنتىلىدىغاندۇ؟ بىزنى خۇددى ماگنىتتەك ئۆزىگە تارتىپ ئەسىر قىلىپ تۇرىدىغان كۆڭۈل خاھىشلىرى قانچىلىك كۈچلۈك بولسىمۇ، ئۇنى يېڭىدىغان قاتتىق ئىرادە، چىڭ ئىمان ۋە ۋىجدان قاچانمۇ بىزدە مۇكەممەللىككە ئىگە بولار؟ قاچانمۇ پاھىشىدىن ئىبارەت شەرمەندىلىكتىن ئۈزۈل-كېسىل قول ئۈزىدىغان ئەمەلىي جاسارەت بولار؟

ھۆكۈمىتىمىزمۇ كۆپ يىللاردىن بېرى شەھۋانىي ئىللەتلەرگە قاقشاتقۇچ زەربە بېرىپ، جەمئىيەت ئەخلاقى قۇرۇلمىسىنى زور كۈچ بىلەن تۈزەشكە كىرىشىپ نۇرغۇن نەتىجىلەرنى قولغا كەلتۈردى. ئەمما ئىگىسى بولمىش ھەر بىر مۇسۇلمانىنىڭ ئىككىي ئالەملىك بەخت-سائادىتىنى كۆزلەپ، ئۆزلىرىنى ۋە باشقىلارنى زىيانغا ئۇچرىتىپ چىرىتىدىغان پاھىشىدىن قاتتىق ھەزەر قىلىشى، ساقلىنىشى بەكمۇ مۇھىم.

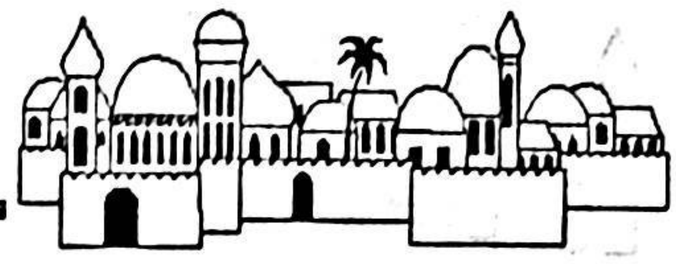

مەھرى (تويلۇق) توغرىسىدا

ياقۇپ ئوسمان

بسمللاهىر رەھمانىر رەھىم

«قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلگەن:

ئاراڭلاردىكى بويتاق ئەر-ئاياللارنىڭ، ياخشى قۇل ۋە ياخشى چۆرىلەرنىڭ بېشىنى ئوڭلاپ قويۇڭلار، ئەگەر ئۇلار يوقسۇل بولىدىغان بولسا(ئۇلارنىڭ يوقسۇزلۇقى سىلەرنىڭ ئۇلارنىڭ بېشىنى ئوڭلاپ قويۇشۇڭلارغا توسقۇن بولمىسۇن) ئاللاھ ئۇلارنى ئۆز كەرىمى بىلەن باي قىلىدۇ. ئاللاھنىڭ كەرىمى كەڭدۇر، ئاللاھ بەندىلەرنىڭ مەنپەئىتىنى بىلگۈچىدۇر.

—— سۇرە«نۇر»(24 - سۇرە)، 32 - ئايەت

مانا بۇ ئايەتتىن نىكاھ ۋە تويلۇقنىڭ پەرز ئىكەنلىكىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ.

ئىسلام دىنى ئاياللارنىڭ ھەق-ھوقۇقىنى كاپالەتكە ئىگە قىلىش ۋە ئۇلاردىن ھالال مەنپەئەتلىنىش ئۈچۈن، ئاياللارغا تويلۇق بېرىشنى ئەرلەرنىڭ ئۇستىگە پەرز قىلىپ بېكىتكەن. لېكىن ئىنسانلارنىڭ ياشاش دەۋرى، ئىقتىسادىي ئەھۋالىنىڭ ئوخشاش بولماسلىقىنى نەزەردە تۇتۇپ، تويلۇقنىڭ مىقدارىنى ئېنىق بەلگىلىمىگەن. مانا بۇ ئىسلام شەرىئىتىنىڭ دەۋرچانلىق ئالاھىدىلىكى بولۇپ، نىكاھلانماقچى بولغان ھەر بىر ئەر-ئايال ئۆز ئىقتىدارى ئەھۋالىغا قاراپ، تويلۇق سېلىشقا، ئېلىشقا ھەقلىق بولىدۇ. «قۇرئان كەرىم»دىن ۋە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەدىسلىرىدىن ئاز-كۆپ بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، ئايال رازى بولغان ھالال دائىرىدىكى ھەر قانداق نەرسىنىڭ تويلۇققا يارايدىغانلىقىنى كۆرۈۋالالايمىز. تۆۋەندىكى ھەدىسلەرگە نەزەر سالايلى:

1) بەنى فىزار قەبىلىسىدىن بىر ئايال بىر جۇپ كەش تويلۇققا نىكاھلاندى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇ ئايالغا قاراپ:" 'چىن كۆڭلۈڭدىن رازى بولدۇڭمۇ؟'دەپ سورىدى. ئۇ ئايال:'ھەئە'دەپ جاۋاب بەردى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇ ئايالنىڭ نىكاھىغا يول قويدى"(ئەھمەد، تىرمىزى، ئىبنى ماجە توپلىغان).

2) ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم رىۋايەت قىلغان بىر ھەدىستە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۆز ساھابىلىرىدىن بىرسىنىڭ تويلۇقى ئۈچۈن تۆمۈر ئۈزۈكمۇ تاپالمىغاندا، قۇرئان ئۆگىتىپ قويۇش بەدىلىگە نىكاھلاپ قويغانلىقى ئېنىق سۆزلەنگەن.

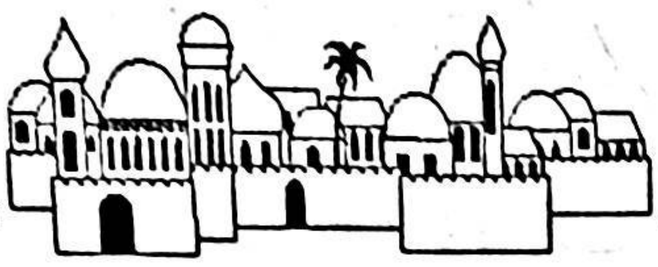

3) ئەنەس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنغان بىر ھەدىستە مۇنداق دېيىلگەن: "ئەبۇ تەلھە ئوممۇ سۇلەيىم دېگەن ئايالغا سۆز سالدى. ئۇ ئايال: 'سېنى قايتۇرۇۋاتقىنىم يوق، بىراق سەن مۇشرىك. مەن مۇسۇلمان، مېنىڭ سەن بىلەن نىكاھلىنىشىم ھالال ئەمەس، ئەگەر سەن مۇسۇلمان بولساڭ سېنىڭ مۇسۇلمان بولۇشۇڭ مېنىڭ تويلۇقۇم بولۇپ قالسۇن، باشقا نەرسە تەلەپ قىلمايمەن (بىز مۇشۇنداق نىكاھلىنايلى)' دېدى". ئەبۇ تەلھەنىڭ مۇسۇلمان بولۇشى ئوممۇ سۇلەيمنىڭ تويلۇقى بولدى.

ئومۇمەن قىلىپ ئېيتقاندا مەيلى ئاز، مەيلى كۆپ مالدىكى ۋە مەنپەئەتلەرنىڭ ھەممىسى ئايال رازى بولغان شەرت ئاستىدا مەھرىگە (تويلۇققا) يارايدۇ.

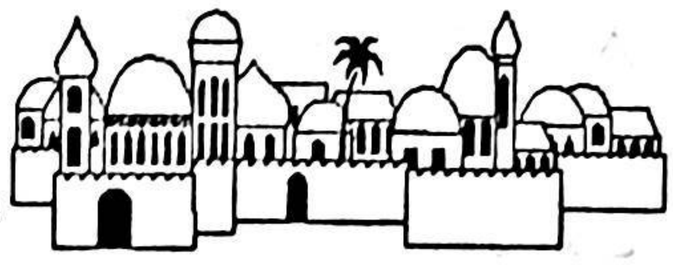

مۇسۇلمان ئاياللارنىڭ «قۇرئان كەرىم»دە بەلگىلەنگەن هوقۇقلىرى هەققىدە

راخمان نىياز

بسمللاهىر رەهمانىر رەهىم

«قۇرئان كەرىم»دە مۇسۇلمان ئاياللارنىڭ هوقۇق ـ مەنپەئەتلىرى هەققىدە نۇرغۇنلىغان مەزمۇنلار بولۇپ، ئۇلار ئاياللارنىڭ ئىجتىمائىي تۇرمۇشتىكى، ئائىلە هاياتىدىكى، مەدەنىيەت ـ مائارىپتىكى، دۆلەت ئىشلىرىدىكى ئورنى، رولى، هوقۇقى، مەنپەئىتى قاتارلىق هەرقايسى تەرەپلەرنىڭ چېتىلىدۇ. بۇ جەهەتتىكى مەزمۇنلار «قۇرئان كەرىم»نىڭ ئىچىدە تارقاق هالدا ئورۇنلاشقانلىقتىن، ئاياللار بۇلاردىن تولۇق خەۋەرلىنەلمىگەچكە ئۇلارنىڭ هوقۇق ـ مەنپەئەتلىرى تۇرلۇك توسقۇنلۇقلارغا ئۇچراپ كەلگەن.

«قۇرئان كەرىم» 7 ـ ئەسىردە نازىل قىلىنىشتىن ئىلگىرى، دۇنيادىكى مەدەنىيەتلىك دۆلەت دەپ ئاتالغان دۆلەتلەرنىڭ قانۇنلىرىدا ئەر ـ ئاياللار هوقۇقتا باراۋەر بولمىغان. مەسىلەن، نىكاهنى تىزىملاشتا پەقەت ئەر تەرەپنىڭلا سالاهىيىتى تىزىملانغان؛ ئەرلەرنىڭلا نىكاهتىن ئاجراشنى تەلەپ قىلىش هوقۇقى بولۇپ، ئاياللارغا بۇ خىل هوقۇق بېرىلمىگەن؛ ئاياللارغا ئائىلىدىكى مال ـ مۈلۈكنى باشقۇرۇش هوقۇقلىرى بېرىلمىگەن. ئەگەر دېموكراتىك دەپ ئاتالغان دۆلەتلەردىمۇ ئاياللارنىڭ ئەرلەرگە ۋاكالەتچىلىك قىلىپ قىلغان ئىشلىرىنى ئەرلەرنىڭ ئىنكار قىلىش هوقۇقى بولىدىغانلىقى، ئائىلىدىكى مال ـ مۈلۈكلەرنى ئەرلەر باشقۇرۇپ بولالمىغاندىلا، ئاياللىنىڭ باشقۇرۇشىغا بولىدىغانلىقى قاتارلىق ئادالەتسىزلىكلەر قانۇن قىلىپ بەلگىلىنىپ، دۆلەت زورلۇقنىڭ كاپالىتى بىلەن ئىجرا قىلىنغان.

«قۇرئان كەرىم»دە بولسا، مۇسۇلمان ئاياللارنىڭ ئورنى نۇرغۇن جەهەتتىن ئەرلەر بىلەن باراۋەر ئورۇنغا قويۇلغان. بۇ ئۆز ۋاقتىدىكى تارىخىي ئىلگىرىلەشنىڭ ئىپادىسى بولۇپلا قالماي، هازىرمۇ زور ئىجتىمائىيلىققا ئىگە. مەسىلەن، «قۇرئان كەرىم»دىكى سۈرە«ئەهزاب»(33 ـ سۈرە)نىڭ 35 ـ ئايىتىدە، مۇسۇلمانلارنىڭ رىئايە قىلىشى ئۈچۈن تۆۋەندىكىلەر ئېنىق بەلگىلەنگەن:

مۇسۇلمان ئەرلەر ۋە مۇسۇلمان ئاياللارغا، مۆمىن ئەرلەر ۋە مۆمىن ئاياللارغا، تائەت ـ ئىبادەت قىلغۇچى ئەرلەر ۋە تائەت ـ ئىبادەت قىلغۇچى ئاياللارغا، راستچىل ئەرلەر ۋە راستچىل ئاياللارغا، سەۋر قىلغۇچى ئەرلەر ۋە سەۋر قىلغۇچى ئاياللارغا، خۇدادىن قورقۇچى ئەرلەر ۋە خۇدادىن قورقۇچى

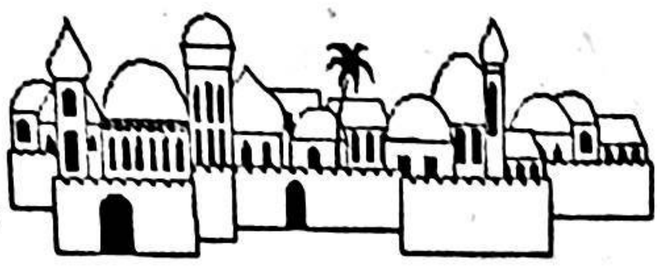

ئاياللارغا، سەدىقە بەرگۈچى ئەرلەر ۋە سەدىقە بەرگۈچى ئاياللارغا، روزا تۇتقۇچى ئەرلەر ۋە روزا تۇتقۇچى ئاياللارغا، نەپسىلىرىنى ھارامدىن ساقلىغۇچى ئەرلەر ۋە نەپسىلىرىنى ھارامدىن ساقلىغۇچى ئاياللارغا، ئاللاھنى كۆپ زىكرى قىلغۇچى ئەرلەر ۋە ئاللاھنى كۆپ زىكرى قىلغۇچى ئاياللارغا ئاللاھ مەغپىرەت ۋە كاتتا ساۋاب تەييارلىدى.

يۇقىرىقى ئايەتتە ئاياللارنىڭ ئاللاھ ئالدىدا تەڭلىكى، باراۋەر ئىكەنلىكى بەلگىلىنىپ، ئەر ـ ئاياللار باراۋەرلىكى زور قەدەمدە ئىلگىرى سۈرۈلگەن.

«قۇرئان كەرىم»دە ئەر ـ ئاياللار باراۋەرلىكى ھەققىدە يەنە نۇرغۇن مەزمۇنلار ھەر دائىم ئۇچراپ تۇرىدۇ. مەسىلەن، «قۇرئان كەرىم»دىكى سۈرە«نىسا»(4 ـ سۈرە)نىڭ 124 ـ ئايىتىدە مۇنداق دېيىلگەن:

ئەر ـ ئاياللاردىن مۆمىن بولۇپ تۇرۇپ ياخشى ئىشلارنى قىلغانلار جەننەتكە داخىل بولىدۇ،ئۇلارغا قىلچە زۇلۇم قىلىنمايدۇ(يەنى ئۇلارنىڭ قىلغان ئەمەللىرىنىڭ ساۋابى قىلچە كېمەيتىۋېتىلمەيدۇ).

«قۇرئان كەرىم»دىكى سۈرە«غافىر»(4 ـ سۈرە)نىڭ 20 ـ ئايىتىدە تېخىمۇ ئوچۇق قىلىپ مۇنداق دەپ كۆرسىتىلگەن:

كىمكى(بۇ دۇنيادا) بىرەر يامانلىقنى قىلسىكەن، ئۇنىڭغا(ئاخىرەتتە) شۇنىڭغا لايىق جازا بېرىلىدۇ، مەيلى ئەر بولسۇن، مەيلى ئايال بولسۇن، كىمكى ئۆزى مۆمىن تۇرۇپ بىرەر ياخشى ئىش قىلسىكەن، ئەنە شۇلار جەننەتكە كىرىدۇ، جەننەتتە ئۇلارغا ھېسابسىز رىزىق بېرىلىدۇ.

«قۇرئان كەرىم»دىكى سۈرە«نىسا»(4 ـ سۈرە)نىڭ 32 ـ ئايىتىدە مۇنداق ئوتتۇرىغا قويۇلغان:

ئەرلەر قىلغان ئەمەللىرىدىن ھەسسىدار بولىدۇ، ئاياللارمۇ قىلغان ئەمەللىرىدىن ھەسسىدار بولىدۇ.

«قۇرئان كەرىم»دىكى سۈرە«ئال ئىمران»(3 ـ سۈرە)نىڭ 195 ـ ئايىتىدە مۇنداق دېيىلگەن:

مەن سىلەردىن ئەر بولسۇن، ئايال بولسۇن، ھەرقانداق بىر ياخشى ئىش قىلغۇچىنىڭ قىلغان ئەمەلىنى بىكار قىلمۇەتمەيمەن، سىلەر بىر ـ بىرىڭلاردىن تۆرەلگەن.

«قۇرئان كەرىم»دىكى سۈرە«تەۋبە»(9 ـ سۈرە)نىڭ 71 ـ ئايىتىدە مۇنداق دېيىلگەن:

مۆمىن ئەرلەر، مۆمىن ئاياللار بىر ـ بىرى بىلەن دوستتۇر، ئۇلار (كىشىلەرنى) ياخشى ئىشلارنى قىلىشقا بۇيرۇيدۇ، يامان ئىشلاردىن توسىدۇ.

يۇقىرىقىلاردىن «قۇرئان كەرىم»دە ئەر ـ ئاياللارنىڭ باراۋەر ئورۇنغا

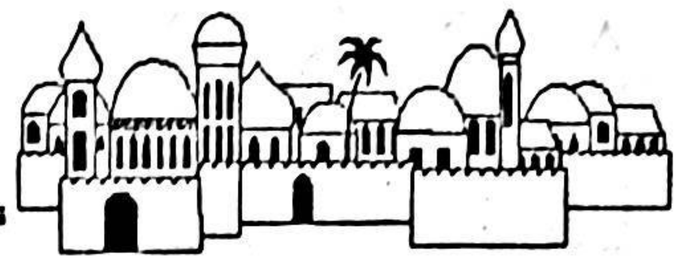

قويۇلغانلىقى كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ.

«قۇرئان كەرىم»نى مەنبە قىلغان شەرىئەتتە ئايالالارنىڭ ئائىلىدىكى ئورنى ۋە ھوقۇقلىرى بەلگىلەنگەن بولۇپ، بۇنىڭ پرىنسىپلىرى ۋە تەپسىلىي قائىدىلىرىنى «قۇرئان كەرىم»دىن كۆرگىلى بولىدۇ. ئۇنىڭدا ئايالالارنىڭ مىراسقا ۋارىسلىق قىلىش ھوقۇقلىرى خېلى تەپسىلىي بەلگىلەنگەن. 16 - ئەسىردىكى ياۋروپا ۋە ئامېرىكىدىكى دىنىي جەمئىيەتلەرنىڭ قانۇنلىرىدا ئايالالارنىڭ كۆچمە مۈلۈكلەرگە ۋارىسلىق قىلىدىغانلىقى، كۆچمەس مۈلۈكلەرگە ۋارىسلىق قىلىشقا بولمايدىغانلىقىنى ئوچۇق بەلگىلەپ، فېئوداللىق تائىپە تۈزۈمىنى ساقلىغان. ئەمما 7 - ئەسىردىكى «قۇرئان كەرىم»دە ۋارىسلىق ھەققىدە كۆپ ئىلگىرىلىگەن بەلگىلىمە چىقىرىلغان. مەسىلەن، «قۇرئان كەرىم»دىكى سۈرە«نىسا»(4 - سۈرە)نىڭ 7 - ئايىتىدە مۇنداق بەلگىلەنگەن:

ئاتا-ئانىسى ۋە تۇغقانلىرى قالدۇرغان مىراستا ئەرلەرنىڭ ھەسسىسى بار، ئاتا-ئانىسى ۋە تۇغقانلىرى قالدۇرغان مىراستا ئايالالارنىڭمۇ ھەسسىسى بار. مەيلى ئۇ(يەنى تەرەكە) ئاز بولسۇن ياكى كۆپ بولسۇن، ھەر ئادەم(ئاللاھنىڭ ئادىل شەرئىتىدە) بەلگىلەنگەن ھەسسىسنى ئالىدۇ.

«قۇرئان كەرىم»دىكى سۈرە«نىسا»(4 - سۈرە)نىڭ 11 - ، 12 - ئايەتلىرىدە، مىراس ھەققىدىكى شەرئەتنىڭ تەپسىلىي پرىنسىپلىرى خېلى سىستېمىلىق كۆرسىتىلگەن. يەنى ۋارىسلارنىڭ جىنسى، ئادەم سانى، قانداشلىق مۇناسىۋەتلىرى قاتارلىق ئەھۋاللىرى خېلى كونكرېت بولۇپ، ئايالالارنىڭ مىراسقا ۋارىسلىق قىلىش ھوقۇقلىرى ئەھمىيەت بېرىشكە ئېرىشكەن.

«قۇرئان كەرىم»دە ئايالالارنىڭ ئىززەت - ئابرۇيى ۋە ئىجتىمائىي ئورنى ئوچۇق بەلگىلەنگەن. كۈندىلىك تۇرمۇشتىكى بەزى ئىشلاردا، ئىقتىسادىي ئالاقىلەردە ئەرلەر قاتناشقان مۇھىم ئىشلارغىمۇ ئايالالار قاتناششا، بۇنىڭ قانۇن ئۇنۇمى ئوخشاش بولىدىغانلىقى بەلگىلەنگەن، قەرز مۇئامىلىسى، توختامنامە، كېپىللىك، گۇۋاھلىق قاتارلىقلارغا ئايالالار قاتناششا بولىدىغانلىقى بەلگىلەنگەن. ياۋروپا قاتارلىق جايلاردا 16 - ئەسىرلەردىمۇ ئۆز قانۇنلىرىدا ئەرلەر ئائىلىنىڭ ئاساسىي، خوتۇنى ئەركە يۆلىنىپ تۇرىدۇ، ئۇلارنىڭ پائالىيەت ئىقتىدارى بولمايدۇ، ئۇلار نەرسە ھېسابلىنىدۇ دەپ مۇقىملاپ، ئەرلەر ھاكىمىيىتى ۋە ھۆكۈمرانلىقىنى قوغدىغان، مىراستا ۋەسىيەتنى ئېتىراپ قىلمىغان. ئەرلەرنىڭ ماقۇللۇقى بولمىسا، ئايالالار مال - مۈلۈكلەرنى باشقۇرۇش ھوقۇقىغا ئىگە بولالمىغان. ئەمما «قۇرئان كەرىم»دىكى سۈرە«بەقەرە»(2 - سۈرە)نىڭ 282 - ئايىتىدە ئوچۇق ھالدا مۇنداق دېيىلگەن:

گۇۋاھلىقا...بىر ئەر، ئىككى ئايال تەكلىپ قىلىنغلار، بۇ ئىككى

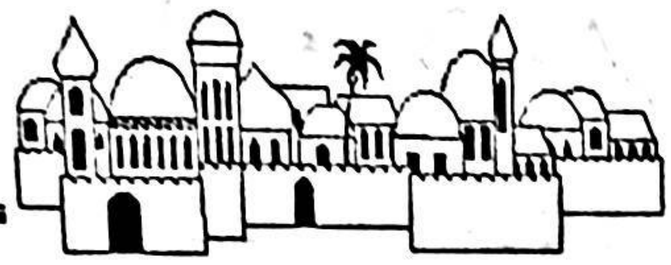

ئايالنىڭ بىرسى ئۇنتۇپ قالسا، ئىككىنچىسى ئېسىگە سالىدۇ.

سۈرە«نۇر»(24 ـ سۈرە)نىڭ 4 ـ ئايىتىدە ئايالالارنىڭ ئىززەت ـ ئابرۇيى مۇھاپىزەت قىلىنىپ، ئايالالارنى ھاقارەتلەش، تۆھمەت قىلىشنىڭ مەنئى قىلىنغانلىقى جاكارلانغان، ئۇنىڭغا خىلاپلىق قىلغۇچىلارنىڭ جازالىنىدىغانلىقى بەلگىلەنگەن. مەسىلەن: ”ئېپىەتلىك ئايالالارنى زىنا بىلەن قارىلىغان، تۆت گۇۋاھچىنى كەلتۈرەلمىگەن كىشىلەرنى 80 دەررە ئۇرۇش، ئۇلارنىڭ گۇۋاھلىقىنى ھەرگىز قوبۇل قىلماسلىق“ ئېنىق كۆرسىتىلگەن.

سۈرە«نۇر»(24 ـ سۈرە)نىڭ 23ـــ24 ـ ئايەتلىرىدىمۇ ئوچۇق قىلىنىپ مۇنداق دېيىلگەن:

يامان ئىشتىن بىخەۋەر ئېپىەتلىك مۆمىن ئايالالارغا قارا چاپلايدىغانلار دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە چوقۇم لەنەتكە ئۇچرايدۇ(يەنى ئاللاھنىڭ رەھمىتىدىن يىراق قىلىنىدۇ)،ئۇلار قاتتىق ئازابقا دۇچار بولىدۇ. شۇ كۈنىدە(يەنى قىيامەت كۈنىدە)ئۇلارنىڭ تىللىرى ، قوللىرى ۋە پۇتلىرى ئۇلارنىڭ قىلمىشلىرىدىن ئۇلارنىڭ زىيىنىغا گۇۋاھلىق بېرىدۇ.

سۈرە«نۇر»(24 ـ سۈرە)نىڭ 15 ـ ، 17 ـ ، 19 ـ ئايەتلىرىدە ئېنىق قىلىپ، ئايالالارنىڭ ئابرۇيىغا زىيان سېلىشقا بولمايدىغانلىقى، ئەگەر زىيان سالسا جازالاش تەدبىرى كۆرۈلىدىغانلىقى كۆرسىتىلىپلا قالماي، ئاقىۋەتتىنمۇ ئېغىر بولىدىغانلىقى ئاگاھلاندۇرۇلغان. مەسىلەن:

ئۆز ۋاقتىدا بوھتاننى تىلىگىلار بىلەن تارقاتقىلار،بىلمەيدىغان نەرسە گىلارنى ئېغىزغىلارغا ئالدىغىلار، ئۇنى سەل چاغلىدىغىلار، ھالبۇكى، ئاللاھنىڭ نەزىرىدە، ئۇ چوڭ گۇناھتۇر...، ئاللاھ سىلەرگە نەسىھەت قىلدۇكى، ئەگەر مۆمىن بولساگىلار، ھەرگىز قايتا مۇنداق سۆزلەرنى قىلماگىلار، مۆمىنلەر ئۈستىدە يامان سۆزلەرنىڭ تارىلىشىنى ياقتۇرىدىغان ئادەملەر، شۇبھىسىزكى، دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە قاتتىق ئازابقا قالىدۇ.

«قۇرئان كەرىم»دە ئايالالارغا ھۆرمەت قىلىش، بۇزۇقچىلىققا قارشى تۇرۇش، ئايالالارنىڭ كىشىلىك ھوقۇقى ۋە ئىززىتىگە ھۆرمەت قىلىش تەلەپ قىلىنغان. مەسىلەن، سۈرە«نۇر»(24 ـ سۈرە)نىڭ 33 ـ ئايىتىدە مۇنداق دېيىلگەن:

ئەگەر سىلەرنىڭ چۆرىلىرىگىلار ئېپىەتلىك بولۇشنى خالىسا، بۇ دۇنيانىڭ ئازغىنا مېلىنى دەپ ئۇلارنى پاھىشىغا مەجبۇرلىماگىلار...

«قۇرئان كەرىم»دە ئەرلەرنى ئەزىز، ئايالالارنى خار كۆرسىتىغان، بوۋاقلارنى تىرىك كۆمىدىغان قىلمىشلارغا قاتتىق قارشى تۇرغان. مەسىلەن، «قۇرئان كەرىم»دىكى سۈرە«نەھل»(16 ـ سۈرە)نىڭ 58ـــ59 ـ ئايەتلىرىدە مۇنداق دېيىلگەن:

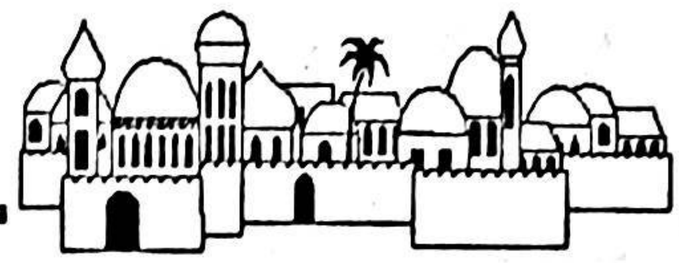

ئۇلارنىڭ بىرەرسىگە(خوتۇنىنىڭ) قىز تۇغقانلىق خۇش خەۋىرى يەتكۈزۈلسە، چىرايى ئۆزگىرىپ، غەزەپىناك بولۇپ كېتىدۇ، يەتكۈزۈلگەن يامان خەۋەردىن قورقۇپ، ئۆز قەۋمىگە كۆرۈنمەي يوشۇرۇنۇۋالىدۇ. ئاندىن ئۇ نومۇسقا چىداپ قىزنى ساقلاپ قالامدۇ؟ ياكى ئۇنى توپا ئاستىغا(تىرىك) كۆمەمدۇ؟ (شۇ ھەقتە ئويلىنىدۇ)، ئۇلارنىڭ ھۆكۈمى(يەنى ئوغۇللارنى ئۆزلىرىگە نىسبەت بېرىپ، قىزلارنى ئاللاھقا نىسبەت بېرىشى) ھەقىقەتەن نېمىدېگەن قەبىھ!

ئەينى ۋاقىتتا ئىجتىمائىي تۈرمۈشتا بەختسىزلىككە ئۇچرىغان بۇۋاقلارنىڭ كۆپىنچىلىرى قىز بۇۋاق بولغانلىقتىن، بۇ خىل رېئاللىققا ئاساسەن قىز بۇۋاقلارنى قوغداپ ئېكولوگىيىلىك تەڭپۇڭلۇقنى تەڭشەش، بۇۋاق قىزلارغا زىيان ـ زەخمەت يەتكۈزمەسلىك «قۇرئان كەرىم»دە ئوتتۇرىغا قويۇلغان. مەسىلەن، جاھىلىيەت دەۋرىدىكى ئەرەبلەر نامراتلىقتىن قورقۇپ ياكى نومۇس قىلىپ قىزلىرىنى ئۆلتۈرۈپ تاشلايدىغان ئەھۋالغا قارىتا سۈرە«بەنى ئىسرائىل»(17 ـ سۈرە)نىڭ 31 ـ ئايىتىدە مۇنداق دېيىلگەن:

كەمبەغەللىكتىن قورقۇپ باللىرىڭلارنى ئۆلتۈرمەڭلار. ئۇلارنىڭ ۋە سىلەرنىڭ رىزقىڭلارنى بىز بېرىمىز، ئۇلارنى ئۆلتۈرۈش ھەقىقەتەن چوڭ گۇناھتۇر.

يەنە سۈرە«تەكۋىر»(81 ـ سۈرە)دە قىز بۇۋاقنى تىرىك كۆمۈش جىنايىتىگە يول قويۇلمايدىغانلىق ئېنىق بەلگىلەنگەن. ھەدىستە مۇھەممەد پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: "ئوغۇل دەپ خۇشاللانماڭلار، قىز دەپ نادامەت چەكمەڭلار... قىزلارغا غۇم ساقلىماڭلار، مەنمۇ قىزنىڭ ئاتىسى"دېگەن.

نىكاھ ئىشلىرىغا قارىتا ئايالارنىڭ ئۆزىگە خوجا بولۇشى تەكتلىنىپ، مەجبۇرلاپ ئەركە بېرىش مەنئى قىلىنغان. ئىسلامىيەت شەرىئىتىدە، ئىككى تەرەپ(ئەر ـ ئايال) ئىختىيار قىلسا، ئائىلە باشلىقى رازى بولسا، مۇئەييەن تەرتىپتىن ئۆتكەندىن كېيىن، نىكاھنىڭ قانۇنلۇق بولىدىغانلىقى بەلگىلەنگەن. نىكاھ ئىشلىرىدا تىل بىرىكتۈرۈپ نىكاھلانغۇچىلارنى ئالداش، ئۇلارغا زورلۇق ئىشلىتىش، چات كېرىۋېلىشقا قارشى تۇرۇلغان. ئاتا ـ ئانىنىڭ تەشەببۇسى، ئەلچىنىڭ تونۇشتۇرۇشى بىلەن بولغان نىكاھتا، ئايال تەرەپنىڭ قېتىلغانلىقىنى نىكاھ تىكلەنگەنلىكى دەپ بەلگىلەنگەن. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: "ئايالارنىڭ رازىلىقىنى ئالماي بولمايدۇ؛ قىزلار نىكاھتا ماقۇل بولۇشى كېرەك. ئۇنداق بولمىسا نىكاھ ئىناۋەتكە ئۆتمەيدۇ"دېگەن.

«قۇرئان كەرىم»دە ئەر ـ خوتۇن ئىككىسى ئۆزلۈكىدىن نىكاھتىن ئاجرىشىشنى ئوتتۇرىغا قويۇشقا بولىدىغانلىقى، نىكاھتىن ئاجراشقاندىن كېيىن باشقىدىن ئۆي تۇتۇشقا بولىدىغانلىقى، نىكاھتىن ئاجرىشىشتىن بۇرۇن، ئايالنىڭ ئۇچ ئاي كۆزىتىپ، بويىدا يوقلۇقى ئىسپاتلانغاندا ئاندىن نىكاھتىن

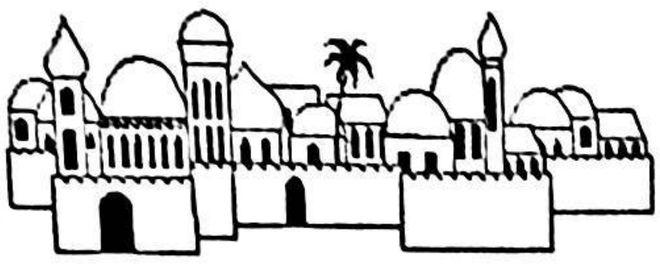

ئاجرىشىشقا بولىدىغانلىقى، ئايال ھامىلىدار مەزگىلىدە نىكاھتىن ئاجرىشىشقا بولمايدىغانلىقى، نىكاھتىن ئاجراشقاندىن كېيىن، باشقىدىن نىكاھلىنىشقا ئالدىنقى ئېرى ئارىلىشىشقا، كاشىلا قىلىشقا بولمايدىغانلىقى بەلگىلەنگەن.

مەسىلەن، سۈرە«بەقەرە»(2 ـ سۈرە)نىڭ 232 ـ ئايىتىدە ئېنىق قىلىپ مۇنداق دېيىلگەن:

ئەگەر سىلەر ئاياللارنى تالاق قىلغان بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئىددىتى توشقان ۋە قائىدە بويىچە(تەگمەكچى بولغان) ئېرى بىلەن پۈتۈشكەن بولسا، ئۇلارنى نىكاھلىنىشتىن توسماڭلار.

نىكاھتىن ئاجراشقاندىن كېيىن ئەر تەرەپ تويلۇقنى قايتۇرۇپ ئېلىشقا بولمايدىغانلىقى قاتارلىقلارمۇ ئېنىق كۆرسىتىلگەن. بۇلارنى مۇسۇلمانلار شەرىئەت قائىدىلىرى دەپ قاراپ ئۆزلۈكىدىن رىئايە قىلىدىغان قائىدىلەر دەپ ھېسابلايدۇ.

ئۇنىڭدىن باشقا، «قۇرئان كەرىم»دە ئانىلارنىڭ ئەمگەكچانلىقى كۈچلۈك مەدھىيە ۋە قوغداشقا مۇيەسسەر بولىدىغانلىقى كۆرسىتىلگەن. بۇ خىل بەلگىلىمەلەر ئەخلاق تەربىيىسىنىڭ تەركىبى قىسمى بولۇپلا قالماي، ئىنسانلارنىڭ ئېسىل پەزىلىتىنىڭ مۇھىم تەركىبي قىسمىدۇر. ئاتا ـ ئانىلار بالىلىرىنى بېقىپ تەربىيىلەيدۇ، چوڭ قىلىدۇ. ئاتا ـ ئانىنىڭ بۇ خىل مېھرىگە سۆز ئېچىلغاندا، ئانىنىڭ تارتقان مۇشەققەتلىرى«قۇرئان كەرىم»دە ناھايىتى گەۋدىلىك بايان قىلىنغان. مەسىلەن، «قۇرئان كەرىم»دىكى سۈرە«ئەھقاف»(46 ـ سۈرە)نىڭ 15 ـ ئايىتىدە مۇنداق دېيىلگەن:

بىز ئىنسانىنى ئاتا ـ ئانىسىغا ياخشىلىق قىلىشقا بۇيرۇدۇق. ئىنسانىنى ئانىسى مۇشەققەت بىلەن قورساق كۆتۈرۈپ، مۇشەققەت بىلەن تۇغدى. ئۇنىڭغا قورساق كۆتۈرۈش مۇددىتى ۋە ئۇنى سۈتتىن ئايرىش مۇددىتى 30 ئايدۇر.

سۈرە«لوقمان»(31 ـ سۈرە)نىڭ 14 ـ ئايىتىدىمۇ ئانا مۇھىم نۇقتا قىلىنىپ، ئانىلارنىڭ يۈرەك ـ باغرى — بالا ئىكەنلىكى، ئاتا ـ ئانا مېھرى ئىچىدە، ئانا مېھرىنىڭ سالمىقى ئېغىر ئىكەنلىكى دەلىللەنگەن.

«قۇرئان كەرىم»دىكى يۇقىرىقى بەلگىلىمەلەر 7 ـ ئەسىردە نازىل بولغان بولسىمۇ، مۇسۇلمانلار ئۇچۇن جۇملىدىن دۆلىتىمىزنىڭ مۇسۇلمانلىرى ئۇچۇن ئەمەلدە رىئايە قىلىشقا تېگىشلىك مۇھىم پرىنسىپلارنىڭ بىر قىسمى ھېسابلىنىدۇ. چۈنكى بۇ ماقالىدە ئوتتۇرىغا قويۇلغان ئايالالار ھوقۇقىغا ئائىت مەسىلىلەر دۆلىتىمىزنىڭ ئاساسىي قانۇنىغا ئۇيغۇن، دۆلىتىمىزنىڭ نىكاھ قانۇنىغىمۇ ئۇيغۇن.

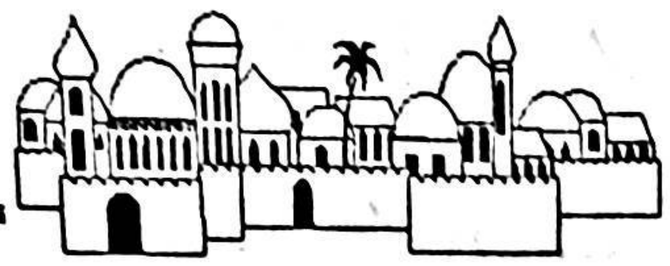

ئائىلە ۋە ئاتا ـ ئانا، پەرزەنتلەرنىڭ ھوقۇق ـ مەجبۇرىيەتلىرى

ياقۇپ ھەمدۇللا

بسم الله الرحمن الرحيم

نىكاھلىنىش ئائىلە قۇرۇشنىڭ بىرىنچى شەرتى. ئادەم ئاتىمىز بىلەن ھەۋۋا ئانىمىز ئاللاھنىڭ ئەمرى بىلەن نىكاھلىنىپ، بىر ئائىلە نەمۇنىسىنى ياراتقان. شۇڭا نىكاھلىنىش ئاللاھنىڭ ئەمرى، پەيغەمبەرلەرنىڭ سۈننىتى. ئاللاھنىڭ رەھمىتى بولغان «قۇرئان كەرىم»دە:

ئاراڭلاردىكى بويتاق ئەر، ئاياللارنىڭ ۋە ياخشى قۇل ۋە ياخشى چۆرىلىرىڭلارنىڭ بېشىنى ئوڭلاپ قويۇڭلار.

ـــ سۈرە«نۇر»(24 ـ سۈرە)، 32 ـ ئايەت

دەپ ئەمر قىلسا، ئاگاھلاندۇرغۇچى رەسۇلىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام: "ئى ياشلار جامائەسى، سىلەردىن توي قىلىشقا قادىر بولالىغانلار توي قىلسۇن، توي قىلىش كۆزنى ۋە جىنسى ئەزانى ھارامدىن ساقلاپ قالىدۇ، نىكاھ مېنىڭ سۈننىتىم، كىمكى مېنىڭ سۈننىتىمدىن يۈز ئۆرۈيدىكەن، ئۇ مېنىڭ ئۈممىتىم ئەمەس"(بۇخارى توپلىغان) دەپ قىزغىن چاقىرىق قىلغان.

ئائىلە ئەر ـ ئايال ئىككى جىنسنىڭ قانۇنلۇق ئەر ـ خوتۇنلۇق مۇناسىۋىتىدىن مەۋجۇت بولىدۇ. ئائىلە ئەر ـ ئايالنىڭ مۇھەببىتى، رازىلىقى بىلەن مەككۇلۇك جورا بولۇش، بەختلىك ئائىلە قۇرۇپ ئەۋلاد قالدۇرۇش مەقسىتىدە تۇغقاندارچىلىقنى شەكىللەندۇرىدىغان مۇناسىۋەتتىن ئىبارەت. ئائىلە بولغان ئىكەن ئەر ـ خوتۇنلارنىڭ ھوقۇق ـ مەجبۇرىيەتلىرى بولىدۇ. مۇقەددەس دەستۇرىمىز «قۇرئان كەرىم»دىكى:

ئاياللىرى ئۈستىدە ئەرلىرىنىڭ ھەقلىرى بولغىنىدەك، ئەرلىرى ئۈستىدە ئاياللىرىنىڭمۇ ھەقلىرى بار(يەنى ئاياللار مۇۋاپىق دەرىجىدە ھوقۇقتىن بەھرىمەن بولۇشى كېرەك، مۇۋاپىق دەرىجىدە مەجبۇرىيەتمۇ ئۆتىشى كېرەك).

ـــ سۈرە«بەقەرە»(2 ـ سۈرە)، 228 ـ ئايەت

دېگەن ئايەتتى كەرىمدە ئەر ـ ئاياللارنىڭ ئوخشاشلا ھوقۇقى ھەم مەجبۇرىيىتى بولىدىغانلىقى كۆرسىتىپ بېرىلگەن.

ئىسلام دىنى ئائىلىدە ئەر ـ ئاياللارنى تەڭ ـ باراۋەر، ئىجىل ـ ئىناق بولۇپ، ئۆزلىرىنىڭ ھوقۇق ـ مەجبۇرىيەتلىرىنى بىرلىكتە ئادا قىلىشقا، بۇ دۇنيادا

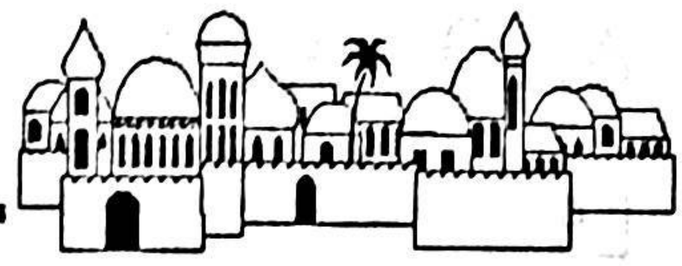

بەختلىك، ئۇ دۇنيادا سائادەتمەن مۇسۇلمانلاردىن بولۇشقا ئۇندەيدۇ. لېكىن، قىسمەن ئەرلەرنىڭ نادانلىق، قالاقلىق، خۇراپاتلىق، جاھىللىق، قاباھەت تۇمانلىرى ئىچىدە قايمۇقۇپ قېلىپ يا دۆلەت قانۇنى، يا شەرئى بىلىملەردىن ئۆگەنمەي، ساۋاتسىز قېلىپ، ئىمان-ئېتىقادى سۇسلىشىپ، "ئەرلەر ئەزىز، ئايالار خار" دېگەن يامان ئادەتتىن ھازىرغىچە قۇتۇلالمىدى. بىر قىسىم نادان ئەرلەر ئايالارنىڭ كىشىلىك ھوقۇقى، جىسمانىي ھوقۇقى، ئىززەت-غۇرۇرىنى پايمال قىلىپ كەلمەكتە. ئائىلىنىڭ پۈتۈن ئىشلىرىنى ئايالار قىلىپ، شۇنچە ئالدىراپ ھېرىپ كېتىۋاتسىمۇ مىت قىلماي ئولتۇرۇپ، ئايالارغا يەنە توڭلۇق قىلىدۇ. ئائىلىدە زوراۋانلىق قىلىپ، ئايالىنى ھاقارەتلەپ، دۇمبالايدۇ. ئايالى قىز تۇغسا، تېخىمۇ ئەسەبىيلىشىپ ئايالىغا قارىمايدۇ، قىزلىرىنى ياخشى ئوقۇتمايدۇ. "قىز بالا تالانىڭ ئادىمى، ئوقۇپ نېمە قىلىدۇ" دەپ مەكتەپتىن قايتۇرۇپ كېلىپ، يېشىغا يەتمەيلا زورلۇق بىلەن بىرىگە نىكاھلىتىپ بېرىۋېتىدۇ.

ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق تەلىم بەرگەن:

ئەرلەر ئايالارنىڭ ھامىيلىرىدۇر.

——سۇرە«نىسا»(4-سۇرە)، 34-ئايەت

مۇمىن ئەرلەر، مۇمىن ئايالار بىر-بىرى بىلەن دوستتۇر، ئۇلار(كىشىلەرنى) ياخشى ئىشلارنى قىلىشقا بۇيرۇيدۇ، يامان ئىشلاردىن توسىدۇ، نامازنى(تولۇق) ئادا قىلىدۇ، زاكات بېرىدۇ، ئاللاھقا ۋە ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرىگە ئىتائەت قىلىدۇ، ئەنە شۇلارغا ئاللاھ رەھىم قىلىدۇ.

——سۇرە«تەۋبە»(9-سۇرە)، 71-ئايەت

ئاللاھنىڭ مۇبارەك لەفزى ۋەھىيلىرىنى بىزگە يەتكۈزگۈچى پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام: "ئىمان جەھەتتە مۇسۇلمانلىرىنىڭ ياخشىراقى خۇلقى ياخشى بولغىنى ۋە ئايالىغا ياخشى مۇئامىلە قىلغىنى". "ئاللاھقا ۋە ئاخىرەت كۈنىگە ئىشەنگەن ئادەم...ئايالىغا ئېتىبار بېرىشكىلارنى تەۋسىيە قىلىمەن، تەۋسىيەمنى قوبۇل قىلىڭلار...ئايالىغا ئېتىبار بېرىشكىلارنى تەۋسىيە قىلىمەن، ۋەسىيىتىمنى قوبۇل قىلىپ، شۇ بويىچە ئىش قىلىڭلار"(بۇخارى توپلىغان)، "ئايالارغا ئەركەكلەر ئۆز ئاچا-سىڭىللىرىغا ئوخشاش مۇناسىۋەتتە بولۇشى كېرەك". "بارلىق خەلقلەر ئاللاھنىڭ بەندىسىدۇر، ئۇلاردىن ئاللاھقا يېقىنراقى ئۆز ئەھلى ئايالىغا كۆپرەك پايدىسى تېگىدىغانلاردۇر". "ئاراڭلاردىكى ياخشى ئادەم ئايالىغا ياخشى مۇئامىلىدە بولغان ئادەمدۇر. ئايالىغا ھەممىدىن ياخشى مۇئامىلە قىلىدىغان ئادەم مەن بولىمەن. خوتۇنلارنى پەقەت ياخشى ئادەملەرلا ئىززەت-ئىكرام قىلىدۇ، پەقەت يامان ئادەملەرلا خوتۇنلارنى خورلايدۇ، خارۇزار قىلىدۇ" (ئىبنى ماجە توپلىغان)

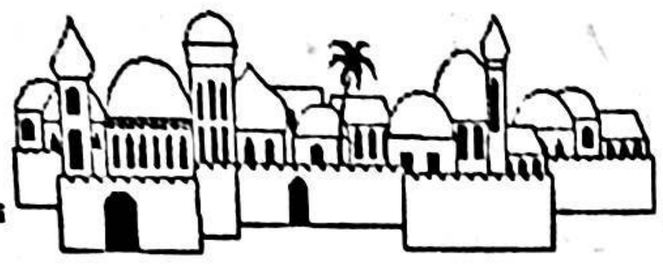

دېگـەنىدى. دېمـەك، مۇمنلـەرنىڭ ياخشىسـى بىلـەن يـامىنىڭ پـەرقى ئېـنىق ئايرىلدى. ئاياللارغا قانداق مۇئامىلە قىلىشنى قايتا تاللۇېلىڭ.

بالىلىرىنى ئوقۇتۇش، تەربىيىلەش ئەر-ئايالنىڭ مەجبۇرىيىتى

بـالا ئـائىلىنىڭ زىننـىتى، نەسـەب يىلتـىزى، ئۇمـىد يۇلـتۇزى، ئائىلـە مەملىكىتىنىڭ تەخت ۋارىسى، ئائىلىنىڭ تـاش ئابىدىسى، مىللـەتنىڭ ئەتىسى، دۆلەتنىڭ خوجىسى، جەمئىيەتنىڭ بەخت بايلىقى. بالىلارنى ياخشى ئوقۇتـۇپ، ياخشـى تەربىيىلـەش ئاللاھ بىزگـە تاپشـۇرغان ئۇلـۇغ ۋەزىپـە، ئاللاھنىڭ پـەرزى، ئاتـا-ئانىنىڭ قـەرزى. ئاتـا-ئانىلار بـالىلىرى ئۇچـۇن بـۇ دۇنيـا ھـەم ئاخىرەتتـە مەسئۇل بولىدۇ. بالا تەربىيە كۆرگەنىدىلا، ئوقۇپ بىلىم-قابىلىيـەت ئىگىلىگـەنىدىلا ياراملىق ئىزباسار بولالايـدۇ. ئانـا سۈتى قانداق ئاق ۋە پاك بولسـا، سـەبى بالىمۇ ساق ھەم پاك بولىدۇ. بالا بەئـەينى بىـر ۋاراق ئاق قەغـەز، ئاتـا-ئانـا رەڭ-بويـاق بېرىـپ، ھايات خەرىتىسىنى سىزىـپ چىققۇچـى ئىنـزېنىر. ئاتـا-ئانىلار بالىلارغـا ھايـات يولـىنى كۆرسـىتىپ تۇرىدىغـان، ئۇلارنـىڭ بىخەتـەر قاتنىشـىغا كـۆڭۈل بۆلىدىغان قاتناش ساقچىسى. ئاتـا-ئانـا بالىلارنىڭ نىجادچىسى، ھىماتچىسى، تۇنجى ھەم مەڭگۈلۈك تەربىيىچىسى.

پـەيغەمبەر ئەلەيھىسسـالام بىزگـە مۇنـداق يولـيورۇق بەرگـەنىدى: "پـەرزەنتلىرىنى ئىززەتلـەش بىلـەن بىرگـە ئۇلارنـىڭ ئـەدەپ-ئـەخلاقىنىمۇ ياخشىلاڭلار". "ھېچقانداق ئاتا پەرزەنتىگە خۇلق، ئەدەپتىن بۇيۇكرەك مىراس قالدۇرالمـايدۇ". پەرۋىشسـىز كۆچـەت ئوتـۇن، پەرۋىشسـىز زىرائـەت سـامان بولغاندەك، پەرۋىشسىز بالا يامان بولىدۇ. ئائىلىنى مېۋىلىك باغقا ئوخشاتساق، باغقا سورتلۇق كۆچەت قويۇپ، كېچە-كۈندۈز كۆڭۈل قويۇپ ئەستايىدىل پەرۋىش قىلىپ شېرىن ھوسۇل ئالىدىغان چېۋەر باغۋەن ئاتا-ئانىلاردۇر. ئاتـا-ئانىلارنىڭ تەربىيە بېرىش سەنئىتـ-ساپاسى بالىلارنىڭ ساپاسىنى، بالىلارنىڭ ساپاسى مىللـەتنىڭ ساپاسـىنى بەلگـىلەيدۇ. ئـائىلىنىڭ يىلتـىزى، ئۇمـىد تـەقدىرى ھېسابلىنىدىغان بالىلارنىڭ تـەقدىر-ئىقبالى ئاتـا-ئانىلار قولىدا. بالىلارنىڭ ئوبدان ئوقۇتـۇپ، ئەستايىدىل تەربىيىلـەپ، ياراملىق ئىختىساس ئىگىلىرىدىن قىلىـپ يېتىشـتۇرۇپ چىقسـاق مىللىتىمـىزنىڭ ساپـا تـەرەققىياتىنىڭ ئۇلـىنى سالغانلىق، ۋەتـەن ئۇچـۇن تۆھپـە قوشقانلىق بولىدۇ. ئەكسىچە تۇغـۇپ قويـۇپ تاشلىۋەتسەك، قورسىقىنى تويغۇزۇپ، كىيىمىنى كىيگۈزۈپ چوڭ قىلىشنى بىلىپ، تەربىيىلەشنى بىلمىسەك، ئوقۇتمىساق، بىزنىڭ ھايۋاندىن نېمە پەرقىمىز قالدى؟ تەربىيىسـىز، ئوقۇشسـىز قالغـان بالىلار ئائىلىگـە تراگېدىيە، جەمئىيەتكـە پاجىئە ئېلىپ كېلىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: "ھەر قانداق بـالا ئىسـلام ئۇستىگـە

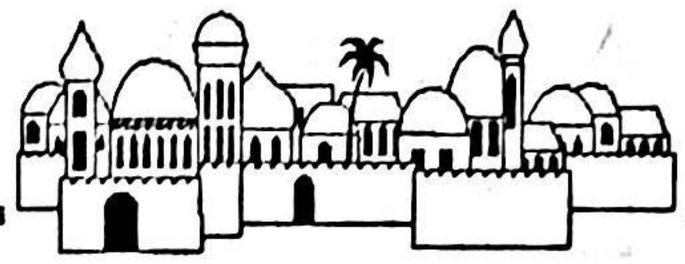

تۇغۇلىدۇ. ئۇنى ئاتا-ئانىسى يا يەھۇدىي، يا خرىستىئان، يا مەجۇسىي قىلىدۇ" دېسە، سۇبھانە ۋەتائالا:

ئى مۆمىنلەر، ئۆزەڭلارنى ۋە بالا-چاقاڭلارنى ئىنسان ۋە تاشلار يېقىلغۇ بولىدىغان رەھىم قىلمايدىغان قاتتىق قول پەرىشتىلەر مۇئەككەل بولغان دوزاختىن ساقلاڭلار.

ـــــسۇرە«تەھرىم»(66 - سۇرە)، 6 - ئايەت

دەپ ئاگاھلاندۇرغاندى. لېكىن قىسمەن ئىمانى ئاجىز، ئېتىقادى سۇس ئاتا-ئانىلىرىمىزنىڭ بالىلىرىغا كۆڭۈل بۆلۈشى، تەربىيە بېرىشى يېتەرسىز، ئۇلار بالىلىرىغا ئائىلىدە ئەدەپ-ئەخلاق، ئۆرپ-ئادەت، پاكىزلىق، ساغلاملىق، ئەمگەك تەربىيىسى بېرىش، بالىلىرىنىڭ ئەقىل بۇلىقىنى، نەزەر دائىرىسىنى ئېچىش، تەپەككۇر قىلىش، مۇستەقىل ياشاش توغرىسىدا بالىلىرى بىلەن پىكىرلىشىش، سىردىشىش، ئاقىلانە مەسلىھەت بېرىش، يېتەكلەشكە سەل قارايدۇ. بالىلار باغچىسىغا، مەكتەپكە بېرىپلا قويسا ھەممە ۋەزىپىسى تۈگىگەندەك بەخىرامان يۇرۇيدۇ. كۈندۈزى ئورگاندا، كەچقۇرۇن رېستورانda، ئۆز كۆڭلىنى ئاۋۇتىدىغان بەزمىخانا، تانسىخانا، ئىشرەتخانىلاردا ھارامغا تويۇپ، ئەيش-ئىشرەتكە بېرىلىپ بالا تەربىيىسىگە چولىسى تەگمەيۋاتىدۇ. بالىلار قەلبىدە قۇياشتەك پارلاق ئوبراز ھېسابلىنىدىغان ئانىلارمۇ كىيىم كىيىش، گىرىم قىلىش، ھەر خىل چاي، توي بىلەن ئالدىراش بولۇپ كېتىپ، بالىلارغا ئېيتارغا سۆزى يوق، قارارغا كۆزى يوق. بۇنداق بۇلغانغان زەئىپ، چۈشكۈن روھتىن، ئېتىقاد-ئىمانى سۇس، قىلچە مەسئۇلىيەت تۇيغۇسى، ئادىمىيلىك بۇرچى، بالا تەربىيىلەش ئىقتىدارى بولمىغان ئائىلىلەردىن خۇددى ئەخلەتتەك كېرەكسىز سۇپۇرۇندىلەر چىقىپ، ئائىلىنى بۇلغاپ، جەمئىيەتنى بۇزىدۇ، خالاس!

ئاق نان بەرگەن ئاتىلار، ئاق سۈت بەرگەن ئانىلار پاكلىق تەربىيىسى، ئەدەپ-ئەخلاق تەربىيىسى، ئادىمىيلىك تەربىيىسى بېرىشنى ھەرگىز ئۇنتۇماسلىقى كېرەك، ئەجدادلارغا يول ئېچىپ، يول-ئۇزۇق بېرىپ، ئەۋلادلارنى بەخت يولىغا باشلىشى لازىم. ئاتا-ئانا پاراۋوز، بالا ۋاگون، ئاتا-ئانىنىڭ تاللىغان يولى، سۈرئىتى بالىلارنىڭ ئۆلگە-نەمۇنىسى. ئاتا-ئانا بۇلاق، پەرزەنتىنىڭ چاڭقاق دىلىنى ئىلىم شەربىتى، ئەدەپ كەۋسىرى بىلەن تويۇندۇرۇپ، ھاياتلىق باغچىسىنى گۈلىستانغا ئايلاندۇرغۇچى. ئاتا-ئانا گويا خەۋپسىزلىك ساقچىسى، موھتاج بولسا قۇتقۇزۇپ، ئاداشسا يول كۆرسىتىپ، يىقىلسا يۆلەپ تۇرغۇزۇپ، نىشانغا يېتىشكە خالىسانە ياردەم بەرگۈچى. ئاتا-ئانىلار بالىلارغا بەخت-ئىقبالنىڭ ئالتۇن ئاچقۇچىنى تۇتقۇزغۇچى. بالىلارنى ياخشى تەربىيىلىگەنلىك بالىنىڭ بەختى، ئائىلىنىڭ تەقدىرى، مىللەتنىڭ

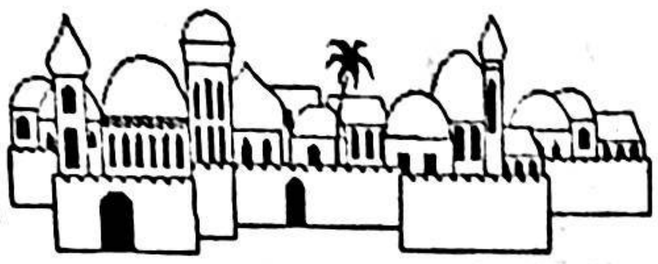

كېلىچىكى، دۆلەتنىڭ قۇدرەت تېپىشىنى كۆزلىگەنلىك. بالىلارنىڭ تەقدىر-ئىستىقبالى قابىلىيەتلىك، پەزىلەتلىك ئاتا-ئانىلارنىڭ يۈرەك قېنىدىن، ماڭلاي تەرىدىن يۇلتۇزدەك پارلاپ، چاقنايدۇ.

ئاتا-ئانىلارنىڭ خىزمىتىنى ياخشى قىلىش بالىلارنىڭ مەجبۇرىيىتى

ئىنسانلارنىڭ ئەڭ قۇدرەتلىك، ئەڭ مېھرىبان، ئەڭ شەپقەتلىك پەرۋەردىگارى ئاللاھ بىزگە مۇنداق تەلىم بېرىدۇ:

پەرۋەردىگارىڭ پەقەت ئۇنىڭ ئۆزىگىلا ئىبادەت قىلىشىڭلارنى ۋە ئاتا-ئاناڭلارغا ياخشىلىق قىلىشىڭلارنى تەۋسىيە قىلدى، ئۇلارنىڭ بىرى، يا ئىككىلىسى سېنىڭ قېرىپ ئاستىڭدا بولۇپ ياشىنىپ قالسا، ئۇلارغا ئوھوي دېمىگىن(يەنى مالالىقنى بىلدۈرىدىغان شۇنچىلىك سۆزنىمۇ قىلمىغىن)، ئۇلارنى دۆشكەلمىگىن، ئۇلارغا ھۆرمەت بىلەن يۇمشاق سۆز قىلغىن. ئۇلارغا كامالى مېھرىبانلىقتىن ناھايىتى كەمتەر مۇئامىلىدە بولغىن.

—— سۈرە«بەنى ئىسرائىل»(17-سۈرە)، 23—24-ئايەتلەر

ئىنسانىنى ئاتا-ئانىسىغا ياخشىلىق قىلىشقا بۇيرۇدۇق. ئانىسى ئۇنى (قورسىقىدا) ئۇستى-ئۇستىگە ئاجىزلىق بىلەن كۆتۈردى. ئىككى يىلدا ئۇنى ئەمچەكتىن ئايرىدى. (ئى ئىنسان!) ماڭا ۋە ئاتا-ئاناڭغا شۈكۈر قىلغىن، ئاخىر قايتىدىغان جاي مېنىڭ دەرگاھىمدۇر.

——سۈرە«لوقمان»(31-سۈرە)، 14-ئايەت

دېمەك، ئاتا-ئانىغا ياخشى خىزمەت قىلىش ئاللاھقا ئىبادەت قىلىشتىن كېيىنلا تۇرىدىغان، ئاللاھ تاپشۇرغان ئۇلۇغ ئەمەل، بۇيۇك ۋەزىپە. ئاتا-ئانىلار ياشانغاندا ئۇلارنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئېلىش قانۇنىي مەجبۇرىيەت، ئىنسانىي پەزىلەت، بالىلىق مەسئۇلىيەت. رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: "ئۇچ خىل سۈپەت باردۇركى، كىمدە كىم ئۇنىڭغا ئىگە بولسا، ئاللاھ قىيامەت كۈنى ئۇنى ھىمايە قىلىپ جەننەتكە كىرگۈزىدۇ: 1. زەئىپلەر بىلەن خۇش مۇئامىلىدە بولۇش؛ 2. ئاتا-ئانىسىغا ياخشىلىق قىلىش؛ 3. قۇلغا ياخشىلىق قىلىش". "ئاتا-ئانىلىرىنىڭ قېرىلىق ۋاقتىدا ھەر ئىككىسىنى، بىرى بولمىغاندا يەنە بىرىنى رازى قىلىپ جەننەتى بولۇڭالمىغان پەرزەنت خار بولسۇن، خار بولسۇن ۋە يەنە خار بولسۇن". "ئاتا-ئانىنى رازى قىلغان كىشىدىن ئاللاھمۇ رازى بولىدۇ. ئاتا-ئانىنى خاپا قىلغان كىشىگە ئاللاھ غەزەپ قىلىدۇ"(«سەھىھ ھەدىسلەر»دىن) دەپ تەلىم بەرگەنىدى.

دېمەك، ئاتا-ئانىلارنىڭ خىزمىتىنى ياخشى قىلىش ئاللاھنىڭ ئەمرى. پەيغەمبىرىمىزنىڭ دەۋىتى. پەرزەنتلەرنىڭ مەڭگۈ تۈگىمەس قەرزى،

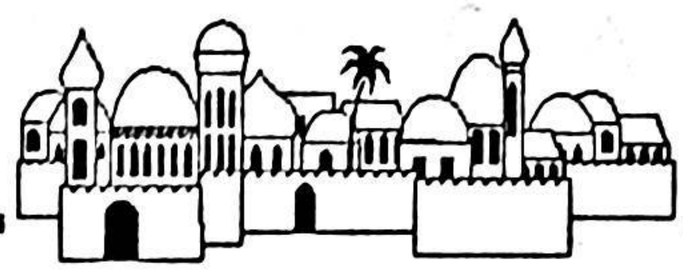

مەجبۇرىيىتى. بۇ دۇنيا ئاخىرەتنىڭ ئېتىزى. پەرزەنتلەرنىڭ قەلب ئېتىزىغا ئانىلارنى ھۆرمەتلەش، ياخشى خىزمەت قىلىش ئۇرۇقىنى چاچساڭ، ئۆزۈڭ ياشانغاندا ھوسۇلىنى يىغسەن. ئاتا ـ ئاناڭنى ياخشى كۆتكىنىڭ، قەدىرلىگىنىڭ، كەلگۈسىدە ئۆزۈڭنى قەدىرلەيدىغانلارغا نەمۇنە كۆرسەتكىنىڭ. ئاتا ـ ئانىلارغا ياخشى خىزمەت قىلىش ئادەمىيلىكنىڭ ئېتىداسى، ئىنسانىي پەزىلەتنىڭ مۇقەددەمسى. ئاتا ـ ئانىلارنىڭ ھاياتلىق سەپىرى مەنزىلگە يېقىنلاشقانسېرى، پۈت ـ قوللىرىدا ماغدۇر قېچىپ، زېھنى زەئىپلىشىپ بىزگە ئېھتىياجى چۈشىدۇ. پۈتكۈل ئۈمىدىنى بىزدىن كۈتىدۇ. شۈڭا بىز پەرزەنتلەر ھەر بىر ئېغىز سۆزىمىزنى ھەسەلدەك شېرىن، ھەر بىر ھەرىكىتىمىزنى قايماقتەك سىلىق قىلىپ، ئۈلارنىڭ روھىغا ئوزۇق، تېنىگە قۇۋۋەت، دەردىگە دەرمان بولۇشىمىز كېرەك. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىزگە:"پەرزەنتلەر ئۆز ئاتا ـ ئانىسىغا رەھمدىل ۋە كۆيۈمچان بولغاندىلا بىر قېتىملىق ئۆمرە ھەجنىڭ ساۋابىنى ئالالايدۇ" دېگەن ئەمەسمىدى! پەيغەمبىرىمىز يەنە:"سىلەرگە ئەڭ چوڭ گۇناھتىن خەۋەر بېرەيمۇ؟ ئۇ ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرۈش ۋە ئاتا ـ ئانىنى قاقشىتىشتىن ئىبارەتتۇر"(«سەھىھ ھەدىسلەر»دىن) دېگەنىدى. تېرىسىاڭ ئورىسەن، ئاتا ـ ئاناڭنى بۇ دۇنيادا قاقشاتساڭ ئۇ دۇنيادا گۇناھكار، زىيانكار بولۇپ ئاللاھنىڭ جازاسىنى تارتىسەن، بۇ دۇنيادا ئۆزۈڭ ياشانغاندا بالاڭدىن كۆرىسەن، خارۇزار ئۆتىسەن، ياشلىقىڭدا كۆپرەك تەر ئاققۇزىساڭ قېرىغاندا ئازراق ياش ئاققۇزىسەن. ھەر بىر ئائىلە بىر دەرسخانا، ھەر بىر ئاتا ـ ئانا بىر ئۇلگىلىك ئۇستاز. قېرىغاندا ھىممەت كۈتسەڭ، ياشلىقىڭدا ئاتا ـ ئاناڭغا ياخشى خىزمەت قىل، ئاتا ـ ئاناڭنى رازى قىل.

ئەر ـ ئايالىلاردا ئۇرۇق ـ تۇغقان قېرىنداشلىرىغا سىلە ـ رەھىم قىلىش مەجبۇرىيىتى بولىدۇ. ئەر ـ ئايال بىر جان، بىر تەن بولۇپ مۇقەددەس ئائىلە قۇرغان ئىكەن، ئىككىلا تەرەپ تۇغقان قېرىنداشلىرىغا تەڭ ـ باراۋەر قىزغىن مۇئامىلە قىلىش، سىلە ـ رەھىم قىلىش، بىر ـ بىرىگە ياردەم قىلىش، بىر ـ بىرىنى يوقلاپ تۇرۇش، ئۈلار كېسەل بولسا ھال سوراش، ئۆيگە كەلسە ياخشى مېھمان قىلىش مەجبۇرىيىتى بولىدۇ. بۇ ھەقتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: "كىمكى كېيىم ـ كېچەك، يېمەك ـ ئىچمەكتە ئازادىرەك بولۇشنى ياقتۇرسا، شۇنداقلا ئۆمرۇم ئۇزۇن بولسۇن دېسە، ئۇ ئۆزىنىڭ قان ـ قېرىنداشلىرى بىلەن ئىزدىشىپ ئۆتسۇن" (بۇخارى، مۇسلىم توپلىغان). "قېرىنداشىنىڭ قېرىنداشقا قىلغان سەدىقىسى ھەم سەدىقە ھەم قېرىنداشلىق مېھرى ـ شەپقەت ھۆكمىدە بولىدۇ. قېرىنداشلارغا ئادەمگەرچىلىك قىلىش، خۇلقى چىرايلىق بولۇش ۋە ياخشى قوشنىدارچىلىق يۇرتنى ئاۋات، ئۆمۇرنى زىيادە قىلىدۇ"(«سەھىھ ھەدىسلەردىن») دەپ تەلىم ـ كۆرسەتمە بەرگەنىدى.

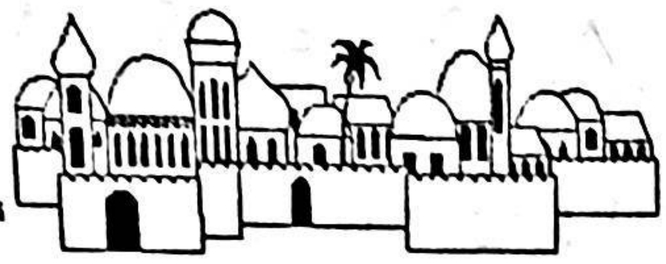

يۇقىرىدا ئائىلىدە ئەر ـ ئاياللارنىڭ ھوقۇق ـ مەجبۇرىيەتلىرى سۆزلەندى. بىز ئائىلىدە بىر جان، بىر تەن بولۇپ، بىر نىيەت، بىر مەقسەتتە مەككۇلۈك بەختكە چۆمۈلگەن ئائىلە قۇرۇشنى نىشان قىلغان ئىكەنمىز، ئۆزىمىز ھوقۇق، مەجبۇرىيەتلىرىمىزنى تونۇپ، ياخشى ئادا قىلىشىمىز كېرەك. ھوقۇقتا تەڭ ـ باراۋەر بولساق، مەجبۇرىيەتنى تەڭ ئۆتىسەك، ئائىلە تىنچ، مۇقىم، ئىجىل ـ ئىناق، بەختىيار ئائىلە بولالايدۇ. پەقەت ئائىلىدە باراۋەرلىك، تىنچ ـ ئىناقلىق، ئىجىل ـ ئىتتىپاقلىق بولسىلا، كۈنلەر كۆككۈللۈك، ئىشلار ئوڭۇشلۇق، كۆڭۈللەر خاتىرجەم بولۇپ، بەخت ـ ئامەت كۈلۈپ قارايدۇ.

ئىسلام دىنى تىنچلىق، مۇقىملىق دىنى. ئەڭ ئىززەتلىك، ئەڭ قۇدرەتلىك ئاللاھنىڭ 99 گۈزەل ئىسىم ـ سۈپەتلىرى بولۇپ، تىنچ ـ ئامانلىق شۇلارنىڭ بىرىدۇر. ئىسلام دىنى ئاللاھ بىزگە تاللاپ بەرگەن دىن بولۇپ، "ئىسلام" دېگەن سۆزنىڭ لېكسىكىلىق مەنىسى"ئىنشىنىش، ئىتائەت قىلىش، تىنچ ئامانلىق" دېگەندىن ئىبارەت. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئىلگىرى "ئەمىن" دەپ نام ئالغان بولۇپ، "تىنچلىق" دېگەن مەنىسى بار. بەيتۇللاھ جايلاشقان مۇقەددەس ھەرەم مەسچىتىنىڭ كۆپ ئىشكىلىرى بولۇپ، بىرىنىڭ ئىسمى "تىنچلىق دەرۋازىسى" دەپ ئاتىلىدۇ. مەدىنىدىكى پەيغەمبەر مەسچىتىنىڭ بىر ئىشىكىمۇ "تىنچلىق ئىشىكى" دەپ ئاتالغان. ئاللاھنىڭ سەككىز جەننىتىنىڭ بىرسىنىڭ نامىمۇ "تىنچلىق جەننىتى". دېمەك، تىنچ، مۇقىملىق ئاللاھنىڭ چاقىرىقى، پەيغەمبىرىمىزنىڭ دەۋىتى، ئىسلام دىنىنىڭ بايرىقى، مۇسۇلمانلارنىڭ جېنى، ئىككى ئالەملىك نىشانى، مۇسۇلمانلار بولسا تىنچلىق جەڭچىلىرىنىڭ بايراقدارى، تىنچلىقنى قوغداش زەربىدارى.

ئەلھاسىل كالام، تىنچ ـ مۇقىملىقنى سۆيۈش ئاللاھنىڭ ئەمرى، پەيغەمبىرىمىزنىڭ شوئارى. تىنچ ـ ئامان، ئىجىل ـ ئىناق ئائىلە ۋە جەمئىيەت قۇرۇش مۇسۇلمانلارنىڭ مۇقەددەس ۋەزىپىسى، يۈرەك ئارزۇسى. ئاللاھنىڭ بەندىسى، پەيغەمبىرىمىزنىڭ ئۈممىتى ئىكەنمىز ئاللاھنىڭ ئەمرى، پەيغەمبىرىمىزنىڭ چاقىرىقىغا شەرتسىز ئاۋاز قوشۇپ، ئىسلام دىنىنىڭ تەڭ ـ باراۋەر، تىنچ ـ ئىتتىپاق، ئىجىل ـ ئىناق ئائىلە قۇرۇشتەك ئېسىل ئەنئەنىسىگە ۋارىسلىق قىلىپ، ئۇنى ئىزچىل جارى قىلدۇرۇشىمىز لازىم.

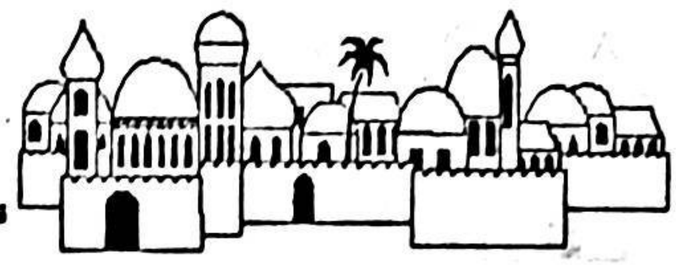

ئانىلارنىڭ ۋە باللارنىڭ تەربىيىلىنىشىگە ئەھمىيەت بېرەيلى

ياقۇپ ھەمدۇللا

بسمللاھىر رەھمانىر رەھىم

دۇنيانىڭ كۆركى ھەم زىننىتى ئايال،
ھاياتنىڭ مەنىسى، لەززىتى ئايال.
ئايال ئۇ قەدىرلىك، ئەڭ ئۇلۇغ ئىنسان،
ئاللاھنىڭ نېمىتى، رەھمىتى ئايال.

ئايال ـــ ئىنسانىيەتنىڭ يىلتىزى، ئۆينىڭ چىرىغى، يازنىڭ گۈلى، قىشنىڭ ئوتى. ئىنسان ئۇلۇغ، شۇ ئىنسانىنى تۇغقان، باققان، تەربىيىلىگەن ئانىلار تېخىمۇ ئۇلۇغ! مۇسۇلمانلار ئانىنى بەك ھۆرمەتلەيدۇ، چۈنكى ئىنسانلار يەر شارىغا ئانىدىن تارالغان. «قۇرئان كەرىم»دە:

ئى ئىنسانلار! بىز سىلەرنى ھەقىقەتەن بىر ئەر، بىر ئايالدىن، (ئادەم بىلەن ھەۋۋادىن ئىبارەت) بىر ئاتا، بىر ئانىدىن ياراتتۇق.

ـــ سۈرە «ھۇجۇرات» (49 ـ سۈرە)، 13 ـ ئايەت

دەپ ئېنىق كۆرسەتكەن. ئىسلام دىنىدا جەمئىيەتتە ئىنسانلار ئۇرۇق ـ جامائىلەرگە بۆلۈنگەندە، ئەڭ دەسلەپتە ئۇرۇقلارنى ئانىلار باشقۇرغان. دېمەك، ئانىلار ئىنسانىيەت جەمئىيىتىنىڭ ئانىسى.

ئاللاھ تائالا رەھمەت ـ شەپقىتى، قۇدرەت ـ كارامىتى بىلەن ئادەم ئەلەيھىسسالامنى زېمىندىن ئەرشكە ئېلىپ چىقىپ، جەننەتنىڭ 70 خىل كىيىمىنى كىيدۈرۈپ، بېشىغا تاج تاقاپ، قولىغا پۈتۈن ئەرشئالانىڭ پادىشاھلىقىنى نامايان قىلدىغان ئەگگۈشتەرنى تاقاپ، ئالتۇن كۆرسىتا ئولتۇرغۇزۇپ، پۈتكۈل بېھىشنىڭ ھاۋايى ھەۋەس، نازۇ ـ نېمەت، شېرىن ـ شەربەتلىرىنى ئاتا قىلغان بولسىمۇ، ئۇ جەننەت لەززىتىدىن ھوزۇرى قانماي ئايالدىن جۈپتى تەلەپ قىلغان. ''ئۇنىڭ كۆڭلىنى خوتۇن ھەۋىسى تەقەززا قىلدى ۋە دېدى:' مۇنداق ئىززەت ۋە ھۆرمەت، دۆلەت ـ سائادەت بار يەردە بىر جۈپتۈم بولسا ئىكەن، ئۇنىڭ بىلەن مۇڭداش ۋە سىرداش بولۇپ ئۆتسەك!' '' («قىسسەسۈل ئەنبىيا»، 19 ـ بەت). دېمەك، ئايال دۇنيانىڭ راھىتى، لەززىتى، كۆڭۈل ھوزۇرى. ئايالسىز تۇرمۇش چاڭقاق، قاغجىراق ۋە سوغۇق.

ئايالىلار ئەڭ گۈزەل. ئۇلاردىكى گۈزەل جامال ھېچ نەرسىدە يوق ئىدى. ھەق سۈبھانەھۇ ۋەتائالا ئۆزىنىڭ نۇرىدىن بىر زەررە ئېلىپ ئۇنى يۈزگە بۆلۈپ 99

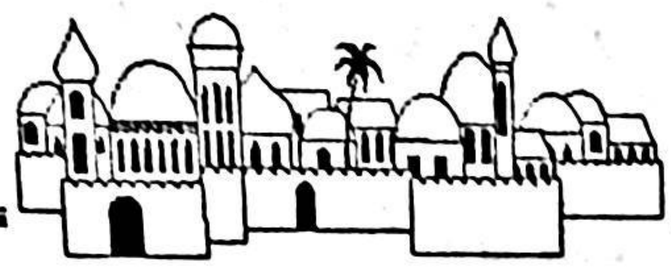

پىرسەنتنى ھەۋۋا ئانىغا بەردى(«قىسسەسۈل ئەنبىيا» 20 ـ بەت). دېمەك، ئايالالار گۈزەل، ئايالالار بولغاچ ھايات گۈزەل، تۈرمۈش بەختيار.

ئايالالارنىڭ ئىنسانلار جەمئىيتىدىكى، تۈرمۈشتىكى، ئەۋلاد قالدۇرۇش ۋە ئۆلارنى تەربىيلەشتىكى ئورنى ۋە رولىغا ھەرگىز سەل قارىماسلىقىمىز كېرەك. جەمئىيەت ئادەملەردىن، ئائىلىلەردىن شەكىللىنىدۇ. ئائىلە جەمئىيەتنىڭ كۆزنىكى، ئايالالار ئائىلىنىڭ ئىش بېجىرگۈچى ئىگىسى. ئايالنىڭ قانداق بولۇشى ئائىلىنىڭ قانداق بولۇشىنى بەلگىلەيدۇ. ئايالنىڭ سەۋىيىسى يۇقىرى، بىلىملىك، ئەخلاقلىق، ئىقتىدارلىق بولۇشى پۈتۈن ئائىلىنىڭ بولۇپمۇ بالىلارنىڭ رونىق تېپىشى، بەختنى تېپىشىغا تۈرتكىلىك رول ئويناىدۇ.

ئايالالارنىڭ نەسەپ قالدۇرۇش، بالا تەربىيلەشتىكى رولى ناھايىتى زور. ئانىنىڭ قانداق بولۇشى بالىنىڭ قانداق بولۇشىدا ھەل قىلغۇچ رول ئويناىدۇ. ئانىنىڭ ساپاسى يۇقىرى بولسا بالىنى سۈپەتلىك تۇغۇپ، ئىلمىي بېقىپ، ئىجتىھات بىلەن تەربىيلەپ سۈپەتلىك يېتىلدۈرىدۇ. "ئالا ئىنەكنىڭ بالىسى چالا قۇيرۇق" دېگەن تەمسىلدە ئاشۇنداق چوڭقۇر مەنە يەكۈنلەنگەن. بالا ئائىلىنىڭ نەسەپ يىلتىزى، مىللەتنىڭ ئۈمىدى، دۆلەتنىڭ كەلگۈسى. بالىلار سۈپەتلىك تۇغۇلۇپ ساپالىق تەربىيلەنسە مىللەتنىڭ ساپاسى يۇقىرى بولىدۇ. قەيەردە خوتۇن ـ قىزلار قابىلىيەتلىك، مەدەنىيەتلىك، ئەخلاقلىق، تىرىشچان، تەلەپچان بولسا شۇ جايدىكى بالىلار، ياشلار بىلىملىك، ئەدەپلىك، غەيرەتلىك، مەدەنىيەتلىك، تىرىشچان، ئەمگەكچان بولىدۇ.

بالىغا ئانىنىڭ ناھايىتى كۆپ ئەجرى سىڭگەن بولىدۇ. «قۇرئان كەرىم»دە:

ئىنسانىنى ئانىسى مۈشەققەت بىلەن قورساق كۆتۈرۈپ، مۈشەققەت بىلەن تۇغدى، ئۇنىڭغا قورساق كۆتۈرۈش مۇددىتى ۋە ئۇنى سۈتتىن ئايرىش مۇددىتى 30 ئايدۇر. تاكى ئۇ(بوۋاق ئۆسۈپ)، كۈچ ـ قۇۋۋەتكە تولۇپ، قىرىق ياشقا يەتكەندە، (ئۇ):"پەرۋەردىگارىم! سېنىڭ ماڭا ۋە ئاتا ـ ئانامغا بەرگەن نېمىتىگە شۈكۈر قىلىشنى ۋە سەن رازى بولىدىغان ياخشى ئىشنى قىلىشىمنى ماڭا ئىلھام قىلغىن، مەن ئۈچۈن مېنىڭ ئەۋلادىمنى تۈزىگىن(يەنى مېنىڭ ئەۋلادىمنى ياخشى ئادەملەر قىلغىن)..." دەيدۇ.

ـــــسۈرە«ئەھقاف»(46 ـ سۈرە)، 15 ـ ئايەت

دەپ، ئانىلارنىڭ مۈشەققەتلىك ئەجرىنى مۇئەييەنلەشتۈرىدۇ. بالا ئانىنىڭ جىسمىدىن ئايرىلىپ چىققان تېنىنىڭ پارچىسى، يۈرەك پارىسى. بالىنى سۆيۈش، بالىغا كۆيۈنۈش، ئۇنى ئاسراشتەك چوڭقۇر مېھىر ـ مۇھەببەتنى ئاللاھ تائالا ئانىلار قەلبىگە سالغان. شۇڭا ئانىلار بالىغا بەكلا كۆيىدۇ. ھېچقانداق كۈچ ئانىنىڭ بالىغا بولغان مېھىر ـ مۇھەببىتىگە تەڭ كېلەلمەيدۇ. ئانىلار بالا ئۈچۈن كېچە ـ كۈندۈز،

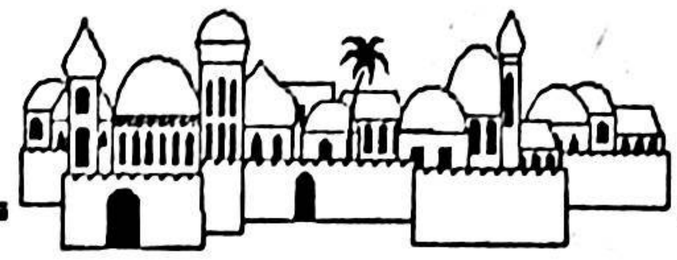

ئۇن ـ تىنسىز جاپالىق ئىشلەپ، كۆيۈپ پىشىپ ئۆزىدە بارىنى بېغىشلايدۇ، پەرزەنتىنىڭ ئىككىلا ئالەمدە بەختـ سائادەتلىك بولۇشى ئۈچۈن پىداكارلىق بىلەن كۈرەش قىلىدۇ. ئىنسان ئۆزىنىڭ جەمئىيەتكە قوشقان تۆھپىسى بىلەن قەدىرلىك. ئايالارنىڭ ئىنسانلار جەمئىيىتىگە قوشقان تۆھپىسى زور بولغاچقا تېخىمۇ قەدىرلىنىشكە تېگىشلىك.

لېكىن بىزنىڭ بەزى نادان، قالاق قېرىنداشلىرىمىز ھەمىشە ئايالىرىنى كەمسىتىدۇ. ئايالارنى خورلايدۇ، ئۇلارنىڭ كىشىلىك ھوقۇقىنى دەپسەندە قىلىدۇ. قەبىھ تىللار بىلەن ھاقارەتلەپ، ئېشەكتەك دۇمبالايدۇ. ئايالارنى ئويۇنچۇق قاتارىدا بىلىپ بۇگۈنى ئېلىپ نەچچە كۈندىن كېيىن تاشلايدۇ. ئۆزىنىڭ قەدىناس جۈپتىنى ئۆيگە بەنت قىلىپ قويۇپ، ئۆزى ئاشنىدارچىلىقتىن كۆڭۈل ئاچىدۇ. ھايۋان چېغىدا ئۇرغاچلىرىنىڭ پەسلى يېتىپ كۈيلىمىسە چاپمايدۇ. بىزنىڭ بەزى ئەرلىرىمىز ھاۋايى ھەۋەستە ھايۋاندىن ئېشىپ، بالاغەتكە يەتمىگەن سەبىيلەرگىمۇ نەجىس قولىنى سېلىپ نابۇت قىلىدۇ. ئائىلىنىڭ بۇزۇلۇشى، ئايالارنىڭ ئازاب چېكىشى، بالىلارنىڭ يېتىم قېلىشىنى ھېچ ئەرزىمەس ئىش دەپ سانايدۇ. بۇلار ئۈچۈن ھايات يەپ ـ ئىچىش، ئويناپ ـ كۈلۈش پۇرسىتى ھېسابلىنىپ، ئۆزىنىڭ ئىنسان قېلىپىدىن چىققان ئىككى پۇتلۇق ھايۋان ئورنىغا چۈشۈپ قالغىنى بىلەن ھېسابلاشمايدۇ. بەزى ئاتا ـ ئانىلار ئائىلىگە كۆيۈنۈپ، ئايالىنى ئاسرىسىمۇ، بالىلارنىڭ تەربىيىسىگە، ئوقۇشىغا، يۇقىرى بىلىم يۇرتلىرىغا بېرىپ ئوقۇشىغا سەل قارايدۇ. بولۇپمۇ قىزلىرىنىڭ يۇقىرىلاپ ئوقۇشىغا ئانچە يول قويمايدۇ.”قىز بالا دېگەن ئۆي ئادىمى، يۇقىرىلاپ ئوقۇتۇپ نېمە كەپتۇ“ دەپ ئۆزىنىڭ جان ـ جىگەر بالىسىنىڭ ئىستىقبالىنى نابۇت قىلىدۇ. دەل موشۇنداق قالاقلىق، قاششاقلىق بولغاچقا بىزدە نادانلار كۆپ، نادانلىق ھەممە يامانلىقنىڭ ئانىسى. بىلىپ ـ بىلمەي كۈفرى سۆزلەش، گۇناھ ئۆتكۈزۈش، ھەتتا جىنايەت ئۆتكۈزۈشتەك قەبىھ ئىشلار نادانلىقتىن بولىدۇ. نادانلىق ـــ ئىپلاسلىق، نادانلىق ـــ ئەڭ چوڭ ئاپەت. نادانلىقتىن قۇتۇلماي تۇرۇپ قەد كۆتۈرەلمەيمىز، نادانلىقتىن قۇتۇلماي تۇرۇپ دەۋر تەرەققىياتىغا يېتىشەلمەيمىز. شۇڭا بالىلىرىمىزنىڭ مەكتەپلەردە ئوقۇشىغا، بولۇپمۇ قىزلىرىمىزنىڭ يۇقىرى بىلىم يۇرتلىرىدا بىلىم ئېلىشىغا بارىمىزنى تەسەددۇق قىلىشىمىز كېرەك.

ئىسلام دىنى ئايالارنى ئۇلۇغلايدىغان، دۇنيادا تۇنجى بولۇپ ئايالارغا تەڭ ـ باراۋەرلىك ھوقۇقى بەرگەن دىن. ئىسلام دىنىنىڭ ئىلاھىي كىتابى، شەرئى دەستۇر «قۇرئان كەرىم»دە ئايالارنىڭ نامى بىلەن ئاتالغان ئالتە سۈرە بار. ئايالارنىڭ رولى، ئورنى، ھوقۇقى، مەجبۇرىيىتى توغرىسىدا نۇرغۇن ئايەتلەر نازىل بولغان:

ئايالار بىلەن ئۇنسى ـ ئۇلپەت ئېلىشىدىغان ئۇچۇن(ئاللاھنىڭ) ئۇلارنى سىلەرنىڭ ئۆز تېنىڭلاردىن ياراتقانلىقى، ئاراڭلاردا(يەنى ئەر ـ خوتۇن ئارىسىدا) مېھىر ـ

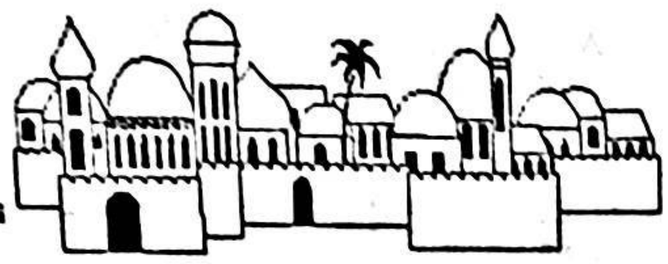

مۇھەببەت ئورناتقانلىقى ئاللاھنىڭ(كامالى قۇدرىتىنى كۆرسەتكەنلىكى) ئالامەتلىرىدىنمۇر، پىكىر يۈرگۈزگەنلىكى قەۋم ئۈچۈن، شەك-شۈبھىسىزكى، بۇنىڭدا نۇرغۇن ئىبرەتلەر بار.

ـــسۈرە«رۇم»(30-سۈرە)، 21-ئايەت

ئەگەر(ئاياللىرىڭلارغا) ياخشىلىق قىلساڭلار، (ئۇلارغا زۇلۇم قىلىشتىن) ساقلانساڭلار (ئاللاھ سىلەرنى مۇكاپاتلايدۇ). ئاللاھ ھەقىقەتەن قىلمىشىڭلاردىن خەۋەردارمۇر.

ـــسۈرە«نىسا»(4-سۈرە)، 128-ئايەت

ئەرلەر ئاياللارنىڭ ھاميلىرىدۇر.

ـــسۈرە«نىسا»(4-سۈرە)، 34-ئايەت

مەن سىلەردىن ئەر بولسۇن، ئايال بولسۇن، ھەر قانداق بىر ياخشى ئىش قىلغۇچنىڭ قىلغان ئەمەلنى بىكار قىلمۇەتمەيمەن. سىلەر بىر-بىرىڭلاردىن تۆرەلگەن.

ـــسۈرە«ئال ئىمران»(3-سۈرە)، 195-ئايەت

بىزنى ھەقىقەت يولىغا يېتەكلىگۈچى، ئاگاھلاندۇرغۇچى، ئىلىمگە دەۋەت قىلغۇچى، دىلىمىزنى نۇرلاندۇرۇپ، يولىمىزنى يورۇتقۇچى پەيغەمبىرىمىز ئاياللارنى ئاسراپ، ئۇلارنى ھۆرمەتلەشنىڭ ئۇلگىسى ئىدى. ئۇ ئاياللىرىغا ئادىل مۇئامىلە قىلاتتى، ئۇلارنى ھۆرمەتلەيتتى، ئۇلارغا قىزغىن يارەمدە بولاتتى. بەزىدە كىيىملىرىنى ئۆزى يۇيۇپ، ئۆزى يامايتتى. بەزىدە ئۆچكە، قوي ساغاتتى. ئاياللىرىنى ھەرگىز ھاقارەتلەپ، سەتلەپ، مەسخىرە قىلىپ، بۇزۇك قىلىپ ئۇرمايتتى. پەيغەمبىرىمىز:"مۆمىنلەر ئىچىدىكى ئىمانى ئەڭ كامىل بولغىنى گۈزەل خۇلقلىق بولغىنىدۇر. سىلەرنىڭ ياخشىلىرىڭلار ئاياللىرىغا ياخشى مۇئامىلىدە بولغان ئادەمدۇر. ئايالىغا ھەممىدىن ياخشى مۇئامىلە قىلغان ئادەم مەن بولىمەن". (ئىبنى ماجە توپلىغان). "بىر ئادەم پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئالدىغا كېلىپ:'ئى رەسۇلۇللاھ، مېنىڭ ياخشىلىق قىلىشىمغا ئەڭ لايىق ئادىمىم كىم؟' دەپ سورىدى. رەسۇلۇللاھ:'ئاناڭ' دېدى. ئۇ ئادەم:'ئاندىن قالسىچۇ؟' دەپ يەنە سورىدى. رەسۇلۇللاھ:'ئاناڭ' دېدى. ئۇ ئادەم:'ئاندىن قالسىچۇ' دەپ يەنە سورىدى. رەسۇلۇللاھ:'ئاناڭ' دېدى. ئۇ ئادەم:'ئاندىن قالسىچۇ؟ ' دەپ يەنە سورىدى. رەسۇلۇللاھ:'ئاندىن قالسا ئاتاڭ' دېدى" (بۇخارى توپلىغان). "جەننەت ئانىلارنىڭ ئايىغى ئاستىدا"دەپ كۆپتىن-كۆپ ۋەز-نەسىھەت قىلغاندى(ئەھمەد توپلىغان). ئاياللارغا كۆيۈنۈش، ئۇلارنى ئاسراش، ئۇلارغا يارەم بېرىش پەيغەمبەر سۈننىتى.

بالا ئائىلىنىڭ زىننىتى، ئائىلە گۈلىستانىنىڭ گۈلى، ئاتا-ئانىنىڭ كۆڭۈل شادلىقى، قەلب ھوزۇرى، ئاللاھنىڭ بىزگە بەرگەن ئامانىتى. بالىلارنى

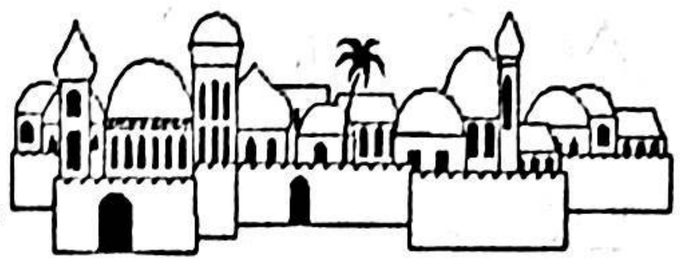

تەربىيلەش، ئوقۇتۇپ ياراملىق ئادەم قىلىپ يېتىشتۈرۈش ئاللاھ بىزگە تاپشۇرغان ئەڭ مۇشەققەتلىك، شەرەپلىك، مۇقەددەس ۋەزىپە؛ بالىلارنى تەربىيلەش، ئوقۇتۇش ئاتا ـ ئانىنىڭ مەسئۇلىيىتى، مەجبۇرىيىتى، قەرزى ھەم پەرزى. ئائىلە بالىلارنىڭ ئىپتىدائىي مەكتىپى، ئانىلار بالىلارنىڭ تۇنجى مۇئەللىمى، مۇئەللىم قانداق بولسا شاگىرتى شۇنداق بولىدۇ. ئانىلار تىرىشىپ ـ تىرمىشىپ بالا تەربىيلەش سەنئىتىنى ئىگەللىشى كېرەك. مېنىڭچە ئانىلار تۆۋەندىكى شەرتلەرنى ئورۇنلىسا ياخشى ئانا، ياخشى تەربىيىچى بولالايدۇ:

1. ئانىلار ئەخلاقلىق، پەزىلەتلىك، ئەدەپلىك بولۇشى كېرەك. ئەخلاق ـــ ئىنسان زىننىتى. ئەخلاق بىلەن ئادەمنىڭ قەلبى گۈزەل بولىدۇ، ھەقىقىي گۈزەللىك قەلب گۈزەللىكىدە بولىدۇ. قەلبى گۈزەل، خۇيى گۈزەلنى ھەممە ئادەم سۆيىدۇ. پەيغەمبىرىمىز: "ئاراڭلاردىكى كىشىلەرنىڭ ياخشىلىرى ئەڭ گۈزەل ئەخلاقلا ئىگە بولغانلاردۇر" (بۇخارى توپلىغان) دېگەنىدى.

2. بىلىملىك، قابىلىيەتلىك بولۇش كېرەك. "ئاللاھ سىلەردىن ئىمان ئېيتقانلار ۋە ئىلىم بېرىلگەنلەرنى بىر قانچە دەرىجە يۇقىرى كۆتۈرىدۇ" {سۈرە« مۇجادىلە »(58 ـ سۈرە)، 11 ـ ئايەت} دېگەن ئايەت كەرىملەر بار. ئىلىم ئۆگىنىش ئەر ـ ئاياللار ئۈچۈن پەرز. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئىلىم توغرىسىدا نۇرغۇن نەسىھەتلەرنى قالدۇرغان: "كىمكى ئاللاھ يولىدا ئىلىمنى گۈللەندۈرۈپ ئادەم تەربىيلەشتە بىر يارماق ئىشلەتسە، ئاللاھ ئۇنىڭغا جەننەتتە بىر ساراي ئاتا قىلىدۇ". ئىلىم ئىنسانىنىڭ ئەڭ كۈچلۈك قورالى. ھەر قانداق قەۋم، ھەر كىم بىلىم بىلەن قوراللانسا تەرەققىي قىلىدۇ، قۇدرەت تاپىدۇ؛ "بىلىكى چوڭ بىرنى يېڭەر، بىلىمى چوڭ مېڭىنى" (خەلق ماقالى) ، بىلىم بۇ دۇنيالىق بەختنىڭ ئاچقۇچى، ئادەمنىڭ كۈچ قۇۋۋىتى، ھۆرمەت ـ زىننىتىدۇر، ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا ئەڭ ئەتۋار، ئەڭ ساۋابلىق، پايدىسى باقىي ئىشتۇر. كىم بىلىملىك بولسا شۇ ئۇ دۇنيا ھەم بۇ دۇنيادا يۈزى يورۇق، يولى ئوچۇق كىشىدۇر.

3. ئەمگەكچان، تىرىشچان ئىقتىسادچان بولۇش كېرەك. ئىنسان ھاياتى ياشاش ئۈچۈن كۈرەش قىلىش دېمەكتۇر. كۈرەش ئۈچۈن قورال كېرەك. بۇ قورال بىلىم، ھۈنەردىن ئىبارەتتۇر. بىلىم، ھۈنەر ئىش ـ ئەمگەكتىن كېلىدۇ. ئەمگەك قىممەت ۋە بايلىق يارىتىدۇ. كىم تىرىشچان، ئىقتىسادچان بولسا شۇ خاتىرجەم، بايلىقتا ياشايدۇ. رەسۇلۇللاھ: "ئىقتىسادچانلىق بىلەن ئىش كۆرگەن ئادەم كەمبەغەللىشىپ قالمايدۇ" دېگەنىدى(ئەھمەد توپلىغان).

4. ھايالىق، ئىپپەتلىك بولۇش، كەمتەر، ئېھتىياتچان بولۇش لازىم. ھايا ئىمان جۈملىسىدىندۇر. ھايا ئاياللارنىڭ زىننىتى، ئىپپەت قىزلارنىڭ ئەڭ قىممەتلىك گۆھىرى. كەمتەرلىك ئالغا بېسىشنىڭ بىرىنچى قەدىمى، كەمتەرلىك

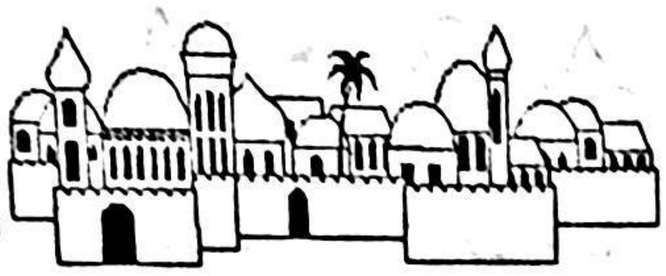

پەيغەمبەرلەرنىڭ پەزىلىتى.

5. ۋاپادار، كۆيۈمچان، راستچىل بولۇش كېرەك. ئەر-ئاياللار بىر-بىرىگە ۋاپادار، كۆيۈمچان، سەمىمي بولۇشى، راست سۆزلىشى لازىم. ۋاپادارلىق مۇھەببەت رىشتىسىنى چىڭىتىدۇ. راستچىل بولسىڭىز، ئىشەنچلىك، ئابرويلۇق بولىسىز.

6. ساغلام بەدەن، تازىلىققا كۆڭۈل بۆلىدىغان بولۇش كېرەك. ساغلاملىق ھەر قانداق ئىشنىڭ ياخشى ئورۇنلىنىشىنىڭ ماددىي كاپالىتى. تازىلىق ساغلاملىقنىڭ ئاساسى. ياخشى تازىلىق ئادىتىنى يېتىلدۈرۈش، بەدەننى، كىيىم-كېچەكنى، ئۆينى، قورۇ-جايىنى پاكىز تۇتۇش كېرەك. بالىلارنى كىچىكىدىنلا پاكىز باقسىڭىز ئۇلار ساغلام، ئەقىللىق، زېرەك، تېتىك چوڭ بولىدۇ. تازىلىق ئىمانىنىڭ يېرىمى، ئاللاھ تائالا پاك، پاكىز نەرسىنى ياخشى كۆرىدۇ.

7. ئۇلگە بولۇش كېرەك. ئۇلگىنىڭ بالىلار تەربىيىسىدە رولى چوڭ. ئانا بولغۇچى ھەر بىر سۆز ھەرىكىتىدە بالىغا ئۇلگە بولۇشقا ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىشى كېرەك. بالىلارنىڭ دوراش خاراكتېرى كۈچلۈك بولىدۇ. دائىم ئۇچرىشىپ تۇرىدىغان، ياخشى كۆرىدىغان كىشىلەردىن دوراپ ئۆگىنىدۇ. بالىلارغا ياخشى سۆز، ياخشى ئىش، ياخشى خۇلۇق بىلەن ئۇلگە كۆرسەتكەن ئەلا، ئون ئاڭلىغاندىن بىر كۆرگەن ئەلا ئەمەسمۇ.

8. بالا تەربىيىلەشكە ماھىر بولۇش كېرەك. بالىنى ياخشى تەربىيىلەش ئانىنىڭ يۈرەك ئارزۇسى. ئانىنىڭ بىرىنچى دەرىجىلىك ۋەزىپىسى بالىنى ياخشى تەربىيىلەش؛ ئۇنىڭ ئۈچۈن ياخشى مېتود، ياخشى ئۇسۇل، تەدبىر قوللىنىش لازىم. "ئەتىگەن تۇرۇپ بالاڭنىڭ ئويىنىشىغا باق" دېگەن گەپ بار. بالىنى ھەمىشە كۈزىتىپ ئۇنىڭ پىسخىك ھالىتى، مىجەز خۇلقى، غايىسى، ئىنتىلىشى، ھەۋىسى، بىلىمى، ئىقتىدارىنى ھەمىشە ئىگىلەپ، بالىدا ئالاھىدىلىك ئارتۇقچىلىق بولسا شۇ ئالاھىدىلىكى بويىچە ئارتۇقچىلىقنى جارى قىلدۇرۇشقا رىغبەت بېرىپ، كەمچىلكىنى ئەستايىدىل، ئىنچىكە تەربىيە بېرىپ تۇزىتىلىشىغا ھەيدەكچىلىك قىلىش، ھەمىشە ئىلھام مەدەت بېرىپ، ئىجابىي يېتەكلەشكە ئەھمىيەت بېرىش كېرەك؛ قوپال، ئاددىي ئۇسۇلدا ئۇرۇش، تىللاشنىڭ ئۇنۇمى ياخشى بولمايدۇ.

9. ئۆگىنىشكە قادىر بولۇش كېرەك. بىلىم بىزنىڭ ھايات يولىمىزنى يورۇتۇپ تۇرىدىغان مەشئەل. بىلىم ئۆگىنىشتىن، ئەقىل ئىزدىنىشتىن، تالانت تىرىشچانلىقتىن كېلىدۇ. ئىلىم ئىزلەپ تەر تۆكۈش دۇنيا ئىزدەپ ياش تۆككەندىن مىڭ ئەلا. ئارزۇغا گۈزەل خىيال بىلەن يەتكىلى بولمايدۇ. بۇنىڭ ئۈچۈن ھەر كىم بىلمىگە چوڭقۇر مۇھەببەت باغلاپ، ئىجتىھات بىلەن ئۆگىنىشى، قەتئىي نىيەتكە كېلىپ زېرىكمەي ئىزدىنىشى لازىم.

10. ئائىلە تەربىيىسى مەكتەپ تەربىيىسىگە ۋە جەمئىيەت تەرەققىياتىغا

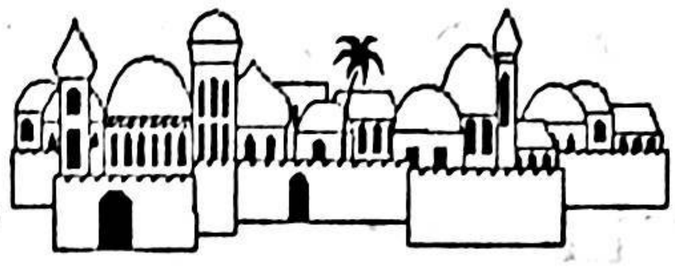

ماسلىشىشى كېرەك. بالا تەربىيسىگە ئائىلىدە ئاساس سېلىنىدۇ، مەكتەپ ئۇ تەربىينى ئۆستۈرىدۇ. ئائىلە تەربىيسى ھەمىشە مەكتەپ تەربىيسىگە ماسلاشقاندا ئۈنۈمى يۇقىرى بولىدۇ. ئاتا-ئانىلار بالىلارنى تەربىيلەشكە دائىر ماتېرىياللارنى، پىداگوگىكا، پسىخولوگىيە بىلىملىرىنى ئۆگىنىۋېلىشى كېرەك. تەبىئەت، جەمئىيەت يېزىقسىز مەكتەپ. بىز بالىلارنى تەبىئەت بىلەن كۆپ ئۇچراشتۇرۇپ ئۇلارغا تەبىئەت بىلىملىرىنى ئۆگىتىشىمىز، ئۇلارنى جەمئىيەتكە كۆپ ئارىلاشتۇرۇپ، ئىجتىمائىي بىلىملەردىن خەۋەردار قىلىشىمىز كېرەك. بالا مەكتەپتىن قايتقاندا ئۇنىڭ ئائىلىدىكى ۋاقتىنى ئىلمىي ئۆسۈلدا مۇۋاپىق ئورۇنلاشتۇرۇش كېرەك.

ھۆرمەتلىك خانىم قىزلار، سۆيۈملۈك ئانىلار! ئاللاھ تائالا بىزگە:"ئاللاھ سىلەرگە ئۆگىتىدۇ(يەنى سىلەرگە ئىككىلا دۇنيادا پايدىلىق بولغان ئىلىمنى بېرىدۇ)" {سۈرە«بەقەرە»(2-سۈرە)، 282-ئايەت} دېگەن. رەسۇلۇللاھ ئىلىم-مەرپەتنى ئىنتايىن قەدىرلەيتتى. ئۇ: "ھەر كىم پەخرلىنىشكە توغرا كەلسە پەقەت ئىلمى بىلەنلا پەخرلىنىش كېرەك" دەيتتى. «قۇرئان كەرىم»دە ئىلىم سۆزى 721 ئورۇندا تەكىتلەنگەن. ئىنسان بىلىم-مەرپەتلىك، گۈزەل ئەخلاقلىق، ئىقتىدار-قابىلىيەتلىك بولغاندىلا ھەقىقىي بەختلىك تۇرمۇش كەچۈرەلەيدۇ. ئەگەر بىز مەنىلىك، بەختلىك ھايات كەچۈرۈشنى ئارزۇ قىلىدىكەنمىز چوقۇم بالىلىرىمىزنى، ئۇلارنىڭ كېلىچەك ئىستىقبالىنى ئويلىشىمىز، بالىلىرىمىزنى بىلىملىك، ئەخلاقلىق، قابىلىيەتلىك، غايىلىك، ئىرادىلىك، مەدەنىيەتلىك قىلىپ يېتىشتۇرۇپ چىقىشقا بەل باغلىشىمىز، ئۆزىمىزگە ئىشىنىپ ئۆمىدۋار بولۇپ قەتئىي ئىرادە بىلەن نادانلىق، خۇراپاتلىق، ئەخلاقسىزلىق، ھورۇنلۇق قاتارلىق ئىللەتلەرگە قارشى كۈرەش قىلىشىمىز كېرەك. ئىسلام دىنى ئاللاھقا، «قۇرئان كەرىم»گە ئېتىقاد قىلىش ئارقىلىق شەرىئەتنى تاپىدۇ. دىن پەننى رەت قىلمايدۇ، بۇ ئىككىسىنى ئوبدان بىرلەشتۈرگىلى بولىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: "ئاراكىلاردىكى ئەڭ ياخشى كىشىلەر ئىلىم تەلەپ قىلغان، قۇرئاننى ئوقۇغان كىشىلەردۇر" دېگەنىدى. ئىسلام دىنى بىزگە ئىلاھىيەت، شەرىئەت، خەيرىيەت، ھىدايەت يوللىرىنى كۆرسەتىش بىلەن بىرگە يەنە تەبىئەت دۇنياسىنى ئۆگىنىش ۋە ئۇنى بويسۇندۇرۇشنىمۇ تەۋسىيە قىلىدۇ. شۇڭا بىز پەندىن ھەم دىندىن تولۇق خەۋەردار ئىككى بىسلىق، كۆپ قىرلىق، قابىلىيەتلىك بولۇپ چىقىش ئۈچۈن تىرىشىشىمىز كېرەك. ئائىلىمىزنىڭ ئۆمىد يۇلتۇزى، مىللەتنىڭ ئۆمىد چېچىكى، دۆلەتنىڭ كەلگۈسى ئىگىسى بولغان ئەۋلادلارغا كۈچلۈك مەسئۇلىيەت، ۋىجدانىي مەجبۇرىيەت تۇيغۇسىدا بولۇپ، ئۇلارغا بەختلىك، گۈزەل كېلىچەك، پارلاق ئىستىقبال يارىتىپ، ئانىلىق ۋەزىپىمىزنى ياخشى ئادا قىلىشىمىز كېرەك.

ئىزگۈ نىيەت، چىن ئەقىدە، قەتئىي ئىرادە بىلەن بۇ دۇنيا، ئۇ دۇنيالىق ئۈچۈن كۆزلىگەن نىشانىمىزغا يېتىشكە ئاللاھ كۈچ قۇۋۋەت ئاتا قىلغاي!ـــئامىن!

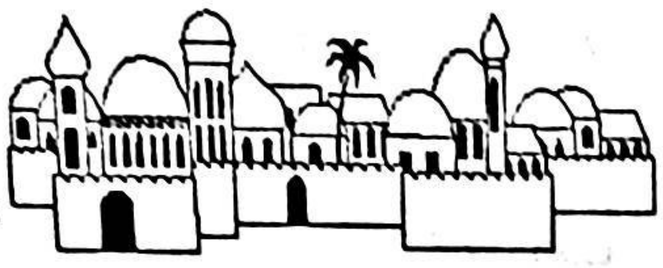

ئاتا ـ ئانىلارنىڭ پەرزەنت تەربىيىلەشكە ئەھمىيەت بېرىشى توغرىسىدا

سادىق قارى

بسم الله الرحمن الرحيم

ھازىر كۆپلىگەن كىشىلەر پەرزەنتلىرىنى بىلىم ئېلىش، ئەدەپ ـ ئەخلاق ئۆگىنىش، ھۈنەر ـ كەسىپ بىلەن شۇغۇللىنىش قاتارلىق نۇرغۇن جەھەتلەردە يارىملىق بىر ئىز باسار قىلىپ چىقىش ئۈچۈن ئۆز مەسئۇلىيىتىنى ئادا قىلىشقا ئەھمىيەت بېرىۋاتقان بولسىمۇ، بىر قىسىم كىشىلەر پەرزەنتلىرىنىڭ كەلگۈسى ئىستىقبالىنى ئويلاشماي، "دېھقانىنىڭ بالىسى ھامان دېھقان بولىدۇ، دېھقانىنىڭ بالىسىنى قانچىلىك ئوقۇتقان بىلەنمۇ بەربىر كەتمەن چاپىدۇ" دەپ ئۇلارنى بىلىم ئىگىلەش، ئۆزىنى ۋە باشقىلارنى توغرا يولغا باشلاش لايىقىدىن مەھرۇم قالدۇرماقتا، پەرزەنتلىرىنى تەربىيىلەشتىكى مەسئۇلىيىتىگە سەل قاراپ كەلمەكتە.

پەرزەنتلەرنى ياخشى تەربىيىلەش ئىسلام دىنىمىز ئاتا ـ ئانىلارغا يۈكلىگەن مەسئۇلىيەتتۇر. ئاتا ـ ئانىلار پەرزەنتلەرنى تەربىيىلەش جەريانىدا ئۆزىگە قاتتىق تەلەپ قويۇپ، ئۇلارغا باشلامچىلىق قىلىشى كېرەك. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ:

ئى مۆمىنلەر! ئۆزەڭلارنى ۋە بالا ـ چاقاڭلارنى ئىنسان ۋە تاشلار يېقىلغۇ بولىدىغان، ردھىم قىلمايدىغان قاتتىق قول پەرىشتىلەر مۇئەككەل بولغان دوزاختىن ساقلاڭلار.

ـــــسۈرە «تەھرىم» (66 ـ سۈرە)، 6 ـ ئايەت

دېمەك، ئاتا ـ ئانا بولغۇچى پەرزەنتلەرنى ياخشى تەربىيىلەيمەن دەيدىكەن، ئاللاھ تائالا بۇيرۇغان ئەمەللەرنى ئورۇنلاپ، ئۆزىگە ياخشى ئەدەپ ـ ئەخلاق سىڭدۈرۈپ، ئۇنى ئۆز ئەمەلىيىتىدە نامايان قىلىش ئارقىلىق پەرزەنتلىرىنى ياخشى تەربىيىلەپ ئاتا ـ ئانىلىق مەسئۇلىيىتىنى تولۇق ئادا قىلىشى، ئاخىرەتتە ئاللاھنىڭ ئازابىدىن ساقلىنىشى لازىم. ئاللاھ تائالا پەرزەنتلەرنى تەربىيىلەشتە بىرىنچى تەلەپنى ئاتا ـ ئانىلارغا قويدى. چۈنكى ھەر قانداق ئاتا ـ ئانا بولغۇچى پەرزەنتلەرنى تەربىيىلەش جەريانىدا ئۆزىدىكى ناچار ئادەتلەرنى تۇگەتمەي تۇرۇپ پەرزەنتلىرىگە "ئۇنداق ياخشى ئادەم بول، بۇنداق ئېسىل ئادەم بول" دەپ قانچىلىك ۋەز ـ نەسىھەت قىلغىنى بىلەنمۇ ئۇلارنىڭ ياخشى ئادەم بولۇشىنى قولغا كەلتۈرەلمەيدۇ. پەرزەنتلەر ھەر خىل ناچار ئادەتلەرنىڭ بىر قىسمىنى جەمئىيەتتىكى يامان ئادەم ۋە ناچار ئىشلاردىن يۇقتۇرۇۋالسىمۇ، كۆپ قىسمىنى

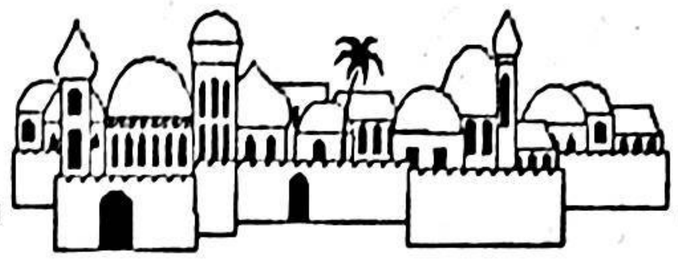

ئاتا ـ ئانىلاردىن يۇقتۇرۇۋالغان بولىدۇ. پەرزەنتلەرنى ياخشى تەربىيىلەپ ئاخىرەتتە ئاللاھ تائالانىڭ ئازابىدىن ساقلىنىمىز دەيدىكەنمىز، پەرزەنتلەرنىڭ ياخشى ئادەم بولۇشىنى ئارزۇ قىلىدىكەنمىز، ئۆزىمىزگە قاتتىق تەلەپ قويۇشىمىز لازىم. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەيدۇ: ”سىلەر ھەممىڭلار پادىچى، ھەر كىشى ئۆزىنىڭ قول ئاستىدىكى پادىلىرىغا مەسئۇل“(بۇخارى توپلىغان). ”ھەقىقەتەن ئاللاھ تائالا (پادا) باققۇچىدىن پادىسىنى ساقلىغان ياكى زايا قىلغانلىقىنى سورىغۇچىدۇر“(ئىبنى ھەببان توپلىغان). دېمەك، ئاتا ـ ئانىلار پەرزەنتلىرىنىڭ كەلگۈسى ئىستىقبالىنى ئويلاپ، ئۇلارنى ماددىي، مەنىۋى رىغبەتتىن بەھرىمەن قىلىش ئارقىلىق ئۆز مەسئۇلىيىتىنى باشتىن ـ ئاخىر ياخشى ئادا قىلىشى لازىم.

ئاتا ـ ئانىلار پەرزەنتلىرىنى ناچار ئادەتلەردىن يىراق بولۇشقا ئاگاھلاندۇرۇشى لازىم. بەزى ئاتا ـ ئانىلار پەرزەنتلىرىگە بەك ئامراقلىقىدىن بولسا كېرەك، ئۇلارنى ئۆز مەيلىگە قويۇۋېتىپ، ئىلىم ـ پەن تەرەققىي قىلىپ، جەمئىيەت يۇكسىلىۋاتقان مۇشۇنداق شارائىتتا ئۇلارنى ئەخلاق ۋە ئىلىم ـ مەرىپەتتىن مەھرۇم قالدۇرماقتا. شۇنىڭ بىلەن بۇ بالىلار ئۆتەك بازارلاردا، كوچا دوقمۇشلىرىدا قەرت، بىلىيارت ئويناپ، ئەتىگەندىن كەچكىچە تېلېۋىزورلارغا بېرىلىپ، ئۆزلىرىنىڭ قانداق زامانىدا ياشاۋاتقانلىقىنى ئۇنتۇپ، باشقىلارغىمۇ ئۆزىدىكى ناچار ئادەتلەرنى يۇقتۇرۇپ، جەمئىيەت تەرتىپىنىڭ مۇقىم بولماسلىقىغا سەۋەب بولماقتا. ئۇلارنىڭ ئاللاھقا ئىبادەت قىلىشى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ سۈننەتلىرىگە ئەمەل قىلىشىدىن سۆز ئاچقىلى بولمايدۇ، چۈنكى ئۇلار ئىلمىسىز، تەربىيىسىز قالغان. ئاتا ـ ئانىلار ئۇلارغا كۆڭۈل بۆلۈشى، تەلىم ـ تەربىيىنى كۈچەيتىشى، بۇنىڭ ئۈچۈن يەنىلا ئۆزى ئاۋۋال باشلامچى بولۇشى كېرەك.

ئاللاھ تائالا زېمىنغا دەل ـ دەرەخ، گۈل ـ گىياھلار بىلەن زىننەت بەرگەندەك، ئىنسانلار ئۈچۈن مال ـ دۇنيا ۋە پەرزەنت بېرىش ئارقىلىق زىننەت بەردى. بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ:

مالىلار ۋە بالىلار دۇنيا تىرىكچىلىكىنىڭ زىننىتىدۇر.

ـــــسۈرە«كەھف»(18سۈرە)، 46 ـ ئايەت

دېمەك، مال ـ دۇنيا تۇرمۇش ئۈچۈن بولسا، پەرزەنت ئىزباسار قالدۇرۇش ئۈچۈن زىننەت قىلىپ بېرىلگەن.

پەرزەنت دېگەن ئىنسانلار ئۈچۈن ئىزباسار ئەۋلاد، ئۇ ئىنساننىڭ نەسەب ـ ئىرقىنى ساقلاپ بارىدۇ. ئاللاھ تائالا ”بالىلار“ سۆزى ئارقىلىق ئاتا ـ ئانىلارغا قىز ـ ئوغۇل ھەر ئىككىسىنى زىننەت قىلىپ بەرگەنلىكىنى ئۇقتۇرغان. ھالبۇكى بەزى ئاتا ـ ئانىلار ئوغۇللارنىلا تەربىيىلەشكە ئەھمىيەت بېرىپ، قىزلارغا

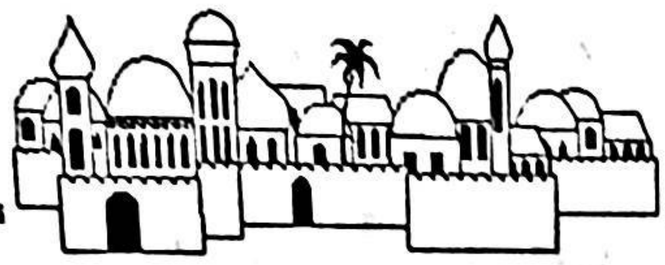

بولسا ئۇلار هامان ئەرنىڭ قۇلى دەپ قاراپ، ئۇلارنى تەربىيىلەشكە سەل قارىماقتا. سەمىگلاردا بولسۇنكى، دۇنيادا ئىجادىيەت ياراتقان، دۆلەتنىڭ يۇقىرى قاتلاملىرىدا مۇھىم ئورۇن تۇتقان ئايالالارمۇ بار. شۇلارمۇ كىچىكىدە سىلە - بىزلەرنىڭ قىزلىرىمىزغا ئوخشاش قىز بالا ئىدى. ئۇلار ئۇشتۇمتۇت شۇنداق نەتىجىلەرنى يارىتىپ شۇ ئەمەللەرگە ئېرىشكەن ئەمەس، بەلكى ئاتا - ئانىسىنىڭ كۆڭۈل قويۇپ تەربىيىلىشىدىن بولغان. ئاللاھ تائالا ئوغۇللارنىلا زىننەت قىلىپ بەردۇق دېمەستىن قىزلارنىمۇ زىننەت قىلىپ بەردۇق دەپ، ئېنىق هالدا: "مالالار ۋە بالىلار دۇنيا تىرىكچىلىكىنىڭ زىننىتىدۇر" دېگەن. شۇڭا ئۇلارنى تەربىيىلەشتە ئۇلارنى تەڭ كۆرۈش، ئۇلارغا ياخشى ئەدەپ - ئەخلاق ۋە ئىلىم ئۆگىتىشىمىز كېرەك. پەيغەمبەر ئەلەيهىسسالام مۇنداق دەيدۇ: "**بىر ئادەمنىڭ پەرزەنتىگە ئەدەپ - ئەخلاق ئۆگەتكىنى بىر سائىلغا سەدىقە بەرگىنىدىن ياخشى**" (تىرمىزى توپلىغان). ئەخلاق - پەزىلەت دېگەن ئىنسانلارغا تۇغما ئەمەس، بەلكى بەلگىلىك تەربىيىلىنىش جەريانىدا بارلىققا كېلىدۇ. ئەخلاقى پەزىلەت تاشقى جەهەتتىكى تەربىيىلىنىشنى ئىچكى جەهەتتىن قوبۇل قىلىش ئارقىلىق پەيدا بولىدۇ. پەرزەنتلىرىمىزنى ئەدەپ - ئەخلاقلىق تەربىيىلەشتە ياخشى ئەدەپ - ئەخلاقنى ئۆزىمىز ئارقىلىق پەرزەنتلەرگە قارىتىشىمىز كېرەك. پەيغەمبەر ئەلەيهىسسالام مۇنداق دەيدۇ: "**ئادەم ئۆلسە ئۇ كىشىگە ساۋاب يېتىدىغان ئەمەللەر توختايدۇ. لېكىن ئۇچ نەرسىدىن ئۇ كىشىگە ساۋاب يېتىپ تۇرىدۇ: بىرىنچىسى، سەدىقە جارىيە (خەلقىنىڭ هەقسىز پايدىلىنىشى ئۈچۈن سېلىنغان مەسچىت، يول - كۆۋرۈك، قۇدۇقتىن ئىبارەت)؛ ئىككىنچىسى، ئىلىم ئۆگەنگەن بولسا (شۇ ئۆگەنگەن ئىلمى ئارقىلىق خەلقنى توغرا يولغا باشلىسا): ئۈچىنچىسى، ياخشى پەرزەنتى بولسا (ئاتا - ئانىسىغا داۋاملىق دۇئا قىلىپ تۇرسا)، مۇشۇ ئەمەللەرنىڭ ساۋابى ئادەمگە مەڭگۈ يېتىپ تۇرىدۇ**" (بۇخارى توپلىغان). بۇ هەدىستىمۇ ئوخشاشلا ياخشى ئىش قىلىش، ئىلىم ئۆگىنىش، پەرزەنتلەرنى ياخشى تەربىيىلەش بايان قىلىنغان. ئەبۇ هۇرەيرە رەزىيەللاهۇ ئەنهۇدىن رىۋايەت قىلىنىشچە، پەيغەمبەر ئەلەيهىسسالام هەر قانداق بوۋاق تۇغۇلغان چېغىدا ئىسلام بىلەن تۇغۇلدىغانلىقىنى، ئۇنىڭدىن كېيىن ئۇنىڭ قانداق ئادەم بولۇشى ئاتا - ئانىغا باغلىق ئىكەنلىكىنى تەكىتلىگەن (مۇسلىم توپلىغان هەدىس).

يۇقىرىقى ئايەت ۋە هەدىسلەردىن مەلۇمكى، مال - دۇنيا ۋە پەرزەنتتىن ئىبارەت تىرىكچىلىك زىننىتىنىڭ ئۆز جايىنى تېپىشى هەم قەدىر - قىممىتىنى نامايان قىلىشى ئاتا - ئانىنىڭ ئىلكىدە بولىدۇ. پەرزەنتتىن ئىبارەت زىننەتنى ئائىلىۋى تۇرمۇشنىڭ هەقىقىي زىننىتى، گۈزەللىكى قىلىش ئۈچۈن، ئۇلارنى

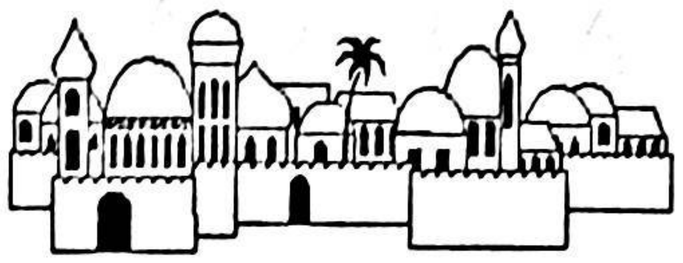

ياخشى تەربىيلەپ چوڭ قىلىشىمىز كېرەك.

ئاللاھ تائالا ئۆز بەندىلىرىگە مال-دۇنيا ۋە پەرزەنت بەرىشىنىڭ ئۇلارنى سىناش ئىكەنلىكى توغرىسىدا مۇنداق دەيدۇ:

سىلەرنىڭ مال‌لىرىڭلار، بالىلىرىڭلار(سىلەرگە ئاللاھ تەرىپىدىن) بىر تۇرلۇك سىناقتۇر، ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا كاتتا ساۋاب بار.

ـــسۇرە«تەغابۇن»(64-سۇرە)، 15-ئايەت

دېمەك، ئاللاھ تائالا ئىنسانلارنى سىناش ئۈچۈن مال-دۇنيا ۋە پەرزەنتتىن ئىبارەت ئىككى ئامانەتنى تاپشۇردى. ئەمەلىي تۇرمۇشتا ئۇ ئىككى ئامانەتكە مۇناسىۋەتلىك نۇرغۇن سىناقلارغا دۇچ كېلىمىز. ھازىر جەمئىيەتتە مال-دۇنيا، پەرزەنت توغرىسىدا نۇرغۇن رەزىل ئىشلار يۈز بېرىۋاتىدۇ. توغرا يول بىلەن مال-دۇنيا قازانماسلىق، بالىلىرىنى پۇل تېپىپ جېنىنى باقسىلا بولىدى دەپ ئويلاش، پەرزەنتلەرنى كىچىكىدىنلا ئۆز مەيلىگە قويۇۋېتىپ ئۇلارنىڭ قانداق ئادەم بولۇشى بىلەن كارى بولماسلىق، ئۆزى ۋە پەرزەنتىنىڭ ئورتاق تەقدىر-ئىستىقبالى ھەققىدە ئويلانماسلىق، قايغۇرماسلىق، ھەرىكەت قىلماسلىق...قاتارلىقلار ئىسلام دىنىمىزنىڭ تەشەببۇسىغا يات بولغان، گۇناھكارلىققا سەۋەب بولغۇچى ئىللەتلەردۇر. ئاخىرىدا ئاتا-ئانىلارنىڭ مال-دۇنيا ۋە بالا-چاقىدىن ئىبارەت بۇ ئىككى ئامانەتنى ئاسراپ، ئۇلارنى زايا قىلماي، پەرزەنتلىرىنى ئاللاھ تائالاغا ئىبادەت قىلدۇرغان، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ سۇننەتلىرىگە ئەمەل قىلدۇرغان، ھالالىقنى سۆيدۈرگەن، ئەخلاقلىق، بىلىملىك، ياراملىق ئەۋلاد قىلىپ يېتىشتۇرۇشنى ئۇمىد قىلىمەن. ئاللاھ تائالا ھەممىمىزگە پەرزەنتلەرنى ياخشى تەربىيلەش روھى ۋە كۈچ-قۇۋۋىتى ئاتا قىلغاي!ـــئامىن!

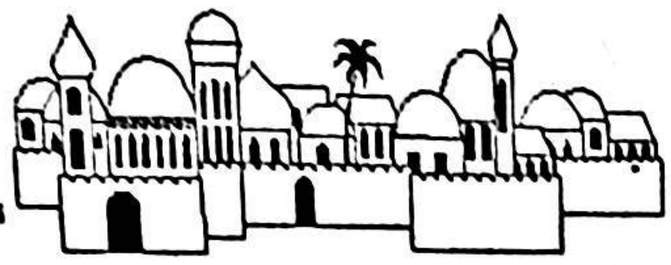

ئىسلام دىنى بوۋاقلارنى ئانا سۈتى بىلەن بېقىشنى تەشەببۇس قىلىدۇ

ئەلانۇر ئەبەيدۇللا

بسم الله الرحمن الرحيم

ئاللاھ تائالا پۈتكۈل كائىناتتىكى بارلىق جانلىقلارنى پەيدا قىلىپ، ئۇلارغا رىزىق بەرگۈچى قۇدرەتلىك، ئەڭ ئۇلۇغ زات بولغاچقا، تۆرەلمە ئانا قورسىقىدىكى چاغدا بالا ھەمرىيى قان تومۇرلىرى ئارقىلىق تۆرەلمىگە ئېھتىياجلىق بولغان ئوزۇقلۇقنى يەتكۈزۈپ، ماددا ئالمىشىشتىن ھاسىل بولغان كېرەكسىز ماددىلارنى ئانا تېنىگە قايتۇرۇپ تۆرەلمىنى تەرەققي قىلدۇرغان. ئاللاھ تائالا ھەر نەرسىنى ئالدىن بىلىدىغان بولغاچقا، بالا تۇغۇلغاندىن كېيىن ئۇنىڭ نېمىگە ئېھتىياجلىق ئىكەنلىكىنى بىلىپ، ئانا كۆكسى ئارقىلىق ئۇنىڭغا ئانا مېھرى ۋە ئوزۇقلۇقنى تەييارلىغان. مانا بۇ ئەقىل ئىگىلىرى ئۈچۈن ناھايىتى چوڭ بىر ھەقىقەتتۇر.

ئاللاھ تائالا مۇنداق دېگەن:

ئانىلار(بالىلارنى ئېمىتىش مۇددىتىدە) تولۇق ئېمىتمەكچى بولسا، تولۇق ئىككى يىل ئېمىتىشى لازىم. ئاتىلار ئانىلارنى قائىدە بويىچە يېمەك-ئىچمەك ۋە كىيىم-كېچەك بىلەن تەمىنلەپ تۇرۇشى كېرەك. كىشى پەقەت قولىدىن كېلىدىغان ئىشقىلا تەكلىپ قىلىنىدۇ.

—سۈرە«بەقەرە»(2-سۈرە)، 233-ئايەت

ئىسلام دىنىنىڭ مۇقەددەس كىتابى «قۇرئان كەرىم»دە بالىلارنىڭ ئانا سۈتىگە بولغان ئېھتىياجى ۋە بالىسىنىڭ ساغلام، ئەقىللىق بولۇشىنىڭ ئاساسى ئانا سۈتى ئىكەنلىكى بۇنىڭدىن 1400 يىللار بۇرۇنلا ئوتتۇرىغا قويۇلغان، ئانىلارنى ئوزۇقلاندۇرۇش ۋەزىپىسى ئاتىلارغا ئورۇنلاشتۇرغان. ھازىر ئانا سۈتى بىلەن بالا بېقىش ئىنسانىيەتكە ئورتاق ئىش بولۇپ قالدى. چۈنكى بوۋاقلارنىڭ ئۆسۈپ يېتىلىشىدە ھېچقانداق ئوزۇقلۇق ئانا سۈتىنىڭ ئورنىنى باسالمايدۇ. ئانا سۈتى ھەم پايدىلىق، قۇلايلىق، ئىسسىق-سوغۇقلۇق دەرىجىسى تەڭشەكلىك بولۇپ، ئانا سۈتىنىڭ ئارتۇقچىلىقى كۆپ. ئانا سۈتى تەركىبىدە كاربون سۇ بىرىكمىلىرىنىڭ نىسبىتى 1:3:6 بولىدۇ؛ ئانا سۈتى تەركىبىدە سۈت ئاقسىلى بولۇپ، ئاسان ھەزىم بولىدۇ؛ ئانا سۈتىنىڭ تەركىبىدە تويۇنمىغان ماي كىسلاتاسى بولۇپ، ئاسان ھەزىم بولىدۇ؛ ئانا سۈتى تەركىبىدە B تېپلىق سۈت قەنتى يۇقىرى بولۇپ، ئۇ چوڭ ئۇچەي تاياقچە باكتېرىيىسىنى تورمۇزلاپ، ئىچ سۈرۈشنىڭ

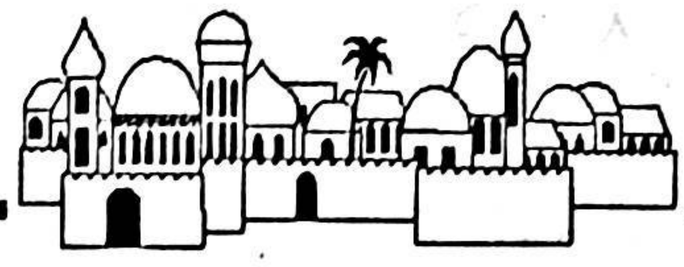

ئالدىنى ئالىدۇ؛ ئانا سۈتى تەركىبىدە ۋىتامىن ۋە مىنېرال ماددىلار كۆپ؛ كالتسىي ۋە فوسفورنىڭ نىسبىتى 2:1 بولۇپ، بەدەنگە ئاسان شۇمۇرۇلىدۇ؛ ئانا سۈتىدە كراخمال فېرمېنتى بولۇپ، ھەزىم قىلىشقا ياردەم بېرىدۇ؛ ئانا سۈتىنىڭ تەركىبىدە يەنە ئىممۇنىتېت ئاتىگىنى بولۇپ، باللارنىڭ ئىممۇنىتېت كۈچىنى ئاشۇرىدۇ. شۇڭا باللارنى ئانا سۈتى بىلەن بېقىپ ساغلام، ئەقىللىق تەربىيىلەش لازىم. ئانىلار بالا ئېمىتۈاتقان ۋاقتىتا ئاتىلار ئىمكانىيەتىنىڭ يېتىشىچە ئانىلارنى ئوزۇقلۇق تەركىبى مول بولغان يېمەكلىك بىلەن تەمىنلىشى لازىم. بۈنىڭدىن 1400 يىللار ئىلگىرى بېكتىلگەن بۇ ھەقىقەتنىڭ توغرىلىقى ھازىرقى زامان ئىلىم ـ پېنىدە ئىسپاتلىنىپ تەشەببۇس قىلىنۈاتىدۇ.

ھازىر جەمئىيىتىمىزدە باللارنى ئانا سۈتى بىلەن باقماي كالا سۈتى ۋە سۈت ياسالمىلىرى بىلەن بېقىۈاتقان ئەھۋال يەنىلا مەۋجۇت، ھايۋانىاتلار سۈتىنىڭ تەركىبىنى ئانا سۈتى بىلەن سېلىشتۇرغاندا، ئۈنىڭدا ئوزۇقلۇق تەركىب، فېرمېنت ۋە كالتسىينىڭ مىقدارى ناھايىتى تۆۋەن، كالا سۈتى بىلەن بېقىلغان باللاردا كالتسىي يېتىشمەسلىكتىن بولغان راخىت كېسىللىكلىرى ۋە ئوزۇقلۇق يېتىشمەسلىك كېسەللىكلىرى كۆپ كۆرۈلىدۇ. ئانا بالىسىنى ئۆزىنىڭ سۈتى بىلەن تەمىنلىگەندە، بالا ئانىلىق مېھرىنىڭ نەقەدەر چوڭقۇر ئىكەنلىكىنى تونۇپ يېتىدۇ. بالىنى ئېمىتىش ئانا ئۈچۈنمۇ پايدىلىق، بالا ئانا كۆكسىنى شوراپ بەرسە، ئانىدىكى سۈت بېزى ئاجرالمىلىرى راۋانلىشىپ، سۈت بېزى يالۇغىنىڭ ئالدىنى ئالغىلى بولىدۇ، ئەمچەك راكىنىڭ پەيدا بولۇش نىسبىتى تۆۋەنلەيدۇ.

ئانا سۈتى بىلەن بالا بېقىشنىڭ ئانىغا ۋە بالىغا پايدىلىق ئىكەنلىكىنى پۈتكۈل كائىناتنى ياراتقان ئاللاھ تائالا ئالدىن بىلگەچكە، ئانىلارغا باللارنى تولۇق ئېمىتىش ۋەزىپىسىنى بۇيرۇغان. بىز ئاللاھنىڭ بۇيرۇقىغا ئەمەل قىلساق، ئاندىن پەرزەنتلەرنىڭ سۈيەتلىك بېقىلىشىغا كاپالەتلىك قىلالايمىز.

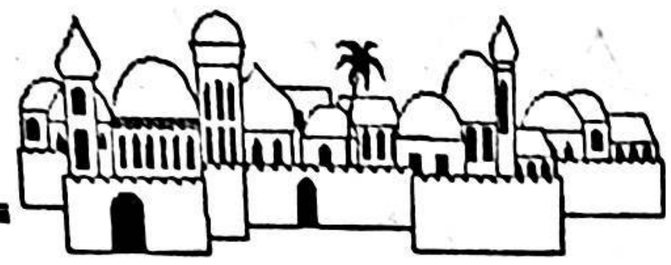

ئاللاهنىڭ رازىلىقى ئاتا ـ ئانىنىڭ رازىلىقىدا

ئابدۇۋاھاب مۇھەممەد

بسمللاهىر رەھمانىر رەھىم

ئاتا ـ ئانىغا ۋاپادار بولۇش، ئاتا ـ ئانىنى ھۆرمەتلەش، قەدىرلەش ۋە ئۇلارنىڭ ھالىدىن ياخشى خەۋەر ئېلىش، پەرزەنت بولغۇچىنىڭ ئاتا ـ ئانىسىغا بولغان مەجبۇرىيىتى ۋە مەسئۇلىيىتىنى ئادا قىلىشىدىكى ئەڭ ئەقەللىي تەلەپ، شۇنداقلا ئادەم بولۇشتىكى ئەڭ ئاساسىي ئەخلاق ـ پەزىلەت. ئىنسانىنىڭ دۇنيادا ئەڭ دەسلەپ ئورناتقان كىشىلىك مۇناسىۋىتى ئاتا ـ ئانىسى بىلەن بولغان مۇناسىۋەتتۇر. كىشىلەر ئىچىدە سىزگە ئەڭ ياخشىلىق قىلىدىغىنى، ئىشىڭىزغا ئەڭ كۆڭۈل بۆلىدىغىنى، بەخت ـ سائادەتلىك بولىشىڭىزغا ئەڭ ھېرىس بولىدىغىنى ئاتا ـ ئانىڭىزدۇر، ئۇلار سىزنىڭ مەۋجۇتلۇقىڭىزنىڭ سەۋەبى، ھېچ نەرسىگە كۈچىڭىز يەتمەيدىغان ئاجىز ۋاقتىڭىزدا سىزنى ئاسرىدى، تەربىيىلىدى، خۇشاللىقىڭىز، راھىتىڭىزنى دەپ كۆپ مۇشەققەتلەرنى تارتتى. شۇڭا ئۆز ئاتا ـ ئانىسىغا ۋاپا يەتكۈزەلمىگەن ئادەمنىڭ قەۋم ـ قېرىنداشلىرى، ئەل ـ ئاغىنىلىرى، ئۇستازلىرى، خىزمەتداشلىرى، شۇنداقلا كوللېكتىپ ۋە دۆلەت بىلەن بولغان مۇناسىۋەتنى ياخشى بىر تەرەپ قىلالىشى ئەسلا مۇمكىن ئەمەس. ئاتا ـ ئانا دەرەخنىڭ ئۇلىغا، پەرزەنت دەرەخنىڭ شېخىغا ئوخشايدۇ، شاخ ئۇلىنىڭ قەدىرىنى بىلمىسە، شاخنىڭمۇ قىممىتى بولمايدۇ. بۇيۇك ئىسلام دىنىمىز ئاتا ـ ئانىغا ۋاپادار بولۇشنى ۋە ئۇلارنى ھەر ۋاقىت ھۆرمەت قىلىشنى ئەڭ ئۇلۇغ ۋەزىپە دەپ قاراپ، ئاتا ـ ئانىلىرىغا ۋاپادارلىق قىلغۇچىلارغا دۇنيادا بەختلىك ۋە ئاخىرەتتە سائادەتمەن بولىدىغانلىقى بىلەن خۇشخەۋەر بەرگەن.

ساھابىلاردىن بىرى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن ئۆزىنىڭ ۋاپادارلىق قىلىشىغا ۋە ياخشى مۇئامىلىسىگە كىمنىڭ ئەڭ لايىق ئىكەنلىكىنى سوراپ كەلگىنىدە، ئاتا ـ ئانىنىڭ بولۇپمۇ ئانىنىڭ ھەققىنىڭ ئۇلۇغلىقىنى ئىپادىلەپ بېرىدىغان مۇبارەك ھەدىسى بىلەن جاۋاب بەرگەن. ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: ”بىر ئادەم پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قېشىغا كېلىپ:’ئى رەسۇلۇللاھ، مېنىڭ ياخشىلىق قىلىشىمغا ئەڭ لايىق ئادىمىم كىم؟‘ دەپ سورىدى. رەسۇلۇللاھ:’ ئاناڭ‘ دەپ جاۋاب بەردى. ئۇ ئادەم:’ئاندىن قالسىچۇ؟‘ دەپ سورىدى. رەسۇلۇللاھ:’ئاناڭ‘دەپ جاۋاب بەردى. ئۇ ئادەم:’ئاندىن قالسىچۇ؟‘دەپ سورىدى. رەسۇلۇللاھ: ’ئاناڭ‘ دەپ جاۋاب

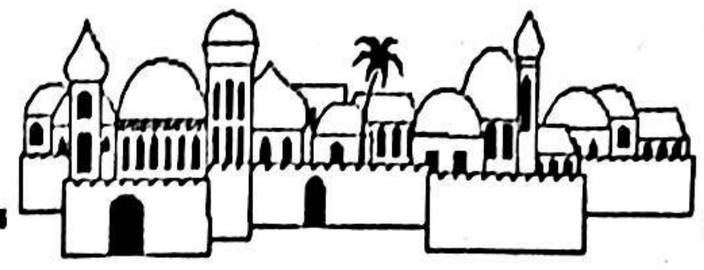

بەردى. ئۇ ئادەم:'ئاندىن قالسىچۇ؟' دېدى. رەسۇلۇللاھ:'ئاندىن قالسا ئاتاڭ دېدى'' (بۇخارى توپلىغان).

شۇبھىسىزكى، بۇ ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئانىغا ياخشىلىق قىلىشقا ئۈچ قېتىم، دادىغا ياخشىلىق قىلىشقا بىر قېتىم تەۋسىيە قىلدى. چۈنكى ئانا ئۆزى يالغۇزلا ھامىلدارلىق، تۇغۇش، ئېمىتىش، سۈتتىن ئايرىش قاتارلىق كۆپ جاپالارنى تارتىدۇ. بۇنىڭدىن سىرت بالىنى تەربىيىلەشتە ۋە ئۇنى ئاسراشتا دادا بىلەن تەڭ ھەتتا دادىدىنمۇ كۆپرەك كۈچ چىقىرىدۇ.

ئاللاھ تائالا ئۆزىنىڭ بۇيۇك كىتابى «قۇرئان كەرىم»دە بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ:

بىز ئىنسانىنى ئاتا-ئانىسىغا ياخشىلىق قىلىشقا بۇيرۇدۇق. ئىنسانىنى ئانىسى مۇشەققەت بىلەن قورساق كۆتۈرۈپ، مۇشەققەت بىلەن تۇغدى. ئۇنىڭغا قورساق كۆتۈرۈش مۇددىتى ۋە ئۇنى سۈتتىن ئايرىش مۇددىتى 30 ئايدۇر. تاكى ئۇ (بوۋاق ئۆسۈپ) كۈچ-قۇۋۋىتكە تولۇپ، 40 ياشقا يەتكەندە ئۇ: 'پەرۋەردىگارىم! سېنىڭ ماڭا ۋە ئاتا-ئانامغا بەرگەن نېمىتىڭگە شۈكۈر قىلىشنى ۋە سەن رازى بولىدىغان ياخشى ئىشنى قىلىشىمنى ماڭا ئىلھام قىلغىن، مەن ئۈچۈن مېنىڭ ئەۋلادىمنى تۈزىگىن(يەنى مېنىڭ ئەۋلادىمنى ياخشى ئادەملەردىن قىلغىن)، مەن ھەقىقەتەن ساڭا(جىمى گۇناھلاردىن) تەۋبە قىلدىم، مەن ھەقىقەتەن مۇسۇلمانلاردىندۇرمەن' دەيدۇ. ئەنە شۇنداق كىشىلەرنىڭ ياخشى ئىشلىرىنى قوبۇل قىلىپ، يامان ئىشلىرىنى كەچۈرۈم قىلىمىز، ئۇلار(ئاللاھ يامان ئىشلىرىنى كەچۈرگەنلەر بىلەن) جەننەتتە بولىدۇ، (بۇ) ئۇلارغا قىلىنغان راست ۋەدىدۇر.

ـــسۈرە«ئەھقاف»(46-سۈرە)، 15—16-ئايەتلەر

ئايەت ۋە ھەدىستە دادىمۇ ئاللاھ ۋە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ۋەسىيتىگە مۇيەسسەر بولدى. چۈنكى دادا بالىغا كۆكۈل بۆلۈشتە، ئۇنى بەخت-سائادەتلىك قىلىشتا كۈچىنى ئايمايدۇ. ئۇ بالىغا ئوزۇقلۇق راستلاش، بالىنى كۆكۈللۈك تۈرمۇشقا ئېرىشتۈرۈش ئۈچۈن تىرىشىپ ئىشلەيدۇ. شۇڭا بالىنىڭ ئاتا-ئانىسىغا ۋاپادار بولۇشى، كىچىكلىكى ۋە ئاجىزلىقىدا ئاتا-ئانىسىنىڭ ئۆزىگە قىلغان ئەجر-مېھنىتىنى ئەسلەپ ئۇلارغا ياخشى مۇئامىلىدە بولۇشى، ئاتا-ئانىسىنى رازى قىلىدىغان ئىشلارغا ئالدىراپ، ئاتا-ئانىسىنى نارازى قىلىدىغان ياكى ئۇلارنىڭ ھېسسىياتىغا ئازار بېرىدىغان ئىشلاردىن ساقلانغان رەۋىشتە ئۇلارغا كۆيۈمچان بولۇشى، ئاتا-ئانىنىڭ ئىشلىرىغا، خۇسۇسەن ئۇلار چوڭ بولۇپ، ياشىنىپ ئاجىزلىغان مەزگىلدە تېخىمۇ كۆكۈل بۆلۈشى باش تارتىشقا بولمايدىغان مەجبۇرىيىتىدۇر.

ھەقىقىي مۆمىن كىشى ئاتا-ئانىنىڭ ئۆزىدىكى ھەققىگە،

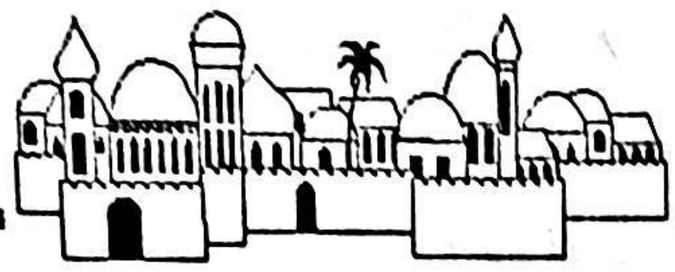

بويسۇنۇش، ئۇلارغا ياخشى مۇئامىله قىلىش، ئۇلارغا خەير-ئېھسان قىلىشنىڭ زۆرۈرلۈكىگە ئىشىنىدۇ. بۇ ئاتا-ئانىنىڭ يۈزى ياكى ئۇلار بالا ئۈچۈن تەقدىم قىلغان ئىشلارنىڭ ياندۇرۇلۇشى ئۈچۈن بولماستىن بەلكى ئاللاھ ئەززە ۋە جەللە بالىنى ئاتا-ئانىسىغا بويسۇنۇشقا بۇيرۇغانلىقى ئۈچۈن بولۇپ، ئاللاھ بالىغا ئاتا-ئانىغا ياخشىلىق قىلىش، ئۇنىڭغا كۆيۈنۈشنى ھەتتا ئۆزىگە ئىبادەت قىلىشنىڭ زۆرۈرلىكى بىلەن بىللە كەلتۈرگەن. بۇ ھەقتە ئاللاھ بۇيۇك كىتابىدا مۇنداق دەيدۇ:

پەرۋەردىگارىڭ پەقەت ئۇنىڭ ئۆزىگىلا ئىبادەت قىلىشىڭلارنى ۋە ئاتا-ئاناڭلارغا ياخشىلىق قىلىشىڭلارنى تەۋسىيە قىلدى، ئۇلارنىڭ بىرى يا ئىككىلىسى سېنىڭ قول ئاستىڭدا بولۇپ ياشىسىپ قالسا، ئۇلارغا ئوھوي دېمىگىن(يەنى مالالليقنى بىلدۈرىدىغان شۇنچىلىك سۆزنىمۇ قىلمىغىن)، ئۇلارنى دۆشكەلىمىگىن، ئۇلارغا ھۆرمەت بىلەن يۇمشاق سۆز قىلغىن. ئۇلارغا كامالى مېھرىبانلىقتىن ناھايىتى كەمتەر مۇئامىلىده بولغىن ۋە: 'ئى پەرۋەردىگارىم! ئۇلار مېنى كىچىكلىكىمده تەربىيىلىگىنىدەك ئۇلارغا مەرھەمەت قىلغىن' دېگىن.

——سۈرە«بەنى ئىسرائىل»(17-سۈرە)، 23—24-ئايەتلەر

كىشى ئاللاھقا بويسۇنۇپ ۋە ئۇنىڭ تەۋسىيىسىنى قوبۇل قىلىپ، ئاتا-ئانىنىڭ ھەققىنى تونۇسا ئەلۋەتتە ئۇ ئاتا-ئانىنىڭ ئالدىدا تۆۋەندىكىدەك قائىدىلەرگە ئەمەل قىلىدۇ:

1. گۇناھ-مەئسىيەتلىك ئىش بولمىسىلا، ئاتا-ئانىسىنىڭ بۇيرۇغانلىرىغا بويسۇنىدۇ، توسقانلىرىدىن يانىدۇ. ئۇلۇغ ئاللاھ بۇيۇك «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دەيدۇ:

ئۇلارغا دۇنيادا ياخشى مۇئامىلىده بولغىن(يەنى دىنىڭغا زىيان يەتمەيدىغان ئاساستا ياخشىلىق قىلغىن)، ماڭا تائەت بىلەن قايتقان ئادەمنىڭ يولىغا ئەگەشكىن، ئاندىن مېنىڭ دەرگاھىمغا قايتىسىلەر، سىلەرگە قىلمىشىڭلارنى ئېيتىپ بېرىمەن.

——سۈرە«لوقمان»(31-سۈرە)، 15-ئايەت

2. ئاتا-ئانىسىنى ھۆرمەتلەيدۇ، چوڭ بىلىدۇ، ئۇلارغا كەمتەر بولىدۇ. گەپ-سۆزده ئۇلارنىڭ ئىززىتىنى قىلىدۇ، ئۇلارغا قوپاللىق قىلمايدۇ. ئۇلارنىڭ ئاۋازىدىن يۇقىرى ئاۋازدا گەپ قىلمايدۇ، ئۇلارنىڭ ئالدىدا ماڭمايدۇ، خوتۇن ياكى بالىسىنى ئۇلاردىن ئۇستۇن بىلمەيدۇ، ئۇلارنى ئىسمى بىلەن چاقىرمايدۇ، بەلكى ئانا، ئاتا(ياكى ئاپا، دادا) دەپ چاقىرىدۇ. ئۇلارنىڭ رۇخسىتى ۋە رازىلىقىسىز سەپەرگە چىقمايدۇ. ئىبنى ئەمرى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ھەدىس رىۋايەت قىلىپ مۇنداق دەيدۇ:"بىر ئادەم پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قېشىغا كېلىپ جىھادقا چىقىشقا رۇخسەت سورىغاندا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام:"ئاتا-ئاناڭ ھاياتمۇ؟

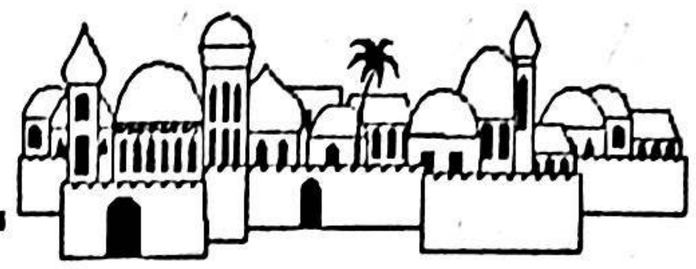

" دېگەن. ئۇ: "ھەئە" دېۋېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: "شۇ ئىككىسى توغرىلىق جىھاد قىلغىن" دېگەن(بۇخارى، مۇسلىم توپلىغان).

3. قولىدىن كېلىشچە ياخشىلىق قىلىدۇ. تاماق بېرىش، كىيىم كىيگۈزۈش، كېسىلنى داۋالىتىش، زىياندىن ساقلاش، ئۆزىنى پىدا قىلىشلارغا ئوخشاش ياخشىلىق ۋە خەير-ئېھسانلاردىن چامىسىنىڭ يېتىشىچە قىلىدۇ. ئۇلۇغ ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە خەۋەر بېرىپ مۇنداق دەيدۇ:

(ئى مۇھەممەد!) سەندىن(مالىلرىنى) قانداق سەرپ قىلسا بولىدىغانلىقىنى سورايدۇ، ئېيتقىنكى: 'مال-مۈلكىڭلاردىن نېمىنى سەرپ قىلماقچىلار، ئۇنى ئاتا-ئاناڭلارغا، خىش-ئەقرىبالىرىڭلارغا، مىسكىنلەرگە ۋە ئىبن سەبىلەرگە سەرپ قىلساڭلار بولىدۇ. ياخشىلىقتىن نېمىنى قىلماقچىلار، ئاللاھ ئۇنى بىلىپ تۇرىدۇ'.

—سۈرە«بەقەرە» (2-سۈرە)، 215-ئايەت

4. ھەممىدىن بۇرۇن ئۇلارغا سىلە-رەھىم قىلىدۇ. ئۇلار ئۇچۇن دۇئا قىلىدۇ، ئۇلارنىڭ گۇناھىنىڭ مەغپىرەت بولۇشىنى تىلەيدۇ، ۋەدىلىرىنى ئورۇندايدۇ، دوستلىرىنى ھۆرمەتلەيدۇ. ئەبۇ سەيد سەئىدى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، ئەنسارىلاردىن بىر ئادەم كېلىپ:" يا رەسۇلۇللاھ، ئاتا-ئانام ئۆلۈپ كەتكەندىن كېيىن ئۇلارغا مەن قىلغۇدەك ياخشىلىق قالدىمۇ؟" دېگەندە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: "ھەئە، ئۇلار ھەققىدە نامىاز ئوقۇش، ئۇلار ئۈچۇن مەغپىرەت تىلەش، ئۇلارنىڭ ۋەدىلىرىنى ئورۇنداش، ئۇلارنىڭ دوستلىرىنى ھۆرمەت قىلىش ۋە سىلە-رەھىم قىلىشقا تېگىشلىكلەرگە سىلە-رەھىم قىلىشتىن ئىبارەت تۆت ئىش بار. مانا بۇ ئۇلاردىن كېيىن ساڭا قالغان، سەن قىلىشقا تېگىشلىك ياخشى ئىشلار" (ئەبۇ داۋۇد، ئىبنى ماجە توپلىغان).

5. ھەممە ئىشلىرىدا ئۇلارغا مەسلىھەت سالىدۇ، ئۇلارنىڭ پىكرىگە خىلاپلىق قىلىشقا مەجبۇر بولۇپ قالسا، سەۋەبىنى چۈشەندۈرۈپ ئۆزرە ئېيتىدۇ. ئاتا-ئانىسىنى رەنجىتمەيدۇ، دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە بەختسىز بولۇشتىن قورقۇپ ئۇلارنىڭ غەزىپىنى كەلتۈرۈشتىن ئېھتىيات قىلىدۇ. پەرزەنتلىرىنىڭمۇ كەلگۈسىدە ئۆزىنىڭ ئاتا-ئانىسىغا قوپال مۇئامىلە قىلغىنىدەك مۇئامىلە قىلىشىدىن ئەنسىرەيدۇ. بۇ ھەقتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئاگاھلاندۇرۇپ مۇنداق دېگەن: "سىلەرگە ئەك چوك گۇناھتىن خەۋەر بېرەيمۇ؟ ئۇ، ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرۈش ۋە ئاتا-ئانىنى قاقشىتىشتىن ئىبارەتتۇر"(مۇسلىم توپلىغان). ئەمىر ئىبنى مۇررەتىل جۇھەنى ھەدىس رىۋايەت قىلىپ مۇنداق دەيدۇ:"بىر كىشى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قېشىغا كېلىپ:'بەش ۋاق نامازنى ئوقۇسام، پەرز روزىنى تۇتسام، زاكاتنى ئادا قىلسام، ھەج قىلسام ماڭا قانداق ئەجىر بېرىلىدۇ؟' دەپ سورىغاندا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام:'مۇشۇنداق قىلغان كىشى ئاتا-

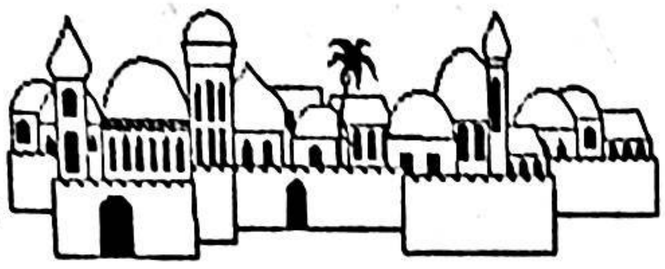

ئانىسىنى قاقشاتمىسلا پەيغەمبەرلەر، سىددىقلار، شەھىدلەر، سالىھلار بىلەن بىللە بولىدۇ' دېگەن"(ئەھمەد، تەبرانى توپلىغان).

6. ئۇلاردىن يۇقىرى ئورۇندا ئولتۇرمايدۇ، تەكەببۇرلۇق قىلىپ ئۇلارنىڭ قېشىدا پۇتىنى سۇنمايدۇ. ھەر قانچە يۇقىرى دەرىجىلىك خىزمەتچى بولسىمۇ دادىغا مەنسۇپ بولۇشتىن نومۇس قىلمايدۇ. ئاتا ـ ئانىسىنى تونۇماس بولۇۋېلىشتىن ساقلىنىدۇ.

7. ئاتا ـ ئانىسىنى ھايات ۋاقتىدا يوقلاپ تۇرغىنىدەك، ئۆلۈپ كەتكەندىن كېيىنمۇ زىيارەت قىلىپ تۇرىدۇ، ئۇلار ھەققىدە سەدىقە قىلىدۇ، ئۇلار ئۈچۈن مۇناداق دۇئا قىلىدۇ:"ئى پەرۋەردىگارىم! ئۇلار مېنى كىچىكلىكىمدە تەربىيىلىگىنىدەك ئۇلارغا مەرھەمەت قىلغىن، ھېسساب ئالىدىغان كۈندە(يەنى قىيامەت كۈنىدە) ماڭا، ئاتا ـ ئانامغا ۋە مۆمىنلەرگە مەغپىرەت قىلغىن".

قىسقىسى، ئاتا ـ ئانىغا ياخشىلىق قىلىش ھەر بىر پەرزەنتنىڭ باش تارتىپ بولماس بۇرچى. ئاتاقلىق ئەدىب مۇھەممەد سىدىق بەرشىدى ئېيتقاندەك: "ئاتا ـ ئانىنىڭ ئەڭ ئاددىي ھەققى شۇدۇركى، ئۇلارنىڭ ۋاستىسى بىلەن سەن دۇنياغا تۆرەلدىڭ، شۇنىڭ ئۈچۈن ئاتا ـ ئاناڭنى ھەمىشە ھۆرمەت قىل ۋە ئۇلۇغ بىل".

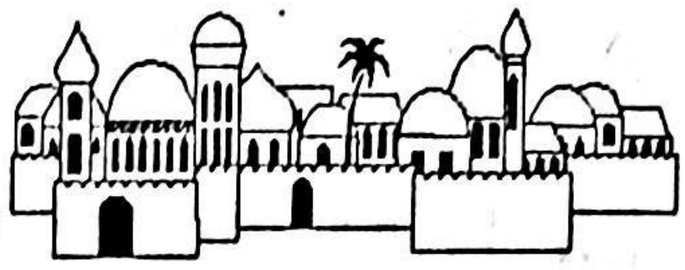

ئاتا ـ ئانىڭنىڭ ياخشىلىق قىلىڭ

مۇھتەرەم ھاجى

بسم الله الرحمن الرحيم

ھەممىمىزگە مەلۇم، ئادەمنىڭ ئىچكى ھېسسىياتى ئۆزىگە ياخشىلىق قىلغان، باشقا كىشى چۈشىگەن چاغلاردا ھەمدەمدە بولغان، ئېغىرچىلىق ـ خۇشاللىق كۈنلەردە بىرگە بولغان كىشىلەردىن سۆيۈنىدۇ، قەلبى دائىم ئاشۇنداق كىشىلەرگە ئىنتىلىدۇ، كۆڭلى ئاشۇنداق كىشىلەر بىلەن خىيال سۈرگىنىدە ئارام تاپىدۇ، شۇڭا ئۇلارنى دائىم ياد ئېتىپ تۇرىدۇ، ئۇلارنىڭ قىلغان ياخشىلىقىنى ئەسلەپ تۇرىدۇ. ئۇنداقتا بىز ئۇچۇن ئاشۇنداق سۆيۈنۈشكە، ئاشۇنداق ئىنتىلىشكە، ئاشۇنداق ئەسلەپ تۇرۇشقا ئەڭ لايىق كىشىلەر كىم؟

بىزنى يوقلۇقتىن بار قىلغان، دۇنياۋى تۇرمۇشىمىزدىكى توغرا ـ خاتا يوللارنى بېكىتىپ، ئېنىق ئايرىپ بەرگەن ئۇلۇغ پەرۋەردىگارىمىز ئاللاھ تائالادىن قالسىلا، بىزلەرگە ئەڭ كۆپ ئەجىر سىڭدۈرگەن، دەردىمىزنى تارتقان، ياخشىلىقلار ئاتا قىلغان كىشىلەر بىزنىڭ ئاتا ـ ئانىمىز بولۇپ، دۇنيادا بىزلەر ئۈچۈن ئۇلاردەك جاپا چەككەن، غېمىمىزنى يېگەن كىشىلەر يوق. شۇڭا ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە ئاتا ـ ئانىنىڭ ھەققىنى ئالاھىدە زىكىر قىلىپ، بۇ ھەقنى ئۆزىنىڭ ھەققى بىلەن يانداشتۇرۇپ، ئۆزىنىڭ ھەققىدىن قالسىلا ئاتا ـ ئانىنىڭ ھەققى كۆرۈلدىغانلىقىنى جاكارلىغان.

ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېگەن:

سىلەر ئاللاھقا ئىبادەت قىلىڭلار، ئۇنىڭغا ھېچ نەرسىنى شېرىك كەلتۈرمەڭلار، ئاتا ـ ئانىڭلارغا...ياخشىلىق قىلىڭلار!

ـــــسۈرە«نىسا»(4 ـ سۈرە)، 36 ـ ئايەت

دېمەك، ئاللاھ تائالانىڭ بىزلەرنى ياراتقان، نازۇنېمەتلەرنى ئاتا قىلغان، ياخشى ـ يامان يوللارنى ئوچۇق ئايرىپ، ھەقىقەتنى بايان قىلىپ بەرگىنىدەك نۇرغۇنلىغان نېمەتلىرى بار. ئاتا ـ ئانىلارنىڭ بىزلەرنى تۇغۇپ، تەربىيىلەپ چوڭ قىلغان كۆپلىگەن ئەجىرلىرى بار. شۇڭا بۇ ھەقلەرنى تەلتۆكۈس، ئۆز جايىدا ئادا قىلىش ھەربىر مۇسۇلمان بالىسىنىڭ قىلىشقا تېگىشلىك مەجبۇرىيىتى. ئۇنىڭ ئەبباس مۇنداق دېگەن:

«قۇرئان كەرىم»دە ئۇچ ئايەت بولۇپ، ئاشۇ ئۇچ ئايەتكە ياندىشىپ كەلگەن يەنە ئۇچ ئايەت بار. ھەربىر ئايەت ئۆزى بىلەن ياندىشىپ كەلگەن يەنە بىر

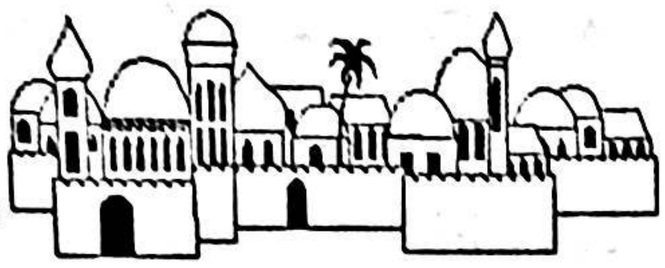

ئايەت بىلەن تەڭ ئەمەلىيلەشمىسە ھەر ئىككىسىلا مەقبۇل بولمايدۇ. ئۇنىڭ بىرىنچىسى:

ئاللاھ تائالاغا ئىتائەت قىلىڭلار ۋە پەيغەمبەرگە ئىتائەت قىلىڭلار.

ـــــسۈرە«مائىدە»(5 ـ سۈرە)، 92 ـ ئايەت

ھەرقانداق بىر كىشى ئاللاھقا ئىتائەت قىلىپ، پەيغەمبەرگە ئىتائەت قىلمىسا، ئۇنىڭ ئىتائەتى مەقبۇل ئەمەس. ئىككىنچىسى:

سىلەر نامازئۇقۇڭلار ۋە زاكات بېرىڭلار!

ـــــسۈرە«بەقەرە»(2 ـ سۈرە)، 43 ـ ئايەت

ھەرقانداق بىر ئادەم نامازئۇقۇپ زاكات بەرمىسە ئۇقۇغان نامىزى مەقبۇل بولمايدۇ. ئۈچىنچىسى:

سەن ماڭا ۋە سېنىڭ ئاتا ـ ئانىڭغا شۈكۈر قىل!

ـــــسۈرە«لوقمان»(31 ـ سۈرە)، 14 ـ ئايەت

ھەرقانداق بىر كىشى ئاللاھ تائالاغا شۈكۈر قىلىپ، ئۆز ئاتا ـ ئانىسىغا شۈكۈر قىلمىسا، ئۇنىڭ قىلغان شۈكۈرىسى مەقبۇل بولمايدۇ.

بۇ يەردىكى شۈكۈر ئاتا ـ ئانىسىغا ياخشىلىق قىلىشتىن ئىبارەت بولۇپ، ئاتا ـ ئانىسىغا ھەر تۈرلۈك ۋاستىلەر بىلەن ياخشىلىق قىلىپ، ئۇلارنىڭ رازىلىقىنى ئېلىشنى كۆرسىتىدۇ. چۈنكى ئاتا ـ ئانا غەزەپلەنسە، ئاللاھ غەزەپلىنىدۇ، ئاللاھنىڭ غەزىپىگە ئۇچرىغان كىشى ھەرگىز ياخشى كۈنگە قالمايدۇ.

ئاتا ـ ئانىغا ياخشىلىق قىلىش ئۇلۇغ ئىش، ئاتا ـ ئانىلار بىزنى تەربىيىلەپ مۇشۇ ھالغا كەلتۈرۈش يولىدا نۇرغۇنلىغان رىيازەتلەرنى چەككەن. بىز بىر كىچىك بالىنىڭ ئېھتىياجىنى نەزەر سېلىپ، ئۇنىڭ تۈغۈلۈپ چوڭ بولغۇچە بولغان ئارىلىقتىكى ئومۇمىي ھالىتىنى تەسەۋۋۇر قىلىپ باقايلى، بىز شۇ ھامان ئاللاھ تائالانىڭ: ”ئەي پەرۋەردىگارىم! سەن ئۇلار(ئاتا ـ ئانام) ئىككىسىگە مېنى كىچىكلىكىمدە تەربىيىلىگىنىدەك رەھمەت قىلغىن“ دېگەن ئايىتىنى ئوقۇيمىز.

ئويلاپ بېقىڭ! سىزنىڭ ئانىڭىز كۈنسېرى ئاجىزلاپ تۇرىدىغان توققۇز ئاي ئىچىدە سىزنى قورسىقىدا كۆتەردى، يەنە شۇ ئاجىزلىق ھالىتىدا سىزنى تۇغدى، سىزنىڭ قورساق ئىچىدىكى كۈنسايىن چوڭىيىشىڭىز، ئېغىرلىشىڭىز ئانىڭىزغا كۈنسايىن ئېغىرلىق ـ ئاجىزلىقلارنى ئېلىپ كەلدى. ئۇ ھەتتا سىزنى تۇغۇش ئالدىدا باشقا بىر دۇنياغا بېرىپ قالغاندەك، دۇنيانىڭ ھەممىسىنى قاراڭغۇلۇق بېسىپ كەتكەندەك، خۇددى ئۆلۈمنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگەندەك بولدى. لېكىن سىز تۇغۇلغاندىن كېيىن سىزنىڭ مېھرى ئىسسىق ئانىڭىز كۆزىنى ئېچىپ يېنىدا سىزنىڭ ياتقانلىقىڭىزنى كۆرگەن ھامان، بارلىق دەرد ـ ئەلەملەرنى،

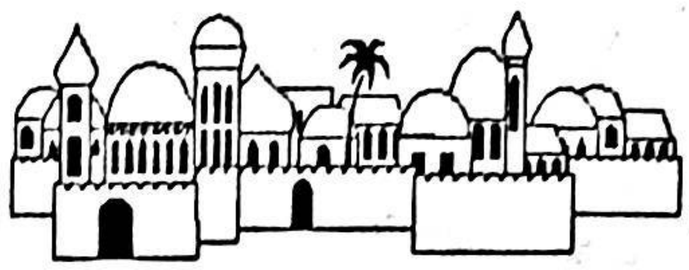

ئاغرىقلارنى پۈتۈنلەي ئۇنتۇپ كېتىدۇ، بارلىق ئۈمىد يوللىرىنى سىزگە باغلايدۇ، سىزدە گۈزەل تۇرمۇشنىڭ خۇشاللىقلىرىنى، بەخت ـ سائادەتلىرىنى كۆرىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ كېچە ـ كۈندۈزلەپ سىز ئۈچۈن ئىشلەيدۇ، سىزگە خىزمەت قىلىدۇ، سىزنىڭ كۈندىلىك ئوزۇقلۇقىڭىز ئۇنىڭ ئاق سۈتى بولىدۇ، سىزنىڭ تۇرىدىغان ئۆيىڭىز ئۇنىڭ ئىسسىق باغرى بولىدۇ، سىزنىڭ ئولتۇرىدىغان، مىندىغان نەرسىگىز ئۇنىڭ ئىككى قولى ـ دۇمبىسى بولىدۇ، ئۇ پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن سىزنىڭ ھالىڭىزدىن خەۋەر ئالىدۇ، ئۇ سىزنى تويغۇزۇش بەدىلىگە ئۆزى ئاچ قالىدۇ، سىزنى ئارام ئالدۇرۇش، ئۇخلىتىش ئۈچۈن ئۆزى تۇنەيدۇ. ئانا سىزنىڭ دۇچ كەلگەن، تاسادىپىيلىق، قورقۇنچ ھېس قىلغان ئىشلىرىڭىزدا ئۆزىڭىزنى قويىنىغا تاشلاپ يىغلايدىغان، دەرد ئېيتىدىغان، دەردىڭىزگە يېتىدىغان، بېشىڭىزنى سىلايدىغان شەپقەتچىڭىز. چۈنكى سىز ئاشۇنداق چاغلاردا ئانىڭىزنىڭ قۇچقىنى ئۆزىڭىزنىڭ پاناھ جايىدەك، ئۇنىڭ ئىسسىق باغرىنى ئۆزىڭىزنىڭ ئارزۇ ـ ئىستەكلىرى بىلەن تولغان كەڭ بىر دۇنيادەك ھېسسىياتلاردا بولىسىز. ھەمدە ئۆزىڭىزنى ئۇنىڭ قۇچقىغا تاشلىغان ھامان بارلىق قورقۇنچلاردىن خالىي بولىمەن دەپ قارايسىز.

سىزنىڭ ئاتىڭىزچۇ؟ ئۇ كېچە ـ كۈندۈزلەپ سىزنى ئويلايدۇ، سىز ئۈچۈن جان كۆيدۈرۈپ ئىشلەيدۇ، يول يۈرىدۇ، سەپەرگە چىقىدۇ، تاغ ـ داۋانلارنى كېسىدۇ، سىزنىڭ كىيىم ـ كېچەك، يېمەك ـ ئىچمىكىڭىزنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن نۇرغۇنلىغان دەرد ـ ئەلەم، جاپا ـ مۇشەققەتلەرنى تارتىدۇ، كۆپلىگەن خەتەرلەرگە يولۇقىدۇ. ئۇ مۇشۇنداق سەرگۈزەشتىلەرنى، تۇرمۇش جەريانلىرى، خىلمۇخىل كەچۈرمىشلەرنى ئۆتكۈزۈپ سىزنى تەربىيىلەيدۇ، سىزنىڭ ھالىڭىزدىن خەۋەر ئالىدۇ، سىز ئاتىڭىزنىڭ ئالدىغا كىرسىڭىز سىزدىن خۇشاللىنىدۇ، كۆڭلى ئېچىلىدۇ، ھەم سىزدىن پەخىرلىنىدۇ، ئۇ سىزگە نۇرغۇنلىغان ئۈمىد نەزەرلىرى بىلەن قارايدۇ. ياخشى ئۆسۈپ يېتىلىپ كەلگۈسىدە يارامليق ئادەم بولۇشىڭىزنى ئاللاھ تائالادىن تىلەيدۇ. ئاتىڭىز سىرتقا چىقىش ئۈچۈن سىزدىن ئايرىلىشقا تەمشەلسە، سىز ئۇنى قۇچاقلىمىسىز، ئۇنىڭ پېشىگە ئېسىلمىسىز، ئۇ خۇددى ئىككىنچى قايتىپ كەلمەيدىغاندەك بار ئاۋازىڭىز بىلەن ياش تۆكۈپ يىغلايسىز. ئاتىڭىز قايتىپ كەلگەندە خۇشاللىقىڭىزدىن ئۆزىڭىزنى ئۇنىڭ باغرىغا تاشلايسىز، يايراپ كېتىسىز. ئەنە ئاشۇ ئىككى كىشى سىزنىڭ ئاتا ـ ئانىڭىز بولىدۇ. ئەنە ئاشۇ ۋاقىتلار سىزنىڭ كىچىك گۆدەك، ئۆسمۈرلۈك چاغلىرىڭىز. ئۇنداقتا سىز ئاتا ـ ئانىڭىزغا قانداق قىلماقچى؟

ئابدۇللا ئىبنى ئەمرى ئىبنى ئاس رىۋايەت قىلىپ مۇنداق دېگەن: "بىر كىشى رەسۇلۇللاھنىڭ يېنىغا كىرىپ: 'ئۇنىڭغا، مەن ئەجىر ـ ساۋابقا

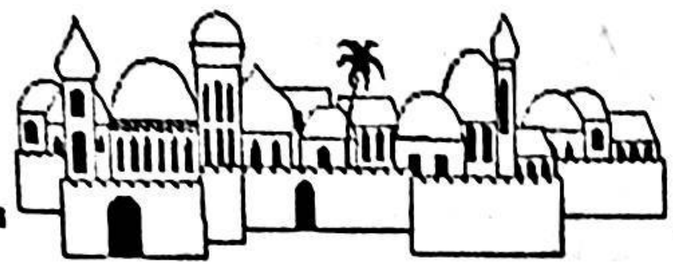

ئېرىشىش ئۈچۈن سىلىكە جىھاد قىلىش ۋە ھىجرەت قىلىش يولىدا ۋەدە بىلەن قەسەم قىلاي دەيمەن، دېدى. رەسۇلۇللاھ (ئۇنىڭدىن سوراپ): 'سېنىڭ ئاتا-ئانائىڭدىن بىرەرسى تىرىكمۇ؟ 'دېدى، ئۇ(جاۋاب قايتۇرۇپ): 'شۇنداق، بەلكى ئىككىسىلا ھايات بار'دېدى. رەسۇلۇللاھ(يەنە قايتىلاپ): 'سەن (بۇ ئارقىلىق)ئاللاھ تائالادىن ئەجر-ساۋاب ئىزدىمەكچىمۇ؟ 'دېدى. ئۇ(جاۋاب بېرىپ): 'شۇنداق' دېدى. رەسۇلۇللاھ: 'ئۇنداقتا سەن ئاتا-ئانائىڭنىڭ يېنىغا قايتىپ بېرىپ ئۇلار ئىككىسىگە ياخشى ھەمراھ بول'دېدى.

يەنە بىر ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يېنىغا بىر كىشى جىھاد توغرىسىدا مەسلىھەت سوراپ كەردى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭغا: 'سېنىڭ ئاتا-ئاناڭ بارمۇ؟ ' دېدى. ئۇ: ' شۇنداق، بار' دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: 'ئۇلار ئىككىسىگە ھەمراھ بول، چۈنكى جەننەت ئۇلار ئىككىسىنىڭ ئايىغى ئاستىدا' دېدى.

ھۆرمەتلىك قېرىنداشلار!ئاتا-ئانىلارنىڭ ھەققى بەك كۆپ، ئۇلارنىڭ بالىلار ئۈچۈن قىلغان ياخشىلىقلىرى تۆلەپ بولغۇسىز. شۇنداقتىمۇ سىز كۆز ئالدىڭىزدىكى بەزى مەجبۇرىيەتلەرنى ئىقتىدارىڭىزنىڭ يېتىشىچە ئورۇنداپ تۇرۇشىڭىز كېرەك. مەسىلەن، سىز ئۇلارنى ھۆرمەتلەش-ياخشى كۆرۈش، ئۇلار ئالدىدا ئەدەپ-ئەخلاقلىق بولۇش، تەلەپلىرىنى ئورۇنداپ بېرىش، ھەر خىل ۋاستىلەر بىلەن ئۇلارغا ئىللىقلىق يەتكۈزۈش قاتارلىق ئىشلار بىلەن ئۇلارنىڭ رازىلىقىنى ئېلىشىڭىز كېرەك. ئاتا-ئانىلارنىڭ ئارزۇ-ئىستەكلىرىنى ئىشقا ئاشۇرۇپ بېرىش يولىدا ھېچقانداق نەرسىڭىزنى ئايىماسلىقىڭىز كېرەك. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن:"سەن ۋە سېنىڭ مال-دۇنيايىڭ ئاتاڭغا تەۋە".

بۇ ھەدىس بالا ۋە بالىنىڭ قولىدىكى بارلىق نەرسە-كېرەك، پۇل-دۇنيا ئاتىغا تەۋە، ئاتا ئۇ نەرسىلەرنى خالىغانچە ئىشلىتىشكە ھوقۇقلۇق دېگەن ئۇقۇمنى بېرىدۇ. سىز ئاتا-ئانىڭىز بىلەن سۆزلەشكەندە يىرىك، قوپال سۆزلەرنى قوللانماڭ، ھەرگىز يۇقىرى ئاۋازدا گەپ قىلىپ، ئۇلارنى بىئارام قىلماڭ. ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېگەن:

ئۇلارغا ئۇھوي دېمىگىن(يەنى مالالليقنى بىلدۈرىدىغان شۇنچىلىك سۆزنىمۇ قىلمىغىن)، ئۇلارنى دۇشكەللىمىگىن.

——سۈرە«بەنى ئىسرائىل»(17-سۈرە)، 23-ئايەت

بۇ ئايەتتىن پەرزەنتنىڭ ئۇلارغا ئېغىر كېلىدىغان، كۆڭلىنى ئاغرىتىدىغان، ئازار بېرىدىغان، مەيۇسلەندۈرىدىغان بارلىق گەپ-سۆز، ئىش-ھەرىكەتلەردىن ئۆزىنى چەتكە ئېلىشى كېرەكلىكى چىقىپ تۇرىدۇ. شۇڭا ئاتا-ئانىغا خۇش چىراي بېقىش، تەبەسسۇم چىراي بىلەن قاراش، كۆيۈنۈپ ئۇلارنىڭ ھالىدىن

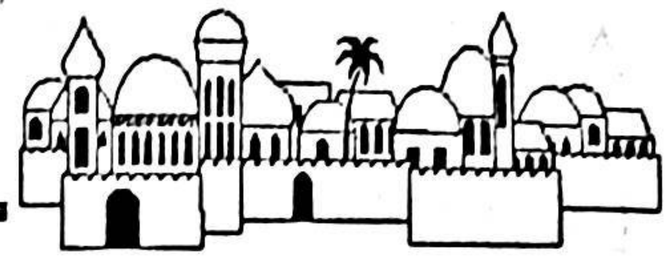

خەۋەر ئېلىش سىزنىڭ بۇرچىڭىز، چۈنكى ئۇلار سىزنى تۇغۇپ تەربىيىلەپ، ئۆستۈرۈپ قاتارغا قوشۇش جەريانىدا ئۆزلىرىنىڭ تەن ساغلاملىقىنى، كۈچ-قۇۋۋىتىنى، مال-دۇنياسىنى سىز ئۈچۈن سەرپ قىلىپ بولۇپ، ھازىر ياشىنىپ، ئاجىزلىشىش، بوشۇشۇش تەربىگە ئۆتتى، ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېگەن:

ئۇلارنىڭ بىرى، يا ئىككىلىسى سېنىڭ قول ئاستىڭدا بولۇپ ياشىنىپ قالسا، ئۇلارغا ئوھوي دېمىگىن (يەنى مالالليقنى بىلدۈرىدىغان شۇنچىلىك سۆزنىمۇ قىلمىغىن)، ئۇلارنى دۇشكەلىمىگىن، ئۇلارغا ھۆرمەت بىلەن يۇمشاق سۆز قىلغىن.

——سۈرە«بەنى ئىسرائىل»(17-سۈرە)، 23-ئايەت

بۇ ئايەتنىڭ ئەرەبچىسىدىكى "عندك"(ئىندەكە)دېگەن سۆزدىن ئاتا-ئانىنىڭ ياشىنىپ قالغانلىقى، بۇ ئارقىلىق سىزنىڭ قول ئاستىڭىزدا سىزنىڭ ھمايىڭىزگە چۈشىدىغانلىقى، ئۇلار ئۆز ۋاقتىدا سىز ئۈچۈن خىزمەت قىلغان بولسا، ھازىر سىزنىڭ ئۇلار ئۈچۈن خىزمەت قىلىش نۆۋىتىڭىز كەلگەنلىكىنى چۈشىنىۋالىسىز.

قېرىنداشلار! كىمكى ئاتا-ئانىسىغا ياخشىلىق قىلسا، كەلگۈسىدە بالا-چاقىسىمۇ ئۇنىڭغا ياخشىلىق قىلىدۇ، كىمكى ئاتا-ئانىسىنى ئاغرىتسا، ئۇنىڭ بالا-چاقىسىمۇ ئۇنى ئاغرىتىدۇ. سىز نېمە قىلسىڭىز، شۇنى كۆرىسىز، شۇڭا ئاللاھ تائالانىڭ تەۋسىيەسىگە قەتئىي ئەمەل قىلىشىمىز لازىم:

پەرۋەردىگارىڭ پەقەت ئۇنىڭغىلا ئىبادەت قىلىشىڭلارنى ۋە ئاتا-ئاناڭلارغا ياخشىلىق قىلىشىڭلارنى تەۋسىيە قىلدى، ئۇلارنىڭ بىرى، يا ئىككىلىسى سېنىڭ قول ئاستىڭدا بولۇپ ياشىنىپ قالسا، ئۇلارغا ئوھوي دېمىگىن (يەنى مالالليقنى بىلدۈرىدىغان شۇنچىلىك سۆزنىمۇ قىلمىغىن)، ئۇلارنى دۇشكەلىمىگىن، ئۇلارغا ھۆرمەت بىلەن يۇمشاق سۆز قىلغىن، ئۇلارغا كامالى مېھرىبانلىقتىن ناھايىتى كەمتەر مۇئامىلىدە بولغىن ۋە:"ئى پەرۋەردىگارىم! ئۇلار مېنى كىچىكلىكىمدە تەربىيىلىگىنىدەك ئۇلارغا مەرھەمەت قىلغىن" دېگىن.

——سۈرە«بەنى ئىسرائىل»(17-سۈرە)، 23——24-ئايەتلەر

ئىقتىسادىي مۇئامىلە

ۋە

خەير-ئېھسان

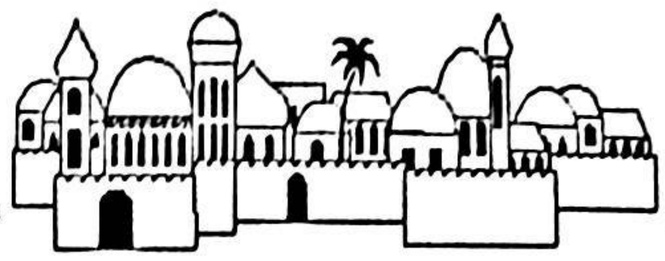

ئىقتىسادىي مۇئامىلىلەردە ئىسلام ئەخلاقى

ئابدۇرېھىم ئابدۇغېنى

بسم الله الرحمن الرحيم

تەھرىر ئىلاۋىسى: ئىقتىسادىي مۇئامىلىلەردىكى ئىسلام ئەخلاقى ئۇيغۇر جامائىتىگە تېخىچە ئەتراپلىق يورۇتۇپ بېرىلمىگەن مەسىلىلەرنىڭ بىرى ئىدى. شۇنجاڭ ئىسلام ئىنستىتۇتىنى پۈتتۈرۈپ، جۇڭگو ئىسلام جەمئىيىتىنىڭ تالالاپ ئەۋەتىشى بىلەن مىسىردىكى ئىسلام ئالىي بىلىم يۇرتى — ئەزھەر ئۇنىۋېرسىتېتىدا چوڭقۇر قاتلاملىق ئىلىم تەھسىل قىلىۋاتقان ئەزھەرى تالىپ ئابدۇرېقىپ ئابدۇغېنى ئەتراپلىق ئىزدىنىپ، ئىسلام دىنىنىڭ بۇ جەھەتتىكى كۆزقاراشلىرىنى بىر قەدەر مۇپەسسەل بايان قىلغان سالماقلىق بىر ماقالىسىنى بىزگە يوللىغانىدى. ئوقۇرمەنلىرىمىزنىڭ بۇ ھەقتىكى چۈشەنچىسىنى مۇكەممەللەشتۈرۈش مەقسىتىدە ژۇرنىلىمىزدا بەردۇق ۋە بۇ توپلامغا كىرگۈزدۇق.

ئىسلام دىنى يۈكسەك قىممەت ۋە ئالىيجانابانە ئەخلاق ئۈستىگە قۇرۇلغان مۇكەممەل دىن. پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام: "**مەن گۈزەل ئەخلاقلارنى ئۇمۇملاشتۇرۇش ئۈچۈن ئەۋەتىلدىم**"(مالىك توپلىغان) دېگەن مۇبارەك ھەدىسىدە ئۆز رىسالىتىنى گۈزەل ئەخلاقلارنى ئومۇملاشتۇرۇشقا يىغىنچاقلىغان.

ئەخلاق بولسا، ئىسلامدىكى ئىبادەتلەر بىلەن زىچ باغلانغان بولۇپ، ئۇ ئىبادەتلەرنىڭ مېۋىسى ۋە ئەمەلىي ئۇنۇمى ھېسابلىنىدۇ.

ئىبادەتلەر ئىخلاستىن، ئەخلاقتىن ئايرىلسا، ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا ھېچقانداق قىممىتى بولمايدۇ. رەسۇلۇللاھ مۇنداق دەيدۇ: "**بەزى كىشىلەر كېچىسى ئۇخلىماي ئىبادەت قىلىپ بىدار بولۇشتىن باشقىغا ئېرىشەلمەيدۇ. بەزى كىشىلەر پۈتۈن كۈن يېمەي-ئىچمەي روزا تۇتۇپ، پۈتۈن كۈن ئاچ يۈرۈشتىن باشقىغا ئېرىشەلمەيدۇ**"(ئەھمەد ۋە ئىبنى ماجە توپلىغان)، "**كىمكى يالغان سۆز ۋە رىيا ئەمەلنى تەرك ئەتمەيدىكەن، ئاللاھ ئۇنىڭ يېمەي-ئىچمەي تۇتقان روزىسىغا موھتاج ئەمەس**"(بۇخارى توپلىغان).

ئىسلام دىنى تۈرمۇشنىڭ بارلىق تەرەپلىرىنى ئەخلاق بىلەن يۇغۇرۇۋەتكەن بولۇپ، ئىسلام ئىقتىسادىمۇ ئىسلامنىڭ مۇسۇلمانلار ئەمەلىي تۈرمۇشىغا ئالاقىدار مۇھىم كاتېگورىيىلىرىدىن بىرى بولۇش سۈپىتىدە، ئىسلام ئەخلاقىنى

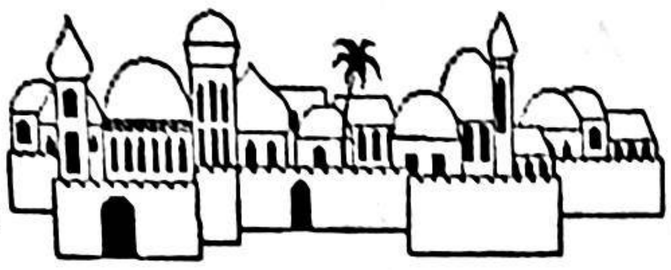

ئۆزىنىڭ ھەر بىر ئىنچىكە ھالقىلىرىغا قەدەر تولۇق گەۋدىلەندۈرگەن.

ئۇشبۇ يازمىمىزدا، ئىسلام ئىقتىسادىنىڭ باشقا ئىقتىسادىي تۈزۈلمىلەر بىلەن بولغان نېگىزلىك پەرقى، يەنى ئىسلام ئىقتىسادىنىڭ بىر ئالىيجانىاب ئەخلاق رامكىسى ئۈستىگە قۇرۇلغانلىقىدەك ماھىيەتنى چۆرىدىگەن ئاساستا، ئىقتىسادىي مۇئامىلىلەردىكى ئىسلام ئەخلاقىنىڭ ئەھمىيىتى ۋە ئۇنىڭ ئىشلەپچىقىرىش، ئىستېمال قىلىش، ئوبوروت قىلىش ۋە تارقىتىش(تەقسىم)تىن ئىبارەت تۈرلۈك ئىقتىسادىي ھالقىلاردىكى ئىجابىي تەسىرى ھەققىدە توختىلىمىز.

ئىسلامدىكى ئىقتىسادىي مۇئامىلىلەردە رىئايە قىلىشقا تېگىشلىك ئەخلاقىي قائىدىلەرنى تۆۋەندىكى تۆت نۇقتىغا يىغىنچاقلاش مۇمكىن:

1. رەببانىيلىق
2. پەزىلەتپەرۋەرلىك
3. ئىنسانپەرۋەرلىك
4. مۆتىدىللىك

بۇلار ئىسلام ئىقتىسادىنىڭ نېگىزلىك خۇسۇسىيەتلىرى بولۇپ، ماھىيەتتە ئىسلامغا ئالاقىدار بارلىق تەركىبلەردىكى، جۈملىدىن ئىسلام شەرىئىتى، ئىسلام مەدەنىيىتى، قىسقىسى، ئىسلامنىڭ بارلىق تارماقلىرىغا ئورتاق بولغان ئومۇمىي خۇسۇسىيەتلەردۇر.

مەزكۇر تۆت ئاساسى ئالاھىدىلىكنىڭ ئايرىم-ئايرىم تارماقلىرى بولغاندىن تاشقىرى، ئىسلامىي مۇلۇكچىلىك ۋە ئىسلامىي ئىقتىساد مېخانىزمىنىڭ ھەرقايسى بۆلەكلىرىدە ئۆتەيدىغان مۇھىم رولى بار. دېمەك، مەيلى ئىشلەپچىقىرىش ياكى ئىستېمال قىلىش بولسۇن، ئالماشتۇرۇش ياكى تارقىتىش(تەقسىم) بولسۇن، بۇلارنىڭ ھەر بىرىگە مەزكۇر ئەخلاقىي قائىدىلەر چوقۇم سىڭدۈرۈلگەن بولۇپ، ئۇنىڭ ئىزچىل ئىپادىلەيدۇ ۋە تەكتلەيدۇ. ئۇنداق بولمايدىكەن، ئىقتىسادىي مۇئامىلىلەردىكى ئىسلامىي خاسلىقتىن ئېغىز ئاچقىلى بولمايدۇ.

تۆۋەندە ئىسلام ئىقتىسادىنىڭ مەزكۇر تۆت ئالاھىدىلىكى بىلەن تونۇشۇپ چىقىمىز.

1. ئىسلام ئىقتىسادىنىڭ رەببانىيلىق خۇسۇسىيىتى

ئىسلام ئىقتىسادى رەببانىي(ئىلاھىي كۆرسەتمىنى يېتەكچى قىلغان) ئىقتىسادتۇر. چۈنكى ئۇ ئاللاھنىڭ رىزاسىنى مەقسەت قىلىدۇ. ئىسلام ئىقتىسادىنىڭ بارلىق ۋاستىلىرى ئاللاھنىڭ شەرىئىتى يول قويغان دائىرىدە پائالىيەت ئېلىپ بارىدۇ. ئىشلەپچىقىرىش، ئىستېمال قىلىش، ئوبوروت قىلىش ۋە تارقىتىشتىن ئىبارەت بارلىق ئىقتىسادىي ھالقىلار ئىلاھىي كۆرسەتمىگە

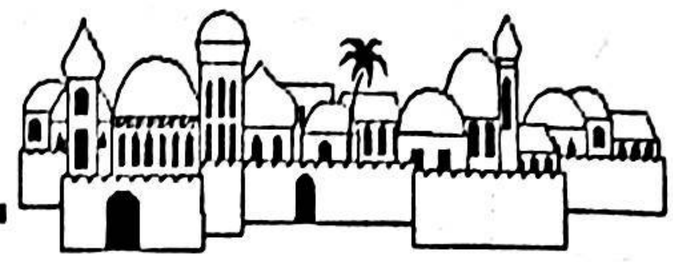

ئۇيغۇنلاشقان بولىدۇ.

مۇسۇلمان كىشى ئاللاھنىڭ ئەمرىگە بىنائەن ئىشلەپچىقىرىش بىلەن شۇغۇللىنىدۇ.

ئاللاھ سىلەرگە زېمىننى مېگىشقا ئاسان قىلدى. زېمىننىڭ ئەتراپىدا مېگىڭلار. ئاللاھنىڭ(بەرگەن) رىزقىدىن يەڭلار، سىلەر تىرىلگەندىن كېيىن ئاللاھنىڭ دەرگاھىغا قايتۇرۇلىسىلەر.

ـــسۇرە «مۇلك»(67 ـ سۇرە)، 15 ـ ئايەت

شۇ ۋەجىدىن ھەربىر مۇسۇلمان دېھقانچىلىق ياكى باغۋەنچىلىك قىلسۇن، ھۇنەر ـ سانائەت بىلەن شۇغۇللانسۇن ۋە ياكى تىجارەت بىلەن مەشغۇل بولسۇن، ئۆزىنى ھەر ۋاقىت ئىبادەت ئۇستىدە دەپ ئويلايدۇ. قايسى ئىش بىلەن شۇغۇللىنىشىدىن قەتئىينەزەر، ئۆز ئىشىنى پۇختا، ياخشى قىلغانسېرى ئاللاھقا تېخىمۇ يېقىنلىشىۋاتقاندەك، تەقۋادارلىشىۋاتقاندەك ھېس قىلىدۇ. مۇسۇلمان كىشى ھاياتلىقتىكى نازۇنېمەتلەردىن ئوزۇقلانغاندا، ئاللاھ تائالانىڭ:

ئى ئىنسانلار! يەر يۈزىدىكى ھالال ـ پاكىز نەرسىلەردىن يەڭلار ...

ـــ سۇرە«بەقەرە»(2 ـ سۇرە)، 168 ـ ئايەت

ئى ئادەم بالىلىرى! ھەر نامازۋاقتىدا(ياكى تاۋاپ ۋاقتىدا ئەۋرىتىڭلارنى سەترى قىلىپ تۇرىدىغان) كىيىمىڭلارنى كىيىڭلار، يەڭلار، ئىچىڭلار، ئىسراپ قىلماڭلار، ئاللاھ ئىسراپ قىلغۇچىلارنى ھەقىقەتەن ياقتۇرمايدۇ. ئېيتقىنكى ,,ئاللاھ بەندىلىرى ئۈچۈن ياراتقان لىباسلارنى، شېرىن، پاك رىزىقلارنى كىم ھارام قىلدى؟،،.

ـــ سۇرە«ئەئراف»(7 ـ سۇرە)، 31 ـــ 32 ـ ئايەتلەر

قولۇڭنى بوينۇڭغا باغلىۋالمىغىن (يەنى بېخىللىق قىلمىغىن)، قولۇڭنى تولىمۇ ئېچىپمۇ ئەتمىگىن(يەنى ئىسراپ قىلمىغىن)، (ئۇنداق قىلساڭ پۇلسىز قېلىپ) مالامەتكە، پۇشايمانغا قالىسەن.

ـــسۇرە«ئىسرا»(17 ـ سۇرە)، 29 ـ ئايەت

دېگەنگە ئوخشاش بىر قاتار پەرمانلىرىنى ئەمەلىيلەشتۇرىدۇ، نېمەتلەردىن لايىقىدا، مۆتىدىل رەۋىشتە بەھرىلىنىدۇ.

مۇسۇلمان كىشى دۇنيا نېمەتلىرىدىن بەھرىلىنىۋاتقاندا، ئۇ نېمەتلەرنىڭ ئاللاھ ئۇ كىشىگە ئاتا قىلغان رىزىق ئىكەنلىكىنى، شۇڭا نېمەتنى ئاتا قىلغۇچى ئاللاھقا تەشەككۇر ئېيتىش كېرەكلىكىنى يادىدا تۇتىدۇ. تۆۋەندىكى ئايەتلەردىن ئاللاھ تائالانىڭ ئىنسانلارنى شۇكۇر قىلسۇن دەپ ئۇلارنى پاك ـ ھالال نەرسىلەر بىلەن رىزىقلاندۇرغانلىقىنى بىلۋالالايمىز.

ئى مۆمىنلەر! بىز سىلەرنى رىزىقلاندۇرغان ھالال نەرسىلەردىن يەڭلار،

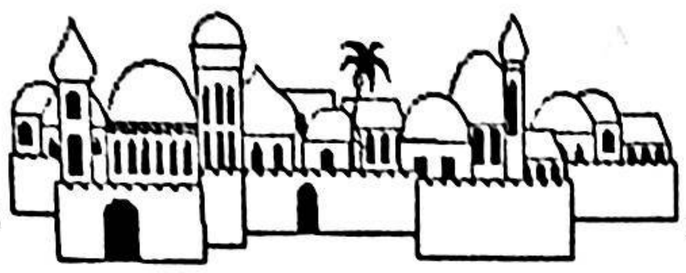

ئەگەر ئاللاھقا ئىبادەت قىلىدىغان بولساڭلار، ئاللاھقا(يەنى ئاللاھنىڭ ھەددى-ھىسابسىز نېمەتلىرىگە) شۈكۈر قىلىڭلار.

ـــــسۈرە«بەقەرە»(2 ـ سۈرە)، 172 ـ ئايەت

شۈكۈر قىلىشىڭلار ئۈچۈن...سىلەرگە ھالال نەرسىلەر(يەنى غەنىيمەتلەر)نى رىزىق قىلىپ بەردى.

ـــــسۈرە«ئەنفال»(8 ـ سۈرە)، 26 ـ ئايەت

ئۈلارنى شۈكۈر قىلسۇن دەپ، تۈرلۈك مېۋىلەرنى ئۈلارغا رىزىق قىلىپ بەرگىن.

ـــــسۈرە«ئىبراھىم»(14 ـ سۈرە)، 37 ـ ئايەت

مۇسۈلمان كىشى ئېلىم ـ سېتىمدا، باشقىلارنى يالاپ ئىشلەتكەندە ياكى باشقىلارغا يالليىپ ئىشلىگەندە، باشقىلار بىلەن بولغان پۈل ـ مۇئامىلىلىرىدە ئاللاھ تائالانىڭ شەرىئىتىگە قەتئىي بويسۇنىدۇ. ھارامدىن نەپ ئۈندۈرۈش، جازانە بىلەن شۇغۇللىنىش، يولسىز شەكىلدە بازارنى مونوپول قىلۋېلىش، باشقىلارغا ناھەقتىن زۈلۈم سېلىش، ئالداش، قىمار ئويناش، ئوغرىلىق قىلىش، پارا ئېلىش، پارا بېرىش... تەك ئېغىر گۇناھى(ۋە جىنايى) قىلمىشلاردىن قەتئىي ساقلىنىدۇ. شەرىئەتتە ئېنىق ھالال دەپ بېكىتىلگەن دائىرىدە پائالىيەت ئېلىپ بارىدۇ. ئېنىق ھارام ئىشلارغا يېقىن يولىمايدۇ. ئۆز دىنىنى، ئابرۇيىنى قوغداش يۈزىسىدىن ھارامغا پېتىپ قېلىشتىن ساقلىنىپ، كۈچىنىڭ يېتىشىچە شۇبھىلىك ئىشلاردىن ھەزەر ئەيلەيدۇ.

چۈنكى ئۇ، ئاللاھ تائالانىڭ بۇ ھەقتىكى تۆۋەندىكىدەك پەرمانلىرىنى ۋە توسۇقلىرىنى ئېسىدە چىڭ تۇتىدۇ:

ئاللاھ سودا ـ سېتىقنى ھالال قىلدى. جازانىنى(بەدەلسىز بولغانلىقى، شەخسكە ۋە جەمئىيەتكە زىيانلىق بولغانلىقى ئۈچۈن)ھارام قىلدى.

ـــــسۈرە «بەقەرە»(2 ـ سۈرە)، 175 ـ ئايەت

ئى مۆمىنلەر! بىر ـ بىرىڭلارنىڭ مالىلىرىنى(ئوغرىلىق، خىيانەت قىلىش، بۇلاش، جازانىخورلۇق، قىمار ئويناش قاتارلىق) ناھەق يول بىلەن يەۋالماڭلار، ئىككى تەرەپ رازى بولۇشۇپ قىلىشقان سودا ـ سېتىق ئارقىلىق ئېرىشىلگەن نەرسە بۇنىڭدىن مۇستەسنا.

ـــــسۈرە«نىسا»(4 ـ سۈرە)، 29 ـ ئايەت

ئى ئىمان ئېيتقان كىشىلەر! (ھەقىقىي)مۆمىن بولساڭلار، ئاللاھ(نىڭ ئەمرىگە مۇخالىپەتچىلىك) قىلىشتىن ساقلىنىڭلار.(كىشىلەرنىڭ زىممىسىدە) قېلىپ قالغان جازانىنى(يەنى ئۆسۈمنى) ئالماڭلار. ئەگەر ئۈنداق قىلساڭلار، بىلىڭلاركى، ئاللاھ ۋە ئاللاھنىڭ رەسۇلى سىلەرگە ئۇرۇش ئېلان قىلىدۇ...

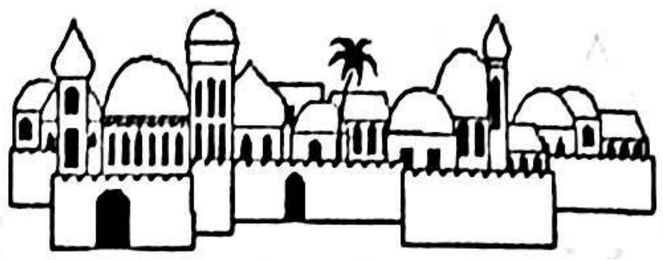

ـــــسۇرە«بەقەرە» (2 ـ سۇرە)، 178ـــــ179 ـ ئايەتلەر

بىر ـ بىرىگلارنىڭ ماللىرىنى ناھەق يەۋالماڭلار، بىلىپ تۇرۇپ كىشىلەرنىڭ بىر قىسسم ماللىرىنى زۇلۇم بىلەن يەۋىلىش ئۈچۈن ھاكىملارغا پارا بەرمەڭلار.

ـــــ سۇرە«بەقەرە»(2 ـ سۇرە)، 188 ـ ئايەت

ۋە يەنە رەسۇلۇللاھنىڭ بۇ ھەقتىكى تۆۋەندىكى مۇبارەك ھەدىسلىرىگە قەتئىي بويسۇنىدۇ:

"ئاللاھ جازانىنى يېگۈچىگە، يېگۈزگۈچىگە، يېزىپ خاتىرىلىگۈچىگە ۋە ئۇنىڭغا گۇۋاھ بولغۇچىلارغا لەنەت قىلسۇن"(مۇسلىم توپلىغان)؛"(دىندا) خاتالاشقان كىشىلا(بازارنى، مەھسۇلاتنى يالغۇز) مونوپول قىلىۋالىدۇ"(مۇسلىم توپلىغان)؛ "ئاللاھ بىر نەرسىنى ھارام قىلسا، ئۇنىڭ پۇلىنىمۇ ھارام قىلىدۇ"، "ئاللاھ ھارام قىلغان نەرسىنىڭ پۇلىمۇ ھارامدۇر"(بۇخارى، مۇسلىم توپلىغان).

مۇسۇلمان كىشى مال ـ مۇلۇككە ئىگە بولسا، ئۇنى باشقىلاردىن قىزغىنىپ بېخىللىق قىلمايدۇ ياكى گۇناھلىق ئىشلارغا سەرپ قىلمايدۇ، بەھۇدە بۇزۇپ چاچمايدۇ. قىسقىسى، مال ـ مۇلۇكنى ھەق يولغا سەرپ قىلىشتىن قىسمايدۇ، ناھەق يولغا خەجلىمەيدۇ. مۇسۇلمان كىشىنىڭ ئۆز مال ـ مۇلۇكىگە بولغان ئىگىدارچىلىقى مۇتلەق(چەكلىمىسىز) ئەمەس. شۇڭا ئۇنىڭ مال ـ مۇلۇكىنى ھاۋايى نەپسى خالىغان، كۆڭۈل خاھىشى تارتقانلا ئىشلارغا كەلسە ـ كەلمەس سەرپ قىلىشى قەتئىي توغرا بولمايدۇ.

شۇئەيب ئەلەيھىسسالام ئۆز قەۋمىگە :

ئى قەۋمىم! سىلەر ئۆلچەمنى توغرا ئۆلچەڭلار، تارازانى توغرا تارتىڭلار، كىشىلەرگە نەرسىلىرىنى كەم بەرمەڭلار، يەر يۈزىدە بۇزغۇنچىلىق قىلىپ پىتنە ـ پاسات تېرىماڭلار.

ـــــسۇرە«ھۇد»(11 ـ سۇرە)، 85 ـ ئايەت

دېگەندە، ئۇلار :

ئى شۇئەيب! سېنىڭ نامىزىڭ(يەنى دىنىڭ) سېنى ئاتا ـ بوۋىلىرىمىز ئىبادەت قىلىپ كېلىۋاتقان نەرسىلەرنى(يەنى بۇتلارنى) بىزنى تاشلاتقۇزۇشقا ياكى ماللىرىمىزنى خالىغىنىمىزچە تەسەررۇپ قىلىشىمىزنى تەرك ئەتكۈزۈشكە بۇيرۇمدۇ؟

ـــــسۇرە«ھۇد»(11 ـ سۇرە)، 87 ـ ئايەت

دەپ خاتالاشقاندى.

ئەينى چاغدا قارۇن ئۆزىگە :

كۆرەڭلەپ كەتمە، ئاللاھ ھەقىقەتەن كۆرەڭلەپ كەتكۈچىلەرنى دوست تۇتمايدۇ. ئاللاھ ساڭا بەرگەن بايلىق بىلەن ئاخىرەت يۇرتىنى تىلىگىن، دۇنيادىكى نېسىۋەڭنىمۇ ئۇنتۇمىغىن، ئاللاھ ساڭا ياخشىلىق قىلغاندەك،

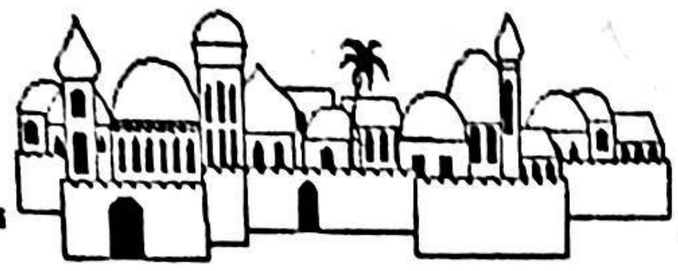

سەن (ئاللاھنىڭ بەندىلىرىگىمۇ) ياخشىلىق قىلغىن، يەر يۈزىدە بۇزغۇنچىلىقنى تىلىمىگىن، ئاللاھ ھەقىقەتەن بۇزغۇنچىلىق قىلغۇچىلارنى دوست تۇتمايدۇ.

ـــــسۈرە«قەسەس»(28 ـ سۈرە)، 76 ـــ 77 ـ ئايەتلەر

دەپ نەسىھەت قىلغان قەۋمىگە :"مېنىڭ ئالاھىدە بىلىمىم بولغانلىقتىن بۇ بايلىققا ئېرىشتىم" دەپ ھاكاۋۇرلارچە جاۋاب قايتۇرغانىدى. مانا بۇلار «قۇرئان كەرىم»دە زىكرى قىلىنغان تۇزكورلارنىڭ مىسالىدۇر.

ئىسلام ئىقتىسادى ئىسلام ئەقىدىسى ئۈچۈن خىزمەت قىلىدۇ.

ئىسلامدا ئىقتىسادنىڭ ئۆزىلا مەقسەت ئەمەس، بەلكى، ئۇ ئىنسانىنىڭ ھايات كەچۈرۈشى، بۇيۇك ئارزۇ ـ ئارمانلىرى ئۈچۈن كۈرەش قىلىشىدا بولمىسا بولمايدىغان زۆرۈر ۋاستىدىن ئىبارەت. ئىقتىساد ئىنسانغا قۇۋۋەت بېغىشلايدۇ ۋە ئۆز ئەقىدىسىنى قوغداپ، بۇرچىنى ئادا قىلىشتا ياردەمدە بولىدۇ. ئىسلام ئىنسان ھاياتىنىڭ مۇكەممەل ئەندىزىسى بولالايدۇ. شەخسىنىڭ، مىللەت ـ قەۋمنىڭ ھاياتىدىكى بارلىق ساھەلىرىدە، جۈملىدىن، پىكرىي، روھىي، ئەخلاقي ياكى ئىقتىسادىي، ئىجتىمائىي، سىياسىي ساھەلىرىدە بىر پۈتۈنلۈككە ئىگە مۇكەممەل ئەندىزىدۇر. ئىقتىساد بۇلارنىڭ ئىچىدىكى بىرلا ساھەدۇر، بىرلا تەرەپتۇر. ئەلۋەتتە ئىقتىساد تولىمۇ مۇھىم ساھە. بىراق ئۇ ئىسلامنىڭ ئاساسى ئەمەس، ئىسلام تەلىماتلىرىنىڭ نېگىزى ياكى ئىسلام رىسالىتىنىڭ مەقسىتى ئەمەس. ئىسلام مەدەنىيىتىنىڭ ئاساسلىق تېمىسى ۋە ياكى ئىسلام ئۈممىتىنىڭ تۈپ ۋەزىپىسى تېخىمۇ ئەمەس.

ئىسلام ئەندىزىسىنىڭ ئاساسى ـــئەقىدىدىن ئىبارەت.

ئىنسان مەۋجۇدىيىتىنىڭ ھاياتلىقتىكى يېتۈك ئەندىزىسى بولمىش ئىسلام ـــ كائىنات، ھاياتلىق، ئىنسانىيەت ۋە ئىنسانىنى خەلق ئېتىپ ئۈنگۈغا ھاياتلىق بېغىشلىغۇچى زات ھەققىدىكى مۇكەممەل بىر ئەقىدىدىن بالقىغاندۇر. ئۇشبۇ ئەقىدە مەۋجۇدىيەت مۇئەممالىرىغا(تېپىشماقلىرىغا) يېشىم بەرگەندە ۋە ئىنسانىيەتنىڭ تەپەككۇر تارىخى بىلەن تەڭ باشلانغان: قەيەردىن كەلدىم؟ قەيەرگە بارىمەن؟ نېمە ئۈچۈن؟ بۇ پايانسىز كائىنات قانداق ۋۇجۇدقا كەلگەن؟ ئۇنىڭ ۋۇجۇدقا كەلتۈرۈپ، مۇنتىزىم ھالەتتە قارار ئالدۇرغان زات زادى كىم؟ ئىنسانىنىڭ، بارلىق مەۋجۇداتنى ئۆرنەكسىز ياراتقۇچى بۇ زات بىلەن بولغان ئالاقىسى نېمە؟ ھاياتلىق سەپىرىدىن كېيىنكى مەنزىل قايان بولىدۇ ؟ نېمە ئۈچۈن ياشايمىز؟ نېمە ئۈچۈن ئۆلىمىز؟...دېگەندەك تەگسىز سوئاللارغا جاۋاب بەرگەندە، ئەقلگە خىتاب قىلىدۇ ۋە فىترەتكە(يارىتىلىش خۇسۇسىيىتىگە) ئۇيغۇنلىشىدۇ.

مەزكۇر ئەقىدە تۆۋەندىكى مۇھىم پرىنسىپلارنى ئاساس قىلغان:

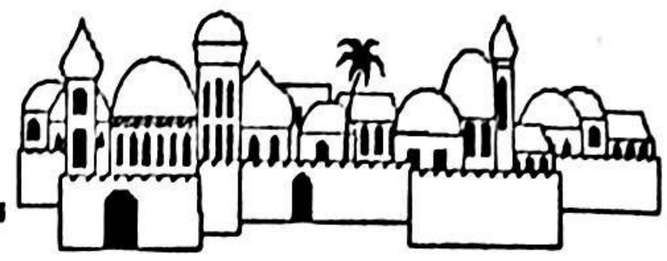

1. پۇتۇن مەخلۇقاتنى ياراتقان، ئۇلارنى بېجىرىم قىلغان، مەخلۇقاتقا پايدىلىق ئىشلارنى تەقدىر قىلغان ۋە ئۇلارغا پايدىلىنىش يوللىرىنى كۆرسەتكەن، ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارى، قىيامەت كۈنىنىڭ ئىگىسى بۇيۇك ئاللاھقا ئىمان ئېيتىش، پۈتكۈل مەخلۇقات ۋە بارلىق ئىشلاردىكى كېسىم يالغۇز ئاللاھقا خاستۇر، جىمى ھەمدۇسانا باشتىن ـ ئاخىر ئاللاھقا خاس، بارلىق دىنىي ۋە دۇنياۋى ئىشلاردا ئاللاھنىڭ شەرىئىتىگە مۇراجىئەت قىلىش كېرەك، پەقەت ئاللاھلا ئىبادەتكە لايىق زاتتۇر، پەقەت ئاللاھلا ياردەم تىلىشىمىزگە لايىقتۇر، ھىدايەتنى پەقەت ئاللاھتىنلا تىلەش كېرەك دەپ ئېتىقاد قىلىش.

2. ئىنسان ـــ ئۇنىڭ ماددىي مەۋجۇتلۇقىنى دەلىللەپ تۇرغان ئۇنىڭغا تەئەللۇق جىسمانىيەت ياكى سۆڭەك، گۆش، نېرۋىلاردىن پۈتكەن ماددىي قامەتلا ئەمەس، بەلكى ئۇ يەنە مەزكۇر ئىسكىلىتتا قارار ئالغان بۇيۇك روھ ، زېمىن تۈپرىقىدىن بىنا بولغان قامەت ئىچىدىكى ساما نۇر چەشمىلىرىدىن بىر چەشمە نۇردۇر. ئىنسان ئۆز ۋۇجۇدىغا يوشۇرۇنغان مانا مۇشۇ خاسىيەت شاراپىتىدىلا، ئاللاھنىڭ زېمىندىكى ئورۇنباسارلىقىغا ۋە ئۇنىڭ ئىززەتلىشىگە، شۇنداقلا ئاللاھنىڭ زېمىنىنى ھەق ـ ئادالەت بىلەن گۈللەندۇرۇش شەرىپىگە نائىل بولالىغان.

3. بارلىق ئىنسانلار يېگانە ئاللاھنىڭ ئوخشاش بەندىلىرىدۇر. ئۇلار ھۆر ـ ئازاد بولۇپ، ئاللاھتىن باشقا ھېچ كىشىگە مەنسۇپ ئەمەستۇر، باشتىن ـ ئاخىر ئۆزئارا باراۋەردۇر، ئىنسانىيىلىقتا قېرىنداشتۇر. ئۇلارنىڭ نەسەبى بىر ئاتىغا ـــ ئادەم ئەلەيھىسسالامغا تۇتىشىدۇ. ئىنسانلار ـــ ئۇلارنى ئەر ـ ئايال قىلىپ ياراتقان، ئۇلارنىڭ ئۆزئارا تونۇشۇشى ئۈچۈن تۈرلۈك مىللەت ـ قەۋملەردىن قىلغان بىر ئاللاھنىڭ بەندىلىرىدۇر. بىر جىنسنىڭ يەنە بىر جىنسقا، بىر ئىرقنىڭ يەنە بىر ئىرقىقا، بىر شەخسنىڭ يەنە بىر شەخسكە نىسبەتەن تەقۋادارلىقتىن ئۆزگە ئارتۇقچىلىقى بولمايدۇ.

4. ئاللاھ تائالا ئىنسانلارنى ياراتقاندىن كېيىن ئۇلارنى تەرك ئېتىۋەتمىدى. ئۇلارغا مەنزىلنى كۆرسىتىپ بېرىدىغان، ئۇلارنى توغرا يولغا يېتەكلەيدىغان پەيغەمبەرلەرنى ھىدايەت ۋە مۆجىزىلەر بىلەن ئەۋەتتى.

ئەۋەتىلگەن پەيغەمبەرلەردىن كېيىن ئاللاھنىڭ ئالدىدا كىشىلەر(يەنى پەيغەمبەرلەر ئەۋەتىلگەن بولسا ئەلۋەتتە ئىمان ئېيتاتتىم ۋە ئىتائەت قىلاتتىم، دېگۈچىلەر)گە باھانە بولۇپ قالماسلىقى ئۈچۈن، (ئىتائەت قىلغۇچىلارغا جەننەت بىلەن)خۇش خەۋەر بەرگۈچى، (ئاسىيلىق قىلغۇچىلارنى دوزاختىن) ئاگاھلاندۇرغۇچى پەيغەمبەرلەرنى ئەۋەتتۇق.

ـــ سۈرە«نىسا»(4 ـ سۈرە)، 165 ـ ئايەت

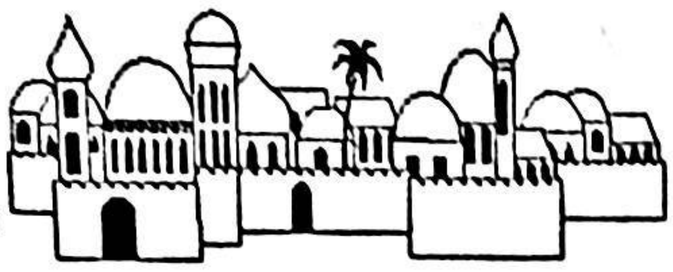

5. ئاللاھ تائالانىڭ ئۆز پەيغەمبەرلىرىنى ئەۋەتىش ئارقىلىق ئىنسانلارنى ۋەھىيى بىلەن يېتەكلىشى پەيغەمبەرلەرنىڭ تۇنجىسى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا نازىل قىلىنغان مەڭگۈلۈك ۋە ئىنسانىيەتكە ئومۇم بولغان ئىسلام شەرىئىتى بىلەن تاماملانغان. ئاللاھ تائالا ئىسلام شەرىئىتى بىلەن ئىلگىرى نازىل قىلىنغان بارلىق شەرىئەتلەرنى پۈتۈنلىگەن. گۈزەل ئەخلاقلارنى كامالىتىگە يەتكۈزگەن. ھەقىقەت ئامىللىرىنى، ئادالەت پرىنسىپلىرىنى، ياخشىلىق مەنبەلىرىنى، ھىدايەت كۆرسەتمىلىرىنى، ھاياتلىق ئۇنىڭسىز ئىسلاھ بولمايدىغان، ئىنسانىيەت ئۇنىڭسىز قىيامەتكىچە ئۆز ساۋادىتىگە يېتەلمەيدىغان تەركىبلەرنى ئىسلام شەرىئىتىدە مۇجەسسەم قىلغان.

6. ئىنساننىڭ ھاياتلىقتىكى ۋەزىپىسى چاھارپايلاردەك يەپ ـ ئىچىپلا ئۆتۈش ئەمەس، بەلكى، يېگانە ئاللاھقا ئىبادەت قىلىش، ئاللاھنىڭ رىزاسىنى ئىزدەپ ياخشىلىق قىلىش، ناشايان قىلمىشلارغا، زۇلۇمغا قارشى تۇرۇش، ھەقىقەت ئەگگۈشتىرىگە چىڭ ئېسىلىش، ھەق يولىدا يەتكەن ئەزىيەتلەرگە چىرايلىقچە سەۋر قىلىش...تەك ئىنسانىي كاملىق ئۆلچەملىرىگە رىئايە قىلىپ ياشاشتىن ئىبارەت.

7. ئۆلۈم ــ يوقىلىشتىن، ئىنسان مەۋجۇدىيىتىنىڭ تۇنجىلىنىشىدىن دېرەك بەرمەيدۇ. بەلكى ئۇ، ھەر بىر جان ئىگىسى قىلغانلىرىغا يارىشا جازا ياكى مۇكاپاتقا ئېرىشىدىغان، ئەمەلىر ئۆز ئىگىلىرىنىڭ تەقدىرىنى بەلگىلەيدىغان يەنە بىر ھاياتلىققا، يېڭى بىر باسقۇچقا كۆچۈش دېمەكتۇر.

كىمكى زەررىچىلىك ياخشى ئىش قىلىدىكەن، ئۇنىڭ مۇكاپاتىنى كۆرىدۇ، كىمكى زەررىچىلىك يامان ئىش قىلىدىكەن، ئۇنىڭ جازاسىنى تارتىدۇ.

ــ سۈرە«زەلزەلە»(99 ـ سۈرە)، 7 ــ 8 ـ ئايەتلەر

يۇقىرىدا بايان قىلغان پرىنسىپلارنى نېگىز قىلغان ئۇشبۇ مۇكەممەل ئەقىدە، ئېتىقادى سىستېمىنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالغان ھالدا، ئىسلامدىكى بارلىق تەرتىپ ـ تۈزۈملەرنىڭ ئاساسى ھېسابلىنىدۇ. ئىسلامدىكى ھەرقايسى تەرتىپ ـ تۈزۈملەرنىڭ ۋەزىپىسى مەزكۇر ئەقىدىنى قوغداش، ئاساسىنى پۇختىلاش، نۇرىنى تارىتىش، ئۇشبۇ ئەقىدىگە ئۇيغۇن رېئال شەكىللەرنى رويابقا چىقىرىش، شۇنداقلا مەزكۇر ئەقىدىنىڭ ئەمەلىي تۇرمۇشتىكى نىشانلىرىنى ئىشقا ئاشۇرۇشتىن ئىبارەت. شۇڭا، ئىسلامنىڭ ھاياتلىق ئەندىزىسى ئالاھىدە، يېتۈك ئەندىزە بولالىغان.

ئىسلامنىڭ ھاياتلىق ئەندىزىسى ــ روھنى يۇكسەلدۇرۇپ، ئىنسانىنى ئاللاھ بىلەن مۇناسىۋەتلەشتۇرىدىغان ئىبادەتنى، ئىنسان تەبىئىتىنى تىزگىنلەپ، قەلبنى پاكلايدىغان ئەخلاقنى، ئىنسانىنىڭ يۇرۇش ـ تۇرۇش، ئادەتلىرىنى ئىسلاھ

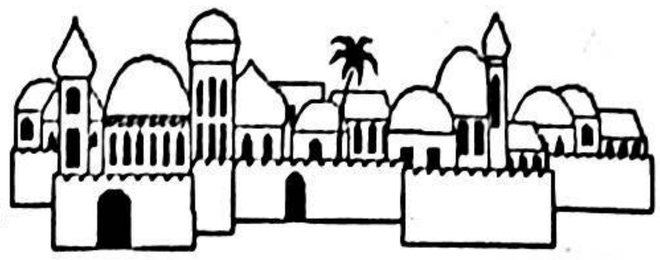

قىلىپ، ھاياتىنى تېخىمۇ گۈزەل مەقامغا ئېرىشتۈرىدىغان پەزىلەتنى، ھالال ـ ھارامنى بايان قىلىدىغان، ئادالەت تۈرغۇزۇپ، زۇلۇم ۋە ناھەقچىلىكنى چەكلەيدىغان، شەخس بىلەن شەخسنىڭ، شەخس بىلەن ئائىلىنىڭ، شەخس بىلەن قەۋمنىڭ، بىر قەۋم بىلەن باشقا قەۋملەرنىڭ مۇناسىۋىتى ـ ئالاقىلىرىنى قېرىنداشلىق، باراۋەرلىك، ھەققانىيەت ۋە ئۆزئارا ھوقۇق ـ مەجبۇرىيەتلەرنى تەڭ ئادا قىلىش ئاساسىدا بېكىتكەن، شۇنداقلا توغرا، ھەق يولدىن چەتنىگەنلەرنى ئەدەپلەش ، ئۆز مەجبۇرىيىتىگە، باشقىلارنىڭ ھوقۇق ـ مەنپەئەتىگە سەل قارىغۇچىلارنى ئاگاھلاندۇرۇش ئارقىلىق، ئاللاھ بەلگىلىگەن شەرىئەت چەكلىمىلىرى ۋە كىشىلەرنىڭ ھوقۇق ـ مەنپەئەتلىرى قوغدىلىدىغان مۇكەممەل قانۇن ـ تۈزۈملەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان.

بۈگۈنكى دۇنيادىكى بىر قىسىم نەزەرىيىلەر ناننى مەقسەت، قورساقنى نېگىز قىلغان، ئىقتىسادنى بىردىنبىر مۇئەممما بىلگەن، دۇنيانى ئەڭ چوڭ غەم، ئىلمىنىڭ چېكى قىلىۋالغان، ماددىيەتنى تۈرمۇشنىڭ بەلكى مەدەنىيەتنىڭ ئاساسى، پەلسەپىسىنىڭ ۋە تەپەككۇرنىڭ باش تېمىسى قىلىۋالغان بولسا، ئىسلام ئەندىزىسى ۋە قانۇن ـ نىزاملىرى يۇقىرىقى ئىشلارغا، ئۇلارنى غايە ئەمەس ۋاستە، ئەسلىيە ئەمەس تارماق دەپ قارىغان ئاساستا كۆڭۈل بۆلىدۇ. ئىنسانىنى ماددىيەتنىڭ پاتقىقىدىن يۇلۇپ ئېلىپ، ساماۋى يۇكسەكلىككە ئۆرلىتىدۇ، تۇنجى ئىنساننىڭ يارىتىلىش ماددىسى بولغان تۇپراقنىڭ تارتىش كۈچىدىن قۇتقۇزۇپ، روھىيەتنىڭ پارلىشىغا ئېرىشتۈرىدۇ. كىشىنى ھەر جايغا باشلايدىغان كۆڭۈل ۋەسۋەسىدىن خالاس قىلىپ، ساماۋى ھىدايەتكە، پەرىشتىلەردەك پاكلىققا يېتەكلەيدۇ.

ئىسلام ئىقتىسادى رەببانىي ئىقتىسادتۇر. چۈنكى ئۇ رەببانىي ئەقىدىدىن، ئاللاھ تائالا بارلىق پەيغەمبەرلىرىنى ئەۋەتكەن، ئۇلارغا كىتابلىرىنى نازىل قىلغان تەۋھىد ئەقىدىسىدىن بالقىغاندۇر. ئىسلام ئىقتىسادى ئۆز پائالىيەت دائىرىسىدە مەزكۇر ئەقىدىنى ئىپادىلەيدۇ ۋە مەزكۇر ئەقىدە ئۈچۈن خىزمەت قىلىدۇ. ئىسلام ئىقتىسادى ئۆزىدىكى بارلىق ئىمكانىيەتلەردىن پايدىلىنىپ، كىشىلەرگە تۇرمۇشنىڭ بارلىق يوللۇق تەلەپ ـ ئېھتىياجلىرى تەل بولغان پاراۋان ھاياتنى ئىشقا ئاشۇرۇش ئۈچۈن پائالىيەت ئېلىپ بارىدۇ. بىراق ئىسلام ئىقتىسادى پاراۋان تۇرمۇشنىڭ ئەڭ چوڭ غايە، بىردىنبىر مەقسەت بولۇپ قېلىشىنى خالىمايدۇ، بەلكى، پاراۋان تۇرمۇشنىڭ تېخىمۇ يۇكسەك، تېخىمۇ پاك ۋە مەڭگۈلۈك بولغان، ئاللاھ تائالا مۆمىن ـ مۆمىنە بەندىلىرىگە ۋەدە قىلغان ئاخىرەتتىكى ئەبەدىي ھاياتلىققا شوتا بولۇشىنى ئۈمىد قىلىدۇ.

ئىسلام ئىقتىسادىنىڭ بارلىق ئامىللىرى، غايىسى ۋە نۇقتىئىنەزىرى

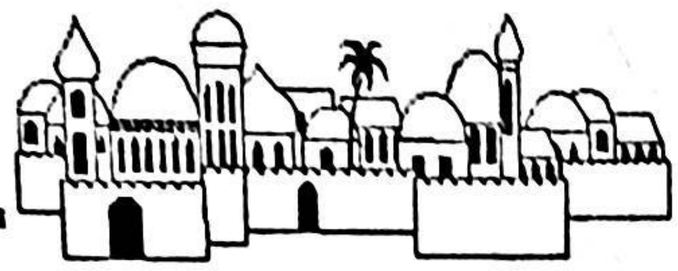

رەببانىيدۇر. ئىسلام ئىقتىسادىنىڭ ۋەزىپىسى ـــ مۇكەللەپلەرنىڭ(شەرىئەت بۇرچىنى ئورۇنداشقا تەكلىپ قىلىنغۇچىلارنىڭ) ئۆز پەرۋەردىگارىغا ئىبادەت قىلىۋېلىشىغا قۇلايلىق يارىتىش ۋە ياردەم بېرىشتۇر. شۇنداقلا نامراتلىقنىڭ ئۇلارنى كۇفرىغا ئاپارماسلىقى، ئاچارچىلىقنىڭ گۇناھ- مەئسىيەتكە سەۋەب بولماسلىقى، قورساقنىڭ ئۆتكۈنچى ئېھتىياج ئۈچۈن كولدۇرلىشى ئىمانىنىڭ مەڭگۈلۈك چاقىرىقىنى بېسىپ كەتمەسلىكى ئۈچۈندۇر.

بۇ ئۆي(يەنى بەيتۇللاھ)نىڭ پەرۋەردىگارىغا ئىبادەت قىلسۇنكى، ئۇ ئۇلارنى ئاچلىقتا ئوزۇقلاندۇردى، ئۇلارنى قورقۇنچتىن ئەمن قىلدى.

ـــسۈرە«قۇرەيش»(106 ـ سۈرە)، 3 ـ 4 ـ ئايەتلەر

ئىسلام ئىقتىسادىنىڭ رەببانىيلىقى گەۋدىلىنىدىغان يەنە بىر ئالاھىدىلىكى، مۇسۇلمان كىشىنىڭ قەلبىدىكى ئىماندىن بالقىغان ۋىجداندىن ئىبارەت قەلب قانۇنىدۇر. بۇ خىل ئىچكى قانۇن تۇرتكىسىدە ھەر بىر شەخس ئۆز- ئۆزىگە نازارەتچىلىك قىلىدۇ. باشقىلارنىڭ مال- مۈلۈكىنى ناھەق ئۆزىنىڭ قىلىۋېلىش، كىشىنىڭ ھەققىنى يەۋېلىش، ئاجىز- زەئىپ كىشىلەرنىڭ ئاجىزلىقىدىن، بىپەرۋا كىشىلەرنىڭ غەپلىتىدىن، ھاجەتمەنلەرنىڭ چارىسىزلىقىدىن، جەمئىيەتتىكى ئاشلىق، دورا ياكى كېسىم- كېچەككە بولغان تەخىرسىز ئېھتىياجدىن يولسىز نەپ ئۈندۈرۈشتىن، ئاچارچىلىق ياكى كېسەللىك ئازابىدىكى بىچارىلەرنىڭ بىقۇۋۇللۇقىنى پۇرسەت بىلىپ، مىليونېرلىقنى چۈشەيدىغان نائىنساپلىقلاردىن تەبىئىي ھالدا چەكلىنىدۇ.

مۇسۇلمان كىشى دۇنيادا بارلىق ئىش- ھەرىكەتلىرىنىڭ ئاللاھنىڭ نازارىتى ئاستىدا بولىدىغانلىقىغا ۋە نام- ئەمەلەر يېيىلىدىغان ئاخىرەت كۈنىدە ھەر بىر قىلمىشىدىن ئىنچىكە ھېساب بېرىدىغانلىقىغا ئىمان كەلتۈرىدۇ. ئۇنىڭ يۇقىرىقىلارنى چىن ۋىجدانى بىلەن ئېسىدە تۇتۇشىنىڭ ئۆزىلا ھەرقانداق نازارەتچىنى بېسىپ چۈشىدىغان، باشقا ھېچقانداق تەپتىش ئورگانلىرى ئورنىنى باسالمايدىغان دەرىجىدىكى تەڭداشسىز چەكلەش قۇدرىتىگە ئىگە ماھىيەتلىك نازارەتچى بولالايدۇ. مۇسۇلمان كىشىدىكى ھەقىقىي ئىمان ئۇنىڭ ھالال ھۇنەر- كەسىپ بىلەن شۇغۇللىنىپ، ھارام ئىشلاردىن نېرى بولۇشىنى تەقەززا قىلىدۇ. ھارامدىن كەلگەن بىر لوقما تائامنىڭ گېلىدىن ئۆتۈشىگە يول قويمايدۇ. چۈنكى ھارامدىن ئاينىغان تەن دوزاخقىلا لايىقتۇر. ھارامدىن كەلگەن بىر تەڭگىنىڭمۇ ھەمىيىنىغا، بىخەتەر ئىشكاپىغا كىرىپ قېلىشىنى خالىمايدۇ. ھارامدىن كەلگەن مال- مۈلۈكنى دۇنيادىكى ئەڭ ئالىي سوتتىن(ياكى مەھكىمە شەرئىدىن) تۇمەن قېتىم بۇيرۇپ بەرگەن تەقدىردىمۇ، ئۇ يەنىلا ئۇ كىشىگە ھالال بولمايدۇ. چۈنكى سوت مەھكىمىسى قولغا چۈشۈرگەن پاكىتقا ۋە قانۇنغا ئاساسەن ھۆكۈم

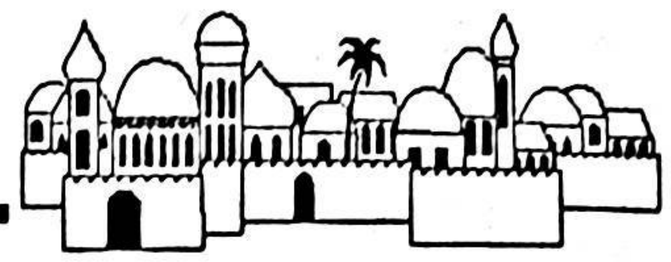

چىقىرىدۇ. كىشىلەرنىڭ كۆڭۈللىرىدىكى مۇناپىقلىق، پاسىقلىق، قارا كۆڭۈللۈك... يېگانە ئاللاھتىن باشقىغا تىلىسمىدۇر. شۇڭا، مۆمىن كىشىنىڭ ئىمانىنى مەنبە قىلغان ۋىجدانى ئەڭ ئىشەنچلىك سودىيەدۇر(مۇپتىدۇر). ئاللاھتىن قورقىدىغان تەقۋادار مۇسۇلمان ھۇنەر-كەسىپلەر ئىچىدە شۇبھىلىك بولغانلىرىدىن قەتئىي ساقلىنىپ، كۆڭلى ئەمىن تاپقان ھالال كەسىپ بىلەن تىرىكچىلىك قىلىدۇ. ھارامغا ئارىلىشىپ قالماسلىق ئۈچۈن شۇبھىلىك ئىشلارغا يېقىن يولىمايدۇ. رەسۇلۇللاھ بۇ ھەقتە مۇنداق دېگەن :"كىمكى شۇبھىلىك ئىشلاردىن ساقلانسا دىنىنى ۋە ئابرۇيىنى ساقلاپ قالىدۇ. كىمكى شۇبھىلىك ئىشلاردىن ساقلانمىسا خۇددى چارىگاھ ئەتراپىدا پادا باققان پادىچىنىڭ پادىلىرى چارىگاھتىن ئوتلاپ قېلىش ئېھتىمالى بولغانىدەك، ھارام ئىشلاردىنمۇ ساقلىنالمايدۇ"(بۇخارى، مۇسلىم توپلىغان). پەرۋەردىگارىدىن تەپتارتىدىغان مۇسۇلمان كىشى ھارام ياكى شۇبھىلىك ئىشلارغا يېقىنلاشتۇرىدىغان ھەرقانداق ئېھتىماللىقتىن يىراق بولۇپ، ھالال نەرسىلەر ئارقىلىق ھارام قىلمىشلاردىن بىھاجەت بولىدۇ. رەسۇلۇللاھ بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ:"بەندە گۇناھلىق ئىشلاردىن ئېھتىيات قىلىش يۈزىسىدىن، شۇبھىلىك ئىشلارنى تەرك ئەتمىگىچە، مۇتتەقىلەرنىڭ دەرىجىسىگە يېتەلمەيدۇ"(تىرمىزى توپلىغان).

ھالال-ھارام ئۇقۇمى مۇسۇلمان كىشىنىڭ ئەقلى ۋە ۋىجدانىغا ھۆكۈمراندۇر. شۇڭا ئۇ، مال-مۇلۇكنى قايسى يول ئارقىلىق قولغا كەلتۈرگەنلىكى ۋە نېمىگە سەرپ قىلغانلىقى ھەققىدە ئاللاھنىڭ ھۇزۇرىدا سوئال-سوراققا تارتىلىدىغانلىقىغا ۋە ئۇنىڭغا جاۋاب تەييارلىشى كېرەكلىكىگە ئىشىنىدۇ.

ئىسلام دىنى مەقسەت ھەرقانچە ئۇلۇغ-ۋار بولۇشىدىن، ھەتتا ئىسلام شەرىئىتىدە ئالاھىدە تەشەببۇس قىلىنىدىغان خەيرلىك ئىش مەقسەت قىلىنغان بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، ھارام يول ئارقىلىق پۇل-مالغا ئېرىشىشكە قەتئىي يول قويمايدۇ. مەسىلەن، خەيرى-ساخاۋەت ئورۇنلىرىغا ئىئانە قىلىش مەقسىتىدە، ئومۇمەن ئىسلام ئەقىدىسىگە، ئەخلاقىغا زىت نومۇرلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان (شەھۋانى تۇستىكى) سەنئەت كېچىلىكلىرىنى ئۆتكۈزۈش، مەسچىت-مەدرىس، دارىلئېيتام(يېتىملار مەكتىپى، يېتىملارنى ھەقسىز بېقىش ۋە تەربىيىلەش ئورنى) ياكى نامرات كىشىلەر ئۈچۈن ھەقسىز ياكى تۆۋەن ھەق بىلەن داۋالايدىغان شىپاخانا قۇرۇش مەقسىتىدە جازانە يېيىش ... دېگەندەك.

رەسۇلۇللاھ مۇنداق دېگەن:"ئاللاھ پاكتۇر، ئۇ پەقەت پاك (نەرسىلەر) نىلا قوبۇل قىلىدۇ"(مۇسلىم توپلىغان). ئىسلام"غايە ۋاسىتىنى ئاقلايدۇ"(يەنى غايە-مەقسىتىڭ ئورۇنلۇق بولسا، ھەرقانداق ۋاسىتە ئىشلەتسەڭ يوللۇق) دېگەننى نېگىز قىلغان ماكىياۋىللىزىمنى قوللىمايدۇ. بەلكى، مەقسەتنىڭ

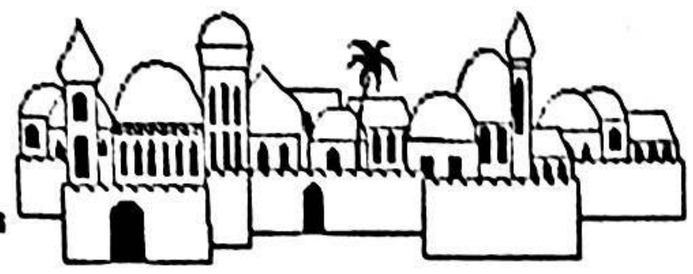

ئۇلۇغـۋار بولۇشـــنى تەشـــەببۇس قىلغـــاندەك، مەقســـەتكە يېتىشـــتە قوللانغـــان ۋاستىنىڭمۇ پاك ۋە ھەق بولۇشنى ئۈمىد قىلىدۇ.

ئىقتىساد باشقۇرۇشتا ئىمانىي تەربىيىنىڭ ئەھمىيىتى

ئىقتىســـادنى ئىســـلامىي ئـــەندىزە ئاساســـىدا باشـــقۇرۇپ، شـــەرىئەت ئەھكاملىرىنىڭ تەقەززاسـى بويىچـە تەسـەررۇپ قىلىشـتا، ئىمـانىي تـەربىيىنىڭ ئەھمىيىتى تولىمۇ مۇھىمدۇر.

خۇسۇسـي ئىگـىدارچىلىق ھوقۇقـى، مىراسـخورلۇق ھوقۇقـى ۋە دېموكـراتىك مۇھىتـــتىكى ئـــەركىن ئىقتىســـادىي رىقابەتتـــە گـــەۋدىلىنىدىغان شـــەخس مەسئۇلىيەتچىلىكىنىڭ ئىشلەپچىقىرىشنىڭ سان ـ سۈپەتتە ئارتىشى ۋە ئاز مەبلەغ سـېلىپ سـەرخىل مەھسـۇلاتلارنى ئىشلەپچىقىرىشـنىڭ ئـەڭ يېـگى ۋە قـۇلاي ۋاسـتىلىرىنى يارىتىشـتا پـەۋقۇلئاددە تۇرتكىلىـك رولىنـىڭ بـارلىقى بـۇ ساھەدىكى كەسىپ ئىگىلىرىنىڭ ئورتاق قارىشى بولۇپ قالدى.

بـىراق كىشـىنى ئەنسـىرىتىدىغىنى، ھـەر بـىر شەخس تـەبىئىتىدىكى بـۇ خىل رىقابـەت خاھىشـىنىڭ مـال ـ دۇنياغـا تويمايدىغـان قەبـىھ خـاراكتېرىدىكى ئۆتكۈر شەخسـىيەتچىلىككە ئـايلىنىپ كېتىشـى ۋە ئـەركىن ئىقتىسـادىي رىقابـەتنىڭ ئـەخلاق ـ پـەزىلەتتىن ئېغـىز ئـاچقىلى بولمايدىغـان دەرىجىدىكـى يولسـىز تالىشىشلارغا ياكى كۈچلۈكلەرنىڭ ئاجىزلارنى يۇتۇۋېلىشىدىكى تەشكىللىك ھالدا قاقتى ـ سوقتى قىلىشتەك جىنايى شەكىلگە كىرىپ قېلىشىدۇر.

ئۇنداقتا، شەخسـىتىكى تـەبىئىي ھەرىكەتلەندۈرگـۈچ كۈچـىنى ۋە ئىقتىسـادتىكى ئەركىن رىقابەتنى، ئۇلارنىڭ سـەلبىي تەسـىرىدىن ساقلانغان ئاساستا، پۈتۈنلەي ئىجابىي تۈستە خىزمەت قىلدۇرۇشنىڭ بىخەتەر يولى بارمۇ؟

ئەلۋەتتـە بـار. شەخسـىتىكى خۇسۇسـي ئـاممىلار بىلـەن ئـاممۇي مەنپـەئەت ئوتتۇرىسىنى ماسلاشتۇرۇشتىكى ئەڭ مۇناسىپ ئۇسۇل، باشقا ھـەرقانداق قانۇن ـ تۈزۈملەردىن ئىلگىرى ئىماندىن ئىبارەتتۇر.

پەقەت ئىمانلا، كىشىنى ئۆزىگە، دۇنياغا، مال ـ مۈلۈك ۋە ھاياتلىققا، تۇرلۇك شـەيئىلەر ۋە قىممەتلەرگـە ماددىيـەت ۋە مەنىشـەتتىن باشـقىنى ئويلىمايدىغـان، كۆپـرەك پـۇل ـ مـالنى قولغـا كەلتۈرۈشـنىلا نىشـان قىلىدىغـان كاپىتالىستىك كۆزدە قارىمايدىغان ساغلام ئەقىل ئاتا قىلىدۇ. ئىمـان كىشىگە، يـاراتقۇچى زات بىلـەن، تەبىئـەت، تۇرمـۇش ۋە ئىنسـانلار بىلـەن ئاقىلانـە مۇئـامىلىدە بولىدىغـان تـىرىك، ھەقىقىي قەلب ئاتا قىلىدۇ. ئىمان ھەقىقەتنى سۆيۈشكە، سەپسـەتىنى سۆكۈشكە، رەزىللىكتـــىن يىرگـــىنىپ، ئىزگـــۇلۇكتىن سۆيۈنۈشـــكە يېتەكلـــەيدۇ. ئىككـــىنچى قېتىملىق ھاياتلىقنى ھەر دائىم ئەسلىتىدۇ.

مۆمىن كىشىنىڭ ئەقلى ۋە قەلبى خۇداسـىزنىڭ يـاكى ئەقىدىۋى مەۋقەدە

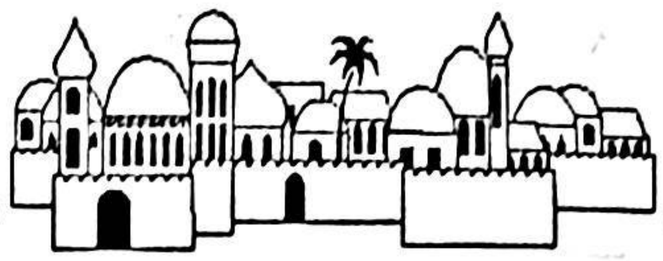

ئارىسالدى كىشىلەرنىڭ ئەقلى ۋە قەلبىدىن كەسكىن پەرقلىنىدۇ.[1] ئۇلارنىڭ ھەر بىرىنىڭ ئايرىم ـ ئايرىم مەنىۋى دۇنياسى بار. خۇداسىزنىڭ ئۆزىگە مەنسۇپ دۇنياسى ۋە دۇنيادىن ئېرىشەلەيدىغان ماددىي، ھېسسىي ئۆتكۈنچى مەنپەئەتلىرى بار. مۆمىن كىشىنىڭ دۇنياسى تولىمۇ كەڭ، پايانسىز بولۇپ، ئۇ ئەزەلدىن ئەبەدكە تۇتاشقان بولىدۇ. ئۇ ماددىيەت ۋە مەنىۋىيەتنى، غەيب ۋە نەقنى، پانىي ۋە باقىينى، ھەممىنى ئۆزىگە سىغدۇرغاندۇر.

ئىمانىنى مەنبە قىلغان ئەقىل تەمەخورلۇقتىن، رىقابەتتە كۆرەلمەسلىكتىن، ماددىيەتكە قارىغۇلارچە بېرىلىشتىن مۇداپىئە قىلىپ، بۇيۇك، ئالىيجانىاب ئەخلاق ـ پەزىلەتلەرنىڭ تۇرتكىسىدە، كىشىگە مەنزىلنى يورۇتۇپ، نىشانىنى توغرىلاپ بېرىدۇ. ئىنسانىنى ھايۋانىي قاتلامدىن ئىنسانىي مەرتىۋىگە يۇكسەلدۇرىدۇ. نەتىجىدە، مۆمىن كىشى ھارامنى، باشقا چەكلەنگەن نەرسىلەرنى قەتئىي رەت قىلالايدىغان، ھالاللىققا ئاز بولسىمۇ قانائەت قىلالايدىغان مەنىۋى مەتانەتكە ئېرىشىدۇ.

قول ئىلكىدىكى مال ـ مۈلۈكى ھەققىدە، بۇ مال ـ مۈلۈكلەرگە ئۆز كۈچۈم بىلەن ئېرىشتىم، بۇنىڭدىن بەھرىلىنىشكە مەنلا ئەقلىم لايىق، دەپ ئۆز شەخسىيىتى نۇقتىسىدىنلا نەزەر تاشلايدىغان كىشى بىلەن، ئۆزىنى قول ئىلكىدىكى مال ـ مۈلۈككە نىسبەتەن ئاللاھنىڭ ئىزباسارى دەپ قارايدىغان ۋە "مال ـ دۇنيا ماھىيەتتە ئاللاھقا مەنسۇپ، چۈنكى ئۇنى ئاللاھ ۋۇجۇدقا چىقىرىپ، ئىنسانىنىڭ مەنپەئەتلىرىگە بويسۇندۇرۇپ بەرگەن، ئىنسانغا تىرىكچىلىك قىلىش ئىقتىدارى ئاتا قىلغان ۋە ئۇنى مال ـ مۈلۈكتىن بەھرىلىنىش سالاھىيىتىگە ئىگە قىلغان، شۇڭا ئىنسان مال ـ دۇنياغا نىسبەتەن قاراۋۇلنىڭ تىمسالىدۇر ياكى قۇرئان كەرىمدە زىكرى قىلىنغىنىدەك ئىزباساردۇر" دېيەلەيدىغان كىشىنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئالەمچە پەرق بار.

قول ئىلكىدىكى مال ـ مۈلۈكنى مەغرۇرلۇق ۋە بىپەرۋالىق بىلەن: "بۇلار ماڭىلا مەنسۇپ" دېگەن كىشى بىلەن كەمتەر ۋە تەمكىن ھالدا :"بۇلار ئاللاھنىڭ مەندىكى مال ـ مۈلۈكى" دېيەلىگەن كىشىنىڭ پەرقى ھەقىقەتەن چوڭ.

مىنىڭ ئالاھىدە بىلىمىم بولغانلىقتىن، بۇ بايلىققا ئېرىشتىم.

ـــ سۈرە«قەسەس»(28 ـ سۈرە)، 78 ـ ئايەت

دەپ مەغرۇرلانغان قارۇن بىلەن،

بۇ پەرۋەردىگارىمنىڭ (ماڭا قىلغان)ئېھسانىدۇر، ئۇ شۈكۈر قىلامدىم يا تۇزكورلۇق قىلامدىم، بۇنىڭ بىلەن مېنى سىنىدى، كىمكى شۈكۈر قىلىدىكەن، ئۇ ئۆزىنىڭ پايدىسى ئۈچۈن شۈكۈر قىلىدۇ، كىمكى تۇزكورلۇق قىلىدىكەن، (بىلىش كېرەككى) ھەقىقەتەن پەرۋەردىگارىم(ئۇنىڭ شۈكۈر قىلىشىدىن

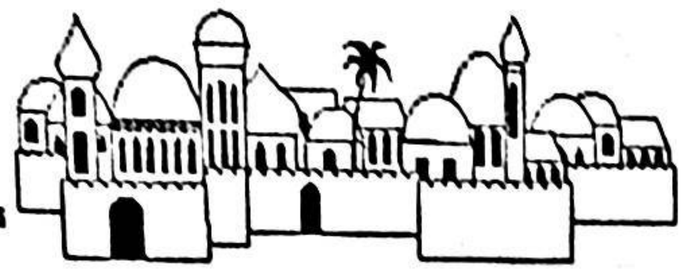

بىھاجەتتۇر)، (ئاللاھنىڭ)كەرىمى كەڭدۇر.

ـــ سۈرە«نەمل»(27 ـ سۈرە)، 40 ـ ئايەت

دېگەن سۈلايمان ئەلەيھىسسالامنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى پەرق نەقەدەر چوڭ ـ ھە؟!

ئىش ـ ئەمەللىرىدە ئاللاھنىڭ رىزالىقىنى ئىزلىمەيدىغان، ئاخىرەتنى ئەسلىمەيدىغان، ئۆزىنى كۆز ئالدىدىكى پانىي دۇنيادىن كېيىنكى ھاياتلىق بىلەن ئالاقىسىز ھېسابلايدىغان، خۇددى «قۇرئان كەرىم»دە قەيت قىلىنغان ئىككى باغنىڭ ساھىبىغا ئوخشاش:

مەن سەندىن باي، ئادەملىرىم(يەنى خىزمەتچىلىرىم، بالىلىرىم، يارەمچىلىرىم) سېنىڭكىدىن كۆپ...بۇ باغ مەڭگۈ يوقالمايدۇ دەپ ئويلايمەن، شۇنىڭدەك قىيامەت بولمايدۇ، دەپ ئويلايمەن. ئەگەر مەن پەرۋەردىگارىمغا قايتۇرۇلغاندىمۇ(يەنى قىيامەت بولغاندىمۇ) ئەلۋەتتە بۇ باغدىن ياخشىراق جاينى تاپىمەن.

ـــ سۈرە«كەھف» (18 ـ سۈرە)، 34 ـ 36 ـ ئايەتلەر

دەپ كۆرەڭلىگەن دىنسىز كىشى بىلەن، ھايات ئۇپۇقى كېڭەيگەن، قەلبىگە دۇنيا ـ ئاخىرەتنى سىغدۇرغان، دىل پايانىدىن ياراتقۇچى ۋە يارالغۇچىغا ئورۇن بەرگەن، خۇددى پىرئەۋىن خانىدانىدىن ئىمان ئېيتقان ۋە ئۆز قەۋمىگە :

ئى قەۋمىم! سىلەر ماڭا ئەگىشىڭلار، مەن سىلەرنى توغرا يولغا باشلايمەن. ئى قەۋمىم، بۇ دۇنيا تىرىكچىلىكى پەقەت(ۋاقىتلىق) پايدىلىنىشتىن ئىبارەتتۇر، ئاخىرەت ھەقىقەتەن(مەڭگۈلۈك) قارارگاھتۇر. كىمكى(بۇ دۇنيادا) بىرەر يامانلىقنى قىلىدىكەن، ئۇنىڭغا(ئاخىرەتتە) شۇنىڭغا لايىق جازا بېرىلىدۇ. مەيلى ئەر بولسۇن، مەيلى ئايال بولسۇن، كىمكى ئۆزى مۆمىن تۇرۇپ بىرەر ياخشى ئىشنى قىلىدىكەن، ئەنە شۇلار جەننەتكە كىرىدۇ. جەننەتتە ئۇلارغا ھېسابسىز رىزىق بېرىلىدۇ.

ـــ سۈرە«غافىر»(40 ـ سۈرە)، 38 ـ 40 ـ ئايەتلەر

دېگەن مۆمىن كىشى ئوتتۇرىسىدىكى ئادىمىيلىك مۇساپىسىنىڭ چەكسىزلىكىگە قەلب سىغمايدۇ.

مۆمىن كىشى مال ـ مۇلۇكىنى باشقۇرىدۇكى، مال ـ مۇلۇك مۆمىن كىشىنى باشقۇرالمايدۇ. مۆمىن كىشى مال ـ دۇنياغا ئىگە بولىدۇكى، مال ـ دۇنيا مۆمىن كىشىگە ئىگە بولالمايدۇ. مۆمىن كىشى مال ـ دۇنيانى يۇرىكىدە ئەمەس، قولىدا تۇتىدۇ. مال ـ دۇنيا مۆمىن كىشىنىڭ نەزىرىدە غايە ـ مەقسەت ئەمەس، ۋاستىدىنلا ئىبارەتتۇر. مۆمىننىڭ غايىسى ئاللاھقا بەندىچىلىك قىلىش، ئاللاھنىڭ ئەمر ـ پەرمانلىرىنى ئورۇنلاش ئۈچۈن سەئىيى ئىجتىھات قىلىشتۇر. مەزكۇر ئىبادەت(بەندىچىلىك) ۋە سەئىيى ئىجتىھات(كۆرەش) مۆمىن كىشىنى

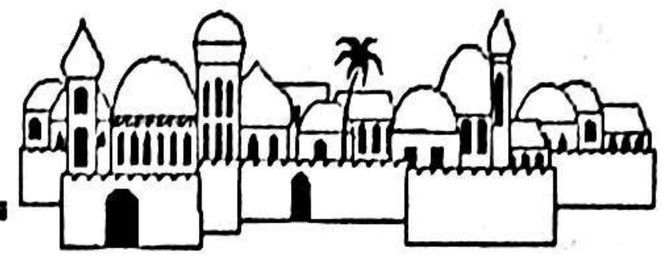

هەر جەھەتتىن تاۋلاپ، ئەبەدىي ھاياتلىق ئۇچۇن مۇناسىپ لايىقەتكە ئېرىشتۇرىدۇ. مال ـ دۇنيا ۋە باشقا پاك ـ ھالال نەرسىلەر مۆمىن كىشىنىڭ ئۆز بۇرچىنى ئادا قىلىشىدىكى ياردەمچىسى ۋە مەقسىتىگە يېتىشتىكى قورالىدۇر. چىن ئىمان مۆمىن كىشىنى ئۆزىگە، ئۆزىنىڭ ئىش ـ پائالىيەتلىرىگە ھەققانىي نازارەتچى ۋە ھەر ۋاقىت ئۆزىدىن ھېساب ئېلىپ تۇرغۇچى قىلىدۇ. شۇڭا ئۇ، پۇل ـ مالنى خالىغانلا بىر يول ئارقىلىق تېپىشنى، خالىغانلا بىر يول ئارقىلىق ئاۋۇتۇشنى، خالىغانلا بىر يول ئارقىلىق تەسەررۇپ قىلىشنى راۋا كۆرمەيدۇ، بەلكى ئاللاھ تائالا ئۆز شەرىئىتىدە بېكىتكەن ۋە يول قويغان دائىرىدە پائالىيەت ئېلىپ بېرىشقا ئىزچىل تىرىشىدۇ.

"مال ـ مۇلۇك ئاللاھقا مەنسۇپ" مەپكۇرىسى

ئىسلام ئىقتىسادىدا ھالقىلىق ئورۇن تۇتىدىغان قىممەتلەرنىڭ بىرى ئىنسان ئىگىدارچىلىق قىلىۋاتقان بارچە مال ـ مۇلۇك ماھىيەتتە ئاللاھقا مەنسۇپ بولۇپ، ئىگىدارچىلىق قىلغۇچى ئىنسان بولسا ئاللاھنىڭ مال ـ مۇلۇكىنى ۋاكالىتەن تەسەررۇپ قىلغۇچىدۇر، دېگەندىن ئىبارەت. مانا بۇ مەزمۇندا ئىسلام ئىقتىسادىنىڭ رەببانىي ئالاھىدىلىكى نامايان بولىدۇ.

مۇسۇلمان كىشى ئۆزىنىڭ ئاللاھنىڭ سانسىز مەخلۇقاتلىرى ئىچىدىكى بىرى ئىكەنلىكىنى تونۇپ، ئاللاھنىڭ زېمىنىدا، ئاللاھ ئاتا قىلغان ئىقتىدار بىلەن، ئاللاھ نېمەت قىلىپ بەرگەن ۋاستىلەرگە تايىنىپ، ئاللاھ بېكىتكەن قانۇنىيەتلەر مۇھىتىدا پائالىيەت ئېلىپ بارىدۇ. ئۇنداق ئىكەن، ئۇ تاپقان مال ـ دۇنيا ئاللاھنىڭ مال ـ مۇلۇكى ۋە يارالمىسىدۇر. ئىنسان پەقەت ئاللاھنىڭ مال ـ مۇلۇكىدە ئورۇنباسار تەسەررۇپ قىلغۇچى ۋە ئۇنىڭغا كۆز ـ قۇلاق بولغۇچىدىنلا ئىبارەت.

تۆۋەندە بىز "مال ـ مۇلۇك ئاللاھقا مەنسۇپ" مەپكۇرىسىنىڭ ئېنىقلىمىسى ۋە ئۇنىڭ «قۇرئان كەرىم»، ھەدىس شەرىفتىكى دەلىللىرى، شۇنىڭدەك، مەزكۇر مەپكۇرىنىڭ ھەر بىر مۇسۇلمانىنىڭ شەخسىي ھاياتىدىكى ۋە مۇسۇلمانلار جەمئىيىتىدىكى ئەقىدىۋى، پىكرىي، ئەخلاقىي تەسىرى ھەققىدە توختىلىمىز.

ئاللاھ تائالا كائىناتتىكى بارچە يارالمىنىڭ ھەقىقىي ۋە بىردىنبىر ئىگىسىدۇر. جۇملىدىن، يەرۈكۆك، ئىنسۇجىن، باشقا جاندار ۋە جانسىزلارنىڭ، قىسقىسى بارلىق مەۋجۇداتنىڭ يېگانە خوجىسىدۇر.

ئاسمانلاردىكى ۋە زېمىندىكى نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى ئاللاھنىڭ مۇلۇكىدۇر.

ـــ سۈرە «نەجم» (53 ـ سۈرە)، 31 ـ ئايەت

راستلا ئاسمانلاردىكى ۋە زېمىندىكى ھەممە نەرسە ئاللاھنىڭدۇر (يەنى ئاللاھنىڭ مۇلۇكىدۇر، بەندىسىدۇر، مەخلۇقاتىدۇر).

ـــ سۈرە «يۇنۇس» (10 ـ سۈرە)، 66 ـ ئايەت

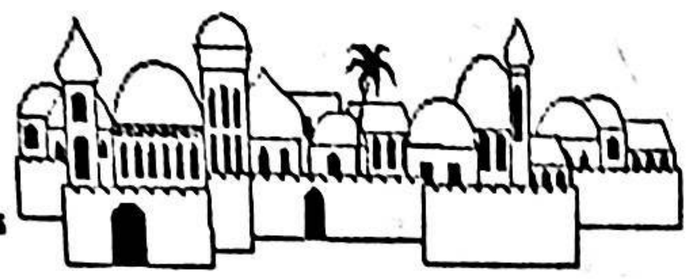

ئاسمانلاردىكى، زېمىندىكى، ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى ۋە يەر ئاستىدىكى شەيئىلەرنىڭ ھەممىسى ئاللاھنىڭدۇر(يەنى ئاللاھنىڭ مۇلۈكىدۇر، ئاللاھنىڭ مەخلۇقاتىدۇر، ئاللاھنىڭ تەسەررۇپى ئاستىدىدۇر).

ـــــسۈرە«تاھا»(20 ـ سۈرە)، 6 ـ ئايەت

كائىناتتىكى ھەممە نەرسە تەلتۆكۈس ھالدا ئاللاھقا مەنسۇپتۇر. ھېچقانداق بىر ئەھەدى زەررىچىلىك نەرسىگە شېرىك ئەمەستۇر.

ئېيتقىنكى، سىلەر ئاللاھنى قويۇپ مەبۇد دەپ قارىغىنىڭلارنى چاقىرىڭلار، ئۇلار ئاسمانلاردا ۋە زېمىندا زەررە چاغلىق نەرسىگە ئىگە بولالمايدۇ، ئۇلارنىڭ ئاسمان ـ زېمىننىڭ(يارىتىلىشى ۋە باشقۇرۇلۇشىدا ئاللاھقا) ھېچ شېرىكچىلىكى يوق، ئۇلارنىڭ ئىچىدە ئاللاھقا(ئاسمان ـ زېمىننى ئىدارە قىلىشتا ياردەملىشىدىغان) ھېچ ياردەمچىمۇ يوق.

ـــــسۈرە«سەبەئ»(34 ـ سۈرە)، 22 ـ ئايەت

بارلىق مال ـ دۇنيا ئاللاھنىڭ مۇلۈكىدۇر، مال ـ دۇنيانى ياراتقۇچى ۋە بەندىلەرگە نېمەت قىلىپ بېغىشلىغۇچى زات ئاللاھ تائالادۇر.

ئىشلەپچىقىرىش ـــ ئىنسانلارنىڭ ئاللاھ ياراتقان ۋە ئۇلارغا بويسۇندۇرۇپ بەرگەن ماددىيەت ساھەسىدىكى ئەمگەك پائالىيىتىدىن ئىبارەت. شۇڭا، ئىقتىسادشۇناسلار: ئىشلەپچىقىرىش ـــ ئۇنۇم(مەنپەئەت) يارىتىش دەپ تەبىر بېرىدۇ. يەنى ئىشلەپچىقىرىش ـــ ئىنسانلارنىڭ ئۆز ئېھتىياجىغا ئاساسەن ماددىيەت ساھەسىدە ئېلىپ بارغان ئۆزگەرتىش پائالىيىتىدۇر. ئىقتىسادشۇناسلار ئىستېمالدىكى "ئىشلەپچىقىرىش ـــ ئەمگەك ئارقىلىق ماددىي بايلىق يارىتىش" دېگەن ئىبارە ھەرگىز "ماددا ئىجاد قىلىش، يوقتىن بار قىلىش"نى كۆرسەتمەيدۇ.

ئىنسانلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىش پائالىيىتىدە ئېلىپ بارىدىغىنى، شەيئىلەرنىڭ شەكلى ياكى ئورنىدا ئۆزگەرتىش ئېلىپ بېرىشتىن ھالقىپ كەتمەيدۇ. ئالايلۇق: قېزىلما بايلىقلارنى قېزىش، (ئوۋ ھايۋانلىرىنى)ئوۋلاش، ئۇلارنى ئېھتىياجىدىن ئېشىنغان جايلاردىن ئېھتىياجلىق ئورۇنلارغا يۆتكەش، (ئۇزاقراق ئىشلىتىش مەقسىتىدە) ئوراپ ـ قاچىلاش، ئامبارلاش، توقۇش، نەقىشلەش، ئۆۋاش، تەركىب قوشۇش، بىرىكمە ياساش... قاتارلىق تۈرلەرمۇ يۇقىرىقىلاردىن ماھىيەتلىك پەرقلەنمەيدۇ.

ئاددىي بىر مىسال ئالساق: بىر ئادەم زىرائەت تېرىسا ياكى مېۋە كۆچىتى تىكسە، زىرائەت دان، كۆچەت مېۋە بېرىدۇ. ئاللاھ تائالانىڭ زېمىننى بويسۇندۇرۇپ، شامالارنى چىقىرىپ، بۇلۇتلارنى ھەرىكەتكە كەلتۈرۈپ يامغۇر ياغدۇرغىنى ۋە يەر يۈزىدە سانسىزلىغان ئېقىنلارنى ئاقتۇرۇپ، زىرائەتلەرنىڭ ئۆسۈپ يېتىلىشىگە مۇناسىپ قۇياش نۇرى، ئىللىق ھاۋا بىلەن تەمىن

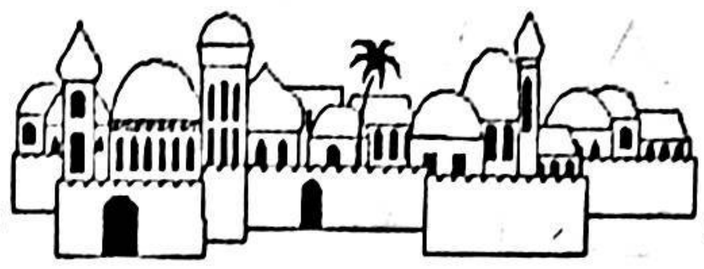

ئېتىپ، تۇپراق ئاستىدىكى ئۇرۇقلارغا خىلمۇخىل ئوزۇقلارنى يېتەرلىك يەتكۈزۈپ، بىر تال ئۇرۇقنى مېۋىلىك، سايىلىق بىر تۇپ دەرەخكە ئايلاندۇرغان قۇدرىتى ۋە ئىلاھىي پەرۋىشى ئالدىدا، ئۇ ئادەمنىڭ يەر ئاغدۇرۇش، سۇغرىش ۋە پەرۋىش قىلىشتىن ئىبارەت ئۆزى قول سېلىپ قىلغان ئەمگىكى قانچىلىك ۋەزىن تۇتار؟!

ئاللاھ تائالا ئىنسانغا ئۇ ئويلاپ تەپەككۇر قىلدىغان ئەقلىنى، ئويلىغانلىرىنى ئەمەلگە ئاشۇرىدىغان كۈچنى، بارلىق ياشاش پائالىيەتلىرىدە پايدىلىنىدىغان تۇرلۈك ـ تۇمەن ۋاستىلەرنى ئاتا قىلمىغان بولسا، ئىنساننىڭ پۈتۈن ئەمگىكى ھېچنېمىگە ئەرزىمەيدىغان بولاتتى. مانا بۇلارنى ئويلاپ يەتكەن كىشى ئۆزىنىڭ ھەر لەھزىدە ئاللاھنىڭ نېمەتلىرى ئارقىلىقلا ئۆره ئىكەنلىكىنى تولۇق ھېس قىلالايدۇ. ئاللاھنىڭ سانسىز نېمەتلىرىگە، ساناپ تۈرۈپ ئىبادەت قىلىدىغانلىقىدىن ئۇيۇلۇپ قالىدۇ. چۈنكى ئۇ، ئۆلگەن زېمىنى تىرىلدۈرۈپ دانلارنى چىقارغان، گۈزەل باغلارنى راسلاپ، بۇلاقلاردىن سۇ ئاقتۇرغان ئاللاھنىڭ پەرۋىشىدە مەي باغلاپ پىشقان مېۋىلەرنى ئوزۇق قىلىدۇ ئەمەسمۇ؟!

ئاللاھنىڭ قۇدرىتى پەرۋىشىنى دېھقانچىلىقتىلا ئەمەس، ھاياتنىڭ بارلىق ساھەلىرىدە، سانائەت ۋە باشقىلارنىڭ ھەممىسىدە كۆرۈپ يېتەلەيمىز.

سانائەتتىكى خام ئەشيا ئاللاھ تائالانىڭ ياراتمىسى بولۇپ، ئىنسانلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىشى ئاشۇ تەييار خام ئەشيا ئاساسىدا ئىشقا ئاشىدۇ. ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە تۆمۈرنى ئىنسانلارغا ئاتا قىلغانلىقى ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ:

...تۆمۈرنى ياراتتۇق، (تۆمۈردىن ئۇرۇش قوراللىرى ياسىلىدىغانلىقى ئۈچۈن) تۆمۈر كۈچ ـ قۇۋۋەتنى ئۆز ئىچىگە ئالغان، تۆمۈردە ئىنسانلار ئۈچۈن نۇرغۇن مەنپەئەتلەر بار.

ـــسۈرە«ھەدىد»(57 ـ سۈرە)، 25 ـ ئايەت

ئاللاھ تائالا تۆمۈرنى ۋە باشقا بارلىق مەۋجۇداتنى قۇدرىتى ئىلاھىي بىلەن ياراتقاندۇر. ئۇلارنىڭ يارىتىلىشىدا ھېچ بىر ئەھمىيەتسىز شېرىكچىلىكى يوقتۇر. جۈملىدىن، يېقىلغۇ ماددىلار ئومۇمەن بارلىق ئېنېرگىيە مەنبەلىرى يېگانە ئاللاھنىڭ ئىجادىيىتىدۇر. ئىنسانلار كۆمۈر، نېفىت ياكى ئېلېكتر قاتارلىقلارنى ياراتقان ئەمەس، بەلكى بايقىغان.

سانائەتكە يۈزلىنىش ئاللاھ تائالانىڭ ئىلھام قىلىشى ۋە ئىنسانغا ئۇ بىلمىگەن نەرسىلەرنى بىلدۈرۈشى بىلەن بارلىققا كەلگەن. ئاللاھ تائالا داۋۇد ئەلەيھىسسالام ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ:

جەڭلەردە سىلەرنى(ياردار بولۇشتىن) ساقلاش مەقسىتىدە، داۋۇدقا سىلەر ئۈچۈن ساۋۇت ياساشنى ئۆگەتتۇق. سىلەر(بۇنىڭغا) شۈكۈر قىلامسىلەر؟

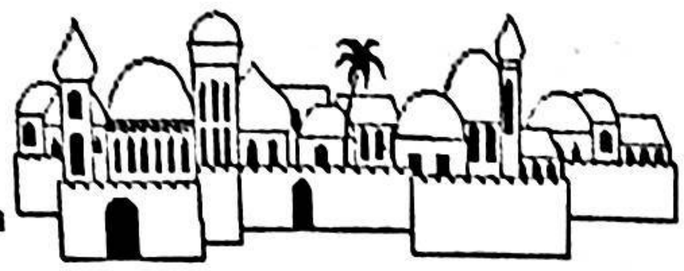

(يەنى شۈكۈر قىلىڭلار ۋە نېمەتنىڭ قەدرىنى بىلىڭلار).

ـــــسۈرە«ئەنبيا»(21 ـ سۈرە)، 80 ـ ئايەت

يۇقىرىقىلاردىن يەكۈنمىز شۈكى، مال ـ دۇنيا ئاللاھ تائالانىڭ ئىنسانغا پەزىل ۋە نېمەت قىلىپ ئاتا قىلغان رىزىقتۇر. ئىنسان ئۆز ئەمگىكى ۋە تىرىشچانلىقىنى تىلغا ئالغاندا، ئۆزى ئەمگەك ۋە پائالىيەت ئېلىپ بارغان شەيئىلەرنى يوقتىن بارلىققا كەلتۈرگەن ۋە شۇ ئىنسانىنىڭ ئىمكانىيىتى دائىرىسىگە كىرگۈزگەن قۇدرىتى ئىلاھىينى ئەسلىشى زۆرۈردۇر.

سىلەر بەھرىمەن بولۇۋاتقان نېمەتلەرنىڭ ھەممىسىنى ئاللاھ بەرگەن...

ـــــسۈرە«نەھل»(16 ـ سۈرە)، 53 ـ ئايەت

خوش، ئۇنداق ئىكەن، ئاشۇ مېھرىبان، قۇدرەتلىك ئاللاھ تائالانىڭ ئاجىز بەندىسى بولمىش ئىنسان، ئاللاھ ئۇنىڭغا ئاتا قىلغان نېمەتلەرنىڭ بىر قىسمىنى ئاللاھنىڭ نېمەتلىرىگە شۈكۈر ئېيتىش يۈزىسىدىن، ئاللاھنىڭ يولىغا، ئاللاھنىڭ بەندىلىرىگە(يەنى ئۆز قېرىنداشلىرىغا) سەرپ قىلىشى ھەقلىقتۇر.

«تەپسىر كەششاف»نىڭ مۇئەللىپى ئەللامە زەمەخشەرى سۈرە«ھەدىد» (57 ـ سۈرە)تىكى"ئاللاھ سىلەرنى ئىگە قىلغان مالىلاردىن سەدىقە قىلىڭلار"دېگەن ئايەت(7 ـ ئايەت)نى تەپسىرلەپ مۇنداق دەيدۇ: "سىلەرنىڭ قول ئىلكىڭلاردىكى مال ـ مۈلۈك ماھىيەتتە ئاللاھنىڭ مال ـ مۈلۈكىدۇر. ئۇنى ياراتقان، سىلەرنىڭ ئىلكىڭلاردا قىلغان ۋە سىلەرنى ئۇنىڭدىن بەھرىلەندۈرگەن زات ئاللاھتۇر. ئاللاھ سىلەرنى ئۆ مال ـ مۈلۈكلەرنى تەسەررۇپ قىلىشتا ئورۇنباسار قىلدى. ئۇنداق ئىكەن، مال ـ مۈلۈكىڭلاردىن ئاللاھ بۇيرۇغان جايلارغا تەسەررۇپ قىلىڭلار. باشقىلارنىڭ مېلىنى تەسەررۇپ قىلماقچى بولغان كىشى مال ئىگىسىنىڭ ئىجازىتىنى ئالغاندىن كېيىن تەسەررۇپ قىلىشى يوللۇق بولغىنىدەك، سىلەرمۇ قول ئىلكىڭلاردىكى ئاللاھنىڭ مېلىنى ئاللاھ ئىزنى قىلغان جايلارغا تەسەررۇپ قىلىڭلار" («تەپسىر كەششاف» 3 ـ توم، 200 ـ بەت).

قول ئىلكىدىكى مال ـ مۈلۈكنىڭ ماھىيەتتە ئاللاھنىڭ مال ـ مۈلۈكى ئىكەنلىكىنى، ئۆزىنىڭ شۇ مال ـ مۈلۈكىنى تەسەررۇپ قىلىشتا ئاللاھنىڭ ئورۇنباسارى ئىكەنلىكىنى تونۇپ يېتىش، ئۆ كىشىنىڭ قول ئىلكىدىكى مال ـ مۈلۈكىنى تەسەررۇپ قىلىش ئىجازىتىگە ئېرىشكەنلىكىنىلا بىلدۈرمەيدۇ، بەلكى مال ـ مۈلۈكىنى تەسەررۇپ قىلىشتا ۋە باشقا پائالىيەتلىرىدە، مال ـ مۈلۈكنىڭ ھەقىقىي ئىگىسى بولغان ئاللاھ تائالانىڭ بارلىق پەرمانلىرىغا تولۇق ئىتائەت قىلىشنى تەقەززا قىلىدۇ. ئۆ كىشىدە مال ـ مۈلۈكنى كۆڭلى تارتقانلا ئىشقا سەرپ قىلىش ئىختىيارلىقى بولمايدۇ. ئۇنداق بولمايدىكەن، ئاللاھ ئۆ كىشىگە يۈكلىگەن "ئاللاھنىڭ مال ـ مۈلۈكىنى تەسەررۇپ قىلىشتا ئورۇنباسار بولۇش"تىن

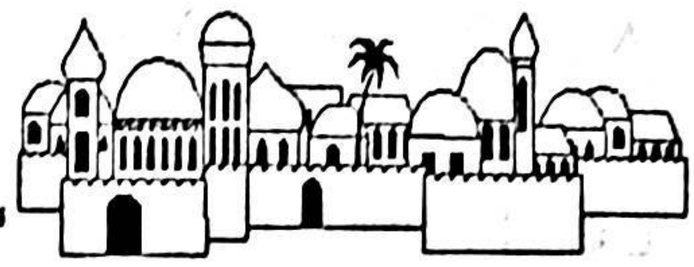

ئىبارەت مەجبۇرىيەتنى ياخشى ئادا قىلمىغان بولىدۇ.

قەدىمدىن تارتىپ ئۆلىمالىرىمىز، ئاللاھ تائالانىڭ كىشىلەرنىڭ قول ئىلكىدە تۇرۇۋاتقان مال ـ مۈلۈكىدىكى ھەققى توغرىسىدا تولىمۇ پاساھەتلىك ۋە ھېكمەتكە باي ۋەز ـ نەسىھەتلەرنى قالدۇرغان. ئاتاقلىق مۇپەسسىر ئىمام رازى ئۆزىنىڭ «تەفسىرۇل كەبىر» ناملىق تەپسىر كىتابىدا مۇنداق دەيدۇ: "نامراتلار ئاللاھنىڭ ھاجەتمەن بەندىلىرىدۇر. بايلار ئاللاھنىڭ خەزىنىدارلىرىدۇر. بايلارنىڭ قول ئىلكىدىكى مال ـ مۈلۈكلەر ماھىيەتتە ئاللاھنىڭ مېلىدۇر. شاھنىڭ خەزىنىدارلىرىغا: 'خەزىنىدىكى بايلىقلاردىن بىر بۆلۈكنى رەئىيەتتىن موھتاجلارغا تارقىتىپ بەر' دەپ پەرمانى ئالىي قىلىشى قىلچە ئەجەبلىنەرلىك ئەمەس" ئىبنى ئەرەبى مۇنداق دەيدۇ: " ئاللاھ تائالا ئۆزىنىڭ تەكداششىز ھېكمىتى ۋە بۇيۇك ئەھكاملىرى بىرلە، بىر قىسىم بەندىلىرىگە مال ـ دۇنيانى نېمەت قىلىپ بەردى ۋە ئۇلارنىڭ مال ـ مۈلۈكلىرىدىن مۇئەييەن ئۇلۇشىنى ئايرىپ، ئاللاھقا ۋاكالىتەن مال ـ مۈلۈكسىز كىشىلەرگە تاپشۇرۇشىنى، ئۇلارغا ئاتا قىلىنغان مال ـ مۈلۈكنىڭ شۈكرانىسى قىلدى. بۇ ئاللاھ تائالانىڭ:

يەر يۈزىدىكى ھايۋانلارنىڭ ھەممىسىگە رىزىق بېرىشنى ئاللاھ(مەرھەمەت يۈزىسىدىن) ئۈستىگە ئالغان.

ـــ سۈرە«ھۇد»(11 ـ سۈرە)، 6 ـ ئايەت

دېگەن سۆزىنىڭ كونكرېت ئەمەلىيلىششىدۇر" («ئەھكامۇلقۇرئان» 945 ـ بەت).

ئاللاھنىڭ خەزىنىدارلىرى بولغان بايلار، ئاللاھنىڭ ھاجەتمەن بەندىلىرىگە بېخىللىق قىلىپ، مال ـ مۈلۈكلىرىدىن تېگىشلىك قىسمىنى ئايرىپ بەرمىسە، ئاللاھنىڭ پەرمانىغا ئىتائەت قىلمىغانلىقى سەۋەبلىك ئازابقا دۇچار بولۇشلىرى بەرھەق. ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق جاكارلايدۇ:

نېمىتىمگە شۈكۈر قىلساڭلار، (ئۇنى)تېخىمۇ زىيادە قىلىمەن، ئەگەر(كۇفرانى نېمەت) قىلساڭلار، مېنىڭ ئازابىم، ئەلۋەتتە، بەكمۇ قاتتىق بولىدۇ.

ـــ سۈرە«ئىبراھىم»(14 ـ سۈرە)، 7 ـ ئايەت

2. ئىسلام ئىقتىسادىنىڭ پەزىلەتپەرۋەرلىك خۇسۇسىيىتى

ئىسلام دىنى ئىلىم ـ پەن، سىياسەت، ئۇرۇش، ئىقتىساد...قاتارلىقلار بىلەن ئەخلاقنىڭ زىچ مۇناسىۋىتىنى مۇئەييەنلەشتۈرگەن، ھېچقاچان ئۇلارنى ئەخلاقتىن ئايرىپ بايان قىلمىغان.

ئەخلاق ـــ مۇسۇلمانلار تۇرمۇشىنىڭ جېنى. ئىسلام رىسالىتى ئەخلاقنى ئۆزىنىڭ مۇھىم تەركىبىي قىسمى سۈپىتىدە بايان قىلغان. رەسۇلۇللاھنىڭ:

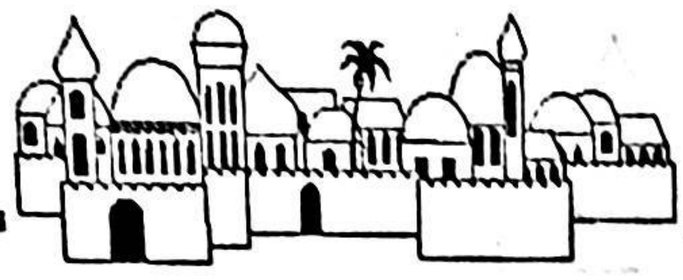

"مەن كۆزەل ئەخلاقلارنى ئومۇملاشتۇرۇش ئۈچۈن ئەۋەتىلدىم" دېگەن مۇبارەك ھەدىسى ئاشۇ بايانلارنىڭ بىرىدۇر. ئىسلام رىسالىتى دىن بىلەن دۆلەتنى، ماددىيەت بىلەن مەنىۋىيەتنى قارىمۇقارشى قۇتۇپلار دەپ قارىمايدۇ. ئىنسانىنىڭ ۋە ئىنسانىيەت تۇرمۇشىنىڭ بىر پۈتۈنلۈكىنى تەكىتلەيدۇ. شۇڭا غەرب ئەللىرىدە ئالقىشلانغان دىن بىلەن دۇنياۋى ئىشلار ئوتتۇرىسىدا ھاك بولۇشىنى، كاپىتالىزم چاقىرغان ئىقتىساد بىلەن ئەخلاقنى ئايرىۋېتىشنى ئىسلام رىسالىتى قەتئىي قوبۇل كۆرمەيدۇ.

ئىسلام رىسالىتى بەزى ئىقتىساد سىستېمىلىرىدەك ئىقتىسادىي ئۇنۇمنى ھەرگىز دىن چاقىرغان ئەخلاق - پەزىلەتلەرنىڭ ۋە ئۇ تەقەززا قىلغان ئەقىدە - ئىمانىنىڭ ئۈستىگە قويمايدۇ. ئىقتىساد بىلەن ئەخلاقنىڭ بىر پۈتۈنلۈكى، ئۇلارنىڭ ئۆزئارا كىرەلەشمە مەۋجۇتلۇقى ئىشلەپچىقىرىش، ئىستېمال قىلىش، ئالماشتۇرۇش ۋە تارقىتىش قاتارلىق بارلىق ئىقتىسادى ھالقىلارنىڭ ھەر بىرىدە روشەن گەۋدىلىنىدۇ.

مۇسۇلمان شەخس(ياكى مۇسۇلمانلار جەمئىيىتى) مەزكۇر ساھەلەردە (ئىقتىساد توپلاش، ئاۋۇتۇش، تەسەررۇپ قىلىش قاتارلىق تۈرلۈك ئىقتىسادىي پائالىيەتلىرىدە) ئەقىدە ۋە ئەخلاق دائىرىسىدە تىزگىنلەنگەن بولۇپ، ئۇنىڭدا ئىقتىسادىي ئۇنۇم قوغلىشىپ، خالىغانلا ئۇسۇلنى قوللىنىش ئىختىيارى بولمايدۇ.

1) ئەينى ۋاقىتتا ئەرەب مۇشرىكلىرى ئارىسىدا ھەر يىلى بەيتۇللاھنى تاۋاپ قىلىش ئادىتى بار بولۇپ، ئۇلار گۈناھ - مەئسىيەتلەر بىلەن بۇلغانغان كىيىم - كېچەكلىرىنىڭ تاۋاپ مەزگىلىدە بەدەنلىرىگە تېگىپ تۇرماسلىقى ئۈچۈن، بەيتۇللاھنى قىپيالىڭاچ ھالدا تاۋاپ قىلىشتەك قەبىھ ئادەتلەرنى داۋاملاشتۇرۇپ كەلگەنىدى. رەسۇلۇللاھ بەيتۇللاھنى بۇدپەرەسلىكنىڭ ئاسارەتلىرىدىن تازىلاش مەقسىتىدە، ھەزرىتى ئەلىنى ھىجرىيىنىڭ 9 - يىلىدىكى ھەج پائالىيەتلىرىنىڭ ئەمىرى ھەزرىتى ئەبۇ بەكرىنىڭ يېنىغا ئەۋەتىپ، ئەبۇ بەكرىنىڭ ھەج كۈنىدە كىشىلەرگە:"كېلەر يىلدىن باشلاپ مۇشرىكلار بەيتۇللاھنى تاۋاپ قىلماسلىقى ۋە (ھەرقانداق كىشى) بەيتۇللاھنى يالىڭاچ تاۋاپ قىلماسلىقى كېرەك" دەپ جاكارلىشىنى بۇيرۇدى. ئېنىقكى، ئەرەب مۇشرىكلىرىدىن مىڭلىغان - ئونمىڭلىغان ھەج تاۋاپچىلارنى چەكلەش ھەج ئىشلىرىغا ئىگە بولۇپ ئۇنى باشقۇرۇۋاتقان مۇسۇلمانلارغا زور ئىقتىسادىي زىيان ئېلىپ كېلەتتى. بىراق ئۇلار ئۆز ئەقىدىلىرى يولىدا بۇ زور زىيانغا بەرداشلىق بەردى.

ئى مۆمىنلەر! مۇشرىكلار(ئاللاھنى ئىنكار قىلغانلىقلىرى ۋە ئۇلارنىڭ ئېتىقادى بۇزۇق بولغانلىقلىرى ئۈچۈن) پەقەت نىجىستۇر، مۇشۇ يىلدىن(يەنى ھىجرىيىنىڭ 9 - يىلىدىن) كېيىن ئۇلار مەسجىدى ھەرەمغا(يەنى ھەرەمگە)

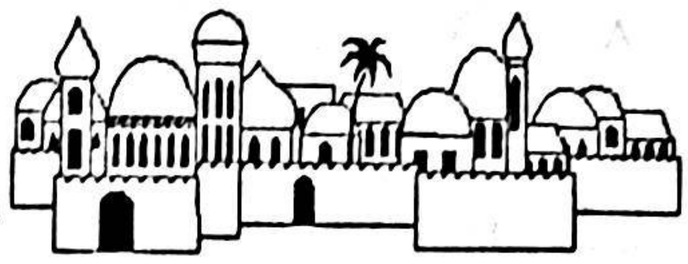

يېقىنلاشمىسۇن (يەنى ھەج قىلمىسۇن، ئۇمرە قىلمىسۇن). ئەگەر سىلەر(ئى مۆمىنلەر! مۇشرىكلارنىڭ ھەرەمگە كىرىشتىن مەنئى قىلىنىشى بىلەن) پېقىرلىقتىن قورقساڭلار، ئاللاھ خالىسا ئۆز پەزلى بىلەن سىلەرنى باي قىلىدۇ. شۇبھىسىزكى، ئاللاھ (سىلەرگە پايدىلىق ئىشلارنى) بىلگۈچىدۇر، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر.

ـــــسۈرە«تەۋبە»(9 ـ سۈرە)، 28 ـ ئايەت

بۇ مىسالدىن كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇكى، سايامەت كەسپىنى جانلاندۇرۇش ۋە كۆپلەپ تاشقى پېرېۋوت يارىتىش مەقسىتىدە، ھاراق قاتارلىق ھارامىلارنى يولغا قويۇش، شەھۋانىي بەزمىخانا ـ ئىشرەتخانىلارنى ئېچىش، تەرەققىي قىلدۇرۇش قەتئىي ھالال بولمايدۇ. ئەگەر مۇشۇنىڭدەك ھارام ئىشلارنى قىلمىغانلىق تۈپەيلى نامراتلىقتىن قورقسا، ئاللاھ ئۇ كىشىنى ئۆز پەزلىدىن باي ۋە بەھاجەت قىلىدۇ.

2) جاھىلىيەتتە ئەرەب يېرىم ئارىلىدىكى قۇلدارلار ئارىسىدا قول ئىلكىدىكى دېدەكلىرىدىن ھەر خىل ئۇسۇللار ئارقىلىق پايدىلىنىپ پۇل ـ مال توپلاش ئەۋج ئالغان بولۇپ، بۇ خىل ئۇسۇللار ئىچىدە دېدەكلەرنى ئوچۇق ـ ئاشكارا زىنا ـ پاھىشە بىلەن شۇغۇللىنىشقا سېلىشمۇ بار ئىدى. ئىسلام دىنى رەسمىي تارقىلىشقا باشلىغاندا، ئۇ خىلدىكى دېدەكلەر ئۆزلىرىنىڭ ئەقىدە ـ ئىمانى تۈرتكىسىدە، خوجايىنلىرىنىڭ ئىتائىتىدىن باش تارتقان. خوجايىنلىرى ئۇلارنى يەنە زورلىماقچى بولغاندا، بۇنى چەكلەپ تۆۋەندىكى ئايەت نازىل بولغان:

ئەگەر سىلەرنىڭ چۆرىلىرىڭلار ئىپپەتلىك بولۇشنى خالىسا، بۇ دۇنيانىڭ ئازغىنە مېلىنى دەپ ئۇلارنى پاھىشىگە مەجبۇرلىماڭلار...

ـــــسۈرە«نۇر»(24 ـ سۈرە)، 33 ـ ئايەت

3) كىشىلەر ئېلىم ـ سېتىم بىلەن داۋاملىق شۇغۇللانغاندا، ئەلۋەتتە تېخىمۇ كۆپرەك ئىقتىسادىي ئۇنۇمگە ئېرىشەلەيدۇ. ئاللاھ تائالا مۆمىنلەرنى جۇمە كۇنىدە، جۇمە نامىزىغا چاقىرىلغان ئەزاننى ئاڭلىغان ھامان سودا ـ سېتىقنى دەرھال توختىتىپ ئاللاھنى زىكرى قىلىش ۋە ھەپتىلىك پەرز ئىبادىتىنى ئادا قىلىش ئۈچۈن مەسچىتكە يۈزلىنىشكە بۇيرۇدى:

ئى مۆمىنلەر! جۇمە كۇنى جۇمە نامىزىغا ئەزان ئېيتىلسا، ئاللاھنى ياد ئېتىشكە(يەنى جۇمە خۇتبىسىنى ئاڭلاشقا ۋە جۇمە نامىزىنى ئادا قىلىشقا) ئالدىراپ بېرىڭلار، ئېلىم ـ سېتىمنى قويۇپ تۇرۇڭلار، ئەگەر بىلسەڭلار بۇ سىلەر ئۈچۈن ياخشىدۇر.

ـــــ سۈرە«جۇمۇئە»(62 ـ سۈرە)، 9 ـ ئايەت

ئاللاھ تائالا سودا ـ سېتىقنى ۋە ئۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك ئىشلارنى ئارتۇق بىلىپ، پەرز ئىبادەتلەردىن مەھرۇم قېلىشنى ئەيىبلىدى:

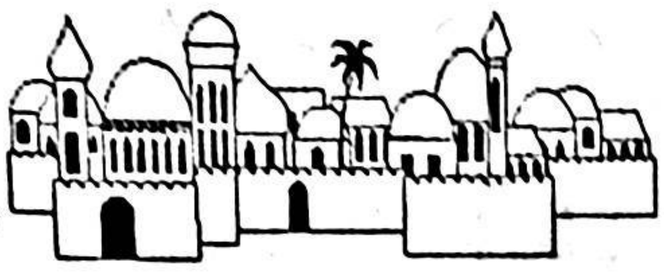

ئى مۇھەممەد! ئۇلار بىرەر تىجارەتنى ياكى تاماشىنى كۆرسە، سېنى ئۆرە تۇرۇپ(خۇتبە ئوقۇۋاتقان) پېتىك تاشلاپ، ئۇنىڭغا(يەنى تىجارەتكە) يۈگۈرىدۇ. (ئى مۇھەممەد! ئۇلارغا) ئېيتقىنكى، ”ئاللاھنىڭ دەرگاھىدىكى نەرسە(يەنى ساۋاب ۋە نېمەت) تاماشادىن ۋە تىجارەتتىن ياخشىدۇر، ئاللاھ رىزىق بەرگۈچىلەرنىڭ ئەڭ ياخشىسىدۇر“ .

ـــسۈرە«جۇمۇئە»(62 ـ سۈرە)، 11 ـ ئايەت

4) ھاراق ۋە باشقا مەست قىلغۇچى نەرسىلەرنى كەڭرى يولغا قويغاندا، بىر قىسىم كىشىلەر ھاراق زاۋۇتى ۋە ھاراق تىجارىتىنى كېڭەيتىش، ئىشلەپچىقىرىش مىقدارىنى ئاشۇرۇش بىلەن ئالاھىدە ئىقتىسادىي ئۈنۈمنى قولغا كەلتۈرەلەيدۇ. لېكىن، ھاراق تۈپەيلى شەخسنىڭ، ئائىلىنىڭ، جەمئىيەتنىڭ ھاياتىدا كېلىپ چىقىدىغان ماددىي ـ مەنىۋى زىيانلارنى، ئەقىدە ـ ئەخلاق كىرىزىسلىرىنى، باشقا ئىشلەپچىقىرىش ساھەلىرىگە ئېلىپ كېلىدىغان مۇلچەرلىگۈسىز زىيانلارنى ھاراق سانائىتى ئارقىلىق ئېرىشىلىدىغان ئازغىنە ماددىي مەنپەئەتكە سېلىشتۇرغىلى بولمايدۇ. ئىسلام دىنى ھاراق ۋە ھاراق سانائىتى كەلتۈرۈپ چىقىرىدىغان غايەت زور ئىقتىسادىي ۋە مەنىۋى زىيانلارنىڭ بەلكى خەۋپ ـ خەتەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن، ھاراق سانائىتى ئارقىلىق قولغا كېلىدىغان ئىقتىسادىي ئۈنۈمدىن ۋاز كەچكەن. ئىسلام دىنى ھاراقنى ھارام قىلىش بىلەنلا چەكلەنمىدى، بەلكى ئۇنىڭ ئىچىشكە يارىمىدە بولغان ھەرقانداق ئىشنى ھارام قىلدى. جۇملىدىن، ھاراقنى تەييارلىغۇچى، توشۇغۇچى، ساتقۇچى، ئىچكۈچى، پايدىسىنى كۆرگۈچى، شۇنداقلا يۇقىرىقىلارغا يارىمىدە بولغۇچىلارغا رەسۇلۇللاھ لەنەت ئوقۇغان.

5) قىمارمۇ ھاراقتا ئوخشاشتۇر. قارىماققا ئۇنىڭدىمۇ كۆڭۈل ئېچىش، بوش ۋاقىتنى ئۆتكۈزۈش، كۈتۈلمىگەن ئامەتتىن ھۇزۇرلىنىش، جاپاسىز بايلىققا ئېرىشىپ قېلىش...تەك بىر قىسىم مەنپەئەتلەر بار. بىراق «قۇرئان كەرىم» بۇ خىل شەخسىي مەنپەئەتلەرنى، قىمارۋازنىڭ ئەقىدە ـ ئەخلاقىدىن يالىڭاچلىنىپ، ئەمگەكسىز پۇل ـ مالغا ئىگە بولۇشقا ئادەتلىنىپ قېلىش، باشقىلارنىڭ ھەققىنى ناھەق يېيىش، كۈتۈلمىگەن تەلەي ـ ئامەتنى چۈشەپ، خام ـ خىيال ئىچىدە كۈن ئۆتكۈزۈش، ئىسلام دىنىنىڭ ئاساسىي رۇكنىلىرىدىن بولغان نامازدىن، ئاللاھنىڭ زىكرىدىن باشقا ئىشلار بىلەن مەشغۇل بولۇشىدەك ھېسابسىز زىيانلارغا سېلىشتۇرۇپ قىمارنى قەتئىي ھارام قىلغان. ھەرقانداق مۇقەددەس نەرسىلەرنىڭ قىمارۋازنىڭ ئالدىدا قەدىرسىز نەرسىگە ئايلىنىپ قېلىشى، قىمارغا خۇمار بولغاندا بالا ـ چاقىلىرىنىڭ كۈندىلىك لوقمىسىنى دوغا تىكىۋېتىپ ئۇلارنى ئاچ قويۇشى، ھەتتا دىنىغا، ۋەتىنىگە ئاسىيلىق قىلىشى، ئۆزىنى بېقىپ ئۆستۇرگەن خەلقىگە ساتقۇنلۇق قىلىشى ئۇنىڭ كۈندىلىك تۇرمۇشىدىكى ئېھتىماللىقلارغا ئايلىنىپ

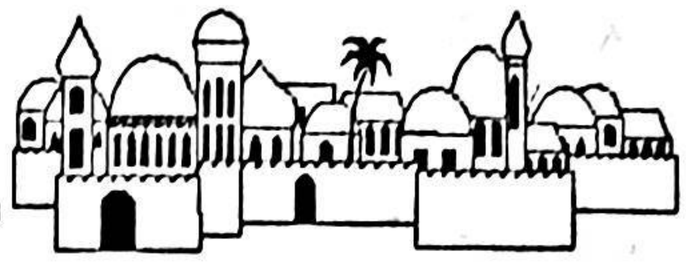

كېتىدۇ. تېخىمۇ خەتەرلىك بولغىنى، يۇقىرىقىلار قىمارۋازدىكى ماددىي موھتاجلىقنى ئەمەس، بەلكى پىسخىك جەھەتتىكى ئېھتىياجنى ۋە روھىي مالىمانچىلىقنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. ئاللاھ تائالا قىمار ۋە ئۇنىڭ زىيانلىرى ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ:

(ئى مۇھەممەد!) سەندىن ھاراق ۋە قىمار توغرىسىدا سورىشىدۇ، سەن ئۇلارغا: "بۇنىڭ ھەر ئىككىسىدە چوڭ گۇناھ ۋە كىشىلەرگە(ئازغىنە ماددىي) پايدىمۇ بار، لېكىن ئۇلاردىكى گۇناھ پايدىغا قارىغاندا تېخىمۇ چوڭ" دېگىن...

—— سۈرە«بەقەرە»(2 ـ سۈرە)، 219 ـ ئايەت

ئى مۆمىنلەر! ھاراق ئىچىش، قىمار ئويناش، بۇتلار(يەنى چوقۇنۇش ئۈچۈن تىكلەنگەن تاشلار)غا چوقۇنۇش، پال ئوقلىرى بىلەن پال سېلىش شەيتانىنىڭ ئىشى، پاسكىنا قىلمىشلاردۇر، بەختكە ئېرىشىشىڭلار ئۈچۈن شەيتانىنىڭ ئىشىدىن يىراق بولۇڭلار. شەيتان ھاراق، قىمار ئارقىلىق ئاراڭلاردا دۈشمەنلىك، ئاداۋەت تۇغدۇرماقچى، سىلەرنى نامازدىن ۋە ئاللاھنى ياد ئېتىشتىن توسماقچى بولىدۇ، سىلەر ئەمدى(ھاراقتىن، قىماردىن) يانمامسىلەر؟

—— سۈرە«مائىدە»(5 ـ سۈرە)، 90 — 91 ـ ئايەتلەر

6) چوشقىلارنى بورداپ مۇسۇلمان ئەمەسلەرگە ساتقاندا يەنە ئىقتىسادي ئۇنۇمگە ئېرىشكىلى، پايدا كۆرگىلى بولىدۇ. بىراق ئاللاھ تائالا چوشقىنىڭ گۆشىنى ھارام قىلدى، ئۇنى نىجىس دەپ بايان قىلدى. شۇ ۋەجىدىن، مۇسۇلمانلارنىڭ چوشقا تىجارىتى بىلەن شۇغۇللىنىشى دۈرۈس بولمايدۇ. چۈنكى ئىسلام بىر نەرسىنى ھارام قىلغان ئىكەن، ئۇ نەرسىنىڭ پۈلىنمۇ ھارام قىلغان. بۇتلار ۋە ئۇلارنىڭ سىزما رەسىملىرىمۇ يۇقىرىقى ھۆكۈمدىدۇر.

بىر قىسىم غەيرى مۇسۇلمان تەتقىقاتچىلىرى ئىسلام ئىقتىسادىدىكى ئەخلاق بىلەن ئىقتىسادنىڭ مۇۋاپىقىيەتلىك بىرلەشتۈرۈلگەنلىكىدىن ئىبارەت بۇ خىل ئالاھىدىلىكلەرنى ھېس قىلغان. فرانسىيىلىك ئىقتىسادشۇناس جاك ئوستىرىي (J.Austry) ئۆزىنىڭ «ئىسلام ۋە ئىقتىسادي تەرەققىيات» ناملىق كىتابىدا: "ئىسلامدا رېئال تۈرمۇش بىلەن ئىقتىسادي پەزىلەتلەر گىرەلىشىپ كەتكەن بولۇپ، ئۇلار ھەرگىز بىر ـ بىرىدىن ئايرىلىپ مەۋجۇت بولۇپ تۇرالمايدۇ. قۇرئان تەلىماتلىرىنى مەنبە قىلغان ئىقتىساد نەزەرىيىسى شەكسىز ھالدا پەزىلەتلىك ئىقتىساد نەزەرىيىسىدۇر. بۇ خىل ئەخلاق قىممەت ئۇقۇمىغا يېڭى مەنە بېرىدۇ. شۇنداقلا ئۇ سانائەتنىڭ ماشىنىلىشىشى نەتىجىسىدە ئۆزلۈكسىز زورىيىۋاتقان پىكرىي بوشلۇقنى تولدۇرۇشقا تامامەن قادىردۇر" دېگەن. بىرىكمىسىمۇ غەربتىكى جىنسىي مەدەنىيەت تەرەققىياتىنىڭ كۆڭۈلسىز نەتىجىلىرىنى ئەيىبلەپ، بۇگۈنكى دۇنيا ئىقتىسادىدا ھاۋايى ـ نەپسىنىڭ ھەقىقىي قىممەتلەرگە ھۆكۈمرانلىق

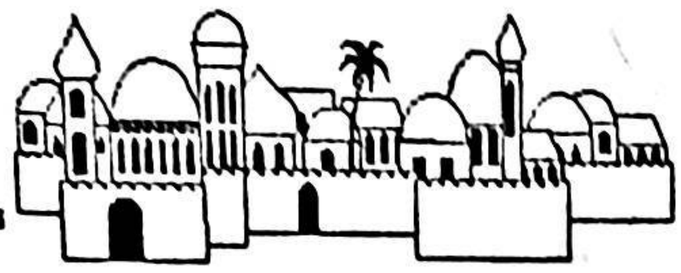

قىلىۋاتقانلىقىدىن بىئارام بولغان.

بىز ئەمەلىي تۇرمۇشنى كۆزەتكىنىمىزدە، ئىسلام تارىخىدا، بولۇپمۇ ئىسلام دىنى مۇسۇلمانلار تۇرمۇشىنىڭ بىردىنبىر دېۋىگاتىلىغا، بارلىق پائالىيەتلىرىنىڭ يېتەكچىسىگە ئايلانغان دەۋرلەردە ئىقتىساد بىلەن ئەخلاق ئارىسىدىكى بۇ خىل گىرەلىشىشنىڭ چوڭقۇر ۋە گەۋدىلىك بولغانلىقىنى كۆرەلەيمىز.

زاكاتنىڭ پەرز قىلىنغانلىقى ئىجتىمائىي مەسىلىلەرگە يېشىم ئىزدەپ چارچىغان مېڭىمىزگە مەنۇنىيەت ئېلىپ كېلىدۇ. 21 - ئەسىردىكى بىلىم ئىگىلىكى دەۋرىدە، يەر شارىمىزدىكى خېلىلا كۆپ ساندىكى كىشىلەرنىڭ ئاشلىق يېتىشمەسلىك ئازابىنى تارتىشى ھەقىقەتەنمۇ ئاشلىق يېتىشمەسلىكتىنمۇ ياكى مېھرىبانلىقنىڭ قۇرۇپ كېتىشىدىنمۇ ؟! دەپ ئويلانغىنىمىزدا، سەممىيلىك، ۋاپادارلىق...دېگەندەك ئىدىئال پىكىرلەرنىڭ قانداقسىگە پۈتكۈل ئىنسانىيەتكە مەگگۈلۈك تېما بولۇپ كەلگەنلىكىنى ئاڭقىرالايمىز. شۇنىڭ ئۈچۈن ھەرقانداق نامراتلىقنى تۈگىتىش لايىھىسى چوقۇم ئىقتىسادىي ئىسلاھاتلار بىلەنلا كۇپايىلىنىپ قالماسلىقى، ئىنسانىي مۇناسىۋەتلەرنى ئىسلاھ قىلىشنى ئۆز كۈنتەرتىپىگە كىرگۈزۈشى كېرەك. كونكرېتراق ئېيتقاندا، جەمئىيەت ئەزالىرىنىڭ ئادىل تەقسىمات ۋە سۆيگۈ - مۇھەببەت، قېرىنداشلىق مۇھىتىدا ئۆسۈپ يېتىلىش ئىمكانىيىتى بىلەن تەمىنلىنىشى تولىمۇ مۇھىم. ئىسلام دىنىدىكى ئىجتىمائىي ئادالەت ۋاستىسى بولغان زاكات ــ قەلبتىن قەلبكە ئاققان مال - مۇلۈك دەرياسىدۇر. زاكاتتىكى ھېكمەت بايلارغا زەربە بېرىش ئەمەس، نامراتلىققا خاتىمە بېرىشتۇر.

3. ئىسلام ئىقتىسادىنىڭ ئىنسانپەرۋەرلىك خۇسۇسىيىتى

قارىماققا رەببانىيلىق بىلەن ئىنسانپەرۋەرلىك بىر - بىرىگە قارشىدەك تۇيۇلۇشى مۇمكىن. ئەمەلىيەتتە، ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ھېچقانداق زىتلىق يوق بولۇپلا قالماستىن، ئىنسانپەرۋەرلىك ئىنسانىنى ھۆرمەتلىك قىلغان ۋە ئۇنى زېمىندا ئىزباسار قىلغان رەببانىيلىقنى مەنبە قىلغاندۇر. رەببانىيلىق(خۇداغا تېۋىنىش تۇيۇمى) ئىنسان تەبىئىتىدىكى ئەسلىيەدۇر. ھەر بىر ئىنسان ئاشۇ پىترەت بىلەن دۇنياغا كېلىدۇ. ئىسلام ئىقتىسادىنىڭ ئاساسى پرىنسىپلىرى «قۇرئان كەرىم» ۋە ھەدىس شەرىپتىن ئىبارەت رەببانىي دەللىلەرنى مەنبە قىلغان بولسا، ئىنسان دەل ئاشۇ «قۇرئان كەرىم» ۋە ھەدىس شەرىپ بىلەن خىتاب قىلىنغۇچىدۇر. شۇنداقلا «قۇرئان كەرىم» ۋە ھەدىس شەرىپتىكى بايانلارنى چۈشىنىش، تەپسىرلەش ۋە ئۇ دەللىلەردىن شەرئى ئەھكاملارنى ئىستىنبات قىلىش، باشقا مەسىلەر بىلەن سېلىشتۇرۇپ ئىزدىنىش، ئاخىرىدا ئاشۇ ئەھكاملارنى رېئال تۇرمۇشقا

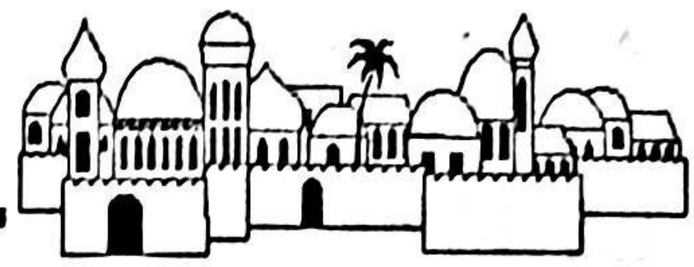

تەتبىقلاش، قىسقىسى نەزەرىيىنى ئەمەلىيەتكە ئايلاندۇرۇش جەريانى ئىنسانىنىڭ پائالىيىتىدىن ئىبارەت.

ئىسلام ئىقتىسادىنىڭ نىشانى ـــ ئىنسانىنىڭ بالىلىقتىن قېرىلىققىچە بولغان بارلىق ئۆمۈر باسقۇچلىرىدا، ساغلام ياكى ئاغرىغان پەيتلىرىدە، خۇشال ياكى غەمناك چاغلىرىدا شەخس ۋە جەمئىيەت ئۈچۈن ھەقىقىي مەنىدىكى پاراۋان تۇرمۇشنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشتىن ئىبارەت. شۇنداقلا ئىنسانىنىڭ يوللۇق ۋە مۇقەررەر ئېھتىياج ـ تەلەپلىرىنى قاندۇرۇش، ئۇلارنىڭ رەببانىي ۋە ئىنسانىي ياشاش، پەرۋەردىگارى، ئۆزى، ئائىلىسى، قەۋمى ۋە پۈتكۈل ئىنسانىيەت ئالدىدىكى مەجبۇرىيىتىنى ئادا قىلىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلىشتۇر.

ئىنسان ئاللاھنىڭ ئىزنى بىلەن ئىقتىسادى پائالىيەت ئېلىپ بارغۇچىدۇر. ئاللاھ تائالا ئىنسانىنى زېمىنغا ئىزباسار قىلدى. شۇنداقلا ئۇنىڭغا زېمىنىنى گۈللەندۇرۇش بۇرچىنى يۈكلىدى. ئىنسانغا يەر يۈزىدىكى بۇرچىنى ئورۇنلاش ئىمكانى بېرىدىغان تۇرلۇك ـ تۇمەن ۋاستىلەرنى ئاتا قىلدى. ئۇنداق ئىكەن، ئىنسان ھەر دائىم (ئەقلىي ۋە جىسمانىي) ئەمگەككە تايىنىپ تىرىشىشى، كۈرەش قىلىشى كېرەك، ماددىيەت ساھەسىدىكى ئىجادىيەت ـ ئىختىرالىرى بىلەن ھاياتىنى قولايلاشتۇرۇشى كېرەك؛ مۇھىمى، ئۆزىنىڭ ئەقلىي ۋە جىسمانىي رىيازەتلىرىدە ياخشى ئەمەل قىلغۇچىنىڭ ئەمەللىرىگە ھىسابسىز ئەجر ئاتا قىلىدىغان ئاللاھ تائالادىن نۇسرەت تىلىشى زۆرۈردۇر.

ئىسلام ئىقتىسادىنىڭ ئىنسانپەرۋەرلىك خۇسۇسىيىتى، ئىسلامنىڭ دەستۇرى بولغان «قۇرئان كەرىم»دە ۋە ھەدىس شەرىپىلەردە ئەمر قىلىنىپ، ئىسلام مەدەنىيىتىنى باشقا مەدەنىيەتلەردىن ئالاھىدە خۇسۇسىيەتكە ئىگە قىلغان ھۆرلۈك، كىشىلىك قەدىر ـ قىممەت، ئادالەت، قېرىنداشلىق، رەھىمدىللىك، بولۇپمۇ يېتىم ـ يېسىرلار، غېرىپ ـ غۇرۇالار، مۇساپىرلار، شۇنداقلا كۈندىلىك رىزقى ئۈچۈن تىرىكچىلىك قىلىشقا قۇربى يەتمەيدىغان ئاجىزلارغا يار ـ يۆلەك بولۇش قاتارلىق بىر يۈرۈش مۇنتىزىم ئىنسانىي پەزىلەتلەرنى مۇقىم ئۆلچەم قىلغانلىقىدا ئەڭ روشەن گەۋدىلىنىدۇ. ئىسلام تەلىماتلىرىدا يۇقىرىقىدەك ئىنسانىي پەزىلەتلەر، چىن خىسلەتلەر تەشەببۇس قىلىنغاچقا، ئىسلام شەرىئىتى خۇسۇسىي مۇلۇكنى ھالاللىقنى مەنبە قىلغان بولۇش شەرتى ئاستىدا مۇئەييەنلەشتۈردى. شۇڭا ھەر بىر شەخسنىڭ ئۆز مال ـ مۈلكىگە بولغان ئىگىدارلىق ھوقۇقى ئىسلام تەلىماتلىرىنىڭ مۇناسىۋەتلىك تارماقلىرىغا بىنائەن قەتئىي ھمايە قىلىنىدۇ.

ئىنسانىيەتكە پاراۋان تۇرمۇشنى ئىشقا ئاشۇرۇش نىشانى

ئىسلام ئۆزىنىڭ ئىقتىسادى تەلىماتلىرىدا، ئىنسانلارنى تىرىكچىلىك ئۈچۈن تىرىشىشقا ۋە ئىزدىنىشكە چاقىرىدۇ. شۇنداقلا تىرىكچىلىك ئۈچۈن تىرىشىش

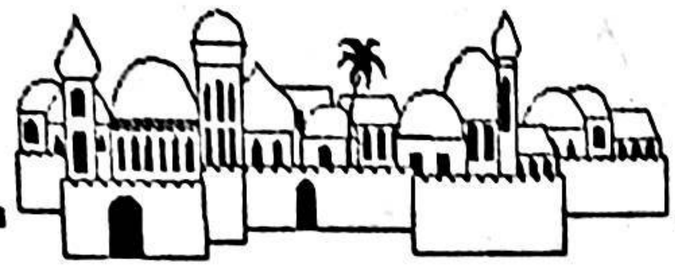

ۋە ئىزدىنىشىنى بىر تۈرلۈك ئىبادەت ۋە كۆرەش دەپ ھېسابلايدۇ. ئېنىقكى، تىرىكچىلىكتىن مەقسەت، ھەر بىر ئىنسان ئۆزىگە ۋە ياخشى كۆرگەن كىشىلىرىگە دائىم تىلەيدىغان بەختنى ھېس قىلالايدىغان دەرىجىدىكى گۈزەل، پاراۋان تۇرمۇشقا ئېرىشىشتىن ئىبارەت.

مۇسۇلمانلارنىڭ بايلىقى، پاراۋان ۋە گۈزەل تۇرمۇشنى ئارزۇ قىلىشى ئەجەبلىنەرلىك ئەمەس. ئاللاھ تائالا گۈزەل ھاياتنى توغرا يولدا مۇستەھكەم بولغان مۆمىن بەندىلىرىنى تارتۇقلايدىغان مۇكاپات قىلدى. ھەقىقى مەنىدىكى گۈزەل ھايات ماددىيەت ۋە مەنىۋىيەتتىن ئىبارەت ئىككى مۇھىم ئامىل ئاساسىدا رويابقا چىقىدۇ.

ماددىي ئامىل دېگىنىمىزدە، ئاللاھ ئاتا قىلغان پاك ـ گۈزەل نەرسىلەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

ئى ئىنسانلار! يەر يۈزىدىكى ھالال ـ پاكىز نەرسىلەردىن يەڭلار، شەيتانىنىڭ يوللىرىغا ئەگەشمەڭلار، چۈنكى شەيتان سىلەرگە ئوچۇق دۈشمەندۇر.

ـــ سۈرە« بەقەرە»(2 ـ سۈرە)، 168 ـ ئايەت

ئىسلام دىنى ئاللاھ بېكىتكەن ھالال ـ ھارام چېگرىسىگە رىئايە قىلغان ئاساستا، يەر يۈزىدىكى تۈرلۈك ـ تۈمەن رىزىقلار ۋە ياخشىلىقلاردىن بەھرلىنىشنى يوللۇق قىلدى. ئاللاھ تائالا بارلىق پايدىلىق نەرسىلەرنى ھالال قىلدى. بارلىق ناپاك ۋە زىيانلىق نەرسىلەرنى ھارام قىلدى.

بۈگۈن سىلەرگە پاك نەرسىلەر ھالال قىلىندى...

ـــ سۈرە« مائىدە»(5 ـ سۈرە)، 5 ـ ئايەت

ئاللاھ تائالا ئۆز ئەلچىسى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ سۈپىتى ۋە ئۇ ئېلىپ كەلگەن ئىسلام رىسالىتى ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ :

ئۇ ئۇلارنى ياخشى ئىش قىلىشقا بۇيرۇيدۇ، يامان ئىش قىلىشتىن توسىدۇ، ئۇلارغا پاك نەرسىلەرنى ھالال قىلىدۇ، ناپاك نەرسىلەرنى ھارام قىلىدۇ...

ـــ سۈرە»ئەئراف»(7 ـ سۈرە)، 157 ـ ئايەت

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ بىر قىسىم ساھابىلىرى راھىبلىق كۆزقاراشلىرىنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغان. ئۇلارنىڭ بەزىلىرى گۆش يېيىشنى، بەزىلىرى يۇمشاق تۆشەكتە ئۇخلاپ ئارام ئېلىشنى، يەنە بەزىلىرى ئايالىدىن بىلەن تۇرمۇش قۇرۇپ نىكاھلىق بولۇشنى ئۆزىگە ھارام قىلىۋالغان. ھەتتا ئۇلارنىڭ ئىچىدە بىر قىسىملىرى ئۆزلىرىنى ئاختا قىلىۋېلىپ، راھىبچە كىيىنىپ تەركىدۇنيا بولۇۋالماقچى بولۇشقان. ئاندىن ئاللاھ تائالانىڭ تۆۋەندىكى سۆزى نازىل بولغان :

ئى مۆمىنلەر! ئاللاھ سىلەرگە ھالال قىلغان پاك نەرسىلەرنى(تەركى دۇنيا بولۇش يۇزىسىدىن ئۆزۈڭلارغا) ھارام قىلماڭلار. (ئاللاھ بەلگىلەپ بەرگەن)

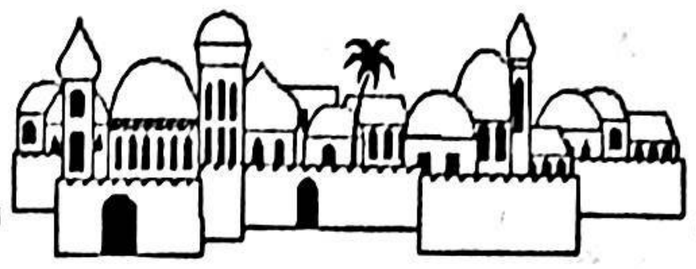

چەكتىن ئاشماڭلار، ئاللاھ چەكتىن ئاشقۇچىلارنى ھەقىقەتەن دوست تۇتمايدۇ.
ـــــسۈرە«مائىدە»(5 ـ سۈرە)، 87 ـ ئايەت

ئىسلام تەشەببۇس قىلغان زاھىتلىق

ئىسلام تەشەببۇس قىلغان زاھىتلىق ھەرگىزمۇ پاك ـ ھالال نەرسىلەرنى ھارام قىلمۇيلىش، ھاياتتىن يۈز ئۆرۈش، تىرىكچىلىك ئۇچۇن ھەرىكەت قىلماسلىقتا، ئۆزىنىڭ ياشاش مۇھتىنى گۈللەندۈرۈشكە قىلچىمۇ ھەسسىسىنى قوشماسلىقتا ئىپادىلەنمەيدۇ، بەلكى ھاياتتا شەھۋەتكە بېرىلمەسلىك، مال ـ دۇنيانىڭ قۇلى بولۇپ قالماسلىق، ئۆتكۈنچى ھېسسىياتتىن غالىب كېلىش، ھەر ئىشتا مۇۋازىنەتنى ساقلاشنى كۆرسىتىدۇ.

دېمەك، ئىسلامدىكى زاھىتلىق بەزىلەر ئويلىۋالغاندەك جىسمانىي لەززەتنى تەرك قىلىشتىن چوڭراق قەلب ئىرادىسىگە تەئەللۇق ئىشتۇر. «قۇرئان كەرىم»دە ئەيىبلەنگەنلەر ھاياتلىقتىكى پاك لەززەتلەردىن بەھرلەنگەنلەر بولماستىن، ئەس ـ يادى، تەپەككۇرى، ياشاشتىكى مەقسىتى، ئىش ـ پائالىيىتى پۈتۈنلەي شەھۋەتنى مەركەز قىلغان، ئىشىنىڭ ئاقىۋىتىنى ئويلىمايدىغان، كۆزى كىچىك، دىتى يوق كىشىلەردۇر.

بىزنىڭ زىكرىمىز(يەنى ئىمان بىلەن قۇرئان) دىن باش تارتقان، پەقەت دۇنيا تىرىكچىلىكىنىلا كۆزلىگەنلەردىن يۈز ئۆرۈگىن.
ـــ سۈرە«نەجم»(53 ـ سۈرە)، 29 ـ ئايەت

يۇقىرىقى ئايەت مەزمۇنىدىن ئايانكى، دۇنيا لەززەتلىرىگە ئېرىشكەن كىشىلەر ئەمەس، بەلكى شۇنىلا مەقسەت قىلىپ، ھاياتلىقتىكى ئىنسانىي بۇرچىنى ئۇنۇتقانلار ئەيىبلەنگەن. بەزى كىشىلەر مال ـ دۇنياغا شۇنچە ئاشىق ـ بىقارار تۇرۇپمۇ، ئۇنىڭ ھۇزۇرىدىن مەھرۇم ھالدا ھايات كەچۈرۈشى مۇمكىن. يەنە بەزىلەر قول ئىلكىدىكى مال ـ دۇنيانى قۇل قىلىپ، ئۇنىڭغا يۇرىكىدىن ئەمەس، قولىدىن ئورۇن بېرىپ، ئۇنىڭدىن مەقسەت ئەمەس ۋاستە ئورنىدا پايدىلىنىشى مۇمكىن.

زاھىتلىق ئىسلامدا رەسۇلۇللاھتىن كېيىنكى دەسلەپكى مەزگىللەردە ئىسلامغا ئۇيغۇن شەكىلدە داۋاملاشقان. ئەمما كېيىنكى چاغلاردا، بەزى ئازغۇن ئىدىيىلەرنىڭ مۇسۇلمانلارغا سىڭىپ كىرىشى بىلەن ھاياتنى سۆكىدىغان، راھىبلىق مەنسىدىكى زاھىتلىققا چاقىرىدىغان، نامراتلىقنى ئۇلۇغلايدىغان، بايلىقنى، بايلارنى يامان كۆرىدىغان ھەتتا بۇنىڭغا ئايەت ـ ھەدىسلەردىن ناتوغرا ئۇسۇلدا دەلىل ئەكىلىدىغانلار مەيدانغا كەلدى. ئۇلارنىڭ دەلىللىرى پۈتۈنلەي ئىناۋەتسىزدۇر. چۈنكى بۇ دەلىللەرنى ئۆز ئورنىدىن چىقىرىۋەتكەنلىكتۇر. شۇڭا ئۇلار تايانغان ئاتالمىش دەلىللەرگە شەرئى ھۆكۈم سالاھىيىتى بېرىلمەيدۇ.

ئۇلار دەلىل ئالغان ھەدىسلەردىن بىرى : "دۇنيا ـــ مۆمىننىڭ تۇرمىسى،

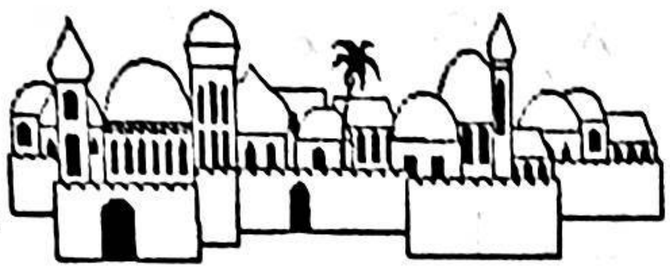

كۇففارنىڭ جەننىتى"(مۇسلىم توپلىغان).

مەزكۇر ھەدىستىن ھەرگىزمۇ مۇمىننى ھاياتلىقتىكى لەززەتلەردىن مەھرۇم قىلىش مەنىسى چىقمايدۇ، بەلكى ئۇنداق مەنە چىقىرىش مۇمكىن بولمايدۇ. چۈنكى ئاللاھ تائالا پاراۋان ـ گۈزەل ھاياتنى ھالال قىلغان، بەلكى مۇمىنىڭ ئىمانى ۋە سالىھ ئەمەللىرىنىڭ مۇكاپاتى قىلغان.

ئەر ـ ئايال مۇمىنلەردىن كىمكى ياخشى ئەمەل قىلسىكەن، بىز ئۇنى ئەلۋەتتە(دۇنيادا قانائەتچانلىق، ھالال رىزىق ۋە ياخشى ئەمەللەرگە مۇۋەپپەق قىلىپ) ئوبدان ياشاتىمىز، ئۇلارغا ئەلۋەتتە قىلغان ئەمەللىرىنىمۇ ياخشىراق ساۋاب بېرىمىز.

ـــ سۈرە«نەھل»(16 ـ سۈرە)، 97 ـ ئايەت

ھەدىستىن مەقسەت، مۇمىن كىشى دۇنيادا شەرىئەت تەكلىپلىرى بىلەن سىنىلىدۇ، ھەر بىر ئىش ـ ھەرىكىتىدە ھالال ـ ھارام كۆزقارىشىغا باغلانغان بولىدۇ. مۇمىن كىشى كۆڭلى تارتقانىنى ئەمەس بەلكى قىلىشى كېرەك بولغىنىنى قىلىدۇ. خالىغانلا ئىشنىڭ كەينىدىن ئەمەس، ئىنسانىي لاياقىتىگە مۇناسىپ ئىشنىڭ كەينىدىن چاپىدۇ. مۇمىن كىشى ئاللاھتىن تەپتارتىپ، ئۇنىڭ رازىلىقىنى ئىزدەپ قۇربى يېتىدىغان ۋە ئارزۇ قىلىدىغان نۇرغۇن ئىشلاردىن ۋاز كېچىدۇ. مانا بۇ دۇنيادىكى مۇمىننىڭ ئەركىنلىكىنى چەكلەيدىغان تۇرمىنىڭ ھەقىقىي مەنىسى. مۇمىن كىشى دۇنيادا(بولۇپمۇ پىتنە يامرىغان كۈنلەردە) ئۆز ئىمانى ۋە ئىمانىغا ئېسىلىش دەرىجىسىگە قاراپ سىنىلىدۇ. "كىشىلەرنىڭ ئەڭ قاتتىق سىنىلىدىغىنى پەيغەمبەرلەردۇر، ئاندىن..."(ئەھمەد، ئىبنى ماجە توپلىغان). كۇففار بولسا، بەزىدە ئاللاھ تائالا ئۇنىڭ ئارغامچىسىنى ئۇزۇن قويىۋېتىدۇ.

ئۇلار ئۆزلىرىگە قىلىنغان نەسىھەتنى ئۇنتۇغان چاغدا، ئۇلارغا(سىناش ئۈچۈن) پاراۋانلىقنىڭ ھەممە ئىشىكلىرىنى ئېچىۋەتتۇق، ئۇلار تاكى ئۆزلىرىگە بېرىلگەن نېمەتلەردىن خۇشال ـ خۇرام تۇرغاندا(ئۇلارنى ئۇشتۇمتۇت جازالىدۇق)، ئۇلار ھەسرەتتە قالدى.

ـــسۈرە«ئەنئام»(6 ـ سۈرە)، 44 ـ ئايەت

رەسۇلۇللاھ ۋە راشىد خەلىپىلەرنىڭ ھاياتلىقلىرىنى تەرك ئېتىش ۋە غۇربەتچىلىككە قانائەت قىلىشقا تۇتقان پوزىتسىيىسىدىن، ھەممىلا كىشىنىڭ شۇنداق يول تۇتۇشى كېرەكلىكى چىقمايدۇ. ئۇلارنىڭ كۆزدە تۇتقىنى، ئۆزلىرىدىن كېيىنكىلەرگە ئۈلگە بولۇش ئارقىلىق، يولباشچىلارنىڭ ھاكىمىيەتنى پۈرسەت دەپ ئەمەس، مەسئۇلىيەت دەپ تونۇشى ۋە نامراتلارنىڭ ھالىغا يېتىشى ئۈچۈندۇر.

پاك ـ پاراۋان تۇرمۇشتىكى مەنىۋى ئامىللار

پاك ـ پاراۋان تۇرمۇش ھەرگىزمۇ ماددىي ئامىللار بىلەنلا ئىشقا ئاشمايدۇ.

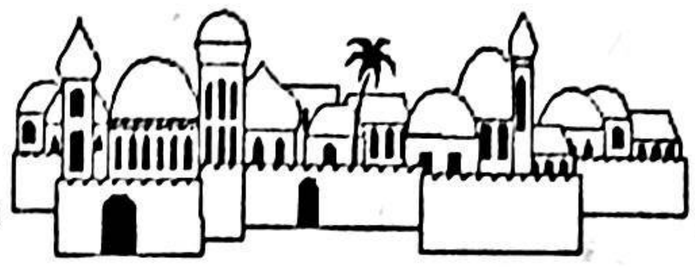

ئىسىل تائام ـ شاراب، ئالىي كىيىم ـ كېچەك، كۆڭۈلدىكىدەك قاتناش قورالى، كەڭتاشا داچىلار، لېۋەن ئاياللار پاك ـ پاراۋان تۇرمۇشنىڭ بىرلا تەرىپىنى تەشكىل قىلىدۇ. كۆڭۈل ئارامى، ۋىجدان راھىتى بولسا يەنە بىر تەرىپىنى تەشكىل قىلىدۇ. ”بىز بىر سورۇندا ئىدۇق، رەسۇلۇللاھ بېشى ھۆل ھالدا چىقىپ كەلدى. بىز : ’ئى رەسۇلۇللاھ ! قارىساق ناھايىتى خاتىرجەم كۆرۈنمىدىلا ؟!‘ دېدۇق. رەسۇلۇللاھ : ’شۇنداق‘ دېدى. ئاردىدا كىشىلەر بايلىق ھەققىدىكى پاراڭغا چۈشۈپ كەتتى. رەسۇلۇللاھ: ’ئاللاھتىن قورققان كىشى باي بولسا كېرەك يوق، ئاللاھتىن قورققان كىشىگە سالامەتلىك بايلىقتىن ئەۋزەلدۇر، كۆڭۈل ئارامى باشقا بارلىق نېمەتلەردىن ئەۋزەلدۇر‘ دېدى“(ئەھمەد، ئىبنى ماجە توپلىغان).

دېمەك، رەسۇلۇللاھ بايلىقنىڭ ھېچقانداق يامان يېرى يوق ئىكەنلىكىنى، بىراق سالامەتلىكنىڭ ئۇنىڭدىنمۇ ئەۋزەللىكىنى بايان قىلغان. چۈنكى، ئاغرىق ـ سىلاقتىن قوپالمىغان كىشى بايلىقنىڭ تەمىنى تېتىيالمايدۇ. ھالبۇكى، كۆڭۈل ئارامى ھەممىدىن مۇھىم. ئەمەلىيەتتە، كۆڭۈل ئارامى جەننەتنىڭ نېمەتلىرىدىن بولۇپ، ئاللاھ تائالا ئۇنى دۇنيادا خالىغان بەندىسىگە ئىنئام قىلىدۇ. ئۇ مۆمىننىڭ ئاخىرەتتىكى ئىستىقبالىنىڭ خۇش بېشارىتى. بەخت ـ سائادەت ئىزدىگەن كىشى ئۆز بەختىنى مال ـ دۇنيادىن، ئالتۇن ـ كۈمۈشتىن تاپالمىشى ناتايىن. كىشى قارۇننىڭ خەزىنىسىگە ئىگە تۇرۇپمۇ خەزىنىدىن بەھر ئالالماسلىقى ھەتتا ئۇنىڭ تۈپەيلى ئازاب تارتىشى مۇمكىن. قارۇن مال ـ دۇنياسىنى خۇدا دەپ بىلگەچكە، مال ـ دۇنياسى ئۇنى قۇل قىلۋالدى. ئۇ مېلىنى توپلاشتا، ساقلاشتا، ئاۋۇتۇشتا چارچىدى، كېچە ـ كۈندۈز پالاقلىدى. بارغانسېرى ئاچكۆزلىشىپ ئازغا قانائەت قىلمايدىغان، كۆپكە تويمايدىغان ھالەتكە ئۆتتى. قىسقىسى، ئۇنىڭ مال ـ مۈلكى ئەسلىدە پاراغەت ۋاستىسى بولسىمۇ، ئاقىۋەتتە ئۇنى ئازابلاش قورالىغا ئايلاندى. بۇنداق كىشىلەر ھەققىدە رەسۇلۇللاھ : ”كىمكى ئۇنىڭ بارلىق غەم ـ غۇسسىسى دۇنيا بولسا، ئاللاھ ئۇنىڭ ئىشلىرىنى (يەنى زېھنىنى) چېچىۋېتىدۇ، نامراتلىقنى كۆز ئالدىدا (يەنى ھېلىلا نامراتلىشىپ كېتىدىغاندەك) قىلىپ قويىدۇ. ئۇ دۇنيادا ئۇنىڭغا پۈتۈلگەن نەرسىلا ئېرىشەلەيدۇ“ دېگەنىدى.

4. ئىسلام ئىقتىسادىنىڭ مۆتىدىللىك خۇسۇسىيىتى

ئىسلام ئىقتىسادىدىكى ئاساسلىق خۇسۇسىيەتلەرنىڭ يەنە بىرى، مەسىلىلەردە مۇۋازىنەتنى ساقلاشتۇر. ئىنسان قامىتى ئۇنىڭ جېنى— روھى ئارقىلىقلا ئۆزە بولغىنىدەك، بارلىق (ئىقتىسادىي، ئىجتىمائىي، سىياسىي) تۈزۈلمىلەردە ئۇنى باشقىسىدىن پەرقلەندۈرۈپ تۇرىدىغان روھتەك بىر ماھىيەت بولىدۇ.

ئىقتىساد ئىسلام ئەندىزىسىنىڭ بىر تەركىبى قىسمى. ئىسلام ئىقتىسادى

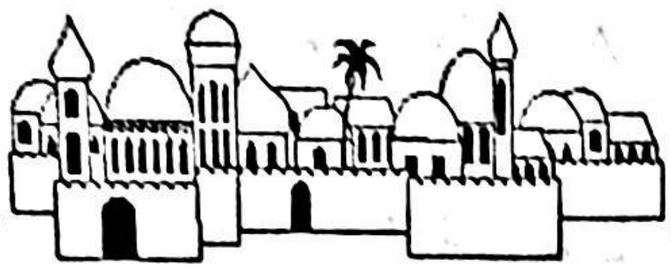

مۇتىدىللىك ۋە ئادىل مۇۋازىنەت ئۇستىگە قۇرۇلغان ئىسلامدىن ئىبارەت مۇكەممەل هاياتلىق ئەندىزىسىنىڭ بىر تارمىقىدۇر. ئىسلام ئەندىزىسى دۇنيا تىرىكچىلىكى بىلەن ئاخىرەت ئىشلىرى ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى، شەخس بىلەن جەمئىيەت مۇئامىلىلىرىنى، ھەر بىر شەخسكە نىسبەتەن ئۇنىڭ تېنى بىلەن روھىيىتى، ئەقلى بىلەن قەلبى، ئارزۇ-ئارمىنى بىلەن ئەق رېئاللىقى ئوتتۇرىسىدىكى قارىماقا زىددىيەتتەك كۆرۈنىدىغان، ماھىيەتتە بولسا ئۆزئارا تولۇقلاش مۇناسىۋىتىنى كەم كۈتسىز هەل قىلغان.

ئىسلام ئەندىزىسى نۇقتىئىنەزىرىدە، دۇنيادىكى بارلىق بىر-بىرىنى تولۇقلاش ماھىيىتىدە پەرقلىنىدۇ. مەۋجۇداتلارنى كۈتۈپ تۇرغىنى بەزىلەر ئېيتقاندەك زىددىيەت مۇقەررەرلىكى ئەمەس. شۇڭا، ئەنە شۇ مۇكەممەل ئەندىزىنىڭ بىر تارمىقى بولغان ئىسلام ئىقتىسادىنىڭ هەرقايسى هالقىلىرىدا ئادىل مۇۋازىنەتنى ۋە ئىقتىساد مۇئەممالىرىغا ئەڭ مۇناسىپ يېشىملەرنى بايقايمىز.

ئىسلام ئىقتىسادى كاپىتال بىلەن ئەمگەك، ئىشلەپچىقىرىش بىلەن ئىستىمال قىلىش، تۇرلۇك مەھسۇلاتلار بىلەن ئىشلەپچىقارغۇچىلار، ۋاستىچىلەر بىلەن ئىستىمالچىلار، جەمئىيەتتىكى هەرقايسى ساهەدىكىلەر ئارىسىنى ئادىل مۇۋازىنەت بىلەن تارتۇقلايدۇ.

ئىسلام ئىقتىسادىدىكى مۆتىدىل، ئادىل مۇۋازىنەتنىڭ ئەڭ گەۋدىلىك تەرەپلىرى:

1) پۇل-مال، ماددىي مەنىشەت ۋە دۇنيا لەززەتلىرىگە جەڭ ئېلان قىلغان تۇرلۇك پىرقىلەر، پەلسەپىۋىي ئېقىملار بىلەن پۇل-مال قاتارلىق دۇنيا لەززەتلىرىنى ئىلاهىي دەرىجىگە كۆتۈرۈپ ئۇلۇغلاپ قارايدىغان، ئەس-يادى پۇل-مالدىن هالقىمايدىغان بىر تەرەپلىمە پىكرىي ئېقىملارنىڭ دەل ئوتتۇرىسىدا تۇرۇپ پۇل-مال بىلەن مۇناسىۋەتلىشىدۇ.

2) خۇسۇسىي مۇلۇكچىلىكنى هەددىدىن ئاشۇرۇپ تەرغىپ قىلىدىغان، كىشلىش مەنبەسى قانداق بولۇشىدىن قەتئىينەزەر خۇسۇسىي مۇلۇكدارلارنى زىيادە ئىمتىيازلارغا ئىگە قىلىپ، مەجبۇرىيەت-مەسئۇلىيەتتىن خالىي دېگۈدەك، هوقۇق-مەنپەئەتكىلا بېرىلىپ ئۆزىنى مال-دۇنيانىڭ ئىستىمالچىسىغا ئەمەس، ئىستىمال ئوبيېكتىغا ئايلاندۇرۇپ قويىدىغان ئىقتىسادىي تۈزۈلمىلەر بىلەن خۇسۇسىي مۇلۇكچىلىككە جەڭ ئېلان قىلغان، ئۇنى بارلىق شۇملۇق-رەزىللىكنىڭ ۋە زۇلۇمنىڭ مەنبەسى دەپ قارايدىغان، خۇسۇسىي مۇلۇكچىلىككە خاتىمە بېرىپ خۇسۇسىي مۇلۇكدارلارنى جەمئىيەتتىن سۈپۈرۈپ تازىلاشنى نېگىزلىك پرىنسىپى قىلىۋالغان ئىقتىسادىي سىستېمىلارنىڭ دەل ئوتتۇرىسىدا بولۇپ، خۇسۇسىي مۇلۇكنىڭ ئىنسانىي كامىللىقنى ۋە جەمئىيەت پاراۋانلىقنى ئىشقا ئاشۇرۇش

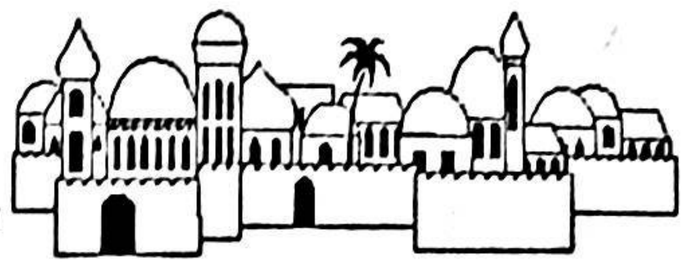

ئارقىلىق ماھىيەتلىك تەرەققىياتنى قولغا كەلتۈرۈشتىكى ماس قەدەملىك رولىنى ئەڭ زور دەرىجىدە گەۋدىلەندۈرىدىغان يېشىمنى ۋە رېئال شەكلىنى ئوتتۇرىغا قويغان.

3) كىشىلەر ئارىسىدىكى قابىلىيەت، زەكىيلىك...قا ئوخشىغان ئىستىدات پەرقلىرىنىڭ ھەقىقەتەنمۇ مەۋجۇتلۇقى ئېتىراپ قىلىنغان. بۇ پەرقلەرنى مەلۇم ئىجتىمائىي فورماتسىيە كەلتۈرۈپ چىقارغان دەپ ئىزاھلاش قانائەتلىنەرلىك جاۋاب بولالمايدۇ.

ئەمگەك ـ مۇلۇكچىلىك ۋە مۇلۇكچىلىككە ئالاقىدار ھەق ـ ھوقۇقلارنىڭ ئاساسىدۇر.

دېمەك، كىشىلەرنىڭ بايلىق توپلاشتىكى پەرقىگە يول قويۇلىدۇ. ئىسلامدىكى ئىجتىمائىي ئادالەتنىن مەقسەت، كىرىمدە باراۋەرلىكنى ئىشقا ئاشۇرۇش ئەمەس، بەلكى جەمئىيەت ئەزالىرى ئارىسىدا تۇرمۇش سەۋىيىسىدە دەرىجىلەرگە ئايرىلغان، ئەمما ئادىل مۇۋازىنەتتىن بالقىغان كوئوردىناتنى ھاسىل قىلىشتۇر.

ئىسلام تارىخىدا مەزكۇر نىشانغا يېتىش ئۈچۈن، ئىسراپچىلىقنى چەكلەش ۋە زاكات ـ ۋەقىلەرنى يولغا قويۇش بىلەن تۇرمۇش سەۋىيىسىنى"يۇقىرىنى بېسىش، تۆۋەننى يۆلەش" ئارقىلىق تەڭشەش ئېلىپ بېرىلدى.

مانا بۇ ئىسلامنىڭ مەسىلىلەرنى ھەل قىلىشتىكى توغرا ۋە مۆتىدىل يولىدۇر. مانا بۇ ساھابى كىراملارنىڭ ئاللاھتىن ۋە ئاللاھنىڭ ئەلچىسى رەسۇلۇللاھتىن قوبۇل قىلغان ۋە ئۆزلەشتۈرگەن مۇستەقىم يولىدۇر. شۇڭىمۇ ساھابىلەر رېئالىيەتنىڭ ماتورىغا ئايلانغان دىن ئىچىدە، دىننىڭ ئىجرائىيەت مۇھىتىغا ئايلانغان رېئاللىق ئىچىدە ياشىيالىدى ۋە بىزگە:"**مەڭگۈ ياشايدىغاندەك تىرىكچىلىك قىل، ئەتە ئۆلىدىغاندەك ئىبادەت قىل**" دېگەندەك تالاي ھېكمەتلەرنى قالدۇردى. ئۇلارنىڭ ئىچىدە ئوسمان ئىبنى ئەففان، ئابدۇراھمان ئىبنى ئەۋف(ئاللاھ ئۇلاردىن رازى بولسۇن)تەك كاتتا سودىگەرلەر، زەردارلار بار ئىدى. ئەبۇ دەردا ۋە سەلمان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇلاردەك غورىگىل تۇرمۇشتىنمۇ قانائەت ۋە سائادەت ھېس قىلالايدىغان زاھىتلارمۇ بار ئىدى. ئۇلارنىڭ ھەر بىرى ئاللاھنىڭ دىنىنى دەۋەت قىلىش، جايلارغا تارىتىش بىلەن مەشغۇل بولغان. دېمەك ساھابىلەر ئەينى دەۋردە مەككە جەمئىيىتىدىكى ھەر ساھە، ھەر قاتلام كىشىلىرىدىن تەركىب تاپقاچقا، ئىسلام دىنى ھەر قايسى ساھە ـ قاتلاملاردا تېزلا تارقىدى ۋە ئۆزلەشتى، شۇنداقلا دىنىنىڭ ئومۇميلىقى ۋە مەڭگۈلۈكلىكى ئەمەلىي رېئاللىق ئارقىلىق ئىسپاتلاندى.

مال ـ مۇلۈك ھاياتلىق زىننىتى ۋە كىشىلەرنىڭ سەرمايىسىدۇر. ئىسلام كىشىلەرگە ھاياتلىقنىڭ پاك ـ ھالاللىرىدىن بەھرە ئېلىشنى يوللۇق قىلدى. شۇنداقلا پاك مەنبەلىك ئىقتىسادنى تۇرمۇشنى ماددىي ۋە مەنىۋى جەھەتتىن يۇكسەلدۈرۈشتە، ئاللاھ بىلەن بولغان خۇسۇسىي ئالاقىنى كۈچەيتىشتە،

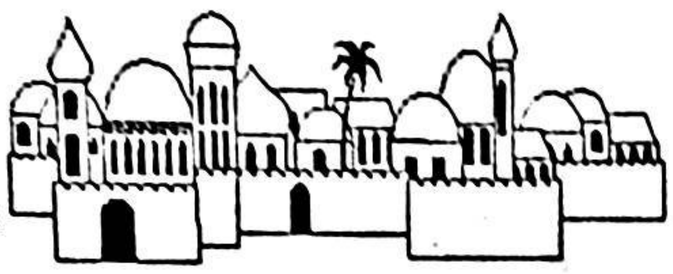

باشقىلارغا ياخشىلىق قىلىشتا مۇھىم تايانچ قىلىدى. مال ـ دۇنيا ياخشىلىق قىلىشنىڭ ۋاستىسى بولغان ئىكەن، ياخشىلىققا ئېلىپ بارىدىغان نەرسىمۇ ئەلۋەتتە ياخشىلىقنىڭ جۈملىسىدىندۇر. مال ـ مۈلۈك ھەر دائىم مال ئىگىسىگە ئازاب بولۇشى ناتايىن. بەزى بىر تەرەپلىمە پىرقىلەر ئېيتقاندەك: "مال ـ مۈلۈك يامان روھلارنىڭ بەخشەندىسى" ئەمەس، بەزى زاھىتلار ئېيتقاندەك :"نامراتلىق سالىھلارنىڭ شۇئارى" ئەمەس. ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە مال ـ مۈلۈكنى"ياخشىلىق" دەپ ئاتىدى.

ئىنسان پۈل ـ مالغا ئىنتايىن ھېرىستۇر.

ـــ سۈرە «ئادىيات»(100 ـ سۈرە)، 8 ـ ئايەت

ئايەتتە بايان قىلىنغاندەك مال ـ دۇنيانى ياخشى كۆرۈش ئىنسان تەبىئىتىدۇر. ئىنسانلار ۋە جىنلارغا نازىل قىلىنغان ئىسلام دىنى ئۆز ئەھكاملىرىدا ئىنسان تەبىئىتىنى چىقىش قىلغاندۇر. ئىسلام بايلىقنى ياخشى ئەمەللەر بىلەن يۇقىرى مەرتىۋىلەرگە يېتىشتە توسالغۇ قىلىپ قويمىدى، بەلكى ئاللاھ تائالا رەسۇلۇللاھنى موھتاجلىقتىن قۇتۇلدۇرغانلىقىنى نېمەت قاتارىدا تىلغا ئالدى.

سېنى يوقسۇز بىلىپ (كىشىلەردىن) بېھاجەت قىلمىدىمۇ ؟

ـــ سۈرە «زۇھا»(93 ـ سۈرە)، 8 ـ ئايەت

رەسۇلۇللاھ: "ئى ئەمرۇ، ياخشى كىشىنىڭ ياخشى مېلى نېمە دېگەن ياخشى!" دېگەنىدى. «قۇرئان كەرىم»دە تۇرمۇشنىڭ بايلىقاتلىقى ۋە مال ـ مۈلۈكنىڭ كۆپلۈكى ئاللاھ تائالانىڭ مۆمىن ـ تەقۋادار بەندىلىرىگە ئۇلارنىڭ سالىھ ئەمەللىرىگە يارىشا ئاتا قىلغان مۇكاپاتى ئىكەنلىكى، شۇنىڭدەك نامراتلىق، ئاچلىق، غۇربەتچىلىكنىڭ ئاللاھ تائالا ئۆز بەندىلىرى ئىچىدىن توغرا يولدىن چەتنىگەنلەرگە دۇنيادا تېتىتىدىغان ئازابى بولۇش مۇمكىنچىلىكى قەيت قىلىنغان. ئاللاھ تائالا ئىنسانىيەتنىڭ باشلىنىشى بولمىش ئادەم ۋە ھەۋۋانىڭ ئاچ ـ يالىڭاچ قالمايدىغان، جاپا تارتمايدىغان جەننەتتىن، ھاياتنى كاپالەتكە ئېگە قىلىش ئۈچۈن تىرىشىپ كۈرەش قىلمىسا بولمايدىغان دۇنياغا(يەر يۈزىگە) چۈشۈرۈلگەنلىكى ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ:

ئاللاھ(ئادەم بىلەن ھەۋۋاغا) ئېيتتى:"سىلەر ھەممىڭلار جەننەتتىن بەزىڭلار بەزىڭلارغا دۈشمەن بولغان ھالدا چۈشۈڭلار، ئەگەر سىلەرگە مېنىڭ تەرىپىمدىن ھىدايەت كەلسە، كىمكى مېنىڭ ھىدايىتىمگە ئەگەشسە، ئۇ ئازمايدۇ ۋە ئاخىرەتتە شەقى بولمايدۇ. كىمكى مېنىڭ زىكرىمدىن يۈز ئۆرۈيدىكەن، ئۇنىڭ ھاياتى تار(يەنى خاتىرجەمسىز) بولىدۇ، قىيامەت كۈنى بىز ئۇنى كور قوپۇرىمىز".

ـــ سۈرە«تاھا»(20 ـ سۈرە)، 123 ـــ 124 ـ ئايەتلەر

يەنە نۇھ ئەلەيھىسسالام تىلىدا مۇنداق دەيدۇ: .

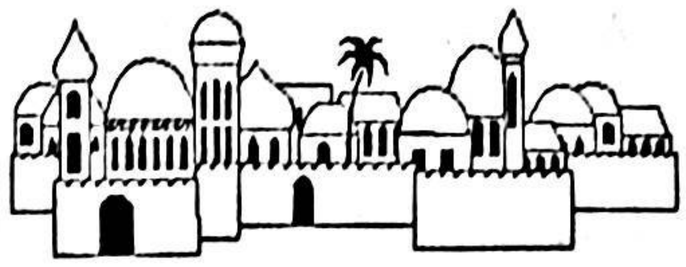

ئۇ سىلەرگە مول يامغۇر ياغدۇرۇپ بېرىدۇ، سىلەرنىڭ مالىلىرىڭلارنى ۋە ئوغۇللىرىڭلارنى كۆپەيتىپ بېرىدۇ، سىلەرگە باغلارنى، ئۆستەڭلەرنى ئاتا قىلىدۇ. نېمە ئۈچۈن سىلەر ئاللاھنىڭ بۇيۇكلىكىدىن قورقمايسىلەر؟

ـــ سۈرە«نۇھ»(71 ـ سۈرە)، 11 ـ 13 ـ ئايەتلەر

...كىمكى ئاللاھتىن قورقىدىكەن، ئاللاھ ئۇنىڭغا چىقىش يولى بېرىدۇ. ئاللاھ ئۇنىڭغا ئويلىمىغان يەردىن رىزىق بېرىدۇ...

ـــ سۈرە«تەلاق»(65 ـ سۈرە)، 2 ـ 3 ـ ئايەتلەر

يۇقىرىقى ئايەتلەرنىڭ مەزمۇنى، مەزكۇر ئايەتلەردە زىكىر قىلىنغان قەۋم ـ جامائەتلەرگىمۇ، باشقا ھەر بىر شەخسكىمۇ ئوخشاشلا تەتبىقلىنىدۇ.

دېمەك، مال ـ مۇلۈك ئىسلامنىڭ نەزىرىدە ھاياتلىقنىڭ جان تومۇرى، مەمۇرچىلىقنىڭ ئاساسى، ئىنسانىيەت مەنپەئەتلىرىنىڭ تۈرتكىسى. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ:

ماللار ۋە بالىلار دۇنيا تىرىكچىلىكىنىڭ زىننىتىدۇر، باقى قالىدىغان ياخشى ئەمەللەرنىڭ ساۋابى پەرۋەردىگارىڭنىڭ نەزىرىدە تېخىمۇ ياخشىدۇر. ئۈمىد تېخىمۇ چوڭدۇر.

ـــ سۈرە «كەھف»(18 ـ سۈرە)، 46 ـ ئايەت

ماددىي پاراغەت مال ـ مۇلۈك بىلەن ۋاينغا يەتسە، پەرزەنت بىلەن ئىنساني تۈرمۇش ھەقدادىغا يېتىدۇ. ئىسلام مال ـ مۇلۈكنى قوغداشقا بۇيرۇپ، ئۇنى ئىسراپ قىلىشنى ھارام قىلدى. ھەتتا ئۆز مال ـ مۇلۈكىنى ئورۇنسىز بۇزۇپ ـ چاچقۇچىلارنىڭ ئۆز مال ـ مۇلۈكلىرىدىكى تەسەررۇپ ھوقۇقىدىن مەھرۇم قىلىش چارىسىنى يولغا قويىدى. چۈنكى ھەر بىر شەخسنىڭ مال ـ مۇلۈكىدە شۇ كىشى مەنسۇپ بولغان جامائەتنىڭ ھەققى بولىدۇ. «قۇرئان كەرىم»دە كىرىم ـ چىقىمگە يارىشا، مۇناسىپ رەۋىشتە خىراجەت قىلغۇچىلار مەدھىيىلەنگەن:

ئۇلار(يەنى ئاللاھ ياخشى كۆرىدىغان بەندىلەر) خىراجەت قىلغاندا، ئىسراپچىلىقمۇ قىلمايدۇ، بېخىللىقمۇ قىلمايدۇ، ئوتتۇراھال خىراجەت قىلىدۇ.

ـــ سۈرە«فۇرقان»(25 ـ سۈرە)، 67 ـ ئايەت

ئىسراپخورلار ئەيىبلەنگەن:

ئىسراپ قىلغۇچىلار ھەقىقەتەن شەيتانلارنىڭ قېرىنداشلىرىدۇر، شەيتان پەرۋەردىگارىغا تولىمۇ كۇفرانى نېمەت قىلغانىدى.

ـــ سۈرە«ئىسرا»(17 ـ سۈرە)، 27 ـ ئايەت

«قۇرئان كەرىم»دىكى ئەڭ ئۇزۇن ئايەتنىڭ ئىقتىسادىي مۇئامىلىلەرنى تەرتىپكە سېلىش، قوغداش، ساقلاش، جۇملىدىن، ئۆزئارا ئېلىم ـ بېرىم قىلىشقاندا يېزىپ خاتىرىلەش، گۇۋاھچىلارنى ھازىرلاش، گۆرۈگە نەرسە قويۇشتەك

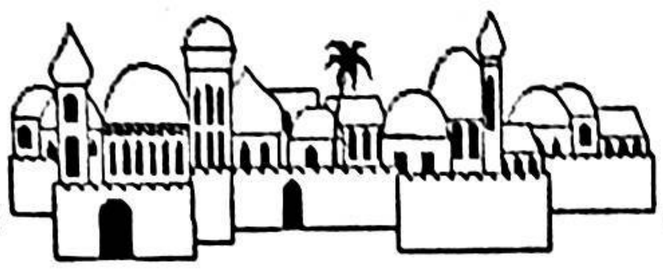

ئىنچىكە تەپسىلاتلار ھەققىدە نازىل قىلىنىشى، ئىسلام نۇقتىسىنەزىرىدىكى ئىقتىسادنىڭ قىممىتى ۋە ئەھمىيىتىنىڭ سەل قارىغىلى بولمايدىغان دەرىجىدە مۇھىملىقىنى بىلدۈرۈشكە يېتەرلىكتۇر(سۈرە«بەقەرە»(2 ـ سۈرە)، 282 ـ ئايەتكە قاراڭ).

ئاتاقلىق مۇپەسسىر قۇرتۇبى ھەزرەتلىرى مەزكۇر ئايەتنى تەپسىرلەپ مۇنداق دەيدۇ:"ئاللاھ تائالانىڭ ئىقتىسادىي مۇئامىلىلىرىنى يېزىپ خاتىرىلەش، نەق مەيدانغا كۈۋاھچىلارنى ھازىرلاش، كۆرۈكە مال قويۇش قاتارلىقلارغا بۇيرۇغانلىقى مال ـ مۈلۈكنى ياخشى مۇھاپىزەت قىلىش ۋە ئاۋۇتۇشنىڭ مۇھىملىقىنى كۆرسىتىدۇ. شۇنداقلا بۇ يەنە بىر قىسىم زاھىتلار ۋە ئۇلارغا ئەگەشكۈچىلەرنىڭ قول ئىلكىدىكى بارلىق مال ـ مۈلكىنى ئۆزىگە، ئائىلىسىگە يېتەرلىك مىقداردا قالدۇرماستىن سەدىقە قىلىۋېتىپ، ئاقىۋىتىتە ئۆزى ۋە ئائىلىسىنى موھتاجلىقتا قالدۇرىدىغان كىشىلەرگە ئاگاھلاندۇرۇشتۇر. چۈنكى بۇنداق ئەھۋالدا ئۇ كىشى قېرىنداشلىرىنىڭ تاپا ـ تەنىسىگە قالىدۇ، يا ئۇلارنىڭ سەدىقىسىگە تايىنىپ كۈن ئېلىشقا مەجبۇر بولىدۇ ۋە ياكى پۈلدارلارنىڭ خارلىشىغا، مىننەت قىلىشىغا دۇچ كېلىدۇ. شۇڭا بۇ خىل"سېخىيلىق" ئەيىبلىكتۇر ۋە چەكلەنگەن ئىشتۇر. ئىبنى جەۋزى: "بىر قىسىم نادان زاھىتلارنىڭ بۇ خىل قىلمىشىدىن ئەجەبلەنمەيمەن، بىراق، شۇنچە بىلىملىك، ئاقىل كىشىلىرىمىزنىڭمۇ شەرىئەت ۋە ئەقىل تەقەززاسىغا پۈتۈنلەي زىت بولغان يۇقىرىقىدەك خاتا قىلمىشلارنى تەشەببۇس قىلغانلىقى ۋە باشقىلارنى شۇنىڭغا بۇيرۇغانلىقىدىن ھەيرانمەن" دېگەن. ئاللاھ تائالا مال ـ مۈلۈكنى قەدىر ـ قىممەتلىك قىلدى، ئۇنى ياخشى مۇھاپىزەت قىلىشقا ئەمر قىلدى. مال ـ مۈلۈكنى ئىنسانلارنىڭ ئىبارەت ھۆرمەتلىك، ئەزىز يارالمىنىڭ دۇنياۋي تىرىكچىلىكىنىڭ ئاساسى قىلدى، ئۇنداق ئىكەن، مال ـ دۇنيامۇ ئوخشاشلا ھۆرمەتلىكتۇر ۋە ئەزىزدۇر.

ئاللاھ تىرىكچىلىكىڭلارنىڭ ئاساسى قىلغان مالىلىرىڭلارنى ئەخمەقلەرگە تۇتقۇزۇپ قويماڭلار...

—— سۈرە«نىسا»(4 ـ سۈرە)، 5 ـ ئايەت

ئاللاھ تائالا مال ـ مۈلۈكنى قۇرامىغا يەتمىگەن ياكى ئەقلىي جەھەتتىن تولۇق يېتىلەلمىگەن كىشىلەرگە تاپشۇرۇشتىن چەكلىدى. ھەسۈلۈللاھ مالنى ئىسراپ قىلىشتىن چەكلەپ مۇنداق دەيدۇ:

"ئاللاھ تائالا سىلەرگە ئانىلارنى قاقشىتىشنى، قىزلارنى تىرىك كۆمۈۋېتىشنى، (كۆپرەك)قايتۇرۇۋېلىش مەقسىتىدە بېرىشنى ھارام قىلدى ۋە بىھۇدە سۆز ـ چۆچەك قىلىشتىن، كۆپ سوئال سوراشتىن، مالنى ئىسراپ قىلىشتىن چەكلىدى" (بۇخارى، مۇسلىم توپلىغان). يەنە سەئىد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇغا: "سېنىڭ مىراسخورلىرىڭنى ھاللىق ـ پۇلدار ھالدا تاشلاپ كېتىشىڭ،

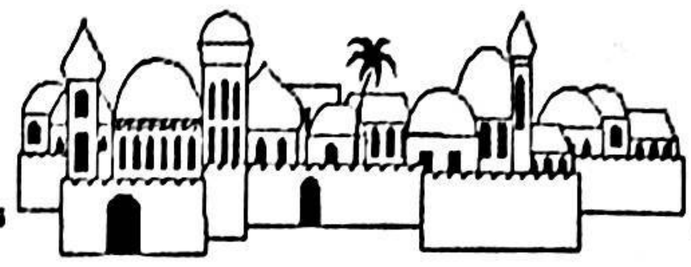

ئۇلارنى كىشىلەرنىڭ قولىغا قارايدىغان موھتاج ھالدا قويغىنىڭدىن ياخشىدۇر" دېگەن. يەنە: "ماڭا مال ئەبۇ بەكرىنىڭ مېلىدەك ئەسقاتقان ئەمەس" دېگەن. كەئىب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ: "ئى رەسۇلۇللاھ، مەن بارلىق مېلىمنى ئاللاھ ۋە ئۇنىڭ رەسۇلىنىڭ يولىدا سەدىقە قىلىش ئارقىلىق تەۋبە قىلاي دەيمەن" دېگەندە، رەسۇلۇللاھ :"مېلىڭنىڭ بىر قىسمىنى ئۆزۈڭگە ئېلىپ قالغىن، بۇ سەن ئۈچۈن ياخشىدۇر" دېگەن. ئىبنى جەۋزى مۇنداق دەيدۇ: "يۇقىرىقى ھەدىسلەر سەھىھ ھەدىس توپلاملىرىدا بايان قىلىنغان. بۇ ھەدىسلەرنىڭ مەزمۇنى بىر قىسىم زاھىتلار قارىغاندەك 'مالنى كۆپەيتىش ئازاپتۇر، ئۇنى توپلاش ئاللاھقا تەۋەككۈل قىلىشقا زىتتۇر، مال ـ دۇنيانىڭ پىتنىسىدىن ساقلىنىش مەتلۇبتۇر، شۇ ۋەجىدىن ئىلگىرىكى ئۇلۇغلار مالدىن نېرى بولغان. يۈز ـ ئابرويلۇق بولۇش ئۈچۈن مال توپلىغاندا، قەلبىنى ئۇنىڭ كىرىدىن پاكلاش قىينىلىشىدۇ، مال بار ئەھۋالدا، ئاللاھنىڭ زىكرى ئازلايدۇ ...' دېگەندەك بىر تەرەپلىمە قاراشلارغا رەددىيە بېرىدۇ".

مال توپلاش مەسىلىسىگە كەلسەك، كىمكى مەلۇم قىينىچىلىقنى ھەل قىلىش مەقسىتىدە مال توپلىسا، بۇ تولىمۇ يوللۇق بەلكى مەتلۇب بولغان ئىشتۇر. بىر كىشى ھالالدىن مال ـ دۇنيا توپلىماقچى بولسا، ئۇنىڭ مەقسىتىگە قارىلىدۇ. باشقىلارغا كۆز ـ كۆز قىلىش ۋە پەخىرلىنىپ كېرىلىشنى مەقسەت قىلغان بولسا، بۇ تولىمۇ پەسكەش ئىشتۇر. ئەگەر ئۆزىنى، ئائىلىسىنى ئۆزگىلەرگە موھتاج بولۇشتىن ئىپپەتلىك ساقلىماقچى بولسا، ئۆزى ۋە ئائىلىسىنىڭ كەلگۈسى ئۈچۈن پۇل ـ مال يىغسا، قېرىنداشلىرىغا ياخشىراق قاراش، نامراتلارنىڭ ھالىغا يېتىشنى كۆڭلىگە پۈكسە، ئۇ كىشىنىڭ مەقسىتىگە ۋە كۆڭلىدىكى ياخشى ئويلىرىغىمۇ ساۋاب بېرىلىدۇ. ھەتتا ئۇ كىشىنىڭ بۇ خىل مەقسەتتە پۇل ـ مال توپلىشى باشقا نۇرغۇن تائەتلەردىن ئەۋزەل بولىدۇ. ئەينى چاغدا نۇرغۇن ساھابى كىرامىلارنىڭ مال توپلاشتىكى مەقسىتى ساغلام بولغاچقا، ئۇلارمۇ مال توپلاشقا تىرىشتى ۋە ئاللاھتىن تېخىمۇ كۆپرەك ئاتا قىلىشنى تىلىدى. رەسۇلۇللاھ ئەنەس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇغا دۇئا قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: "... ئى ئاللاھ، ئۇنىڭغا كۆپ مال ۋە پەرزەنت ئاتا قىلغىن، بەرىكەت بەرگىن" (مۇسلىم توپلىغان). ئەييۇب ئەلەيھىسسالام كېسىلدىن شىپا تاپقاندا، ئۇنىڭغا بىرمۇنچە ئالتۇن چىكەتكىلەر چېچىپ بېرىلدى، ئۇ يانچۇقىنى توشقۇزۇشقا باشلىدى، ئاندىن ئۇنىڭغا: "ئەمدى قاندىڭمۇ؟" دەپ نىدا قىلىندى. ئۇ:"سېنىڭ بەرىكەت ئاتا قىلىشىڭدىن بىھاجەت ئەمەسمەن" دېگەن (بۇخارى توپلىغان).

ئىبنى جەۋزى ئىمام غەززالىنىڭ: "ھالال مالنى تەرك قىلىش، ئۇنى توپلاپ ـ يىغىشتىن ئەۋزەلدۇر" دېگەن سۆزىگە رەددىيە بېرىپ: "زىنھار ئۇنداق بولمايدۇ. نىيەت توغرا بولىدىكەن، مال توپلاش ئۆلىمالارنىڭ قارىشىدا بىردەك

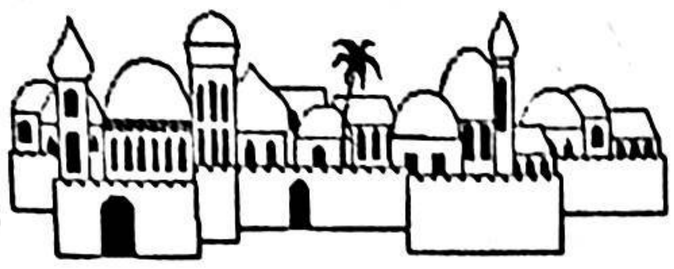

ئەۋزەلدۇر" دەيدۇ. سەئىد ئىبنى مۇسەييەب: "مال ـ دۇنيا ھەققىدە ئىزدەنمەيدىغان كىشىدە ياخشىلىق يوق، مال بىلەن قەرزنى قايتۇرىدۇ، ئۆلۈپ كەتسە ئۆزىدىن كېيىنكىلەرگە مىراس قالدۇرىدۇ" دېگەن. سەئىد ئىبنى مۇسەييەب 400 دىنار، سۇفيان سەۋرى 200 دىنار مىراس قالدۇرغان. سەلەف ئۇلىمالار ئەزەلدىن مالنى مەدھىيلەپ كەلگەن ۋە نامراتلارغا ياردەم قىلىش ۋە زامانىنىڭ تۇرلۈك كۈلپەتلىرىگە تاقابىل تۇرۇش ئۈچۈن مال توپلىغان. ئۇلارنىڭ ئىچىدە بەزىلىرى ئىبادەت بىلەن شۇغۇللىنىشنى ئارتۇق كۆرۈپ، ئازغىنە مالغا قانائەت قىلىپ ياشىغىنى ھەقىقەت. شۇڭا ئازراق مال بىلەن كۇپايىلىنىش ئەۋزەل دېيىلسىمۇ بىر نۆرى، مال توپلاشنى كۈناھ دەرىجىسىگە كۆتۈرۈپ ئەيىبلەش، بەكمۇ چېكىدىن ئاشقانلىقتۇر. قۇرتۇبى ھەزرەتلىرى يەنە: "ئۆز مېلىنى قوغداش يولىدا ئۇرۇشۇشنىڭ يوللۇق بولۇشى مالنى توپلاش ۋە ساقلاشقا ئىشارە قىلىدۇ" دېگەن. رەسۇلۇللاھ بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: "كىمكى مالنى قوغداش يولىدا جېنىدىن ئايرىلسا ئۇ كىشى شېھىتتۇر" (بۇخارى، مۇسلىم توپلىغان).

نامراتلىقنىڭ پىتنىسىدىن پاناھ تىلەش

ئىسلامنىڭ نامراتلىققا تۇتقان پوزىتسىيىسى ۋە ئىسلام پەيغەمبىرىنىڭ نۇرغۇن ھەدىسلىرىدە نامراتلىقنىڭ شەررىدىن پاناھ تىلىگەنلىكىدەك ئەمەلىي مىسالالار ئىسلامدىكى مالنىڭ قىممىتى ۋە ئەھمىيىتىگە ئىشارە قىلىدۇ. رەسۇلۇللاھ: "...ئى ئاللاھ، بايلىقنىڭ پىتنىسىنىڭ شەررىدىن ۋە نامراتلىقنىڭ پىتنىسىنىڭ شەررىدىن پاناھ تىلەيمەن" دېگەن(بۇخارى توپلىغان). ھەتتا بەزى ھەدىسلەردە نامراتلىقنى كۇفرى بىلەن بىللە تىلغا ئالغان. "... نامراتلىقتىن ۋە كۇفرىدىن سەن بىلەن پاناھ تىلەيمەن"(بەيھەقى توپلىغان). رەسۇلۇللاھ يەنە، نامراتلىقنىڭ ئىنسانىنى ئۆزى خالىمىغان يامانلىققا ۋە گۇناھـ مەئسىيەتكە ئېلىپ بېرىشى مۇمكىنلىكىنى بايان قىلىپ مۇنداق دەيدۇ:"... سېنىڭ ئوغرىغا قىلغان سەدىقەڭ ئۇنى ئوغرىلىقتىن توسۇشى، پاھىشىگە قىلغان سەدىقەڭ ئۇنى زىنادىن ئىپپەتلىك قىلىشى مۇمكىن".

دېمەك، نامراتلىقنىڭ ئوغرىلىق ۋە زىنادىن ئىبارەت قەبىھ گۇناھلارغا چۇشۇپ قېلىشتىكى سەۋەبلەرنىڭ بىرى بولۇپ قېلىشى مۇمكىنلىكى چەتكە قېقىلمىغان. دەرۋەقە، نامراتلىقنىڭ ھەرۋاقىت ئەقىدە ـ ئىبادەتكە، ھەتتا كىشىنىڭ تەپەككۇر شەكلى، تەپەككۇر مەزمۇنىغا، كىشىلىك ئەخلاقىغا ھەرقاچان خەۋپ ئېلىپ كېلىش مۇمكىنچىلىكى باردۇر. بۇنىڭغا قۇرئان كەرىمدە قەيت قىلىنغان، بىر قىسىم ئاتا ـ ئانىلارنىڭ بالىلىرىنى ئۆزلىرىنىڭ نامرات ھالىتىدىن ياكى كېيىن نامراتلىققا قېلىشىدىن قورقۇپ ئۆلتۈرۈۋېتىشىنىڭ ئۆزىلا يېتەرلىكتۇر.

ئېيىتقىنكى، "سىلەر كېلىپ(ئاڭلاڭلار)، ئاللاھ ھارام قىلغان نەرسىلەرنى

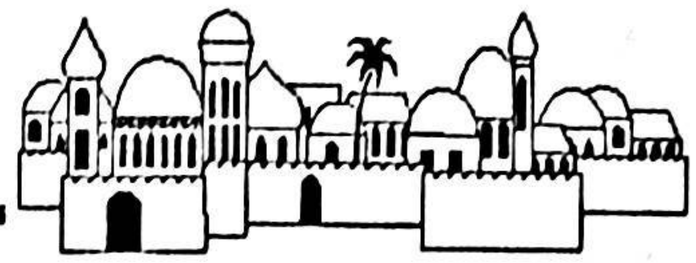

سلەرگە ئوقۇپ بېرەي: سلەر ئاللاھقا ھېچ نەرسنى شېرىك كەلتۈرمەڭلار، ئاتا - ئاناڭلارغا ياخشىلىق قىلىڭلار، نامراتلىقتىن قورقۇپ بالاڭلارنى ئۆلتۈرمەڭلار، بىز ئۇلارغا ۋە سلەرگە رىزىق بېرىمىز...“

ـــسۈرە«ئەنئام»(6 - سۈرە)، 151 - ئايەت

كەمبەغەللىكتىن قورقۇپ بالىلىرىڭلارنى ئۆلتۈرمەڭلار، ئۇلارنىڭ ۋە سلەرنىڭ رىزقىڭلارنى بىز بېرىمىز، ئۇلارنى ئۆلتۈرۈش ھەقىقەتەن چوڭ گۇناھتۇر.

ـــسۈرە«ئىسرا»(17 - سۈرە)، 31 - ئايەت

ئايەتتىن چىقىپ تۇرۇپتىكى، ئىقتىساد كىشىلەرنىڭ ئەخلاقي مۇناسىۋەتلىرىگە چوڭقۇر تەسىر كۆرسىتىدۇ، بۇ ھەقىقەتنى تەن ئېلىشىمىز كېرەك. بۇ ھەقتىكى نۇرغۇن ئايەت - ھەدىسلەر، رېئال ۋەقە - ھادىسلەر يېتەرلىك دەلىل بولالايدۇ.

بىزنىڭ ئەيىبلەيدىغىنىمىز، ئىقتىسادنى ھاياتلىقتىكى بىردىنبىر مۇھىم ئامىل ھېسابلاپ، دىنىي ۋە ئەخلاقي ئاممىلارنى ئىنكار قىلىشتۇر. ئەمەلىيەتتە ئىنسانىنى ھەرىكەتكە كەلتۈرۈۋاتقىنى ئەڭ مۇھىمى ئۇنىڭ تەپەككۇرى ۋە ئەقىدىسىدۇر. بىر قىسىم نەزەرىيىلەردە ”ئىقتىساد تارىخنى ئۆزگەرتىدۇ“ دېيىلگەن بولسا، ئىسلام: ”روھىيەتنى ئىسلاھ قىل، پاكلا، تارىخ ئۆزگىرىدۇ“ دەپ جاكارلايدۇ. قۇرئان كەرىمدە بۇ زاكون مۇنداق ئىپادىلەنگەن:

...ھەرقانداق بىر قەۋم ئۆزىنىڭ ئەھۋالىنى ئۆزگەرتمىگىچە، ئاللاھ ئۇلارنىڭ ئەھۋالىنى ئۆزگەرتمەيدۇ...

ـــسۈرە«رەئد»(13 - سۈرە)، 11 - ئايەت

بەزىلەر ئېيتقاندەك مال شۇملۇق ياكى ئازاب ئەمەستۇر، ياكى يەنە بەزىلەر ئېيتقاندەك ئۇ مال ئىگىسىنىڭ قىممىتى، پەزىلىتى ۋە ياخشىلىقىنىڭ بەلگىسى ئەمەستۇر. بەلكى ئاللاھ ئۇنى ئاتا قىلىش بىلەن ئىنسانلارنى خۇددى ئالتۇننى ئوتتا تاۋلىغاندەك سىنايدىغان نېمەتتۇر.

بىلىڭلاركى، سلەرنىڭ ماللىرىڭلار، بالىلىرىڭلار سلەر ئۈچۈن بىر تۈرلۈك سىناقتۇر، ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا چوڭ ساۋاب بار.

ـــ سۈرە«ئەنفال»(8 - سۈرە)، 28 - ئايەت

”ئاللاھ مالنى ياخشى كۆرگەن كىشىگىمۇ، ياخشى كۆرمىگەن كىشىگىمۇ ئاتا قىلىدۇ، ئەمما دىيانەتنى پەقەت ياخشى كۆرگەن كىشىگىلا بېرىدۇ“ (ئەھمەد توپلىغان).

ھاسىل كالام، مال ھەرگىزمۇ ئۆزى ماختىلىپ ئۆزى ئەيىبلەنمەيدۇ، بەلكى مال ئىگىسىنى مەغرۇرلىنىشقا، مال ئارقىلىق باشقىلارنى بوزەك قىلىشقا، ھەقىقەتتىن يۈز ئۆرۈشكە، ھالالىق چىگرىسىدىن ھالقىپ كېتىشكە سەۋەب بولغاندا، تېگىشلىك جايلارغا ئەمەس، ناھەق يوللارغا سەرپ قىلىنغاندا ئەيىبلىنىدۇ. ئەينى

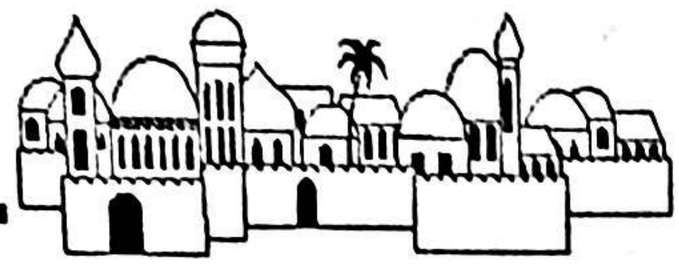

چاغدا مەككىنىڭ نۇرغۇن بايلىرى مال-دۇنياسىنى ئىشىنىپ، رەسۇلۇللاھقا تەكزىپ قىلدى، ئاللاھنىڭ يولىدا توسالغۇ قۇرماقچى بولۇشتى. ئاللاھ تائالا ئەبۇ جەھل ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ:

شەك-شۇبھىسىز، ئىنسان ئۆزىنى باي ساناپ(ئاللاھقا بويسۇنۇشتىن باش تارتىپ)، راستىنلا ھەددىدىن ئاشىدۇ.

ـــــسۇرە« ئەلەق»(96 - سۇرە)، 6 — 7 - ئايەتلەر

ئايەتتە بايلىق ئۇنىڭ ھەددىدىن ئېشىشىدىكى سەۋەب قىلىنمىغان، بەلكى ئۇنىڭ ئۆزىنى باي دەپ مەغرۇرلىنىشى سەۋەب قىلىنغان.

ئىنسانلار مېلى بىلەن ئەمەس، ئەمەلى بىلەن پەزىلەتلىكتۇر

ئىنسانلار ئۆز ئىلكىدىكى بايلىقى ياكى يۈز-ئابرويى، مەنسىپى بىلەن ئەمەس، بەلكى قەلبىگە ئورناشقان تەقۋادارلىقى ۋە ئىخلاسى بىلەن پەزىلەتلىكتۇر. كىشى ھەرقانچە يالاڭتۆش بولۇپ كەتسۇن، ئاللاھ تائالا ئۇنىڭ تۇرقى، سالاپىتىگە، قامىتىگە ئەمەس، بەلكى قەلبىگە، ئەمەلىگە قارايدۇ. ئىقتىساد بىر قەۋمنىڭ كۈچ-قۇدرىتىنىڭ مۇھىم كۆرسەتكۈچى، گۈللىنىشى ۋە تەرەققى قىلىشىنىڭ، كىرىمى ئېشىپ زور پىلانلىرىنىڭ رويابقا چىقىشىنىڭ ئاساسى، تەبىئىي بايلىقلىرىدىن ئۈنۈملۈك پايدىلىنىپ، ھەر بىر ئەزانىڭ تۇرمۇش سەۋىيىسىنى ئاشۇرۇشنى، ئىچكى جەھەتتىن گۈللىنىپ، تاشقى جەھەتتىن ھەيۋىتىنىڭ ئېشىشىنى بەلگىلەيدىغان بارومېتىرى. بىراق ھەممىلا كىشى مال توپلاشقا كىرىشىپ كەتكەندە ۋە ئەس-يادى ئىقتىساد بىلەنلا بولغاندا، بۇنداق ئەھۋالدىكى مال-مۈلۈك شۇ قەۋزىم ئەزالىرىغا خەۋپىتۇر. ئۇلارنىڭ مەنۇيىتى ۋە ئەخلاقىغا ئاپەتتۇر. شۇڭىمۇ، رەسۇلۇللاھ: "ئاللاھ بىلەن قەسەمكى، مەن سىلەرگە نامراتلىقتىن ئەندىشە قىلمايمەن. بەلكى مال-دۇنيانىڭ سىلەردىن ئىلگىرىكىلەرگە كەڭرى بولغاندەك، سىلەرگىمۇ كەڭرى بولۇپ، ئاندىن سىلەردىن ئىلگىرىكىلەر (ئۇنىڭدا) بەسلەشكەندەك بەسلىشىڭلاردىن، ئاقىۋەتتە ئۇلار ھالاك بولغاندەك سىلەرنىڭمۇ ھالاك بولۇشىڭلاردىن ئەندىشە قىلىمەن" دېگەن (بۇخارى توپلىغان). دۇنيا بىلەن ئاخىرەتنى ئۇلارنىڭ مۇددىتى ۋە نېمىتىدە سېلىشتۇرغاندا، دۇنيانىڭ قىممىتى ئەرزىمەستۇر. شۇنىڭغا كۆرە ئىلگىرىكى ئۆلىمالار: "ئەگەر دۇنيا تۇگەيدىغان ئالتۇن، ئاخىرەت خورىماس ساپال بولسا، ئەلۋەتتە تۇگەيدىغان ئالتۇندىن خورىماس ساپالنى ئارتۇق كۆرگەن بولاتتىم" دېيىشكەن.

رەسۇلۇللاھ يەنە: "ھەر بىر ئۈممەتنىڭ پىتنىسى بار، ئۈممىتىمنىڭ پىتنىسى مالدۇر" دېگەن (تىرمىزى توپلىغان). مالنىڭ پىتنىسى ھەرگىزمۇ ئۇنى يوللۇق توپلاش ۋە ئاۋۇتۇشتا ئەمەس، بەلكى ئۇنىڭغا بېرىلىپ كېتىشتە، ئۇنى ناھەق تەسەررۇپ قىلىشتا بولىدۇ. شۇڭا ئىسلام مالنىڭ ھاياتلىقتىكى ھەممە

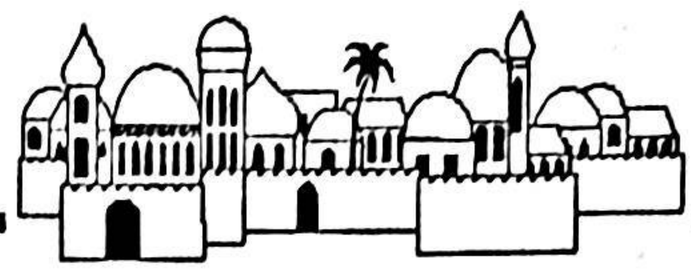

ئەمەسلىكىنى، كىشىلەرنىڭ جىمى روھىنى، بارلىق تىرىشچانلىقىنى ئۇنىڭغا بېغىشلاشقا ئەرزىمەيدىغانلىقىنى تەكىتلەيدۇ. ئىمان ۋە ياخشى ئەمەل، بۇيۇك روھىيەت، يۇكسەك ئەخلاق يىللار، ئەسىرلەر خورىتالمايدىغان ماھىيەتلىك بايلىقتۇر، يوقالماس خەزىنىدۇر. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ :

ماللار ۋە بالىلار دۇنيا تىرىكچىلىكىنىڭ زىننىتىدۇر، باقى قالىدىغان ياخشى ئەمەللەرنىڭ ساۋابى پەرۋەردىگارىڭنىڭ نەزىرىدە تېخىمۇ ياخشىدۇر. ئۇمىد تېخىمۇ چوڭدۇر.

——سۇرە«كەھف»(18 ـ سۇرە)، 46 ـ ئايەت

سىلەرگە قانداق نەرسە بېرىلمىسۇن، (ئۇ)دۇنيا تىرىكچىلىكىدىكى پايدىلىنىدىغان نەرسىدۇر ۋە دۇنيا تىرىكچىلىكىنىڭ زىننىتىدۇر. ئاللاھنىڭ دەرگاھىدىكى ساۋاب ئەڭ ياخشىدۇر، ئەڭ باقىيدۇر، چۈشەنمەمسىلەر؟

——سۇرە«قەسەس»(28 ـ سۇرە)، 60 ـ ئايەت

(ئى مۇھەممەد! قەۋمىڭگە) ئېيتقىنكى، "سىلەرگە ئۇلاردىنمۇ(يەنى دۇنيانىڭ زىبۇزىننەتلىرى ۋە نېمەتلىرىدىنمۇ) ياخشى بولغان نەرسىلەرنى ئېيتىپ بېرەيمۇ؟ تەقۋادارلار ئۈچۈن پەرۋەردىگارى ھۇزۇرىدا ئاستىدىن ئۆستەڭلار ئېقىپ تۇرىدىغان جەننەتلەر بولۇپ، (ئۇلار جەننەتلەردە مەڭگۈ قالىدۇ، (جەننەتلەردە) پاك جۈپتىلەر بار، (تەقۋادارلار ئۈچۈن) يەنە ئاللاھنىڭ رىزاسى بار". ئاللاھ بەندىلىرىنى(يەنى ئۇلارنىڭ ھەممە ئىشلىرىنى) كۆرۈپ تۇرغۇچىدۇر.

——سۇرە«ئال ئىمران»(3 ـ سۇرە)، 15 ـ ئايەت

پايدىلانغان مەنبەلەر:

1. مۇھەممەد باقىر سەدىر: «بىزنىڭ ئىقتىسادىمىز»، قۇم شەھىرى، بوستان نەشرىياتى، ھىجرىيە 1381 ـ يىل 1 ـ نەشرى ، 2 ـ بېسىلىشى.

2. يۇسۇف قەرزاۋي: «ئىسلام ئىقتىسادىدا ئەخلاقنىڭ رولى»، بەيرۇت رىسالە نەشرىياتى، 2002 ـ يىل 1 ـ نەشرى.

3. مۇھەممەد شەۋقى فەنجەرى: «ئىسلام ئىقتىسادى ھەققىدە قىسقىچە بايان»، قاھىرە ئويغىنىش نەشرىياتى، 1985 ـ يىل 1 ـ نەشرى.

4. ئەكرەم زىيدان: «قىمارۋازلار پسىخولوگىيىسى»، كۇۋەيت دۆلەتلىك ئەدەبىيات ـ سەنئەت بىرلەشمىسى تەرىپىدىن چىقىرىلىدىغان ئايلىق مەجمۇئەنىڭ 2005 ـ يىللىق 3 ـ سانىدا نەشر قىلىنغان ئەسەر.

5. مۇراد ھوفمان: «چىقىش يولى ئىسلام»، رىياد ئەبىكان نەشرىياتى، 2002 ـ يىل نەشرى، 4 ـ بېسىلىشى

6. ئەلى ئىززەت بىگوۋىچ: «ئىسلام شەرق ۋە غەرب ئارىسىدا»، مىسىر ئالىي مەكتەپلەر نەشرىياتى، 1997 ـ يىل نەشرى، 2 ـ بېسىلىشى.

7. دۇبەي ئىسلام بانكىسى تەرىپىدىن چىقىرىلىدىغان ئايلىق كەسپىي ژۇرنال «ئىسلام ئىقتىسادى»نىڭ 2004 ـ ، 2005 ـ يىللىق مۇناسىۋەتلىك سانلىرى.

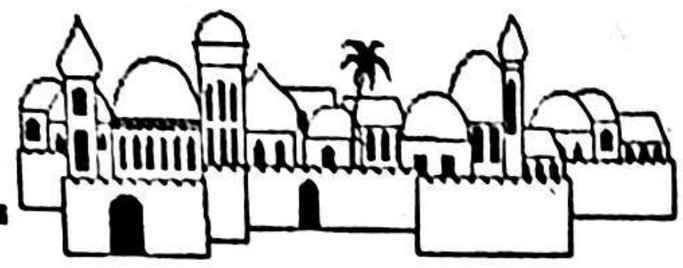

«قۇرئان كەرىم»دىكى ئىقتىسادىي مۇناسىۋەتلەر هەققىدە

هاجى ئاتىكە مىرئەھمەد

بىسمىللاهىر رەھمانىر رەھىم

ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دەيدۇ:

بىلمەمسىلەرگى، ئاللاھ ئاسمانلاردىكى ۋە زېمىندىكى ھەممىنى سىلەرگە بويسۇندۇرۇپ بەردى(يەنى سىلەرنىڭ پايدىلىنىشىڭلارغا مۇۋاپىقلاشتۇرۇپ بەردى). سىلەرگە ئاشكارا ۋە يوشۇرۇن(يەنى ماددىي ۋە مەنىۋى) نېمەتلەرنى كامالەتكە يەتكۈزۈپ بەردى. بەزى كىشىلەر ھېچقانداق ئىلىمسىز، ھىدايەتسىز ۋە نۇرلۇق كىتابسىز ھالدا ئاللاھ بارىسىدا جېدەللىشىدۇ .

—— سۈرە«لوقمان»(31 ـ سۈرە)، 20 ـ ئايەت

ماددىي تۇرمۇشنىڭ يىمىرىلمەس ئاساسى بولغان تەبىئەت دۇنياسىدىكى ئەنە شۇ نېمەتلەر ئىنسان ھاياتىنىڭ ئەڭ زۆرۈر ئېھتىياجى ۋە كاپالىتى بولۇش ئالاھىدىلىكى بىلەن كىشىلىك جەمئىيەتتە غايەت ئۇستۇن ئورۇن تۇتۇپ كەلمەكتە. ماددىي ھاياتسىز تۇرمۇشنى تەسەۋۋۇر قىلىش ھەقىقەتەن تەس. ئاللاھ ئۆزى ياراتقان ئادەملەرنىڭ پايدىلىنىشى ئۈچۈن ئەنە شۇنداق پۈتمەس ـ تۈگىمەس بايلىق يارىتىپ، تۇرمۇش يولىنى ئاسانلاشتۇرۇپ مېھرىبانلىق قىلغانلىقى بىلەن مەدھىيىلىنىشكە، ھېسابسىز تەشەككۇر ئېيتىشقا ئەڭ ھەقلىق زات—ئەلۋەتتە!

ئەنە شۇ بايلىقلارنى، تىرىشىپ ـ تىرمىشىپ يۇرۇپ تاپقان پۇل ـ مالنى قانداق سەرپ قىلىش، ئۇنىڭدىن قانداق پايدىلىنىش، ئۇنى قانداق ساقلاش ھەمدە ئىقتىسادىي مۇئامىلىلەرگە قانداق پوزىتسىيە قوللىنىش كىشىلەر ئالدىغا قويۇلغان ئەقەللىي سوئال بولۇپ، ھازىر بارغانسېرى ئەۋج ئېلىپ كېتىۋاتقان ئېلىم ـ بېرىمگە(قەرز ئېلىش ۋە بېرىشكە) سەل قاراش، پۇل مالنى بۇزۇپ ـ چېچىپ ئەيش ـ ئىشرەت، كەيپ ـ ساپا ئازگىلىغا پېتىپ، ناشايان ئىشلارنى قىلىشتەك ناچار ئىللەتلەرنى ئېچىپ بېرىش ھەمدە ئادەمىيلىكتە ھەددىدىن ئېشىشتەك قىلمىشلارنى توسۇش تولىمۇ زۆرۈر بولۇپ قالدى. بىر بۆلۈك كىشىلەردە ئىقتىسادىي مۇناسىۋەتلەردىكى ئىشەنچ سۇسلاپ، ئىنساپ ۋە دىيانەت يوقىلىش گىردابىغا چۆشۈپ قېلىۋاتقان مانا مۇشۇ رېئال ئەھۋال ھەر بىر كىشىنى چوڭقۇر ئويلاندۇرۇپ، ناتوغرا يوللاردا ئېگىز ـ پەس دەسسەپ، جەمئىيەتنىڭ، مىللەتنىڭ پارازىت قۇرتلىرىغا ئايلىنىپ قېلىۋاتقانلارغا تەنبىھ بېرىش ۋە ئۇلارنى

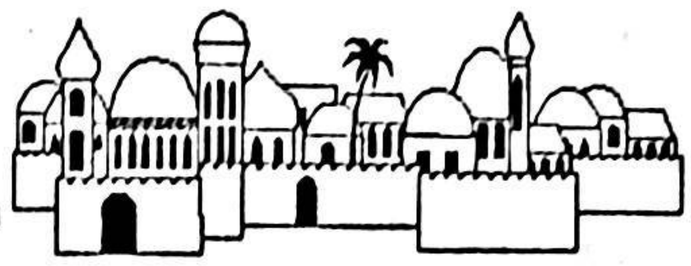

سەممىيلىكنىڭ توغرا يولغا يېتەكلەش ھەر بىر كىشى بولۇپمۇ مۇسۇلمانلارنىڭ باش تارتىپ بولمايدىغان مەسئۇلىيىتى ۋە شەرەپلىك بۇرچىدۇر.

1. بايلىق ۋە پۇل ـ مالنى قانداق سەرپ قىلىش كېرەك؟

ئاللاھ تائالا ئىقتىسادنىڭ كىشىلەر ئارىسىدىكى مۇھىم رولىنى تەكىتلەش ئاساسىدا، ئىنسانلارغا كۆيۈنۈپ، مىڭ تەستە قولغا كەلتۈرگەن ئىقتىسادىي بايلىقلىرىنى، پۇل ـ مېلىنى بۇزۇپ ـ چاچماسلىققا، ئىسراپ قىلماسلىققا، توغرا ۋە پايدىلىق يوللارغا سەرپ ئېتىشكە چاقىردى. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ:

ئاللاھ تىرىكچىلىكىڭلارنىڭ ئاساسى قىلغان پۇل ـ مالىلىرىڭلارنى ئەخمەقلەرگە تۇتقۇزۇپ قويماڭلار، ئۇلارنى يېمەك ـ ئىچمەك، كىيىم ـ كېچەك بىلەن تەمىنلەڭلار، ئۇلارغا چىرايلىق سۆز قىلىڭلار.

ـــسۈرە«نىسا»(4 ـ سۈرە)، 5 ـ ئايەت

ئاللاھ تائالا بۇ يەردە پۇل ـ مېلى بار شەخسلەرگە چوڭقۇر كۆيۈنۈپ، ئۇلارنىڭ نادان، ئەخمەق ئادەملەرگە پۇل تۇتقۇزماسلىقنى ئوچۇق ئەسكەرتسە، يەنە بىر تەرەپتىن سارىڭ ۋە كىچىك بالىلارنىڭ پۇل ـ مېلىغا مەسئۇل بولغۇچىنىڭ بۇرچىنى ۋە ئۆتەشكە تېگىشلىك مەسئۇلىيىتىنى بىلدۈرۈش ئارقىلىق ئۆزىنىڭ ۋە باشقىلارنىڭ پۇل ـ مېلىغا قانداق مۇئامىلە قىلىش كېرەكلىكىنى ئوتتۇرىغا قويدى. ئاللاھ تائالا يەنە مۇنداق دەيدۇ:

ئى ئادەم بالىلىرى! يەڭلار، ئىچىڭلار، ئىسراپ قىلماڭلار، ئاللاھ ئىسراپ قىلغۇچىلارنى ھەقىقەتەن ياقتۇرمايدۇ.

ـــسۈرە«ئەئراف»(7 ـ سۈرە)، 31 ـ ئايەت

ھەممىگە ئايانكى، پۇل ـ مالنى بۇزۇپ ـ چاچقۇچىلار دىيانەتسىز، ئەخلاقسىز، بۇزۇقلار؛ ئىسراپ قىلغۇچىلار ئۆز مېھنىتىنى دەپسەندە قىلىپ، جاپاكەش ئەمگەكچىلەرنى خارلىغۇچىلاردۇر. ئاللاھ تائالا بۇ نۇقتىنى تېخىمۇ كونكرېتلاشتۇرۇپ مۇنداق دەيدۇ:

ئىسراپ قىلغۇچىلار ھەقىقەتەن شەيتاننىڭ قېرىنداشلىرىدۇر، شەيتان پەرۋەردىگارىغا تولىمۇ كۇفرانە نېمەت قىلغانىدى.

ـــ«بەنى ئىسرائىل»(17 ـ سۈرە)، 27 ـ ئايەت

شەيتاننىڭ كەينىگە كىرىش ئېغىر گۇناھلارنى سادىر قىلىشنىڭ مەنبەسى. شۇنداق بولغان ئىكەن، پۇل ـ مالغا ئىنسانىي سۈپەتتە ئىگە بولۇشمۇ بىزنى ئەبەدىي خاتىرجەملىككە ئېلىپ بارىدۇ. شۇڭا كۆيۈمچان ئاللاھ تائالا كىشىلەرگە پۇل سەرپ قىلىشنىڭ ئوبدان چارىسىنى كۆرسىتىپ مۇنداق دەيدۇ:

ئۇلار(يەنى ئاللاھ ياخشى كۆرىدىغان بەندىلەر) خىراجەت قىلغاندا ئىسراپچىلىقمۇ قىلمايدۇ، بېخىللىقمۇ قىلمايدۇ، ئوتتۇرا ھال خىراجەت

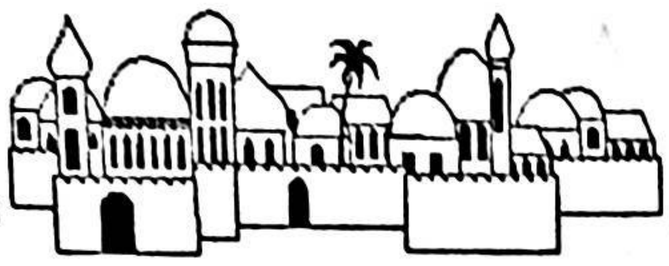

قىلىدۇ.

ـــــسۈرە«فۇرقان»(25 ـ سۈرە)، 67 ـ ئايەت

كىشىلىك جەمئىيەتنىڭ مۇرەككەپ تۈرمۈش قاينىمىدا ئوتتۇرا ھال بولۇش بىرقەدەر خاتىرجەم تۈرمۈش ئۆتكۈزۈشنىڭ كۆڭۈلدىكىدەك مىزانى. بۇنى ھېلىمۇ نۇرغۇن ئوتتۇرا تەبىقىدىكى كىشىلەرنىڭ تۈرمۈش ئەھۋالىنى ئىسپاتلاپ تۇرمامدۇ؟! ئاللاھ تائالا يەنە مۇنداق دەيدۇ:

قولۇڭنى بوينۇڭغا باغلىۋالمىغىن(يەنى بېخىللىق قىلمىغىن)، قولۇڭنى تولىمۇ ئېچىپمۇ ئەتمىگىن(يەنى ئىسراپ قىلمىغىن)، (ئۇنداق قىلساڭ پۇلسىز قېلىپ) مالامەتكە، پۇشايمانغا قالىسەن.

ـــــ«بەنى ئىسرائىل»(17 ـ سۈرە)، 29 ـ ئايەت

ئاللاھ تائالا بەندىلىرىگە نېمىدېگەن مېھرىبان، نېمىدېگەن شەپقەتلىك ـ ھە!

ئاللاھ تائالانىڭ يۇقىرىقى ھۆكۈملىرىنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام تېخىمۇ چۈشىنىشلىك ۋە ئەتراپلىق شەرھلەپ مۇنداق دەيدۇ: "ئىقتىسادچىللىق بىلەن ئىش كۆرگەن ئادەم كەمبەغەللىشىپ قالمايدۇ" (ئەھمەد توپلىغان). "ئىسراپ قىلماسلىق، چوڭچىلىق قىلماسلىق يېڭىلار، ئىچىڭلار، كىيىڭلار ۋە سەدىقە قىلىڭلار"(ئەھمەد توپلىغان). ئۇنىڭدىن باشقا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئاللاھ تائالا يامان كۆرىدىغان ئىشلارنى بىر ـ بىرلەپ ساناپ كېلىپ، پۇل ـ مالنى ئىسراپ قىلىپ بۇزۇپ ـ چېچىشنىڭمۇ ئاللاھ يامان كۆرىدىغان گۇناھلاردىن ئىكەنلىكىنى ئېيتىپ ئۆتكەن(بۇخارى توپلىغان).

تارىختىن بېرى پۇل ۋە مالنى كۆز ـ كۆز قىلىپ، ئۇنى بىھۇدە يوللارغا ئىشلىتىپ خالىغانچە بۇزۇپ ـ چاچقۇچىلار خەلقنىڭ نەپرىتىگە، جەمئىيەتنىڭ ئەيىبلىشىگە ئۇچراپ كەلدى ۋە كەلمەكتە. چۈنكى بۇنداق قىلمىش بىر قىسىم كىشىلەرنى ئازغۇنلۇق ۋە گۇمراھلىق كوچىلىرىدا سەرسان قىلىپ، پېقىرلىق ۋە خارلىقنىڭ بەختسىزلىك دەرۋازىلىرىنى ئاچىدۇ. ھەممىزگە مەلۇمكى، ئىسراپچىلىقنىڭ باشلىنىشى شۇ كىشى ۋە شۇ مىللەتنىڭ روھى بۇزۇلۇشىدىن دېرەك بېرىدۇ. ئۇ تەكەببۇرلۇق نوخلىسىنى ئۆستۈرۈپ، ئىسراپخورلارنى شۆھرەتپەرەسلىك ۋە داغۋازلىقنىڭ يېقىمسىز نەغمىسىگە ئۇسسۇل ئويناتقۇزۇپ، جەمئىيەت ئەخلاقىغا ئەڭ سەلبىي تەسىرلەرنى بېرىدۇ. ھازىر ئىقتىسادىي يۇكسىلىشنىڭ تۈرتكىسىدە ئىستېمال سەۋىيىسىنىڭ كۆنسېرى ئېشىشى بىر قىسىم كىشىلەردە پۇل ـ مالنى بىھۇدە ئىسراپ قىلىش، بۇزۇپ ـ چېچىشتەك ناتوغرا ئىللەتلەرنىڭ كۆپىيىشىگە زېمىن ھازىرلىدى. ئىككى نان تاپسا بىرىدە داپ چالىدىغان بەزىبىر ئادەملەرنىڭ(بولۇپمۇ مۇسۇلمانلارنىڭ) ناچار خۇسۇسىيەتلىرى سەۋەبلىك، جەمئىيەتىمىزدە يۇز بېرىۋاتقان پۇل ـ مالالارنى بولۇشچە

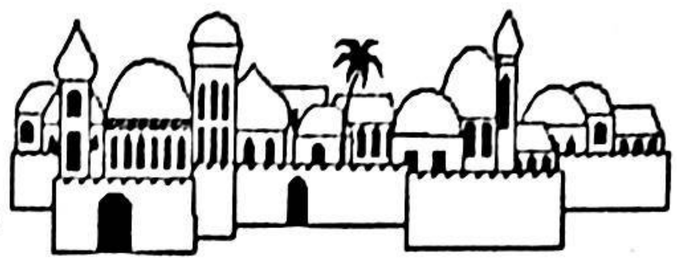

خەجلەپ، ئىسراپ قىلىپ، بۇزۇپ-چېچىش ھادىسىلىرى رېستورانلاردا، ئاشخانىلاردا، ئاممۇي تاماق سورۇنلىرىدا قەدەمدە بىر ئۇچراپ تۇرماقتا. بىر دېھقاننىڭ بىر ئاي ھەتتا نەچچە ئاي يېيىشكە يېتىدىغان تاماقلىرى(تېخى شۇ دېھقان تاپالمىسا) ئىسراپخورلارنىڭ بىر قېتىملىق ئاددىي سورۇنىنىڭ بىر ۋاقلىق ئادەتتىكى غىزاسى بولۇپ قالماقتا. بۇ ئەمەلىي مەۋجۇتلۇقنى، رەھىمسىز رېئاللىقنى كۆرگەندە، ئەقىللىق ئادەملەرنىڭ ھەممىسى چوڭقۇر ئېچىنمايي، ئويلانماي تۇرالمايدۇ. بىزنىڭ كىشىلىرىمىزنىڭ ھەممىسى ھەقىقەتەن ئاشۇ بىر ئوچۇم كىشىلەردەك شۇنچە بایاشاتمۇ؟ ھەتتا شۇ ئىسراپخورلارنىڭمۇ قانچىلىك دەسمايىسى بار؟ مۇبادا بىز ئاشۇ ئېشىپ-تېشىپ، پاتماي قالغان پۇل-مېلىمىزنى ئائىلىۋى تۇرمۇشىمىزنى خاتىرجەم قىلىش بىلەن بىرگە ئاللاھ تائالا كۆرسەتكەن يوللارغا سەرپ ئەتسەك ۋە ساخاۋەتچىلەردەك خەلقىمىز ئۇچۇن ياخشى ئىشلارغا ئىشلىتىشنى ئادەت قىلساق، ئادىمىيلىكىنىڭ ۋە مۇسۇلمانلىقنىڭ ئەڭ نادىر، ئەڭ ساغلام، ئەبەدىي ئۇنتۇلمايدىغان ئۆرنىكىنى ياراتقان بولمايمىزمۇ؟!

2. ئىقتىسادىي مۇئامىلىلەرنى قانداق قىلىش كېرەك؟

مەلۇمكى، ئىقتىسادىي مۇئامىلىلەرنىڭ ئادىل ۋە باراۋەر بولۇشى مۇناسىۋەتلەشكۈچى ئورۇن ۋە شەخسلەر ئۆزئارا تۇزۇشكەن توختام، ھۆججەت ۋە خاتىرىلەپ قول قويۇشقان كېلىشىمگە باغلىق بولىدۇ. كىشىلەر، بولۇپمۇ مۇسۇلمانلار ئىقتىسادىي ئېلىم-بېرىمگە ھەرگىز يۈزە قارىماسلىقى، بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالانىڭ «قۇرئان كەرىم»دىكى ھۆكمى ۋە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ سۇننەتلىرىگە قەتئىي ئەمەل قىلىشى زۆرۈر. راۋاجلىنىۋاتقان دۇنيادىكى خىلمۇخىل، رەڭگارەڭ ئۆزگىرىشلەر ئاللاھ تائالا تەرىپىدىن نازىل قىلىنغان «قۇرئان كەرىم»دىكى ھۆكۈملەرنىڭ ئىنتايىن توغرىلىقىنى يەنىمۇ چوڭقۇر ئىسپاتلاپ تونۇتماقتا. چۇنكى ئىقتىسادىي مۇئامىلىلەر دەپتەرگە يېزىپ قويۇلسا، مۇئامىلە قىلىشقان ئىككى تەرەپ ياكى مۇئامىلە قىلىشقان ھەر قانداق كىشى ئۆزىنىڭ ھازىرقى ۋە كەلگۈسىدىكى ھەققىنى ھەم مەسئۇلىيىتىنى ئېنىق بىلەلەيدۇ. يازمىغاندا ياكى ھۆججەت توختام قىلمىغاندا، زامانلارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن ئۇنتۇپ قېلىش، تېنىۋېلىش ۋە گۇۋاھ بولغۇچىلارنىڭ ئۆلۈپ كېتىشى سەۋەبلىك كىشىلەرنىڭ ھەققىنى يەۋېلىش ئەھۋالى كېلىپ چىقىدۇ. ئاللاھ تائالا ھەممىنى بىلگۈچى قۇدرەت-كامالى بىلەن مۇنداق دەيدۇ:

ئى مۆمىنلەر! مۇددەت بەلگىلەپ ئۆزئارا قەرز بېرىشسەڭلار ئۇنى(ھۆججەت قىلىپ) يېزىپ قويۇڭلار، ئاراڭلاردىكى خەت بىلدىغان كىشى ئۇنى(كەم-زىيادە قىلماي) ئادىللىق بىلەن يازسۇن، خەت بىلدىغان كىشى(ئاللاھ ئۇنىڭغا

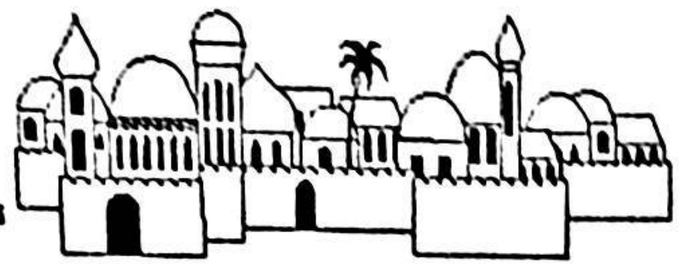

بىلدۇرگەندەك توغرىلىق بىلەن يېزىشنى) رەت قىلمىسۇن، ئۇ يازسۇن، زىممىسىدە باشقىلارنىڭ ھەققى بولغان ئادەم(يازدىغان كىشىگە) ئېيتىپ بەرسۇن، (قەرزدار)پەرۋەردىگارى ئاللاھتىن قورقسۇن، قەرز ئالغان نەرسىدىن ھېچنېمىنى كېمەيتىۋەتمىسۇن، ئەگەر قەرز ئالغۇچى ئادەم ئەخمەق(يەنى خۇدىبىن، ئەقىلسىز، ئىسراپخور) ياكى ئاجىز(يەنى كىچىك بالا ياكى بەكمۇ قېرى) بولسا، ياكى (گەپ قىلالماسلىقى، گاچىلىقى، كېكەچلىكى تۇپەيلىدىن)ئۆزى ئېيتىپ بېرەلمىسە، ئۇنىڭ ئىشلىرىنى باشقۇرغۇچى ئادەم ئادىللىق بىلەن ئېيتىپ بەرسۇن، سىلەر ئەر كىشىلاردىن ئىككى كىشىنى گۇۋاھلىققا تەكلىپ قىلىڭلار؛ ئەگەر ئىككى ئەر كىشى يوق بولسا، سىلەر(ئادالەتلىگە، دىيانەتلىگە) رازى بولىدىغان كىشىلەردىن بىر ئەر، ئىككى ئايالنى گۇۋاھلىققا تەكلىپ قىلىڭلار، بۇ ئىككى ئايالنىڭ بىرسى ئۇنتۇپ قالسا ئىككىنچىسى ئېسىگە سالىدۇ. گۇۋاھچىلار(گۇۋاھلىققا) چاقىرىلغان ۋاقىتدا(گۇۋاھ بولۇشتىن) باش تارتمىسۇن. قەرز مەيلى ئاز بولسۇن، مەيلى كۆپ بولسۇن، ئۇنى قايتۇرۇش ۋاقتى بىلەن قوشۇپ يېزىشتىن ئېرىنمەڭلار. ئاللاھنىڭ نەزىرىدە(يەنى ھۆكمىدە)، بۇ ئەڭ ئادىللىق ۋە ئەڭ ئىسپاتلىقتۇر(يەنى گۇۋاھلىقنىڭ ئۇنتۇلماسلىقىنى ئەڭ ئىسپاتلىغۇچىدۇر)، گۇمانلانماسلىقىڭلارغا ئەڭ يېقىندۇر. لېكىن ئاراڭلاردا قىلىشقان قولمۇقول سودىدا ھۆججەت يازمىساڭلارمۇ ھېچ گۇناھ بولمايدۇ. ئۆزئارا سودا قىلىشقان ۋاقتىڭلاردا گۇۋاھچى تەكلىپ قىلىڭلار، پۇتۇكچىگىمۇ، گۇۋاھچىغىمۇ زىيان يەتكۈزۈلمىسۇن؛ ئەگەر زىيان يەتكۈزسەڭلار گۇناھ ئۆتكۈزگەن بولىسىلەر...

ـــسۇرە«بەقەرە»(2 ـ سۇرە)، 282 ـ ئايەت

ئاللاھ تائالا يۇقىرىقى سۇرە 283 ـ ئايەتتە يەنە مۇنداق دېگەن:

ئەگەر سىلەر سەپەر ئۈستىدە بولۇپ، خەت يازالايدىغان ئادەمنى تاپالمىساڭلار، بۇ چاغدا(قەرز ھۆججىتى يېزىپ بېرىشنىڭ ئورنىغا) گۆرۈ قويىدىغان نەرسىنى تاپشۇرساڭلار بولىدۇ؛ ئاراڭلاردا بىرىڭلار بىرىڭلارغا ئىشىنىپ ئامانەت قويسا، ئۇ چاغدا ئامانەتنى ئالغان ئادەم ئامانەتنى تاپشۇرسۇن(يەنى قەرز بەرگۈچى قەرز ئالغۇچىغا ئىشىنىپ ئۇنىڭدىن بىر نەرسىنى گۆرۈ ئالمىسا، قەرزدار قەرزنى دېيىشكەن ۋاقتىدا قايتۇرسۇن)، (قەرزدار ئامانەتكە رىئايە قىلىشتا)پەرۋەردىگارىدىن قورقسۇن. گۇۋاھلىقنى يوشۇرماڭلار، كىمكى ئۇنى يوشۇرىدىكەن، ھەقىقەتەن ئۇنىڭ دىلى گۇناھكار بولىدۇ، ئاللاھ قىلمىشىڭلارنى تامامەن بىلگۈچىدۇر.

ئاللاھ تائالا تەرىپىدىن تەپسىلىي بىلدۇرۇلگەن بۇ ئىقتىسادىي مۇئامىلە شەكلى ھېلىھەم ئىنسانلارغا ئىنتايىن مۇۋاپىقلاشتۇرۇلغان ئەڭ توغرا ۋە ئەڭ

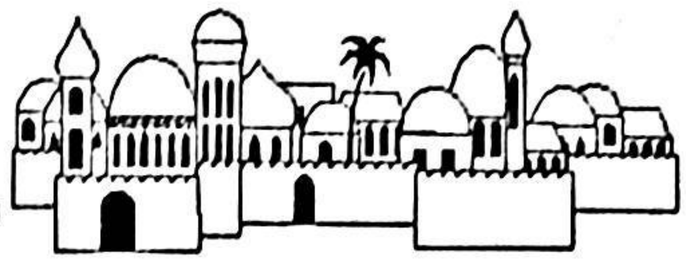

دانا تەدبىردۇر. يۇكسەك دەرىجىدە تەرەققىي قىلغان ئىقتىسادىي مۇناسىۋەتلەر شەكلى بويىچە ئەنئەنىلەشكەن بۇگۈنكى دۇنيادا «قۇرئان كەرىم»دىكى مۇناسىۋەتلىك ھۆكۈملەرنىڭ بۇ جەھەتتە ئويىنىغان رولىنى تۆۋۈن مۆلچەرلەشكە بولمايدىغانلىقى ئۆز-ئۆزىدىن چىقىپ تۇرىدۇ ھەمدە ئاللاھ تائالانىڭ نەزىرىنىڭ يۇكسەكلىكىنى، ھەممە نەرسىنىڭ ئۇنىڭغا مەخپىي ئەمەسلىكىنىمۇ ئېنىق چۈشەندۈرىدۇ.

شۇڭلاشقا ئاللاھ تائالا ئىنسانلارنىڭ پۈل-مالغا بولغان ھېرىسمەنلىك خاراكتېرىنى تېخىمۇ روشەن سۈرەتلەپ:

بەزى كىشىلەر بارىكى، ئۇنىڭدا كۆپ مال ئامانەت قويساڭمۇ ساڭا ئۇنى قايتۇرۇپ بېرىدۇ. يەنە بەزى كىشىلەرمۇ بارىكى، ئۇنىڭدا بىر دىنار ئامانەت قويساڭمۇ ئۇنىڭ بېشىدا تۇرمىغۇچە(يەنى قايتا-قايتا سۈيلىمىگۈچە) ئۇنى ساڭا قايتۇرۇپ بەرمەيدۇ.

——سۈرە«ئال ئىمران»(3-سۈرە)، 75-ئايەت

دەپ بايان قىلىدۇ. بۇ ئايەتتە ئامانەتنى تاپشۇرۇشنىڭ تەخىرسىزلىكى ئېچىپ بېرىلىش بىلەن بىرگە، ئامانەتنىڭ ئاز-كۆپلۈكىدىن قەتئىينەزەر، دېگەن مۇددەتتە ئامانەت قويغۇچىغا بېرىلىش ھۆكمى قەيت قىلىنغان. ئاللاھ تائالا بۇنى يەنە تېخىمۇ ئېنىق قىلىپ:

بىر-بىرىڭلارنىڭ مالىلىرىنى ناھەق يەۋالماڭلار، بىلىپ تۇرۇپ كىشىلەرنىڭ بىر قىسىم مالىلىرىنى زۇلۇم بىلەن يەۋېلىش ئۈچۈن ھاكىملارغا پارا بەرمەڭلار.

——سۈرە«بەقەرە»(2-سۈرە)، 188-ئايەت

دېيىش ئارقىلىق ئىقتىسادىي مۇناسىۋەت ۋە مۇئامىلىلەردىكى ناچار قىلمىشلاردىن كىشىلەرنىڭ ئۆزىنى قەتئىي تارتىشى لازىملىقىنى بىلدۈرۈپ، ھەر بىر ئادەمنىڭ ئىنسانىي پەزىلەتنى يوقاتماسلىقنى بۇيرۇدى. ھەممىگە ئايانكى، كېلىشىم، ھۆججەتلەرنىڭ ھەممىسى بىر ۋاراق قەغەزدىنلا ئىبارەت بولۇپ، ئۇنىڭغا قەتئىي ئەمەل قىلىش ۋە ئۇنى ئەھدە(توختام) بويىچە دەل ۋاقتىدا ئىجرا قىلىش ھەر بىر كىشىنىڭ ئىمانى، دىيانىتى، ۋىجدانى ۋە ئادىمىيلىك پەزىلىتىگە باغلىق بولىدۇ. بولۇپمۇ تەرەققىيات دەۋرىگە ماسلىشىپ ھېيلىگەرلىشىپ كېتىۋاتقان مەدەنىي ئالدامچى، قويمىچىلارنىڭ سېھىرگەرلىكى ئالدىدا ھوشيار بولۇپ، ئالدى-بەردى مۇئامىلىدە ئادىللىقنى قوغلىشىپ، ئۆزىمىزنىڭ پۈل-مېلىغا كۆچلۈك مەسئۇلىيەتچانلىق بىلەن ئىگە بولۇشىمىز لازىم ھەمدە قىلىشقان توختام، ھۆججەتلەرگە ئەمەل قىلىشنى كۆچلۈك ئىشەنچ ۋە دوست تۇرغۇزۇشنىڭ كاپالىتى دەپ قارىشىمىز زۆرۈر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ ھەقتە مۇنداق دېگەن:

"مۇناپىقنىڭ بەلگىسى ئۈچ تۈرلۈك بولىدۇ: سۆزلىسە يالغان سۆزلەيدۇ،

ئامانەتكە خيانەت قىلىدۇ، ۋەدىسىگە ۋاپا قىلمايدۇ"(بۇخارى توپلىغان). "كىمكى ئۆزىدە بىراۋنىڭ مەنىۋى ياكى ماددىي ھەققى قالغان بولسا، ئۇنى قىيامەت كۈنىگە قالدۇرماي، مۇشۇ دۇنيادا رازى قىلىۋەتسۇن. زۇلۇم قىلغۇچى ئادەم ھەق ئىگىسىنى مۇشۇ دۇنيادا رازى قىلىۋەتمەي، ئاخىرەتكە قالدۇرسا، زۇلۇم قىلغۇچىنىڭ ياخشى ئەمەللىرىدىن ھەق ئىگىسىنىڭ قانچىلىك ھەققى بولسا، شۇنچىلىك ئېلىپ بېرىلىدۇ. زۇلۇم قىلغۇچىنىڭ ياخشى ئەمەللىرى بولمىسا، ھەق ئىگىسىنىڭ گۇناھلىرىدىن ئېلىنىپ، زۇلۇم قىلغۇچىغا يۈكلىنىدۇ" (بۇخارى توپلىغان).

دەرۋەقە كىشىنىڭ ھەققىنى يولسىزلىق بىلەن يەۋېلىش قەرز ئىگىسىگە زۇلۇم قىلغانلىق بولىدۇ. ساڭا قىيىنچىلىقتا قالغاندا ياردەم بېرىپ، سېنىڭ شۇ چاغدىكى باش قېتىمچىلىقتىن قۇتۇلۇشىڭغا ، ياكى قىلماقچى بولغان ئىشلىرىڭنى قىلۇېلىشىڭغا سەممىي كۆڭلى بىلەن يار-يۆلەكتە بولغان كىشىگە خيانەت قىلىشتىن ئارتۇق زۇلۇم نەدە بار؟ سېنىڭ شۇلارنى بولسىمۇ ئويلىيالايدىغان ۋە تەپەككۇر قىلالايدىغان ئەقلىڭ بولسا، ياخشىلىققا يامانلىقنىڭ سېنى مۇشۇ دۇنيادىلا ئېغىر ئاقىۋەتلەرگە، قىيامەت كۈنى ئاللاھ تائالانىڭ دەرگاھىدا خورلۇققا دۇچار قىلىدىغانلىقىنى تونۇپ يېتىشىڭ كېرەك. بىز قىلىشقان ئەھدىلەرگە، تۇزۇشكەن كېلىشىم، توختامنامىلارغا ئەمەل قىلىشىنىڭ ئاللاھ تائالا ۋە رەسۇلۇللاھنىڭ ئېيتىپ ئۆتكىنىدىن ئارتۇق يەنە نېمە دېيەلەيمىز؟ ھەر بىر ئەقىل ئىگىسى ئىمان ۋە ۋىجدان بىلەن ھەر بىر مۇئامىلىدارغا يۈكسەك مەسئۇل بولۇشى كېرەك. دېمەكچىمىزكى، كونىلار ئېيتقاندەك:"ھارام مالدا بەرىكەت يوق".

3.جازانىنىڭ قەبىھ ئىكەنلىكى

جازانە قەرز بەرگەن پۇلنىڭ پايدىسىنى بىر ۋە بىر قانچە ھەسسە ئارتۇق قوشۇپ ھېسابلاپ ئېلىش دېگەنلىكتۇر. ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم» ئارقىلىق جازانىنىڭ ئىنتايىن قەبىھ گۇناھلاردىن ئىكەنلىكىنى بايان قىلىپ، ئۇنى مۇسۇلمانلارغا قەتئىي ھارام قىلىدى. جازانە كىشىلىك مۇناسىۋەتلەرنى يېرىكلەشتۈرۈش ۋاستىسى بولۇش ئالاھىدىلىكى بىلەن ئىنتىپاقسىزلىقنىڭ، ئىشەنچسىزلىكنىڭ مەنبەسى بولۇپ قالغاچقا، ئاللاھ تائالا ئىنسانلارنى بۇنداق ئىللەتلەردىن نېرى تۇرۇشقا، قىلماسلىققا ئاگاھلاندۇردى. بۇ شۇنىڭ ئۈچۈنكى، جازانە كىشىلەرنىڭ، بولۇپمۇ مۇسۇلمانلارنىڭ تۇرمۇشتا ئۆزىدىن تۆۋەن قىينىچىلىقى بار ئادەملەرگە قىلىدىغان خالىس ياردىمىنىڭ قوۋناق بېغىنى قۇرۇتۇۋېتىدۇ. ئۇ ئىناقسىزلىقنىڭ نىجاسەتلىرىنى كۆپەيتىپ، شەخسىلەر ئارا ئۆچمەنلىك تۇغدۇرۇپ، جەمئىيەتنىڭ مۇقىم ۋە ئىللىق ھاۋاسىنى بۇلغايدۇ. چۈنكى قەرز ئالغۇچى ئادەم جازانىنىڭ ئۆسۈمىنىڭ ئىنتايىن يۇقىرى

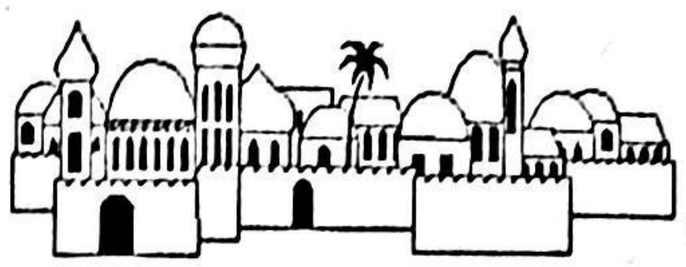

ئىكەنلىكىنى بىلىپ تۇرسىمۇ ئىلاجسىزلىقتىن لېۋىنى چىشلەپ ئۇنى ئېلىشقا مەجبۇر بولىدۇ، ئۇ بۇ چاغدا پۈلغا ئەڭ ئېھتىياجلىق بولغان بولىدۇ. جازانىخورلار قىينىچىلىق ئۇستىدە قالغان بۇ كىشىلەرنىڭ مانا مۇشۇ ئاجىزلىقىدىن پايدىلىنىپ، يۇقىرى پايدىغا قەرز بېرىپ، ئۇلارنىڭ ئاخىرقى ھېسابتا ئۆزىنى ئوڭشۇۋېلىشىغا ئورۇن بەرمەيدۇ. قەرز مۇددىتى ئارقىغا سۈرۈلگەنسېرى ئۆسۈمى قاتلىنىپ، بەزى كىشىلەر بىر ئۆمۈر قەرز تۆلەپمۇ تۈگىتىپ بولالمايدۇ. يەنە بەزى پۈلخۇمار، ئاچكۆز ئادەملەر پۈلۈم بىكار تۇرغۇچە ئاۋۇسۇن دەپ ئۆزى ئىزدەپ يۈرۈپ، جازانىخورلارنىڭ ئالدىن تاشلىغان يەمچۈكىگە ئىلىنىپ قالىدۇ. نەتىجىدە "ئوغرىنى قاراقچى ئۇرۇپتۇ" دېگەندەك، ئۇنىڭ پۈلى كۆپىيىش تۇرماق، بەرگىنىمۇ جازانىخور قويمىچىلارنىڭ قولىغا چۈشۈپ كېتىپ، نەپسانىيەتچىلىكتىن تۇغمەس پۇشايمان، نادامەتكە قالىدۇ. دىيارىمىزدا مۇشۇنداق جازانىغا ئالدانغان بىر قىسىم كىشىلەرنىڭ ئائىلە بويىچە خانۇەيران بولغانلىقى سۆزىمىزنىڭ بىر دەللىلى.

ھەممىدىن خەۋەردار، ھەممىنى بىلگۈچى ئاللاھ تائالا ئىنسانلارنى گۇناھتىن يانىدۇرۇپ، تۇرمۇشتا خاتىرجەم قىلىش ئۈچۈن ئېيتىدۇركى:

ئى مۆمىنلەر! جازانىنى قاتمۇقات ئاشۇرۇپ يېمەڭلار! مەقسىتىڭلارغا ئېرىشىش ئۈچۈن ئاللاھتىن(نەھىي قىلغان) ئىشلارنى تەرك ئېتىپ قورقۇڭلار!

ـــــسۈرە«ئال ئىمران»(3 ـ سۈرە)، 130 ـ ئايەت

ئاللاھ جازانىنىڭ(بەرىكىتىنى) ئۈچۈرۈۋېتىدۇ. سەدىقىنىڭ(بەرىكىتىنى) زىيادە قىلىدۇ. ئاللاھ ھەر بىر ناشۇكۇر(يەنى جازانىنى ھالال سانىغۇچى) گۇناھكارنى دوست تۇتمايدۇ

ـــــسۈرە«بەقەرە»(2 ـ سۈرە)، 277 ـ ئايەت

ئاللاھ تائالا ئۆز ھۆكمىنى تېخىمۇ روشەن چۈشەندۈرۈپ ئېيتىدۇركى:

ئى ئىمان ئېيتقان كىشىلەر! (ھەقىقي)مۆمىن بولساڭلار (ئاللاھنىڭ ئەمرىگە مۇخالىپەتچىلىك قىلىشتىن)ساقلىنىڭلار، (كىشىلەرنىڭ زىممىسىدە)قېپقالغان جازانە (يەنى ئۆسۈمنى) ئالماڭلار. ئەگەر ئۇنداق قىلمىساڭلار بىلىڭلاركى، ئاللاھ ۋە ئۇنىڭ رەسۇلى سىلەرگە ئۇرۇش ئېلان قىلىدۇ. ئەگەر(جازانە قىلىشتىن) تەۋبە قىلساڭلار (قەرز بەرگەن)سەرمايەڭلار ئۆزۈڭلارغا قايتىدۇ. باشقىلارنى زىيان تارتقۇزمايسىلەر، ئۆزۈڭلارمۇ زىيان تارتمايسىلەر.

ـــــسۈرە«بەقەرە»(2 ـ سۈرە)، 278 ـ 279 ـ ئايەتلەر

ئاللاھ تائالا يەنە ئىنسانلارنى ۋە مۇسۇلمانلارنى قاتتىق ئاگاھلاندۇرۇپ ئېيتىدۇركى:

جازانە(ئۆسۈم) يېگەن ئادەملەر (قىيامەت كۈنى گۆرلىرىدىن)جىن چېپىلىپ قالغان سارىڭ ئادەملەردەك قوپىدۇ. بۇ شۇنىڭ ئۈچۈنكى، ئۇلار ئاللاھ

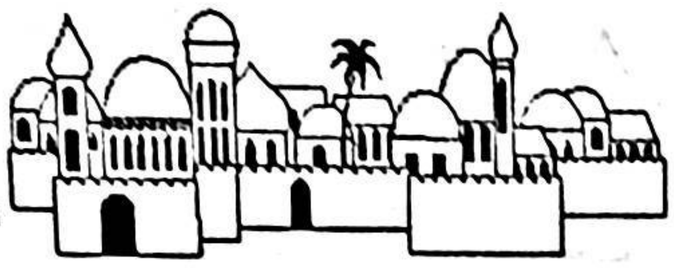

هارام قىلغان ئىشنى هالال قىلىپ: 'سودا-سېتىق جازانىگە ئوخشاش(جازانە نېمىشقا هارام بولىدۇ؟)' دېدى. ئاللاه سودا-سېتىقنى هالال قىلدى. جازانىنى(بەدەلسىز بولغانلىقى، شەخسكە ۋە جەمئىيەتكە زىيانلىق بولغانلىقى ئۈچۈن) هارام قىلدى. كىمكى پەرۋەردىگارى تەرىپىدىن ۋەز-نەسىھەت كەلگەندىن كېيىن(يەنى جازانە مەنئى قىلىنغاندىن كېيىن) ئۈنىگدىن يانسا، بۇرۇن ئالغىنى ئۆزىنىڭ بولىدۇ. ئۈنىڭ ئىشى ئاللاهقا تاپشۇرۇلىدۇ (يەنى ئاللاه خالىسا ئۈنى كەچۈرىدۇ، خالىسا جازالايدۇ). قايتا جازانە قىلغانلار ئەهلى دوزاخ بولۇپ، دوزاختا مەڭگۈ قالىدۇ.

ـــــسۈرە«بەقەرە»(2-سۈرە)، 275-ئايەت

ئاللاه تائالا بۇ يەردە جازانىنىڭ سودا-سېتىقتىن پەرقلىنىدىغان ئالامەتلىرىنى ئىنچىكە كۆرسىتىپ بېرىپ، ئەقلى بار ئادەملەرنىڭ بۇنداق گۇناهلىق يولغا قەتئىي ماڭماسلىقىنى تەلەپ قىلدى. گەرچە جازانە(ئۆسۈم) ئاز بولسىمۇ، زامانلارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن ئۈستى-ئۈستىگە قوشۇلۇۋەرگەچكە، قەرزدار مۇشكۈلچىلىككە قالىدۇ. شۇنىڭ بىلەن كىشىلىك هاياتتا مۇئامىلىدارلار ئارىسىدا تۈرلۈك ئارازلىقلار ۋە ئاۋارىچىلىقلار كۆپىيىشكە باشلايدۇ. شۇڭا هەر بىر كىشى ۋە هەر بىر مۆمىن قىينىچىلىق سەۋەبىدىن قەرز ئېلىشقا مەجبۇر بولغانلارغا ئۆلگەننىڭ ئۈستىگە تەپمەك قىلماي، توغرا ئۆتنە-يېرىم قىلىش، هەتتا ئېغىرراقلىرىغا خالىسانە يار-يۆلەك بولۇشتەك ئالىيجانابلىق خىسلەتنى تۈرغۈزۈشىمىز، بۇ جەهەتتە هەقىقىي ئادەمدەك ئىش قىلىشىمىز لازىم. بۇ هەممە كىشىنىڭ قولىدىن كېلىۋەرمەيدىغان شۇنداق پەزىلەتنى جارى قىلدۇرغانلارغا ئاللاه تائالا تەرىپىدىن كاتتا ئەجر مۇيەسسەر قىلىدىغان پۈرسەتتۇر!

پەيغەمبەر ئەلەيهىسسالام جازانە هەققىدە مۇنداق دېگەن:"كېچە چۈشۈمدە ئىككى ئادەمنى كۆردۈم. ئۇلار مېنى مۇقەددەس بىر زېمىنغا ئېلىپ چىقتى. ئۇلار بىلەن مېڭىپ بىر قان دەرياسىغا يېتىپ كەلدۇق. بۇ دەريانىڭ ئىچىدە بىر ئادەم ئۆرە تۇرۇپتۇ. دەريانىڭ قىرغىقىدا ئالدىدا تاش دۆۋىلەكلىك بىر ئادەم تۇرۇپتۇ. دەريادىكى ئادەم ئالدىغا مېڭىپ قىرغاققا چىقماقچى بولغاندا، قىرغاقتىكى ئادەم ئۇنىڭ ئاغزىغا تاش ئېتىپ، ئۇنى ئۆز جايىغا قايتۇرۇۋېتىپ تۇردى. مېنى ئېلىپ كەلگەن ئادەملەرنىڭ بىرىدىن:'بۇ كىم؟' دەپ سورىدىم. ئۇ:'سەن دەريا ئىچىدە كۆرگەن ئادەم جازانىخورلۇق قىلغان ئادەم بولىدۇ' دېدى"(بۇخارى توپلىغان). جابىر رەزىيەللاهۇ ئەنهۇ:"پەيغەمبەر ئەلەيهىسسالام جازانىنى بەرگۈچىگە، يېگۈزگۈچىگە، يېزىپ بەرگۈچىگە ۋە ئۇنىڭغا گۇۋاه بولغۇچىغا لەنەت قىلدى،'ئۇلارنىڭ هەممىسى ئوخشاش' دېدى دېگەن"(بۇخارى توپلىغان).

بۇنىڭدىن كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇكى، جازانە ۋاستىسى بىلەن قەرزدارلارنى، مۇئامىلىدارلارنى قاقتى ـ سوقتا قىلىش ئاللاھ تائالا لەنەت ياغدۇرۇپ، يامان كۆرىدىغان ئەك ئېغىر گۇناھلاردىندۇر. پۇل ـ مالنىڭ قىزىقتۇرۇشىدىن كىشى نەپسىنىڭ يوغىناپ كېتىشى ئىنسانىيەت ئالىمىگە تۇگىگۈسىز بالايىئاپەت ئېلىپ كېلىدۇ. شۇڭا ھەر بىر كىشى جازانىغا قارىتا ئۆزىدە چوڭقۇر تونۇش ھاسىل قىلىپ، مۇھەببەتلىك ۋە دوستانىلىك كۆڭلى بىلەن باشقىلارنىڭ قىينىچىلىقىغا ھەمدەم بولۇشنى شەرەپ دەپ بىلىشى لازىم.

ئومۇمەن قىلغاندا، ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم» ئارقىلىق ئىنسانلارغا بولغان ھېسابسىز كۆيۈمچانلىقى بىلەن پۇل ـ مالنى، ئىقتىسادنى قانداق ئىشلىتىش ۋە سەرپ قىلىشنىڭ ئەك توغرا، ئەك ئادىدي، ئەك ئۇنۇملۇك ئۇسۇلىنى ئوچۇق شەرھلەپ بەردى. شۇ ئاساستا كىشىلىك تۇرمۇشنىڭ ئەك كىچىك قاتلاملىرىنمۇ شەرىئەتنىڭ مۇقەددەس پەرمانى بىلەن ھۆكۈملەپ، ئادەملەرنىڭ خاتىرجەم، ئىناق ۋە ئازادە مۇھىت ئىچىدە تۇرمۇش كەچۈرۈشىنىڭ ئەك داغدام، ئەك ئىشەنچلىك يوللىرىنى ئىقتىسادي مۇناسىۋەت مۇئامىلىلىرى بىلەن بىرىكتۈرۈپ، كىشىلەردە ئادىمىيلىك ھېس، مۇسۇلمانلاردا قانۇن ـ نىزام تۇرغۇزدى. بۇگۈنكى كۈندە دۆلىتىمىزنىڭ قانۇنلىرىدىكى ئىقتىسادي بەلگىلىمىلەردىمۇ ئاللاھ تائالا ۋە رەسۇلۇللاھنىڭ كۆرسەتمىلىرى ئاساسىدىكى روشەن كۆزقاراشلارنى ئەمەلىيلەشتۈرىدىغان ئوچۇق، كونكرېت ماددىلار بار. كىشىلەرنىڭ ھەققىگە خىيانەت قىلىپ، ھۆججەتكە ئەمەل قىلمايدىغان، ئالغان پۇل ـ مالدىن تېنىۋالىدىغان، خەقنى ئالداپ قاقتى ـ سوقتى قىلىپ ئۆكتەملىك قىلىدىغان، پارا ئېلىپ قانۇننى ئادىل ئىجرا قىلمايدىغان...بىر قاتار قىلمىشلار قانۇن بويىچە بىر تەرەپ قىلىنىدۇ ۋە قىلىنىۋاتىدۇ. «قۇرئان كەرىم»دىكى ئاللاھ تائالانىڭ ئىقتىسادي مۇئامىلىگە قانداق مۇناسىۋەتتە بولۇشتەك كونكرېت نىزاملىرى مۇسۇلمانلارنىڭ شەرىئەت ئەھكاملىرىنى پۇختا بىلىشى ئاساسىدا دۆلەتنىڭ قانۇن بىلىملىرىنى تىرىشىپ ئىگىلەپ، قانۇن ئارقىلىق ئۆز ئىگىلىكىنى، پۇل ـ مېلىنى يوللۇق قوغداپ، سودا ـ سېتىق تىجارەت ئىشلىرىدا ھوشيار بولۇشنى تەقەززا قىلىدۇ ھەمدە قانۇن ئېڭىنى يۇقىرى كۆتۈرۈپ، ئىقتىسادي ساپاسىنى ئۆزلۇكسىز ئۆستۈرۈشنى تەرغىب قىلىدۇ. شۇنداق ئىكەن، بىز نېمىشقا ھېلىغىچە ئىقتىسادي مۇناسىۋەتلەردىكى مۇئامىلە شەكىللىرىگە جانلىق ۋە ئىشەنچلىك بولغان ئۇسۇللارنى قوللانمايمىز؟ نېمىشقا بۇنىڭغا بېپەرۋالىق قىلىپ، مەردلەرچە نوچىلىقمىز بىلەن مەبلەغ سېلىشىپ ئاخىرىدا ھېساب تالىشىپ ئىتتەك بوغۇشمىمىز؟ نېمىشقا جاپادا تاپقان پۇلىمىزنى غازاڭدەك خەجلەپ، پاك، سەممي روھىمىزنى بۇلغايمىز؟ ئالدامچى، قويمىچىلارغا نېمىشقا ئۆزىمىز

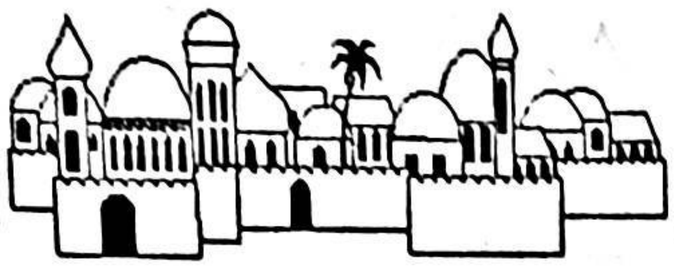

بېرىپ پۈل سۆگگۈتىمىز؟ دەرۋەقە، ئادەملەرنىڭ نىيىتىنى ھېچكىم بىلمەيدۇ ۋە مەگگۈ بىلەلمەيدۇ. پەقەت ھەممىنى بىلگۈچى ئاللاھ تائالا بۇ جەھەتتە بىزنى سەزگۈر بولۇشقا، ئەقىللىق بولۇشقا ئۈندەپ، پۈل ـ مالنى ئىشلىتىش يوللىرىنى، ئۈنىڭ چارىلىرىنى ۋە پايدا ـ زىيىنىنى سېلىشتۇرۇپ تەلىم بەرگەنىكەن، ئۈنى رېئال تۇرمۇشىمىزنىڭ مۇرەككەپ ئەمەلىيىتى جەريانىدا جانلىق قوللىنىپ، سەگەك كاللىمىز بىلەن مەبلىغىمىزنى جايىدا ئىشلىتىشكە ماھىر بولساقلا، ئىشلىرىمىزنىڭ ئاقئۈنتى چوقۇم خەيرلىك بولىدۇ. ياخشى ئەمەل ئۆزىمىزگە پايدىلىق، ئۇ بىزنى ھەر ئىككى ئالەمدە پۈشايمان قىلغۇزمايدۇ ۋە بىزگە مەنۇنلۇق ئېلىپ كېلىدۇ.

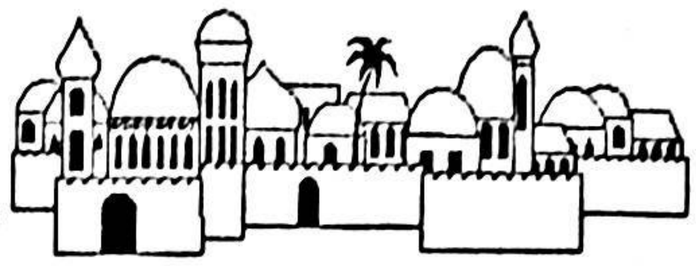

«قۇرئان كەرىم»دىكى سودا ۋە سودا ئەخلاقىغا دائىر بەزى چۈشەنچىلەر

ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەد

بسمللاهىر رەھمانىر رەھىم

«قۇرئان كەرىم»ئىسلام دىنىنىڭ مۇقەددەس كالامى بولۇش سۈپىتى بىلەن ئۇلۇغلىنىپلا قالماستىن، يەنە ئۆزىگە سىغدۇرغان مەزمۇنىنىڭ چەكسىزلىكى ۋە چوڭقۇرلۇقى بىلەن 1400يىلدىن بۇيان بۇيۇك قامۇس سۈپىتىدە جەمئىي مۇسۇلمانلارنىڭ، جۈملىدىن پۈتۈن ئىلىم ئەھلىنىڭ قەدىرلىشىگە مۇيەسسەر بولۇپ كەلمەكتە.

«قۇرئان كەرىم»دە سودا ۋە سودا ئەخلاقىغا دائىر چۈشەنچىلەر گەرچە مەلۇم بىر يەرگە مەركەزلەشتۈرۈلۈپ نۇقتىلىق بايان قىلىنغان بولمىسىمۇ، بىراق بىرقانچە سۈرە ۋە ئايەتلەردىكى مەزمۇنلار مۇكەممەل سىستېما ھاسىل قىلغان بولۇپ، سودىگەرلەرنىڭ سودا بىلەن شۇغۇللىنىش پائالىيىتىنى ئەخلاقىي مىزان ۋە ئۆلچەملەر بىلەن تەمىن ئەتكەن.

ئىسلام دىنىدا سودا ـ سېتىق بىلەن شۇغۇللىنىش ھالال كەسىپ قاتارىدا ئۇلۇغلىنىدۇ، يەنى ئۇنىڭغىمۇ شەخسىنىڭ ھالال ئەمگىكى سىڭگەن دەپ قارىلىدۇ. ئۆز كۈچىگە تايىنىپ مېھنەت قىلىپ ياشاش ئىسلام دىنىدا ھەممىدىن بەك تەكىتلىنىدىغان ھالال ئىشتۇر. شۇڭا «قۇرئان كەرىم»نىڭ «جۇمۇئە» سۈرىسىدە مۇنداق دېيىلگەن:

ناماز ئوقۇلۇپ بولغاندا زېمىنغا تارىلىپ(يەنى ئۆز مەشغۇلاتىڭلار بىلەن بولۇپ)، ئاللاھنىڭ پەزلىدىن تەلەپ قىلىڭلار، مەقسىتىڭلارغا ئېرىشىش ئۈچۈن ئاللاھنى كۆپ ياد ئېتىڭلار.

——سۈرە«جۇمۇئە»(62 ـ سۈرە)، 10 ـ ئايەت

مەقسەت رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنغان بىر ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "كىشىنىڭ ئۆز ئەمگىكىگە يۆلىنىپ يېگەن تاماقتۇر، ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرى داۋۇد ئەلەيھىسسالام ئۆز ئەمگىكىگە يۆلىنىپ ياشايتتى".

پەقەت قىيامەت كۈنىلا سودا ـ سېتىق بولمايدۇ، ئۇنىڭغىچە ئىنسانلار ئۆز ھاياتىنى ساقلاش، جېنىنى ئوبدان بېقىش ئۈچۈن تىرىكچىلىك قىلىدۇ، سودا ـ سېتىق بىلەن شۇغۇللىنىدۇ؛ سودىدا ھەركىم ئۆز ئەجرى، رىزقى، نېسىۋىسىگە

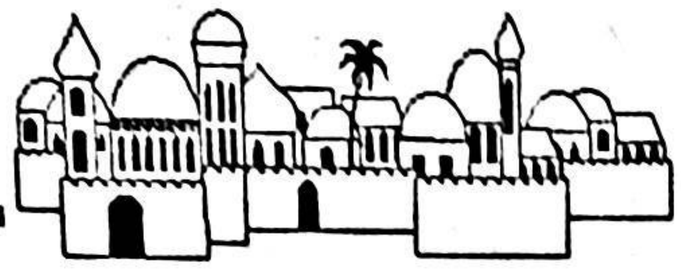

هەم نىيەت ـ ئىقبالىغا لايىق پايدىغا، تۇرمۇش مەنىشەتلىرىگە ئېرىشىدۇ. «قۇرئان كەرىم» ۋە ھەدىسلەردە سودا ـ سېتىق ئىشلىرى(جۈملىدىن ئىنسانلارنىڭ تۇرمۇش تىرىكچىلىكىگە ۋە بۇ دۇنيادىكى بەخت ـ سائادىتىگە مۇناسىۋەتلىك باشقا ئىشلىرى) قوللاپ ـ قۇۋۋەتلىنىش بىلەن بىرگە، سودىگەرچىلىك پەزىلىتى(جۈملىدىن ئىنسانىي پەزىلەتنىڭ ئۆلچىمى) ۋە شۇنىڭغا مۇناسىپ ھالدا ئاڭلىق ھەم چوقۇم رىئايە قىلىشقا تېگىشلىك بىر قاتار سودا ـ سېتىق ئەخلاقلىرى قانۇن تۈسىگە ئىگە بولغان ئاساستا بېكىتىلگەن. بۇ بەلگىلىمىلەر ئىسلام دىنى رونىاق تاپقان 1400يىلدىن بۇيان ئىسلام دۇنياسىدىكى مۇسۇلمان بەندىلەر سودا ـ سېتىق ئىشلىرىدا ئۆزلۈكىدىن رىئايە قىلىدىغان كىشىلىك ئەخلاق ـ پەزىلەتكە ئايلانغان. تارىختىن بۇيان سودا ـ تىجارەتكە ماھىرلىقى بىلەن پۈتۈن دۇنياغا نام چىقارغان ئۇيغۇرلارمۇ بۇنىڭدىن مۇستەسنا ئەمەس، بولۇپمۇ ئىمانى كامىل، دىلىدا ئاللاھنى ھەر ۋاقىت ياد ئېتىپ تۇرىدىغان پەزىلەتلىك سودىگەرلىرىمىز ئەنە شۇ سودا ـ سېتىق ئەخلاقىنىڭ ئىزچىل ھىمايىچىلىرىدىن بولۇپ، رونىاق تېپىپ، ئىناۋەت تىكلەپ، داڭقىنى يىراق ـ يېقىنغا تارىتىپ، تەسىرىنى كېڭەيتىپ، كىشىلەرنىڭ دىققىتىگە ۋە ھۆرمىتىگە ھەر ۋاقىت سازاۋەر بولۇپ كەلمەكتە.

بىراق، شۇنىمۇ تەكىتلەپ ئۆتۈشىمىز كېرەككى، ھازىر ئارىمىزدا بىرمۇنچە سودىگەرلەر ۋە ئېلىپ ـ ساتارلار بۇ خىل ئېسىل سودا ـ سېتىق پەزىلىتىدىن چەتنىگەن ھالدا، پايدا ئېلىش، مال ـ دۇنياغا بېرىلىش ھەۋىسىنى قاندۇرۇش ئۈچۈن ئاللاھ تائالانىڭ، پەيغەمبىرىمىزنىڭ كۆرسەتمىسىگە، چاقىرىقىغا ئاسىيلىق قىلىپ، ئادىمىي ئەخلاق، ئەقەللىي ئىنساپ ـ دىيانەتنىمۇ يوقاتماقتا، قانۇنغا خىلاپلىق قىلماقتا، بۇنداقلارنى ئاللاھ تائالامۇ، كىشىلىك ۋىجدانمۇ،قانۇنمۇ كەچۈرمەيدۇ. پەيغەمبىرىمىز سودىگەرلەر ھەققىدە توختىلىپ ئۇلارنىڭ سۈپەتلىرىنى تۆۋەندىكىدەك بايان قىلغان: "ئەك پاك كەسىپ شۇنداق سودىگەرلەرنىڭ كەسپىدۇركى ، ئۇلار سۆزدە يالغان ئېيتمايدۇ، ئامانەتكە خىيانەت قىلمايدۇ، ۋەدىسىگە خىلاپلىق قىلمايدۇ، نەرسە سېتىۋالغاندا ئۇنى كەمستىمەيدۇ، نەرسە ساتقاندا ئۇنى كۆپىتۈرۈپ داڭلىمايدۇ،ئۆز ئۈستىدىكى قەرزنى ئادا قىلىشتا كېچىكتۈرمەيدۇ ۋە قولى قىسقا ئادەملەردە ئېلىشى بولسا ئۇنى قىستمايدۇ".

«قۇرئان كەرىم» ۋە ھەدىسلەردىكى سودا ـ سېتىق ۋە سودىگەرچىلىك ئەخلاقىغا دائىر چۈشەنچىلەر ئېنىق، ئىخچام، چوڭقۇر ھەم ئىنتايىن مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە بولۇپ ، ئۇلارنى يىغىنچاقلىغاندا، ئاساسەن، مۇنداق بەش تۈرلۈك مەزمۇن كېلىپ چىقىدۇ:

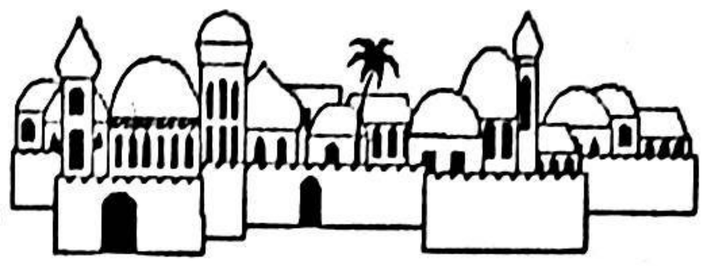

بىرىنچى، سودىدا ئادىل بولۇش

«قۇرئان كەرىم»نىڭ بىر مۇنچە سۈرىلىرىدە سودىدا ئادىل بولۇش، تارازا ـ ئۆلچەمدە توغرا بولۇش، ساختىلىق قىلماسلىق، تارازا ـ ئۆلچەمدىن كەم بېرىپ باشقىلارنىڭ ھەققىنى يەۋالماسلىق ھەققىدە بۇيرۇلغان ئېنىق بايانلار بار.

ئى قەۋمىم! سىلەر ئۆلچەمنى توغرا ئۆلچەڭلار، تارازىنى توغرا تارتىڭلار، كىشىلەرگە نەرسىلىرىنى كەم بەرمەڭلار.

ـــسۈرە«ھۇد»(11 ـ سۈرە)، 85 ـ ئايەت

ئۆلچەمنى تولدۇرۇپ بېرىڭلار، كىشىلەرگە نەرسىلىرىنى (نەرسىلەرنى)توغرا تارازىدا تارتىڭلار، كىشىلەرگە نەرسىلىرىنى(يەنى قايسى يول بىلەن بولمىسۇن، كىشىلەرنىڭ ھەقلىرىنى) كەم بەرمەڭلار.

ـــسۈرە«شۇئەرا»(26 ـ سۈرە)، 181 — 183 ـ ئايەتلەر

سىلەر (باشقىلارغا ئاشلىق قاتارلىقلارنى)ئۆلچەپ بەرگەندە تولۇق ئۆلچەڭلار ۋە توغرا تارازىدا تارتىپ بېرىڭلار، بۇنداق قىلىش(سىلەرگە دۇنيادا) ياخشىدۇر، ئاخىرەتلىكىڭلار ئۈچۈن تېخىمۇ ئوبداندۇر.

ـــسۈرە«بەنى ئىسرائىل»(17 ـ سۈرە)، 35 ـ ئايەت

ئۆلچەمدە ۋە تارازىدا كەم بەرگۈچىلەرگە ۋاي! ئۇلار كىشىلەردىن ئۆلچەپ ئالغان چاغدا تولۇق ئالىدۇ، كىشىلەرگە ئۆلچەپ ياكى تارتىپ بەرگەن چاغدا كەم بېرىدۇ.

ـــسۈرە«مۇتەففىفىن»(83 ـ سۈرە)، 1 — 3 ـ ئايەتلەر

ئۆز مەنپەئىتى ئۈچۈن باشقىلارنى قارا باستۇرۇش، ساختىپەزلىك قىلىش ھەققەتەن ئىنسانىي پەزىلەتكە يات، قاباھەتلىك قىلمىشتۇر. بۇنداق قىلغان كىشىلەر ئاقىۋىتتە ئۆزىنىڭ پۈتىغا ئۆزى پالتا چاپىدۇ، تۇڭمىدەك پايدىنى دەپ تۆڭمىدەك پايدىدىن قۇرۇق قالىدۇ. سودىگەرلەرنىڭ سودىدا ئادىل بولۇشى باشقىلار ئۈچۈن بولماستىن، بەلكى ئۆزى ئۈچۈندۇر، ئۆزىنىڭ رونىق تېپىشى، بەرىكەت تېپىشى ئۈچۈندۇر.

ئىككىنچى، سودىدا ۋەدىگە ۋاپا قىلىش، لەۋزىدە تۇرۇش، توختام تۈزۈش، ئىناۋەتلىك سودا قىلىش

ۋەدىگە ۋاپا قىلىش، راستچىل بولۇش ئىسلام دىنىدا كۆپ تەكىتلىنىدىغان ئىمان ئەمەللىرىنىڭ مۇھىم بىر تۈرىدۇر. ۋەدىگە ۋاپا قىلىش، لەۋزىدە تۇرۇش مەيلى ئىقتىسادىي مۇناسىۋەتلەردە ياكى كىشىلىك مۇناسىۋەتلەردە بولسۇن شۇ شەخسنىڭ پۈتۈن ئوبرازى ۋە ئىقتىسادىي مەنپەئىتى بىلەن، شۇنداقلا قارشى تەرەپنىڭ ئىقتىسادىي مەنپەئىتى بىلەنمۇ مۇناسىۋەتلىك چوڭ ئىش. ئەگەر ۋەدە، توختام بويىچە سودا قىلىنمىسا ئىناۋەتلىك سودىغا خەۋپ يېتىدۇ، ۋەدىگە

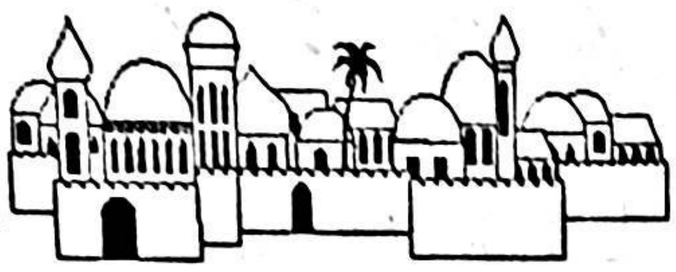

ۋاپا قىلمايدىغان ھەتتا توختامغا خىلاپلىق قىلىدىغان ھەرقانداق سودىگەر ئۆزىنىڭ كىشىلەر ئالدىدىكى ئىنسانىي پەزىلىتىگە داغ تەگكۈزۈش، ئىناۋىتىنى تۆكۈش، ئۆزىگە زىيان سېلىش بىلەن بىرۋاقتتا، يەنە قارشى تەرەپنىڭ مەنپەئىتىنمۇ زىيانغا ئۇچرىتىدۇ. ئونداق كىشىنىڭ ئاللاھ تائالا مۇ كەچۈرمەيدۇ. شۇڭا «قۇرئان كەرىم»دە دەل شۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك سۈرە ۋە ئايەتلەر نازىل قىلىنغان:

سىلەر ئەھدە تۈزۈشكىنىڭلاردا ئاللاھنىڭ ئەھدىگە ۋاپا قىلىڭلار، قەسەمىڭلارنى(ئاللاھنىڭ نامىنى تىلغا ئېلىپ) پۈختىلىغاندىن كېيىن بۇزماڭلار، چۈنكى سىلەر ئاللاھنى گۇۋاھچى قىلدىڭلار. شۈبھىسىزكى، ئاللاھ قىلمىشىڭلارنى بىلىپ تۇرىدۇ.

——سۈرە«نەھل»(16 ـ سۈرە)، 91 ـ ئايەت

ئاللاھقا بەرگەن ئەھدىنى، قەسەملىرىنى ئازغىنا بەدەلگە تېگىشىدىغانلار ئاخىرەتتە(ئاللاھنىڭ رەھمىتىدىن)ھېچقانداق نېسىۋىگە ئېرىشەلمەيدۇ، قىيامەت كۈنى ئاللاھ تائالا ئۇلارغا(ئۇلارنى خۇش قىلىدىغان) سۆز قىلمايدۇ، ئۇلارغا(رەھمەت كۆزى بىلەن) قارىمايدۇ، ئۇلارنى(گۇناھلىرىدىن) پاكلىمايدۇ، ئۇلار قاتتىق ئازابقا قالىدۇ.

——سۈرە«ئال ئىمران»(3 ـ سۈرە)، 77 ـ ئايەت

ئى مۆمىنلەر! بىر ـ بىرىڭلارنىڭ مالىلىرىنى(ئوغرىلىق، خىيانەت قىلىش، بۇلاش، جازانىخورلۇق، قىمار ئويناش قاتارلىق) ناھەق يول بىلەن يەۋالماڭلار، ئىككى تەرەپ رازى بولۇشۇپ قىلىشقان سودا ـ سېتىق ئارقىلىق ئېرىشىلگەن نەرسە بۇنىڭدىن مۇستەسنا.

——سۈرە«نىسا»(4 ـ سۈرە)، 29 ـ ئايەت

ئۈچىنچى، جازانىخورلۇق، بېسىمدارلىق قىلماسلىق

ئىسلام دىنىدا سودىگەرلەرنىڭ ئۆزئارا قەرز يېكى ئۆتنە بېرىشىكەن پۇل ۋە مال ـ مۈلكىدىن ئۆسۈم ئېلىشىھارام دەپ قارىلىدۇ. چۈنكى ئىسلام دىنىدا، بايلارنىڭ كەمبەغەللەرگە، قولى ئۇزۇنلارنىڭ قولى قىسقىلارغا، كۆچلۈكلەرنىڭ ئاجىزلارغا ياردەم قولىنى سۇنۇپ، ئۇلارغا پۇل ۋە مال قەرز بېرىشى، ئۇلارغا ئىمكانىقەدەر خالىسانە يار ـ يۆلەك بولۇشى مۇسۇلمانداردىن ئىقەللىي ئۇلگىسى، ئاللاھ تائالا ئالدىدىكى ساۋابلىق ئىش دەپ قارىلىدۇ.

ئىسلام دىنىدا جازانىنىڭ ھارام ھېسابلىنىشىدىكى سەۋەب شۇكى، جازانىدىن كېلىدىغان ناھەق پايدىغا جازانىخورنىڭ ھېچقانداق ھالال ئەمگىكى سىڭمىگەن بولىدۇ؛ جازانىخور ئەگەر پۇل قەرز ئالغۇچىلارغا يېكى مال ـ مۈلۈك ئۆتنە ئالغۇچىلارغا بېسىم ئىشلەتسە گۇناھ ئۈستىگە گۇناھ ئۆتكۈزگەن بولىدۇ. «قۇرئان كەرىم»دىكى شۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك سۈرىلەردىن بۇنىڭ ئېنىق دەلىلىنى

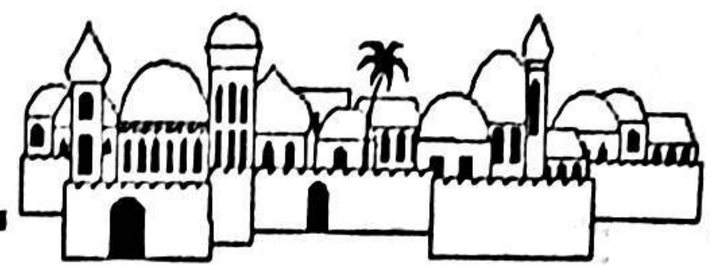

كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ.

جازانە، ئۆسۈم يېگەن ئادەملەر(قىيامەت كۈنى گۆرلىرىدىن)جىن چېپىلىپ قالغان سىراقلىق ئادەملەردەك قوپىدۇ. بۇ شۇنىڭ ئۈچۈنكى، ئۇلار ئاللاھ ھارام قىلغان ئىشنى ھالال بىلىپ:"سودا-سېتىق جازانىگە ئوخشاش"، (جازانە نېمىشقا ھارام بولىدۇ؟)دېدى. ئاللاھ سودا-سېتىقنى ھالال قىلدى، جازانىنى(بەدەلسىز بولغانلىقى، شەخسكە، جەمئىيەتكە زىيانلىق بولغانلىقى ئۈچۈن)ھارام قىلدى.

ـــسۈرە«بەقەرە»(2-سۈرە)، 275-ئايەت

ئى مۆمىنلەر! جازانىنى قاتمۇقات ئاشۇرۇپ يېمەڭلار.

ـــسۈرە«ئال ئىمران»(3-سۈرە)، 130-ئايەت

سودىگەرلەر ئارىسىدىكى نائىنسابلىقنى ۋە بىر-بىرىنىڭ ھەققىنى يەۋېلىش ئارقىلىق پايدىغا ئېرىشىدىغان بۇنداق يامان ئىشلارنى ئىسلام دىنى ئەزەلدىن چەكلەيدۇ.

تۆتىنچى، پۇل ۋە مال-مۈلۈكنى ياخشى ئىشلارغا ئىشلىتىش، غېرىب-مىسكىنلەرگە ياردەملەشكە بولۇش

ئىسلام دىنىدا سودىگەرلەرنىڭ پۇل ۋە مال-مۈلكىنى ياخشى ئىشلارغا سەرپ قىلىشى، خەير-ئېھسان قىلىشى پەرز ھېسابلىنىدۇ. چۈنكى ئاللاھ تائالا جەمئى ئاۋام خەلقىگە، جۈملىدىن يېتىم-يېسىر، غېرىب-مىسكىنلەرگە سودىگەردىن ئىبارەت بۇ بىر تائىپە ئادەملەر ئارقىلىق مېھىر-شەپقەت يەتكۈزىدۇ. شۇڭا سودىگەرلەرنىڭ رىزقى كەڭ، تۇرمۇش مەئىشەتلىرى مول يارىتىلغاندۇر. ئەگەر ئۇلار ئاللاھ تائالا ئاتا قىلغان ئامەت ۋە بايلىقنى ئاۋام مەنپەئىتى ۋە ياخشى ئىشلار ئۈچۈن ئىشلەتمەي ئۆز نەپسىگىلا بېرىلىپ، بېخىللىشىپ، ئاچكۆزلىشىپ كېتىۋەرسە، تويماس نەپسىنى دەپ ئاللاھ تائالا كۆرسەتكەن توغرا يول، ھەق ئىشلاردىن ۋاز كەچسە، ئۇلارنىڭ تاپقان بايلىقى ئۇلار ئۈچۈن ھارامدۇر، بۇ دۇنيالىق تىجارىتى بەربات بولىدۇر، ئاخىرەتلىكى ئازابلىقتۇر. «قۇرئان كەرىم»دە ياخشى ئىش، خەير-ئېھسانىنىڭ دەللىلى بولغان زاكات ۋە سەدىقە توغرۇلۇق ئايەتلەر بار. بولۇپمۇ ئاۋام مەنپەئىتىگە پايدىلىق، ئاۋام ئورتاق بەھرىمەن بولالايدىغان ئىشلارغا پۇل-مال سەرپ قىلىش ئىسلام دىنىدا ھەممىدىن بەك ئۈلۈغلىنىدىغان ساۋابلىق ئىش ھېسابلىنىدۇ.

مەسىلەن، يول ياساش، كۆۋرۈك سېلىش، مەكتەپ قۇرۇش، مەسچىت سېلىش، غېرىب-مىسكىنلەرگە نەزىر بېرىش قاتارلىقلار. «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلگەن:

ئى مۆمىنلەر! سودا-سېتىق، دوستلۇق ۋە(ئاللاھنىڭ ئىزنىسىز) شاپائەت بولمايدىغان كۈنى(يەنى قىيامەت كۈنى)يېتىپ كېلىشتىن بۇرۇن سىلەرگە

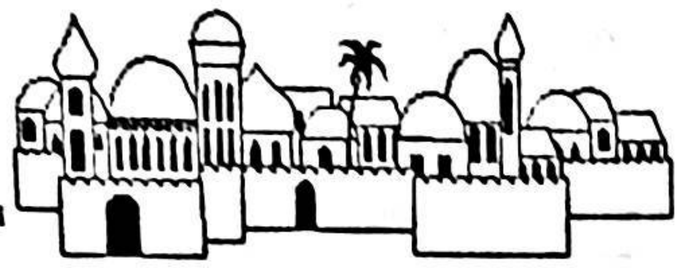

بىز رىزىق قىلىپ بەرگەن مال-مۇلۈكلەردىن(ياخشىلىق يوللىرىغا) سەرپ قىلىڭلار. كۇفرانى نېمەت قىلغۇچىلار(ئۆزلىرىگە) زۇلۇم قىلغۇچىلاردۇر.

ـــــسۈرە«بەقەرە»(2 ـ سۈرە)، 254 ـ ئايەت

كىمكى ئاللاھقا قەرزىي ھەسەنە بېرىدىكەن(يەنى ئاللاھنىڭ يولىدا پۇل-مېلىنى خۇشاللىق بىلەن سەرپ قىلىدىكەن)، ئاللاھ ئۇنىڭغا نەچچە ھەسسە(يەنى ئون ھەسسىدىن يەتتە يۈز ھەسسىگىچە)كۆپ قايتۇرىدۇ. ئاللاھ(سىناش ئۈچۈن، بەزى كىشىلەرنىڭ رىزقىنى) تار قىلىدۇ، (بەزى كىشىلەرنىڭ رىزقىنى) كەڭ قىلىدۇ.

ـــــسۈرە«بەقەرە»(2 ـ سۈرە)، 245 ـ ئايەت

ئاللاھنىڭ يولىدا(پۇل-مال) سەرپ قىلىڭلار. ئۆزۈڭلارنى ھالاكەتكە تاشلىماڭلار، ئېھسان قىلىڭلار، ئېھسان قىلغۇچىلارنى ئاللاھ ھەقىقەتەن دوست تۇتىدۇ.

ـــــسۈرە«بەقەرە»(2 ـ سۈرە)، 195 ـ ئايەت

بەشىنچى، ئاللاھ بەرگەن مال-مۇلكىنى خالىغانچە ئىسراپ قىلماسلىق، بۇزۇپ-چاچماسلىق

بۇ دۇنيانىڭ مەئىشەتلىرى چەكسىزدۇر، ئاللاھ خالىغان ئادەملەرنىڭ رىزقىنى كەڭ قىلىدى، ئۇلارنى مال-مۇلۈكتىن خالىغىنىچە بەھرىمەن قىلدى، بىراق بۇ، ئۇلار بۇ پۇل ۋە مال-مۇلۈكلەرنى خالىغانچە بۇزۇپ-چاچسا، بەتخەجلىك قىلسا، ئىسراپچىلىق قىلسا بولىدۇ دېگەنلىك ئەمەس. بولۇپمۇ ھازىر بىر قىسىم تىجارەتچىلەر پۇل تاپقاندىن كېيىنلا تويماس نەپسىگە قارىغۇلارچە بېرىلىپ، شۆھرەتپەرەسلىك، سۆلەتۋازلىق قىلىشىپ، ئۆزىدىنمۇ رىزقى كەڭلەرگە، ئىقتىسادچىللىق بىلەن ئىگىلىك تىكلەۋاتقانلارغا ۋە جاھان تەرەققىياتىغا كۆز سالماي ھاماقەتلەرچە ياشاۋاتىدۇ؛ ياراتقان ئىگىسىنى ئۇنتۇپ، نامرات، ئارقىدا قالغان قېرىنداشلىرىنى ئېسىدىن چىقىرىپ، كەيپ-ساپا كوچىلىرىدا ئەيش-ئىشرەتكە پېتىپ، خۇدىنى بىلەلمەي يۇرۇۋاتىدۇ. ئۇلارنىڭ دۇنيادىمۇ، ئاخىرەتتىمۇ ئاقىۋىتى ياخشى بولمايدۇ. ئىسلام دىنىدا ئىسراپچىلىق كەيپ-ساپاغا ئوخشاشلا ئىنتايىن يامان كۆرۈلىدىغان قىلمىشتۇر. بىزنىڭ تۇرمۇش ئەنئەنىمىزگە ئىسلام دىنىنىڭ ئىسراپچىلىقنى يامان كۆرۈش ئىدىيىسى چوڭقۇر سىڭگەن، مەسىلەن، تاماقنى ئاشۇرۇپ قويماسلىق، يېمەكلىكنى يەرگە تۆكۈۋەتمەسلىك، نانىنى يەرگە تاشلىماسلىق، نانىنىڭ ئۇۋاقلىرىنى تېرىپ ئېلىۋېتىش، ئوتۇننىڭ پارچىلىرى ۋە تەمەچنى تېرىپ ئوتقا قالىۋېتىش قاتارلىقلار. ئۇنىڭدىن باشقا، ئىسلام دىنىدىكى روزا تۇتۇش ۋە تاماقنى بەك تويۇنۇپ يېمەسلىك، ئاددىي بولسىمۇ پاكىز كىيىنىش قاتارلىق پەرز، سۈننەتلەردىمۇ

ئىسراپچىلىقنىڭ ئالدىنى ئېلىش خاھىشى كۆڭلىنىپ تۇرىدۇ. «قۇرئان كەرىم»دىمۇ ئىسراپچىلىققا ياتىدىغان ھەرقانداق ئىشنى قىلماسلىق ھەققىدە ئېنىق بايانلار بار.

ئى ئادەم بالىلىرى! ھەر نامازۋاقىتدا(ياكى تاۋاپ ۋاقىتدا ئەۋرىتىڭلارنى سەترە قىلىپ تۇرىدىغان) كىيىملىرىڭلارنى كىيىڭلار، يەڭلار، ئىچىڭلار، ئىسراپ قىلماڭلار، ئاللاھ ئىسراپ قىلغۇچىلارنى ھەقىقەتەن ياقتۇرمايدۇ.

ـــسۈرە«ئەئراف»(7 ـ سۈرە)، 31 ـ ئايەت

تۇغقانغا، مىسكىنگە، ئىبنى سەبىلگە(خەير ـ ساخاۋەتتىن) ھەققىنى بەرگىن. (پۇل ـ مېلىڭنى ناتوغرا يوللارغا) ئىسراپ قىلمىغىن، ئىسراپ قىلغۇچىلار ھەقىقەتەن شەيتانلارنىڭ قېرىنداشلىرىدۇر.

ـــسۈرە«بەنى ئىسرائىل»(17 ـ سۈرە)، 26 ـ 27 ـ ئايەتلەر

ئىسراپچىلىق ئاخىرقى ھېسابتا ئىسراپخورنىڭ ئۆزىنى تۇگەشتۈرىدۇ. ئىسراپخور سودىگەر باي بولۇشقا مىڭ تىرىشسىمۇ تاپقان پۇلىنىڭ بەرىكىتى، ئۇنۇمى بولمىغاچقا مەڭگۈ باي بولالمايدۇ. دىيانەتلىك سودىگەرلەر بايلىقى ئېشىپ ـ تېشىپ تۇرسىمۇ ئورۇنسىز بۇزۇپ ـ چاچماي، بەلكى پۇل ـ مېلىنى ئەھمىيەتلىك ئىشلارغا سەرپ قىلىپ، ئۆزى ئاددىي تۇرمۇش كەچۈرسىمۇ كەمبەغەل، ئاجىزلارغا سەدىقە بېرىشنى ھەر ۋاقىت ئۇنتۇمايدۇ، ئاللاھ تائالانىڭ رازىلىقىنى ئېلىپ، ئاۋام خەلقنىڭ ھۆرمىتىگە ئېرىشىپ تۇرغاچقا، ئۇلار ھەر ئىككىسى ئالەمدە بەخت ـ سائادەتنى تاپىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق تەۋسىيە قىلغان: "ئىسراپ قىلماستىن ۋە چوڭچىلىق قىلماستىن يەڭلار، ئىچىڭلار، كىيىڭلار ۋە سەدىقە قىلىڭلار".

قىسقىسى، «قۇرئان كەرىم»دىكى سودا ۋە سودا ئەخلاقىغا دائىر چۈشەنچىلەر رېئال تۇرمۇشىمىزغا سىڭىپ كەتكەن، كىشىلەرنى ھىدايەتكە، دىيانەتكە يېتەكلەيدىغان مۇكەممەل ئەخلاقىي مىزاندۇر. ھەرقانداق سودىگەر بۇنىڭغا ھېچكىمنىڭ زورلىشى، بېسىم ئىشلىتىشى بىلەن ئەمەس، بەلكى دىلىدىكى پاك ئېتىقاد كۈچى، ئىنسانىي پەزىلىتى، كىشىلىك ۋىجدانىنىڭ تۇرتكىسى بىلەن ئۆزلۈكىدىن ئەمەل قىلسا ناھايىتى ئۇلۇغ، بەرىكەتلىك ئىش قىلغان بولىدۇ، ئىككىلا ئالەمدە سائادەتمەن بولالايدۇ.

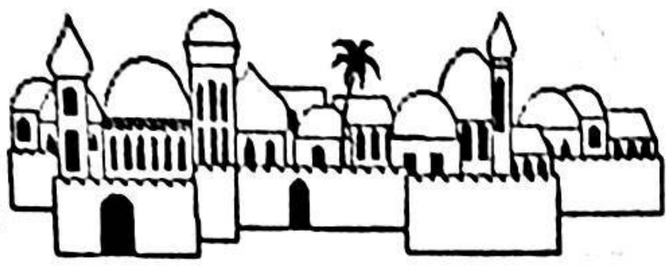

سودىدا راستچىل بولۇش مۇسۇلمانلارنىڭ گۈزەل ئەخلاقى

بسمللاهىر رەھمانىر رەھىم

هەق سۆبھانەھۇ ۋە تائالا «قۇرئان كەرىم»دە ئېيتىدۇكى:

ئۆلچەمنى تولدۇرۇپ بېرىڭلار، كەم بەرگۈچىلەردىن بولماڭلار. (نەرسىلەرنى) توغرا تارازىدا تارتىڭلار. كىشىلەرگە نەرسىلىرىنى (يەنى قايسى يول بىلەن بولمىسۇن، كىشىلەرنىڭ هەقلىرىنى) كەم بەرمەڭلار، يەر يۈزىدە بۇزغۇنچىلىق قىلىپ پىتنە-پاسات تېرىماڭلار.

ـــسۈرە«شۇئەرا»(26 - سۈرە)، 181ـــ183 - ئايەتلەر

ئەبۇ هەكىم ئىبنى هىزام رەزىيەللاهۇ ئەنهۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، رەسۇلۇللاھ سەللەللاهۇ ئەلەيهى ۋە سەللەم مۇنداق دېگەن: "ئالغۇچى بىلەن ساتقۇچى سودىلاشقان جايىدىن يۆتكىلىپ كەتمىسىلا، ئۇلارنىڭ سودىسى قىلىش ياكى سودىنى بۇزۇش ئىختىيارى بولىدۇ، ئەگەر ئۇلار سودىسىدا راست گەپ قىلىشسا، (مالىلىرىنىڭ بېتەرسىزلىكلىرىنى) ئېنىق بايان قىلسا ئىككىسىنىڭ سودىسىغا بەرىكەت بېرىلىدۇ؛ ئەگەر ئۇلار مالنىڭ، پۇلنىڭ ئەيىبلىرىنى يوشۇرۇشسا، سودا ئۈستىده يالغان گەپ قىلىشسا، قىلغان سودىسىنىڭ بەرىكىتى ئۈچۈپ كېتىدۇ" (بۇخارى، مۇسلىم توپلىغان).

يۇقىرىقى ئايەتنى كەرىمە ۋە هەدىس شەرىف بىزگە شۇنى ئۇقتۇرىدۇكى، ئىسلام دىنى ئاكتىپ تىرىكچىلىك قىلىشنى، ئادىل ئېلىم-سېتىم قىلىش ئارقىلىق مەنپەئەتكە ئېرىشىشنى تەرغىب قىلىدۇ، بۇمۇ مۇسۇلمانىنىڭ ئىككى ئالەملىك بەخت-سائادەتكە ئىنتىلىشىنىڭ ئىپادىسىدۇر. دېمەككى، مۇسۇلمانىنىڭ ئاللاهقا ئىمان ئېيتىشى بىلەن ماددىي مەنپەئەتكە ئىنتىلىشى بىر-بىرىگە زىت كەلمەيدۇ، لېكىن، ئۇلار ماددىي ئىنتىلىشقا يۈزلەنگەنده مۇئەييەن ئۆلچەمگە بويسۇنۇشى، ئېلىم-سېتىمدا ئادىل بولۇشى، راستچىللىق بىلەن سودا-سېتىق قىلىشى لازىم.

راستچىللىق دېگەنده كىشى بىلەن بولغان مۇئامىلىده يالغان گەپ قىلماسلىق، ساختىلىق قىلماسلىق كۆزده تۇتۇلىدۇ. رەسۇلۇللاھ سەللەللاهۇ ئەلەيهى ۋە سەللەم ياش چېغىدىلا كىشىلەر بىلەن بولغان مۇئامىلىده راستچىل، ئىشەنچلىك ئىدى، مەيلى سودا-سېتىقتا بولسۇن ياكى جېدەل-ماجىرانى بىر

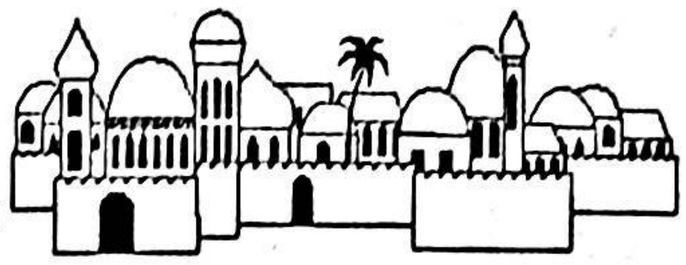

تەرەپ قىلىشتا بولسۇن، ھەممىسىدە راستچىل بولۇشتىن ئىبارەت بۇ گۈزەل پەزىلەتتە چىڭ تۇراتتى. رەسۇلۇللاھ ئۆزىنىڭ راستچىللىقى بىلەن شان-شۆھرەتكە مۇشەررەپ بولۇپلا قالماي، يەنە بۇ ئارقىلىق ئۆزىنىڭ ئىنسانىي پەزىلىتىنى نامايەن قىلغان. شۇڭا ئۇ زات "ئەمىن" (سادىق، راستچىل) دېگەن گۈزەل ئىسىم بىلەن نامىلانغان. بۇ ھەقتە «قۇرئان كەرىم»دە ئېيتىلىدۇكى:

(ئى مۇھەممەد!) سەن ھەقىقەتەن بۇيۇك ئەخلاققا ئىگىسەن.

ـــسۇرە«قەلەم»(68 ـ سۇرە)، 4 ـ ئايەت

ئىسلام دىنىنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدە، مەككىدىكى ئەبۇ سۇفيان رەسۇلۇللاھقا ئاداۋەت تۇتقان، لېكىن، رۇم پادىشاھى ئۇنىڭدىن:"مۇھەممەد پەيغەمبەر ئادەتتە يالغان سۆز قىلامدۇ؟ " دەپ سورىغاندا، ئەبۇ سۇفيان ئىككىلەنمەيلا:"بىز ئۇنىڭ يالغان گەپ قىلغىنىنى كۆرۈپ باقمىغان، ئۇ بىزنىڭ ئۇ يەردىكىلەر ئىچىدىكى ئەڭ راستچىل ئادەم" دەپ جاۋاب بەرگەن.

ئىمام ئەزەم ئەبۇ ھەنىفە رەھىمەھۇللاھ ئىلگىرى گەزمال سودىسى قىلاتتى، ئۇ سودىگەرچىلىك قىلىۋاتقان مەزگىللىردە، مال كىرگۈزگەن ۋاقىتلىدىكى باھا بىلەن ئېرىشىشكە تېگىشلىك پايدا ئاساسىدا باھانى مۇقىملاشتۇرۇپ بولغاندىن كېيىن، باھانى قايتا ئۆستۈرىۋەتمەيتتى، شۇڭا ئۇ "راستچىل بولۇپ، ئالدامچىلىق قىلمايدۇ، باھانى مۇۋاپىق قويىدۇ" دېگەن نام بىلەن سودا مەيدانىدا شۆھرەت قازانغان. "سودىدا راستچىل بولۇپ، ئالدامچىلىق قىلماسلىق" ئىمام ئەزەمنىڭ گۈزەل ئەخلاقى، "باھانى مۇۋاپىق قويۇش" ئۇنىڭ ئىشىنى ئادىل بېجىرىدىغانلىقىنىڭ ئىپادىسىدۇر. ئىمام ئەزەم ئەبۇ ھەنىفە رەھىمەھۇللاھ ھارامدىن يىراق تۇرۇش ئۈچۈن، ھەتتا ھالال لېكىن گۇمانلىق قارىلىدىغان نۇرغۇن پايدا-مەنپەئەتنى تەرك ئېتەتتى ۋە تولۇق ھالال قىلىش ئۈچۈن ھەرقانداق زىيان تارتىشقىمۇ رازى ئىدى. مەسىلەن، ئۇ باشقا يۇرتتىن 30 مىڭ دىرھەم قىممىتىدە گەزمال كەلتۈرگەن، ئەمما ئۇنىڭ ئىچىدە بىر توپ رەخت سۇپەتسىز بولۇپ چىققان، ئۇنىڭ شېرىكى بولسا بۇ رەختنىڭ سۇپەتسىز تەرىپىنى سېتىۋالغۇچىغا دېمەيلا ئۇنى سېتىۋەتكەن. ئىمام ئەزەم بۇ ئىشتىن خەۋەر تاپقاندىن كېيىن، ئۇ مالنى ھالال قىلىش ۋە سەۋەنلىكىنى ساقىت قىلىش ئۈچۈن، بۇ مالنىڭ بارلىق پۇلىنى سەدىقە قىلىۋەتكەن. ئىمام ئەزەم ئەبۇ ھەنىفە رەھىمەھۇللاھ ئاللاھقا تائەت-ئىبادەت قىلىش بىلەن پۈل تېپىش بىر-بىرىگە زىت ئەمەس، دېگەن پرىنسىپتا چىڭ تۇرغانلىقى ئۈچۈن، ئىككىلا ئالەمگە تەڭ ئەھمىيەت بېرىشنى ئۆز ئەمەلىيىتىدە ھەقىقىي كۆرسەتتى، مۇسۇلمانلارنىڭ ئۇلگىسى بولۇپ قالغان. ئۇنىڭ "راستچىل بولۇش، ئالدامچىلىق قىلماسلىق، باھانى مۇۋاپىق قويۇش"، يالغان سۆزلىمەسلىك، ساختىلىق قىلماسلىقتەك سودا مىزانى سودىگەرلىرىمىزنىڭ

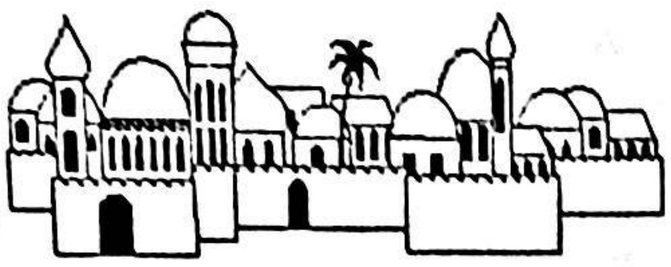

ئۆرنەك قىلىشىغا ئەرزىيدۇ. ئۇنداقتا، ھازىرقى جەمئىيەتتە، سودىدا راستچىل بولۇشنى قانداق بەجا كەلتۈرۈشىمىز لازىم؟

1.سودىدا راستچىل بولۇشتا ئالدى بىلەن ئېلىم ـ سېتىمدا قائىدىلىك بولۇش كېرەك

ھەرخىل سودا ـ سېتىقنى قائىدىگە ئۇيغۇن كېلىدىغان دائىرە ئىچىدە ئېلىپ بېرىش راستچىللىق بىلەن سودا قىلىشنىڭ ئۆسۈلىدۇر. مۇسۇلمانلار سودا ـ تىجارەت قىلغاندا دۆلەت قانۇنىغا بويسۇنۇپلا قالماي، يەنە ئىسلام دىنىنىڭ سودا ـ تىجارەت ئەخلاقىغىمۇ ئەمەل قىلىشى كېرەك. ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋە سەللەمدىن: "قايسى مېھنەت ئەڭ ئەۋزەل؟" دەپ سورالغاندا، ئۇ زات: "كىشىنىڭ ئۆز قولى بىلەن قىلغان ئەمگىگى ۋە ھەر بىر توغرا رەۋىشتە قىلىنغان سودا" دەپ جاۋاب بەرگەن(تەبرانى توپلىغان). جەمئىيەت ئېھتىياجلىق بولغان ھەم ئەخلاق ئۆلچىمىگە ئۇيغۇن كېلىدىغان سودا ـ سېتىقنىڭ ھەممىسى ھالالدۇر. ئۇنىڭ ئەكسىچە، ئىجتىمائىي ھاياتقا تەسىر يەتكۈزىدىغان، جەمئىيەت ئەخلاق ئۆلچىمىگە ئۇيغۇن كەلمەيدىغان سودا ـ سېتىقنىڭ ھەممىسى ھارامدۇر. ئىسلام دىنى ئىنسانلارنىڭ،ئىجتىمائىي گۈرۈھلارنىڭ مەنپەئەتىگە زىيان ـ زەخمەت يەتكۈزىدىغان ھەرقانداق تىرىكچىلىك ئۇسۇلىنى ئەيىبلەيدۇ ۋە بۇ خىل قىلمىشلارنى "ھارام" دەپ قارايدۇ. ئىسلام دىنى بۇ ئىككى شەرت ئاساسىدا مۇسۇلمانلاردىن سودا ـ سېتىق ئىشلىرىدا ھەم ئۆز ئەمگىگە تايىنىشنى، ھەم قانۇن ئۆلچىمىگە مۇۋاپىق كېلىشنى، ئىككىلىسىگە تەڭ ئېتىبار بېرىشنى تەلەپ قىلىدۇ.

قائىدىگە ئۇيغۇن سودا ـ سېتىق ھەر ئىككى تەرەپنىڭ ئىختىيارلىقى بويىچە، بىر ـ بىرىگە مەنپەئەت ۋە پايدا يەتكۈزۈش ئاساسىدا بولىدۇ. ئىسلام دىنىنىڭ قانۇنلۇق سودا ـ سېتىق توغرىسىدىكى ئاساسلىق بەلگىلىمىسى: " ئىجاب " (ماقۇللۇقنى ئېلىش) بىلەن "قوبۇل"(قۇبۇل قىلىش)تىن ئىبارەت، يەنى سېتۇالغۇچىنىڭ ماقۇللۇقى، ساتقۇچىنىڭ قوبۇل قىلغانلىقى ئاساسىدىلا قانۇنلۇق سودا ـ سېتىق شەكىللىنىدۇ، ئەگەر بىر تەرەپنىڭ تەلىپى بولۇپ، قارشى تەرەپنىڭ قوبۇل قىلغانلىقى ھاسىل بولمىسا، زورلۇق بىلەن سودىلىشىش كېلىپ چىقىدۇ ـ دە، بۇ ئىسلام دىنىنىڭ سودا ئەخلاق ئۆلچىمىگە ئۇيغۇن كەلمەيدۇ.

2.سودىدا قائىدە ـ يوسۇنغا ئەمەل قىلىش راستچىللىقنىڭ ئىپادىسى

ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، رەسۇلۇللاھ

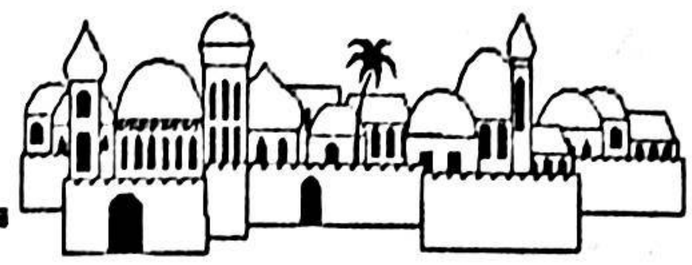

سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋە سەللەم مۇنداق دېگەن: "مۇسۇلمانلار ئۆزلىرى كېلىشكەن شەرتلەرگە ئەمەل قىلىشى كېرەك" (ئەبۇ داۋۇد توپلىغان). بۇ يەردە تىلغا ئېلىنغان "شەرت" ھەر خىل ئۆلچەمدىن ئىبارەت. بۇ ھەدىس شەرىئ شۇنى چۈشەندۈرىدۇكى، جەمئىيەتتە ياشاۋاتقان بىز مۇسۇلمانلار ھەر خىل ئۆلچەم-بەلگىلىمىلەرنىڭ چەكلىمىسىدە بولىمىز، شۇڭا، ھەرخىل قائىدىلەرگە ئەمەل قىلىشىمىز كېرەك. ئەگەر بىر مۆمىن مۇسۇلمان قانۇن بويىچە سودا-سېتىق قىلسا، ئۆزىنى ناھايىتى ئازادە ھېس قىلىدۇ-دە، قانۇننىڭ بارلىقىنى سېزەلمەي قالىدۇ، ئەمما ئەگەر ئۇ قانۇنسىز سودا-سېتىق بىلەن شۇغۇللانسا، قانۇننىڭ ھەممىلا جايىدا مەۋجۇتلۇقىنى، تەرەپ-تەرەپتىن چەكلىمىگە ئۇچراپ تۇرىۋاتقانلىقىنى كۆرىدۇ. مۇسۇلمان بەندە ئىجتىمائىي تۇرمۇشتا شۇغۇللىنىۋاتقان ھەرقانداق خىزمەت ئىككى ياقلىمىلىققا، يەنى "ئەخلاق-پەزىلەت" بىلەن "ئاللاھقا ئىخلاسمەن بولۇش" تىن ئىبارەت ئىككى ياقلىمىغا ئىگە بولىدۇ. مەسىلەن، بىر ئادەم ئىسلام دىنىنىڭ بەلگىلىمىسىگە مۇۋاپىق كېلىدىغان "قائىدىلىك" سودا-تىجارەت بىلەن شۇغۇللانغان بولسا، ئۇ، بۇ ھالال سودا-تىجارەتتىن ھەم پايدىغا ئېرىشىدۇ، ھەم ئاللاھقا ئىتائەتمەن بولغانلىقىدىن ساۋاب ئالىدۇ، ھاياتىي دۇنيا مەنىشىتىدە خاتىرجەملىككە، ئاخىرەتتە ئاللاھنىڭ مۇكاپاتىغا مۇشەررەپ بولىدۇ. ئۇنىڭ ئەكسىچە، ئەگەر بىر ئادەم قائىدىگە مۇخالىپ سودا-تىجارەتنى قىلسا، ئۇنىڭ كۆڭلى بىئارام بولۇپلا قالماي، يەنە قانۇنسىز سودا-تىجارەت بىلەن شۇغۇللانغانلىقىدىن ئاللاھقا ناشۇكۇرلۇك قىلغان ھېسابلىنىدۇ-دە، ھاياتىي دۇنيادا دەككە-دۈككىدە ياشايدۇ، ئاخىرەتتە ئاللاھقا ئىتائەتمەن بولمىغانلىقى بىلەن جازاغا تارتىلىدۇ.

3. سودىدا راستچىل بولۇشتا، ئېلىم-سېتىمدا ئادىل بولۇش، يالغان سۆزلىمەسلىك، ئالدامچىلىق قىلماسلىق كېرەك

ۋاسىلە ئىبنى ئەسقەئ رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىپ:"بىز سودا قىلىۋاتقاندا رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋە سەللەم ھەمىشە ئالدىمىزدا پەيدا بولاتتى، ئۇ زات: 'ئى سودىگەرلەر جامائەسى! سودا ئۇستىدە يالغان گەپ قىلىشتىن ھەزەر ئەيلەڭلار' دېگەن" دەيدۇ(تەبرانى توپلىغان). رەسۇلۇللاھ سودا ئۇستىدە ئالدامچىلىق قىلىش قىلمىشىنى ناھايىتى يامان كۆرەتتى. ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىپ ئېيتىدۇكى، رەسۇلۇللاھ بىر قېتىم ئاشلىق سېتىۋاتقان ئادەمنىڭ يېنىدىن ئۆتۈپ، ئۇ ئاشلىقنى قىزىقىپ قېلىپ قولىنى ئاشلىقنىڭ ئىچىگە سېلىپ باقتى، ئاندىن نەم ئىكەنلىكىنى بىلىپ قالدى، ئاندىن:"ئى ئاشلىق ئىگىسى! نېمە ئىش بۇ؟" دېۋىدى، ئۇ ئادەم:"ئۇ

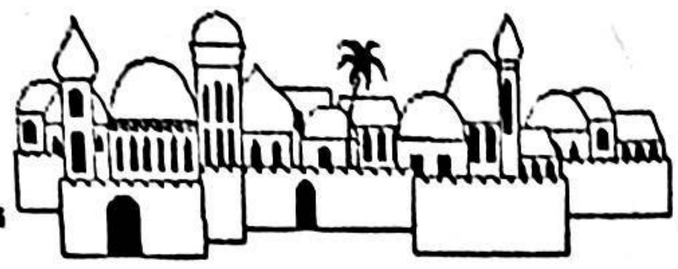

ئاشلىقنى يامغۇر چۈشۈپ قېلىپتىكەن" دېدى، رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋە سەللەم: "ئۇ ھۆل بولۇپ قالغان ئاشلىقنى ئۈستىگە قويۇپ قويساڭچۇ؟ كىشىلەر كۆرگەن بولسا، كىمكى بىزنى ئالدايدىكەن، ئۇ بىزدىن ئەمەس" دېدى(مۇسلىم توپلىغان). يۇقىرىقى ھەدىس شەرىئەتنى بىزگە شۇنى بىلدۈرىدۇكى، سودا - سېتىق قىلغاندا كىشىنى ئالداش ياكى كۆز بويامچىلىق يولى بىلەن ياخشىچاق بۇلۇڭۇلىشىنىڭ ھەممىسى ئادىل بولمىغان ئىشلىم - سېتىم قىلمىشلىرىدۇر، شۇنداقلا، ئىمانى بار ئادەمنىڭ قىلىدىغان ئىشى ئەمەستۇر.

مۇسۇلمان بەندىنىڭ ئىشلىم - سېتىمدا ئادىل بولۇشى گۈزەل ئەخلاق جۈملىسىگە كىرىدۇ ۋە پەرز ھېسابلىنىدۇ. «قۇرئان كەرىم» سودا - سېتىقتا ئادىل بولمىغانلارنى ئەيىبلەيدۇ:

(ئۆلچەمدە ۋە تارازىدا) كەم بەرگۈچىلەرگە ۋاي! ئۇلار كىشىلەردىن ئۆلچەپ ئالغان چاغدا، تولۇق ئالىدۇ. كىشىلەرگە ئۆلچەپ ياكى تارتىپ بەرگەن چاغدا، كەم بېرىدۇ. ئۇلار بۇيۇك بىر كۈندە تىرىلدىغانلىقىغا ئىشەنمەمدۇ؟

ـــ سۈرە «مۇتەففىفىن»(83 - سۈرە)، 1ـــ5 - ئايەتلەر

شۇڭا، ئىسلام دىنىمىز مۇسۇلمان بەندىنىڭ سودا - سېتىقتا، ئۆلچەم ۋە تارازىدا ئادىل بولماسلىقىنى، ئالدامچىلىق قىلىشىنى چەكلەيدۇ.

مۇسۇلمان بەندە سودا - سېتىقتا ھەرگىزمۇ ئالدامچىلىق قىلماسلىقى، شۇنداقلا، مالنىڭ ئەيىبىنى يوشۇرماسلىقى لازىم. «قۇرئان كەرىم»دە ئېيتىلىدۇكى:

بىر - بىرىڭلارنىڭ مالىلىرىنى ناھەق يەۋالماڭلار.

ـــ سۈرە«بەقەرە»(2 - سۈرە)، 188 - ئايەت

ئۇندىن باشقا، مېلىنى سېتىۋېلىش غەرىزىدە يالغان قەسەم ئىچىشمۇ ئالدامچىلىق قىلمىشى ھېسابلىنىپ، ئاللاھنىڭ غەزىپىگە دۇچار بولىدۇ. ئەبۇ قىتادە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىپ، مەن رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋە سەللەمنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى ئاڭلىغان دەيدۇ: "سىلەر سودىدا كۆپ قەسەم ئىچىشتىن ھەزەر ئەيلەڭلار، قەسەم ئىچىش مالنى ئاۋۇتىدۇ، ئاندىن ئۇ مال تۈزۈپ كېتىدۇ"(مۇسلىم توپلىغان). مۇسۇلمان بولغان ئىكەنمىز، بۇنداق ئالدامچىلىق قىلمىشلاردىن چوقۇم قول ئۈزۈشىمىز لازىم.

سودىدىكى يالغان گەپ قىلىش ۋە ئالدامچىلىق قاتارلىق قىلمىشلار ئاللاھنى ئالدىيالمايدۇ. نۇرغۇن پاكىتلار شۇنى ئىسپاتلايدۇكى، جەمئىيەتتىكى يالغان مال ئىشلەش، يالغان مال سېتىش، باشقىلارنى ئالداش قاتارلىق قىلمىشلار بىر مەھەللىك پايدىغا ئېرىشتۈرىشى مۇمكىن، لېكىن بۇ خىل سودا ئاشكارىلىنىپ قالسا، بۇنداق سودىنى قىلغۇچىلار سودا - تىجارەت سورۇنىدا شەرمەندە بولۇپلا

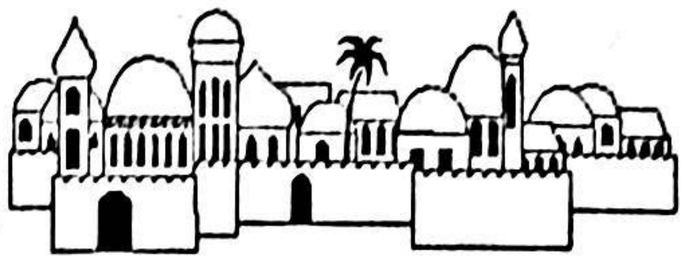

قالماي، ئاخىرەتتە يەنە جازاغا تارتىلىدۇ. يالغان نەرسە ھامان يالغان، يالغان گەپ ھامان يالغاندۇر، بىلۈالغىلى بولمايدىغان ئالدامچىلىق بولمايدۇ. راستچىللىق بىلەن سودا - سېتىق قىلىش گەرچە زاھىرەن جاپالىق كۆرۈنسىمۇ، لېكىن ئۇ، پۈختا، خاتىرجەم ئېلىپ بېرىلىدۇ. پەقەت راستچىللىق بىلەن قىلىنغان سودىلا مۇۋەپپەقىيەتلىك بولالايدۇ. بەزى كىشىلەر گەرچە راستچىل سودا قىلىپ ۋاقتىنچە زىيان تارتقان تەقدىردىمۇ، ئۆز يولىدا چىڭ تۇرۇپ، دۇرۇس ئادەم بولۇپ، سەممىي ئىش قىلىدۇ، مانا بۇلار ئىسلام دىنى تەرغىب قىلىدىغان ياخشى ئادەملەر، شۇنداقلا، جەمئىيەتنىڭ مەدھىيىسىگە ۋە ھۆرمىتىگە سازاۋەر بولىدىغان ئادەملەردۇر.

4. سودا - سېتىقتا راستچىل بولۇشتا، ئۆلچەم - تارازىدا كەم بەرمەسلىك، ئەھدىسىنى بۇزماسلىق لازىم

«قۇرئان كەرىم»دە ئېيتىلىدۇكى:

ئەھدىگە ۋاپا قىلىڭلار، (قىيامەت كۈنى) ئەھدە ئۈستىدە(يەنى ئەھدىگە ۋاپا قىلغان - قىلمىغانلىق ئۈستىدە) ئەلۋەتتە سوئال - سوراق قىلىنىسىلەر. سىلەر(باشقىلارغا ئاشلىق قاتارلىقلارنى) ئۆلچەپ بەرگەندە، تولۇق ئۆلچەڭلار ۋە توغرا تارازىدا تارتىپ بېرىڭلار، بۇنداق قىلىش(سىلەرگە دۇنيادا) ياخشىدۇر، ئاخىرەتلىكىڭلار ئۈچۈن تېخىمۇ ئوبدانىدۇر.

——سۈرە«بەنى ئىسرائىل»(17 - سۈرە)، 34——35 - ئايەتلەر

ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋە سەللەم مۇنداق دېگەن: "راست سۆز كىشىنى ياخشىلىققا يېتەكلەيدۇ، ياخشىلىق كىشىنى جەننەتكە باشلايدۇ، كىشى ھەقىقەتەن راست سۆزلەۋەرسە، ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا راستچىللار قاتارىغا ئۆتىدۇ. يالغانچىلىق كىشىنى گۇناھقا يېتەكلەيدۇ، گۇناھ كىشىنى دوزاخقا ئېلىپ بارىدۇ، كىشى ھەقىقەتەن يالغان سۆزلەۋەرسە ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا كاززاپ دەپ يېزىلىدۇ" (بۇخارى، مۇسلىم توپلىغان).

سودا - سېتىقتا توختامغا قاتتىق ئەمەل قىلىش سەممىيلىكنىڭ ئىپادىسى، شۇنداقلا، مۇسۇلمان بەندە ئەمەل قىلىشقا تېگىشلىك گۈزەل ئەخلاق. توختام بىر تۈرلۈك ئەھدە بولغاچقا، ئۇنى خالىغانچە بۇزۇشقا بولمايدۇ. ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋە سەللەم مۇنداق دېگەن: "مۇناپىقنىڭ بەلگىسى ئۈچ تۈرلۈك بولىدۇ: سۆزلىسە يالغان سۆزلەيدۇ، ۋەدىسىگە ۋاپا قىلمايدۇ، ئامانەتكە خىيانەت قىلىدۇ" (مۇسلىم توپلىغان). مەسىلەن، مالنى سېتىۋالغۇچى مالنىڭ سۈپىتىدە

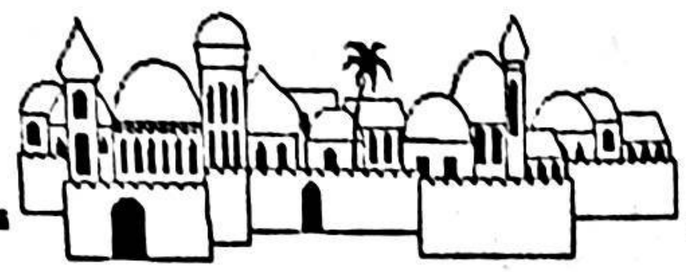

مەسىلە بارلىقىنى بىلىپ تۇرۇپ توختام تۈزۈشكەن بولسا، توختام بويىچە ئىش تۈتۈشى، يېنىۋالماسلىقى كېرەك. ئەگەر مالنىڭ سۈپىتىدە مەسىلە بارلىقىنى بىلمەي تۇرۇپ توختام تۈزۈشكەن بولسا، توختام كۈچكە ئىگە بولۇۋېرىدۇ، لېكىن ئىككى تەرەپ ئالاقىدار مەسىلىلەر ئۈستىدە سۆزلىشىپ، تولۇقلىما تۆلەم بېرىش-بەرمەسلىك توغرىسىدا مەسلىھەتلەشسە بولىدۇ.

ئەھدىگە ئەمەل قىلىش، لەۋزىدە تۇرۇش راستچىللىقنىڭ ئىپادىسى، سودا-تىجارەتتىكى گۈزەل ئەخلاق. ئەنەس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىپ ئېيتىدۇركى، رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋە سەللەم مۇنداق دېگەن: "ئامانەتكە خىيانەت قىلغۇچىدا ئىمان يوق، ۋەدىسىدە تۇرمايدىغان ئادەمدە دىيانەت يوق"(بەيھەقى توپلىغان). ئەگەر ساتقۇچى تەرەپ مالنى توختام بويىچە ئۆز ۋاقتىدا تەمىنلىيەلمىسە، ياكى يۆتكەش جەريانىدا بۇزۇپ قويسا، چوقۇم تۆلەم بېرىشى لازىم. كىشىگە ئامانەتكە قويغان مال ئەگەر بۇزۇلۇپ قالسا، ياكى ئامانەتنى ساقلىغۇچى ئۇنى ئۆزىنىڭ قىلۋالسا، ئامانەتنى ھاۋالە قىلغۇچىمۇ مەسئۇلىيەتنى ئۈستىگە ئېلىشى لازىم.

ھازىر، بىر قىسىم كىشىلەر پۇل تېپىش غەرىزىدە بولۇپ، سودا ئەخلاقىنى نەزەردە تۇتمايۋاتىدۇ، لەۋزىدە تۇرمايۋاتىدۇ، ئىسلام دىنىمىزنىڭ بەلگىلىمىلىرىگە پەرۋا قىلمايۋاتىدۇ. ئەگەر بىز سودا-سېتىقتا راستچىل بولماي، لەۋزىمىزدە تۇرماي، ئالدامچىلىق، كۆز بويامچىلىق قىلىپ، يالغان، ساختا، ناچار، سۈپەتسىز مالالارنى بازارغا سالساق، بۇ قىلمىشلارنى يەككىلەرنىڭ قىلغانلىرىمىز سودا-تىجارەت سورۇنىدا ئورۇن ئىگىلىيەلمەيمىز، ئېغىرراق قىلغانلىرىمىز قانۇنغا مۇخالىپ ئىش قىلغان بولۇپ، جازاغا تارتىلىمىز. چۈنكى، بۇلارنىڭ ھەممىسى ئاللاھ تائالا مەنئى قىلغان قىلمىشلار بولۇپ، بۇنداق قىلىش ئىمانىنىڭ مۇستەھكەم ئەمەسلىكىنىڭ ئىپادىسى، شۇڭا بۇنداق قىلغانلار ئاخىرەتتە ئاللاھنىڭ جازاسىغا تارتىلىدۇ. بۇنداق قىلمىشلار "باشقىلارغا، ئۆزىگە ۋە جەمئىيەتكە زىيان يەتكۈزىدىغان" قىلمىشلار ھېسابلىنىدۇ. ئىسلام دىنى مۇسۇلمان بەندىنىڭ مال-بايلىقا قانۇنلۇق يول بىلەن ئىگە بولۇشنى، قانۇنلۇق سودا-سېتىق قىلىش، ھالال ئەمگىكى ئارقىلىق قانۇنلۇق بايلىقا ئېرىشىشنى تەلەپ قىلىدۇ.

«قۇرئان كەرىم»دە ئېيتىلىدۇكى:

ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى نۇرغۇن كىشىلەرنىڭ گۇناھقا، زۇلۇم سېلىشقا ۋە ھارام يېيىشكە ئالدىرايدىغانلىقىنى كۆرسەن، ئۇلارنىڭ قىلمىشلىرى نېمىدېگەن يامان!

——سۈرە« مائىدە»(5-سۈرە)، 62-ئايەت

شۇڭا، سودا-سېتىقتىكى ئالدامچىلىق، پاراخورلۇق قىلمىشلىرىنىڭ ھەممىسى ھارام ھېسابلىنىدۇ. ئەگەر سودا سەممىيلىك بىلەن قىلىنماي،

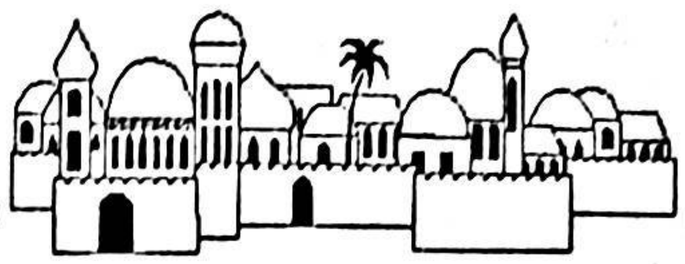

بىر-بىرىنى ئالداش بىلەن قىلىنسا، ئاخىردا ئىككىلا تەرەپكە ئېغىر زىيان يېتىپ، ھەم جەمئىيەت مەنپەئەتىگە ئېغىر شىكىلى ھەم ئاللاھنىڭ رازىلىقىغا ئېغىر شكىلى بولمايدۇ.

ئىسلام دىنى مۇسۇلمانلارنىڭ سودا-تىجارەت قىلىشىنى تەرغىب قىلىدۇ، لېكىن شۇنىڭ بىلەن بىرگە، سودا-تىجارەت توغرىسىدا بىرمۇنچە بەلگىلىمىلەرنىمۇ بېكىتىپ، بىز مۇسۇلمانلاردىن ئىسلام دىنىنىڭ سودا-تىجارەت ئەخلاقىغا ئەمەل قىلىشىنى، ئەخلاق ئۆلچىمىنى ئىگىلەشنى تەلەپ قىلىدۇ. مۇسۇلمانلارنىڭ مال-بايلىققا ئېرىشىشى، سودا-تىجارەت پائالىيەتلىرى بىلەن شۇغۇللىنىشىدا، ئۇلارنىڭ ئىمان ئەقىدىسى بىلەن ھەقلىق ئېرىشكەن پايدىسى بىر-بىرىگە زىت كەلمەيدۇ، بۇ يەردىكى مەسىلە پەقەت ئۇلارنىڭ مۇناسىۋەتلىك قانۇنغا ئەمەل قىلغان-قىلمىغانلىقى، ئىسلام دىنىنىڭ سودا-تىجارەت قائىدىسىگە ئەمەل قىلغان-قىلمىغانلىقى مەسىلىسىدۇر.

سودا-سېتىقتا ئالدامچىلىق قىلىدىغانلار، يالغان مال ئىشلەپ، يالغان مال ساتىدىغانلار، دۆلەتنى، خەلقنى ئالدايدىغانلار زۇلۇم قىلغۇچىلار ھېسابلىنىدۇ، ئۇلار ھاياتىي دۇنيادا قانۇنىنىڭ جازاسىغا تارتىلىپلا قالماي، ئاخىرەتتە يەنە يامان ئاقىۋەتكە دۇچار بولىدۇ. سودا-سېتىقتا راستچىل بولۇپ، لەۋزىدە تۇرىدىغانلار بولسا مۇۋەپپەقىيەت قازانغۇچىلار بولۇپ، ئۇلار ھاياتىي دۇنيادا مول مەنپەئەتكە، ئاخىرەتتە ياخشى مۇكاپاتقا مۇشەررەپ بولىدۇ.

ئى پەرۋەردىگار! سودىگەر مۇسۇلمانلارنى راستچىل سودا-تىجارەتچىلەردىن، ھاياتىي دۇنيادا مەنپەئەتكە ئېرىشىدىغان، ئاخىرەتتە مۇكاپاتقا مۇشەررەپ بولىدىغان، ئىككى ئالەملىك بەخت-سائادەتكە ئىگە بولىدىغانلاردىن قىلغايسەن — ئامىن!

(«يېڭى ۋەز-تەبلىغەر» 3-توپلامدىن)

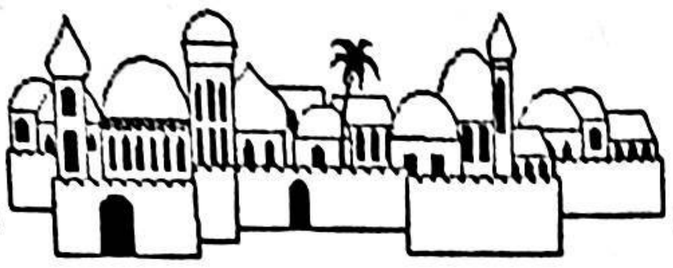

ئىسلام دىنىدىكى خەير ـ ئېھسان توغرىسىدا

قۇربانجان يۈسۈپ

بسم الله الرحمان الرحيم

ئىسلام دىنىمىز «قۇرئان كەرىم» ۋە ھەدىس شەرىفتە مۇسۇلمانلارنى دائىم ياخشى ئىشلارنى قىلىشقا، يامان ئىشلاردىن ئۆزلىرىنى چەتكە ئېلىشقا تەشەببۇس قىلىدۇ، بولۇپمۇ كەمبەغەل ـ مىسكىن، بىچارىلەرنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئېلىشقا، ئۇلارغا ئالاھىدە كۆڭۈل بۆلۈشكە، ئىقتىسادىي جەھەتتىن ياردەم بېرىشكە رىغبەتلەندۈرىدۇ. شۇڭا بىز كىشىلەرگە ياخشىلىق قىلماقچى بولغىنىمىزدا، بىز قىلماقچى بولغان ئىشنىڭ ھەقىقىي ياخشى ئىش ئىكەنلىكىنى ھەم ئۆز جايىدا بولىدىغانلىقىنى بىلۈۋېلىشىمىز كېرەك. شۇنداق قىلغاندا، بىزنىڭ قىلغان ئىشلىرىمىز خەير ـ ئېھسان دائىرىسىگە كىرىپ، ئاللاھ تائالانىڭ دەرگاھىدا مەقبۇل ئىش بولىدۇ. ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېگەن:

ياخشى ئىشقا ۋە تەقۋادارلىققا ياردەملىشىڭلار، گۇناھقا ۋە زۇلۇمغا ياردەملەشمەڭلار.

ـــسۈرە« مائىدە»(5 ـ سۈرە)، 2 ـ ئايەت

بۇ ئايەتنىڭ مەزمۇنىدىن شۇنى چۈشىنىۋالىمىزكى، بىز كىشىلەرگە ياردەملەشمەكچى بولغاندا، ياردەم بەرمەكچى بولغان ئىشىمىزنىڭ ھەقىقەتەن ياخشى ئىش ياكى يامان ئىش ئىكەنلىكىنى ئوچۇق بىلۈۋېلىشىمىز كېرەك. ياردەم بېرىشكە لايىق كىشىلەرگە ياردەم بېرىشىمىز، ھەمكارلىشىشقا تېگىشلىك ئىشلاردا ھەمكارلىشىشىمىز، باشقىلارغا ياخشىلىق قىلدىم ياكى ھەمكارلاشتىم دەپ ياردەم ئېلىشقا سالاھىيىتى يوق كىشىلەرگە ياماق ئىشلار ئۈستىدە ھەمكارلىشىپ قويۇپ، ئۆزىمىزگە زۇلۇم قىلىپ قويۇشتىن ساقلىنىشىمىز كېرەك. ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېگەن:

ئاللاھقا ئىبادەت قىلىڭلار، ئۇنىڭغا ھېچ نەرسىنى شېرىك كەلتۈرمەڭلار، ئاتا ـ ئاناڭلارغا، خىش ـ ئەقرىبالىرىڭلارغا، يېتىملەرگە، مىسكىنلەرگە، يېقىن قوشنىغا، يىراق قوشنىغا، يانداشكى ھەمراھقا(يەنى سەپەرداشقا، ساۋاقداشقا) مۇساپىرغا، قول ئاستىڭلاردىكى قۇل ـ چۆرىلەرگە ياخشىلىق قىلىڭلار، شۇبھىسىزكى، ئاللاھ مۇتەكەببۇر ماختانچاقنى ياقتۇرمايدۇ.

ـــسۈرە«نىسا»(4 ـ سۈرە)، 36 ـ ئايەت

يۇقىرىقى ئايەتتە ئاللاھ تائالا ياخشىلىق قىلىشقا تېگىشلىك بولغان كىشىلەرنى

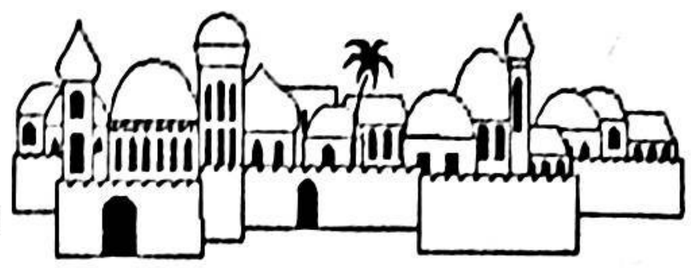

بايان قىلىپ ئۆتكەن. لېكىن بۇنىڭدىكى بىردىنبىر شەرت ئالدى بىلەن بىزنىڭ پەرۋەردىگارىمىز ئاللاھ تائالانى بارلىق سۈپەتلىرى بىلەن تولۇق ئېتىراپ قىلىش ھەمدە ئۆز لايىقىدا ئۇنىڭغا ئىبادەت قىلىش، ئۇ بۇيرۇغان ئىشلارنى ئورۇندىش، ياندۇرغان ئىشلاردىن ئۆزىنى چەتكە ئېلىشتىن ئىبارەت. شۇنداق قىلغاندا، بىزنىڭ بۇ دۇنيادا قىلغان ياخشى ئىشلىرىمىز بۇ دۇنيادىمۇ، ئاخىرەتتىمۇ بىزگە بەخت ـ سائادەت ئېلىپ كېلىدۇ. بۇ شەرتنى تولۇق ھازىرلىماي تۇرۇپ، بۇ دۇنيادا قىلغان ياخشى ئىشلىرىمىز پەقەت مۇشۇ دۇنيادىلا مەلۇم دەرىجىدە ئەسقاتىدۇ، ئاخىرەتتە ئەسقاتمايدۇ. شۇڭا بىزنىڭ قىلغان ياخشى ئىشلىرىمىزنىڭ بۇ دۇنيا، ئاخىرەتتە نەتىجىلەرگە ئېرىشىشى ئۈچۈن چوقۇم ئاللاھ تائالاغا بولغان ئىمانىمىز ساپ بولۇشى ھەم ئەمەلىي ئىبادەتلىرىمىز ئارقىلىق دىلىمىزدىكى ئىمانىنى ئىپادىلىشىمىز كېرەك. مۇشۇنداق قىلغاندا، قىلغان ياخشى ئىشلىرىمىزنىڭ مېۋىسىنى بۇ دۇنيا، ئاخىرەتتە تەڭ كۆرەلەيمىز ھەم ئۆزىمىزدە ئادەم بالىسىدا بولۇشقا تېگىشلىك ئىنسانلىق غۇرۇرىمىزنى تۇرغۇزالايمىز. ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېگەن:

جمى ھەمدۇسانا ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارى ئاللاھغا خاستۇر. ئاللاھ ناھايىتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىباندۇر. قىيامەت كۈنىنىڭ ئىگىسىدۇر. (رەببىمىز) سائىلا ئىبادەت قىلىمىز ۋە سەندىنلا ياردەم تىلەيمىز.

——سۈرە«فاتىھە»(1 ـ سۈرە)، 2—5 ـ ئايەتلەر

بۇ ئايەتلەرنىڭ مەزمۇنىغا ئاساسەن، بىزنىڭ ئاللاھ تائالاغا بولغان ئىمانىمىز كامىل بولسىلا، ئۇنىڭ ناھايىتى رەھىملىك ۋە شەپقەتلىك ئىكەنلىكىنى ھەم ئاخىرەت كۈنىنىڭ ئىگىسى ئىكەنلىكىنى تولۇق چۈشىنىپ، ھەم شۇنداق ئىكەنلىكىگە ئىشىنىپ، پەقەت ئۇنىڭغىلا ئىبادەت قىلىپ، ھەرقانداق قىيىن ئەھۋاللاردا ئۇنىڭدىنلا ياردەم تەلەپ قىلىپ، ئۆز غۇرۇرىمىزنى ساقلاپ قالالايمىز ھەم ئىنسانلىق غۇرۇرىمىزغا تېگىدىغان بەزى ئىشلاردىن خالىي بولالايمىز. ھەقىقىي ئىمانى بار كىشىنىڭ ئېڭىدا ئاللاھ تائالا يارىتقان بىر مەخلۇقنىڭ قولىدىن كېلىدىغان ياخشىلىقنىڭ قانچىلىك ئىكەنلىكى ناھايىتى ئوچۇق بولىدۇ. شۇڭا ئۇ كىشى باشقا كىشىلەردىن ياردەم تەمە قىلمايدۇ، پەقەت ئاللاھ تائالاغىلا ئىلتىجا قىلىپ ياردەم سوراش بىلەن بىرگە، ئۆزىنىڭمۇ تىرىشچانلىق كۆرسىتىشى كېرەكلىكىنى زۆرۈر دەپ قارايدۇ. مەن بۇ يەردە ئاللاھ تائالا ئالدىنقى ئايەتتە بايان قىلغان ياخشىلىق قىلىش زۆرۈر بولغان سەككىز خىلدىكى كىشىلەرنى قىسقىچە بايان قىلىپ ئۆتىمەن.

1. ئاتا ـ ئانىغا ياخشىلىق قىلىش:

ئاتا ـ ئانا بولسا، بالىسىغا ئەڭ يېقىن كىشىلەر بولۇپ، ياخشىلىق قىلىشقا ئەڭ لايىق ھەم ئەرزىيدىغان كىشىلەردۇر. چۈنكى ئۇلار ئىككىسى بالىسى تۇغۇلۇپ، ئۆسۈپ يېتىلىپ، قۇرامىغا يېتىپ، يارىملىق ئادەم بولۇپ چىقىشقا سەۋەبچى

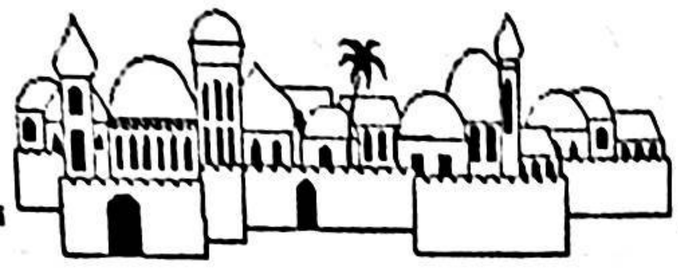

بولىدۇ. ھەم ئۇلار ئىككىسى بۇ جەريانداۋ ئۇرغۇنلىغان قىيىنچىلىقلارنى، جاپا-مۇشەققەتلەرنى تارتىدۇ، كۆپلەپ بەدەل تۆلەيدۇ. شۇڭا ئۇلارغا پۈتۈن ۋۇجۇدىمىز بىلەن ياخشىلىق قىلىشىمىز، دىنىمىزغا خىلاپ بولمىغان توغرا ئىشلاردا بويسۇنۇشىمىز، ئۇلارنىڭ ھۆرمەتلىشىمىز، ئۇلارنىڭ كۆڭلىنى خۇش قىلىدىغان ئىشلارنى، سۆزلەرنى كۆپلەپ قىلىپ بېرىشىمىز كېرەك.

2. خىش-ئەقرىبالارغا(ئۇرۇق-تۇغقانلارغا) ياخشىلىق قىلىش:

ئۇرۇق-تۇغقانلار بىزنىڭ ئاتا-ئانىمىزدىن كېيىنلا بىزگە ئەڭ يېقىن كىشىلەر بولۇپ، ئۇلار بىزنىڭ نام-شۆھرىتىمىزگە بۇاستە مۇناسىۋەتلىك بولىدۇ ھەم مەلۇم دەرىجىدە تەسىر كۆرسىتىدۇ. شۇڭا تۇغقانلار ئارا ھەر جەھەتتىن ھەمكارلىشىش، يار-يۆلەك بولۇش، بېرىش-كېلىش قىلىش، يوقلىشىپ تۇرۇش كېرەك.

3. يېتىملەرگە ياخشىلىق قىلىش:

يېتىم-يېسىرلار بولسا، ياش قۇرامىغا يېتىشتىن بۇرۇن ئاتا-ئانىسىدىن ئايرىلىپ قالغان بالىلار بولۇپ، ئۇلار بۇنداق ۋاقىتتا سىستېمىلىق بىر تەربىيىلىگۈچىگە ئېھتىياجلىق بولىدۇ. شۇڭا شارائىتى بار كىشىلەر بۇ بالىلار ئۆزىنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالىغۇدەك دەرىجىگە بېرىۋالغۇچە ئۇلارغا يارەمدە بولۇشى، ئۇلارنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئېلىپ قويۇشى، جەمئىيەتكە يارامليق ئادەم بولۇپ تەربىيىلىنىپ چىقىشىغا يار-يۆلەك بولۇشى كېرەك. ئەگەر بۇ بالىلار تاشلىنىپ كەتسە، جەمئىيەت تەرتىپىنى بۇزىدىغان يامان ئەخلاقلىق كىشىلەر قاتارىغا كىرىپ قىلمىشى مۇمكىن.

4. مىسكىنلەرگە ياخشىلىق قىلىش:

مىسكىنلەر بولسا، تۇرمۇش قىيىنچىلىقىدىن ئۆزلىرىنىڭ كۈندىلىك ئېھتىياجىغا لازىملىق ماددىي ئەشيالارغا ئىگە بولالمايدىغان كىشىلەر بولۇپ، ئۇلار ئىككى خىل بولىدۇ: بىرى قانچە تىرىشچانلىق كۆرسەتسىمۇ تۇرمۇشىدا يەنىلا مىسكىنلىك دەرىجىدە تۇرىدىغان كىشىلەر. بۇ خىلدىكى كىشىلەرگە مەلۇم دەرىجىدە ماددىي ئەشيالار بىلەن ياكى ئىقتىسادىي جەھەتتىن ياردەم بېرىش كېرەك. يەنە بىرى بولسا، ئۆزلىرىنىڭ ھۆرۈنلۈقىدىن ئىشلىمەي-تىرىشماي مىسكىنلىك ھالىغا چۈشۈپ قالغان كىشىلەر بولۇپ، بۇ خىلدىكى كىشىلەرگە ئەڭ ياخشىسى مەنۇي جەھەتتىن يول كۆرسىتىپ، مىسكىنلىكتىن قۇتۇلۇشىنىڭ چارە-تەدبىرلىرىنى ئۆگىتىپ قويۇش كېرەك.

5. قوشنىلارغا ياخشىلىق قىلىش:

قوشنىلار ئارا ياخشى ئۆتۈش كېرەك. ئۇلار مەيلى تۇغقانلاردىن بولسۇن ياكى ياتلاردىن بولسۇن، ئۆز مىللىتىدىن بولسۇن ياكى يات مىللەتتىن بولسۇن، ئۇلار بىلەن ئۆزئارا چىقىشىپ، ئۆزئارا ئارىلىشىپ، تاسادىپىي ئىشلاردا ھەمدەمدە بولۇشۇپ ئۆتۈش كېرەك. مۇشۇنداق قىلغاندا، ئادەم ئۆزىگە خاتىرجەم، تىنچ، ئىناق تۇرمۇش مۇھىتى يارىتالايدۇ.

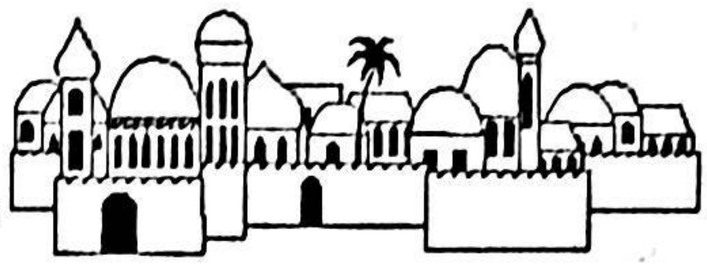

6. هەمراھ (ساۋاقداش، سەپەرداش)قا ياخشىلىق قىلىش:

ئۇلار سەپەر قىلىش ياكى ئوقۇش جەريانىدا ئوخشاش بولمىغان قىينچىلىقلارغا دۇچار بولۇپ تۇرىدۇ. ئەل-يۇرتىدىن ئايرىلغان، ئۇرۇق-تۇغقانلار يىراقتا قالغان ئەھۋال ئىچىدە ئۆزئارا ھەمكارلىشىشقا موھتاج.

7. مۇساپىرلار(سەرگەردانلار)غا ياخشىلىق قىلىش:

ئۇلار يول ئۈستىدە ئۆز مال-دۇنياسىدىن ۋە يۇرتىدىن ئايرىلىپ قالغان يولۇچىلار بولۇپ، بۇنداق كىشىلەر ئۆز مال-دۇنياسىنى قولىغا ئېلىۋالغۇچە ياكى يۇرتىغا بېرىۋالغۇچە ئۇلارغا ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە يارەمدە بولۇش كېرەك.

8. قۇل-چۆرىلەرگە(قول ئاستىدىكى خادىملارغا) ياخشىلىق قىلىش:

ھەرقانداق بىر كىشى ئۆز قول ئاستىدىكى خىزمەتچى خادىملارغا ھەر جەھەتتىن ئادىللىق بىلەن مۇئامىلىدە بولۇشى، ھەرگىز قاتتىق قوللۇق قىلماسلىقى كېرەك. چۈنكى ئۇلارمۇ بىزگە ئوخشاش ئىنسان بولغانلىقى ئۈچۈن، ئۇلارنى قولۇمدىن كەلدى دەپ خالىغانچە خارلاشقا بولمايدۇ.

دېمەك، بىز ياخشىلىق قىلىشتا، ئاتا-ئانىدىن باشلاپ بۇ دۇنيادىكى بارلىق كىشىلەرگە ۋە باشقا جانلىق نەرسىلەرگە قۇدرىتىمىزنىڭ يېتىشىچە يارەمدە بولۇشىمىز كېرەك. ياخشىلىق قىلىشنىڭ چېكى يوق بولۇپ، ئادەتتە كىشىنى خۇش قىلىدىغان بىر ئېغىز سۆزنى قىلساقمۇ ياخشىلىق ھېسابلىنىدۇ. شۇڭا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىزگە مۇنداق دەپ كۆرسەتكەن: "ياخشى سۆزمۇ سەدىقە بولىدۇ"؛ "سەن ياخشى ئىشلار قاتارىدا بولغان ھەرقانداق بىر ئىشنى كىچىك سانىما، گەرچە سەن قېرىندىشىڭغا تەبەسسۇم چىرايىڭنى كۆرسىتىشىڭمۇ كۇپايە"؛ "كىمكى بىر كىشنى ياخشى بىر ئىشقا باشلاپ قويسا، ئۇ كىشىگە ئاشۇ ياخشى ئىشنى قىلغان كىشىگە ئوخشاش ئەجر-ساۋاب بېرىلىدۇ".

دېمەك، بۇ ھەدىسلەردىن بىز ياخشىلىقنىڭ تۈرىنىڭ كۆپلۈكىنى، چېكىنىڭ يوقلۇقىنى، بۇ ياخشىلىقنىڭ ئىنسانلار قەلبىدىكى ساپ ئەقىدە، ساپ نىيەت ۋە سەمىمىيەتلىكتىن چىقىدىغانلىقىنى ھەتتا قولىمىزدىن ياخشىلىق كەلمىسە، باشقىلارغا يامانلىق يەتكۈزمىسەكمۇ، دەل شۇنىڭ ياخشى ئىش بولىدىغانلىقىنى چۈشىنىۋالالايمىز. بىز بۇ دۇنيادا تۇرى چەكسىز بولغان ياخشى ئىشلارنى قىلغىنىمىزدا، بۇ ئىشلارنىڭ ھوسۇلىنى، مېۋىسىنى ۋە نەتىجىسىنى كۆرۈشىمىز ئۈچۈن، تۆۋەندىكى ئىشلارغا دىققەت قىلىشىمىزغا توغرا كېلىدۇ:

ئاللاھ تائالانىڭ بۇ تەبىئەت دۇنياسىغا بېكىتىۋەتكەن قانۇنىيىتى بويىچە ئېيتقاندا، ھەربىر شەيئىنىڭ، جۈملىدىن ھەربىر ئىنساننىڭ شانلىق ۋە خارابلىق دەۋرلەرنى بېشىدىن ئۆتكۈزۈشى مۇقەررەر. شۇڭا بىز ھەرقانداق بىر كىشىگە

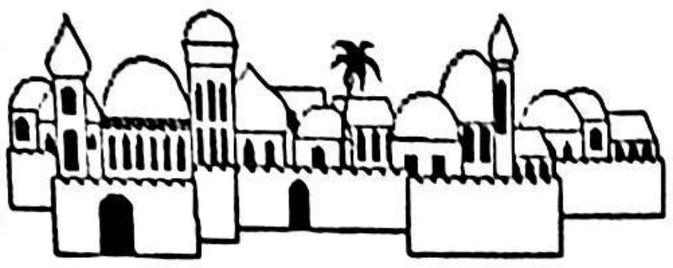

ياخشىلىق قىلساق ئارقىدىن مىننەت قىلىپ، ئۇ كىشىنىڭ ئابرۇيىغا، غۇرۇرىغا تېگىدىغان سۆزلەرنى قىلىپ قويۇشتىن، بولۇپمۇ "مەن پالانى كىشىگە ئۆز ۋاقتىدا مۇنداق ـ مۇنداق ئىشلارنى قىلىپ بەرگەن، بۈگۈنكى كۈندە ھال كىرىپ بىزنى تونۇمايدىغان بولۇپ قالدى"،دېگەندەك گەپلەرنى قىلىپ، قارشى تەرەپكە زەربە بېرىدىغان ئەھۋاللاردىن ساقلىنىشىمىز كېرەك. بىزمۇ ئاشۇنداق قاتتىق كۈنلەرنى كۆرگەن ۋاقىتلاردا باشقىلار تەرەپتىن ياردەم قىلىنغانلىقىمىزنى، خۇددى ئاشۇ كىشىلەرگە ئوخشاش قىينىچىلىقلارنى باشتىن ئۆتكۈزگەنلىكىمىزنى ھەرگىزمۇ ئېسىمىزدىن چىقىرىپ قويماسلىقىمىز، ئىنسانلارنىڭ بۇ دۇنيادا دائىم بىر ـ بىرىگە ئېھتىياجلىق بولىدىغانلىقىنى چۈشىنىمىز، شۈكا ئاقلانىلىك بىلەن مۇئامىلە قىلىپ، ئۆزىمىزنىڭ ۋە باشقىلارنىڭ غۇرۇرىغا تېگىدىغان، ئۇلارنىڭ قەدىر ـ قىممىتىنى چۈشۈرىدىغان ھەرقانداق گەپ ـ سۆز، ئىش ـ ھەرىكەتلەردىن خالىي بولۇشىمىز كېرەك. بىزگە ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە كۆپ يوليورۇقلارنى بەرگەن:

پۈل ـ مېلىنى ئاللاھ يولىدا سەرپ قىلىدىغان، ئارقىسىدىن ئۇنىڭغا مىننەت قىلمايدىغان ۋە(خەير ـ ساخاۋەتنىگە ئېرىشكەنلەرنى) رەنجىتمەيدىغان كىشىلەر پەرۋەردىگارىنىڭ دەرگاھىدا ساۋاب تاپىدۇ، ئۇلارغا(قىيامەت كۈنى) قورقۇنچ ۋە غەم قايغۇ بولمايدۇ. ياخشى سۆز ۋە كەچۈرۈش كېيىن ئەزىيەت يەتكۈزىدىغان سەدىقىدىن ئەۋزەلدۇر. ئاللاھ(بەندىلەرنىڭ سەدىقىسىدىن) بىھاجەتتۇر، ھەلىمدۇر(يەنى ئەمرىگە خىلاپلىق قىلغانلارنى جازالاشقا ئالدىراپ كەتمەيدۇ). ئى مۆمىنلەر! پۈل ـ مېلىنى كىشىلەرگە كۆرسىتىش ئۈچۈن سەرپ قىلىدىغان، ئاللاھقا ۋە ئاخىرەت كۈنىگە ئىمان كەلتۈرمەيدىغان كىشى(نىڭ قىلغان ئەمەلىنى بىكار قىلىۋەتكىنىگە) ئوخشاش، بەرگەن سەدىقىلارنى مىننەت قىلىش ۋە ئەزىيەت يەتكۈزۈش بىلەن بىكار قىلىۋەتمەڭلار.

ـــسۈرە«بەقەرە»(2 ـ سۈرە)، 262 ـــ 264 ـ ئايەتلەر

بىز بۇ ئايەتلەرنىڭ مەزمۇنىدىن ياخشى ئىش قىلىپ قويۇپ، كەينىدىن مىننەت قىلىشنىڭ ئېغىر ئىكەنلىكىنى، ئۇنىڭ قىلغان ياخشى ئىشلىرىنى بىكار قىلىپ، ئەجر ـ ساۋابنى يوقىتىدىغانلىقىنى ئايدىڭلاشتۇرۇۋالالايمىز، شۇنداقلا بىز يەنە باشقىلارغا ياخشىلىق قىلىشنىڭ ئاللاھ تائالا بېكىتىپ بەرگەن ئۆلچەملىرىنى، پرىنسىپلىرىنى ئىنچىكىلەپ تەپەككۇر قىلىدىغان بولساق، ئىسلام دىنىمىزنىڭ نەقەدەر ئۇلۇغ دىن ئىكەنلىكىنى، ئىنسانپەرۋەرلىك ئىشلىرىغا نەقەدەر ئەھمىيەت بېرىدىغانلىقىنى، ئەگەر ئىنسانلار مۇشۇ تۈزۈم، مۇشۇ پرىنسىپلار بويىچە ماڭىدىغانلا بولسا، جەمئىيىتىمىزنىڭ ئىناق، دوستلۇق ـ ھەمكارلىق مۇھىتى ئېچىدىكى نەمۇنە جەمئىيەتكە ئايلىنىدىغانلىقىنى چۈشىنىۋالالايمىز.

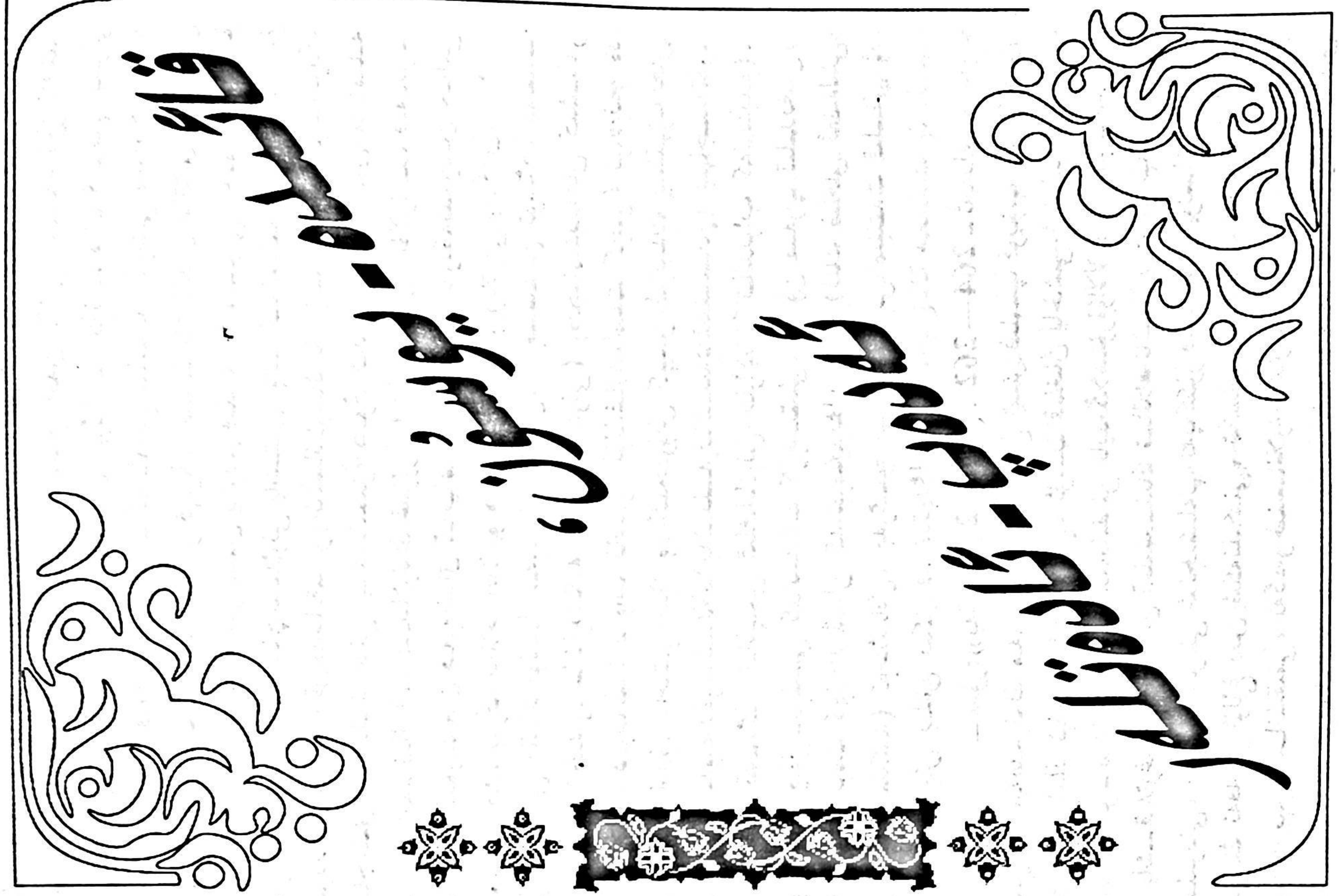

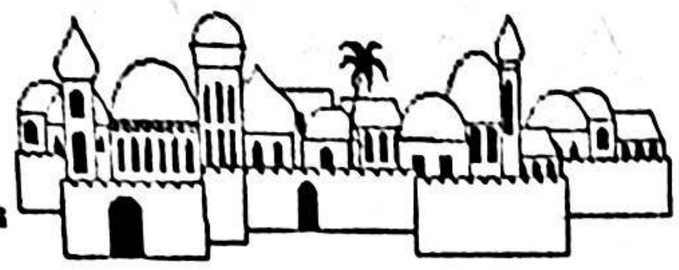

ئەخلاق پەزىلەت ۋە ئۆيگە كىرىش ئەدەپلىرى

ياقۇپ ھەمدۇللا

بسم الله الرحمن الرحيم

ئەدەپ - ئەخلاق ئىنسان تەبىئىتىگە سىڭىپ كۆندىلىك ئەمەلىيىتىدە ئىپادىلىنىپ تۇرىدىغان ھەرىكەت ھالىتى بولۇپ، ئۇ ئىنسانىنىڭ ئادەتمىلىك بەلگىسى، ئىنسان قەلبىنىڭ زىننىتى. ئەدەپ - ئەخلاقلىق ئادەملەر ھەمىشە ياخشى ئىشلارنى كۆپ قىلىدۇ، گۈزەل، چىرايلىق سۆز - ھەرىكەتلەرنى ئومۇملاشتۇرىدۇ، گۈزەل خۇي - پەزىلەتنى ھەممىدىن ئەلا بىلىدۇ، ياخشى پەزىلەتلىك كىشىلەرنى ئۈلگە قىلىدۇ، گۈزەللىكنى سۆيىدۇ، كۆندىلىك ئىجتىمائىي مۇناسىۋەت، سۆز - مۇئامىلە، سۆز - ھەرىكىتىدە گۈزەل ئەدەپ - ئەخلاق نامايان بولۇپ تۇرىدۇ. ئىنسان روھىي دۇنياسىنى گۈزەل ئەدەپ - ئەخلاق بىلەن زىننەتلىگەندىلا جەمئىيەتتە ئىش - ھەرىكىتى گۈزەل، سۆز - ئىبارىسى گۈزەل، مۇھىتى گۈزەل بولالايدۇ. ئىپپەت - ھايالىق، گۈزەل غايىلىك، قايتىماس ئىرادىلىك، چىدام - غەيرەتلىك، سەۋرى - تاقەتلىك، تىرىشچان، ئىجتىھاتلىق، سەممىي - ساداقەتلىك، كەمتەر، ئېھتىياتچان، ئىشچان، ئەپۇچان، مۇلايىم، ئېغىر - بېسىق، روھىي دۇنياسى مۇكەممەل ئادەم بولالايدۇ. ئەكسىچە ئەدەپ - ئەخلاق تەرىبىسىگە سەل قارالسا گۈزەللىك سەتلىككە، ياخشىلىق يامانلىققا ئاينىپ ئۆزگىرىدۇ. ئەخلاقسىز ئادەم يامان ئىش، يامان خۇي، يامان ئىللەتنى ئادەتكە ئايلاندۇرۇۋالىدۇ. بۇنداقلار ئىش - ھەرىكىتى ئەسكى، سۆزلىرى قوپال، بىھايا، پەسكەش، نومۇسسىز، ۋىجدانسىز، رەھىمسىز، ساختىپەز، ۋاپاسىز، يالغانچى، ئالدامچى، ئاچكۆز، نەپسانىيەتچى، مەنمەنچى، چېقىمچى، بېخىل، جېدەلخور، كەيپۇاز، . . . قاتارلىق گۇناھ - مەئسىيەت، خاتا - جىنايەت يولىغا كىرىپ قالىدۇ، نەتىجىدە ئائىلىنىڭ خاتىرجەملىكى، يۇرتنىڭ ئامانلىقى بۇزۇلىدۇ.

ئىسلام دىنى ئەدەپ - ئەخلاق تەرىبىسىگە ئىنتايىن ئەھمىيەت بېرىدۇ. ئىسلام دىنىنىڭ ئاساسلىق مەنبەسى، تەڭداشسىز مۇقەددەس كىتابى «قۇرئان كەرىم» مۇسۇلمانلارنىڭ ئەخلاق تەربىيە پروگراممىسى، مۇسۇلمانلارنىڭ روھىي دۇنياسىنى يورۇتۇپ تۇرىدىغان ئىلاھى نۇر. مۇسۇلمانلارنىڭ پاك ئىمانىنى، ئېسىل پەزىلىتىنى، گۈزەل ئىش - ھەرىكىتىنى ئۆلچەيدىغان مىزان.

بىزنىڭ رولچىمىز، يېتەكچىمىز، يولباشچىمىز مۇھەممەد سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋە سەللەم گۈزەل ئەخلاق جەھەتتە يۇكسەك ئۈلگىمىز. ئاللاھ: ”(ئى

مۇھەممەد!) سەن ھەقىقەتەن بۇيۇك ئەخلاققا ئىگىسەن"{سۈرە«قەلەم» (68 ـ سۈرە)، 4 ـ ئايەت} دەپ ماختىغان ھەم: "ياخشى ئىش بىلەن يامان ئىش باراۋەر بولمايدۇ. ياخشى خىسلەت ئارقىلىق(يامان خىسلەتكە) تاقابىل تۇرغىن"{سۈرە «فۇسسىلەت»(41 ـ سۈرە)، 34 ـ ئايەت}دەپ ئەمر قىلغان ئۇلۇغلۇك زات. گۈزەل خۇلق، ياخشى ئەخلاقتىن تەلىم بەرگۈچى پەيغەمبىرىمىز: "مەن ھەقىقەتەن گۈزەل ئەخلاقنى ئۇمۇملاشتۇرۇش ئۈچۈن ئەۋەتىلدىم" دېگەنىدى. گۈزەل ئەخلاق مۇسۇلمانىنىڭ بەلگىسى، ياخشى ئەمەلنىڭ ئەۋزىلى، جەننەتنىڭ بېلىتى. ئابدۇللا ئىبنى ئەمر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى مۇنداق دېگەن: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ناچار سۆز، ناچار ئىشلاردىن يىراق ئىدى، ئۇ زات مۇنداق دەيتتى: "ئىچىڭلاردىكى كىشىلەرنىڭ ياخشىلىرى ئەڭ گۈزەل ئەخلاقلا ئىگە بولغانلاردۇر"(بۇخارى توپلىغان). پەيغەمبىرىمىزدىن، جەننەتكە كىرگۈزىدىغان ئەڭ ياخشى ئەمەل قايسى؟ دەپ سورالغاندا: "ئاللاھقا تەقۋادارلىق قىلىش ۋە گۈزەل ئەخلاق" دېگەنىدى(بۇخارى توپلىغان).

ئىمانى كۈچلۈك، ئېتىقادى پاك، ئىخلاسمەن مۇسۇلمانلار ئاللاھ ۋە ئۇنىڭ ئەلچىسى بۇيرۇغانىنى ئاللاھنىڭ رازىلىقى ئۈچۈن جان دىل بىلەن ئورۇنلايدۇ. ئاللاھ ۋە ئۇنىڭ ئەلچىسى چەكلىگەننى ھەرگىز قىلمايدۇ. ئاللاھ ئالدىدا ئەدەپلىك بولۇش، بەندىلەر ئۆزئارا ئىجتىمائىي ئالاقە، كۈندىلىك مۇئامىلىدە ئەدەپلىك بولۇش، ھەممە سۆز ـ ھەرىكەتتە ئەدەپ ـ ئەخلاقنى ئۆلچەم قىلىش، شەرىئەت بېكىتكەن قائىدە ـ رەسمىيەتلەرگە ئاڭلىق بويسۇنۇشنى تەۋسىيە قىلىدۇ. ئەدەپ ـ ئەخلاقلىق بولغاندىلا ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا دەرىجىسى يۇقىرى، بەندىلەر ئارىسىدا ئىناۋىتى ئۈستۈن بولىدۇ. ئاللاھنىڭ رەھمىتى، بەرىكىتىگە نائىل بولىدۇ.

مۇسۇلمانلارنىڭ ئەنئەنىلىرى، گۈزەل ئەدەپ ـ قائىدىلىرى ئىنتايىن كۆپ: مېھمان بولۇش، ئولتۇرۇش، يەپ ـ ئىچىش، سۆزلىشىش، ئۇخلاش، تازىلىق، سالامىلىشىش، ئىشىكتىن كىرىش... قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسىدە بەلگىلىك ئەدەپ ـ قائىدىلىرى بار. تۆۋەندە سۇبھانە ۋە تائالا ۋە ئۇنىڭ ئەلچىسى ئىشىكتىن كىرىش ئەدەبلىرى توغرىسىدا قانداق تەلىم بەرگەنلىكىنى كۆرۈپ ئۆتەيلى:

1. ئىشىكتىن كىرىشتە ئىشىكنى چېكىپ، رۇخسەت سوراپ كىرىش، رۇخسەت قىلىنمىسا قايتىپ كېتىش ئەدەپ ھېسابلىنىدۇ. ئاللاھ سۇبھانە ۋە تائالا بۇ ھەقتە تەلىم مۇنداق دەيدۇ:

ئى مۆمىنلەر! باشقىلارنىڭ ئۆيلىرىگە كىرىشكە ئىجازەت سورىمىغىچە ۋە ئۆي ئىگىسىگە سالام بەرمىگىچە كىرمەڭلار، ۋەز ـ نەسىھەت ئېلىشىڭلار(يەنى بۇ گۈزەل ئەدەپ ـ ئەخلاققا ئەمەل قىلىشىڭلار) ئۈچۈن بۇ(يەنى ئىجازەت سوراپ ۋە سالام بېرىپ كىرىش ئۇشتۇمتۇت كىرىشتىن) سىلەرگە ياخشىدۇر. ئەگەر

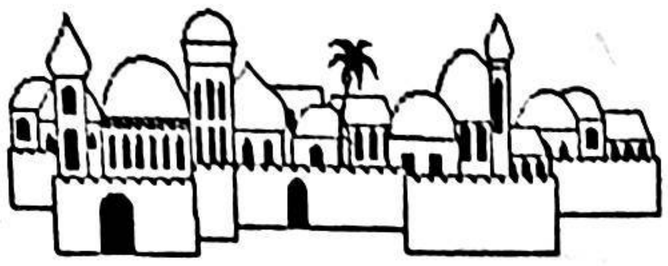

باشقىلارنىڭ ئۆيلىرىده هېچ ئادەم بولمىسا، سىلەرگە ئىجازەت بېرىلمىگىچە كىرمەڭلار، ئەگەر سىلەرگە قايتىڭلار دېيىلسە، قايتىپ كېتىڭلار، قايتىپ كېتىش سىلەر ئۈچۈن ئەڭ ياخشىدۇر: ئاللاھ سىلەرنىڭ قىلىدىغان ئەمەللىرىڭلارنى بىلىپ تۇرغۇچىدۇر. شەخسىي تۇرالغۇ بولمىغان(يەنى دۇكان-سارايلارغا ئوخشاش) ئۆيلەرگە ھاجىتىڭلار چۈشۈپ كىرسەڭلار، سىلەرگە ھېچ گۇناھ يوقتۇر. ئاللاھ سىلەرنىڭ ئاشكارىلىغىنىڭلارنىمۇ، يوشۇرغىنىڭلارنىمۇ بىلىپ تۇرىدۇ.

ـــسۈرە«نۇر»(24 - سۈرە)،27 — 29 - ئايەتلەر

ئاللاھنىڭ سۆزىگە ئەمەل قىلساق ئاللاھقا يېقىنلىشالايمىز، بەختكە ئېرىشەلەيمىز. بۇ ھەقتە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامۇ مۇنداق دەپ تەلىم بەرگەن:"ئىزىن (رۇخسەت) سوراش ئۈچ قېتىم سورىلىدۇ. ئەگەر ئىزىن بېرىلسە، كىرىڭ، بولمىسا قايتىپ كېتىڭ"(«سەھىھ ھەدىسلەر»). پەيغەمبىرىمىزنىڭ ئېيتقانلىرى قۇرئاننىڭ كونكرېت ئىزاھلىنىشى، چۈشەندۈرۈلىشى بولۇپ، ئۈچ قېتىم ئىشىك چېكىش، رۇخسەت سوراش، ئەگەر ئىجازەت بولمىسا خاپا بولماي، ئۇششۇقلۇق قىلىپ تۇرۇۋېلىپ ئالماي قايتىپ كېتىش ياخشى ئەدەپتۇر.

2. ئىشىكنى چەككەندە ئۆي ئىگىسى، كىمسەن؟ دەپ توۋلىسا، مەن، دېمەي، ئىسمىنى ئېيتىپ بېرىشى لازىم. جابىر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ رىۋايەت قىلىشىچە، مۇھەممەد مۇستافا سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋە سەللەم:" 'ئىشىكنى تاقىلداتقان ئادەم ئۆزىنىڭ كىملىكىنىمۇ بىلدۈرسۇن' دېگەنىدى. 'سىز كىم؟' دېسە ئېتىنى ئېيتماي 'مەن' دەپ جاۋاب بەرگەننى ياقتۇرمايتتى"(«سەھىھ ھەدىسلەر»). ئىشىكنى بوشراق چېكىش، ئازراق چېكىش لازىم. ئىشىكنى مۇشتلاپ ئۇرۇش، تېپىپ، ئىتتىرىش، ۋارقىراپ-جارقىراپ توۋلاش ئەدەپسىزلىك بولىدۇ.

3. ئىشىكتىن كىرگۈچى ئۆي ئىگىسىگە ئاۋۋال سالام بېرىشى كېرەك. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام:"بىرەر ئۆيگە كىرسەڭلار ئائىلىدىكىلەرگە سالام قىلىڭلار. ئۆيدىن چىقىدىغان ۋاقىتتا، ئائىلىدىكىلەرگە تىنچلىق، خاتىرجەملىك تىلەپ دۇئا قىلىڭلار" («سەھىھ ھەدىسلەر») دەپ تەلىم بەرگەن. مەيلى ئۆي ئىچىدە ئايال ياكى كىچىك بالا بولسىمۇ سالام قىلىپ كىرىش لازىم. قىسمەن ئايالالار، ياشلار سالام قىلمايلا ئۆيگە كىرىدۇ. بۇ ياخشى ئادەت ئەمەس. پەيغەمبىرىمىز:"سالام بېرىپ كىرمىگەن ئادەمنى ھوزۇرۇڭلاردا تۇتمىڭلار" («سەھىھ ھەدىسلەر») دەپ قاتتىق جېكىلىگەن.

4. ئىشىكتىن كىرگىچە ئاياغلىرىمىزنى قېقىپ، سۈرتۈپ، تازىلاپ كىرىش، ئۆي ئىچى چىنە خىش، پاياندا سېلىنغان بولسا ئاياغنى سېلىۋېتىپ، ساپما كەشكە ئالماشتۇرۇۋېلىش لازىم. ھەممىمىز پاكىزلىققا ئەھمىيەت بېرىپ،

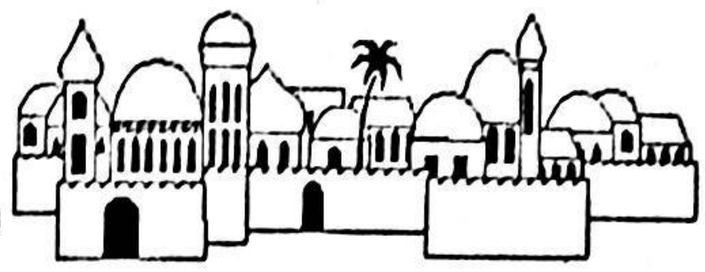

پاكىزلىقنى قوغدىساق ياخشى. "ئاللاھ پاك، ئاللاھ پاكىزلىقنى ياخشى كۆرىدۇ"(سەھھ ھەدىس). قىسمەن بۇرادەرلىرىمىز توپا، لاي، نىجىس ئاياغلىرىنى سۈرەپ ئۆيگە كىرىدۇ. ھەتتا ئاياغنى سالماي تۆردە كۆرپىگە چىقىپ ئولتۇرىدۇ. بۇنداق مېھماننى ئۆي ئىگىسى ياقتۇرمايدۇ. بۇ ئەدەپسىزلىكنىڭ بەلگىسى. بۇ خىل ئەدەپسىزلىكنى ئاللاھ چوقۇم ياقتۇرمايدۇ.

5. ئاتا-ئانىلار بالىلارنىڭ ئۆيلىرىگە، بالىلار ئاتا-ئانىلىرىنىڭ ئۆيلىرىگە كىرگەندىمۇ يۇقىرىقى ئەدەپ-قائىدىگە رىئايە قىلغىنى ياخشى. ئاللاھ مۇنداق تەلىم بەرگەن:

ئى مۆمىنلەر! سىلەرنىڭ قۇللىرىڭلار، چۆرىلىرىڭلار ۋە ئىچىڭلاردىكى بالاغەتكە يەتمىگەن بالىلار نامازغا بامداتتىن بۇرۇن، چۈشتە(ئۇخلاش ئۈچۈن) كىيىمىڭلارنى سالغان چېغىڭلاردا ۋە خۇپتەندىن كېيىن(مۇشۇنداق) ئۈچ ۋاقىتتا(يېنىڭلارغا كىرىسە) سىلەردىن ئىجازەت سورىسۇن. (بۇ)ئۈچ ۋاقىت سىلەرنىڭ ئەۋرىتىڭلار ئېچىلىپ قالىدىغان ۋاقىتتۇر.

——سۈرە«نۇر»(24-سۈرە)، 58-ئايەت

6. ئىشىكتىن كىرىشتە ئاۋۋال چوڭلار، بىلىم ئەھلىلىرى، ئاندىن تەرتىپ بويىچە ياشلارنىڭ كىرىشى ياخشى. بالىلار ئاتا-ئانىلارنىڭ ئۆيلىرىگە كىرگىنىدە سالامدىن كېيىن: سالامەت تۇرىڭىزلارمۇ؟ دېگەندەك ھۆرمەت سۆزلىرى بىلەن كۆڭۈل سورىشى كېرەك. ئاتا-ئانىلارمۇ بۇ سالامنى ئىلىك ئېلىشى، ئىززەت-ئىكرام بىلدۈرۈشى ياخشى ئەدەپتۇر. جانابىي ھەقتائالا مۇنداق دېگەن:

سىلەرگە بىر كىشى سالام بەرسە، ئۇنىڭغا تېخىمۇ ياخشى سالام بىلەن جاۋاب قايتۇرۇڭلار(يەنى بىر كىشى ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم! دەپ سالام بەرسە، ئۇنىڭغا ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم ۋە رەھمەتۇللاھى ۋە بەرەكاتۇھۇ دەڭلار) ياكى ئۇنىڭ سالىمىنى ئەينەن قايتۇرۇڭلار(يەنى ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام دەڭلار). ئاللاھ ھەققەتەن ھەممە نەرسىدىن(يەنى بەندىلىرىنىڭ چوڭ-كىچىك ئىشلىرىدىن) ھېساب ئالغۇچىدۇر.

——سۈرە«نىسا»(4-سۈرە)، 86-ئايەت

يەنىغە مىسرىمىز مۇنداق تەلىم بەرگەن: "پەرزەنتلىرىنى ئىززەتلەش بىلەن بىللە، ئەدەپ-ئەخلاقنىمۇ ياخشىلاڭلار"(«سەھھ ھەدىسلەر»).

7. بىراۋنىڭ، قولۇم-قوشنىلارنىڭ، بالىلارنىڭ تاقاق تۇرغان ئىشىك، دەرۋازىلىرىدىن ماراپ قاراش ياخشى ئەدەپ ئەمەس. ماراپ قارىغانلارغا يەنىغە مىسرىمىز ئاچچىقلىنىپ: "بىراۋنىڭ ئۆيىگە ئىشىكتىن ياكى تۆشۈكتىن رۇخسەتسىز ماراپ قارىغان ئادەمنىڭ كۆزىنى ئويۇۋېلىش جايىزدۇر"(«سەھھ ھەدىسلەر») دەپ سۆككەن. يەنە، سەھىل ئىبنى سەئىد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىدۇكى: بىر ئادەم يەنىغە مىسرەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قورۇسىغا

یوچۇقتىن قاربدى. بۇ چاغدا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام تاغاق بىلەن چېچىنى تاراۋاتاتتى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭغا:"ئەگەر سېنىڭ ماڭا قارايدىغانلىقىڭنى بىلسەم، ئەلۋەتتە بۇ تاغاقنى كۆزۈڭگە سانچۇۋېتەتتىم. قورۇغا كىشىلەرنىڭ كۆزى چۈشۈپ قالمىغانلىقى ئۈچۈن ئىجازەت بىلەن كىرىش يولغا قويۇلغان" دېگەن (بۇخارى توپلىغان).

8. ئۇزاققا سەپەر قىلغان كىشىلەر كېچىسى كېلىپ قالسا، ئۆيىگە كىرىۋەرمەسلىكى كېرەك. رەسۇلۇللاھ سەپەردىن ئۆز ئۆيىگە كېچىسى بىمەھەل كىرىپ كېلىشىنى مەنئى قىلغانىدى. جابىر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن:"ئۇزۇن سەپەردىن قايتىپ كەلگەن ۋاقتىڭدا ئائىلەڭ تۇرۇشلۇق شەھەرگە كېچىدە يېقىنلاپ كەلگەن بولساڭ، ئۇزۇن مۇددەت سېنىڭدىن ئايرىلىپ تۇرغان ئايالىڭنىڭ سۈننەت قىلىپ تەييارلىق قىلىۋېلىشى، باش-كۆزىنى تارىۋېلىشى ئۈچۈن ئۆيۈڭگە كىرمە" («سەھىھ ھەدىسلەر»).

ئىشىكنى چېكىپ ئىجازەت سوراپ كىرىش ياخشى ئەدەپ بولغاچقا دۆلىتىمىزدە، ھەتتا دۇنيا بويىچە ئومۇملاشقان ياخشى ئادەت. لېكىن بۇ ياخشى ئادەت دىيارىمىزدا مەكتەپ، ئىدارە-ئورگانلاردا، شەھەرلەردە بىرقەدەر ئومۇملاشقان بولسىمۇ، كەڭ يېزا-قىشلاقلاردا بۇ ئادەتكە ئانچە ئېتىبار بەرمەيدۇ. ئىشىكنى چەكمەي، ئىجازەت سورىمايلا ئۆسۈپلا كىرىۋېرىدۇ. ئاياغلىرىنى تازىلاپ كىرمەيدۇ ھەتتاكى توپا، لاي ئاياغلىرىنى سالماستىن گىلەم-ملەرنى دەسسەپ كۆرپىلەرگە چىقىپ ئولتۇرۇشىدۇ. بۇنداق قىلىش ئەدەپسىزلىك، مەدەنىيەتسىزلىك ھېسابلىنىدۇ.

ھازىر ياشلاردا بۇنداق ئەدەپسىزلىك، ئەخلاقسىزلىق باش كۆتۈرۈپ قالدى. بۇ بىر خىل روھىي كېرىزىس. مەنۇى ئېتىقادنىڭ بۇلغانغانلىقى، مىللىي روھنىڭ چۈشكۈنلەشكەنلىكى. بىر مىللەتنىڭ مەنۇى ئېتىقادى سۇسلاشسا ئاپەت-پالاكەت باسىدۇ، گۇناھ-مەئسىيەت، خاتا-جىنايەت كۆپەيمىدۇ. بىر مىللەتتە ئېسىل ئەنئەنۇى ئادەتلەرنىڭ ئۇنتۇلۇشى، ياشلارنىڭ روھىي جەھەتتىن بۇلغىنىشى، شۇ مىللەتنىڭ ھالاكىتىنى تېزلىتىدۇ. شۇڭا ئىشنى باللىردىن باشلاپ باللىرىمىزنى يۇكسەك غايىلىك، ئەدەپ-ئەخلاقلىق، بىلىم-قابىلىيەتلىك ۋە مەدەنىيەتلىك قىلىپ تەربىيىلەپ چىقىشىمىز لازىم. بۇ ئاتا-ئانىلارنىڭ قەرزى ھەم پەرزى. دەۋر ئالدىدىكى بۇرچى، مەسئۇلىيىتى.

ئاللاھ بارلىقىمىزغا رەھمەت، بەرىكەت، ھىدايەت، ئىنسان-تەۋپىق، ئىلىم-ھېكمەت، ئەخلاق-پەزىلەت، ھۇنەر-قابىلىيەت ئاتا قىلسۇن — ئامىن!

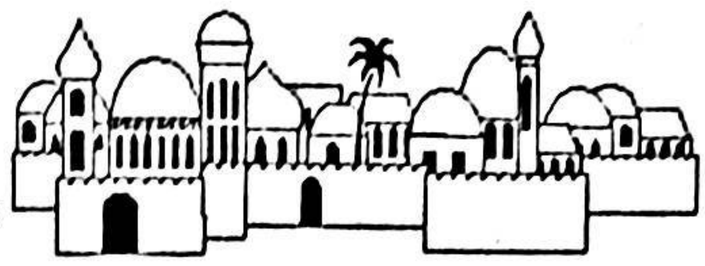

چۇشكۇرۇك ۋە ئەسنەكنىك ئەدەپ ـ قائىدىلىرى

ئىسمائىل ياقۇپ

بسمللاهىر رەھمانىر رەھىم

چۇشكۇرۇك ۋە ئەسنەك چوڭ ـ كىچىك ئىنسانلارنىڭ ھەممىسىدە ھەتتا يېڭى تۇغۇلغان بوۋاقلاردىمۇ تەبىئىي ھالەتتە ئىختىيارسىزلا پەيدا بولىدىغان بىر خىل ئالامەتتۇر.

چۇشكۇرۇك ئاللاھ تائالا تەرىپىدىن كېلىدۇ، ئەسنەك بولسا شەيتان تەرىپىدىن كېلىدۇ. زۇكامدىن بولمىغان چۇشكۇرۇك سالامەتلىكنىڭ ئەلچىسى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. چۇنكى كېسەللىك پەيدا بولغاندا ئادەم بەدىنىدىكى(كېسەلگە قارشى) ئىممۇنىتېت كۈچى بىلەن كېسەل بىر ـ بىرىنى چەتكە قېقىپ، ئاخىرى ئىممۇنىتېت كۈچى غالىب كەلگەندە كېسەل پارتلايدۇ ـ دە، شۇنىڭ بىلەن بەدەن خۇددى زېمىن تەۋرىگەندەك تەۋرەش ئارقىلىق چۇشكۇرۇك ھاسىل بولىدۇ. شۇڭا بۇنداق چۇشكۇرۇك بەدەننىڭ يەڭگىللەپ قالغانلىقىدىن، سۇددەنىڭ(يەنى بۇرۇندىكى نەپەسنى توسۇۋالىدىغان بىر خىل كېسەللىكنىڭ) ئېچىلىپ كەتكەنلىكىدىن بولىدۇ. ئۇ كىشىنى تائەت ـ ئىبادەت ۋە ياخشى ئىشلارنى قىلىشتا روھلۇق قىلىدۇ. ئەسنەك قورساقنىڭ تويۇپ كەتكەنلىكىدىن ۋە كۆپ يېگەنلىكىدىن بولىدۇ. ئۇ كىشىنى تائەت ـ ئىبادەت ۋە ياخشى ئىشلارنى قىلىشتا ھۇرۇنلاشتۇرۇپ قويىدۇ. بۇ ھەقتە ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "ئاللاھ چۇشكۇرۇكنى ياقتۇرىدۇ، ئەسنەكنى يامان كۆرىدۇ، بىر كىشى چۇشكۇرۇپ ئەلھەمدۇلىللاھ(ئاللاھقا شۇكرى) دېسە، بۇنى ئاڭلىغان مۇسۇلمان ئادەم يەرھەمۇكەللاھ (ئاللاھ ساڭا رەھمەت قىلسۇن!) دېيىشكە تېگىشلىك. ئەسنەك شەيتان تەرىپىدىن بولىدۇ، ئەسنەك كەلگەندە مۇمكىن قەدەر ئۇنى قايتۇرغىن، ئەسنىگەن كىشى'ها...' دېسە شەيتان ئۇنىڭدىن كۈلىدۇ"(بۇخارى توپلىغان).

چۇشكۇرۇك ئاللاھ تائالا ئىنسانلارغا ئاتا قىلغان بۇيۇك نېمەتلەر قاتارىدىكى بىر نېمەت بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. چۇنكى ئۇ قاتتىق سىلكىنىش ئارقىلىق مېڭىدىن بۇزۇق ھاۋانى بۇرۇن ئارقىلىق چىقىرىۋېتىپ ئەزالارنىڭ سالامەتلىكىنى ساقلاپ قالىدۇ. بۇ ھەقتە تەتقىقاتچىلار مۇنداق دەيدۇ: ئادەم زۇكام بولغاندا ياكى دىماغنى غىدىقلايدىغان پۇراقنى پۇرىغاندا، بۇرۇن شىلىمشىق پەردىلىرى غىدىقلىنىپ چۇشكۇرىدۇ. بۇنىڭ بىلەن دىماغنى غىدىقلايدىغان پۇراقلار ياكى كېسەل مىكروبلىرى چىقىپ

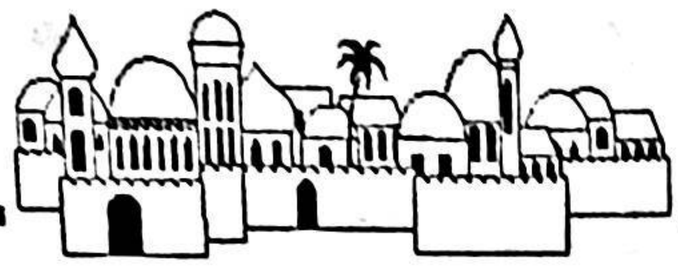

كېتىدۇ. بۇ ئادەم تېنىدىكى بىر خىل ئۆز-ئۆزىنى قوغداش ئىنكاسى. مانا مۇشۇنداق پايدىلىق بولغان بىر نېمەتنىڭ قەدرىگە يېتىپ، ئاللاھنى ھەقىقىي تونۇغان ھالەتتە، ئۇنى ماختاپ 'ئەلھەمدۇلىللاھ' دېگەن بىر مۇسۇلمانغا، ئاگلىنۇچى كىشى قانداقمۇ ئاللاھتىن ئۇنىڭغا رەھمەت تىلەپ 'يەرھەمۇكەللاھ' دېمەي تۇرالسۇن!

ئاللاھ تائالا ئاتىمىز ئادەم ئەلەيھىسسالامنى يارىتىپ، ئۇنىڭغا جاننى كىرگۈزگەن چاغدا، ئاتىمىز ئادەم ئەلەيھىسسالام ئۆزىنى ئاللاھنىڭ ياراتقانلىقىغا تەشەككۇر بايان قىلىپ 'ئەلھەمدۇلىللاھ' دېگەندە، ئاللاھ تائالا ئۇنىڭغا 'يەرھەمۇكەللاھ' دەپ جاۋاب بەرگەن. بۇ ھەقتە ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: " ئاللاھ تائالا ئادەم ئەلەيھىسسالامنى يارىتىپ، ئۇنىڭغا جاننى پۈۋلىگەندە چۈشكۈرۈپ: 'ئەلھەمدۇلىللاھ' (ئاللاھقا شۈكرى) دەپ، ئۇنىڭ ئىزنى بىلەن ئاللاھقا ھەمدۇ ئېيتتى. ئاندىن ئۇنىڭغا، پەرۋەردىگارى: 'يەرھەمۇكەللاھ' (ئاللاھ سېنى رەھمەت قىلسۇن) دەپ بولۇپلا: 'ئى ئادەم! ئاۋۇ ئولتۇرغان بىر توپ پەرىشتىلەرنىڭ ئالدىغا بېرىپ: ‹ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم› دېگىن' (دېگەندە)، ئادەم ئەلەيھىسسالام :'ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم' دېدى. پەرىشتىلەر: 'ئەلەيكەسسالامۇ ۋەرەھمەتۇللاھ' دېدى. ئاندىن ئادەم ئەلەيھىسسالام پەرۋەردىگارىنىڭ قېشىغا قايتىپ كەلدى. ئاللاھ تائالا (ئادەم ئەلەيھىسسالامغا): 'بۇ سېنىڭ سالىمىڭ بولسا سەن بىلەن ئۇلار ئارىسىدىكى سالامدۇر' دېدى" (تىرمىزى توپلىغان). بۇ مۇبارەك ھەدىسىنىڭ روھىدىن بىر ئادەم چۈشكۈرۈپ "ئەلھەمدۇلىللاھ" دېسە، ئاگلىنۇچى كىشىنىڭ "يەرھەمۇكەللاھ" دېيىشى ۋاجىپ ھېسابلىنىدۇ. بۇ ھەقتە ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "مۇسۇلمانىنىڭ ئۈستىدە ئۆزىنىڭ قېرىندىشى ئۈچۈن ۋاجىپ ھېسابلىنىدىغان بەش تۈرلۈك ئىش بار. ئۇلار: سالام بەرگۈچىنىڭ سالىمنى ئىلىك ئېلىش، چۈشكۈرگۈچى "ئەلھەمدۇلىللاھ" (ئاللاھقا شۈكرى) دېسە، "يەرھەمۇ كەللاھ" (ئاللاھ سېنى رەھمەت قىلسۇن) دېيىش، چاقىرغان يەرگە بېرىش، كېسەللەرنى يوقلاش، جىنازىغا ئەگىشىشتىن ئىبارەت"(مالىك، بۇخارى، مۇسلىم، تىرمىزى ۋە نەسەئى توپلىغان).

بىز ئىنسانلار ھاياتلا بولىدىكەنمىز، بىر-بىرىمىز بىلەن ئارىلىشىپ ياشايمىز ھەم شۇنداقلا كۆندە نەچچە قېتىم چۈشكۈرۈپ "ئەلھەمدۇلىللاھ" دېگەن سۆزنى بىر-بىرىمىزدىن ئاگلاپ تۇرىمىز، لېكىن ئۇ سۆزگە بىر قىسىم مۇسۇلمانلىرىمىز سەل قاراپ، خۇددى بىزگە ئاللاھنىڭ رەھمىتى كېرەك ئەمەستەك ئۆزئارا "يەرھەمۇكەللاھ" دەپ جاۋاب بەرمەي كېلىۋاتىمىز، ئەسلى بۇ سەل قارايدىغان ئىش ئەمەس ئىدى، چۈنكى چۈشكۈرۈككە جاۋاب قايتۇرۇش ۋاجىپ خاراكتېرىنى ئالغان ئىبادەت بولغانلىقى ئۈچۈن، ئۇنى رەسۇلۇللاھ ئىجتىمائىي مۇناسىۋەتتىكى قىلمىسا

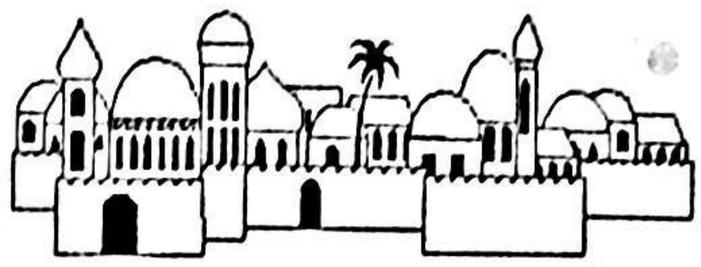

بولمايدىغان ئاساسلىق ئىشلار قاتاردا ھېسابلاپ، بىز مۇسۇلمانلارغا بۇيرۇغان. بۇ ھەقتە بەرا رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، بەرا مۇنداق دېگەن: "پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىزنى يەتتە تۈرلۈك ئىشقا بۇيرۇدى، يەتتە تۈرلۈك نەرسىدىن مەنئى قىلدى، بىزنى جنازىغا ئەگىشىشكە، كېسەللەرنى يوقلاشقا، چاقىرغان يەرگە بېرىشقا، زۇلۇمغا ئۇچرىغانلارغا ياردەم بېرىشكە، قەسەم ئىچكۈچىلەرنىڭ قەسمىنى ئورۇندىشىغا ياردەم بېرىشكە، سالام بەرگۈچىلەرنىڭ سالىمىنى ئېلىك ئېلىشقا، چۈشكۈرگۈچى 'ئەلھەمدۇلىللاھ (ئاللاھقا شۈكرى)' دېسە، 'يەرھەمۇكەللاھ (ئاللاھ ساڭا رەھمەت قىلسۇن !)' دېيىشكە بۇيرۇدى ھەمدە بىزنى كۈمۈش قاچىلارنى ئىشلىتىشتىن، ئالتۇن ئۈزۈك سېلىشتىن، تاۋار-دۇردۇنلارنى، زەر ئارىلاش يىپەك رەختلەرنى كىيىشتىن*، تېشىغا يىپەك رەخت قاپلانغان ئېگەر ئۈستىگە منىشتىن مەنئى قىلدى" (بۇخارى توپلىغان). ئاللاھ بىز مۇسۇلمانلارنى رەسۇلۇللاھنىڭ يۇقىرىقىدەك ئەمرى - پەرمانلىرىغا خىلاپلىق قىلىشتىن ئاگاھلاندۇرۇپ مۇنداق دەيدۇ:

پەيغەمبەرنىڭ ئەمرىگە خىلاپلىق قىلغۇچىلار(دۇنيادا چوڭ بىر) پىتنىگە يولۇقۇشتىن، يا (ئاخىرەتتە)قاتتىق بىر ئازابقا دۇچار بولۇشتىن قورقسۇن!

ـــ سۈرە«نۇر»(24 - سۈرە)، 63 - ئايەت

يۇقىرىقى نۇرلۇق ئايەتنىڭ روھىدىن ئۇلۇغ پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ بۇيرۇقلىرىغا قەتئىي ئەمەل قىلىشنىڭ، جۈملىدىن چۈشكۈرۈپ "ئەلھەمدۇلىللاھ" دېگەن كىشىگە، "يەرھەمۇكەللاھ" دەپ جاۋاب بېرىشنىڭ زۆرۈر ئىكەنلىكى ئاشكارا بولىدۇ. شۇڭا مەن تۆۋەندە چۈشكۈرۈك ۋە ئەسنەكنىڭ كىشىلىك مۇناسىۋەتتىكى ئەدەپ - قائىدىلىرىنى تېخىمۇ تەپسىلىي شەرھلىمەكچىمەن:

1. بىر ئادەم چۈشكۈرۈپ "ئەلھەمدۇلىللاھ" دېسە، ئاڭلىغۇچى كىشىنىڭ چوقۇم "يەرھەمۇكەللاھ" دېيىشى زۆرۈر. ئاندىن چۈشكۈرگەن ئادەم ئۇ سۆزنى ئاڭلاپلا قويماستىن، جاۋاب قايتۇرغان كىشىگە ئاللاھنىڭ تېخىمۇ ھىدايەت بېرىشىنى ۋە ئىشلىرىنىڭ ئوڭۇشلۇق بولۇشىنى تىلەپ دۇئا قىلىشى سۈننەتتۇر. بۇ ھەقتە ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "سىلەرنىڭ بىرىڭلار چۈشكۈرسە 'ئەلھەمدۇلىللاھ' (ئاللاھقا شۈكرى) دېسۇن، ئۇنىڭغا قېرىنداشى ياكى دوستلىرى 'يەرھەمۇكەللاھ' (ئاللاھ ساڭا رەھمەت قىلسۇن) دېسۇن. ئەگەر ئۇنىڭ ئۈچۈن 'يەرھەمۇكەللاھ' دېسە، چۈشكۈرگەن كىشى (قېرىنداشىغا)'يەھدىكۇمۇللاھۇ ۋە يۇسلىھۇ بالەكۇم' (ئاللاھ سىلەرنى ھىدايەت قىلسۇن ۋە ئىشلىرىڭلارنى ئوڭۇشلۇق قىلسۇن) دېسۇن"

* بۇ يەردە ئاياللار ئەمەس، ئەرلەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

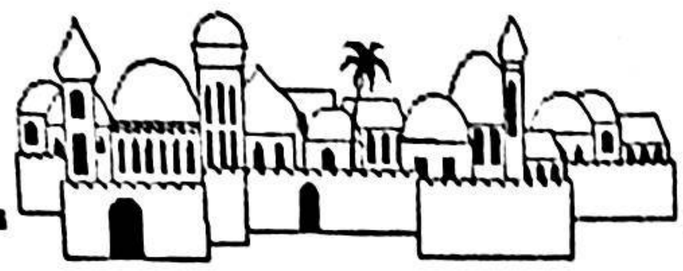

(بۇخارى توپلىغان).

چۈشكۈرگەن ئادەمنىڭ "ئەلھەمدۇلىللاھ"(ئاللاھقا شۈكرى) دېيىشى سۇئالىنەت، "ئەلھەمدۇلىللاھى رەببىل ئالەمىن" (جىمى ھەمدۇسانا ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارى ئاللاھقا خاستۇر) ياكى "ئەلھەمدۇلىللاھى ئەلە كۇللى ھال"(جىمى ھەمدۇسانا ھەممە ھالەتتە ئاللاھقا خاستۇر) دېيىشى ئەۋزەلدۇر. بۇ ھەقتە ئەبۇ ئەييۇب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن:"سىلەرنىڭ بىرىڭلار چۈشكۈرسە 'ئەلھەمدۇلىللاھى ئەلەكۇللى ھال' دېسۇن، ئۇنىڭغا جاۋاب قايتۇرغان كىشى 'يەرھەمۇكەللاھ' دېسۇن. چۈشكۈرگەن كىشى (قېرىنداشىغا) 'يەھدىكۇمۇللاھۇ' ۋە 'يۇسلىھو بالەكۇم' دېسۇن!"(تىرمىزى، داريمى توپلىغان).

يەنە نافىئى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، بىر ئادەم ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ يېنىدا چۈشكۈرۈپ:"ئەلھەمدۇلىللاھى ۋەسسالامۇ ئەلە رەسۇلۇللاھ"(ئاللاھقا شۈكرى ۋە ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرىگە سالام بولسۇن) دېگەندە، ئىبنى ئۆمەر:"مەنمۇ 'ئەلھەمدۇلىللاھى ۋەسسالامۇ ئەلە رەسۇلۇللاھ' دەيمەن، (چۈشكۈرگەندە) ئۇنداق ئەمەس. بىزگە رەسۇلۇللاھ :'ئەلھەمدۇلىللاھى ئەلەكۇللى ھال' دېيىشىمىزنى بىلدۇردى" (تىرمىزى توپلىغان). مانا بۇ ھەدىسنىڭ روھىدىن ئىبادەتنى رەسۇلۇللاھ ساھابىلارغا تەلىم بەرگەندە ئۆز جايىدا(كەم ياكى زىيادە قىلماستىن) تولۇق ئورۇندىشىمىزنىڭ زۆرۈر ئىكەنلىكى، جۈملىدىن ئۆزىمىز ياخشى كۆرگەن سۆزنى رەسۇلۇللاھنىڭ تەلىماتىغا قوشۇپ قويساق بىدئەت پەيدا قىلغان بولىدىغانلىقىمىز ئاشكارا بولىدۇ. يەنە سالىم ئىبنى ئۇبەيد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: "پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قېشىدا بىر ئادەم چۈشكۈرۈپ:'ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم'(سىلەرگە سالامەتلىك تىلەيمەن) دېگەندى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: 'ئەلەيكە ۋەئالائۇممىكە'(ساڭا ۋە ئاناڭغا سالامەتلىك تىلەيمەن)، ئەگەر سىلەرنىڭ بىرىڭلار چۈشكۈرسە: 'ئەلھەمدۇلىللاھى رەببىل ئالەمىن' دېسۇن، ئۇنىڭغا جاۋاب قايتۇرىدىغان كىشى:'يەرھەمۇكەللاھ' دېسۇن، چۈشكۈرگەن كىشى (قېرىنداشىغا):'يەغفىرۇللاھۇ لەنا ۋە لەكۇم'دېسۇن، دېدى" (ئەبۇ داۋۇد، تىرمىزى ۋە نەسەئى توپلىغان). يۇقىرىقى ھەدىسلەردىن چۈشكۈرۈككە جاۋاب قايتۇرغان كىشىگە، چۈشكۈرگەن ئادەم "يەھدىكۇمۇللاھۇ ۋە يۇسلىھۇ بالەكۇم"(ئاللاھ سىلەرنى ھىدايەت قىلسۇن ۋە ئىشلىرىڭلارنى ئوڭۇشلۇق قىلسۇن!) ياكى "يەغفىرۇللاھۇ لەنا ۋەلەكۇم"(ئاللاھ بىزلەرنىڭ ۋەسىلەرنىڭ گۇناھلىرىمىزنى مەغپىرەت قىلسۇن!) دېگەن سۆزنىڭ قايسىسى بىلەن دۇئا قىلسىمۇ سۇننەت ئىجرا بولىدىغانلىقى مەلۇم بولىدۇ.

2. بىر ئادەم چۈشكۈرۈپ "ئەلھەمدۇلىللاھ" دەپ ئاللاھقا ھەمدۇ ئېيتمىسا، ئۇنىڭغا "يەرھەمۇكەللاھ" دەپ جاۋاب قايتۇرماسلىقىمىز سۇننەت. بۇ ھەقتە ئەبۇ

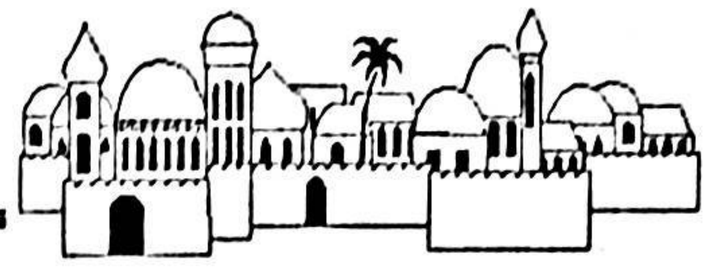

مۇسا رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، ئۇ: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى ئاڭلىغانىدىم، دەيدۇ: "سىلەرنىڭ بىرىڭلار چۈشكۈرۈپ 'ئەلھەمدۇلىللاھ' دېسە، ئۇنىڭغا 'يەرھەمۇكەللاھ' دەڭلار. ئەگەر 'ئەلھەمدۇلىللاھ' دېمىسە، ئۇنىڭغا 'يەرھەمۇكەللاھ' دېمەڭلار"(مۇسلىم توپلىغان). بۇ ھەدىسكە ئاساسلانغاندا، چۈشكۈرۈك دېگەن ئاللاھ تائالا ئىنسانغا ئاتا قىلغان كېسەلگە قارشى بىر نېمەت. شۇڭا ئىنسان ئۇ نېمەتنىڭ قەدىر-قىممىتىگە يېتىپ، ئاللاھقا تەشەككۈر ئېيتقان ھالدا "ئەلھەمدۇلىللاھ" دېمىسە، ئۇنىڭغا رەھمەت تىلەپ "يەرھەمۇكەللاھ" دېيىش قانداقمۇ مۇمكىن بولسۇن! بۇ ھەقتە بىز رەسۇلۇللاھنىڭ ئەملىي ھەرىكىتىگە قاراپ باقايلى: ئەنەس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىپ مۇنداق دېگەن:"ئىككى ئادەم پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھۇزۇرىدا چۈشكۈرگەن ئىدى. رەسۇلۇللاھ ئۇنىڭ بىرىگە: 'يەرھەمۇكەللاھ' دېدى، يەنە بىرىگە: ‹يەرھەمۇكەللاھ› دېمىدى. 'يەرھەمۇكەللاھ' دېيىش شەرىپىگە ئېرىشەلمىگەن ئادەم (رەسۇلۇللاھقا): 'پالانى چۈشكۈرسە ‹يەرھەمۇكەللاھ› دېدىڭ، مەن چۈشكۈرسەم ‹يەرھەمۇكەللاھ› دېمىدىڭ' دېگەندە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: 'ئۇ ‹ئەلھەمدۇلىللاھ› دېدى. ھەقىقەتەن سەن ‹ئەلھەمدۇلىللاھ› دېمىدىڭ' دېگەن ئىدى"(بۇخارى، مۇسلىم توپلىغان).

3. چۈشكۈرمەكچى بولغان ئادەم چۈشكۈرۈك كەلگەن ھامان، ئۆزىنىڭ قولى ياكى قول ياغلىقى بىلەن ئېغىز، بۇرنىنى توسۇپ مۇمكىنقەدەر ئاۋازىنى تۆۋەن قىلىش سۇننەتتۇر. بۇ ھەقتە ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىدۇكى، "پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام چۈشكۈرسە ئۆزىنىڭ يۈزىنى، قولى ياكى كىيىمى بىلەن ياپاتتى ۋە ئۇنىڭ بىلەن ئاۋازىنى تۆۋەن قىلاتتى"(تىرمىزى، ئەبۇ داۋۇت توپلىغان). بۇ ھەدىس بارلىق ئىنسانلارنى ئىجتىمائىي مۇناسىۋەتتىكى ئەخلاققا ئەمەل قىلىش يۈزىسىدىن قاتتىق چۈشكۈرۈپ باشقىلارنى بىزار قىلماسلىق(بولۇپمۇ كىشىلەر بار جايدا بۇرۇنىنى قېقىش ھەم بۇرۇنىنى كوچىلاشنىڭ تېخىمۇ نومۇسلۇق ئىش ئىكەنلىكى) بىلەن ئاگاھلاندۇرىدۇ. چۈنكى بىر ئادەم ئېغىز-بۇرنىنى توسۇپ، ئۇنىڭ بىلەن ئاۋازىنى تۆۋەنلىتىپ چۈشكۈرمىگەندە، ئۇنىڭ ئېغىز، بۇرنىدىكى نەملىك يېنىدىكى كىشىلەرگە چاچرىغاندىن سىرت، ياشانغان كىشىلەرنى ۋە كىچىك بالىلارنى ئۇشتۇمتۇت چۆچىتىۋېتىپ ئۇلارغا ئازار بېرىشى مۇقەررەر ئىشتۇر.

4. ئارقا-ئارقىدىن چۈشكۈرۈپ "ئەلھەمدۇلىللاھ" دېگەن كىشىگە، ئارقا-ئارقىدىن "يەرھەمۇكەللاھ" دەپ ئۇچ قېتىمغىچە جاۋاب قايتۇرۇش سۇننەت. ئۇ كىشى ئۇنىڭدىن كېيىنمۇ چۈشكۈرىۋەرسە ئۇ كىشىنى زۇكام(كېسەل) بولۇپ قالغان ئادەم ھېسابلاپ جاۋاب قايتۇرمىسىمۇ گۇناھكار بولمايدۇ. بۇ ھەقتە سەلەم ئىبنى ئەكۋەئى رەزىيەللاھۇئەنھۇ رىۋايەت قىلىپ مۇنداق دېگەن: "مەن رەسۇلۇللاھنىڭ ھۇزۇرىدا چۈشكۈرگەن بىر ئادەمگە شاھىد، رەسۇلۇللاھ

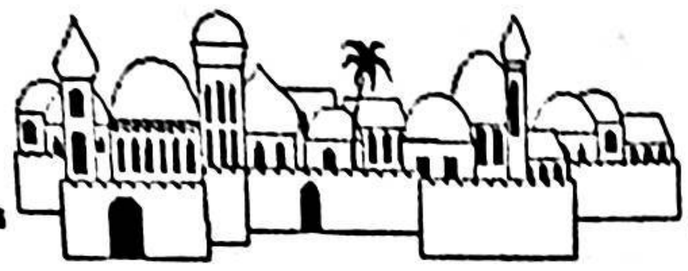

(ئۇنىڭغا):'يەرھەمۇكەللاھ' دېدى. ئاندىن ئىككىنچى ياكى ئۈچىنچى قېتىم چۈشكۈردى، يەنە رەسۇلۇللاھ:'يەرھەمۇكەللاھ، بۇ زۇكام بولۇپ قالغان ئادەمدۇر' دېدى" (مۇسلىم، ئەبۇ داۋۇد ۋە تىرمىزى توپلىغان). يەنە ئۇبەيد ئىبنى رىفائە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "چۈشكۈرۈككە جاۋاب قايتۇرۇش ئۈچ قېتىم بولىدۇ، ئەگەر زىيادە قىلىشنى خالىساڭ جاۋاب قايتۇرغىن ۋە ئەگەر خالىساڭ جاۋاب قايتۇرمىغىن"(تىرمىزى، ئەبۇ داۋۇد توپلىغان).

5. غەيرىي دىندىكى بىر ئادەم چۈشكۈرۈپ ئەلھەمدۇلىللاھ (ئاللاھقا شۈكرى) دېسە، بىز مۇسۇلمانلار سېنىڭ ئېغىزىڭدىكى "ئەلھەمدۇلىللاھ" دېگەن سۆز بىلەن ئەمەلىي ھەرىكىتىڭ بىردەك ئەمەس دېگەن ئىدىيەدە بولمايلى، بەلكى ئۇنىڭغا "يەھدىكۇمۇللاھۇ ۋەيۇسلىھۇبالەكۇم(ئاللاھ سىلەرنى ھىدايەت قىلسۇن ۋە ئىشلىرىڭلارنى ئوڭۇشلۇق قىلسۇن)" دېگەن سۆز بىلەن جاۋاب قايتۇرۇشىمىز سۈننەت بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. بۇ ھەقتە ئەبۇ مۇسا رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىپ مۇنداق دەيدۇ:"يەھۇدىيلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھۇزۇرىدا ئۆلار ئۈچۈن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ «يەرھەمۇكەللاھ» دېيىشىنى ئۈمىد قىلىپ چۈشكۈرەتتى، ئاندىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام : 'يەھدىكۇمۇللاھۇ ۋەيۇسلىھۇبالەكۇم' دەيتتى"(تىرمىزى، ئەبۇداۋۇد ۋە ھاكىم توپلىغان).

6. ھەرقانداق ئادەم ئەسنەك كەلگەن ھامان، ئۇنى بولۇشىغا قويۇپ بېرىپ شۇم نىيەتلىك شەيتاننى خۇرسەن قىلماي، بەلكى ئەسنەكنى مۇمكىنقەدەر قايتۇرۇۋېلىشى سۈننەت ھېسابلىنىدۇ. بۇ ھەقتە ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "ئەسنەك شەيتان تەرىپىدىن بولىدۇ. ئەسنەك كەلگەندە مۇمكىنقەدەر ئۇنى قايتۇرغىن، ئەسنىگەن كىشى 'ھا...' دېسە شەيتان ئۇنىڭدىن كۈلىدۇ" (بۇخارى توپلىغان). بۇ ھەدىسنىڭ روھىنى تەتقىقاتچىلارنىڭ مۇنۇ يەكۈنلىرى تېخىمۇ كۈچلەندۈرىدۇ. ئۆلار مۇنداق دەيدۇ:"ئادەم بەدىنىدە كېسەللىك پەيدا بولغاندا ياكى ھارغىنلىق ھېس قىلغاندا ئەسنەك تۇتىدۇ. ئەسنىگەندە بەدەندىكى ئارتۇقچە كاربون(IV) ئوكسىدنى سىرتقا چىقىرىدۇ". مانا مۇشۇنداق ۋاقىتتا قولىنى ئېغىزغا قويۇۋېلىش بىلەن ياكى ئىككى لېۋىنى يۇمۇۋېلىش بىلەن ئەسنەكنى قايتۇرماي "ھا..." دەپ ئەسنىگەندە، يۈقىرىقىدەك ھەرخىل كېسەل قوزغاتقۇچى مىكروبلار سىرتقا تارقايدۇ ـ دە، شۇنىڭ بىلەن ھەمراھلىرىغا كېسەلنى يۇقتۇرۇپ شەيتاننى كۈلدۈرىدۇ. چۈنكى شەيتاننىڭ خاراكتېرى ئىنسانلارنى جىسمانىي ھەم مەنىۋى جەھەتتىن زىيان تارتقۇزۇشتۇر.

7. نامازنىڭ ئىچىدە ئەسنەك كېلىپ قالسا مۇمكىنقەدەر ئېغىزىنى يۇمۇۋېلىش، ئەگەر بۇنىڭغا قادىر بولالمىسا قولىنى ئېغىزىغا قويۇپ توسۇۋېلىش جايىزدۇر،

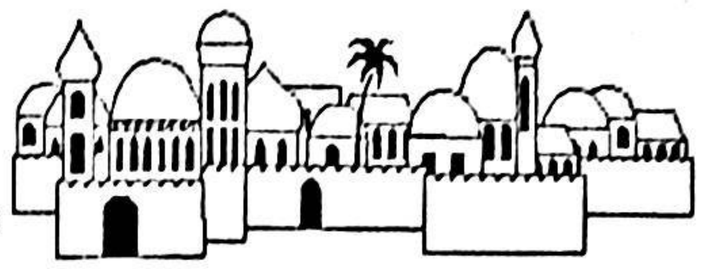

ئۇنداق قىلغانغا نامـاز بۇزۇلمايدۇ. بـۇ ھەقتـە ئـەبۇ ھۇرەيـرە رەزىيـەللاھۇ ئـەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگـەن: "نامازدىكى ئەسـنەك شەيتان تەرىپـىدىن بولىـدۇ، سـىلەرنىڭ بـىرىڭلار ئەسنىگـەن چـاغدا مۇمكىنقـەدەر توسۇۋالسۇن"(تىرمىزى توپلىغان).

8. شـەيتان ئـادەمنىڭ ئىچكـى ئـەزالىرىغا ئېغـىز ئـارقىلىق كـىرىۋېلىپ رەزىـل مەقسەتلىرىگـە يېتىۋېلىش ئۈچـۈن پۇرسـەت ئىزدەيدۇ، شۇڭا ئەسنىگـەندە قولىمـىزنى ئاغزىمىزغا قويۇۋېلىش سۇننەت. بۇ ھەقتە ئەبۇ سەئىد خـۇدرى رەزىيـەللاھۇ ئـەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگـەن: "سـىلەرنىڭ بـىرىڭلار ئەسنىگـەندە قولى بىلـەن ئېغـىزنىنى ئېتىۋالسـۇن، (ئۇنـداق قىلمسـا) ھەقـەتـەن شـەيتان (ئېغـىزدىن) كـىرىپ كېـتىدۇ"(مۇسـلىم توپـلىغان). بـۇ ھەدىستىن ئـادەم ئەسنىگـەندە ئېغـىزنى توسـۇپ قالمسـا، ئۇنـىڭ قەلبىگـە شـەيتان كـىرىپ ۋەسۋەسـە قىلىدىغانلىقى، ئۇنىڭدىن باشقا چاڭ-توزان ياكى چۈشىن، پاشا ۋە كۆمۈتا دېگـەندەك ھـەرخىل ھاشـاراتلارنىڭ ئەسنىگـەن سـەۋەبلىك ئېغىزغـا كـىرىپ كېتىشـى ئـارقىلىق ھەرخىل كېسەللەرنىڭ پەيدا بولىدىغانلىقى ئاشكارا بولىدۇ.

9. ئەسنىگەن ئادەمنىڭ ئۇستۇن ئاۋازدا "ھا..." دېيىشـىنى ئاللاھ تائالا يامان كۆرىدۇ. بۇ ھەقتە ئابدۇللا ئىبنى زۇبەير رەزىيـەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايـەت قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگـەن: "ھەقـەقـەتەن ئاللاھ ئەززە ۋە جەللە ئەسـنەك ۋە چۈشكۈرۈك ئارقىلىق ئاۋازىنى كۆتۈرۈشـنى يامـان كـۆرىدۇ"(«تەربىيەتۈلئـەۋلادى فىلئىسـلام»). دېمـەك، قالايمىقـان كېـرىلىپ ئاسـمانغا قـاراپ سـوزۇلۇپ، يۇقـىرى ئاۋازدا"ھـا...ھـا... "دەپ ئەسـنەش بولسـا ھـايۋانلارنىڭ خـاراكتېرى ئىكـەنلىكىنى «قۇرئـان كـەرىم»دىكـى مۇنـۇ ئايـەتتىن ئېـنىق بىلىۋالالايمـىز. ئـاللاھ تائـالا لوقمـان ھەكىمنىڭ ئوغلىغا قىلغان نەسىھىتىنى بىز مۇسۇلمانلارغا ئۈلگە قىلىدۇرۇپ مۇنـداق دەيدۇ:

ئوتتۇرھـال مـاڭغىن، ئـاۋازىڭنى پەسـلەتكىن، ئـاۋازلارنىڭ ئـەڭ زېرىكـەرلىكى ھەقىقەتەن ئېشەكلەرنىڭ ئاۋازىدۇر.

——سۈرە«لوقمان»(31-سۈرە)، 19-ئايەت

يۇقىرىقى ئايەتنىڭ مەزمۇنىدىن گەپ-سۆز قىلغاندا ئۇستۇن ئاۋازدا ۋارقىراپ-جارقىراپ سۆز قىلىشنىڭ ياخشى ئەمەسلىكى، جۈملىدىن ئەسـنەك ۋە چۈشكۈرۈك ئارقىلىق ئاۋازنى كۆتۈرۈشنىڭ ئەيىب سانىلىدىغانلىقى ئايان بولىدۇ.

ئـاللاھ تائـالا دۇنيـادىكى بـارلىق مۇسـۇلمانلارنى ئىسـلام دىنىمـىزنىڭ ئـەدەپ-ئەخلاقلىرىغا ھەقىقي ئەمەل قىلىدىغان كىشىلەردىن قىلغاي——ئامىن!

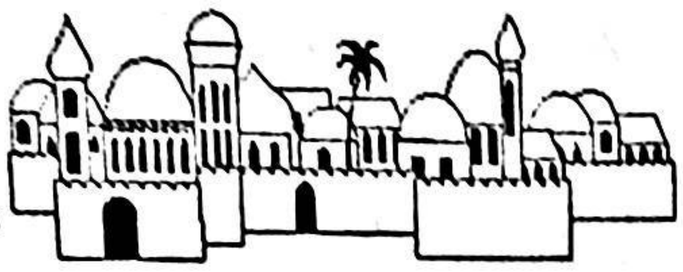

خەير ـ ئېھسان قىلىش ۋە بەزى ئادەتلىرىمىز

ئابدۇراھمان ئىسمائىل

بسم‌اللاھىر رەھمانىر رەھىم

ئاللاھ تائالا رىزالىقى ئۈچۈن ياخشى يوللارغا خالىس پۇل ـ مال سەرپ قىلىش تولىمۇ ياخشى ئىش، چۈنكى ئاللاھ تائالا سۈرە«ئال ئىمران»(3 ـ سۈرە)نىڭ 92 ـ ئايىتىدە: ”ياخشى كۆرگەن نەرسەڭلاردىن سەرپ قىلمىغۇچە(يەنى ماللىرىڭلارنىڭ ياخشىسىنى سەدىقە قىلمىغۇچە) ھەرگىز ياخشىلىققا(جەننەتكە) ئېرىشەلمەيسىلەر. (ئاللاھ يولىدا) نېمىنى سەرپ قىلماڭلار، ئاللاھ ئۇنى بىلىپ تۇرغۇچىدۇر“ دېگەن.

ئىسلام دىنى ئومۇميلىقىنى تەشەببۇس قىلىدىغان، ئۆز مەنپەئەتىنىلا كۆزلەپ، باشقىلارنىڭ ئۆلۈش ـ تىرىلىشى بىلەن كارى بولماسلىقتەك شەخسىيەتچىلىك ئىدىيىسىگە قارشى تۇرىدىغان دىن. ئاللاھ تائالا سۈرە«بەقەرە» (2 ـ سۈرە)نىڭ 270 ـ ئايىتىدە مۇنداق دېگەن:

ئېھسانى خەير ـ ئېھسان قىلماڭلار ياكى (ئاللاھنىڭ يولىدا)نېمىنى ۋەدە قىلماڭلار ئاللاھ ئۇنى ھەقىقەتەن بىلىپ تۇرىدۇ. زالىملار(يەنى پۇل ـ مېلىنى ناتوغرا يوللارغا سەرپ قىلغانلار ياكى زاكات بەرمىگەنلەر)غا ھېچقانداق مەدەتكار چىقمايدۇ.

ئاللاھ تائالا يەنە مۇنداق دېگەن:

...ئۆزىنى ئاللاھ يولىغا ئاتىغان(تىرىكچىلىك قىلىش ئۈچۈن يىراق جايلارغا بارالمايدىغان يوقسۇللارغا)خەير ـ ئېھسان قىلىنىشى كېرەك. ئەھۋالنى ئۇقمىغانلار ئۇلارنىڭ نەرسە تىلىمگەنلىكىگە قاراپ، ئۇلارنى باي دەپ گۇمان قىلىدۇ. ئۇلارنىڭ چىرايىدىن تونۇيسەن. ئۇلار كىشىلەرگە چاپلىشىۋېلىپ تىلەمچىلىك قىلمايدۇ. مېلىڭلاردىن نېمىنى خەير ـ ئېھسان قىلماڭلار، ئاللاھ ھەقىقەتەن ئۇنى بىلگۈچىدۇر.

ـــــسۈرە«بەقەرە»(2 ـ سۈرە)، 273 ـ ئايەت

يۇقىرىقى ئايەتنىڭ مەزمۇنىدىن شۇنى كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇكى، ئۆزىنىڭ نامراتلىقى تۈپەيلىدىن تىلەمچىلىك قىلىدىغان ياكى بەك نامرات بولمىسىمۇ تىلەمچىلىكنى كەسىپ قىلىۋېلىپ، يەتتە ئەزاسى ساغلام تۇرۇپ ھالال ئىشلىمەي تەييارغا ھەييار بولىدىغان، يۇزىنى داپتەك قىلىپ، يالغان ـ ياۋىداق سۆزلەر بىلەن باشقىلارغا ھاياسىزلارچە قول تەڭلەيدىغانلارغا بىر نەرسە بېرىش توغرا

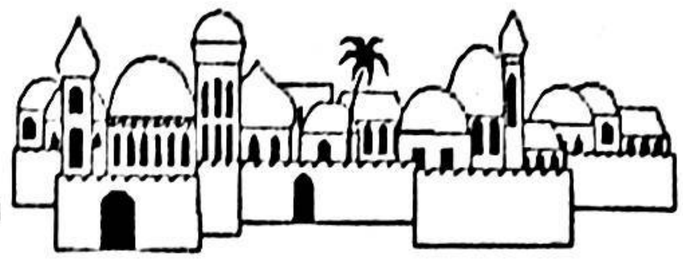

ئەمەس. ئەگ ياخشىسى بۇنداقلارغا نەسىھەت ئارقىلىق مەنۇى ئوزۇق بېرىپ، ئۇلارنى مەنۇى نامراتلىقتىن قۇتۇلۇشقا يېتەكلىشىمىز زۆرۈر. مەنۇى نامراتلىق ماددىي نامراتلىقنىگ بىردىنبىر سەۋەبچىسى. بىز قەلبىمىزنى مەرىپەت نۇرى بىلەن يورۇتۇشقا تىرىشىدىغانلا بولساق، بىزدىكى مەنۇى نامراتلىق يوقلىپ، دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە ھەر جەھەتتىن خاتىرجەم، بەختلىك بولالايمىز.

بىزنىگ ماددىي جەھەتتىن قىلغان خەير-ئېھسانىمىزنىگ قانچىلىك كۆپ بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، ئاللاھنىگ رىزالىقى ئۇچۇن بولمىسا ۋە توغرا ئورۇنغا ئىشلىتىلمىسە، ئۇنىگ قىلچىلىك ساۋابى بولمايلا قالماستىن بەلكى گۇناھقا سەۋەب بولۇش ئېھتىمالى بار. مەسىلەن، بىرسى يالغان سۆز بىلەن نەرسە تىلەپ كەلسە، ئۇنى ئېنىقلىمايلا پۇل بەرسەك، تىلەمچى شۇ پۇل بىلەن گۇناھ سادىر قىلسا، ئۇنىگ گۇناھ سادىر قىلىشىغا بىز سەۋەبچى بولغان بولىمىز.

خەير-ساخاۋەت ۋە باشقا ئەمەللەرنى ئاللاھ رىزالىقى ئۇچۇنلا قىلماي باشقىلارغا كۆرسىتىش ئۇچۇن ياكى دۇنيالىق غەرەز بىلەن قىلساق، دىلىمىزدا ئاللاھنى ئويلىغان تەقدىردىمۇ ئۇنىگغا باشقا غەرەز قوشۇلغانلىقى ئۇچۇن ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرگەن بولۇپ، ناھايىتى چوگ گۇناھكار بولىمىز.

شۇگا بىز تىلەمچىلىك قىلمايدىغان، ئۆز تۇرمۇشىنى قامداش ئۇچۇن ناھايىتى جاپالىق ئىشلەۋاتقان بولسىمۇ يەنىلا ئىقتىسادىي قىينىچىلىق تارتىۋاتقان مۇسۇلمان قېرىنداشلىرىمىزنىگ تۇرمۇش ئەھۋالىنى كۇزىتىپ، ئۇلارغا ماددىي ۋە مەنۇى جەھەتتە يار-يۆلەگ بولۇشىمىز لازىم.

«مىشكاتۇل مەسابىھ» دىگەن كىتابتا ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىگ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن رىۋايەت قىلغان ھەدىسىدە:"يېنىدىكى ئاچ قالغان قوشنىسى بىلەن كارى بولماي، قورسىقى توق يۇرگەن كىشى مۆمىن ئەمەس"دېيىلگەن. يەنە شۇ كىتابتا ئەبۇ مۇسا رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن رىۋايەت قىلغان ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام:"بارلىق مۆمىنلەر بىر بىنانىگ خىشلىرىغا ئوخشاش بىر-بىرىنى مۇستەھكەملەپ تۇرىدۇ" دەپ، ئىككى قولىنىگ بارماقلىرىنى بىر-بىرىگە كىرىشتۇرۇپ كۆرسەتكەن. ئاللاھ تائالا مۇنداق دىگەن:

مۆمىنلەر (دىندا) قېرىنداشلاردۇر.

——سۇرە«ھۇجۇرات»(49-سۇرە)، 10-ئايەت

ھەر قانداق بىر مۆمىن زېمىنىگ قانداق بىر يېرىدە بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، ئۇنىگغا بىرەر مۇسىبەت يەتسە، ئۇ بارلىق مۇسۇلمانلارغا يەتكەن مۇسىبەت بولىدۇ، ھەقىقي مۆمىن ئۆزىنىگ مۆمىن قېرىندىشى قىينىچىلىقتا قالسا قاراپ تۇرمايدۇ.

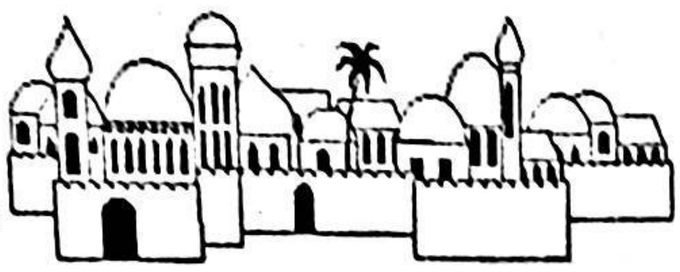

يېقىنقى يىللاردىن بۇيان بىز «قۇرئان كەرىم» ۋە سۈننەت روھىدىن چەتنەپ، توي ـ تۆكۈن، نەزىر ـ چىراغ ئىشلىرىدا يوتقانغا قاراپ پۇت سۇنماي، ھەشەمەتچىلىكنىڭ زىنداننىغا ئۆزىمىزنى ئېتىپ، تۇرمۇشىمىزنى ۋەيران قىلمۇاتىمىز. يېقىنقى 20نەچچە يىلدا ماددىي تۇرمۇشىمىز خېلى ياخشىلانغان بولسىمۇ، ئېرىشكەن ئازدۇر ـ كۆپتۇر بايلىقىمىز مەنىۋى نامراتلىقىمىزنىڭ قۇربانىغا ئايلىنىپ كېتىۋاتىدۇ. ئايدا بىرەر كىلوگرام گۆش يېگۈدەك، زىمىستان سوغۇقتا ئوتۇن ـ كۆمۈر ئېلىپ قالىغۇدەك ئازغىنە ئىقتىسادى يوق كىشىلەرمۇ "قىلمىساق كۆپچىلىك ئالدىدا سەت تۇرىدۇ، خەق زاكىلىق قىلىدۇ" دەپ، نەزىر ـ چىراغلىرىغا جازانە قەرز ئېلىپ، نەچچە مىڭلاپ پۇل چىقىم قىلىپ، تاپقىنىنى توخۇغا دان چاچقاندەك چېچىپ تۇگىتىپ ئىسراپخورلۇق قىلىشماقتا. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ:

ئاللاھ تائالا ھېچكىمنى تاقىتى يەتمەيدىغان ئىشقا تەكلىپ قىلمايدۇ.

ـــــسۈرە«بەقەرە»(2 ـ سۈرە)، 286 ـ ئايەت

ئەگەر سىز، مەن باي، مېنىڭ كۆپ پۇل چىقىم قىلىشقا قۇدرىتىم يېتىدۇ دېسىڭىز، ئۇنداقتا سىز سۈرە«بەنى ئىسرائىل»(17 ـ سۈرە)نىڭ 26 — 27 ـ ئايەتلىرىگە نەزەر سېلىڭ:

(پۇل ـ مېلىڭىنى ناتوغرا يوللارغا) سەرپ قىلمىغىن، ئىسراپ قىلغۇچىلار ھەقىقەتەن شەيتانلارنىڭ قېرىنداشلىرىدۇر.

بىز بىرئاز تەپەككۇر قىلىدىغان بولساق، يۇقىرىقى ئىككى سۈرىدىكى ئايەتلەردىن شۇنداق يەكۈن چىقىرالايمىزكى: نامرات ئادەم نەزىر ـ سەدىقات ئېتىمەن دېگەندىن كۆرە ئۆز خوتۇن ـ بالىلىرىنىڭ تۇرمۇشىنى ياخشى ئورۇنلاشتۇرغىنى تۇزۇك. «تەنبىھل غاپىلىن»(غاپىللارغا تەنبىھ) دېگەن كىتابتا ئەنەس ئىبنى مالىك رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن رىۋايەت قىلىپ مۇنداق دېگەن: مەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن:'خوتۇن ـ بالىلىرىغا پۇل چىقىم قىلغانىنىڭ ساۋابى كۆپمۇ ياكى ئاللاھ يولىدا باشقا ياخشى ئىشلارغا پۇل چىقىم قىلغانىنىڭ ساۋابى كۆپمۇ؟دەپ سورىغانىدىم، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام:'خوتۇن ـ بالىلىرىڭغا بىر تەڭگە پۇل چىقىم قىلساڭ، باشقا ياخشى ئىشقا مىڭ تىللا پۇل چىقىم قىلغاندىن ساۋابى ئېشىپ كېتىدۇ' "دېگەن. دېمەككى، باي ئادەم"خەق نېمە دەپ قالار" دەپ خەقنى ئاللاھقا شېرىك قىلىدىغان ئىشقا ئورۇنسىز پۇل خەجلىمەي، ئۆزىنىڭ نامرات تۇغقانلىرى، قولۇم ـ قوشنىلىرى ۋە باشقا مۇسۇلمان قېرىنداشلىرىغا يارىدەم قولىنى سۇنۇشى كېرەك، شۇنىڭدىلا ئۇنىڭ ئەملىنىڭ ساۋابى كاتتا، ئەھمىيىتى چوڭ بولىدۇ. ئاللاھ تائالا مۇنداق دېگەن:

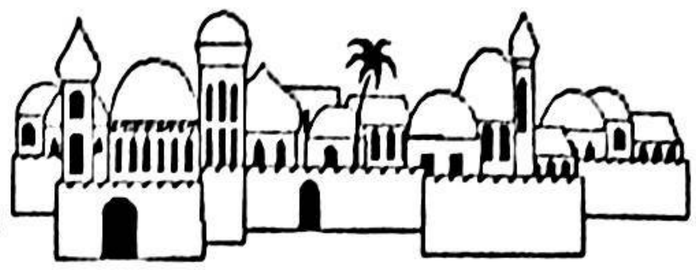

تۇغقانغا، مسكىنگە، ئىبنى سەبىلگە(خەير-ساخاۋەتتىن) ھەققىنى بەرگىن.

ـــــسۈرە«بەنى ئىسرائىل»(17-سۈرە)، 26-ئايەت

باشقا غەرەز ۋە دۇنيالىق ئىشلارنى ئويلىماي، پەقەت ئاللاھنىڭ رازىلىقى ئۈچۈنلا ياخشى ئەمەللەرنى قىلىش كېرەك، بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دېگەن:

كىمكى پەرۋەردىگارىغا ئۈچرىشىشنى ئۈمىد قىلىدىكەن(يەنى ساۋابىنى ئۈمىد قىلىپ، ئازابىدىن قورقىدىكەن)، خالىس ياخشى ئىش قىلسۇن، ئىبادەتتە ھېچكىمنى پەرۋەردىگارىغا شېرىك قىلمىسۇن.

ـــــسۈرە«كەھف»(18-سۈرە)، 110-ئايەت

"نەزىر" (نَـــذْ ر)نىڭ لۇغەت مەنىسى "ۋەدە قىلماق"دېگەنلىك بولىدۇ، ھەرگىز"قازان ئېسىپ ئادەم چاقرماق" دېگەنلىك بولمايدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام:"كىمكى بىرەر ياخشى ئىشقا نەزىر قىلسا (يەنى مەن پالانى ياخشى ئىشنى چوقۇم قىلىمەن دەپ ۋەدە قىلغان بولسا)نەزىرىنىگە ۋاپا قىلسۇن (يەنى شۇ ئىشنى قىلسۇن)" دېگەن. لېكىن قازان ئېسىپ "نەزىر" دەپ ئادەم چاقىرىش ئىسلام دىنىدا پەرزمۇ ئەمەس، ۋاجىپ ياكى سۈننەتمۇ ئەمەس، پەقەت بىزدە شەكىللەنگەن بىر خىل ئادەت. كۆڭلىمىز پەقەت ئۇنىمىسا خەتمىقۇرئان قىلغۇچىلاردىن بىر نەچچىنى چاقىرىپ قۇرئان تىلاۋەت قىلغۇزىۋەتسەكمۇ كۆڭلىمىز ئەمىن تاپىدۇ، ئەمما بۇمۇ ئاددىي-ساددا، تېجەشلىك بولۇشى كېرەك. تېخىمۇ كۆپرەك راسخوتنى يەنىلا نامراتلارغا، خەيرىيەت ئىشلىرىغا ئاتىشىمىز كېرەك. ھازىر جەمئىيەتتە بىر ۋاق تاماققا زار ئادەم خېلى كۆپ تۇرسا، نەزىرگە بېرىپ بىر قېتىم قورساق تويغۇزىۋېلىپ كۆڭلىمىز خۇش بولۇپ قالارمۇ؟ ياق، نۇرغۇن ئىقتىساد ئورۇنسىز ئىسراپ بولغاندىن باشقا،"پالانى يەرگە نەزىرگە بارىمىز" دەپ بىر مۇنچە يول يۈرۈپ نۇرغۇن ۋاقتىمىزمۇ ئىسراپ بولىدۇ تېخى!

بىر كەنتنى مىسالغا ئالساق، بىر يىلدا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن ئالتە ئائىلىدە نەزىر بولدى دېسەك، ھەر بىرىگە ئاز دېگەندە 1مىڭ 500يۈەن چىقىم قىلىندى دەپ ھېسابلىغاندىمۇ 9مىڭ يۈەن كەتتى دېگەن گەپ، بۇنى مىڭ يۈەندىن بەرگەندە بىر يىلدا بىر كەنتتە توققۇز ئائىلە قېينىچىلىقتىن قۇتۇلىدۇ.

تۇي-تۆكۈن، ئۆلۈم-يېتىم ئۇزىتىش ئىشلىرىدىكى ھەشەمەتچىلىك، ئىسراپخورلۇق بىزنى ئېغىر دەرىجىدە ھالسىراتماقتا، خەق نېمە دەپ قالار دەپ ياشايدىغان قۇللارچە ھاماقەتلىكىمىزنىڭ دەردىنى قاچانغىچە تارتىمىزكىن؟ ئەسلىدە قۇرئان ۋە ھەدىسنىڭ روھى بويىچە بولغاندا، ئىقتىسادى ياخشىلار قېرىنداشلىرىنىڭ ئاخىرەتلىكى ئۈچۈن خەير-ساخاۋەت قىلماقچى بولسا، خەققە داۋراڭ سالغانىنىڭ ئورنىغا، چىقىم قىلىدىغان پۇلنى ئۆز مەھەللىسىدىكى

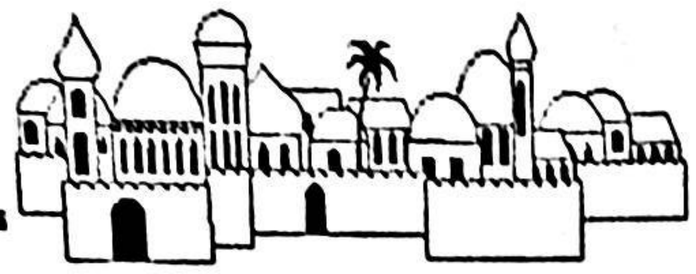

ئەڭ نامرات قېرىنداشلىرىغا ئۆلەشتۇرۇپ بېرىۋەتسىلا ئىشىنىڭ ئەڭ ئالىي يولى، ئەۋزىلى شۇ ئەمەسمىدى؟! مۇبادا بىز پۈل ـ مېلىمىزنى ئاللاھ يولىدا ئەڭ ئەھمىيەتلىك ئىشلارغا سەرپ قىلساق بۇ دۇنيادا ئۇنىڭ نەتىجىسىنى كۆرىمىز، ئاخىرەتتە چەكسىز ساۋابقا ئېرىشىمىز.

ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن رىۋايەت قىلغان ھەدىسىدە مۇنداق دېيىلگەن: "يەتتە تۈرلۈك كىشى بار. قىيامەت كۈنى قاتتىق ئىسسىق بولۇپ، ئەرشنىڭ سايىسىدىن باشقا سايە يوق چاغدا ئاللاھ تائالا ئۇلارنى ئەرشنىڭ ئاستىدا سايىدىتىدۇ: 1) ئىمانى كامىل ئادىل پادىشاھ؛ 2)ياش چېغىدىن تارتىپ ئىزچىل ئىبادەت قىلغان كىشى:3)قەلبى داۋاملىق مەسچىتكە باغلانغان كىشى؛ 4)ئاللاھ يولىدا دوست بولۇشقان كىشىلەر؛ 5) گۈزەل بىر ئايال چاقىرسا، ئاللاھتىن قورقىمەن دەپ تەلىپىنى قوبۇل قىلمىغان كىشى؛ 6)سەدىقىنى ئىنتايىن مەخپىي ھالدا قىلغان كىشى؛ 7)خالىي بىر جايدا ئاللاھنى ياد ئېتىپ ئولتۇرۇپ كۆزىدىن ياش ئاققۇزغان كىشى"(بۇخارى توپلىغان).

ھۆرمەتلىك مۇسۇلمان قېرىنداشلار! مۇسۇلمانلارنىڭ يولباشچىلىرى بولغان ھۆرمەتكە سازاۋەر دىنىي زاتلار! كۆپ يىللاردىن بېرى بىزنىڭ نۇرغۇن ئىقتىسادىي بايلىقىمىز بىزنىڭ بىلىمسىز قالغان بىر قىسىم جامائەتلىرىمىزنىڭ كۆزىنى يۇمۇپلا ھەشەمەتچىلىك سەنىمگە دەسسىشى نەتىجىسىدە بېھۇدە ئىسراپ بولۇپ كېتىۋاتسا، بۇنىڭغا سۈكۈت قىلىپ تۇرساق قانداق بولار؟! بىزدە مەسئۇلىيەت دەيدىغان نەرسە يوقمۇ؟! بىزنىڭ كۆپچىلىكنى «قۇرئان كەرىم» ۋە ھەدىس شەرىف روھى بويىچە ھەر جەھەتتىن توغرا يولغا سېلىش مەجبۇرىيىتىمىز بار، بۇ ھەم ئاللاھ تائالا ئالدىدىكى مەسئۇلىيىتىمىزدۇر. بىز دىنىي زاتلار جۈمە كۈنىدىكى ئازغىنە ۋەز ـ تەبلىغ قىلىش ۋاقتى ۋە جامائەت سورۇنلىرىدىكى باشقا قىممەتلىك پۇرسەتلەردىن تولۇق پايدىلىنىپ، جامائەتلىرىمىزگە تەشۋىق ـ تەربىيە قىلىش ئارقىلىق، بېھۇدە ئىسراپ بولۇپ كېتىۋاتقان پۈل ـ مېلىمىزنى ئەھمىيەتلىك ئىشلارغا سەرپ قىلىشقا مەركەزلەشتۇرۇشىمىز، بۇ دۇنيالىقتا توق، خاتىرجەم، بەختلىك ياشىشىمىز، شۇنداقلا ئاخىرەتتە مەڭگۈلۈك بەخت ـ سائادەتكە ئېرىشىمىز ئۈچۈن پۈختا ئاساس سېلىشىمىز لازىم.

بىردىنبىر ئىگىمىز بولغان ئاللاھ تائالادىن بارلىق ئىشلىرىمىزدا بىزنى توغرا يولغا سېلىشنى تىلەيمىز ـــ ئامىن!

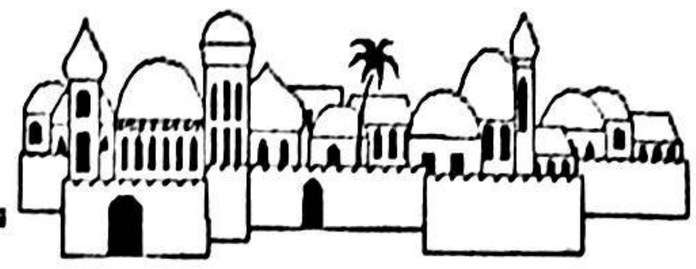

قۇرئان، ھەدىس روھىدىن بىر قىسىم مەرىكىلىرىنىڭ نەزەر

ئىسمائىل ياقۇپ

بسمللاھىر رەھمانىر رەھىم

ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېگەن:

يەنىلا، ئىچىڭلار، ئىسراپ قىلماڭلار، ئاللاھ ئىسراپ قىلغۇچىلارنى ھەقىقەتەن ياقتۇرمايدۇ.

ـــ سۈرە«ئەئراف»(7 ـ سۈرە)، 31 ـ ئايەت

ئاللاھ تائالا مۇشۇ ئايەت ئارقىلىق ھەرقانداق سورۇنلاردا بىزگە رىزىق قىلىپ بېرىلگەن نازۇنېمەتلەرنى يېيىشكە، ئىچىشكە تەرغىب قىلىدۇ، لېكىن ئىسراپخورلۇق قىلىشىمىزنى قاتتىق چەكلەيدۇ.

ھازىر ھەشەمەتچىلىك مىللىي ئۆرپ ـ ئادەت نىقابى ئاستىدا بەس ـ بەستە ئەۋج ئېلىپ، تويى ـ تۆكۈنلەرنىڭ تۇرى بارغانسېرى كۆپەيمەكتە، ھەشەمەتلىرى كۈندىن ـ كۈنگە ئېشىپ، بېسىمى تېخىمۇ ئېغىرلاپ، كىشىلەرگە ئىقتىسادىي ۋە ئىجتىمائىي تەھدىت پەيدا قىلماقتا. بۇنداق سورۇنلارغا قاتنىشىشنى ئۆزىنىڭ شەرەپلىك مەجبۇرىيىتى قىلىۋالغان بىر قىسىم كىشىلىرىمىز ئۆزىنىڭ قىممەتلىك ۋاقىتلىرىنى ئىلىم تەھسىل قىلىش، خىزمەت قىلىش، كىتاب كۆرۈش، ئەڭ مۇھىمى كەلگۈسى ئەۋلادلىرىنى ياخشىراق تەربىيىلەشكە سەرپ قىلىشنىڭ ئورنىغا، بىھۇدە ئىشلارغا، توغرىسى چوڭ يەپ چوڭ ئىچىشكە، باشقىلارغا مەرد تونۇلۇپ ئىمتىياز تىكلەشكە سەرپ قىلماقتا. بىز ئۆتكۈزۈۋاتقان تويى ـ تۆكۈنگە نەزەر سالساق، بەزى ئاتا ـ ئانىلار مال ـ دۇنيا يىغىش ياكى مال ـ دۇنياسىنى كۆز ـ كۆز قىلىش مەقسىتىدە پەرزەنتلىرىنىڭ توي دائىرىسىنى كېڭەيتىپ، بىر ـ بىرىگە قىيىنچىلىق كەلتۈرۈپ، ھەشەمەتچىلىك قىلىپ جەمئىيەتتە ياماق تەسىر پەيدا قىلماقتا. ئىقتىسادى ئاجىز كىشىلىرىمىز بولسا تويىنى ئاددىي ئۆتكۈزۈشكە جۈرئەت قىلالمىغانلىقتىن، ئۇلارنىڭ پەرزەنتلىرى كوچىلارغا چىقىپ كېتىپ، جەمئىيەتتە ياماق تەسىر پەيدا قىلىپ، ئاتا ـ ئانىلىرىغا نومۇس ئېلىپ كېلىۋاتىدۇ. پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "**تويىنىڭ ئەڭ ياخشىسى** چىقىمى ئاز بولغان تويدۇر"(ئەبۇ داۋۇد توپلىغان). مۇشۇ ھەدىس شەرىپىدىن ھەشەمەتچىلىك قىلماي، چىقىمنى ئاز قىلىپ ئۆتكۈزگەن توي ـ مەرىكىسىنىڭ ئاقىۋىتى ياخشى بولىدىغانلىقىنى كۆرۈۋالالايمىز.

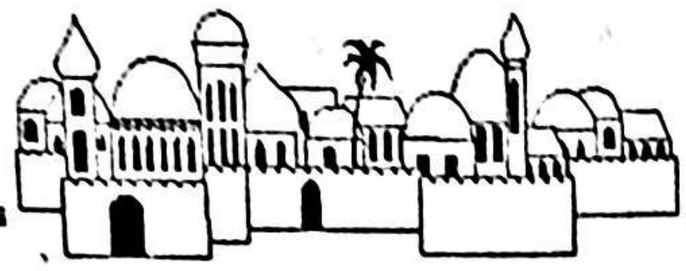

بەزىلەر ھەشەمەتچىلىك، بەتخەجلىكىنى پەرزەنتلىرىمىزنىڭ ئابرۇيى دەپ قاراپ، بولمىغۇر قائىدە-يوسۇنلارنى ئويدۇرۇپ چىقىپ، نامرات كىشىلەرگە ئىقتىسادىي جەھەتتىن ئېغىر تەھدىت سالماقتا. پۇل-مالغا ھەم ھەشەمەتچىلىككە ھېرىس تۇپەيلىدىن بەزى كىشىلەر بالاغەتكە يەتكەن قىزلىرىنى تالالىق قىلىشنى مال-دۇنيا، ئابرۇي تېپىشنىڭ دەسمايىسى قىلىۋالماقتا. بۇنىڭدىن قىز-يىگىتلىرىمىز تولىمۇ خورلۇق ھېس قىلىشماقتا. مەسىلەن، بىر قىسىم ئاتا-ئانىلار قىزلىرىغا لايىق كېلىپ، بۇ قىز توي قىلىشقا قېتىلسا، باھانە كۆرسىتىپ، قىزنىڭ ئادەمگەرچىلىكى بار كىشىلەرگە بەرگىلى ئۇنمايدۇ، قىسمەن شەخسىيەتچى، ھەشەمەتخور كىشىلەرگە بىرنەچچە توقماق پۇلنى دەپ قىزلىرىنى پۇلغا سېتىپ بىچارە قىزنىڭ بەختىگە ئولتۇرۇۋاتىدۇ.

ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى:"بىر قىز پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئالدىغا كېلىپ، دادىسىنىڭ ئۇنى ياقتۇرمىغىنىغا قارىماي ئەرگە بەرمەكچى بولغانلىقىنى ئېيتقاندا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام قىزغا(خالاش-خالىماسلىق)ئىختىيارىنى بەرگەن"(ئەبۇ داۋۇد توپلىغان). مۇشۇ ھەدىس شەرىپتىن بىر قىزنىڭ ئىختىيارسىز مەجبۇرىي قىلىنغان نىكاھنىڭ دۇرۇس بولمايدىغانلىقىنى كۆرۈۋالالايمىز. ئىسلامىيەت كۆرسەتمىسى بويىچە توي-تۆكۈننى مال-دۇنيا ئۈستىگە ئەمەس، بەخت ئۈستىگە قۇرۇشىمىز كېرەك. ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھادىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن:"راسخوتى يېنىكرەك بولغان نىكاھ چوقۇم بەرىكەتلىك نىكاھتۇر"(«مىشكاتۇل مەسابىھ»). يەنە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن:"ئايالنىڭ بەرىكەتلىك بولۇشى، ئۇنىڭ مەھرى(تويلۇقى)نىڭ يەڭگىل ئوڭاي بولۇشدا؛ ئايالنىڭ شۇملۇق بولۇشى، مەھرى(تويلۇقى)نىڭ ئۇستۇن بولۇشى، نىكاھ رەسمىيەتلىرىنىڭ قىيىن بولۇشى ھەم ئەخلاقىنىڭ يامان بولۇشدا"(«ھىدايە شەرىق توپلىمى»). يۇقىرىقى ھەدىس شەرىپتىن ئاددىي-ساددا ئۆتكۈزۈلگەن توي-مەرىكىلەرنىڭ قىز-يىگىتلىرىمىزنىڭ تۇرمۇشىغا بەخت-سائادەت، مال-دۇنيا ئۈستىگە ئۆتكۈزۈلگىنىنىڭ ئاقىۋەتتە شۇملۇق، پىتنە-پاسات ئېلىپ كېلىدىغانلىقىنى ئېنىق بىلەلەيمىز.

بىر قىسىم ئەقىلسىز ئاتا-ئانىلار كىشىلەرنىڭ تويغا ئېلىپ كەلگەن سوۋغاتلىرىنى بىر-بىرلەپ سىنىمالغۇغا ئالدۇرۇپ توي-مەرىكە ئاخىرلىشىپ، بىر-ئىككى كۈن ئۆتە-ئۆتمەيلا بۇ سوۋغاتلارنى تېلېۋىزوردا كۆرۈش ئارقىلىق "بۇ قېرىندىشىم ئاران ئانى، ئا قېرىندىشىم ئاران مانى ئېلىپ كەپتۇ" دەپ، تۇغقانلىق مۇناسىۋىتىدىن نەپرەتلەنمەكتە. ھەتتا بۇلارنىڭ نادان-قالاقلىقى تېخىمۇ تەرەققىي قىلىپ، قۇدا-باجىلارنىڭ سوۋغاتلىرىنى باشقا

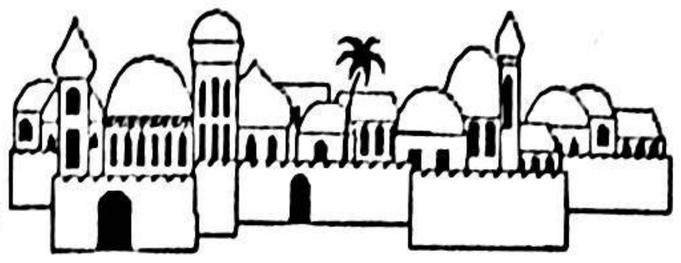

قۇدىلارنىڭكىگە سېلىشتۇرۇپ، ئۆيدىكى كېلىن ـ بالىلىرىغا نومۇس قىلماستىن سۆزلەپ، تۇخۇمدىن تۇك ئۇندۇرۇپ، ياش پەرزەنتلىرىمىزنىڭ ئىناق تۇرمۇشىغا سوغۇق سۇ سەپمەكتە، كىچىككىنە مال ـ دۇنيانى دەپ، ئۇلارنىڭ بەختسىزلىكىگە سەۋەبچى بولماقتا. يەنە بىر قىسىم ياش پەرزەنتلىرىمىز توي ـ مەرىكە قىلىش ئارقىلىق ئىقتىسادىنى ئۆز جايىدە خىراجەت قىلىشنىمۇ بىلمەي، قۇرۇق سۆلەتلىك قىلىپ 20 ـ 30 ماشىنىنى قاتار ـ قاتار ماگدۇرۇپ، يول ـ كوچىلارنى قالايمقان قىلىپ، ھەتتا شەھەر ئىچىنى ئايلاندۇرۇپ، قاتناش تەرتىپىنى بۇزۇپ، ھەر تۇرلۈك ھادىسىلەرنى پەيدا قىلماقتا. مۇشۇنداق بولمىغۇر ھەشەمەتچىلىك مىكروبلىرى نۇرغۇن كىشىلەرگە يۇقۇپ، ئىقتىسادى ئاجىز كىشىلىرىمىزنىڭ ئاددىي ـ سادىدا توي ـ مەرىكە ئۆتكۈزۈشىگە قاتتىق توسالغۇ بولماقتا. بىر قىسىم كىشىلىرىمىز ئاددىي ـ سادىدا توي ـ مەرىكە ئۆتكۈزسە، بەزى ھەشەمەتخور كىشىلەر توي يۆتكەش قورالىنىڭ ئالىي دەرىجىلىك بولۇشىنى ئوتتۇرىغا چىقىرىدۇ. ئەگەر ئۇلارنىڭ دېگىنىچە بولمىسا ئابرۇيى چۈشۈپ كېتىشىدىن قورقۇپ، باشقىلارنىڭ ئالىي دەرىجىلىك پىكاپلار بىلەن توي ئۆتكۈزگەنلىكىنى سېلىشتۇرۇپ تويىنى بۇزۇشقا رازىكى، يۆتكىتىشكە رازى ئەمەس. يۇقىرىقىدەك شۆھرەتپەرەس كىشىلەر بۇزۇپ ـ چاچقان ئىقتىسادىنى ۋەتەن، مىللەتكە پايدىلىق ئىشلارغا ئىشلەتسە بۇنىڭ ئۈنۈمى تېخىمۇ ياخشى بولماسمىدى؟ بۇ ئىشلارغا ئىشلىتىشكە ئېشىنالمىسا، ئۆزىنىڭ تۇرمۇشىنى بولسىمۇ ياخشىراق ئورۇنلاشتۇرۇپ، كەلگۈسى ئەۋلادلىرىنى ئوبدانراق تەربىيىلەپ چىقسا بولماسمىدى؟ ئاللاھ «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېگەن:

تۇغقانغا، مىسكىنگە، ئىبن سەبىلگە(خەير ساخاۋەتتىن)ھەققىنى بەرگىن، (پۇل ـ مېلىڭنى ناتوغرا يوللارغا)ئىسراپ قىلمىغىن، ئىسراپ قىلغۇچىلار ھەقىقەتەن شەيتانلارنىڭ قېرىنداشلىرىدۇر، شەيتان پەرۋەردىگارىغا تولىمۇ كۇفرانى نېمەت قىلغانىدى.

ـــــسۈرە«بەنى ئىسرائىل»(17 ـ سۈرە)، 26 — 27 ـ ئايەتلەر

يۇقىرىقى ئايەتكە ئاساسلانغاندا، ۋەتەنگە، مىللەتكە، كەلگۈسى ئەۋلادلارغا پايدىلىق ئىشلارنى قىلماي ئىسراپخورلۇق، ھەشەمەتچىلىك بىلەن شۇغۇللانغان كىشىلەرنىڭ شەيتانىنىڭ قېرىنداشلىرىغا ئوخشىتىلىشى بۇ كىشىلەرنىڭ خاراكتېرىنى يېتەرلىك يورۇتۇپ بېرەلەيدۇ. چۈنكى شەيتان ئىنسانلارنى توغرا يولدىن ئازدۇرۇپ، ناتوغرا يوللارغا باشلىغىنىدەك، ھەشەمەتخور، ئىسراپخور كىشىلەرمۇ باشقىلارنى قىينىچىلىق ئىچىگە باشلاپ قويىدۇ.

بۇنداق ھەشەمەتچىلىك توي ـ مەرىكىلەرنىڭ قىز ـ ئوغۇللىرىمىزنىڭ تۇرمۇشىغا بەخت ـ سائادەت ئېلىپ كېلىشى مۇمكىن ئەمەس. پۇل، مال ـ

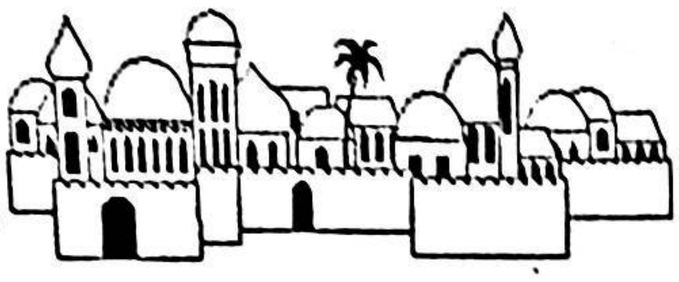

دۇنياغىلا بەخشەندە بولغان ھاياتنىڭ بۇزۇلمايدىغىنى، ۋەيران بولمايدىغىنى يوق، ھەشەمەتچىلىككە ماغدۇرى يەتكەن پۈتۈنلۈك چىرىتىشكىمۇ ماغدۇرى يېتىدۇ. ئاددىي - ساددا ئۆتكۈزۈلگەن تويۇ - مەرىكە ئىنسانلارغا گۈزەللىك بېغىشلايدۇ، ئادەمنىڭ روھىنى كۆتۈرۈپ بايراشات تۇرمۇشقا ئېلىپ چىقىدۇ، دوستلار ئارىسىدا ئىتتىپاقلىقنى كۈچەيتىدۇ. قىز - يىگىتلىرىمىزگە ئۆمۈرلۈك بەختىيار تۇرمۇش ئاتا قىلىدۇ.

ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "بىر - بىرى بىلەن بەسلەشكۈچى ئىككى كىشىنىڭ مېھمانغا چاقىرىشى قوبۇل قىلىنمايدۇ ۋە تامىقى يېيىلمەيدۇ"(ئىمام ئەھمەد بۇ ھەدىسنى چۈشەندۈرۈپ، ماختانچاقلىق قىلىپ، ئۆزىنى كۆز - كۆز قىلىش ئۈچۈن زىياپەت بەرگۈچى ئىككى كىشىنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بەسلەشكۈچى دەپ شەرھلىگەن دەيدۇ).

يەنە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن:"كىمكى كىشىلەرگە رەھىم قىلمىسا، ئاللاھ تائالا ئۇنىڭغا رەھمەت قىلمايدۇ".

يۇقىرىقى ھەدىسلەرنىڭ مەنىسى بويىچە ھازىر جەمئىيەتتە ئوتتۇرىغا چىققان ھەم چىقىۋاتقان توي - تۆكۈن ئىشلىرىدىكى بىر قىسىم ناچار ئەھۋاللارنىڭ توغرا ئەمەسلىكىنى كۆرۈۋالالايمىز.

بۇنداق ناتوغرا قائىدە - يوسۇنلار بىز ھەر مىللەت مۇسۇلمانلىرىدا بولۇشقا تېگىشلىك ئادەت ئەمەس. بىز مۇسۇلمانلار نامۇۋاپىق قائىدە - يوسۇن ۋە ناچار رەسىمىيەتلەر ئارقىلىق بىر - بىرىمىزگە ئېغىرچىلىق ۋە زۇلۇم سالماسلىقىمىز كېرەك.

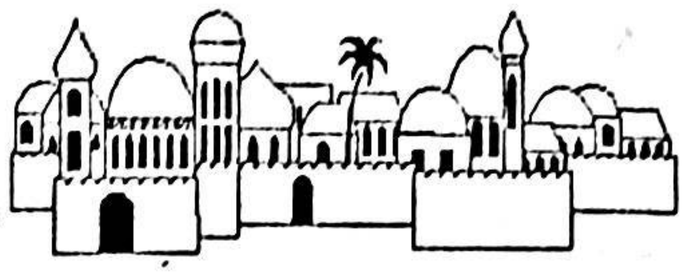

يۇرتىمىزدىكى قازاق مىللىتىنىڭ دەپنە، نەزىر مۇراسىملىرى ئارقىلىق بىزنىڭ بەزى ئادەتلىرىمىز توغرىسىدا ئويلىغانلىرىم

ياقۇپ ھەمدۇللا

بسمللاھىر رەھمانىر رەھىم

ھەر بىر مىللەتنىڭ مەيىتنى دەپنە قىلىش ئۇسۇللىرى ئۆزگىچە بولىدۇ. مۇسۇلمانلارنىڭ دەپنە مۇراسىملىرى ئاساسەن ئوخشاپ كېتىدۇ. لېكىن پەرقلەرمۇ بار. مەسىلەن، قازاق قەبرىنداشلار مەيىتنى دەپنە قىلىش، نەزىر - چىراغ مۇراسىملىرى ئۆتكۈزۈشنى خېلى ياخشى قېلىپلاشتۇرغان. ئۇلار ئۆلۈم - يېتىم، نەزىر - چىراغنى ئىخچام، ئاددىي - ساددا، تېجەشلىك ئۆتكۈزىدۇ. قازاق خەلقىنىڭ ئائىلىسىدە بىرى قازا قىلسا دەرھال يىراق - يېقىندىكى ئۇرۇغ - تۇغقان، قولۇم - قوشنىلىرىغا ئادەم ئەۋەتىپ خەۋەر قىلىدۇ. خەۋەر ئالغانلارنىڭ ھەممىسى ئارىلىق يىراق بولسىمۇ قالماي كېلىدۇ. ئۇلار ھازىرلار بىلەن كۆرۈشكەندە "مەرھۇمغا ئاللاھ رەھمەت قىلسۇن، مەرھۇمنىڭ ئىمانىنى ھەمراھ قىلسۇن، ياتقان ئورنى جەننەتتە بولسۇن" دەپ دۇئا خاراكتېرىدىكى ياخشى تىلەكلىرى بىلەن تەسەللي بېرىدۇ، ئەرلەر يىغلىمايدۇ، ھېچكىم ئاقلىق باغلىمايدۇ، ھازا كىيىمى كىيمەيدۇ، جىنازا نامىزىدىن ئىلگىرى سەدىقات، فىدىيە تارقاتمايدۇ، قەبرىستانغا ئوزۇقلۇق ئەچكىپ تارقاتمايدۇ. جىنازا نامىزىدىن ئىلگىرى مەۋلۇت ئوقۇمايدۇ، مەيىت دەپنە قىلىنغاندىن كېيىن قەبرە بېشىدا قۇنۇپ قۇرئان ئوقۇمايدۇ. تاۋۇتقا يوپۇق يېپىپ گىلەم، رەختلەرنى پۈركەپ ھەشەم قىلمايدۇ، قالغان رەسمىيەتلىرى بىزنىڭكى بىلەن ئوخشاش.

نەزىر قىلىشتا ئۆلگۈچىنىڭ بالا - چاقىلىرى، ئاغا - ئىنى قېرىنداشلىرى، مەيىت ئۇزىغان ئۆيگە قولىدىن كېلىشچە يارەم بېرىدۇ، قولىدا بارلىرى ئات ئەكىلىدۇ(ئۇلار نەزىرگە كالا سويمايدۇ، چۈنكى بىر كالىنى سويسا بۇنى كۆرگەن باشقا كالىلار ھۆركىرەپ ھازا قىلغاندەك بولۇشۇپ كېتىدۇ دەپ قارايدۇ). قولى قىسقىراقلىرى بىر - ئىككى قوي، خېلى كۆپ بوغۇرساق، بىر - ئىككى كىيىملىك رەخت بىلەن كۆكۈل سوراپ كېلىدۇ. ھەممىنى يىغىپ مەيىت چىققان بىرلا ئۆيدە نەزىر بېرىدۇ، پەتىچىلەر شۇ ئۆيگىلا پەتىگە كىرىدۇ، باشقا ئۆيلەرگە ھەرگىز پەتىلەپ كىرىپ خەتمە قۇرئان ئوقۇتمايدۇ. قازاق خەلقى نەزىرگە كەلگەن مېھمانىنىڭ بەك ھۆرمىتىنى قىلىدۇ، مېھمانىنى قارشى ئېلىش، قولغا سۇ

بەرىش، ئۆيگە باشلاش، داستىخان سېلىپ چاي قۇيۇش، تاۋاقلارنى راسلاپ قويۇش ۋەزىپىلىرىگە ئايرىم ئادەم بەلگىلەيدۇ، بۇلار ئاساسەن ئەرلەردىن تاللىنىدۇ، ئۇلار ئەر ـ ئايال ھەممە مېھمانلار ئۈزىغىچە ئىزچىل، ياخشى مۇلازىمەت قىلىدۇ. بۇلارنى باشقۇرىدىغان مەخسۇس خادىم بولىدۇ. يېزا كەنتلەردە، ناھىيە ـ شەھەرلەردە ئىش باشقۇرۇشنىڭ ئېپىنى بىلىدىغان كادىرلارمۇ بۇ ئىشلارغا خالىس ياردەمدە بولۇپ مېھمانلارغا خىزمەت قىلىدۇ. قازاق خەلقىنىڭ نەزىر ئۆتكۈزۈشى تېجەشلىك، تەرتىپلىك، ئىخچام بولىدۇ. داستىخانغا نانىنى توغراپ، بوغۇرساق، قەنت، كەمپۈتلەرنى ئارىلاشتۇرۇپ تەييارلاپ قويىدۇ. مېھمان كەلگەن ھامان داستىخاننى سېلىپلا مەزىلەرنى يېيىپ قويىدۇ، چايدىن كېيىن تاۋاق تارتىدۇ. بىر تاۋاقتا ئالتىدىن سەككىزگىچە ئادەم ئۆم ئولتۇرۇپ تاماقلىنىدۇ. تاماقتىن كېيىن قول سۇرتۇپ، سىرتقا چىققاندا قول يۇيۇپ، ئۇزاتقۇچى ساھىبخانغا:"نەزىرىڭنى ئاللاھ قوبۇل كۆرسۇن. كېلەر نۆۋەت خۇشاللىق ئۈستىدە كۆرۈشۈشنى ئاللاھ نېسىپ قىلسۇن" دەپ ياخشى سۆزلىرى بىلەن خوشلىشىپ كېتىدۇ. ئۇچ نەزىر، يۇز نەزىر، ئازنا نەزىر، ياغ پۈرتىشلارنى قىلمايدۇ. قىرىق نەزىر، يىل نەزىرلىرىدە قارىلىقنى ئۈشتۈمىز دەپ زەللە قويۇشۇپ يۇرمەيدۇ. ئەگەر مېيىت ئىگىسى يوقسۇز، ئاجىز بولسا تۇغقانلىرى ۋە ئەھلى جامائەت سېخىيلىق بىلەن خالىس ياردەم بېرىدۇ. مەسلەن، ناھىيىمىزنىڭ مەلۇم يېزىسى قازاق مىللىتى توپ ئولتۇراقلاشقان قىشلاق بولۇپ 20 ئۆيلۈكتەك ئۇيغۇرلار بار ئىدى. نەچچە يىل ئىلگىرى ئىسمايىل ئاكا(ئۇيغۇر) ئاغرىق سەۋەبىدىن قازا قىلغاندا قازاق جامائەت بۇلارنىڭ ئائىلىسىدىكى قېينىچىلىق ئەھۋالىنى نەزەرگە ئېلىپ، ئىمام باشچىلىقىدا ھەممە رەسمىيەتلىرىنى خالىس ئورۇنلاپ بەردى. جامائەت ئۆز ئىختىيارلىقى بىلەن ئىئانە توپلاپ پۇل، مال، گۈرۈچ، ئۇن يىغىش قىلىپ، نەزىرىنى كۆڭۈلدىكىدەك ئۆتكۈزۈپ بەردى. بۇ خىل ياخشى ئادەت، ئېسىل پەزىلەتلەرنى ئۆگىنىشكە ئەرزىيدۇ.

«قۇرئان كەرىم» دە ئاللاھ تائالا مۇنداق دېگەن:

كىمكى پەرۋەردىگارىغا ئۇچرىشىشنى ئۈمىد قىلىدىكەن، خالىس ياخشى ئىش قىلسۇن، پەرۋەردىگارىغا قىلىدىغان ئىبادەتكە ھېچكىمنى شېرىك قىلمىسۇن.

—— سۈرە«كەھف»(18 ـ سۈرە)، 110 ـ ئايەت

بىز ئۇيغۇرلار قازاق خەلقى بىلەن بىر دىنداش، تەقدىرداش، قەلبداش، يۈرتداش تۇرۇپ، بىرمۇنچىلىرىمىز مېيىت ئۇزىتىش، نەزىر ئۆتكۈزۈشتە شەرىئەتتىن ھالقىپ ھەشەمەتچىلىك قوغلىشىپ، بىر ـ بىرىمىز بىلەن بەسلىشىپ، شۆھرەتپەرەسلىك قىلماقتىمىز. ئىسراپچىلىق قىلىپ، رىيا ئەمەل بىلەن گۇناھقا چوڭقۇر پاتماقتىمىز.

ئىسراپچىلىققا قارشى تۇرۇش، ئاددىي ـ سادىدا، تىرىشچان، ئىقتىسادچىل

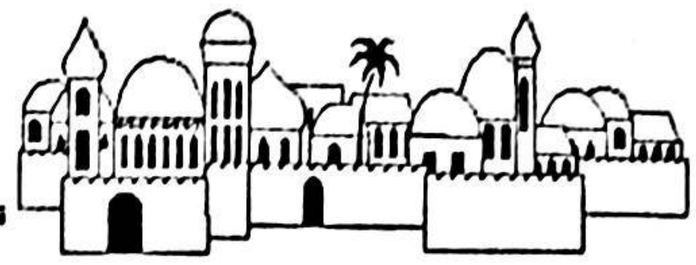

بولۇش ئىسلام دىنىنىڭ ئېسىل ئەنئەنىسى. تۇرمۇش ئەمەلىيىتى شۇنى ئىسپاتلايدۇكى، ئىقتىسادچىل بولغانلار رونۇق تاپىدۇ، گۈللىنىدۇ، خاتىرجەم بایاشات ياشايدۇ. پەيغەمبىرىمىز: "ئىقتىسادچانلىق بىلەن ئىش كۆرگەن ئادەم كەمبەغەللىشىپ قالمايدۇ" دېگەنىدى(ئەھمەد توپلىغان). ئەكسىچە كىمكى ئىسراپخور بولسا، ئۇنىڭ ئىقتىسادى چېكىنىدۇ، خارابلىشىدۇ، ۋەيران بولىدۇ.

«قۇرئان كەرىم» دە مۇنداق دېيىلگەن:

يەڭلار، ئىچىڭلار، ئىسراپ قىلماڭلار، ئاللاھ ئىسراپ قىلغۇچىلارنى ھەقىقەتەن دوست تۇتمايدۇ.

ـــسۈرە«ئەئراف»(7 ـ سۈرە)، 31 ـ ئايەت

تۇغقانغا، مىسكىنگە، ئىبن سەبىلگە خەير ـ ساخاۋەتتىن ھەققىنى بەرگىن. پۇل ـ مېلىڭنى ناتوغرا يوللارغا ئىسراپ قىلمىغىن. ئىسراپ قىلغۇچىلار ھەقىقەتەن شەيتانلارنىڭ قېرىنداشلىرىدۇر.

ـــسۈرە«ئىسرا»(17 ـ سۈرە)، 26ـــ27 ـ ئايەتلەر

ئىسراپخورلارنى ئاللاھ ھەرگىز ياخشى كۆرمەيدۇ. چۈنكى، ئىسراپچىلىق شەيتانىنىڭ ئىشى، ئىسراپخورلار شەيتانىنىڭ دوستى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىزنى مۇنداق ئاگاھلاندۇرغانىدى: "ئىسراپ قىلماستىن، چوڭچىلىق قىلماستىن يەڭلار، ئىچىڭلار، كىيىڭلار ۋە سەدىقە قىلىڭلار" (ئەھمەد توپلىغان).

بىزنىڭ كۆپ ساندىكى قېرىنداشلىرىمىز «قۇرئان كەرىم»، ھەدىس شەرىف ئۆگىنىپ، ئۇنىڭ مەزمۇنى، ماھىيىتىنى ئىگىلەپ، قۇرئاندىكى شەرىئەت ھۆكمىنى مىزان قىلىپ ئەمەلىي ھەرىكىتىدە كۆرسىتىۋاتىدۇ، ھالال ئەمگىكى بىلەن باي بولۇپ، ئېشىنچە پۇل ـ مېلى بىلەن يېتىم ـ يېسىر، ئاجىز ـ پېقىرلارغا خەير ـ ساخاۋەت قولىنى سۇنۇۋاتىدۇ. مەكتەپ، دوختۇرخانا، يول ـ كۆۋرۈك قۇرۇلۇشى، مەسچىتلەرگە كۆپلەپ ئىئانە بېرىۋاتىدۇ. ئەنە شۇلار تەقۋادارلاردىندۇر، ئەنە شۇلار ئاللاھنىڭ دوستىدۇر. ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېگەن:

مالىلىرىنى كېچە ـ كۈندۈز يوشۇرۇن ۋە ئاشكارا يوسۇندا خەير ـ ئېھسان قىلغانلار پەرۋەردىگارىنىڭ دەرگاھىدا ساۋاب تاپىدۇ. ئۇلارغا ئاخىرەتتە قورقۇنچ ۋە غەم ـ قايغۇ بولمايدۇ.

ـــسۈرە«بەقەرە»(2 ـ سۈرە)، 274 ـ ئايەت

كىم ئاللاھنىڭ ئەمرىگە ئىتائەت قىلدى، ئەنە شۇلار پەرۋەردىگارىنىڭ توغرا يولىدا بولغۇچىلاردۇر، ئەنە شۇلار بەختكە ئېرىشكۈچىلەردۇر.

ـــسۈرە«بەقەرە»(2 ـ سۈرە)، 5 ـ ئايەت

لېكىن بەزى مۇسۇلمان قېرىنداشلىرىمىز قۇرئان، ھەدىسلەرنى ئوقۇمايلا، ئىسلام ئەركانلىرىنى ئۆگەنمەيلا ئۆلۈم ـ يېتىم،

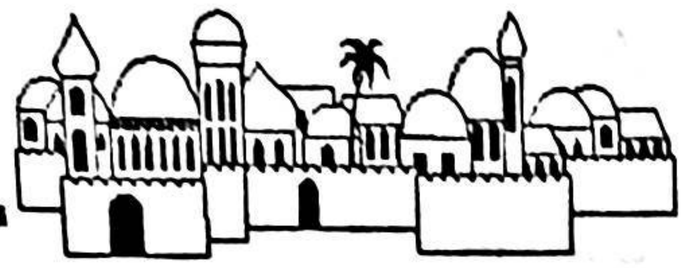

نەزىر - چىراغلارنى نادانلارچە چوڭ ئىبادەت ساناپ، ئۆزلىرىنى قالتىس تەقۋا، ساداقەتمەن ھېسابلاپ، نەزىرنى ھەشەمەتچىلىك، چوڭچىلىق قىلىپ چوڭ ئۆتكۈزۈپ ئىسراپچىلىق قىلىدۇ. بەزىلىرى ھالىغا يېقىپ ئىش قىلماي، باشقىلاردىن مەن قالامتىم دەپ بار دەسمايىنى تىكىپ، ھەتتا قەرز ئېلىپ ھەشەمەتلىك نەزىر ئۆتكۈزۈپ، نەزىردىن كېيىن پۇشايمانلار بارمىقىنى چىشلەپ زارلاپ يۈرىدۇ. ھالبۇكى، نەزىرنى دەپ تاشلىنىپ قېلىۋاتقان ئوقەت، خىزمەت، ئىش - ئەمگەك، بىھۇدە ئۆتۈۋاتقان ۋاقىت، نەزىردە چېچىلىپ، تۆكۈلۈپ، يېيىلمىگەن تاماملارغا قارىسىڭىز ئېچىڭىز سېرىلىپ كېتىدۇ. بۇ چېكىدىن ئاشقان ئىسراپچىلىق!

ئىنسانلارنىڭ تىرىكچىلىكى، جەمئىيەتنىڭ تەرەققىياتى ئىش - ئەمگەك، ھۈنەر - سەنئەت، پەن - تېخنىكا، سودا - تىجارەتكە تايىنىدۇ. كۈن بويى يەپ - ئىچىپ يۈرسەك، بايلىقنى، تەرەققىياتنى بىزگە باشقىلار سوۋۇغا قىلىپ ئەكىلىپ بېرەمدۇ؟! بۇ خىلدىكى ھەشەمەتلىك نەزىرلەر ئاز ساندىكى بايلارنىڭ ئۆزىنى كۆرسىتىپ بايلىقىنى كۆز - كۆز قىلىدىغان سەھنىسى بولسا، كۆپ ساندىكى قېرىنداشلىرىمىزنى بالايىئاپەت ئوتىغا تاشلاۋاتىدۇ.

ۋىجدان ئازابىدا شۇنى تەۋسىيە قىلىمەنكى، مېيىت، نەزىر - مۇراسىملارغا قاتناشقان ئىمام - ئاخۇنلىرىمىز، قاربي - داموللىلىرىمىز، بۇۋىلىرىمىز، جامائەتلىرىمىز بىزگە ئىسلام دىنىنىڭ شەرئىەت ئىلمى ئەركانلىرىنى، ئىبادەت ئەمەللىرىنى، ئەدەپ - ئەخلاقلىرىنى مۇپەسسەل كۆرسىتىپ بېرىدىغان مۇقەددەس «قۇرئان كەرىم»دىكى مۇنۇ ئايەتنى تەكرار ئوقۇپ، ئەمەلىيەتتىمىزگە تەتبىقلايلى:

ئاللاھنى سۆيۈش يۈزىسىدىن خىش - ئەقرىبالارغا، يېتىملەرگە، مىسكىنلەرگە، ئىبن سەبىللەرگە(يەنى پۇل - مېلىدىن ئالاقىسى ئۈزۈلۈپ قالغان مۇساپىرلارغا)، سائىللارغا ۋە قۇللارنىڭ ئازادلىقىغا ئېرىشىشىگە پۇل - مال يارەم بېرىش، نامراز ئوقۇش، زاكات بېرىش، ئەھدىگە ۋاپا قىلىش، يوقسۇزلۇققا، كېسەللىككە ۋە (ئاللاھ يولىدا قىلىنغان) ئۇرۇشقا بەرداشلىق بېرىش ياخشى ئەمەلگە كىرىدۇ. ئەنە شۇلار(يەنى يۇقىرىقى سۆپەتلەرگە ئىگە كىشىلەر) (ئىمانىدا)راستچىل ئادەملەردۇر. ئەنە شۇلار تەقۋادار ئادەملەردۇر.

——سۈرە«بەقەرە»(2 - سۈرە)، 17 - ئايەت

ئاللاھ تائالا بىزگە يېتىملار، مىسكىنلەرگە يارەم بەر، دەۋاتىدۇ. بەرگەننىڭ ئىمانى راست، ئۆزى تەقۋادار بولىدۇ، دەپ ئېنىق شەرت قويۇۋاتىدۇ. قۇرئاندا: "مىراسنى ھالال - ھارام دېمەستىن ھە دەپ يەيسىلەر. مالنى ھېرىسلىك بىلەن دوست تۇتىسىلەر"{سۈرە«ھەجىر»(89 - سۈرە)، 19 — 20 - ئايەتلەر} "زۇلۇم قىلىپ يېتىملەرنىڭ مال - مۈلكىنى(ناھەق) يەۋالىدىغانلار شۇبھىسىزكى، قورسىقىغا(قىيامەت كۈنى يېنىپ تۇرىدىغان) ئوتنى يەۋالغان بولىدۇ. ئۇلار

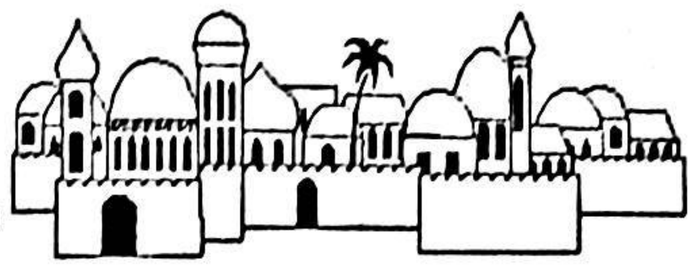

يېنىپ تۇرغان ئوتقا(يەنى دوزاخقا) كىرىدۇ"،{سۈرە«نىسا»(4 ـ سۈرە)، 10 ـ ئايەت} دەپ قاتتىق چۆچۈتۈپ جددىي ئاگاھ بېرىۋاتىدۇ.

قېرىنداشلار! ئازراق مەنپەئەت ئۈچۈن ئاخىرەتلىكىمىزنى يوقاتمايلى! ھەمىشە ئاللاھتىن قورقۇپ، ھەر ئىشىنى ئاللاھنىڭ ئەمرى بويىچە قىلىپ، ئاخىرەتلىكىمىزنىڭ ياخشى بولۇشىنى قولغا كەلتۈرەيلى. ئاللاھ تائالا بىزگە ئەسكەرتىپ مۇنداق دەيدۇ:

(ئى مۇھەممەد!) ئېيتقىنكى، دۇنيانىڭ مەنپەئىتى ئازدۇر(يەنى دۇنيانىڭ نېمىتى پانىيدۇر). ئاللاھتىن قورققان ۋە ئۇنىڭ ئەمرىنى تۇتقانلار ئۈچۈن ئاخىرەت ياخشىدۇر.

ـــــسۈرە«نىسا» (4 ـ سۈرە)، 77 ـ ئايەت

ئىسلام دىنىنىڭ دەپنە مۇراسىملىرى ئەڭ ئاددىي، ئىخچام بولىدۇ، كۆپ خراجەت قىلىپ، ھەشەمەتلىك ئۇزىتىش ياخشى ئىش ئەمەس. جىنازا نامىزىغا ساپ نىيەت بىلەن خۇدا خالىس قاتنىشىش پەرز كۇپايە. ئۆلگۈچىگە ئاتاپ نەزىر قىلىش بىر خىل ئادەت. مۇھەممەد پەيغەمبەرنىڭ نېمە دېگەنلىكىنى ئاڭلاپ باقايلى:سەئىد ئىبنى ھەرس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىدۇكى، ئۇ ئىبنى ئۆمەرنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى ئاڭلىغان:"نەزىر قىلىش (شەرىئەتتە يوق ئىبادەتنى قىلىمەن دەپ ئۈستىگە ئېلىۋېلىش) تىن سىلەر مەنئى قىلىنغان ئەمەسمۇ؟"، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن:"نەزىر قىلىش يولى بىلەن قازا ۋە قەدەردىن بىرەر نەرسىنى ئىلگىرى سۈرۈش ۋە كېچىكتۈرۈش مۇمكىن ئەمەس. بېخىلدىن پەقەت نەزىر ئارقىلىق نەرسە يۇلۇۋېلىنىدۇ"(بۇخارى توپلىغان).

"نەزىر"ـــ ئاللاھنىڭ رازىلىقى ئۈچۈن بىرەر نەرسە ئاتاپ ۋەدە قىلىش دېگەن مەنىدىكى سۆز. بۇ ھەقتە قۇرئاندا مۇنداق دېيىلگەن:

ئۆز ۋاقتىدا ئىمراننىڭ ئايالى ئېيتتى:"پەرۋەردىگارىم، مەن قورسىقىمدىكى پەرزەنتىمنى دۇنيا ئىشلىرىدىن ئازاد قىلغان ھالدا چوقۇم سېنىڭ خىزمىتىڭگە ئاتىدىم. (بۇ نەزرەمنى) قوبۇل قىلغىن. سەن ھەقىقەتەن (دۇئايىمنى) ئاڭلاپ تۇرغۇچىسەن، (نىيىتىمنى) بىلىپ تۇرغۇچىسەن".

ـــــسۈرە«ئال ئىمران»(3 ـ سۈرە)، 35 ـ ئايەت

ئاللاھ ئۈچۈن چىن دىلىمىزدىن بىرەر ياخشى كۆرىدىغان نەرسىمىزنى ئاتاش نەزىر بولىدۇ. ئاللاھتىن باشقىغا نەزىر ئاتاش ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرگەنلىك بولىدۇ. ئاللاھتىن باشقىسىغا، مازارلارغا ئاتاپ مال سويۇپ نەزىر بېرىش، قەبرىلەرگە ھەشەمەتلىك گۈمبەز قاتۇرۇش، يوپۇق يېپىش، قەبرىنىڭ توپىسىنى يۇزلىرىگە سۈرۈش، قەبرىگە قاراپ نامаз ئوقۇش شەرىئەتكە يات، ئىسلام دىنىغا مۇخالىپ بىدئەت ئىشلاردۇر. بىز قىلىۋاتقان نەزىر ئىبادەت ئەمەس، بەلكى ئادەت.

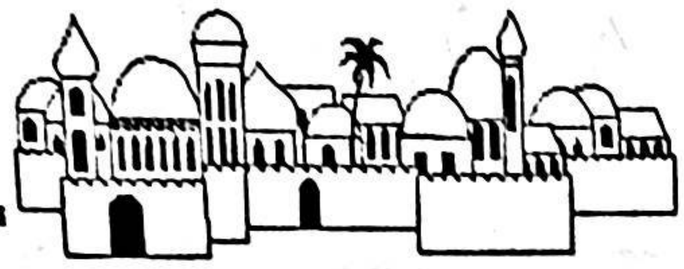

ئەگەر ئىبادەت ئەمەللىرىگە ياتسا قۇرئاندا ياكى ھەدىسلەردە ئېنىق دەلىل كەلتۈرۈلگەن بولاتتى. قۇرئاندا مىسكىنگە تائام بېرىش كۆپ قېتىم تەكىتلەنگەن. پەيغەمبىرىمىز ئاچلارنى تويغۇزۇش، ئۇسسۇزلارغا ئۇسسۇلۇق بېرىشنى تەكرار ئېيتقان. مەسىلەن:

دىنىنى ئىنكار قىلغان ئادەمنى كۆردۈڭمۇ؟ ئۇ يېتىمنى دۈشكەللەيدىغان، مىسكىنگە تاماق بېرىشنى تەرغىب قىلمايدىغان ئادەمدۇر.

ـــسۈرە« مائۇن»(107 ـ ئايەت)، 1 — 3 ـ ئايەت

ئابدۇللا ئىبنى ئەمر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىدۇكى، بىر كىشى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن: "ئىسلام دىنىنىڭ ياخشى خىسلەتلىرى نېمە؟" دەپ سورىدى. رەسۇلۇللاھ:"كىشىلەرگە ئاش ـ نان بېرىش، تونۇيدىغان ئادەملەرگىمۇ، تونۇمايدىغان ئادەملەرگىمۇ سالام قىلىش" دەپ جاۋاب بەردى(بۇخارى توپلىغان).

دېمەك، مىسكىنگە تائام بېرىش چوڭ ساۋابلىق ئىش، ياخشى خىسلەت بولغاچقا پەيغەمبىرىمىزنىڭ ۋاقتىدا ساھابىلەر بۇ ئىشنى ئادەتكە ئايلاندۇرغان. چۈنكى شۇ دەۋرلەردە كۈن بويى ئاچ قالدىغانلار ناھايىتى كۆپ ئىدى. ھازىر تۇرمۇشىمىز كۆپ ياخشىلاندى. ئاچ قالدىغانلار يوق ئاز. بىز ھازىر نەزىر قىلساق "دادام، ئانام ئۈچۈن خۇدا خالىس دۇئا تەلەپ قىلىپ..." دەپ يازمايمىز "دادام... ئانام...نىڭ يەتتىسى، قېرىنىڭ ئۆتكۈزمەكچىمىز " دەپ ئېيتمايمىز. نەزىرنى دادىگىزغا، ئانىگىزغا ئاتاپ، ئاللاھتىن تىلەك تىلىسىگىز، بۇ خۇددى قاسساپقا پۇل بېرىپ ناۋايغا قارىغاندەك ئىش بولمامدۇ؟ ئەمەلدىكى نىيەت ئەلا، نىيەتنى توغرا قىلىڭ، ئاللاھنىڭ رازىلىقى ئۈچۈن دېگەننى دىلىگىزغا پۈكۈپ، ئۇرۇق ـ تۇغقان، قولۇم ـ قوشنىلار ئارىسىدىكى يېتىم ـ يېسىر، پېقىر ـ مىسكىنلەرنى چاقىرىپ تائام بېرىپ، ياكى نەرسە بېرىپ شۇلارنىڭ دۇئاسىنى ئالسىگىز ساۋاب تاپالايسىز. ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەپ تەلىم بەرگەن:

(ئى مۇھەممەد!) سەندىن ئۇلار(مالىلىرىنى) قانداق سەرپ قىلسا بولىدىغانلىقىنى سورايدۇ. ئېيتقىنكى، مال ـ مۈلكىڭلاردىن نېمىنى سەرپ قىلماقچىلار، ئۇنى ئاتا ـ ئانىلارغا، خىش ـ ئەقرىبالارغا، يېتىملەرگە، مىسكىنلەرگە ۋە ئىبن سەبىللەرگە سەرپ قىلساڭلار بولىدۇ. ياخشىلىقتىن نېمىنى قىلماقچىلار، ئاللاھ ئۇنى بىلىپ تۇرىدۇ.

ـــسۈرە«بەقەرە»(2 ـ سۈرە)، 215 ـ ئايەت

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن: "ئۇل خوتۇنلارغا ۋە مىسكىنلەرگە خەير ـ ئېھسان قىلغۇچىغا ئاللاھنىڭ يولىدا جىھاد قىلغۇچىنىڭ ياكى كېچىسى ئىبادەت قىلىپ، كۈندۈزى روزا تۇتقۇچىنىڭ ساۋابى بېرىلىدۇ" (بۇخارى توپلىغان)؛

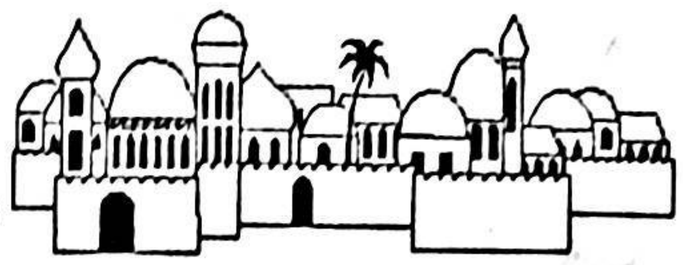

"مېنى ئاراڭلاردىكى ئاجىز كىشىلەرنىڭ ئىچىدىن تېپىڭلار، چۈنكى سىلەرگە ھەقىقەتەن شۇ ئاجىز كىشىلەرنىڭ بەرىكىتىدىن رىزىق بېرىلىدۇ"(بۇخارى توپلىغان) دېگەنىدى. نىيەتنى توغرىلاپ، نەزىرنى خۇداغا ئاتاپ نامرات رايونلارغا، ئاپەت بولغان رايونلارغا ئىئانە قىلساق، يوقسۇز، ئاجىزلارغا، يېتىم-يېسىرلارغا، ئوقۇشسىز قالغان بالىلارغا يارىدەم بەرسەك، ئاللاھ بۇ قىلغان ياخشى ئىشلىرىمىز ئۈچۈن بۇ دۇنيادا ياخشىلىق، ئاخىرەتتە بېھىش ئاتا قىلىدۇ.

كىمكى ياخشى ئەمەللەرنى قىلغان ھالدا ئۆزىنى ئاللاھقا تاپشۇرىدىكەن (يەنى ئاللاھنىڭ ئەمرىگە بويسۇنۇپ، ئەمەلنى خالىس ئاللاھ ئۈچۈن قىلىدىكەن) ئۇ پەرۋەردىگارىنىڭ دەرگاھىدا ساۋابتىن بەھرىمەن بولىدۇ. ئۇلارغا ئاخىرەتتە ھېچ قورقۇنچ ۋە قايغۇ بولمايدۇ.

ـــــسۈرە«بەقەرە»(2-سۈرە)، 112-ئايەت

دېمەك، مېيىت ئۆزىتىش، نەزىر بېرىشتە نىيەت دۇرۇس، ئۇسۇل توغرا بولمسا، پەقەت كۆپ پۇل خەجلەپ چوڭ گۇناھ سېتىۋالغان بولىمىز، ئۇنىڭدىن كۆرە شەرىئەت ئەركانلىرى(ئاللاھنىڭ ئەمرى) بويىچە ئاددىي-سادىدا تېجەشلىك ئۆتكۈزۈپ، مەبلەغنى بازار ئىگىلىكى بىلەن شۇغۇللىنىشقا، ئىلىم-پەن ئۆگىنىش، پەن-تېخنىكا كىرگۈزۈش، بالىلىرىمىزنى ئوقۇتۇش ئىشلىرىغا سەرپ قىلساق بۇ دۇنيادا قەدىمىزنى تىك تۇتۇپ، ئۇ دۇنيادىمۇ يۈزىمىز يورۇق بولۇپ يۈرەلەيمىز.

ئىسلام دىنى

ۋە

پاكلىق، ساغلاملىق

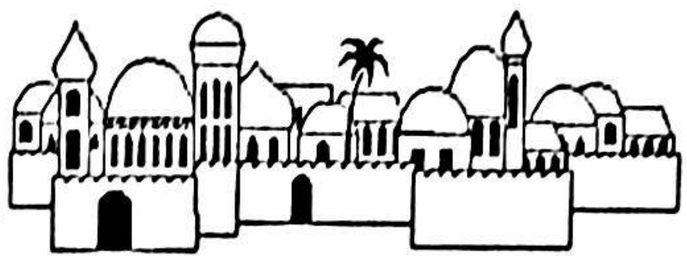

تاھارەت، نامаز ۋە سالامەتلىك

مۇھەممەتجان ئىبراھىمجان

بسملالاھىر رەھمانىر رەھىم

تەھرىر ئىلاۋىسى: ئىسلام دىنى سالامەتلىككە ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىدىغان دىن. ئىسلامدىكى تاھارەت ۋە نامаز روھىيەت جەھەتتىلا ئەھمىيەتلىك بولۇپ قالماستىن، تېبابەت ۋە تەن ساغلاملىق جەھەتتىمۇ ئالاھىدە ئەھمىيەتكە ئىگە. شۇڭا ئاپتورغا مۇشۇ جەھەتتە ئىزدىنىپ ماقالە يېزىشنى ھاۋالە قىلغانىدۇق. ئاپتور كۆپ تەرەپلىمە ئىزدىنىپ، جۇملىدىن ئۆلىمالار، تەجرىبىلىك دوختۇرلار ۋە تېبابەت پېشۋالىرى بىلەن كۆپ قېتىم ھەمسۆھبەت بولۇپ مەزكۇر ماقالىنى پۈتتۈردى.

تەن ساقلىق ۋە سالامەتلىك ئاللاھنىڭ ئىنسانغا بەرگەن ئاجايىپ ئۆلۈغ بىر نېمىتى، كەڭرى ئىمكانىيىتى. نورمال ئەقىل ـ پاراسەت، ساغلام ئىمان ـ ئېتىقادقا ئىگە بولغان، تېنى ساق، سالامەت ئىنسان بۇ ئاجايىپ ياخشى نېمەت، پايدىلىق پۇرسەت ۋە ئىمكانىيەت دائىرىسىدە ئاللاھ بۇيرۇغان بۇيۇك مەجبۇرىيەت، ئۆلۈغ ئىبادەتلەرنى تولۇق ئادا قىلىپ، ئاللاھنى رازى قىلالايدۇ، دۇنيادىكى ئىنسان مەنپەئەتلىنىشكە تېگىشلىك ماددىي نېمەت، روھىي لەززەتتىن تولۇق بەھرىمەن بولۇپ، ھۆزۇرى سائادەتتىن قانائەت ھېس قىلىپ، شاد ـ خۇراملىققا مۇيەسسەر بولىدۇ. ئۆزىنىڭ قەلبىدىكى خىيال ـ مەقسەتلىرى، گۈزەل ئارزۇ ـ ئارمانلىرىنى ئىشقا ئاشۇرۇپ، ھۇنەر ـ كەسىپ، خىزمەت، ئۆگىنىش، ئىلمىي تەتقىقاتلىرىنى تولۇق ئىشلەشكە مۇۋەپپەق بولۇپ، ئائىلىسى، كىشىلىك جەمئىيىتىگە زور تۆھپە قوشالايدۇ. مۇشۇ مەنىدىن ئېيتقاندا، تەن سالامەتلىك، تەن ساقلىق ھاياتى دۇنيادىكى ئىنسان مەسئۇلىيەتلىرىنى ئۇنۇملۇك، تولۇق ئادا قىلىشنىڭ زۆرۈر شەرتى ۋە مۇستەھكەم ماددىي ئاساسى. شۇڭا دانىشمەن ئاتا ـ بوۋىلىرىمىز "تەن ساقلىق — زور بايلىق"، "ساغلام تەندە ساغلام ئەقىل"، "تەن ساقلىق — پادىشاھلىق" دېگەنگە ئوخشاش ھېكمەتلىك سۆزلەرنى قالدۇرغان.

تەن سالامەتلىك، تەن ساقلىق پەقەت مۇئەييەن ماكان، مۇئەييەن زامان دائىرىسىدىلا قەدىرلىك ۋە قىممەتلىك بولۇپ، بەلگىلەنگەن ۋاقىت، مەنزىل ئۆتۈپ كەتسە، ماكان ـ ئورۇن ئۆزگەرسە قايتا تەكرارلانمايدۇ.

تەن سالامەتلىك، تەن ساقلىق ئاللاھنىڭ ئىنسانغا بەرگەن ئامانىتى. ئۇ، چەكلىك، مۇددەتلىك، بىرلا قېتىم بېرىلىدىغان ئامانەت بولۇپ، ۋاقتى توشقاندا دەرھال قايتۇرۇپ ئېلىنىدۇ، يەنى قولدىن كېتىدۇ؛ ئۇ، قانداق

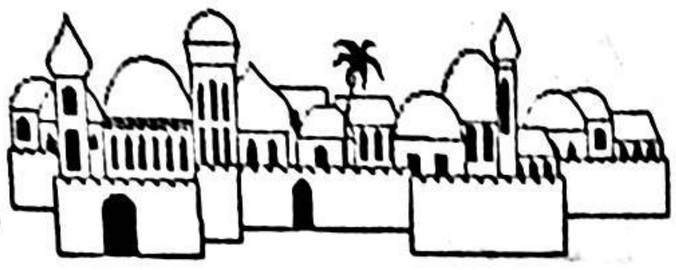

ئىشلەتكەنلىك، نېمىگە سەرپ قىلغانلىق، ئاسرىغان ـ ئاسرىمىغانلىق، ياخشى ساقلىغان ـ ساقلىمىغانلىق ھەققىدە ھېساب كىتاب قىلىنىدىغان، قولدىن كەتكەندە پۈشايمان، ھەسرەت ـ نادامەتلىرى بولىدىغان ئامانەت. ئاللاھ ئۇلۇغ «قۇرئان كەرىم»دە ئىنسانىنى "تەن دۇرۇس"، "ئەزالىرى بېجىرىم"، "قامەتلىرى تۈز"، "سۇرەت ـ شەكىللىرى چىرايلىق قىلىپ ياراتقان" لىقىنى بايان قىلىش بىلەن بىرگە، ئىنسانغا ئۆزى بەرگەن بۇ ئاجايىپ ئېسىل نېمەتنى ياخشى ئاسراش ۋە ساقلاشنىڭ ئەكسى ياخشى يوللىرى، ئەقىلگە مۇۋاپىق چارىلىرىنى ئاھايىتى ئوچۇق ۋە چۈشىنىشلىك قىلىپ كۆرسىتىپ بەرگەن، تاھارەت بىلەن نامىز ئەنە شۇ جۈملىدىندۇر.

ئىنساننىڭ ھاياتلىق پائالىيىتىدە "تاھارەت" ۋە "نامىز" كۆپ قاتلاملىق، كۆپ تەرەپلىمىلىك خىسلەت ۋە خاسىيەتكە ئىگە. ئۇنىڭ ئىبادەت جەھەتتىكى يەنى روھىيەت جەھەتتىكى ئەھمىيىتى ۋە تېبابەت، تەن ساغلاملىق تەرىپىدىكى پايدا ـ مەنپەئىتى ئىنتايىن كۆپ. "تاھارەت"تىن ئىبارەت ئىمان دەرىجىسىگە كۆتۈرۈلگەن بۇ ماددىي ۋە مەنىۋى پاكلىق ھەم "نامىز" دىن ئىبارەت روھىي ۋە جىسمانىي ئىبادەتنىڭ شەرپىي بىلەن ئىنسان دۇنيادا ئىمان مىزانى، قەلب پاكىزلىقى، كۆڭۈل شادلىقىغا مۇيەسسەر بولۇپ، غايىلىك، ئىنتىزاملىق ھالدا ساغلام، سالامەت ياشايدۇ.

تاھارەت ۋە سالامەتلىك

تاھارەتنىڭ مەنىسى پاك سۇ بىلەن بەدەننى پاسكىنا ۋە نىجاسەت نەرسىلەردىن پاكلاش، يەنى ئاللاھقا ئىبادەت قىلىش ئۈچۈن بەدەن ئەزالىرىنى "يۇيۇش" دېگەنلىكتۇر.

تاھارەت — ئىسلام دىنى ئىبادەتلىرىنى ئورۇنلاشتىكى دەسلەپكى تەييارلىق سۇپىتىدە گەۋدىلىك ئورۇنىنى ئىگىلىگەن مۇھىم شەرتنىڭ بىرسى. بولۇپمۇ نامىز ئۆتەش ئۈچۈن چوقۇم تاھارەت بولۇشى كېرەك. تاھارەت ئېلىش ئۆتۈلگەن نامىزلارنىڭ ئاللاھ تەرىپىدىن مەقبۇل بولۇشىدىكى مۇھىم شەرت. ئاشۇ نامىز ئۆتىمەكچى بولغان كىشىنىڭ باشقا بارلىق ئۇي ـ پىكىرلەردىن خالاس بولۇپ، ياراتقۇچى پەرۋەردىگارى ئالدىدا ئۆزىنىڭغا يۈزلىنىپ تۇرۇپ، پاك ھالدا ۋە توغرا نىيەتتە ئىبادەت قىلىش ئۈچۈن تەييارلىنىشىدۇر.

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "جەننەتنىڭ ئاچقۇچى نامىز، نامازنىڭ ئاچقۇچى بولسا پاكلىقتۇر".

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام بۇ ھەدىسته تاھارەت بىلەن نامازنى، نامىز بىلەن جەننەتنى بىر ـ بىرىگە باغلاش ئارقىلىق، جەننەتكە كىرىشنى ئارزۇ قىلغان ھەر

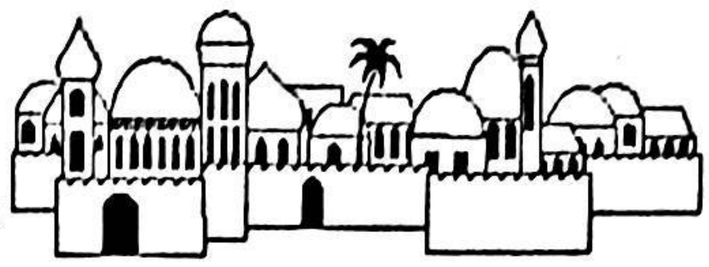

قانداق بىر بەندە ئۇچۇن تاھارەتنىڭ يەنى پاكلىقنىڭ قانچىلىك مۇھىملىقىنى كۆرسەتكەن.

ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېگەن:

ئى مۆمىنلەر(سىلەر تاھارەتسىز بولۇپ)، نامازغا(ئوقۇماقچى بولۇپ) تۇرغىنىڭلاردا يۈزۈڭلارنى يۇيۇڭلار، قولۇڭلارنى جەينىكىڭلار بىلەن قوشۇپ يۇيۇڭلار، بېشىڭلارغا مەسھى قىلىڭلار، پۇتۇڭلارنى ئوشۇقۇڭلار بىلەن قوشۇپ يۇيۇڭلار.

——سۈرە« مائىدە»(5 - سۈرە)، 6 - ئايەت

ئاللاھنىڭ بۇ كالامى پەرز بولۇپ، ئىخچاملىنىپ "ئۇچ يۇيۇش، بىر مەسھى" دېيىلىدۇ. ئۇنىڭغا ۋاجىپ ۋە سۈننەتلەر قوشۇلۇپ "تاھارەت ئېلىش" دېيىلىدۇ. تاھارەت ئېلىشنىڭ تەرتىپى مۇنداق:

(1) قولنى ئۇچ قېتىم پاكىز يۇماق؛ (2) "بىسمىللاھىر رەھمانىررەھىم" دەپ باشلىماق؛ (3) تاھارەت ئېلىشنى نىيەت قىلماق ؛ (4)ئىستىنجا قىلماق(يەنى ئالدى پېشاب بىلەن كەينى پېشابنى پاكىز سۇ بىلەن ئۇچ قېتىم يۇماق)؛ (5) ئىككى قولىنى بېغىشىغىچە ئۇچ قېتىم يۇماق ۋە بارماقلار ئارىسىغا خىلال قىلماق؛ (6)ئاغزىغا ئۇچ قېتىم سۇ ئېلىپ چايقىماق(غار-غار قىلماق)؛ (7) بۇرنىغا ئۇچ قېتىم سۇ ئېلىپ مىژ-مىژ قىلماق؛ (8) يۈزنى چاچ چىققان يەردىن باشلاپ، ئوڭ-سول قۇلاقنىڭ يۇمشىقى بىلەن قوشۇپ، ئېگىكنىڭ ئاستىغىچە ئۇچ قېتىم يۇماق ۋە ئەرلەر ساقىلىغا خىلال قىلماق؛ (9)ئىككى قولنى جەينەك بىلەن قوشۇپ ئۇچ قېتىم يۇماق؛ (10)باشنىڭ تۆتتىن بىرىگە مەسھى قىلماق؛ (11)ئىككى پۇتنى ئوشۇقى بىلەن قوشۇپ يۇماق ۋە پۇت بارماقلىرى ئارىسىغا خىلال قىلماق.

تاھارەت—پەرز، ۋاجىپ، سۈننەت ۋە مۇستەھەبلەردىن تەشكىل تاپقان ئۆلچەملىك، قائىدە-قانۇنىيەتلىك، مۇكەممەل ئىچكى-تاشقى پاكلىق ھەربىر بولۇپ، تاھارەتنىڭ ئىبادەت، دىنىي ئەھكام جەھەتتە ئۆزىگە خاس مۇھىم ئەھمىيىتى، ئېسىل پەزىلەتلىرى ناھايىتى كۆپ بولغىنىغا ئوخشاش، تېببابەت ئىلمى، كىگىنا يەنى ساغلاملىق تەربىيىسى جەھەتلەردىمۇ ئۆزىگە خاس ئەھمىيىتى ۋە نۇرغۇن پايدىسى بار.

ئەنئەنىۋى تېببىي قاراش يېقى زامانىۋى تېببىي ئىلىم نۇقتىسىدىن ئېيتقاندا، تازىلىق—ئىچكى ئىقتىدار بىلەن تاشقى مۇھىتنىڭ ئۆزئارا، زىچ مۇناسىۋىتىدىن ئىبارەت بولۇپ، بۇ خىلدىكى مۇناسىۋەت ئارقىلىق ئىنساننىڭ ئىچكى ئىقتىدارى، يەنى بەدەننىڭ ھايات‌لىق ئىقتىدارى ئالاھىدە ياخشىلىنىدۇ. تاھارەتنىڭ بۇ جەھەتتىكى ئىنسانغا پايدىلىق رولىنىڭ چوڭلۇقى بارغانسېرى روشەن، ئوچۇق كۆرۈنمەكتە ۋە ئىسپاتلانماقتا.

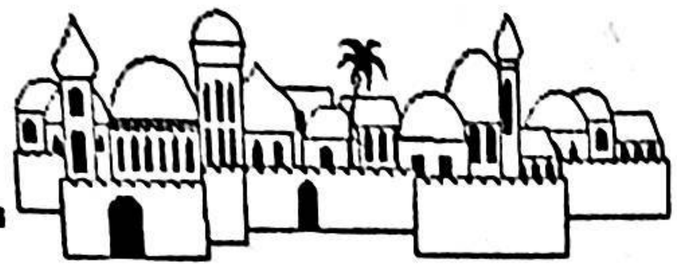

ھەر قېتىملىق تاھارەتتە قول ئۇچ قېتىم پاكىز يۇيۇلۇپ، "بسىملالاھ" بىلەن باشلىنىپ، تاھارەت ئېلىش نىيىتى قىلىنغاندىن كېيىن، ئاندىن ئىستىنجا قىلىنىدۇ، يەنى ئالدى پېشاب بىلەن كەينى پېشاب پاكىز سۇ بىلەن ئۇچ قېتىمدىن يۇيۇلىدۇ. مەلۇمكى، سۇ بىلەن تازىلىنىدىغان بۇ ئەزالار چىقىرىش ئەزالىرى بولۇپ، ئۇلاردىن چوڭ ـ كىچىك تاھارەت، جىنسىي سۈيۇقلۇق، ئۇچەي ياكى سۈيدۈك يولىدىن كېلىدىغان ھەر خىل ئاجراتمىلار چىقىدۇ. بۇ نىجاسەتلەر شۇ ئەزالارنى ھەمدە ئۇنىڭ ئەتراپىنى بۇلغايدۇ. ئۇنىڭدىكى ھەر خىل مىكروبلار سىرتقى ھاۋا بىلەن ئۇچرىشىپ، يېڭى ـ يېڭى مىكروب جانلىقلارنى پەيدا قىلىدۇ. شۇڭا، بۇ يەردىكى مىكروب ۋە پاسكىنا قالدۇقلارنى سۇ بىلەن پاكىز تازىلاشنىڭ ساغلاملىق ئۇچۇن ئەھمىيىتى چوڭ. بۇ ئەزالارنى يۇغاندا ئەستايىدىل، شۇنداق پاكىز يۇيۇش كېرەككى، ئۇلارنى تۇتقان قولنى ئېغىزغا تەككۈزگەندە كۆڭۈل كۆتۈرگىدەك بولۇشى لازىم. نامازمۇناسىۋىتى بىلەن ئالدى ـ كەينى پېشابلارنى سۇ بىلەن تازىلاپ تۇرىدىغان كىشىلەردە ئەر ـ ئاياللاردا ئۇچرايدىغان، كىشىنىڭ جىنسىنى كۆپ قىينايدىغان، كۆپ قان كېتىدىغان گېممورروي(بۇۋاسىر) كېسەللىكى، مەقئەت ئاقمىسى...قاتارلىق كېسەللەر ناھايىتى ئاز ئۇچرايدۇ. مۇسۇلمان ئەرلەر كىچىكىدە خەتنە قىلدۇرغانلىقى، نامازمۇناسىۋىتى بىلەن بۇ ئەزالارنى تازىلاپ تۇرىدىغانلىقى ئۇچۇن، ئەرلەردە زەكەر ئۇچى يەنى خەتنىلىككە سۈيدۈك قالدۇقى، ھەر خىل كىر ـ پاسكىنا نەرسىلەرنىڭ كىرىۋېلىشى نەتىجىسىدە پەيدا بولىدىغان خەتنىلىك ئەتراپى يالۇغلىنىش، ھەر خىل ناچار ئۆسمە، تەمرەتكە قاتارلىق كېسەللىكلەرنىڭ پەيدا بولۇش نىسبىتى ناھايىتى تۆۋەن بولىدۇ.

نامازئوقۇيدىغان مۇسۇلمان ئاياللار ئۇچۇنمۇ ئۆزىنىڭ ئىمان ـ ئېتىقادى بىلەن ئىپپەتلىرىنى ساقلاش، نامازئۇچۇن كىچىك تاھارەتنى مۇكەممەل ئېلىشنىڭ خاسىيىتى چوڭ بولىدۇ. ئاياللارنىڭ ئەۋرەتلىرى ئۆز پاكلىقى بىلەن ياخشى نەسىل تېرىيدىغان مۇنبەت ئېتىزنىڭ كىرىش ئېغىزى بولۇپ، ئاجايىپ قۇدرەتلىك قورال بولغان ئىمان ـ ئېتىقاد بىلەن ئۇنىڭ پاكلىقى، ساغلاملىقىنى قوغداش كېرەك. تاھارەتنىڭ ئاياللارنىڭ سىرتقى جىنسىي ئەزالىرىنىڭ پاكلىقىدا رولى چوڭ، بولۇپمۇ ھەر خىل يۇقۇملىنىش ـ ۋوسپىلىنىيەلەرنىڭ، جىنسىي يول ياللۇغى، سۈيدۈك يولى ياللۇغى، بالىياتقۇ بويىنى ياللۇغى ھەمدە تۇرلۈك قىچىشىش، زەمبۇرۇغلۇق، تامچە قۇرتلۇق، ھەرخىل مىكروبلۇق كېسەللەرنىڭ پەيدا بولۇشىنىڭ ئالدىنى ئېلىشقا نىسبەتەن رولى چوڭ. تېبابەت جەھەتتىكى كۆزىتىشتىن قارىغاندا، مۇسۇلمان بولمىغان ئاياللاردا جىنسىي يول ياللۇغى ئوڭاي ۋە كۆپ پەيدا بولىدۇ. چۇنكى ئۇلارنىڭ ئەرلىرى خەتنە قىلىنمىغاچقا، خەتنىلىك ئەتراپىغا سۈيدۈك قالدۇقى، ھەرخىل كىر ـ پاسكىنا نەرسىلەر چاپلىشىپ قالغان بولىدۇ.

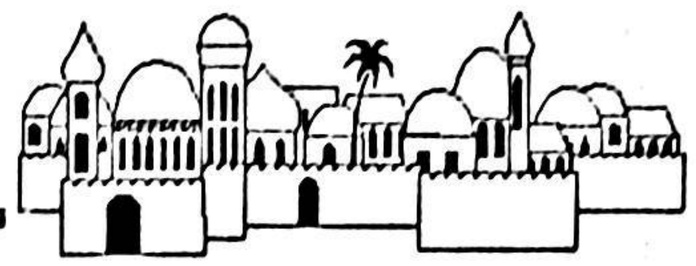

بۇ پاسكىنا نەرسىلەر جىنسىي مۇناسىۋەت ئارقىلىق ئايالنىڭ ئىچكى جىنسىي ئەزاسىغا كىرىدۇ. بۇ پاسكىنا نەرسىدە كىسىلاتا، ئىشقارلىق تەركىبلەر، ھەرخىل مىكروبلار بولغانلىقى ئۈچۈن ئايالنىڭ ئىچكى جىنسىي ئەزاسىنىڭ شىللىق پەردىلىرىنى غدىقلايدۇ، مىكروبلاندۇرىدۇ. نەتىجىدە جىنسىي يول يالليۇغى، بالىياتقۇ بويىنى يالليۇغى قاتارلىق كېسەللەر پەيدا بولىدۇ. شۇنداقلا تامچە قۇرت جىنسىي يول يالليۇغى كېسىلىپ چىقىدۇ، ھەمدە بالىياتقۇ راكى پەيدا بولىدۇ. ئىمان ـ ئېتىقادلىق، تاھارەت ئالدىغان، نامىاز ئوقۇيدىغان مۇسۇلمان ئايالالاردا بۇ كېسەللىكلەرنىڭ كۆرۈلمەسلىكى ياكى ئاز كۆرۈلۈشى بۇ نۇقتىنى كۇچلۇك پاكىت بىلەن ئىسپاتلايدۇ.

تاھارەتنىڭ ئىستىنجادىن كېيىنكى تەرتىپى—قولنى يەنە بىر رەت ئۈچ قېتىم پاكىز يۇيۇش، قول ئارىلىقلىرىغا خلال قىلىش.

قول ئىنسان ئەزالىرى ئىچىدە ئەڭ ھەرىكەتچان ئەزا، شۇنداقلا ئەڭ تېز بۇلغىنىدىغان، ئوڭاي يۇقۇملىنىدىغان، مىكروبلار ۋە پاسكىنا نەرسىلەر بىلەن ئاسان ئۇچرىشىدىغان ئەزا. كىشى قولى ئارقىلىق تاماق يەيدۇ، ئۇسسۇلۇق ئىچىدۇ، ئەمگەك قىلىدۇ، خىزمەت قىلىدۇ، ھەرخىل نەرسىلەرنى تۇتىدۇ. بۇرۇن، كۆز، قۇلاق ۋە باشقا ئەزالارنى تۇتىدۇ، سىيلايدۇ، كولايدۇ. نەتىجىدە ھەرخىل ئاجرالمىلار بىلەن ئۇچرىشىدۇ. يۇقۇملانغان، بۇلغانغان قولدىكى ساناقسىز مىكروبلار قول ئارقىلىق ئۆتۈپ، كىشىنىڭ ئىچكى ئەزالىرىنى يۇقۇملاندۇرۇپ، كېسەل قىلىدۇ.

ھازىرقى زامان تېببىەت ئىلمى تەكشۈرۈپ ئېنىقلىغان مەلۇماتلاردىن قارىغاندا، ئىنسان ھەر كۈنى ياشاش مۇھىتىدا **200** مىليوندىن ئارتۇق ھەرخىل مىكروبلارنىڭ مۇھاسىرىسى ئىچىدە، مىكروبلار دۇنياسىدا ياشايدۇ. بۇ مىكروبلارمۇ ئىنسانلارنىڭ ھاياتلىق دۇنياسىغا تاينىپ ياشايدۇ. ئۇلار بىر-بىرىدىن ئايرىلالمايدۇ، بۇ، ئادەتتە ئېيتىلۇاتقان "ھاياتلىق دۇنياسىدىكى ئېكولوگىيىلىك تەڭپۇڭلۇق". ئىنسان يەنە نەچچە مىليون تونا چاڭ-توزان، ئۇششاق زەررىچىلەرنىڭ بۇلغىشى، سان-ساناقسىز رادىئاتسىيە(نۇرلىنىش) ئىچىدە تۇرۇپ ھاياتلىق ئۇچۇن كۈرەش قىلىدۇ.

ئىنسانىنى ئوراپ تۇرغان تاشقى مۇھىتتىكى مىكروبلارنىڭ **80%-90%**ى ئىنسان ھاياتى ئۈچۈن پايدىلىق، كېسەللىك قوزغاتمايدىغان مىكروبلار بولسىمۇ، لېكىن، **10%-20%**كېچە بولغان مىكروبلار، بولۇپمۇ "ۋىرۇس" دەپ ئاتىلىدىغان، مىكروبلاردىن نەچچە مىڭ، ھەتتا نەچچە مىليون ھەسسە كىچىك بولغان كېسەللىك قوزغاتقۇچىلار ھاۋادا، تۇپراقتا، ھەر خىل شارائىت، ھەرخىل تېمپېراتۇرىدا ساقلىنىپ، ئادەملەر بار مۇھىتتا ئاسانلا ئۆزئارا ئۇچرىشىپ،

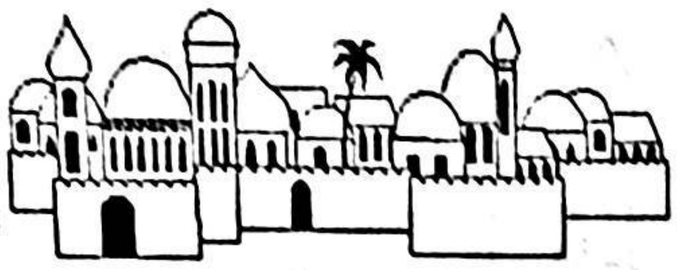

كېسەل يۇقتۇرۇش، كېسەللىك قوزغىتىش رولىنى ئوتەيدۇ.

لېكىن ئىنسان ۋۇجۇدى ياراتقۇچى پەرۋەردىگارى تەرىپىدىن سىرلىق، ھېكمەتلىك ھالدا قۇرۇلغان ۋە مۇستەھكەم قىلىپ لايىھىلەنگەن بولغاچقا، ئۇ سىرتقى مۇھىتتىكى مىليونلىغان مىكروبلار، ھېسابسىز چاڭ-توزان، بۇلغىنىش ئىچىدە تۇرۇپمۇ ئاسانلىقچە كېسەل بولمايدۇ. بۇنىڭدا بەدەننىڭ ئەسلىدىكى تەبىئىي ئىممۇنىتېت(كېسەلگە قارشى تۇرۇش) كۈچى، كىشىلەردىكى ئاڭلىق تۇرده ئېلىپ بېرىلغان كېسەللىكتىن ساقلىنىش پائالىيەتلىرى، داۋالىنىش، دورا-داۋا، ھەرخىل كېسەلگە قارشى ۋاكسىنا، ئۇنىڭدىن ئېرىشىلگەن ئىممۇنىتېت كۈچى قاتارلىقلار مۇھىم رول ئوينىغاندىن باشقا، ھەرخىل تازىلىق پائالىيەتلىرى ۋە ئاڭلىق ھالدىكى ئېتىقاد يېتەكچىلىك قىلىنغان" تاھارەت"نىڭ جۈملىدىن قولنى پاكىز يۇيۇشنىڭ رولى ئىنتايىن چوڭ.

تاھارەتنىڭ ئۇنىڭدىن كېيىنكى تەرتىپى—"ئېغىزنى چايقاش"تۇر. ئېغىزنى چايقاشتا، ئالدى بىلەن چىشنى يۇيۇش كېرەك.

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام چىشنى پاكىزلاشنىڭ ئەھمىيىتىنى ئالاھىدە تەكىتلىگەن ۋە بۇنداق قىلىشنى ئاللاھنى رازى قىلىش دەرىجىسىگە كۆتۈرگەن. ئەينى ۋاقىتتا، چىشنى پاكىزلاشتا مىسۋاك ئىشلىتىشنى تەكىتلەپ:"**مىسۋاك ئىشلىتىڭلار، مىسۋاك ھەقىقەتەن ئېغىزنى پاكىز قىلىدۇ، ئاللاھنى رازى قىلىدۇ**"دېگەن(ئىبنى ماجە توپلىغان). "مىسۋاك ئىشلىتىش" دېگەن سۆز ھازىرقى مەنىدە "چىش چوتكىلاش" دېگەنلىكتۇر. مىسۋاك چىشنى سۈرتىدىغان نەرسە بولۇپ، ئېغىزنى پاكىزلاپ، چىش ئارىلىقىدىكى قالدۇقلارنى تازىلاپ چىقىرالايدىغان ئېراك ياغچى(مىسۋاك دەرىخى)، چۈچۈكبۇيا يىلتىزى ۋە چىش چوتكىسىدەك نەرسىلەرنى"مىسۋاك" دەپ ئاتاشقا بولىدۇ. دىيارىمىزدا چۈچۈكبۇيا يىلتىزى دەل ئەرەب يېرىم ئارىلىدىكى مىسۋاكقا ئوخشايدۇ ۋە ئۇنىڭ رولىنى ئوينىيالايدۇ. دىيارىمىزدا مىسۋاك بولمىغانلىقى ئۈچۈن تاھارەتتە ئادەتتە ئېغىزغا قولنى تېقىپ قول بىلەن چىش سۈرتۈپ تازىلىنىدۇ ۋە بۇنداق قىلىش سۈننەت ھېسابلىنىپ ئالاھىدە ئېتىبار قىلىنىدۇ. ئەمەلىيەت ئىسپاتلىدىكى، چىش—يېمەكلىكنى ئۈزۈش، چاينىاش، يۇمشىتىش...قاتارلىق ۋەزىپىلەرنى بېجىرىدىغان ئەزا بولۇپ، ئۇنىڭ ئاقلىقى، پارقىراق، جۇلالىق ۋە مۇستەھكەم بولۇشى كىشىنىڭ تەن سالامەتلىكىنىڭ مۇھىم بەلگىسى. تاماق يېگەندە چىش ئەتراپىدا نۇرغۇن قالدۇقلار ساقلىنىدۇ. ئۇلار ئېغىزدىكى باكتېرىيەلەر ئارقىلىق چىرىيدۇ. كېچىدە ئېغىزدىكى شۆلگەي بەزلىرىدىن ئايرىلىپ چىققان شۆلگەي، قان قاتارلىقلار ئېغىز بوشلۇقىدا ساقلىنىدۇ. نەتىجىدە ئېغىز پۇراش، غەيرىي پۇراق چىقىشتەك ئەھۋال يۈز بېرىدۇ. مۇنداق ئەھۋال داۋاملىشىۋەرسە، كىشىلەرنىڭ باشقا ئەزالىرىغا

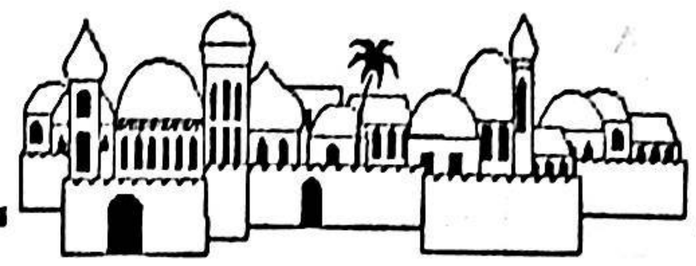

يەنى يۇرەك، قان، بۆرەك...قاتارلىقلارغا تەسىر قىلىدۇ. ھەر تۈرلۈك كېسەللىك كېلىپ چىقىدۇ. شۇڭا ئېغىزنى، بولۇپمۇ چىشنى پاكلاش ئىنتايىن مۇھىم. چىشنى پاكلىغاندا چىشقا يېپىشىپ قالغان مىكروبلار ھاسىل قىلغان مېتابولىزم مەھسۇلاتلىرىنىڭ چىشنىڭ سىرتقى قەۋىتىدىكى ئىمال ماددىسىنى بۇزۇشتەك رولىنى تۆۋەنلەتكىلى بولىدۇ. "تاھارەت" مۇناسىۋىتى بىلەن چىشنى مىسۋاكلىغاندا ياكى ئېغىزغا قولنى تېقىپ يۇغاندا چىش مىلكىلىرىنىڭ قان ئايلىنىش ئېقتىدارىنى ياخشىلاپ، چىشنىڭ مۇستەھكەملىكى، چىشنىڭ پارقىراق، سۈزۈكلۈكىنى ساقلاپ قالغىلى، ھەرخىل چىش ئاغرىقلىرىدىن ئۇنۇملۇك ساقلانغىلى، چىشتىن ئۇزاق ۋاقىت پايدىلانغىلى بولىدۇ.

چىشنى يۇيۇپ بولغاندىن كېيىن ئېغىزنى چايقاش كېرەك. ئېغىزنى چايقىغاندا، شۇنداق"غەر-غەر قىلىش" لازىمكى، سۇ ئېغىزدىن كىرىپ يۇتقۇنچاق ئەتراپىغا بېرىشى، ھەتتا كىشى" ھۆ" قىلغۇدەك دەرىجىگە يېتىشى كېرەك.

ئېغىز بوشلۇقى سىرتقى ھاۋا بىلەن بۇاسىتە ئۇچرىشىپ تۇرىدىغان، يېمەك-ئىچمەك كىرىدىغان، گەپ قىلىدىغان، ئىسسىق-سوغۇق، ئاچچىق-تاتلىقنى تېتىيدىغان بىر ئەزا بولۇپ، ئورگانىزمنىڭ كىرىش دەرۋازىسى. ئۇ كالپۇك، قۇۋۇز، تاڭلاي، چىش، چىش مىلكىلىرى، چىش ئارىلىقلىرى، تىل، ئېغىز بوشلۇقى بەزلىرى(شۆلگەي بەزلىرى)، يۇتقۇنچاق...قاتارلىقلار ئورۇنلاشقان خىلىلا مۇرەككەپ بىر ئەزا. ئېغىز بوشلۇقى ئېغىزدىكى چوڭ-كىچىك ئېغىز بوشلۇقى بەزلىرى ئىشلەپچىقارغان سۈيۇقلۇق بىلەن دائىم نەملىشىپ تۇرىدۇ. مۇنداق نەملىشىش ئېغىز بوشلۇقى شىللىق پەردىلىرىنى ئاسراش، ئېغىز بوشلۇقىنى تازىلاش، يېمەكلىكنى ئارىلاشتۇرۇپ ھەزىم قىلىشنى ياخشىلاش، چاينىاش مۇسكۇللىرىنىڭ ھەرىكىتىنى كۈچەيتىش جەھەتتە مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە. ئېغىز بوشلۇقىدىكى يۇقۇملىنىش، مىكروبلارنىڭ كۆپىيىش شارائىتىنى ئېغىزنى چايقاش ئارقىلىق توسقىلى بولىدۇ. " تاھارەت" مۇناسىۋىتى بىلەن كۈنىگە بەش ۋاق، جەمئىي 15 قېتىم ئېغىز چايقاپ تۇرغاندا، ئېغىز بوشلۇقىدىكى مىكروبلار، تاماقنىڭ قالدۇقلىرى، ھەرخىل مىكروبلارنىڭ كۆپىيىش شارائىتى توسۇلۇپ، ئېغىز بوشلۇقى، چىش ئەتراپى، يۇتقۇنچاق ئەتراپىدىكى ھەرخىل يالۇغلىنىشنىڭ ئالدى ئېلىنىدۇ.

تاھارەتنىڭ ئېغىزنى چايقاپ بولغاندىن كېيىنكى تەرتىپى"بۇرۇننى چايقاش" يەنى مىڭ-مىڭ قىلىشتۇر.

بۇرۇن نەپەس ئېلىش ئەزاسى، ئۇ سىرتقى بۇرۇن، بۇرۇن بوشلۇقى، بۇرۇن يان كاۋىكى قاتارلىقلاردىن تەشكىل قىلىنغان بولۇپ، بۇرۇنغا غايەت نۇرغۇن

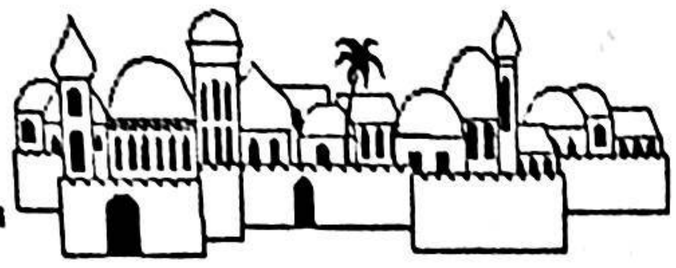

قىل قان‌ا تومۇرلار، پۇراش سەزگۈسىنى سېزىدىغان نازۇك نېرۋىلار تالالىرى ماكانلاشقان. بۇرۇن ئارقىلىق پۇراش سېزىمى ئىشقا ئاشىدۇ، نەتىجىدە ئىنسان ھەرخىل پۇراقنى ئايرىيدۇ. بۇرۇن مۇھىمى نەپەسلىنىش ئەزاسى بولۇپ، مۇنداق نەپەسلىنىش ئارقىلىق بەدەندە ئوكسىگېننى قوبۇل قىلىپ، كاربون VI ئوكسىدىنى چىقىرىۋېتىشتەك يېگى بىلەن كونىنىڭ ئالمىشىش جەريانى ئىشقا ئاشۇرۇلىدۇ.

بۇرۇن ئارقىلىق نەپەسلىنىشتە بىرىنچىدىن، ئۆپكىگە كىرىدىغان سىرتقى ھاۋا سۇزۇلىدۇ. ئىككىنچىدىن، سىرتقى ئۆپكىگە كىرىدىغان ھاۋا بۇرۇن بوشلۇقىدىن ئۆتۈش جەريانىدا ئىسسىيدۇ. شۇڭا دۇنيانىڭ ئىسسىق بەلۋاغلىرىدىكى كىشىلەرنىڭ بۇرنى قىسقا، پاناق كەلسە، مۆتىدىل ياكى سوغۇق بەلۋاغدا ياشايدىغان كىشىلەرنىڭ بۇرنى يوغان، قاڭشارلىق، كەڭ كېلىدۇ. ئۆپكىگە كىرىدىغان ھاۋانىڭ نورمال تېمپېراتۇرىسى ئالدى بىلەن بۇرۇن ئارقىلىق تەڭشىلىدۇ. مەيلى قايسى خىلدىكى، قايسى شەكىلدىكى بۇرۇن بولسۇن، بۇرۇن بوشلۇقىدا ناھايىتى ئۇششاق تۈكچىلەر، يەنى مويلار، ئىنتايىن يۇمران تۇتۇلغۇلار بولىدۇ. بۇ تۈكچە، يۇمران تۇتۇلغۇلار بۇرۇن ئارقىلىق ئۆپكىگە كىرىدىغان ھاۋادىكى چاڭ-توزان، ئۇششاق زەررىچىلەرنى سۈزۈپ قالىدۇ. بۇرۇندا يەنە شىلىمشىق سۇيۇقلۇق ئىشلەپچىقىرىلىدۇ. بۇ شىلىمشىق سۇيۇقلۇق بۇرۇن بوشلۇقىنى نەملەشتۈرۈشتىن باشقا، بۇرۇندىكى مويلار، تۇتۇلغۇلار يىغالماي قالغان چاڭ-توزانلارنى ئۆزىگە يېپىشتۈرۈپ قالىدۇ. بۇرۇن بىر كۈنلۈكى بىر كىلوگرام مىقدارىدا سۇيۇقلۇق ئىشلەپچىقىرىدۇ. ئاز بىر قىسمى بۇرۇن ئارقا قىسمى ئارقىلىق ئېغىزدىن تۈكۈرۈك بىلەن چىقىپ كەتكەندىن باشقا، كۆپ قىسمى بۇرۇن بوشلۇقىدا ساقلىنىپ، ئۆزى يېپىشتۈرۈپ سۈزۈۋالغان مىكروبلارنىڭ قايتا ئۆسۈشى ئۈچۈن مۇنبەت زېمىن بولىدۇ. ئۇلار ۋاقتىدا تازىلىنىپ تۇرۇلمىسا، بۇرۇن يالليۇغى، بۇرۇن يان كاۋاك يالليۇغى قاتارلىق كېسەللەرنى پەيدا قىلىشى، بۇرۇن مېڭىگە يېقىن بولغانلىقى ئۈچۈن ھەرخىل يۇقۇملۇق كېسەل مىكروبلىرى مېڭىگە تەسىر يەتكۈزۈشى مۇمكىن.

"تاھارەت"دە بۇرۇننى چايقىغاندا چەپ(سول) قولنىڭ ئۈچىنى بۇرۇننىڭ ئىككى تۆشۈكىگە كىرگۈزۈپ، كولاپ يۇيۇش ئارقىلىق بۇرۇننى ياخشى تازىلاش كېرەك. بۇرۇنغا 3 قېتىم سۇ ئالغاندا، ھەتتا قاڭشار، كۆز ئەتراپلىرى ئېچىشقۇدەك دەرىجىدە سۇ كىرگۈزۈپ، نورمال كۈچەپ سىرتقا چىقىرىش لازىم. نەتىجىدە بۇرۇن بوشلۇقىغا كىرىپ قالغان چاڭ-توزان قالدۇقلىرى، بۇرۇندا ھاسىل بولغان كېرەكسىز، مەينەت نەرسىلەر پاكىز تازىلىنىدۇ. مۇنداق ئاڭلىق ۋە دائىملىق ھالدىكى تازىلاش-چايقاش ئارقىلىق بۇرۇن بوشلۇقىنىڭ تازىلىقى، ئوچۇق ۋە راۋانلىقى ئىشقا ئېشىپ، بۇرۇننىڭ ھاۋانى سۈزۈش، پۇراق سەزگۈ ئىقتىدارى

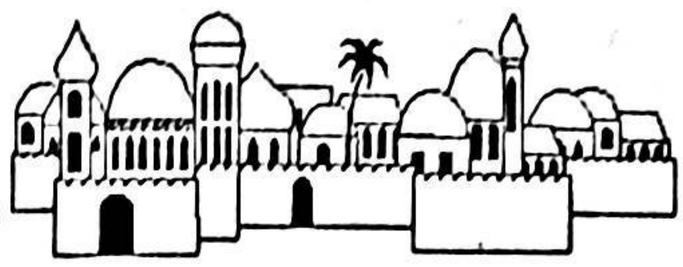

ئالاهىده ياخشىلىنىپلا قالماي، بەلكى ھەرخىل مىكروبلارنىڭ بۇرۇن توقۇلمىلىرى، مېڭە توقۇلمىلىرىنى زەخىملەندۈرۈشىدىن، ھەر خىل بۇرۇن كېسەللىرىنىڭ پەيدا بولۇشىدىن ساقلانغىلى بولىدۇ.

"تاھارەت"نىڭ ئۇنىڭدىن كېيىنكى تەرتىپى — "يۇزنى يۇيۇش". يۇزنى يۇيۇش يۇزدىكى ئەزالارنى پاكىز يۇيۇش دېگەنلىك بولىدۇ.

"يۇز" كىشىنىڭ ئىنسانلىق چىراي - قىياپىتى، ئىنسانلىق گۈزەللىكىنى روشەن كۆرسىتىپ بېرىدىغان ئۇلۇغ بىر سەھىپە بولۇپ، يۇز كىشىنىڭ جىنسى، ئىرقى، يېشى، ھەرخىل پسىخىكا ھالەتلىرى تولۇق ئىپادىلىنىدىغان ئىزنالاردىن گۈل چېكىلگەن سېھىرلىك ئەينەك. شۇنداقلا ئۇ، ھەر بىر كىشىگە تەئەللۇق بولغان خاسلىق ۋە مۇناسىپلىققا ئىگە تەبىئىي نۇسخا. ئۇ ئاجايىپ سىرلىق ئىلاھىي ئىجادىيەت سەھنىسى بولۇپ، ئۇنىڭغا ئىنسان زىننەتلىرىدىن بولغان كۆز، قاش، كىرپىك، قاڭشار، بۇرۇن، ئېغىز، قۇلاق...قاتارلىق ئەڭ نازۇك سەزگۈ، ئالاقە، سىگنال ئەزالىرى ئورۇنلاشتۇرۇلۇپ، پارقىراق، سۈزۈك، ئەۋرىشىم بولغان يۇز تېرىسى بىلەن ئورالغان. ئىنسانغا ئاتا قىلىنغان بۇ زىننەت سىرتقى كۆرۈنۈش جەھەتتىن قانچىلىك مۇرەككەپ بولغان بولسا، ئىچكى جەھەتتىنمۇ ئاجايىپ مۇرەككەپ ۋە سىرلىق بىر دۇنيا.

ئاناتومىيىلىك تۈزۈلۈش جەھەتتىن ئېيتقاندا، يۇز تېرىسىنىڭ ئاستىدا غايەت نۇرغۇن تور كەبى توقۇلغان قان تومۇرلار، قىل قان تومۇرلار، چىراي شەكىللىرىنى ئىپادىلەپ بېرىدىغان ھەر خىل ۋەزىپىدىكى مۇسكۇللار، تېتىش، سېزىش، كۆرۈش، پۇراش، ئاڭلاش نېرۋىلىرىدىن ھاسىل قىلىنغان ئاجايىپ سىرلىق سەزگۈ ئەزالىرى ئورۇنلاشقان. شۇڭا يۇزنى ئېچكى ۋە تاشقى تۈزۈلۈش، خىزمەت ئالاھىدىلىكىگە ئاساسەن ئىنسان سەزگۈلىرىنىڭ ئالدىنقى قاراۋۇلى يەكى بىئولوگىيىلىك رادار سىستېمىسى دەپ ئاتاشقا بولىدۇ.

شۇڭا يۇز — روھىي ساغلاملىق، جىسمانىي سالامەتلىك، نورمال ماددا ئايلىنىش، ئىرسىيەت، ئۇزۇقلىنىش، ياشاش مۇھىتى...قاتارلىقلار روشەن ئىپادىلىنىدىغان ئالاھىدە بىر ئەينەك. شۇنداقلا ئىنسان قەلبىدىكى ھەرخىل ھېسسىيات، مېھىرى - مۇھەببەت، خۇشاللىق، قانائەت، غەزەپ - نەپرەت، قايغۇ - مۇڭدىن ئىبارەت روھىي ھالەتنىڭ تولۇق ئىپادىلىنىش سەھنىسى. "تاھارەت" مۇناسىۋىتى بىلەن "يۇزنى يۇيۇش" يۇزدىن ئىبارەت ئىنسان زىننىتىنى ئاسراشنىڭ ئەڭ ياخشى ئۇسۇلى.

يۇز سىرتقى ھاۋا بوشلۇقىدىكى چاڭ - توزان، مىكروبلار ۋە باشقا زىيانلىق نەرسىلەر بىلەن دائىم ئۇچرىشىپ تۇرىدۇ. ھەمدە ئۆزىدىن ئاجرىلىپ چىققان تەر، ياش، ھەرخىل تېرە ئاجرالمىلىرى قاتارلىقلار بىلەن بۇلغىنىپ تۇرىدۇ.

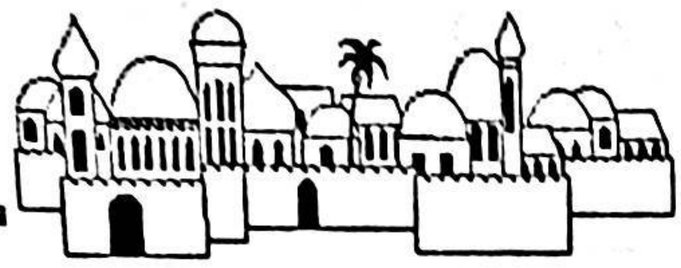

مۇنداق بۇلغانمىلارنى پەقەت يۇيۇش ئارقىلىقلا تازىلىغىلى بولىدۇ. يۇزنى يۇيۇش خاس ھالدىكى تازىلاشلا بولماي، بەلكى ئۆزىلاش، غىدىقلاش، سۇ ئارقىلىق ئۆچۈر ئەۋەتىپ قوزغىتىشتۇر. ''تاھارەت''تىن ئىبارەت ئىبادەت شەكلىدىكى دائىمىي پائالىيەت ئارقىلىق يۇز تېرىسىنىڭ پارقىراق، سۈزۈكلۈكىنى، يۇز تېرىسى ئاستىدىكى مۇسكۇل، نېرۋىپ تالالىرىدىكى پەللىلەرنىڭ غىدىقلىنىشىنى ئىلگىرى سۈرگىلى، قان تومۇرلارنىڭ ھەرىكەت راۋانلىقىنى ساقلىغىلى، يۇزنىڭ گۈزەللىكى، سېزىمچانلىقى، ئېلاستىكلىقىنى ياخشىلىغىلى، يۇزدىكى ماددا ئالمىشىش، ھاۋا ئالمىشىشنىڭ سۈپىتىنى ياخشىلىغىلى بولىدۇ. تۇرمۇش ئەمەلىيىتى، تېببىي ساقلىقنى ساقلاش ئىشلىرىدىكى تەتقىقاتلاردىن قارىغاندا، يۇزنى يۇيۇشتا لۆڭگە بىلەن يۇماستىن ''ئېقىتىپ يۇيۇش''نىڭ كۆپ پايدىلىق ئىكەنلىكى روشەنلەشمەكتە. بۇ دەل ئىسلام دىنىنىڭ يۇزنى يۇيۇشتىكى بەلگىلىمىسى.

''تاھارەت''نىڭ'' يۇزنى يۇيۇش'' ھەرىكىتىدە يۇزنى چاچ چىققان يەردىن باشلاپ، ئوڭ ـ سول قۇلاقنىڭ يۇمشىقى بىلەن قوشۇپ، ئېگىكنىڭ ئاستىغىچە ئۇچ قېتىم يۇيۇش لازىم. يۇزنى يۇيۇش جەريانىدا كۆزنى يۇيۇش، يەنى كۆزنىڭ ئىچكى بۇلۇڭلىرىنى يۇيۇش لازىم. بۇ ۋاقىتتا كۆزنى ئېچىپ تۇرۇش، كۆزنى ئۆۋىلاپ يۇيۇش كېرەك. بۇنىڭ بىلەن كۆز گىرۋەكلىرىگە يىغىلىپ قالغان ھەرخىل ئاجرالمىلارنى ۋاقتىدا تازىلاش، كۆزنى پاكىز تۇتۇش، كۆزنى سىيلاش ئارقىلىق كۆز ۋە كۆز ئەتراپىدىكى نېرۋىلار، كۆزدىكى قان تومۇرلارنىڭ ھەرىكەتچانلىقىنى ئاشۇرۇپ، كۆزنىڭ كۆرۈش قۇۋۋىتىنى يۇقىرى كۆتۈرۈش مەقسىتىگە يەتكىلى بولىدۇ.

''يۇزنى يۇيۇش'' پائالىيىتىدە، قۇلاقنى يۇمشىقى بىلەن قوشۇپ يۇيۇشمۇ ئالاھىدە مۇھىم ھېسابلىنىدۇ. چۈنكى، قۇلاقا ۋە قۇلاق ئەتراپىغا ناھايىتى نۇرغۇن سەزگۈ نېرۋىلىرى ئورۇنلاشقان بولۇپ، قۇلاقنىڭ ئىچكى قىسمى بولسا ناھايىتى نازۇك ۋە كىچىك ئەزالاردىن تەشكىل قىلىنغان. قۇلاقنىڭ 1/3 قىسمى بىر خىل يېپىشقاق كىر ئايرىپ چىقىدۇ. بۇ كىرلار ۋاقتى ـ ۋاقتىدا تازىلىنىپ تۇرمىسا، ئۇلار يىغىلىپ كىشىنىڭ ئاڭلاش سېزىمى زىيانغا ئۇچرايدۇ، ھەتتا ئۇتتۇرا قۇلاق ياللۇغى...قاتارلىق خەتەرلىك كېسەللەرنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ.

''تاھارەت'' مۇناسىۋىتى بىلەن قۇلاق ئەتراپى، قۇلاق سۈپرىسى، قۇلاق يۇمشىقى...قاتارلىقلارنى يۇيۇپ تازىلاش، قۇلاقنى كوچىلاش، قۇلاقنى سىيلاشنىڭ ئەھمىيىتى چوڭ بولۇپ، بۇنىڭ بىلەن بەدەن ئەزالىرىنىڭ خىزمىتىنى رەتكە سېلىش، يۇقىرى قان بېسىمىنى تۆۋەنلىتىش، چىش ۋە قىزىلئۆڭگەچ ئاغرىقلىرىنى پەسەيتىش، ئىنسان تەپەككۇرىنىڭ مۇھىم سگنالى بولغان ئاڭلاش ئىقتىدارىنى ياخشى ساقلاش مەقسىتىگە يەتكىلى بولىدۇ.

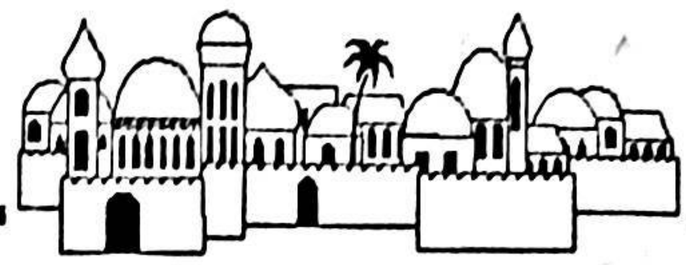

" تاھارەت"نىڭ بۇنىڭدىن كېيىنكى تەرتىپى — "ئىككى قولنى جەينەك بىلەن قوشۇپ ئۇچ قېتىم يۇيۇش". بۇنىڭ بىلەن قولنىڭ تازىلىقىنى مۇكەممەللەشتۈرۈش، بىلەكنى ئۇچ قېتىم ئارقا ۋە ئالدى تەرەپتىن سىيلاپ ھەربىكەتلەندۈرۈپ، سۇ ئارقىلىق ئۇنىڭ ھەربىكەت ۋە تازىلىق رېتىمىنى كۈچەيتىش مەقسىتىگە يېتكىلى بولىدۇ.

" تاھارەت"نىڭ بۇنىڭدىن كېيىنكى تەرتىپى — "باشنىڭ تۆتتىن بىر قىسمىغا ياكى ھەممىسىگە ۋە قۇلاققا مەسھى قىلىش". يەنى باشنىڭ تۆتتىن بىر قىسمىغا، ياكى ھەممىسىگە سۇ تەككۈزۈپ، چاچنى مالتىلاپ، بەك پاكىز يۇيۇش لازىم.

باشنىڭ تېرىسىگە، يەنى چاچ چىققان جايلارغا ناھايىتى نۇرغۇن نېرىپ ئۇچلىرى جايلاشقان. نۇرغۇن قان تومۇرلار خۇددى تورغا ئوخشاش باشنىڭ تېرىسىنىڭ ئىچكى قىسمىنى قاپلاپ تۇرغان بولىدۇ.

" تاھارەت" مۇناسىۋىتى بىلەن سۇ ئارقىلىق ۋە بارماقلارنىڭ ھەربىكىتى ئارقىلىق بولىدىغان بۇ ئاددىي ۋە يەڭگىل ئەمەل باشنىڭ تېرىسىنى، باشنى، باشتىكى چاچنى تازىلاش ياكى نەم قىلىشلا بولماي، بەلكى باش قىسمىدىكى نېرىپ ئۇچلىرىغا مۇناسىپ سىگنال يەتكۈزۈش، ئۇلارنى ھەربىكەتلەندۈرۈش، مېڭىگە يېقىن بولغان نېرۋا تۈگۈنلىرىنى قوزغىتىپ، مەركىزى نېرۋا سىستېمىسى، مېڭىگە توقۇلمىلىرىنىڭ خىزمىتىنى جانلاندۇرۇپ، روھىي كەيپىياتنى يۇقىرى كۆتۈرۈش، پىسخىك تەڭپۇڭلۇقنى ساقلاش ھەمدە چاچنى ئاسراش، چاچنىڭ پارقىراق، ئەۋرىشىم ۋە قېنىقلىقىنى ساقلاش، مۇددەتتىن بۇرۇن چاچ چۈشۈش، تاقىر باش بولۇپ قىلىشتىن ساقلىنىشنىڭ چارىسى. شۇڭا، باشنىڭ تۆتتىن بىر قىسمى ياكى ھەممىسىگە ھەمدە قۇلاققا مەسھى قىلىش، ساقلى بار ئەرلەرنىڭ ساقلىغا ھۆل قولى بىلەن خلال قىلىشنىڭ ئەھمىيىتى چوڭ.

"تاھارەت" تەرتىپىنىڭ ئاخىرقىسى — "پۇتنى بارماقلىرىنىڭ ئۈچىدىن ئوشۇققىچە يۇيۇش".

پۈت ئىنسانىنىڭ يەنە بىر مۇھىم ئەزاسى، بەدەننىڭ بارلىق ئېغىرلىقى پۈتقا چۈشىدۇ. ئۇ بەدەننى ئۆمۈر بويى كۆتۈرۈپ تۇرىدىغان مۇستەھكەم تۈۋرۈك. ئىنسان پۈتى بىلەن دەسسەپ، ئۆره تۇرىدۇ، پۈتى ئارقىلىق مېڭىپ، ھەربىكەتلىنىدۇ. پۈت مۇشۇ جەريانىدا تۈپراق، ئۆزىدىن ئاجرىلىپ چىققان تەر ۋە كىر بىلەن ئۇچرىشىدۇ، پۈت بارماقلىرىنىڭ ئارىلىقلىرىدىن ھەرخىل ئاجرالمىلار چىقىدۇ، نەتىجىدە پۈت بۇلغىنىدۇ. ھازىرقى زامان تېببابەت ئىلمى ۋە ئەنئەنىۋى تېببابەت قارىشى بويىچە ئېيتقاندا، "پۈت ئىككىنچى يۈرەك" دەپىلىدۇ. بۇ پۈتنىڭ مۇھىملىقىنى ۋە پۈتنى ياخشى ئاسراشنىڭ زۆرۈرلۈكىنى چۈشەندۈرىدۇ. شۇڭا پۈتنى ياخشى ئاسراش، پۈتنى پاكىز ساقلاش لازىم.

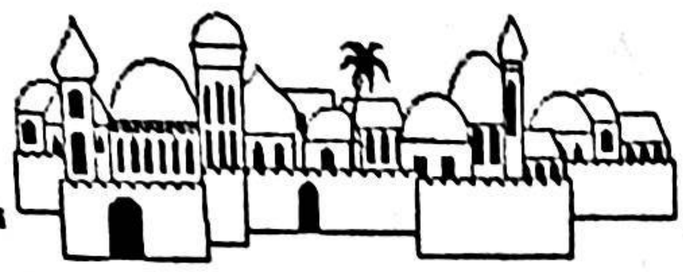

"تاھارەت"نىڭ تەلىپى بويىچە، پۈتنى، پۈتنىڭ ئۈششاق بارماقلىرىنىڭ ئارىلىقلىرىنى چالا قويماي، ئوشۇققىچە بولغان قىسمىنى پاكىز تازىلاش — پۈتتىن ئىبارەت ھەربىر ئەزاسىنى ياخشى ساقلاشنىڭ شەرتى. پۈت يۇرەكتىن يىراق بولغاچقا، ئىنسان ئۆرە تۇرۇپ تۇرلۇك پائالىيەتلەر ئېلىپ بارىدىغان بولغاچقا، تۇرلۇك مادىلار، ئېنېرگىيە بىلەن تەمىنلىنىشتە ئاسان توسالغۇغا ئۇچرايدۇ. كىشىنىڭ تېنى زەئىپلەشسە، ياش چوڭىيىپ قالسا، ھەمىشە ئۆرە تۇرۇپ ئۇزاق ۋاقىت پائالىيەت قىلسا، پۈتتىكى قان ئايلىنىش تەسرگە ئۇچراپ، پۈت ئاسان توڭىدۇ، قان ئايلىنىش نورمال بولماي، تومۇرلار كۆپۈپ، پۈت ئاسان ئىششىپ قالىدۇ. شۇڭا پۈتنى ئىسسىق ساقلاش، پاكىز ساقلاش، "تاھارەت" مۇناسىۋىتى بىلەن ئۈنۈملۈك تازىلاپ، غىدىقلاپ، پۈتتىكى قان تومۇرلارنىڭ راۋانلىقى، قان ئايلىنىشنىڭ نورماللىقىنى ساقلاش لازىم. پۈتنى مۇنداق تازىلاش ئارقىلىق پۈتتا پەيدا بولىدىغان ھەرخىل تەمرەتكە، يامان سۇپەتلىك قاداق، ھەرخىل يالۇغلىنىشلاردىن ساقلانغىلى، پۈتنىڭ ئۈششاق بارماقلىرى ئارىلىقلىرىغا كىرىۋالغان كىر ۋە مىكروبلارنى تازىلاپ، ئۇلارنىڭ پۈتنى زەخمىلەندۈرۈشى، تىرناق ئەتراپىدا بولىدىغان سەينەك، ھەرخىل قىچىشقاق، تىرناق ئەتراپى يالۇغى...قاتارلىق كېسەللىكلەردىن ساقلىنىپ، پۈتنىڭ ھەربىر تەچانلىقى، كۆتۈرۈشچانلىق ئالاھىدىلىكى ۋە ئارتۇقچىلىقلىرىدىن ئۇزاق مۇددەت پايدىلانغىلى بولىدۇ. پۈتتىكى تېرە ئاستىدا نۇرغۇن نېرۋا ئۇچلىرى بولۇپ، ئۇلار"تاھارەت"تە يۇيۇلىدىغان جايلارغا كۆپرەك مەركەزلەشكەن. بىر قىسىملىرى بولسا تىز بىلەن ئوشۇق ئوتتۇرىسىغا جايلاشقان. سۆگەك سىستېمىسى، ئۇچەي، نېرۋا سىستېمىسى، ئومۇرتقا رايونى، ئاشقازان، ئۇيقۇلۇق(ئاشقازان ئاستى بېزى)، ئۆت خالتىسى، قالقانسىمان بەز، قورساق قىسىم نېرۋا تۇگۈنلىرىگە تەسىر كۆرسىتىدىغان نېرۋا ئۇچلىرى ئوك پاقالچاقا، مېڭە خىزمىتى، ئىچكى ئاجراتمىلار فۇنكسىيەسىنى تەرتىپكە سالىدىغان، ئۆسۈشنى كونترول قىلىدىغان نېرۋا ئۇچلىرى سول پاقالچاقا تارالغان بولىدۇ. "تاھارەت" ئارقىلىق يۇقىرىقى نېرۋا ئۇچلىرى غىدىقلىنىپ، ئاكتىپلاشتۇرۇلۇپ، ئۇلارنىڭ خىزمەت فۇنكسىيەسى ئالاھىدە ياخشىلىنىدۇ.

" تاھارەت" تەرتىپىدىكى پاكىز سۇ بىلەن تەرتىپلىك، دائىملىق، ئۆلچەملىك ھالدىكى يۇيۇش، تازىلاش ھەرىكىتى ئىنسان ئەزالىرىنىلا يۇيۇش بولۇپ قالماي، بەلكى بۇ ئەزالارنى ئوراپ تۇرغان تېرىنى يۇيۇش، تېرە ئاستىدىكى ئادەمنىڭ ئىچكى ئەزالىرىنىڭ تېرە بىلەن ئاجرالماس، كۆپ قاناللىق، قوش تەرەپلىك يېقىن مۇناسىۋەتتە بولغان ئالاھىدە نېرۋا ئۇچلىرىنى ھەرىكەتلەندۈرۈش ۋە "زەرەتلەش" بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

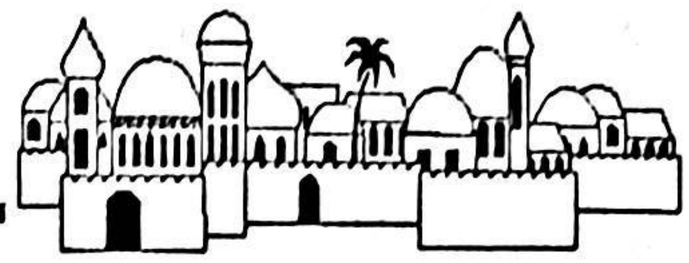

تېره بەدەننىڭ توسۇقى بولۇپ، ئۇنىڭ مۇھاپىزەت رولىدىن باشقا يەنە سېزىم، ئاجرىتىش، چىقىرىش، بەدەن تېمپېراتۇرىسىنى تەڭشەشكە قاتنىشىش...قاتارلىق خىزمەت ۋەزىپىسى بار. تېرە ئىنسان بەدىنىنىڭ سىرتقى قەۋىتى، پوستى ھەمدە ئۇنى ئوراپ تۇرىدىغان ئالاھىدە بىر خىل سەزگۈ ئەزاسى. ئۇنىڭغا ناھايىتى نۇرغۇن سەزگۈ نېرۋىلىرى تارقالغان بولۇپ، كۆپ خىل سېزىملارنى سېزەلەيدۇ ۋە كەلتۈرۈپ چىقىرالايدۇ. ئۇنىڭ خاراكتېرى تېگىش سېزىمى، بېسىلىش سېزىمى، تېمپېراتۇرا سېزىمى ۋە ئاغرىق سېزىمىدىن ئىبارەت.

ساق ۋە ساغلام تېرە بەدەننىڭ سىرتقى مۇھىتتىن كېلىدىغان،خەۋپ-خەتەردىن ساقلايدىغان ئالاھىدە ئىقتىدارغا ئىگە قالقىنى بولۇپ، ساق ۋە ساغلام تېرىدىن ھەر قانداق كېسەللىك قوزغاتقۇچى مىكروب بۇاستە ھالدا بەدەنگە كىرەلمەيدۇ. بىر قىسىم مىكروبلار ھەتتا ساق ۋە ساغلام بولغان، پاكىز تازىلانغان تېرىگە يېقىنلىششتىن قورقىدۇ.

تېرىدە مول ماي بەزلىرى، تەر بەزلىرى، تۈك خالتىلىرى بولىدۇ. ئادەمنىڭ تېرىسىدە تەخمىنەن 20 مىليون ئەتراپىدا تەر تۆشۈكچىسى بولىدۇ. بۇ تۆشۈكچىلەر ئارقىلىق ھەر كۈنى 15 مىڭچە كېرەكسىز ماددا بەدەن سىرتىغا چىقىپ كېتىدۇ. بۇ تۆشۈكچىلەر ئىسسىقلىقنى تارقىتىۋېتىپ، بەدەننىڭ تېمپېراتۇرىسىنى تەڭشەش، ھاۋا ئالماشتۇرۇش رولىنى ئۆتەيدۇ. ئەڭ يېڭى بايقاشلاردىن قارىغاندا، ئىنسان بەدىنىگە ئەڭ ئېھتىياجلىق بولغان ئوكسىگېننىڭ مەلۇم پىرسەنتى تېرە ئارقىلىق ئەمەلگە ئاشۇرۇلىدىكەن. شۇڭا پۈتۈن بەدەن تېرىسى، يۈز تېرىسى، ھەر قايسى ئەزالارنىڭ تېرىلىرىنى چاڭ-توزان، تەر، ماي ۋە ھەرخىل ئاجرالما، تېرە ئاجرالمىلىرى...قاتارلىقلارنى سۇ بىلەن ھەر بىر قېتىملىق ئىبادەت ئۈچۈن پاكىز تازىلاپ تۇرۇش كېرەك. بۇ تېرىنىڭ ساغلاملىقى ئۈچۈنلا ئەمەس، بەلكى پۈتكۈل بەدەننىڭ ساپاسىنى ياخشىلاشقا چوڭ تەسىر كۆرسىتىدۇ. شۇڭا بۇ يەردە، يەنە"غۇسلى"نىڭ ئەھمىيىتى چوڭ.

" غۇسلى" ئادەتتە"چوڭ تاھارەت" دېيىلىدۇ. ئۇ پاكىز سۇ بىلەن بەدەننىڭ ھەممە يېرىنى يۇيۇش، دېگەنلىك. شەرىئەتتە بەلگىلىنىشچە، ئەر-خوتۇن بىر ياستۇقتا بولغان، ئېھتىلام بولغان، ئايالالار ئادەت كۆرگەن ياكى تۇغۇتتىن پاكلانغان چاغلاردا چوقۇم غۇسلى قىلىشى كېرەك، بۇ پەرزدۇر. جۈمە كۈنى، ھېيت كۈنى، ھەجدە ئېھرامغا كىرىش ئالدىدا ۋە مېيىت يۇيۇش ۋاقتىدا مېيىت يۇغۇچىنىڭ غۇسلى قىلىشى سۇننەتتۇر. ئۇنىڭدىن سىرت، ئىسلام دىنىغا يېڭىدىن ئىمان ئېيتقۇچىلارمۇ غۇسلى قىلىشى كېرەك.

غۇسلىنىڭ ئاساسلىق تەلەپلىرى مۇنداق:قولنى يۇيۇپ بولۇپ ئاۋۋال

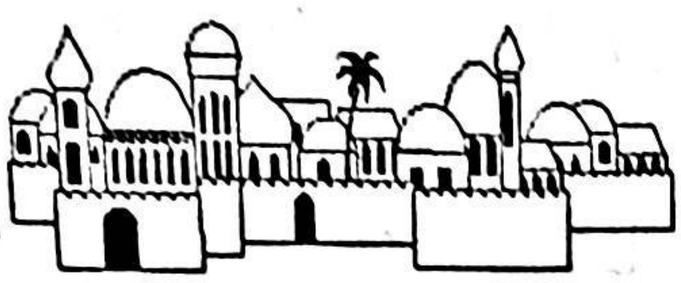

غۇسلىغا نىيەت قىلىش، ئاندىن ئېغىزغا ھەلقۇمغا بارغۇچىلىك سۇ توشقۇزۇپ غەر-غەر قىلىش؛ بۇرۇنغا دىماغقا بارغۇچىلىك سۇ توشقۇزۇپ، كۆچەپ سىرتقا چىقىرىش(ئېغىز-بۇرۇنغا سۇ ئېلىشنى ئۇچ قېتىمدىن قىلىش)؛ ئاندىن ئوڭ تەرەپتىن باشلاپ بەدەننىڭ ھەممە يېرىنى ئالا قويماي يۇيۇشتىن ئىبارەت. پۈتۈن بەدەننى يۇيۇشنىڭ تەلىپى شۇكى، نىجاسەت جايلار، بارماق ئارىلىقلىرى، چاچنىڭ تۈۋىگىچە، ئىككى قۇلاقنىڭ ئىچى ۋە تېشى، قولتۇق، كىندىك، ئەۋرەتلەر ۋە ئەتراپى، ئارقا-ئالدى پېشاب ئەزاسى، پۇت-قول قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى تولۇق يۇيۇلۇشى كېرەك. دېمەك،"غۇسلى" كەڭ كۆلەملىك تازىلىق ھەرىكىتى ۋە ئىبادەتنىڭ تەييارلىقى بولۇپ، ئۇنىڭمۇ ئۆزىگە خاس ئۇسۇل-تەرتىپلىرى بار.

ساغلاملىق جەھەتتىن ئېيتقاندا،"غۇسلى" بىلەن بەدەندىكى مەينەتچىلىكنى چىقىرىپ تاشلاپ، تېرىنىڭ پاكىزلىقىنى ساقلىغىلى، پۈتكۈل بەدەندىكى تەر تۆشۈكچىلىرىنىڭ تولۇق ئېچىلىشىغا كاپالەتلىك قىلىپ، تېرىنىڭ تەر چىقىرىش ئىقتىدارىنى ئاشۇرۇپ، قان ئايلىنىشىنى تېزلەتكىلى، شۇنىڭ بىلەن سۇ ئارقىلىق ئۆچۈر ئەۋەتىپ، كىشىنىڭ روھىي-پسىخىكا جەھەتتىكى كەيپىياتىنى تەڭشەپ، جىددىيلىكنى پەسەيتىپ، ھاردۇق چىقىرىش، كۆتۈرەڭگۈ، روھلۇق بولۇشنى ئىشقا ئاشۇرغىلى بولىدۇ.

ئىسلام دىنى پاكىزلىققا ناھايىتى ئەھمىيەت بېرىدىغان دىن. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: "پاكىزلىق ئىمانىڭ يېرىمىدۇر" دېگەنىدى. ئىسلامدىكى پاكىزلىق بەدەن پاكىزلىقى، قەلب پاكىزلىقى ۋە مۇھىت پاكىزلىقىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. غۇسلى قىلىشقا تېگىشلىك ئامىللار كۆرۈلمىگەن تەقدىردىمۇ، ھەربىر مۇسۇلمانىڭ كەم دېگەندە ھەپتىدە بىر بەدىنىنى سۈغا سېلىشى پەرز ھېسابلىنىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: "بالاغەتكە يەتكەن ھەر بىر مۇسۇلمانىڭ يەتتە كۈندە بىر قېتىم يۇيۇنۇپ تۇرۇشى ئاللاھنىڭ ئۈنىڭ ئۈستىدىكى ھەققىدۇر" دېگەنىدى(بۇخارى توپلىغان). ھەتتا تىرناق ئېلىپ تۇرۇشمۇ ئىسلام دىنىنىڭ مۇھىم بىر تەشەببۇسى ۋە بەدەن پاكىزلىقىنىڭ مۇھىم تەركىبى قىسمى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "بەش تۇرلۈك ئىش سۈننەت ھېسابلىنىدۇ. بۇ ئىشلار: خەتنە قىلىش، سۈننەت قىلىش (ئەۋرەت تۈكلىرىنى تازىلاش)، بۇرۇتنى قىرقىش، تىرناق ئېلىش ۋە قولتۇق ئاستىدىكى تۈكلەرنى يۇلۇش"(بۇخارى توپلىغان). تىرناقنى ئۆستۈرۈۋەتكەندە، تىرناق ئەتراپىغا، تىرناق ئاستىغا نۇرغۇن مىكروبلار كىرىۋالغان بولىدۇ. 40% كىشىنىڭ قولى ۋە تىرنىقى ئارىسىدا چوڭ ئۇچەي تاياقچە مىكروبى بولىدۇ. لابىراتورىيىلىك تەكشۈرۈشتىن قارىغاندا، بىر گرام تىرناق كىرىدە 3 مىليارد 800 مىليون دانە 30 نەچچە خىل باكتېرىيە، ۋىرۇس، ھەرخىل پارازىت قۇرۇت لىچىنكىلىرىنىڭ

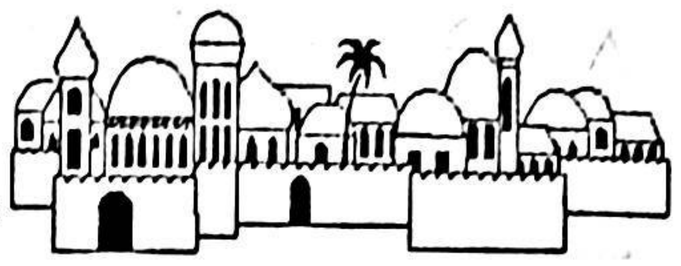

بولىدىغانلىقى بايقالغان. بۇلار قول ئارقىلىق ئېغىزدىن كىرىپ، ھەرخىل كېسەللىكلەرنى پەيدا قىلىدۇ. ھەرخىل قورساق ئاغرىقى، ئىچى سۇرۇش، مىكروبلۇق ۋە قان تولغاق قاتارلىقلارمۇ مۇشۇ يول بىلەن يۇقىدۇ. شۇڭا تىرناق ئېلىپ تۇرۇشنى پۈتۈن بەدەن ئەزالىرى تازىلىقىنىڭ بىرقىسمى دەپ قاراش كېرەك.

مەيلى"تاھارەت"تە بولسۇن، "غۇسلى"دە بولسۇن، بەلگىلەنگەن بەدەن ئەزالىرى ۋە پۈتكۈل بەدەننى سۇ بىلەن يۇيۇشتىن ئىبارەت" تازىلىق" ھەرىكىتىنىڭ ئۆلچىمى، قېتىم سانى ۋە مىقدارى بار. "تاھارەت" تەرتىپىدىكى مادداىلارنىڭ بىر قىسمى ئەمەلىي پائالىيەت يەنى بەدەن ئەزالىرىنى تازىلاش، تاشقى پاكىزلىققا قارىتىلغان بولسا، يەنە بىر قىسمى ئىبادەت ئۈچۈن نىيەتنى، روھىي دۇنيانى، قەلبنى پاكىزلاشقا قارىتىلغان. بۇ "بىسمىللاھ" دەپ باشلاش ۋە "نىيەت قىلىش"تىن ئىبارەت. بۇ ئىككى مادداا بەدەننى پاكلاش ۋە قەلبنى پاكلاشنىڭ زۆرۈر شەرتى.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن : "كىمكى تاھارەت ئالسا ۋە ئاللاھنىڭ ئىسمىنى زىكىرى قىلسا، ئۇ پۈتۈن بەدەننى پاكلايدۇ. كىمكى تاھارەت ئالسا ۋە ئاللاھنىڭ ئىسمىنى زىكىرى قىلمىسا، ئۇ پەقەت تاھارەتتە يۇيۇشقا تېگىشلىك يەرلەرنىلا پاكلايدۇ"(دارۇقۇتنى توپلىغان).

"تاھارەت" تەرتىپىدىكى تازىلىق ھەرىكىتى پۈتكۈل بەدەندىكى ۋەكىللىك خاراكتېرىگە ئىگە، ئىنسانىنىڭ ھاياتلىق پائالىيىتىدىكى ئەڭ ھەرىكەتچان، سەزگۈ سېزىمى يۇقىرى، نازۇك ئەزالىرىنىڭ تازىلىقىنى ياخشىلاش ھەرىكىتى بولۇپ، ئۇنىڭدىكى مەقسەت يالغۇز "نامار" ئۈچۈن پاكلاش بولۇپلا قالماي، بەلكى قەلبنى، روھنى پاكلاپ، ئاللاھقا يۈزلەنگەن قەلب ئۈچۈن پۈتكۈل بەدەننى خىزمەت قىلدۇرۇشتىن ئىبارەت.

نامار ۋە سالامەتلىك

"نامار" پارسچە سۆز بولۇپ، ئەرەبچە "سالات" دېيىلىدۇ. نامار بالاغەتكە يەتكەن مۇسۇلمانلارنىڭ كۈندە قىلىدىغان ئىبادىتى بولۇپ، ئىسلام دىنىنىڭ تۈۋرۈكى. نامازنى ئادا قىلىش ئىخلاسمەن مۇسۇلمانىنىڭ ئەڭ مۇھىم بەلگىلىرىدىن بىرى.

ئۇلۇغ «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلىدۇ:

سەۋر قىلىش، نامار ئوقۇش ئارقىلىق(ئاللاھتىن) يارەم تىلەڭلار. نامار ئاللاھتىن قورققۇچىلار(يەنى كەمتەرلىك بىلەن ئاللاھقا بويسۇنغۇچىلار)دىن باشقىلارغا ھەقىقەتەن مۇشەققەتلىك ئىشتۇر.

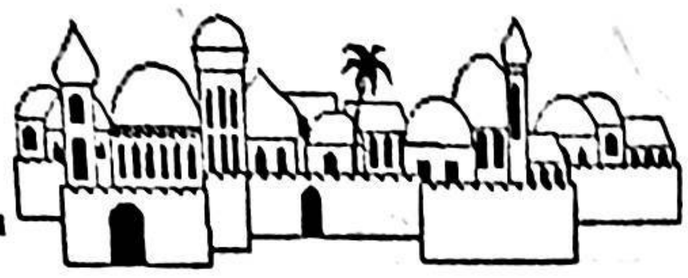

ـــــسۇرە«بەقەرە»(2-سۇرە)، 45-ئايەت

ئۇ پەرۋەردىگارىنىڭ نامىنى ياد ئەتتى، ئاندىن نامازئوقۇدى.

ـــــسۇرە«ئەنئالا»(87-سۇرە)، 15-ئايەت

يۇقىرىقى ئايەت كەرىملەردىن مەلۇمكى، نامـاز—ئېتىقادنىڭ ئىپادىسى، ئاللاھقا بىلدۇرۇلگەن سەمىمي ھۆرمەت، قەلبنى پاكلاپ، ئاللاھقا يېقىنلىشىشنىڭ ياخشى يولى، ئىخلاسمەنلىكنىڭ بەلگىسى.

نامـاز—تەنىنىڭ ھەرىكىتى بولۇپ، شەكىل ۋە روھتىن تەشكىل قىلىنغان. ئۇنىڭدىكى شەكىل بەدەن ئەزالىرىنىڭ ھەرىكەت قىياپىتىدىكى ئىبادەت بولسا، ئۇنىڭدىكى روھ قەلبنىڭ ئىبادىتى بولۇپ، نامـاز قەلبنى، بەدەننى چېنىقتۇرۇش ھەرىكىتىدۇر. ئۇ، نوقۇل بەدەن ھەرىكىتى بولمـاي، ئۆزىنىڭ پەزىلەت، خاسىيەتلىرى بىلەن ئىنسانىنىڭ كىشىلىك ھاياتتىكى ھەر خىل شەكىلدىكى جىسمانىي ھەرىكەتلىرىنىڭ ھېچقايسىسىغا ئوخشىمايدىغان ئالاھىدە بىر خىل جىسمانىي ھەرىكەت.

نامـاز ئۆزىگە خاس 7 تۈرلۈك شەرت، 6 تۈرلۈك پەرز، 12 تۈرلۈك ۋاجىپ، 20 تۈرلۈك سۇننەت، 5 تۈرلۈك مۇستەھەب، دىققەت قىلىدىغان ئىشلاردىن 15 تۈرلۈك مەكروھ، نامـازنى بۇزىدىغان 26تۈرلۈك سەۋەب، ئايـاللار دىققەت قىلىدىغان 10 تۈرلۈك مەسىلە...قاتارلىق قائىدە-تۈزۈم ۋە كەيپىياتقا، مۇكەممەل ئېتىقادقا ئىگە بولغان، ھەم روھىي ھەم ماددىي مەزمۇنغا ئىگە مۇقىم بەدەن ھەرىكىتى.

مۇشۇنداق مۇئەييەن قائىدە-تۈزۈم ئاساسىدا نامازخان ئالدى بىلەن غۇسلى تاھارەت ئېلىپ، پاكلىنىپ، ئۆزىنى ئىنسان قىلىپ ياراتقان ئىلاھىي زات ئالدىدا ئەيمىنىپ، ئاللاھنىڭ قۇدرەتلىرىنىڭ كاتتىلىقى ۋە ئەزىمەتلىرىدىن قورقۇپ، قىيامدا تىك تۇرۇپ، قەددىنى رۇسلاپ، ئۇنىڭ كامالى ئېھتىرامىنى تۇتىدۇ؛ ئۆزىنى ياراتقان ئىلاھىي قۇدرەتكە ئېگىلىپ يەنى رۇكۇ قىلىپ، ئۆزىنىڭ ئالىي تەزىمىنى بەجا كەلتۈرىدۇ؛ بېشىنى ئاجىزلارچە قايتا-قايتا يەرگە تەككۈزۈپ يەنى سەجدە قىلىپ، ئۇنىڭغا بولغان قۇللۇقىنى ئىپادىلەيدۇ؛ ئۇنىڭ ھۇزۇرىدا يەنى "تەشەھھۇد"دا ئولتۇرۇپ، قەلبىدىكى تەلەپ-ئىلتىماسلىرى، ئىلتىجا-ئۇمىدلىرىنى سوراپ، ئۇنىڭغا يالۋۇرۇپ، چەكسىز ئىشىنىپ، ئۇمىدۋار بولۇپ، بۇ خىلدىكى ئىبادىتىدىن روھىي خاتىرجەملىك، قانائەت، سەۋر-تاقەتكە ئىگە بولۇپ، كۆچلۈك مەدەت، كۆڭۈل ئازادىلىكى ھېس قىلىپ، مەنىۋى كامالەتنىڭ ئەڭ يۇقىرى پەللىسىگە چىقىپ، ياراتقۇچى ئىلاھىي زاتقا شۇنچە يېقىنلىشىدۇ. دېمەك نامـاز—ئاللاھ بىلەن ئىنسان قەلبىنى چىڭ باغلاپ تۇرىدىغان ئۆزۈلمەس رىشتە.

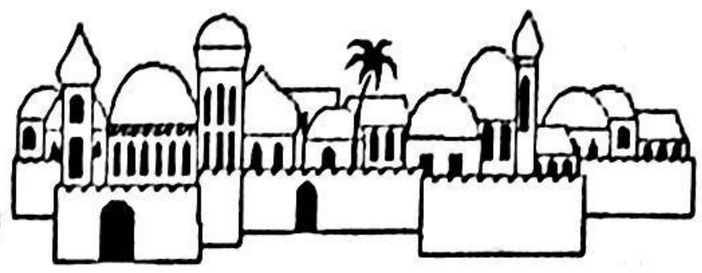

نامازنىڭ ئىسلامىي ئىبادەتتىكى ئەھمىيىتى ۋە ئەۋزەللىكى، كۆپ قاتلاملىق، كۆپ قىرلىق خاسىيەتلىرىدىن باشقا، ئىنسانىنىڭ تەن سالامەتلىكىگە بولغان تەسىرىمۇ ئالاھىدە چوڭ. بۇ سەھىپىدە نامازدىكى جىسمانىي ھەرىكەتلەرنىڭ ساغلاملىق، تەن ساقلىق جەھەتتىكى ئۆزگىچە خاسىيىتى ھەققىدە تېبابەت نۇقتىسىدىن توختىلىمىز:

تېبابەت نۇقتىسىدىن ئېيتقاندا، نامازدىكى ھەرىكەتلەرنىڭ "تەكبىر تەھرىمە"دە ئىككى قولنى قۇلاق باراۋىرىدە كۆتۈرۈش، ئاندىن ئوڭ قولنى سول قولنىڭ ئۈستىگە، كىندىكنىڭ ئۈستىدە قويۇش، قىيامدا تۇرۇش، رۇكۇ قىلىش، سەجدە قىلىش، ئەتتەھىياتۇدا ئولتۇرۇش - قوپۇش، ئولتۇرغاندا سول پۇتنى ياتقۇزۇپ، ئوڭ پۇتنى تىكلەپ ساغرىنى سول پۇتنىڭ ئۈستىدە قويۇپ ئولتۇرۇش، ئىككى تەرەپكە سالام بەرگەندە ئوڭ - سول تەرەپكە باشنى، كۆكرەك قىسمىنى بۇراش، ئولتۇرغاندا ياكى قىيامدا، رۇكۇدا تۇرغاندا قول - پۇتلارنى ئۆلچەملىك تۇتۇش، پۇتۇن دىققەت - زېھنىي ئىقتىدارىنى بىر نۇقتىغا يىغىپ مەركەزلەشتۈرۈش...قاتارلىق ھەرىكەت باسقۇچلىرى تەرتىپ بويىچە تەكرارلىنىدىغان خاس ھالدىكى مۇئەييەن ھالەتلەر بولۇپ، ئۇلار تەرتىپلىك ھالدىكى ئالمىشىش بىلەن بەدەننىڭ ھەر قايسى ئەزالىرىدا ۋە ئورگانىزملىرىدا دەۋرىيلىك ھالدىكى بىر خىل ھەرىكەت شەكىللەندۈرىدۇ، بۇنىڭ بىلەن بەدەن ئەزالىرىنىڭ ھاياتلىق پائالىيەتلىرى ئالاھىدە ياخشىلىنىدۇ ۋە ئىلگىرى سۈرۈلىدۇ يەنى ئىنسانىنىڭ مېڭە، يۈرەك، ئۆپكە، ئاشقازان، تال، جىگەر، بۆرەك قاتارلىق رەئىس ئەزالىرىنىڭ خىزمىتى، قان ئايلىنىش، نەپەسلىنىش، ئىچكى ئاجراتما سىستېمىسىنىڭ خىزمىتى ياخشىلىنىپ، سۆڭەك - بوغۇملار ئالاھىدە جانلىنىپ، تەن سالامەتلىك جەھەتتىكى ساپا يۇقىرى كۆتۈرۈلىدۇ.

مۇشۇ مەنىدىن ئېيتقاندا، نامازنىڭ روھىي بەخت - سائادىتىنى، جىسمانىي راھەتنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن كۈرەش قىلىش، روھىي مەنپەئەت بىلەن جىسمانىي مەنپەئەتنى زىچ بىرلەشتۈرۈشنىڭ ئەڭ يارقىن ئىپادىسى.

نامازدىكى ئىبادەت ھەرىكەتلىرى ھەر خىل ياشتىكى، ئوخشاش بولمىغان جىنس، ئىرق - رەڭدىكى، ئوخشىمىغان جۇغراپىيىلىك مۇھىت، تارىخىي شارائىت، جەمئىيەت دائىرىسىدىكى كىشىلەرنىڭ ھەممىسگە ماس كېلىدىغان، شەرئىەت ئۆلچەملىرى يەنى پەرز، سۈننەت، ۋاجىپ، مۇستەھەب، مەكروھ ...لىرى ھەققىدىكى قائىدە - ئۇسۇللىرى ئۆزگەرمەيدىغان، كۈچلۈك ھەرىكەتچانلىققا، ھاياتى ئاخىرلاشقىچە ئۆمۈر بويى داۋاملىشىشتەك ئادەت خاراكتېرىگە ئىگە بولغان، ئۆلچەملەشكەن، مۇنتىزىم بەدەن ھەرىكىتى. ئۇ بىخەتەر، ئۈنۈملۈك، قوللىنىشچان، ئىجرا قىلىش ۋە ئۆگىنىش ئاسان،

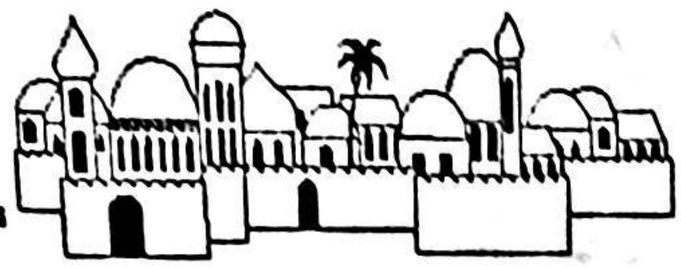

ئوتتۇرا ھال سەۋىيەدىكى يەككىل ھەربىر بولۇپ، ھەر قانداق ئەھۋال، شارائىت ۋە ئىمكانىيەت ئاستىدىكى كىشىنىڭ ئۇنىڭغا تاقىتى يېتىدۇ. ئۇنى ھەتتا 70 ـ 80 ياشلارغا كىرىپ قالغان ئاپئاق ساقاللىق بوۋايلارمۇ ھېچقانچە كۈچىمەيلا تولۇق ئادا قىلىپ، ئۇلۇغ غايە ئاستىدىكى بۇ پائالىيەتتىن روھىي ۋە جىسمانىي مەنپەئەت ئالالايدۇ.

نامازـــ ئىنسانىنىڭ ئاللاھقا بىلدۈرگەن ئېھتىرامى، شۈكرى، ھەمدۈسانا سى، قۇللۇق ئىبادىتى بولۇپلا قالماي، بەلكى بۇ دۇنيادىكى ھاياتلىق ئېھتىياجى، نورمال جىسمانىي پائالىيىتى، تەن ساقلىق ۋە تەن سالامەتلىكىنىڭ جىددىي تەقەززاسى بولۇپ، ئۇ ئالدى بىلەن ھاياتىي دۇنيادىكى مۆمىن ئىنسانىنىڭ ھەقىقىي مەنپەئىتىنى چىقىش قىلىدۇ.

نامار ئۆزىنىڭ خاراكتېرىگە قاراپ شەرئىتە پەرز نامار، ۋاجىپ نامار، سۈننەت نامار، نەپلە نامار قاتارلىق تۈرلەرگە ئايرىلغان.

ئادەتتىكى ئەھۋال ئاستىدا كۈنلۈكى ئوقۇلىدىغان 5 ۋاق نامار 17 رەكئەت پەرز، 12 رەكئەت سۈننەت، 3 رەكئەت ۋىتىر ۋاجىپ بولۇپ، جەمئىي 32 رەكئەت بولىدۇ.

نامازنىڭ ھەربىر رەكئەتىدىكى 32 رەكئەت نامار ئاددىي ھېسابىنى سانىغاندا، 12 قېتىم "ئاللاھۇ ئەكبەر" دەپ ئىككى قولى بىلەن قۇلاق قېقىپ، قولىنى رۇسلاپ، ئوڭ قولىنى سول قول ئۈستىگە قويۇپ تۇرۇش؛ 32 قېتىم قىيامدا قەددىنى رۇسلاپ تىك تۇرۇش؛ 32 قېتىم رۇكۇدا ئېگىلىش ۋە قەددىنى رۇسلاش؛ 64 قېتىملىق سەجدىدە بېشىنى يەرگە تەككۈزۈپ تۇرۇش؛ 64 قېتىملىق ئولتۇرۇش ـ قوپۇش، ئوڭ تەرەپكە 11 قېتىم، سول تەرەپكە 11 قېتىم يۈزنى بۇراپ سالام بېرىشتەك ھەربىر رەكئەت باسقۇچلىرى بىلەن ئادا تاپىدۇ.

بىر يىلنى 365 كۈن دەپ ھېسابلىغاندا، پۈتكۈل نامار 11680 رەكئەت بولسا، 52 ھەپتىدىكى 104 رەكئەت جۈمە نامار، يىلدا بىر قېتىمدىن ئۇقۇلىدىغان ئىككى ھېيتتىكى ئىككى رەكئەتتىن 4 رەكئەت ھېيت نامار، ھەر يىلدىكى رامىزان روزىسىدىكى 30 كۈندە ئۇقۇلىدىغان جەمئىي 600 رەكئەت تەراۋىھ نامازلار قوشۇپ سانالسا، بىر يىلدا 12388 رەكئەت نامار بولىدۇ. بۇ نامازلار 4780 قېتىملىق ئىككى قولىنى كۆتۈرۈپ، تەكبىر ئېيتىپ، قولىنى تۈزلەش؛ 12388 قېتىملىق قىيام؛ 12388 قېتىملىق رۇكۇ؛ 24776 قېتىملىق سەجدە ۋە ئولتۇرۇش ـ قوپۇش؛ 6190 قېتىملىق ئوڭ ـ سول تەرەپكە بۇرۇلۇپ سالام بېرىشتەك ناھايىتى كۆپ بەدەن ھەرىكىتى ئارقىلىق ئورۇنلانغان بولىدۇ. بۇ، قارىماققا ئاددىي ھالدىكى ھېسابلاش بولسىمۇ، لېكىن بۇنىڭدىن "نامار"

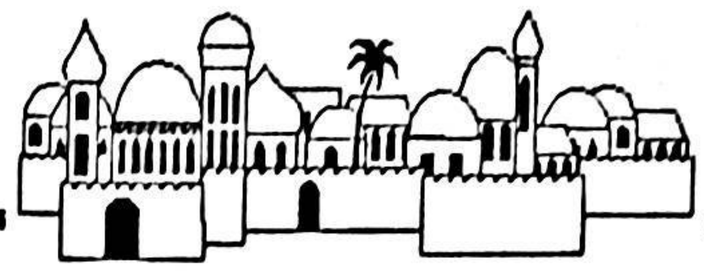

مۇناسىۋىتى بىلەن ئورۇنلىنىپ، ئۆمۈر بويى داۋاملىشىپ كېلىدىغان ئۆلچەملىك بەدەن ھەرىكەتلىرىنىڭ ئۇزۇلمەس قاتارىنى ۋە بۇ ھەرىكەتلەرنىڭ ئىنسانىنىڭ ھاياتلىق پائالىيىتى، تەن سالامەتلىكىگە بولىدىغان چوڭ تەسىرىنى مۆلچەرلىگىلى بولىدۇ.

ھەرىكەت دېگەندە، ئادەمنىڭ بەدەن تۇزۇلۇشىنى تەتقىق قىلىدىغان ئاناتومىيە ئىلمى، ھاياتلىق پائالىيىتىنى تەتقىق قىلىدىغان فىزىئولوگىيە ئىلمى بويىچە ئېيتقاندا، بەدەندىكى ھەرىكەت چوڭ مېڭە ۋە مەركىزىي نېرۋا سىستېمىسىنىڭ قوماندانلىقى بىلەن بەدەندىكى مۇسكۇل، سۆڭەك، پەي، بوغۇم، كۆمۈرچەك، نېرۋا ۋە ئالاھىدە ئىقتىدارغا ئىگە رېياسەتچى ئەزالاردىن بولغان يۈرەك، ئۆپكە، تال، جىگەر، بۆرەك...قاتارلىقلارنىڭ ئۆزئارا ماسلىشىپ ئېلىپ بېرىۋاتقان نورمال ھاياتلىق پائالىيىتى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

قۇرامىغا يەتكەن بىر كىشىدە 206 پارچە سۆڭەك، 369 پارچە توغرا يوللۇق مۇسكۇل بار. ئۇلار بەدەندىكى بوغۇملار، پەي، ئۇگە... قاتارلىقلار ئارقىلىق بىر-بىرىگە ئۇلىنىپ، مەھكەم جىپسلاشقان بولۇپ، خۇددى بىر ئىمارەتنىڭ بېتون گەۋدىسىگە ئوخشاپ، مۇكەممەل ھەرىكەت قۇرۇلمىسىنى تەشكىل قىلىدۇ.

بەدەندىكى مۇسكۇل—ھەرىكەت سىستېمىسىنىڭ ھەرىكەتلەندۈرگۈچى قىسمى بولۇپ، ئۇ، مەركىزىي نېرۋا سىستېمىسىنىڭ باشقۇرۇشىدا بولىدۇ. مەركىزىي نېرۋا سىستېمىسىنىڭ، مېڭىنىڭ قوماندانلىقى بىلەن ھەرىكەتتىكى مۇسكۇللار ئۆز ئارا ماسلىشىش ئارقىلىق ئىنسانىنىڭ قەددىنى تىك تۇرغۇزۇپ، ھەرىكەتتىكى تەڭپۇڭلۇقنى تەڭشەپ قالماي، بەلكى بارلىق ھاياتلىق پائالىيەتلىرىنى ئېلىپ بېرىشقا ئىمكانىيەت يارىتىپ بېرىدۇ. مۇسكۇللار نامازدىكى ھەرىكەتلەرگە بۇ‌اسىتە ياكى ۋاستىلىك ھالدا تولۇق قاتنىشىدۇ. ئىلتىجا، ئۇمىد-ئارزۇ ھەمدە قورقۇنچ، ئەيمىنىش ئېچىدىكى نامازنىڭ ھەرىكەتلىرىدىن قارايدىغان بولساق، قىيام ئىلاھىي زات ئالدىدا قەددىنى رۇسلاپ تىك تۇرۇش بولۇپ، مۇنداق تىك تۇرۇشقا بەدەندىكى ئىنسانىنى تىك تۇرغۇزۇپ، ئۇنىڭ تەڭپۇڭلۇقىنى ساقلىغۇچى مەركىزىي نېرۋا سىستېمىسى، مېڭە دۆڭچىسىدىكى ئويۇقچە ئېچىدە بولىدىغان سۈيۇقلۇقتىن ئىبارەت كونترول مەركىزى، مۇسكۇللاردىن ئومۇرتقا تۇزلىگۈچى مۇسكۇل، يەنى ساغرا چوڭ مۇسكۇلى، يوتا ئارقىسىدىكى ئىككى باشلىق مۇسكۇل، پاقالچاق بۇلجۇڭ گۆشى مۇسكۇلى...قاتارلىق كۆپلىگەن مۇسكۇللار قاتنىشىدۇ.

ئىمان-ئېتىقادتىن ئىبارەت ئەڭ ئالىي غايە يېتەكچىلىكىدە، قۇدرەتلىك بىر ئاللاھ ئالدىدا نىيەت قىلىپ "بىسمىللاھ" دەپ تىك تۇرۇش—ئىنسانىنىڭ مەركىزىي نېرۋا سىستېمىسىدىكى دىققەت مەركىزىنى ئالاھىدە

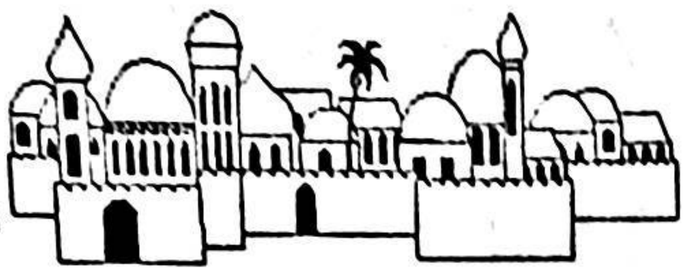

جانلاندۇربدۇ. دىققەت — ئىنساننىڭ پسىخىكا پائالىيىتىنىڭ بەلگىلىك شەيئىگە قارىتىلىشى ۋە يۈكسەك دەرىجىدە مەركەزلىششى بولۇپ، ئۇ ئورگانىزمنىڭ ئەتراپ مۇھىتىدىكى غىدىقلىغۇچىلارنى سېزىپ، ئۇنىڭغا مۇۋاپىق ئىنكاس قايتۇرۇشىغا كاپالەتلىك قىلىدۇ. دىققەت يۈقىرى كۆتۈرۈلگەندە بەدەندىكى مۇسكۇللار جىددىيلىشىدۇ، مەقسەتكە ئالاقىدار بولمىغان ئارتۇقچە ھەرىكەتلەر ۋە ئوي - خىياللار چىقىرىپ تاشلىنىدۇ. "نامراز" قۇدرەتلىك بىر ئاللاھقا تەلپۈنگەن ئالىي غايە يەنى قەلبكە پۈكۈلگەن ئاكلىق دىققەت بولۇپ، ئەقىل ۋە تەپەككۇرنىڭ ئەڭ ئالىي پەللىسى، ئىبادەتنىڭ تەنتەنىلىك مىنۇتلىرىدۇر.

نامازدا ئىككى قولنى قۇلاقنىڭ يۇمشىقى باراۋىرىدە كۆتۈرۈپ تۇرۇپ "ئاللاھۇ ئەكبەر" دەپ تەكبىر ئېيتقاندا، قول ئۇستىگە كۆتۈرۈلۈپ، يەنە بەدەن بىلەن بىرلىكتە تۇزلىنىدۇ. ئىنساننىڭ بارلىق جىسمانىي پائالىيىتىدە قولنىڭ رولى چوڭ. ئۇ، سوزۇلۇش، ئېگىلىش، يىغىلىش، ئوڭ - سول تەرەپكە بۇرۇلۇش، بارماقلارنى ھەرىكەتلەندۇرۇش...قاتارلىق مۇھىم پائالىيەتلەرنى بېجىرىدىغان ئەزا بولۇپ، نامراز جەريانىدا قولنىڭ رولى گەۋدىلىك بولىدۇ، يەنى تەكبىر ئېيتىش قول كۆتۈرۈش بىلەن ئورۇنلىنىدۇ، ئاندىن ئوڭ قول سول قولنىڭ ئۈستىگە قويۇلىدۇ، رۇكۇغا بارغاندا ئىككى قول بىلەن ئىككى تىز قاماپ تۇتۇلۇپ، تىز ئارقىغا ئىتتىرىلىپ، پەيلەرنىڭ يېتەرلىك دەرىجىدە سوزۇلۇشى ئىشقا ئاشۇرۇلىدۇ، سەجدە جەريانىدا بەدەننى تەرەپ، باش ۋە بۇرۇننىڭ يەرگە نورمال تېگىپ تۇرۇشىنى، ھەمدە پۈتكۈل گەۋدىنى كۆتۈرۈشنى قول كاپالەتلەندۇرىدۇ.تەشەھھۇدتا ئولتۇرغاندا ئىككى قول تىزنىڭ ئۈستىگە قويۇلۇپ، بەدەننىڭ تەڭپۇڭلۇقى، جىسمانىي ۋە روھىي جەھەتتىكى جىمجىتلىق ساقلىنىدۇ. سالام بېرىپ، نامراز ئاخىرلاشقاندا بولسا ئاللاھقا بولغان ئىلتىجا، سەمىمىي ئېھتىرام ئىككى قولنىڭ تەلمۇرۇشىدىن ئىبارەت دۇئا بىلەن ئاخىرلىشىپ خۇلاسە قىلىنىدۇ. دېمەك، قول نامراز جەريانىدا ئۆزىنىڭ ئاكتىپ، پائالىيەتچانلىق رولىنى جارى قىلدۇرىدۇ. بۇنىڭ ئىككى قولنىڭ ئاپتوماتىك ھەرىكەت ئىقتىدارىغا بولغان تەسىرى زور بولۇپ، بۇنىڭ بىلەن ئىككى قول بېغىش - بوغۇملىرىنىڭ ھەرىكەتچانلىقى، ئۇششاق بارماقلارنىڭ تۇتۇش، قامماش، سىقىش ئىقتىدارىنىڭ ياخشى بولۇشى، قولدىكى ئۈيۇشۇپ قېلىش، تۇتۇش، ئېگىلىش ئىقتىدارى ياخشى بولماسلىق، قول بارماقلىرى تىترەش...قاتارلىق كېسەللەرگە گىرىپتار بولۇشتىن ساقلىنىشتا ئالاھىدە ئەھمىيىتى بار.

نامازدىكى رۇكۇ مۇھىم ئىبادەت ھەرىكىتى بولۇپ، ئۇ نامازخاننىڭ ئاللاھقا يۈزلىنىپ، ئۇنىڭ يۈكسەك ئەزىمىتى، كامالى قۇدرىتى، تەڭداشسىز ئۇلۇغلۇقىغا قىلىنغان تەزىمى. رۇكۇدىكى ئېگىلىش ھەرىكىتىدە بەدەن چوڭقۇر ئېگىلىپ،

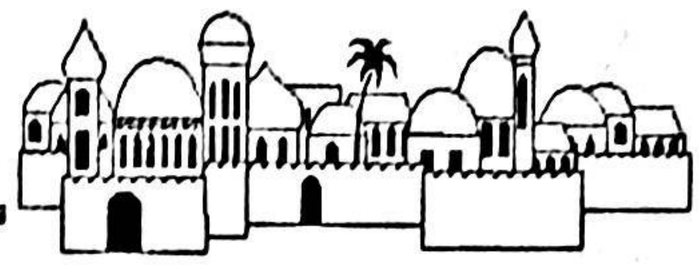

باش، بەل، كاسا...قاتارلىق ئەزالار بىر تۈز سىزىق ھالىتىگە كەلىدۇ. ئىككى قول ئىككى تىزىنى قاماپ تۇتۇپ، ئۇنى ئارقىسىغا ئىتتىرىپ، پەيلەرنىڭ سوزۇلۇشىنى ئىشقا ئاشۇرىدۇ، كۆز ئىككى پۇتنىڭ ئۇچىغا تىكىلىدۇ. بۇ ھالەت ''سۈبھانە رەببىيەل ئەزىم''نىڭ 3 ـ 5 قېتىمغىچە تەكرارلىنىشى بىلەن بىر قانچە سېكۇنت داۋام قىلىدۇ ۋە تەكبىر بىلەن نامازخان قەددىنى رۇسلايدۇ. بۇ جەريانداۋ ئاساسلىقى قورساق مۇسكۇللىرى، بەل چوڭ مۇسكۇللىرى، يانپاش بەل مۇسكۇللىرى، يوتا تۆت باشلىق مۇسكۇللىرى...قاتارلىق مۇسكۇللار قىسقىراپ، بەدەننىڭ تۆۋەنكى مۇچلىرى بىلەن گەۋدە ئاىرسىدىكى ئېگىلىش ۋە قەددىنى رۇسلاپ تىك تۇرۇش ھالىتى شەكىللىنىدۇ. رۇكۇ ئارقىلىق بەدەندىكى چوڭ قان تومۇرلاردا، ئاساسىي مۇسكۇللاردا ۋە باشقا ئەزالاردا تەكرار تەكشىلىش داۋام قىلىدۇ، يۇرەك كۇچلۇك سوقىدۇ، نەپەس ئېلىش چوڭقۇرلىشىدۇ.

نامازدىكى سەجدە، يەنى بېشىنى يەرگە تەگكۈزۈش ئىلاھىي قۇدرەتكە بويسۇنۇپ، ئۇنىڭغا بولغان بەندە ـ قۇللۇقىنى بىلدۇرىدىغان مۇھىم ئىبادەت ھەرىكىتى بولۇپ، ئىككى قولنىڭ ئالقىنى يەرگە تىرىلىپ، پېشانە، بۇرۇن يەرگە نورمال تەگكۈزۈلىدۇ. قول گەۋدىنى مۇۋاپىق ھالدا تىرەپ تۇرىدۇ. ''سۈبھانە رەببىيەل ئەئلا'' دېگەن ئۇلۇغلاش كەلىمىسى ئۇچ قېتىم، بەش قېتىم ياكى يەتتە قېتىمدىن تەكرارلىنىپ، باش ۋە گەۋدە كۆتۈرۈلىدۇ. سەجدىدىن ئىبارەت بۇ ھەرىكەت تەكرار داۋام قىلىش جەريانىدا بەلنىڭ يۇقىرىسىدىكى مۇسكۇللاردىن تەخمىنەن 40 پارچىدىن ئارتۇق مۇسكۇل جىددىيلىشىدۇ، يەنى گەۋدە مۇسكۇللىرىدىن چوڭ ـ كىچىك كۆكرەك مۇسكۇلى، دۇمبە كەڭ مۇسكۇلى، دىئافراگما مۇسكۇلى، قورساق مۇسكۇلى، تۆۋەنكى مۇچىدىكى ئاساسلىق مۇسكۇللار، ئىككى بىلەكتىكى مۇسكۇللار قىسقىراپ، سەجدىدىكى بەدەن ھالىتىنى شەكىللەندۇرىدۇ. نەتىجىدە سۇيۇقلۇقنىڭ پەسكە قاراپ ئېقىش يۆنىلىشى بويىچە بەدەندىكى قان ئېقىمى چوڭ مېڭىنىڭ ھەممە قاتلاملىرىغا لىق تولىدۇ. ئۆپكىنىڭ بارلىق پۇۋەكچىلىرى تېخىمۇ ئېسىلىدۇ. نەتىجىدە قان ئايلىنىش تېزلىشىپ، نەپەس چوڭقۇر ۋە كۇچلۇك بولىدۇ. سەجدىدىكى تەكرار ھەرىكەت ئارقىلىق ئىككى قولنىڭ تىرەش، كۆتۈرۈش كۇچى ئېشىپ، تىز بوغۇملىرىنىڭ ھەرىكەتلىنىش ئىقتىدارى، يۇقىرىغا قاڭقىش، ئىتتىرىش كۇچى يۇقىرى كۆتۈرۈلىدۇ.

ئىككى رەكئەتلىك ۋە تۆت رەكئەتلىك نامازدىكى تەشەھھۇدتا ئولتۇرۇش ئارقىلىق بەدەن تۇزلىنىدۇ. بەدەننى تۇزلەپ، سول پۇتنى پۇكلەپ، ئوڭ پۇتنى تىكلەپ، سول پۇتنىڭ ئۇستىدە ئولتۇرۇپ ئەتتەھىياتۇ ئوقۇش، ئىككى دۇرۇت ئوقۇش، دۇئا ئوقۇش جەريانىدا ئومۇرتقا تىكلىگۈچى مۇسكۇللار، يانپاش،

تىز بوغۇملىرىنى ئەگكۈچى مۇسكۈللار ۋە بەدەننىڭ ئۇششاق بوغۇملىرى ھەربىرىكە تەكلىپ، بەدەندىكى مۇسكۈللار جىددىيلىكى بوشاپ، مېڭە تەرەپكە يىغىلغان زىيادە قان ئېقىمى پۈتكۈل گەۋدىگە تارقىلىپ، يۈرەك رىتمى ۋە نەپەس نورماللىشىپ، قىسقا مەزگىللىك ئەسلىگە كېلىش يۈز بېرىدۇ. نەتىجىدە كېيىنكى نامازغا ھەربىرىكە تازا تىز ئورۇنلىنىدۇ.

نامازغا تاخىرىدا ئىككى تەرەپتىكى جامائەتنى ۋە مالائىكىلەرنى نىيەت قىلىپ، ئالدى بىلەن ئوڭ تەرەپكە يۈزنى بۇراپ، ئاندىن سول تەرەپكە يۈزنى بۇراپ "ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم ۋە رەھمەتۇللاھ" دەپ سالام بېرىلىدۇ، ئىككى تەرەپكە سالام بېرىشتە، باش ئۇستىگە، ئاستىغا ۋە ئوڭ-سول تەرەپلەرگە رەتلىك ۋە يەڭگىل ھالدا بۇرۇلۇپ ھەربىرىتەندۇرۇلىدۇ. مۇنداق ھەربىرەت جەريانىدا بويۇن مۇسكۈللىرى، بويۇندىكى سۆڭەك بوغۇملىرى، كۆكرەك مۇسكۈللىرىنىڭ ھەربىرتى جىددىيلىشىدۇ.

بويۇن—باش بىلەن كۆكرەك گەۋدىسى ئارىسىدىكى دائىرە بولۇپ، 8 تال بوغۇم ئارقىلىق باش بىلەن گەۋدىنى تۇتاشتۇرۇپ تۇرىدۇ. پۈتكۈل بەدەنگە تارقايدىغان نېرۋىلار، يۈرەكتىن چىقىپ باش ۋە مېڭە قىسمىغا بارىدىغان ۋە كېلىدىغان چوڭ قان تومۇرلار، بويۇن چېگىشى، ئۇچلىك نېرۋا تېرە شېخىنىڭ تارقىلىش يوللىرى بويۇندىن ئۆتىدۇ. نامازدىكى تەرتىپلىك ۋە يەڭگىل ھالەتتە باشنى ئۇستىگە، ئاستىغا كۆتۈرۈش، ئوڭغا-سولغا بۇراش ھەربىرتى بويۇننىڭ ئىككى تەرەپكە نورمال قايرىلىش، ئەركىن ھەربىرەتلىنىش، بويۇن مۇسكۈلىنىڭ ئېلاستىكلىقىنى ساقلاشتا مۇھىم رول ئويناىدۇ. بويۇن مۇسكۈللىرىنىڭ ۋە سۆڭەك ئوگىلىرىنىڭ قېتىپ قېلىش، بويۇندىكى سۆڭەك كانالىلىرىنىڭ كىچىكلەپ، تۆۋەنگە ئۆتىدىغان نېرۋىلار تالالىرىنى قىسۋېلىپ، بەدەندىكى ھەربىرەت ئەزالىرىنىڭ پالەچلىنىشىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدىغان بويۇن ئومۇرتقا كېسىلىدىن ئىبارەت بىرلەشمە كېسەللىكنىڭ نىسبىتىنى ئازايتىشتا بەلگىلىك ئۈنۈمگە ئىگە. ئۇزۇن زامانلارنىڭ مابەينىدىكى تېببىي جەھەتتىكى كۆزىتىش ۋە سانلىق مەلۇماتلار بويۇن ئومۇرتقا بىرلەشمە كېسىلىنىڭ مۇسۇلمانلاردا، بەش ۋاق نامازغا ئوقۇيدىغانلاردا نىسبەتەن ئاز كۆرۈلىدىغانلىقىنى پاكىت بىلەن ئىسپاتلىماقتا.

نامازغا ئۆزىدىكى ئىبادەتنى چىقىش قىلغان غايىۋى مەزمۇن ھەمدە بەدەن ھەربىرەتلىرىنى شەكىل قىلغان ماددىي مەزمۇنى بىلەن ئىنسان ۋۇجۇدىدىكى ھاياتلىق بەلگىلىرى يەنى يۈرەك سوقۇشى، قان بېسىم، نەپەس رىتمى، ئەس-ھوشى ۋە ھەربىرەت ئىقتىدارىدىن ئىبارەت ھاياتلىق بەلگىلىرىگە، بولۇپمۇ ئۇنىڭ ئۆزى باشقۇرۇپ كېتەلمەيدىغان ئېچكى ئامىل يەنى نېرۋا، يۈرەك قان تومۇر، نەپەسلىنىش، ھەزىم قىلىش، سۆڭەك مۇسكۇلى، ئاجرىتىپ چىقىرىش،

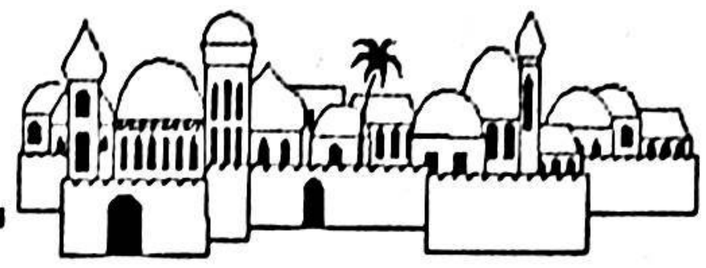

ئىچكى ئاجراتما، ئىممۇنىتېت كۈچى...قاتارلىق سىستېمىلارنىڭ خىزمەتلىرىگە زور تەسىر كۆرسىتىپ، بۇ سىستېمىلارنىڭ خىزمەتلىرىنى مۆلچەرلىگۈسىز ياخشىلاپ، ئۇنىڭغا روھىي ساغلاملىق ۋە جىسمانىي ساغلاملىق ئاتا قىلىدۇ. ئۇلار تۆۋەندىكىچە:

بىرىنچى، نامازدىكى ھەربىر تەرتىپ نېرۋا سىستېمىسىغا ياخشى تەسىر كۆرسىتىدۇ. نېرۋا سىستېمىسى پۈتكۈل بەدەندىكى ھەر قايسى ئەزا، سىستېما ۋە توقۇلمىلاردىمۇ ئالاھىدە ئۇستۇن تۇرىدىغان ئىقتىدارلىق سىستېما. ئۇ، پۈتكۈل بەدەننىڭ ماددىي ۋە مەنىۋى جەھەتتىكى بارلىق پائالىيەتلىرىنى باشقۇرىدۇ. شۇنداقلا ئىچكى-تاشقى مۇھىتنىڭ غىدىقلىنىشى، ئۆزگىرىشىگە بەزىدە ماسلىشىپ ئىنكاس قايتۇرىدۇ ۋە بەزى غىدىقلىنىشلارنى ۋە ئۆزگىرىشلەرنى رەت قىلىدۇ. نامازدىكى تەكبىر-تەھرىمەدە كىشى تاشقى مۇھىتتىكى ھەممە سىگناللار ۋە ئۆزگىرىشلەردىن ئالاقىسىنى ئۈزۈپ، بىر ئاللاھ ھەققىدىكى سەممىي ئىبادەت، ئاللاھنى ئۇلۇغلاشتىن ئىبارەت بىرلا روھىي پائالىيەت نامازىدىكى ئۇچۇرنى مەركىزىي نېرۋا سىستېمىسى ئارقىلىق مېڭە ۋە يۈلۈنغا يەتكۈزىدۇ. مەركىزىي نېرۋا سىستېمىسى بۇ ئۇچۇرلارنى ئانالىز قىلىپ ۋە رەتلەپ، بەدەندىكى بارلىق ئەزالارغا بۇيرۇق چۈشۈرىدۇ. شۇ ئارقىلىق ئۇزلۇكسىز ئۆزگىرىۋاتقان ئادەم بەدىنى مۇناسىپ ئىنكاس پەيدا قىلىپ، گەۋدە مۇسكۇللىرىنىڭ زىيادە كۈچلۈك ھەربىتى بىلەن بەدەننىڭ نامازدىكى رۇكۇ، سەجدە، ئولتۇرۇش، قوپۇش، ئىككى تەرەپكە قايرىلىش قاتارلىق ھەربىر ھەرىكەتلىرىگە قارىتا يۈرەك ۋە نەپەس ھەربىتى تېزلىشىپ، ئۇلارنى يېتەرلىك ئېنېرگىيە بىلەن تەمىنلەپ، روھىي كەيپىياتنىڭ جىددىيلىكىنى ئاشۇرۇپ، بەدەننىڭ ئەڭ سەزگۈر ۋە ئەڭ ياخشى ھالەتتە تۇرۇشىغا كاپالەتلىك قىلىدۇ. بۇ خىل ھەربىر ئىنكاسىنىڭ ھەممىسى نېرۋا سىستېمىسىنىڭ كونتروللۇقىدا ئۆزىنى ئىلاھىي قۇدرەتكە چىن ئىخلاسى بىلەن تاپشۇرۇشتا ئورۇنلىنىدۇ. مۇنداق تەكرار پائالىيەت ئەقلىنىڭ ياخشىلىنىشىنى ئىشقا ئاشۇرىدۇ ھەمدە نېرۋا سىستېمىسىنىڭ تەڭشەش رولىنى كۈچەيتىدۇ ۋە جانلاندۇرىدۇ. نامازچۇڭ مېڭىنىڭ ھەر خىل سەزگۈلەرنى ئانالىز قىلىش، ئومۇملاشتۇرۇش ئىقتىدارىنى ئالاھىدە ياخشىلاپ قالماي، بەلكى زېھنىي ئىقتىدارى ناچارلىشىش، ئۇنتۇغاقلىق، قېرىلىقتىكى دېۋەڭلىك كېسەللىكىدىن ساقلىنىشتا ئالاھىدە ئەھمىيەتكە ئىگە. شۇڭا نامازخانلارنىڭ روھىي ۋە ماددىي ئىنكاسى، ھەر خىل سەزگۈلىرى ئالاھىدە ياخشى.

ئىككىنچى، نامازدىكى ھەربىر تەرتىپ ئادەمنىڭ يۈرەك-قان تومۇر سىستېمىسىنىڭ نورمال ھەربىتىگە كۈچلۈك تەسىر كۆرسىتىدۇ. نورمال كىشىنىڭ تېنىدە 6دىن 7 لېترغىچە قان سۇيۇقلۇقى بولىدۇ. بەدەندىكى قان تومۇرلار ناھايىتى ئۇزۇن

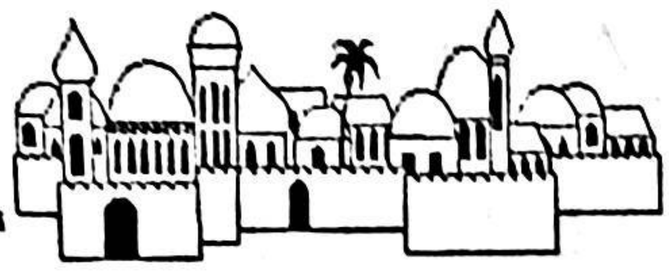

بولۇپ، بارلىق قان تومۇرلارنى بىر-بىرىگە تۇلىسا، ئۇنىڭ ئۇزۇنلۇقى يەر شارىنى بىر قانچە قېتىم يۆگەشكە يېتىدۇ. قان سۈيۈقلۇقى يۈرەكنىڭ سىقىپ چىقىرىش كۈچى بىلەن بەدەندىكى چوڭ-كىچىك ۋە قىل قان تومۇرلار ئىچىدە توختىماي ئېقىپ، ئايلىنىپ تۇرىدۇ.

قان ئايلىنىش سىستېمىسىنىڭ ئىچىدە يۈرەك مەركىزىي ئورۇندا تۇرىدىغان ئەزا بولۇپ، بۇ، مادديي جەھەتتىن قان ئايلىنىشىنى ئىلگىرى سۈرىدىغان يەنى قاننى سىقىپ چىقىرىدىغان ھەرىكەتلەندۈرگۈچ كۈچ ئەزاسى. لېكىن ئۇ، قاننى سىقىپ چىقارغۇچى ناسوسقا ئوخشاش بىر خىل قۇرۇلما بولۇپلا قالماي، بەلكى روھىي جەھەتتىن ئېيتقاندا، يۈرەك — ئىنسانلىق قەلب، ئىنسان تەبىئىتىنىڭ سىرلىق ماكانى. ئىنسانىنىڭ ئۆزىنى ياراتقان ۋە بارلىققا كەلتۈرگەن ئىلاھىي زاتنى تونۇيدىغان، ئۇنىڭغا تەلپۈنىدىغان، ئۇنىڭ ئۈچۈن توختىماي سوقىدىغان، ئۇنىڭغا ئىبادەت قىلىشنى قەرز ھېسابلايدىغان، ئىنسانغا خاس ئالاھىدە بىر ئەزا. روھىي كەيپىياتنىڭ ئۆزگىرىشى، روھىي جىددىيلىشىش قاتارلىق پائالىيەتلەردە بەدەن ئەزالىرىنىڭ مادديي ئېھتىياجىغا ئاساسەن يۈرەك ھەرىكىتىدە تېزلىشىش ياكى ئاستىلىشىش ۋە ياكى بىر خىل رىتىمدا ھەرىكەتلىنىش بولىدۇ. نورمال ئەھۋال ئاستىدا يۈرەك مىنۇتىغا 70 ~ 80 قېتىمغىچە سوقىدۇ.

گەرچە ھەر قايسى خىلدىكى نامازلارنىڭ ئورۇنلىنىش ۋاقتى ئۇزۇن-قىسقا بولسىمۇ، لېكىن بىر خىل غايە، بىر خىل ئەقىدە، بىر خىل ئېتىقاد يېتەكچىلىكىدە نامراز ھەرىكەتلىرى جەريانىدىكى ھەرىكەت سىجىللىقى كۈچەيگەندە يۈرەكنىڭ رىتمى، قاننى سىقىپ چىقىرىش دەۋرىيلىكى تېخىمۇ تېزلىشىدۇ، يەنى نامراز ھەرىكەتلىرىگە قاتناشقان ئەزالاردىكى مۇسۇلمان قان تومۇر، قىل قان تومۇرلاردا، قىيام، رۇكۇ، سەجدە، ئولتۇرۇش، قوپۇش قاتارلىقلار بىلەن قىسىلىش، تارىيىش، كېڭىيىش، يۈرەك رىتمى تېزلىشىش...قاتارلىقلار ئارقىلىق بەدەندە قان راۋان ئايلىنىدۇ-دە، يۈرەك ھەرىكىتى تومۇرلاردىكى قان ئايلىنىشىنى ياخشىلاپلا قالماي، بەلكى بەدەندىكى نورمال ماددا ئايلىنىشقا ئالاھىدە ياخشى تەسىر كۆرسىتىدۇ.

نامازدىكى ھەرىكەتلەر يۈرەك ھەرىكىتىنى ياخشىلايدۇ. قان تومۇرلارنىڭ ئېلاستىكلىقىنى ساقلاپ، قان تومۇرلارنىڭ مۇددەتتىن بۇرۇن تارىيىش، توسالغۇ پەيدا بولۇشنىڭ، قىل قان تومۇرلارنىڭ قېتىپ قېلىشنىڭ ئالدىنى ئالىدۇ. نامراز يۈرەك رىتمىسىزلىقىنى ساقايتىشنىڭ ئەڭ ياخشى داۋاسى.

ئۇچىنچى، نامازدىكى ھەرىكەتلەر ئىنسانىنىڭ نەپەسلىنىش سىستېمىسىغا كۈچلۈك تەسىر كۆرسىتىدۇ.

نەپەسلىنىش سىستېمىسى — نەپەسلىنىش يولى، ئۆپكە، كۆكرەك

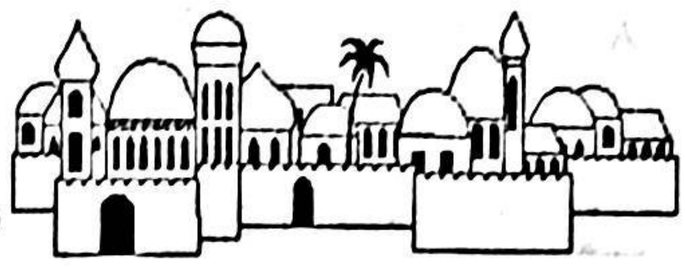

پەردىسى...قاتارلىقلاردىن تەشكىل تاپقان بولۇپ، بۇ ئەزالار ئوكسىگېننى قوبۇل قىلىپ، كاربون IV ئوكسىدىنى چىقىرىپ بېرىدۇ.

نامازدىكى قىيام، رۇكۇ، سەجدە، ئولتۇرۇش ـ قوپۇش...قاتارلىق ھەربىر ھەرىكەتلەرنىڭ دەۋرىيلىكى نەتىجىسىدە قان ئايلىنىشقا مۇناسىپ ھالدا، ئۆپكىنىڭ ھەربىر ئالاھىدە كۈچىيىدۇ. كۆكرەك قەپسىنى تۇتۇپ تۇرغان مۇسكۇللار، بەدەن ئېچىدىكى مۇسكۇللار، قورساق دىۋارلىرى، دىئافراگما... قاتارلىقلارنىڭ ماس قەدەمدىكى ھەرىكىتى ئارقىلىق نەپەس تېزلىشىدۇ. نەپەس چوڭقۇر ۋە كۈچلۈك بولىدۇ. ئۆپكىنىڭ بارلىق پۈۋەكچىلىرىگە ھاۋا تولىدۇ. نەتىجىدە ئۆپكىنىڭ سىغىمچانلىقى ئاشىدۇ. بولۇپمۇ، نامازئېچىدىكى تەكبىرلەرنى ئاۋازلىق ئېيتىش، قىرائەتنى ئاۋازلىق، جاراڭلىق قىلىشنىڭ ئىنسانىنىڭ نەپەسلىنىش سىستېمىسى پائالىيەتلىرىگە بولغان تەسىرى زور بولۇپ، بەدەنگە زور مىقداردا ئوكسىگېن قوبۇل قىلىنىپ، كۆپ مىقداردىكى كاربون IV ئوكسىدى چىقىپ كېتىپ، بەدەنده يەڭگىل ـ ئازادىلىك، چاققانلىق ئىشقا ئاشىدۇ. نامازخانلارنىڭ كۆپ قىسمىنىڭ قەددى ـ قامەتلىك، تىك گەۋدىلىك، ئاۋاز ـ نەپەسلىرىنىڭ راۋان ۋە جاراڭلىق بولۇشىنىڭ سەۋەبى ئەنە شۇ.

تۆتىنچى، نامازدىكى ھەرىكەتلەرنىڭ ئىنسانىنىڭ ھەرىكەت سىستېمىسىغا بولغان تەسىرى ئالاھىدە گەۋدىلىك.

ئىنسان بەدىنىدىكى ھەرىكەت سىستېمىسى — سۆڭەك، سۆڭەكلەرنىڭ تۇتىشىشى، سۆڭەك مۇسكۇلىدىن ئىبارەت قىسىملاردىن تەركىب تاپقان. ھەرىكەت سىستېمىسى نېرۋا سىستېمىسىنىڭ تەڭشىشى ۋە باشقا سىستېمىلارنىڭ زىچ ماسلىشىشى ئارقىسىدا ئادەم بەدىنىنى تىرەپ تۇرۇش، قوغداش بىلەن ھەرىكەت قىلىش رولىنى ئۆتەيدۇ. ھەرىكەت سىستېمىسىدىكى سۆڭەك قان تومۇر، لىمفا كانىلى ۋە نېرۋىلارغا باي بولغان ماددا ئالماشىش ۋە ئۆسۈش، تەرەققىي قىلىش ئىقتىدارىغا ئىگە ھەمدە قايتا تىكلىنىش، يارىلارنىڭ پۈتۈپ ئەسلىگە كېلىشى، قايتا ئۆسۈپ تولۇقلاش قابىلىيىتىگە ئىگە بولۇپ، ياشىنىڭ ئۆسۈشىگە ئەگىشىپ ئۆزگىرىدۇ. دائىملىق نورمال ھەرىكەت جەريانىدا تەرەققىي قىلىپ، قاۋۇل ۋە مۇستەھكەم بولىدۇ.

مۇسكۇل بولسا ھەرىكەت سىستېمىسىنىڭ ھەرىكەتلەندۈرگۈچ قىسمى. ئۇ، نېرۋا سىستېمىسىنىڭ باشقۇرۇشى بىلەن قىسقىراپ، سۆڭەكنى تارتىپ ھەرىكەت پەيدا قىلىدۇ. ھەرىكەت مۇسكۇللارنىڭ تەرەققىياتى، مۇستەھكەم، كۈچلۈك بولۇشىنىڭ مۇھىم شەرتى. مۇسكۇللار ھەرىكەت خىزمىتىدىن باشقا يەنە ئادەم بەدىنىدىكى ماددا ئالماشىنى ئېلىپ بېرىشتا، ئېنېرگىيە مەنبەسىنى ساقلاشتا، تېمپېراتۇرا ھاسىل قىلىشتا مۇھىم ۋەزىپە ئۆتەيدۇ. مۇسكۇلنىڭ ھەرىكەتلىك

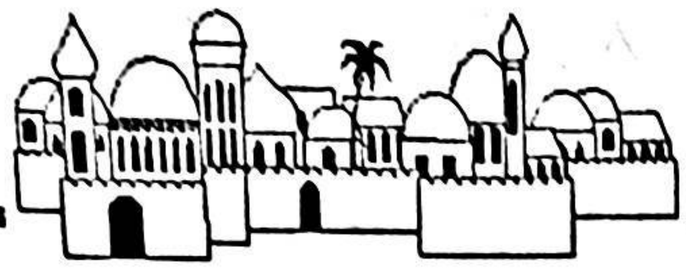

رولی ئۇنىڭ ھەربىر-تالىڭ كۈچ تەسىرى بولۇپ، ھەر خىل ھەربىر-تالەرنى ھاسىل قىلىدۇ. رۇكۇغا بارغاندا ئىككى قولنىڭ ئىككى تىزىنى قاماپ، تىزىنى ئىتتىرىپ تۇرۇشى، سەجدە جەريانىدىكى ئىككى قولنىڭ گەۋدىنى كۆتۈرۈپ تۇرۇشى، ئولتۇرۇش-قوپۇش، سەپكە تىزىلىش، مەسچىتكە بېرىش-كېلىش...قاتارلىقلار مۇشۇ دائىرىگە كىرىدۇ. مەيلى قايسى خىلدىكى ھەربىر-ھەرىكەت بولسۇن، ئۇلار مۇسكۇل، بوغۇم، پەيلەرنىڭ قىسقىرىشى، بۆسۈش ۋە تىنچ ھالەتكە ئۆتۈشى ئارقىلىق ئۇلارنىڭ ھەربىر-ھەرىكەت ئىقتىدارىنى ئالاھىدە ياخشىلايدۇ ۋە بۇ ئىقتىدارنى خاس سېزىم ئاساسىدا ئىلگىرى سۈرىدۇ.

پۈتكۈل بەدەننىڭ ئاساسىي گەۋدىسى بولغان سۆڭەكلەر بوي ۋە ياشقا قاراپ تولۇقلىنىدۇ. 30-40 ياشلاردىن باشلاپ چېكىنىشكە يۈزلىنىدۇ. نامازدىن ئىبارەت بۇ خاسىيەتلىك ئىبادەت، يەنى دائىملىق ھەربىر-ھەرىكەت شەكلى بىلەن بەدەندىكى مۇسكۇل، سۆڭەك، بوغۇملارنىڭ ھەربىر-تارقىلىق قان ئايلىنىشىنى ياخشىلاپ، سۆڭەك، مۇسكۇللاردىكى ئوكسىگېن يېتىشمەسلىكنىڭ ئالدىنى ئېلىپ، بوغۇملارنىڭ ئىچى-تېشىدا چاپلىشىشنى، بوغۇملار ئەتراپىدىكى مۇسكۇللارنىڭ يىگىلەش، چاپلىشىشنى توسۇپ، بوغۇملارنىڭ قېتىۋېلىشىنىڭ خەۋپىنى تۆۋەنلىتىدۇ. نامازدىكى ھەربىر-تالەر ئۆزئارا ئىزچىللىقى بىلەن ئىنسانىنىڭ ھەربىر-ھەرىكەت سىستېمىسىنىڭ خىزمىتىنىلا ياخشىلاپ قالماي، بەلكى ئىنسانىنىڭ پۈتكۈل بەدەن سۇپىتىنى ياخشىلاپ كەلمەكتە. تېبابەت جەھەتتىن ئېيتقاندا، ھەربىر-ھەرىكەت جەريانىدا ئىپادىلەنگەن كۈچلۈكلۈك، چارچاشقا قارشى تۇرۇشتەك چىدامچانلىق، چاققانلىق ۋە ئەۋرىشىملىك...قاتارلىق ئورگانىزم ئىقتىدارى بەدەن سۇپىتى دەپ ئاتىلىدۇ. بەدەن سۇپىتىنىڭ سەۋىيىسى يالغۇز مۇسكۇللارنىڭ ئۆز ئاناتومىيىسى ۋە فىزىئولوگىيىلىك ئالاھىدىلىكىنى بەلگىلەپ بەرمەستىن، بەلكى مۇسكۇللارنىڭ خىزمىتى بىلەن تەمىنلىنىش ئەھۋالى، ئىچكى ئەزالارنىڭ ماسلىشىشى، نېرۋىلىرىنىڭ تەڭشەش ئىقتىدارى بىلەنمۇ مۇناسىۋەتلىك. شۇڭا نامازخانلارنىڭ ھەربىر-ھەرىكەت ئىقتىدارى، بەدەن ھالىتىنى تىزگىنلىشى يەنى تەڭپۇڭلۇقنى ساقلىشى، ھەربىر-ھەرىكەت ئىنكاسى ئالاھىدە ياخشى بولۇپ، ئۇلار تەرتىپلىك ھالدا ئولتۇرۇپ، دەس تۇرالايدۇ، سۆڭەك شالاڭلىشىپ كېتىش كېسىلىگە ئاسان گىرىپتار بولمايدۇ.

بەشىنچى، نامازدىكى ھەربىر-تالەر ئىنسانىنىڭ ھەزىم قىلىش سىستېمىسىغا كۈچلۈك تەسىر كۆرسىتىدۇ.

ھەزىم قىلىش سىستېمىسى—ھەزىم قىلىش يوللىرى ۋە ھەزىم قىلىش بەزلىرى قاتارلىق ئىككى قىسىمدىن تەشكىل قىلىنىدۇ. ئۇنىڭ ئاساسىي رولى يېمەكلىكلەرگە قارىتا فىزىكىلىق ۋە خىمىيىلىك ھەزىم قىلىش ئېلىپ بېرىپ،

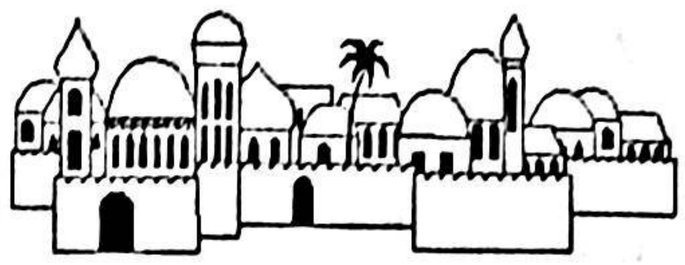

ئۇنىڭ ئىچىدىكى ھاياتقا كېرەكلىك ئوزۇقلۇق ماددىلارنى سۈمۈرۈپ، ئۇنى ئورگانىزم ھەربىر ھۈجەيرىسىنىڭ كېلىش مەنبەسى بولغان ئوسۇپ يېتىلىشىنىڭ خام ئەشياسى قىلىشتىن ئىبارەت. بەدەننىڭ ھەر خىل پائالىيەتلىرى ئۈچۈن كېرەك بولغان ئېنېرگىيە يېمەكلىكتىن كېلىدۇ. ئېنېرگىيىنى ساقلاشقا مۇمكىن بولمىغانلىقى ئۈچۈن ئىنسان داۋاملىق ئوزۇقلىنىدۇ، يەنى ھەزىم قىلىش سىستېمىسى ئارقىلىق تەبىئىي مۇھىتتىكى يېمەكلىكتىن ئوزۇقلۇق ماددىلارنى قوبۇل قىلىدۇ. مانا بۇ، بەدەندىكى ماددا ئالمىشىشنىڭ ئاساسى ھالقىسى. نامازدىكى قىيام، رۇكۇ، سەجدە، ئولتۇرۇش ـ قوپۇش...قاتارلىق تەرتىپلىك ھەربىر ھەزىم قىلىش سىستېمىسىنىڭ خىزمىتىگە نىسبەتەن ئاكتىپ تەسىر كۆرسىتىدۇ يەنى ھەزىم قىلىش ئەزالىرىنىڭ لۆمۈلدەش ھەرىكىتىنى كۈچەيتىدۇ. ھەزىم قىلىش بەزلىرىنىڭ سۈيۇقلۇقلارنى نورمال ئىشلەپچىقىرىشىنى ئىلگىرى سۈرىدۇ. بەدەننىڭ ئوزۇقلۇق ماددىلارغا بولغان ئېھتىياجىنى ئاشۇرۇپ، ھەزىم قىلىش ۋە سۈمۈرۈش ئىقتىدارىنى كۈچەيتىدۇ. نامازدىكى ھەرىكەتلەردىن رۇكۇ قىلىپ ئېگىشىش، سەجدە قىلىپ بەدەننى ئىككى قاتلاش، ئولتۇرۇش ۋە دەس قوپۇش، ئوڭ قولنى سول قولنىڭ ئۈستىگە قويغان ھالدا كىندىك ئۈستىگە قويۇش...قاتارلىق خاس ھەرىكەتلەر بەدەندىكى ھەر قايسى نۇقتىلارنى قوزغىتىش، ئۇلارغا ئۇچۇر يەتكۈزۈش، ئۇلارنىڭ خىزمەتلىرىنى تەڭشەش رولىغا ئىگە بولۇپ، ئۇلارنىڭ دائىملىق، ئۆلچەملىك ھالدىكى تەكرارلىنىشى ھەزىم قىلىش سىستېمىسى ۋە نېرۋا سىستېمىسىغا ئاكتىپ تەسىر كۆرسىتىپ، بۇ سىستېمىلارنىڭ خىزمىتىنى ئىلگىرى سۈرگۈچلۈك رول ئوينايدۇ.

ئالتىنچى، نامازدىكى ھەرىكەتلەر ئىنسان بەدىنىدىكى ئىممۇنىتېت سىستېمىسىغا غايەت چوڭ تەسىر كۆرسىتىدۇ.

ئىنسانىنىڭ ئىممۇنىتېت سىستېمىسى— بەدەننىڭ ئىچكى ۋە تاشقى مۇھىتتىن كەلگەن ھەرخىل يات ماددىلارغا ياكى مىكرو جانلىقلارغا قارشى تۇرىدىغان ياكى ئۆنى يەكلەيدىغان قوغدىنىش سىستېمىسى. ئۆزلۈكسىز رەۋىشتە ئېلىپ بېرىلىۋاتقان ھاياتلىق پائالىيەتلىرى، بولۇپمۇ نامازدىن ئىبارەت خاسىيەتلىك بۇ ئىبادەت ھەرىكىتى ئۆزىنىڭ ئەۋزەللىكى بىلەن كىشىگە كېسەللىكتىن مۇداپىئەلىنەلەيدىغان قابىلىيەتنى ئاتا قىلىپ كەلمەكتە. نامازخانلار چىن ئىخلاسى بىلەن نامازدىكى ھەرىكەتلىرىنى ئادا قىلىپ، ئىنسان ئورگانىزمىنىڭ ھەر خىل خىمىيىلىك تەركىبلىرىنىڭ نورمال فىزىئولوگىيىلىك دائىرىدىن ھالقىپ كەتمەسلىكى، نورمال تەڭپۇڭلۇقنى ساقلىشىدەك ئىچكى مۇھىتنىڭ نىسپىي مۇقىملىقنى ساقلاپ كەلمەكتە. شۇڭا نامازخانلارنىڭ ماددىي، روھىي ئىنكاسى ياخشى، كۆرۈش، ئاڭلاش قۇۋۋىتى نورمال، ئىشتىھا ۋە

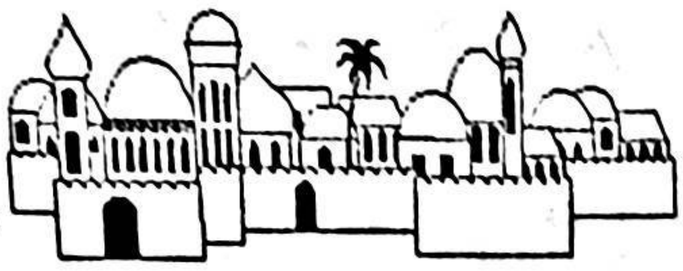

ئۆيقۇسى جايىدا بولۇپ كەلمەكتە.

بۇلاردىن باشقا بىر كۈندە ئوقۇلىدىغان بەش ۋاق نامىاز ئۆزىنىڭ ھەربىرى ئەۋزەللىكى، ھەربىرىنىڭ ئوتتۇرا ھال سەۋىيىلىك ئەۋزەللىكى بىلەنلا ئەمەس، بەلكى پەرز قىلىنغان مۇئەييەن ۋاقتى بىلەنمۇ ئالاھىدە خسلەتكە ئىگە.

نامازنىڭ كۈندىلىك ۋاقىتلىرى ئىنسان بەدىنىدىكى كۈندىلىك بىئورىتمىنىڭ ئۆزگىرىشى، بەدەندىكى ھەر قايسى پەللىلەرنىڭ ھەرىكىتىنىڭ كۈچىيىش دەۋرىگە ئۇدۇل كېلىدۇ.

نامازنىڭ بامدات سەھەرگە ئورۇنلاشقان. تاڭ سەھەردىكى مۇئەززىنىڭ ياكى جاكاسىدىكى "نامىاز ئۆيقۇدىن ئەۋزەل" دېگەن چاقىرىقىنىڭ ئىلھامى بىلەن نامازخان دەرھال ئويغىنىپ، تاھارەت ئېلىپ، نامىاز ئوقۇيدۇ. نامازخان شۇ كۈننىڭ تۇنجى سائىتىدە "ئاللاھ بىلەن سۆزلەشكەن ئادەم" بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. ئۇ، ئۆز نامىزىدا قەلبىدىكى سىغىنىش، ئۇلۇغلاش ئىستەكلىرىنى ئاللاھقا دېيىش ئارقىلىق، شۇ كۈندىكى پائالىيەتلىرىنى ئۇمىدۋارلىق ئىچىدە باشلايدۇ.

روھنى ئۇرغۇتۇش، ھەربىر ۋە تەپەككۇر ئىقتىدارىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش، بىر كۈنلۈك نورمال ھاياتلىق ۋە خىزمەت پائالىيەتلىرىنى ئېلىپ بېرىشتا، تۇنجى نامىاز—نامىاز بامداتنىڭ خاسىيىتى كۆپ. مۇھىت ئىلمىدىكى ماتېرىيالىلاردىن قارىغاندا، تاڭ سۈزۈلۈشتىن تاكى كۈن چىققۇچە بولغان ئارىلىقتىكى ھاۋادىن نەپەسلىنىشنىڭ ئىنسانىنىڭ سالامەتلىكىگە بېرىدىغان ئاكتىپ تەسىرى كۆپ. ئۇ، ئىنسانىنىڭ روھىنى كۆتۈرۈش، نەپەسلىنىش ۋە قان ئايلىنىشىنى ياخشىلاشتا، زىيانلىق مىكروبلارنى ئورگانىزمدىن چىقىرىۋېتىشتە مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە.

پېشىن نامىزى چۈشلۈك تاماقتىن كېيىن ئوقۇلىدۇ. ھەزىم قىلىش جەھەتتىن ئېيتقاندا، تاماق يېگەندىن كېيىن بەدەندىكى قان ئايلىنىش ئاساسەن ھەزىم قىلىش ئورگانلىرىغا مەركەزلىشىپ، مېڭە تەرەپتە ئۆيقۇ سېزىمى ھاسىل بولىدۇ. بىراق تاماقتىن كېيىن ئۇخلاش سالامەتلىككە زىيانلىق. تاماق يېگەندىن كېيىن ئۇخلىغاندا قان ئايلىنىش ئاستىلىشىپ، ھەزىم قىلىش ئەزالىرى، بولۇپمۇ ئاشقازانىنىڭ پائالىيىتى ئاجىزلاپ، تاماق ياخشى ھەزىم بولماي، ئاشقازاندا ئۇزاق تۇرۇپ قېلىپ، نەتىجىدە قان تەركىبىدە ماي، قەنت ئېشىپ كېتىپ، سەمرىشتىن پەيدا بولىدىغان ھەر خىل كېسەللەرگە گىرىپتار بولۇش، يېشى چوڭ كىشىلەردە مېڭە قان نوكچىسى پەيدا بولۇپ، سەكتە پەيدا بولۇشنىڭ خەۋپى چوڭ بولىدۇ. مۇسۇلمان كىشىنىڭ مۇنداق ئۆيقۇ تەقەززاسىغا پىسەنت قىلماي، پېشىن نامىزىنى ۋاقتىدا ئوقۇپ، ئاندىن باشقا پائالىيەتلەرنى ئورۇنلاشتۇرۇشى ئەقىلگە مۇۋاپىق.

ئەسىر نامىزى بىر كۈنلۈك پائالىيەت ئاخىرلاشقاندا ئوقۇلىدۇ. مۇنداق

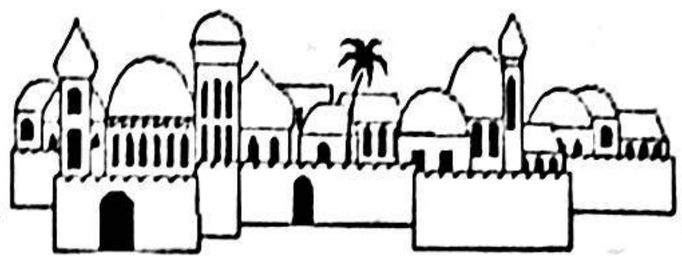

چاغدا كىشى تاھارەت ئېلىپ، يۇز-كۆزىنى يۇيۇپ ئالسا، ئۆزىنى روھلۇق ۋە تېتىك ھېس قىلىدۇ.

شام نامىزى كۈن ئولتۇرغاندا ئوقۇلىدۇ. بۇنىڭ بىلەن بىر كۈنلۈك ھايات ۋە خىزمەت پائالىيىتىنىڭ خېيرلىك ئاخىرلاشقانلىقىغا قارىتا تەشەككۈر ئېيتىلىدۇ، روھى خاتىرجەملىك ھېس قىلىدۇ.

خۇپتەن نامىزى ئۇخلاش ئالدىدا ئوقۇلىدۇ. خۇپتەن نامىزى بىر كۈنلۈك ئىبادەتنىڭ خۇلاسىسى بولۇپ، تاھارەت ئېلىپ جىسمانىي جەھەتتىن روھلانسا، نامازئوقۇپ روھى جەھەتتىن خاتىرجەملىككە مۇيەسسەر بولىدۇ ھەمدە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ "خۇپتەندىن ئىلگىرى ئۇخلاشنى، خۇپتەندىن كېيىن گەپ قىلىشنى ياقتۇرمايدىغان" ئېسىل ئەخلاقىنى ئۆزلەشتۈرگەن بولىدۇ.

نامازبەلگىلەنگەن ۋاقىت ئىچىدە ئادا قىلىنىدىغان پەرز بولغاچقا، ئۇنىڭ دائىملىق تەكرارلىنىشى نامازخانلاردا تەرتىپ-ئىنتىزام ۋە ۋاقىت كۆزقارىشىنى يېتىلدۈرگەن. نەتىجىدە ئۇلاردا ۋاقىتنى قەدىرلەش، نامازنى ۋاقتىدا ئوقۇش، تۈرمۇش ۋە خىزمەتنى ۋاقىت تەرتىپى بىلەن ئورۇنلاشتۇرۇش ئادىتى يېتىلگەن. بۇنداق ۋاقىت ئۇقۇمى تەبىئەتتىكى قۇياشنىڭ ھەرىكىتى، كېچە بىلەن كۈندۈزنىڭ ئالمىشىشىدىكى ئاستىرونومىيلىك سائەتكە، ئىنسان ۋۇجۇدىدىكى ياشاش جەريانىدا تەكرارلانغان پائالىيەتلىرىگە ماسلاشقان سېزىمدىن ئىبارەت" بىئولوگىيىلىك سائەت"نىڭ ئايلىنىشىنىڭ توغرا تاناسىپىلىقىنى ئىسپاتلايدۇ. كۈندۈزدىكى تەرتىپلىك تۈرمۇش، ئىبادەت ۋە باشقا پائالىيەتلەر، كېچىلىك نورمال ئۇيقۇ ئىنسان تەبىئىتىگە ناھايىتى ماس بولۇپ، ئۇ، ئىنساننىڭ ساغلاملىقى ۋە سالامەتلىكىگە پايدىلىق. بۇ مۇسۇلمانلاردىكى ياشاش ۋە تۈرمۇش ئادەتلىرىنىڭ ئۆزەللىكى.

نامازيالغۇز ئىنسانىنى جىسمانىي جەھەتتىن ساغلام قىلىپ قالماي، ئىبادەت مەزمۇنىدىكى بەدەن ھەرىكىتى ئارقىلىق ئىنساندىكى نورمال پسىخىك ساغلاملىقنى بارلىققا كەلتۈرىدۇ. جىسمانىي ساغلاملىق بىلەن روھىي ساغلاملىق ئوڭ تاناسىپلىق مۇناسىۋەتكە ئىگە. نامازروھىي، يەنى پسىخىك ساغلاملىقنىڭ ئەڭ مۇكەممەل ئىپادىسى بولۇپ، بۇ قاراش ئۇلۇغ «قۇرئان كەرىم»دە 1400 يىلنىڭ ئالدىدىلا تولۇق مۇئەييەنلەشتۈرۈلگەن. ياۋروپادا مۇندىن 2 ~ 3 يۈز يىل ئالدىدا، دىيارىمىزدا بولسا، ئۇنىڭدىن خېلىلا كېيىن "پسىخىك ساغلاملىق" ئۇقۇمى ئېتىراپ قىلىنىپ، ئۇنىڭ سالامەتلىككە بولغان ئاكتىپ تەسىرى مۇھاكىمە قىلىنماقتا.

ئىنسانىنىڭ بەدىنى جىسمانىي جەھەتتىن ناھايىتى كۈچلۈك، بەرداشلىق قىلىپ يارىتىلغان بولسىمۇ، لېكىن كىشىنىڭ روھىي دۇنياسى، يەنى

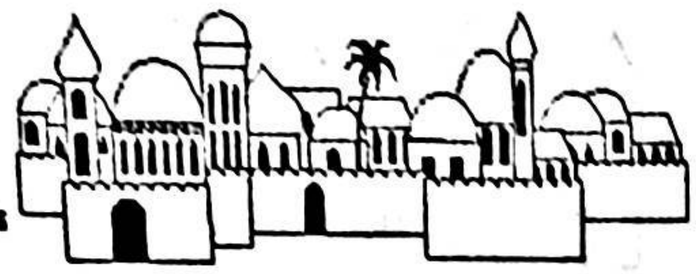

پسخىكسسى ئۇنداق ئەمەس. كىشى ھەر خىل ياش باسقۇچلىرىدا تۇرمۇش كەچۈرۈش مۇھىتى، تەربىيىلىنىش، ئىجتىمائىي ھايات جەريانىدىكى ئەھۋاللارغا ئاساسەن ئۆلۈم - يېتىم، بەخت - سائادەت ۋە ھەسرەت - پۇشايمان، پايدا - زىيان، رىقابەت - كرىزىس، مۇھەببەت - نەپرەت...قاتارلىق تۈيغۇغا ئىگە ۋە شۇنداق شەكىلدىكى بىسىمغا ئۇچرايدۇ. مۇنداق پسىخىكا بىسىمغا ئۇچرىغاندا، كىشىنىڭ يۈرىكى، قان تومۇرلىرى ۋە باشقا ئەزالىرىدا كېسەللىك كۆرۈلىدۇ. شۇڭا روھىي بېسىمدىن قۇتۇلۇش، ھەر خىل پسىخىكا كېسەللىكلىرىنىڭ ئالدىنى ئېلىشتا، ئۇنىڭغا توغرا مۇئامىلە قىلىشتا "نامراز"نىڭ رولى چوڭ. ئۇلۇغ «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلىدۇ:

بىلىگىلارکى، دىللار ئاللاھنى ياد ئېتىش بىلەن ئارام تاپىدۇ.

——سۈرە«رەئدە»(13 - سۈرە)، 28 - ئايەت

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام بىلال رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنى ئەزان ئېيتىشقا بۇيرۇپ: "ئى بىلال، بىزنى نامراز بىلەن ئارام ئالدۇرغىن" دېگەن(ئەبۇ داۋۇت توپلىغان).

يۇقىرىقى ئايەت ۋە ھەدىسلەرنىڭ روھىدىن قارىغاندا، ھازىرقى دۇنيادىكى كەسكىن ئېلىپ بېرىلىۋاتقان رىقابەت، خىزمەت ۋە تۇرمۇش رىتىمىدىكى جىددىيلىك ئىچىدە "نامراز"دىكى ئېتىقاد كۈچى بىلەن مەركەزلەشكەن كۈچلۈك دىققەت ئىنسانىنى ھايساتى دۇنيادىكى ۋاقىتلىق دۇنيا ئىشلىرىدىكى رىقابەت، كرىزىس، ھەر خىل زىددىيەتلەرگە توغرا مۇئامىلە قىلىشقا ئۇندەپ، روھىي خاتىرجەملىككە مۇيەسسەر قىلىدۇ. مۇنداق روھىي خاتىرجەملىك ھەمدە ئۆز - ئۆزىنى قۇتۇلدۇرۇش —— ھازىرقى زاماندا ئالاھىدە تەكىتلىنىۋاتقان "پسىخىكا تەڭپۇڭلۇقى" يەنى "ئۇنىۋېرسال مۇۋازىنەت" دەپ ئاتالغان پسىخىكا ساغلاملىقىنىڭ دەل ئۆزى. روھىي ساغلاملىق دېگەندە، ئىنسانىدىكى سەزىم، ئاڭ - تەپەككۇر، زېھىن، خاتىرە، ئەقلىي ئىقتىدار، كەيپىيات...قاتارلىقلاردا توسالغۇ بولماسلىق كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

نامرازدىن ئىبارەت ھەم روھىي ھەم جىسمانىي ئىبادەتنىڭ ئۇلۇغ شەرىپى بىلەن مۇسۇلمانلار، نامرازخانلار دۇنيادا ئىمان مىزانى، قەلب پاكلىقى، روھىي خاتىرجەملىك، كۆڭۈل ئازادىلىكىگە مۇيەسسەر بولۇپ، غايىلىك، ئەخلاقلىق، ئىنتىزاملىق ھالدا سالامەت ۋە ساغلام ياشاپ كەلمەكتە.

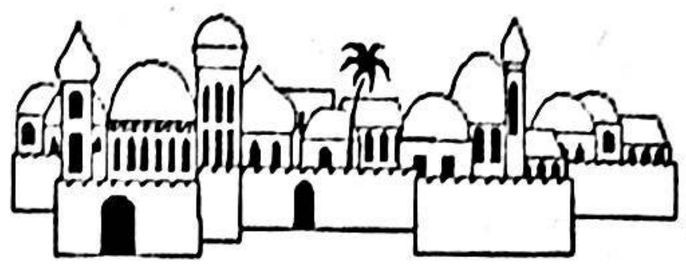

كېسەل، شىپا، ئەجەل

شىھابىدىن ئابدۇلئەھەت

بسملااهر رەھمانر رەھىم

بىر مۇسۇلمانغا نىسبەتەن، كېسەل، شىپا ۋە ئەجەلنىڭ پەرقىنى ۋە مۇناسىۋىتىنى توغرا تونۇش ئەھكام فۇرۇئۇددىن(ئىسلام دىنىنىڭ ئىككىلەمچى مەسلىسى يەنى ئەھكام) مەسلىسى بولماستىن، بەلكى ئۇسۇلۇددىن(ئىسلام دىنىنىڭ بىرلەمچى مەسلىسى يەنى ئەقىدە) مەسىللىرىنىڭ بىرى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ، كونكرېتراق قىلىپ ئېيتقاندا، ئىمان مەسلىسىدۇر. ئىسلام دىندا ئەھكامدا خاتا چۈشەنچىدە بۇلۇنسا گۇناھ قىلغانلىق ھېسابلىنىدۇ ۋە ئەپۇ قىلىنىش دائىرىسىگە كىرىدۇ. ئىمان ـ ئەقىدىدە خاتا چۈشەنچىدە بۇلۇنسا دىندىن چەتنىگەنلىك بولىدۇ. شۇڭا، توغرا ئەقىدە تۇرغۇزۇش بىر مۆمىن ئۈچۈن ئىنتايىن يۇكسەك ئەھمىيەتكە ئىگە.

ھەممە ئادەمدە ئوخشىمىغان دەرىجىدە مەنئى ۋە جىسمانىي كېسەللەر بولىدۇ، بىراق مەنئى كېسەللەر تەننى ئاغرىتمىغاچقا ئادەملەر ئۇنىڭغا ئانچە ئېتىبار بىلەن قاراپ كەتمەيدۇ، جىسمانىي كېسەللەر جاننى ئاغرىتىدىغان بولغاچقا ئۇنىڭغا بەكرەك ئەھمىيەت بېرىدۇ. ماھىيەتتە تەندىكى كېسەلدىن قەلب(روھ)تىكى كېسەل ئېغىر ھەم پاجىئەلىك بولىدۇ. روھىيەتتىكى كېسەللىك ئازغۇنلۇقتۇر. بۇ خىل كېسەلگە مۇپتىلا بولغان كىشى ئاسانلىقچە ئۆزىنى كېسەل دەپ قارىمىغاچقا ئۆزىگە دورا ئىزدىمەيدۇ، چۈنكى بۇ جەھەتتە ئۇنىڭ ئىممۇنىتېت كۈچى ئاجىز ياكى يوق بولىدۇ. بىراق مەنئى جەھەتتە ھەممە ئادەم ئوخشاشلا غاپىل ۋە ئازغۇن بولۇۋەرمەيدۇ. شۇڭا، يۇقۇملانغانلارغا شەك ـ شۇبھە، شەھۋەت ـ زالالەت ۋىرۇسىنى ئۆلتۈرىدىغان دورا(ھىدايەت)نى بېرىش ساغلام ئادەملەرنىڭ ئىمانىي بۇرچىدۇر. روھىيەت كېسەللىكىدىن قۇتۇلالايدىغانلار ئەلۋەتتە جىسمانىي كېسەللىكىدىنمۇ قۇتۇلالايدۇ.

كېسەل بىر ھادىسە، داۋالاش بولسا بىر سەۋەب، ئەمما بەزى كېسەللەر ساقىيىدۇ، بەزى كېسەللەر ئۆلۈپ كېتىدۇ. ئۆلۈپ كەتكەن كېسەللەرنىڭ ئەجىلى توشقان بولىدۇ(چۈنكى ئەجەل كېسەل ئەمەس، بەلكى مۇقەررەرلىك)، ساقايغانلارغا داۋالاش ئۇنۇم بەرگەن بولىدۇ. ئەجەل بولسا كېسەل ۋە باشقا سەۋەبلەرگە يوشۇرۇنغان بولىدۇ. شۇڭا، قايسى كېسەل، قايسى ساق ئادەم قايسى ۋاقىتتا ئۆلۈپ كېتىدۇ، بۇنىڭغا ھېچكىم بىر نېمە دېيەلمەيدۇ.

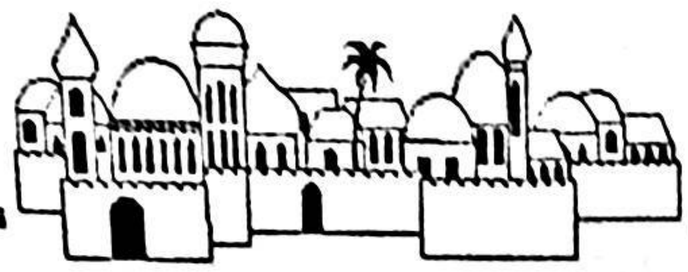

دوختۇرنىڭ دىئاگنوز قويۇپ بەرگەن دورىسى ئەجەلگە پايدا قىلمىسىمۇ كېسەلگە پايدا قىلىدۇ. شۇڭا، داۋالىنىشنى قوبۇل قىلىش كېرەك. داۋالىنىشنى رەت قىلىش جاھىللىق بولۇپ ھېسابلىنىدۇ، چۈنكى "ئاللاھ تائالا ھەرقانداق كېسەلنى شىپاسى بىلەن چۈشۈرگەن، ئۇنى بىلگەنلەر بىلىدۇ، بىلمىگەنلەر بىلمەيدۇ"(ئەھمەد توپلىغان). بىلمەسلىك گۇناھ ئەمەس، ئەمما بىلىپ تۇرۇپ ساقايتىش ئۈچۈن ھەرىكەت قىلماسلىق ئېغىر گۇناھ.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يۇقىرىدىكى ھەدىسى كەڭ مەنىنى ئىپادىلەيدۇ، ھەتتا جان ئالىدىغان، دوختۇر داۋالىيالمايدىغان كېسەللەرنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. دوختۇر داۋالىيالمايدىغان كېسەللەرگىمۇ ئاللاھ تائالا ئەسلىدە ساقايتالايدىغان دورىلارنى ياراتقان. لېكىن، ھازىرچە مەزكۇر دورىلارنىڭ ئىلمىنى ئۆز ھېكمىتى بىلەن ئىنسانلاردىن يوشۇرغان ھەمدە ئاشۇ كېسەللەرنى ساقايتىدىغان ئۇسۇلنى ئۇلارغا بەخش ئەتمىگەن. ئاللاھ بىلدۇرمىگەن نەرسىلەرنى ئىنسان ھەرگىز بىلەلمەيدۇ. شۇڭا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام شىپانى دورىنىڭ كېسەلگە مۇۋاپىق كېلىشىگە باغلاپ قەيت قىلغان. چۈنكى ھەرقانداق مەخلۇق(يارالغۇچى)نىڭ زىددى(قارشىسى) بولىدۇ، شۇنىڭدەك ھەرقانداق كېسەلنىڭمۇ ئۆزىگە قارشى زىددى(دورىسى) بولىدۇ. شۇ ۋەجىدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام دورىنىڭ كېسەلگە مۇۋاپىق كېلىشىنى ساقىيىشنىڭ شەرتى قىلىپ چۈشەندۈرگەن. دورا مىقدار، سۈپەت، تەبىئەت...جەھەتلەردە كېسەلنىڭ دەرىجىسىدىن ئېشىپ كەتسە يەنە باشقا بىر كېسەلنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. ئەگەر ئاز بولۇپ قالسا كېسەلگە كۈچى يەتمەيدۇ.شۇڭا، ۋاقىت، بەدەن، شارائىت قاتارلىق ئامىللار بىر-بىرىگە ئۇيغۇن بولغان شەرت ئاستىدا كېسەل ساقىيىدۇ.

بەزى كىشىلەر شەرت-شارائىتى تۇرۇپ كېسەلنى داۋالاتماي، تەقدىرگە يۆلىنىۋېلىپ ھېچقانداق سەۋەب قىلماي ئاللاھ تائالانىڭ سەۋەبتىن ئىبارەت تەقدىرىنى ئىنكار قىلىدۇ. مانا بۇ، تەقدىرگە ئىشىنىمەن دەپ تەقدىرنى ئىنكار قىلغانلىق. ئەبۇ خۇزامە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ: "مەن: 'ئى رەسۇلۇللاھ بىز ئۇقۇغان رۇقيە(ئاغرىقتا ئاللاھتىن شىپالىق تىلەپ ئوقۇلىدىغان دۇئا)، بىز ئىشلىتىدىغان دورا، بىز قىلىدىغان ھوشيارلىق ئاللاھنىڭ تەقدىرىدىن بىرەر نەرسىنى توسۇپ قالالامدۇ؟' دېسەم، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: 'ئۇمۇ ئاللاھنىڭ تەقدىرىنىڭ جۈملىسىدىندۇر' دېدى"(تىرمىزى توپلىغان) دېگەن. بۇ ھەدىس سەۋەب-نەتىجە قانۇنىيىتىنىڭ ئىسلامىي ئاساسىدۇر. كىمكى سەۋەب-نەتىجە قانۇنىيىتىنى ئىنكار قىلىپ، تەقدىرگە يۆلىنىۋېلىپ سەۋەب قىلمىسا، ئۇ تەقدىرنى ئىنكار قىلغان بولىدۇ. بۇ مەنىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، تەقدىر قانۇنىيەتتۇر. تەقدىر(بارچە شەيئىلەردىكى قانۇنىيەتلەر)نى پۈتۈن ئىنسانىيەت

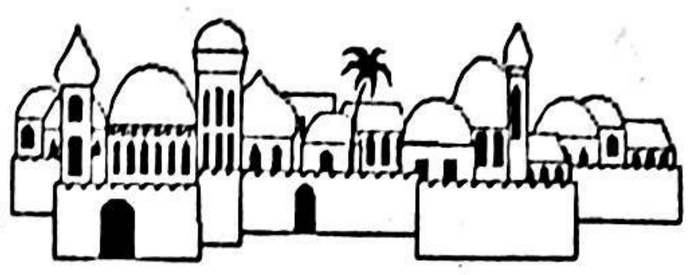

باشتىن ـ ئاخىر تەتقىق قىلىپ كۆزەتسىمۇ ئىگىلەپ بولالمايدۇ. ئۇلار پەقەت ئاللاھ تائالا ئۇلارغا ئاتا قىلغان ئىقتىدار دائىرىسىدىكى جۇزئىي قانۇنىيەتلەرنى تونۇپ يېتەلەيدۇ. بىر دەۋردە ئوتتۇرىغا قويۇلغان ئەقلىي ھۆكۈم ۋە نەزەرىيەلەرنىڭ يەنە بىر دەۋردە ئاغدۇرۇلۇپ كېتىشى بۇ نۇقتىنى دەللىلەپ بېرىدۇ. شۇ ۋەجدىن غەيبىي(ئىنسانلار بىلەلمەيدىغان) نەرسىلەر ئۈستىدە چوقۇم ھەممىنى بىلگۈچى، شەيئىلەرنى يارىتىپ ئۇنىڭغا قانۇنىيەت بېكىتكۈچى ئاللاھ تائالانىڭ ۋەھيىسى ئاساسىدا پىكىر يۈرگۈزۈش لازىم.

بۇ يەردە داۋالاش بىلەن شىپانىڭ ئىككىسى ئۇقۇم ئىكەنلىكىنى ئېنىق چۈشىنىۋېلىش لازىم. داۋالاش بىر سەۋەب بولۇپ، ئاللاھ ئىنسانلارنى سەۋەب قىلىشقا بۇيرۇغان. شىپا بولسا بىر نەتىجە بولۇپ، ئۇ داۋالاشتىن ئىبارەت سەۋەبنىڭ نەتىجىسىدۇر. يۇقىرىدا ئېيتىلغاندەك، كۆپىنچە داۋالاشنىڭ نەتىجىسى شىپا بولۇپ چىقىدۇ. بەزىدە زاھىرىي جەھەتتە ئۆلۈم بولۇپ چىقىدۇ. داۋالاش(سەۋەب) توغرا بولسا، گەرچە ئۆلۈم ھادىسىسى كېلىپ چىقسىمۇ داۋالىغۇچى بىلەن داۋالانغۇچىنىڭ مەجبۇرىيىتى ئورۇنلانغان بولىدۇ. چۈنكى داۋالىغۇچى كېسەلنى ساقايتىمەن دەپ سەۋەب قىلىدۇ، لېكىن ئۇ ئەجەلنىڭ كېسەلگە يوشۇرۇنۇپ كېلىشىنى بىلمەيدۇ. بۇ مەسىلىدە ئىفرات(چېكىدىن ئاشۇرۇۋېتىش) ۋە تەفرىت(سەل قاراش)تىن قەتئىي ساقلىنىپ، مۇتەۋەسسىت(ئوتتۇرا)يول تۇتۇش لازىم، يەنى چېكىدىن ئاشۇرۇۋېتىپ "سەۋەب ھەممىنى مۇتلەق ھەل قىلىدۇ، بۇ كېسەل مۇتلەق ساقىيىدۇ" دەپ ئۆز ئىلمىي دائىرىسىنىڭ سىرتىدىكى ئاللاھقا خاس بولغان غەيبىي نەرسىلەرنى بىلىدىغانلىقىنى جەزملەشتۇرمەسلىك ياكى "سەۋەبنىڭ يەنى داۋالاشنىڭ پايدىسى يوق، ئاللاھ ھەممىگە قادىر، ئاللاھ ئۆز قۇدرىتى بىلەن ساقايتىۋېتىدۇ" دەپ سەۋەب قىلماي تەقدىرگە يۆلىنىۋالماسلىق، بەلكى بىر تەرەپتىن، ئاللاھتىن شىپالىق تىلەش، يەنە بىر تەرەپتىن، سەۋەب قىلىشتىن ئىبارەت ئوتتۇرا يولنى تۇتۇش لازىم.

ئەجەل—ۋاقىت، مۇددەت، قەرەل دېگەنلىك بولۇپ، ئادەتتە ئۆمۈرنىڭ بەلگىلەنگەن ۋاقتىتا ئاخىرلاشقانلىقىنى كۆرسىتىدۇ. «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلىدۇ:

ئۇلارنىڭ ئەجىلى كەلگەندە، ئۇلار بىردەممۇ كېچىكتۈرۈلمەيدۇ، بىردەممۇ ئىلگىرى سۈرۈلمەيدۇ.

—سۈرە«يۇنۇس»(10 ـ سۈرە)، 49 ـ ئايەت

ھېچ كىشى ئاللاھنىڭ ئىزنىسىز ئۆلىمەيدۇ، ئاللاھ ھەر ئادەمنىڭ ئەجىلىنى پۈتۈۋەتكەن.

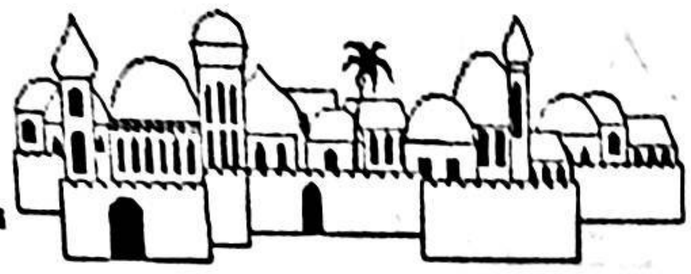

مۇشۇنىڭغا ماس هالدا، هەدىس شەرىفتە مۇنداق دېيىلمدۇ: پەيغەمبەر ئەلەيهىسسالامنىڭ ئايالى ئۇممۇ هەبىبە: "ئى ئاللاھ! ئېرىم رەسۇلۇللاھ، ئاتام ئەبۇ سۇفيان، قېرىندىشىم مۇئاۋىيە بىلەن(ئۇلارنىڭ ئۆمرىنى ئۇزۇن قىلىش ئارقىلىق)مېنى بەھرىلەندۈرگەيسەن!" دەپ دۇئا قىلغاندا، پەيغەمبەر ئەلەيهىسسالام ئۇنىڭغا:"سەن ئاللاھتىن پۇتۈلۈپ كەتكەن ئەجەللەرنى، ساناقلىق كۈنلەرنى ۋە تەقسىملەنگەن رىزىقلەرنى(ئۆزگەرتىشنى) تىلىدىڭ. ئاللاھ ھەرگىزمۇ ھېچقانداق نەرسىنى ئەجىلدىن بۇرۇن قىلمايدۇ ۋە كېچىكتۈرمەيدۇ. ئەگەر سەن ئاللاھتىن دوزاخ ئازابى ۋە قەبرى ئازابىدىن پاناھ بېرىشنى تىلىگەن بولساڭ ياخشى ۋە ئەڭ ئەۋزەل بولغان بولاتتى"دېگەن (مۇسلىم توپلىغان).

يۇقىرىقى ئايەت ـ ھەدىسلەردىن شۇنى كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇكى،ئاللاھ تائالا مەخلۇقاتلارنىڭ ئەجەللىرىنى ئالدىنئالا پۈتكەن بولۇپ، ھەربىر مەخلۇق (يارىتىلغۇچى) ئەجىلى كەلگەندە ئۆلىدۇ(يوقلىدۇ)، ئەجىلى توشماي تۇرۇپ بۇرۇن ئۆلمەيدۇ، ئەجىلى ئۆتۈپ كېتىپ ئۆلمەيدۇ. باشقىلار تەرىپىدىن ئۆلتۈرۈلگۈچى ياكى ھەرخىل ۋاستىلەر بىلەن ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋالغۇچىمۇ ئۆز ئەجىلى بىلەن ئۆلگۈچىدۇر. چۈنكى، ئاللاھ تائالا بۇ ئادەم كېسەل سەۋەبى بىلەن ئۆلىدۇ، بۇ ئادەم باشقىلار تەرىپىدىن قەتلى قىلىنىش سەۋەبى بىلەن ئۆلىدۇ، بۇ قېرىلىق سەۋەبى بىلەن ئۆلىدۇ، بۇ سۇغا چۆكۈپ كېتىش سەۋەبى بىلەن ئۆلىدۇ، بۇ ئوتتا كۆيۈپ كېتىش سەۋەبى بىلەن ئۆلىدۇ، بۇ ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋېلىش سەۋەبى بىلەن ئۆلىدۇ...دەپ پۈتكەن. دېمەك، ھەرقانداق جانلىق تۇرلۈك سەۋەبلەر بىلەن ئۆلىدۇ، سەۋەبسىز ھېچقانداق جانلىق ئۆلمەيدۇ. ئاللاھ تائالا ئۆلۈم بىلەن تىرىكلىكنى ياراتقان ھەمدە ئۆلۈم بىلەن تىرىكلىكنىڭ سەۋەبلىرىنمۇ ياراتقان.

كىشىلەر ئىستىخىيىلىك ھالدا قەتلى قىلىنغۇچىنى"بىئەجەل ئۆلۈپ كەتتى" دېيىشىدۇ. بۇ بىر لەفزي(سۆز جەھەتتىكى) خاتالىق ياكى ھەرىكەتنىڭ تاشقى كۆرۈنۈشىگە قاراپ، ماھىيەت نەزىرىگە ئېلىنماي ئېيتىلغان گەپ. شۇڭا، قەتلى قىلىنغۇچى ناھەق قەتلى قىلىنغان بولسا، ئۇنى" بىئەجەل ئۆلۈپ كەتتى" دېمەي " ناھەق ئۆلۈپ كەتتى" دېيىش توغرا، ئەگەر ئۇ ھەق قەتلى قىلىنغان بولسا، ئۇنى"ھەق ئۆلدى" ياكى "ئۇنداق ئادەم ئۆلسە بولىدۇ" دېيىش توغرا. ئەقىدىۋي مەسىلىلەردە لەفزي خاتالىققىمۇ يول قويماسلىق لازىم. ئۆلۈپ كەتكەن ئادەمنى"بەختكە قارشى ۋاپات بولدى"دېيىش خاتا، چۈنكى ئۆلۈممۇ تەقدىر ۋە بەختتۇر. ئۆلۈمنىڭ بەخت دېيىلمىشتىكى سەۋەب:بىرىنچىدىن، ئۆلۈمدىن ئىبارەت ئاللاھ تائالانىڭ تەقدىرى ياخشى ئادەملەرنىڭ جەننەتكە داخىل

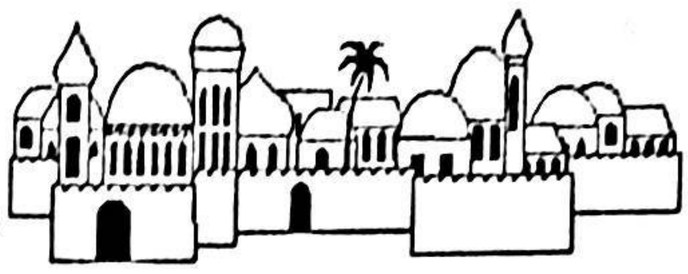

بولۇش ۋە ئاللاھ تائالا بىلەن مۇلاقات بولۇشتەك بەختكە ئېرىشىش مۇساپىسىدە ئۆتۈش مۇقەررەر بولغان باسقۇچتۇر(ئەلۋەتتە بەختسىزلەرمۇ بۇ باسقۇچتىن ئۆتمەي مۇمكىن ئەمەس). ئىككىنچىدىن، ئۆلۈش ئۆز نۆۋىتىدە ئەھمىيەتسىز ياشىغاندىن راھەتتۇر. "داۋالاش ئۇنۇم بەرمەي ۋاپات بولدى" دېگەن سۆزمۇ لەفزىي جەھەتتە خاتادۇر. چۈنكى، داۋالاش يوللۇق سەۋەب. ئەمما ئۆلۈش بولسا ئەجەلدۇر. شۇڭا، بەختكە قارشى...، داۋالاش ئۇنۇم بەرمەي...دېگەن سۆزلەرنى قوللىنىش مەنە خاتالىقىغا ئېلىپ بارىدىغان بىھۇدە سۆزلەر بولغاچقا "ۋاپات بولدى"، "ئۇ ئالەمگە كەتتى"، "ئالەمدىن ئۆتتى" دېيىش توغرا.

دۇئا ئاخىرەتلىك غايە ئۇچۇن بولۇشى كېرەك. ئۇممە ھەببە:"ئى ئاللاھ! ئېرىم رەسۇلۇللاھ، ئاتام ئەبۇ سۇفيان، قېرىندىشىم مۇئاۋىيە بىلەن(ئۇلارنىڭ ئۆزۈن قىلىش ئارقىلىق) مېنى بەھرىلەندۇرگەيسەن!" دەپ دۇئا قىلغاندا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۇنىڭغا:"سەن ئاللاھتىن پۈتۈلۈپ كەتكەن ئەجەللەرنى، ساناقلىق كۈنلەرنى ۋە تەقسىملەنگەن رىزقلەرنى (ئۆزگەرتىشنى) تىلىدىڭ"(مۇسلىم توپلىغان) دېگەنلىكىدىن مەلۇمكى، ئىشلارنىڭ ھەممىسنى ئاللاھ تائالا ئالدىن تەقدىر قىلغان بولۇپ، دۇئا قىلىش تەقدىر(ئەجەل)نى ئۆزگەرتىش ئۇچۇن يولغا قويۇلغان ئەمەس،ئەمما ئاخىرەت ئازابىدىن نىجاتلىق تىلەپ دۇئا قىلىش خەيرلىكتۇر. دۇئا خۇددى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ"ئى ئاللاھ! سېنىڭ غەيبنى بىلىدىغانلىقىڭ، يارىتىشقا قادىر ئىكەنلىكىڭ بىلەن قەسەم قىلىپ شۇنى تىلەيمەنكى، مەن ئۇچۇن ھاياتلىق ياخشى بولىدىغان بولسا ، مېنى ھايات قويغىن، ئەگەر مەن ئۇچۇن ئۆلۈم ياخشى بولىدىغان بولسا ، مېنىڭ جېنىمنى ئالغىن...؟!"(ئەبۇ داۋۇد توپلىغان) دېگەن دۇئاسىدەك، بەندىنىڭ دۇنيادا كۆپرەك ياشاپ بارلىق يامان خاھىش، يامان ھەرىكەتلەردىن ساقلىنىپ ئىزچىل ھالدا ئاللاھ تائالاغا يېقىنلىششىدىن ئىبارەت ئاخىرەتلىك غايە ئۇچۇن بولسا، ئۇ ئەھمىيەتلىك بولغان دۇئادۇر. ئەكسىچە، دۇنيادا كۆپرەك ياشاپ ئاتالمىش "ھاياتنىڭ پەيزىنى سۈرۈش" غايىسى ئۇچۇن بولسا، ئۇ شەرىئەت روھىغا ئۇيغۇن بولمىغان دۇئادۇر. مەزكۇر ھەدىس كىشىگە دۇنيادا ئەھمىيەتلىك ياشاشتەك قەتئىي ئىرادە ۋە يۈكسەك ئالىيجانابلىق روھ ئاتا قىلىپ، ھاياتلىق مىزانى بەلگىلەپ بەرگەن. شۇڭا كىشى مەيلى ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرسۇن، مەيلى قىسقا ئۆمۈر كۆرسۇن، گەپ ئۇنىڭ ھاياتلىققا ھەقىقىي مەنە ئاتا قىلالىشى ۋە قىلالماسلىقىغا باغلىق.

يۇقىرىدا زىكرى قىلىنغان ئىككى ھەدىسنى بىر-بىرىگە مۇناسىۋەتلەشتۇرۇپ تەھلىل قىلغاندا، ئالدىنقى ھەدىستە ئاللاھ تائالانىڭ ئىلمىي ئەزەلىيسىدە بېكىتىلگەن تەقدىرنىڭ ھەرگىز ئۆزگەرمەيدىغانلىقى ئەسكەرتىلىش بىلەن

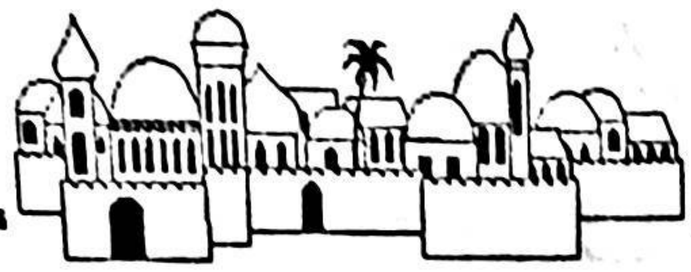

بىر ۋاقىتتا، دۇنيادا پەقەت ئۇزۇن "ياشاش"نىلا مەقسەت قىلىپ ئۇزۇن ئۆمۈر تىلەپ دۇئا قىلىشنىڭ دۇرۇس ئەمەسلىكىگە ئىشارە قىلىنغان بولسا، كېيىنكى ھەدىستە كۆپرەك ياخشى ئىش قىلىۋېلىش ئۈچۈن دۇئا قىلىشنىڭ دۇرۇسلىقى كۆرسىتىپ بېرىلگەن.

يۇقىرىدا زىكرى قىلىنغان ئەجەل(تەقدىر)نىڭ ئۇزۇگەرمەيدىغانلىقى ھەققىدىكى ئايەت ـ ھەدىس بىلەن "ھەرقانداق بىر قەۋم ئۆزىنىڭ ئەھۋالىنى ئۆزگەرتمىگۈچە ئاللاھ ئۇلارنىڭ ئەھۋالىنى ئۆزگەرتمەيدۇ" {سۈرە«رەئد»(13 ـ سۈرە)، 11 ـ ئايەت} دېگەن ئايەتنى بىر ـ بىرىگە زىت قىلىپ قويۇشقا، تەقدىر ھەرگىز ئۆزگەرمەيدۇ دەپ بارلىق يوللۇق ئىشلار ئۈچۈن ئاللاھ تائالا يولىدا دۇئا قىلماسلىققا، ياخشى ئەمەل قىلماسلىققا باھانە ئىزدەشكە، شۇنداقلا تەقدىرگە يۆلىنىۋېلىشقا قەتئىي بولمايدۇ.

بۇ يەردە شۇنى ئېنىق چۈشىنىۋېلىش كېرەككى، دۇئادا ئاخىرەتلىك غايە مەزمۇن قىلىنغان بولسا ئۇ ئەھمىيەتلىك دۇئا بولغان بولىدۇ، دېگەندىن ھەرگىز دۇئا ئاخىرەتلىك دۇئا ۋە دۇنيالىق دۇئا دەپ ئىككى خىل بولىدۇ، دېگەن ئۇقۇم كىشىنى چىقمايدۇ. چۈنكى دۇنيا ئاخىرەتنىڭ مۇقەددىمىسى. ئاخىرەتتىكى ئىشلارنىڭ ياخشى بولۇشى دۇنيادىكى ئىشلارنىڭ ياخشى بولۇشىغا باغلىق. بىراۋ دۇنيالىق ئىشلىرى(تۇرمۇش ئىشلىرى) بىلەن كارى بولماي، پەقەت ئاخىرەتلىك ئىشلىرى(مەخسۇس ئىبادەت) بىلەنلا بولۇپ كەتسە، ئەمەلىيەتتە ئۇ كىشى ئاخىرەتلىك ئىشلارغا ئەھمىيەت بەرمىگەن بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

ئاللاھ ساڭا بەرگەن بايلىق بىلەن ئاخىرەت يۇرتىنى تىلىگىن، دۇنيادىكى نېسىۋەڭنىمۇ ئۇنتۇمغىن، ئاللاھ ساڭا ياخشىلىق قىلغاندەك، سەن(ئاللاھنىڭ بەندىلىرىگىمۇ)ياخشىلىق قىلغىن، يەر يۈزىدە بۇزغۇنچىلىقنى تىلىمىگىن، ئاللاھ ھەقىقەتەن بۇزغۇنچىلىق قىلغۇچىلارنى دوست تۇتمايدۇ.

ـــسۈرە «قەسەس»(28 ـ سۈرە)، 77 ـ ئايەت

دېگەن ئايەت بىلەن "دۇنيالىقنىڭ ئۈچۈن تىرىشقىن گويا مەڭگۈ ياشايدىغاندەك، ئاخىرەتلىكىڭ ئۈچۈن تىرىشقىن گويا ئەتىلا ئۆلۈپ كېتىدىغاندەك" دېگەن ئەسەر*بۇ نۇقتىنى تېخىمۇ ئېنىق چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ. كىشى دۇنيادىكى بارلىق يوللۇق ئىشلارنى ئۆزىنىڭ ئاخىرەتتىكى ئىشلىرىنىڭ ياخشى بولۇشى ئۈچۈن قىلسا، ماھىيەتتە دۇنيالىق ئىشلارمۇ ئاخىرەتلىك ئىشلار

* ئەسەرـــ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ۋە ئۇنىڭ ساھابىلىرىنىڭ سۆزلىرىنى كۆرسىتىدۇ. بۇ يەردە ساھابىلارنىڭ سۆزى كۆزدە تۇتۇلغان، مەزكۇر ئەسەر ئەمرى ئىبنى ئاسنىڭ سۆزىدۇر.

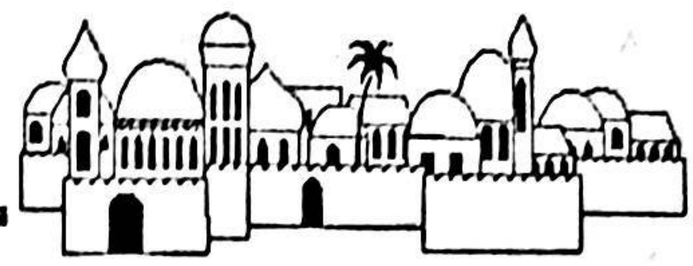

بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. كونكرېتراق قىلىپ ئېيتقاندا، كىشىنىڭ تۇرمۇش ۋە جەمئىيەتتىكى بارلىق ئىشلىرى شۇ كىشىنىڭ ئاخىرەتلىك ئىشلىرىنىڭ بىر قىسمىغا ئايلىنىپ كېتىدۇ. بۇنى تۆۋەندىكى ھەدىستىن ئېنىق چۈشىنىۋالغىلى بولىدۇ: "مەن مۆمىننىڭ ئىشىغا ھەيرانمەن (مەستلىكىم كېلىدۇ)، ھەقىقەتەن ئۇنىڭ ھەممە ئىشى ياخشىدۇر. بۇ پەقەت مۆمىنگىلا خاستۇر. ئەگەر ئۇنىڭغا خۇشاللىق كەلسە شۈكرى قىلىدۇ، بۇ ئۇنىڭ ئۈچۈن ياخشى بولىدۇ؛ ئەگەر خاپىلىق يەتسە سەۋر قىلىدۇ، بۇمۇ ئۇنىڭ ئۈچۈن ياخشى بولىدۇ" (مۇسلىم توپلىغان).

دېمەك، مۆمىن ھالال يول بىلەن يېسىمۇ، ئىچسىمۇ، كەتمەن چاپسىمۇ، پۇل سانىسىمۇ، چوت سوقسىمۇ، خوتۇن-بالىلىرىغا يوللۇق چاقچاق قىلسىمۇ...ھەممىسى ئىبادەتكە ئايلىنىدۇ.

يەنە شۇنى تەكىتلەش كېرەككى، دۇنيالىق ۋە ئاخىرەتلىك ئىشلار ئۈچۈن دۇئا قىلىشنى ئۆزئارا بىر-بىرىگە زىت قىلىپ چۈشىنىۋالماسلىق، بەلكى ئىككىلىسىنى بىر ئىشنىڭ ئىككى تەرىپى دەپ چۈشىنىش لازىم. چۈنكى ئىسلام دىنى ئىككىلا ئالەمگە تەڭ ئەھمىيەت بېرىدىغان دىن بولغاچقا، بىر تەرەپكە ئەھمىيەت بېرىلىپ يەنە بىر تەرەپكە ئەھمىيەت بېرىلمىسە ئىسلامىي ماھىيەت ئۆز ئىپادىسىنى تاپمىغان بولۇپ قالىدۇ. بۇنى تۆۋەندىكى ئايەت-ھەدىسلەردىن ئېنىق كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ:

...بەزى كىشىلەر: "ئى پەرۋەردىگارىمىز! بىزگە (نېسىۋىمىزنى) بۇ دۇنيادىلا بەرگىن" دەيدۇ. ھالبۇكى، ئۇنىڭغا ئاخىرەتتە (ياخشىلىقتىن) ھېچ نېسىۋە يوقتۇر. بەزى كىشىلەر: "پەرۋەردىگارىمىز! بىزگە دۇنيادا ياخشىلىق ئاتا قىلغىن، ئاخىرەتتىمۇ ياخشىلىق ئاتا قىلغىن، بىزنى دوزاخ ئازابىدىن ساقلىغىن" دەيدۇ. ئەنە شۇلار ئۆزلىرى قىلغان ئەمەللىرىنىڭ مول مېۋىسىنى كۆرىدۇ.

—سۈرە «بەقەرە» (2 - سۈرە)، 200 — 202 - ئايەتلەر

"ئى ئاللاھ! ماڭا مېنىڭ ئىشىمنىڭ قوغدىغۇچىسى بولغان دىنىمنى ياخشى قىلغىن، ماڭا مېنىڭ تىرىكچىلىكىم (ئۆتىدىغان) دۇنيايىمنى ياخشى قىلغىن، ماڭا قايتارگاھىم بولغان ئاخىرىتىمنى ياخشى قىلغىن، ماڭا ھەر قانداق ياماناتلىقتا ھاياتىمنى زىيادە قىلغىن، ماڭا ھەر قانداق يامانلىقتىن ئۆلۈمنى راھەت قىلغىن" (مۇسلىم توپلىغان).

تەقدىر نۇقتىسىدىن ئېيتقاندا، ئەزەلدە پۈتۈلگەن ئەجەل ھەرگىز ئۆزگەرمەيدۇ. ئاللاھ تائالا ئەزەلدە ئۇنىڭ ياخشىلىق ۋە يامانلىقىنى قىلدىغانلىقىنى بىلگەن ھەم ئۇنىڭ ئۆمرىنى شۇنداق بېكىتكەن. بۇ نۇقتىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، تەقدىر ئاللاھ تائالانىڭ ئالدىنئالا بىلىشى ۋە ئورۇنلاشتۇرۇشى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

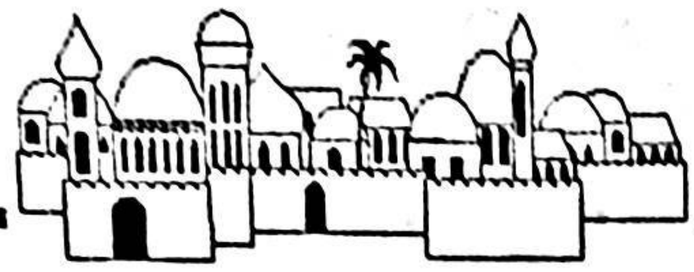

سەۋەب نۇقتىسىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، ئاللاھ تائالا ھەر قانداق ئىشنى سەۋەبكە باغلاپ تەقدىر قىلغان. شۇڭا بۇ ئالەم سەۋەبنىڭ ئالىمى دەپ ئاتالغان.

بەزىدە كىشىلەر مۇسىبەتتىن كېيىن قاتتىق ئاھ ئۇرۇپ زارلىنىدۇ، كۇفرانى گەپلەرنى قىلىپ ئۆز ئەقىدىسىنى بۇزىدۇ ھەمدە "سەن بىزنى ئەجەب تاشلاپ كەتتىڭغۇ! ئەجەب ياش كەتتىڭغۇ! خۇدايىم ئۇنى ئېلىپ كەتكىچە مېنى ئېلىپ كەتسەك بولمامدۇ؟! نېمە كەلگۈلۈك بۇ؟! ۋاي يۈرەك باغرىم، ئۇنداق قىلغان بولسام ئۆلمەيتتىك يا كى مۇنداق قىلغان بولسام ئۆلمەيتتىك!" دېگەندەك مۇسىبەتنى كەينىگە ياندۇرالمايدىغان بىر قاتار سۆزلەرنى قىلىدۇ. ئەمەلىيەتتە ئۆزىنى بېھۇدە ئازابلايدۇ. بۇنداق قىلغاندا، بىرىنچىدىن، ئەقىدە جەھەتتە خاتالىشىدۇ. ئىككىنچىدىن روھىي ۋە جىسمانىي جەھەتتىن چۈشكۈنلىشىدۇ. چۈنكى قەبرىپ يا كى ياش ئۆلۈش شۇ كىشىگە پۈتۈلگەن ئەجەلدۇر. ئۆلۈش، يارىلىنىش ھەتتا يېقىلىپ چۈشۈش، پۈتىنغا تېكەن كىرىپ كېتىش قاتارلىقلارمۇ مۇسىبەتتۇر. بىرەر پېشكەللىككە ئۇچرىغاندا:"مەن نېمە گۇناھ قىلغان بولغىيتتىم، نېمىشقىمۇ مېنى مۇشۇنداق ئازاب-كۈلپەتكە سالىسەن" دەپ ئاللاھ تائالادىن زارلىنىشمۇ ئېغىر گۇناھتۇر. چۈنكى ئاللاھ تائالا ئېيتقانكى:

بىز سىلەرنى بىر ئاز قورقۇنچ بىلەن، بىر ئاز قەھەتچىلىك بىلەن ۋە مالىلىرىڭلارغا، جانلىرىڭلارغا، بالىلىرىڭلارغا، زىرائەتلىرىڭلارغا يېتىدىغان زىيان بىلەن چوقۇم سىنايمىز. (بېشىغا كەلگەن مۇسىبەت، زىيان-زەخمەتلەرگە)سەۋر قىلغۇچىلارغا (جەننەت بىلەن)خۇش خەۋەر بەرگىن. ئۇلارغا بىرەر مۇسىبەت كەلگەن چاغدا ئۇلار:'بىز ئەلۋەتتە ئاللاھنىڭ ئىگىدارچىلىقىمىز(يەنى ئاللاھنىڭ بەندىلىرىمىز)، چوقۇم ئاللاھنىڭ دەرگاھىغا قايتىمىز' دەيدۇ. ئەنە شۇلار پەرۋەردىگارىنىڭ مەغپىرىتى ۋە رەھمىتىگە ئېرىشكۈچىلەردۇر. ئەنە شۇلار ھىدايەت تاپقۇچىلاردۇر.

——سۈرە«بەقەرە»(2-سۈرە)، 155—157-ئايەتلەر

شۇڭا ھەر خىل ئازاب-ئوقۇبەت، پېشكەللىكلەر سىناق ۋە ئىبرەتتۇر. سىناق ۋە ئىبرەت مۇۋازىنەتنى ساقلاش جەھەتتىكى ئاللاھ تائالانىڭ رەھمىتىدۇر. ئىبرەت كۆزىنى ئېچىپ سىناقتا بەرداشلىق بېرىش ئاقىۋەت كىشىنى چەكسىز بەختكە ئېلىپ بارىدۇ. بىمار ئادەمنىڭ ئاغرىق ئازابىغا چىدىمايلا :"مېنى قىينىمايلا بالدۇرراق ئېلىپ كەتسەڭچۇ؟"دەپ زارلىنىشمۇ خاتادۇر. چۈنكى ئۇ كىشىنىڭ ئەجىلى توشمىغان.

ئىمانلىق ئادەملەر مۇسىبەتكە سەۋر قىلىدۇ، تەقدىرگە ئىشىنىدۇ. ئورنىغا كەلمەيدىغان ئىشلار ئۈچۈن بېھۇدە زارلىمايلا، جايىدا قىلالمىغان سەۋەبلىرىدىن يا كى خاتا داۋالاشتىن ئىبرەت ئالىدۇ، كەلگۈسىگە ئۈمىدۋار بولىدۇ.

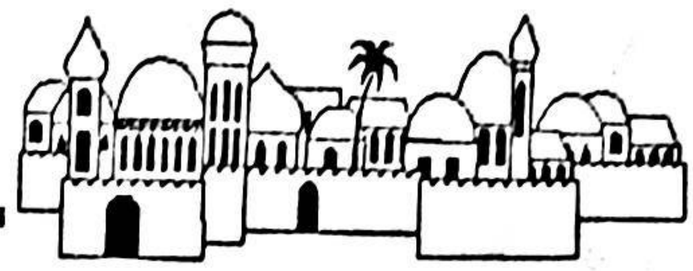

مۇسىبەتكە قايغۇرمايدىغان ئادەم بولمايدۇ. بۇ بىر نورمال ئەھۋال، ئەمما مۇسىبەتكە توغرا پوزىتسىيىدە بولۇش كېرەك. بۇ ھەقتە ئەنەس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلغان مۇنداق بىر ھەدىس بار. ئۇ مۇنداق دەيدۇ: "مەن ئۇ(پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئوغلى ئىبراھىم)نىڭ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئالدىدا قىينىلىۋاتقانلىقى(جان تالشىۋاتقانلىقى)نى كۆردۈم، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ كۆزلىرى ياش تۆكمەكتە ئىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: 'كۆز ياش تۆكىدۇ، يۈرەك غەمناك بولىدۇ. بىز پەقەت پەرۋەردىگارىمىز ئاللاھ ئەززە ۋە جەللىنى رازى قىلىدىغان سۆزلەرنى قىلىمىز. ئى ئىبراھىم! ھەقىقەتەن بىز سەن(سېنىڭ ئۆلۈمىڭ) بىلەن قايغۇغا چۆمدۇق' دېدى" (ئەھمەد توپلىغان).

تەقدىردىن قاقشىماي، ئۆزىنىڭ قىلىپ سالغان خاتا سەۋەبلىرىدىن قاتتىق ئىبرەت ئېلىپ، تەقدىر-قىسمەتكە رازى بولۇشتىن ئىبارەت توغرا پوزىتسىيىنىڭ ئىسلام ئەقىدىسىنىڭ ئەڭ مۇھىم تەركىبىي قىسمى ئىكەنلىكىنى ھەر بىر مۇسۇلمان ئەستايىدىل تونۇپ يېتىشى لازىم. تەقدىر قانۇنىيەت بولۇپ، ئاللاھ تائالا بۇ قانۇنىيەتنى ئالدىنئالا بېكىتكەن. تەقدىر ئاللاھ تائالانىڭ ئىنسانلاردىن يوشۇرغان سىرى بولغاچقا، بۇ ھەقتە پىكىر قىلغانلار ئۆز خاھىشى بويىچە پىكىر قىلىپ ئاسان خاتالىشىدۇ، بىلگەن نەرسىسى ئۆزىگە جىق ھەم توغرا بىلىنىپ تېخىمۇ ئازىدۇ. بۇ خىل ئەھۋالدا چوقۇم شۇنداق دېيىش كېرەككى:

ئى پەرۋەردىگارىم! سېنى(پۈتۈن كەمچىلىكلەردىن) پاك دەپ تونۇيمىز. بىز سەن بىلدۇرگەندىن باشقىنى بىلمەيمىز، ھەقىقەتەن سەن ھەممىنى بىلگۈچىدۇرسەن، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇرسەن.

ـــــسۈرە«بەقەرە»(2-سۈرە)، 32-ئايەت

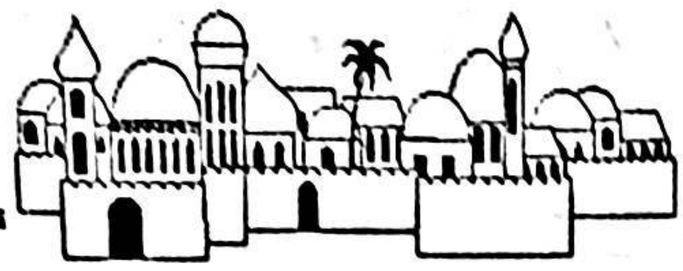

ئىسلام دىنىنىڭ پاكىزلىق نۇقتىسىنە زىرى

داۋاۋت قارى

بسمللاهىر رەھمانىر رەھىم

پاكىزلىق ئىسلام دىنىنىڭ ئەنئەنۋى تەشەببۇسلىرىنىڭ بىرى بولۇپ، دىنىمىز بىز مۇسۇلمانلارنى ھەر جەھەتتىن پاكىز بولۇشقا چاقىرىدۇ. پاكىزلىققا ئەھمىيەت بېرىش، پاكلىق ئېگىنى تۇرغۇزۇش شۇ خەلقنىڭ مەدەنىيەت ساپاسى ۋە ئىسىل خىسلىتىنىڭ مۇھىم بىر بەلگىسى. پاكىزلىق ئاللاھ ۋە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنۇ سۆيىدىغان، شۇنداقلا بارلىق ئالىيجانىاب، ياخشى خىسلەتلىك كىشىلەرنۇ سۆيىدىغان، ئۇنى بەجا كەلتۈرگەن كىشى ساۋابقا ئېرىشىدىغان، ئۇنىڭغا كۆڭۈل بۆلۈش زۆرۈر بولغان ياخشى پەزىلەتلىك ئەمەلدۇر.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: "پاكىزلىق ئىمانىنىڭ يېرىمىدۇر"دېگەن(مۇسلىم توپلىغان). دېمەك، ئىسلام دىنى پاكىزلىققا ئالاھىدە كۆڭۈل بۆلگەنلىكتىن، پاكىزلىقنى ئىمان دەرىجىسىگە كۆتۈرگەن. شۇڭا ھەر بىر مۇسۇلمان پاكىزلىقنى ئۆزىنىڭ ئادا قىلىشقا تېگىشلىك ئەڭ ئەقەللىي مەجبۇرىيىتى دەپ تونۇشى ۋە ئەمەلدە كۆرسىتىشى لازىم.

پاكىزلىق مەنۇى پاكىزلىق ۋە ماددىي پاكىزلىق دەپ ئىككى تۈرگە بۆلۈنىدۇ:

1. مەنۇى پاكىزلىق

مەنۇى پاكىزلىق ھەر قانداق ئىنسانىنىڭ ئۆزىنىڭ قەلبىنى شېرىك ئەقىدە، خاتا كۆز قاراش ۋە بارلىق يامان نىيەتلەردىن پاك تۇتۇشىنى كۆرسىتىدۇ. بۇ ھەقتە ئاللاھ مۇنداق دەيدۇ:

ئاللاھ(ئىچكى ۋە تاشقى جەھەتتىن) پاك بولغۇچىلارنى دوست تۇتىدۇ.

ـــــسۇرە«تەۋبە»(9 ـ سۇرە)، 108 ـ ئايەت

شۇڭا ھەر بىر كىشى ئۆزىنىڭ تاشقى قىياپىتىگە كۆڭۈل بۆلۈپلا قالماستىن، ئىچكى دۇنياسىنىمۇ پاكىزلىشى كېرەك. ئەگەر ئۇ كىشىنىڭ تېشى قانچە پاكىز بولسىمۇ، قەلبى پاك بولمىسا، ھامان بىر كۈنى ئۇ ئۆزىنىڭ قەلبىنىڭ نەجىس ئىكەنلىكىنى ئاشكارا قىلىدۇ ـ دە، بۇ ئۇنىڭ تاشقى پاكلىقى ۋە كۆركەم قىياپىتىنى بۇلغاپ، ئۇنى ئاللاھ ئالدىدا، خەلق ئالدىدا يۇيۇپ تازىلىغىلى بولمايدىغان نەجىس مۇرداغا ئايلاندۇرۇپ قويىدۇ. شۇڭا ھەر بىر مۆمىن دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە قوش مۇكاپاتقا ئېرىشىمەن دەيدىكەن، چوقۇم قەلبىنى شېرىك ئەقىدە، تەكەببۇرلۇق، ھەسەتخورلۇق، ئادالەتسىزلىك ۋە تۈرلۈك ئۇسۇللار بىلەن باشقىلارنىڭ ھەققىگە

كۆز قىزارتىش قاتارلىق مەنۇى نىجاسەتلەردىن تازىلىشى لازىم. ھەر قانداق كىشىنىڭ ئەقىدىسى ساغلام، ئىمانى مۇكەممەل، نىيىتى دۇرۇس بولسا، ئۇ كىشىنىڭ قەلبى پاك بولغان بولىدۇ. قەلب پاكلىقىدىن ئىبارەت بۇ مەنۇى پاكلىققا ئېرىشكەن كىشىنىڭ دۇنيادا كىشىلەرنىڭ ياخشى باھاسىغا، ئاخىرەتتە بولسا ئاللاھنىڭ رەھمىتىگە ئېرىشىشى مۇقەررەردۇر. بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ:

ئۇ كۈنى(ھېچ كىشىگە) مال ۋە ئوغۇللار پايدا يەتكۈزەلمەيدۇ. پەقەت (ئاللاھنىڭ دەرگاھى)غا پاك قەلب بىلەن كەلگەن ئادەمگىلا پايدا يەتكۈزۈلىدۇ.

——سۈرە«شۇئەرا»(26 ـ سۈرە)، 88 — 89 ـ ئايەتلەر

دىلىنىڭ بايلىقى ھەقىقەتنى تونۇغانلارنىڭ قارىشىدا ھەقىقىي بايلىق ھېسابلىنىدۇ. مەنۇى بايلىقتىن، دىل پاكلىقىدىن مەھرۇم قالغان كىشىنىڭ چىراي شەكلى قانچە گۈزەل، تاشقى قىياپىتى قانچە سالاپەتلىك، نەسەپ ـ ئائىلىسىنىڭ كېلىپ چىقىشى قانچىلىك يۇقىرى بولسىمۇ، ئاللاھ تائالانىڭ نەزىرىدە ئۇ ھايۋاندىنمۇ قەدىرسىز ھېسابلىنىدۇ. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ:

شەك ـ شۇبھىسىزكى، جىن ۋە ئىنسانلاردىن نۇرغۇنلىرىنى دوزاخقا(يېقىلغۇ بولۇشى ئۈچۈن) ياراتتۇق، ئۇلار دىللىرى بولغان بىلەنمۇ، ئۇ ئارقىلىق ھەقنى چۈشەنمەيدۇ، ئۇلار كۆزلىرى بولغان بىلەنمۇ، ئۇ ئارقىلىق(ئاللاھنىڭ قۇدرىتىنىڭ دەلىللىرىنى) كۆرمەيدۇ، ئۇلار قۇلاقلىرى بولغان بىلەنمۇ ئۇ ئارقىلىق(ئاللاھنىڭ ئايەتلىرىنى ئىبرەت ئېلىپ) تىڭشىمايدۇ. ئۇلار گويا ھايۋانغا ئوخشايدۇ، ھايۋاندىنمۇ بەتتەر گۇمراھتۇر. ئەنە شۇلار غاپىلدۇر.

——سۈرە«ئەئراف»(7 ـ سۈرە)، 179 ـ ئايەت

شۇڭا ئەقلى جايىدا ھەر قانداق كىشى ئۆزىنىڭ ياراتقۇچىسىنى نارازى قىلىش ۋە جەمئىيەت تەرتىپىگە بۇزغۇنچىلىق قىلىشتەك قارا نىيىتىدىن قەتئىي ۋاز كېچىشى كېرەك. نەپسى ھەددىدىن ئاشقۇچىلار دۇنيادا ئۆزىنىڭ پەسكەش نەپسىنىڭ ئارزۇسىنى قاندۇرۇش ئۈچۈن بۇلاڭچىلىق، قاتىللىق، باسقۇنچىلىق قىلىشتەك بىئەقىل، ھايۋانىي قىلمىشلارنى سادىر قىلىپ، تەسەۋۋۇر قىلغۇسىز يامان ئاقىۋەتنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ، ئاقىۋەتتە قانۇنىنىڭ تورىغا چۈشىدۇ، تۈرمىگە كىرىپ ئۆمۈرلۈك پۇشايماندا قالىدۇ ياكى ئېتىلىپ تۇگەيدۇ. ئاخىرەتتە بولسا، ئاللاھ تائالانىڭ قاتتىق ئازابىغا دۇچار بولۇشتەك تېخىمۇ يامان، تېخىمۇ ئېچىنىشلىق ئاقىۋەتكە قېلىشى مۇقەررەردۇر. شۇڭا ھەر بىر ئىنسان نەپسىگە ھاكىم بولۇپ، قەلبىنى روھىي گادايلىقتىن ۋە روھىي چىركىنلىكتىن قۇتقۇزۇشى، دۇنيا ۋە ئاخىرەتلىك بەخت ـ سائادەتكە ئېرىشتۇرىدىغان ساپ ئەقىدە، دۇرۇس نىيەتتە بولۇشى لازىم.

2. ماددىي پاكىزلىق

ماددىي پاكىزلىق پۈتۈن بەدەن، كىيىم ـ كېچەك، ھويلا ـ ئارام ۋە

ئاممۇی سورۇن قاتارلىق جايلارنىڭ تۇرلۇك نىجاسەت ۋە مەينەتچىلىكتىن پاك بولۇشىنى كۆرسىتىدۇ. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ:

ئاللاھ ھەقىقەتەن تەۋبە قىلغۇچىلارنى دوست تۇتىدۇ. (ھارامدىن ۋە نىجاسەتتىن) پاك بولغۇچىلارنى ھەقىقەتەن دوست تۇتىدۇ.

ـــسۇرە«بەقەرە» (2 ـ سۇرە)، 222 ـ ئايەت

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەيدۇ: "شەكسىزكى ئاللاھ تائالا پاكتۇر، ئۇ پاكلىقنى ياقتۇرىدۇ. ئاللاھ تائالا پاكىزدۇر، پاكىزلىقنى سۆيىدۇ. ئاللاھ تائالا سېخىدۇر، سېخىلىقنى ياقتۇرىدۇ. ھويلا-ئارامگاھلارنى پاكىز تۇتۇڭلار"(تىرمىزى توپلىغان).

تازىلىق ئىسلام دىنىنىڭ ئەنئەنىۋى تەشەببۇسلىرىنىڭ بىرى بولۇپ، ئۇنى ھەر جەھەتتىن بەجا كەلتۇرمىگەن ئادەم ئاللاھ تائالانىڭ دوستى بولالمايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن نامىز ئوقۇش تاھارەت بىلەن زىچ بىرلەشتۇرۇلگەن. ھەممىزگە مەلۇمكى، نامىز ئوقۇش ئىسلام دىنىدىكى بەش پەرزنىڭ بىرى بولۇپ، مۇسۇلمانلىقنىڭ بەلگىسى ھېسابلىنىدۇ. ھەر بىر مۇسۇلمان بەدىنىنى، كىيىملىرىنى ۋە نامىز ئوقۇيدىغان ئورنىنى پاكىزلىغان چاغدىلا نامىز ئوقۇش شەرتلىرىنى ھازىرلىغان بولىدۇ. بۇ ھەقتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "پاك بولۇش نامىزنىڭ ئاچقۇچى"(ئەبۇ داۋۇد، تىرمىزى توپلىغان). خۇددى قۇلۇپنى ئاچقۇچسىز ئاچقىلى بولمىغاندەك، بەدەن، كىيىم-كېچەك ۋە تۇرىدىغان جاي پاك بولماي تۇرۇپ ئوقۇغان نامىز مەقبۇل بولمايدۇ(دۇرۇس بولمايدۇ).

ماددىي پاكىزلىق ئۈچ تۈرگە بۆلۈنىدۇ:

1. بەدەن تازىلىقى: بەدەن تازىلىقى دېگەندە، جۇنۇپىلۇقتىن ئۆزىنى پاك قىلىش لازىم. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ:

ئەگەر جۇنۇپ بولساڭلار پاكلىنىڭلار(يەنى غۇسلى قىلىڭلار).

ـــسۇرە «مائىدە»(5 ـ سۇرە)، 6 ـ ئايەت

بۇ ئايەتتە ئاللاھ تائالا جۇنۇپ بولۇپ قالغان كىشىنى غۇسلى قىلىشقا ئەمر قىلىدۇكى، غۇسۇلنىڭ ھېكمىتى: بىرىنچىدىن، مۆمىن ئادەمنىڭ كۆڭلىدىكى شەكنى يوقىتىدۇ؛ ئىككىنچىدىن، جىنسىي ئالاقە قىلغان چاغدا چىقىپ كەتكەن مەنىي، مەزى ۋە تەر بەزىنى بەدەندىن تازىلايدۇ. شۇڭا ھەر قانداق كىشى يۇيۇنۇشتىن بۇرۇن بەدەنلىرىنى ئېغىر، ھۆرۈن ھېس قىلسا، يۇيۇنۇپ بولغاندىن كېيىن ئۆزىنى يېنىك ۋە تېتىك ھېس قىلىدۇ؛ ئۈچىنچىدىن، غۇسلى قىلىش ئادەمگە خاس سۇپەت(ھايۋان يۇيۇنمايدۇ)، شۇڭا غۇسلى قىلىشقا ئالاھىدە كۆڭۈل بۆلۈش لازىم. غۇسلى قىلىش دېگەنلىك، جۇنۇپ بولغان كىشى غۇسلى

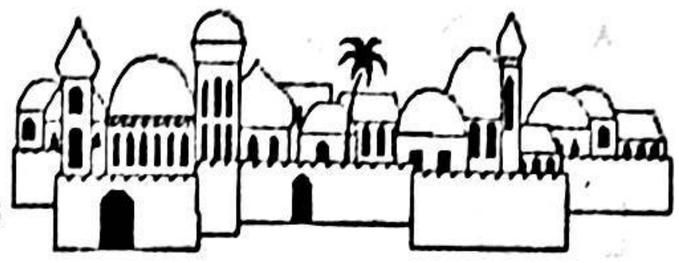

قىلىدۇ، جۇنۇپ بولمىغان ئادەم ھەپتە، ئاي، ھەتتاكى يىللاپ غۇسلى قىلمىسمۇ بولىدۇ دېگەنلىك ئەمەس. جۇنۇپ بولغاندا يۇيۇنۇش پەرز ھېسابلىنىدۇ. باشقا چاغلاردىمۇ، مەسىلەن، جۇمە نامىزىغا بارغاندا، جامائەت سورۇنلىرىغا بارغاندا يۇيۇنۇپ بېرىش كېرەك. شۇنداقلا جۇنۇپ بولمىغاندىمۇ كەم دېگەندە ھەپتىدە بىر قېتىم يۇيۇنۇش كېرەك. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: "بالاغەتكە يەتكەن ھەر بىر مۇسۇلماننىڭ يەتتە كۈندە بىر قېتىم يۇيۇنۇپ تۇرۇشى ئاللاھنىڭ ئۈنىڭ ئۈستىدىكى ھەققىدۇر" (بۇخارى توپلىغان) دېگەن. باشقا بىر مۇنچە مىللەتلەرگە قارايدىغان بولساق، ئۇلار ھازىر مۇنچىدىن چىققاندەك شۇنداق پاكىز، كىيىملىرى رەتلىك يۇرۇيدۇ. ئەمما بەزىلىرىمىزگە قارايدىغان بولساق، كىيىملىرى كىرلىشىپ كەتكەن، يېنىدا ئولتۇرسا پايپاقلىرى سېسىق پۇراپ تۇرىدۇ، ھەتتا بەزىلەر تومۇز كۈنلەردە ئىككى - ئۈچ قات تونىنى كىيىپ، يوغان مەسىنى كىيىپ تەرگە پىشىپ يۇرۇيدۇ. ئەمەلىيەتتە ئۇلار ئۆزىگە جاپا سالىدۇ، باشقىلارغىمۇ جاپا سالىدۇ. ئەي مۇسۇلمان قېرىنداشلار! بىز پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ پاكىزلىق ھەققىدە دېگەن سۆزلىرىگە قۇلاق سالايلى ۋە ئەمەل قىلايلى.

ئېغىزنى تازىلاشقا ئەھمىيەت بېرىش كېرەك. چۈنكى ئېغىزنى چوتكىلاش، ئېغىزنى پاك تۇتۇش ئاللاھنى رازى قىلدىغان ياخشى ئەمەل بولۇپ. ئېغىزنى چوتكىلاش ئارقىلىق كېسەللىك مىكروپلىرىنىڭ ئېغىزدىن كىرىشىنىڭ، چىش ئاغرىش، چىش ساغرىش ۋە پۇراشنىڭ ئالدىنى ئالغىلى بولىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "مىسۋاك ئېغىزنى پاك قىلىدۇ، ئاللاھ تائالانى رازى قىلىدۇ" (بۇخارى توپلىغان). شۇنداقلا قولتۇق ۋە ئەۋرەتنىڭ تازىلىقىغا ئەھمىيەت بېرىش، بۇرۇتنى قىرقىش ۋە تىرناقنى ئېلىپ تۇرۇش كېرەك. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "بەش تۈرلۈك ئىش سۈننەت ھېسابلىنىدۇ، بۇ ئىشلار: خەتنە قىلىش، سۈننەت قىلىش (يەنى ئەۋرەتنىڭ تۈكلىرىنى تازىلاش)، بۇرۇتنى قىرقىش، تىرناق ئېلىش ۋە قولتۇقنىڭ ئاستىدىكى تۈكلەرنى يۇلۇشتىن ئىبارەت" (بۇخارى توپلىغان).

يۇقىرىقى ھەدىستە كۆرسىتىلگەن ئورۇنلارنىڭ تازىلىقىغا ئەھمىيەت بېرىش ئىسلام دىنىنىڭ ئەنئەنىۋى ئادىتى بولغان بەدەن تازىلىقىنىڭ بىر قىسمى بولۇپ، بۇلارنىڭ تازىلىقىغا كۆڭۈل بۆلۈشنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بايان قىلىپ ئۆتكەن. ئەگەر بۇ ئورۇنلارنىڭ تازىلىقى ياخشى قىلىنمىسا، يۇقىرىسى كېسەل بولۇش، تۆۋەن بولغاندا باشقىلارغا سېسىق پۇراشتەك يامان ئاقىۋەتنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. بۇ سۈننەتلەرنىڭ قانچىلىك رېئال ئەھمىيەتكە ئىگە ئىكەنلىكى ئۆزىدىن روشەن. شۇڭا ئوغۇل بالا يەتتە ياشقا كىرگەندە خەتنە قىلىشىمىز، ئەۋرەت ئەزانى تازىلاپ تۇرىشىمىز، ھەپتىدە بىر قېتىم تىرناقنى ئېلىپ،

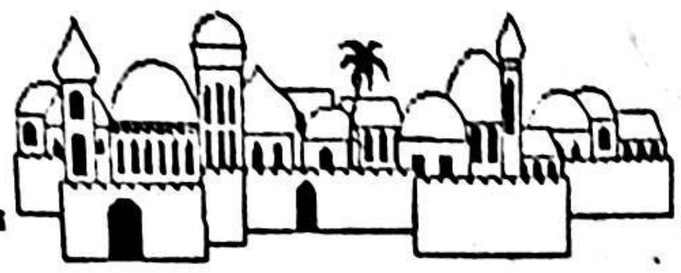

بۇرۇتنى پات ـ پات قىرقىپ تۇرۇشىمىز ھەمدە قولتۇقنىڭ تۈكلىرىنى ئۆسۈپ قالغىچە يۇلۇپ تۇرۇشىمىز لازىم.

2. كىيىم ـ كىچەك تازىلىقى: بۇ، كىيىم ـ كىچەكنى ھەر قانداق نىجاسەتتىن پاكىز تۇتۇش دېمەكتۇر. جابىر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىپ ئېيتىدۇكى: "پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىزنىڭ يېنىمىزغا كېلىپ، چاچلىرى چۈۋۈلۈپ كەتكەن پاخما باش بىر ئادەمنى كۆرۈپ: 'بۇ كىشى چېچىنى تۈزەيدىغان بىرەر نەرسە تاپالمىغانمىدۇ؟' دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام كىيىملىرى كىرلىشىپ كەتكەن يەنە بىر ئادەمنى كۆرۈپ: 'بۇ كىشى كىيىملىرىنى يۇيىدىغان بىرەر نەرسە تاپالمىغانمىدۇ؟' دېدى. ئەبۇل ئەھۋەس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دېدى: 'مەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھۇزۇرىغا ناچار كىيىملەر بىلەن كىرگەنىدىم، رەسۇلۇللاھ: 'سېنىڭ پۇلۇڭ مېلىڭ بارمۇ؟' دەپ سورىدى. مەن: 'بار' دېگەنىدىم، 'قايسى خىلدىكى مالىڭ بار؟' دېدى، مەن: 'تۆگە، قوي، ئات ۋە قۇللاردىن ئىبارەت مالىرىم بار' دېدىم. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: 'ئاللاھ سېنىڭ پۇلۇڭ مال بەرسە ئۇ ئاللاھنىڭ سېنىڭ بەرگەن نېمىتى ۋە ھۆرمىتىنىڭ نىشانىسى سەندە كۆرۈلسۇن' دېدى. ئىسلام دىنى كىيىم ـ كىچەكنىڭ پاك بولۇشنى نامازنىڭ دۇرۇس بولۇشىنىڭ ئالدىنقى شەرتى قىلىپ بېكىتكەن. كىيىم ـ كىچەك تازىلىقىنىڭ قىممىتىنى تونۇش كېرەككى، كىيىم ـ كىچەكنىڭ تازىلىقى ياخشى بولمىسا، بەدەن تازىلىقىنىڭ ياخشى بولۇشىغا كاپالەتلىك قىلغىلى بولمايدۇ، ئەگەر بەدىنى پاكىز بولۇپ، كىيىمى پاكىز بولمىسا، بەدەن خۇددى سىرتى نىجاسەت بىلەن ئورالغان پاكىز سۇغا ئوخشاپ قالىدۇ. بىز دەۋاتقان كىيىم ـ كىچەك تازىلىقى ئەنە شۇ سىرتقى تازىلىقلارنىڭ بىرى بولۇپ، ئۇ شۇ كىشىنىڭ پاكىز، مەدەنىيەتلىك ياخشى كىشى ئىكەنلىكىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرىدۇ. شۇڭا كىيىم ـ كىچەكلىرىمىزنى پاكىز تۇتۇپ، ئىنسانلارغا خاس بولغان ئەنئەنىۋى خىسلەتنى ئەمەلىيىتىمىزدە جارى قىلدۇرۇشىمىز لازىم.

3. ئۆي ـ ئارام ۋە ئاممىۋى يول، سورۇنلارنىڭ تازىلىقى. ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يەنە: "ھويلا ـ ئارامگاھلارنى پاكىز تۇتۇڭلار" دېگەن(تىرمىزى توپلىغان). پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: "كىشىلەرنىڭ لەنىتىگە ئۇچرايدىغان ئىككى قىلىقتىن ساقلىنىڭلار" دېگەن، ساھابىلار:"ئۇلار قايسىلار يا رەسۇلۇللاھ؟" دەپ سورىغاندا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: "كىشىلەرنىڭ ماڭىدىغان يولىغا ياكى ئۇلارنىڭ سايىداپ ئارام ئالىدىغان سورۇنىغا تەرەت قىلىپ قويۇش"(مۇسلىم توپلىغان) دېگەن. ئۆي ـ ئارام ۋە كوچا ـ كويلا پاكىزە، رەتلىك بولسا، ئادەمنىڭ روھى كۆتۈرەڭگۈ، كۆڭلى ئوچۇق، تېنى ساغلام بولىدۇ. ئەگەر ئۇنىڭ ئەكسىچە

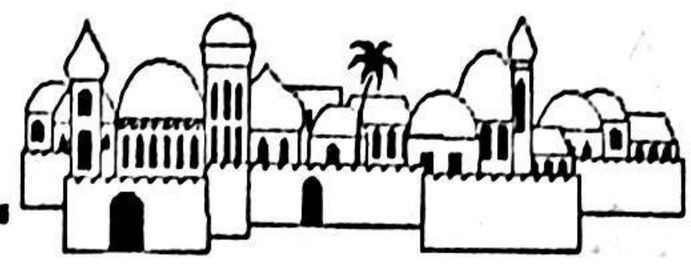

مەينەت، رەتسىز بولسا، ئادەمنىڭ ئىچى سىقىلىدۇ، روھىي چۈشكۈنلۈككە ئۇچرايدۇ، ئاسان كېسەل بولىدۇ، نورمال تۇرمۇش ۋە خىزمەت توسقۇنلۇققا ئۇچرايدۇ.

ئومۇمەن قىلىپ ئېيتقاندا، مەنىۋى ۋە ماددىي تازىلىقتىن ئىبارەت ئىچى-تېشى پاك بولۇش ئىستىكىنى كىمكى ئۆز ئەمەلىيىتىدە كۆرسىتىدىكەن، بۇ دۇنيادا كىشىلەر ئالدىدا پاك-دىيانەتلىك ياخشى ئادەم دېگەن ئاتاققا ئېرىشىپلا قالماي، ساغلاملىقتىن ئىبارەت قىممەتلىك بايلىقنى قولغا كەلتۈرەلەيدۇ، ئاخىرەتتە ئاللاھ تائالا ئالدىدا يۈزى ئاق بولۇپ، نېمەتنى تونۇپ شۈكۈر قىلغانلارنىڭ قاتارىدا ئىنسان قىلىنىپ، گۈزەللىكتە تىل بىلەن تەسۋىرلىگۈسىز جەننەتكە مەڭگۈلۈك ئىنسان باغچىسىغا ئېرىشەلەيدۇ. شۇڭا مۇسۇلمانلىرىمىز شېرىك ئەقىدە، ھەسەتخورلۇق، شەخسىيەتچىلىكتەك ناچار ئىللەتلەردىن، شۇنداقلا ئۆزىنىڭ ۋە ئومۇمنىڭ تازىلىقىغا كۆڭۈل بۆلمەسلىكتەك نومۇسسىز قىلىقلاردىن خالىي بولۇپ، دۇنيادا ئىمان مىزانى، قەلب پاكلىقى، كۆڭۈل شادلىقى بىلەن ياشاپ، ئاخىرەتتە ئاللاھ تائالانىڭ مەرھەمىتىگە مۇشەررەپ بولۇشتەك غايىنى قولغا كەلتۈرۈشى لازىم.

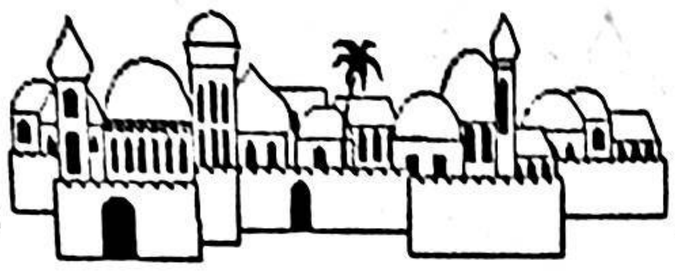

ئىنسانىيەتنىڭ ھالاكەت ئاپىتى — ئەيدىز كېسىلى

ئۆمەر ئادىل

بسم الله الرحمن الرحيم

ئەيدىز كېسىلى پۈتكۈل يەر شارى كۆز تىكىۋاتقان ئاپەت خاراكتېرلىك يۇقۇملۇق كېسەل بولۇپ، ئىنسانلارنىڭ ھاياتىغا ئېغىر دەرىجىدە تەھدىت سالماقتا. ئالىملار بۇ كېسەلنى مۇشۇ ئەسىردىكى "ۋابا"، "دەرىجىدىن تاشقىرى جان ئالغۇچى" دەپ باھا بېرىشتى. ئەيدىز كېسىلىنىڭ قىسقارتىلغان ئىنگلىزچە ئاتىلىشى AIDS بولۇپ، شۇ تەلەپپۇزغا ئاساسەن ئۇيغۇر تىلىدىمۇ "ئەيدىز" دەپ ئاتالماقتا.

ئەيدىز كېسىلى 1980 - يىللىرىنىڭ بېشىدا ئەڭ دەسلەپ ئامېرىكىدا بايقالغان. شۇنىڭدىن بۇيان، كىشىلەرنىڭ سەل قارىشى نەتىجىسىدە 190 دىن ئارتۇق دۆلەت ۋە رايوندا 13 مىليون 800 مىڭدىن ئارتۇق ئادەم بۇ كېسەل بىلەن ئۆلگەن. قورقۇنچلۇق يېرى شۇكى، ھازىر ئەيدىز كېسىلى دۇنيادا كۈنىگە ئون مىڭلاپ كىشى يۇقۇملىنىشتەك تېز سۈرئەت بىلەن تارقالماقتا. دۆلىتىمىز جۇڭگودا بولسا، ئەيدىز كېسىلى 1985 - يىلى يۇنناندىن ئۆلكىسىدىن تۇنجى قېتىم بايقالدى. شۇنىڭدىن تارتىپ ئۇ مەملىكىتىمىزنىڭ ھەر قايسى جايلىرىغا تارقىلىش نەتىجىسىدە شىنجاڭدىمۇ 1995 - يىلى بۇ ئېپىلاس كېسەلنىڭ ۋىرۇسى ئېنىقلانغان ۋە ئۇنىڭ تارقىلىشى شىنجاڭدا تېخىمۇ تېز بولغان.

1983 - يىلى ئامېرىكا، فرانسىيە قاتارلىق دۆلەتلەردىكى تېببىي ئالىملار ئەيدىز كېسىلى ئۈستىدىكى تەتقىقاتتىن چىقارغان يەكۈندە، بۇ كېسەللىكنىڭ پەيدا بولۇش ئاساسلىق سەۋەبى — ئىنسانىيەت تۇرمۇشىدىكى جىنسىي مۇناسىۋەت ئەركىنلىكىنىڭ دەرىجىدىن تاشقىرى ھالقىپ كەتكەنلىكىدىن بولغانلىقى مۇئەييەنلەشتۈرۈلگەن. ئەڭ ئۆلۈغ شەپقەتچىمىز جانابى ئاللاھ بىز بەندىلەرگە ھەقىقىي كۆيۈنۈپ ئالدىنئالا مۇنداق ئاگاھلاندۇرغان ئىدى:

زىناغا يېقىنلاشماڭلار، چۈنكى ئۇ قەبىھ ئىشتۇر، يامان يولدۇر.

——سۈرە«بەنى ئىسرائىل»(17 - سۈرە)، 32 - ئايەت

ئابدۇللا ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن:"ئاللاھنىڭ نەزىرىدە قايسى گۇناھ ئەڭ چوڭ ھېسابلىنىدۇ؟" دەپ سورىدىم. ئۇ: "سېنى يارىتقان ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرۈشۈڭ"دېدى.

مەن: ”بۇ ئەلۋەتتە چوڭ گۇناھ، ئۇنىڭدىن قالسىچۇ؟“ دەيدىم. ھەسۇلۇللاھ: ”قوشنىڭنىڭ ئايالى بىلەن زىنا قىلىشىڭ“دەيدى(بۇخارى توپلىغان).

ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: ”زىنادىن ساقلىنىڭلار، ئاشۇ زىناخورلۇقتىن تۆت تۈرلۈك يامان ئاقىۋەت كېلىپ چىقىدۇ: ھەسۈا بولىدۇ، ئىقتىسادىي ۋەيران بولىدۇ، ئاللاھ رازى بولمايدۇ، دوزاخقا مەنسۇپ بولىدۇ“ (تەبرانى توپلىغان).

يۇقىرىدىكى ئايەتنى كەرىم بىلەن ھەدىسلەرنىڭ مەزمۇنى زىنانىڭ ئەڭ چوڭ گۇناھلاردىن بىرى ئىكەنلىكىنى، قەبىھلىكىنى، ماددىي ـ مەنىۋى جەھەتتىكى غايەت زور زىيانلىرىنى، ئاللاھنى رازى قىلىپ دوزاخ ئازابىدىن ئامان قالاي دېگۈچى زىنادىن ئۆزىنى تارتىشىنى زۆرۈرلىكىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ.

ئەپسۇس، تۈمەنمىڭ ئەپسۇسكى، بىر قىسىم غاپىل مۇسۇلمانلارمۇ ”ئەيدىز“ كېسىلىدىن ئىبارەت ئىپلاس كېسەلنىڭ ۋىرۇسىنى يۇقتۇرۇۋېلىپ ئۆزىنى ئازابلىغاندىن تاشقىرى باشقىلارغىمۇ ئېغىر زىيان سالماقتا. ئەيدىز كېسىلى مۇتەخەسسىسلىرىنىڭ مۆلچەرلىشىچە، دۇنيادا ھازىر 40 مىليوندىن ئارتۇق كىشى ئەيدىز كېسىلى بىلەن يۇقۇملىنىپ، 8 مىليوندىن ئارتۇق كىشىنىڭ كېسەللىك ئەھۋالى ئېغىرلىشىپ كەتكەن. ئۇلارنى داۋالاش، قۇتقۇزۇش ئۈچۈن سەرپ قىلىنغان مەبلەغ 1991 ـ يىلدىكى 240 مىليارد ئامېرىكا دوللىرىدىن 2000 ـ يىلىغا كەلگەندە يىللىق خورالما راسخوت 500 مىليارد ئامېرىكا دوللىرىغا يەتكەن. دۆلىتىمىزدىكى ھەر بىر ئەيدىز كېسىلىنىڭ چىقىمى خەلق پۇلى ھېسابىغا 150 مىڭ يۈەندىن ئېشىپ كەتكەن. بۇ خىل يۇقىرى باھالىق داۋالاش ھەققى كېسەلنىڭ ئائىلىسى ئۈچۈنمۇ ئېغىر يۈك بولۇپ قالغان. دېمەك، ئەيدىز كېسىلى كېسەل بولغۇچىنى ئازابلاپ ئۆلۈم گىردابىغا ئىتتىرىپلا قالماستىن، بەلكى، دۆلەت ۋە ئائىلە، شەخسلەر ئۈچۈنمۇ مۆلچەرلىگۈسىز دەرىجىدە ئېغىر زىيان سالماقتا.

ئەيدىز كېسىلىدىن ئىبارەت يېڭى”ۋابا“ نىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن، بىز ئۇنىڭ پەيدا بولۇش سەۋەبى، ئالامەتلىرىنى ئېنىق بىلۈۋېلىشىمىز لازىم.

تېببىي ئالىملارنىڭ تەتقىقاتىغا ئاساسلانغاندا، ئەيدىز ۋىرۇسى تۆۋەندىكى سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن يۇقىدىكەن:

1. ئوخشاش جىنسلىقلار ياكى يات جىنسلىقلار بىلەن جىنسىي مۇناسىۋەت ئېلىپ بېرىشتىن يۇقىدىكەن؛

2. دېزىنفېكسىيەلەنمىگەن يىڭنە ياكى شىپىرىسىنى ئىشلىتىش ۋە تەكشۈرۈلمىگەن قان ياكى قان ياسالمىلىرىنى سالدۇرۇشتىن يۇقىدىكەن؛

3. ھامىلدارلىق مەزگىلىدە، بوشىنىش جەريانىدا ۋە ئېمىتىش دەۋرىدە ئانىدىن بالىغا يۇقىدىكەن.

تۆۋەندىكىدەك كىشىلەر ئەيدىز كېسىلىگە مايىلچان بولىدۇ، دېگەن يەكۈن چىقىرىلغان:

1. ئۆزئارا مۇھەببەتلىشىدىغان ئەرلەر(بەچچىۋازلار)؛
2. قالايمىقان جىنسىي مۇناسىۋەت قىلغۇچىلار؛
3. ھەر خىل زەھەرلىك چېكىملىكلەرنى ھەر خىل شەكىلدە چەككۈچىلەر؛
4. جىنسىي كېسەللىككە گىرىپتار بولغۇچىلار.

ھازىر دۇنيا بويىچە ئەيدىز ۋىرۇسى بىلەن يۇقۇملانغۇچىلار 1980 ـ يىلدىكى ساندىن 150 نەچچە ھەسسە كۆپەيگەن.

يەنە شۇنىڭغا سەگەكلىك بىلەن قارىماي بولمايدۇكى، نۆۋەتتە دۇنيادا 18 ياشتىن تۆۋەن مىليونلىغان باللار ئۆزىگە ئەيدىز ۋىرۇسىنى يۇقتۇرۇۋالغان بولۇپ، ئۇلارنىڭ زور كۆپچىلىكى ئۆلۈم گىردابىدا تۇرماقتا. بۇ باللارنىڭ 90% تى تەرەققىي قىلىۋاتقان ئەللەردىن بولۇپ، ئۇلۇش سانمۇ غەرب ئەللىرىدىن تېز ھەم كۆپ بولماقتا. ئۇنىڭدىن باشقا تۇغۇت يېشىدىكى ئاياللار ئەيدىز كېسىلىگە گىرىپتار بولۇپ ياكى يۇقۇملانغاندىن كېيىن قۇرساق كۆتۈرسە بالىسىنى يۇقۇملاندۇرۇپلا قالماستىن، بالىسىنىڭ جېنىغا زامىن بولىدۇ. ئادەتتە بۇنداق بالىلارنىڭ 50% تىن ئارتۇقراقى 2 ياشقا توشمايلا ئۆلىدۇ. قالغانلىرى 5 ياشقا توشماستىن ئۆلىدۇ. ئاتا ـ ئانىسىمۇ 5 ـ 10 يىل ئىچىدە ئۆلىدۇ. نەتىجىدە ئۆلمىگەن بالىلار يېتىم قىلىپ، جەمئىيەتكە ئېغىر يۈك بولۇپ قالىدۇ.

مۇسۇلمان قېرىنداشلار! ئويلاپ باقايلى، ياش ئاتا ـ ئانىلارنىڭ ناتوغرا جىنسىي مۇناسىۋەتتە بولۇش، بالا تەربىيىسىگە كۆڭۈل بۆلمەي ئۆلارغا ئەيدىز ۋىرۇسىنى يۇقتۇرۇپ ھاياتىغا زامىن بولۇشىنىڭ جاھىلىيەت دەۋرىدە سەبىي باللارنى ھەرخىل سەۋەبلەر بىلەن ئۆلتۈرۈۋەتكەندىن نېمە پەرقى بار؟ بىز ئاتا ـ ئانىلار باللىرىمىز ئالدىدىكى بۇرچىمىزنى ئادا قىلمىغانلىقىمىز، ئۆلارنىڭ تېگىشلىك ھەقلىرىنى بەرمىگەنلىكىمىز سەبىلەرنىڭ جېنىغا زامىن بولساق، ئاللاھ ئالدىدا نېمە دەيمىز؟ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا قانداق يۈز كېلەلەيمىز؟

«قۇرئان كەرىم»دىكى سۈرە«تەھرىم»(66 ـ سۈرە)نىڭ 6 ـ ئايىتىدە:"ئى، مۆمىنلەر! ئۆزەڭلارنى ۋە بالا ـ چاقاڭلارنى ئىنسان ۋە تاشلار يېقىلغۇ بولىدىغان، رەھىم قىلمايدىغان قاتتىق قول پەرىشتىلەر مۇئەككەل بولغان دوزاختىن ساقلاڭلار" دېيىلگەن.

بۇ ئايەتتىن مەلۇمكى، ئاتا ـ ئانىلارنىڭ ئۆزلىرىنى ۋە بالا ـ چاقىلىرىنى دوزاخ ئازابىدىن ساقلاپ قېلىشنىڭ بىردىنبىر يولى باللارنىڭ ئۆز ئۈستىدىكى ھەقلىرىنى تولۇق ئادا قىلىش ۋە باللارغا كىچىكىدىن باشلاپ تاكى ياشلىق قۇرامىغا يېتىپ، ئۆز تۇرمۇشىنى ئۆزى ئورۇنلاشتۇرالىغانغا قەدەر، ياخشى ـ

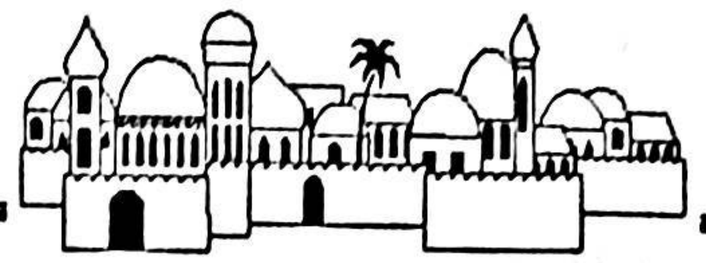

يامانني بىلدۇرۇپ، ئائىلە تەربىيىسىنى كۈچەيتىشتەك ئاللاھ بۇيرۇغان مەجبۇرىيەتنى ئادا قىلىشتىن ئىبارەت. ئەگەر ئاتا-ئانىلار بالىلارنى ئۆز ھاۋايى ھەۋەسلىرىگە خالىغانچە قۇيۇپ بېرىپ، ئاللاھنىڭ كۆرسەتمىسى بويىچە يېتىشتۇرمىگەن بولسا، ئۇنىڭ جازاسىنى ئاۋۋال بۇ دۇنيادا، ئاندىن ئاخىرەتتە كۆرىدۇ. يامان بالىنىڭ ئاپىتى ئاتا-ئانىلارنى تۇرلۈك بالالارغا دۇچار قىلىدۇ. قىيامەت كۈنىمۇ ئۇلارنى خاتىرجەم قىلمايدۇ. ئامانەتنى زايا قىلغان كىشى قانداق جاۋابكارلىققا تارتىلسا، پەرزەنتلىرىنى زايا قىلغۇدەك ئاتا-ئانىلارمۇ ئۇنىڭدىن ئېغىر جاۋابكارلىققا تارتىلىدۇ، چۈنكى پەرزەنتلەر ئۇلارنىڭ قولىدىكى ئامانەتتۇر.

ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "**سىلەر ھەممىڭلار پادىچىلار، ھەر كىشى ئۆزىنىڭ قول ئاستىدىكى پادىلىرىغا مەسئۇل بولىدۇ**". شۇڭا ھەر بىر ئاتا-ئانا مەسئۇلىيەتچانلىق بۇرچى بىلەن ئۆز پەرزەنتلىرىنىڭ ساغلام ئۆسۈپ يېتىلىشىگە ھەقىقىي كۆيۈنۈشى لازىم.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يەنە مۇنداق دېگەن: "**ئىنسانىنىڭ گۇناھكار بولۇشى ئۈچۈن ئۇنىڭ ئۆز پەرزەنتلىرىنى ياخشى باقمايى تاشلىۋېتىشى يېتەرلىكتۇر**". بۇنىڭدىن يەنە ئۆز پەرزەنتلىرىگە كۆيۈنۈش ئاتا-ئانىلارنىڭ باش تارتىپ بولمايدىغان بۇرچى ئىكەنلىكىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ.

يۇقىرىقى ئايەت ۋە ھەدىسلەردىن، ئىسلام دىنىنىڭ ھەقىقەتەنمۇ ئىنسانپەرۋەر، ئىنسانىيەتنىڭ كەلگۈسىگە ئەھمىيەت بېرىدىغان، پۈتۈن مۇسۇلمانلارنى ئەۋلادلارغا كۆيۈنۈشكە چاقىرىدىغان، بىر-بىرىگە كۆيۈنۈشكە تەۋسىيە قىلىدىغان، ئالاھىدە ھۆرمەتلەشكە لايىق بىر دىن ئىكەنلىكىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ. ھەر بىر مۇسۇلمان ئەستە تۇتۇشى كېرەككى، ئەيدىز ۋىرۇسى پەقەت ئەيدىز ۋىرۇسى بىلەن يۇقۇملانغان ئادەمنىڭ قان سۈيۇقلىقىدا، ئەرلەرنىڭ ئىسپېرمىسىدا، ئاياللارنىڭ جىنسىي يول ئاجراتمىلىرىدا، ئانىنىڭ سۈتىدە ساقلىنىدۇ. مانا مۇشۇ سۈيۇقلۇقلارنىڭ ئالمىشىشى نەتىجىسىدە يۇقۇملىنىش پەيدا بولىدۇ.

ئۇنداق بولسا ئەيدىز كېسىلى بىلەن يۇقۇملىنىشنىڭ ئالدىنى ئېلىشقا بولامدۇ-بولمامدۇ؟ بولىدۇ. بۇنىڭ ئۈچۈن تۆۋەندىكى نۇقتىلارغا قاتتىق رىئايە قىلىش كېرەك:

1. ئەيدىز كېسەللىكىنىڭ 90%ى جىنسىي ئالاقە ئارقىلىق يۇقىدۇ، شۇڭا جىنسىي ئەخلاققا رىئايە قىلىش، ئۆزىنى پاك تۇتۇش، ئىستىلدا دۇرۇس بولۇش، قالايمىقان جىنسىي مۇناسىۋەتتە بولماسلىق كېرەك. ئەگەر ئەيدىز ۋىرۇسى بىلەن يۇقۇملانغۇچىلار ھالال جىنسىي مۇناسىۋەت قىلماقچى بولسا، ساغلاملىق ئېڭىنى ئۆستۈرۈپ، بىخەتەرلىك ئەسلىھەلىرىنى توغرا ئىشلىتىش كېرەك.

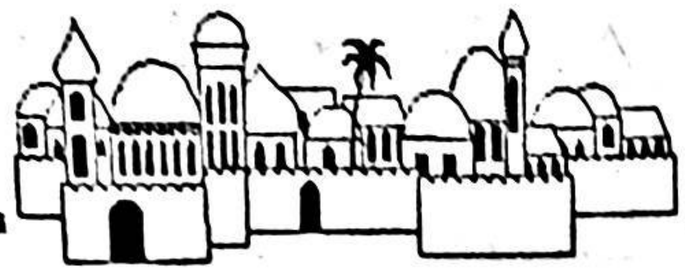

2. ھۆكۈمەتنىڭ قانۇن پەرمانلىرىغا، ئىجتىمائىي ئەخلاق، كەسپىي ئەخلاق، ئائىلىۋى گۈزەل ئەخلاق ۋە جىنسىي ئەخلاق ئۇلچەملىرىگە قاتتىق رىئايە قىلىپ، ئىپپەت - نومۇسىنى ساتماسلىق، پاھىشىۋازلىق ۋە بەچچىۋازلىق قىلماسلىق، ئۆزىنىڭ نىكاھلىق جۈرىسىدىن باشقا كىشىلەر بىلەن جىنسىي ئالاقىدا بولماسلىق كېرەك.

ئەبۇ ھۇرەيرە ۋە ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇلارنىڭ رىۋايەت قىلىشىچە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ۋاپات بولۇش ئالدىدا مەدىنىدە ئوقۇغان ئەڭ ئاخىرقى بىر خۇتبىسىدە مۇنداق دېگەن: "بىر ئەر كىشى ئۆز ئايالىنىڭ ئارقا يولىغا، ياكى بىر ئەر كىشى بىلەن ۋە ياكى بىر ياش ئوغۇل بالا بىلەن جىنسىي مۇناسىۋەت قىلسا، ئۇ كىشى قىيامەت كۈنى چىرىپ كەتكەن تاپىتىنمۇ بەتبۇي ھالەتتە ئورنىدىن تۇرىدۇ، دوزاختا تاشلانغىچە ھەممە كىشى ئۇنىڭدىن سەسكىنىپ بىزار بولىدۇ، ئۇنىڭ ياخشى ئەمەللىرى تامامەن ئۆچۈرۈۋېتىلىدۇ. ئىقتىسادىي جەھەتتىكى ۋە ئەدلى - ئادالەت جەھەتتىكى ھەممە ياخشىلىقلىرى قوبۇل قىلىنمايدۇ، بەلكى دەھشەتلىك ئوت ئىچىگە دۇملىنىدۇ" («تىببىن نەبەۋىيى» 220 - بەت).

3. ھەر قانداق شەكىلدە زەھەرلىك چېكىملىك چەكمەسلىك ۋە چېكىشنى قەتئىي يوسۇندا توسۇش كېرەك:

ئۆزەڭلارنى ھالاكەتكە تاشلىماڭلار.

—سۈرە«بەقەرە»(2 - سۈرە)، 195 - ئايەت

"كىمكى ئۆزىنى زەھەرلىك بۇيۇم بىلەن زەھەرلەپ ئۆلگەن بولسا، زەھەرلىك بۇيۇمنى قولىدا تۇتقان ھالدا دوزاختا مەڭگۈ قالىدۇ" (بۇخارى توپلىغان).

يۇقىرىدىكى ئايەت ۋە ھەدىستىن شۇنى بىلەلەيمىزكى، زەھەر چېكىش ئۆزىنى ئۆزى ھالاكەتكە ئىتتىرىش، ئۆزىنى ئۆزى ئۆلتۈرۈش دېمەكتۇر. زەھەر دېگىنىمىز— ئىنسانلارنىڭ جىسمانىي ۋە ئەقلى ساغلاملىقىغا چەكسىز زىيان يەتكۈزىدىغان ھەممە زەھەرنى، جۈملىدىن ئەپيۇن، نەشە، كوكايىن ۋە زىيانلىق بولغان بارلىق مەست قىلغۇچى نەرسىلەرنى كۆرسىتىدۇ. زەھەر بولسا ئوغرىلىق، بۇلاڭچىلىق، قاتىللىق قىلمىش، ئىپپەت - نومۇسىنى سېتىش، چۈشكۈنلىشىش قاتارلىق ئىللەتلەر ۋە جىنايى قىلمىشلارنىڭ مەنبەسىدۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: "مەست قىلىدىغانلىكى نەرسىلەر، مەيلى كۆپ ياكى ئاز بولسۇن ھەممىسى ھارامدۇر" دېگەن. ھارامدىن ئۆزىنى تارتىش ۋە چەكلەش مۇسۇلمانلىقنىڭ مەجبۇرىيىتىدۇر.

4. ئۇستىرا، چىش چوتكىسى، ئوكۇل يىڭنىسى، شپىرىس ۋە بەدەنگە كىرگۈزۈلىدىغان داۋالاش سايمانلىرىنى ئورتاق ئىشلەتمەسلىك كېرەك.

5. ئەيدىز ۋىرۇسى بىلەن يۇقۇملانغان ئايالالار ھامىلدار بولماسلىقى

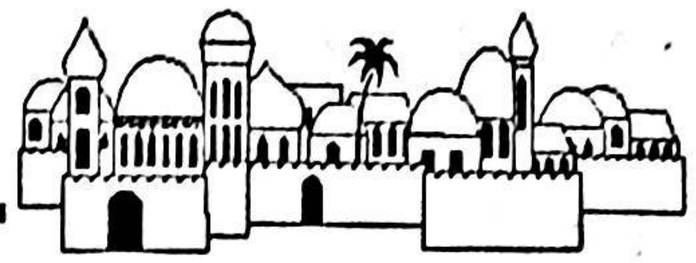

كېرەك. ناۋادا ھاملدار بولۇپ قېلىپ بالا تۇغۇلسا، ئۆزى ئېمتمەستىن تۇغۇپلا ساغلام كىشىلەرنىڭ ئېمتىشگە بېرىۋېتىش كېرەك. چۈنكى ب د ت نىڭ يېقىنقى تەكشۈرۈشىدە مەلۇم بولۇشىچە، ئەيدىز ۋىرۇسى بىلەن يۇقۇملانغان بوۋاقلارنىڭ ئۆچتىن بىر قىسمى ئانا سۈتى ئارقىلىق يۇقۇملانغان.

قەدىرلىك مۇسۇلمان قېرىنداشلار، ئەيدىز كېسىلى يەر شارى خاراكتېرلىك "ۋابا" دۇر. ئۇ پۈتكۈل ئىنسانىيەت ئۆچۈن، جەمئىيەت ئۆچۈن، ھەرقانداق بىر شەخس ئۆچۈن ئېغىر زىيان سالغۇچى، ئائىلىنى خانۇۋەيران قىلغۇچى ئاپەت. ئۇنىڭغا بولغان سەزگۈرلۈكنى ھەسسىلەپ ئاشۇرۇش، ئۇنىڭ ئالدىنى ئېلىش، ئۇنىڭدىن مۇداپىئەلىنىش چارىلىرىنى تەشەببۇسكارلىق بىلەن يولغا قويۇش، ئەقلى ھوشى جايىدا، غۇرۇرى كۈچلۈك، ھېسسىياتى ئويغاق، ئىمانى كامىل بولغان ھەر بىر مۇسۇلماننىڭ باش تارتىپ بولمايدىغان بۇرچىدۇر. بۇنىڭ ئۆچۈن بىز ئىلىم ئەھلىلىرى ئۈلگە بولۇش ۋە يېتەكلەشتىن ئىبارەت مەسئۇلىيىتىمىزنى تولۇق تونۇپ تەشەببۇسكار ئورۇندا تۇرۇشىمىزغا توغرا كېلىدۇ.

ئاللاھ تائالا ئېيتىدۇركى:

سىلەرنىڭ ئاراڭلاردا خەيرلىك ئىشلارغا دەۋەت قىلىدىغان، ياخشى ئىشلارغا بۇيرۇپ، يامان ئىشلارنى مەنئى قىلىدىغان بىر جامائە بولسۇن، ئەنە شۇلار مەقسەتكە ئېرىشكۈچىلەردۇر.

ـــــسۈرە« ئال ئىمران »(3 ـ سۈرە)، 104 ـ ئايەت

ئەبۇ سەئىد خۇدرى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "سىلەردىن كىمكى بىر يامان ئىشنى كۆرسە ئۇنى ھەربىرىتى ئارقىلىق توسسۇن؛ ئۇنداق قىلىشقا قادىر بولالمىسا سۆزى ئارقىلىق توسسۇن؛ بۇنىڭغىمۇ قادىر بولالمىسا ئۇنىڭغا دىلىدا نارازى بولسۇن، بۇ ئىماننىڭ ئەڭ تۆۋەن دەرىجىسىدۇر"(مۇسلىم توپلىغان).

يۇقىرىقى ئايەت ۋە ھەدىستىن ھەممىزگە ئايانكى، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۈممىتى بولغان بىز مۇسۇلمانلار ئاللاھ تائالا بۇنىڭدىن 14 ئەسىر ئىلگىرى «قۇرئان كەرىم» دە تىلغا ئالغان ۋە ئىنسانىيەت ئۆچۈن ئۆگىنىش ئۈلگىسى قىلىپ بەرگەن ئالاھىدە ئۈممەت. بۇ ئايەت ۋە ھەدىسلەر بىز ئەھلى ئىلملەرنىڭ ھوقۇق ـ مەجبۇرىيىتىمىزنى روشەن ئەسلىتىدۇ. يەنى جەمئىيەت ئۆچقاندەك تەرەققىي قىلىۋاتقان بۇگۈنكى كۈندە، بىزدەك ئىلىم ئەھلى بولغان كىشىلەر بايرىقىمىز روشەن ھالدا ئوتتۇرىغا چىقىپ قانۇنغا، مۇقىملىققا، ئىجتىمائىي ئەخلاققا، كەسپىي ئەخلاققا، گۈزەل ئائىلە ئەخلاقىغا زىت بولغان سۆز-ھەرىكەتلەرنى توسۇشىمىز، كىشىلەرگە توغرا تەبلىغ ـ ئەھكاملار ئارقىلىق خاتا يولدىن يېنىپ، توغرا يولغا مېڭىش توغرىسىدا ئىجابىي تەرىبىيە ئېلىپ

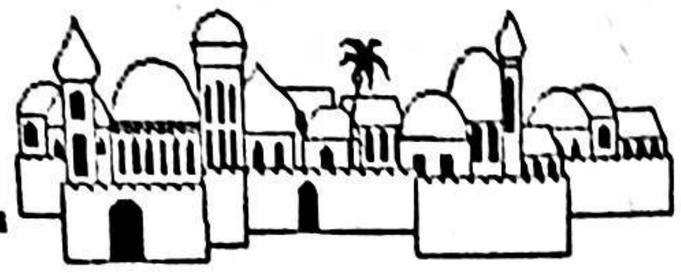

بېرىشىمىز لازىم. ئەكسىچە "ئۆزەڭنى بىل، ئۆزگىنى قوي"، "ئاقىل ئۆزىنى ئايايدۇ" دېگەندەك بىمەنە ئادەتلەر ئىسكەنجىسىدىن چىقالماي، يامان سۆز - ھەرىكەتلەرگە قارشى تۇرماي، كارىمىز بولماي، كۆرسەكمۇ، ئاڭلىساقمۇ بېپەرۋالىق قىلىپ يۈرسەك، ئۆز ئىمان - ئەقىدىمىزنىڭ قايسى دەرىجىگە چۈشۈپ قالغانلىقى ئايان بولىدۇ.

ھەر قانداق ئادەمدە، بولۇپمۇ تەقۋادار مۇسۇلمانلاردا چىن ئېتىقاد، پاك ۋىجدان، ساغلام ئەقىدە، قەيسەر ئىرادە بولۇشى لازىمكى، ئەتراپتىكى ئىشلاردىن بىخەۋەر، بېپەرۋا ھالەتتە يۈرۈش ئۆزىنىڭ مەۋجۇتلۇقىنىمۇ ئۇنتۇغانلىق، شەخسىيەتچىلىك، ئاللاھ ئالدىدا ئېغىر گۇناھ سادىر قىلغانلىقتۇر. ئاللاھ تائالا ئېيتىدۇركى:

ئاللاھنىڭ بەلگىلىمىرىگە خىلاپلىق قىلغۇچىلار زالىملاردۇر.

ـــــسۈرە«بەقەرە»(2 - سۈرە)، 229 - ئايەت

بۇ ئايەت كەرىمگە بىنائەن، ھەر بىر مۇسۇلمان، بولۇپمۇ ئىلىم ئەھلىلىرى، ئالدى بىلەن ئۆزىمىز "زالىملار" قاتارىغا كىرىپ قالماسلىقىمىز، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا باشقا "زالىملار"غا يول قويماسلىقىمىز، ئۇلارنى "زالىم" لىقتىن توسۇشىمىز لازىم.

بۇ يەردىكى "زالىم" لىق گۇناھ ئۆتكۈزۈپ دوزاختا ئۆزىنى قىيناشقا قارىتىلغان بولۇپ، بۇ بىزنىڭ ئۆزىمىز گۇناھ قىلماسلىق بىلەن بىر چاغدا، باشقىلارنى گۇناھتىن توسۇش مەجبۇرىيىتىمىز بارلىقىنى چۈشەندۈرىدۇ. كەڭ مۇسۇلمانلارمۇ ئۆزىنى ئۆزى تەربىيىلىشى، ئالىملارنىڭ، دىن پېشۋالىرىنىڭ ۋەز - تەبلىغلىرىنى ئاڭلاپ، ياخشى ئەخلاققا ئىنتىلىدىغان، يامان سۆز ھەرىكەتلەردىن ئۆزىنى چەكلەيدىغان، ئىمانى ئەركەك مۇسۇلمانلاردىن بولۇشى ئەقەللىي ساۋاتتۇر.

ئەگەر كىمكى يەنە جاھالەت دەۋرىدىن قالغان سەۋەنلىكلەرنى تەكرارلاپ، ھالال تاپقان پۇلىنى ھارام ئىشلارغا بۇزۇپ، زەھەر چېكىپ، ئەيدىز كېسىلىدەك يېڭى "ۋابا" نى تارقىتىش ئارقىلىق ئىنسانلارغا زىيانكەشلىك قىلىپ، ئىمان، ئىلىم، تەرەققىياتقا يۈزلەنمەي، "جاھان دېگەن مۇشۇ، جېنىم راھەتلەنسە بولدى" دەپ يۈرىۋەرسە، ھەر ئىككى ئالەمدە ھالى خاراب، باغرى كاۋاپ بولىدۇ.

ئاللاھ تائالا قەلبىمىزنى ئىمان ۋە ئىلىم - مەرىپەت نۇرى بىلەن يورۇتقاي، ئۆمرىمىزگە بەرىكەت ۋە خاتىرجەملىك ئاتا قىلغاي!

پەرۋەردىگارىمىز! بىزگە دۇنيادا ياخشىلىق ئاتا قىلغىن، ئاخىرەتتىمۇ ياخشىلىق ئاتا قىلغىن، بىزنى دوزاخ ئازابىدىن ساقلىغىن.

ـــــسۈرە«بەقەرە»(2 - سۈرە)، 201 - ئايەت

ـــــئامىن!

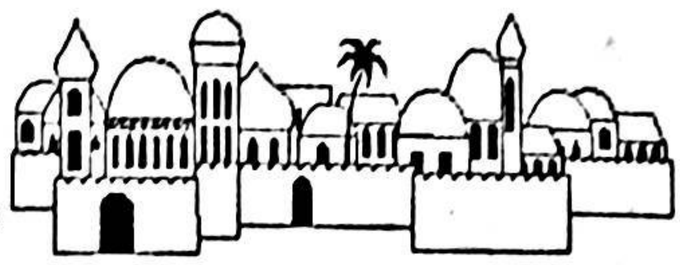

ئەيدىز كېسىلى شىنجاڭدا قورقۇنچلۇق هالدا يامرىماقتا

شەمشىدىن هاجى

2006 - يىلى پۈتۈن يەر شارىدا ئەيدىز ۋىرۇسى بىلەن يۇقۇملانغۇچىلار 40 مىليونغا يەتكەن. مەملىكىتىمىزدىمۇ 2006 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە ئەيدىز ۋىرۇسى بىلەن يۇقۇملانغۇچىلار 184 مىڭدىن ئاشقان. ئەيدىز كېسىلى دۆلەت، مىللەت ۋە خەلقە پۈتمەس - تۇغمەس بالايىئاپەت ئېلىپ كېلىدىغان "ۋابا" سۈپىتىدە شىنجاڭ رايونىدىمۇ بارغانسېرى يامرىماقتا. ئىگىلىنىشىچە، 2006 - يىل 9 - ئايغىچە، شىنجاڭدىكى ئەيدىز ۋىرۇسى بىلەن يۇقۇملانغۇچىلارنىڭ سانى 17 مىڭ 209 كىشىگە يېتىپ، 2005 - يىلدىكىدىن 5906 كىشى كۆپەيگەن، شىنجاڭدا ئەيدىز ۋىرۇسى بىلەن يۇقۇملانغۇچىلار گەرچە سان جەھەتتە مەملىكەت بويىچە 4 - ئورۇندا تۇرىدىغان بولسىمۇ، ئەمما ئومۇمىي نوپۇس ئىچىدىكى يۇقۇملىنىش نىسبىتى 0.35% كە، قۇرامىغا يەتكەنلەرنىڭ يۇقۇملىنىش نىسبىتى 0.5% كە يېتىپ، يۇقۇملىنىش نىسبىتى جەھەتتە مەملىكەت بويىچە بىرىنچى ئورۇندا تۇرغان. مۇتەخەسسىسلەر: شىنجاڭدا ئەيدىز ۋىرۇسى بىلەن يۇقۇملانغانلار تەخمىنەن 60 مىڭ ئەتراپىدا دەپ مۆلچەرلىمەكتە. دېمەك، نۆۋەتتە شىنجاڭدا ئەيدىز كېسىلىنىڭ يامراش ئەھۋالى ناھايىتى ئېغىر بولۇپ، ھەقىقەتەن كىشىنى چۆچۈتكۈدەك قورقۇنچلۇق هالەتكە يەتكەن.

2001 - يىلى 9 - ئايدىكى مەلۇماتتا، شىنجاڭدىكى ئەيدىز كېسىلى ۋىرۇسى بىلەن يۇقۇملانغۇچىلارنىڭ سانى 5755 ئىدى، 2006 - يىلى 9 - ئايغا كەلگەندە بۇ سان كۆپىيىپ، 17 مىڭدىن كۆپرەككە يېتىپ، بەش يىلدا ئىككى ھەسسە ئاشقان.

رايون نۇقتىسىدىن ئېيتقاندا، نۆۋەتتە شىنجاڭدىكى ئەيدىز كېسىلى بىلەن يۇقۇملانغۇچىلار ئاساسلىقى ئۇرۇمچى، غۇلجا شەھەرلىرىگە مەركەزلەشكەن بولۇپ، بۇ ئىككى جايدىكى يۇقۇملانغۇچىلار پۈتۈن شىنجاڭدىكى يۇقۇملانغۇچىلار ئومۇمىي سانىنىڭ 83.5% نى، جۇملىدىن ئىلى ئوبلاستىدا 43.3% نى، ئۇرۇمچىدە 40.2% نى ئىگىلەيدىكەن. ئەمما هازىر كىشىنى ئەندىشىگە سالىدىغان ئەھۋال شۇكى، يېقىنقى بىر قانچە يىلدىن بېرى بۇ دائىرە ئۇزلۇكسىز كېڭەيمەكتە، ئاقسۇ، قەشقەر، سانجى، بايىنغولىن قاتارلىق جايلاردىمۇ يۇقۇملانغۇچىلار تېزدىن كۆپىيىپ، شىنجاڭدىكى 99 ناھىيە، شەھەرنىڭ

80%ده ئەيدىز كېسىلى ۋىرۇسى بىلەن يۇقۇملانغۇچىلار بايقالغان(ئەلۋەتتە بۇ ھەرگىزمۇ قالغان20 ناھىيە، شەھەردە يۇقۇملانغۇچىلار يوق دېگەنلىك ئەمەس. شۇنداقلا يۇقۇملانغان بولسىمۇ ئەمما تېخى بايقالمىغانلارمۇ خېلى بار).

گەرچە شىنجاڭدا ئەيدىز كېسىلىنىڭ تارقىلىشى ۋىنا تومۇرىغا زەھەرنى ئوكۇل قىلىپ ئۇرۇش تارقىلىق تارقىلىشىنى ئاساس قىلسىمۇ، ئەمما نۆۋەتتە قالايمىقان جىنسىي مۇناسىۋەت ئۆتكۈزگۈچىلەرگە ۋە ئادەتتىكى كىشىلەر توپىغا قاراپ تېزلىكتە يامرىماقتا. بۇنىڭ ئىچىدە جىنسىي يول ئارقىلىق يۇقۇملىنىش نىسبىتى 1999 - يىلدىكى 0.15%تىن 2005 - يىلىغا كەلگەندە 4.4%كە كۆپەيىپ، 28.3 ھەسسە ئاشقان. بولۇپمۇ ھامىلدار ئاياللار ۋە بوۋاقلار ئىچىدىكى يۇقۇملانغۇچىلار يىلدىن - يىلغا كۆپەيىپ جەمئىيەتتىكى ھەر قايسى ساھەلەرنىڭ دىققىتى - ئېتىبارىنى قوزغىماقتا. شىنجاڭ بويىچە يۇقۇملانغان ھامىلدار ئاياللارنىڭ سانى 2003 - يىلى 10 - ئايدىن ئىلگىرىكى 32دىن كۆپەيىپ، 2005 - يىلىغا كەلگەندە 272گە يېتىپ، 7.5 ھەسسە ئاشقان. 2005 - يىلى بىر يىلدىلا ئۈرۈمچى شەھىرى بىلەن غۇلجا شەھىرىدە ئەيدىز ۋىرۇسى بىلەن يۇقۇملانغان 147 بوۋاق بايقالغان. ئۇنىڭدىن باشقا، ھازىر غۇلجا شەھىرىدە يۇقۇملانغان 381 بالا پاناھلىققا موھتاج بولۇۋېتىپتۇ.

ئىگىلىنىشچە، شىنجاڭدىكى يۇقۇملىنىش ئەھۋالىدا تۆۋەندىكىدەك بىر قانچە ئالاھىدىلىك بار ئىكەن:

بىرىنچىدىن، ۋىنا تومۇرىغا زەھەرنى ئوكۇل قىلىپ ئۇرغۇچىلار كۆپ بولۇپ، بۇنداقلار ئومۇمىي يۇقۇملانغۇچىلار سانىنىڭ 85.7% نى ئىگىلەيدىكەن.

ئىككىنچىدىن، 20 ياشتىن 40 ياشقىچە بولغان ئەرلەر كۆپ بولۇپ، ئۇلار ئومۇمىي سانىنىڭ 89.4%نى ئىگىلەيدىكەن.

ئۈچىنچىدىن، ئازسانلىق مىللەتلەر كۆپ بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇرلار ئومۇمىي سانىنىڭ 84%نى ئىگىلەيدىكەن.

تۆتىنچىدىن، نامراتلار كۆپ بولۇپ، مۇتلەق كۆپ ساندىكى يۇقۇملانغۇچىلارنىڭ ئىقتىساد ئاجرىتىپ بۇ مەھەزنى داۋالىتىشىدىن سۆز ئېچىش ئەسلا مۇمكىن ئەمەسكەن، شۇڭا ئۇلار پەقەت ئۆلۈمنى كۈتۈپ يېتىشقىلا مەجبۇر بولىدىكەن.

يۇقىرىدىكى سانلىق مەلۇمات ۋە ئەمەلىي ئەھۋالدىن مەلۇمكى، ئەيدىز كېسىلى نۆۋەتتە ھەممە ساھە يۈكسەك دەرىجىدە كۆڭۈل بۆلۈشكە تېگىشلىك قەبىھ ئاپەتكە ئايلىنىپ قالدى. گەرچە دۆلەت ۋە شىنجاڭدىكى مۇناسىۋەتلىك تارماقلار يېقىنقى يىللاردىن بۇيان ئەيدىز كېسىلىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى داۋالاش خىزمىتى جەھەتتە نۇرغۇن سىياسەت - تەدبىرلەرنى قوللانغان، نۇرغۇن

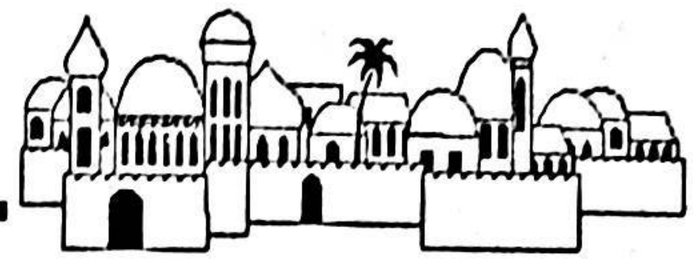

مەبلەغ ئاجرىتىپ بۇ خىزمەتنى چىڭ تۇتۇۋاتقان بولسىمۇ، ئەمما بۇ خىزمەت جەمئىيەتتىكى بارلىق كۈچلەرنى سەپەرۋەر قىلىپ، خەلق ئاممىسىنىڭ بۇ جەھەتتىكى مۇداپىئە ئېڭىنى ئۆستۈرۈپ، جىددىي ئىشلەشكە تېگىشلىك تەخىرسىز ئىش بولۇپ قالدى، شۇنداق قىلغاندىلا، بۇ ئاپەتنىڭ ئالدىنى ئېلىپ، خەلقىمىزنىڭ، جۈملىدىن مۇسۇلمانلىرىمىزنىڭ تەن ساغلاملىقىغا، ھاياتىغا كاپالەتلىك قىلغىلى بولىدۇ. شۇڭا كەڭ مۇسۇلمانلار بۇ ۋابانىڭ خەۋپ - خەتىرىنى يۈكسەك دەرىجىدە تونۇپ يېتىشى، بولۇپمۇ دىنىي زاتلىرىمىز ۋەز - تەبلىغگە بىرلەشتۈرۈپ، ئايەت - ھەدىسلەردىن نەقىل ئېلىپ، ئىسلام دىنىنىڭ يۇقۇملۇق كېسەللىكلەر توغرىسىدىكى قاراشلىرىنى، شۇنداقلا كېسەللىك پەيدا قىلغۇچى ھارام ئىشلار، ھارام نەرسىلەرنىڭ ئەجەللىك زىيىنىنى كەڭ جامائەتچىلىككە تەشۋىق قىلىپ، ئەيدىز كېسىلىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى داۋالاش خىزمىتى جەھەتتە ئۆزىنىڭ مۇسۇلمانلارنى توغرا يولغا يېتەكلىگۈچى رولىنى تولۇق جارى قىلدۇرۇپ، مۇسۇلمانلارنى ئىككى ئالەملىك بەخت - سائادەتكە ئىنتىلىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلىشى لازىم.

ئاللاھ تائالا مۇسۇلمانلىرىمىزنى بۇ ۋابادىن ساقلىغاي ـــ ئامىن!

ئىسلام دىنى

ۋە

تېرىشچان، ئىقتىسادچىل بولۇش

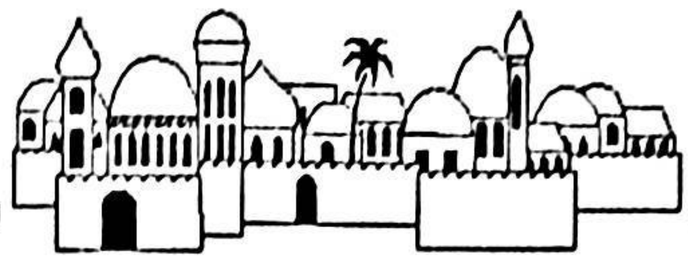

ئىسلام دىنى تەرەققىياتىنى يۈكسەلدۈرۈشنى تەشەببۇس قىلىدۇ

ئەخمەت مەتنىياز

بسم الله الرحمان الرحيم

ئىسلام دىنى ئىككى ئالەمگە تەڭ ئەھمىيەت بېرىدىغان، ئىككى ئالەملىك قاراشنى يېتىلدۈرۈشكە رىغبەتلەندۈرىدىغان دىن بولۇپ، ئىنسانلارغا ئىككى ئالەم قارىشىنى ئىلمىي، مەنتىقىلىق ئۇسۇلدا چۈشەندۈرىدۇ.

ئىسلام دىنىنىڭ تۈپ نىشانى ئىنسانلارنى ئىككى ئالەمدە بەخت-سائادەتكە ئېرىشتۈرۈش، خەتەرلىك پاجىئەنىڭ ئالدىنى ئېلىپ، تولدۈرغۇسىز زىياندىن قۇتقۇزۇۋېلىش. مۇقەددەس «قۇرئان كەرىم»دە ۋە رەسۇلۇللاھنىڭ ھەدىسلىرىدە بۇ نىشان ۋە بۇ نىشانغا يېتىشتىكى قەدەم باسقۇچلار تەپسىلىي بايان قىلىنغان.

ئىككى ئالەمدە بەخت-سائادەتكە ئېرىشىش ئۈچۈن بەختكە سەۋەب بولىدىغان ئىشلاردا ئۈستۈنلۈك قازىنىشقا توغرا كېلىدۇ، بۇ توغرۇلۇق ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ:

ئەگەر مۆمىن بولساڭلار، ئۈستۈنلۈك قازىنىسىلەر.

——سۈرە«ئال ئىمران»(3-سۈرە)، 139-ئايەت

بۇ ئايەتتىكى"ئۈستۈنلۈك قازىنىسىلەر" دېگەن سۆز مۇشۇ دۇنيادىكى ئۈستۈنلۈك قازىنىشنى كۆرسىتىدۇ. چۈنكى ئاخىرەت ئەمەل قىلىدىغان ئورۇن بولماستىن، دۇنيادا قىلغان ئەمەلنىڭ نەتىجىسىنى كۆرىدىغان ئورۇن. شۇڭا، ئۈستۈنلۈك قازىنىشقا تىرىشىش دەل مۇشۇ دۇنيادا بولىدۇ. ھالبۇكى، بۇ ئايەتنىڭ مەزمۇنىنى يۈزەكى چۈشەنگەن بەزى مۇسۇلمانلىرىمىز "ئاللاھ قۇرئاندا ئۈستۈنلۈك قازىنىشقا ئىمانىنى شەرت قىلىپتۇ، ئاللاھقا ئىمانلا كەلتۈرسەك ئورنىمىز يۇقىرى بولىدىكەن، دۇنيادىن بىغەم، بەختلىك ئۆتىدىكەنمىز" دەپ ئاخىرەتنى كۆچەپ تەرغىب قىلىپ، دۇنيانى خۇنۈكلەشتۈرىدۇ، "ئاللاھ ئاخىرەتنى مۇسۇلمانغا ياراتقان، دۇنيانى مۇسۇلمان ئەمەسلەرگە ياراتقان، بۇ دۇنيادا راھەت كۆرگەنلەر ئاخىرەتتە جاپا تارتىدۇ، بۇ دۇنيادا جاپا تارتقانلار ئاخىرەتتە راھەت كۆرىدۇ" دېگەن تەشۋىقاتنى مۇسۇلمانلارنىڭ ئىدىيىسىگە سىڭدۈرۈش ئارقىلىق مۇسۇلمانلارنى دۇنيا ئۈچۈن باش قاتۇرمايدىغان، دۇنيا ئۈچۈن تىرىشمايدىغان بىر ھالەتكە كەلتۈرۈپ قويۇۋاتىدۇ. نەتىجىدە خېلى كۆپ مۇسۇلمانلار ھەر ئىشتا ئۈستۈنلۈك قازانماي، چېكىنىشكە يۈزلىنىپ، ئورنى كۈندىن-كۈنگە

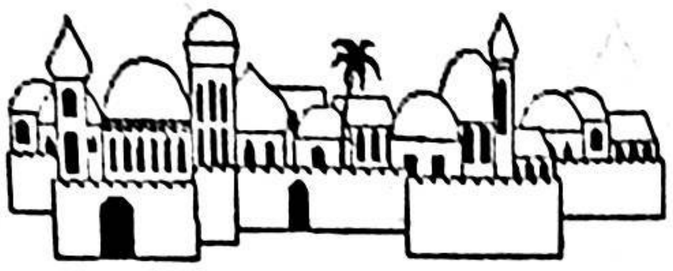

تۆۋەنلەشكە باشلاپ، باشقىلارنى يېتەكلەيدىغان ئىلغارلىقتىن باشقىلار يېتەكلىمىسە يول تاپالمايدىغان پاسسىپلىققا، باشقىلارغا خەيرخاھلىق قىلىدىغان ئېسىلزادىلەردىن باشقىلارنىڭ خەيرخاھلىقىغا موھتاج بولىدىغان بىچارىلەرگە ئايلىنىپ قېلىۋاتىدۇ. جۇملىدىن، ئاللاھقا ئىمان كەلتۈرگىلى مىڭ يىلدىن ئېشىپ، مۇشۇ مىڭ يىل مابەينىدە تارىختا ئاجايىپ مەدەنىيەتلەرنى، دۇنيادا داڭلىق ئالىم، پەيلاسوپلارنى، ياراملىق كىشىلەرنى بارلىققا كەلتۈرگەن ئىلغار ئۇيغۇر خەلقىنىڭ بىر قىسمى يۇقىرىقىدەك تەشۋىقاتلارنىڭ نەتىجىسىدە مەملىكەت بويىچە زەھەر چېكىش، ھاراق ئىچىشتە ئالدىنقى ئورۇندا تۇرىدىغان، زىنا-پاھىشە ۋە ھەر خىل يامان قىلمىشلاردىن ئۆزىنى تارتمايدىغان ئەيدىز كېسىلىنى يۇقتۇرۇۋېلىشتا ئالدىنقى ئورۇندا تۇرىدىغان، باللىرى بىلىمدىن قاچىدىغان، بىكارچىلىقنى قوغلىشىدىغان، ئىش قىلىشنى خالىمايدىغان ھۇرۇن، نادان، جاھىللارنى بارلىققا كەلتۈرىدىغان پاسسىپ ھالەتكە چۈشۈپ قالدى.

مۇسۇلمانلار مۇشۇنداق ئېچىنىشلىق ئەھۋالغا گىرىپتار بولۇپ قالماسلىقى ئۈچۈن ئاخىرەتنى تىلەش بىلەن بىرگە دۇنيادىكى نېسىۋىسىنىمۇ ئۇنتۇپ قالماسلىقى لازىم ئىدى. ئاللاھ بۇنىڭغا ئاگاھلاندۇرۇپ قۇرئاندا مۇنداق دەيدۇ:

ئاللاھ ساڭا بەرگەن بايلىق بىلەن ئاخىرەت يۇرتىنى تىلىگىن، دۇنيادىكى نېسىۋەڭنىمۇ ئۇنتۇمىغىن، ئاللاھ ساڭا ياخشىلىق قىلغاندەك، سەن(ئاللاھنىڭ بەندىلىرىگە) ياخشىلىق قىلغىن.

ـــسۈرە«قەسەس»(28 ـ سۈرە)، 77 ـ ئايەت

ئۆز ۋاقتىدا پەرۋەردىگارىڭ پەرىشتىلەرگە: 'مەن يەر يۈزىدە خەلىپە(يەنى ئورۇنباسار) يارىتىمەن' دېدى. پەرىشتىلەر:'يەر يۈزىدە بۇزۇقچىلىق قىلىدىغان، قان تۆكىدىغان(شەخسنى) خەلىپە قىلامسەن؟ ھالبۇكى بىز بولساق سېنى پاك دەپ مەدھىيىلەيمىز، مۇقەددەس دەپ مەدھىيىلەيمىز' دېدى. ئاللاھ:'مەن ھەقىقەتەن سىلەر بىلمەيدىغان نەرسىلەرنى بىلىمەن' دېدى، ئاللاھ پۈتۈن شەيئىلەرنىڭ ناملىرىنى ئادەمگە ئۆگەتتى، ئاندىن ئۇلارنى پەرىشتىلەرگە كۆرسىتىپ:'(خەلىپە بولۇشقا ئادەمگە قارىغاندا بىز ھەقلىق دەيدىغان قارىشىڭلاردا) راستچىل بولساڭلار، بۇ شەيئىلەرنىڭ ناملىرىنى ماڭا ئېيتىپ بېرىڭلار' دېدى. پەرىشتىلەر:'سېنى(پۈتۈن كەمچىلىكلەردىن) پاك دەپ تونۇيمىز، بىز سەن بىلدۇرگەندىن باشقىنى بىلمەيمىز، ھەقىقەتەن سەن ھەممىنى بىلگۈچىدۇرسەن، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇرسەن' دېدى، ئاللاھ:'ئى ئادەم! ئۇلارغا بۇ نەرسىلەرنىڭ ناملىرىنى ئېيتىپ بەرگىن' دېدى. ئادەم ئۇلارغا بۇ نەرسىلەرنىڭ ناملىرىنى ئېيتىپ بەرگەن چاغدا، ئاللاھ:'مەن سىلەرگە ئاسمانلاردىكى ۋە زېمىندىكى غەيبلەرنى ھەقىقەتەن بىلىپ تۇرىمەن، ئاشكارا

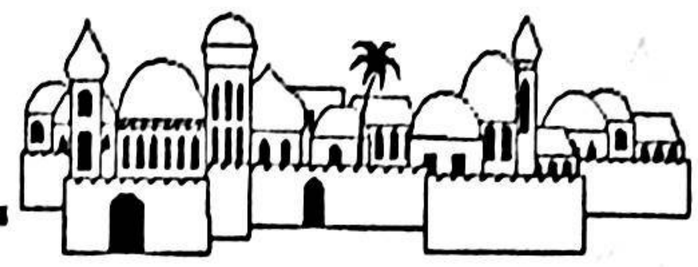

ۋە يوشۇرۇن ئىشىكلارنى بىلىپ تۇرىمەن، دېمىگەنمىدىم، دېدى.

ـــــسۈرە«بەقەرە»(2 ـ سۈرە)، 30 ـ 33 ـ ئايەتلەر

بـۇ ئايەتلـەردە ئاللاھ تائالائىنسانـنىڭ تـەبىئىتىدە قـانخورلۇق، بۇزۇقچىلىققا ئوخشاش پەسكەشلىك بولسىمۇ، تـەرەققىيات ۋە ئالغا ئىلگىرىلەشنىڭ بىرىنچى باسقۇچى بولغـان بىلىم بـۇ پەسكەشلىكنى يوقىتىپ، ئۇنـى شەرەپـكە ئىگـە قىلىدىغانلىقىنى كۆرسىتىپ بەرگەن. بۇ يەردە يەنە شۇ مەزمۇن كۆرسىتىلگەنكى، ئىنسانلار ئاللاھنى مەدھىيىلەش ئارقىلىق ئاخىرەت يۇرتىنى تىلەش بىلەن بىرگە، دۇنيا توغرۇلۇق بىلىملەرنى ئىگىلەش بىلەن دۇنيانى تەرەققي قىلدۇرۇشى لازىم. مانا بۇ ئاللاھنىڭ ئىنسانىنى زېمىندا يارىتىشتىكى زور ھېكمەت بۇنىڭ ئەكسىچە بولسا ئىدى، پەرىشتىلەر: "ئىنساندەك قانخور، بۇزغۇنچىلارنى ياراتماي، بىزدەك ئۆزلىرىنى پاك دەپ مەدھىيىلەيدىغان كىشىلەرنى ياراتسىلا" دېگەندە، ئاللاھ ئەلۋەتتە پەرىشتىلەرنى يارىتاتتى ياكى ئىنساننى پەرىشتە سۈپەت، دۇنياغا قىزىقمايدىغان، داۋاملىق ئاخىرەت ئىشلىرى بىلەن مەشغۇل بولىدىغان قىلىپ يارىتاتتى ھەم ئادەم ئەلەيھىسسالام ئۆزى كەلگۈسىدە ئېھتىياجلىق بولىدىغان بارلىق شەيئىلەرنىڭ ناملىرىنى، خۇسۇسىيىتىنى، ئىشلەتكىلى بولىدىغان ئۇسۇللىرىنى دەپ بەرگەندە، ئاللاھ "مەن سىلەرگە ئاسمانلاردىكى ۋە زېمىندىكى غەيبلەرنى ھەقىقەتەن بىلىپ تۇرىمەن...دېمىگەنمىدىم" دەپ پەرىشتىلەرگە ئادەمدىن پەخىرلىنىش ئىشارىتىنى بەرمەيتتى.

خۇددى ئاللاھ بۇ ئايەتتە بايان قىلغاندەك، ھازىرقى ئەمەلىيەتتە قەيەردە كىشىلەرنىڭ بىلىمى، ئاڭ سەۋىيىسى، دۇنيانى چۈشىنىشى يۇقىرى، ئىقتىسادى ياخشى بولسا قانخورلۇق، بۇزۇقچىلىق ئاز، ئەكسىچە بىلىمسىزلىك، نادانلىق، قالاقلىق، كەمبەغەلچىلىك ئەھۋاللىرى ئېغىر يەرلەردە بولسا، شۇ يەردە قانخورلۇق، بۇزۇقچىلىق كۆپ بولۇۋاتىدۇ. مۇشۇنداق ئەمەلىيەتنى كۆرۈپ تۇرۇپ، "مۇسۇلمانلار ئاخىرەت توغرۇلۇق بىلىم ئىگىلىسە بولىدۇ، دۇنيا توغرۇلۇق بىلىم ئىگىلىسە بولمايدۇ، دۇنيادا غېرىب ئۆتسە بولىدۇ، بايلىققا ئېرىششە بولمايدۇ، باي ئادەمنى ئاللاھ ياخشى كۆرمەيدۇ" دەيدىغان ئادەملەر يوق ئەمەس. يۇقىرىقى ئايەتتىكى"ئاللاھ ساڭا بەرگەن بايلىق بىلەن" دېگەن سۆز مۇسۇلمانلارنىڭ بايلىققا ئېرىششە بولمىدىغانلىقىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ، "ئاخىرەت يۇرتىنى تىلىگىن" دېگەن سۆز بايلىقنى خاتا، ناچار يولدا ئىشلەتمەي، ئاخىرەتتىن ئىبارەت كەلگۈسىدىكى پارلاق ئىستىقبالغا، ھەقىقي بەخت ـ سائادەتكە ئىگە بولغان ئالىي ئورۇنغا ئېرىشىش ئۈچۈن ئاللاھ رازى بولىدىغان، ئاللاھقا يېقىن قىلىدىغان ياخشى ئىشلارغا ئىشلىتىشنىڭ لازىملىقىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ. ئىسلام دىنىدا ئاللاھ ئەڭ رازى بولىدىغان، ئاللاھقا ئەڭ يېقىن قىلىدىغان

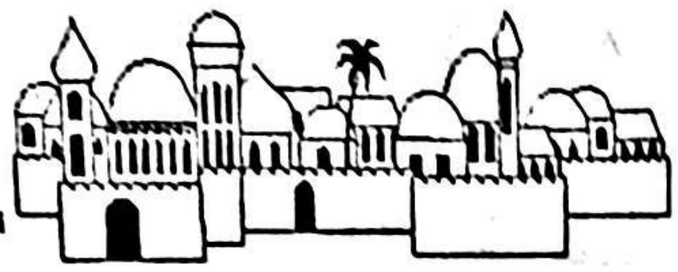

ئەمەل ئىماندۇر، ھەم يۇقىرىدا ئاللاھ دېگەندەك ئىنسانلارنىڭ ئۇستۈنلۈك قازىنىشىغا سەۋەب بولىدىغان ئامىلمۇ يەنىلا ئىماندۇر. لېكىن ئاللاھنىڭ رازىلىقىغا ئېرىشىش، ئاللاھقا يېقىن بولۇش، ھەر قانداق ئىشتا ئۇستۈنلۈك قازىنىپ، بەختكە ئېرىشىش ئۈچۈن "لا ئىلاھە ئىللەللاھۇ مۇھەممەدۇن رەسۇلۇللاھ (ئاللاھتىن باشقا ھېچ ئىلاھ يوق، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئاللاھنىڭ بەرھەق ئەلچىسى)" دېگەن ئىمان كەلىمىسىنى دەپ قويۇش، نامаз ئوقۇپ، روزا تۇتۇپ قويۇش، بېشىغا كۈن چۈششە دۇئا - ئىستىغپار ئوقۇپ قويۇشلا كۇپايە قىلمايدۇ، بەلكى رەسۇلۇللاھ دېگەندەك، ئىماننىڭ شاخچىلىرىنى تولۇق يېتىلدۇرگەندىلا، ئاللاھنىڭ رازىلىقىغا ئېرىشكىلى، ئاللاھقا يېقىن بولغىلى، ھەر قانداق ئىشتا ئۇستۈنلۈك قازىنىپ، بەختكە ئېرىشكىلى بولىدۇ. ئەبۇ ھۇرەيرەدىن رىۋايەت قىلىنغان بىر ھەدىستە رەسۇلۇللاھ ئىماننىڭ شاخچىلىرى توغرۇلۇق مۇنداق دېگەن: "ئىماننىڭ يەتمىش نەچچە شېخى بولىدۇ. بۇ شاخلارنىڭ ئەڭ ئەۋزىلى (ياخشىسى ياكى يۇقىرىسى) (ئاللاھنىڭ بارلىقى ۋە بىرلىكىگە ئىسپات بولىدىغان) لا ئىلاھە ئىللەللاھۇ (يەنى ئاللاھتىن باشقا ھېچ ئىلاھ يوق) دېگەن سۆز، ئەڭ تۆۋىنى (ئادەتتىكىسى) ئازار بېرىدىغان نەرسىنى يولدىن يۆتكىۋېتىش، ھايا قىلىش ئىماننىڭ بىر شېخى" (بۇخارى، مۇسلىم توپلىغان). بۇ ھەدىستىن ئىماننىڭ ئاساسى بولغان ئاللاھنىڭ بارلىقى ۋە بىر ئىكەنلىكىگە ئىشىنىش ئارقىلىق ئىدىيىنى بىرلىككە كەلتۈرۈپ، يۇقىرىقى ئايەتتە دېيىلگەندەك، ئاللاھ ئىنسانىنى ۋە ئىنسان ئېھتىياجلىق بولغان بارلىق نەرسىلەرنى يارىتىپ، ئىنسانغا ئەقىل، بىلىم، سۆزلەش قابىلىيىتى ئاتا قىلىپ، كائىناتتىكى بارلىق نەرسىلەرنى بويسۇندۇرۇپ بېرىش بىلەن، ئىنسانىنىڭ ھۆرمىتىنى ئاشۇرۇشتەك خىسلەتلەر ئارقىلىق ئىنسانغا ياخشىلىق قىلغاندەك، ئىنسانمۇ باشقىلارغا ئاسانلىق، قولايلىق يارىتىپ بېرىدىغان ئىشلار بىلەن شۇغۇللىنىش ئارقىلىق بىر-بىرىگە ياخشىلىق قىلىش پائالىيىتىنى ئومۇملاشتۇرغاندا ھەر دائىم ئىنسان ئاللاھتىن ۋە بىر-بىرىدىن رازى بولىدىغان ياخشى كەيپىيات شەكىللىنىدىغانلىقى، نەتىجىدە بىر ناچار قىلمىشقا دۇچ كەلگەندە ئاللاھتىن ۋە بىر-بىرىدىن ھايا قىلىش ئارقىلىق يامان قىلمىشتىن ئۆزىنى تارتىدىغان ئەخلاقلىق، پەزىلەتلىك، دىيانەتلىك، ئىمانى كامىل مۇسۇلمانلاردىن بولغىلى بولىدىغانلىقىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ. ھەم شۇنى كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇكى، مۇسۇلمانلار ئىمانىنى كامىل قىلىش ئۈچۈن ئىماننىڭ 70 نەچچە شېخىنى تولۇق يېتىلدۇرۇشى لازىم. شۇنداقلا، بۇ شاخلار قانچە تولۇق يېتىلسە شۇنچە كۆپ مېۋە بېرىدىغانلىقىنى، ھەر دائىم ئىماننىڭ مول مېۋىسىنىڭ پايدىسىنى كۆرۈش ئۈچۈن ئاللاھ ئاتا قىلغان ئەقلىنى ئىشقا سېلىپ، ئاللاھ ۋە ئاللاھنىڭ يولىيورۇقى،

چەكلىمسىگە مۇناسىۋەتلىك بىلىملەردىن خەۋەردار قىلىدىغان بىلىملەرنى ئىگىلەش بىلەن بىرگە، ئاللاھنىڭ قۇدرىتىنى نامايان قىلىدىغان، ئىنسانلارنىڭ ئېغىرچىلىقىنى يوقىتىپ، ئىنسانلارغا ئاسانلىق تۇغدۇرۇپ، قۇلايلىق يارىتىپ بېرىدىغان، ئىلىم-پەن بىلىملىرىنىمۇ ئىگىلەشنىڭ لازىملىقىنى تونۇش لازىم. سۈرە «بەقەرە»دە بايان قىلىنغان "ئاللاھ شەيئىلەرنىڭ نامىنى ئۆگەتتى" دېگەن سۆزنى تەپسىرشۇناس ئالىملار كائىناتتىكى شەيئىلەرنىڭ ئىسمى، خۇسۇسىيىتى، ئىشلىتىش ئۇسۇلىنى ئۆگەتتى دەپ تەپسىرلىگەن. مانا بۇ شەيئىلەرنىڭ ئىسمى، خۇسۇسىيىتى، ئىشلىتىش ئۇسۇلىنى ئۆگىتىدىغان بىلىم ئىلىم-پەندۇر. شۇ بىلىمدىن تولۇق خەۋەردار بولغاندا، ھەقىقىي ھايالىق، ئەخلاقلىق، پەزىلەتلىك مۇسۇلمانلاردىن بولغىلى بولىدۇ.

ئىمانىنىڭ تۇپ يىلتىزى، يۈقىرى دەرىجىلىك شېخى بولغان كەلىمە شاھادەتنى ئەتراپلىق چۈشىنىش ئۈچۈن، ھەر دائىم زور كۈچ سەرپ قىلىشقا توغرا كەلسىمۇ، ئەمما تۆۋەن دەرىجىلىك شېخى بولغان ئازار بېرىدىغان نەرسىنى يولدىن يۆتكىۋېتىش دېگەن ھۆكۈمنى ئۆز ۋاقتىدا ھېچ قانچە كۈچ سەرپ قىلماي قارا كۈچ بىلەنلا ھەر قانداق ئادەم ئورۇندىيالايتتى. ئۆز ۋاقتىدىكىدەك، پەن-تېخنىكىدىن ئەسەر بولمىغان، جەمئىيەت تەرەققىي قىلمىغان، ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرى قالاق بىر ۋەزىيەتتە، ئىنسانغا ئازار بېرىدىغان نەرسە يولدىكى تاش، تىكەنگە ئوخشاش نەرسىلەر بولغان بولسا، پەن-تېخنىكا ھازىرقىدەك كۈندىن-كۈنگە تەرەققىي قىلىۋاتقان، ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرى ئىلغارلاشقان بىر ئەھۋالدا، ئىنسانغا ئازار بېرىدىغان نەرسىنىڭ سانى كۆپەيىپ، ئۇنى قارا كۈچ بىلەن يوقىتىش مۇمكىن بولمايدىغان، پەن-تېخنىكا ئارقىلىقلا يوقاتقىلى بولىدىغان بىر ۋەزىيەت شەكىللەندى. ئەينى چاغدىكى قاتناش ئۇسكۇنىلىرى ۋە دېھقانچىلىق سايمانلىرى شۇ ۋاقتىنىڭ ئۆزىگە نىسبەتەن راھەت تۇيۇلغان بولسا، ھازىر ئۇلار ئىنسانغا ئازار بېرىدىغان نەرسىنىڭ قاتارىدىن ئورۇن ئالدى. بۇنى يوقىتىش ئۈچۈن يۈقىرى پەن-تېخنىكا ئارقىلىق زامانىۋى ئاسفالت يوللار، ئىلغار قاتناش ۋە دېھقانچىلىق ئۇسكۇنىلىرىگە ئېھتىياج چۈشتى. رەسۇلۇللاھ مۇشۇنى كۆزدە تۇتۇپ، ئىمانىنىڭ تۆۋەن دەرىجىلىك شېخىنى بايان قىلغاندا، يولدىكى تاش، تىكەنگە ئوخشاش نەرسىلەرنى يۆتكىۋېتىش دەپ مۇئەييەنلەشتۈرمەي، ئازار بېرىدىغان نەرسىنى يۆتكىۋېتىش دەپ مۇتلەقلەشتۈردى. بۇ مەزمۇنلاردىن مۇسۇلمان ئادەم قايسى شارائىت، قايسى ئورۇندا ياشىغان بولسا، شۇ ئورۇن ۋە شارائىتنىڭ تەلىپى بويىچە كىشىلەرگە ئازار بېرىدۇ دەپ قارىغان نەرسىنى يوق قىلىپ، جەمئىيەتكە ماس ھالدا راھەتتىن تولۇق بەھرىمەن بولۇشقا كۈچ چىقىرىش ئىمانىنىڭ بىر شېخىنى يېتىلدۈرگەنلىك بولىدۇ، شۇنداقلا، ئىنساندىكى ئېغىرچىلىقنى

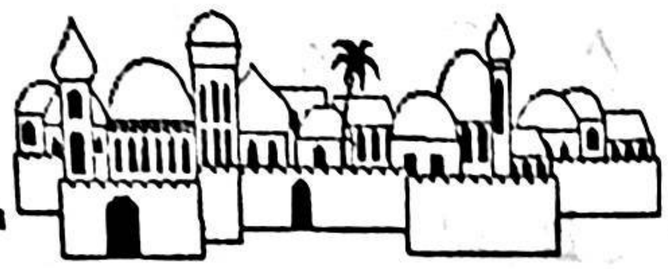

يوقتتىپ، قۇلايلىق شارائىتنى بارلىققا كەلتۈرۈپ، ئاسانلىق يارىتىپ بېرىدىغان پەن-تېخنىكا بىلەن شۇغۇللىنىشمۇ ئىمانىڭ 70 نەچچە شېخىنىڭ بىر قىسمى دېگەن ئۇقۇمنى چۈشەنگىلى بولىدۇ. چۈنكى ھەدىستە يول ئۈستىدىكى تاش، تىكەنگە ئوخشاش ئىنسانغا ئازار بېرىدىغان نەرسىلەرنى يوقتىپ، يولنى تۈزلەپ، كىشىلەرگە ئاسانلىق يارىتىپ بەرگەن ئىشلارنى ئىمانىڭ بىر قىسمى دەپ چۈشەندۈرگەن يەردە، تەرەققىياتنىڭ ئاساسى بولغان پەن-تېخنىكا ئارقىلىق ئىلغار قاتناش ئۈسكۈنىلىرى ۋە ھازىرقىدەك راۋان يوللارنى ياساپ، يولۇچىلارنى يول ئازابىدىن قۇتۇلدۇرۇش، زامانىۋى دېھقانچىلىق ئۈسكۈنىلىرىنى ياساپ، دېھقانلارنى، ھەتتاكى چارۋىلارنى ئەمگەك ئازابىدىن قۇتۇلدۇرۇش، ئۇنىڭدىن باشقا، ئىنسانغا قۇلايلىق يارىتىپ بېرىدىغان ئىلغار ئۈسكۈنىلەرنى بارلىققا كەلتۈرۈپ، ھەر خىل قىيىنچىلىقلارنى ھەل قىلىشمۇ ئىمانىڭ بىر قىسمى بولالمامدۇ؟ ئەلۋەتتە بولىدۇ. بۇ ھەدىستىكى ئىمانىڭ يۇقىرى قاتلىمى بىلەن تۆۋەن قاتلىمىنى بايان قىلىپ، ئوتتۇرا قاتلىمىنى مۇئەييەنلەشتۈرمەسلىكتىكى بىر سەۋەب، ئىنسانغا پايدىلىق، قولايلىق ئىشلارنىڭ داۋاملىق بولۇپ تۇرىدىغانلىقى، پايدىلىق ئىشلارنى كۆپلەپ ۋۇجۇدقا كەلتۈرۈپ، قولايلىق شارائىتنى بەرپا قىلىش ئۈچۈن توختىماي تىرىشچانلىق كۆرسىتىشنىڭ لازىملىقى، شۇ تىرىشچانلىق ئارقىلىق قانچە كۆپ پايدىلىق نەرسىلەرنى بارلىققا كەلتۈرۈپ، ئىنسانلار جەمئىيتىگە كۆپلەپ قۇلايلىق شارائىتلارنى يارىتىپ بەرسە ئىمانىڭ شېخى شۇنچە تولۇقلىنىدىغانلىقى، بۇ شاخلاردىن كۆپلەپ مېۋە ئالغىلى بولىدىغانلىقى، ئىمانىڭ شېخى قانچە تولۇقلىنىپ، بېرىدىغان مېۋىسى قانچە كۆپ بولسا، دۇنيادىن شۇنچە تولۇق لەززەتلىنەلەيدىغانلىقى، ئاخىرەتتە دۇنيادىكى لەززەتتىن نەچچە ھەسسە كۆپ لەززەتكە ئىگە بولىدىغانلىقىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىشتىن ئىبارەت.

ھازىرقى جەمئىيەتتە پەن-تېخنىكا ئارقىلىق بارلىققا كەلگەن ۋە كېلىۋاتقان تەرەققىياتلارنىڭ ئىنسانلارغا قانچىلىك قۇلايلىق شارائىتلارنى ۋە مەنپەئەتلەرنى ئېلىپ كېلىۋاتقانلىقى ھەممىگە مەلۇم. شۇنداقلا، پەن-تېخنىكا ئۈسكۈنىلىرى قانچە ئىلغارلىشىپ، تەرەققىيات يۈكسەلگەنسېرى ئىنسانلارنىڭ دۇنيانىڭ لەززىتىدىن شۇنچە كۆپ ھۇزۇرلىنىۋاتقانلىقىمۇ ھەممىگە مەلۇم. ئايەتتىكى "دۇنيادىكى نېسىۋەڭنىمۇ ئۇنتۇمغىن" دېگەن سۆز ئاللاھ پايدىلىنىشقا رۇخسەت قىلىپ بەرگەن نازۇنېمەتلەرنى ھالال يول، يوللۇق ئۇسۇل بىلەن قولغا كەلتۈرۈپ، دۇنيانىڭ لەززىتىدىن ھۇزۇرلانسا بولىدىغانلىقىغا قارىتىلغان.

مانا بۇ مەزمۇنلار ئىنسانىيەت ئەقىل-پاراسىتىنىڭ مەھسۇلى بولغان پەن-تېخنىكا ئارقىلىق يۈكسەلگەن تەرەققىياتلارنى شەيتانغا باغلاپ: "تەرەققىيات

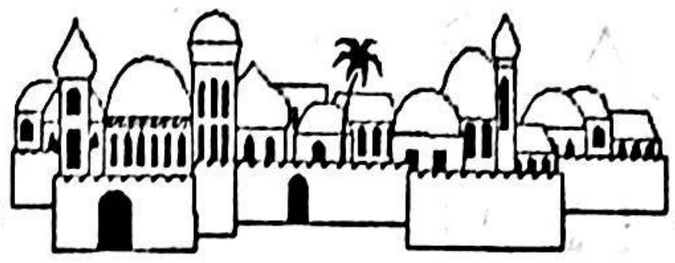

نەتىجىسىدە قولغا كەلگەن سانائەت ئۇسكۇنىلىرىدىن پايدىلىنىش ئاللاھنىڭ ئارزۇسىغا خىلاپ، ئاللاھ نەرسىلەرنى قانداق ياراتقان بولسا ئۆز پېتىچە پايدىلىنىشقا بولىدۇ، ئۆزگەرتىپ پايدىلانسا گۇناھ بولىدۇ"، دېگۈچىلەرگە رەددىيە. چۈنكى «قۇرئان كەرىم»دە ئاللاھ مۇنداق دېگەن:

ئاللاھ يەر يۈزىدىكى ھەممە نەرسىنى سىلەر(نىڭ پايدىلىنىشىڭلار) ئۈچۈن ياراتتى.

ـــسۇرە«بەقەرە»(2 ـ سۇرە)، 29 ـ ئايەت

ھازىر ئىنسانلار پايدىلىنىۋاتقان سانائەت ئۇسكۇنىلىرى ئىنسانلارنىڭ زېمىندىن چىقىدىغان خام ئەشيالارغا ئىش قوشۇشى ئارقىلىق بارلىققا كەلگەن بولۇپ، ئايەتتىكى "يەر يۈزىدىكى ھەممە نەرسە" دېگەن ھۆكۈمنىڭ ئىچىگە ھازىرقى بار ۋە كەلگۈسىدە بارلىققا كېلىدىغان بارلىق سانائەت ئۇسكۇنىلىرى كىرىدۇ. ئايەتتىكى "سىلەرنىڭ پايدىلىنىشىڭلار ئۈچۈن ياراتتى" دېگەن سۆز مۇشۇنداق سانائەت ئۇسكۇنىلىرىدىن پايدىلىنىشقا رۇخسەت، گۇناھ بولمايدۇ دېگەنگە ئىشارەت. كائىناتتىكى نەرسىلەرنى تەبئىي ھالىتىدىن ئۆزگەرتىپ، ئۆزىمىزگە قۇلايلىق قىلىپ پايدىلانساق بولىدىغانلىقى توغرۇلۇق ئاللاھ مۇنداق دەيدۇ:

بىلەمسىلەركى، ئاللاھ ئاسمانلاردىكى ۋە زېمىندىكى ھەممىنى سىلەرگە بويسۇندۇرۇپ بەردى(يەنى سىلەرنىڭ پايدىلىنىشىڭلارغا مۇۋاپىقلاشتۇرۇپ بەردى)، سىلەرگە ئاشكارا ۋە يوشۇرۇن(يەنى ماددىي ۋە مەنىۋى) نېمەتلەرنى كامالەتكە يەتكۈزۈپ بەردى.

ـــسۇرە«لوقمان»(31 ـ سۇرە)، 20 ـ ئايەت

بۇ ئايەتتىكى "بويسۇندۇرۇپ بەردى" دېگەن سۆز كائىناتتىكى نەرسىلەرنىڭ تەبئىي ھالىتىنى ئۆزگەرتىپ پايدىلانسا بولىدىغانلىقىغا پاكىت. "ئاسماندىكى نەرسىلەر" دېگەن سۆز ئىنسانلار ئۆزى تۇرۇۋاتقان زېمىندىكى نەرسىلەردىنلا پايدىلىنىپ قالماستىن، ئەقىل ئىشلىتىپ، تىرىشچانلىق كۆرسەتسە، ئاسماندىكى نەرسىلەردىنمۇ پايدىلىنالايدىغانلىقى ھەم پايدىلانسا بولىدىغانلىقىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ. ئاسمان ۋە زېمىندىكى نەرسىلەردىن پايدىلىنىش پەن ـ تېخنىكا ئارقىلىقلا ۋۇجۇدقا چىقىدۇ. پەن ـ تېخنىكا بولمىسا، ئاسماندىكى نەرسىلەردىن پايدىلىنىش ئەمەس، زېمىندىكى نەرسىلەردىنمۇ تولۇق پايدىلانغىلى بولمايدۇ. يۇقىرىقى مەزمۇنلاردىن ئىسلام دىنىنىڭ ئىلىم ـ پەن ۋە تەرەققىياتنى قوللايدىغانلىقىنى، مۇسۇلمانلارمۇ ئىلىم ـ پەن تەرەققىياتىغا يۈزلەنسە بولىدۇلا ئەمەس، پەن ـ تېخنىكا، تەرەققىياتتا باشقىلارغا ئۇلگە بولۇشىنىڭ لازىملىقىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ. چۈنكى بۇ توغرۇلۇق قۇرئاندا ئاللاھ مۇنداق دېگەن:

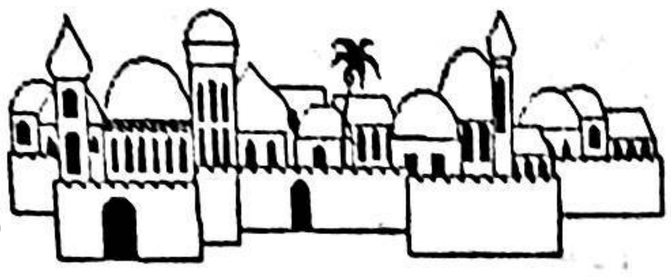

(ئى مۇھەممەد ئۈممىتى)، سىلەر ئىنسانلار مەنپەئىتى ئۈچۈن ئوتتۇرىغا چىقىرىلغان، ياخشىلىققا بۇيرۇپ يامانلىقتىن توسىدىغان، ئاللاھقا ئىمان ئېيتىدىغان ئەلگە ياخشى ئۈممەتسىلەر.

ـــــسۈرە«ئال ئىمران»(3 ـ سۈرە)، 110 ـ ئايەت

دېمەك، پەن ـ تېخنىكا، تەرەققىيات ئىنسانلار جەمئىيىتىنىڭ ھەر قايسى ساھەلىرىدە ئىنسانلارغا ئاسانلىق يارىتىپ بېرىدىغان، ئېغىرچىلىقنى كۆتۈرىدىغان، ئىقتىسادىي ئۈنۈمنى ئاشۇرىدىغان بىر ياخشىلىق. مۇشۇنداق ياخشىلىق بىلەن شۇغۇللىنىش، مۇشۇ ياخشىلىق بىلەن شۇغۇللىنىشقا كىشىلەرنى رىغبەتلەندۈرۈش مۇسۇلمانلارنىڭ مەجبۇرىيىتى. ئەكسىچە كىشىلەرنى نادانلىق، خۇراپاتلىق يولىغا باشلاپ، ئاق ـ قارىنى پەرق ئەتمەي، قالاق ئىشلەپچىقىرىش ئۇسۇلىغا ئېسىلىۋېلىپ، يەل بويى جاپا تارتىپ ئىشلىسىمۇ ئىقتىسادىي ئۈنۈمى تۆۋەن بولۇش بىلەن نامراتلىقتىن قۇتۇلالماسلىق، نەتىجىدە ئوغرىلىق، بۇلاڭچىلىق، زەھەر سېتىش قاتارلىق يامان يولغا مېڭىش ھالىتىنى شەكىللەندۈرۈپ قويۇش يامانلىقتۇر. مۇشۇنداق يامانلىقتىن توسۇش بۇ يامان ئىشلارنى قىلماڭلار دەپ قويۇش بىلەنلا كۇپايە قىلمايدۇ، بەلكى تىرىشچانلىق كۆرسىتىپ، قۇرئان، ھەدىسنى ئوبدان تەتقىق قىلىپ، ۋەزىيەتنى توغرا مۆلچەرلەپ، يامان ئىشلارنىڭ سەۋەبىنى تۇگىتىشكە كۈچ چىقىرىپ، مۇسۇلمانلارنى تىرىشچان، ئەمگەكچان، ئىجادچىل، قەيسەر بولۇشقا يېتەكلەش ئىسلام ئەقىدىلىرىگە ئەمەل قىلغانلىق ۋە ھەقىقىي يامانلىقتىن توسقانلىق بولىدۇ. پەن ـ تېخنىكا ۋە تەرەققىياتنىكى مەقسەت: ئاز كۈچ بىلەن كۆپ ئۈنۈم يارىتىپ، ئىقتىسادىي كىرىمنى ئاشۇرۇپ، ھاللىق سەۋىيە بەرپا قىلىش ئارقىلىق تۇرمۇشنى پاراۋان، ھاياتنى بەختلىك ئۆتكۈزۈشتىن ئىبارەت. ئىسلام دىنى تۇرمۇشنى پاراۋان، ھاياتنى بەختلىك ئۆتكۈزۈشنى تەرغىب قىلىدۇ. بۇ توغرۇلۇق ئاللاھ قۇرئاندا مۇنداق دەيدۇ:

بەزى كىشىلەر:"ئى پەرۋەردىگارىمىز! بىزگە(نېسىۋىمىزنى) بۇ دۇنيادىلا بەرگىن" دەيدۇ. ھالبۇكى، ئۇنىڭغا ئاخىرەتتە(ياخشىلىقتىن) ھېچ نېسىۋە يوقتۇر. بەزى كىشىلەر:"پەرۋەردىگارىمىز! بىزگە بۇ دۇنيادا ياخشىلىق ئاتا قىلغىن، ئاخىرەتتىمۇ ياخشىلىق ئاتا قىلغىن، بىزنى دوزاخ ئازابىدىن ساقلىغىن"دەيدۇ. ئەنە شۇلار ئۆزلىرى قىلغان ئەمەللىرىنىڭ مول مېۋىسىنى كۆرىدۇ. ئاللاھنىڭ ھېساب ئېلىشى تېزدۇر(يەنى شۇنچە كۆپ خالايىقتىن قىسقا ۋاقىتتا ھېساب ئېلىپ بولىدۇ).

ـــــسۈرە«بەقەرە»(2 ـ سۈرە)، 200 — 201 ـ ئايەتلەر

بۇ ئايەتلەردىن مۇسۇلمان ئادەم دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە پاراۋان، بەختلىك تۇرمۇشقا ئىگە بولۇش ئۈچۈن تىرىشچانلىق كۆرسىتىش كېرەك دېگەن

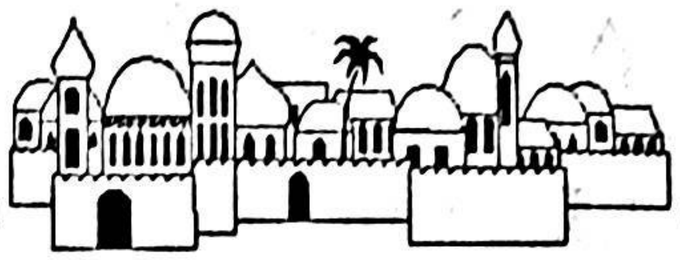

مەزمۇننى چۈشەنگىلى بولىدۇ.

پاراۋان، بەختلىك تۇرمۇشقا ئىگە بولۇش ئۈچۈن ياخشى ئەمەلگە يېتەكلەيدىغان پايدىلىق ئىلمنى ئىگىلەش كېرەك، بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ:

ھېكمەتنى(يەنى ياخشى ئەمەلگە يېتەكلەيدىغان پايدىلىق ئىلمنى)خالىغان بەندىسىگە ئاتا قىلىدۇ؛ ھېكمەت ئاتا قىلىنغان ئادەمگە كۆپ ياخشىلىق ئاتا قىلىنغان بولىدۇ. پەقەت ئەقىللىق ئادەملەرلا بۇنىڭدىن پەند-نەسىھەت ئالىدۇ.

——سۈرە«بەقەرە»(2-سۈرە)، 269-ئايەت

شۇنداقلا، ھالال كەسىپ بىلەن شۇغۇللىنىش كېرەك. ھالال كەسىپ بىلەن شۇغۇللىنىش توغرۇلۇق رەسۇلۇللاھ مۇنداق دېگەن: ئابدۇللا رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رەسۇلۇللاھنىڭ مۇنداق دېگەنلىكى رىۋايەت قىلىنىدۇ:"ھالال كەسىپ تەلەپ قىلىش پەرزىدىن كېيىن يەنە بىر پەرزدۇر"(بەيھەقى توپلىغان). بۇ ھەدىستە ئاخىرەتتە جەننەتكە ئېرىشىشكە سەۋەب بولىدىغان بەش پەرزدىن باشقا دۇنيادا يۈزىنى يورۇق قىلىدىغان، ياخشى تۇرمۇشقا ئىگە قىلىدىغان ھالال كەسىپ بىلەن شۇغۇللىنىشنىڭ پەرز ئىكەنلىكى بايان قىلىنىدۇ. يۇقىرىقى ئايەت، ھەدىستە دېيىلگەندەك ياخشى ئەمەلگە يېتەكلەيدىغان پايدىلىق بىلىم ۋە بىرەر ھالال كەسىپ بىلەن شۇغۇللانماي تۇرۇپ "مېنىڭ بىلىملىك، بىلىمسىز، باي-كەمبەغەل بولۇشۇم پېشانەمگە پۈتۈلگەن، ئەگەر ئاللاھ بىلىملىك، باي بولۇشقا تەقدىر قىلغان بولسا، ئۆيدە يېتىۋالساممۇ بەربىر بىلىملىك، باي بولىمەن، ئەگەر بىلىمسىز، كەمبەغەل بولۇشقا تەقدىر قىلىنغان بولسام، كېچە-كۈندۈز تىرىشساممۇ، ئىشلىسەممۇ بىلىمسىز، كەمبەغەل بولىمەن، شۇڭا پېشانەمگە پۈتۈلگەننى كۆرىمەن" دەپ ھۇرۇنلۇق قىلىپ يېتىۋېلىش تەقدىرنى تەتۈر چۈشەنگەنلىك ھەم ئىسلام ئەقىدىلىرىگە خىلاپ.

ئۆمەر ئىبنى خەتتاب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ دەۋرىدە بىر ئوغرى ئۆمەر ئىبنى خەتتابنىڭ ئالدىغا ئېلىپ كېلىنىپتۇ. ئۇنىڭدىن:"نېمىشقا ئوغرىلىق قىلدىڭ؟" دەپ سورىغان ئىكەن، ئۇ:"ئاللاھ تائالا پېشانەمگە مۇشۇنداق قىلىشنى پۈتۈپتىكەن" دەپ جاۋاب بېرىپتۇ. ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئوغرىنىڭ قولىنى كېسىپ يەنە دەررە بىلەن ئۇرۇشقا بۇيرۇپتۇ، ئەتراپتىكىلەر ئەجەبلىنىپ، قولىنى كېسىش ئوغرىلىقنىڭ جازاسى ئۇچۇن، يەنە نېمىشقا دەررە بىلەن ئۇرىدۇ؟ دېيىشىپتۇ. ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ چۈشەندۈرۈپ:"قولىنى كېسىش ئوغرىلىق قىلغانلىقى ئۇچۇن، دەررە بولسا ئاللاھقا يالغانىنى چاپلىغانلىقى ئۇچۇن" دەپتۇ.

ئۆمەر ئىبنى خەتتاب مەدىنىدىن شامغا يۈرۈش قىلىپ، سەرىغ دېگەن جايغا كەلگەندە شامدا ۋابا تارالغانلىقى، نۇرغۇن كىشىلەرنىڭ ئۆلۈپ

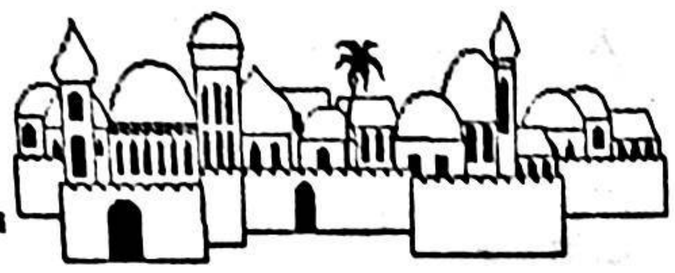

كېتىۋاتقانلىقى ھەققىدە خەۋەر كەپتۇ. ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ داۋاملىق يۈرۈش قىلىپ شامغا كىرىش ياكى كەينىگە قايتىپ كېتىش ھەققىدە ساھابىلەر بىلەن مەسلىھەتلىشىپ، قايتىپ كېتىش قارار قىلىنىپتۇ. ساھابىلەردىن ئەبۇ ئۇبەيدە جەرراھ:"ئى ئۆمەر، ئاللاھنىڭ پۈتكەن تەقدىرىدىن قاچامسەن" دېگەندە، ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ: "مۇشۇ گەپنى سەندىن باشقا بىرى دېسە ئەجەبلەنمەس ئىدىم. شۇنداق، ئاللاھنىڭ تەقدىرىدىن يەنە ئاللاھنىڭ تەقدىرىگە قاچمىز. ئەگەر بىر كىشى دەريا ۋادىسىغا بارسا، دەريانىڭ بىر تەرىپى ئوتلاق، يەنە بىر تەرىپى گىياھ ئۈنمەس قاقاس يەر بولسا، ئوتلاقتا پادىلىرىنى باققان كىشىمۇ ئاللاھنىڭ تەقدىرى بىلەن، قاقاس يەردە پادىلىرىنى باققان كىشىمۇ ئاللاھنىڭ تەقدىرى بىلەن باققان بولىدۇ" دەپ جاۋاب بەرگەن. ساھابە ئابدۇرەھمان ئىبنى ئەۋف رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئۆمەر ئىبنى خەتتابقا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ۋابا تارقالغان جاي ھەققىدە ئېيتقان:"ئەگەر ۋابا تارقالغان جايدا بولساڭلار ئۇ يەردىن چىقىپ كەتمەڭلار، ئەگەر باشقا يەردە بولساڭلار ۋابا تارقالغان جايغا بارماڭلار" دېگەن ھەدىسنى يەتكۈزگەندە ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ناھايىتى خوش بولغان.

ھەدىستە ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئۆزىنىڭ توغرا تەقدىر ئەقىدىسى بىلەن ھەممە خىل ھالەتنىڭ ئاللاھنىڭ ھۆكۈم قىلغان ئىلمىي ئەزەلىيسىدە مەلۇملۇق بولغان تەقدىر ئىكەنلىكىنى، ۋابا كېسىلىگە دۇچ كېلىشتەك تەقدىر ئالدىدا ئۇنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن تەدبىر قىلىشىمۇ ئاللاھنىڭ تەقدىرى ئىكەنلىكىنى، پادىلىرىنى قاقاس يەردىن ئوتلاققا يۆتكىگەن كىشىنىڭ ئاللاھنىڭ بىر خىل تەقدىرىدىن يەنە بىر خىل تەقدىرىگە كۆچۈرىدىغانلىقىنى كۆرسىتىپ بەرگەن. پېشانىمىزگە بىلىنمىگەن، باي بولۇش پۈتۈلگەنمۇ ياكى بىلىنمىگەن، كەمبەغەل بولۇش پۈتۈلگەنمۇ؟ ئۇ بىزگە نامەلۇم، لېكىن بىلىنمىگەنلىك، كەمبەغەللىكىنىڭ يوللىرى ئەقىل يۈرگۈزمەسلىك، تىرىشماسلىق، چارە ـ تەدبىر قىلماسلىق، ئىزدەنمەسلىك قاتارلىق ھۆرۈنلۈق قىلمىشلىرى ئىكەنلىكى بىزگە مەلۇم. شۇنىڭدەك بىلىم، بايلىقنىڭ يوللىرى ئەقىل يۈرگۈزۈش، تىرىشىش، چارە ـ تەدبىر قىلىش، ئىزدىنىش ئارقىلىق تېپىلىدىغانلىقىمۇ بىزگە مەلۇم. شۇڭا بىز ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ تەقدىر توغرىسىدىكى يۇقىرىقى يەكۈننى ئەتراپلىق مۇلاھىزە قىلمىشىمىز، ھورۇنلۇقىمىزغا تەقدىرنى باھانە قىلىپ، بىلىمسىز، يوقسۇل بولۇپ قېلىپ خارلانساق، تۇرمۇشتا قىينالساق ئۆزىمىزنىڭ ھورۇنلىقىدىن كۆرمەي، "مەن ئاللاھقا ئىشەنسەم ھەممە رىزىقنى ئاللاھ بېرىدىغان، ئاللاھ ئەزىز قىلىدىغان، خار قىلىدىغان تۇرسا، ماڭا نېمىشقا رىزىق بەرمەيدۇ؟ مېنى نېمىشقا ئەزىز قىلماي خار قىلىدۇ؟..." دەپ ئاللاھتىن ئاغرىنىپ، "پالانى بولمىغان بولسا، ئۇ تاپقان

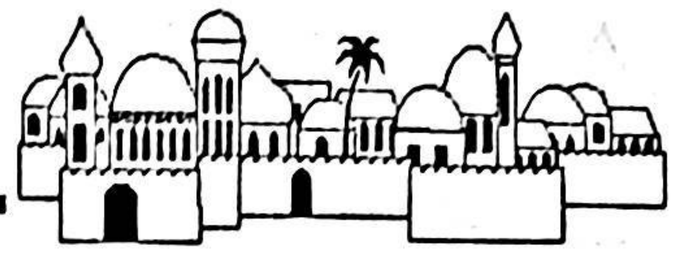

بايلىقنى مەن تاپاتتىم، ھازىر مەن تاپىدىغان بايلىقنى ئۇ تېپىۋالدى" دەپ باشقىلاردىن ئاغرىنىپ، ئۆمرىنى ھەسرەت ـ شىكايەت ئارقىلىق يامانلاش بىلەنلا ئۆتكۈزىدىغان بىچارىلىكنى تاشلاپ، ئەقلىمىزنى ئىشلىتىپ، داۋاملىق ئىزدىنىپ، يولۇققان ئوڭۇشسىزلىقلارغا تەدبىر قوللىنىپ، تىرىشچانلىق كۆرسىتىش ئارقىلىق ئۆزىمىزنىڭ بىلىمسىز، نادان، كەمبەغەل، غېرىب ، بىچارە ھالىتىمىزنى ئۆزگەرتىشىمىز كېرەك. ئۆز ھالىمىزنى ئۆزىمىز ئۆزگەرتمىسەك، نەتىجىدە تېخىمۇ نادانلىشىپ، پېقىرلىشىپ، غېرىبلىق بېسىپ، دۇنياغا تۆرەلگەنگە مىڭ پۇشايمان قىلىدىغان ئەھۋال يۈز بېرىدۇ. ئاللاھ بۇ توغرۇلۇق مۇنداق دەيدۇ:

ھەر قانداق بىر قەۋم ئۆزىنىڭ ئەھۋالىنى ئۆزگەرتمىگۈچە ئاللاھ ئۇلارنىڭ ئەھۋالىنى ئۆزگەرتمەيدۇ.

ـــسۈرە«رەئد»(13 ـ سۈرە)، 11 ـ ئايەت

ھازىر يۇقىرىدىكى ئايەت ۋە ھەدىسنىڭ مەزمۇنىغا ئاساسەن تەرەققىياتقا ماسلىشىپ، ۋەزىيەتنى توغرا مۆلچەرلەپ، ئىزدىنىش، تىرىشچانلىق كۆرسىتىش ئارقىلىق بىلىمسىزلىك، نادانلىق، كەمبەغەللىك ھالىتىنى ئۆزگەرتىپ، بىلىم، ئىقتىساد ۋە باشقا ساھەلەردە زور ئۈتۈق قازانغان كىشىلەر بارلىققا كەلمەكتە. بۇ ئۈتۈق قازانغان كىشىلەر باشقىلارغا نىسبەتەن ئاز پىرسەنتنى تەشكىل قىلغاچقا، ئۇلار خەلقىمىزنىڭ بىلىمسىز، نادان، كەمبەغەل ھالىتىنى ئۆزگەرتىپ، دەۋر بىلەن تەڭ ئىلگىرىلەپ، ئومۇمىيۈزلۈك تەرەققىياتقا يۈزلىنىش ئېھتىياجىدىن تولۇق چىقىپ بولالىشى ناتايىن. شۇنىڭ ئۈچۈن، بۈنىڭدىن كېيىن ئۈتۈق قازانغۇچىلارنىڭ تېخىمۇ كۆپلەپ چىقىشى، ئۈتۈق قازانغۇچىلار قازانغان ئۈتۈقنى قولدىن بەرمەسلىكى، ئۆزئارا ئىتتىپاقلىقنى كۈچەيتىپ، خەلقى ئۈچۈن كۆپلەپ ياخشى ئىش قىلىپ بېرىشى كېرەك. ئەلۋەتتە، ئۈتۈق قازانغۇچىلارنىڭ كۆپىنچىسى شۇنداق قىلىۋاتىدۇ، بىراق ئاز بىر قىسمى ئازراق ئۈتۈق قازىنىپلا غادىيىۋېلىپ، ئۆز خەلقىنى كەمستىدىغان، بۇ خەقنى مىڭ يۆلىسىمۇ يەنىلا تۇرۇشى شۇ دەيدىغان، كىشىلەرنى ئىشقا سېلىپ ئىش ھەققىنى بەرمەيدىغان، بۇمۇ ماڭا ئوخشاش روناق تاپسۇن دېمەي، "تېخىمۇ نادانلاشسۇن، پېقىرلاشسۇن، روناق تاپسا مېنىڭ بىلەن ئۆزەكگە سوقۇشتۇرىدۇ، مەنلا ئالدىنقى ئورۇندا تۇرايي، باشقىلار ئالدىمغا ئۆتۈۋالمسۇن" دېگەن نىيەتتە ئىقتىسادنى بەتخەجلىك بىلەن خەجلىسە خەجلەيدىكەن، بىر ئادەمگە نەپ بەرمەيدىغان پاسسىپ ھالەتتە تۇرۇۋاتماقتا. مانا بۇ ئاللاھ يۇقىرىدا دېگەندەك، ئاللاھنىڭ بەرگەن نېمەتلىرىگە تۇزكورلۇق قىلىپ، گۇناھقا چۆمگەنلىك. ئەگەر ئۈتۈق قازانغۇچىلاردا ئىنساپ يوق، باشقىلاردا تىرىشچانلىق يوق بولۇشتەك ناچار قىلمىشلار داۋاملىشىدىغان بولسا، ئاللاھ بەرگەن نېمەتلەردىن قۇرۇق قېلىپ، پېقىرلىك، بىچارىلىكتىن

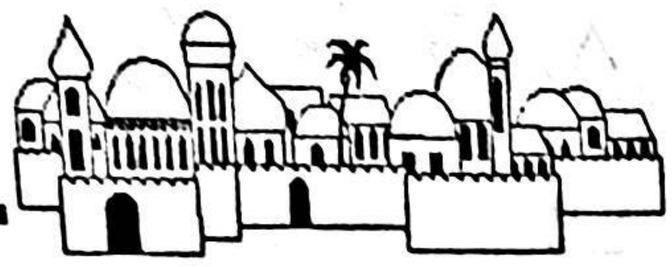

قۇتۇلالمايمىز. ھازىر بىر قىسىم ئۇتۇق قازانغۇچىلىرىمىز شۇ سەۋەب بىلەن ۋەيران بولۇپ بىچارىلەرگە ئايلىنىۋاتقان ئەھۋالنۇ كۆرۈلۈۋاتىدۇ. بىچارىلىشىپ، بېشىغا كۈن چۈشكەنسېرى بىر دەم نامان ئوقۇپ، تەۋبە ـ ئىستىغپار ئېيتىپ قويىدىغان، بىر دەم ئاتا ـ بوۋىلىرىمىزنىڭ تارىخىنى ئەسلەپ ئۆلارىدىن رەنجىيدىغان، بىر دەم بىز مۇسۇلمان بولغانلىقتىن مۇشۇنداق كۈنگە قاپتىمىز دەپ تەتۈر تەشۋىق قىلىپ، كىشىلەرنىڭ مىللىي، دىنىي قىزغىنلىقىغا سوغۇق سۇ سېپىدىغان مىجەزى تۇراقسىز كىشىلەر خەلقىمىزنىڭ ھەر تەرەپتىن تەرەققىي قىلىشىغا توسالغۇ بولۇۋاتىدۇ. مۇشۇنداق تۇراقسىز، تۇتۇرۇقسىز مىجەزگە گىرىپتار بولماسلىق ئۈچۈن، قولدا بارنى بۇزۇپ چاچماسلىق، ئىقتىسادچىل، تىرىشچان بولۇش، باشقىلارنى ئۆزىدەك بولۇشقا يېتەكلەش، ئاللاھ بۇيرۇغان ئىشلارنىمۇ ھەر دائىم ئۆز ۋاقتىدا ئورۇندايدىغان، ئۆز تۇرمۇشىنىمۇ نورمال ئېلىپ ماڭىدىغان تۇراقلىق مىجەزنى يېتىلدۈرۈش كېرەك. بىزنىڭ ئاتا ـ بوۋىلىرىمىز ئۆز ۋاقتىدا پۈتۈن كۈچى بىلەن تىرىشقان، شۇڭا بىزنىڭ ئۆلاردىن رەنجىيدىغانغا ھەققىمىز يوق. بىز مۇسۇلمان بولۇپ، «قۇرئان كەرىم» ۋە رەسۇلۇللاھنىڭ ھەدىسلىرى بىز ئۈيغۇرلارنىڭ ئارىسىدا تەشۋىق قىلىنىۋاتقىلى مىڭ يىلدىن ئاشتى. «قۇرئان كەرىم» ۋە ھەدىستە مەن يۇقىرىدا بايان قىلغاندەك ئۇتۇق قازىنىش، تەرەققىي قىلىش، بەختلىك كۈنگە ئىگە بولۇش توغرۇلۇق ھۆكۈملەر تەپسىلىي بايان قىلىنغان. ئۆتمۈشتە مۇشۇ ھۆكۈم بويىچە يول تۇتۇپ ماڭغان ئاتا ـ بوۋىلىرىمىز ئاجايىپ تارىخلارنى بارلىققا كەلتۈرگەن. مۇشۇ ھۆكۈملەر بويىچە ئىش ئېلىپ بارمىغان بولساق، ئەجدادلىرىمىزنىڭ ئەۋلادلىرى بولغان بىزمۇ ئاللاھ بۇيرۇسا شۇ تارىخنى بارلىققا كەلتۈرەلەيمىز. شۇڭا بىزنىڭ ئىسلام دىنىدىن رەنجىشكە، مۇسۇلمان بولغانلىقىمىزدىن ئەپسۇسلىنىشقا قىلچە ئاساسىمىز يوق. بىزگە بىردىنبىر چىقىش يولى قۇرئان ۋە ھەدىسنىڭ مەزمۇنىنى ئوبدان ئۆزلەشتۈرۈپ، تىرىشچان، ئەمەلىيەتچىل بولۇپ، بىلىم ـ تېخنىكا، ئەقىلدىن ئىبارەت سۈدا ئاقمايدىغان، ئوتتا كۆيمەيدىغان، ئوغرى ئالالمايدىغان چوڭ بايلىقنى قولغا كەلتۈرۈشتىن ئىبارەت.

ئاللاھ ھەممىزنى بىلىملىك، تىرىشچان، ئىقتىسادچىل بولۇپ، دەۋر بىلەن تەڭ ئىلگىرىلەپ، ھاللىق سەۋىيىگە تېزرەك يېتىش ئارقىلىق بەختكە ئېرىشىشكە نىسىپ قىلغاي!ـــ ئامىن!

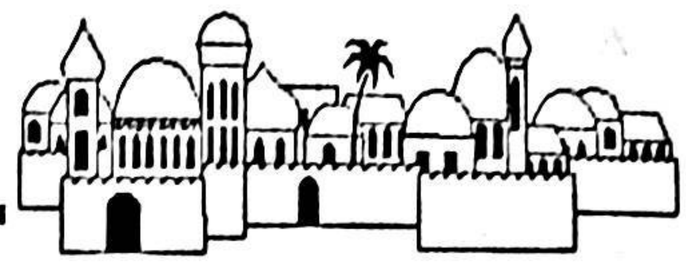

بايلىقنى مەن تاپاتتىم، ھازىر مەن تاپىدىغان بايلىقنى ئۇ تېپىۋالدى" دەپ باشقىلاردىن ئاغرىنىپ، ئۆمرىنى ھەسرەت-شىكايەت ئارقىلىق يامانلاش بىلەنلا ئۆتكۈزىدىغان بىچارىلىكنى تاشلاپ، ئەقلىمىزنى ئىشلىتىپ، داۋاملىق ئىزدىنىپ، يولۇققان ئوڭۇشسىزلىقلارغا تەدبىر قوللىنىپ، تىرىشچانلىق كۆرسىتىش ئارقىلىق ئۆزىمىزنىڭ بىلىمسىز، نادان، كەمبەغەل، غېرىب ، بىچارە ھالىتىمىزنى ئۆزگەرتىشىمىز كېرەك. ئۆز ھالىمىزنى ئۆزىمىز ئۆزگەرتمىسەك، نەتىجىدە تېخىمۇ نادانلىشىپ، پېقىرلىشىپ، غېرىبلىق بېسىپ، دۇنياغا تۆرەلگەنگە مىڭ پۇشايمان قىلىدىغان ئەھۋال يۈز بېرىدۇ. ئاللاھ بۇ توغرۇلۇق مۇنداق دەيدۇ:

ھەر قانداق بىر قەۋم ئۆزىنىڭ ئەھۋالىنى ئۆزگەرتمىگۈچە ئاللاھ ئۇلارنىڭ ئەھۋالىنى ئۆزگەرتمەيدۇ.

——سۈرە«رەئد»(13-سۈرە)، 11-ئايەت

ھازىر يۇقىرىدىكى ئايەت ۋە ھەدىسنىڭ مەزمۇنىغا ئاساسەن تەرەققىياتقا ماسلىشىپ، ۋەزىيەتنى توغرا مۆلچەرلەپ، ئىزدىنىش، تىرىشچانلىق كۆرسىتىش ئارقىلىق بىلىمسىزلىك، نادانلىق، كەمبەغەللىك ھالىتىنى ئۆزگەرتىپ، بىلىم، ئىقتىساد ۋە باشقا ساھەلەردە زور ئۇتۇق قازانغان كىشىلەر بارلىققا كەلمەكتە. بۇ ئۇتۇق قازانغان كىشىلەر باشقىلارغا نىسبەتەن ئاز پىرسەنتنى تەشكىل قىلغاچقا، ئۇلار خەلقىمىزنىڭ بىلىمسىز، نادان، كەمبەغەل ھالىتىنى ئۆزگەرتىپ، دەۋر بىلەن تەڭ ئىلگىرىلەپ، ئومۇمىيۈزلۈك تەرەققىياتقا يۈزلىنىش ئېھتىياجىدىن تولۇق چىقىپ بولالىشى ناتايىن. شۇنىڭ ئۈچۈن، بۇنىڭدىن كېيىن ئۇتۇق قازانغۇچىلارنىڭ تېخىمۇ كۆپلەپ چىقىشى، ئۇتۇق قازانغۇچىلار قازانغان ئۇتۇقىنى قولدىن بەرمەسلىكى، ئۆزئارا ئىتتىپاقلىقنى كۈچەيتىپ، خەلقى ئۈچۈن كۆپلەپ ياخشى ئىش قىلىپ بېرىشى كېرەك. ئەلۋەتتە، ئۇتۇق قازانغۇچىلارنىڭ كۆپىنچىسى شۇنداق قىلىۋاتىدۇ، بىراق ئاز بىر قىسمى ئازراق ئۇتۇق قازىنىپلا غادىيىۋېلىپ، ئۆز خەلقىنى كەمستىدىغان، بۇ خەقنى مىڭ يۆلىسىمۇ يەنىلا تۇرۇشى شۇ دەيدىغان، كىشىلەرنى ئىشقا سېلىپ ئىش ھەققىنى بەرمەيدىغان، بۇمۇ ماڭا ئوخشاش روناق تاپسۇن دېمەي، "تېخىمۇ نادانلاشسۇن، پېقىرلاشسۇن، روناق تاپسا مېنىڭ بىلەن ئۆزەكتىگە سوقۇشتۇرىدۇ، مەنلا ئالدىنقى ئورۇندا تۇرای، باشقىلار ئالدىمغا ئۆتۈۋالمىسۇن" دېگەن نىيەتتە ئىقتىسادنى بەتخەجلىك بىلەن خەجلىسە خەجلەيدىكەن، بىر ئادەمگە نەپ بەرمەيدىغان پاسسىپ ھالەتتە تۇرۇۋاتماقتا. مانا بۇ ئاللاھ يۇقىرىدا دېگەندەك، ئاللاھنىڭ بەرگەن نېمەتلىرىگە تۇزكورلۇق قىلىپ، گۇناھقا چۆمگەنلىك. ئەگەر ئۇتۇق قازانغۇچىلاردا ئىنساپ يوق، باشقىلاردا تىرىشچانلىق يوق بولۇشتەك ناچار قىلمىشلار داۋاملىشىدىغان بولسا، ئاللاھ بەرگەن نېمەتلەردىن قۇرۇق قېلىپ، پېقىرلىك، بىچارىلىكتىن

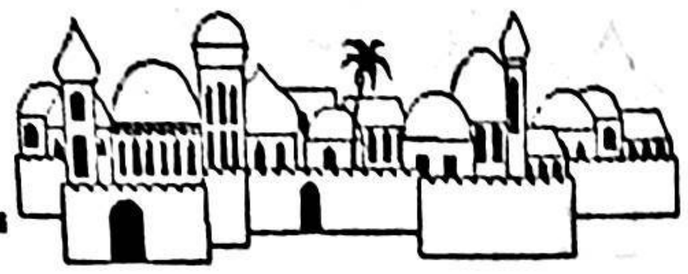

قۇتۇلالمايمىز. ھازىر بىر قىسىم ئۇتۇق قازانغۇچىلىرىمىز شۇ سەۋەب بىلەن ۋەيران بولۇپ بىچارىلەرگە ئايلىنىۋاتقان ئەھۋالنۇ كۆرۈلۈۋاتىدۇ. بىچارىلىشىپ، بېشىغا كۈن چۈشكەنسېرى بىر دەم نامار ئوقۇپ، تەۋبە - ئىستىغپار ئېيتىپ قويىدىغان، بىر دەم ئاتا - بوۋىلىرىمىزنىڭ تارىخىنى ئەسلەپ ئۇلاردىن رەنجىيدىغان، بىر دەم بىز مۇسۇلمان بولغانلىقتىن مۇشۇنداق كۈنگە قاپتىمىز دەپ تەتۈر تەشۋىق قىلىپ، كىشىلەرنىڭ مىللىي، دىنىي قىزغىنلىقىغا سوغۇق سۇ سېپىدىغان مەزىي تۇراقسىز كىشىلەر خەلقىمىزنىڭ ھەر تەرەپتىن تەرەققىي قىلىشىغا توسالغۇ بولۇۋاتىدۇ. مۇشۇنداق تۇراقسىز، تۇتۇرۇقسىز مەزگىلە گىرىپتار بولماسلىق ئۈچۈن، قولدا بارنى بۇزۇپ چاچماسلىق، ئىقتىسادچىل، تىرىشچان بولۇش، باشقىلارنى ئۆزىدەك بولۇشقا يېتەكلەش، ئاللاھ بۇيرۇغان ئىشلارنىمۇ ھەر دائىم ئۆز ۋاقتىدا ئورۇندايدىغان، ئۆز تۇرمۇشىنىمۇ نورمال ئېلىپ ماڭىدىغان تۇراقلىق مەجەزنى يېتىلدۇرۇش كېرەك. بىزنىڭ ئاتا - بوۋىلىرىمىز ئۆز ۋاقتىدا پۈتۈن كۈچى بىلەن تىرىشقان، شۇڭا بىزنىڭ ئۇلاردىن رەنجىيدىغانغا ھەققىمىز يوق. بىز مۇسۇلمان بولۇپ، «قۇرئان كەرىم» ۋە رەسۇلۇللاھنىڭ ھەدىسلىرى بىز ئۈيغۇرلارنىڭ ئارىسىدا تەشۋىق قىلىنۇاتقىلى مىڭ يىلدىن ئاشتى. «قۇرئان كەرىم» ۋە ھەدىستە مەن يۇقىرىدا بايان قىلغاندەك ئۇتۇق قازىنىش، تەرەققىي قىلىش، بەختلىك كۈنگە ئىگە بولۇش توغرۇلۇق ھۆكۈملەر تەپسىلىي بايان قىلىنغان. ئۆتمۈشتە مۇشۇ ھۆكۈم بويىچە يول تۇتۇپ ماڭغان ئاتا - بوۋىلىرىمىز ئاجايىپ تارىخلارنى بارلىققا كەلتۈرگەن. مۇشۇ ھۆكۈملەر بويىچە ئىش ئېلىپ بارىدىغان بولساق، ئەجدادلىرىمىزنىڭ ئەۋلادلىرى بولغان بىزمۇ ئاللاھ بۇيرۇسا شۇ تارىخنى بارلىققا كەلتۈرەلەيمىز. شۇڭا بىزنىڭ ئىسلام دىنىدىن رەنجىشكە، مۇسۇلمان بولغانلىقىمىزدىن ئەپسۇسلىنىشقا قىلچە ئاساسىمىز يوق. بىزگە بىردىنبىر چىقىش يولى قۇرئان ۋە ھەدىسنىڭ مەزمۇنىنى ئوبدان ئۆزلەشتۈرۈپ، تىرىشچان، ئەمەلىيەتچىل بولۇپ، بىلىم - تېخنىكا، ئەقىلدىن ئىبارەت سۇدا ئاقمايدىغان، ئوتتا كۆيمەيدىغان، ئوغرى ئالالمايدىغان چوڭ بايلىقنى قولغا كەلتۈرۈشتىن ئىبارەت.

ئاللاھ ھەممىزنى بىلىملىك، تىرىشچان، ئىقتىسادچىل بولۇپ، دەۋر بىلەن تەڭ ئىلگىرىلەپ، ھاللىق سەۋىيىگە تېزرەك يېتىش ئارقىلىق بەختكە ئېرىشىشكە نېسىپ قىلغاي ـــ ئامىن!

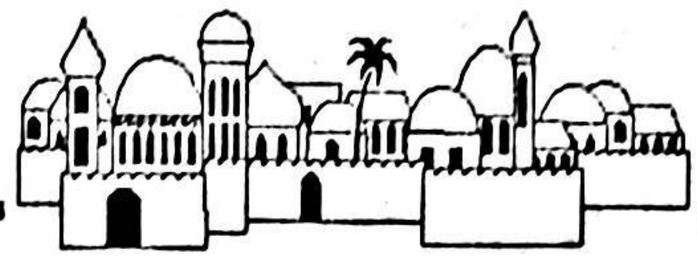

ئىسلام دىنىنىڭ بايلىق قارىشى توغرىسىدا

ئابدۇلئەھەت سەدىق

بسمللاهىر رەھمانىر رەھىم

ئىسلام دىنىمىزدىكى بايلىق قارىشى(پۇل ـ مال قارىشى) ئەھمىيەتتە «قۇرئان كەرىم»دىكى ئىنسان مەئىشىتى، پاراۋانلىقى توغرىسىدا نازىل قىلىنغان ئايەتلەرنىڭ مەزمۇنى بويىچە ئاللىقاچان ئايدىڭلىشىپ بولغان بىر مەسىلە. ئىسلام دىنى بايلىقنى چەتكە قاقماستىن، بەلكى زېمىندىكى بايلىق مەنبەلىرىنىڭ ھەممىسى ئىنسانلارنىڭ مەئىشىتى ئۈچۈن يارىتىلغان دەپ قاراپ، ئىنسانلارنىڭ خالىس نىيىتى بىلەن ھالال تەر ئاققۇزۇپ، مېھنەت قىلىپ، ئەقىل ـ پاراسىتىنى ئىشقا سېلىپ ئاشۇ بايلىق مەنبەلىرىنى ئېچىپ، ھەر خىل ھۈنەر ـ كەسىپلەر ئارقىلىق بايلىق يارىتىپ، بۇ دۇنيالىق مەئىشىتى ئۈچۈن ۋە ئاخىرەتلىك ساۋابلىق ئىشلار ئۈچۈن سەرپ ئېتىشنى بېكىتكەن. ئاللاھنىڭ دۇنيانىڭ ئاۋاتلىقىنى(دۇنيانى گۈللەندۈرۈشنى) بەندىلەرگە ۋەسىلە قىلغانلىقىنىڭ ئۆزى ئىسلام دىنىمىزنىڭ بايلىق قارىشىنىڭ ئېنىق، مۇنازىرە تەلەپ قىلمايدىغان دەلىلى ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ.

ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە شۇنداق دەيدۇ:

ناماز ئوقۇلۇپ بولغاندا(يەنى نامازدىن پاراغ بولغىنىڭلاردىن كېيىن) زېمىنغا تارىلىپ (يەنى ئۆز مەشغۇلاتىڭلار بىلەن بولۇپ) ئاللاھنىڭ پەزلىدىن تەلەپ قىلىڭلار، مەقسىتىڭلارغا ئېرىشىش ئۈچۈن ئاللاھنى كۆپ ياد ئېتىڭلار.

ـــسۈرە«جۇمۇئە»(62 ـ سۈرە)، 10 ـ ئايەت

پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن:"كىشىنىڭ ئۆز ئەمگىكىگە تايىنىپ يېگەن تامىقى ئەڭ ھالال تاماقتۇر".

زور كۆپچىلىك مۇسۇلمان كاممىلىرىمىزنىڭ ئىدىيىسى، كۆزقارىشى «قۇرئان كەرىم»دىكى مۇناسىۋەتلىك ئايەتلەرنىڭ ھۆكۈمى بىلەن بىردەك بولغان بولسىمۇ، ئاز ساندىكى مۇسۇلمانلىرىمىز ئارىسىدا تارىختىن بېرى بۇ مەسىلە ئۈستىدە ئىككى خىل ناتوغرا ئەھۋال داۋاملىشىپ كەلدى. ئۇنىڭ بىرى، پۇل ـ بايلىقنى توغرا ۋاستە ۋە ئۇسۇل بىلەن تاپماستىن، ئىسلامدا ھارام قىلىنغان ئىش ـ ھەرىكەتلەرنى پۇل ـ بايلىق تېپىشنىڭ يولى قىلىۋېلىش ھەم تاپقان پۇل ـ مالىلىرىنى بۇ دۇنيا مەئىشىتى ئۈچۈن ۋە ئاخىرەتلىك ساۋابلىق ئىشلار ئۈچۈن ئىشلەتمەستىن، ھارام ـ بىدئەت ئىشلارغا ئىشلىتىش، قىسقىسى، پۇل ـ مال تېپىشتىكى يېتەكچى ئىدىيە ئايدىڭ، ئىشلىتىش نىشانى توغرا بولماسلىقتىن ئىبارەت. يەنە بىرى، "پۇل ـ بايلىق ئەڭ

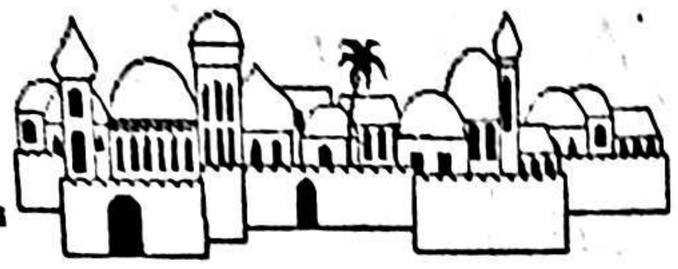

يىرگىنىشلىك نەرسە، بايلىق ۋەسۋەسىسى بەندىلەرنىڭ قەلبىدىكى ئاللاھقا بولغان مۇھەببىتىنى سۇسلاشتۇرۇۋىدۇ، بايلىق ئىنسانىنى ھەق يولىدىن چەتلەشتۈرۈۋېتىدۇ" دېگەندەك سەپسەتىلەرنى كۆتۈرۈپ چىقىپ، نۇرغۇن پايدىلىق پۇرسەتلەرنى قولدىن بېرىپ قويۇپ، نادانلىق، ھورۇنلۇق، قاششاقلىق پاتقىقىغا پېتىپ، نامراتلىق - غۇربەتچىلىك ئىچىدە ياشاشتىن ئىبارەت. ھازىر كۆپچىلىك مۇسۇلمانلىرىمىز بېيىش يولىغا مېڭىپ، ھاللىق سەۋىيىگە يېتىش قەدىمىنى تېزلەتمەكتە. لېكىن يەنىلا بۇنىڭ ئەكسىچە ئىسلام دىنىمىزنىڭ بايلىق قارىشىغا بولغان تونۇشى يېتەرلىك بولماسلىق سەۋەبىدىن، باي بولۇشقا ئىنتىلمەيدىغان، ئىزدىنىش روھى يوق، سېرىقتال تۇرمۇشقا قانائەتلىنىپ ئۆتۈۋاتقان مۇسۇلمانلىرىمىز ھېلىھەم مەۋجۇت. ئۇلار شۇنى چۈشىنىشى كېرەككى، بايلىق ئىنسان ھاياتىنىڭ ماددىي جەھەتتىكى ئەڭ زور كاپالىتى. ئىنسانىنىڭ كۈندىلىك تۇرمۇشى پۇل - مالدىن ئىبارەت كونكرېت ۋاستىدىن ئايرىلالمايدۇ. جانابى ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېگەن:

ئاللاھ سودا - سېتىقنى ھالال قىلدى.

ـــــسۈرە«بەقەرە»(2 - سۈرە)، 275 - ئايەت

پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام:"بۇ دۇنيالىقنىڭ ئۈچۈن تىرىشقىن، خۇددى مەڭگۈ ئۆلمەيدىغاندەك؛ ئاخىرەتلىكنىڭ ئۈچۈن تىرىشقىن، خۇددى ئەتىلا ئۆلىدىغاندەك" دېگەنىدى.

ئىسلام دىنىمىز بايلىقنى چەتكە قېقىش ئۈ ياقتا تۇرسۇن، بەلكى ھالالدىن پۇل - مال تېپىپ بېيىشنى ئەڭ شەرەپ دەپ بىلىدۇ، ئاللاھنىڭ بۇيرۇغان پەرزلىرىنى ياخشى ئادا قىلىش، پەيغەمبىرىمىزنىڭ سۈننەتلىرىنى ئىجرا قىلىش شەرتى ئاستىدا بايلىقنى تەشەببۇس قىلىش بىلەن بىرگە، بايلىقنى قانداق يارىتىش، نېمىگە سەرپ قىلىش، پۇل - مالنى قانداق تېپىپ، قانداق ئىشلارغا ئىشلىتىشكە ھەممىدىن بەك دىققەت قىلىدۇ، ھارامنى تەرك ئېتىپ ھالاللىق بىلەن ياشاشنى ھاياتنىڭ مىزانى قىلىدۇ. بۇ يەردە دېيىلۈاتقان ھارام ئىنسانلارنىڭ جىسمانىي ساغلاملىقىغا، ھاياتىغا، پۇل - مېلىغا(يەنى مەنپەئىتىگە)، كىشىلىك ئىززەت - ھۆرمىتىگە زىيان يەتكۈزىدىغان ئىستېمالدىكى ماددىي نەرسىلەرگە، سۆز - ھەرىكەتلەرگە قارىتىلغان.

ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دەيدۇ:

ئى مۆمىنلەر! ئاللاھ سىلەرگە ھالال قىلغان پاك نەرسىلەرنى(تەركى دۇنيا بولۇش يۈزىسىدىن ئۆزەڭلارغا) ھارام قىلماڭلار. (ئاللاھ بەلگىلەپ بەرگەن) چەكتىن ئاشماڭلار، ئاللاھ چەكتىن ئاشقۇچىلارنى ھەقىقەتەن دوست تۇتمايدۇ.

ـــــسۈرە« مائىدە»(5 - سۈرە)، 87 - ئايەت

ئېلىمىز مۇسۇلمانلىرى ئەسلىدە ھۇنەر - سەنئەتتە، سودا - سېتىقتا دۇنياغا

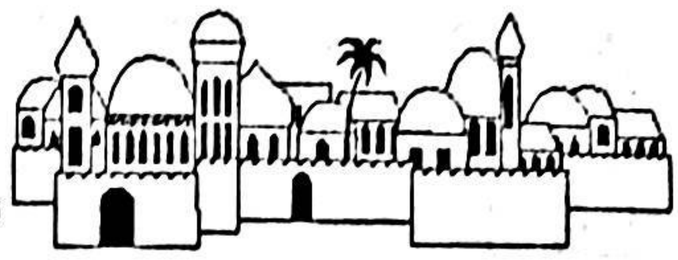

داڭلىق ئىدى. ئىسلام دىنىمىزنىڭ بايلىق قارىشىنى توغرا ئىگەللىگەن كۆپچىلىك مۇسۇلمانلىرىمىز تارىختىن بۇيان سودا دائىرىسىنى شەرقتە شەرقىي دېڭىز ساھىلىدىن قەدىمي يېپەك يولى ئارقىلىق غەربتە ياۋروپاغىچە كېڭەيتكەن. بۈگۈنكى كۈندە ئىسلاھات ـ ئېچىۋېتىش سىياسىتىنىڭ ئىلھامى ئاستىدا نۇرغۇنلىغان مۇسۇلمانلىرىمىز ئىسلاھاتقا ماسلىشىپ، بازار ئىگىلىكىگە ئاكتىپ قاتنىشىپ، ئىدىيىنى ئازاد قىلىپ، يېڭى كەيپىيات، قەيسەر ئىرادە بىلەن قەدەمنى چوڭ ئېلىپ، سودا ـ تىجارەت دائىرىسىنى چەت ئەللەرگە كېڭەيتمەكتە، جاپالىق ئىزدىنىپ، بۇ دۇنيالىق گۈزەل هاياتنىڭ پارلاق ئەتىسىنى يارىتىش يولىدا كۈرەش قىلماقتا، پاك ئەقىدە ـ ئىخلاس، ساغلام ئەقىل ـ ئىدراك بىلەن هالال مېهنەت قىلىپ بايلىق يارىتىپ، بېيىغاندىن كېيىن «قۇرئان كەرىم»دە كۆرسىتىلگەن ئاللاھ بۇيرۇغان پەرز ـ هەقلەرنى ئادا قىلىپ، پۇل ـ مالىلىرىنىڭ بىر قىسمىنى جەمئىيەت پاراۋانلىقى، ئۆزىمىزنى تەرەققي قىلدۇرۇش قاتارلىق خالىس ـ ساۋابلىق ئىشلارغا سەرپ قىلىپ، ئەلنىڭ ئالقىشىغا، ئاللاھنىڭ ساۋابىغا ئېرىشمەكتە. ئاللاھ مەقبۇل قىلسا، بۇ ساخاۋەتلىك ئىشلار بۇ دۇنيا ۋە ئاخىرەت ئېتىزىغا مەڭگۈلۈك گۈل ئۇرۇقى چاچقىسىدۇر. لېكىن ئىمان ئېتىقادى مۇستەهكەم، ئەقىدىسى ساغلام بولمىغان بىر قىسىم مۇسۇلمانلىرىمىزنىڭ بايلىق ـ پۇل قارىشى خاتا بولغانلىقى ئۈچۈن، ئۇلار پۇل ـ بايلىق جەهەتتە زىيادە هېرىس، ئاچكۆز، بېخىل بولۇپ، قولىدىن كېلىدىغان هەرقانداق ۋاستىلەردىن پايدىلىنىپ، پۇل تېپىش يولىدا چېپىشماقتا، هارامدىن پۇل تېپىپ، كىبىر پەيدا قىلىپ، پۇلىنى ئۆز قېرىنداشلىرىنى چىرىتىش، زەهەرلەش، ئىرادىسى ئاجىز خانىم ـ قىزلارنى ئازدۇرۇش، ئەهلى ئايالىرىنى خورلاش، پەرزەنتلىرىنىڭ بەختىنى نابۇت قىلىشىنىڭ قورالىغا ئايلاندۇرماقتا. ئاللاھ «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دەيدۇ:

ئى مۆمىنلەر! هاراق ئىچىش، قىمار ئويناش، بۇتلار(يەنى چوقۇنۇش ئۈچۈن تىكلەنگەن تاشلار)غا چوقۇنۇش، پال ئوقلىرى بىلەن پال سېلىش شەيتاننىڭ ئىشى، پاسكىنا قىلمىشلاردۇر.

ـــــسۈرە« مائىدە»(5 ـ سۈرە)، 90 ـ ئايەت

بىر ـ بىرىگىلارنىڭ مالىلىرىنى ناهەق يەۋالماڭلار. بىلىپ تۇرۇپ كىشىلەرنىڭ بىر قىسىم مالىلىرىنى زۇلۇم بىلەن يەۋېلىش ئۈچۈن هاكىملارغا پارا بەرمەڭلار.

ـــــسۈرە«بەقەرە»(2 ـ سۈرە)، 188 ـ ئايەت

ئەمما ئۇلار پۇل ـ مال هەممىنى هەل قىلىدىغان نەرسە دەپ قاراپ، هەر خىل قائىدە ـ يوسۇنلار ئارقىلىق ئۆزىنىڭ هارام بايلىقىنى كۆز ـ كۆز قىلماقتا، تۇغۇلغان كۈنىنى خاتىرىلەش، ۋېچىركا، بۆشۈك توي، خەتنە توي، ئۆي چېيى، ئارتۇقچە نەزىر ـ چىراغ قاتارلىقلارغا نەچچە مىڭلاپ، ئون مىڭلاپ پۇل سەرپ قىلىشقا

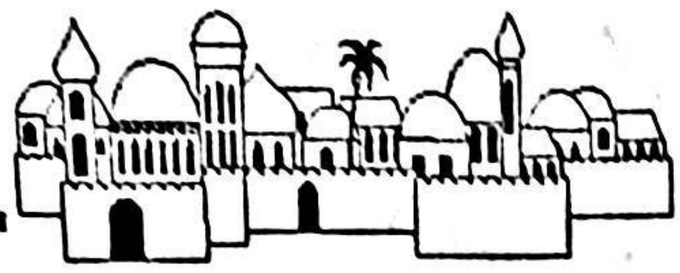

چىدايدۇكى، ئاجىز - مىسكىن قېرىنداشلىرىغا، خىش - ئەقرىبالىرىغا، قۇلۇم - قوشنىلىرىغا 100يۈەن چاغلىق ئېھسان قىلىشقا چىدىمايدۇ. نائىلاج بېرىشكە توغرا كېلىپ قالسا، باشقىلارغا كۆرسىتىپ بېرىدۇ. ئۇلارنىڭ قارىشىچە، باشقىلارغا كۆرسىتىپ بەرگەندە، بەرمىگەنلەر بەرگەنلەردىن ئۆگىنىپ بېرىدىغان بولارمىش! (بۇنىڭ تېگىدە يەنە قانداق مۇددىئالارنىڭ بارلىقىنى كىم بىلسۇن) بۇ تولىمۇ بىمەنىلىك، يوقسۇزلارغا ئازار بولۇپ قالدىغانلىقىنى ئويلىمىغانلىق. مۇنداق ئېھسانىنىڭ ساۋابى قانچىلىك بولار. يەنە كېلىپ تېلېۋىزىيە ئىستانسىلىرىدىن بۇ خىل ساخاۋەتچىلەرنىڭ مەغرۇر قىياپىتى، پەخرىلىك ھېسسىياتتا تۇرۇپ، چىرايلىرى تاتارغان، ئۇستۈبېشى يېلىڭ، بىچارىلەرچە بويۇن قىسىپ تۇرغان نامراتلارغا ئىللىقلىق، مېھىر - شەپقەت يەتكۈزۈۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ قالىمىز. تولىمۇ ئەپسۇس، بۇ ساخاۋەتچىلەر مەغرۇرلىنىشقا ھەقلىقمۇ؟ ئۇلار ئاللاھنىڭ ھەقلىرىنى قانچىلىك ئادا قىلالىدى؟ ئاشۇ يوقسۇل قېرىنداشلىرى ئالدىدىكى تېگىشلىك مەسئۇلىيىتىنى زادى قانچىلىك ئادا قىلدى؟ ئۇ بىچارە يوقسۇللار نومۇس كۈچىدىن قانچىلىك ئازابلانغاندۇ - ھە؟ بىراق نامراتلىق ھەممىدىن يامان، ئۇلار ئىلاجسىزدە. بىلىش كېرەككى، ئاشۇ بايلارنىڭ قولىدىكى پۇل - مال ئاللاھنىڭ ئۇلارغا بەرگەن ۋاقتىلىق ئامانىتى. ھاكىم، باشلىقلار ئاللاھ بەندىلەرنى يېتەكلەشكە، قوغداشقا بېكىتكەن سەركەردىلەردۇر. ئۇلارنىڭ مەسئۇلىيىتى شۇ قەدەر ئېغىركى، بۇ مەسئۇلىيەتنى ئادا قىلمايدىكەن، ئاللاھنىڭ جازاسىغا ئۇچرايدۇ. خەلقنىڭ نەپرىتىگە قالىدۇ. ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دەيدۇ.

زاكات پەقەت پېقىرلارغا، مىسكىنلەرگە، زاكات خادىملىرىغا، دىللىرىنى ئىسلامغا مايىل قىلىش كۆزدە تۇتۇلغانلارغا، قۇللارنى ئازاد قىلىشقا، قەرزدارلارغا، ئاللاھنىڭ يولىغا، ئىبن سەبىللەرگە بېرىلىدۇ، بۇ ئاللاھنىڭ بەلگىلىمىسىدۇر.

ـــسۈرە«تەۋبە»(9 - سۈرە)، 60 - ئايەت

بىر قىسىم مۇسۇلمانلىرىمىز زاكاتنىڭ پەرزلىكىنى بىلسىمۇ، كىملەرگە بەرسە دۇرۇس بولىدىغانلىقىنى بىلمەيدۇ. مۇشۇنىڭ ئۈزى ئۇلارنىڭ ئىسلام دىنىمىزنىڭ بايلىق قارىشى توغرىسىدىكى تونۇشىنىڭ تۆۋەنلىكىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ. دەل شۇنداق بولغانلىقى ئۈچۈن، ئۇلار تېخىمۇ تەكەببۇرلىشىپ:"بىز ئەقىللىق بولغانلىقىمىز ئۈچۈن پۇل تېپىپ باي بولدۇق، نامراتلار ئۆزىنىڭ ئەقىلسىزلىقىدىن نامرات بولۇپ قالغان" دەپ ئۇلار بىلەن بولغان مۇناسىۋەت ئارىلىقىنى بارغانسېرى يىراقلاشتۇرماقتا. بۇ خىل خاھىش كۈنسېرى كۈچىيىپ ئارىمىزدا ئېسىل - پەسلەرنى باي - كەمبەغەللىككە قاراپ ئايرىيدىغان، بىراۋ قىمارۋازلىق، جەزخورلۇق، جازانىخورلۇق، شوپاڭچىلىقنى كەسىپ قىلىپ، دۆلەتنىڭ قانۇن - نىزاملىرىغا خىلاپ يوللار بىلەن پۇل تاپقان بولسىمۇ، ۋاي پالانچى باي دەپ ئۇلارغا تۆرىدىن ئورۇن بېرىدىغان،

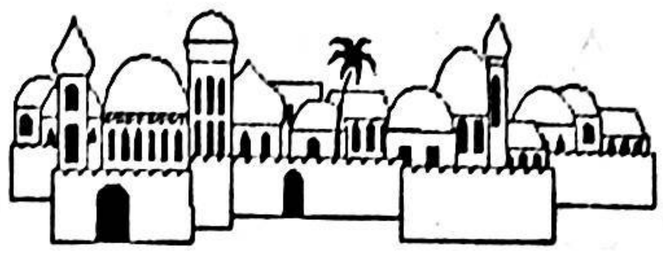

هالال ئەمگىكى ۋە ئەقىل-پاراسىتى بىلەن مىللەتكە پايدىلىق ئىشلارنى قىلىپ، هالال ياشاپ كەلگەن، ئەمما ئىقتىسادىي ئاساسى ئاجىز بىر تەقۋادار مۇسۇلمانغا نىسبەتەن كۆزگە ئىلماسلىق پوزىتسىيىسىدە بولىدىغان خۇنۇك كەيپىيات پەيدا بولۇۋاتىدۇ. بۇنداق ئىللەت ئىسلام دىنىمىزنىڭ بايلىق قارىشى بىلەن تۇپتىن سىغىشالمايدىغان كۇپۇرانە ئەخلاقتۇر. باي، كەمبەغەل بولۇپ قېلىشنى نوقۇل هالدا ئۇلار دەۋاتقان ئەقىلگە(ئەمەلىيەتتە ناتوغرا يوللارغا) باغلاپ قاراشنىڭ ئۆزىمۇ كۇپۇرانە قاراشتۇر. بىز تارىخقا نەزەر سالىدىغان بولساق، نۇرغۇن مۇتەپەككۇرلىرىمىزنىڭ نامرات ئۆتكەنلىكى، بۇنىڭ ئەكسىچە ئەقىل-پاراسەتتە ئۇلارنىڭ ئېلىۋىتكەن تىرىشچانلىقىدىن توغرا كەلمەيدىغان ئادەملەرنىڭ زەردار بولۇپ ئۆتكەنلىكى هەممىزگە ئايان. بۇگۈنكى كۈندىمۇ ئاشۇ بايلارغا ئەقىل-پاراسەت، هۇنەر-سەنئەتتە نەچچە يىل هەتتا مەڭگۈ ئۇستاز بولغۇدەك نۇرغۇن ئىلىم-پەن خادىملىرى تېخى هاللىق سەۋىبىگە يەتكىنى يوق. ئۇلار ئاشۇ بايلار بەهرىمەن بولۇۋاتقان پاراۋانلىقنىڭ ئوندىن بىر قىسمىدىنمۇ بەهرىمەن بولالمايۋاتامدۇ؟ ئۇنداقتا بۇ خىل هالەتنى قانداق چۈشىنىش كېرەك؟ ئەڭ ياخشىسى بۇنىڭغا «قۇرئان كەرىم»دىن جاۋاب ئىزدەيلى. ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دەيدۇ:

ئىنسانغا بىرەر مۇسىبەت يەتسە، بىزگە دۇئا قىلىپ(ئىلتىجا قىلىدۇ)، ئاندىن ئۇنىڭغا مەرھەمەت قىلىپ بىرەر نېمىتىمىزنى ئاتا قىلساق، ئۇ:"بۇ نېمەت ماڭا ئۆز ئىلىمىدىن(يەنى پەزلىمدىن، ئەمگىكىمدىن، تىرىشچانلىقىمدىن، رىزىق تېپىشنىڭ يوللىرىنى بىلگەنلىكىمدىن) كەلدى" دەيدۇ.

——سۇرە«زۇمەر»(39-سۇرە)، 49-ئايەت

بۇ ئايەت كەرىمنىڭ مەزمۇنىدىن ئېنىقكى، پۇل-مالنى كىشىلىك مۇناسىۋەتتە ياخشى-يامانلىق، ئەقىللىق-ئەقىلسىزلىق ئايرىشنىڭ ئۆلچىمى قىلىش مەنۇى غۇربەتچىلىكنىڭ بېشارىتىدۇر. شۇڭا هەممىز ئۆز مەسئۇلىيىتىمىزنى ئادا قىلىپ، ئۆلىمالىرىمىز ئۆزلىرىنىڭ پاساھەتلىك ئەمرىمەرۇپ تەبلىغلىرى ئارقىلىق، مۇسۇلمان قېرىنداشلىرىمىز ئارىسىدىكى مەنۇى كەمبەغەللىكنىڭ ئاساريتىدىن قۇتۇلالمايۋاتقانلارنىڭ بۇ ئاساريەتتىن قۇتۇلۇشىغا ياردەم بېرىشى، بايلىرىمىز زىممىمىزدىكى مەسئۇلىيەتنى تولۇق ئادا قىلىپ، سەدىقە-زاكاتلارنى ئۆز جايىغا ئىشلىتىپ، كەمبەغەل-مىسكىنلەرنىڭ ئۆز هالىنى ياخشىلاپ، تۇرمۇشىنى ئۆزگەرتىشىگە ياردەم بېرىپ، بىرلىكتە ئالغا بېسىشىمىز لازىم.

ئاللاھ هەممىزگە رەهمەت قىلىپ، تەۋھىدىمىزنى، ئىمان ئېتىقادىمىزنى مۇستەهكەم قىلسۇن——ئامىن!

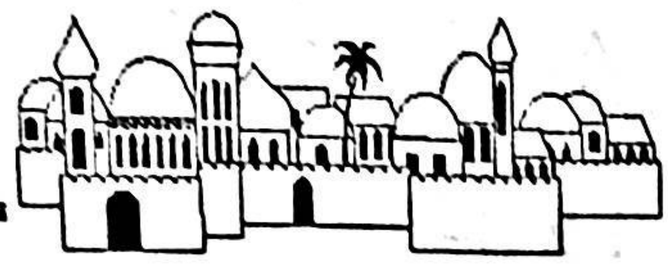

بىر قىسىم ئۇيغۇر مۇسۇلمانلىرىمىزدىكى ''ئۆسمە''ـــ هەشەمەتچىلىك ۋە ئىسراپچىلىق توغرىسىدا

غوپۇرجان شىرىپ

بسمللاهىر رەھمانىر رەھىم

ئاللاه هەقىقەتەن(كىشىلەر ئارىسىدا) ئادىل بولۇشقا، (جەمئى خەلقە) ياخشىلىق قىلىشقا، خىش-ئەقرىبالارغا سىلە-رەھىم قىلىشقا بۇيرۇيدۇ، قەبىھ(سۆز-هەرىكەتلەر)دىن، ياماﻥ ئىشلاردىن ۋە زۇلۇم قىلىشتىن توسىدۇ، نەسىھەتنى قوبۇل قىلسۇن دەپ، ئاللاه سىلەرگە پەند-نەسىھەت قىلىدۇ.

ـــــسۇرە«نەهل»(16-سۇرە)، 90-ئايەت

مۇسۇلمانلار ئىسراپخورلۇق ۋە هەشەمەتچىلىككە ئائىت بۇيۇرۇق نەسىھەتلەرنى ئاڭلاپ، ئۆزىنى شۇنداقلا دوستلىرىنى ئاللاه تەرەپكە مايىل قىلسۇن دېگەن مەقسەتتە يۇقىرىدىكى ئايەتنى باشقا ئالدىم. ئاللاه تائالا بىز بەندىلەرنىڭ باشقا بەندىلەردىن شۇنداقلا باشقا ئۇممەتلەردىن ئالاهىدە پەرقلىنىز بارلىقىنى تەكىتلەپ، ئۆزىنىڭ كالامىدا مۇنداق دەيدۇ:

(ئى مۇهەممەد ئۇممىتى!)ئىنسانلار مەنپەئىتى ئۈچۈن ئوتتۇرىغا چىقىرىلغان، ياخشىلىققا بۇيرۇپ يامانلىقتىن توسىدىغان، ئاللاهقا ئىمان ئېيتىدىغان ئەڭ ياخشى ئۇممەتسىلەر.

ـــــسۇرە«ئال ئىمران»(3-سۇرە)، 110-ئايەت

مۇشۇ ئايەتنىڭ مەزمۇنى بويىچە، هەشەمەتچىلىك ۋە ئىسراپخورلۇق قىلماسلىق توغرىسىدا ئاللاه تائالا سۇرە«ئەئراف»(7-سۇرە)نىڭ31-ئايىتىدە: ''يەڭلار، ئىچىڭلار، ئىسراپ قىلماڭلار، ئاللاه ئىسراپ قىلغۇچىلارنى هەقىقەتەن ياقتۇرمايدۇ'' دەپ بىز بەندىلەرگە ئالاهىدە قانۇن چۈشۈرگەن. لېكىن بىزدىن بىرمۇنچىلىرىمىز ئاللاه تائالانىڭ قانۇن ئىلاهىيەسىگە سەل قاراپ، شۈكرانە نېمەت ئورنىغا كۇپرانە نېمەت قىلماقتىمىز. پۈتۈنىرىمىزنى ئاللاه تائالا كۆرسەتكەن توغرا يولغا خەجلىمەي، ناشايان ئىشلارغا يەنى ريېستۇرانلاردىكى ناتوغرا ئولتۇرۇشلارغا، مېهماندارچىلىق باهانىسىدىكى ''خۇشامەتچىلىك''، ''پاراڭخورلۇق''قا ئىشلەتمەكتىمىز. پۈتۈن-مائىلىرىمىزنى قانداق باشقۇرۇش ۋە ئىشلىتىش هەققىدە ئاللاه تائالا مۇنداق دېگەن:

تۇغقانغا، مىسكىنگە، ئىبن سەبىلگە(خەير-ساخاۋەتتىن)هەققىنى بەرگىن، (پۈتۈن-مېلىڭنى ناتوغرا يوللارغا)ئىسراپ قىلمىغىن. ئىسراپ قىلغۇچىلار هەقىقەتەن

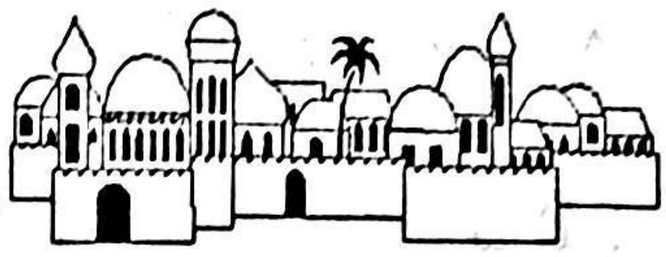

شەيتانلارنىڭ قېرىنداشلىرىدۇر، شەيتان پەرۋەردىگارىغا تولىمۇ كۇفرانى نېمەت قىلغان ئىدى.

ـــسۇرە«بەنى ئىسرائىل»(17 ـ سۇرە)، 26ـــ27 ـ ئايەتلەر

ھازىر جەمئىيىتىمىزدە، بولۇپمۇ يۇرتىمىزدا قىزىق نۇقتا ۋە قىيىن نۇقتا بولۇۋاتقان ئىشلارنىڭ بىرى يەنىلا ئىسراپچىلىق. مەسىلەن:

بىرىنچى، دېھقانلىرىمىزنىڭ قان ـ تەر بەدىلىگە كەلگەن بۇغداي، گۈرۈچلەردىن ئېتىلگەن تائاملار، دېھقانلىرىمىز ھەپتە ـ ئايلاپ ئېلىپ يېيەلمەيدىغان سېمىز گۆشلەر شەھەر كوچىلىرىدىكى ئەخلەت ساندۇقلىرىغا سۇلياۋ خالتا ۋە گېزىتلەرگە ئوراپ تاشلانغانلىقىدەك ئېغىر ئاقىۋەتلەرنى كۆرىمىز، ئۇنىڭدىن باشقا رېستوران، ھەتتاكى ئاددىي ئاشپۇزۇللاردا تۇك ـ تۆكۈلۈپ تۆكۈلۈۋاتقان نېمەتلەرگە قاراپ ھەرقانداق ئادەمنىڭ ئىچى سىيرىلىدۇ. ئاللاھ تائالا سۇرە«فۇرقان» (25 ـ سۇرە)نىڭ 67 ـ ئايىتىدە: ”ئۇلار(يەنى ئاللاھ ياخشى كۆرىدىغان بەندىلەر)خراجەت قىلغاندا، ئىسراپچىلىقمۇ قىلمايدۇ، بېخىللىقمۇ قىلمايدۇ، ئوتتۇراھال خراجەت قىلىدۇ“ دەپ كۆرسەتكەن. بىز مۇشۇ ئايەتكە ئۇيغۇنلاشقان ـ ئۇيغۇنلاشمىغانلىقىمىز، ئاللاھ كۆرسەتكەن يولدىن چىقىپ كەتكەن ـ كەتمىگەنلىكىمىز ھەققىدە ياخشى تەپەككۇر قىلىشىمىز لازىم.

ئىككىنچى، پۇل ئىسراپچىلىقى. پۇلنى مىڭ مۇشەققەتتە تاپىمىز ـ يۇ، بىرمۇنچىلىرىمىز ئۇنى گۇناھ يوللىرىغا خراجەت قىلىۋاتىمىز. مەسىلەن، بىرمۇنچە ياش دىنىي قېرىنداشلىرىمىز قېرى، چۆرە، ياشىنىپ قالغان ئاتا ـ ئانىلىرىنى ياكى ئايالىنى سۈيۈقئاش ئېتىشكە بۇيرۇۋېتىپ، ئۆزى ئاغىنە ـ بۇرادەرلىرى بىلەن كاۋاپ قاتارلىق ئېسىل تائاملارنى يەپ يۇرۇۋاتىدۇ، نەتىجىدە، بىچارە سەغىرە بالىلار، ئاجىز ئايال، قېرى ئاتا ـ ئانىلار بولسا تېخىمۇ زەئىپلىشىپ كېتىۋاتىدۇ. ئۇلار ئۆزىنى ئاتا ـ ئانىسىنىڭ مىڭ بىر جاپادا باققانلىقىنى تونۇپ يەتكەن بولسا ئىدى، ئەسقاتماس ”دوست“لىرىغا ئېلىپ بەرگەن كاۋاپنى ئۆيگە ئېلىپ كېلىپ، ئائىلە ـ تاۋاباتلىرى بىلەن بىرگە يېگەن بولاتتى. ئاللاھ تائالا سۇرە«بەنى ئىسرائىل»(17 ـ سۇرە)نىڭ29 ـ ئايىتىدە مۇنداق دەيدۇ:

قولۇڭنى بوينۇڭغا باغلىۋالمىغىن(يەنى بېخىللىق قىلمىغىن)، قولۇڭنى تولىمۇ ئېچىپمۇ ئەتمىگىن(يەنى ئىسراپ قىلمىغىن)، (ئۇنداق قىلساڭ پۇلسىز قېلىپ) مالامەتكە، پۇشايمانغا قالىسەن.

بۇ ئايەت مەزمۇنىدىن شۇنى كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇكى، سېخىيلىقىمىزنى، ئاتا ـ ئانا، قولۇم ـ قوشنا، ئاجىز مىسكىنلەرگە، ئاللاھ بۇيرۇغان ھەق يوللارغا كەڭ كۆرسىتىشىمىز لازىم، گۇناھ ـ مەئسىيەت ئىشلارغا(يەنى قىمار ئويناش،

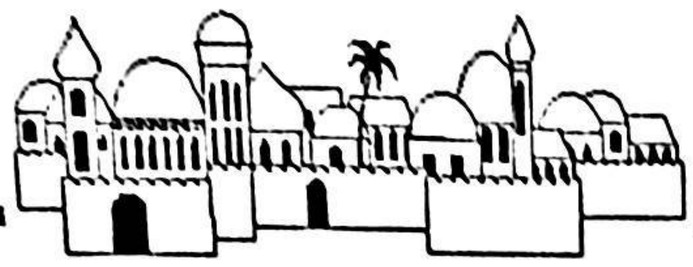

جەزە قويۇش، پارا بەرىش ـ ئىلىش، ھاراق ـ شاراپ، زەھەر قاتارلىق گۇناھى كەبىرلەرگە) ئالقىنىمىزنى چىك يۇمۇۋىلىشىمىز لازىم.

ئۇچىنچى، ۋاقىت ئىسراپچىلىقى. بۇ نۇقتىدا، بىرمۇنچە ئۇيغۇر ياشلىرىنىڭ ئەتىگەندىن كەچكىچە كوچا ساقلاپ تۇرۇشى ياكى بىلىيارت تايىقىغا يۆلىنىپ تاختا ئۇستىدە شەيتانچاقنى غىلدىرلىتىپ ئويىنىشى، ھاراق ئىچىپ، زەھەر چېكىپ مەستلىك ھالەتتە ۋاقىت ئۆتكۈزۈشى ئادەمنى ئېچىندۇرىدۇ. بۇ ھەقتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەيدۇ: "ئۇيقۇ ئۆلۈمنىڭ يېقىن بۇرادىرى، بىراق ئۇنى ئۆلۈكتىن ئايرىپ تۇرىدىغىنى تىنىق (نەپەس) تۇر". يەنە بىر ھەدىستە: "دۇنيا ئاخىرەتنىڭ زىرائەتگاھى"دەپ، بۇ دۇنيادا ئاخىرەت ئۈچۈن زادراھىلە توپلاشقا، شۇنداقلا ۋاقىتنى چىڭ تۇتۇشقا چاقىرىق قىلغان. دېمىسىمۇ ئۆمۈر ۋاقىتنىڭ ھاسىلى، ۋاقىتنىڭ كەتكىنى ئۆمۈرنىڭ كەتكىنى. شۇڭا بىز ئۆمۈرنىڭ ۋاقىتنىڭ مەسئۇلى ئىكەنلىكىنى بىر مىنۇتمۇ ئېسىمىزدىن چىقارماسلىقىمىز لازىم.

ھۆرمەتلىك دىنىي قېرىنداشلار! بىز ئاللاھقا ۋە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا، ئاخىرەت كۈنىگە ئىمان ئېيتقان ئىكەنمىز، ئاللاھ ۋە رەسۇلىنىڭ مۇبارەك نەسىھەتىنى ئەمەلىي ھەرىكىتىمىز ئارقىلىق ئىپادىلىشىمىز زۆرۈر. ئاخىرىدا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ بىر قانچە ھەدىسىنى ئەسلەپ ئۆتەكچىمەن: ئابدۇللا ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلغان بىر ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەيدۇ: "ئىقتىسادچىللىق بىلەن ئىش كۆرگەن ئادەم كەمبەغەللىشىپ قالمايدۇ"(ئەھمەد توپلىغان). پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يەنە مۇنداق دېگەن: "ئىسراپ قىلماستىن ۋە چوڭچىلىق قىلماستىن يېگىلار، ئىچىڭلار، كىيىڭلار ۋە سەدىقە بېرىڭلار"(ئەھمەد توپلىغان).

بسم الله الرحمن الرحيم

ئىمام - خاتىپلارنىڭ

ساپا - يۇرۇشى

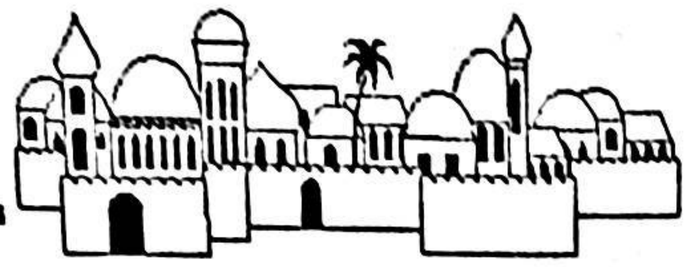

ئىسلام دىنى ساھەسىدىكىلەر قانداق قىلغاندا دەۋر بىلەن تەڭ ئىلگىرىلەپ ماڭالايدۇ؟

ئابدۇكېرىم ھاجى

بسم اللاھىر رەھمانىر رەھىم

بىز ھازىر ياشاۋاتقان دەۋر ئىلىم-پەن ئۇچقاندەك تەرەققىي قىلىۋاتقان، پۈتكۈل جەمئىيەت تورلىشىۋاتقان، كىشىلەرنىڭ ئاڭ سەۋىيىسى ئۈزلۈكسىز يۇقىرى كۆتۈرۈلۈۋاتقان بىر دەۋر. بىز ئىسلام دىنى ساھەسىدىكىلەر دەۋر تەرەققىياتىغا يېقىندىن ماسلىشىش ۋە دەۋر بىلەن تەڭ ئىلگىرىلەش ئۈچۈن تۆۋەندىكى تۆت تۈرلۈك ئىشنى ئادا قىلىشىمىز كېرەك:

1. ئىسلام دىنىنىڭ تىنچلىقپەرۋەر دىن ئىكەنلىكىنى ھەققىي تونۇشىمىز كېرەك

ھەممىمىزگە مەلۇم، تىنچلىق، ھاياتلىق ۋە تەرەققىيات پۈتۈن دۇنيا خەلقىنىڭ ئورتاق ئارزۇسى. تىنچلىق بولسا ھاياتلىق ۋە تەرەققىياتنىڭ ئالدىنقى شەرتى ۋە تۈپ كاپالىتى. پەقەت بىخەتەر، ئىشەنچلىك، تىنچ مۇھىتتىلا ئىنسانىيەت خاتىرجەم، ياخشى ياشىيالايدۇ ھەم تەرەققىي قىلالايدۇ. ئىسلام دىنىنىڭ شوئارى تىنچلىق ۋە ئىتتىپاقلىق. مۇسۇلمانلار ئۆزئارا ئىناق-ئىتتىپاق بولۇش، دۆلەت تەۋەلىكى، مىللەت ئايرىمىسى، ئىرقىي پەرقى، نەسەبى ۋە جىنسىگە قارىماي دىنىي قېرىنداش دەپ تونۇش ئىسلام دىنىنىڭ تۈپ ئىدىيىسى. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەپ چاقىرىق قىلغان:

ئى مۆمىنلەر! ئىسلام دىنىغا پۈتۈنلەي كىرىڭلار، شەيتاننىڭ يوللىرىغا(ۋە ئىغۋاسىغا) ئەگەشمەڭلار، شەيتان سىلەرگە ھەقىقەتەن ئاشكارا دۈشمەندۇر.

ـــــسۈرە«بەقەرە»(2-سۈرە)، 208-ئايەت

"ئىسلام" (السلام) دېگەن سۆز"ئەسلەمە-يۈسلىمۇ" (أسلم- يسلم) دېگەن پېئىلنىڭ مەسدىرى بولۇپ،"ئىتائەت قىلماق، تىنچلىق" دېگەن مەنىنى بېرىدۇ. "مۇسۇلمان" دېگەن سۆز ئەرەبچە "مۇسلىم" دېگەن سۆزدىن كېلىپ، پارسچىلاشقان ۋە پارسچىدىن ئۇيغۇر تىلىغا ئۆزلەشكەن سۆز بولۇپ، ئۇنىڭ مەنىسى"ئىتائەت قىلغۇچى، باشقىلارغا خاتىرجەملىك بېغىشلىغۇچى" دېگەن بولىدۇ. بىز ھەر كۈنى ئۇچراشقان ۋاقتىمىزدا دەيدىغان مۇبارەك سالام "ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم"نىڭ مەنىسى" تىنچلىق، خاتىرجەملىك، سالامەتلىك سىزگە مەڭگۈ يار بولسۇن" دېگەن بولىدۇ. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ:

ھەممىڭلار ئاللاھنىڭ ئارغامچىسىغا مەھكەم يېپىشىڭلار، ئايرىلماڭلار.

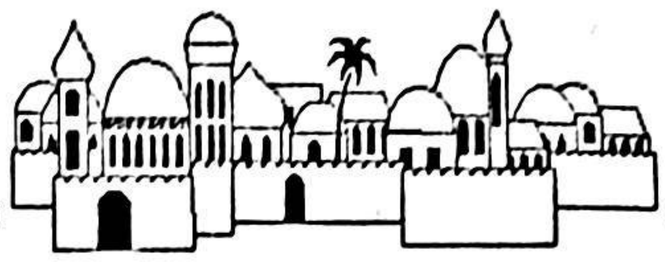

ـــــسۇرە«ئال ئىمران»(3 ـ سۇرە)، 103 ـ ئايەت

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ ھەقتە مۇنداق دېگەن:"مۆمىنلەر خۇددى بىنانىڭ خىشلىرىغا ئوخشاش، بىر-بىرىنى چىڭىتىپ مۇستەھكەملەيدۇ" (بۇخارى، مۇسلىم توپلىغان).

ئەپسۇسكى، بۈگۈنكى كۈندە ئاز ساندىكى بەزى ئادەملەر بىلىمسىزلىك، نادانلىقتىن ئىتتىپاقلىشىش بۇ ياقتا تۇرسۇن، ئەكسىچە ئۇ يەرلىك، بۇ يەرلىك دەيدىغان يۇرتچىلىق، گۇرۇھچىلىق ئىللەتلىرىنى ئۆزىگە يۇقتۇرۇۋېلىپ، جەمئىيەتتە يامان تەسىر پەيدا قىلماقتا. بىز بۇنداق ئىللەتلەرگە خاتىمە بېرىشىمىز كېرەك. چۈنكى ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دېگەن:

مۆمىنلەر ھەقىقەتەن(دىندا) قېرىنداشلاردۇر، (ئۇرۇشۇپ قالسا) قېرىنداشلىرىڭلارنىڭ ئارىسىنى تۈزەڭلار، رەھمەتكە ئېرىشىشىڭلار ئۈچۈن، ئاللاھتىن قورقۇڭلار.

ـــــسۇرە«ھۇجۇرات»(49 ـ سۇرە)، 10 ـ ئايەت

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: "ھەقىقەتەن شەيتان ئىنسانىڭ بۆرىسىدۇر، خۇددى قوينىڭ بۆرىسىگە ئوخشاش، ئۇ شەيتان جامائەتتىن ئايرىلىپ قالغانىنى، جامائەتتىن يىراقلاپ كەتكەننى، جامائەتكە قوشۇلماي بىر تەرەپتە تۇرۇپ قالغان ئادەمنى تۇتۇپ يەيدۇ(يەنى ئازدۇرىدۇ). بۆلۈنۈپ كېتىشتىن ساقلىنىڭلار، جامائەتنى ۋە ئاۋام خەلقنى لازىم تۇتۇڭلار"دېگەن(ئەھمەد توپلىغان). دېمەك "ئايرىلغانىنى بۆرە يەپتۇ" دېگەندەك، بۆلۈنۈش، ئىناقسىزلىق مىللەتكە بالايىئاپەت ۋە ئازابلارنى ئېلىپ كېلىدۇ. مەرھۇم مەرىپەتپەرۋەر مائارىپچى، ۋەتەنپەرۋەر ئالىم ئابدۇقادىر داموللام ئېيتقاندەك:"مىللەتنىڭ خار ۋە زەبۇن بولۇشى ئىككى ئىشتىن: يەنى جاھىل ـ نادانلىقتىن ۋە تەپرىق ـ ئىتتىپاقسىزلىقتىن بولىدۇ". ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ:

ئى ئىنسانلار! بىز سىلەرنى ھەقىقەتەن بىر ئەر، بىر ئايالدىن، (ئادەم بىلەن ھەۋۋادىن ئىبارەت)بىر ئاتا، بىر ئانىدىن يارىتتۇق. ئۆزئارا تونۇشۇشۇڭلار ئۈچۈن سىلەرنى نۇرغۇن مىللەت ۋە ئۇرۇق قىلدۇق، ھەقىقەتەن ئەڭ تەقۋادار بولغانلىرىڭلار ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا ئەڭ ھۆرمەتلىك ھېسابلىنىسىلەر(يەنى كىشىلەرنىڭ بىر-بىرىدىن ئارتۇق بولۇشى نەسەب بىلەن ئەمەس، تەقۋادارلىق بىلەن بولىدۇ)، ئاللاھ ھەقىقەتەن ھەممىنى بىلگۈچىدۇر، ھەممىدىن خەۋەردارىدۇر.

ـــــسۇرە«ھۇجۇرات»(49 ـ سۇرە)، 13 ـ ئايەت

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ۋىدالىشىش ھەجىدە سۆزلىگەن نۇتقىدا: "ئى خالايىق! سىلەرنىڭ رەببىڭلار بىر، ئاتاڭلار بىر، ھەممىڭلار بىر ئاتىدىن بولغان، ئادەم ئاتا تۇپراقتىن يارىتىلغان، ئەرەبلەر غەيرىي ئەرەبلەردىن ئەۋزەل

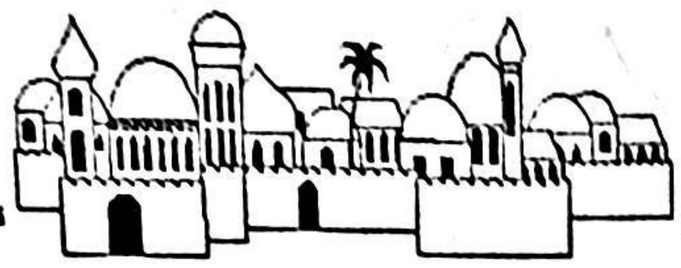

ئەمەس، غەيرىي ئەرەبلەردىن ئەۋزەل ئەمەس، قىزىل تەنلىكلەر ئاق تەنلىكلەردىن ئەۋزەل ئەمەس، ئاق تەنلىكلەر قىزىل تەنلىكلەردىن ئەۋزەل ئەمەس، كىم ئاللاھقا تەقۋادار بولسا ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلسا شۇ ئەۋزەل" دېگەن (بەيھەقى توپلىغان).

بىز ئۇيغۇرلار فىقھە جەھەتتە ئەبۇ ھەنىفەگە يەنى ھەنەفىيە مەزھىپىگە ئەگەشكەن. لېكىن، جەمئىيەتتە بەزى بىلىمسىز، نادان ئادەملەر ئارىمىزغا بۆلگۈنچىلىك سېلىپ، بىز ئەگىشۋاتقان مەزھەپنى ئىنكار قىلىپ، ئىمام ئەبۇ ھەنىفە رەھمەتۇللاھى ئەلەيھىغا تىل تەككۈزۈۋاتىدۇ، ئۇ زاتنى ھاقارەتلەۋاتىدۇ. ئەگەر بۇلار ئىمام ئەبۇ ھەنىفەنىڭ تارىخىدىن ئازراق خەۋىرى بولغان بولسا بۇنداق قىلمىغان بولاتتى. چۈنكى ئىمام ئەبۇ ھەنىفە خەلقئارا ئېتىراپ قىلغان ئۇلۇغ ئۇستازلارنىڭ بىرى، ئىسلام دىنى ئۇچۇن بىر ئۆمۈر خىزمەت قىلىپ، ئۆچمەس تۆھپىلەرنى قوشقان. ئىمام ئەبۇ ھەنىفە ھىجرىيىنىڭ 80 - يىلى ئىراقنىڭ كۈفە شەھىرىدە تۇغۇلغان، ئۇنىڭ ئەسلى ئىسمى نوئمان ئىبنى سابىت. ئۇ 11 يېشىدا 30 پارە قۇرئاننى يادلاپ بولغان. 16 يېشىدا دادىسى بىلەن ھەرەمگە بېرىپ ھەج قىلغان. نۇرغۇنلىغان ئالىم - ئۆلىمالارنى ئۇستاز تۇتقان(ئۇستازلىرىنىڭ ئىچىدە يەتتىسى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ساھابىلىرى)، 700 ئادەمنى ئالىم قىلىپ يېتىشتۇرۇپ چىققان. بۇنىڭ ئىچىدە 40 نەپىرى كىتاب يازغان ئالىملار، بۇلارنىڭ ئىچىدە مەشھۇرلىرى ئەبۇ يۈسۇف، مۇھەممەد ئىبنى شەيبانى، ئىمام زۇفەر، داۋۇد دائىي، ئەسەد ئىبنى ئۇمەيىل، يۈسۇف خالىد، يەھيا ئىبنى زەكەرىيا قاتارلىقلاردۇر. ئىمام ئەبۇ ھەنىفىگە تىل تەگكۈزۈۋاتقان ئاشۇ كىشىلەر بىرەر ئادەمنى ئالىم قىلىپ يېتىشتۇرۇپ باقتىمۇ؟ بىرەر پارچە كىتاب يېزىپ باقتىمۇ؟ ئۇلار ئازراق تەرجىمە كىتاب ئوقۇۋېلىپ ياكى ئازراق ئەرەب تىلى بىلۈۋېلىپ ناھايىتى چوڭ سۆزلەيدۇ، بىلىملىك زاتلىرىمىزنى، ئۇستازلىرىمىزنى كۆزىگە ئىلمايلا ئۇلارغا تىل تەگكۈزىدۇ. ھەقىقىي ئوقۇغان، بىلىملىك كىشىلەر ئەبۇ ھەنىفىگە توغرا باھا بېرىدۇ. ئىمام ئەبۇ ھەنىفە ناھايىتى تەقۋادار كىشى ئىدى، ئۇ "ئىمام ئەزەم" دېگەن شەرەپ نامى بىلەن ئاملانغان. "ئىمام ئەزەم" دېگەن سۆزنىڭ مەنىسى "ئۇلۇغ ئىمام، ئۇلۇغ يولباشچى" دېگەن بولىدۇ. ئۇنىڭ بۇ نام بىلەن ئاتىلىشىدىكى سەۋەب: بىر كۈنى نۇرغۇنلىغان ئۆلىمالار يىغىلغان بىر سورۇندا بىر ئادەم: "بىر پاقلان تۇغۇلۇپ بىر قانجۇق ئىتنى ئېمىپ چوڭ بولسا ھالال بولامدۇ ياكى ھارام بولامدۇ؟" دېگەن سوئالنى قويىدۇ. بۇنىڭغا ھېچبىر ئۆلىما جاۋاب بېرەلمەيدۇ. ئىمام ئەبۇ ھەنىفە ئوتتۇرىغا چۈشۈپ: "ئەگەر پاقلان چوڭ بولۇپ قاۋىسا ھارام بولىدۇ، مەرىسە ھالال بولىدۇ" دەپ جاۋاب بېرىدۇ. شۇنىڭ بىلەن پۈتكۈل خەلق ئۇنىڭغا "ئىمام ئەزەم" يەنى "بۈيۈك ئىمام" دەپ نام بېرىدۇ. شۇڭا ھەر قانداق جايدا ئىمام ئەزەم ئەبۇ

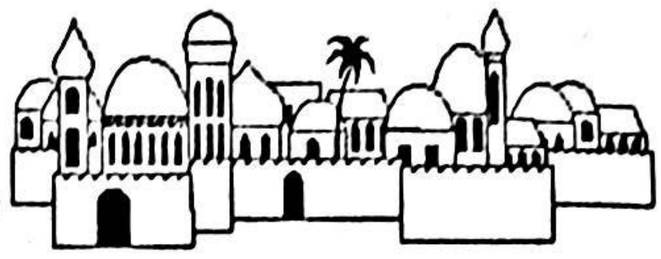

هەنىفىكە تىل تەككۈزگەنلەرگە قەتئىي رەددىيە بېرىپ، دىياربەكرىدىكى مۇسۇلمانلارنىڭ بىرلىك ـ ئىتتىپاقلىقىنى قوغدىشىمىز كېرەك. ئىتتىپاقلىق ـــ كۈچ، ئىناقلىق ـــ بەرىكەت، ئىتتىپاقلىق بولغاندا مۇقىملىق بولىدۇ، مۇقىملىق بولغاندا تەرەققىيات بولىدۇ، تەرەققىيات بولغاندا ئىقتىساد بولىدۇ، ئىقتىساد بولغاندا خەلقنىڭ تۇرمۇشى بايياشات بولىدۇ. بۇلىنىش، ئىناقسىزلىق، ئىتتىپاقسىزلىق ھەر قانداق دۆلەت، ھەر قانداق مىللەتنى ئاجىزلاشتۇرۇۋېتىدۇ، ۋەيران قىلىدۇ، زاۋاللىققا يۈزلەندۈرىدۇ. بىز تارىخىمىزدا ئىتتىپاقسىزلىق، ئىناقسىزلىقنىڭ ئاچچىق ئازابىنى كۆپ تارتقان. بىز مۇسۇلمانلارنىڭ ۋەتەننى سۆيۈش، دىنىنى سۆيۈش، خەلقنىڭ بىرلىكىنى، تىنچلىق ۋە مۇقىملىقىنى قوغداشتا باش تارتىپ بولمايدىغان مەسئۇلىيىتىمىز بار، بىزنىڭ ئۈيغۇرلار ۋە ئىتتىپاقلاشقان كۈچىمىز خەلقنى بايياشات تۇرمۇشقا يەتكۈزۈشتە كەم بولسا بولمايدىغان زور كۈچ. شۇڭا بىز ئىتتىپاقىمىزنى چىڭىتىپ، غەيرىتىمىزنى ئۇرغۇتۇپ، كۈچ ـ قۇۋۋىتىمىزنى ئاشۇرغاندىلا دەۋر بىلەن تەڭ ئىلگىرىلەپ ماڭالايمىز.

2. ئىلىم ـ مەرىپەتكە ئەھمىيەت بېرىپ، بىلىم سەۋىيىمىزنى ئۆستۈرۈشىمىز كېرەك

ھەممىمىزگە مەلۇم، ئىسلام دىنى ئىلىم ـ مەرىپەت ئۆگىنىشكە ئۈندەيدىغان، ئەقىل ـ پاراسەتنى تەشەببۇس قىلىدىغان ئۇلۇغ دىن. مۇقەددەس دەستۇرىمىز «قۇرئان كەرىم»دە ئىلىمگە مۇناسىۋەتلىك سۆز 721 جايدا ئالاھىدە تىلغا ئېلىنغان. ئاللاھ تائالا نازىل قىلغان تۇنجى ئايەتى كەرىمدە پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا خىتاب قىلىپ مۇنداق دېگەن:

ياراتقان پەرۋەردىگارىڭنىڭ ئىسمى بىلەن ئوقۇغىن، ئۇ ئىنسانىنى لەختە قاندىن ياراتتى. ئوقۇغىن، پەرۋەردىگارىڭ ئەڭ كەرەملىكتۇر، ئۇ قەلەم بىلەن(خەت يېزىشنى) ئۆگەتتى. ئىنسانغا بىلمىگەن نەرسىلەرنى بىلدۈردى.

ـــ سۈرە«ئەلەق»(96 ـ سۈرە)، 1 — 5 ـ ئايەت

ئاللاھ تائالا يۇقىرىقى ئايەتى كەرىمدە ئوقۇشنى، بىلىم ئېلىشنى ھەزرىتى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا بۇيرۇش ئارقىلىق، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۈممىتى بولغان ھەر قايسىمىزنى ئومۇمىيۈزلۈك ئىلىم تەلەپ قىلىشقا چاقىرىق قىلغان، ئىنسانلارنىڭ نېمىدىن يارىتىلغانلىقىنى ئەسلىتىش بىلەن، ئىلىم تەلەپ قىلىشقا تەشەببۇس قىلىپ، ''ئوقۇغىن'' دەپ تەكرار خىتاب قىلىش ئارقىلىق، ئىلىم ئۆگىنىشنىڭ نەقەدەر مۇھىم ۋەزىپە ئىكەنلىكىنى تەكىتلىگەن. ''قەلەم'' زىكىر قىلىنىش ئارقىلىق قەلەم بىلەن خەت يېزىشنى ئۆگىنىپ، ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىپ، جاھالەتكە، نادانلىققا، خۇراپاتلىققا خاتىمە بېرىپ، ئەۋلادلارغا كىتاب يېزىپ قالدۇرۇپ، ئەڭ ئۆتكۈر قورال بولغان قەلەمنىڭ رولىنى تولۇق جارى قىلدۇرۇش

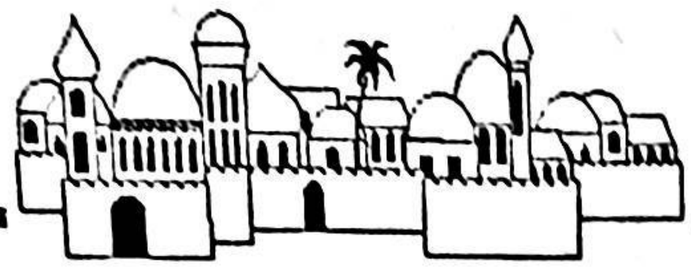

لازىملىقى، ئىنسان ئىلىم ئۆگىنىشكە قانچە بېرىلىپ، ئىجتىهات قىلغانسېرى ئاللاھ ئۆ ئىنسانغا بىلمىگەن نەرسىنى بىلدۈرىدىغانلىقى روشەن بايان قىلىنغان. پەيغەمبەر ئەلەيهىسسالام ئىلىم ئۆگىنىش هەققىدە مۇنداق تەلىم بەرگەنىدى: "ئىلىم تەلەپ قىلىش بۆشۈكتىن لەھەتكىچە بولۇر (يەنى تۇغۇلغاندىن تارتىپ ۋاپات بولغانغا قەدەر هاياتلىقتا ئىلىم تەلەپ قىلىڭلار)". يەنە بىر هەدىس شەرىفتە: "ئىلىم تەلەپ قىلىش هەر بىر مۇسۇلمان ئەر-ئايالغا پەرزدۇر" دېگەنىدى (ئىبنى ماجە توپلىغان).

پەيغەمبەر ئەلەيهىسسالام ئىلىم تەلەپ قىلىشنىڭ ئەجىر ساۋابى هەققىدە مۇنداق دېگەن: "كىمكى ئاللاھ تائالانىڭ رىزالىقىنى ئىزدەپ ئىلىم تەلەپ قىلىش يولىدا ماڭسا، ئاللاھ تائالا ئۇ كىشى ئۈچۈن جەننەتنىڭ يولىنى ئاسان قىلىدۇ" (مۇسلىم توپلىغان). "ئىلىم تەلەپ قىلىش يولىدا كىمنىڭكى ئىككى قەدىمى توپىغا مىلەنسە، ئاللاھ تائالا ئۇ كىشىنىڭ جەستىنى دوزاخ ئوتىدا كۆيدۈرۈشكە هارام قىلىدۇ".

دېمەك، يۇقىرىقى ئايەت، هەدىس شەرىفلەردە ئىككى ئالەملىك بەخت-سائادەتنى قولغا كەلتۈرۈشنىڭ ئاساسى ئىلىم-مەرىپەت ئىكەنلىكى، ئىلىم-مەرىپەت ئۆگىنىشتە ئەر-ئايالنىڭ پەرقىنىڭ بولمايدىغانلىقى، پۈتۈن هاياتى بويىچە ئىلىم-مەرىپەتكە يۈزلىنىپ جاپاغا چىداپ ئىلىم-تەھسىل قىلىشنىڭ پەرزلىكى بايان قىلىنغان.

ئاللاھ تائالا يەنە مۇنداق دېگەن:

ئاللاھ سىلەردىن ئىمان ئېيتقانلار ۋە ئىلىم بېرىلگەنلەرنى بىر قانچە دەرىجە يۇقىرى كۆتىرىدۇ، ئاللاھ سىلەرنىڭ قىلىۋاتقان ئىشلىرىدىن تولۇق خەۋەردارىدۇر.

—سۈرە«مۇجادىلە»(58-سۈرە)، 11-ئايەت

پەيغەمبەر ئەلەيهىسسالام مۇنداق دېگەن: "ئۆلىمالار پەيغەمبەرلەر ۋارىسىدۇر. هەقىقەتەن پەيغەمبەرلەر ئالتۇن تەڭكە مىراس قالدۇرغان ئەمەس، ئۇلار پەقەت ئىلىمنى مىراس قالدۇردى، كىمكى ئىلىم ئېلىشقا ماڭغان بولسا شۇ كىشى ئەڭ مۇكەممەل نەسىبىگە ئىگە بولغان بولىدۇ" (ئەهمەد، تىرمىزى، ئەبۇ داۋۇد، ئىبنى ماجەلەر توپلىغان).

يۇقىرىدا بايان قىلىنغان ئايەت ۋە هەدىسلەردىن ئىلىم ئاتا قىلىنغان كىشىلەرنىڭ نەقەدەر يۇقىرى مەرتىۋىدە بولىدىغانلىقىنى كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇ. ئاللاھ تائالا ئىلىم هېكمەت ئاتا قىلىنغان كىشىلەر هەققىدە مۇنداق دېگەن:

هېكمەتنى(يەنى ياخشى ئەمەلگە يېتەكلەيدىغان پايدىلىق ئىلىمنى) خالىغان بەندىسىگە ئاتا قىلىدۇ؛ هېكمەت ئاتا قىلىنغان ئادەمگە كۆپ ياخشىلىق ئاتا قىلىنغان بولىدۇ. پەقەت ئەقىللىق ئادەملەرلا بۇنىڭدىن پەند-نەسىهەت ئالىدۇ.

—سۈرە«بەقەرە»(2-سۈرە)، 269-ئايەت

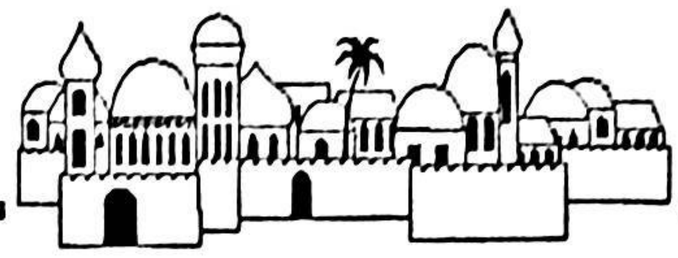

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەنىدى:"ئىلىم-ھېكمەت مۆمىن بەندىنىڭ يوتقۇرۇپ قويغان نەرسىسىدۇر، ئۇنى قەيەردە تاپسا ئۇ ئىلىم-ھېكمەتنى ئېلىۋېلىشقا ئۇ كىشى ھەقلىقتۇر" (تىرمىزى، ئىبنى ماجە توپلىغان).

دېمەك، بىز مۇسۇلمانلار ئىلىم-ھېكمەت ئۆگىنىشكە، ئىگىلەشكە ئەڭ ھەقلىق كىشىلەرمىز. ئۇلۇغ ئۇستازىمىز ئابدۇقادىر دامۇللام يازغان «مەفتاھۇل ئەدەب» دېگەن كىتابىدا بىر شېئىر بولۇپ، ئۇنىڭ مەزمۇنى مۇنداق:"ھەر قانداق نەرسىدە ئۇستۇنلۇك، بۇيۇكلۇك بولىدۇ، مەن ئىلىمنى ھەممە نەرسىدىن ئەڭ بۇيۇك ۋە ئەڭ ئۇلۇغ كۆردۈم. سەن ئىلىمدىن باشقىسىنى خەزىنە دەپ ئويلىمىغىن، ئىلىم بولسا تۇگىمەيدىغان خەزىنىدۇر. چۇنكى پۇل، مال-دۇنياغا ئوت كەتسە كۆيۈپ تۇگەيدۇ، ئوغرىلاپ، بۇلاپ كەتسە يوقايدۇ، قويمىچىلار قويۇپ كەتسە ۋاي ئىسىت دەپ قالىسىز. لېكىن قورساقتىكى ئىلمىنى ھېچكىم بۇلىيالمايدۇ، قويمىچى قويۇپ كېتەلمەيدۇ، ئۇ ھەر دائىم بىزگە ھەمراھ بولىدۇ".

ئىسلام دىنى ئەقىل-ئىدراكقا شۇنچە تەنتەنە قىلىپ قالماستىن، بەلكى ئۇنىڭ قەدىر-قىممىتىنى تېخىمۇ يۇقىرى كۆتۇرۇپ، كائىنات ئۇستىدە تەپەككۇر يۈرگۈزۈشنى ئەڭ ئۇلۇغ ئىبادەت دەپ ھېسابلايدۇ. «قۇرئان كەرىم»دىكى نۇرغۇن ئايەتلەر ئىنسانلارنىڭ دىققەت-نەزىرىنى كائىنات ئىلىملىرىگە قارىتىدۇ، تەبىئىي پەن ۋە ئىجتىمائىي پەن دەرىخىنىڭ تۇرلۇك شاخچىلىرىدىكى ئىلمىي نەزەرىيىلەر ۋە ئىلمىي ھەقىقەتلەرگە ئىشارەت قىلىپ ئۆتىدۇ ھەم كىشىلەرنى ئومۇمىي جەھەتتىن پىكىر يۈرگۈزۈشكە ئۇندەيدۇ. ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ:

ئاسمانلارنىڭ ۋە زېمىنىڭ يارىتىلىشىدا، كېچە بىلەن كۈندۈزنىڭ نۆۋەتلىشىشىدە، كىشىلەرگە پايدىلىق نەرسىلەرنى ئېلىپ دېڭىزدا ئۈزۈپ يۈرگەن كېمىلەردە، ئاللاھ بۇلۇتتىن ياغدۇرۇپ بەرگەن؛ ئۆلگەن زېمىننى تىرىلدۈرىدىغان يامغۇردا، يەر يۈزىگە تارقىتىۋەتكەن ھايۋانلاردا، شامال يۆنىلىشلىرىنىڭ ئۆزگىرىپ تۇرۇشىدا، ئاسمان-زېمىن ئارىسىدا بويسۇندۇرۇلغان بۇلۇتلاردا چۈشىنىدىغان كىشىلەر ئۈچۈن ئەلۋەتتە(ئاللاھنىڭ بىرلىكىنى كۆرسىتىدىغان) دەلىللەر باردۇر.

ـــــسۇرە«بەقەرە»(2-سۇرە)، 164-ئايەت

بۇ ئايەت كىشىلەرنىڭ تەبىئەتنى ۋە ئۆزىنى تونۇشىدا چوڭقۇر ئىلىم بېرىش رولىنى ئويناىدۇ، ئۇلارنىڭ تەبىئەتنىڭ سىرىنى ئېچىش ئۈستىدە ئىزدىنىش قىزغىنلىقىنى ئۇرغىتىدۇ، تەبىئەتنى تەتقىق قىلىش ۋە ئىنسانىيەتكە بەخت يارىتىش ئاكتىپلىقىنى قوزغايدۇ. ئاللاھ تائالا مۇنداق دېگەنىدى:

تاغلارنى تۇرغۇن ھالەتتە گۇمان قىلسەن، ھالبۇكى ئۇلار بۇلۇتتەك چۆرگىلەپ تۇرىدۇ، (بۇ)ھەممە نەرسىنى پۇختا ياراتقان ئاللاھنىڭ ھۇنىرىدۇر، ئاللاھ ھەقىقەتەن سىلەرنىڭ قىلمىشىڭلاردىن تولۇق خەۋەردارىدۇر.

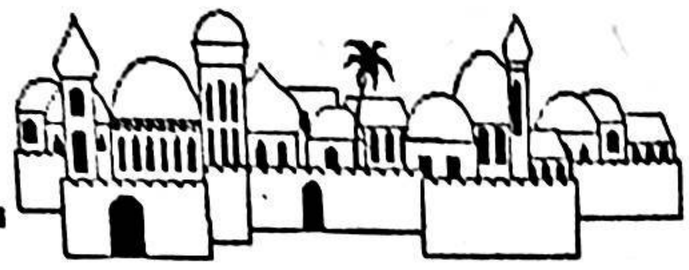

بۇ ئايەتتى كەرىم يەر شارىنىڭ ئايلىنىدىغانلىقىنى ئىشارەت قىلىدۇ. چۈنكى تاغ ئايلانمايدۇ، تاغنى كۆتۈرۈپ تۇرغان يەر شارى ئايلىنىدۇ.

دەسلەپكى دەۋر مۇسۇلمانلىرى يۇقىرىقىدەك ئايەت ـ ھەدىسلەرنىڭ ئىلھامى ۋە تۈرتكىسى بىلەن يۇكسەك ئىلمىي ئاڭغا ۋە مەرىپەتپەرۋەرلىك روھىغا ئىگە بولغانىدى. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا دادىل ئىزدىنىپ ئىلمگە تەشنالىق بىلەن ئىنتىلىش روھى كەڭ قانات يايدۇرۇلغانلىقتىن، ئىسلام دىنى رونىاق تېپىپ، ئۇلارنىڭ ئىچىدىن كۆپلىگەن ئىلىم ـ پەن ئالىملىرى، ھەدىسشۇناسلار، تەپسىرشۇناسلار، فىقھىشۇناسلار ۋە تىلشۇناسلار بارلىققا كەلدى.

ئىسلام دىنى 7 ـ ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرىدىن باشلاپ تېز تارقىلىپ، شەرقتە ھىندىستاندىن پامىر تاغلىرىنىڭ بويلىرىغىچە، غەربتە ئوتتۇرا دېڭىزدىن ئۆتۈپ ئىسپان يېرىم ئارىلىغىچە، جەنۇبتا ئوتتۇرا ئافرىقىغىچە، شىمالدا قىپچاق دالاسىغىچە بولغان ئۇچ قىتئەگە تۇتاشقان كەڭ زېمىندا ئەرەب ـ ئىسلام مەدەنىيىتىنى شەكىللەندۈرگەن. باغدات، قاھىرە، دەمەشق، ئىسكەندەرىيە، كوردۇبا قاتارلىق مەدەنىيەت، ئىلىم ـ پەن مەركەزلىرى بارلىققا كەلگەن. بۇ جايلاردا نۇرغۇن مەدرىسلەر، كۈتۈپخانىلار، رەسەتخانىلار بەرپا قىلىنغان. ئوتتۇرا ئەسىردە نۇرغۇن ئالىملار ئىسلام مەدەنىيىتىنىڭ گۈللىنىشىگە تۆھپە قوشقان. ماتېماتىكا، گېئومېتىرىيە، ئاستىرونومىيە، جۇغراپىيە، پەلسەپە، مېدىتسىنا قاتارلىق پەنلەردە زور ئۇتۇقلارنى قازانغان.

ئىسلام دىنى ۋە ئىمان بىزنىڭ قەلبىمىزنى پاكلايدۇ، ئىلىم ـ پەن بىزنى تەرەققىياتقا ئېرىشتۈرىدۇ. بىز روھىمىزنى مۇنچىغا چۈشكەندە يۇيۇپ تازىلىيالمايمىز، سۇ بىلەن پەقەتلا بەدىنىمىزنى پاكلىيالايمىز. روھىمىزنى پاكلاش پەقەت ئىمان ـ ئىسلام بىلەن بولىدۇ. ئىلىم ـ پەن بىزنىڭ قورسىقىمىزنى توق، كىيىمىمىزنى پۈتۈن قىلىدۇ، تۇرمۇشىمىزنى بایاشات قىلىدۇ، ئىسلام دىنى بىلەن ئىلىم ـ پەن بىر ـ بىرىسىگە ھەرگىز زىت ئەمەس. ئىسلام دىنى ئادەمدىكى مېڭە بولسا، ئىلىم ـ پەن يۈرەككە ئوخشايدۇ، ئادەمدىكى مېڭە كاردىن چىقسا ئىنسان سارىڭ بولىدۇ، يۈرەك كارىدىن چىقسا ئۆلىدۇ.

ئىسلام دىنىنىڭ ئىلىم تەھسىل قىلىشقا ئىلھام بېرىشىدە ئىككى مەقسەت بار. بىرى، ئۆگىنىش ئارقىلىق ئېتىقادنى ساپلاشتۇرۇپ، ئىسلام دىنى ھەقىقىتىنى جارى قىلدۇرۇش؛ يەنە بىرى، ئۆگەنگەننى ئىشلىتىپ، ئۆزىگىمۇ ۋە باشقىلارغىمۇ نەپ يەتكۈزۈپ، ئىككى ئالەملىك بەخت يارىتىشتىن ئىبارەت. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ساھابى كىرامىلارغا تەلىم بېرىپ: "ئىلىم تەلەپ قىلىڭلار، ئەگەر ئۇ يىراق جۇڭگودا بولسىمۇ" دېگەن. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ يەردە دەۋاتقان

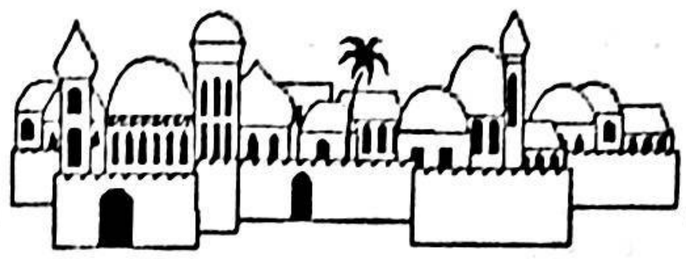

ئىلىم ـــ پەننىي ئىلىم، چۈنكى ئۇ ۋاقىتتا جۈڭگودا ھەممە كىشىلەر باشقا ئېتىقادتا ئىدى، بۇگۈنكى كۈندە ھەر قايسى ئەرەب دۆلەتلىرىدىن نەچچە ئون مىڭ مۇسۇلمان ئوقۇغۇچىلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ چاقىرىقىغا ئاۋاز قوشۇپ، غەرب ئەللىرىدە ۋە جۈڭگونىڭ ھەر قايسى ئۇنىۋېرسىتېتلىرىدا پەن ـ تېخنىكا ساھەلىرىدە تىرىشىپ بىلىم ئالماقتا.

پەن، مائارىپ بىر مىللەتنىڭ راۋاجلىنىشىدىكى مۇھىم ئاساس، بىر بىناغا ئۇل كېرەك بولغاندەك، مىللەتكە ئىمان بىلەن بىلىم كېرەك. دەرەخنىڭ يىلتىزى بولمىسا كۆكلەپ ياشنىيالمىغىنىدەك، مىللەتتە ئىمان، ئىلىم ـ ئىرپان بولمىسا ئۇ مىللەت گۈللىنەلمەيدۇ، ھەر قانداق بىر مىللەت ئىمان ـ ئېتىقاد، ۋىجدانىنى يوقاتسا، ئىلىم ئۆگەنمىسە خۇددى يىلتىزى يوق دەرەختەك قۇرۇپ تۈگەيدۇ. ئاللاھ تائالا مۇنداق دېگەن:

ھەر قانداق بىر قەۋم ئۆزىنىڭ ئەھۋالىنى ئۆزگەرتمىگىچە ئاللاھ ئۇلارنىڭ ئەھۋالىنى ئۆزگەرتمەيدۇ.

ـــسۈرە«رەئد»(13 ـ سۈرە)، 11 ـ ئايەت

شۇڭا قاچانكى بىز پۈتۈن ۋۇجۇدىمىز بىلەن ئىسلام دىنىنى ھەقىقىي چۈشىنىپ، ئېتىقادىمىزنى ساپلاشتۇرساق، ئىلىم ـ مەرىپەت بىلەن مىللەتنى ئاقارتىش ئىشلىرىنى چىڭ تۇتۇپ، ئاربىمىزدىكى خۇراپاتلىق، نادانلىق، بىلىمسىزلىك، پىتنىخورلۇق قاتارلىق رەزىللىكلەرنى تۈگىتەلسەك، ئاندىن ئاللاھ تائالانىڭ رەھمىتىگە، ئىززەت ـ ھۆرمىتىگە ئېرىشەلەيمىز؛ دەۋر بىلەن تەڭ ئىلگىرىلەپ، دۇنيادىكى ئىلغار مىللەتلەر قاتارىدىن ئورۇن ئالالايمىز.

3. ئىسلامىي گۈزەل ئەخلاق ـ پەزىلەتنى ئومۇملاشتۇرۇشىمىز لازىم

ئىسلام دىنى ئەخلاق ئۈستىگە قۇرۇلغان دىن. ئەگەر ئەخلاق بولمىسا ئىسلام ئەقىدىسىدىن سۆز ئاچقىلى بولمايدۇ. پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئاجايىپ ئەخلاقلىق زات بولغانلىقى ئۈچۈن ئاللاھ تائالا سۈرە«قەلەم»(68 ـ سۈرە)نىڭ 4 ـ ئايىتىدە ئالاھىدە ماختاپ: "(ئى مۇھەممەد!) سەن ھەقىقەتەن بۈيۈك ئەخلاققا ئىگىسەن"دېگەن؛ يەنە سۈرە«ئەنبىيا»(21 ـ سۈرە)نىڭ 107 ـ ئايىتىدە:"(ئى مۇھەممەد!) سېنى بىز پۈتۈن ئەھلى جاھان ئۈچۈن پەقەت رەھمەت قىلىپلا ئەۋەتتۇق" دېگەن. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۆزىمۇ: "مەن ھەقىقەتەن گۈزەل ئەخلاقلارنى ئومۇملاشتۇرۇش ئۈچۈن ئەۋەتىلدىم"دېگەن(مالىك توپلىغان).

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام پەيغەمبەرلىككە تاللىنىشتىن ئىلگىرىلا ئۆزىنىڭ سەممىي ساداقەتمەنلىكى بىلەن كىشىلەر تەرىپىدىن"ئەمىن"(يەنى راستچىل، ئىشەنچلىك) دەپ ئاتالغان ئىدى. ئۇ ئەزەلدىن يالغانچىلىق قىلىپ باقمىغان، كىشىلەر ئارىسىدا ئەڭ ئاقكۆڭۈل، ئەڭ سەممىي زات ئىدى. بىز مۇسۇلمانلار

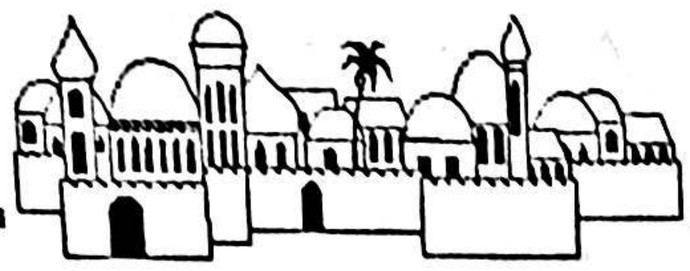

پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى ياخشى ئۆلگە قىلىپ، ھەر قانداق ۋاقىتتا راستچىل، سەمىمىي، ئىشەنچلىك بولۇشىمىز، يالغانچىلىق، كاززاپىلىقتىن يىراق تۇرۇشىمىز لازىم. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ ھەقتە مۇنداق دېگەن: "مۇناپىقلىقنىڭ ئالامىتى ئۈچ خىل: سۆزلىسە يالغان ئېيتىدۇ، ۋەدە قىلسا ئەمەل قىلمايدۇ، ئامانەت قويۇلسا خىيانەت قىلىدۇ" (بۇخارى توپلىغان). يەنە بىر ھەدىستە مۇنداق دېگەن:"ھەقىقەتەن راستچىللىق ئىنساننى ياخشىلىققا ئېلىپ بارىدۇ، ياخشىلىق ئىنساننى جەننەتكە ئېلىپ بارىدۇ، بىر ئادەم ھەمىشە راستچىل بولسا ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا راستچىل ئادەم دەپ پۈتۈلىدۇ. يالغانچىلىق ھەقىقەتەن ئىنساننى پاسىقلىققا ئېلىپ بارىدۇ، پاسىقلىق ئىنساننى دوزاخقا ئېلىپ بارىدۇ، بىر ئادەم ھەمىشە يالغانچىلىق قىلسا، ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا كاززاپ دەپ پۈتۈلىدۇ" (بۇخارى، مۇسلىم توپلىغان).

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىز مۆمىن بەندىلەرنى ھەر قانداق شارائىتتا يالغان سۆزلەشتىن توستى، چۈنكى يالغان سۆزلەش گۇناھى كەبىر، يالغان سۆزلىگەن ئادەم بۇ دۇنيادا خار، رىزقى تار بولىدۇ، ئاخىرەتتە بولسا تېخىمۇ يامان ئاقىۋەتكە قالىدۇ. شۇڭا بىز ھەر دائىم راستچىللىقنى ئۆزىمىزگە ھەمراھ قىلىشىمىز كېرەك. بىز مۆمىن مۇسۇلمانلار بىر-بىرىمىزگە كۆيۈنۈشىمىز، بىر-بىرىمىزنى ئاسرىشىمىز، ئۆزئارا ھۆرمەتلىشىپ ئۆتۈشىمىز كېرەك. ئىشنى ئاۋۋال ئائىلىمىزدىكى خوتۇن، بالا-چاقىلىرىمىزنى قەدىرلەشتىن، شۇنداقلا ئۇلارغا راستچىل، سەمىمىي بولۇشتىن باشلىشىمىز لازىم. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ ھەقتە مۇنداق دېگەنىدى: "سىلەرنىڭ ئىچىڭلاردىكى ئەڭ ياخشى ئادەم ئۆزىنىڭ خوتۇن، بالا-چاقىلىرىغا كۆيۈنگەن ئادەم، مەنمۇ سىلەرنىڭ ئىچىڭلاردىكى ئەڭ ياخشى ئادەم، مەنمۇ خوتۇن، بالا-چاقىلىرىمغا كۆيۈنىمەن"؛ "ئېسىل پەزىلەتلىك ئادەملەر ئايالىرنى قەدىرلەيدۇ، ئاسرايدۇ، پەسكەش، ناچار ئادەملەر ئايالىرنى خارلايدۇ". پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئايالى ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا بايان قىلغان ھەدىستە مۇنداق دېيىلگەن:"مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئۆمرىدە ئايالىرىنى بىر شاپىلاق ئۇرۇپ باقمىدى، ھەتتا ئۆيىدە خىزمەت قىلىدىغان خىزمەتكارلارنىمۇ ئۇرۇپ باقمىدى". بەزى كىشىلەر ئۆيىگە كىرسە خوتۇن، بالا-چاقىلىرىغا قاپاق تۇرۇپ، مۇشتىنى دېۋىلەپ، ئۆلارنى قورقىتىدۇ، تالاغا چىقسا باشقىلارغا ھەجىيىپ ھالى قالمايدۇ. بۇنداق قىلىش قاملاشمىغانلىق. ئاۋۋال بىزنىڭ ئائىلىمىزدىكى خوتۇن، بالا-چاقىلىرىمىزنىڭ كۆڭلى سۇ ئىچىشى كېرەك. بىز ئۆزىمىزدە ھەر دائىم مۇلايىم، چىقىشقاق، رەھىمدىللىك، كۆيۈمچان بولۇش ئادەتلىرىنى يېتىلدۈرۈشىمىز لازىم. ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا بايان قىلغان ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن:"ھەقىقەتەن ئاللاھ تائالا رەھىمدىل، كۆيۈمچاندۇر. ھەر قانداق ئىشتا

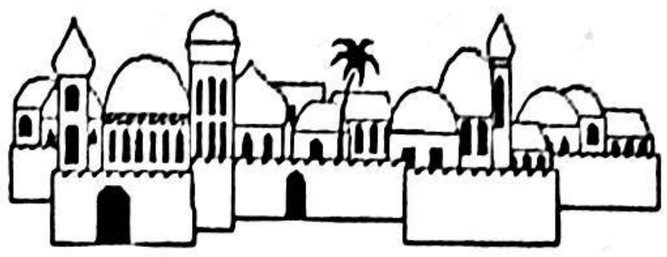

رەھمدىل بولۇشنى ياخشى كۆرىدۇ"؛ ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا بايان قىلغان يەنە بىر ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن:"كىمكى رەھمدىللىك، مۇلايىملىقتىن مەھرۇم قالسا، بارلىق ياخشىلىقلاردىن مەھرۇم قالىدۇ". دېمەك، قوپال، ئۇرۇشقاق، رەھىمسىز، ئىچى تار، جىلىخور ئادەمدىن خوتۇن، بالا ـ چاقىلىرى نەپرەتلىنىدۇ، ئۇنى قولۇم ـ قوشنىلىرى، ئەل ـ ئاغىنىلىرى ئارىغا ئالمايدۇ، ئەل ـ جامائەت ئۇنىڭغا لەنەت ئوقۇيدۇ، پەرىشتىلەر ئۇنىڭدىن يىراق قاچىدۇ، ھەتتاكى ئاللاھ تائالامۇ قاتتىق بىزار بولىدۇ، بۇنداق كىشى ھەر ئىككى ئالەمدە رەسۋالىشىدۇ.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يەنە مۇنداق دېگەن: "قوشنا ئۈچ قىسىم بولىدۇ، ئەگەر قوشنا كۇففار بولسا ئۇنىڭ بىر ھەققى بولىدۇ(يەنى قوشنىدارچىلىق ھەققى)؛ ئەگەر قوشنا مۇسۇلمان بولسا ئۇنىڭ ئىككى ھەققى بولىدۇ (يەنى قوشنىدارچىلىق ھەققى ۋە ئىسلامىي ھەققى)؛ ئەگەر قوشنا مۇسۇلمان ھەم تۇغقان بولسا ئۈچ ھەققى بولىدۇ(يەنى قوشنىدارچىلىق ھەققى، تۇغقانلىق ھەققى ۋە ئىسلامىي ھەققى)"(تەبرانى توپلىغان). پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مەككە مۇكەررەمەدىن مەدىنە مۇنەۋۋەرەگە ھىجرەت قىلىپ كەلگەندە، ئۇنىڭ يەھۇدىي قوشنىلىرى بار ئىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇلاردىن قەرز ئالاتتى، ئۇلارغا ھەدىيەلەرنى قىلاتتى، ئۇلارغا ياخشى مۇئامىلە قىلاتتى، ئۇ يەھۇدىيلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ گۈزەل ئەخلاقلىرىنى ھېس قىلغاندىن كېيىن ئىمان ئېيتىپ مۇسۇلمان بولغان.

ئەخلاقى ناچار ئادەملەرنىڭ قىلغان ئىبادەتلىرىنى ئاللاھ تائالا ھەرگىز قوبۇل قىلمايدۇ، دۇئالىرىنى ھەرگىز ئىجابەت قىلمايدۇ. شۇڭا بىز مۇسۇلمانلار ئىش ـ ھەرىكەتتە، گەپ ـ سۆزدە سىلىق ـ سىپايە، ئەخلاقلىق بولۇشىمىز، شۇنىڭ بىلەن بىرگە كەڭ قورساقلىق، سەۋرچانلىقنى ئۆزىمىزگە ھەمراھ قىلىشىمىز كېرەك. ئاللاھ تائالا مۇنداق دېگەن:

ئەپۇنى دوست تۇتقىن، ياخشىلىققا(يەنى ياخشى سۆز قىلىشقا، ياخشى ئىش قىلىشقا) بۇيرۇغىن، نادانلار بىلەن تەڭ بولمىغىن(يەنى نادانلارنىڭ قىلغىنىنى قىلماي ئۇلارغا مۇلايىم بولغىن).

ـــــسۇرە«ئەئراف»(7 ـ سۇرە)، 199 ـ ئايەت

ئاللاھ تائالا يەنە مۇنداق دېگەن:

ئاللاھنىڭ رەھمىتى بىلەن سەن ئۇلارغا مۇلايىم بولدۇڭ، ئەگەر قوپال، باغرى قاتتىق بولغان بولساڭ، ئۇلار چۆرەڭدىن تارقاپ كېتەتتى.

ـــــسۇرە«ئال ئىمران»(3 ـ سۇرە)، 159 ـ ئايەت

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ناھايىتى كەڭ قورساق، ئەپۇچان، سەۋرچان زات ئىدى. بىر كۈنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ساھابىلار بىلەن نامازئوقۇپ

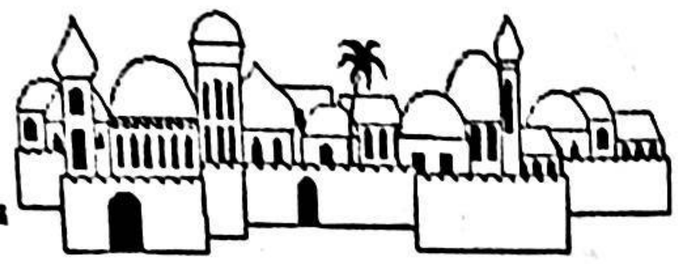

ئولتۇرسا، تېشىدىن بىر ئەترابى كىرىپ، مەسچىتنىڭ ئىچىگە سىيدى، ساھابىلار غەزەپلىنىپ، ئەترابىنى ئۇرۇش ئۈچۈن ياقىسىغا ئېسىلدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ساھابىلارغا:"چېقىلمانگلار"دېدى، ھەم بىر چىلەك سۇ ئەكىلىپ، ئۆز قولى بىلەن جايىنامازنى يۇيۇپ تازىلىدى، ئاندىن كېيىن ئەترابىغا مۇلايىملىق ۋە ئەپۇچانلىق بىلەن چۈشەندۈرۈپ: "بۇ مەسچىت ئاللاھنىڭ ئۆيى، بۇ مەسچىتتە ناماز ئوقۇلىدۇ، زىكرى-تەسبىھ ئېيتىلىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن پاك بولۇشى كېرەك، مەسچىتكە سىيسەك بولمايدۇ" دېدى.

بىز مۆمىن مۇسۇلمانلار مەرت، سېخى، كەمتەر بولۇشىمىز كېرەك. ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلغان بىر ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن:"سېخى ئادەم ئاللاھقا يېقىندۇر، جەننەتكە يېقىندۇر، كىشىلەرگە يېقىندۇر، دوزاختىن يىراقتۇر"؛ بېخىل ئادەم ھەققىدە توختىلىپ:" بېخىل ئادەم ھەرگىز جەننەتكە كىرەلمەيدۇ" دېگەن.

ئاللاھ تائالا مۇنداق دېگەن:

سەن زېمىندا مەغرۇرانە يۈرمىگىن، (ھاكاۋۇرلۇقتىن ئايىغىڭ بىلەن) يەرنى تېشىۋېتەلمەيسەن، (ھەر قانچە گىدەيگىنىڭ بىلەن) ئېگىزلىكتە تاغلارغا تەڭلىشەلمەيسەن.

پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ناھايىتى كەمتەر، ئۇلۇغ زات ئىدى، ھەرگىز تەكەببۇرلۇق، ھاكاۋۇرلۇق قىلمايتتى، چوڭلارنى ھۆرمەتلەپ، كىچىكلەرنى ئىززەتلەيتتى، يوللاردا كىچىك بالىلار ئۇچرىسا "ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم" دەپ سالام بېرەتتى، دائىم كەمبەغەللەرنىڭ ئۆيىگە بېرىپ مۇڭدىشاتتى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: "قەلبىدە زەررىچىلىك كىبرىسى بار ئادەم جەننەتكە كىرەلمەيدۇ" دېگەن.

يۇقىرىدا بىز ئېيتىپ ئۆتكەن يالغانچىلىق، قوپاللىق، بېخىللىق، ھاكاۋۇرلۇق قاتارلىق ئىشلارنىڭ ھەممىسى قەبىھ بولۇپ، ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا يامانداۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن قېرىنداشلار بىز راستچىللىق، مۇلايىملىق، سېخىيلىق، كەمتەرلىك قاتارلىق ياخشى ئەخلاق-پەزىلەتلەرنى يېتىلدۇرەيلى. بىز بۇ گۈزەل ئەخلاقلارنى ئۆزىمىزدە جارى قىلدۇرالساق، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ گۈزەل ئەخلاقلىرىنى ھەر بىر ئىشىمىزدا ئۈلگە قىلىپ تىكلىيەلسەك، ھەممە كىشىلەر ئارىسىدا ئىسلامىي گۈزەل ئەخلاقلارنى ئومۇملاشتۇرالساق، ئاندىن دەۋرىنىڭ تەرەققىياتىغا ماسلىشىپ ماڭالايمىز.

4. ھالال مېھنەت بىلەن شۇغۇللىنىپ، ئىقتىسادىي جەھەتتە كۈچلۈك بولۇشىمىز كېرەك

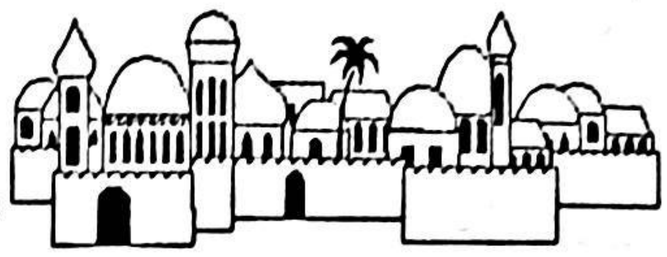

ئىسلام دىنى بىز مۆمىن مۇسۇلمانلارنى ھالال ئەمگەك بىلەن مېھنەت قىلىشقا، باشقىلارغا يۆلىنىۋالماي، مۇستەقىل تۇرمۇش كەچۈرۈشكە بۇيرۇيدۇ. ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دېگەن:

ناماز ئوقۇلۇپ بولغاندا(يەنى نامازدىن پاراغ بولغىنىڭلاردىن كېيىن) زېمىنغا تارىلىپ(يەنى ئۆز مەشغۇلاتىڭلار بىلەن بولۇپ)، ئاللاھنىڭ پەزلىدىن تەلەپ قىلىڭلار، مەقسىتىڭلارغا ئېرىشىش ئۈچۈن ئاللاھنى كۆپ ياد ئېتىڭلار.

ـــــسۈرە«جۇمۇئە»(62 ـ سۈرە)، 10 ـ ئايەت

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەنىدى: "بىر ئادەم ئۆز قولىغا تايىنىپ يېگەن تائامدىنمۇ ياخشى تائامنى يېيىلمەيدۇ، ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرى داۋۇد ئەلەيھىسسالام ئۆز قولىغا تايىنىپ تائام يەيتتى". داۋۇد ئەلەيھىسسالام كۈندۈزى پادىشاھلىق قىلسا، ئاخشىمى تۆمۈرچىلىك قىلاتتى؛ زەكەرىيا ئەلەيھىسسالام ياغاچچى ئىدى؛ نۇھ ئەلەيھىسسالام ئاللاھنىڭ بۇيرۇقى بىلەن غايەت زور بىر كېمە ياسىغان؛ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام سودىگەرلىك قىلغان. دېمەك بىر ئەر كىشىگە 72 تۈرلۈك ھۈنەر ئازلىق قىلمىدۇ. ئەنەس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ بايان قىلغان ھەدىستە مۇنداق دېيىلگەن: ئەنسارىلاردىن بىر ئادەم پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يېنىغا كېلىپ بىر نەرسە بېرىشنى تەلەپ قىلدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇ كىشىدىن: "ئۆيۈڭدە يارىغۇدەك بىر نەرسە بارمۇ؟" دەپ سورىدى، ئۇ:"ئۆيۈمدە توقۇلۇشى قوپال بىر ئەدىيال ۋە سۇ ئىچىدىغان بىر ساپلىق بار" دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام:"ئۇنداقتا ئۇ ئىككى نەرسىنى ئەكەلگىن" دېدى. ئۇ ئادەم بۇ ئىككى نەرسىنى ئەكەلگەندىن كېيىن، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ساھابىلارغا قاراپ:"كىم بۇ ئەدىيال بىلەن ساپلىقنى سېتىۋالىدۇ؟" دېدى. بىر ئادەم:"مەن بۇ ئىككى نەرسىنى ئىككى دىرھەمگە سېتىۋالاي" دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئەنسارى ئادەمگە:"ماۋۇ بىر دىرھەمگە ئائىلەڭگە تائام سېتىۋال، يەنە بىر دىرھەمگە پالتا سېتىۋېلىپ ئەكەلگىن" دېدى. ئۇ كىشى پالتا سېتىۋېلىپ كەلگەندىن كېيىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۆز قولى بىلەن بىر باغلام ئوتۇننى باغلاپ:"ھەر كۈنى ئوتۇن سېتىپ ئوتۇنچىلىق قىلغىن، مەن بىلەن 15 كۈندىن كېيىن كۆرۈشكىن" دېدى. بۇ كىشى 15 كۈندىن كېيىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يېنىغا كېلىپ:"مەن 15 كۈندە 10 دىرھەم پۇل تاپتىم، بىر دىرھەمگە كىيىم ـ كېچەك، يەنە بىر دىرھەمگە تائام سېتىۋالدىم، يەنە سەككىز دىرھەم پۇلۇم بار" دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇ كىشىگە:"سېنىڭ مۇشۇنداق ئوتۇنچىلىق قىلغىنىڭ دۇنياغا ياخشى، دۇنيادىكى قىيامەت كۈنى قاپقارا ھالەتتە كېلىدۇ" دېدى.

ئاللاھ تائالا بىز مۇسۇلمانلارنى تىجارەت قىلىشقا بۇيرۇپ، مۇنداق

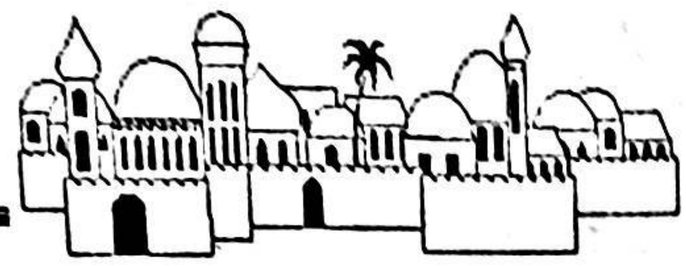

دېگەن:

ئى مۆمىنلەر! بىر-بىرىگىلارنىڭ ماللىرىنى(ئوغرىلىق، خىيانەت قىلىش، بۇلاش، جازانىخورلۇق، قىمار ئويناش قاتارلىق) ناھەق يول بىلەن يەۋالماڭلار، ئىككى تەرەپ رازى بولۇشۇپ قىلىشقان سودا-سېتىق ئارقىلىق ئېرىشىلگەن نەرسە بۇنىڭدىن مۇستەسنا.

——سۈرە«نىسا»(4-سۈرە)، 29-ئايەت

ئاللاھ تائالا بىز مۇسۇلمانلارنى ھالال تىجارەت، ھۈنەر-كەسىپ قىلىش ئارقىلىق پۇل تېپىشقا بۇيرۇدى. بىزنى بۇ دۇنيادا كەمبەغەل، خار، زەبۇن، دۇچانە ھالەتتە ياشاڭلار دېگىنى يوق. بۇ ھەقتە «قۇرئان كەرىم»دە ئېنىق قىلىپ مۇنداق دېيىلگەن:

ئېيتقىنكى، 'ئاللاھ بەندىلىرى ئۈچۈن ياراتقان لىباسلارنى، شېرىن، پاك رىزىقلارنى كىم ھارام قىلدى؟' ئېيتقىنكى، 'ئۇلار بۇ دۇنيادا مۆمىنلەر ئۈچۈن يارىتىلغان(گەرچە ئۇلارغا كۇففارلار شېرىك بولسىمۇ)، ئاخىرەتتە بولسا مۆمىنلەرگىلا خاستۇر'. (ئاللاھنىڭ بىر شېرىكى يوق ئىكەنلىكىنى)بىلدۈرگەن قەۋم ئۈچۈن ئايەتلەرنى مۇشۇنداق تەپسىلي بايان قىلىمىز.

——سۈرە«ئەئراف»(7-سۈرە)، 32-ئايەت

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن:"ھالال كەسپىنى تەلەپ قىلىش پەرزدىن كېيىنكى يەنە بىر پەرز. يەنى نامراز ئوقۇش پەرز، روزا تۇتۇش پەرز، زاكات بېرىش پەرز، شۇنداقلا تىجارەت قىلىش، ھالال ئەمگەك قىلىشمۇ ئوخشاشلا پەرز". پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يەنە مۇنداق دېگەنىدى:"بۇ دۇنيالىقنىڭ ئۈچۈن تىرىشقىن، گويا مەڭگۈ ئۆلمەيدىغاندەك؛ ئاخىرەتلىكىڭ ئۈچۈن تىرىشقىن، گويا ئەتىلا ئۆلىدىغاندەك".

ئاللاھ تائالا ئادەملەرگە ئاتا قىلغان ئەقىل-پاراسەت ئادەملەرنىڭ پاراۋانلىقى، بەختلىك تۇرمۇش كەچۈرۈشى ئۈچۈندۇر، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئەينى يىللاردا مەككىدىن مەدىنىگە ھىجرەت قىلغاندىن كېيىن، تۇنجى قىلغان ئىشى مەسچىت بىنا قىلىش، ئاندىن بازار سېلىش بولدى، مەسچىت بىنا قىلىش ئاخىرەت ئۈچۈن بولسا، بازار بىنا قىلىش بۇ دۇنيالىق ئۈچۈن بولغان.

بىز مۇسۇلمانلار تېخىمۇ غەيرەتكە كېلىپ، بىلىم سەۋىيىمىزنى يۇقىرى كۆتۈرۈپ، ئىسلامىي گۈزەل ئەخلاقلارنى ئۆزلەشتۈرۈپ، ھالالدىن كۆپەرەك پۇل تېپىپ، تىرىشىپ ئىلگىرىلەپ، ئىزدىنىپ يېڭىلىق يارىتىپ، دەۋر بىلەن ماس قەدەمدە ئىلگىرىلەپ، دۇنيادىكى ئىلغار مىللەتلەر قاتارىدىن ئورۇن ئېلىشقا تىرىشايلى.

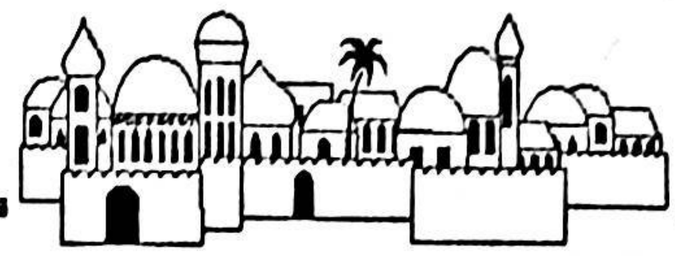

ئىتتىپاقلىشايلى، ئىختىلاپ قىلىشمايلى

ئابدۇكېرىم قارى

بسمللاهىر رەھمانىر رەھىم

مەملىكىتىمىزدە ئىسلاهات، ئىشىكنى سىرتقا ئېچىۋېتىشتىن ئىبارەت ئۇلۇغۋار پىلان يولغا قويۇلغاندىن بۇيان، دىنىي پائالىيەتلىرىمىز جانلىنىپ، دىنىي زىيالىيلىرىمىز يېتىشىپ چىقتى. دىنىي ئالىملىرىمىزمۇ ئاشكارا ۋەز-تەبلىغ ئېيتىدىغان بولدى. شۇ سەۋەبلىك كەڭ مۇسۇلمانلار ئاممىسىنىڭ مۇقەددەس ئىسلام دىنىنى چۈشىنىشى ۋە دىنىمىزدا بەلگىلەنگەن پەرزلەرنىڭ كىم تەرەپتىن بەلگىلەنگەنلىكىنى، بۇنىڭ ئەهمىيىتىنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى ۋە دىنىمىزدا نەهىي قىلىنغان ئىشلارنىڭ نېمە ئۈچۈن نەهىي قىلىنغانلىقىنى چۈشىنىشى نىسبەتەن يۇقىرى كۆتۈرۈلدى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلۇغ پەرۋەردىگارىمىز ئاللاهقا هەمدۇسانالار ئېيتىمىز.

هالبۇكى، ئىسلام دىنى خادىملىرى ئىچىدىكى ئاز سانلىق كىشىلەر مۇسۇلمانلار ئارىسىغا ئىتتىپاقسىزلىق ئۇرۇقلىرىنى چېچىۋاتىدۇ. ئۇلار ئىسلام ئالىملىرى بىرلىككە كەلگەن هۆكۈمنى ئىجرا قىلماستىن، ئىختىلاپلىق مەسىلىلەرگە چىڭ ئېسىلىۋېلىشىپ خەلق ئارىسىدا ئىتتىپاقسىزلىق پەيدا قىلىۋاتىدۇ. بۇنداق كىشىلەر داۋاملىق ئۆزىنىڭ قارىشىنى توغرا دەپ قاراپ، باشقىلارغا پىسەنت قىلماي، ئۆز كۆمچىگە چوغ تارتىۋاتىدۇ. شۇ تۈپەيلى هەر بىر ئىنساپلىق مۇسۇلماننىڭ قەلبىنى ئېچىندۇرۇۋاتىدۇ. تارىختا ئۆتكەن ئۇلۇغ ساهابىلەر ۋە ئۇلارغا ئەگەشكەن تابىئىنلار ئىسلام دىنىنى تولۇق چۈشەنگەنلىكى ئۈچۈن مەسىلىلەرگە توغرا قاراپ يەكۈن چىقىراتتى. بىزگە ئوخشاش ئاددىي مەسىلىلەرگە ئېسىلىۋېلىپ بىر-بىرىگە ئاداۋەت قىلمايتتى. ئەلۋەتتە، شەرىئەتنىڭ شاخچە مەسىلىلىرىدە تالاش-تارتىش قىلىشىپ ئىزدىنىشىنىڭ ئۆزى يامان ئىش ئەمەس. لېكىن ئۇ ئاللاهۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرى چەكلىگەن ئىتتىپاقسىزلىق ۋە ئۆچمەنلىككە سەۋەب بولۇپ قالسا بولمايدۇ. چۈنكى ئىتتىپاق بولۇش، ئۆزئارا دوستلىشىش، هەمنىيەت، هەمنەپەس بولۇش قاتارلىقلار كەڭ مۇسۇلمانلار ئاممىسىنىڭ باش تارتىپ بولالمايدىغان مەجبۇرىيىتى. ئۇلار خەلق ئارىسىدا بىر-بىرىگە ئۆچمەنلىك ۋە ئاداۋەت قىلىپ، ئاۋامنىڭ بىرلىكىنى بۇزۇپ، مۇقەددەس ئىسلام دىنىنى خۇنۇكلەشتۈرىدىغان، مۇسۇلمانلارنىڭ ئىجتىمائىي مۇقىملىقىغا زىيان يەتكۈزىدىغان ئىللەتلەردىن ساقلىنىشى ۋە ئۇنىڭ ئالدىنى ئېلىشى لازىم. چۈنكى دۇنيادا ئىسلام دىنى ئىناق-ئىتتىپاق بولۇشىنى تەشەببۇس قىلىدىغان، ئۆزئارا هەمدەمدە بولۇشىنى

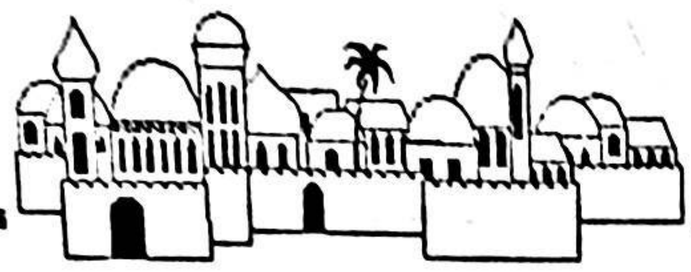

ئالدىنقى شەرت قىلغان، ئىتتىپاقسىزلىققا قەتئىي قارشى تۇرىدىغان ئۇلۇغ دىندۇر.

ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ:

ھەممىگلار ئاللاھنىڭ ئارغامچىسىغا مەھكەم يېپىشىگلار، ئايرىلمىگلار. ئاللاھنىڭ سىلەرگە بەرگەن نېمەتنىي ئەسلەگلار، ئۆز ۋاقتىدا سىلەر ئۆزئارا دۇشمەن ئىدىگلار، ئاللاھ دىلىگلارنى بىرلەشتۇردى، ئاللاھنىڭ نېمىتى بىلەن ئۆزئارا قېرىنداش بولدۇگلار، سىلەر دوزاخ چوڭقۇرىنىڭ گىرۋىكىدە ئىدىگلار، ئاللاھ سىلەرنى(ئىسلام ئارقىلىق) ئۇنىڭدىن قۇتقۇزدى. سىلەرنىڭ ھىدايەت تېپىشىگلار ئۈچۈن، ئاللاھ ئايەتلىرىنى سىلەرگە شۇنداق بايان قىلىدۇ.

ـــسۇرە«ئال ئىمران»(3 ـ سۇرە)، 103 ـ ئايەت

دىندا بۆلگۈنچىلىك قىلىپ تۇرلۇك پىرقىلەرگە ئايرىلغانلاردىن سەن ئادا ـ جۇداسەن؛ ئۇلارنىڭ ئىشى پەقەت ئاللاھقىلا خاستۇر(يەنى ئاللاھنىڭ باشقۇرۇشىدىدۇر)، كېيىن(يەنى ئاخىرەتتە) ئاللاھ ئۇلارنىڭ قىلمىشلىرىنى ئۆزىگە ئېيتىپ بېرىدۇ.

ـــسۇرە«ئەنئام»(6 ـ سۇرە)، 159 ـ ئايەت

ئاللاھ سىلەرگە دىندىن نۇھقا تەۋسىيە قىلغان نەرسىنى، ساڭا(يەنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا) بىز ۋەھيى قىلغان نەرسىنى، ئىبراھىمغا، مۇساغا، ئىيساغا بىز تەۋسىيە قىلغان نەرسىنى بايان قىلدى. سىلەر دىنىنى بەرپا قىلىگلار، دىندا تەپرىقىچىلىك قىلماگلار.

ـــسۇرە«شۇرا»(42 ـ سۇرە)، 13 ـ ئايەت

يۇقىرىقى ئايەتلەردىن شۇ مەلۇم بولدۇكى، ئاللاھ تائالانىڭ"دىندا بۆلگۈنچىلىك قىلىپ تۇرلۇك پىرقىلەرگە ئايرىلغانلاردىن سەن ئادا ـ جۇداسەن" دېگەن سۆزى دىندا بۆلگۈنچىلىك قىلىپ ئىتتىپاقسىزلىق پەيدا قىلغان ھەر قانداق كىشىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. قانداق ئادەم بولۇشتىن قەتئىينەزەر دىنىي قانۇنلارنى ئۆزى بىلگىنىچە تەھلىل قىلىپ تۇرلۇك مەزھەپلەرنى پەيدا قىلىدىكەن، ئاللاھ ۋە ئۇنىڭ رەسۇلى ئۇنداقلاردىن ئادا ـ جۇدا بولىدۇ.

بۇ يەردە شۇنى ئەسكەرتىپ ئۆتۈش زۆرۈركى: قۇرئان، ھەدىسلەردە ئىسلام دىنىنىڭ مۇھىم نۇقتىسى بولغان ئەقىدە، ئىبادەت، ئەخلاق، تارىخىي تەجرىبە، ئىبرەت، نەسىھەت ۋە بەزى چوڭ ئىجتىمائىي قانۇنلار بەلگىلەنگەن. بەزى شارائىت ۋە دەۋرلەرنىڭ ئېھتىياجىغا قاراپ ھەل قىلىشقا تېگىشلىك ئىجتىمائىي مەسىلىلەرنى ھەل قىلىش بولسا، ھەر زامان، ھەر ماكاننىڭ ئىسلام ئالىملىرىغا قالدۇرۇلغان. شۇڭا، ھەر زامان، ھەر ماكاننىڭ ئىسلام ئالىملىرى ئۆز مۇھىتى ۋە شارائىتى ئەھۋالىغا قاراپ ۋە قۇرئان، ھەدىسنىڭ روھى، مەزمۇنىغا تەدبىقلاپ، بەزى ئۇششاق مەسىلىلەرگە جاۋاب بېرىشتە ئاز ـ تولا ئوخشاشماسلىق سەۋەبى بىلەن

ئەھلى سۈننىيدە تۆت مەزھەپ كېلىپ چىققان. لېكىن شۈنى بىلىش كېرەككى: مۇجتەھىد (قۇرئان ۋە ھەدىسلەردىن ئەھكاملارنى چىقىرالايدىغان فەقىھ-ئۆلىمالار) بولغىدەك كاتتا ئالىم بولمىغان بىر كىشىنىڭ ئۆز پىكرى بويىچە دىنىي مەسىلىلەرگە جاۋاب بېرىشىگە بولمايدۇ. پەقەت «قۇرئان كەرىم» ۋە مۇجتەھىد ئالىملارنىڭ كىتابلىرىدىن جاۋاب تېپىش كېرەك. ئۇششاق - چۈششەك مەسىلىلەرنى پەيدا قىلىپ، مۇسۈلمانلارنى قايمۇقتۇرۇپ ئىختىلاپقا سېلىش، ئىسلامنىڭ ئاساسلىق كىتابلىرىدا يوق ئىشلارنى "بۇ ئىش مەكرۇھ، بۇ ئىش ياماندە" دەپ كىشىلەرنىڭ دىققىتىنى كىچىك مەسىلىلەرگە بۇراپ، تەۋھىدكە (ئاللاھنى يەككە - يېگانە، ھېچ شېرىكى يوق دەپ ئېتىقاد قىلىشقا) دائىر مەسىلىلەرنى ۋە شەرىئەتنىڭ چوڭ ئاساسلىق قانۇنلىرىنى تاشلاپ قويۇپ، ئۇنىڭغا ئەھمىيەت بەرمەسلىك توغرا ئەمەس. ئومۇمەن دەلىلسىز مەسىلىلەرنى ئوتتۇرىغا چىقىرىپ دىنىي ئالىملار ئارىسىغا ۋە باشقىلار ئارىسىغا پىكىر ئىختىلاپلىرى پەيدا قىلىش گۇناھتۇر. شۇڭا ھەممە كىشى چوڭ مەسىلىلەرنى بىلىپ، چىڭ تۇتۇپ ئەمەل قىلىشى لازىم. ئىسلام دىنىنى چۈشەنمەيدىغان، دىنغا ئۆچمەنلىك قىلىدىغان كىشىلەرنىڭ "موللىلارنىڭ گېپى بىر - بىرىگە ئوخشىمايدۇ. بىرسى ئۇنى دېسە، بىرسى بۇنى دەيدۇ. ئەگەر بۇ دىن ھەق بولسا ھەممىنىڭ گېپى بىر يەردىن چىقاتتى" دەپ دىنغا ھاقارەت قىلىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىپ، ھەممىز دىنىمىزنىڭ ئاساسلىق ھۆججىتى بولغان «قۇرئان كەرىم»گە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ سەھىھ ھەدىسلىرىگە ۋە فىقھىي كىتابلىرىدىكى ئاساسلىق، ئىختىلاپسىز مەسىلىلەرگە قايتىپ بىر خىل گەپ قىلىشىمىز، ئاللاھنىڭ ۋە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ سۆزلىرىنى مېۋىسى يوق باراڭغا ئايلاندۇرۇپ قويماسلىقىمىز لازىم. شۇنداق بولغاندا ھەقىقەت ئايدىڭلىشىدۇ، تۇتەك يوقلىدۇ.

فىقھە جەھەتتە، بولۇپمۇ مۇجتەھىدلەرنىڭ سەردارى ئىمام ئەزەم ئەبۇ ھەنىفە (699 — 767) رەھمەتۇللاھ ئەلەيھىنىڭ مەزھىپى بويىچە جاۋاب ئىزدەش كېرەك. شۇنداق قىلغاندا كۇتۇلمىگەن ئىختىلاپلارنىڭ ئالدىنى ئالغىلى بولىدۇ. بۇ يەردە شۇنى ئىزاھلاپ ئۆتۈش زۆرۈركى: ھەنەفىي مەزھىپى مەملىكىتىمىزدە، جۇملىدىن يالغۇز بىزنىڭ شىنجاڭدىلا تارقالغان بولماستىن بەلكى تۈركىيە، ئىراق، ئافغانىستان، ھىندىستان، پاكىستان، ئوتتۇرا ئاسىيا، مىسىرنىڭ جەنۇبىي قىسمى مۇشۇ مەزھەپكە ئەگىشىدۇ. ئەكسىچە ئەبۇ ھەنىفە (ئىمام ئەزەم) ھەزرەتلىرىنىڭ مەزھىپىدىن چىقىپ، بۇ زاتقا ھەر خىل تۆھمەتلەرنى چاپلاپ، كەڭ مۇسۈلمانلار ئارىسىغا بۆلگۈنچىلىك سېلىشنىڭ ئۆزى كەچۈرگۈسىز جىنايەت. چۈنكى ئەبۇ ھەنىفە (ئىمام ئەزەم) تابىئىنلاردىن رەسۇلۇللاھنىڭ يېقىن ساھابىسى ھەزرىتى ئەنەس ئىبنى مالىك رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنى كۆرگەن ۋە ئۇنىڭ سۆھبىتىدە

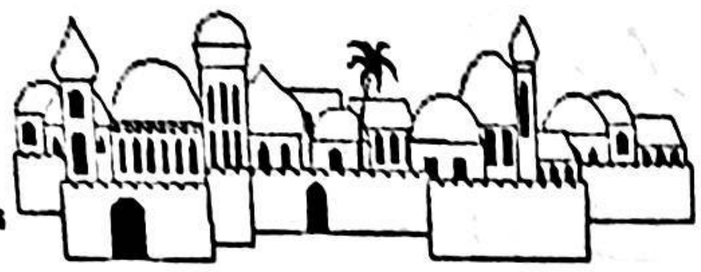

بولغان. ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە مۇھاجىرلارنى ۋە ئەنسارىلارنى ۋە ئۇلارغا ئەگەشكەن تابىئىنلارنى ئالاھىدە تىلغا ئېلىپ ماختاپ مۇنداق دەيدۇ:

ھەممىدىن ئىلگىرى ئىمان ئېيتقان مۇھاجىرلار ۋە ئەنسارىلاردىن، ياخشىلىق قىلىش بىلەن ئۇلارغا ئەگەشكەنلەر(يەنى تابىئىنلار ۋە قىيامەتكىچە ئۇلارنىڭ يولىدا ماڭغانلار)دىن ئاللاھ رازى بولدى، ئۇلارمۇ ئاللاھتىن مەمنۇن بولدى. ئاللاھ ئۇلارغا ئاستىدىن ئۆستەڭلەر ئېقىپ تۇرىدىغان جەننەتلەرنى تەييارلىدى، ئۇلار جەننەتتە مەڭگۈ قالىدۇ، بۇ چوڭ بەختتۇر.

ـــــسۈرە«تەۋبە»(9 ـ سۈرە)، 100 ـ ئايەت

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەيدۇ:"ياخشىلىرىڭلار مەن بىلەن بىللە ئۆتكەنلەر. ئاندىن ئۇلارغا ئەگىشىپ، ئاندىن ئۇلارغا ئەگەشكەنلەرگە ئەگىشىپ كەلگەنلەردۇر"(بۇخارى، مۇسلىم توپلىغان). مەلۇم بولىدۇكى:ئەبۇ ھەنىفە(ئىمام ئەزەم) ھەزرەتلىرى پەيغەمبىرىمىز سۆزلەپ ئۆتكەن ئىككىنچى دەۋر كىشىلىرى ئىچىدە بار.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەيدۇ:"ئاللاھ تائالا مېنىڭ ئۈممىتىمنىڭ (قەستەن قىلماي) سەۋەنلىكتىن قىلىپ سالغان گۇناھى ۋە ئۇنتۇپ قېلىپ قىلغان گۇناھى ۋە كىشىنىڭ قورقتۇشى بىلەن مەجبۇرىي قىلغان گۇناھىنى مېنىڭ(خاتىرەم) ئۈچۈن كەچۈرۈم قىلدى"(ئىبنى ماجە توپلىغان). پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يەنە مۇنداق دەيدۇ: "ھۆكۈمدار توغرا ئىجتىھاد قىلىپ ھۆكۈم قىلغان بولسا ئۇنىڭغا ئىككى ئەجر بېرىلىدۇ. ئەگەر ئىجتىھاتتا خاتا كېتىپ ھۆكۈم قىلغان بولسىمۇ(نىيىتى توغرا بولغانلىقى ئۈچۈن) بىر ئەجرى بېرىلىدۇ" (بۇخارى، مۇسلىم توپلىغان). مانا بۇ مۇجتەھىدلىكنىڭ شەرتىنى ھازىرلاپ مۇجتەھىد دەرىجىسىگە يەتكەن كىشىگە خاس. ئىجتىھادقا لايىقتى توشمىغان ھەر قانداق كىشىنىڭ خاتالىقى ئۆزرە ھېسابلانمايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن مۇجتەھىدلەرنىڭ ئىجتىھادىغا بويسۇنۇشىمىز ۋە ئەگىشىمىز لازىم. يۇقىرىدا دېيىلگىنىدەك، تابىئىنلار، مۇجتەھىدلەر ئاللاھنىڭ ۋە ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرىنىڭ ماختىشىغا سازاۋەر بولغان كىشىلەر بولغىنى ئۈچۈن ئۇلارنىڭ ئارتۇقچىلىقىنى تونۇپ، ئۇلارنىڭ خىسلەتلىرىنى ئېتىراپ قىلىشىمىز، ئۇلارنىڭ ياخشىلىقلىرىنى تىلغا ئېلىشىمىز، ئۇلارنى ياخشى كۆرۈشىمىز، ئۇلارغا ئاللاھتىن رەھمەت ۋە مەغپىرەت تەلەپ قىلىشىمىز لازىمكى، ھەرگىزمۇ ئۇلارغا تىل تەگكۈزمەسلىكىمىز، ھەسەت قىلماسلىقىمىز، ئىختىلاپتىن ئۆزىمىزنى تارتىشىمىز لازىم. بىز مۇسۇلمانلار ئىتتىپاقلىششقا بولىدىغان بارلىق كۈچلەر بىلەن ئىتتىپاقلىشىپ ھەممىمىز بىر نىيەت، بىر مەقسەتتە ئالغا ئىلگىرىلەپ، ئارىمىزدىكى ئىختىلاپ ئۇرۇقلىرىنى چېچىۋاتقان، مۇسۇلمانلارنىڭ بىرلىكىنى بۇزۇشقا ئۇرۇنۇۋاتقان بارلىق ئاممىلارنى سۆپۈرۈپ تاشلاپ، مۇسۇلمانلارنىڭ بۆلۈنۈشىدىن، كېيىنكى ئىغىر

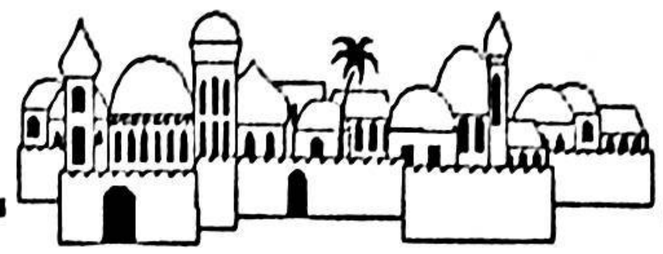

ئاقۇەتتىن قاتتىق ساقلىنىشىمىز لازىم. چۈنكى مۇسۇلمانلارنىڭ بىرلىك ئىتتىپاقى بۈزۈلسا ئىنسان قىياپىتىدىكى جىن-شەيتانلار ئۇلارنى ئازدۇرۇپ ئولجا ئېلىشى مۇمكىن. ئەمما كۆپچىلىك بىلەن بىللە بولغاندا ھالاك بولۇپ كېتىشتىن ساقلىنىپ قالغىلى بولىدۇ. پادا ئىچىدىكى قويلار ھەمايىگە ئىگە بولغاندا بۆرە ھۇجۇم قىلىشقا جۈرئەت قىلالمايدۇ. ئەمما توپتىن ئايرىلىپ قالغاندا بولسا ئاچ بۆرىلەر ئاسانلا ئۇلارنى ئۆزىنىڭ مەززىلىك ئولجىسىغا ئايلاندۇرۇۋالىدۇ. شۇ سەۋەبتىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "شەيتان ئىنسانلارغا ھۇجۇم قىلىدىغان بۆرىدۇر. بۆرە قويلارنىڭ توپتىن ئايرىلىپ قالغىنىنى يەيدۇ. پارچىلىنىپ پىرقە-پىرقە بولۇپ كېتىشتىن ساقلىنىڭلار. مۇسۇلمانلار جامائىتىنى لازىم تۇتۇڭلار" (ئەھمەد توپلىغان).

بىزنىڭ ئەجدادلىرىمىزمۇ ئىنتايىن قىممەتلىك سۆزۈغا سۈپىتىدە بىزگە مۇنداق بىر نەچچە ھېكمەتلىك سۆزلەرنى قالدۇرۇپ كەتكەن: "بۆلۈنگەننى بۆرە يەر"، "ئىناقلىق ئوق ئۆتمەس قالقان"، "ئىتتىپاقلىق كۈچ"، "بۆلۈنمەك ھالاكەتتۇر، ۋەتەن-ئەلگە پالاكەتتۇر". ئۇنداقتا بىز «قۇرئان كەرىم»نىڭ مۇشۇ ھەقتىكى گۈزەل چاقىرىقلىرىغا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئالاھىدە ئاگاھلاندۇرۇشلىرىغا ۋە ئەجدادلىرىمىزنىڭ قالدۇرۇپ كەتكەن يۇقىرىقى ھېكمەتلىك سۆزلىرىگە ئەستايىدىللىق بىلەن ئەمەل قىلىش بىلەن بىرگە بۇ خىل ئىدىيىنى ياش-ئۆسمۈرلەر قەلبىگە سىڭدۈرۈش ئۈچۈن ئورتاق كۈچ چىقىرىشىمىز لازىم. شۇنداقلا دىنىي خادىملار ھەممىدىن بۇرۇن دىققىتىنى بىرلىككە كېلىنگەن ھەقىقەتلەرنى راۋاجلاندۇرۇشقا قارىتىشى، ساقلانغان مەسىلىلەرنى ئۆز ۋاقتىدا ھەل قىلىشنى ئۆزىنىڭ باش نىشانى قىلىشى لازىم.

مانا بۇ دىنىنىڭ تەقەززاسى، جەمئىيەتنىڭ كۈچلۈك تەلىپى. بۇنىڭ ئۈچۈن بىزدە تەۋرەنمەس ئىرادە، كۈچلۈك ئەقىل، ئۆزگىچە جاسارەت، ئالىي روھ بولۇشى كېرەك. شۇنىڭ ئۈچۈن بىز «قۇرئان كەرىم»دىن ئىبارەت ھەقىقەتكە قايتايلى. شەرىئەت ھۆكۈمگە ھۆرمەت قىلايلى. ھېيلە پەتۋا ئىزدىمەيلى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ نەسىھەتلىرىنى قوبۇل قىلىپ، ئۆزئارا يارەملىشىپ قېرىنداشلارچە ياشايلى. بىر-بىرىمىزنى قەدىرلەيلى. ئۆز مەنپەئىتىمىزنى كۆزلەپ، پىكىر ئىختىلاپلىرى تۇغدۇرمايلى. قۇرئان، ھەدىس مەزمۇنى ئارقىلىق ئەقىدىمىزنى ۋە ئەخلاقىمىزنى تۈزەشكە تىرىشايلى. تەرەپبازلىق قىلىشىپ دۈشمەنلەشمەيلى. ھەقنى سۆزلىگۈچى ئالىملارغا چىدىماسلىق قىلىپ تۆھمەت قىلمايلى. بۆلگۈنچىلىك، پىتنە-پاسات تېرىمايلى. ئىتتىپاقلىققا زىيانلىق ھەر قانداق سۆز ھەرىكەتلەردىن ساقلىنايلى. كۆرۈنۈشى ياخشى، قەلبى زەھەر ئادەملەرگە ئالدىنىپ ئاللاھقا ۋە پەيغەمبەرگە (قۇرئان ۋە ھەدىسكە) خىلاپلىق قىلمايلى. بىر-بىرىمىزگە كۆيۈمچان، قېرىنداش مۇسۇلمانلاردىن بولايلى! ئاللاھ تائالا ھەممىمىزنى ئۆزىنىڭ يولىغا باشلىسۇن—ئامىن!

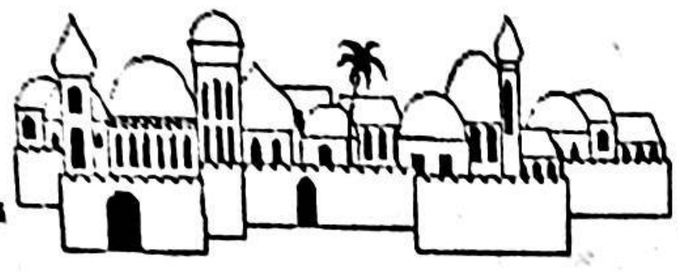

بىزنىڭ ئىملىرىمىز

ياقۇپ ھەمدۇللا

بسمللاھىر رەھمانىر رەھىم

"ئىسىم" ئەرەبچە سۆز بولۇپ، مۇسۇلمانلارنىڭ دىنىي رەھبىرى، يېتەكچىسى، دىنىي ئىشلارنى باشقۇرغۇچى دېگەن مەنىدە. ئىسىم نامىز ئوقۇش ۋە باشقا دىنىي رەسىمىيەتلەرگە يېتەكچىلىك قىلىدۇ. ئىملارنى شۇ يۇرت - مەھەللە جامائەتلىرى ئەڭ بىلىملىك، تەقۋادار، پەزىلەتلىك، ئەل ئىچىدە يۇكسەك نوپۇزى بار، خەلق ئىشلىرىنى مەسئۇلىيەتچانلىق بىلەن ياخشى بېجىرىپ بېرەلەيدىغان ئىقتىدارلىق، قابىلىيەتلىك، ئىختىساسلىقلاردىن تاللاپ قويىدۇ.

پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنۇ پەيغەمبەر بولۇشتىن ئىلگىرىلا خەلق ئىچىدە ئەڭ ئىشەنچلىك، راست سۆزلۈك، خۇلقى - مىجەزى ياخشى، باشقىلارغا ھەمىشە ياردەم بېرىدىغان، باشقىلار بىلەن چىقىشىپ ياخشى مۇئامىلە قىلىدىغان، قولى ئىشچان، تىلى يېقىملىق، چوڭلارنى ھۆرمەتلەپ، كىچىكلەرنى ئايايدىغان، ئادىل، سەممىي، مۇلايىم مۇئامىلە قىلىدىغان ياخشى پەزىلەت، گۈزەل ئەخلاق ئىگىسى ئىدى. شۇڭلاشقا ئاللاھ تائالا ئۇنى ئەلچىلىككە تاللىغان.

ئاللاھنىڭ مەرھەمتى كەڭدۇر، ئۇ ھەممىنى بىلىپ تۇرغۇچىدۇر. ھېكمەتنى(يەنى ياخشى ئەمەلگە يېتەكلەيدىغان پايدىلىق ئىلىمنى) خالىغان بەندىسىگە ئاتا قىلىدۇ؛ ھېكمەت ئاتا قىلىنغان ئادەمگە كۆپ ياخشىلىق ئاتا قىلىنغان بولىدۇ. پەقەت ئەقىللىق ئادەملەرلا بۇنىڭدىن پەند-نەسىھەت ئالىدۇ.

—سۈرە«بەقەرە»(2 - سۈرە)، 268 — 269 - ئايەتلەر

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇلايىم سۆزلۈك ئىدى، ياخشى خۇلۇق ئۇنىڭ بەلگىسى، تەمكىنلىك ئۇنىڭ لىباسى ئىدى، ئاللاھ تائالانىڭ ئەمرلىرىنى مۇسۇلمانلارغا سەممىيلىك بىلەن دەرھال يەتكۈزەتتى ۋە ئۆزى باشلامچى بولۇپ قەتئىي تەۋرەنمەي ئەمەل قىلاتتى. ئۇ ئىسلام ھەقىقىتىنى مۇسۇلمانلارغا يەتكۈزۈش، ئازغانلارنى ھىدايەت يولىغا باشلاش ئۈچۈن ئۆزىنىڭ ئايمىاي، خەۋپ - خەتەرگە قارىماي 23 يىل جاپالىق كۈرەش قىلىپ، ئىسلام دىنىنى ئاجىزلىقتىن يۇكسەكلىككە كۆتۈردى، بىر ئادەمدىن پۈتكۈل ئىنسانىيەتكە يۈزلەندۈردى. ئۇنىڭ ئىنسانىيەت تەرەققىيات تارىخىغا كۆرسەتكەن تەسىرىمۇ غايەت زور بولۇپ، ئالىملارنىڭ ئەڭ ئالدىدا تۇرىدۇ.

رەسۇلۇللاھ ئالەمدىن ئۆتكەندىن كېيىن، ئۇنىڭ ئىزىنى بېسىپ

ئىشلىرىنى داۋاملاشتۇرغان ھەزرىتى ئابابەكرى، ھەزرىتى ئۆمەر، ھەزرىتى ئوسمان، ھەزرىتى ئەلى قاتارلىق خەلىپىلەر(ئىمام‌لار) ئىسلام دىنىنىڭ يۈكسەك دەرۋازىلىرىنى ئەرەب زېمىنىدىن ھالقىتىپ، كەڭ دۇنياغا ئېچىپ، ئىسلام دىنىنىڭ ئاللاھقا يېقىنلىشىش، ھىدايەت تېپىش، ئىككىلا ئالەمدە بەختكە يېتىشتىكى ۋاستە ئىكەنلىكىنى ئىنسانلارغا تونۇتتى. ئۇلار ئادالەت يولىدا پىشقان سەردار، پەيغەمبىرىمىزنىڭ ئىشلىرىغا ۋارىسلىق قىلىشتا ياخشى ئىزباسار بولۇپ قالدى.

بۇلاردىن كېيىن ئىمام ھەنەفە(ئىمام ئەزەم)، ئىمام شافىئى، ئىمام مالىك، ئىمام ھەنبەلى(ئىمام ئەھمەد) قاتارلىق مۇجتەھىد ئالىملىرىمىز سۈننىي ئېقىمىدىكى ئىسلام دىنى ئەقىدىلىرىنى، شەرىئەت ئەھكاملىرىنى توغرا شەرھلەپ، قۇرئاندىكى گۈزەل ئەخلاق، قائىدە-رەسىمىيەت، دىنىي مۇراسىملارنىڭ مىزانلىرىغا ئاساس سېلىپ بەردى. ئىسلام دىنى شىنجاڭغا كىرگەندىن كېيىنكى مىڭ يىلدىن ئارتۇق ۋاقىتتىن بۇيان، بىزنىڭ نۇرغۇن ئىمام(ئالىم)لىرىمىز ئىسلام دىنىنى پۈتۈن شىنجاڭ رايونىغا ۋە ئونلىغان مىللەت خەلقلىرىنىڭ قەلبىگە يەتكۈزۈشتە ئىنتايىن زور تۆھپە قوشتى، «قۇرئان كەرىم» ۋە ھەدىس شەرىفىنى تۇتقا قىلىپ، شەرىئەتنىڭ نازۇك نۇقتىلىرىنىمۇ توغرا ئىگىلەپ، چوڭقۇر ۋە مۇرەككەپ فىقھى ئىلىملىرىنى ئەستايىدىل تەتقىق قىلىپ، پەيغەمبىرىمىزنىڭ سۈننەتىنى مۇسۇلمانلارغا يەتكۈزۈپ بېرىشتەك مۇھىم ۋەزىپىنى ياخشى ئادا قىلدى. ئاللاھ تائالا بۇ ئىمامىلارنىڭ مۇسۇلمانلارنى توغرا يولغا يېتەكلەپ، ئىلىم تارقىتىپ ۋە كىشىلەرگە باشلامچىلىق قىلغان ئەجرى ئۈچۈن رازى بولۇپ، ئىككى ئالەم‌ملىك بەخت-سائادەت ئاتا قىلغاي، رەسۇلۇللاھنىڭ شاپائىتىدىن بەھرىمەن قىلغاي! — ئامىن!

دېمەك، بىزنىڭ ئىمامىلرىمىز تارىختىن بۇيان جاپا-مۇشەققەتلىك ھەم مۇقەددەس ۋەزىپىنى مەسئۇلىيەتچانلىق بىلەن ئۆتەپ، بىرىنىڭ ئىزىنى بىرى بېسىپ، خۇددى دەريا دولقۇنىدەك كۈچ ئۇلاپ توختىماي ئالغا بېسىپ، ئىسلام دىنىنىڭ بۈگۈنكى تەرەققىياتىنى رويابقا چىقاردى. ئۇلارنىڭ تۆھپىسى تارىخنىڭ كۆمۈش بەتلىرىگە ئالتۇن ھەلدە يېزىلىدۇ، ئەلۋەتتە.

بۈگۈنكى يېڭى دەۋردە بىزنىڭ ئىمامىلرىمىز يېڭى ئەسىر مۇسۇلمانلىرىغا قانداق يېتەكچىلىك قىلىش كېرەك؟ ئىسلام دىنىنى جەمئىيەتكە قانداق ئۈيغۇنلاشتۇرۇش كېرەك؟ بۇ تېمىلاردا پىكىر يۈرگۈزمەي، جاۋاب تاپماي بولمايدۇ. بۇ، دەۋرنىڭ تەقەززاسى، خەلقنىڭ ئارزۇ-ئۈمىدى.

1. ئىمامىلارنىڭ ئىلمىي دېڭىزدەك كەڭ ھەم چوڭقۇر بولۇشى كېرەك.

ئىمامىلار پەيغەمبەرلەرنىڭ ۋارىسلىرىدۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئىلمىگە ئەھمىيەت بېرەتتى. ئۇ: "مەرىپەت — مېنىڭ دەسمايەم، ئىلىم — قورالىم"

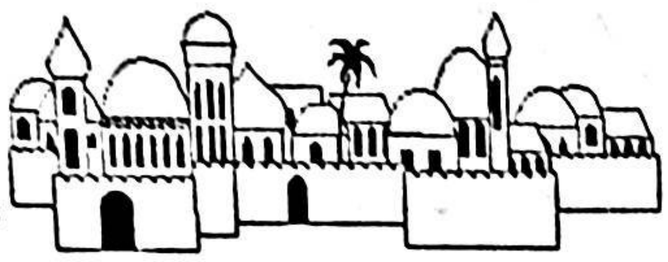

دېگەن ئىدى. ئىلمدىن دەسمايە يىغمىغان ئىمام، ئىلىم بىلەن قوراللانمىغان ئىمام خۇرجۇنى قۇرۇق دېۋانىدىنمۇ بىچارىدۇر. ئۇنىڭ نە رولى، نە ئورنى بولسۇن! ئاللاھ تائالا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا تۇنجى ۋەھيى قىلغان ئايەت كەريمنى "ئوقۇ"، "ياز"، "بىل" دېگەن گۈھەردەك پارقىراق، ئالتۇندەك سالماق ئۇچ سۆزدىن باشلىغان. چۈنكى بىلىم ئوقۇش بىلەن باشلىنىدۇ. يېزىش بىلەن تارقىلىدۇ، ساقلىنىدۇ. بىلىش بىلەن ماھىيىتىنى بىلىپ، ئەمەل قىلغىلى بولىدۇ.

ئوقۇش، يېزىش، بىلىش بولسا بىلىمدىن ئىبارەت ئەگگۈشتەرنىڭ ئۇچ مەرۋايىت كۆزى. ئاللاھ بىز ئىنسانلارغا ئىككىلا ئالەمدە بەختكە يەتكۈزىدىغان، مەقسەت، تىلەكلىرىمىزنىڭ ئىجابەت بولۇشىدىكى مۇشۇ ئەگگۈشتەرنى ئەڭ ئالدى بىلەن سوغا قىلغان. ئاللاھ بۇ دۇنيالىق شەيئىلەرنى يارىتىشتا تۇنجى بولۇپ قەلەمنى خەلق ئەتكەن. قەلەمگە لەۋھۇلمەھپۇزغا پۈتكۈل ئىشلارنى يېزىشقا ئەمر قىلغان. ئاللاھ ئۆز قۇدرەت كارامىتى بىلەن ئادەم ئەلەيھىسسالامنى ياراتقاندىن كېيىن ئۇنىڭغا تۇنجى بولۇپ دۇنيادىكى شەيئىلەرنى بىلدۈرگەن. ئادەم ئەلەيھىسسالام ئىلمىدە كامال تاپقانلىقتىن ئۇنىڭ ئىززەت ـ ھۆرمىتىنى قىلىپ ئەرشىئەلاغا ئېلىپ چىقىپ پۈتكۈل پەرىشتىلەرنى ئادەمگە سەجدە قىلدۇرغان دەپ بۇيرۇغان.

ئاللاھ پۈتۈن شەيئىلەرنىڭ ناملىرىنى ئادەمگە ئۆگەتتى.

ئۆز ۋاقتىدا پەرىشتىلەرگە: "ئادەمگە سەجدە قىلىڭلار" دېدۇق.

ـــ سۈرە «بەقەرە» (2 ـ سۈرە) 31 ـ ، 34 ـ ئايەتلەر

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغۇ: "ئىلىم تەلەپ قىلىش ھەربىر مۇسۇلمانغا پەرز" (ئىبنى ماجە توپلىغان). "ئالىم بولغۇن ياكى ئۆگەنگۈچى بولغۇن، ياكى ئاڭلىغۇچى بولغۇن، ياكى ئىلىم ئاشىقى بولغۇن، بەشىنچىسى بولمىغۇن، مۇنداق بولساڭ ھالاك بولىسەن" (تەبرانى توپلىغان). "يەر يۈزىدىكى ئالىملار خۇددى يۇلتۇزلارغا ئوخشايدۇ. ئۇلارنىڭ جاھانىنى يورۇتۇشى بىلەن قۇرۇقلۇق ياكى دېڭىزلاردا يول تېپىپ ماڭغىلى بولىدۇ. يۇلتۇزلار بولمىسا يول باشلىغۇچىلار ئاسان ئېزىپ قالىدۇ" دېگەن ئىدى. دېمەك، ئىمانلار ئاللاھ يولىدا كۆپلەپ تەقۋادارلىق بىلەن ئىمانلىق ۋەزىپىسىنى ئاللاھنىڭ رازىلىقىنى كۆزدە تۇتۇپ خۇدا خالىس ئورۇندىش كېرەك.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: "قۇرئان ھېكمەتلىك زىكرىدۇر. روشەن نۇردۇر. توغرا يولدۇر. ئاللاھنىڭ مەھكەم رىشتىدۇر. پايدىلىق دورىدۇر" دېگەن ئىدى. شۇڭلاشقا ئىمام قۇرئاننى تەجۋىد قائىدىسى بويىچە چىرايلىق ئوقۇشى، ياد ئېلىشى، مەنىسىنى چۈشىنىپ جامائەتكە تەپسىرلەپ چۈشەنچە بېرىشى ھەم ئەمەل قىلىشى كېرەك. ئەگەر قۇرئاننى نەزىرلەردە، قەبرىستاندا قىرائەت

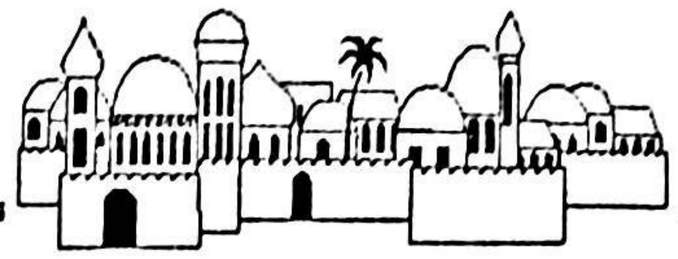

قىلىش بىلەنلا چەكلىنىپ مەنسىنى چۈشەنمىسەك، ئۇنىڭ روھىي ماھىيىتىنى بىلمىسەك ھەق - ناھەقنى، ھەق بىلەن كۈفرنى ئايرىيالمايمىز. ئەمەلىي مەسىلىلەرگە شەرئى ھۆكۈم قىلىپ توغرا يېشىپ بېرەلمەيمىز. شۇڭلاشقا قۇرئاننىڭ تەفسىرلىرىنى تولۇق ئوقۇش، چوڭقۇر چۈشىنىپ توغرا ئىگىلەش كېرەك. ھازىر شارائىتىمىز ياخشى، ئەرەبچە ئوقۇيالمىساق ئۇيغۇرچە تەرجىمە قىلغان قۇرئاننى تەكرار ئوقۇپ چۈشىنىپ، يادقا ئالساق، ئۆز تىلىمىزدا شەرھلەپ، ئەمەلىي مەسىلىلەرگە تەتبىقلىساق ئۇنۇمى زور بولىدۇ، تەربىيۋى ئەھمىيتى چوڭ بولىدۇ.

ھەدىس — قۇرئاننىڭ قوشۇمچىسى، شەرھلىنىشى بولۇپ، شەرىئەت ئەركانلىرى، قائىدە - تۈزۈملىرى، ئىجتىمائىي تۈرمۇشتىكى، كىشىلىك مۇناسىۋەتتىكى چوڭ - كىچىك مىزان، ئەدەپ - ئەخلاققا مۇناسىۋەتلىك نۇرغۇن ھۆكۈملەرنىڭ نەزەرىيۋى ئاساسى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ۋىدالىشىش نۇتقىدا: "مەن سىلەرگە ئىككى گۆھەرنى يەنى «قۇرئان كەرىم»، ھەدىس شەرىفنى قالدۇردۇم، سىلەر بۇ ئىككى گۆھەرنى ئىگەللىۋالغانلارلا مەڭگۈ تۈيۈق يولغا كىرىپ قالمايسىلەر" دەپ ۋەسىيەت قىلغان ئىدى. شۇڭلاشقا ئىمانلىرىمىز سەھىھ ھەدىسلەرنى ئۆگىنىپ، مەنسىنى چۈشىنىپ ياد ئېلىپ ئۆزلەشتۈرۈشى ھەمدە باشقىلارغا ئۆگىتىشى، سۆزلىشى، تەلىم بېرىشلىرى كېرەك. يەنە فىقھى كىتابلارنى ئۆگىنىپ ئۆزلەشتۈرۈشى، شەرئى ھۆكۈملەرنى توغرا ئىگىلەپ، ئەمەلىي مەسىلىلەرگە تەتبىقلاپ، توغرا ھەل قىلالايدىغان، سورىغانلارغا توغرا جاۋاب بېرەلەيدىغان بولۇشى كېرەك.

ئاللاھ سىلەردىن ئىمان ئېيتقانلار ۋە ئىلىم بېرىلگەنلەرنى بىر قانچە دەرىجە يۇقىرى كۆتىرىدۇ.

—سۈرە« مۇجادىلە »(58 - سۈرە) 11 - ئايەت

ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا ئالىملارنىڭ دەرىجىسى يۇقىرى، ئىنشائاللاھ!

ئىلىم ئۆگىنىش ۋە ئىزدىنىش ئاللاھقا يېقىنلىشىشنىڭ يولى. پەن - مەدەنىيەت بىلىمى يوق كىشىنىڭ ئۆز ئىمانىنى ئىزچىل مۇستەھكەملىيەلىشى مۇمكىن ئەمەس. بىزنىڭ ئىمامىلىرىمىز پەننىي بىلىملەرنىمۇ بېرىلىپ ئۆگىنىشى كېرەك. چۈنكى، بۇ دۇنيالىق ئىشلارنى ئىلمىي يول بىلەن ئېنىقلاپ قانۇنىيىتىنى تېپىپ چىقىپ ھەل قىلغاندىلا ئۇنۇمى زور بولىدۇ. ئىلىم ئۆگىنىش كىشىنى ئۇلۇغلۇققا يۈكسەلدۈرىدۇ، كۆچ - قۇۋۋىتىنى، ئەقىل - پاراسىتىنى ئارتتۇرىدۇ. بۇ دۇنيالىق بەختنىڭ مەنبەسى — بىلىم، ئاخىرەتلىك سائادەتنىڭ يولى — بىلىم. شۇڭلاشقا بىزنىڭ ئىمامىلىرىمىز كەمتەر ئوقۇغۇچىلىق سۈپىتىدە ھارماي ئۆگىنىشى، تالانتلىق ئۇستاز بولۇپ بىلىم ئۆگىتىشى، مەسچىتنى دەرسخانا

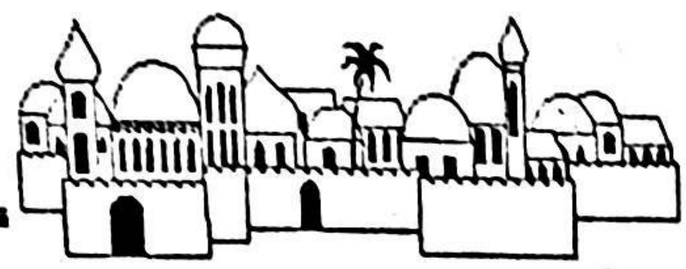

بىلىپ ھەر ۋاقىت دىنىي، پەننى بىلىملەرنى ئۆگىتىشى ھەم ئەستايىدىللىق بىلەن ئادەم تەربىيىلىشى كېرەك. مېنىڭچە مەسچىتلەر ۋە مەرىكە، رەسىمىيەت سورۇنلىرى تەلىم ـ تەربىيە بېرىشنىڭ دەرسخانىلىرىدۇر. بىز بۇ سورۇن ئەھلىنى ئوبدان تەربىيىلىسەك، جامائىتىمىز كۈندىن ـ كۈنگە ئىلىمدىن خەۋەر تېپىپ، ئۇلارنىڭ نەزەر دائىرىسى كېڭىيىپ، ئىش ئۇنۇمى يۇقىرىلاپ كۈنسېرى راۋاج تاپىدۇ. ئاتا ـ ئانىلار بالىلارغا ئۈلگە بولىدۇ. ئۆگىتىدۇ، تەربىيە بېرىدۇ.

2. دائىم ۋەز ـ تەبلىغ قىلىشنى چىڭ تۇتۇش كېرەك. «قۇرئان كەرىم»دە ئېيتىلىدۇكى:

ۋەز ـ نەسىھەت پايدىلىق بولىدىغان بولسا، (كىشىلەرگە قۇرئان بىلەن) ۋەز ـ نەسىھەت قىلغىن. ئىللاھتىن(قورققان) ئادەم ۋەز ـ نەسىھەتنى قوبۇل قىلىدۇ. ئەڭ شەقى ئادەم ۋەز ـ نەسىھەتتىن قاچىدۇ.

ـــسۇرە«ئەئلا»(87 ـ ئايەت)، 9 — 11 ـ ئايەت

بۇنىڭدىن ۋەز ـ نەسىھەت قىلىش — ئىللاھنىڭ ئەمرى، پەرز ئەمەل، ئىمانىنىڭ مەسئۇلىيىتى، مەجبۇرىيىتى ئىكەنلىكىنى چۈشىنەلەيمىز. ھەر نامازنىڭ ئالدى ـ كەينىدە، ھەر بىر دىنىي مۇراسىم، جۈمە نامىزى، مېيىت نامىزى، ھېيت نامىزىنىڭ ئالدى ـ كەينىدە بوش ۋاقىت بولسىلا ۋەز ئېيتىش، تەربىيە بېرىشنى ئۈزمەي داۋاملاشتۇرۇش لازىم. جۈمە خۇتبىسى، نىكاھ خۇتبىسى، ھېيت نامازى خۇتبىلىرىدا ئۇيغۇرچە تەرجىمىسىنى يېشىپ بېرىش، تەربىيە بېرىش مەقسىتىنى ئالدىنقى ئورۇنغا قويۇش كېرەك. ھەممىنى ئەرەبچە ئوقۇساق جامائىتىمىز ئۇنىڭ مەنىسىنى بىلمىسە تەربىيىلىنىشتىن قانداقمۇ سۆز ئاچقىلى بولسۇن؟ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: "مەن كىشىلەرگە بىلدۇرگۈچى بولۇپ ئەۋەتىلدىم"(ئىبنى ماجە توپلىغان) دېگەن ئىدى. سىز جامائەتكە بىلدۇرگۈچى مۇئەللىم بولۇشىڭىز كېرەكتە. ھازىر بىز مۇسۇلمانلاردا نادانلار كۆپ. نادانلىقتىن قۇتۇلمىغان مىللەت خارلىقتىن، گادايلىقتىن قۇتۇلالمايدۇ. خەلقىمىزنىڭ سۇپىتىنى ئۆستۈرۈش ئۈچۈن ئاۋۋال سەۋىيىسىنى ئۆستۈرۈش كېرەك. بىر مىللەتنىڭ ئالىملىرى قانچىكى كۆپ بولسا، ئۇ مەدەنىيەتلىك مىللەت، قۇدرەتلىك مىللەت، تەرەققىي قىلغان مىللەت بولالايدۇ. بىزنىڭ ئىمانلىرىمىز ياخشى ئۇستاز بولۇپ، جامائەتلىرىمىزگە مەسئۇل بولۇپ ۋەز ـ تەبلىغنى ياخشى قىلىپ، جامائەتنىڭ ساپاسىنى ئۆستۈرۈشكە زور كۈچ سەرپ قىلىشى كېرەك. "مەملىكەت ئۆز ئالىملىرى بىلەن ھۆسن جامال تاپىدۇ. پەرھىزكار كىشىلەر بىلەن كامالەتكە يېتىدۇ"(سەئىدى شىرازى). ئىمام قانداق بولسا، جامائىتى شۇنداق بولىدۇ. جامائەتنى تەربىيىلەش ئىمامنىڭ مەجبۇرىيىتى، مەسئۇلىيىتى، ۋەزىپىسى.

3. پەزىلەتلىك، ئەخلاقلىق بولۇش كېرەك. ئىنسانىنىڭ گۈزەللىكى

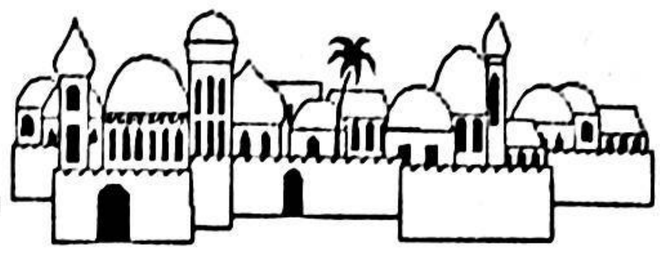

ئەخلاقىنىڭ گۈزەللىكىدىن كېلىدۇ. قەلب گۈزەللىكى ئىنسانىنى يۈكسەكلىككە كۆتىرىدۇ. مۇھەممەد پەيغەمبەر ئەخلاق ۋە پەزىلەتتە بىزنىڭ ئەڭ ياخشى ئۈلگىمىزدۇر. بۇنى «قۇرئان كەرىم»دە: "(ئى مۇھەممەد!) سەن ھەقىقەتەن بۈيۈك ئەخلاقتا ئىگىسەن"{سۈرە«قەلەم»(68 - سۈرە)، 4 - ئايەت} دەپ مۇئەييەنلەشتۈرگەن. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ گۈزەل ئەخلاق، گۈزەل خۇلقى قۇرئاندا شەرھلەنگەن گۈزەل ئەخلاقنىڭ مۇجەسسەم نامايەندىسىدۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇ: "مەن گۈزەل ئەخلاقنى ئۇمۇملاشتۇرۇش ئۈچۈن ئەۋەتىلدىم". دېگەن ئىدى. «قۇرئان كەرىم»دە ئاللاھ تائالا: "كىمكى پەيغەمبەرگە ئىتائەت قىلىدىكەن، ئۇ ئاللاھقا ئىتائەت قىلغان بولىدۇ(چۈنكى، پەيغەمبەر ئاللاھنىڭ ئەمرىنى يەتكۈزىدۇ)"{سۈرە«نىسا»(4 - سۈرە)، 80 - ئايەت} دېگەن ئىدى. پەيغەمبىرىمىزنى ئۈلگە قىلىپ ۋە ئۇنىڭغا ئىتائەت قىلىپ، ھەر ۋاقىت، ھەر جايدا ھەر بىر سۆز - ھەرىكەتتە باشقىلارغا ئۈلگە بولۇشىمىز كېرەك.

4. ئىتتىپاقلىقنى كۈچەيتىپ، مۇقىملىقنى ساقلاش كېرەك. بىر مىللەتنىڭ قۇدرەت تېپىشى ئىچكى ۋە تاشقى ئىتتىپاقلىقتىن كېلىدۇ. "قول تۇتۇلسە مۇشت بولىدۇ. ئەل يىغىلسا كۈچ بولىدۇ". ئىسلام دىنى ئىتتىپاقلىششىنى پەرز دەپ بىلىدۇ. «قۇرئان كەرىم»دە: "مۆمىنلەر ھەقىقەتەن(دىندا) قېرىنداشلاردۇر، (ئۇرۇشۇپ قالسا)قېرىنداشلىرىڭلارنىڭ ئارىسىنى تۈزەڭلار، رەھمەتكە ئېرىشىشىڭلار ئۈچۈن، ئاللاھدىن قورقۇڭلار"{سۈرە«ھۇجۇرات»(49 - سۈرە)، 10 - ئايەت} قاتارلىق نۇرغۇنلىغان ئايەت كەرىمەردە ئىتتىپاقلىق تەۋسىيە قىلىنغان. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "ئىختىلاپ قىلىشماڭلار. سىلەردىن بۇرۇنقىلار ئىختىلاپ قىلىشقانلىقتىن ھالاك بولغان"(بۇخارى توپلىغان). دېمەك، ئىتتىپاقلاشقاندىلا مىللەت ۋە خەلق كۈچىيىدۇ. بىر ياقىدىن باش، بىر يەڭدىن قول چىقارغان قوۋۇم ئۆم - ئىناق، تىنچ - ئامان، تۇرمۇش پاراۋان، كۆڭۈل شادىمان بەختىيارلىقتىن بەھرى ئېلىپ، قۇتلۇق ئىستىقبالغا يېتەلەيدۇ. ئىختىلاپ، زىددىيەت - نىزا، جېدەل - ماجىرا، ئىتتىپاقسىزلىق ھالاكەت يولى بولۇپ، مەغلۇبىيەتتىن قۇتۇلالمايدۇ.

پەيغەمبىرىمىز بىزنى: "جامائەت بىلەن بىرگە بولۇڭلار. چۈنكى، ئاللاھ جامائەتكە يارىدىم بېرىدۇ"، "شەيتان ئىنسانلار ئۈچۈن گويا بىر بۆرىدۇر. بۆرە توپتىن ئايرىلىپ قالغان قوينى يىرتىپ يېگەنگە ئوخشاش شەيتانمۇ جامائەتتىن ئايرىلغان ئادەمنى ئازدۇرىدۇ" دەپ ئاگاھلاندۇرغان ئىدى. شۇڭلاشقا بىزنىڭ ئىمانلىرىمىز ئىتتىپاقلىق بايرىقىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ، ھەرقايسى مەسچىتلەر ئارا، ئاخۇنلار ئارا، مەزھەپلەر ئارا ئېچىل - ئىناق ئۆتۈشكە ئەھمىيەت بېرىشى، ئۆز جامائىتىنىڭ، يۇرتداشلىرىنىڭ بىرلىك - ئىتتىپاقىنى

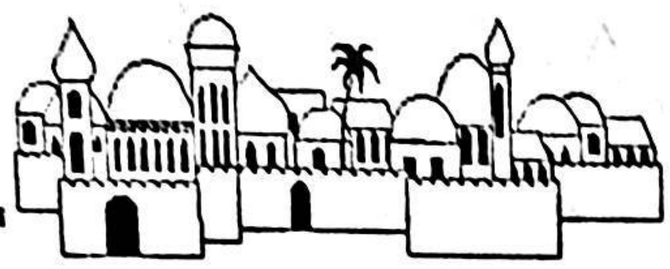

ياخشىلاپلا قالماي، باشقا يۇرت، باشقا دىن، باشقا مىللەتلەر بىلەن بولغان ئىتتىپاقلىقنىمۇ ياخشىلاپ، تىنچ - مۇقىم ۋەزىيەتنى قوغدىشى لازىم. ئىتتىپاقلىققا تەسىر يېتىدىغان سۆز - ھەرىكەتلەردىن ساقلىنىپ، ئىتتىپاقسىزلىق، پارچىلىنىشقا كەسكىن قارشى تۇرۇشى كېرەك. ئىتتىپاقلىق — كۈچ، مۇقىملىق — ئەلنى گۈللەندۈرۈپ، خەلقنى بەخت - سائادەتكە بەھرىمەن قىلىشنىڭ ئاساسىي شەرتى. ئىتتىپاقلىق، مۇقىملىقنى قوغداش ھەر بىرىمىزنىڭ قانۇنىي بۇرچى.

5. مۇسۇلمانلارنىڭ ھالال ئەمگىكى بىلەن باي بولۇشىغا باشلامچى بولۇشى كېرەك. ئىسلام دىنى ئەمگەك قىلىپ يېگەن تاۋامنى ئەڭ ھالال سانايدۇ. داۋۇد ئەلەيھىسسالام بىر دۆلەتنىڭ پادىشاھى تۇرۇپمۇ بەيتۇلمالدىن ھېچنەرسە ئالماي، ئۆزىنىڭ تۆمۈرچىلىك ھۈنىرى بىلەن ئىشلەپ تاپقان پۇلدىن ئائىلىسىنى تەمىنلىگەن. ھەزرىتى ئەلى ئوزۇقى تۈگەپ قالغاندا بىر تۇل خوتۇنىنىڭ كېسىكىنى قويۇپ بېرىپ، ئىش ھەققىنى ئېلىپ ئۆيدىكىلەرنى غىزالاندۇرغان. پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: **"ئاللاھ بىلەن قەسەمكى، سىلەرنىڭ بىرىڭلار ئارغامچىسىنى ئېلىپ بېرىپ ئوتۇن تېرىپ سېتىپ جان باقسا، مەيلى بەرسۇن، مەيلى بەرمىسۇن، باشقىلاردىن تىلەمچىلىك قىلىپ جان باققاندىن كۆپ ياخشى"** دەپ ئېنىق ئاگاھلاندۇرۇپ، تەييارغا ھەييار بىكار تەلەپىلەرنى ئۆز ئەمگىكى ئارقىلىق ھالال ياشاشقا دەۋەت قىلىدۇ. ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دەپ ئەمر قىلغان:

نامازنى ئوقۇلۇپ بولغاندا(يەنى نامازدىن پاراغ بولغىنىڭلاردىن كېيىن) زېمىنغا تارىلىپ(يەنى ئۆز مەشغۇلاتىڭلار بىلەن بولۇپ) ئاللاھنىڭ پەزلىدىن تەلەپ قىلىڭلار.

—سۈرە«جۇمۇئە»(62 - سۈرە)، 10 - ئايەت

دېمەك، ئاللاھ ھەر كىم ھەر يەرلەردە ھەرخىل كەسىپلەرنى قىلىپ، ئۆز رىزقىڭلارنى ئۆز قولۇڭلار بىلەن تېپىپ يەڭلار دېدى. ئەمگەك قىلىش — شەرەپ، بىكار تەلەپ بولۇپ تىلەپ يېيىش — نومۇس. بىز مۇسۇلمانلار ئەزەلدىنلا ئەمگەكچان، قابىلىيەتلىك، ھۈنەرۋەن، سودىغا پىششىق، كەسىپتە ماھىر، ئىشچان قووۇم. بىزنىڭ ئىمامىلىرىمىز مۇسۇلمانلاردىكى بۇ خىل ئالاھىدىلىكنى نامايان قىلىپ ئۆز كۈچى، ئەقىل - پاراسىتى، ماھارىتىگە تايىنىپ ھەر كىمنىڭ ئۆز ئەمگىكى بىلەن باي بولۇشىغا باشلامچىلىق قىلىش بىلەن بىرگە كەمبەغەل، ئاجىز، يېتىم - يېسىرلارنىڭ غەمخورچىسى، خەير - ساخاۋەتچىسى، ئەقىلچىسى، يېتەكچىسى بولۇپ، ئۇلارنىڭ باي بولۇشىغا ياردەم بېرىشى، ھەرگىزمۇ بىكار تەلەپ دۇئاگۇي، تەييارغا ھەييار دۇئانىلارنىڭ ھامىسى بولماسلىقى كېرەك.

6. مۇسۇلمانلارنىڭ ئېسىل ئەنئەنىسىنى جارى قىلىپ، ناچار

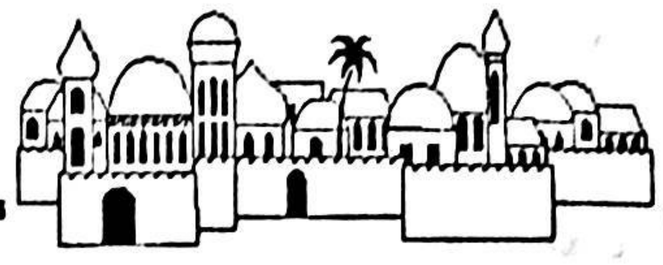

ئادەتتىكى ئۆزگىرىشى كېرەك. مۇقەددەس كىتاب «قۇرئان كەرىم»دە: "سىلەرنىڭ ئاراڭلاردا خەيرلىك ئىشلارغا دەۋەت قىلىدىغان، ياخشى ئىشلارغا بۇيرۇپ، يامان ئىشلارنى مەنئى قىلىدىغان بىر جامائە بولسۇن؛ ئەنە شۇلار مەقسىتىگە ئېرىشكۈچىلەردۇر" {سۈرە«ئال ئىمران»(3 - سۈرە)، 104 - ئايەت} دېگەن ئايەت كەرىم بار. «قۇرئان كەرىم»نىڭ مەركىزى ئىدىيىسى ئىنسانىيەت ئۈچۈن ياخشى ئىش قىلىشقا ئۇندەش، يامان ئىشتىن توسۇشتىن ئىبارەت. ئىسلام دىنىدا، ئەمرىمەرۇپ، نەھيى مۇنكەر پەرز دەپىلگەن. ئىمانلىرىمىز ھەر ۋاقىت، ھەر جايدا ئەمرىمەرۇپ - نەھيى مۇنكەرنى ئۆزىنىڭ مەجبۇرىيىتى، مەسئۇلىيىتى دەپ تونۇپ، ھەمىشە ۋەز - نەسىھەت قىلىپ تۇرسا، جامائەت ئىچىدە ئىسلام دىنىنىڭ ئېسىل ئەنئەنىلىرى، جۇملىدىن ئاتا - ئانىلىرىغا، قېرىنداشلىرىغا ياخشى مۇئامىلە قىلىدىغان، يېتىم - يېسىر، غېرىب - مۇساپىر، پېقىر - مىسكىنلەرگە خەيرى - ئېھسان قىلىدىغان، كىشىنىڭ ھەققىگە خىيانەت قىلمايدىغان، قولۇم - قوشنا ۋە باشقىلارغا سىلە - رەھىم قىلىدىغان، پېقىر - مىسكىن، ئاجىز تۇغقانلىرىغا يار - يۆلەكتە بولىدىغان، ھەققانىيەتتە چىڭ تۇرۇپ ئادىل ئىش قىلىدىغان، ئاياللارغا، بالىلارغا كۆيۈنىدىغان، كەمتەر، مۇلايىم بولۇپ باشقىلار بىلەن ئىناق ئۆتىدىغان، كەمتەرلىك بىلەن ئۆگىنىپ، ھالال كەسىپ قىلىپ، تازىلىققا رىئايە قىلىپ، مۇھىتنى قوغداپ، ھەمىشە ئاللاھقا تەسىبھ ئېيتىپ ئاللاھتىن قورقىدىغان ياخشى پەزىلەت، گۈزەل ئەخلاق ئاستا - ئاستا ئومۇملىشىدۇ.

ئىمانلار قۇرئاننىڭ ئىدىيىسىگە زىت، پەيغەمبىرىمىزنىڭ سۈننىتىگە مۇخالىپ، ئاللاھنىڭ ئىرادىسىگە قارشى بولغان ھەر قانداق سۆز - ھەرىكەتنى مەسئۇلىيەتچانلىق بىلەن چەكلىشى كېرەك. مەسىلەن:ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرىدىغان، ئاتا - ئانىسىنى قاقشىتىدىغان، يېتىملارنىڭ ۋە باشقىلارنىڭ ھەققىنى يەۋالىدىغان، ساختىپەزلىك، ئالدامچىلىق، يالغانچىلىق، غەيۋەتخورلۇق، ھەسەتخورلۇق قىلىدىغان، ھاراق ئىچىدىغان، زەھەرلىك چېكىملىك چېكىدىغان، ساتىدىغان، قىمار ئويناىدىغان، بىدئەت ئەمەللەرنى پەيدا قىلىدىغان، تىلەمچىلىك قىلىدىغانلارنى، سېھىرگەر، جادۇگەر، داخان، پالچىلارنى، ئوغرى، بۇلاڭچى، قاتىل، زىناخور، پاھىشۋاز، پاسىقلارنى ھەمىشە نەسىھەت بىلەن چەكلىسەك، ئىللەت تۇزەلسە مىللەت تۇزۇلىدۇ - دە، خەلقىمىز خاتىرجەم، يۇرتىمىز تىنچ ئامان بولىدۇ.

مۇسۇلمانلاردا قېلىپلاشقان ئېسىل پەزىلەت، ياخشى ئادەتلەر كۆپ. لېكىن، بىزنىڭ قۇرئاننى ۋەز - نەسىھەت قوللانمىسى قىلىپ، ئاممىغا ھەمىشە تەلىم بېرىپ، ئەمرىمەرۇپ قىلىشىمىز كەمچىل بولغانلىقى ئۈچۈن بەزى بىدئەت ئەمەللەر پەيدا بولۇپ، ئەۋجىگە كۆتۈرۈلمەكتە. مەسىلەن:ئۆلۈم مۇراسىملىرى،

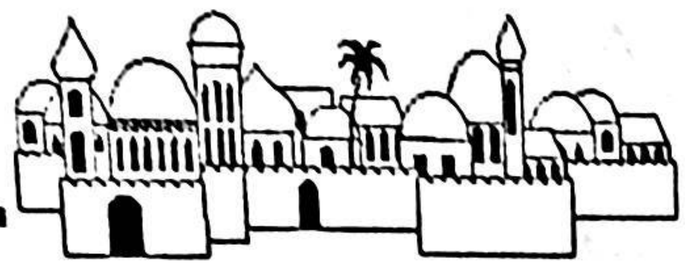

توي مۇراسىملىرى بەك ھەشەمەتلىك بولۇپ ئىسراپخورلۇق، بۇزۇپ-چېچىش، ئۆزىنى كۆرسىتىپ پۇل-مېلىنى كۆز-كۆز قىلىشتەك يامان خاھىشلار باش كۆتۈرۈپ قالدى. بىزدە نادانلار كۆپ بولغاچقا، باشقىلارنىڭ بەزى ناپاك، ناچار تەرەپ، يامان ئادەتلىرى سۆرەپ كىرىلىپ رەسمىي يوسۇن قىلىنۇاتىدۇ. بۇ خىل نادانلىق كوچىسىدا قايمۇققان، خۇراپاتلىق كۆلىگە غەرق بولغان، ئەسكى خۇلۇق، يامان ئىللەت، ناچار ئادەتلەرگە قايمۇقۇپ ئۆگىنىپ قالغانلارنى قۇتقۇزۇۋېلىشىمىز، ئېسىل پەزىلەت، ياخشى ئادەتلەر بىلەن يۇرتىمىزنى گۈللىتىپ، خەلقىمىزنى ئۆگىتىپ، مىللىتىمىزنىڭ ساپاسىنى ئۆستۈرۈشىمىز كېرەك.

7. مەسچىتلەرنى ياخشى باشقۇرۇش كېرەك. مەسچىت — ئاللاھنىڭ ئۆيى. مۇسۇلمانلارنىڭ ئىبادەتگاھى. ئىمام مەسچىتنىڭ مەسئۇلى. مەسچىتنى ياخشى باشقۇرۇش ئىمامىلارنىڭ ۋەزىپىسى. ھەر قانداق دىن مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشى، تەرەققىي قىلىشى ئۈچۈن دۆلەت قانۇنىغا بويسۇنۇشى، ۋەزىيەتكە، سىياسەتكە، جەمئىيەتكە ماسلىشىشى كېرەك. شۇڭا ئىمامىلىرىمىز مەسچىتلەرنى دېموكراتىك ئاساستا ياخشى باشقۇرۇپ، جامائەتكە دىنىي ئىشلارنى باشقۇرۇش نىزامىنىڭ تەلەپلىرى، بەلگىلىمىلىرىنى ئاكتىپ تەشۋىق قىلىشى كېرەك. مەسچىتلەردە كۈتۈبخانا قۇرۇپ دىنىي، پەننىي، سىياسى-قانۇن كىتابلىرى، گېزىت-ژۇرناللارنى سەپلەپ مۇقىم ئۆگىنىش تۈزۈمىنى بېكىتىپ، باشلامچىلىق بىلەن ئومۇمىي ساۋات بىلىملىرىدىن ساۋاق بېرىش كېرەك. مەسچىتلەردە مۇكەممەل تەرتىپ تۈزۈم تۈرغۇزۇپ، تۈزۈم بويىچە باشقۇرۇشتا چىڭ تۇرۇش كېرەك. مەسچىتنىڭ ئىقتىسادى خىزمىتىنى چىڭ تۇتۇپ، بازار ئىگىلىكىگە ماس ھالدا ئىگىلىكىنى راۋاجلاندۇرۇشى، كىرىم يوللىرىنى كەڭ ئېچىپ، تېجەشلىك، ئىقتىسادچىل بولۇپ، ئۆزىنى ئۆزى قامداش ئىشىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش كېرەك. جامائەتنى تەشكىللەپ، قىزغىنلىق بىلەن ئىئانە يىغىپ ئىجتىمائىي پاراۋانلىق، مائارىپ ساھەسى، ئاپەت رايونلىرى، كەمبەغەللەرنى يۆلەش ئىشلىرىغا ياردەم بېرىش، يېتىم-يېسىر، پېقىر-مىسكىن، ئاجىزلارغا خەيرى-ساخاۋەت قىلىشتا ياخشى باشلامچى بولۇش كېرەك.

ئىمامىلىرىمىز تەۋرەنمەس ئەقىدە، چىن ئىخلاس بىلەن ئىسلام دىنىنىڭ ئېسىل ئەنئەنىلىرى، گۈزەل ئەخلاق پەزىلەتلىرىگە توغرا ۋاراسلىق قىلىپ ۋە ئۇنى راۋاجلاندۇرۇپ، ئالدىنقىلارنىڭ ئىزىنى بېسىپ، كېيىنكىلەرگە يول ئېچىپ، يېڭىچە روھ، يېڭىچە كۈچ-غەيرەت بىلەن تىرىشىپ ئىشلەپ، يېڭى تارىخى دەۋردە زىممىمىزگە چۈشكەن يېڭى ۋەزىپىلەرنى يۈكسەك مەسئۇلىيەتچانلىق بىلەن ئورۇنلايلى.

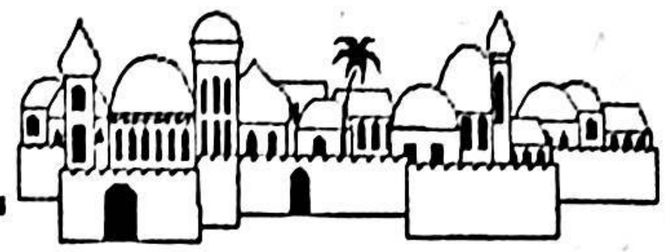

يېڭى دەۋردىكى ئىمام ـ خاتىپلار ئۈزلۈكسىز بىلىم ئاشۇرۇشى كېرەك

مىجىت ئىسلام

بسم الله الرحمن الرحيم

ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دەيدۇ:

ياراتقان پەرۋەردىگارىڭنىڭ ئىسمى بىلەن ئوقۇغىن. ئۇ ئىنسانىنى لەختە قاندىن ياراتتى. ئوقۇغىن، پەرۋەردىگارىڭ ئەڭ كەرەملىكتۇر. ئۇ قەلەم بىلەن(خەت يېزىشنى) ئۆگەتتى، ئىنسانغا بىلمىگەن نەرسىلەرنى بىلدۈردى.

ـــسۈرە«ئەلەق»(96 ـ سۈرە)، 1 — 5 ـ ئايەتلەر

ئىسلام دىنىنىڭ نېگىزلىك ئىلاھىي قانۇنى بولغان «قۇرئان كەرىم»دە ”ئوقۇغىن“ دېگەن ئايەت 23 يىل جەريانىدا پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ھەر بىر ئىشلارغا قارىتا نازىل قىلىنغان 6236 ئايەت ئىچىدە تۇنجى قېتىم نازىل قىلىنغان ئايەت.

ئىسلام دىنىمىزدا ئىلىم ئۆگىنىش توغرىسىدىكى تەلىم نامراز قاتارلىق ئىبادەتلەردىنمۇ مۇقەددەمدۇر. بۇ ئايەت دىنىي ئىلىم ئوقۇش بىلەن بىرگە پەننىي ئىلىم ئوقۇشنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ. ”ئوقۇغىن“ دېگەن بۇ سۆز ئىنسانلارنىڭ دۇنيا ۋە ئاخىرەتلىكىگە پايدىلىق بولغان ھەر قانداق ئىلىمنى ئوقۇغىن، دېگەنلىكتۇر. بۇ يەردە ”پەرۋەردىگارىڭنىڭ ئىسمى بىلەن ئوقۇغىن“ دېگەن سۆز ئاللاھنى تونۇتىدىغان ئىلىمنى ئوقۇغىن دېگەنلىكتۇر. ”ئىنسانىنى لەختە قاندىن ياراتتى“ دېگەن سۆز پەننىي ئىلىم ئارقىلىق ئىنسانىنىڭ لەختە قاندىن قانداق يارىتىلغانلىقىنى چۈشىنىپ، ئاندىن ئاللاھنى تونۇغىن دېگەنلىكتۇر.

”ئوقۇغىن، پەرۋەردىگارىڭ ئەڭ كەرەملىكتۇر“ دېگەن سۆز بولسا، ئوقۇساڭ پەرۋەردىگارىڭنىڭ ئەڭ كەرەملىك ئىكەنلىكىنى بىلىسەن دېگەنلىكتۇر.

”ئۇ قەلەم بىلەن(خەت يېزىشنى) ئۆگەتتى، ئىنسانغا بىلمىگەن ئىشلارنى بىلدۈردى“ دېگەن ئايەت بولسا، ئىنسانلار ئۆزلىرىنىڭ مەقسەت ـ مۇددىئاسىنى ئىپادىلەش ئۈچۈن خەت يېزىشنى ئۆگىنىشىنىڭ مۇھىملىقىنى، ئىنسانلار ھازىر بىلگەن نەرسىلەر ئەسلىدە بىلمەيدىغان نەرسىلەر بولۇپ، ئۇنى ئاللاھ بىلدۈرگەنلىكىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ.

ئىلىم تەلەپ قىلىش پەرز ئەين ۋە پەرز كۇپايە دەپ ئىككى قىسىمغا بۆلۈنىدۇ.

ھەر بىر مۇسۇلمان ئىبادەتلەرنىڭ پەرز، ۋاجىپ، سۈننەتلىرىنىڭ

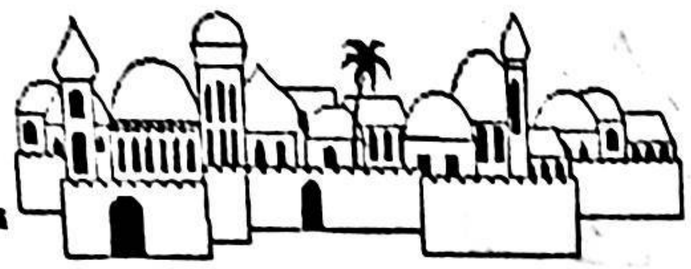

توغرا ـ خاتاسىنى ئايرىيالىغدەك دەرىجىدە ئىلىم ئۆگىنىش پەرز ئەيندۇر.

پەرز ئەين بولغان ئىلىملەرنى بىلگەندىن سىرت، مۇناسىۋەتلىك بولغان كەك دائىرىلىك ئىلىم ئۆگىنىش پەرز كۇپايىدۇر.

پەرز كىفايە دېگەن ھەر بىر يۇرت، كەنتلەردىن ئاز دېگەندە بىرەر ئادەم ئادا قىلسىلا باشقىلارنىڭ گەدىنىدىن ساقىت بولىدىغان پەرزدۇر.

ئىسلام دىنىنىڭ يۇقىرىقى تەلىماتلىرى بويىچە ئىلىم ئۆگىنىشىمىز، ئەۋلادلىرىمىزنى ياخشى تەربىيىلىشىمىز، بولۇپمۇ بىز ئىمام خاتىپلار كۆپ ئىزدىنىپ كەمتەرلىك بىلەن ئۆگىنىپ، ئۆزىمىزدىكى بوشلۇقنى تولدۇرۇپ ھازىرقى ۋەزىيەتكە ماسلىشىپ مېڭىشىمىز، "يېشىم بىر يەرگە بېرىپ قالدى، تىلىم قېتىپ قالدى" دەپ ئۆگىنىشكە سۈس قارىماسلىقىمىز لازىم.

"ئوقۇغىن" دېگەن ئايەت پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام 40 ياشقا كىرگەندە نازىل بولغان. ھەدىس شەرىپتە: "ئىلىم تەلەپ قىلىش ھەربىر ئەر-ئايال مۇسۇلمان ئۈچۈن پەرزدۇر"، "بۆشۈكتىن لەھەتكىچە ئىلىم تەلەپ قىلغىن" دېيىلگەن. شۇڭا ھاياتىمىزنىڭ ئاخىرىغىچە ئۆگىنىشتىن توختاپ قالماي، ئىلىم ئۆگىنىشىمىز كېرەك.

بۇ ھەقتە قۇدۇرى رەھمىتۇللا ئەلەيھى(ئاللاھ ئۇ كىشىگە رەھمەت قىلسۇن) ھەققىدە مۇنداق بىر ھېكايە بار:"قۇدۇرى داڭلىق بىر قازانچى كىشى بولۇپ، ئۇ پادىشاھقا ھەدىيە قىلىپ ئىنئام ئالماقچى بولۇپ، بىر نۆۋەتتە بىر قانچە خىل تائام پىشۇرغىلى بولىدىغان بىر قازاننى ياساپ، پادىشاھنىڭ قېشىغا ئەكەلگەن. بۇ ۋاقىتتا پادىشاھ قازانچىغا قاراپمۇ قويماي، بىر ياش بالا بىلەن ناھايىتى ئۇزۇن قىزغىن پاراڭلاشقان ھەمدە ئۇ ياش بالىنى ئۇزۇن جايغىچە ئۇزىتىپ بارغان. بۇنى كۆرگەن قازانچى:'پادىشاھنىڭ شۇنچە ھۆرمىتىگە سازاۋەر بولغان بالا كىمدۇ؟'دەپ سورىغان. ئەتراپتىكىلەر:'ئۇ ئىلىم ئۆگەنگۈچى تالىپ' دەپ جاۋاب بەرگەن. قازانچى شۇ يەردە قاتتىق تەسىرلىنىپ:'ئىلىم ئۆگەنگۈچى بۇنداق ھۆرمەتكە سازاۋەر بولىدىغان بولسا، بولدى مەن بۇگۈندىن باشلاپ قازانچىلىق كەسپىنى قىلماي ئىلىم ئۆگىنىمەن' دەپ قاتتىق ئىرادىگە كېلىپ، قولىدىكى قازاننى چېقىپ تاشلاپ، ئىلىم ئۆگىنىشكە باشلىغان. بۇ ۋاقىت ئۇ كىشىنىڭ دەل 60 ياشقا كىرگەن ۋاقتى بولۇپ، بۇ كىشى قاتتىق تىرىشچانلىق بىلەن ئىلىم تەھسىل قىلىپ ئالىم بولۇشتىن سىرت، نۇرغۇن كىتابلارنى يېزىپ قالدۇرۇپ ئالەمدىن ئۆتكەن". ئۇ كىشىنىڭ يېزىپ قالدۇرغان كىتابلىرى، مەسىلەن: «قۇدۇرى» دېگەن كىتاب بىر مۇنچە دىنىي مەكتەپلەردە دەرسلىك قىلىپ ئوقۇلۇپ كېلىۋاتىدۇ.

ھەدىس شەرىپتە: "ئىمام جامائەتنىڭ نامىزىغا كېچىل بولغۇچى" دېيىلگەن. دېمەك، ئىمامنىڭ نامىزى قوبۇل بولسا جامائەتنىڭ نامىزىمۇ قوبۇل بولىدۇ. ئەگەر ئىمام نامازنىڭ تەرتىپ، قائىدىلىرىنى بىلمەي، ئۇنىڭ ئوقۇغان نامىزى قوبۇل

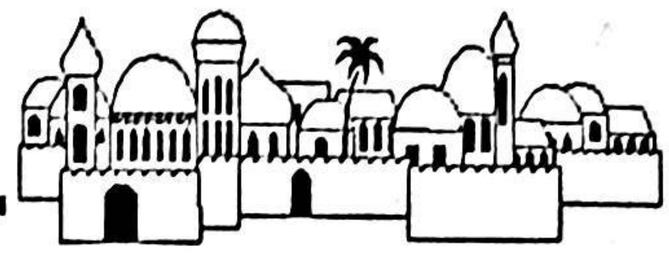

بولمسا، جامائەتنىڭ نامىزىمۇ قوبۇل بولمايدۇ. قىيامەت كۈنى بۈنداق ئىمام جامائەتنىڭ نامىزىدىن قاتتىق مەسئۇللۇققا تارتىلىدۇ.

شۇنىڭ ئۈچۈن ئىمام ـ خاتىپلاردىن نامازنىڭ پەرز، ۋاجىپ، سۈننەتلىرىنىڭ توغرا ـ خاتالىقىنى، قىرائەتنى تولۇق بىلىش، ئىدىيىسى ساغلام، ئەخلاقى ياخشى بولۇش تەلەپ قىلىنىدۇ. شۇڭا بىز ئىمام بولغۇچىلار خۇدانىڭ ئالدىدىكى ۋە جامائەت ئالدىدىكى مەسئۇلىيىتىمىزنى چوقۇم ياخشى ئادا قىلىشىمىز كېرەك.

ئاللاھ تائالا مۇنداق دېگەن:

ئېيتقىنكى، 'بىلىدىغانلار بىلەن بىلمەيدىغانلار باراۋەر بولامدۇ؟ پەقەت ساغلام ئەقىل ئىگىلىرى ئىبرەت ئالىدۇ'.

ـــسۈرە«زۇمەر»(39 ـ سۈرە)، 9 ـ ئايەت

بۇ ئايەتتە ئاللاھ تائالا بىلىم ئىگىلىرى بىلەن بىلمەسلەرنى ئوتتۇرىسىدا پەرق بارلىقىنى كۆرسىتىپ، بىلىم ئىگىلىرىگە يۇقىرى باھا بەرگەن. شۇڭا بىلىم ئىگىلىرىگە ھۆرمەت قىلىشىمىز، ئۇلاردىن ئۆگىنىشىمىز، ئىلىم بىلەن ئەمەلنى بىرلەشتۈرۈپ، ئاللاھنىڭ ئىلىم ئىگىلىرىگە بەرگەن يۇقىرى باھاسىغا ئۇيغۇنلىشىشىمىز كېرەك.

پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "پەقەت ئىككى ئىشتا ھەسەت قىلىشقا بولىدۇ(يەنى باشقىلاردىكى ئىككى ئارتۇقچىلىقنى ئۆزىدىمۇ بولۇشقا ئارزۇ قىلىشقا بولىدۇ):بىرىنچى، بىر كىشىگە ئاللاھ مال ئاتا قىلغان بولسا، ئۇ مالنى ھەق يولغا بېرىۋەتسە؛ ئىككىنچى، بىر كىشىگە ئاللاھ ھېكمەت(يەنى ئىلىم) ئاتا قىلغان بولسا، ئۇ كىشى شۇ ھېكمەت بىلەن ھۆكۈم قىلسا ۋە باشقىلارغا بىلدۈرسە"(بۇخارى، مۇسلىم توپلىغان). بۇ ھەدىسنىڭ مەزمۇنى: بىرىنچى، ماڭىمۇ ئاشۇ كىشىگە بەرگەندەك ئاللاھ مال بەرسە، مەنمۇ ئاشۇ كىشىدەك مالنى ياخشى يولغا سەرپ قىلسام، دەپ ئارزۇ قىلسا؛ ئىككىنچى، ئاللاھ ماڭىمۇ ئىلىم ئاتا قىلسا، مەنمۇ ئاشۇ كىشىدەك ئىلىم بىلەن توغرا ھۆكۈم قىلسام ۋە باشقىلارغا ئۆگەتسەم، دەپ ئارزۇ قىلسا بولىدۇ، دېگەنلىكتۇر.

ئىسلام دىنىمىزدا، ھەسەت قىلىش ئېغىر گۇناھ ھېسابلىنىدۇ. بۇ ھەقتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن:"ھەسەتتىن ساقلىنىڭلار، چۈنكى ئوت ئوتۇننى كۆيدۈرگەندەك، ھەسەت ياخشى ئەمەللەرنى يوق قىلىۋېتىدۇ"(ئەبۇ داۋۇت توپلىغان). ھەر قانداق ھەسەت قىلىش ئېغىر گۇناھ بولسىمۇ، لېكىن ئىلىم ئۆگىنىش مۇھىم بولغانلىقى ئۈچۈن باشقىلارغا بېرىلگەن ئىلىمنىڭ ئۆزىدىمۇ بولۇشىنى ئارزۇ قىلىش ئارقىلىق ئۆگىنىشنى تەشەببۇس قىلىپ، بۇ جەھەتتە ھەسەت قىلىشقا يەنى ئارزۇ قىلىشقا ئىسلام دىنىمىزدا رۇخسەت قىلىنغان. شۇڭا بىز ياخشى ئىشنى ئارزۇ قىلىشىمىز، ياماان ئىشنى ئارزۇ قىلماسلىقىمىز،

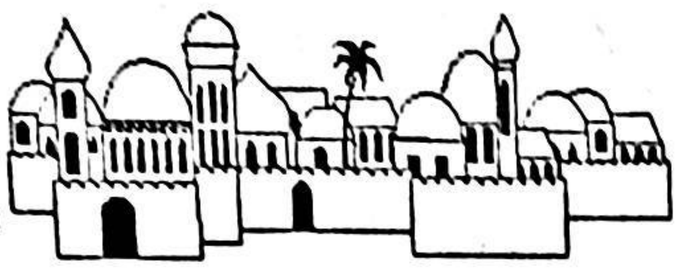

ياخشى نىشانى تۆكنىشىمىز، يامان نىشانى قىلماسلىقىمىز لازىم. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يەنە مۇنداق دەيدۇ:"ئاددىم بالىسى ئۆلسە ئۇنىڭ ئەملى ئۈزۈلىدۇ، پەقەت ئۈچ جەھەتتىن ئۇنىڭ ئەملىنىڭ ساۋابى ئۈزۈلمەيدۇ: بىرىنچى، سەدىقە جارىيە(يەنى كىشىلەر ئۈزۈن مۇددەت مەنپەئەتلىنىدىغان سەدىقات، مەسىلەن، يول ياساش، كۆۋرۈك سېلىش، مەكتەپ سېلىش، ئىچىملىك سۇ ھەل قىلىش قاتارلىق ئومۇمغا ئۈزۈن مۇددەت پايدا مەنپەئىتى بار ئىشلار)؛ ئىككىنچى، مەنپەئىتى بار ئىلىم(يەنى كىشىلەرگە پايدا مەنپەئەت يەتكۈزىدىغان ئىلىم)؛ ئۈچىنچىسى، بالىنىڭ ئاتىسىغا دۇئا قىلىشى"(مۇسلىم توپلىغان). ھەدىسىنىڭ مەزمۇنىدا، يۇقىرىقى ئۈچ تۈرلۈك ئىشنىڭ بىرەرسىنى ۋۇجۇدقا چىقارغان كىشى ئۆلۈپ كەتكەندىن كېيىنمۇ ھايات ۋاقىتىدىكىدەك ساۋابقا ئىگە بولۇپ تۇرىدۇ، ئۇنىڭدىن باشقا ئەمەللەرنىڭ بولسا، ئادەم ئۆلۈش بىلەن تەڭ ساۋابىمۇ توختايدۇ، دېگەن ئۇقۇم بايان قىلىنغان ۋە كىشىلەرگە پايدا يەتكۈزىدىغان ئىلىم ئىگىلىرىنىڭ ئۆلگەندىن كېيىنمۇ توختاۋسىز ساۋابقا ئىگە بولۇپ تۇرىدىغانلىقى چۈشەندۈرۈلگەن.

بۇ ھەدىس يەنە پەقەت ئىلىمنى ئۆگىنىپلا قويسا بولمايدىغانلىقىنى، ئۇنى شەخسىي مۇلۈك قاتاردا ساقلىۋالماي، ئومۇمنىڭ دۇنيا ۋە ئاخىرەتلىك بەخت-سائادىتى يولىنى كۆرسىتىپ بېرىش ئۈچۈن ئىشلىتىشى لازىملىقىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ. شۇڭا، ئىلىم ئۆگىنىشتىكى مەقسەت-نىشانىمىز ئايدىڭ بولۇشى كېرەك. بىلگەننى توغرا ئىپادىلەپ، جامائەتكە پايدىلىق يول كۆرسىتىشىمىز كېرەك.

675

يەنە بىر ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى ئەبۇ دەردا رىۋايەت قىلىدۇ: "كىمكى ئىلىم ئىزدەش يولىغا كىرسە، ئاللاھ ئۇنىڭغا جەننەتنىڭ يولىنى ئاسانلاشتۇرىدۇ. چوقۇمكى پەرىشتىلەر ئىلىم ئۆگەنگۈچىلەرنىڭ ئىشىغا رازى بولۇپ، ئۇلارنىڭ قەدەملىرى ئاستىغا قاناتلىرىنى قويۇپ بېرىدۇ. ھەقىقەتەن ئالىم ئۈچۈن ئاسمان-زېمىندىكى كىشىلەر ھەتتا سۇدىكى بېلىقلارمۇ ئىستىغپار ئېيتىدۇ. ئىبادەت قىلغۇچىدىن ئالىمنىڭ ئارتۇقچىلىقى يۇلتۇزلاردىن ئاينىڭ ئارتۇقچىلىقى بولغانغا ئوخشاش ئىشتۇر. جەزمەنكى، ئۆلىمالار پەيغەمبەرلەرنىڭ ئىزىنى باسقۇچىلار(ۋارىسلىرى)دۇر. ھەقىقەتەن پەيغەمبەرلەر تىللانى ۋە دىرھەمنى مىراس قالدۇرمىدى، ئۇلار پەقەت ئىلىمنى مىراس قالدۇردى. كىمكى ئىلىم ئىگىلىسە ئۇ كىشى تولۇق نىسپىدار بولغان بولىدۇ"(ئەبۇ داۋۇت ۋە تىرمىزى توپلىغان). بۇ ھەدىستىن ئىلىم ئۆگەنگۈچىلەرنىڭ نەقەدەر زور شان-شەرەپكە ئىگە بولىدىغانلىقى، شۇنداقلا پەيغەمبەرلەرنىڭ ۋارىسى بولۇش سۈپىتى بىلەن مەسئۇلىيىتىنىڭ نەقەدەر ئېغىر ئىكەنلىكىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ.

ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دەيدۇ:

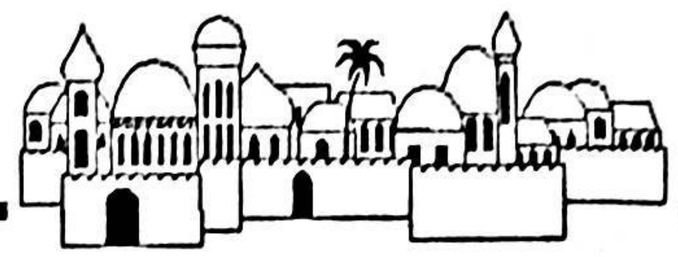

نامـاز ئوقۇلۇپ بولغاندا(يەنى نامازدىن پـاربغ بولغىنىڭلاردىـن كېيىـن) زېمىنغـا تـاربلىپ(يـەنى ئـۆز مەشـغۇلاتىڭلار بىلـەن بولـۇپ)، ئـاللاھنىڭ پـەزلىدىن تەلـەپ قىلىڭلار، مەقسىتىڭلارغا ئېرىشىش ئۈچۈن ئاللاھنى كۆپ ياد ئېتىڭلار.

ـــــسۈرە«جۇمۇئە»(62 ـ سۈرە)، 9 ـ ئايەت

پـەيغەمبىرىمىز مۇھەممـەد ئەلەيھىسسـالام مۇنـداق دەيـدۇ:"هـالال كەسـىپ ئىزدەش(ئىبادەت خاراكتېرىدىكى) پەرزدىن قالسا يەنە بىر پەرزدۇر".

يۇقـىرىقى ئايـەت ۋە ھەدىسـتىن ئىسـلام دىنىمـىزنىڭ دۇنيـالىق ئىشـلارغىمۇ ئىنتـايىن ئەھمىيـەت بېرىدىغـانلىقىنى، نامـاز ئوقـۇپ بولغـاندىن كېيىـن ئولـتۇرۇپ ئالماي تاربلىپ ئۆز ئىشىنى قىلىشقا دەۋەت قىلىدىغانلىقىنى چۈشىنىۋالغىلى بولىدۇ.

ئـاللاھ تائـالا ئـادەم ئەلەيھىسسـالامنى خاتـالىق ئـۆتكۈزۈش سـەۋەبى بىلـەن جەننەتتىن دۇنياغا چۈشۈرۈشتە دۇنيانى ئاۋات قىلىش، گـۈللەندۈرۈش ۋە تـەرەققي قىلدۇرۇشنى مەقسەت قىلغان. شۇڭا، ئىسلام دىنىمىز ئىنسانلارنى ئاللاھ ياراتقان مۇشـۇ دۇنيـادىن پـايدىلىنىپ ئـۆز تۇرمۇشـىنى بـەختلىك، خاتىرجـەم ئۆتكۈزۈشـنى تەشەببۇس قىلىدۇ.

ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دەيدۇ:

ئـاللاھ يـەر يۈزىدىكـى ھەممە نەرسىنى سىلەر(نىـڭ پايدىلىنىشىڭلار) ئۈچـۈن ياراتتى.

ـــــسۈرە«بەقەرە»(2 ـ سۈرە)، 29 ـ ئايەت

دېمـەك، ئـاللاھ تائـالا بـۇ كـەڭ تەبىئـەت دۇنياسـىنى بـىزنىڭ پايدىلىنىشـىمىز ئۈچۈن ياراتقان ئىكەن، ئەلۋەتتە بىـز بۇنىڭدىـن پايدىلىنىشـىمىز كېـرەك. ھالبۇكى، بۇنىڭدىن پەقەت ئىلىم ـ پەن ئارقىلىقلا پايدىلىنالايمىز.

ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دەيدۇ:

ئاسـمانلارنىڭ ۋە زېمىنىـڭ يارىتىلىشـىدا، كېچـە بىلـەن كۈندۈزنىـڭ نۆۋەتلىشىشىدە، كىشىلەرگە پايدىلىق نەرسىلەرنى ئېلىپ يۈرگەن كېمىلەردە، ئـاللاھ بۇلۇتتىن ياغدۇرۇپ بەرگەن ئۆلگەن زېمىننى تىرىلدۈرىدىغان يـامغۇردا، يـەر يۈزىگـە تارقىتىۋەتكـەن ھايۋانـاتلاردا، شـامال يۆنىلىشـلىرىنىڭ ئۆزگـىرىپ تۇرۇشـلىرىدا، ئاسـمان ـ زېمـىن ئارىسـىدا بويسـۇندۇرۇلغان بۇلۇتـلاردا، چۈشـىنىدىغان كىشـىلەر ئۈچۈن، ئەلۋەتتە(ئاللاھنىڭ بىرلىكىنى كۆرسىتىدىغان) دەلىللەر باردۇر.

ـــــسۈرە«بەقەرە»(2 ـ سۈرە)، 164 ـ ئايەت

بۇ يەردە ئاللاھ تائالا كىشىلەرنى ئاللاھ ياراتقان ھەرخىل تەبىئي قانۇنىيەتلەر ئۈستىدە ئىزدىنىش ئارقىلىق ئاللاھ تائالانىڭ ھەممىگە قادىر ئىكەنلىكىنى تونۇشقا ئىلھاملاندۇرغـان. بـۇ ئايـەت كىشـىلەرنىڭ تەبىئـەتنى، ئـۆزىنى تونۇشـىدا چوڭقـۇر ئىلھام بېرىش رولىنى ئويناپ، ئۇلارنىڭ تەبىئەتنىڭ سىرىنى ئېچىش ئۈستىدە

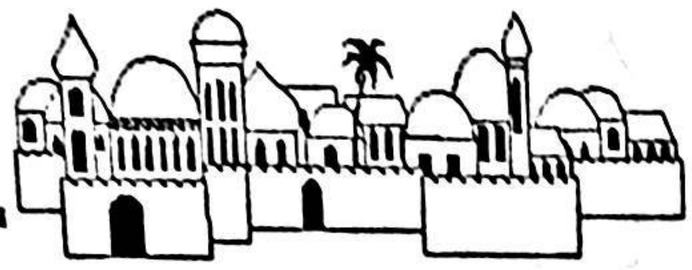

ئىزدىنىش قىزغىنلىقىنى ئۇرغۇتىدۇ، تەبىئەتنى تەتقىق قىلىش، تەبىئەتنى ئېچىش ئارقىلىق ئىنسانىيەتكە بەخت يارىتىش ئاكتىپلىقىنى قوزغايدۇ. بۇنىڭدىن شۇنى چۈشىنىشكە بولىدۇكى: ئىسلام دىنىنىڭ مۇسۇلمانلارنى ئىلىم تەھسىل قىلىشقا تەشەببۇس قىلىشى دىنىي بىلىم بىلەنلا چەكلىنىپ قالماستىن، بەلكى ئىنسانىيەتنىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشى ۋە تەرەققىي قىلىشى ئۈچۈن پايدىلىق بولغان بارلىق بىلىملەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

ئىسلام دىنى ئەقلىيلىققا ھۆرمەت قىلىدىغان دىن. ئىسلام دىنىنىڭ ئەقىدىسىدە ئېتىقاد بىلەن ئىلىم-پەن بىر-بىرىگە زىت ئەمەس. ئىمام غەززالى ئۆزىنىڭ «دىنىي پەنلەرنىڭ كۈللىنىشى» دېگەن داڭلىق ئەسىرىدە مۇنداق دەپ كۆرسەتكەن:"دىنىي بىلىملەرنى ئۆگىنىشمۇ، ئىجتىمائىي بىلىملەرنى ئۆگىنىشمۇ پەرز. دىنىي بىلىملەرنى ئۆگىنىش پەرز ئەين، ئىجتىمائىي بىلىملەرنى ئۆگىنىش پەرز كۇپايە".

ھازىرقى زاماندا ئىلىم-پەنگە تايانمىغاندا قۇدرەت تاپقىلى بولمايدۇ، ئىگىلىك يارىتىپ خاتىرجەم تۇرمۇش ئۆتكۈزگىلى تېخىمۇ بولمايدۇ، خاتىرجەم تۇرمۇش بولمىغاندا ئىبادەتلەرنى كۆڭۈلدىكىدەك قىلغىلى بولمايدۇ، ئىقتىساد بىلەن قىلغىلى بولىدىغان ئىبادەتلەرنى مەسىلەن:ھەج تاۋاپ قىلىش، زاكات بېرىش، خەيرى ئېھسان قىلىش قاتارلىق ئىبادەتلەرنى تېخىمۇ قىلغىلى بولمايدۇ، جەمئىيەتتە ئورۇنغىمۇ ئىگە بولغىلى بولمايدۇ.

شۇنىڭ ئۈچۈن ئىلىم-پەننى ھۆرمەتلىشىمىز، قوللىشىمىز، ئۆگىنىشىمىز كېرەك.

بىز ئىمام-خاتىپلار مۇسۇلمانلارنىڭ يېتەكچىسى بولۇش سۈپىتىمىز بىلەن پەقەت مەسچىت-مەھراپتىلا جامائەتنىڭ ئالدىدا تۇرماستىن، بەلكى توغرا بولغان بارلىق جەھەتتە جامائەتنىڭ ئالدىدا تۇرۇشىمىز زۆرۈر. مۇشۇنداق بولغاندا جامائەت بىزگە قايىل بولىدۇ، بىزنى قوللايدۇ، ئاللاھمۇ بىزدىن رازى بولىدۇ.

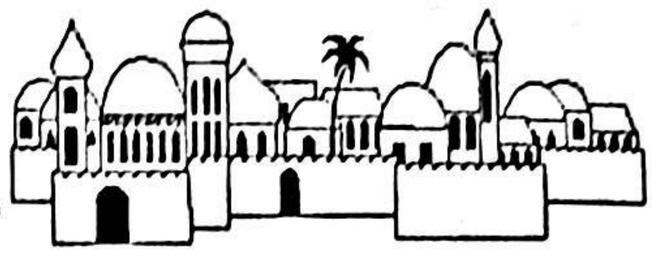

موللا ئۆلىمالىرىمىز بىلەيتاش بولۇپ قالمىسۇن

ئابدۇكېرىم قارى

بسمللاهىر رەھمانىر رەھىم

هازىر جەمئىيتىمىزدە ئاز بولمىغان موللا ـ ئالىملىرىمىز ئۆزىنىڭ دىنىي ۋە ئىنسانىي جەھەتتىكى مەجبۇرىيىتىنى، مەسئۇلىيىتىنى ئېنىق تونۇپ يېتىپ، بۇ مەسئۇلىيەت هەر قانچە ئېغىر، مۇشكۇل بولسىمۇ، ئۆزى ئۈچۈن شەرەپ بىلىپ، هەممە ئىشتا باشقىلارغا ئۈلگە بولۇپ، ئۆزىنىڭ باشلامچىلىق، نەمۇنىلىك رولىنى تولۇق جارى قىلدۇرۇپ كېلىۋاتىدۇ. ئۇلار مۇقەددەس ئىسلام دىنىمىزنىڭ تەرەققىياتى، خەلق ئىقتىسادىنىڭ ئېشىشى، جەمئىيەت تەرتىپىنىڭ مۇقىم بولۇشى ئۈچۈن، جان پىدالىق بىلەن هارماي ـ تالماي ئىشلەپ هەقىقەتەنمۇ يولباشچىمىز مۇهەممەد ئەلەيهىسسالامنىڭ: "ئۆلىمالار پەيغەمبەرلەرنىڭ ۋارىسلىرى"(بۇخارى توپلىغان) دېگەن سۆزىنى ئەمەلىي هەرىكىتى ئارقىلىق ئىپادىلەپ، جەمئىيەتتىكى هەر ساهە هەر كەسىپ كىشىلىرىنىڭ ياخشى باهاسىغا ئېرىشتى. ئۇلار مەيلى ئىش ـ هەرىكەتلىرىدە ياكى گەپ ـ سۆزلىرىدە بولسۇن تەقۋا(ئاللاهتىن قورقۇش)نى ئالدىنقى شەرت قىلىپ، رىيا، سۇمئە، ئۆجەب، مەنمەنلىك، تەمە، هەسەت... قاتارلىق يىرگىنىشلىك ئىللەتلەردىن قەتئىي يىراق بولۇپ، هەققانىيەتتە چىڭ تۇرۇپ، ئۇچرىغان ئوڭۇشسىزلىقلارغا تەقۋالىقى ئارقىلىق بەرداشلىق بېرىپ، ئىزچىل هالدا بىر خىل يۆنىلىشكە(ئاللاهنىڭ رازىلىقىغا) قاراپ ئالغا ئىلگىرىلەپ، بۇيۇك ئىسلام دىنىمىزنىڭ ئىتتىپاقلىقتىن ئىبارەت ئاساسىي تەشەببۇسىنى گەۋدىلەندۇرۇپ، مەلۇم سەۋەبلەر تۇپەيلىدىن كېلىپ چىققان ئىختىلاپ، ئارازلىقلارنى ئۆز ۋاقتىدا هەل قىلىش چارىسىنى تېپىپ چىقىپ، ئەگەر ئۆزىدە بولسا دەرهال تۇزىتىپ، باشقىلاردا بولسا سەممىيلىك بىلەن تەربىيە ئىشلەپ، كېلىپ چىقىش ئېهتىمالى بولغان يامان ئاقىۋەتلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىپ، مۇقەددەس ئىسلام دىنىمىزنىڭ ئۇچ بىر بولۇش(دىلى، تىلى، ئەمەلىي هەرىكىتى بىر بولۇش) پرىنسىپىدا چىڭ تۇرۇپ، ئىسلام دىنىمىزنىڭ، ئالىم ـ ئۆلىمالىرىمىزنىڭ، مۇسۇلمانلارنىڭ ئىناۋىتىنى قوغدىدى. ئۇلار «قۇرئان كەرىم»نى دەستۇر، رەسۇلىمىز مۇهەممەد ئەلەيهىسسالامنى يولباشچى، ساهابە ـ كىراملارنى ئۆزىگە ئۈلگە قىلىپ، داۋاملىق ئىلىم ـ مەرىپەت يولىدا ئىزدىنىپ، بىلىم سەۋىيىسىنى ئۈزلۈكسىز ئاشۇردى. بۇ ئارقىلىق ئۇلار «قۇرئان كەرىم» ۋە هەدىس شەرىفىنىڭ مەزمۇنىنى كەڭ جامائەتچىلىككە ئەينەن، ئېنىق

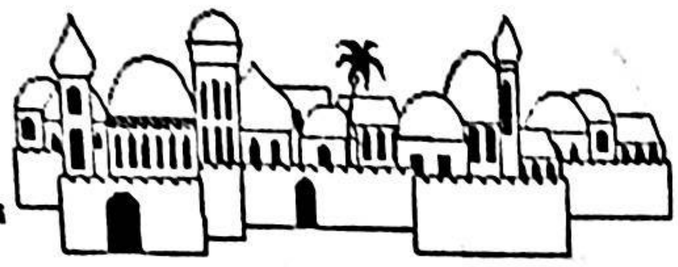

يەتكۈزۈپ، «قۇرئان كەرىم»نىڭ "ياخشىلىققا بۇيرۇپ، يامان ئىشتىن توسۇش" تىن ئىبارەت مەركىزىي ئىدىيىسىگە ئەستايىدىللىق بىلەن ئەمەل قىلىپ، كىشىلىرىنىڭ مۇسۇلمانلار ئىممىتىنىڭ مەنپەئىتىگە قاندۇرىدى. ئۆز ئالدىغا مۇستەقىل، ھالال ياشاش ئىقتىدارىنى ئاشۇرۇپ، باشقىلاردىن تەمە قىلىپ ياشاشنى ئۆزى ۋە باشقا مۇسۇلمانلار ئۈچۈن ئار-نومۇس دەپ بىلدى. بۇ ئارقىلىق ئۇلار «قۇرئان كەرىم»دىكى: "سىلەرنىڭ ئاراڭلاردا خەيرلىك ئىشلارغا دەۋەت قىلىدىغان، ياخشى ئىشلارغا بۇيرۇپ، يامان ئىشلارنى مەنئى قىلىدىغان بىر جامائە بولسۇن. ئەنە شۇلار مەقسىتىگە ئېرىشكۈچىلەردۇر" {سۈرە«ئال ئىمران»(3-سۈرە)، 104-ئايەت} ۋە "ئاللاھنىڭ بەندىلىرى ئىچىدە ئاللاھتىن پەقەت ئالىملارلا قورقىدۇ"{سۈرە«فاتىر»(35-سۈرە)، 28-ئايەت} دېگەن ئايەتلەرنىڭ تەلىپىگە ئۇيغۇنلاشتى. قىسقىسى ئۇلار ئاغزىدا دېگەننى ئەمەلىيەتتە ئىپادىلەپ، "موللىنىڭ دېگىنىنى قىل، قىلغىنىنى قىلما" دېگەندەك سۆزلەرگە ئورۇن قالدۇرمىدى. جانابى ئاللاھ يۇقىرىقى سۈپەتتىكى موللا-ئالىملىرىمىزغا كۆپتىن كۆپ رەھمەت ئاتا قىلسۇن-ئامىن!

ئەمما تولىمۇ ئەپسۇس، ناھايىتى ئاز ساندىكى موللا-ئالىملىرىمىز ئۆزىنىڭ بىلىمىنى پەقەت ئۆز نەپسىنىڭ مەنپەئەتى ئۈچۈنلا سەرپ قىلىپ، ئاللاھ ئاتا قىلغان بۇ ئىلىمنى باشقىلاردىن ماددىي نەرسە ئۈندۈرۈۋېلىشنىڭ ياخشى بىر ۋاستىسىغا ئايلاندۇرۇۋالدى. ئۆز كۈچىگە تايىنىپ ئىشلەپ، ھالال ياشاپ تۇرمۇشنى قامداشنى خالىمىدى. تىرىكتاپ، تەييارغا ھەييار بولۇپ ياشاشتىن ئىبارەت ئادەمنى ئېچىندۇرىدىغان يامان ئادەتنى ئۆزىگە سىڭدۈرۈۋالدى. ئۇلار پەيغەمبىرىمىزنىڭ "**تەمەخورلۇق موللا ئۆلىمالارنىڭ قەلبىدىن ئىلىمنى چىقىرىپ تاشلايدۇ**" (داريمى توپلىغان) دېگەن سۆزىگە قۇلاق سالمىدى، ئۇلار قەيەرگە بارسا شۇ يەردە ئىختىلاپ ئۇرۇقلىرىنى چېچىپ، مۇسۇلمانلارنى قايمۇقتۇرۇپ، ئۇلارنىڭ ئارىسىغا پىتنە-ئىغۋا تارقاتتى. ئۆزىدىن بىر قەدەم ئالدىدا ماڭغان كىشىگە ھەسەت قىلىپ، ئۇنىڭغا ئورا كولاپ، ئۇنىڭ ئەيىبىنى ئاختۇرۇپ، بۇ ئارقىلىق ئۇ كىشىنىڭ ئىناۋىتىنى، يۈز-ئابرۇيىنى تۆكۈشكە تىرىشتى. ئۇلار ھەسەتخورلۇقنىڭ نەقەدەر ئېغىر گۇناھ، نەقەدەر ناچار ئەخلاق، نەقەدەر يامان روھىي كېسەل ئىكەنلىكىنى بىلىپ تۇرۇپ يەنىلا چىدىماسلىق قىلىپ، ئەخلاقى گۈزەل، مەنئۇىيىتى دۇرۇس كىشىلەرگە ئېچكى ئۆچمەنلىك قىلدى.

ئۇلار يەنە ھە دېسىلا "ئۆزۈمنىڭ توغرا" دەپ ئۆز كۆمىچىگە چوغ تارتىپ، ئۆزىنى ھېچكىمگە تەڭ قىلماي تەئەسسۇپ يولىنى تاللىۋالدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ كەمتەر، سەممىي، ئالىيجانىاب، كەڭ قورساق بولۇش توغرىسىدىكى سۆزلىرىنى كۆزىگە ئىلمىدى. جامائەت سورۇنلىرىدا ئەڭ

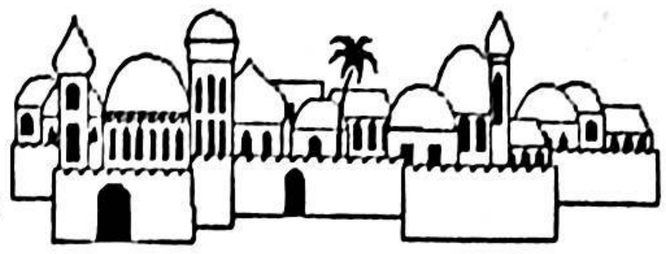

ياخشى، ئەڭ چىرايلىق سۆزلەرنى قىلسا، يالغۇز جاينى تاپسا ئەڭ قەبىھ، ئەڭ ناچار قىلىقلارنى قىلىپ ئىسلام دىنىمىزنىڭ، تەقۋادار ئالىم ـ ئۆلىمالىرىمىزنىڭ شەنىگە داغ كەلتۈردى. تىلى باشقا، ئەمەلىيىتى باشقا بولۇپ مۇسۇلمانلارنى ئالدىدى. تەبلىغ ئەھكام قىلسا باشقىلار مېنى تازا كاتتا ئالىمكەن دېسۇن، قىرائەت قىلسا تازا ياخشى قارىكەن دېسۇن دەپ باشقىلارنى ئۆزىگە قارىتىش ئۈچۈن قىلمىغان ھېيلىسى، سالمىغان دەسمايىسى قالمىدى. ئەگەر ئۆزى بىلمەيدىغان دىنىي مەسىلە سورالسا:"مەن بۇ مەسىلىنى بىلمەيدىكەنمەن، كىتاب كۆرۈپ ياكى ئۆزۈمدىن يۇقىرى ئالىمدىن سوراپ جاۋاب بېرەي" دېمەستىن، ئالدىراپ خالىغىنىچە جاۋاب بېرىپ ئۆزىمۇ ئازدى، ئۆزگىنىمۇ ئازدۇردى. مەن بۇ يەردە كەڭ دىنىي ساھەدىكى قېرىنداشلىرىمىزغا شۇنى قايتا ـ قايتا تەۋسىيە قىلايكى، ئالىم ـ ئۆلىمالىرىمىز بىلگەن ئىلمىگە چوقۇم ئىخلاسمەنلىك بىلەن ئەمەل قىلسۇن. ھەرگىزمۇ بىلەيتاش بولۇپ قالمىسۇن. ھەممەيلەنگە مەلۇم بولغىنىدەك بىلەيتاش پىچاقنى ئىتتىكلىتىدۇ، ئەمما ئۆزى كەسمەيدۇ. خۇددى ئۇلۇغ ئالىم ئابدۇقادىر دامولـلام(ئاللاھ رەھمەت قىلسۇن) ئۆزىنىڭ «مفتاھۇل ئەدەپ» (ئەدەپ ئاچقۇچى) دېگەن ئەسىرىدە ئېيتقاندەك: "سەن قانچە قېتىم توسسەن، ھالبۇكى ئۆزۈڭ يانمايسەن، (قانچە قېتىم)نەسىھەت قىلسەنۇ، ئۆزۈڭ ئاڭلىمايسەن. ھەي بىلەيتاش، سەن قاچانغىچە تۆمۈرنى ئىتتىكلىتىپ(نېمىشقا) ئۆزۈڭ كەسمەيسەن". ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دەيدۇ:

كىشىلەرنى ياخشى ئىشقا بۇيرۇپ ئۆزۈڭلارنى ئۇنتۇمسىلەر؟ ھالبۇكى، سىلەر كىتابنى ئوقۇپ تۇرىسلەر، چۈشەنمەمسىلەر؟

ـــسۈرە«بەقەرە»(2 ـ سۈرە)، 44 ـ ئايەت

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇنداق كىشىلەرنىڭ قىيامەت كۈندىكى پاجىئەلىك ھالىنى بايان قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: "قىيامەت كۈنى ئۈچەيلىرى قورسقىدىن ئېتىلىپ چىقىپ پۇتۇن بەدىنىگە يۆگىشىۋالغان، جۇۋازغا قاتقان ئېشەكتەك بىر ئىزىدا ئايلىنىپ تۇرغان بىر ئادەم يالاپ ئېلىپ كېلىنىدۇ. دوزاخ ئەھلى ئۇ ئادەمنىڭ ئەتراپىغا جۇغلىشىپ: 'ھەي، پالانى، ساڭا نېمە بولدى؟ بۇ ھالغا چۈشۈپ قاپسەنغۇ؟ سەن دۇنيادا كىشىلەرنى ياخشى ئىشقا بۇيرۇپ، يامان ئىشتىن توساتتىڭ' دېيىشىدۇ. ھېلىقى ئادەم:'شۇنداق، مەن باشقىلارنى ياخشى ئىشقا بۇيرۇپ، ئۆزۈم قىلمايتتىم، يامان ئىشتىن توسۇپ قويۇپ ئۆزۈم قىلاتتىم' دەپ جاۋاب بېرىدۇ" (مۇسلىم توپلىغان). بۇ نېمىدېگەن قورقۇنچلۇق ئەھۋال.

ئىلىم دېگەن ئەسلىدە ئىنسانىنىڭ ھاياتىي كۈچى، قەلبىنىڭ غىزاسى، ئەقلىنىڭ نۇرى. ئىنسانىنى دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە بەخت ـ سائادەتكە،

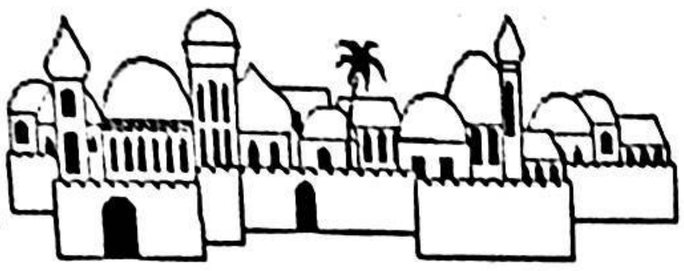

يورۇقلۇققا ئېرىشتۇرىدىغان نۇرلۇق مەشئەل. لېكىن ئىنسان ئاللاھ ئاتا قىلغان بۇ ئىلىمنى ئۆز جايىغا سەرپ قىلماي، ئۇنىڭغا ئەمەل قىلماي، باشقىلارغىمۇ مەنپەئەت يەتكۈزمەي، ئۆز دىنىنىڭ قارشىسىغا(ئەكسىچە) ئىشلىتىپ زايا قىلىۋەتسە ئۇنداق ئىنسانىنىڭ ئەڭ ئېچىنىشلىق ھالدا دوزاخقا تاشلىنىشى ئەجەبلىنەرلىك ئەمەس. شۇنىڭ ئۈچۈن ھەر بىر ئىلىم ئەھلى ئەڭ ئاۋۋال ئىلىم ئارقىلىق ياراتقان ئىگىسىنى تونۇشى، دىنىنى، ئېتىقادىنى، نېمىنىڭ ھەق، نېمىنىڭ ناھەق ئىكەنلىكىنى تونۇشى، ئاز بولسۇن، كۆپ بولسۇن بىلگەن ئىلىمگە ئىخلاس بىلەن ئەمەل قىلىشى لازىم.

ھۆرمەتلىك موللا ئۆلىمالىرىمىز، ھەر قانداق ياخشى ئىش بولىدىكەن ئالدى بىلەن ئۆزىمىز قىلايلى. ھەر قانداق ياماق ئىش بولىدىكەن ئۇنىڭدىن ئاۋۋال ئۆزىمىز قاچايلى. ھەرگىز پىچاقنى ئىتتىكلىتىدىغان ئەمما ئۆزى كەسمەيدىغان بىلەيتاش بولۇپ قالمايلى!

ئى ئاللاھ، بىزنى بىلگىنىگە ئەمەل قىلىدىغانلارنىڭ قاتارىدىن قىلغىن، ئاغزىدا دەيدىغان، ئەمەلىيەتتە قىلمايدىغان، باشقىلارنى ياخشىلىققا بۇيرۇپ ئۆزىنى ئۇنتۇغانلاردىن قىلمىغىن ـــ ئامىن!

مۇسۇلمانلاردا
مال بوغۇزلاش

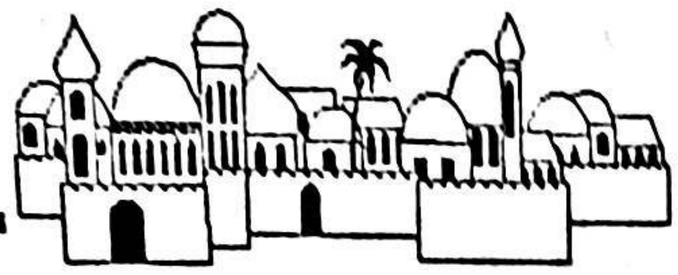

هالال ـ هارام ۋە مال بوغۇزلاش

ياقۇپ هەمدۇللا

بسمللاهىر رەھمانىر رەھىم

ئىسلام دىنى پاكلىق، پاكىزلىق ئۈستىگە قۇرۇلغان دىن. ئاللاھنىڭ ئەلچىسى مۇھەممەد سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: "پاكىزلىق ئىماننىڭ يېرىمىدۇر"(مۇسلىم توپلىغان). "ئاللاھ پاكتۇر، ئۇ پاكلىقنى ياقتۇرىدۇ. ئاللاھ پاكىزدۇر، پاكىزلىقنى سۆيىدۇ"(تىرمىزى توپلىغان) دەپ پاكلىق ۋە پاكىزلىقنى ئۇلۇغلاپ سۆزلەپتلىگەنىدى. ئادەمنىڭ دىلى پاك، كۆڭلى يورۇق، تېنى ساغلام، ئەقلى ئۆتكۈر، خاتىرىسى كۈچلۈك، ئىمانى كامىل بولۇشى ئۈچۈن چوقۇم پاكىزلىققا ئالاھىدە ئېتىبار بېرىشى، ياخشى پاكىزلىق ئادىتىنى يېتىلدۈرگەن بولۇشى كېرەك. بولۇپمۇ ئادەم بەدىنىگە كۈچ ـ قۇۋۋەت، ھاياتىي ئوزۇق بولىدىغان يېمەك ـ ئىچمەك تازىلىقىغا ئالاھىدە ئېتىبار بېرىشى كېرەك. ئىسلام دىنىدا يېمەك ـ ئىچمەكنى ھالال، ھارام دەپ ئايرىيدۇ. ئىسلام دىنى يېمەك ـ ئىچمەك ئوزۇقلاردىن پاكىز، تەمى، پۇرىقى ياخشى، ئىنسان تەبىئىتىگە خوپ كېلىدىغان، ئوزۇقلانسا مەنپەئەت قىلىدىغان، تەركىبىدە ئوزۇقلۇق قىممىتى مول بولغان، زىيانسىز يېمەكلىكلەرنى ھالال ھېسابلايدۇ، ھالال يېمەكلىكلەر بىلەن ئوزۇقلىنىشقا دەۋەت قىلىدۇ. ئەكسىچە پاسكىنا، ناپاك، ئادەمگە بىئارامىلىق ئېلىپ كېلىدىغان، مەست قىلىدىغان، بەتبۇي، پايدىسىز، سالامەتلىككە زىيان قىلىدىغان يېمەكلىكلەرنى ھارام ھېسابلايدۇ، ئىستېمال قىلىشتىن چەكلەيدۇ. ئاللاھنىڭ كالامى بولغان «قۇرئان كەرىم»دىكى نۇرغۇن ئايەت كەرىملەردە ھالال ۋە ھارامنىڭ چېكى ئېنىق ئايرىپ بېرىلگەن:

ئى مۆمىنلەر! بىز سىلەرنى رىزىقلاندۇرغان ھالال نەرسىلەردىن يەڭلار، ئەگەر ئاللاھقىلا ئىبادەت قىلىدىغان بولساڭلار، ئاللاھقا(يەنى ئاللاھنىڭ ھەددى ـ ھېسابسىز نېمەتلىرىگە) شۈكۈر قىلىڭلار. ئاللاھ سىلەرگە ئۆزى ئۆلۈپ قالغان ھايۋاننى، قاننى، چوشقا گۆشىنى، ئاللاھتىن غەيرىينىڭ(يەنى بۇتلارنىڭ) نامى ئېيتىلىپ بوغۇزلانغان ھايۋاننى يېيىشنى ھارام قىلدى.

ـــسۈرە«بەقەرە»(2 ـ سۈرە)، 172 — 173 ـ ئايەتلەر

ھايۋانلار(يەنى تۆگە، كالا، قويلار)نىڭ ھەممىسىنى(زەبىھى قىلىنغاندىن كېيىن يېيىش) ھالال قىلىندى.

ـــسۈرە«مائىدە»(5 ـ سۈرە)، 1 ـ ئايەت

سىلەرگە ئۆزى ئۆلۈپ قالغان ھايۋان، قان، چوشقا گۆشى، ئاللاھتىن

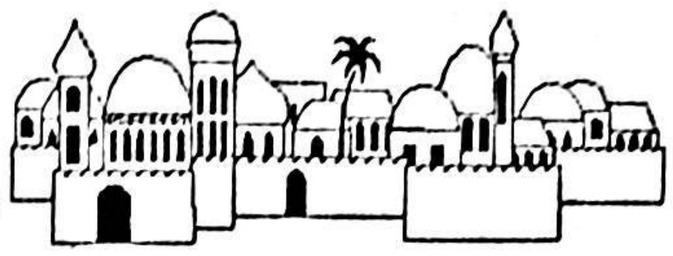

غەيرىنىڭ نامى تىلغا ئېلىنىپ بوغۇزلانغان ھايۋان، بوغۇپ ئۆلتۈرۈلگەن ھايۋان، ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈلگەن ھايۋان، (ئېگىزدىن)يىقىلىپ ئۆلگەن ھايۋان، (ھايۋانلار تەرىپىدىن)ئۈسۈپ ئۆلتۈرۈلگەن ھايۋان، يىرتقۇچ ھايۋانلار يېرىپ ئۆلتۈرۈپ يېگەن ھايۋان(نېمىڭ گۆشىنى يېيىش) ھارام قىلىندى. لېكىن(يۇقىرىقى بەش تۈرلۈك ھايۋاندىن جېنى چىقمىغان چاغدا) بوغۇزلىغانلىرىڭلار ھالال بولىدۇ، ھەمدە بۇتلارغا ئېلىپ بېرىلىپ، ئۇنىڭ يېنىدا بوغۇزلانغان ھايۋانلار ھارام قىلىندى.

——سۈرە« مائىدە»(5 ـ سۈرە)، 3 ـ ئايەت

(ئى مۇھەممەد!) ئۇلار سەندىن ئۆزلىرىگە(يېمەك ـ ئىچمەكتىن) نېمىلەرنىڭ ھالال قىلىنغانلىقىنى سورايدۇ، ئېيتقىنكى، سىلەرگە پاك نەرسىلەر ۋە (ئىت، قارچىغا، قۇشقا ئوخشاش)شىكارغا ئۆگىتىلگەن، سىلەر ئاللاھنىڭ ئۆزۈڭلارغا ئۆگەتكىنى بويىچە ئۆگەتكەن ئوۋچى جانۋارلارنىڭ شىكار قىلغان نەرسىلرى ھالال قىلىندى. ئۇلارنىڭ سىلەر ئۈچۈن ئوۋلىغان نەرسىلىرىدىن يەڭلار(ئوۋچى جانۋارلارنى شىكارغا قويۇپ بەرگەن چېغىڭلاردا) ئاللاھنىڭ نامىنى ياد قىلىڭلار (يەنى بىسمىللاھ دەڭلار). ئاللاھ(نىڭ ئەمرىگە مۇخالىپەتچىلىك قىلىش)تىن ساقلىنىڭلار،.

——سۈرە« مائىدە»(5 ـ سۈرە)، 4 ـ ئايەت

ھالال ھېسابلانغان ھايۋانلار تۈرلۈك سەۋەبتىن ئۆزى ئۆلسە گۆشى ھارام بولىدۇ، چۈنكى ئۇ ئۆلۈشتە چوقۇم بىرەر كېسەل، ياكى جان ئالغۇچ زەربىگە ئۇچرىغان بولىدۇ، كېسەل مىكروبلىرى، زىيانلىق باكتېرىيىلەر جەسەتنى قاپلاپ كەتكەن بولىدۇ. ئۆزى ئۆلگەن مالنىڭ گۆشىنىڭ رەڭگى، پۇرىقى باشقىچە بولۇپ، ئادەمنى بىئارام قىلىدۇ. بۇنداق گۆشنى يېسەڭز كېسەل مىكروبلىرى تېنىڭزغا زىيان سالىدۇ، ھەتتا زەھەرلەپ ھاياتىڭزغا خەۋپ يەتكۈزىدۇ. شۇڭا ئۆزى ئۆلگەن ھايۋاننىڭ گۆشى ھارام، ئۇنى يېيىشكە بولمايدۇ.

قان ھارام، چۈنكى قان پاكىز ئەمەس. قان تەركىبىدە ھەر خىل كېسەل مىكروبلىرى، باكتېرىيىلەر بولىدۇ. قاننىڭ تەمى، پۇرىقى كىشىنى بىئارام قىلىدۇ. ئوزۇقلۇق تەركىبىمۇ ياخشى ئەمەس. شۇڭا مالنى زەبىھ قىلىپ قېنىنى تولۇق ئاققۇزۇۋېتىمىز. گۆشكە قان يۇقۇزماسلىق، يۇقۇپ قالسا پاكىز يۇيۇش لازىم. بىر قىسىم مۇسۇلمان قېرىنداشلىرىمىز ”گۆشنى قېنى بىلەن يېسە تەملىك بولىدۇ، قاننى يۇيۇپ تازىلىۋەتسە گۆشنىڭ تەمى قالمايدۇ“ دەپ قان يۇقان گۆشنى پاكىزلىماي يەيدۇ. بەلكىم، بۇ قېرىنداشلار قاننىڭ ھارام ئىكەنلىكىنى بىلمىسە كېرەك. ھەتتا شۇنى بىلىش كېرەككى، بىرەر ئەزايىمىزغا، كىيىم ـ كېچەكلىرىمىزگە قان يۇقسا، تازىلىۋەتمەي نامىاز ئوقۇشقا بولمايدۇ. شۇڭا بەدىنىمىزنىڭ بىرەر يېرىدىن قان چىقسا تاھارەتسىز سۇنىدۇ.

بىزنى گۈناھلاردىن ئاگاھلاندۇرغۇچى پەيغەمبىرىمىز:"ھارامدۇ، ھالالمۇ ئېنىق بولىدى. ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدا شۇبھىلىك نەرسىلەر بار. كۆپ ئادەملەر بۇنى بىلمەيدۇ. كىمكى شۇبھىلىك نەرسىلەرگە چۈشۈپ قالسا، ھارامغا ئۆتۈپ كېتىشىمۇ مۇمكىن" («سەھىھ ھەدىسلەر») دەپ بىزنى شۇبھىلىك نەرسىلەردىن قاتتىق ئېھتىيات قىلىشقا دەۋەت قىلغان تۇرسا، بىز تېخى ئېنىق ئايرۇېتىلگەن ھارامنى پەرق قىلالماي ئوزۇقلانساق دىن ـ دىيانىتىمىزگە، ئىمان ـ ئېتىقادىمىزغا، ئىبادىتىمىزگە زىيان يېتىپلا قالماي، سالامەتلىكىمىزگىمۇ ئېغىر زىيان يېتىدۇ. پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم:"كىمكى ھارامدىن بىر لوقما يەيدىكەن، ئۇنىڭ قىرىق كۈنلۈك ئىبادىتى مەقبۇل بولمايدۇ" دەپ ئەسكەرتكەنىدى.

ئاللاھنىڭ نامىنى زىكرى قىلماي، ياكى ئاللاھتىن غەيرىنىڭ نامىنى ئاتاپ زەبھى قىلغان مالنىڭ گۆشى ھارام. شۇڭا ھايۋانلارنى زەبھى قىلىشتا چوقۇم ئاللاھنىڭ ئىسمىنى ئاتاش كېرەك، ئاللاھنى ئاتماي غەيرىنىڭ ئىسمىنى ئاتاپ زەبھى قىلساق بۇ ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرگەنلىك بولىدۇ.

ئاللاھ ھەققەتەن ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرۈش گۇناھىنى مەغپىرەت قىلمايدۇ، خالىغان ئادەمنىڭ ئۇنىڭدىن باشقا گۇناھىنى مەغپىرەت قىلىدۇ. كىمكى ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرىدىكەن، چوڭ گۇناھ قىلغان بولىدۇ.

ـــــسۈرە«نىسا»(4 ـ سۈرە)، 48 ـ ئايەت

ھايۋانلارنى زەبھى قىلىشتا ئاللاھتىن غەيرىي ھەر قانداق سالاھىيەتتىكى مېھمانغا، ئاتا ـ ئانىلارغا، ئەۋلىيا ـ ئەنبىيالارغا، مازار ـ ماشايىخلارغا ئاتاش قەتئىي دۈرۈس ئەمەس. قىسمەن قېرىنداشلىرىمىز مالنى مېھمانغا ئاتاپ سويىدۇ. سويماقچى بولغان قوينى تىرىك يېتىلەپ ئۆيگە ئەكىرىپ مېھمانغا كۆرسىتىپ دۇئا قىلغۇزىدۇ، ئاندىن زەبھى قىلىدۇ؛ يەنە قىسمەنلەر ھارپا كۈنى بىر قوينى سويۇپ ئاتا ـ ئانىلىرىنىڭ ئەرۋاھىغا ئاتايدۇ، دۇئا ئۆتكۈزىدۇ، بۇنى قۇربانلىق ھېسابلايدۇ؛ بىر قىسىملار قۇربان ھېيىت كۈنلىرى قۇربانلىققا سويغان مالنى زەبھى قىلىشتا ئۆلگەن ئاتا ـ ئانا، ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرىغا بېغىشلايدۇ. بۇلارنىڭ ھەممىسى دۈرۈس ئەمەس، ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرگەنلىك بولىدۇ. بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: پەرۋەردىگارىڭ ئۈچۈن نامаз ئوقۇغىن ۋە قۇربانلىق قىلغىن.

ـــــسۈرە«كەۋسەر»(108 ـ سۈرە)، 2 ـ ئايەت

(ئى مۇھەممەد!) ئېيتقىنكى، 'مېنىڭ نامىزىم، قۇربانلىقىم، ھايىتىم ۋە ماماتىم (دۇنيادا قىلغان ياخشىلىقلىرىم ۋە تائەت ـ ئىبادەتلىرىم) ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارى ئاللاھ ئۈچۈندۇر'.

ـــــسۈرە«ئەنئام»(6 ـ سۈرە)، 162 ـ ئايەت

ئاللاھنىڭ بىزگە تاللاپ ئەۋەتكەن ئەلچىسى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام:

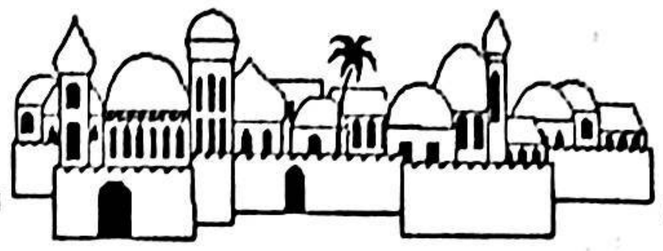

"مازارلارغا، ئەزىز ئەۋلىيالارغا ئاتاپ قۇربانلىق قىلىش ئىسلامدا يوق"(«سەھىھ ھەدىسلەر») دېگەنىدى. ھالا بۇگۈنكى كۈنگىچە قىسمەن قېرىنداشلىرىمىز مازارلارغا ماللارنى ئاپىرىپ سويۇپ نەزىر-نىياز قىلىپ، ئۆلگەنلەردىن مەدەت تىلىشىدۇ، بۇ بىدئەت.

مال بوغۇزلىغاندا تۆۋەندىكىلەرگە ئەھمىيەت بېرىشىمىز لازىم:

1. سويىدىغان مالنى سىيلاپ، سىيپاپ، ئاستىراق يېقىتىپ، پۈتلىرىنى مەھكەم باغلاش كېرەك. بوغۇزلىنىدىغان مالنىڭ ئالدىنقى ئىككى پۇتى ئارىسىغا ئارقا سول پۇتىنى كىرىشتۈرۈپ باغلاپ، ئارقا ئوڭ پۇتىنى بوش قويىمىز. مالنى زەبىھى قىلغاندا ھايۋان بوش قالغان پۇتى بىلەن قاتتىق تېپىدۇ، قاتتىق سىلكىنىشتىن تومۇرلىرىدىكى قان راۋانلىشىپ پاكىز ئېقىپ چىقىپ كېتىدۇ، بۇ ئۇنىڭ جېنى چىققان-چىقمىغانلىقىنىڭ بەلگىسى بولىدۇ. بەزى قاسساپلار كۆپ ھاللاردا كالا، تۆگە قاتارلىق ماللارنى بوغۇزلاشتا تۆت پۇتىنى بىراقلا بوغۇۋېتىدۇ. بۇنداق قىلساق شەرئىەتتىكى كۆرسەتمىلەرگە تولۇق ئەمەل قىلمىغان بولىمىز.

2. مالنى قىبلىگە قارىتىپ، ئىتتىك پىچاق بىلەن بوغۇزلاشقا، قىينىماي جېنىنى ئېلىشقا ئەھمىيەت بېرىش كېرەك؛ مالنى ئۈرۈپ-تېپىپ، قاتتىق يېقىتىپ، گال پىچاق بىلەن قىناپ بوغۇزلىساق گۇناھكار بولۇپ قالىمىز. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام:" كىمكى قۇشقاچتەك قۇشنى سويۇشتىمۇ ئۆز رەھمدىللىكىنى كۆرسەتمىگەن بولسا، ئاللاھ ئۇنداق كىشىگە قىيامەت كۈنى ئۆزىنىڭ مېھرىبانلىقىنى كۆرسەتمەيدۇ"(«سەھىھ ھەدىسلەر»، 568-ھەدىس) دېگەنىدى. پىچاق بىلەن بىر يولىلا قىزىل قان تومۇرلىرىنى، قىزىلئۆڭگەچ، كانىينى كېسىپ، سۆڭەككە يەتكۈزۈش كېرەك، كاللىسىنى شۇ ھامان كېسىۋېتىشكە بولمايدۇ.

3. مال بوغۇزلاشتا سالىھ مۇسۇلمانلار تاھارەت بىلەن زەبىھى قىلىشى، چوقۇم تەشرىق تەكبىرى ئېيتىپ ئاخىرىدا:"بىسمىللاھى ئاللاھۇ ئەكبەر" دەپ پىچاق سېلىشى كېرەك. بۇ مۇھىم شەرت. قېنى تۆگەپ، جېنى چىققىچە دۇئايى قۇنۇتنى ئوقۇپ ئولتۇرساق ياخشى بولىدۇ. قۇشخانىلاردا بەزى پوكانچىلار تەشرىق تەكبىرىنى يوق، "بىسمىللاھ" مۇ يوق، پىچاق ئۈرۈپلا تاشلاپ قويىدۇ، مالنىڭ جېنى چىقماستىنلا كاللىسىنى كېسىپ، تېرىسىنى سويۇپ، ئىچ-باغرىنى سۇغۇرۇپ ئالىدۇ. مۇنداق ۋەھشىيلىك بىلەن سويۇلغان مالنىڭ گۆشىنى يېيىشكە بولمايدۇ. ھالال مالنى ھارام قىلىپ ساتسىڭىز ھەممە گۇناھ سىزگە يۈكلىنىدۇ. ئاللاھ تائالا«قۇرئان كەرىم»دە:"(ئى مۇھەممەد!) ئېيتقىنكى، گەرچە ھارامنىڭ كۆپلۈكى (ئى تىڭشىغۇچى)سېنى ئەجەبلەندۈرسىمۇ، ھارام بىلەن ھالال باراۋەر ئەمەس. ئى ئەقىل ئىگىلىرى! نىجات تېپىشىڭلار ئۈچۈن ئاللاھتىن قورقۇڭلار"{سۈرە «مائىدە»(5-سۈرە)، 100-ئايەت} دەپ جىددىي ئاگاھلاندۇرۇپ خىتاب

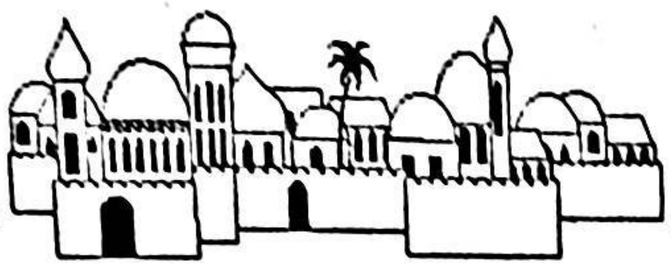

قىلغاندى. ئاللاھتىن قورقايلى، ئاللاھ ئالدىدا ھېساب بېرىمىز.

4. مالنىڭ جېنى چىقىشىغا يۈزۈنىغا پىچاق تىقىپ، تولۇق جېنى چىققاندىن كېيىن بوغۇزلۇقىدىكى قان يۇققان يەرلىرىنى پاكىز يۇيۇش كېرەك. تېرىسىنى سويۇپ، گۆشنى كانارغا ئاسقاندىن كېيىن ئاۋۋال ئىچىدە تۇرۇپ قالغان قانلارنى پوكىنىدىن ئاققۇزۇۋېتىش، ئىچكى ئەزالىرىنى چىقىرىپ ئاۋۋال يۇرەكنى پىچاق بىلەن تىلىپ قېنىنى سىرغىتىۋېتىش كېرەك. ئاندىن كۆكرەك قىسمىغا يۇققان قانلارنى يۇيۇپ تازىلاش لازىم.

5. گۆشنى شىلگەندە، ياكى سۆڭەكنى پارچىلىغاندا ئاشكارا، يوشۇرۇن تۇرغان بەزلەرنىڭ ھەممىسنى پاكىز ئېلىۋېتىش كېرەك. چۈنكى، بەزلەرنى گۆشكە قوشۇپ يېيىشكە ھەرگىز بولمايدۇ.

6. چارۋا ماللار بىرەر سەۋەبتىن يىقىلىپ، بوغۇلۇپ، ئاغرىپ جان تالىشىۋاتقان جىددىي پەيتتە يېنىمىزدا پىچاق قاتارلىق تېغلىق قورال بولمىسا، ئۆتكۈر قىرلىق بىرەر نەرسە تېپىپ تېرىسىنى كېسىپ قېنىنى ئاققۇزۇپ ئۆلتۈرسەكمۇ بولىدۇ. شەرتى چوقۇم "بىسمىللاھى، ئاللاھۇ ئەكبەر" دەپ ئېيتىش كېرەك. بۇ توغرۇلۇق رەسۇل ئەكرەم سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: "چىش ۋە تىرناقتىن باشقا قان ئېقىتالايدىغانلىكى نەرسىلەر بىلەن بىسمىللاھ دەپ بوغۇزلىغان مالنىڭ گۆشىنى ھالال بىلىپ يېيىشكىلار بولۇۋېرىدۇ" (بۇخارى توپلىغان) دېگەنىدى.

7. ئەرلەر يوق ئەھۋالدا مال بوغۇزلاش جىددىي لازىم تېپىلغاندا ئايالار بوغۇزلىسىمۇ بولىدۇ. بەزى قېرىنداشلىرىمىز شەرئىەتتىن بىخەۋەر "ئايالار بوغۇزلىغان مالنىڭ گۆشىنى يېگىلى بولمايدۇ" دەپ پەتۋا توقۇپ، ھالال قىلىنغانىنى ھارام قىلىۋالىدۇ؛ بەزىلەر ئەزۋەيلىشىپ "ئايالار مال بوغۇزلىسا كالتەكنى چاتىرىقىغا قىستۇرىلىپ بوغۇزلىشى شەرت" دەۋالىدۇ. بۇ قارىسىغا جۆيلۈگەنلىك، ئايالارنى كەمسىتكەنلىك. ئىبنى ئۆمەرنىڭ ئازادگەردىسى نافى دېگەن كىشى بەنى سەلىمە ئايمىقىلىق بىر ئادەمدىن، ئابدۇللا بولسا نافىدىن رىۋايەت قىلىدۇكى، كەئب ئىبنى مالىكنىڭ بىر دېدىكى سەلئى تېغىنىڭ شەرقىدىكى بىر كىچىك تاغدا خوجايىنىنىڭ قويىنى بېقىۋاتاتتى. ئۇ بىر قوينىڭ جان تالىشىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ بىر تاشنى سۇندۇرۇپ ئۇنىڭ بىلەن قويىنى بوغۇزلىدى. بۇ ئەھۋالنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن سورىغاندا، ئۇ مالنىڭ گۆشنى يېيىشكە بولىدىغانلىقىنى ئېيتقان (بۇخارى توپلىغان).

8. بازارلاردىن گۆش سېتىۋالغاندا، بۇ مالنى مۇسۇلمان بوغۇزلىغانمۇ- يوق، "مۇسۇلمانچە" دېگەن مارکسى بارمۇ- يوق، ئاشخانىدىن تاماق يېيىشتە مۇسۇلمان ئاشخانىسىمۇ- ئەمەسمۇ، بۇلارغا دىققەت قىلىش، ئېنىق بولمىسا ئالماسلىق، يېمەسلىك لازىم. بەزى غەيرىي دىندىكى قاسساپلارمۇ گۆش

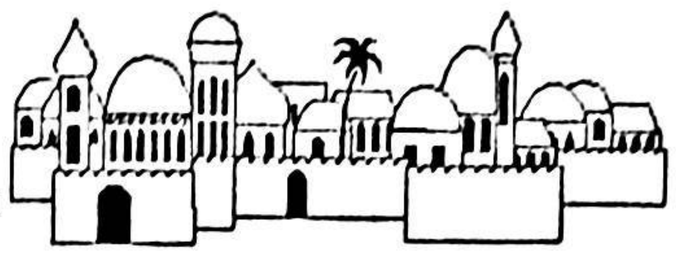

ساتىدۇ. غەيرىي دىندىكى ئاشپەزلەر تاماق ساتىدۇ، ئۇلارنىڭ ئىشلەتكەن گۆشلىرىنى يېيىشكە بولامدۇ؟ ئويلىنىپ كۆرسەك بولىدۇ. بەزى قېرىنداشلىرىمىز "ئاللاھ ياراتقان مالنى كىم سويسا ئوخشاش" دەپ يەۋېرىدۇ. قۇرئاندا ھالال، ھارامنىڭ چېگرىسى ئېنىق ئېيتىلدى. پاك، ھالال نەرسىلەرنى ئىستېمال قىلىش، ھارامنى تەرك قىلىش مۇسۇلمان بىلەن غەيرىي مۇسۇلماننىڭ پەرقى. بىز مۇسۇلمانلار چوقۇم شەرىئەت ھۆكمىدىكى ھالال بىلەن ھارامنى قاتتىق پەرقلەندۇرۇپ، ھارامنى تەرك قىلىشىمىز لازىم. «قۇرئان كەرىم»دە: "ئاللاھنىڭ ئايەتلىرىگە ئىمان كەلتۈرگۈچى بولساڭلار، ئاللاھنىڭ ئىسمى ئېيتىلىپ بوغۇزلانغان ھايۋانلارنى يەڭلار"{سۈرە «ئەنئام»(6 ـ سۈرە)، 118 ـ ئايەت} دەپ ئېنىق بەلگىلىمە بار. ئاللاھنىڭ بۇ بەلگىلىمىسىگە خىلاپلىق قىلىشقا بولمايدۇ. ئاللاھ تائالا بىزنى يەنە ئاگاھلاندۇرۇپ: "ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلغان كىشىلەر(ھارام قىلىنمىغان نەرسىلەرنى) يېسە، ئىچسە ھېچ گۇناھ بولمايدۇ، قاچانكى ئۇلار(ھارام نەرسىلەردىن) ساقلانسا، ئىمانىدا ۋە ياخشى ئەمەللىرىدە ئىزچىل بولسا، ئاندىن(ھارام قىلىنغان نەرسىلەردىن) يەنە ساقلانسا ۋە ھارام دەپ ئېتىقاد قىلسا، ئاندىن(ھارام قىلىنغان نەرسىلەردىن داۋاملىق) ساقلانسا ۋە ياخشى ئىشلارنى قىلسا، ئاللاھ ياخشى ئىش قىلغۇچىلارنى دوست تۇتىدۇ"{سۈرە «مائىدە»(5 ـ سۈرە)، 93 ـ ئايەت} دەپ، بىزنى ھارام نەرسىلەردىن داۋاملىق ساقلىنىشنى تەكتلەپ، دىققەت قىلىشىمىزنى تەۋسىيە قىلغان. مۇسۇلمانلار ئاللاھنىڭ ئەمرىگە خىلاپلىق قىلىپ، ھالال ـ ھارامنى ئايرىماي ھەم تاللىماي، ھارامنى ئىستېمال قىلسا ئىمانى بۇلغىنىپ، دىلى قارىيىپ، ئېتىقادى ئاجىزلىشىدۇ؛ سەممىي ـ ساداقىتى، ئەقىدە ـ ئىخلاسى، مۇسۇلمانلىق پەزىلىتى سۇسلىشىدۇ.

ھەممىگە قۇدرەتلىك قادىر ئاللاھ! ئىبلىس شەيتانىنىڭ ۋەسۋەسىدىن، ھازازۇل ئادىمىي شەيتانىنىڭ ئازدۇرۇشىدىن ئۆز پاناھىڭدا ساقلىغايسەن. ئى پەرۋەردىگارىمىز! بىزنى رەھىم ـ شەپقەت، بەرىكىتىڭگە ئېرىشتۇرگىن. دىنىي ۋە دۇنيالىق ئىشلىرىمىزدا نۇرلۇق يولغا، ھىدايىتىڭگە باشلىغىن، بىزگە پاكىز، مول ھالال نېمەتلىرىڭنى ئاتا قىلغىن، بىز سېنىڭ مەرھەمىتىڭگە، ئىلتىپاتىڭغا چەكسىز تەشەككۇر ئېيتىمىز؛ سېنىڭ غەزىپىڭدىن قورقۇپ، رەھمىتىڭدىن ئۈمىدۋار بولۇپ، ئەمرىڭگە بويسۇنۇپ، سېنىڭ رازىلىقىڭ، غەمخورلۇقۇڭغا مۇيەسسەر بولۇشقا تىرىشىمىز ــ ئامىن!

ئىسلام دىنى
ۋە
قانۇن - نىزام

بىرقانچە قانۇن ماددىسى بىلەن قۇرئان كەرىمدىكى بايانلار ھەققىدە سېلىشتۇرما

يالقۇن كەرىم

بسمللاھىر رەھمانىر رەھىم

ئىسلاھات ئېچىۋېتىش قەدىمگە ماس ھالدا خەلقنىڭ مەنىۋى تۇرمۇشى ۋە ماددىي جەھەتتىكى كاپالىتى كۇندىن-كۇنگە ياخشىلىنىۋاتقان، مۇشۇنداق بىر يېڭى تارىخىي دەۋردە خەلقنى توغرا يولغا باشلاش ئۈچۈن ئەدلىيە ئەمەلىيىتىدە كۆپ ئۇچرايدىغان، دۆلتىمىز قانۇنلىرىدىمۇ ئېنىق بەلگىلەنگەن، قۇرئان كەرىمدىمۇ قەيت قىلىنغان ھەق-تەلەپ قانۇنى مۇناسىۋەتلىرىگە ئائىت بىر قانچە مەسىلە ئۈستىدە سېلىشتۇرما تەھلىل ئېلىپ بېرىشنى لازىم تاپتىم.

1. نىكاھ-ئائىلە مۇناسىۋەتلىرى ھەققىدە

1) نىكاھ ئائىلە مۇناسىۋەتلىرىنىڭ شەكىللىنىشى بىر مىللەت ساپاسىنىڭ قانداق بولۇشى بىلەن بىۋاستە مۇناسىۋەتلىك. يېڭىدىن ئېلان قىلىنغان نىكاھ قانۇنىنىڭ 7-ماددا 1-تارمىقىدا ئېنىق قىلىپ:"بىۋاستە قانداش تۇغقانلار ۋە ئۇچ ئەۋلاد دائىرىسىدىكى شەرەم قانداش تۇغقانلارنىڭ ئۆزئارا نىكاھلىنىشى مەنئى قىلىنىدۇ" دەپ بەلگىلەنگەن. قۇرئان كەرىمنىڭ ھۆكمى مۇنداق:

سىلەرگە ئانىلىرىڭلار، قىزلىرىڭلار، ھەمشىرىلىرىڭلار، ئاتاڭلارنىڭ ھەمشىرىلىرى، ئاناڭلارنىڭ ھەمشىرىلىرى، قېرىندىشىڭلارنىڭ قىزلىرى، ھەمشىرەڭلارنىڭ قىزلىرى، سۈت ئانىلىرىڭلار، ئېمىلداش ھەمشىرىلىرىڭلار، قېينانا ڭلار، سىلەر بىر يەردە بولغان ئاياللىرىڭلارنىڭ (باشقا ئەردىن بولغان) ئۆيۈڭلەردە تەربىيىلەنگەن قىزلىرى(بۇ شەرت ئەمەس، ئۆيدە تەربىيىلەنمىگەن بولسىمۇ) ئېلىش ھارام قىلىندى.

——سۈرە«نىسا»(4-سۈرە)، 23-ئايەت

«يېڭى نىكاھ قانۇنى»نىڭ 7-ماددا 1-تارمىقى ھەققىدىكى ئىزاھاتىدىمۇ: "بىۋاستە قانداش تۇغقانلار ئاربىسىدا، يەنى ئاتا-ئانا، ئوغۇل-قىز ئاربىسىدا، ئاتا تەرەپ بوۋا-موما، ئانا تەرەپ بوۋا-مومىلار بىلەن ئوغۇل قىز نەۋرىلەر ئاربىسىدا ئۆزئارا نىكاھلىنىشقا بولمايدۇ. ئۇچ ئەۋلاد ئىچىدىكى شەرەم قانداش تۇغقانلار ئاربىسىدا، يەنى بىر ئاتا، بىر ئانىدىن بولغان ئاكا-ئۇكا، ئاچا-سىڭىللار(ئاتا بىر ئانا باشقا، ئانا بىر ئاتا باشقا ئاكا-ئۇكا، ئاچا-سىڭىللارنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) ئاربىسىدا، ئاتا تەرەپ بوۋا-مومىسى بىر بولغان شەرەم بىر نەۋرە ئاكا-ئۇكا،

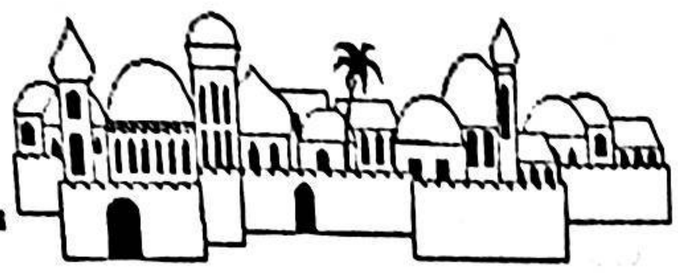

ئاچا ـ سىڭىللار ياكى بىر ئەۋرە ئاكا ـ ئۇكا، ئاچا ـ سىڭىللار ئارىسىدا، ئانا جەمەت بىر ئەۋرە ئاكا ـ ئۇكا، ئاچا ـ سىڭىللار، ئەجدادى بىر بولمىغان تاغا، ھامما، يېزىنە ۋە ئانا جەمەت بىر ئەۋرىلەر بىلەن جىيەن قىز، جىيەن ئوغۇللار ئارىسىدا ئۆزئارا نىكاھلىنىشقا بولمايدۇ'' دەپ كۆرسىتىلگەن.

كۆرۈنۈپ تۇرۇپتىكى، بۇ ئاستە قانداش تۇغقانلار ۋە ئۇچ ئەۋلاد دائىرىسىدىكى شەرەم قانداش تۇغقانلار ئۆزئارا نىكاھلانغاندا، روشەن ھالدا مىللەت ساپاسىنىڭ تۆۋەنلەپ كېتىشىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ.

ياش دوكتور ئەسئەت سۇلايمان «ئۇيغۇر توتېم مەدەنىيىتى» ناملىق ئەسىرىدە توتېم نىكاھلىرى ئۈستىدە توختىلىپ مۇنداق دەيدۇ:''توتېم نىكاھلىرى دەل ئۇرۇق ئەزالىرىنىڭ سىرتتىن نىكاھلىنىشىنى كۆرسىتىدۇ. ئادەتتە ئوخشاش بىر توتېمغا چوقۇنىدىغان كىشىلەرنىڭ ھەممىسى ئۆزئارا قېرىنداشلىق ياكى تۇغقانچىلىق مۇناسىۋىتىگە ئىگە دەپ قارالغاچقا، ئۇلارنىڭ ئۆزئارا جىنسىي مۇناسىۋەت ئۆتكۈزۈشى ياكى نىكاھلىنىشى قاتتىق چەكلىنىدۇ. شۇڭا توتېم نىكاھى ئىنسانىيەتنىڭ ئۆز ـ ئۆزىنى تەدرىجىي مۇكەممەللەشتۈرۈشىدە مۇھىم رول ئوينىغان''. ئىپتىدائىي ئاك فورماتسىيىسىدە ياشاۋاتقان ئەجدادلىرىمىزدا بۇندىن 200 ـ 250 مىڭ يىللار ئىلگىرىلا توتېم نىكاھلىرىدا يېقىن تۇغقانلارنىڭ ئۆزئارا نىكاھلىنىشى قاتتىق چەكلەنگەنلىكىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ.

ھالبۇكى، ھازىرقى زامان كىشىلىرىمىزدىن بەزىلەرنىڭ ئېتىقادىنىڭ سۇسلىشىپ كېتىشى، پەقەت ئۆزىنىلا ئويلاپ كېينكىلەرنى ئويلىماسلىقى، نىكاھ ـ ئائىلە مۇناسىۋەتلىرىدىكى ئاك ۋە ئېتىقادتا قەدىمكى ئەجدادلىرىمىزغىمۇ يېتەلمەسلىكى، نىكاھلىنىش ھەققىدىكى قەدىمكى ئەجدادلىرىمىز چوقۇنغان توتېم ئېتىقادىدىمۇ قاتتىق چەكلەنگەن، «قۇرئان كەرىم»دىمۇ، دۆلىتىمىز نىكاھ قانۇنىدىمۇ مەنئى قىلىنغان يۇقىرىقى شەرتلەرگە پەرۋا قىلماي، ئۆزى بىلگەنچە ئىش كۆرۈۋاتقانلىقى، جۇملىدىن بىر قىسىم چەت يېزا ـ قىشلاقلاردا ئايرىم موللىلىرىمىزنىڭ نىكاھلانغۇچىلارنىڭ بىر ئەۋرە ئىكەنلىكىنى بىلىپ تۇرۇپ ئۇلارغا نىكاھ ئوقۇپ قويۇشى كىشىنى ھەقىقەتەن ئەپسۇسلاندۇرىدۇ.

2) دۆلىتىمىز نىكاھ قانۇنىنىڭ 21 ـ ماددىسىدا: ''ئاتا ـ ئانىنىڭ پەرزەنتلىرىنى بېقىپ تەربىيىلەش مەجبۇرىيىتى بار، پەرزەنتلىرىنىڭ ئاتا ـ ئانىسىغا قاراش مەجبۇرىيىتى بار. پەرزەنتلەر ئاتا ـ ئانىسىغا قاراش مەجبۇرىيىتىنى ئادا قىلمىغاندا، ئەمگەك ئىقتىدارى يوق ياكى تۇرمۇشى قىيىن بولغان ئاتا ـ ئانا پەرزەنتلىرىدىن قاراش ھەققى تەلەپ قىلىشقا ھوقۇقلۇق''، دەپ بەلگىلەنگەن. «قۇرئان كەرىم» بايانلىرىغا قاراپ باقايلى:

پەرۋەردىگارىڭ پەقەت ئۇنىڭ ئۆزىگىلا ئىبادەت قىلىشىڭلارنى ۋە ئاتا ـ

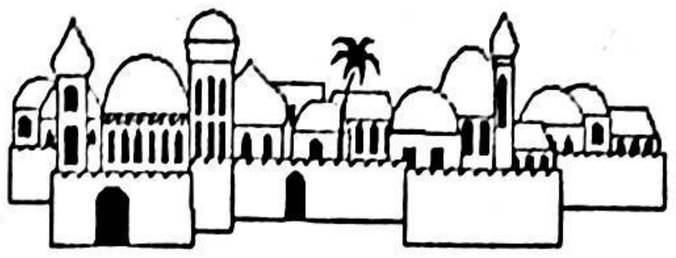

ئاناڭلارغا ياخشىلىق قىلىشىڭلارنى تەۋسىيە قىلدى، ئۇلارنىڭ بىرى يا ئىككىسى سېنىڭ قول ئاستىڭدا بولۇپ ياشىسىپ قالسا، ئۇلارغا ئوھوي دېمىگىن(يەنى مالاللىقنى بىلدۈرىدىغان شۇنچىلىك سۆزنىمۇ قىلمىغىن)، ئۇلارنى دۈشكەللىمىگىن، ئۇلارغا ھۆرمەت بىلەن يۇمشاق سۆز قىلغىن. ئۇلارغا كامالىي مېھرىبانلىقتىن ناھايىتى كەمتەر مۇئامىلىدە بولغىن ۋە:'ئى پەرۋەردىگارىم! ئۇلار مېنى كىچىكلىكىمدە تەربىيىلىگىنىدەك ئۇلارغا مەرھەمەت قىلغىن' دېگىن.

——سۈرە«بەنى ئىسرائىل»(17 - سۈرە)، 23—24 - ئايەتلەر

بىز ئىنسانىنى ئاتا-ئانىسىغا ياخشىلىق قىلىشقا بۇيرۇدۇق. ئىنسانىنى ئانىسى مۇشەققەت بىلەن قورساق كۆتۈرۈپ، مۇشەققەت بىلەن تۇغدى. ئۇنىڭغا قورساق كۆتۈرۈش مۇددىتى ۋە ئۇنى سۈتتىن ئايرىش مۇددىتى 30 ئايدۇر.

——سۈرە«ئەھقاف»(46 - سۈرە)، 15 - ئايەت

پەرۋەردىگارىڭلار دىلىڭلاردىكىنى ئوبدان بىلگۈچىدۇر، ئەگەر سىلەر ياخشى بولساڭلار(يەنى ئاتا-ئاناڭلارنى قاقشاتقۇچى بولمىساڭلار) ئاللاھ سىلەرنىڭ خاتالىقىڭلارنى كەچۈرىدۇ.

——سۈرە«بەنى ئىسرائىل»(17 - سۈرە)، 25 - ئايەت

دېمەك، مەيلى دۆلىتىمىز قانۇنلىرىدا بولسۇن، مەيلى دىنىي ئەھكاملاردا بولسۇن ياكى مىللىي ئۆرپ - ئادەتلىرىمىزدە بولسۇن ئاتا - ئانىنىڭ ھالىدىن ئوبدان خەۋەر ئېلىش، پەرزەنتلىك مەجبۇرىيىتىنى ياخشى ئادا قىلىش پەرزەنتلەرنىڭ باش تارتىپ بولمايدىغان مەسئۇلىيىتى ھېسابلىنىدۇ.

3) «ئايالارنىڭ ھوقۇق - مەنپەئىتىنى قوغداش قانۇنى»نىڭ 2 - ماددىسىدا: "ئايالار سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت، ئىجتىمائىي ۋە ئائىلە تۇرمۇشى قاتارلىق جەھەتلەردە ئەرلەر بىلەن باراۋەر ھوقۇقتىن بەھرىمەن بولىدۇ. ئايالارنى كەمسىتىش، خارلاش، ناكار قىلىش مەنئى قىلىنىدۇ" دەپ بەلگىلەنگەن. بۇ ھەقتە «قۇرئان كەرىم»دىكى سۈرە«نىسا»(4 - سۈرە)نىڭ 34 - ئايىتىدە مۇنداق دېيىلگەن:

ئەگەر سىلەرگە ئىتائەت قىلسا، ئۇلارنى بوزەك قىلىش خىيالىدا بولماڭلار، ئاللاھ ھەقىقەتەن سىلەردىن ئۈستۈندۇر، بۇيۇكتۇر(ئاللاھ ئاياللارغا زۇلۇم قىلغانلىقىنى جازالايدۇ).

بۇ سۈرىنىڭ 128 - ئايىتىدە بولسا مۇنداق دېيىلگەن:

ئەگەر(ئاياللىرىڭلارغا) ياخشىلىق قىلساڭلار، (ئۇلارغا زۇلۇم قىلىشتىن) ساقلانساڭلار(ئاللاھ سىلەرنى مۇكاپاتلايدۇ). ئاللاھ ھەقىقەتەن قىلمىشىڭلاردىن خەۋەردارىدۇر.

قىسقىسى، دۆلىتىمىز قانۇنلىرىدا بولسۇن ياكى قۇرئان كەرىمدە بولسۇن ئايالارنىڭ ھوقۇق - مەنپەئىتىگە ھۆرمەت قىلىش، ئۇلارنى كەمسىتمەسلىك،

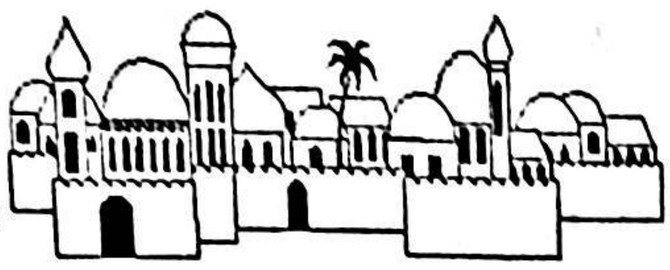

خارلىماسلىق ئالاھىدە تەكتلەنگەن. ئايالالارنى خارلاش ۋە كەمسىتىش خاھىشلىرى پۈتۈنلەي ئۆزىمىزدىكى نادانلىق ھەم بىلىمسىزلىكتىن بولۇپ، بۇنىڭغا دۆلىتىمىز قانۇنىمۇ، قۇرئان كەرىمىمۇ يول قويمايدۇ. چۈنكى ئايالالار بىر تەرەپتىن بىزنى بېقىپ قاتارغا قوشقان ئۇلۇغ ئانا سۈپىتىدە تەرىپلەنسە، يەنە بىر تەرەپتىن جان كۆيەر پەرزەنتلىرىمىزنى بېقىپ تەربىيىلەۋاتقان قەدىناس ھەمراھىمىزدۇر.

4) نىكاھتىن ئاجراشقاندىن كېيىن پەرزەنتلەرنى بېقىپ تەربىيىلەش مەسىلىسى ھەققىدە دۆلىتىمىز«نىكاھ قانۇنى»نىڭ 36 ـ ماددىسىدا:" ئاتا ـ ئانا بىلەن پەرزەنتلەر ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت ئاتا ـ ئانىنىڭ ئاجرىشىشى بىلەن يوقالمايدۇ. ئاجراشقاندىن كېيىن بالىنى مەيلى ئاتىسى ياكى ئانىسى بېۋاستە باقسۇن، ئۇ يەنىلا شۇ ئاتا ـ ئانىنىڭ بالىسى. ئاجراشقاندىن كېيىنمۇ ئاتا ـ ئانىنىڭ پەرزەنتلىرىنى بېقىش ۋە تەربىيىلەش ھوقۇقى ۋە مەجبۇرىيىتى بولىدۇ. ئاجراشقاندىن كېيىن ئەمچەكتىكى بالىنى بېقىشتا ئىمتىۋاتقان ئانىنىڭ بېقىشى پرىنسىپ قىلىنىدۇ. ئەمچەكتىن ئايرىغان بالىنى بېقىش مەسلىسىدە تالاش ـ تارتىش كۆرۈلۈپ ئىككى تەرەپ پۈتۈشەلمىسە، خەلق سوت مەھكىمىسى بالىنىڭ ھوقۇق ـ مەنپەئىتىگە ۋە ئىككى تەرەپنىڭ كونكرېت ئەھۋالىغا قاراپ ھۆكۈم چىقىرىدۇ" دەپ بەلگىلەنگەن. «قۇرئان كەرىم»دە بولسا مۇنداق دېيىلگەن:

ئەگەر ئۇلار ھامىلدار بولسا، بوشانغانغا قەدەر ئۇلارنى تەمىنلەڭلار، ئەگەر ئۇلار سىلەر ئۈچۈن (بالىلىرىڭلارنى) ئىمىتىپ بەرسە، ئۇلارنىڭ ئىمىتىش ھەققىنى بېرىڭلار، ھەققانىي ئاساستا ئۆزئارا مەسلىھەتلىشىڭلار، ئەگەر پىكىرده كېلىشەلمىسەڭلار، ئۇنى(يەنى بالىنى) باشقا بىر ئايال ئىمىتسۇن.

ـــــسۈرە«تەلاق»(65 ـ سۈرە)، 6 ـ ئايەت

«نىكاھ قانۇنى»نىڭ 37 ـ ماددىسىدا: "ئاجراشقاندىن كېيىن بىر تەرەپ بېقىۋاتقان بالىنىڭ زۆرۈر تۇرمۇش خىراجىتى ۋە تەربىيە خىراجىتىنىڭ بىر قىسمىنى ياكى ھەممىسىنى يەنە بىر تەرەپ ئۈستىگە ئالىدۇ. ئۈستىگە ئالىدىغان خىراجەتنىڭ مىقدارىنى ۋە تۆلەش مۇددىتىنى ئىككى تەرەپ كېلىشىدۇ، كېلىشەلمىسە خەلق سوت مەھكىمىسى ھۆكۈم چىقىرىدۇ" دەپ بەلگىلەنگەن. «قۇرئان كەرىم»دە بولسا مۇنداق دېيىلگەن:

باي ئادەم(ئايالىنى ۋە بالىسىنى) ئۆزىنىڭ بايلىقىغا يارىشا تەمىنلىسۇن، رىزقى تار قىلىنغان ئادەم ئاللاھنىڭ ئۇنىڭغا بەرگىنىگە يارىشا تەمىنلىسۇن(يەنى ھەر ئادەم ئۆزىنىڭ ئىقتىسادىي ئەھۋالىغا يارىشا خىراجەت قىلسۇن).

ـــــسۈرە«تەلاق»(65 ـ سۈرە)، 7 ـ ئايەت

«نىكاھ قانۇنى»نىڭ 42 ـ ماددىسىدا:"ئەر ـ خوتۇن ئاجراشقاندا بىر تەرەپ تۇرمۇشتا قىينىلىپ قالسا، يەنە بىر تەرەپ تۇرالغۇسى قاتارلىق شەخسىي مال ـ

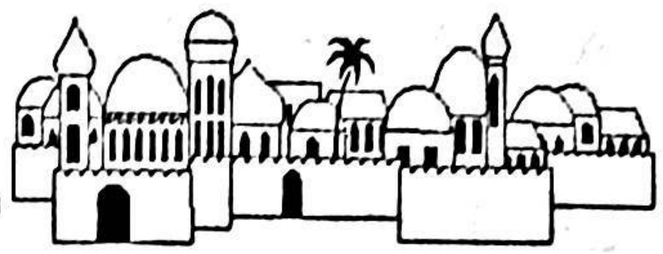

مۇلكىدىن مۇڭاپىق يارىدەم بېرىشى كېرەك. كونكرېت چارىسىنى ئىككى تەرەپ كېلىشىدۇ. كېلىشەلمىسە خەلق سوت مەھكىمىسى ھۆكۈم چىقىرىدۇ" دەپ بەلگىلەنگەن. «قۇرئان كەرىم»دە بولسا مۇنداق دېيىلگەن:

ئۇلارنى(يەنى قويۇۋېتىلگەن ئاياللىرىنى) قۇدرىتىڭلارنىڭ يېتىشىچە ئۆزۈڭلار ئولتۇرۇۋاتقان جايىڭلارنىڭ بىر قىسمىدا ئولتۇرغۇزۇڭلار. ئۇلارنى تەڭلىكتە قالدۇرۇش ئۈچۈن زىيان يەتكۈزمەڭلار(يەنى ئۇلارنى چىقىپ كېتىشكە مەجبۇرلاش ئۈچۈن تۇرالغۇ جەھەتتىن، نەپىقە جەھەتتىن قىسماڭلار).

ـــسۇرە«تەلاق»(65 ـ سۇرە)، 6 ـ ئايەت

قويۇۋېتىلگەن ئاياللىرىنىڭ ئەمەلىي ئەھۋالىغا ئاساسەن، ئۇلارغا مۇڭاپىق تۇرالغۇ ھەل قىلىپ بېرىش، ئەرلەردىكى ئىنساپ ۋە دىيانەت بولۇپ، ئىنسانپەرۋەر ئەرلەرنىڭ ئالىيجاناب خىسلىتىدۇر.

2. مىراس ھەققىدە

«جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى ۋارىسلىق قانۇنى»(تۆۋەندە قىسقارتىلىپ «ۋارىسلىق قانۇنى» دېيىلىدۇ)نىڭ 11 ـ ماددىسىدا:"مىراسقا تۆۋەندىكى رەت بويىچە ۋارىسلىق قىلىنىدۇ: بىرىنچى رەتتىكىلەر:ئەر ياكى خوتۇن، ئوغۇل ـ قىز، ئاتا ـ ئانا؛ ئىككىنچى رەتتىكىلەر:ئاكا ـ ئۇكا، ئاچا ـ سىڭىل، بوۋا ـ مومىلار" دەپ بەلگىلەنگەن. «قۇرئان كەرىم»دە بولسا مۇنداق دېيىلگەن:

ھەر بىر ئادەمنىڭ قالدۇرغان تەرەكسى ئۈچۈن ۋارىسلار تەيىنلىدۇق، ئۇلار ئاتا ـ ئانىلار ۋە يېقىنلاردۇر.

ـــ سۇرە«نىسا»(4 ـ سۇرە)، 33 ـ ئايەت

«جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى ھەق ـ تەلەپ قانۇنىنىڭ ئومۇمىي قائىدىسى» (تۆۋەندە قىسقارتىلىپ «ئومۇمىي قائىدە» دېيىلىدۇ)نىڭ 76 ـ ماددىسىدا: "پۇقرالار مال ـ مۇلۇككە قانۇن بويىچە مىراسخور بولۇشقا ھوقۇقلۇق" دەپ بەلگىلەنگەن. «قۇرئان كەرىم»دە بولسا مۇنداق دېيىلگەن:

ئەگەر سىلەردىن بىرەيلەن ئۆلۈش ئالدىدا كۆپ مال قالدۇرسا، ئۇنىڭ ئاتا ـ ئانىسىغا ۋە خىش ـ ئەقرىبالىرىغا ئادىللىق بىلەن ۋەسىيەت قىلىشى تەقۋادارلارنىڭ ئۆتەشكە تېگىشلىك مەجبۇرىيىتى سۈپىتىدە پەرز قىلىندى.

ـــسۇرە«بەقەرە»(2 ـ سۇرە)، 180 ـ ئايەت

«ۋارىسلىق قانۇنى»نىڭ 9 ـ ماددىسىدا: "ۋارىسلىق ھوقۇقىدا ئەر ـ ئاياللار باراۋەر" دەپ بەلگىلەنگەن. «نىكاھ قانۇنى»نىڭ 24 ـ ماددىسىدا: "ئەر ـ خوتۇنىنىڭ مىراسقا ئۆزئارا ۋارىسلىق قىلىش ھوقۇقى بار"دەپ بەلگىلەنگەن. «قۇرئان كەرىم»دە بولسا مۇنداق دېيىلگەن:

ئاتا ـ ئانىسى ۋە تۇغقانلىرى قالدۇرغان مىراستا(يەنى مېيىتنىڭ

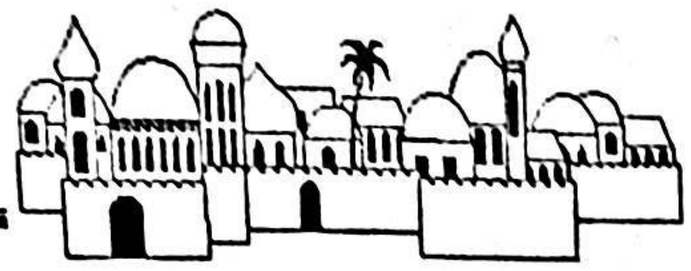

تەرەكسىدە[1]) ئەرلەرنىڭ ھەسسىسى بار، ئاتا-ئانىسى ۋە تۇغقانلىرى قالدۇرغان مىراستا ئايالارنىڭمۇ ھەسسىسى بار. مەيلى ئۇ(يەنى تەرەكە) ئاز بولسۇن ياكى كۆپ بولسۇن، ھەر ئادەم(ئاللاھنىڭ ئادىل شەرئىتىدە) بەلگىلەنگەن ھەسسىسنى ئالىدۇ.

—— سۈرە«نىسا»(4 - سۈرە)، 7 - ئايەت

«ۋارىسلىق قانۇنى»نىڭ 30 - ماددىسىدا: "مىراسقا ۋارىسلىق قىلىشتا مىراس قالدۇرغۇچىنىڭ قانۇن بويىچە تۆلەشكە تېگىشلىك بېجى ۋە قەرزى تۆلىنىشى كېرەك" دەپ بەلگىلەنگەن. «قۇرئان كەرىم»دە بولسا مۇنداق دېيىلگەن:

(بۇ تەقسىمات)مېيىتنىڭ ۋەسىيتى ئورۇنلانغان ياكى قەرزى تۆلىنىپ بولغاندىن كېيىن ئېلىپ بېرىلىدۇ. (مىراس قالدۇرغۇچى ئادەمنىڭ ۋەسىيتى) ۋارىسلارغا زىيان يەتكۈزمەيدىغان بولۇشى كېرەك.

—— سۈرە«نىسا»(4 - سۈرە)، 12 - ئايەت

مىراس دېلولىرى ھەق-تەلەپ دېلولىرىنى بېجىرىش جەريانىدا كۆپ ئۇچرايدىغان بىر تۈرلۈك ماجىرا بولۇپ، مىراس قالدۇرغۇچىنىڭ ھايات ۋاقتىدىكى تۆلەشكە تېگىشلىك بېجى ۋە باشقىلارغا قايتۇرۇشقا تېگىشلىك قەرزى مىراس قالدۇرۇلغان مال - مۈلۈكتىن چىقىرىۋېتىلىپ تەقسىم قىلىنمىغاندا، ناھايىتى ئوڭايلا ھۆكۈم - كېسىملەرنىڭ ئادىل بولماسلىقى ۋە ئىجراسىنىڭ قىيىن بولۇشى ھەتتا ۋارىسلار ئوتتۇرىسىدا قايتىدىن دەۋا كېلىپ چىقىشىغا سەۋەبچى بولۇشى مۇمكىن. شۇڭا مىراس دېلولىرىنى بېجىرىشتە، ئاۋۋال مىراس قالدۇرغۇچىنىڭ تۆلەشكە تېگىشلىك بېجى ۋە قەرزىنى چىقىرىۋېتىش، ئاندىن تەقسىم قىلىش پرىنسىپىدا چىڭ تۇرۇش كېرەك.

3. ھەقدارلىق - قەرزدارلىق مۇناسىۋەتلىرى ھەققىدە

«ئومۇمىي قائىدە»نىڭ 84 - ماددا 2 - تارمىقىدا: "ھەقدار قەرزدارنىڭ توختامدىكى پۈتۈم بويىچە ياكى قانۇندىكى بەلگىلىمە بويىچە مەجبۇرىيەتنى ئۆتىشىنى تەلەپ قىلىشقا ھوقۇقلۇق" دەپ بەلگىلەنگەن. مەزكۇر قانۇننىڭ 88 - ماددا 2 - تارمىقىدا:"مەجبۇرىيەتنى ئۆتەش ئادا قىلىش مۆھلىتى ئېنىق بولمىغان بولسا، قەرزدار ھەقدار ئالدىدا ھەر قاچان مەجبۇرىيەت ئادا قىلسا بولىدۇ. ھەقدارمۇ قەرزدارنىڭ مەجبۇرىيەت ئادا قىلىشىنى ھەر قاچان تەلەپ قىلسا بولىدۇ، لېكىن قەرزدارنىڭ تەييارلىق كۆرۈشى ئۈچۈن تېگىشلىك ۋاقىت بېرىشى كېرەك" دەپ بەلگىلەنگەن.

«قۇرئان كەرىم»دە بولسا مۇنداق دېيىلگەن:

ئەگەر قەرزدارنىڭ قولى قىسقا بولسا، ئۇنىڭ ھالى ياخشىلانغۇچە كۈتۈڭلار،

[1]جاھىلىيەت دەۋرىدىكى بەزى ئەرەبلەر ئايالارغا ۋە كىچىك بالىلارغا مىراس بەرمەيتتى. جاھىلىيەت دەۋرىنىڭ بۇ ئادىتى مۇشۇ ئايەت نازىل بولۇش بىلەن ئەمەلدىن قالدۇرۇلغان.

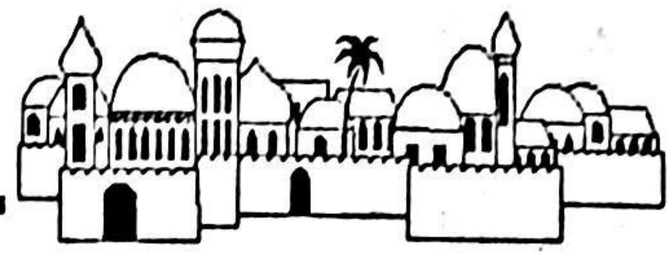

ئەگەر(خەيرلىك ئىش ئىكەنلىكىنى بىلسەڭلار، قىينىچىلىقتا قالغان قەرزداردىن ئالىدىغان قەرزنى ئۇنىڭغا) سەدىقە قىلىپ بېرىۋەتكىنىڭلار سىلەر ئۈچۈن تېخىمۇ ياخشىدۇر.

ـــــسۈرە«بەقەرە»(2 ـ سۈرە)، 280 ـ ئايەت

«ئۇمۇمىي قائىدە»نىڭ 84 ـ ماددىسىدا: ”قەرز توختامدىكى پۈتۈمگە ياكى قانۇندىكى بەلگىلىمىگە ئاساسەن، ئالاقىدار تەرەپلەر ئوتتۇرىسىدا بولىدىغان مۇئەييەن هوقۇق ۋە مەجبۇرىيەت جەھەتتىكى مۇناسىۋەتتۇر“ دەپ، 88 ـ ماددىسىدا:”توختام تۈزۈشكەن تەرەپ توختامدىكى پۈتۈم بويىچە ئۆز مەجبۇرىيىتىنى تولۇق ئادا قىلىشى كېرەك“ دەپ بەلگىلەنگەن. «قۇرئان كەرىم»دە بولسا مۇنداق دېيىلگەن:

ئى مۆمىنلەر! مۇددەت بەلگىلەپ ئۆزئارا قەرز بېرىشسەڭلار، ئۇنى (هۆججەت قىلىپ) يېزىپ قويۇڭلار، ئاراڭلاردىكى خەت بىلدىغان كىشى ئۇنى (كەم ـ زىيادە قىلماي) ئادىللىق بىلەن يازسۇن، خەت بىلدىغان كىشى(ئاللاه ئۇنىڭغا بىلدۈرگەندەك توغرىلىق بىلەن يېزىشنى) رەت قىلمىسۇن، ئۇ يازسۇن، زىممىسىده باشقىلارنىڭ هەققى بولغان ئادەم(يازدىغان كىشىگە) ئېيتىپ بەرسۇن. (قەرزدار)پەرۋەردىگارى ئاللاهتىن قورقسۇن، قەرز ئالغان نەرسىدىن هېچنېمىنى كېمەيتىۋەتمىسۇن...قەرز ئاز بولسۇن ياكى كۆپ بولسۇن، ئۇنى قايتۇرۇش ۋاقتى بىلەن قوشۇپ يېزىشتىن ئېرىنمەڭلار.

ـــــسۈرە«بەقەرە»(2 ـ سۈرە)، 282 ـ ئايەت

«جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى توختام قانۇنى»نىڭ 10 ـ ماددىسىدا: ”توختام تۈزۈشكۈچىلەر توختام تۈزۈشتە يازما، ئاغزاكى ۋە باشقا شەكىللەرنى قوللىنىدۇ“ دەپ بەلگىلەنگەن.

«ئۇمۇمىي قائىدە»نىڭ 89 ـ ماددا 2 ـ تارمىقىدا: ” قەرزدار ياكى ئۇچىنچى كىشى مەلۇم مال ـ مۈلۈكنى گۆرۈ ئورنىدا بەرسە بولىدۇ. قەرزدار قەرز مەجبۇرىيىتىنى ئادا قىلمىغاندا، هەقدار قانۇندىكى بەلگىلىمە بويىچە گۆرۈ مالنى باھاغا سۈندۈرۈپ ياكى گۆرۈ مالنى سېتىپ، ئۇنىڭ پۈلىنى تۆلەم سۈپىتىدە هەممىدىن بۇرۇن ئېلىشقا هوقۇقلۇق“ دەپ بەلگىلەنگەن. «قۇرئان كەرىم»دە بولسا مۇنداق دېيىلگەن:

ئەگەر سىلەر سەپەر ئۈستىدە بولۇپ، خەت يازالايدىغان ئادەمنى تاپالمىساڭلار، بۇ چاغدا(قەرز هۆججىتى يېزىپ بېرىشنىڭ ئورنىغا) گۆرۈ قويىدىغان نەرسىنى تاپشۇرىساڭلار بولىدۇ؛ ئاراڭلاردا بىرىڭلار بىرىڭلارغا ئىشىنىپ ئامانەت قويسا، ئۇ چاغدا ئامانەتنى ئالغۇچى ئادەم ئامانەتنى تاپشۇرسۇن(يەنى قەرز بەرگۈچى قەرز ئالغۇچىغا ئىشىنىپ، ئۇنىڭدىن بىر نەرسىنى گۆرۈ ئالمىسا، قەرزدار قەرزنى دېيىشكەن ۋاقىتدا قايتۇرسۇن).

ـــــسۈرە«بەقەرە» (2 ـ سۈرە)، 282 ـ ئايەت

ئۇنىڭدىن باشقا «ئۇمۇمىي قائىدە»نىڭ 14 ـ ماددىسىدا:”هەق ـ تەلەپ

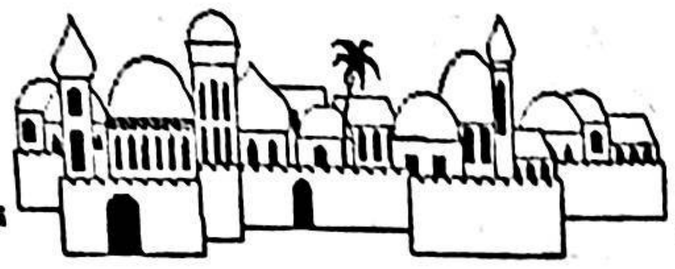

ئىشلىرىدا ھەربىر ئىقتىدارى يوق كىشىلەرنىڭ ۋە ھەربىر ئىقتىدارى چەكلىك كىشىلەرنىڭ ۋەسىيە(ھىماتچى، قوغدىغۇچى)لىرى ئۇلارنىڭ قانۇنىي ۋاكالەتچىلىرىدۇر" دەپ بەلگىلەنگەن. «قۇرئان كەرىم»دە بولسا مۇنداق دېيىلگەن:

ئەگەر قەرز ئالغۇچى ئادەم ئەخمەق(يەنى خۇدبىن، ئەقلىسىز، ئىسراپخور) ياكى ئاجىز(يەنى كىچىك بالا ياكى بەكمۇ قېرى) بولسا ياكى(گەپ قىلالماسلىقى، گاچىلىقى، كېكەچلىكى تۇپەيلىدىن) ئۆزى ئېيتىپ بېرەلمىسە، ئۇنىڭ ئىشلىرىنى باشقۇرغۇچى ئادەم ئادىللىق بىلەن ئېيتىپ بەرسۇن.

سۈرە«بەقەر»(2 ـ سۈرە) 282 ـ ئايەت

قىسقىسى، ھازىرقى جەمئىيىتىمىزدىكى بەزى كىشىلىرىمىزدە ئىنسان ۋە دىيانەتنىڭ كۆتۈرۈلۈپ كېتىشى سەۋەبىدىن قەرز ئالغان پۇلدىن(ئۆزئارا ئىشىنىپ ھۆججەت قىلىشماسلىقتەك يوچۇقتىن پايدىلىنىپ) تېنىۋالىدىغان ئەھۋاللار، قەرز قايتۇرۇش ئىقتىدارى بار تۇرۇپمۇ قەستەن كەينىگە سۈرەيدىغان ئەھۋاللار دائىم ئۇچرايدۇ. شۇڭا، ئۆزئارا قەرز مۇئامىلىسى قىلىشقاندا چوقۇم قەرز ھۆججىتى يازدۇرۇۋېلىش، قەرزنى قايتۇرۇش ۋاقتىنى ئېنىق يېزىش، باشقىلارنى كېپىللىككە تارتىش ۋە ياكى قەرزگە تەك نىسبەتتىكى نەرسىنى گۆرۈ ئورنىدا ئېلىپ قىلىشقا ئالاھىدە دىققەت قىلىش لازىم.

4. گۇۋاھلىق بېرىش ھەققىدە

«جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى ھەق ـ تەلەپ دەۋا قانۇنى»نىڭ 70 ـ ماددىسىدا:"دېلو ئەھۋالىدىن خەۋىرى بارلىكى ئورۇنلار ۋە شەخسىلەرنىڭ سوتقا كېلىپ گۇۋاھلىق بېرىش مەجبۇرىيىتى بولىدۇ. ئالاقىدار ئورۇنلارنىڭ مەسئۇللىرى گۇۋاھچىنىڭ گۇۋاھلىقىدىن ئۆتۈشنى قوللىشى كېرەك. گۇۋاھچىنىڭ سوتقا كېلىشىگە ھەقىقەتەن قىينىچىلىقى بولسا، خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ رۇخسىتى بىلەن يازما گۇۋاھلىق بەرسە بولىدۇ" دەپ بەلگىلەنگەن. گۇۋاھچىلارنىڭ گۇۋاھلىق سۆزى دەلىل ـ ئىسپاتىنىڭ بىر تۈرى بولغانلىقتىن دېلونىڭ ئادىل بىجىرىلىشىگە بىۋاسىتە تەسىر كۆرسىتىدۇ. شۇڭا دېلو ئەھۋالىنى بىلىدىغان كىشىلەر گۇۋاھلىق بەرگەندە چوقۇم ئۆزى بىلىدىغان ئەھۋاللارنى ئەينەن بايان قىلىشى، پاكىتنى يوشۇرماسلىقى ۋە بۇرمىلىماسلىقى ياكى بىر تەرەپكە يان بېسىپ يالغان گۇۋاھلىق بەرمەسلىكى كېرەك. دېلو بىجىرگۈچى خادىملارمۇ گۇۋاھلىق سۆزلىرىگە نىسبەتەن سەگەك بولۇشى ھەمدە گۇۋاھلىق سۆزلىرىنى دېلونىڭ ئومۇمىي ئەھۋالى بىلەن بىرلەشتۈرۈپ تەھلىل قىلىش ئارقىلىق راست ـ يالغانلىقىنى بېكىتىشى كېرەك. گۇۋاھلىق ھەققىدە «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق مۇقەددەس بايانلار بار:

خۇدالىق ئۆچۈن گۇۋاھلىق بېرىشتە، ئۆزۈڭلارنىڭ ياكى ئاتا ـ ئاناڭلارنىڭ ياكى تۇغقانلىرىڭلارنىڭ زىيىنىغا(گۇۋاھلىق بېرىشكە) توغرا كەلگەن تەقدىردىمۇ

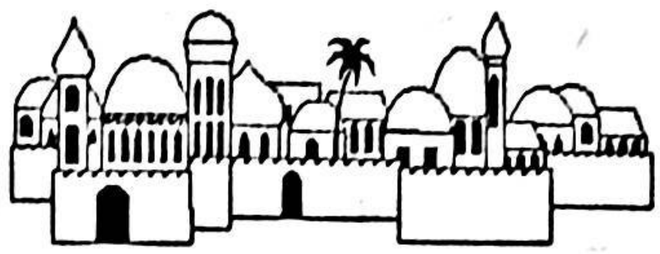

ئادالەتنى بەرپا قىلىشقا تىرىشىڭلار، (گۇۋاھلىق بېرىلگۈچى)باي بولسا(ئۇنىڭغا رىئايە قىلماستىن)، ياكى پېقىر بولسا(ئۇنىڭغا ئىچ ئاغرىتماستىن) ھامان ئادىل گۇۋاھ بولۇڭلار، ئاللاھ سىلەردىن ئۇلارغا يېقىندۇر(يەنى ئۇلارنىڭ مەنپەئىتىنىڭ نېمىدە بولىدىغانلىقىنى ئوبدان بىلىدۇ)، نەپسى خاھىشىڭلارغا ئەگىشىپ(ھەقىقەتتىن) بۇرۇلۇپ كەتمەڭلار. ئەگەر تىلىڭلارنى تولغۇساڭلار(يەنى گۇۋاھلىقتىكى پاكىتنى بۇرمىلىساڭلار)، ياكى گۇۋاھلىقتىن باش تارتساڭلار، مۇنداقتا ئاللاھ ھەقىقەتەن سىلەرنىڭ قىلمىشىڭلاردىن خەۋەردار بولۇپ تۇرغۇچىدۇر.

ـــسۇرە«نىسا»(4 ـ سۇرە)، 135 ـ ئايەت

گۇۋاھلىقنى يوشۇرماڭلار، كىمكى ئۇنى يوشۇرىدىكەن ھەقىقەتەن ئۇنىڭ دىلى گۇناھكار بولىدۇ.

ـــسۇرە«بەقەرە»(2 ـ سۇرە)، 283 ـ ئايەت

شۇڭا توغرا گۇۋاھلىق بېرىش دېگەن ئەھۋالنى بىلىدىغان ھەر بىر كىشىنىڭ ئۆتەشكە تېگىشلىك مەجبۇرىيىتىدۇر.

5. باشقىلار

1) كىشىلەر ئارىسىدىكى سودا ـ سېتىق جەريانلىرىدا سودا ـ سېتىق بىلەن شۇغۇللانغۇچىلارنىڭ كۆز بويامچىلىق قىلىپ ئىستېمالچىلارغا ئۆلچەم مىسىز جىنىڭ ـ تارازىلاردا نەرسە كېرەكلىرنى كەم ئۆلچەپ بېرىش ۋە باشقا ئۇسۇللار ئارقىلىق، ئۇلارنىڭ ئەسلىدىكى باھا كۆرسەتكۈچى بويىچە ئېرىشىشكە تېگىشلىك مىقدارىدىكى نەرسە كېرەكلەرگە ئېرىشەلمەسلىكگە سەۋەب بولىدىغان ئەھۋاللار دائىم ئۇچراپ تۇرىدۇ. شۇڭا «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى ئۆلچەم قانۇنى»نىڭ 17 ـ ماددىسىدا:"ئۆلچەم قوراللىرىنى ئىشلەتكەندە ئېنىقلىق دەرىجىسىنى بۇزۇپ، دۆلەت ۋە ئىستېمالچىلارنىڭ مەنپەئىتىگە زىيان يەتكۈزۈشكە بولمايدۇ" دەپ بەلگىلەنگەن. «ئۆلچەم قانۇنىنى يولغا قويۇش توغرىسىدىكى تەپسىلي قائىدە»نىڭ 51 ـ ماددىسىدا بولسا "لايىقەتسىز بولغان ئۆلچەم قوراللىرىنى ئىشلىتىپ ياكى ئۆلچەم قوراللىرىنىڭ ئېنىقلىق دەرىجىسىنى بۇزۇپ ۋە ساختا سانلىق ئاساسلارنى كۆرسىتىپ، دۆلەت ۋە ئىستېمالچىلارغا زىيان يەتكۈزگۈچىلەر زىيانىنى تۆلەپ بېرىشكە بۇيرۇلىدۇ" دەپ كۆرسىتىلگەن. «قۇرئان كەرىم»دە بولسا مۇنداق دېيىلگەن:

سىلەر(باشقىلارغا ئاشلىق قاتارلىقلارنى) ئۆلچەپ بەرگەندە، تولۇق ئۆلچەڭلار ۋە توغرا تارازىدا تارتىپ بېرىڭلار، بۇنداق قىلىش(سىلەرگە دۇنيادا) ياخشىدۇر.

ـــسۇرە«بەنى ئىسرائىل»(17 ـ سۇرە)، 35 ـ ئايەت

ئۆلچەمنى تولدۇرۇپ بېرىڭلار، كىم بەرگۈچىلەردىن بولماڭلار، (نەرسىلەرنى) توغرا تارازىدا تارتىڭلار، كىشىلەرگە نەرسىلىرىنى(يەنى قايسى يول بىلەن بولمىسۇن، كىشىلەرنىڭ ھەقلىرىنى) كەم بەرمەڭلار.

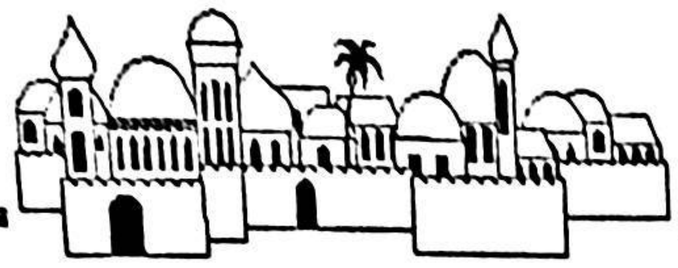

دېمەك، دۆلتىمىز قانۇنلىرىدا بولسۇن ياكى ئىسلام شەرىئىتىدە بولسۇن، كىشىلەرنىڭ ھەق ـ ھوقۇقلىرىغا ھۆرمەت قىلىش، ئىستېمالچىلارنىڭ ھوقۇق ـ مەنپەئىتىگە زىيان يەتكۈزمەسلىك ئالاھىدە تەكىتلەنگەن بولۇپ، ئىستېمالچىلار يۇقىرىقىدەك ئەھۋاللارغا يولۇققاندا دەرھال ئىستېمالچىلار جەمئىيىتىدىن ئۆزلىرىنىڭ قانۇنلۇق ھوقۇق ـ مەنپەئىتىنى قوغداشنى تەلەپ قىلىشى كېرەك.

2) «ئومۇمىي قائىدە»نىڭ 127 ـ ماددىسىدا: ”بېقىلىۋاتقان ھايۋان باشقىلارغا زىيان سالسا، شۇ ھايۋاننى باققۇچى ياكى باشقۇرغۇچى ھەق ـ تەلەپ جاۋابكارلىقىنى ئۈستىگە ئېلىشى كېرەك“ دەپ بەلگىلەنگەن.

«قۇرئان كەرىم»دىكى سۈرە«ئەنبىيا»(21 ـ سۈرە)، 78 ـ ئايەتنىڭ ئىزاھاتىدا مۇنداق بايان قىلىنىدۇ:”بىر ئادەمنىڭ قويلىرى كېچىسى يەنە بىر ئادەمنىڭ زىرائىتىنى پۈتۈنلەي يەپ كەتكەنىدى. ئۇلار دەۋالىشىپ داۋۇد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئالدىغا كەلگەندە، داۋۇد ئەلەيھىسسالام بۇزۇلغان زىرائەتنىڭ بەدىلىگە قوينى زىرائەتنىڭ ئىگىسىگە بېرىشنى بۇيرۇيدۇ، سۇلەيمان ئەلەيھىسسالام مەسىلىگە باشقىچىرەك قاراپ، قوي ئىگىسى زىرائەتنى تېرىپ، بۇرۇنقىدەك ئۆستۈرۈپ بەرگەنگە قەدەر قوينىڭ زىرائەت ئىگىسىگە قالدۇرۇلۇشىنى، ئاڭغىچە زىرائەت ئىگىسىنىڭ قوينىڭ يۇڭى، تېرىسى ۋە تۆلىدىن پايدىلىنىپ تۇرۇشىنى ئېيتىدۇ“.

شۇڭا بېقىلىۋاتقان ھايۋان باشقىلارغا زىيان يەتكۈزگەندە زىيانىنىڭ كېلىپ چىقىشىدىكى مەسئۇلىيەتنى ئېنىق ئايرىش، ئەگەر زىيانىنىڭ كېلىپ چىقىشىدا زىيانغا ئۇچرىغۇچىنىڭمۇ مەلۇم سەۋەنلىكى بولسا، زىيانىنى ھەر ئىككى تەرەپنىڭ مۇۋاپىق نىسبەتتە ئۈستىگە ئېلىشىغا بۇيرۇش، ئەگەر زىيان پۈتۈنلەي بېقىلىۋاتقان ھايۋان ئىگىسىنىڭ سەۋەنلىكىدىن بولغان بولسا زىيانىنى پۈتۈنلەي شۇ ھايۋاننى باققۇچى ۋە باشقۇرغۇچىنىڭ تۆلىشىگە بۇيرۇش كېرەك.

يىغىپ ئېيتقاندا، مۇسۇلمانلار يۇقىرىقىدەك قانۇنىي ۋە شەرئىەت مەسىلىلىرى ئۈستىدە ماجىرالىشىپ قالغاندا، دۆلتىمىز قانۇنلىرىدىكى مۇناسىۋەتلىك بەلگىلىمىلەر بىلەن قۇرئان كەرىمدىكى ئۆزئارا ماس كېلىدىغان تەرەپلەرنى بىرلەشتۈرۈپ چۈشەندۈرۈش ئارقىلىق دەۋالاشقۇچىلارنىڭ ئىدىيىسىنى ھەل قىلىش، كونكرېت مەسىلىگە كونكرېت مۇئامىلە قىلىش ئارقىلىق مەسىلىنى مۇۋاپىق ھەل قىلىش، زىددىيەتنىڭ كەسكىنلىشىپ كېتىشى ۋە ئورۇنسىز ئاقىۋەتلەرنىڭ كېلىپ چىقىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش كېرەك. شۇنداق قىلغاندىلا جەمئىيەتنىڭ تىنچ، مۇقىم تەرەققىي قىلىشىنى كاپالەتلەندۈرگىلى، ئىتتىپاقلىقنى ئىلگىرى سۈرۈپ ئىناق جەمئىيەت بەرپا قىلىشتىن ئىبارەت مەقسەتكە يەتكىلى بولىدۇ.

فرائض

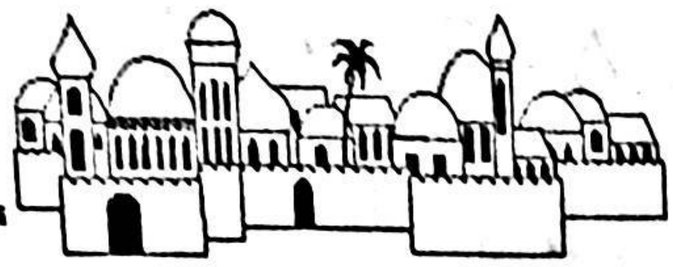

ئىسلام يېغىنى تەشكىلاتى ۋە ئىسلام ئەللىرى

شەمشىدىن ھاجى

ئىسلام يېغىنى تەشكىلاتى ئىسلام ئەللىرىنىڭ ھۆكۈمەت دەرىجىلىك خەلقئارالىق سىياسىي تەشكىلاتى بولۇپ «ئىسلام ئەللىرى يېغىنى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. بۇ تەشكىلاتنىڭ مەيدانغا كېلىشى ئەسلىدە بىر يىلدا بىر ئېلىپ بېرىلىدىغان ھەج تاۋاپ مەزگىلى بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولۇپ، ھەر يىلى سەئۇدى ئەرەبىستانىدىكى مەككە مۇكەررەمەدە ھەج تاۋاب پائالىيىتى تاماملانغاندىن كېيىن ئىسلام دۇنياسىدىكى ھەرقايسى ئەللەر باشلىقلىرى يېغىنى ئۆتكۈزىلەتتى. 1954 - يىلى مىسىر ۋە سەئۇدى ئەرەبىستانىنىڭ ئورتاق تەشەببۇسى بىلەن مىسىرنىڭ قاھىرە شەھىرىدە "ئىسلام يېغىنى ئاپپاراتى" قۇرۇلۇپ، دۇنياۋى دائىرىدىكى ئىسلام ئەللىرى ئىتتىپاقى دەسلەپكى قەدەمدە شەكىللەنگەنىدى.

ئىسلام ئەللىرىنىڭ ئىتتىپاقلىقى ۋە ھەمكارلىقىنى كۈچەيتىپ، خەلقئارا ۋەزىيەت تەرەققىياتىنىڭ ئېھتىياجىغا ماسلىشىش ئۈچۈن 1969 - يىلى 9 - ئايدا 26 ئىسلام دۆلىتىنىڭ دۆلەت باشلىقى ۋە ۋەكىللەر ئۆمىكى ئافرىقىدىكى ماراكەش(مەغرىب) پادىشاھلىقىنىڭ پايتەختى رابات شەھىرىدە تۇنجى قېتىملىق يىغىن ئېچىپ، ئىسلام يېغىنى تەشكىلاتى قۇرۇش مەسلىسى ئۈستىدە مەخسۇس مۇزاكىرە ۋە مەسلىھەت قىلىشقانىدى. 1970 - يىلى 3 - ئايدا سەئۇدى ئەرەبىستانىنىڭ جىددە شەھىرىدە ئۆتكۈزۈلگەن ئىسلام ئەللىرى دىپلوماتىيە مىنىستىرلىرىنىڭ تۇنجى قېتىملىق يىغىندا ئىسلام يېغىنى تەشكىلاتى قۇرۇش ۋە ئىسلام يېغىنى تەشكىلاتى كاتىبات باشقارمىسى تەسىس قىلىنغان ۋە تەشكىلات نىزامنامىسى تۈزۈپ چىقىلغانىدى. 1970 - يىلى 5 - ئايدا بۇ تەشكىلات سەئۇدى ئەرەبىستانىنىڭ جىددە مۇبارەك شەھىرىدە رەسمىي قۇرۇلۇپ، ئۇنىڭ سېكرېتارىئاتى(كاتىبات باشقارمىسى) جىددە شەھىرىدە تەسىس قىلىندى. «ئىسلام يېغىنى تەشكىلاتى نىزامنامىسى»دا بەلگىلىنىشىچە، بۇ تەشكىلاتنىڭ مەقسىتى: ئەزا دۆلەتلەر ئارىسىدا ئىتتىپاقلىقنى ئىلگىرى سۈرۈش؛ ئەزا دۆلەتلەر ئارىسىدا ئىقتىسادىي، ئىجتىمائىي، مەدەنىيەت، ئىلىم - پەن قاتارلىق جەھەتلەردىكى ھەمكارلىقنى كۈچەيتىش؛ ئىرقىي ئايرىمچىلىق ۋە ئىرقىي كەمسىتىشنى تۈگىتىشكە تىرىشىش؛ ھەرقانداق شەكىلدىكى مۇستەملىكىچىلىككە قارشى تۇرۇش؛ پەلەستىن خەلقىنىڭ مىللىي قانۇنىي ھوقۇقىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش ۋە ئۇلار يۇرتىغا قايتىش يولىدا ئېلىپ بېرىۋاتقان كۈرىشىنى

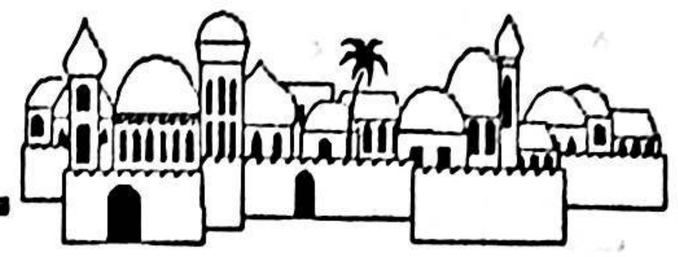

قوللاپ ـ قۇۋۇتلەش؛ ئادەللىق ئاساسىغا قۇرۇلغان دۇنيا تىنچلىقى ۋە بىخەتەرلىكىنى زۆرۈر ئۇسۇللارنى قوللىنىپ قوللاش؛ ئەزا دۆلەتلەر بىلەن باشقا دۆلەتلەر ئارىسىدىكى ھەمكارلىق ۋە چۈشىنىشنى ئىلگىرى سۈرۈش قاتارلىقلاردىن ئىبارەت.

ئىسلام يېغىنى تەشكىلاتىنىڭ ئالىي ھوقۇقلۇق ئورگىنى ئەزا دۆلەتلەرنىڭ دۆلەت ۋە ھۆكۈمەت باشلىقلىرى يېغىنى بولۇپ، ئادەتتە ھەر ئۈچ يىلدا بىر قېتىم چاقىرىلىدۇ. زۆرۈر تېپىلغاندا قەرەلسىز ھالدا ئەزا دۆلەتلەر باشلىقلىرىنىڭ پەۋقۇلئاددە يېغىنى چاقىرىلىدۇ. بەزى يېغىنلارغا ئەزا دۆلەتلەردىن باشقا، بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتى، ئەرەب ئەللىرى ئىتتىپاقى ۋە باشقا ئىسلام تەشكىلاتلىرىنىڭ ۋەكىللىرىمۇ قاتنىشىدۇ.

ئىسلام ئەللىرى باشلىقلىرى يېغىنى بۇ تەشكىلات رەسمىي قۇرۇلغاندىن كېيىن يەنە 1974 ـ يىلى 2 ـ ئايدا پاكىستاننىڭ لاھور شەھىرىدە، 1981 ـ يىلى 1 ـ ئايدا سەئۇدى ئەرەبىستانىنىڭ تائىف شەھىرىدە، 1984 ـ يىلى 1 ـ ئايدا ماراكەشنىڭ كەسابۇلانكا(دارىل بەيدا) شەھىرىدە، 1987 ـ يىلى 1 ـ ئايدا كۇۋەيتنىڭ كۇۋەيت شەھىرىدە، 1991 ـ يىلى 12 ـ ئايدا سېنېگالنىڭ داكار شەھىرىدە، 1994 ـ يىلى 12 ـ ئايدا يەنە ماراكەشنىڭ كەسابۇلانكا شەھىرىدە، 1997 ـ يىلى 3 ـ ئايدا پاكىستاننىڭ ئىسلامئاباد شەھىرىدە دۆلەت باشلىقلىرى پەۋقۇلئاددە يېغىنى، 1997 ـ يىلى 12 ـ ئايدا ئىراننىڭ تېھران شەھىرىدە، 2000 ـ يىلى 11 ـ ئايدا قاتارنىڭ دۇھا شەھىرىدە، 2003 ـ يىلى 10 ـ ئايدا مالايسىيانىڭ پىدىراتسىيە مەمۇرىيەت مەركىزى پۇتلاجايا شەھىرىدە، 2005 ـ يىلى 12 ـ ئايدا ئىسلام دىنىنىڭ مۇقەددەس شەھىرى مەككە مۇكەررەمەدە ئۆتكۈزۈلدى. ھەر نۆۋەتلىك يېغىن ئاخىرىدا يېغىن ئاخباراتى، خىتابنامە ۋە بىرمۇنچە مەخسۇس قارارلار ماقۇللىنىپ جاكارلىنىپ كەلدى.

ئىسلام يېغىنى تەشكىلاتىنىڭ سىياسىي ئورگىنى ئەزا دۆلەتلەرنىڭ دىپلوماتىيە مىنىستىرلىرى يېغىنى بولۇپ، ھەر يىلى مەلۇم بىر ئەزا دۆلەتتە نۆۋەت بىلەن ئۆتكۈزىلىدۇ. شۇنداقلا، زۆرۈر تېپىلغاندا، دىپلوماتىيە مىنىستىرلىرىنىڭ جىددىي يېغىنى ياكى پەۋقۇلئاددە يېغىنى ئۆتكۈزۈلۈپ، نۆۋەتتىكى مۇھىم مەسىلە دەپ قارالغان مەسىلىلەر مۇزاكىرە ۋە مۇھاكىمە قىلىنىدۇ ھەم مۇناسىپ قارارلار چىقىرىلىدۇ.

ئىسلام يېغىنى تەشكىلاتىنىڭ ئىجرائىيە ئورگىنى دائىمىي سېكرېتارىئاتى (كاتىبات باشقارمىسى) بولۇپ، ئۇنىڭ قارىمىقىدا نۇرغۇن خىزمەت تارماقلىرى تەسىس قىلىنغان، بۇ باشقارما كونكرېت ئىشلارنى بېجىرىشكە، قارارلارنى ئەمەلىيلەشتۈرۈشكە، ئاردا ماسلاشتۇرۇش خىزمىتىنى ئىشلەشكە مەسئۇل

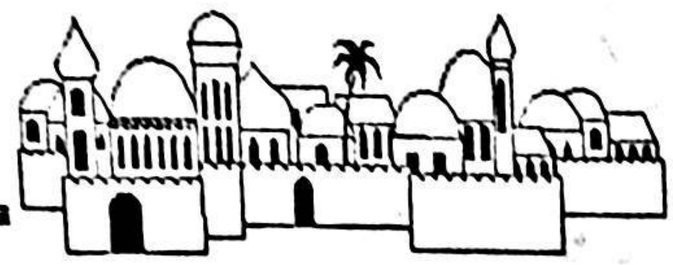

بولىدۇ.

ئۇنىڭدىن باشقا ئىسلام يېغىنى تەشكىلاتى قارىمىقىدا بىرقانچە كەسپىي ئورگانلار تەسىس قىلىنغان. مەسىلەن، ئىسلام تەرەققىيات بانكىسى، ئىسلام تىنچلىق كومىتېتى، ئىسلام ئىقتىساد ـ سودا دائىمىي كومىتېتى، ئىسلام ئاخبارات ئاگېنتلىقى، ئىسلام ئەللىرى رادىئو ـ تېلېۋىزىيە تەشكىلاتى، ئىسلام ئىقتىسادى، مەدەنىيىتى مەسىلىلىرى مەخسۇس كومىتېتى، ئىسلام ئىلىم ـ پەن، تېخنىكا تەرەققىياتى ساندۇقى(فوندى)، ئىسلام سەنئىتى ۋە مەدەنىيىتى تەتقىقات مەركىزى، ئىسلام ئەللىرى پايتەختىنىكى تەشكىللىرى، ئىجتىمائىي، ئىقتىسادىي ستاتىستىكىلىرى تەتقىقات مەركىزى، ئىسلام سودا تەرەققىيات مەركىزى، ئىسلام تەرەققىيات ساندۇقى(فوندى)، ئىسلام ئادالەت سوتى، ئىسلام مائارىپ، ئىلىم ـ پەن، مەدەنىيەت تەشكىلاتى قاتارلىقلار. بۇ ئورگانلار ئىسلام يېغىنى تەشكىلاتىنىكى ئومۇمىي نىشانى ۋە قارار ـ بەلگىلىمىلىرى ئاساسىدا ئۆز ئالدىغا مۇستەقىل ئىش يۈرگۈزىدۇ، كاتىبات باشقارمىسى ئاردا ماسلاشتۇرۇش خىزمىتى ئىشلەيدۇ.

بۇ تەشكىلاتقا ئەزا دۆلەتلەر پارلامېنتلىرى بىرلەشمىسى بۇ تەشكىلاتقا مۇناسىپ هالدا قۇرۇلغان مۇهىم بىرلەشمە هېسابلىنىدۇ.

1999 ـ يىلى 6 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنىدىن 17 ـ كۈنگىچە ئىسلام يېغىنى تەشكىلاتىغا ئەزا دۆلەتلەر پارلامېنتلىرى بىرلەشمىسى(قىسقارتىپ "ئىسلام ئەللىرى پارلامېنتلىرى بىرلەشمىسى" دەپ ئاتىلىدۇ)نىڭ قۇرۇلۇش يېغىنى ئىرانىنىڭ پايتەختى تېهرانىدا ئۆتكۈزىلدى. ئىسلام يېغىنى تەشكىلاتى ئەزالىرىدىن 49دۆلەت ۋەكىللەر ئۆمىكى ئەۋەتىپ بۇ يېغىنغا قاتناشتى(بۇنىڭ ئىچىدە 28دۆلەتنىڭ پارلامېنت باشلىقلىرى بار). يېغىندا ئىسلام ئەللىرى پارلامېنتلىرى بىرلەشمىسىنىڭ نىزامنامىسى ماقۇللاندى ۋە ئىسلام يېغىنى تەشكىلاتىغا ئەزا دۆلەتلەر پارلامېنتلىرى بىرلەشمىسىنىڭ رەسمىي قۇرۇلغانلىقى جاكارلاندى. ئىسلام ئەللىرى پارلامېنتلىرى بىرلەشمىسىنىڭ نىزامنامىسىدا بەلگىلىنىشىچە، ئىسلام ئەللىرى پارلامېنتلىرى بىرلەشمىسى ئىسلام پرىنسىپى ۋە ئەقىدىسىنى يېتەكچى قىلىپ، كېڭىشىش ۋە هەمكارلىقنى كۈچەيتىپ، ئىسلام دۇنياسى دۇچ كەلگەن ئورتاق مەسىلىلەرنى هەل قىلىش ئۈچۈن ئىزدىنىپ، ئىسلام دۇنياسىنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، ئىجتىمائىي، مەدەنىيەت تەرەققىياتىنى يۈكسەلدۈرىدۇ. ئىسلام يېغىنى تەشكىلاتىنىڭ نىزامىدا كۆرسىتىلگەن نىشان ۋە پرىنسىپلارغا، جۈملىدىن ئىگىلىك هوقۇقى ۋە زېمىن پۈتۈنلىكىگە، ماجىرالارنى تىنچ يول بىلەن هەل قىلىش پرىنسىپىغا هۆرمەت قىلىدۇ. بۇ تەشكىلاتنىڭ نىشانىسى: ئىسلام پرىنسىپلىرىنى تونۇشتۇرۇش ۋە تەرغىب قىلىش؛ ئەزا دۆلەتلەرنىڭ خەلقئارا سەھنىسىدە ئومۇمىيۈزلۈك ۋە ئۇنۇملۇك هەمكارلىقنى يولغا قويۇشىغا

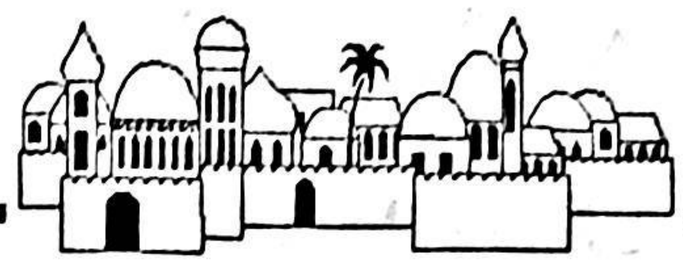

كۆۋرۈكلىك قىلىش؛ ئەزا دۆلەتلەر ئارا ۋە باشقا خەلقئارالىق تەشكىلاتلار بىلەن بولغان ئالماشتۇرۇش ۋە ھەمكارلىقنى ئىلگىرى سۈرۈش؛ كىشىلىك ھوقۇقنىڭ ھۆرمەت قىلىش ۋە ئۇنى قوغداشتىن ئىبارەت. بۇ تەشكىلات ئەزالىرى ئىسلام يىغىنى تەشكىلاتىغا ئەزا دۆلەتلەر پارلامېنتلىرىدىن تەركىب تاپىدۇ. بۇ تەشكىلاتنىڭ تەشكىلى ئاپپاراتى ئىسلام ئەللىرى پارلامېنتلىرى بىرلەشمىسى قۇرۇلتىيى، مۇدىرىيەت يىغىنى، ئىجرائىيە ھەيئىتى ۋە كاتىبات باشقارمىسىدىن ئىبارەت. بۇ تەشكىلاتنىڭ باش شتابى ئىراننىڭ پايتەختى تېھرانda بولىدۇ.

ئىسلام يىغىنى تەشكىلاتى خەلقئارادىكى ئاساسلىق ئىسلام ئەللىرى تەشكىلاتى بولۇش سۈپىتى بىلەن، 1975 - يىلىدىن تارتىپ بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتىدا كۆزەتكۈچى ئورنىغا ئىگە بولۇپ يىغىنغا قاتنىشىپ كەلمەكتە. بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتىنىڭ 36 - نۆۋەتلىك يىغىنى «بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتى بىلەن ئىسلام يىغىنى تەشكىلاتى ھەمكارلىقى توغرىسىدا قارار» ماقۇللاپ بۇ تەشكىلاتنىڭ خەلقئارادىكى ئورنىنى مۇئەييەنلەشتۈرگەنىدى.

ئۇنىڭدىن باشقا، ئىسلام يىغىنى تەشكىلاتى بىلەن ئەرەب ئەللىرى ئىتتىپاقى 1980 - يىلى 8 - ئايدا تۇنىستا بىرلەشمە يىغىن ئۆتكۈزۈپ ۋە ئاخبارات ئېلان قىلىپ، ئىككى تەرەپنىڭ ئىككى تەشكىلات ئوتتۇرىسىدا ھەمكارلىقنى كۈچەيتىش كېلىشىمى تۈزۈشكەنلىكىنى جاكارلىغانىدى ۋە ھازىرغىچە زىچ ئالاقىدا بولۇپ كېلىۋاتىدۇ.

ئىسلام يىغىنى تەشكىلاتىغا ئەزا دۆلەت "ئىسلام دۆلىتى" دەپمۇ ئاتىلىدۇ. بۇ تەشكىلاتقا ئەزا دۆلەتلەر ئەسلىدىكى 26 دۆلەتتىن تەرەققىي قىلىپ ھازىر 57 دۆلەتكە يەتتى ۋە تەدرىجىي كۆپىيىشكە قاراپ يۈزلەنمەكتە. ئوتتۇرا ئاسىيادىكى ئۆزبېكىستان، قازاقىستان، قىرغىزىستان، تاجىكىستان، تۈركمەنىستان، ئەزەربەيجاندىن ئىبارەت ئالتە دۆلەت مۇستەقىل بولغاندىن كېيىن بۇ تەشكىلاتقا ئەزا بولغانىدى. ئىسلام يىغىنى تەشكىلاتىنىڭ 2001 - يىل 6 - ئاينىڭ 25 - كۈنىدىن 27 - كۈنگىچە ئافرىقىدىكى مالىنىڭ پايتەختى باماكودا ئۆتكۈزۈلگەن، بۇ تەشكىلاتقا ئەزا 56 دۆلەتنىڭ دىپلوماتىيە مىنىستىرلىرى ياكى ۋەكىللىرى قاتناشقان 28 - نۆۋەتلىك دىپلوماتىيە مىنىستىلىرى يىغىنىدا، ئافرىقىدىكى كوتى دى ئىۋۇئېر دۆلىتى ئىسلام يىغىنى تەشكىلاتىنىڭ 57 - ئەزالىقىغا قوبۇل قىلىندى.

بۇ تەشكىلاتقا ئەزا دۆلەتلەر ئاسىيا، ئافرىقا، لاتىن ئامېرىكىسى، ياۋروپا قىتئەلىرىگە جايلاشقان بولۇپ، مۇتلەق كۆپ قىسمى ئاسىيا بىلەن ئافرىقىدا.

بۇ تەشكىلاتقا ئەزا دۆلەتلەر(ئىسلام دۆلەتلىرى) قىتئەلەر بويىچە تۆۋەندىكىچە:

ئاسىيا قىتئەسىدىن 27 دۆلەت(غەربىي ئاسىيادىن 14دۆلەت،

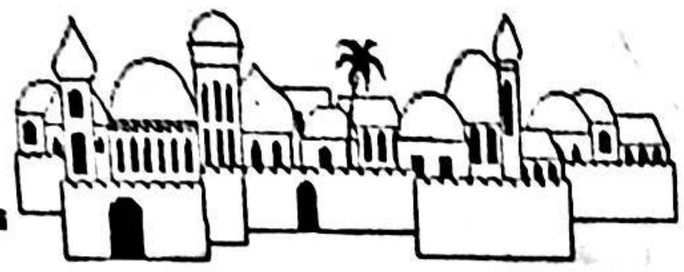

شەرقي جەنۇبي ئاسىيادىن 7 دۆلەت، ئوتتۇرا ئاسىيادىن 6 دۆلەت):1. سەئۇدى ئەرەبىستانى 2. ئىراق 3. يەمەن 4. سۇرىيە 5. ئەردەب بىرلەشمە خەلىپىلىكى 6. ئومان 7. كۇۋەيت 8. بەھرەين 9. لىۋان 10. ئىئوردانىيە 11. قاتار 12. پەلەستىن 13. ھىندونېزىيە 14. پاكىستان 15. بېنگال 16. تۈركىيە 17. ئىران 18. ئافغانىستان 19. مالايسىيا 20. ئۆزبېكستان 21. قازاقستان 22. تاجىكستان 23. تۈركمەنستان 24. قىرغىزستان 25. ئەزەربەيجان 26. مالدىۋى 27. بىرۇنېي دارۇسسالام.

ئافرىقا قىتئەسىدىن 27 دۆلەت: 1. مىسىر 2. ئالجىرىيە 3. ماراكەش(مەغرىب) 4. تۇنىس 5. سۇدان 6. سومالى 7. لىۋىيە 8. ماۋرىتانىيە 9. جىبۇتى 10. نىگېرىيە 11. نىگېر 12. مالى 13. سېنېگال 14. گۋىنىيە 15. بېنىن 16. بورکىنا فاسو 17. كامېرون 18. گۋىنىيە بىسسائو 19. گامبىيە 20. گابون 21. كومورو 22. موزامبىك 23. چاد 24. سېررالئون 25. ئۇگاندا 26. توگو 27. كوتى دى ئىۋئېر.

لاتىن ئامېرىكىسى قىتئەسىدىن 2 دۆلەت: 1. سۇرىنام 2. گۋىئانا.

ياۋروپا قىتئەسىدىن 1 دۆلەت: 1. ئالبانىيە.

بۇلاردىن باشقا، بۇ تەشكىلاتقا رەسمىي ئەزا بولمىسىمۇ ئەمما بۇ تەشكىلاتنىڭ كۇزەتكۈچى ئەزاسى سۈپىتىدە بۇ تەشكىلات يىغىنلىرىغا ئىشتىراك قىلىدىغان بىرمۇنچە دۆلەتلەر، رايونلار ۋە تەشكىلاتلار بار.

غەيرى ئىسلام ئەللىرى ئىچىدە مۇسۇلمانلار سانى ئەڭ كۆپ ھېسابلىنىدىغان ھىندىستان(جەمئىي 138 مىليوندىن ئارتۇق مۇسۇلمان بولۇپ، ھىندىستان ئومۇمىي نوپۇسىنىڭ 13.4%تىنى تەشكىل قىلىدۇ) ئۆزىنىڭ مۇسۇلمانلار نوپۇسى كۆپ دۆلەت ئىكەنلىكىنى سەۋەب قىلىپ، ئىسلام يىغىنى تەشكىلاتىغا ئەزا بولۇشنى كۆپ قېتىم ئىلتىماس قىلغاندى. ئەمما ئىسلام يىغىنى تەشكىلاتى ھىندىستاننىڭ ئەنئەنۋىي ھىندى دىنىنى ئاساس قىلىدىغان دۆلەت(ھىندى دىنىدىكىلەر تەخمىنەن 80%تىنى ئىگىلەيدۇ) ئىكەنلىكىنى نەزەردە تۇتۇپ ھىندىستاننىڭ ئىلتىماسىنى رەت قىلىپ كەلدى.

ھازىر ئىسلام يىغىنى تەشكىلاتىغا ئەزا 57دۆلەتنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسىمىدا مۇسۇلمانلار مۇتلەق كۆپ سانىنى ئىگىلەيدۇ. ئەمما بەزى دۆلەتلەردە مۇسۇلمانلار كۆپ سانىنى ئىگىلىمىسىمۇ ئىسلام دىنىنىڭ شۇ دۆلەتكە بولغان سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت تەسىرى چوڭقۇرراق بولغاچقا بۇ دۆلەتلەر ئىسلام يىغىنى تەشكىلاتىغا ئەزا بولغان، شۇنداقلا، بىرمۇنچە كونا مۇستەملىكە ئەللەردە مۇسۇلمانلار كۆپ سانىنى تەشكىل قىلىدىغان مىللەت بولمىسىمۇ، ئەمما ئۇ يەردىكى خەلق ھەرخىل يەرلىك ئىپتىدائىي دىنلارغا ۋە ئازساندا خرىستىئان

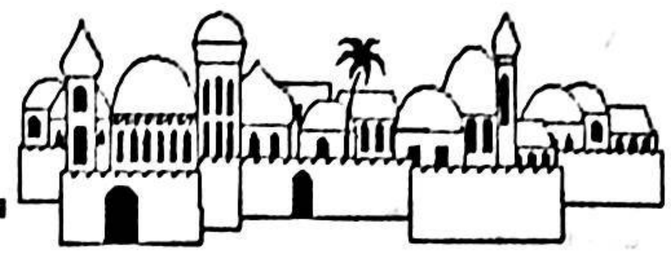

دىنى قاتارلىقلارغا ئېتىقاد قىلىدىغانلىقى ئۈچۈن، مۇسۇلمانلار ئەڭ چوڭ ئېتىقاد ئاممىسى بولۇپ قالغاچقا، بۇ دۆلەتلەرمۇ ئىسلام يىغىنى تەشكىلاتىغا ئەزا بولغان. مەسىلەن: جەنۇبى ئامېرىكا قىتئەسىدىكى گۋىئانا، سۇرىنام؛ ئافرىقا قىتئەسىدىكى توگو، مۇزامبىك، كامېرون، بوركىنا فاسو، كوتى دى ئىۋۇئېر، گۋىنىيە بىسسائو قاتارلىقلار.

دۇنيادىكى بىر مىليارد 400 مىليوندىن ئارتۇق مۇسۇلمان جايلاشقان دۆلەتلەر ئىچىدە، گەرچە ئەرەب ئەللىرى ئاساسلىق ئىسلام دۆلىتى دەپ ئاتالسىمۇ، ئەمما 22 ئەرەب دۆلىتىدىكى مۇسۇلمانلار سانى 300 مىليون ئەتراپىدا بولۇپ، دۇنيا مۇسۇلمانلىرىنىڭ ئاران 20%دىن ئارتۇقراقىنى تەشكىل قىلىدۇ. قالغان 80% كە يېقىن مۇسۇلمان غەيرى ئەرەب ئەللىرىگە جايلاشقان. ئىسلام ئەللىرى ئىچىدە ھىندونېزىيە مۇسۇلمانلار ئەڭ كۆپ دۆلەت بولۇپ، ئۇ يەردە 200 مىليوندەك مۇسۇلمان بار(مۇسۇلمانلار ئومۇمىي دۆلەت نوپۇسىنىڭ 88% تىنى تەشكىل قىلىدۇ. شۇڭا ھىندونېزىيەدىن ھەر يىلى 200 مىڭ مۇسۇلمان ھەج تاۋابقا بارىدۇ). ئۇنىڭدىن قالسا پاكىستاندا 143 مىليوندىن ئارتۇق، بېنگالدا 123 مىليوندىن ئارتۇق، تۈركىيىدە 67 مىليوندىن ئارتۇق، ئىراندا 65 مىليوندىن ئارتۇق مۇسۇلمان بار. ئافرىقا قىتئەسىدىن نىگېرىيەدە 70مىليوندىن ئارتۇق، مىسىردا 60نەچچە مىليون مۇسۇلمان بار.

ئىسلام يىغىنى تەشكىلاتىنىڭ جۇڭگو بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى ئىسلام يىغىنى تەشكىلاتى قۇرۇلغاندىن كېيىن ئۇزاق ئۆتمەيلا جۇڭگو ھۆكۈمىتى بىلەن بۇ تەشكىلات قويۇق ۋە دوستانە ئالاقىدا بولۇپ كەلدى. 1974 ـ يىلى 2 ـ ئايدا، 2 ـ قېتىملىق ئىسلام ئەللىرى باشلىقلىرى يىغىنى ئېچىلغان ۋاقتىدىلا جۇڭگو ھۆكۈمىتىنىڭ زۇڭلىسى جۇئىنلەي بۇ يىغىننى تەبرىكلەپ تېلېگراممما يوللىغاندى. ئۇنىڭدىن كېيىنكى جۇڭگو ھۆكۈمىتىنىڭ رەئىسى ۋە زۇڭلىلىرى بىلەن بۇ تەشكىلات رەئىسلىرى ئارىسىدا ئالاقە ئۇزۇلمەي بولۇپ تۇردى ۋە خەلقئارادىكى زور مەسىلەر توغرىسىدا ئۆزئارا پىكىر ئالماشتۇرۇپ كەلدى. ئارىلىقتا نەچچە نۆۋەت بۇ تەشكىلاتنىڭ ۋەكىللىرى ئۆمىكى ياكى تەشكىلات مەسئۇللىرى جۇڭگودا زىيارەتتە بولدى. بۇ تەشكىلات قارىمىقىدىكى ئىسلام تەرەققىيات بانكىسى 1986 ـ يىلىلا جۇڭگوغا جۇملىدىن جۇڭگونىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىكى ئىسلام ئىنستىتۇتلىرىنىڭ قۇرۇلۇشىغا 4 مىليون 60مىڭ ئامېرىكا دوللىرى ئىئانە قىلغانىدى. ئۇنىڭدىن كېيىنمۇ تا ھازىرغىچە ئىسلام ئىنستىتۇتى، مۇسۇلمانلار كەسپىي مەكتىپى، مۇسۇلمانلار تەربىيىلەش مەركىزى، مۇسۇلمانلار ئۇمىد باشلانغۇچ مەكتىپى قاتارلىق ساھەلەرگە داۋاملىق ئىئانە بېرىپ كەلمەكتە.

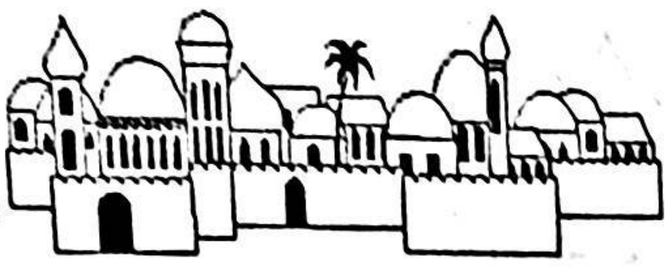

ئەرەب ئەللىرى ئىتتىپاقى ۋە ئەرەب ئەللىرى

شەمشىدىن ھاجى

ئەرەب ئەللىرى ئىتتىپاقى ئەرەب دۇنياسىدىكى ۋەكىللىك خاراكتېرگە ۋە تەسىرگە ئىگە تەشكىلات بولۇپلا قالماستىن، دۇنيا بويىچە ئەڭ بۈرۈن قۇرۇلغان رايون خاراكتېرلىك تەشكىلاتلارنىڭ بىرى.

بۇنىڭدىن 62 يىل ئىلگىرى، يەنى 1945 - يىلى 3 - ئاينىڭ 22 - كۈنى ئافرىقىدىكى ئەرەب دۆلىتى مىسىر ھۆكۈمىتىنىڭ تەشەببۇسى بىلەن مىسىر، سۈرىيە، ئىراق، لىۋان، سەئۇدى ئەرەبىستانى، يەمەن، ئىئوردانىيىدىن ئىبارەت يەتتە ئەرەب دۆلىتىنىڭ ۋەكىلى مىسىر پايتەختى قاھىرە شەھىرىدە يىغىن ئېچىپ «ئەرەب ئەللىرى ئىتتىپاقىنىڭ ئاساسىي نىزامنامىسى»نى ماقۇللاپ، ئەرەب ئەللىرى ئىتتىپاقىنىڭ قۇرۇلغانلىقىنى رەسمىي جاكارلىغانىدى. 60 نەچچە يىلدىن بېرى بۇ ئىتتىپاقا ئەزا دۆلەتلەر ياكى رايونلار ئۈزلۈكسىز كۆپەيمەپ ھازىر 22گە يەتتى. بۇ ئىتتىپاقنىڭ باش شتابى قاھىرە شەھىرىدە.

ئەرەب ئەللىرى ئىتتىپاقىنىڭ ئاساسىي مەقسىتى: ئەزا دۆلەتلەر ئارىسىدىكى ھەمكارلىق مۇناسىۋىتىنى يېقىنلاشتۇرۇش، ئەرەب دۆلەتلىرى ئارىسىدىكى سىياسىي پائالىيەتلەرنى ماسلاشتۇرۇش، ئەرەب دۆلەتلىرىنىڭ مۇستەقىللىقى ۋە ئىگىلىك ھوقۇقىنى قوغداش، ئەرەب دۆلەتلىرىنىڭ ئىشلىرى ۋە مەنپەئەتىنى ئومۇمىيۈزلۈك ئويلىشىشتىن ئىبارەت. ئەزا دۆلەتلەر ئىقتىساد، مالىيە، قاتناش، مەدەنىيەت، سەھىيە، ئىجتىمائىي پاراۋانلىق، دۆلەت تەۋەلىكى، پاسپورت، ۋىزا، ھۆكۈم ئىجراسى، ئۆتكۈزۈپ بېرىش قاتارلىق جەھەتلەردە زىچ ھەمكارلىشىدۇ؛ ئەزا دۆلەتلەر بىر - بىرىنىڭ سىياسىي تۈزۈمىگە ھۆرمەت قىلىدۇ، تالاش - تارتىشلارنى ھەل قىلىشتا قورال كۈچى ئىشلەتمەيدۇ. ئەزا دۆلەتلەر باشقا دۆلەتلەر بىلەن تۈزۈشكەن ئەھدىنامە ۋە كېلىشىملەر ئەرەب ئەللىرى ئىتتىپاقىنىڭ باشقا ئەزا دۆلەتلىرىنى چەكلىمىگە ئۇچراتمايدۇ.

ئەرەب ئەللىرى ئىتتىپاقىغا ئەزا دۆلەتلەر باشلىقلىرى يىغىنى بۇ ئىتتىپاقنىڭ ۋە ئەرەب دۆلەتلىرىنىڭ ئەڭ يۇقىرى دەرىجىلىك يىغىنى بولۇپ، يىغىندا ئاساسلىقى رايون خاراكتېرلىك چوڭ مەسىلىلەر ۋە ئەرەب ئەللىرى رايونىغا ئالاقىدار خەلقئارالىق مەسىلىلەر مۇزاكىرە قىلىنىدۇ.

ئەرەب ئەللىرى دېگىنىمىز ئادەتتە ئەرەب مىللىتىنى ئاساسىي گەۋدە قىلىپ تەشكىللەنگەن دۆلەتلەر بولۇپ، ئۇلار ئوخشاش بىرخىل تىلنى يەنى ئەرەب

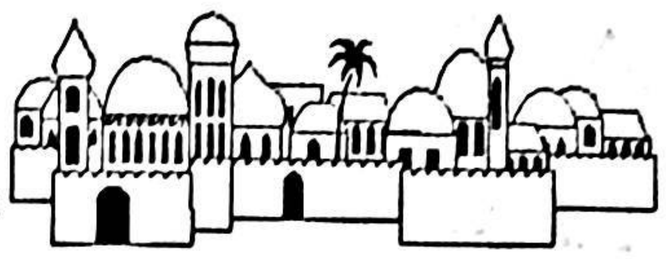

تىلىنى قوللىنىدۇ، ئورتاق مەدەنىيەت ۋە ئۆرپ ـ ئادەتكە ئىگە، بۇ دۆلەتلەردىكى مۇتلەق كۆپ سانلىق كىشىلەر ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ(ئايرىملىرىدا باشقا دىنلارمۇ خېلى سالماقنى ئىگىلەيدۇ، ئەمما ئىسلام دىنى ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ).

ھازىرقى 22 ئەرەب دۆلىتىدىن 12 دۆلەت ئاسىياغا(بولۇپمۇ غەربىي ئاسىياغا)، 10 دۆلەت ئافرىقىغا(بولۇپمۇ شىمالىي ئافرىقىغا ۋە غەربىي ئافرىقىغا) جايلاشقان.

ئاسىيادىكى ئەرەب دۆلەتلىرى 12: 1. سەئۇدى ئەرەبىستانى 2. يەمەن 3. ئەرەب بىرلەشمە خەلىپىلىكى 4. ئۇمان 5. كۇۋەيت 6. بەھرەين 7. قاتار 8. ئىراق 9. سۇرىيە 10. ئىئوردانىيە 11. لۇبنان 12. پەلەستىن.

ئافرىقىدىكى ئەرەب دۆلەتلىرى 10: 1. مىسىر 2. ئالجىرىيە 3. ماراكەش 4. سۇدان 5. تۇنىس 6. لىۋىيە 7. سومالى 8. ماۋرىتانىيە 9. جىبۇتى 10. غەربىي سەھرا.

ئەرەب ئەللىرىنىڭ تەشكىلاتلىرىدىن ئەرەب دۆلەتلىرى ئىتتىپاقىدىن باشقا يەنە مەغرىب ئىتتىپاقى(ئالجىرىيە، لىۋىيە، ماۋرىتانىيە، ماراكەش، تۇنىس قاتارلىق ئەللەردىن تەركىب تاپقان)، دېگىز قولتۇقى ھەمكارلىق ھەيئىتى(بەھرەين، كۇۋەيت، ئومان، قاتار، سەئۇدى ئەرەبىستانى، ئەرەب بىرلەشمە خەلىپىلىكى قاتارلىق ئەللەردىن تەركىب تاپقان)، ئەرەب نېفىت ئېكسپورت ئەللىرى تەشكىلاتى(ئالجىرىيە، بەھرەين، مىسىر، ئىراق، كۇۋەيت، لىۋىيە، قاتار، سەئۇدى ئەرەبىستانى، سۇرىيە، ئەرەب بىرلەشمە خەلىپىلىكى قاتارلىق ئەللەردىن تەركىب تاپقان) قاتارلىق بىر قىسىم ئەرەب ئەللىرىدىن تەركىب تاپقان تەشكىلاتلارمۇ بار.

ئەرەب ئەللىرىنىڭ ھەممىسى ئىسلام دۆلىتى ۋە ئىسلام يېغىنى تەشكىلاتىنىڭ ئەزاسى بولغانلىقى ئۈچۈن ئەرەب ئەللىرى ئىتتىپاقىنىڭ دۇنيا ئىسلام يېغىنى تەشكىلاتى بىلەن بولغان ئالاقىسىمۇ ناھايىتى زىچ. ئەرەب ئەللىرى ئىتتىپاقى 1980 ـ يىلى 8 ـ ئايدا تۇنىستا ئىسلام يېغىنى تەشكىلاتى بىلەن بىرلەشمە يېغىن ئۆتكۈزۈپ ۋە ئاخبارات ئېلان قىلىپ، ئىككى تەرەپنىڭ بۇ ئىككى تەشكىلات ئوتتۇرىسىدا ھەمكارلىقنى كۈچەيتىش كېلىشىمى تۈزۈشكەنلىكىنى جاكارلىغاندى.

ئىسلام دىنى

غەيرى ئىسلام ئەللىرىدە

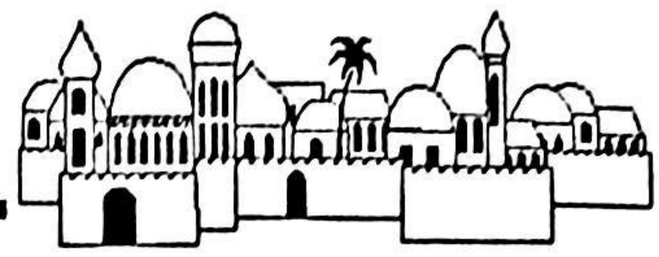

غەيرىي ئىسلام ئەللىرى ئىچىدە مۇسۇلمانلار ئەڭ كۆپ دۆلەت ـــ ھىندىستان

شەمشىدىن ھاجى

ھىندىستان ئومۇمىي نوپۇسى جەھەتتە دۇنيا بويىچە جۇڭگودىن قالسىلا 2 ـ ئورۇندا تۇرىدىغان چوڭ دۆلەت بولۇپ، ئۇنىڭ ئومۇمىي نوپۇسى بىر مىليارد 28مىليوندىن ئارتۇق(2001 ـ يىللىق مەلۇمات)، بۇنىڭ ئىچىدە ھىندى دىنى ئېتىقادچىلىرى 827مىليون بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ تەخمىنەن 80% تىنى ئىگىلەيدۇ، شۇڭا بۇ دۆلەت ئادەتتە ھىندى دىنى دۆلىتى دەپ قارىلىدۇ. ئەمما شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ھىندىستان غەيرى ئىسلام ئەللىرى ئىچىدە مۇسۇلمانلار نوپۇسىنىڭ كۆپلۈكى جەھەتتە ھىندونېزىيە(مۇسۇلمانلار 187مىليوندىن ئارتۇق) ۋە پاكىستان(مۇسۇلمانلار 143مىليوندىن ئارتۇق)دىن قالسىلا 3 ـ ئورۇندا تۇرىدىغان دۆلەت بولۇپ، ھىندىستاندا 138مىليوندىن ئارتۇق مۇسۇلمان بار، مۇسۇلمانلار ئومۇمىي دۆلەت نوپۇسىنىڭ 13.4%دىن ئارتۇقىنى تەشكىل قىلىدۇ ۋە ئىسلام دىنى ھىندىستاندا 2 ـ چوڭ دىن ھېسابلىنىدۇ(باشقا دىنلاردىن خرىستىئان، سىق، بۇددا، جىنا دىنىدىكىلەر قوشۇلۇپ ئاران 6% ئەتراپىدا). شۇنداقلا ئىسلام دىنى ھىندىستاندا ئېتىقادچىلىرى كۆپىيىۋاتقان دىن ھېسابلىنىدۇ. 1991 ـ يىلدىن 2001 ـ يىلغىچە بولغان ئارىلىقتا ئالدىنقى 10يىلغا قارىغاندا مۇسۇلمانلار سانى 36% كۆپەيگەن. ھىندى دىنى ئېتىقادچىلىرى بولسا 20% كېمىيىپ كەتكەن.

ھىندىستانغا 8 ـ ئەسىردىن تارتىپ ئىسلام دىنى تارقىلىشقا باشلىغان. 1206 ـ يىلى ھىندىستان دېھلى سۇلتانلىقى قۇرۇلۇپ، ئىسلام دىنى دۆلەت دىنى قىلىنغان. 1526 ـ يىلى مۇسۇلمان موڭغۇل ئەۋلادى بابۇر موغۇلىيە ئىمپېرىيەسىنى قۇرۇپ، دۇنيادىكى ئەڭ كۈچلۈك دۆلەت سۈپىتىدە پۈتۈن ھىندىستانغا(جۈملىدىن ھازىرقى ھىندىستان، پاكىستان، بىنگالغا) ھۆكۈمرانلىق قىلغان. 1849 ـ يىلدىن كېيىن ھىندىستان ئەنگلىيەنىڭ مۇستەملىكىسى بولۇپ قالغان ۋە 1947 ـ يىلى ھىندىستان بىلەن پاكىستان بۆلۈنۈپ كەتكەن. نەتىجىدە كۆپ قىسىم مۇسۇلمانلار پاكىستان تەۋەلىكىدە بولغان.

ھىندىستاندىكى مۇسۇلمانلارنىڭ 90%تىدىن ئارتۇقى سۈننىلار بولۇپ، فىقھە جەھەتتە ھەنەفىيە مەزھىبىگە ئەمەل قىلىدۇ. ئاز ساندا شىئەلەرمۇ بار. ھىندىستاندىكى سۈننىلار ئىچىدە، تەسەۋۋۇپچىلاردىن ئاساسلىقى

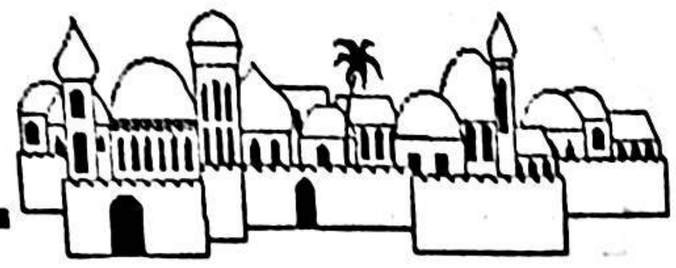

چسستیه، قادىرىيە ۋە نەقشىبەندىيە قاتارلىق تەرىقەت تارماقلىرى بار، ھىندىستاننىڭ ھەر قايسى جايلىرىدا تەرىقەت تارماقلىرىنىڭ ئۆز ئالدىغا خانىقالىرى بار.

ھىندىستان مۇسۇلمانلىرى ئاساسەن ئوتتار پرادىش شتاتى، غەربىي بېنگال شتاتى، بىھار شتاتى ۋە ئاندۇرا شتاتىغا مەركەزلىكرەك جايلاشقان.

مەملىكەت خاراكتېرلىك ئىسلام تەشكىلاتلىرىدىن: مەملىكەتلىك مۇسۇلمانلار فرونتى(1983 - يىلى قۇرۇلغان)، ھىندىستان شتاتلىرى مۇسۇلمانلار ئىتتىپاقى(ئەسلى نامى پۈتۈن ھىندىستان مۇسۇلمانلار ئىتتىپاقى بولۇپ، 1948 - يىلى قۇرۇلغان)، ھىندىستان ئىسلام دىنى مۇدىرىيەت كېڭىشى(1981 - يىلى قۇرۇلغان)، ھىندىستان ئىسلام ئۆلىمالىرى جەمئىيىتى، ھىندىستان ئىسلام جەمئىيىتى، پۈتۈن ھىندىستان مۇسۇلمانلار جەمئىيىتى، مۇسۇلمانلار فىقھە ئىجتىھاد جەمئىيىتى قاتارلىقلار بار.

ھازىر ھىندىستاندا نەچچە مىڭلىغان مەسچىت بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە قەدىمىي دېھلى جامەسى(16 - ئەسىردە سېلىنغان)، ھەيدەرئابات مەككە مەسچىتى(17 - ئەسىردە سېلىنغان) قاتارلىقلار بار، ھىندىستاندىكى نۇرغۇن مەسچىتلەر ئۆز نۆۋىتىدە يەنە ئىسلامى ئىلىم تەھسىل قىلدۇرغان مەدرىسە، مائارىپ مەركىزى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا نەچچە مىڭ مەدرىسە، بىرمۇنچىلىغان داڭلىق ئىسلام ئىنستىتۇتى ۋە ئىسلام ئۇنىۋېرسىتېتلىرى ھەم ئىسلام كۇتۇپخانىلىرى، نۇرغۇنلىغان داڭلىق ئىسلام ئۆلىمالىرى، تەتقىقات ئالىملىرى بار. بىر مۇنچە مۇسۇلمان زاتلار ھۆكۈمەتتە تۇرلۇك مۇھىم ۋە ئالىي ۋەزىپىلەرنى ئۆتەپ كەلمەكتە.

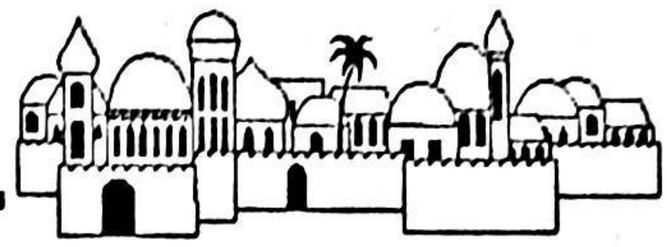

ئىسلام دىنى كورىيە(جەنۇبى چاۋشيەن)دە

شەمشىدىن ھاجى

كورىيە بىر مىللەتلىك ئەمما كۆپ دىنلىق بىر دۆلەت بولۇپ، بۇ يەردە بۇددا، خرىستئان دىنلىرى ئاساسى ئورۇندا تۇرىدۇ.

كورىيەلىكلەر بىلەن مۇسۇلمانلارنىڭ بەرىش ـ كېلىش تارىخى خېلى ئۇزاق. 9 ـ ئەسىردىن 13 ـ ئەسىرگىچە بىرقىسىم مۇسۇلمانلار كورىيەگە تىجارەت ئۈچۈن كېلىپ تۇرغان، ئەمما ئۇ يەرگە ئولتۇراقلىشىپ، كورىيەلىكلەر ئارىسىدا ئىسلام دىنىنى تارقىتىشقا مۇۋەپپەق بولالمىغان. بولۇپمۇ 1270 ـ يىلى كورىيە موڭغۇللارنىڭ تىزگىنلىشىگە ئۆتكەندىن كېيىن، موڭغۇللار قوشۇنىدا ئەمەلىي ھوقۇق تۇتقان مۇسۇلمان ھەربىيلەر ۋە ئوتتۇرا ئاسىيالىق نۇرغۇن مۇسۇلمانلار كورىيەگە كەلگەن ۋە ئۇ يەردە ئولتۇراقلىشىپ قالغان. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ئەمەلدارلارلا بولۇپ قالماي، تىجارەتچىلەر ۋە كۆچمەنلەرمۇ بولۇپ، ئۇلار پايتەخت ۋە شەھەر ئەتراپى رايونلىرىدا ئۆزلىرىنىڭ جامائەت مەھەللىلىرىنى قۇرۇپ، ئىسلام ئەنئەنىسى بويىچە ياشاپ، ئۆزلىرىنىڭ ئادەتلىرى ۋە ئېتىقادىنى ساقلىغانىدى.

ئەمما 15 ـ ئەسىرگە كەلگەندە، ئەينى ۋاقىتتىكى كورىيە خانىدانلىقى قانۇن جاكارلاپ، دىنىي تۇرمۇشنى مەنئى قىلغان، مۇسۇلمانلارنىڭ ئۆز كىيىم ـ كېچەكلىرىنى كىيىشىنى چەكلىگەن، نەتىجىدە مۇسۇلمانلارنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي ئورنى بىراقلا تۆگىشىپ، ئىسلام دىنى شۇنداق تارتىپ غايىب بولغان.

1920 ـ يىلى 200دىن ئارتۇق قازان تاتارلىرىنىڭ سوۋېت ئىتتىپاقىدىن كورىيەگە قېچىپ كېلىشى بىلەن، مۇسۇلمانلار بىلەن كورىيەلىكلەرنىڭ ئۇچرىشىشى يېڭىۋاشتىن باشلانغان. بۇ مۇسۇلمانلار كورىيەدە ئولتۇراقلىشىپ، ئۆزلىرىنىڭ جاپالىق ئەمگىگە تايىنىپ ياشىغان، سېئۇل(خەنچىڭ) شەھىرىدىن ئۆي ـ جاي سېتىۋالغان، شەھەرگە مەسچىت سالغان ۋە شەھەر ئەتراپىدا قەبرىستانلىق بەرپا قىلغان. ئەمما 1945 ـ يىلى كورىيە ئىككىگە بۆلۈنۈپ ۋەزىيەت قالايمىقانلاشقاندىن كېيىن، ئۇلار كەينى ـ كەينىدىن ئامېرىكا، كانادا، تۈركىيە قاتارلىق ئەللەرگە قېچىپ كېتىپ، كورىيەدە پەقەت بىر قانچە ئائىلە قالغان.

كورىيەدىكى ئىسلام تارىخىنى 20 ـ ئەسىرنىڭ 50 ـ يىللىرى

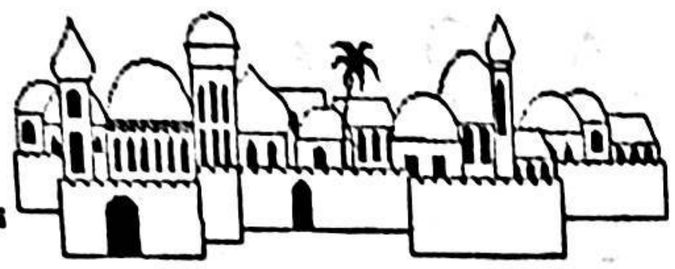

هەقىقي باشلانغان دېيىشكە بولىدۇ. 1950 ـ يىلى چاۋشيەن (كورىيە) ئۇرۇشى پارتىلىغاندىن كېيىن، تۈركىيە ئەسكەرلىرى بىرلەشكەن دۆلەتلەر قوشۇنى بىلەن بىللە كورىيەگە كېلىپ ئۇرۇشقا قاتناشقان، ئۇلار ئۇرۇشتىن بوشىغان چاغلىردا كورىيەلىكلەر ئارىسىدا ئىسلام دىنىنى تەشۋىق قىلىپ، كورىيە يېرىم ئارىلىدا ئىسلام دىنىنىڭ هازىرقى زامان تارىخى سەهىپىسىنى ئاچقان.

تۈركىيە قوشۇنىدىكى ئىمامىلار ئاشكارا تەشۋىقات ئېلىپ بېرىپ، كورىيەلىكلەرنىڭ ئىسلام دىنىغا بولغان قىزىقىشىنى قوزغىغان، نەتىجىدە بىرمۇنچە كورىيەلىكلەر كەينى ـ كەينىدىن مۇسۇلمان بولغان، بۇلاردىن ئابدۇللاھ كىم يىدۇ قاتارلىقلار تۇنجى تۈركۈم مۇسۇلمان بولغان كورىيەلىكلەردۇر. ئىسلام دىنىنى يەنمۇ تەرغىپ قىلىش ئۈچۈن، كورىيەلىك يېڭى مۇسۇلمانلار 1955 ـ يىلى 9 ـ ئايدا "كورىيە ئىسلام جەمئىيىتى"نى قۇرغان. كورىيەلىكلەرنىڭ مۇسۇلمان بولۇشىدا، تۈركىيە هەربىي ئىمامىلىرى قارا ئىسمائىل ئوغلۇ، زۇبەير كوچ قاتارلىقلار ئالاهىدە رول ئوينىغان، ئۇلار هەر هەپتىنىڭ ئاخىرى مەخسۇس ئىسلام تەرغىباتى لېكسىيىسى ئۆيۈشتۇرۇپ، ئىسلام دىنى ئاساسىي بىلىملىرىنى سۆزلىگەن. 1956 ـ يىلى چوڭ بىر هەربىي چېدىر ئىچىگە ۋاقىتلىق مەسچىت سالغان، بۇ كورىيە تارىخىدىكى تۇنجى كورىيە مەسچىتى بولۇپ هېسابلىنىدۇ. نەتىجىدە 1957 ـ يىلى كورىيەلىك مۇسۇلمانلار سانى 208 نەپەرگە يەتكەن.

تۈركىيە ئەسكەرلىرىنىڭ كورىيەدە ئىسلام دىنىنى تەرغىپ قىلىشى بىلەن ئىسلام دىنى كورىيەدە تەدرىجىي راۋاج تاپقاندىن كېيىن، نۇرغۇن ئىسلام ئەللىرىدىكى تەشكىلاتلار كورىيە مۇسۇلمانلىرىغا كۆڭۈل بۆلۈشكە باشلىغان. 1959 ـ يىلى كورىيە ئىسلام جەمئىيىتىنىڭ رەئىسى ئۆمەر كىم جىن كېيۇ مالايسىيا، پاكىستان، سەئۇدى ئەرەبىستانى قاتارلىق ئەللەردە زىيارەتتە بولغان ۋە ئۇلاردىن ياردەم تەلەپ قىلغان، شۇنداقلا سەئۇدى ئەرەبىستانىدا مەزگىلدە هەج پەرزىنى ئادا قىلىپ، كورىيە بويىچە تۇنجى كورىيەلىك هاجى بولغان.

60 ـ يىللاردىن باشلاپ، كورىيە مۇسۇلمانلىرىنىڭ ئىسلام ئەللىرى بىلەن بولغان ئالاقىسى يەنمۇ كۈچەيگەن. بىر مۇنچە ئىسلام ئەللىرىنىڭ مۇناسىۋەتلىك رەهبەرلىرى كورىيەنى زىيارەت قىلىپ، كورىيە مۇسۇلمانلىرىغا ياردەم بەرگەن. سانى كۆپىيىۋاتقان كورىيە مۇسۇلمانلىرى كورىيەدە ئىسلامىيەت ئىشلىرىنى رونىق تاپقۇزۇش ئۈچۈن 1965 ـ يىلى، ئەسلىدىكى كورىيە ئىسلام جەمئىيىتى بىلەن كورىيەدىكى باشقا بىر قانچە ئىسلام دىنى تەشكىلاتلىرىنى بىرلەشتۈرۈپ، "كورىيە مۇسۇلمانلار بىرلەشمىسى"نى قۇرغان ۋە بۇ تەشكىلات كورىيىدىكى بىردىن بىر مۇسۇلمانلار تەشكىلاتى بولۇپ قالغان، بۇ بىرلەشمىنىڭ هازىرقى رەئىسى ئوسمان،باش كاتىبى ئېلىياس، مۇئاۋىن باش كاتىبى ئابدۇرەهمانلار كورىيە

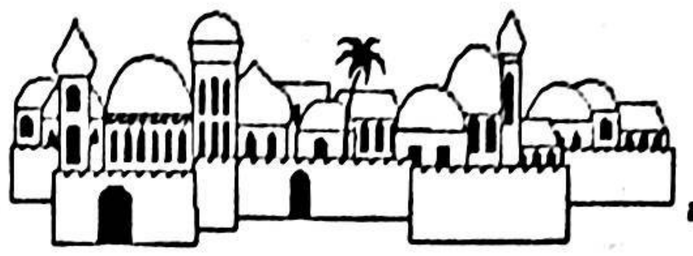

مىللىتىدىن بولغان مۇسۇلمانلاردۇر. 1970 ـ يىللاردا دۇنيا نەپسىت كىرىزىسى يۈز بەرگەندىن كېيىن، كوريە ھۆكۈمىتى ئىسلام ئەللىرىگە ۋە كوريە مۇسۇلمانلىرىغا كۆڭۈل بۆلۈشكە باشلىغان ھەمدە 1970 ـ يىلى 9 ـ ئايدا كوريەدە مەسچىت ۋە ئىسلام مەركىزى سېلىش ئۈچۈن 5000كۈادرات مېتىر يەرنى ھەقسىز ئاجرىتىپ بەرگەن. 1974 ـ يىلى ئىسلام ئەللىرىنىڭ يارىدەمى بىلەن سېئول مەركىزى مەسچىتىنىڭ قۇرۇلۇشى باشلىنىپ 2 يىلدىن كېيىن پۈتكەندە، 17 ئىسلام مەمىلكىتىدىن 50 دىن ئارتۇق مۇسۇلمان داھىلىرى كېلىپ مۇراسىمغا قاتناشقان، ئۈنىڭدىن كېيىن مۇسۇلمان ئاز ئەللەر دىنىي تەرغىبات مۇھاكىمە يىغىنى كوريەدە ئۆتكۈزۈلۈپ، كوريە قاتارلىق مۇسۇلمانلار ئاز ئەللەردە، ئىسلامىيەت ئىشلىرىنى روناق تاپقۇزۇش پىلانى مۇھاكىمە قىلىنغان.

1976 ـ يىلى 6 ـ ئايدا، "كوريە مۇسۇلمانلار بىرلەشمىسى" ئىسلام مەركىزىدە ئەرەب تىلى مەكتىپى ئېچىپ، غەيرى مۇسۇلمانلارغا ئىسلام دىنى بىلىملىرى ئۆگىتىشكە باشلىغان، نەتىجىدە بۇ يەردە تەلىم ئالغان نۇرغۇن كوريەلىكلەر ئوقۇش پۈتتۈرگەندىن كېيىن كەينى ـ كەينىدىن مۇسۇلمان بولغان.

بۇ مەزگىلدە يەنە، مۇسۇلمانلار بىرلەشمىسى ئىسلامى كىتابلارنى تەرجىمە ـ نەشر قىلىش خىزمىتىنى باشلىۋەتكەن، 16پارچە ئىسلام بىلىملىرى رىسالىسىنى تۈزۈپ، نەشر قىلىپ ھەقسىز تارقاتقان، «مۇسۇلمانلار» ھەپتىلىك گېزىتى، «ئىسلام» قاتارلىق ژۇرناللارنى تەسىس قىلىپ، ئىسلامىيەتنى تەشۋىق قىلغان، «قۇرئان كەرىم تەپسىرى»نىمۇ كوريەچىگە تەرجىمە قىلىپ، نەشر قىلىپ تارقاتقان.

1977 ـ يىلى 9 ـ ئايدا، مۇسۇلمانلار بىرلەشمىسى قاراشمىدا "كوريەمۇسۇلمان ئوقۇغۇچىلار بىرلەشمىسى" قۇرۇلغان ئىدى. بۇ ئۈيۈشمىنىڭ قۇرۇلۇشى كوريە ئىسلام تارىخىدا مۇھىم بىر ئىش بولدى. ئۇلار "بىرلەشمە دوستلۇق يىغىلىشى"، "ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى" ئۈيۈشتۇرۇش، قەرەللىك ھالدا لېكسىيە، كۆرگەزمە ئۆتكۈزۈش قاتارلىق شەكىللەر بىلەن، ئىسلام مەدەنىيىتىنى غەيرى مۇسۇلمانلار ئارىسىدا تەشۋىق قىلغان، بۇ ئارقىلىقمۇ خېلى نۇرغۇن غەيرى مۇسۇلمانلار مۇسۇلمان بولغان. 1983 ـ يىلدىن باشلاپ، بۇ ئوقۇغۇچىلار ئۈيۈشمىسى يازلىق تەتىل ۋاقتىدىن پايدىلىنىپ، مۇسۇلمان ياشلارنى ئىسلامىيەت تۇرمۇشىنى بىۋاستە كۆچۈرۈش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلىش ئۈچۈن، مۇسۇلمان ياشلارنىڭ يازلىق لاگېرى ئۈيۈشتۇرۇپ كېلىۋاتىدۇ.

1970 ـ يىللاردىن باشلاپ، ئوتتۇرا شەرق ئىگىلىكى رونىاق تاپقانلىقى ئۈچۈن، ناھايىتى نۇرغۇن كوريەلىكلەر ئىسلام ئەللىرىگە بېرىپ ئىشلەۋاتىدۇ. بۇ بىر تۈركۈم كىشىلەر ئارىسىدا ئىسلام تەرغىباتى ئېلىپ بېرىش ئېھتىياجىغا

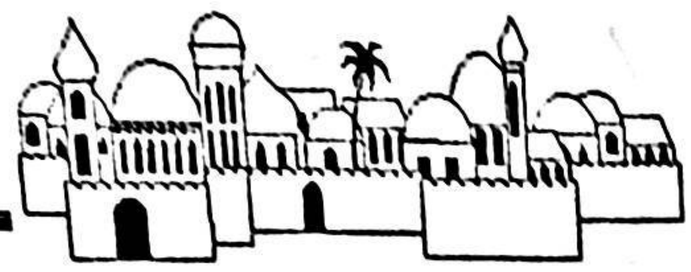

ماسلىشىش ئۇچۇن، مۇسۇلمانلار بىرلەشمىسى 1978 - يىلى سەئۇدى ئەرەبىستانىنىڭ جىددە شەھىرىدە ئۆزئىنىڭ شۆبىسىنى قۇرغان ئىدى، ئۇلارنىڭ تىرىشچانلىقى نەتىجىسىدە ھازىرغىچە ئۇ يەردە ئىشلەۋاتقانلاردىن 8000 دىن ئارتۇق كورىيەلىك مۇسۇلمان بولدى. 1979 - يىلى كۆۋەيتتە ئۆزئىنىڭ 2 - شۆبىسىنى قۇرغان ئىدى، 1984 - يىلىغا كەلگىچە ئۇ يەردە ئىشلەۋاتقان كورىيەلىكلەردىن 3000 دىن ئارتۇق ئادەم مۇسۇلمان بولغان. 1982 - يىلى ھىندونېزىيەدىمۇ بۇ بىرلەشمىنىڭ شۆبىسى قۇرۇلغان.

ھازىر كورىيەنىڭ ئۆزىدە كورىيە(چاۋشيەن) مىللىتى مۇسۇلمانلىرىنىڭ سانى 35 مىڭغا يەتتى، ئۇلارنىڭ 20%تى سەئۇدى ئەرەبىستانى، كۆۋەيتتە ئىشلىگەن مەزگىلىدە مۇسۇلمان بولغان، ئۇلاردىن يەنە نۇرغۇنلىرى ھازىرغىچە چەتئەلدە ئىشلەۋاتىدۇ. كورىيە مۇسۇلمانلىرى ئاساسەن ئۇچ جايغا مەركەزلەشكەن. ئۇلارنىڭ 80%تى پايتەخت خەنچىڭ شەھىرىدە تۇرىدۇ، يەنە بىر قىسمى شەرقتىكى پورت شەھەر فۇسەن شەھىرىدە تۇرىدۇ. قالغانلىرىنىڭ كۆپ قىسمى گۇاڭجۇ شەھىرى ئەتراپىدا ياشايدۇ. (1978 - يىلى مەھەللە بويىچە 700دىن ئارتۇق ئادەم كوللېكتىپ مۇسۇلمان بولغان سەنياڭلى مەھەللىسى شۇ يەردە). كورىيەدە كورىيە مىللىتى مۇسۇلمانلىرىدىن سىرت يەنە، كورىيەدە ئىشلەۋاتقان ۋە ياشاۋاتقان 100مىڭدىن ئارتۇق چەتئەللىك مۇسۇلمان بار.

كورىيە مۇسۇلمانلىرىنىڭ مەدەنىيەت سەۋىيىسى ناھايىتى يۇقىرى، 95% مۇسۇلمان ساۋاتلىق، 50%دىن 80%گىچە مۇسۇلمان بىر قەدەر يۇقىرى مەلۇماتقا ئىگە. شۇغۇللىنىۋاتقان كەسىپىي جەھەتتىن ئېيتقاندا، پەقەت 5% مۇسۇلمان دېھقان، قالغانلىرىنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمى كەسىپىي خىزمەتلەر بىلەن شۇغۇللىنىدۇ.

1976 - يىلى كورىيەدە تۇنجى مەسچىت — سېئۇل مەركىزىي مەسچىت بىنا بولغاندىن كېيىن، تەدرىجىي ھالدا فۇسەن، گۇاڭجۇ، چىڭجۇ ۋە چۇەنجۇ شەھەرلىرىدىمۇ مەسچىت سېلىنىپ، كورىيەدىكى مەسچىتلەر سانى بەشكە يەتتى، ئۇنىڭدىن سىرت نۇرغۇن ۋاقىتلىق نامازخانىلار بار. ھازىر بۇ بىرلەشمە يەنە «ئىسلام ساداسى»، «كورىيە ئىسلام ئاۋانگاردلىرى» قاتارلىق قوش ئايلىق ژۇرناللارنى نەشر قىلىۋاتىدۇ.

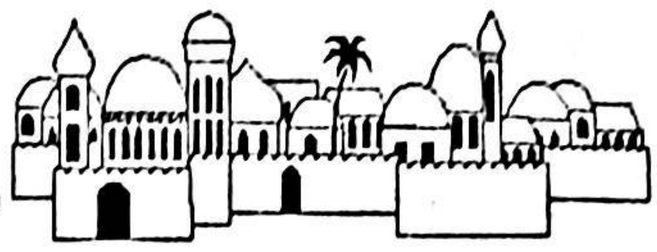

ئىسلام دىنى ياپونىيەدە

هاجى بارات رەجەپ

ياپونىيە دۇنيادا مۇسۇلمانلار ئاز دۆلەتلەرنىڭ بىرى. ياپونىيەدىكى مۇسۇلمانلارنىڭ نوپۇسى يۈز مىڭدىن ئارتۇق بولۇپ، ياپون مىللىتىدىن بولغان مۇسۇلمانلار مۇسۇلمانلار سانىنىڭ ئوندىن بىر قىسمىنى تەشكىل قىلىدۇ. ئۇلار توكيو، ئوساكا، ناگويا، كيوتو، سىندای قاتارلىق شەھەرلەرگە تارقالغان. ھازىر مەملىكەت بويىچە 25 چوڭ مەسچىت، 200دىن ئارتۇق نامازخانا ۋە دىنىي پائالىيەت سورۇنى،100دىن ئارتۇق ھەر خىل ئىسلام دىنى تەشكىلاتى بار.

ياپونىيەلىكلەرنىڭ ئىسلام دىنى بىلەن ئۇچرىشىشى 1877 ـ يىلى باشلانغان بولۇپ، ئۇلار ئىسلام دىنىنى غەربنىڭ دىنىي ئىدىيىسىنىڭ بىر قىسمى سۈپىتىدە چۈشەنگەن. مۇشۇ ۋاقىتتا، پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ھايات پائالىيىتىگە دائىر كىتابلارمۇ ياپون تىلىغا تەرجىمە قىلىنىپ ياپونىيىگە كىرگەن.

ئىسلام دىنىنى 20 ـ ئەسىرنىڭ باشلىرىدىن باشلاپ ياپونىيىگە ھەقىقىي تۈردە تارقىلىشقا باشلىغان دېيىشكە بولىدۇ. ياپونىيىنىڭ مىنجى دەۋرىدىكى"سىرتقا ئېچىۋېتىش" سىياسىتىنىڭ تۈرتكىسىدە، ياپونىيە غەرب بىلەن كەڭ دائىرىدە ئۇچراشتى، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا يەنە ئەرەب ۋە ئىسلام ئەللىرى بىلەنمۇ مۇناسىۋەتنى تەرەققىي قىلدۇرۇپ، ئۆزئارا بېرىش ـ كېلىش ئېلىپ باردى. بۇ ئەللەرگە سودا ـ سېتىق، سەيلى ـ سایاھەت ۋە ئۆگىنىش ئۈچۈن بارغان ياپونلۇق پۇقرالار مۇسۇلمانلارنىڭ ئالاھىدە تۇرمۇش ئۇسۇلىنى كۆرگەندىن كېيىن ئۇنىڭغا قىزىقىپ، ئىسلام دىنى ۋە ئۇنىڭ مۇقەددەس كىتابى، ئىدىيە سىستېمىسى، تۈزۈلمىسى قاتارلىقلارنى تەتقىق قىلىپ، دۆلەت ئىچىدە ماقالىلار يېزىپ ئېلان قىلدى ھەمدە نەزىرىيە جەھەتتىن ئىزدىنىشلەر ئېلىپ باردى. شۇنىڭ بىلەن بىرگە يەنە ھەر خىل مەقسەتلەر بىلەن ئەرەب ئەللىرى، ھىندىستان، جۇڭگو ۋە تۈركىيە قاتارلىق ئەللەردە تۇرۇۋاتقان بىر قىسىم ياپونلۇق ياش زىيالىيلار يەرلىك مۇسۇلمانلار بىلەن مۇناسىۋەتنى قويۇق بولغانلىقىدىن ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىپ، ياپونىيىگە قايتقاندىن كېيىن ئىسلامىيەت تۈرمۇش ئۇسۇلى بىلەن ياشاپ، ئىسلام ئەھكاملىرى، ئىسلام شەرئىتى ۋە دىنىي قائىدىلىرى توغرىسىدا ماقالىلار يېزىپ تونۇشتۇردى. ئۇلار يايونىيىدىكى بىر قەدەر بۇرۇن ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلغان مۇسۇلمانلار بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. ئۇلارنىڭ ئىچىدە ئەڭ داڭلىقلىرىدىن گاتايا خاچىرو(دىنىي ئىسمى ئەھمەد، 1868—1946)، يامائوكا كوئوتاروئو(دىنىي ئىسمى ھاجى ئۆمەر،

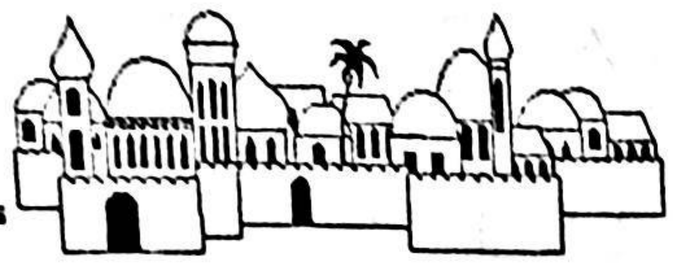

1880 — 1946)، ياماداتۇنجىروتۇ(دىنىي نىسمى ئابدۇللا رەھمان، 1866 — 1957)، تاناكا ئىپپېئى(1883—1933) قاتارلىق ئەربابلار بار. يامائوكا كوئوتاروئو ئوتتۇرا ئاسىيا ۋە ئەرەب ئەللىرىنى زىيارەت قىلىپ «ئەرەب ئەللىرى سايياھەت خاتىرىسى» قاتارلىق كىتابلارنى يازدى. تاناكا ئىپپېئى ئۇزۇن ۋاقىت جۇڭگودا تۇرغان بولۇپ، 1924 - يىلى جەنەندىكى بىر مەسچىتتە ئىمان ئېيتىپ مۇسۇلمان بولغانىدى، كېيىن مەككە مۇكەررەمگە بېرىپ ھەج پەرزىنى ئادا قىلدى.

20 - ئەسىرنىڭ 30 - يىللىرىدىن باشلاپ ياپونىيىدىكى ئىلىم ئەھلىلىرى ۋە سىياسىي ساھەدىكىلەر ئىچىدە ئىسلام دىنى قىزغىنلىقى كۆتۈرۈلدى: 1932 - يىلى 17 ئايلىنىڭ تەشەببۇسى بىلەن "ئىسلام مەدەنىيەت تەتقىقات يۇرتى" قۇرۇلۇپ «ئىسلام مەدەنىيىتى» دېگەن ژۇرنالنى نەشر قىلدى؛ 1938 - يىلى سىياسىي ساھەدىكى بەزى ئەربابلار بىرلىشىپ "بۈيۈك ياپون ئىسلام جەمئىيىتى"نى قۇرۇپ «ئىسلام دۇنياسى» دېگەن ئايلىق ژۇرنالنى نەشر قىلدى؛ 1940 - يىلى بىر قىسىم مۇسۇلمانلار بىرلىشىپ "توكيو ئىسلام بىرلەشمىسى"نى قۇردى؛ 1953 - يىلى ياپونلۇق داڭلىق ئەربابلاردىن سادىق ئىمائىزۇمى، ئابدۇللا مۇنىر ۋاتانابې شيوئوجى قاتارلىقلارنىڭ تەشەببۇسى بىلەن توكيودا "ياپونىيە مۇسۇلمانلار جەمئىيىتى" قۇرۇلدى. بۇ جەمئىيەتنىڭ تەسىرى بىر قەدەر چوڭ بولۇپ، بۇ جەمئىيەتكە ياپونىيىدىكى داڭلىق مۇسۇلمان ئەربابلاردىن سادىق ئىمائىزۇمى، ئۆمەر متا ريوئوئىچى، ئەبۇ بەكرى موريموتۇ تاكېئو، ئۆمەر ئىئوكىبې يوئوجىروئو قاتارلىقلار رەئىس بولدى. بۇ جەمئىيەت كۆپ قېتىم ئىسلام ئالىملىرى ۋە دىنىي خادىملارنى تەربىيىلەش ئۈچۈن 1960 - يىللاردىن باشلاپ ئەرەب ئەللىرىگە ئوقۇغۇچى ئەۋەتتى؛ 1970 - يىللارنىڭ بېشىدا متا ريوئوئىچى ياپونچىغا تەرجىمە قىلغان «قۇرئان كەرىم»نى نەشر قىلدۇردى، 1980 - يىللارنىڭ بېشىدا ئۇنى قايتا تۈزۈتۈپ 2 - قېتىم نەشر قىلدى؛ «ئىسلام دىنى» دېگەن ژۇرنالنى نەشر قىلدۇردى. 1990 - يىلدىن باشلاپ 9 - نۆۋەتلىك ئىسلام جەمئىيىتىنىڭ رەئىسلىكىنى خىگۇچى مەمىساكا ئۆز ئۈستىگە ئالدى.

ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشى مەزگىلىدە، ياپونىيە ھەربىي ھۆكۈمىتى ئىسلام دىنى ۋە مۇسۇلمانلارنى تەتقىق قىلىدىغان مۇناسىۋەتلىك تەتقىقات مەركەزلىرى ۋە ھەر خىل تەشكىلاتلارنى قۇردى. تەكشۈرۈشلەرگە ئاساسلانغاندا، بۇ ۋاقىتتا نەشر قىلىنغان ئىسلام دىنىغا دائىر ھەر خىل كىتاب ۋە ژۇرنال 100خىلدىن ئاشقان. ئەمما بۇ تەشكىلات ۋە تەتقىقات مەركەزلىرىگە مۇسۇلمانلار رەھبەرلىك قىلمىغان، ئۇنىڭ مەقسىتىمۇ ئىسلام دىنىنى تارقىتىش بولماستىن، ئۆزى ئىگەللىگەن جۇڭگو ۋە شەرقىي جەنۇبىي ئاسىيا رايوندىكى ئىسلام دىنى ۋە مۇسۇلمانلارغا مۇناسىۋەتلىك ساۋاتلاردىن ياپون قوشۇنلىرىنى ۋاقىپلاندۇرۇشنىلا مەقسەت قىلغانىدى. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ

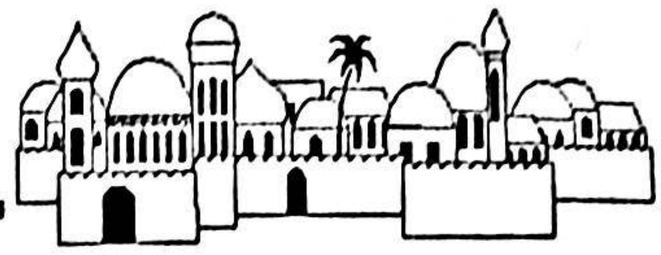

1945 ـ يىلى ئۇرۇشنىڭ ئاياقلىششى بىلەن بۇ تەشكىلات ۋە تەتقىقات مەزكەزلىرىمۇ يوقالدى.

1973 ـ يىلى پارتلىغان نېفىت كرىزىسى ۋە ئەرەب دۇنياسىنىڭ گۇللىنىشى نەتىجىسىدە ياپونىيىدە بىر قېتىم ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىش قىزغىنلىقى كۆتۈرۈلدى. ياپونىيە ھۆكۈمىتى ئەرەب ئەللىرىنىڭ ياپون ئىقتىسادىدىكى ئورنىنىڭ مۇھىملىقىنى ھېس قىلىش بىلەن بىرگە، يەنە ئۆزىنىڭ مۇسۇلمانلار دۇنياسى ئوراپ تۇرغان دۆلەت ئىكەنلىكىنى، يېقىنراق دۆلەتلەردىن مالايسىيا، ھىندونېزىيەقاتارلىقلار بارلىقىنى يىراقراق ئىسلام ئەللىرىنىڭ جەنۇبىي ئاسىيا، غەربىي ئاسىيا، ئوتتۇرا شەرق ۋە شىمالىي ئافرىقىدا ئىكەنلىكىنى، ئۇلارنىڭ نوپۇسىنىڭ ياپونىيە نوپۇسىدىن نەچچە ھەسسە كۆپلىكىنى، ياپونىيىنىڭ ئۇ جايلاردىكى بازارلارنى ئېچىشقا، بولۇپمۇ ئۇ جايلاردىكى نېفىتقا موھتاج ئىكەنلىكىنى، بۇ ئەللەرنىڭ ياپونىيىدىكى كۆچمەن ئاھالىسىنىڭ بىر ئىتتىپاقداش گەۋدە بولۇپ ياشاپ ئۆز ئانا ۋەتىنى بىلەن قويۇق مۇناسىۋەت قىلىپ كېلىۋاتقانلىقىنى تونۇپ يەتتى. شۇنىڭ بىلەن ياپونىيە تەشۋىقات ۋاستىلىرى ئىسلام دۇنياسىغا دىققەت نەزىرىنى تاشلاشقا باشلىدى. بولۇپمۇ مۇسۇلمانلارنىڭ كۇندىلىك تۇرمۇش مىزانلىرى توغرىسىدىكى خەۋەرلەر ئىسلام دىنىدىن قىلچە خەۋىرى بولمىغان ياپونلۇقلارنى مەككە مۇكەررەمەدىكى ھەج پائالىيىتىنىڭ ھەيۋەتلىك كۆرۈنۈشلىرىنى كۆرۈش، ئەزان ئاۋازى ۋە قۇرئان كەرىمنى قىرائەت قىلغان ئاۋازلارنى ئاڭلاش پۇرسىتىگە ئىگە قىلدى. كرىزىس مەزگىلىدە ئون مىڭلىغان ياپونلۇق ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلدى. مانا مۇشۇنداق تارىخىي شارائىتتا،

1974 ـ يىلىدىن باشلاپ توكيو شەھىرىدە "ياپونىيە ئىسلام مەركىزى"(بۇ مەركەز 1965 ـ يىلى قۇرۇلغان بولۇپ، ئۇ ۋاقىتتا "دۇنيا ئىسلام مەركىزى" دەپ ئاتالغان، 1974 ـ يىلى "ياپونىيە ئىسلام مەركىزى" دەپ ئۆزگەرتىلگەن) "ياپونىيە ئىسلام مەجلىسى"، "ئىسلام مەدەنىيەت جەمئىيىتى"، "ياپونىيە ئىسلام دوستلۇق بىرلەشمىسى"، "ياپونىيە ئىسلام توغرا يولغا يېتەكلەش جەمئىيىتى"، "ياپونىيە ئىسلام ئايالار جەمئىيىتى" قاتارلىق 13 ئىجتىمائىي تەشكىلات قۇرۇلدى. شۇنىڭ بىلەن بىرگە يەنە كيوتو، ئوساكا، ناگويا، يوكوھاما، كوبې، خىروسىما، توكۇشىما، كانازاۋا، سىندايې، خوككايدو قاتارلىق شەھەرلەردە ئارقا ـ ئارقىدىن ئىسلام دىنىغا دائىر ئىجتىمائىي تەشكىلاتلار قۇرۇلدى. ئۇندىن باشقا توكيو ئۇنىۋېرسىتېتى، ياپونىيە شەرقىي ئوكيان مەدەنىيەت خەزىنىسى، ئوتتۇرا ۋە يېقىن شەرق مەدەنىيەت تەتقىقات مەركىزىنىڭ كۇتۇبخانىلىرىدىمۇ ئىسلامغا دائىر تەتقىقات ئورۇنلىرى ۋە ماتېرىياللىرى بارلىققا كەلدى.

ياپونىيەدىكى مەسچىت قۇرۇلۇشى 1905 ـ يىلى باشلاندى. ئۆز ۋاقتىدىكى ياپونىيە ـ روسىيە ئۇرۇشىدا ئەسىرگە چۈشكەن روسىيە ئەسكەرلىرى ئىچىدە

نەچچە يۈز تاتار قاتارلىق مۇسۇلمان كىشىلەر بار بولۇپ، ئۇلارنى ئوساكا شەھىرىگە يېقىن بىر جايغا ئېلىپ كېلىپ ئورۇنلاشتۇرغانىدى. ئۇلار بىر يىلغا يەتمىگەن ۋاقىت ئىچىدە ئاددىيلا بىر نامازخانا ياسىدى. بۇ ياپونىيىدە مەسچىت سېلىشنىڭ باشلىنىشى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. ھازىر ياپونىيىدىكى 25چوڭ مەسچىت بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئىچىدە بىر قەدەر چوڭ، داڭلىق ھەم تارىخى ئۇزۇن مەسچىتلەردىن كوبىي مەسچىتى، توكيو مەسچىتى، ناگويا مەسچىتى، ئوساكا مەسچىتى قاتارلىقلار بار. 1917 - يىلى روسىيىدە ئىنقىلاپ پارتلىغاندا، روسىيىنىڭ قازان ئوبلاستىدىن قېچىپ چىققان تۈركىي مىللەتلىرىدىن بولغان مۇسۇلمانلار پاناھلىنىش ئۈچۈن مانجۇرىيە ئارقىلىق ياپونىيىگە كەلگەندى. ئۇلارنىڭ كۆپ قىسمى توكيودا ئولتۇراقلاشقان ھەمدە 1922 - يىلى مەھەللىۋى ئىسلام جەمئىيىتىنى قۇرغان. ئۇلار 1938 - يىلى قۇربان ئەلى ۋە ئابدۇلئەھەد ئىبراھىملارنىڭ يېتەكچىلىكى ھەم ئۆز ۋاقتىدىكى ياپونىيەنىڭ سىياسىي ۋە ئىقتىسادىي ساھەسىدىكى مۇناسىۋەتلىك ئەربابلارنىڭ قوللىشى بىلەن، مۇساپىرلارنىڭ تۇنجى مەسچىتى — ئەردب پاسوندىكى"توكيو مەسچىتى"نى سالغان. بۇ مەسچىت ئۇزۇن ۋاقىت رېمونت قىلىنمىغانلىقتىن 1984 - يىلى تاقۇېتىلگەن ۋە 1986 - يىلى چېقىۋېتىلگەن. "ياپونىيە مۇسۇلمانلار جەمئىيىتى"نىڭ تۇركىيە قاتارلىق دۆلەتلەردىن ئىئانە توپلىشى بىلەن، ئەسلىدىكى مەسچىتنىڭ ئورنىغا قايتا مەسچىت سېلىش قۇرۇلۇشى 1998 - يىلى 6 - ئاينىڭ 30 - كۈنى باشلىنىپ، 2000 - يىلى 6 - ئاينىڭ 30 - كۈنى تاماملىنىپ، داغدۇغىلىق مۇراسىم ئۆتكۈزۈلگەن. شۇنىڭ بىلەن توكيو مەسچىتىنىڭ ناماز ئوقۇش، ئۇچۇر ئالماشتۇرۇش ۋە ئوخشاش بولمىغان مەدەنىيەتلەرنىڭ ئۆزئارا مۇلاقات قىلىشىدەك مۇھىم رولى يەنە ئەسلىگە كەلدى. 1935 - يىلى كوبېدا تۇرۇۋاتقان ھىندىستانلىق مۇسۇلمان سودىگەرلەرمۇ بۇ شەھەردە كوبىي مەسچىتىنى قۇرغانىدى. بۇ مەسچىت تا ھازىرغىچە ئۆز رولىنى جارى قىلدۇرۇۋاتىدۇ. 1938 - يىلى ناگويا شەھىرىدىكى تۈركىيىلىك مۇھاجىرلارمۇ بىر مەسچىت سالغان بولۇپ، بۇ مەسچىت 1945 - يىلى ھاۋا ھۇجۇمىدا ۋەيران بولغان. 1977 - يىلى ياپونىيە مۇسۇلمانلىرى ئوساكا شەھىرىدە مەسچىت سالغان.

ئالدىنقى ئەسىر 20 - يىللىرىنىڭ باشلىرىدا ياپونىيىدىكى ئىسلام دىنىنى تەتقىق قىلىدىغان ئالىملار «قۇرئان كەرىم»نى ياپونچىغا تەرجىمە قىلىش ۋە نەشر قىلىش ئىشلىرىنى باشلىدى. ھازىر «قۇرئان كەرىم»نىڭ تۆت خىل ياپونچە تەرجىمە نۇسخىسى بار، بۇلارنىڭ بەزىسى ئىنگلىزچىدىن، بەزىسى ئەرەبچىدىن تەرجىمە قىلىنغان؛ بەزىسى قىسمەن تەرجىمە، بەزىسى تولۇق تەرجىمە؛ ئۇنىڭدىن باشقا شېئىرى شەكىلدە تەرجىمە قىلىنغان قىسمەن تەرجىمە نۇسخىسىمۇ بار.

بسم الله الرحمن الرحيم

السلام عليكم ورحمة الله وبركاته

ئىسلام ئالىي بىلىم يۇرتى ـــ ئەزھەر ئۇنىۋېرسىتېتى

ئادىل ھاجى كېرەم

ئەزھەر ئۇنىۋېرسىتېتى ئىسلام دۇنياسىدىكى ئەڭ قەدىمىي ئىسلام ئالىي دارۇلفۇنۇنى بولۇپ، ھازىرغا قەدەر مىڭ يىلدىن ئارتۇق تارىخقا ئىگە. مىڭ يىلدىن بۇيان، ئۇ "ئىسلام مەدەنىيىتىنىڭ قىبلىنامىسى" دېگەن شەرەپلىك نام بىلەن ئىسلام دۇنياسىدا شۆھرەت قازانغان، نۇرغۇنلىغان مۇسۇلمانلار ئەزھەرگە بېرىپ بىلىم تەھسىل قىلىشنى ناھايىتى شەرەپلىك دەپ بىلگەن، فاتىمىيلەر قوشۇنىنىڭ باش قوماندانى جەۋھەر سەقلىيە مىسىرنى فەتھى قىلىپ قاھىرە شەھرىنى بەرپا قىلغاندىن بېرى، ئەزھەر ئۇزۇنىڭ شانلىق نەتىجىلىرى بىلەن ئىسلام مەدەنىيىتىنى تارقىتىشتا زور رولىنى كۆرسىتىپ كەلمەكتە.

1. ئەزھەرنىڭ 19 ـ ئەسىردىن ئىلگىرىكى تارىخىي دەۋرلەردىكى تەلىم ـ تەربىيە ئەھۋالى

ئەزھەر مەسچىتى مىلادىيە 969 ـ يىلى بىنا قىلىنىشقا باشلىنىپ، مىلادىيە 972 ـ يىلى 6 ـ ئاينىڭ 22 ـ كۈنى رەسمىي تاماملانغان. رىۋايەت قىلىنىشىچە، بۇ مەسچىت پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قىزى بۇۋى فاتىمە زەھرانى خاتىرىلەش يۈزىسىدىن "ئەزھەر" دەپ ناملانغان. ئەزھەر مەسچىتى دەسلەپتە ھەم ئەمەل ـ ئىبادەت قىلىنىدىغان سورۇن، ھەم دىنىي ۋە پەننىي بىلىملەر تەھسىل قىلىنىدىغان ئىسلام ئالىي دارۇلفۇنۇنى، ھەم دۇنيانىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن كەلگەن ئالىم ـ ئۆلىمالار يىغىلىدىغان ۋە باشقا ئەللەرگە ئالىم ـ ئۆلىمالار ئەۋەتىلىدىغان ئالىي ئىلىم مەركىزى ئىدى، كېيىن ئەزھەر ئۇنىۋېرسىتېتى تەسىس قىلىنىپ، دىنىي ۋە پەننىي بىلىملەر ئۆتىلىدىغان ئىسلام بىلىم مەركىزىگە ئايلانغان. مىلادىيە 975 ـ يىلى فاتىمىيلەرنىڭ خەلىپىسى مۇئىز مىسىرغا ھاكىمدارلىق قىلىۋاتقان مەزگىلىدە، ئەزھەر مەسچىتىدە ھەر تۈرلۈك ئىلىملەر ئۆستىدە ھەلقە قۇرۇلۇپ لېكسىيەلەر سۆزلىنىدىغان بولغان. فاتىمىيلەر شىئە مەزھىپىگە مەنسۇپ بولغاچقا، ئەزھەر مەسچىتىدە ئەڭ ئاۋۋال شىئە مەزھىپىگە دائىر كىتابلاردىن دەرس سۆزلەنگەن، ئۆلىمالار تەكلىپ قىلىنىپ، ئۇلارغا قونالغۇ جاي ۋە تۇرمۇش راسخوتى ئاجرىتىپ بېرىلگەن، ئەھلى ئىلىملەر مەسچىتتە يىغىلىپ دىنىي بىلىملەر ئۆستىدە پىكىر ئالماشتۇرۇشقان، ئايالىلار ئۆچۈنمۇ مەخسۇس كۆرسىلار ئېچىلغان. خەلىفە ھاكىم بىئەمرىللاھنىڭ تەشەببۇسكارلىقى بىلەن مىلادىيە 1005 ـ يىلى ئەزھەردە دارۇلھىكمەت قۇرۇلۇپ

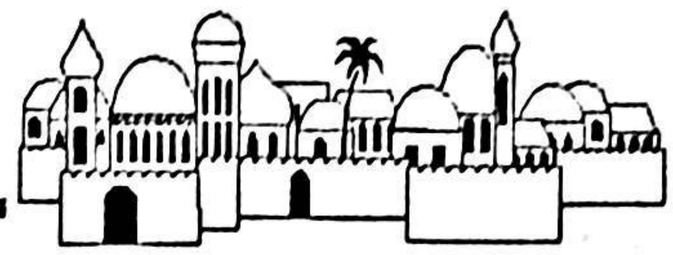

يالغۇز بىرتۇرلۇك مەزھەپنىڭ تەلىملىرىگە ئەمەل قىلىدىغان ئەھۋالغا ئاساسىي جەھەتتىن خاتىمە بېرىلگەن، نەتىجىدە فىقھىي ئىلىملەردىن باشقا ئىلىملەرنىڭ ئوقۇ ـ ئوقۇتۇش ئىشلىرىگە يېڭىچە شارائىت ھازىرلانغان، پەلسەپە، تىبابەتچىلىك ۋە ھېسابقا ئوخشاش ئەقلىي ۋە پەننىي بىلىملەرمۇ ئالىم ـ ئۆلىما ۋە تالىبلارنىڭ ئۆگىنىش قىزغىنلىقىغا مۇيەسسەر بولغان، مەۋلۇد بايرىمى، رەجەب، شەئبان ۋە رامىزان ئايلىرىدا چوڭ دائىرىدە دىنىي پائالىيەتلەر ئېلىپ بېرىلىدىغان بولغان.

فاتىمىلەر خانلىقى پارچىلىنىپ، ئەييۇبى خانلىقى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئەييۇبىيلار سۇننىي مەزھىپىگە مەنسۇپ بولغاچقا، سالاھۇددىن ئەييۇبى ئەزھەردە ئىسلاھات ئېلىپ بېرىپ، دىنىي پائالىيەت ۋە ئوقۇ ـ ئوقۇتۇش ئىشلىرىدا سۇننىي مەزھىپىنىڭ تەلىملىرىگە ئەمەل قىلىشنى، شىئە مەزھىپى ۋە ئۇنىڭ دىنىي مۇراسىملىرىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇشنى تەلەپ قىلغان.

مەملۇكىلەر ھاكىمىيەت تۇتقاندىن كېيىن، ئەزھەرنىڭ ئوقۇ ـ ئوقۇتۇش ئىشلىرى تېخىمۇ ئىلگىرى سۈرۈلگەن، ئەھلى ئىلىملەر ھۆرمەت ـ ئېھتىرامغا ۋە يۇقىرى مەرتىۋىگە تېخىمۇ مۇشەررەپ بولغان، شۇنىڭ بىلەن بىر مۇنچىلىغان ئەھلى ئىلىملەر، سالىھ مۆمىنلەر ۋە مۇتەسەۋۋىپلەر، سودىگەرلەر، سەنئەتكارلار ۋە خەتتاتلار ئەزھەرگە زىيارەتكە كېلىدىغان بولغان. مەملۇكىلەر سۇلتانلىرىنىڭ كۆڭۈل بۆلۈشى ئاستىدا، ئەزھەرنىڭ بەيتۇلمالىغا نۇرغۇن ۋەقىپە ۋە خەيرىيەت پۇللىرى يىغىلىپ ناھايىتى رونىق تاپقان. شەرقتە موڭغۇللارنىڭ بېسىمى، مەغرىپ ۋە ئاندولىسىيەدە مۇسۇلمان ھاكىمىيىتىنىڭ ئاجىزلىششى سەۋەبىدىن، بىر مۇنچىلىغان ئالىم ـ ئۆلىمالار ئۇ جايلاردا تۇرۇشقا ئىلاجسىز قېلىپ، مىسىرنى ئۆزلىرىنىڭ پاناھگاھى قىلغان، ئۇلارنىڭ مىلادىيە 14 ـ، 15 ـ ئەسىرلىرىدە مىسىرغا كېلىشى، ئەزھەرگە يۈكسەك گۈللىنىش ئېلىپ كەلگەن. بۇ مەزگىللەردە ئەزھەرگە كەلگەن مەشھۇر ئالىم ـ ئۆلىمالاردىن ئىبنى خەلدۇن، مۇھەممەد ئەلفاسى، ئەبۇل ئاببىاس ئەھمەد ئەلقەلقەشەندى، مەقرىزى، سەھاۋى، جالالۇددىن سۇيۇتى قاتارلىقلار بولغان. شۇ ۋاقىتلاردا ئەزھەردە «قۇرئان كەرىم» تىلاۋىتى، «قۇرئان كەرىم» ئىلىملىرى، فىقھە ئىلمى، ھەدىس، تەفسىر ۋە تىل ـ ئەدەبىيات بىلىملىرىنى ئوقۇ ـ ئوقۇتۇش، شۇنداقلا، ۋەز ـ تەبلىغ قىلىش پائالىيەتلىرى ناھايىتى رونىق تاپقان. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، تەبىئىي پەن ساھەسىدىمۇ زور تەرەققىياتلار بارلىققا كەلگەن. مەسىلەن: تىبابەتچىلىك، ئاسترونومىيە، جۇغراپىيە ۋە تارىخ ئىلىملىرى ئۇستىدە چوڭقۇر تەتقىقاتلار ئېلىپ بېرىلغان.

ئوسمانىيلار مىسىردا ھۆكۈم سۈرگەن دەۋرلەردە، ئەزھەر يەنىلا ئۆزىنىڭ بۇرچىغا ۋارىسلىق قىلىپ، ئۇنى تېخىمۇ يۇكسەلدۈرگەن، ئوسمانىيلار گەرچە تۈركىي تىلدا سۆزلىشىدىغان بولسىمۇ، لېكىن ئەزھەر ۋە مىسىر خەلقىنىڭ ئەرەب تىلى ۋە

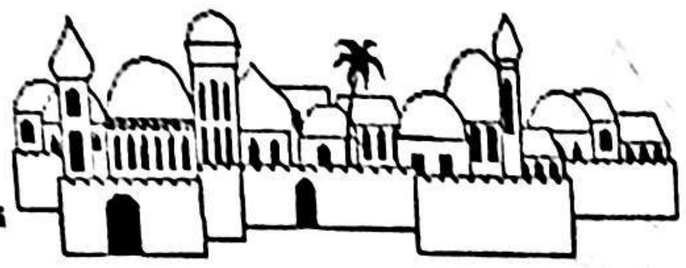

ئەدەبىياتىنى ساقلاپ قېلىشىغا ناھايىتى ئەھمىيەت بەرگەن، ئەزھەرنىڭ ئىلمىي رولىغا قول قويغان، ئىقتىسادىي كىرىمىگە ئارىلاشمىغان. ئۇلارنىڭ ئەزھەرگە ئېلىپ كەلگەن ئەڭ چوڭ يېڭىلىقى شۇكى، ئۇلار ئەزھەرنىڭ مۇتۇەر، مەشھۇر ئۇلىمالىرىغا ''شەيخۇل ئەزھەر''* دېگەن شەرەپلىك ئۇنۋاننى بەرگەن. شەيخۇل ئەزھەر تاللاشتا پۈتۈنلەي مىسىرلىق ئۆلىمالارنى ئاساس قىلغان ھەم تاللاش ھوقۇقىنى ئەزھەردىكى ئۆلىمالارنىڭ ئىختىيارىغا قويغان، كېيىن ''شەيخ'' دېگەن ئاتالغۇ بارغانسېرى كەڭ قوللىنىلىپ، ھەرقايسى پىرقە ـ مەزھەپتىكى دىنىي مۇھتەرەم زاتلارغا خاس ئاتالغۇ بولۇپ ئومۇملاشقان، ئۆلىمالار ئۆز ئىختىيارلىقى بىلەن دەرسلىك كىتاب تاللاپ دەرس ئۆتىدىغان بولغان، شۇ سەۋەپتىن بىر مۇنچىلىغان ئالىم ـ ئۆلىمالار، مۇدەررىسلەر ۋە تالىپلار ئىلىم تەھسىل قىلىش ئۈچۈن دۇنيانىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىن ئەزھەرگە كېلىش دولقۇنى يەنمۇ بىر قەدەم يۇكسەلگەن.

ئەزھەر ئۆز ۋاقتىدا ئوقۇشقا كەلگەن تالىپلارنى رابات(يەنى ھەر قايسى ئەللەردىن كەلگەن ئالىم ـ ئۆلىما ۋە تالىپلار ئۈچۈن ھازىرلانغان قونالغۇ جاي)غا ئورۇنلاشتۇراتتى، بۇ راباتلار باشقا ئەللەردىن كەلگەن ئوقۇرمەنلەرنىڭ خاتىرجەم تۇرمۇش كەچۈرۈشى ۋە يەرلىك خەلقلەر بىلەن بىرگە ياشىشىغا ھەم ئىلىم تەھسىل قىلىشىغا ناھايىتى ياخشى شارائىت ھازىرلاپ بەرگەنىدى. ئەزھەر ئەتراپىدىكى راباتلارنىڭ بىنا قىلىنىشىغا ئەھلى خەيرىنىڭ قىلغان ساخاۋەتلىك ياردىمى ۋە ئەزھەرنىڭ ئۆزىدە بولغان فوندى ناھايىتى مۇھىم رول ئوينىغان. ئوسمانىيلار بولسا بۇنى تېخىمۇ مۇكەممەللەشتۈرۈپ، دۇنيانىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن كەلگەن نەچچە مىڭلىغان تالىپلارنى 50كە يېقىن راباتقا بىرتۈتاش ئورۇنلاشتۇرۇپ، ئۇلارنىڭ ئەزھەردە ئىلىم تەھسىل قىلىشىغا ئىمكانىيەت يارىتىپ بەرگەن. بۇ راباتلارنىڭ بىر قىسمى مىسىرلىق تالىپلارغا خاس بولۇپ، مىسىرنىڭ جەنۇبىي تەرىپىدىن كەلگەن تالىپلارنىڭ تۇرۇشىغا تەييارلىنىپ، ''رۇۋاقۇل سائايىدە'' دەپ نام بېرىلگەن، رۇۋاقۇل شەنۇانىيە ۋە رۇۋاقۇل فەشەنىيە دېگەنگە ئوخشاش راباتلار بولسا مەلۇم بىر جايدىن كەلگەن تالىپلارنىڭ تۇرۇشىغا مەنسۇپ بولغان، ئۇندىن باشقا يەنە رۇۋاقۇل ھەنەفىيە ۋە ياكى رۇۋاقۇل ھەنابىلە دېگەندەك راباتلار ئايرىلىپ مەخسۇس فىقھىي مەزھەپتە ئوخشاش بولمىغان تالىپلارغا تەۋە قونالغۇ جاي قىلىنغان، شۇنداقلا ئەمما كىشىلەر ئۆچۈنمۇ ئايرىم رابات بىنا قىلىنغان. مىسىرنىڭ سىرتىدىن كەلگەن تالىپلارغا خاس بولغان راباتلار ئىچىدە

*شەيخۇل ئەزھەر(ئەزھەر شەيخى) ئەزھەر جامەسى، ئەزھەر ئۇنىۋېرسىتېتى ۋە ئەزھەر تەتقىقات ئىنىستىتۇتىدىن ئىبارەت ئۈچ ئورۇن ئالىي ھەيئىتىنىڭ دىنىي داھىيسىنىڭ ئالىي ۋەزىپە ئۇنۋانى بولۇپ، مۇئاۋىن زۇڭلى دەرىجىلىك. بۇ ۋەزىپىنى ئادەتتە دۆلەت باشلىقى تەيىنلەيدۇ ۋە ئىززەت ـ ئابرۇيلۇق، چوڭقۇر بىلىملىك باشقىلارنىڭ نەمۇنىسى ھېسابلىنىدىغان فەقىھ ـ ئۆلىمالار ئۆتەيدۇ.

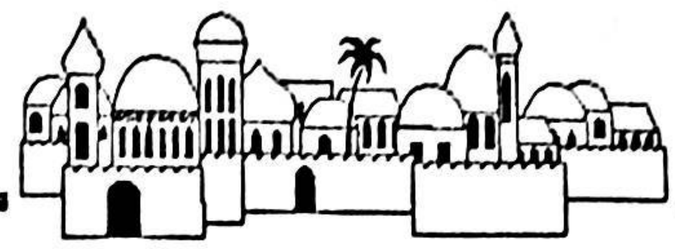

ئەك مەشھۇرلىرىدىن ئافرىقىدىن كەلگەنلەرگە، تۈركلەرگە، ھىندىستانلىقلارغا، شاملىقلارغا ۋە يەمەنلىكلەرگە مەنسۇپ بولغان راباتلار بولغان. تالىپلار ئاساسەن ئەھلى خەيرىنىڭ ئىقتىسادىي ياردىمىگە تايانغان، ئەزھەردە ھەر قايسى ئەللەرگە تەۋە راباتنىڭ تەسىس قىلىنىشى ئۇنىڭ ئىناۋىتىنى تېخىمۇ يۇقىرى كۆتەرگەن، تالىپلارنى راباتلارغا ئورۇنلاشتۇرۇشتەك تۈزۈم 1954 ـ يىلىغا كەلگەندە ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ئۇنىڭ ئورنىغا چەت ئەللىك تالىپلار يۇرتى دېگەن مەخسۇس بىر قونالغۇ يۇرتى بىنا قىلىنغان.

2. ئەزھەرنىڭ 19 ـ ئەسىردىن كېيىنكى تەلىم ـ تەربىيە ئەھۋالى

19 ـ ئەسىرگە كەلگەندە، مىسىردا ئىلمىي ئىسلاھات ھەرىكىتى باشلىنىدۇ، ئەزھەر بۇ ھەرىكەتنىڭ تەسىرى ئاستىدا، ھازىرقى زامان ئىلملىرىنى ئەزھەرنىڭ ئوقۇتۇش دەرسلىكىگە كىرگۈزۈشنىڭ زۆرۈرلىگىنى ھېس قىلىدۇ، بۇ جەھەتتە شەيخ رىفائىي تەھتاۋى ئىنتايىن چوڭ رول ئويناپدۇ. خۇدەيۋى ئىسمائىل پاشا زامانىدا ئەزھەرنىڭ شەيخى مۇھەممەد ئابباس مۇناسىۋەتلىك قانۇن ـ لايىھە تۈزۈپ چىقىرىدۇ، بۇ قانۇن ـ لايىھە بويىچە تالىپلار ئەزھەر شەيخى تەيىنلىگەن ئالتە كىشىلىك ھەيئەت ئالدىدا فىقھە، ئۇسۇل، تەۋھىد، ھەدىس، تەفسىر، نەھۋى ـ سەرفى، ئىلمىي بالاغەت، مەنتىق قاتارلىق دەرسلەردىن ئىمتىھان بېرىدۇ، شۇنداقلا ئىمتىھان ئارقىلىق قوبۇل قىلىش، دەرسلىك كىتابلارنى بېكىتىش تۈزۈمى يولغا قويۇلىدۇ. كېيىن ئىمام مۇھەممەد ئابدۇ بۇ ئاساستا ئەزھەرنىڭ شەيخلىرىنى قايىل قىلدۇرۇپ، 1895 ـ يىلىدا "ئەزھەر يېتەكچىلىك ھەيئىتى"نى قۇرىدۇ، بۇ ھەيئەت ئىسلام دىنىدىكى تۆت چوڭ فىقھە مەزھىپىگە ئايرىم ـ ئايرىم ۋەكىللىك قىلىدىغان مۆتىۋەر ئۆلىمالاردىن تەركىپ تاپىدۇ. ئىمام مۇھەممەد ئابدۇ يەنە زور تىرىشچانلىق كۆرسىتىپ، ئەزھەرنىڭ ئوقۇتۇش دەرسگە ماتېماتىكا، فىزىكا، جۇغراپىيە، تارىخ ۋە خەتتاتلىق قاتارلىق يېڭى دەرسلەرنى كىرگۈزىدۇ، مۇدەررىسلەرنىڭ مائاشى ئۆستۈرىلىدۇ، ئۇ يەنە تالىپ قوبۇل قىلىش تۈزۈمى، ئوقۇش مۇددىتى، يىللىق تەتىل، ئوقۇتۇش دەرسلىكى، ئوقۇش پۈتتۈرۈش گۇۋاھنامىسى، دۇنياۋى شاھادەت تارقىتىش قاتارلىق بىر يۈرۈش يېڭى بەلگىلىمىلەرنى چىقىرىدۇ. ئەلا ئوقۇغان تالىپلارغا ئوقۇش مۇكاپات پۇلى تارقىتىش يولى ئارقىلىق تالىپلارنىڭ تېخىمۇ بېرىلىپ ئىلىم تەھسىل قىلىشىنى رىغبەتلەندۈرىدۇ. 1928 ـ يىلى ئىمام مۇھەممەد ئابدۇنىڭ ئۇستازى ئىمام مۇھەممەد مۇستافا ئەلمەراغى ئەزھەرنىڭ شەيخى بولغاندا ئىسلاھات ئىشىكىنى تېخىمۇ ئېچىپ، ئۆلىمالارنى دىنىي ۋە پەننىي بىلىملەردە ئىجتىھاد قىلىشقا ئۈندەيدۇ. 1930 ـ يىلى ئىمام مۇھەممەد ئەل ئەھمەدى ئەلزاۋاھىرى ئەزھەرنىڭ شەيخى بولغاندا يەنە بىر يېڭى لايىھە چىقىرىپ، ئىسلام دىنى ئاساسلىرى، شەرىئەت

ۋە قانۇن، ئەرەب تىلى ۋە ئەدەبىياتى قاتارلىق كەسپىلەرنىڭ فاكۇلتېتلىرىنى قۇرىدۇ، شۇنداقلا، بۇ لايىھە بويىچە، ئەزھەردە يەنە باشقا فاكۇلتېتلارنىڭمۇ قۇرۇلۇشىغا ئىجازەت بېرىلىدۇ. 1961 ـ يىلىغا كەلگەندە، مىسىرنىڭ شۇ ۋاقىتتىكى زۇڭتۇڭى ئابدۇ ناسىر «ئەزھەرنى تەرەققىي قىلدۇرۇش توغرىسىدىكى 103 ـ نومۇرلۇق پەرمان»نى ئېلان قىلىپ ''ئەزھەر دۇنياۋىي ئىسلام دارۇلفۇنۇنى، ئۇ ئىسلام مىراسلىرىنى قوغداش، تەتقىق قىلىش ۋە تارقىتىش، شۇنداقلا ھەر مىللەت مۇسۇلمانلىرىغا خىزمەت قىلىش بۇرچىنى ئۈستىگە ئالغان، ئەرەب مەدەنىيىتىنى تارقىتىش، ئىسلام شەرئىتى، مەدەنىيىتى، ئەرەب تىلى ۋە ئەدەبىياتى، شۇنداقلا، «قۇرئان كەرىم» تەتقىقاتى ئىشلىرىدا ئىسلام ئەللىرى بىلەن بولغان ئالاقىنى كۈچەيتىشكە زور ئەھمىيەت بېرىدۇ'' دەپ چاقىرىق قىلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئەزھەرنىڭ پەقەت ئەرەب تىلى ۋە دىنىي بىلىملەردە تەلىم بېرىدىغان ئىلىم مەركىزى بولۇپلا قالماي، يەنە خەلقئارادىكى باشقا ئالىي مەكتەپلەرگە ئوخشاش تەبىئىي پەن بىلىملىرىنىمۇ ئوقۇتىدىغان ئالىي مەكتەپ بولۇشى كېرەكلىكىنى تەكىتلەيدۇ. شۇ ئاساستا، ئەزھەردە، مۇنداق بىر نەچچە پرىنسىپلار يولغا قويۇلىدۇ: ئەزھەر ئۇنىۋېرسىتېتى دۇنيانىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىكى مۇسۇلمان تالىپلارنىڭ كېلىپ ئوقۇشىنى ۋە بىلىم ئاشۇرۇشىنى قارشى ئېلىش؛ ئەزھەردە ئوقۇۋاتقان مۇسۇلمان تالىپلار بىر ـ بىرى بىلەن ئىناق ـ ئىتتىپاق بولۇش، ئىسلام ئەقىدىسىدە ئىخلاسمەن بولۇش؛ دىنىي ۋە پەننىي بىلىملەردىن تەلىم بېرىش ئارقىلىق مىسىر، ئىسلام ئەللىرى ۋە غەيرى ئىسلام ئەللىرىگە ياراملىق ئىلىم ئەھلىلىرىنى تەربىيىلەپ يېتىشتۇرۇپ بېرىش، ئىسلام مەدەنىيىتى ۋە ئەرەب تىلىنى تارقىتىش؛ دىنىي ۋە ئىلمىي تەتقىقاتتا دۇنيادىكى باشقا ئالىي مەكتەپلەر بىلەن ھەمكارلىشىپ ئىلىم ئالماشتۇرۇشنى تەشەببۇس قىلىش قاتارلىقلار. نەتىجىدە، ئەزھەردە يەنە بىناكارلىق، سانائەت، تېببابەت ۋە يېزا ئىگىلىك فاكۇلتېتلىرى تەسىس قىلىندۇ، شۇنىڭدەك قىزلار ئۈچۈن مەخسۇس فاكۇلتېتلارمۇ ئېچىلىدۇ. ئوقۇش پۈتتۈرۈش دىپلومىلىرى باكالاۋۇر، ماگىستىر ۋە دوكتور دەرىجىلىرىگە ئايرىلىدۇ. 1962ـــ1963 ـ يىللىرىدا ئىسلام دىنى ئاساسلىرى فاكۇلتېتىنىڭ ئوغۇللار ۋە قىزلار بۆلۈمى ئېچىلىدۇ. 1964 ـ يىلى يەنە دورىگەرلىك، سودا، چەت ئەل تىللىرى ۋە ئاخبارات فاكۇلتېتلىرىمۇ قۇرۇلىدۇ. ئەزھەر ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ئوقۇتۇش دائىرىسىنىڭ كېڭىيىشى بىلەن قاھىرەنىڭ مەدىنەتۇل ناسر دېگەن جايىغا يېڭىدىن ئوقۇتۇش بىنالىرى سېلىنىدۇ.

ئەزھەرنىڭ رەھبەرلىك ئورگىنى ئەزھەر ئالىي مەجلىسى بولۇپ، ئۇ ئەزھەر شەيخىنىڭ رىياسەتچىلىكىدە، ئەزھەرنىڭ مۇئاۋىن شەيخى، ئەزھەر ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ رەئىسى، ئىسلام تەتقىقات مەركىزىنىڭ رەئىسى قاتارلىق تۆت ئەزادىن، شۇنداقلا، مىسىرنىڭ دىنىي فوندى مىنىستىرلىكى، مائارىپ

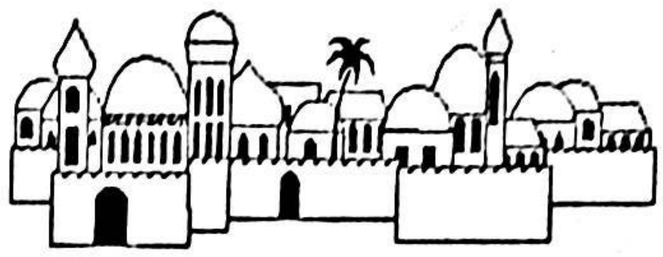

مىنىستىرلىكى ۋە ئەدلىيە مىنىستىرلىكىنىڭ مۇئاۋىن مىنىستىرلىرى، مەدەنىيەت ۋە چەت ئەللىك تالىپلارنى باشقۇرۇش تارمىقى، ئەزھەرگە قاراشلىق ئەزھەر ئوتتۇرا مەكتەپلىرىنىڭ رەئىسلىرى ۋە ئەزھەردىكى ئۇچ نەپەر مۇتىۋەر مۇدەررىس ۋەكىلىدىن تەركىپ تاپىدۇ. مەزكۇر ھەيئەتنىڭ ۋەزىپىسى: ”ئەزھەرنىڭ ئىسلام دىنى ئۇچۇن خىزمىتى قىلىش سىياسىتىنى بېكىتىش، ئەزھەرنىڭ ئىلمىي مۇھاكىمە تەتقىقاتلىرىنى بەلگىلەش، ئەزھەرنىڭ مەمۇرىيەت خىراجىتىنى تەستىقلاش، پەخرىي ئۇنۋان بېرىش ئىشلىرىنى تەنتقىق قىلىش“ قاتارلىقلاردىن ئىبارەت. ئەزھەرنىڭ ھازىرقى شەيخى دوكتۇر مۇھەممەد سەييىد تەنتاۋى، ئەزھەر ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ھازىرقى رەئىسى دوكتور ئەھمەد تەييىبدۇر.

ھازىر ئەزھەر ئۇنىۋېرسىتېتى دۇنيادىكى 100 مەشھۇر ئالىي مەكتەپنىڭ ئىچىدە 45 - ئورۇندا تۇرىدۇ، ئۇ پۈتۈن دۇنيادىكى ئالىي مەكتەپلەرنىڭ تەرەققىياتىدا ناھايىتى زور توھپە قوشقان، مەسىلەن، ھازىرقى زامان ئالىي مەكتەپلىرىدە يولغا قويۇلۇاتقان ئاسسىستېنت(يارەمچى ئوقۇتقۇچى)لىق تۇزۇمى 13 - ئەسىردىلا ئەزھەردە كەڭ قوللىنىلغان، ئەينى ۋاقىتتا بىر مۇتىۋەر ئۆلىما ئۆزىنىڭ گۇۋاھنامە ئالغان تالىپلىرىدىن بىر نەچچە نەپەرنى تاللاپ ئۇلارنى يارەمچى مۇدەررىس سۈپىتىدە ئوقۇ - ئوقۇتۇش ئىشلىرىغا سالاتتى، بۇ خىل ئوقۇ - ئوقۇتۇش تۇزۇمى ئەزھەردە تاكى ھازىرغا قەدەر يولغا قويۇلۇپ كەلمەكتە.

ئەزھەرنىڭ كۇتۇپخانىسىمۇ نۇرغۇن قىممەتلىك قولىيازما ئەسەرلەرنى ساقلاش بىلەن دۇنياغا تونۇلغان، بۇ قولىيازما ئەسەرلەرنىڭ مۇتلەق كۆپ سانىدىكىسى ئىسلام ئەسەرلىرى بولۇپ، ”شەرق ئىسلام مەدەنىيەت گۆھىرى“ دەپ شۆھرەت قازانغان. ھازىر بۇ كۇتۇپخانىدا تەخمىنەن بىر مىليونغا يېقىن ئەسەر ساقلانماقتا.

ئەزھەر ئۇنىۋېرسىتېتى ئۇنىۋېرسال ئۇنىۋېرسىتېت، ئۇنىڭدا 26 ئالىي تەتقىقات ئورگىنى بولۇپ، بۇلارنىڭ ئىچىدە تېبابەت، دورىگەرلىك، ئىقتىساد، ئىنژېنېرلىق ۋە يېزا ئىگىلىك قاتارلىق ئورگانلىرىمۇ بار، ھازىر مىسىردىكى ئەزھەر ئۇنىۋېرسىتېتىدا 43 ئوغۇل تالىپلار ئىنستىتۇتى، 18 قىز تالىپلار ئىنستىتۇتى بولۇپ، ھازىرغا قەدەر جەمئىي 61 ئىنستىتۇت تەسىس قىلىنغان. بۇ ئىنستىتۇتلار مىسىرنىڭ ھەرقايسى ئۆلكىلىرىگە جايلاشقان. ئەزھەردىكى ئىنستىتۇتلار ئىسلام ئاساسلىرى ئىنستىتۇتى، ئىسلام دەۋەت ئىنستىتۇتى، ئىسلام تەتقىقاتى ۋە ئەرەب تىلى ئىنستىتۇتى، شەرىئەت ۋە قانۇن ئىنستىتۇتى، تىل ۋە تەرجىمە ئىنستىتۇتى، مائارىپ ئىنستىتۇتى، سودا - تىجارەت ئىنستىتۇتى، يېزا - ئىگىلىك ئىنستىتۇتى، سانائەت ئىنستىتۇتى، تېبابەتچىلىك ئىنستىتۇتى ۋە دورىگەرلىك ئىنستىتۇتى قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

جەمئىيەتنىڭ ئۇزلۇكسىز تەرەققىي قىلىشىغا ئەگىشىپ، ئەزھەر ئىسلام

دۇنياسىغىلا ئەمەس، بەلكى پۈتۈن دۇنياغا ئۆز تەسىرىنى كۆرسىتىپ كەلمەكتە. ئەزھەرنىڭ خەلقئارادىكى تەسىرىنى مۇنداق بەش جەھەتتىن خۇلاسىلىغىلى بولىدۇ: بىرىنچىدىن، دۇنيانىڭ مۇتلەق كۆپ دۆلەتلىرىدە ئەزھەردە ئوقۇغان تالىپلار تېپىلىدۇ؛ ئىككىنچىدىن، ئەزھەرنىڭ ھەر دەرىجىلىك مەدرىسە ۋە ئىنستىتۇتلىرىدا ئوقۇۋاتقان تالىپلارنىڭ سانى دۇنيادا ئالدىنقى ئورۇندا تۇرىدۇ، مەسىلەن، «مىسىر دۆلىتى 2005 ـ يىللىق يىلنامىسى»دىكى سانلىق مەلۇماتلارغا قارىغاندا، ئەزھەر قۇرۇلغاندىن تارتىپ 2004ـــ2005 ـ يىلغىچە بولغان ئارىلىقتا ئەزھەردە تەلىم ئالغان(يەنى باشلانغۇچ، تولۇقسىز، تولۇق ئوتتۇرا، قۇرئان قىرائەت مەدرىسىسى ۋە ئىنستىتۇتلاردا تەلىم ئالغان) تالىپلارنىڭ سانى 205مىليون 9900دىن ئارتۇق بولغان، 2004ـــ 2005 ـ يىللىقىدا ئوقۇۋاتقان تالىپلارنىڭ سانى 101مىڭ 200 گە، بۇنىڭ ئىچىدە 75 دۆلەتتىن كەلگەن چەت ئەللىك تالىپلارنىڭ سانى 12مىڭغا يەتكەن، ئەزھەر سىستېمىسىدىكى مەكتەپ ـ مەدرىسىلەرنىڭ سانى 7100گە يەتكەن؛ ئۇچىنچىدىن، ئەزھەردە تۆت چوڭ فىقھە مەزھىپىنىڭ تەلىملىرى تەتقىق ۋە مۇھاكىمە قىلىنىدۇ، ھەرقايسى جايلاردىن كەلگەن تالىپلار ئۆزلىرىنىڭ ئەمەل قىلىۋاتقان فىقھىي مەزھىپىگە ئالاقىدار بولغان فىقھە كىتابتىن تەلىم ئېلىشقا رۇخسەت قىلىنىدۇ؛ تۆتىنچىدىن، ئەزھەرنىڭ نەزەر دائىرىسى ناھايىتى كەڭ بولۇپ، جەمئىيەتتە يېڭىدىن كۆرۈلۈۋاتقان مەسىلىلەر ۋە ئىلمىي قاراشلارغا قارىتا، «قۇرئان كەرىم» ۋە ھەدىس شەرىپلىرىنى ئاساس قىلىپ، ئىجتىھاد نەتىجىلىرىگە تايىنىپ، ئەستايىدىل تەتقىق قىلىپ، مۇسۇلمانلارغا توغرا يېتەكچىلىك يۆنىلىشىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ؛ بەشىنچىدىن، ئەزھەرنىڭ چەت ئەل تىلى ئىنستىتۇتىدا 2001 ـ يىلى خەنزۇ تىلى فاكۇلتېتى قۇرۇلغان، ھازىر ئۇنىڭدا تۆت سىنىپ بولۇپ، جەمئىي 200 نەپەر مىسىرلىق تالىپ خەنزۇ تىلى ئۆگىنىدۇ، بۇ ھال خەلقئارادىكى ھېچقانداق ئىسلام ئالىي دارۇلفۇنۇنىدا ئەزەلدىن كۆرۈلۈپ باقمىغان.

جۇڭگو مۇسۇلمانلىرىنىڭ ئەزھەرگە بېرىپ بىلىم تەھسىل قىلىشى ئاللىبۇرۇنلا باشلانغان. ھازىر ئەزھەردە ئوقۇۋاتقان جۇڭگولۇق تالىپلارنىڭ سانى 300دىن ئاشىدۇ. ئەزھەر ئۇنىۋېرسىتېتى ئىسلام دۇنياسىدىكى ئەڭ ئالىي دارۇلفۇنۇن بولۇش سۈپىتى بىلەن، ئىسلام مەدەنىيىتىنى تەتقىق قىلىش ۋە تارقىتىشتا كۆرىنەرلىك نەتىجىلەرنى قولغا كەلتۈرۈپ، ئىسلام دىنىنىڭ تىنچلىق، كەڭ قورساقلىق، ئوتتۇرا يول تۇتۇش، ھەققانىيلىقنى تەشەببۇس قىلىش، ئىككى ئالەملىك بەخت ـ سائادەت ئىزدەشنى تەرغىپ قىلىشتەك ئېسىل ئەنئەنىلىرىنى جارى قىلدۇرۇپ، ئىسلامىيەت ئۇچۇن ئۆچمەس تۆھپىلەرنى قوشۇپ كەلمەكتە.

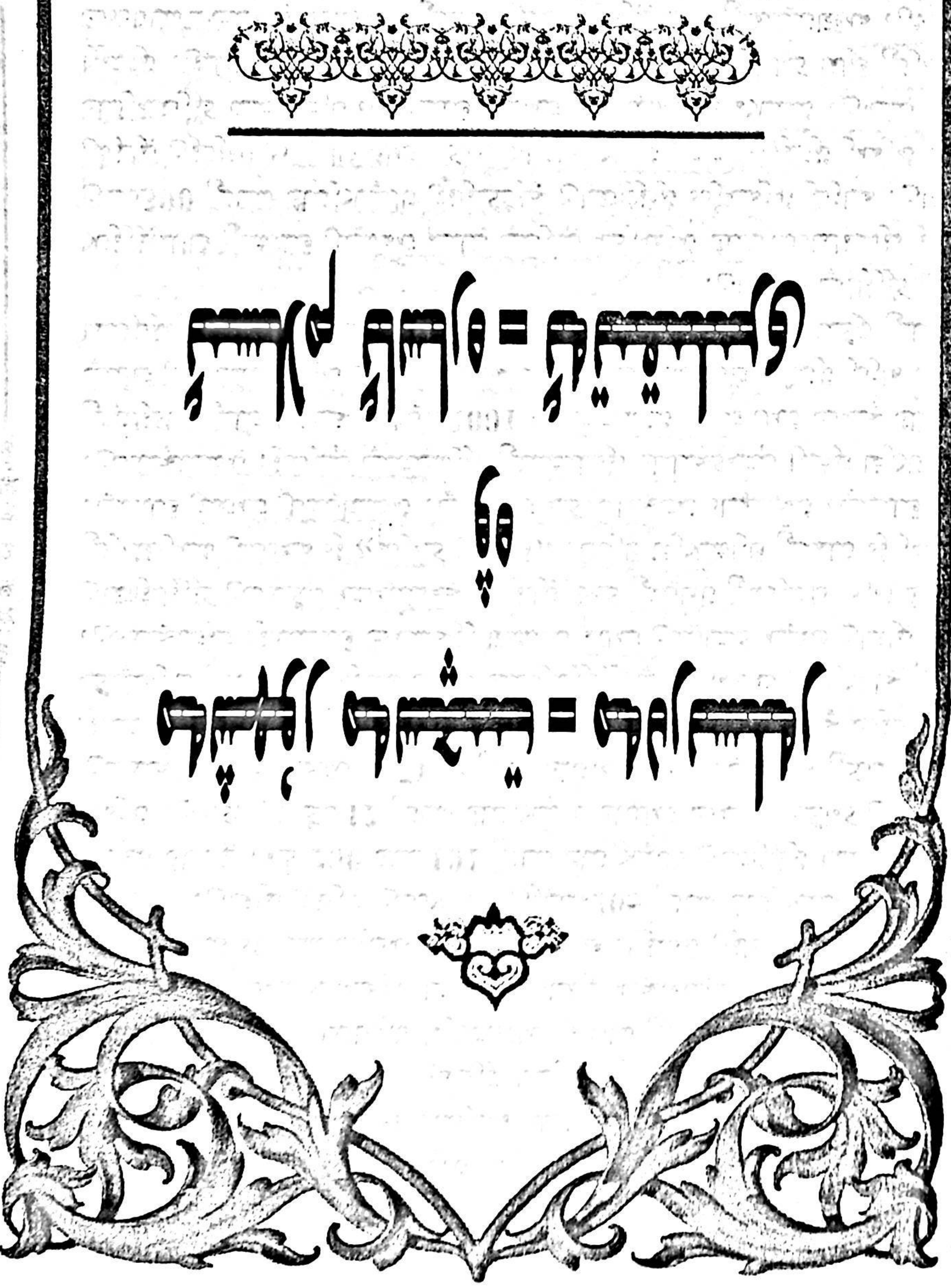

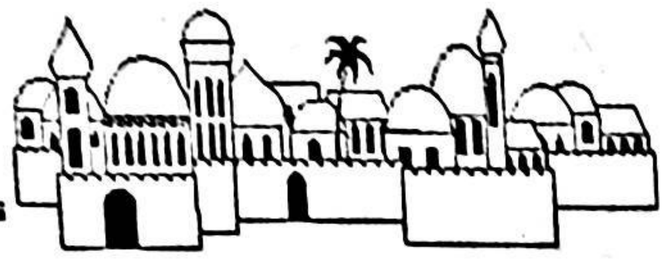

شنجاڭ تارىخىدىكى تۇنجى مەسچىت

ما پىنيەن

مىلادىيە 622 ـ يىلى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مەدىنە مۇنەۋۋەرەدە ئىسلام دىنى تارىخىدىكى تۇنجى مەسچىت ــ مەسچىدىي قۇببەنى سالدۇرغانىدى. مانا شۇنىڭدىن ئېتىبارەن مەسچىت مۇسۇلمانلار نامىز ئوقۇيدىغان ۋە دىنىي پائالىيەت ئېلىپ بارىدىغان سورۇنغا ئايلاندى. ئىسلام دىنىنىڭ تارقىلىشىغا ئەگىشىپ، دۇنيانىڭ ھەر قايسى جايلىرىدا، ئومۇمەن مۇسۇلمانلار ياشاپ تۇرىكچىلىك قىلىۋاتقان جايلارنىڭ ھەممىسىدە مەسچىتلەرنى ئۇچراتقىلى بولىدۇ.

ئىسلام دىنىنىڭ شىنجاڭغا تارقىلىپ كىرگىنىگە مىڭ يىلدىن ئاشتى، مەسچىتنىڭ شىنجاڭدا پەيدا بولۇشى بىلەن ئىسلام دىنىنىڭ شىنجاڭغا تارقىلىپ كىرىشى ئاساسىي جەھەتتىن بىر مەزگىلگە توغرا كېلىدۇ. شىنجاڭدا ئەڭ بالدۇر سېلىنغان مەسچىتكە مىڭ يىلدىن ئاشتى. نۆۋەتتە شىنجاڭدىكى ئەڭ قەدىمىي مەسچىت قەشقەردىكى ھېيتگاھ جامەسى بولۇپ، مىلادى 15 ـ ئەسىردە سېلىنغان. روشەنكى، ھېيتگاھ جامەسى ھازىرقى زامانداشقى ئەڭ قەدىمىي مەسچىت ھېسابلىنىدۇ. ئەمما بۇ مەسچىت ئىسلام دىنى شىنجاڭغا كىرگەن چاغدىكى مەسچىت ھېسابلانمايدۇ، ئەلۋەتتە شىنجاڭ تارىخىدىكى تۇنجى مەسچىتمۇ ھېسابلانمايدۇ. ئۇنداقتا، شىنجاڭ تارىخىدىكى ئەڭ بالدۇر سېلىنغان مەسچىت قايسى؟ ئۇنى كىم، قايسى ۋاقىتتا، قەيەرگە سالدۇرغان؟ بۇ مەسچىت چوقۇم ئىسلام دىنىنىڭ شىنجاڭغا تارقىلىپ كىرگەن ۋاقىتنى دەللىلەپ بېرەلەيدىغان شاھىت بولىدىغانلىقى ئۈچۈن، مەن شىنجاڭ ئىسلام دىنى تارىخىنى يېزىشقا تۇتۇش قىلغان چاغلىرىمدا بۇ مەسىلىگە بەك باش قاتۇرغانىدىم. بىر قانچە يىللار تىرىشىش ئارقىلىق تەلىيىم ئوڭدىن كېلىپ بۇ مەسىلىگە ئاخىر جاۋاب تاپتىم.

13 ـ ئەسىردە ئۆتكەن ئاتاقلىق ئۇيغۇر ئالىمى جامال قارشى قەشقەرىيە خان جەمەتى كۈتۈپخانىسىدىن تاپقان 11 ـ ئەسىردە ياشىغان ئاتاقلىق ئەرەب لۇغەتشۇناسىنىڭ ئەسىرى «سۇخھاھ»نىڭ قول يازما نۇسخىسىغا ئاساسەن، پارسچە ئىزاھلىق لۇغەت ــ «سۇررااھ لۇغتى»نى تەرجىمە قىلىپ تۇزۇپ چىقىدۇ. كېيىنكى بىر مەزگىلگە كەلگەندە قەشقەردىكى دىنىي ساھە زاتلىرىنىڭ تەكلىپىگە ئاساسەن «‹سۇررااھ لۇغتى›نىڭ تولۇقلىمىسى»نى يېزىپ چىقىدۇ. «تولۇقلىما»نىڭ مەزمۇنىغا شىنجاڭ ۋە ئوتتۇرا ئاسىيا تارىخىدىكى بەزى خاندانلىقلارنىڭ تارىخىدىن پارچىلار، جايلاردىكى داڭلىق دىنىي داھىيلار

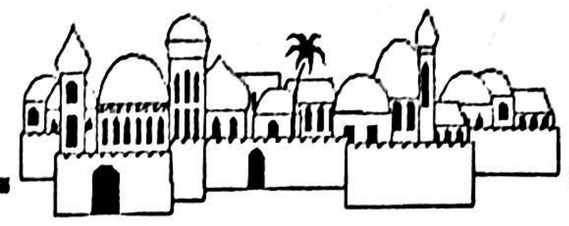

هەققدىكى رىۋايەتلەر، شۇنىڭدەك بىر قىسىم شەھەرلەرنىڭ يول، قۇرۇلۇش، ئۆرپ-ئادەت ۋە مەھسۇلاتلىرى قاتارلىقلار كىرگۈزۈلىدۇ. بۇ لۇغەتكە شىنجاڭدىكى تۇنجى مەسچىتنىڭ سېلىنىش جەريانىمۇ كىرگۈزۈلگەن بولۇپ، بۇ ھەقتە مۇنداق بىر قىزىقارلىق رىۋايەتمۇ سۆزلەنگەن:

9 - ئەسىرنىڭ ئاخىرقى مەزگىللىرىدە بۇگۇنكى ئوتتۇرا ئاسىيا ۋە شىنجاڭ تەۋەسىدە ئىككى كۈچلۈك ھاكىمىيەت باش كۆتۈرۈپ چىقىدۇ. بۇنىڭ بىرى بۇددا ۋە مانىي دىنىغا ئېتىقاد قىلىدىغان قاراخانىيلار خانلىقى، يەنە بىرى ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدىغان سامانىيلار سۇلالىسى بولۇپ، دەسلەپكى چاغلاردا بۇ ئىككى تەرەپ ھۆكۈمرانلىرى ئوتتۇرىسىدا خەت-ئالاقىلەر ئۈزۈلمەي، ئالاقە خېلى قويۇق بولىدۇ. كېيىنكى ۋاقىتلارغا كەلگەندە سامانىيلار سۇلالىسى بارغانچە كۈچىيىپ، قاراخانىيلار سۇلالىسىغا جىھاد نامى بىلەن توختىماي جەڭ ئېلان قىلىپ تۇرىدۇ، ئىككى تەرەپنىڭ مۇناسىۋىتىدە بارا-بارا يامانلىشىش كېلىپ چىقىدۇ. قاراخانىيلار خانلىقىنىڭ 3-ئەۋلاد خانى ئوغۇلچاق ھاكىمىيەت يۈرگۈزۈۋاتقان مەزگىللەرگە كەلگەندە، ئوغۇلچاق سامانىيلار سۇلالىسى بىلەن باردى-كەلدى ئالاقىسىنى ئۈزىدۇ ھەمدە پەرمان چۈشۈرۈپ، قاراخانىيلار خاندانلىقى تەۋەسىدە ئىسلام دىنىنى تارقىتىشنى، ئۆز پۇقرالىرىنىڭ ئىسلام دىنىنى قوبۇل قىلىشىنى قاتتىق چەكلەيدۇ. مىلادى 893-يىلى سامانىيلار سۇلالىسى قاراخانىيلار دۆلىتىگە يەنە بىر قېتىم جىھاد قىلىپ، قاراخانىيلار خانلىقىنىڭ 2-پايتەختى تالاس(ھازىرقى قازاقىستانىنىڭ جامبۇل شەھىرى)نى بېسىۋالىدۇ؛ ئوغۇلچاقنىڭ خوتۇنى ۋە 15 مىڭ لەشكەرنى ئەسىرگە چۈشۈرىدۇ ھەم بۇنىڭ ئىچىدىكى 10 مىڭ لەشكەرنى ئۆلتۈرۈۋېتىدۇ. ئوغۇلچاق پايتەختىنى قەشقەرگە يۆتكەشكە مەجبۇر بولىدۇ. ئۇزاق ئۆتمەي سامانىيلار پادىشاھلىقىدا ئىچكى ماجىرا يۈز بېرىدۇ، بۇ ئىچكى ماجىرادا مەغلۇبىيەتكە ئۇچرىغان شاھزادە ناسىر ئىبنى مەنسۇر(رىۋايەتلەردە تىلغا ئېلىنىدىغان ئەبۇ ناسىر سامانىينى كۆرسىتىدۇ) سودىگەر قىياپىتىگە كىرىۋېلىپ، قاراخانىيلار خانلىقىغا قېچىپ بېرىپ سىياسىي پاناھلىق تىلەيدۇ. ئىسلام دىنىغا ئەزەلدىن ئۆچمەنلىك بىلەن قاراپ كەلگەن ئوغۇلچاق سامانىيلار پادىشاھلىقىنىڭ ئىچكى ماجىراسىدىن پايدىلىنىپ بۇ كونا رەقىبىنى ئاجىزلاشتۇرۇش ۋە ئۇنىڭغا زەربە بېرىش ئۈچۈن، بۇ مۇسۇلمان شاھزادىنى كاتتا زىياپەتلەر بىلەن كۈتۈۋالىدۇ ھەمدە ئۇنىڭغا:"سىز بۇ يەرنى ئۆز ئۆيىڭىزدەك بىلىڭ، ئىنىڭىز سىزگە رەھىمسىزلىك قىلغان بولسا، مەن سىزگە دوستلارچە مۇئامىلە قىلىمەن" دەيدۇ. ئوغۇلچاق ئۇنى ئاتۇشنىڭ ئەمەلدارلىقىغا تەينىلەيدۇ.

شاھزادە ئەبۇ ناسىر ئاتۇشنىڭ ئەمەلدارى بولغاندىن كېيىن، ئاتۇش ئوتتۇرا ئاسىيا سودىگەرلىرى توپلىنىدىغان جايغا ئايلىنىدۇ، كارۋانلار بۇخارا ۋە

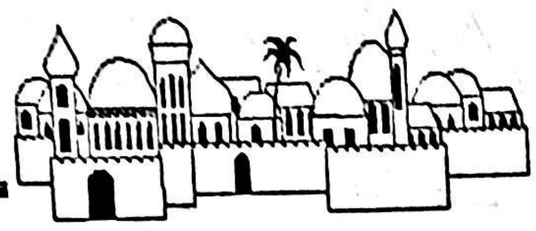

سەمەرقەنتلەردىن بۇ يەرگە كۈندىلىك بۇيۇملار ۋە رەخت ـ گەزماللارنى توپ ـ توپى بىلەن ئەپكېلىپ توشقۇزىۋېتىدۇ. بۇ مۇسۇلمان سودىگەرلەر ئاتۇشقا سودا بۇيۇملىرىنى ئەپكېلىپلا قالماي، بەلكى ئىسلام دىنىنىڭ تەسىرىنىمۇ ئېلىپ كېلىدۇ. شاھزادە ئەبۇ ناسىر ۋە مۇسۇلمان سودىگەرلەر نامار ئوقۇش ئۈچۈن ئاتۇشقا بىر مەسچىت سېلىشنى تەقەززالىق بىلەن كۈتىدۇ. بۇ نىيەتنى ئەملگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن، شاھزادە ئەبۇ ناسىر ئوغۇلچاققا ئۇ ياخشى كۆرىدىغان تاۋار ـ دۇردۇندىن تىكىلگەن كىيىم ـ كېچەك، قۇم شېكەر قاتارلىق نەرسىلەرنى سۇۋغات سۈپىتىدە پات ـ پات ئەۋەتىپ تۇرىدۇ ۋە ئۇنىڭغا كۈچىنىڭ باربچە ياخشىچاق بولىدۇ، شاھزادە ئەبۇ ناسىر ئاخىر ئوغۇلچاقنىڭ ئىشەنچىسىگە ئېرىشىدۇ. شۇنىڭ بىلەن شاھزادە ئەبۇ ناسىر پۇرسەتنى غەنىمەت بىلىپ، بىر مەسچىت سېلىپ ئاللاھقا ئىبادەت قىلىش مەقسىتىدە ئوغۇلچاقتىن بىر پارچە كالا تېرىسى چوڭلۇقىدىكى يەرنى بېرىشنى تەلەپ قىلىدۇ. ئوغۇلچاق ئۇنىڭ تەلىپىگە ماقۇل بولىدۇ ۋە ئۇنىڭغا:"ساڭا قايسى يەر لازىم بولسا شۇ يەرنى لازىم قىلىۋەر" دەيدۇ. شۇنىڭ بىلەن شاھزادە ئەبۇ ناسىر ئۆزىنىڭ "كالا تېرىسى پىلانى"نى ئىشقا ئاشۇرۇشقا كىرىشىپ كېتىدۇ. ئۇ بىر كالىنى سويۇپ، ئۇنىڭ تېرىسىنى ئىنچىكە تىلىپ بىر ـ بىرىگە ئۇلاپ ئۇزۇن تانا ياسايدۇ ۋە بۇ تانا بىلەن ئاتۇشتىكى ياخشى بىر پارچە يەرنى تام سالغاندەك ئوراپ كۆرۈپ، شۇ جايغا بىر مەسچىت سالدۇرىدۇ. ئوغۇلچاق بۇ ئىشتا ئۆزىنىڭ ئالدانغانلىقىنى بىلگەن بولسىمۇ، بىراق شاھزادە ئەبۇ ناسىرنىڭ ئەقىل ـ پاراسىتى ۋە غەيرىتىدىن ھەيران بولىدۇ. كېيىنكى ۋاقىتلارغا كەلگەندە بۇ يەردە ئوغۇلچاق ۋە قاراخانىيلار خانلىقىنىڭ تەقدىرىنى ئۆزگەرتىدىغان بىر ئىش يۈز بېرىدۇ: ئوغۇلچاقنىڭ جىيەن ئوغلى سۇتۇق بۇغراخان شاھزادە ئەبۇ ناسىرنىڭ نەسىھىتى بىلەن ئىمان ئېيتىپ مۇسۇلمان بولىدۇ ۋە ئاندىن ئوتتۇرا ئاسىيا مۇسۇلمانلىرىنىڭ قوللىشى ئارقىسىدا ئوردا سىياسىي ئۆزگىرىشى قىلىپ، ئوغۇلچاقنى ئاغدۇرۇپ تاشلايدۇ. شۇنىڭ بىلەن قاراخانىيلار خانلىقى مەملىكىتىمىز تارىخىدا تۇنجى يەرلىك ئىسلام ھاكىمىيىتى بولۇپ قالىدۇ.

شاھزادە ئەبۇ ناسىر"كالا تېرىسى پىلانى"نى ئىشقا سېلىپ سالدۇرغان بۇ مەسچىت شىنجاڭ تارىخىدىكى تۇنجى مەسچىت ھېسابلىنىدۇ. بۇ مەسچىت تاكى جامال قارشى ياشاۋاتقان دەۋرلەرگە كەلگەنگە قەدەر "ئاتۇش جامەسى" دەپ ئاتىلىپ، نامى تەرەپ ـ تەرەپلەرگە تارقالغاندى.

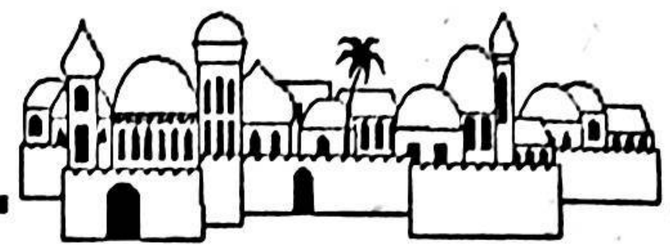

تۆت تەمىنىڭ سىرتقى يۈزى گۈللۈك خىش تىزما نەقىش بىلەن زىننەتلەنگەن، ئۈستى ئۈچبۇلۇڭلۇق ياغاچ لىم بىلەن يانتۇ ئۆگزىلىك، تۆز تورۇسلۇق قىلىپ يېپىلغان، ئوتتۇرىسىغا كىچىك مۇنار چىقىرىلغان. مۇنارنىڭ ئۈستىگە ھىلال ئاي بەلگىسى ئورنىتىلغان.

قەبرىگاھنىڭ كۆلىمى 196 كۋادرات مېتىر، ئۇزۇنلۇقى بىلەن كەڭلىكى 14 مېتىردىن، ئېگىزلىكى 5.85مېتىر، ئۈستى بىگىزسىمان، قاڭالتىر بىلەن قاپلانغان. سۈلتان سۇتۇق بۇغراخاننىڭ قەبرىسى قەبرىگاھنىڭ قاپ ئوتتۇرىسىدا بولۇپ، شىمالدىن جەنۇبقا ئۇزۇنلۇقى 3.20مېتىر، كەڭلىكى 2.32 مېتىر، ئېگىزلىكى 1.55 مېتىر، سىرتى ئاق گەچ بىلەن ئاقارتىلغان. قەبرە ئۈستىگە دۇخاۋا يوپۇق يېپىلغان، ئۈچ تەرىپىدە مىللىي پاسوندىكى تۆمۈر پەنجىرىلىك دېرىزە بار بولۇپ، دېرىزىنىڭ ئېگىزلىكى 2.83 مېتىر، كەڭلىكى 1.80 مېتىر، سىرتى نەقىشلەنگەن مىللىي پاسوندىكى تۆمۈر رىشاتكا بىلەن ئورالغان. قەبرىگاھ دېرىزە تەكچىسىگە چوڭ ـ كىچىكلىكى ئوخشاش بولمىغان بىر قانچە تاش قويۇپ قويۇلغان. سۈلتان سۇتۇق بۇغراخان مازىرىنىڭ شەرقىي شىمالىدا ئەبۇ ناسىر سامانىينىڭ چاسا شەكىللىك ياغاچ قۇرۇلمىلىق ئۈستى يېپىلغان مەقبەرىسى بار بولۇپ، ئۇزۇنلۇقى بىلەن كەڭلىكى 3.30 مېتىردىن، ئېگىزلىكى 3.70 مېتىر، كۆلىمى 11 كۋادرات مېتىر. سۈلتان سۇتۇق بۇغراخان قەبرىگاھنىڭ ئالدى تەرىپىگە مەسچىت، مەدرىس، ياتاق، مۇنچا قاتارلىق بىر يۈرۈش ئىمارەتلەر سېلىنغان.

مازاردىكى مەسچىت ئېگىز كۆتۈرۈلگەن سۇپا ئۈستىگە جايلاشقان. مەسچىتنىڭ قۇرۇلۇش كۆلىمى 1192 كۋادرات مېتىر، ئېگىزلىكى 7.43مېتىر، ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 10889 كۋادرات مېتىر بولۇپ، ئىچكىرى ـ تاشقىرى قىلىپ سېلىنغان. مەسچىتنىڭ ئىككى ئىشىكى، تۆت دېرىزىسى بار، ئىچىدە ئىككى رەت 12 تال تۈۋرۈكى بار، مەسچىتنىڭ شىمال، جەنۇب، شەرق تەرىپىدە ھەيۋەتلىك پېشايۋان بار بولۇپ، شىمال ۋە جەنۇبدىكى پېشايۋاندا ئىككى رەت يەتتە تال تۈۋرۈك، شەرقىدە ئۈچ تال تۈۋرۈك بار، پۈتۈن مەسچىتنىڭ تۈۋرۈكى 43 تال. مەسچىتنىڭ مېھراب ۋە چاسا تورۇسلىرى بىلەن پېشايۋان تورۇسلىرى خىلمۇ خىل كۆركەم، رەڭلىك سىزما نەقىشلەر بىلەن ناھايىتى چىرايلىق بېزەلگەن. مەسچىت توپا، خىش ۋە ياغاچ قۇرۇلمىلىق بولۇپ، ئەتراپى ياغاچ رىشاتكا بىلەن ئورالغان. ئۈنىڭ ياسىلىشى پۈختا، كۆركەم ۋە ئەتراپىدىكى مەنزىرىسى چىرايلىق بولۇپ، مەسچىت ئالدىدىكى سۇپىسۇزۇك كۆل ۋە ياپيېشىل بوستان تېرەكلەر ئۆزئارا قوشۇلۇپ، پۈتۈن مازارغا ھۆسن قوشۇپ ئىنتايىن گۈزەل مەنزىرە ھاسىل قىلىدۇ. شۇڭا بۇ مازار مەملىكەت ئىچى ـ سىرتىدىكى سایاھەتچىلەرنىڭ ماختىشىغا سازاۋەر بولۇپ كەلمەكتە. مازارنىڭ دەرۋازىسىدا 1993 ـ يىلى پۈتكەن 45 مېتىر

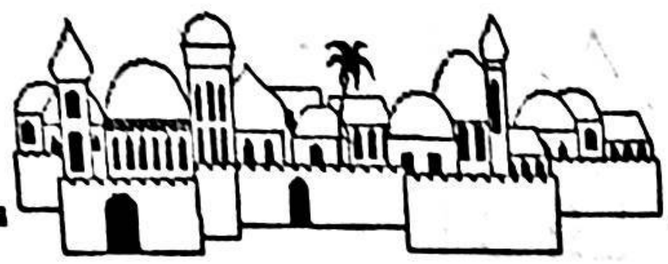

ئېگىزلىكتىكى ھەيۋەتلىك مۇنار بار. بۇ مازارغا تەۋە 12 مو باغ بار بولۇپ، بۇ باغدا ئەنجۈر، ئۈزۈم، شاپتۇل، ئامۇت، ئانار، بادام ۋە قارا ئۆرۈك قاتارلىق مېۋىلىك دەرەخلەر بار.

سۇلتان سۇتۇق بۇغراخاننىڭ ھازىرقى قەبرىگاھى ھۆكۈمەت ۋە شەخسلەرنىڭ ئىقتىساد چىقىرىشى بىلەن 1996 - يىلدىن باشلاپ يەنە قايتا ياسىلىشقا باشلاپ، قۇرۇلۇشى تاماملاندى. ئاساسىي قۇرۇلۇش بۇنىڭدىن مىڭ يىل ئىلگىرىكى ئەسلى كۆلەم ۋە ئۇسلۇب بويىچە ھەيۋەتلىك ۋە كۆركەم قىلىپ ياسالدى، ھازىر مازارغا تەۋە مەسچىتمۇ قايتا ياسالدى.

سۇلتان سۇتۇق بۇغراخان مازىرى 10 - ئەسىردە بىنا قىلىنغاندىن تارتىپ شىنجاڭنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىن كېلىدىغان كىشىلەرنىڭ زىيارەت قىلىدىغان جايى بولۇپ كەلمەكتە. ئۇ مەملىكىتىمىزنىڭ ئىچى - سىرتىغا داڭلىق سەيلىگاھ ۋە زىيارەتگاھ بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

سۇلتان سۇتۇق بۇغراخان مازىرى 1956 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن «ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك نۇقتىلىق مۇھاپىزەت قىلىنىدىغان مەدەنىيەت يادىكارلىق ئورنى» قىلىپ بېكىتىلگەن.

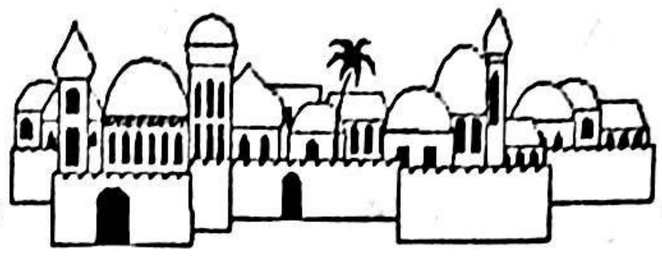

قەدىمكى مەدرىسە — قەشقەر ساقىيە مەدرىسى

ھۈسەنجان تۈرسۈن

ئىسلام دىنى ئۇيغۇرلار ئارىسىغا تارقالغاندىن كېيىن، بولۇپمۇ قاراخانىيلار سۇلالىسى ۋە سەئىدىيە خاندانلىقى دەۋرىدە قەشقەر قاتارلىق جايلاردا ئۆز دەۋرىگە مۇناسىپ ھالدا ناھايىتى ھەيۋەتلىك بىر تۈركۈم داڭلىق مەدرىسىلەر بارلىققا كېلىپ، قەشقەر ئىلىم جەھەتتە بۇخاراغا تەڭلىشىپ ”سانى بۇخارا“(ئىككىنچى بۇخارا) دېگەن نامغا ئىگە بولغاندى. ئەپسۇسكى، بۇ مەدرىسىلەرنىڭ كۆپىنچىسى دەۋرىمىزگە يېتىپ كېلەلمىدى. شۇنداقتىمۇ كېيىنكى چاغلارغىچە قەشقەرنىڭ ئۆزىدىلا خانلىق مەدرىسە، ساقىيە مەدرىسە، ۋاڭلىق مەدرىسە، تاجى ھېكىمبەگ مەدرىسە، ئۆمەر ھېكىمبەگ مەدرىسە، مەدرىسە كەرىمە دەپ ئاتالغان قازان مەدرىسىگە ئوخشاش ئونەكە مەدرىسە مىرمۇھەممەدى قازى كالان، ئابدۇقادىر قازى كالان، موللاخۇن قازى كالان، باھاۋۇدۇن مەخسۇم قاتارلىق مۇدەررىسىلەرنىڭ تىرىشچانلىقى ئارقىسىدا، كۆپلىگەن بىلىم ئەھلىلىرىنى يېتىشتۈرۈپ، شىنجاڭنىڭ ئىلىم ـ مەرىپىتىنى يۈكسەك ئورۇنغا كۆتۈرگەنىدى، ئىلگىرى چەت ئەللەرگە چىقىپ، رىيازەت چېكىپ ئوقۇپ كېلىدىغانلار ئەمدى قەشقەردىكى داڭلىق مەدرىسىلەردە ئوقۇپ، چەكسىز ھۆرمەتكە ئىگە بولغانىدى.

قەشقەر ساقىيە مەدرىسە يۇقىرىقى مەدرىسىلەردىن بىرقەدەر ئالاھىدە ئورۇنغا ئىگە بولغان قەدىمكى مەدرىسە ھېسابلىنىدۇ. ساقىيە مەدرىسە تارىختا مەشھۇر بولغان خانلىق مەدرىسەدىن قالسىلا بىرقەدەر ئالاھىدە ئورۇن تۇتقان مەدرىسە بولۇپ، خانلىق مەدرىسىنىڭ جەنۇبىغا جايلاشقان(ئىككى مەدرىسىنىڭ ئارىلىقى 300 مېتىر كېلىدۇ). ”ساقىيە“ بىلەن ”مەدرىس“ دېگەن بۇ ئىككى سۆز ئۇيغۇر تىلىدا ”سۇغارغۇچى“، ”ئوقۇتۇش ئورنى“ دېگەن مەنىگە ئىگە بولۇپ، ئۇلار ئورگانىك ھالدا بىرلەشتۈرۈلگەندە ”ئىلىم تەشنالىرىنىڭ ئۇسسۇزلۇقىنى قاندۇرغۇچى بىلىم يۇرتى“ دېگەن خاس مەزمۇننى ئىپادىلەيدۇ.

ساقىيە مەدرىسى مىلادى1630ـيىللىرى ئىجتىمائىي خەيرـساخاۋەتچى ئايال بەھرىگۈل بانۇنىڭ شەخسىي مەبلەغ سېلىشى بىلەن بىنا قىلىنغان(مىرزا ئابابەكرى دەۋرىدە ئوسمان بارلاس دېگەن كىشى تەرىپىدىن بىنا قىلىنغانلىقىمۇ مەلۇم). 1911ـيىلىغا كەلگەندە ئاتاقلىق ئۆلىما، كاتتا باي باھاۋۇدۇن مەخسۇم باشچىلىقىدا مەدرىسىنىڭ دەرۋازىسى، دەرۋازا تېمى، مەسچىتى يېڭىلانغاندىن تاشقىرى، پەلەمپەينىڭ ئىككى تەرىپىدىكى ھۇجرىلار ئىككى قەۋەتلىك قىلىپ ئۆزگەرتىلىپ ياسالغان. دەرۋازا يان تېمىغا ناھايىتى كۆركەم قىلىپ نەقىشلەنگەن ئىككى

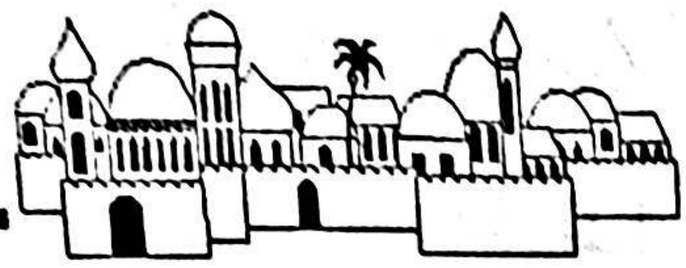

مسرا بېيت مەدرىسىنىڭ دەرۋازا تاملىرىنى كۆركەم قىلىپلا كۆرسىتىپ قالماستىن، بەلكى يەنە بىزنى مۇھىم دەلىل بىلەن تەمىن ئېتىدۇ، شۇنداقلا كىشىنى ھەقىقىي بەدىئىي زوق بىلەن قايىل قىلىدۇ:

سال تەئىمران راۋاق بىدان،
ئەۋەللەششۇغلۇ ئاخىرەش غۇفران.

(راۋاقنىڭ ياسالغان يىلىنى بىلگىن، ئەۋۋىلى ئەمگەك، ئاخىرى مەغپىرەت)

بۇ بېيىت چوڭقۇر مەنىگە ئىگە بولغاندىن سىرت، يەنە قۇرۇلۇشنىڭ ئۆزگىرىپ ياسالغان ۋاقتىدىنمۇ مەلۇمات بېرىدۇ. بىز بۇ بېيىتتىكى "شۇغلۇ" دېگەن سۆز بىلەن "غۇفران" دېگەن سۆزنى ئەبجەت ھېسابىدا ھېسابلاپ كۆرسەك، شۇغلۇ(1330)، غۇفران(1331)، بۇ دەل ھىجرىيە 1330—1331 ـ يىلى، مىلادىيە 1911 ـ يىلىدۇر.

ئۆز دەۋرىدە بىر مەدرىسىنىڭ نامى ئۇنىڭ مال ـ مۈلكى، مۇدەررىسلىرىنىڭ خىللىقى بىلەن، تالىپلارنىڭ ئاز ـ كۆپلۈكى بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولغاچ، بىز تۆۋەندىكى مەلۇماتلاردىن ساقىيە مەدرىسىنىڭ تارىخىي ئورنىنى بىلمۇالالايمىز. ئۆز ۋاقتىدا بۇ مەدرىسكە تەۋە 37 يۇرۇش قۇرۇلۇش بار بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە 56 ئېغىز ھۇجرا، توققۇز ئېغىز دەرسخانا، بىر مەسچىت بولغاندىن سىرت، يەنە ئۇنىڭ 500 مو تېرىلغۇ يېرى، ئالتە ئورۇندا ساراي، 16 ئېغىز دۇكان، ئون ئېغىز ئۆي، ناھايىتى چوڭ بولغان بىر باغ قاتارلىق ۋەخپە مۈلكى بولغان. بۇ مەدرىسىدە مۇدەررىسلەردىن جامال ئاخۇن خەلپىتىم، ئىسلام ھاجىم، نەسرىدىن مەخسۇم، ئابدۇمامۇت مەخسۇم، ئابدۇلباقى ئاخۇن خەلپىتىم، ياقۇپ ئاخۇن دامۇللام، مۇھەممەدخان مەخسۇم قاتارلىق كاتتا ئۆلىمالار بولغاچقا، خوتەن، ئاقسۇ، تۇرپان، قۇمۇل، ئالتاي، چۆچەك، ئىلى قاتارلىق جايلاردىن تالىپلار كېلىپ ئىلىم تەھسىل قىلغان. مەرىپەتپەرۋەر ئىسلاھاتچى، ئالىم ئابدۇقادىر دامۇللا ئىبنى ئابدۇۋارىس قەشقەرى توقام مەدرىسىدە مۇدەررىس بولغان مەزگىللىرىدە ساقىيە مەدرىسىگە كېلىپ كۆپلەپ ئىستىما(دەرس ئاڭلاش) قىلغان؛ قەشقەر ھېيتگاھ جامەسىنىڭ سابىق ئىمام ـ خاتىپى مەرھۇم قاسىم قارىي ھاجىم ياش ۋاقتىدا بۇ مەدرىستە ئوقۇغان. دېمەك، بۇ مەدرىستە ئوقۇپ چىققان تالىپلار شىنجاڭنىڭ ئىجتىمائىي مەدەنىيەت تارىخىدا زور تۆھپىلەرنى قوشۇپ، يېڭى مەدەنىيەتنىڭ تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈرگەن.

1991 ـ يىلىدىن باشلاپ، قەشقەر ۋىلايەتلىك ئىسلام جەمئىيىتىنىڭ باشقۇرىشىدا بۇ مەدرىسە ئورنىدا ۋىلايەتلىك دىنىي مەكتەپ تەسىس قىلىنىپ ئۇچ يىللىق بىر قانچە قارار تالىپ قوبۇل قىلىنىپ قەشقەر رايونىغا ياش دىنىي زاتلار تەربىيىلەپ چىقىلدى ھەم قىسقا مۇددەتلىك ۋەزىپىدىكى دىنىي زاتلار كۆرسى ئېچىلىپ دىنىي زاتلار تەربىيىلەندى.

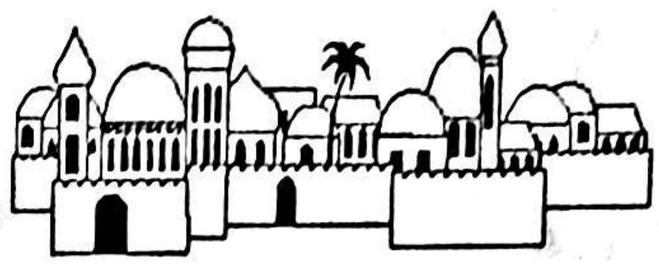

لۇكچۇن جاهاننامه مەدرىسه ۋە خانلىق مەدرىسه توغرىسىدا

شېرىپ خۇشتار

14 ـ ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرىدىن باشلاپ، تۈركىيان رايونىدا ئىسلام دىنى كەڭ تارقالغانىدى. شۇنىڭ بىلەن، جايلاردا مەسچىت ـ مەدرىس سىلسلە ئىسلام دىنىي شەرىپىنىڭ ئەنئەنىسى بولغان. بەزى ئاغزاكى ماتېرىياللارغا قارىغاندا، ئەينى يىللاردىكى قاراقوچۇ خانلىقىنىڭ ئەمرى ئاۋامسلىم[1] مەرىپەتپەرۋەر كىشى بولۇپ، كۆپلىگەن مەسچىت ـ مەدرىسە بىنا قىلدۇرغان. ئۇ، مىلادىيە 1549—1550 ـ يىللاردا ھەج قىلغان بولۇپ، ھەجدىن قايتىپ كەلگەندە، خاتىرجەم ھەج قىلغانلىقىنى قۇتلۇقلاپ، دەسلەپ لۇكچۇن ئوردىسىنىڭ شەرقىي شىمال تەرىپىگە بىر مەسچىت سالدۇرۇپ ئازنا جۇمە مەسچىتى دەپ ئاتىغان. كېيىن ھەرقايسى ئەللەرنىڭ مائارىپ تەرەققىياتىنى ئەسكە ئېلىپ، بىر بۆلۈك ئەھلى ئىلمى كىشىلەرنى بۇخارا ۋە قەشقەرگە ئەۋەتىپ ئىلىم تەھسىل قىلدۇرغان. تالىپلار يۇقىرى ئۇنۇۋان بىلەن مەدرىس پۈتتۈرۈپ كەلگەندىن كېيىن، ئەللامە ئۇنۇۋانىدىكى ئېلى ئەلەم ئاخۇنۇمغا مەدرىس سىلسلە يارلىقىنى بەرگەن، ئېلى ئەلەم ئاخۇنۇم خان يارلىقى بىلەن ئازنا مەسچىت ئەتراپىغا دەرسخانا، ھۇجرا سالدۇرۇپ، لۇكچۇن تارىخىدا تۇنجى ئالىي بىلىم يۇرتى — مەدرىسە بىنا قىلغان. بۇ مەدرىسە تەخمىنەن 1568 ـ يىلى پۈتۈپ ئوقۇش باشلانغان. ئوقۇش باشلاش مۇراسىمىدا بۇ مەدرىسكە "جاهاننامه مەدرىسه"دەپ نام بېرىلگەن، ئېلى ئەلەم ئاخۇنۇم جاهاننامه مەدرىسىنىڭ مۇدەررىسى بولغان.

مىلادىيە 1730 ـ يىللاردىن 1740 ـ يىللارغىچە جاهاننامه مەدرىسىدە ئوقۇغان ئاتاقلىق شائىر ئەخمەت خوجامنىياز(قىسۇرى)مۇ ئوقۇش پۈتتۈرگەندىن كېيىن، بۇ مەدرىسكە مۇدەررىس بولغان. تارىخىي بايانلارغا قارىغاندا، جاهاننامه مەدرىسە ئىسلامىيەتتىن كېيىنكى لۇكچۇن (پىچان ناھىيىسى)نىڭ بىردىنبىر ئالىي بىلىم يۇرتى بولغان.

1755 ـ يىلى(چىيەنلۇك20 ـ يىلى) چىڭ سۇلالىسى ئەسكەر چىقىرىپ جۇڭغارنى بېسىقتۇرغاندىن كېيىن، ئالتە شەھەر(قەشقەرىيە)گە يۇرۇش قىلىدۇ.

---

[1] تارىخىي ماتېرىياللاردا 1503 ـ يىلدىن 1547 ـ يىلغىچە شەرقىي شىنجاڭ(قارا شەھەردىن قۇمۇلغىچە)نىڭ ھۆكۈمرانى سۇلتان مەنسۇرخان(سۇلتان سەئىدخانىنىڭ ئاكىسى)ئىدى، دېيىلىدۇ.

شۇ يىللاردا چىك سۇلالىسى قوشۇنىنىڭ ھەربىي يۈرۈشىگە ماسلىشىپ خىزمەت كۆرسەتكەن ئىمىن خوجىغا 1763 - يىلى چىك سۇلالىسى "دەۋلەتجۇنۇاڭ" ئەمىلى بېرىدۇ. بۇنىڭ بىلەن ئىمىن خوجا "لۇكچۇن بەگلىكى"نىڭ ۋاڭى بولىدۇ. ئىمىن خوجا ۋاڭلىق مەنسىپىدە ئولتۇرغاندىن كېيىن، لۇكچۇن قەدىمىي ئوردىنىڭ شىمال تەرىپىگە(ئوردىغا ياناداش قىلىپ) مەدرىسە[1] سالدۇرۇپ، ئۇنىڭغا "لۇكچۇن بەگلىك(ۋاڭلىق) مەدرىسە" دەپ نام بېرىدۇ. بۇنىڭ ئورنى تەخمىنەن 30 مودىن ئارتۇقراق بولۇپ، ئۇنىڭ ئىمارەت قۇرۇلمىسى شەرقتىن غەربكە سوزۇلغان. ئۇنىڭ ئەگمە پەشتاقلىق دەرۋازىسى شەرقە قارىغان بولۇپ، دەرۋازىنىڭ شىمالى بىلەن جەنۇبدا 40 مېتىر ئېگىزلىكتە ئىككى مۇنارى بار. مەدرىسە ھويلىسىنىڭ شىمال ۋە جەنۇب تەرەپلىرىدە، ئۇچتىن ئالتە دەرسخانا بولۇپ، ئارىلىقتا كەگلىكى 150مېتىر ئەتراپىدىكى مەيدان بار، بۇ مەيداننىڭ غەربىي شىمالىدىن جەنۇبقا توغرىسىغا سېلىنغان خانىقا، خانىقانىڭ جەنۇبى بىلەن شىمالىدا 12دىن 24گۇمبەزلىك ھۇجرا بولغان[2]، خانىقا 80تۇۇرۇكلۇك پېشايۋان(لەمپە)دىن ئىبارەت بولۇپ، خانىقا بىلەن تۇتاش سېلىنغان 80مېتىر ئۇزۇنلۇقتا، 16مېتىر كەگلىكتە ئېگىز گۇمبەزلىك مەسچىت بولغان. ئېيتىشلارغا قارىغاندا، ئىمىن ۋاڭ سالدۇرغان مەزكۇر مەدرىسە كېيىنكى يىللاردا كۆپ قېتىم رېمونت قىلىنغان.

739

بۇ مەدرىسىگە ھەر يىلى پىچان، تۇرپان، توخسۇن، كورلا، ئۇرۇمچى، گۇچۇڭ، مورى ۋە قۇمۇل قاتارلىق جايلاردىن ئاز دېگەندىمۇ 1000دەك تالىپ كېلىپ ئىلىم تەھسىل قىلغان. مەدرىسىدە دىنىي دەرسلەردىن باشقا، ئەرەب تىلى، پارس تىلى، ئۇيغۇر تىلى، ئەدەبىيات، پارائىز(ھېساب) قاتارلىق دەرسلەر ئۆتۈلگەن.

ئەدەبىيات دەرسىدە ئابدۇراخمان جامى، ئەلىشىر نەۋائى، خوجا ھافىز، شەيخ سەئىدى، فۇزۇلى، نىزامى گەنجەۋى، فەرىددىن ئەتتار، قۇل خوجا ئەخمەت، شاھا مەشرەپ قاتارلىق مۇتەپەككۇر، يازغۇچى - شائىرلارنىڭ ئەسەرلىرى ئۆتۈلگەن.

---

[1] جاھاننامە مەدرىسە توغرىسىدىكى بايانداا، جاھاننامە مەدرىسە ئوردىنىڭ شەرقىي شىمال تەرىپىگە سېلىنغانىدى. ئىمىن خوجا سالدۇرغان لۇكچۇن بەگلىك مەدرىسە ئوردىنىڭ شىمالىغا سېلىنغان. بۇ بەگلىك مەدرىسە1957 - يىلىغىچە مەۋجۇت ئىدى. ئىمىن خوجا مەدرىسە سالدۇرغاندىن كېيىن، جاھاننامە مەدرىسە ئىز - دېرەكسىز قالغان. ئىمىن خوجا سالدۇرغان بەگلىك مەدرىسە جاھاننامە مەدرىسىنىڭ ئورنىغا سېلىنغانمۇ؟ ياكى رېمونت قىلىنىپ شۇنداق ئاتالغانمۇ؟ بۇنى بىلگۈچىلەر ئىسپاتلىسا.

[2] گۇمبەزلىك ھۇجرا قەشقەردىكى ئاپپاق خوجا(ھىدايىتۇللا ئىشان)مەسچىتىدىكى 40گۇمبەزدىن ئورنەك ئالغانمىش.

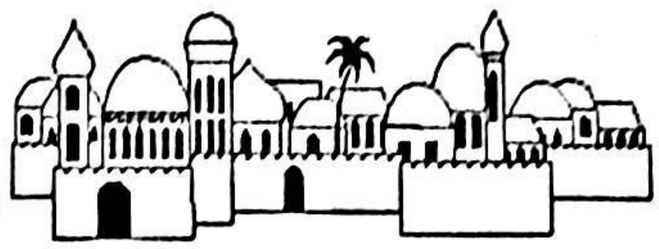

بۇ مەدرىسته ئەمىر ھەق ئابدۇللا، خوجامنىياز ئاخۇن، ئەخمەت ئەلەم ئاخۇن، ئىلى ئەلەم ئاخۇنۇم، ئۇۋەيت ئەلەم، ئىمران ئەلەم قاتارلىق بىزگە مەلۇم بولغان 20دىن ئارتۇق ئەھلى ئۆلىمالار مۇدەررىس بولغان.

بۇ مەدرىسنىڭ ۋەخپە يېرى 12بۆلۈم(720مو)بولۇپ، ھەر يىلى بۇ ۋەخپە يەردىن مەدرىسكە 400دادەن(بىر دادەن 400جىڭدىن ئارتۇق)دىن ئارتۇق ئاق-قارا ئاشلىق كىرىم قىلغان. بۇ كىرىم ئاشلىق شەرئىەت قائىدىسى بويىچە نىسبەتلەشتۈرۈلۈپ، مۇدەررىسلەرنىڭ ئىش ھەققى ئۈچۈن بىرىنچى دەرىجىگە 16دادەن، ئىككىنچى دەرىجىگە 12دادەن، ئۈچىنچى دەرىجىگە سەككىز دادەن، تۆتىنچى دەرىجىگە تۆت دادەندىن ئاشلىق بېرىلگەن. ئۇنىڭدىن باشقا، مۇتۇۋەللى، جارۇپكەش ھەققى ۋە كەمبەغەل تالىپلارنىڭ تاماق ھەققى قاتارلىق راسخوتلارمۇ مۇشۇ ۋەخپە ئاشلىقىدىن چىقىرىلغان.

بۇ مەدرىسىدە ئوقۇغانلارنىڭ كۆپىنچىسى بەگلىك دائىرىسىدىكى مەدرىسلەردە مۇدەررىس، دىنىي مەكتەپلەردە مولا-خەلىپەت، مەسچىتلەردە ئىمام-خاتىپ، ھاكىمىيەت ئورۇنلىرىدا ئوردا خەتتاتى، كاتىپ بولۇپ ئىشلىگەن. يەنە ئاز ساندىكى بەگزادىلەر ھاكىمبەگ، تەيجى، جاساق باشقۇرغۇچى، جۇنۇاڭلىقا ۋارىسلىق قىلغۇچى، ئىشىك ئاغا، ئايماق بېشى، مىڭ بېشى ۋە كۆك بېشى قاتارلىق خىزمەتلەرنى ئىشلىگەن. بۇ مەدرىسنىڭ تۇنجى تالىپى ئەخمەت خوجامنىياز(قىسۇرى) ئوقۇش پۈتتۈرۈپ مەدرىسگە مۇدەررىس بولغان. بەگلەردىن قەشقەرگە ھاكىمبەگ بولغان زوھۇرىدىن بەگ(ئىمىن خوجىنىڭ ئەۋرىسى) مۇشۇ مەدرىسىدە ئوقۇغان(زوھۇرىددىننىڭ ئاتىسى يەركەندە ئىشىك ئاغا بولغان مەھمۇت، ئۇنىڭ ئاتىسى نۇرمۇھەممەد، ئۇنىڭ ئاتىسى ئىمىن خوجا ئىدى).

فىرىدۇن ۋاڭ(بەگ)نىڭ ئوغلى مۇھەممەد سەئىدمۇ مۇشۇ بەگلىك مەدرىسىدە ئوقۇپ يەركەنگە ھاكىمبەگ بولغان. مۇھەممەد سەئىدنىڭ ئوغلى ئەفرىددىن مۇشۇ مەدرىسنى تۈگىتىپ، دەسلەپ لۈكچۈندە، كېيىن يەركەندە زوھۇرىددىن بەگنىڭ ئورنىغا ھاكىمبەگ بولغان. سۇلايمان ھاكىمبەگنىڭ ئەختەربەگ، مۇختەربەگ دېگەن باللىرىمۇ مۇشۇ مەدرىسىدە ئوقۇغان، بۇلاردىن ئەختەربەگ ئىلىدا ئەمەل تۇتقان، «دىۋان نىيازى»نىڭ ئاپتورى شائىر نىيازى، خەلق قىزىقچىسى مولا زەيدىن، جامائەت ئەربابى، ئىنقىلابىي شائىر نەمەت خەلىپەت، مەرىپەتپەرۋەر جامائەت ئەربابى تاھىربەگ قاتارلىقلارمۇ مۇشۇ مەدرىسىدە بىلىم ئالغان. بۇ مەدرىسە 1956-يىلى بۇزۇۋېتىلگەنگە قەدەر قەددىنى ساقلاپ كەلگەن.

1931-يىلدىكى قۇمۇل دېھقانلار قوزغىلىڭىنىڭ تەسىرىدە شىنجاڭدا

يېڭى ئۆزگىرىشلەر يۈز بەردى. 1933 - يىلدىكى ئاپرېل ئۆزگىرىشى بىلەن شىنجاڭدا يېڭى مەكتەپ ئېچىش دولقۇنى كۆتۈرۈلدى. 1933 - يىل 12 - ئايدا قەشقەردە تۇنجى بولۇپ ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى قۇرۇلدى. بۇ ئۇيۇشما يېڭى مەكتەپلەرنى باشقۇرۇشنى ئۇستىگە ئالغان بىر ئىجتىمائىي تەشكىلات ئىدى. ئۇيغۇر ئۇيۇشما قۇرۇلغاندىن كېيىن بۇنىڭغا ئۇرغۇن مەبلەغ لازىم بولاتتى. بۇ چاغدا قەشقەردە ھەربىي قوماندان بولۇپ تۇرغان مەھمۇت مۇھىتى(مەھمۇت سىجاڭ) ئوتتۇرىغا چىقىپ ئىسلاھ ماداريسى ۋە ماساجىد ھەيئىتى(مەدرىسە - مەسچىتلەرنى ئىسلاھ قىلىش ھەيئىتى) قۇرۇپ، قەشقەر تەۋەسىدىكى بارلىق ۋەخپىسى بار مەسچىت - مەدرىسىلەرنىڭ ۋە مازارلارنىڭ ۋەخپىسىنى ئۇيغۇر ئۇيۇشما ئىختىيارىغا ئۆتكۈزۈۋېلىپ، ئۇنىڭ بىلەن يېڭى مەكتەپ ئاچتى ۋە مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ ئومۇمىي راسخوتى فوندى قىلدى. قەشقەردە قۇرۇلغان بۇ "ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى"نىڭ ئىلغار تەجرىبىسى 1934 - يىلى ئۆلكە مەركىزى ئۇرۇمچىگە كېڭەيتىلىپ، ئۇرۇمچىدە ئابدۇراخمان ھاجىم، كېرىمخان ئەيسازادە ۋە تاھىربەگ(لۇكچۇنلۇك)لەرنىڭ يېتەكچىلىكىدە مەركىزى ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسى قۇرۇلغان ۋە بۇ تەجرىبە شىنجاڭدىكى ئون ۋىلايەت، 64 ناھىيىگە تەڭ كېڭەيتىلگەن. بۇ چاغدا لۇكچۇندىمۇ ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى قۇرۇلغان بولۇپ، بۇ ئۇيۇشما لۇكچۇندىكى بارلىق ۋەخپىلەرنى ئۆتكۈزۈۋېلىپ، بۇنىڭ بىلەن يېڭى مائارىپنى يولغا قويۇپ، يېڭى مەكتەپ ئاچقان. دەل شۇ چاغدا، بەگلىك مەدرىسىلەرنىڭ ۋەخپىسى ئۇيغۇر ئۇيۇشمىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلگەن. ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسى بۇ ۋەخپىدىن 1949 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە پايدىلىنىپ، 1950 - يىلى ۋەزىپىسىنى "ئىتتىپاق"قا ئۆتكۈزۈپ بەرگەن. 1953 - يىلى "ئىتتىپاق" ۋەزىپىسىنى تاماملىغاندىن كېيىن، پۈتۈن شىنجاڭدىكى جۇملىدىن لۇكچۇندىكى ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسىنىڭ ئىقتىسادى خەلق ھۆكۈمىتى ئىختىيارىدا بولدى.

دامكۇ پۇناق مەدرىسى

ئابدۇغېنى قۇربانىنىياز

1938 ـ يىلى چىرا ناھىيىسىدىكى دامكۇنىڭ پۇناق رايونى يېڭى ئۆستەڭ كەنتىلىك قاسىمھاجىم دېگەن كىشىنىڭ تەشەببۇسى ۋە مەبلەغ چىقىرىشى بىلەن قۇرۇلغان پۇناق مەدرىسى ئوقۇش شارائىتىنىڭ ياخشىلىقى، ئوقۇتۇش ئۇسۇلىنىڭ يېڭىلىقى، ئوقۇتۇش مەزمۇنىنىڭ كەڭ ۋە چوڭقۇرلۇقى بىلەن دامكۇ مائارىپىغا ئۆزگىچە ھۆسن قوشۇپ، مەدرىسە مائارىپىدا يۈكسەك چوققا ۋە نەمۇنە ياراتقان. پۇناق مەدرىسىنىڭ تەرەققىياتى مەرىپەتسۆيەر زات قاسىم ھاجىمدىن باشقا، مەكتەپ قۇرۇلۇشىنى لايىھىلىگەن، ئۆزى بۇاستە قول سېلىپ ئىشلىگەن مەشھۇر ئۆلىما، مۇدەررىس ئۇستاز مەرھۇم ئابدۇرەھمان قارىئاخۇنۇمنىڭ ئاققۇزغان قان ـ تەر، ئەجىر ـ مېھنىتىدىن ئايرىلالمايدۇ.

ئابدۇرەھمان قارىئاخۇنۇم ئاتاباي ئوغلى 1897 ـ يىلى ھازىرقى ئۆزبېكىستاننىڭ ئەنجان شەھىرىدە تۇغۇلغان. ئوقۇش يېشىغا توشا ـ توشمايلا مەدرىسكە كىرىپ ئوقۇپ، 12 يېشىدا مۇرەتتەب قارىلىق دەرىجىسىگە يەتكەن. ئۇ ئىلىم ئىزدەپ تاشكەنت، بۇخارا قاتارلىق جايلارغا بېرىپ ئىسلام دىنىغا مۇناسىۋەتلىك بىلىملىرىنى مۇكەممەللەشتۈرۈش بىلەن بىللە ئەرەب، پارس، رۇس، ئىنگلىز تىللىرىنى پۇختا ئۆگەنگەن. ئىلىم ۋە ئادالەت ئىزدەپ قەشقەرگە كېلىپ، خانلىق مەدرىسىدە بىر يىل ئوقۇغان. 1931 ـ يىلى 3 ـ ئايدا چىرىلىق ئابدۇقادىر ۋالىي ھەزرەت دېگەن كىشى بۇ ياش قارىمىنىڭ بىلىم دائىرىسىنىڭ كەڭلىكى، ئىخلاس ـ ئېتىقادىنىڭ مۇستەھكەملىكىگە قايىل بولۇپ، ئۇنى دۆڭ مەدرىسىگە مۇدەررىسلىككە تەكلىپ قىلغان. قارىم بىر يىل مىقدارى شۇ مەدرىسىدە تۇرۇپ چىرا تەۋەسىدىكى ئىمامىلارنى قىرائەت بويىچە مەخسۇس تەربىيىلىگەن. 1932 ـ يىلى 3 ـ ئايدىن 1934 ـ يىلى 9 ـ ئايغىچە كېرىيىگە بېرىپ، نىزامىدىن دامۇللام دېگەن كىشىدە ئوقۇغان. 1935 ـ يىلىنىڭ كېيىنكى يېرىمىدا دامكۇ پۇناقتىكى قاسىم ھاجىم دېگەن كىشى باشچىلىقىدىكى يۇرت چوڭلىرى پۇناقتا مەدرىسە ئېچىپ تالىپ تەربىيىلەشنى تەلەپ قىلغان ۋە قارىم تاللىغان جايىنى مەدرىسە سېلىشقا ئاجرىتىپ بەرگەن. مەرىپەتسۆيەر قاسىم ھاجىم بار تەئەللۇقاتىنى مەدرىسە سېلىشقا ئاجرىتىپ بەرگەندىن باشقا 118مو يېرىنى مەدرىسكە ۋەخپە قىلىپ بەرگەن. بۇ يەرنىڭ 30 موسى مەكتەپ قۇرۇلۇشىنى رېمونت قىلىشقا، 12 موسى قارىمنىڭ تەمناتى ئۈچۈن

بهربلگەن. جەددي تۆتۈش قىلىش ئارقىلىق، بىر يىلغا يەتمىگەن ۋاقىتتا مەدرىسە پۈتۈپ، 1938 - يىلى رەسمي ئوقۇش باشلىنىپ، دامىكۇ مەدەنىي هاياتى ئۈچۈن يېڭى بىر بەت ئاچقان.

ئابدۇرەھمان قارىئاخۇنۇم مەدرىسە قۇرۇلۇشىنى ئۆزى لايىھىلەپلا قالماي، ياغاچچىلىق، ئاقارتىش، نەققاشلىق ئىشلىرىنمۇ ئۆزى بۈاستە قول سېلىپ ئىشلىگەن. مەدرىسە چاسا شەكىللىك بولۇپ، ئوتتۇرىسىدا كۆل، كۆل ئەتراپى گۈللۈك، ئاندىن تال باراڭلىق هويلا، بىر - بىرىگە تۆتاش سېلىنغان چوڭ قارىيخانا، كىچىك قارىيخانا، قىزلار قارىيخانىسى(قىزلار قارىيخانىسى چوڭ - كىچىك قارىيخانىلارنىڭ كەينىگە سېلىنغان بولۇپ، ئوغۇللار بىلەن ئۆچراشمايدۇ)، 29 ئېغىز هۈجرا(هەر بىرىدە 14دىن تالىپ ياتاتتى)، مەسچىت، قارىئاخۇنۇمنىڭ ئۆيى، ئاشخانا قاتارلىقلاردىن تەشكىل تاپقان. قارىيخانىلار چوڭ، ئازادە، يورۇق بولۇپ، هەر بىرىگە ئىككىدىن دېرىزە ئورنىتىلغان. قارىيخانا ئوتتۇرىسىغا مۇنبەر قويۇلغان. تالىپلار رېھلى ئورنىغا قويۇلغان چوڭ ياغاچ ئورۇندۇق ئۈستىگە كىتاب قويۇپ ئوقۇيتتى. بورا ئۈستىگە سېلىنغان جايىنامازدا تاھارەت ئېلىپ ئولتۇراتتى. مەدرىسىدە قۇرئان، هەدىس، ئىلمي مەنتىق، فىقهى، تەجۋىد قاتارلىق دەرسلەر ئاساس قىلىپ ئۆتۈلەتتى. مەدرىسىنىڭ مەشغۇلاتى سائەت بويىچە ئۆلچەملىك، تەرتىپلىك ئېلىپ بېرىلاتتى. هەر كۈنلۈك مەشغۇلات ياز كۈنى نامازبامداتتىن، قىش كۈنلىرى سۈھۈر ۋاقتىدىن تارتىپ باشلىناتتى. نامازدىن كېيىن هەممەيلەن ساۋاقلىرىنى تەكرارلايتتى، خەلپەتلىرى ئالدىدا ساۋىقىدىن جاۋاب بېرەتتى، يەنە يېڭى ساۋاق ئالاتتى. خەلپەتلەر ۋە يۇقىرى سەۋىيىلىك تالىپلار قارىئاخۇنۇمدىن بۈاستە ساۋاق ئالاتتى. ساۋاق ۋاقتى ئۇچ سائەتتىن تۆت سائەتكىچە داۋاملىشاتتى. تاماقتا يېرىم سائەت قالغاندا هەر بىر هۈجرىدىكى نۆۋەتچى تالىپ ئالدىن چىقىپ چاي تەييارلايتتى، تازىلىق قىلاتتى. تاماق ۋاقتى بىر سائەت بولۇپ، هۈجرىلار بويىچە كوللېكتىپ غىزالىناتتى. تاماقتىن كېيىن، كۈنلۈك ساۋاقنى ئۆگىنىش باشلىناتتى. هەر سائەتتە بىر قېتىم دەم ئېلىش بولۇپ، بۇنىڭدا هويلىغا ئېسىلغان كاككۇك ئاۋازلىق سائەتنىڭ سىگنالى ئاساس قىلىناتتى، يازدا تالىپلار چۈشلۈك ئىككى سائەت مەجبۇرىي ئۇخلاشقا تەشكىللىنەتتى. چۈشتىن كېيىن ئۇلار بىر سائەت ئۆز ساۋاقلىرىنى تەكرارلىغاندىن باشقا چاغدا مۇشكۈلات(ماتېماتىكا)، ئىنشا (ئىلمي خەت) دەرسلىرىگە كوللېكتىپ قاتنىشاتتى، بۇ دەرسلەر تاكى هەر بىر تالىپ تولۇق بىلىپ، چىرايلىق خەت يازغىچە ئۆتۈلەتتى. ئەسىر نامىزىدىن كېيىن كەچلىك تاماقنا قويۇپ بېرىلەتتى. هۈجرىلار بويىچە تاماق ئېتىپ يېيىلەتتى. شامدىن خۈپتەنگىچە چىراغ يورۇقىدا ئىككى سائەت تەكرارلاش

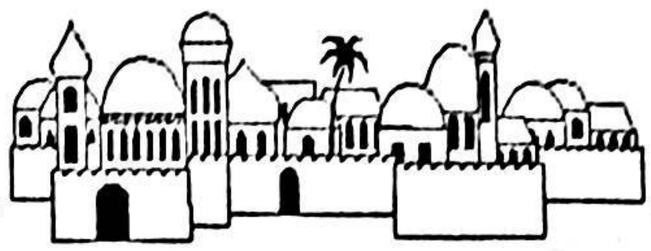

ئېلىپ بېرىلاتتى. كەچلىكى، ھۇجرىلاردا مۇشائىرە، تېپىشماق، ھېكايە ئېيتىشىش، غاز ئويۇنى، ھۆللەر ئويۇنى، چالماچاق، ئۇرۇشۇش ئويۇنلىرى ئىختىيارىي ئوينىلاتتى. ھەر قېتىملىق تەبلىغ ـ ئەھكام ۋاقتىدا ئىسلام دىنىغا دائىر بىلىملەر، بولۇپمۇ، شەيخ سەئدىنىڭ «گۈلىستان»، «بوستان» ئەسەرلىرىدىكى ئەخلاق قائىدىلىرى سۆزلەنگەندىن باشقا، قارىئاخۇنۇم ئۆزى يېزىپ چىققان «ئەدەپ ـ ئەخلاق قائىدىلىرى» ناملىق كىتابى تەشۋىق قىلىنىپ، تالىپلارنىڭ ھەربىرى قېلىپلاشتۇرۇلاتتى. تالىپلارنىڭ پۈتۈن يۈرت بويىچە ئۇيۇشتۇرۇلغان ئوغلاق تارتىشىش، چېلىشىش، نوروز، بارات كېچىسى، رامىزانغا چىقىش قاتارلىق پائالىيەتلىرى چەكلەنمىگەن. كۆكۈل ئازادىلىكى تەشەببۇس قىلىنغان. مۇشۇ ئاممىۋى پائالىيەتلەر ئىچىدە مەدرىسە تالىپلىرى ئۆچۈرغان لەگلەك دامىكۇ مەدەنىي ھاياتىدا ئۆزگىچە خاسلىقى بىلەن ئالاھىدە گەۋدىلىك ئىدى.

تالىپلارنىڭ ئۆگىنىش، تۇرمۇش، ئىشلەپچىقىرىش شارائىتى شۇ دەۋردىكى دامىكۇ مەدرىسىلىرى ئىچىدە ئالاھىدە پەرقلىق ئىدى. ھەر ھەپتىنىڭ دۈشەنبە، پەيشەنبە كۈنلىرى ئوقۇغۇچىلاردىن گۇرۇچ، ئۇن ـ ياغ يىغىلىپ كوللېكتىپ تاماق بېرىلەتتى. تاماقتىن ئاۋۋال قارىئاخۇنۇم تاماق ئېتىش قائىدىسىنى ۋە تەلەپلىرىنى سۆزلەپ ئۆزى تاماق ئېتىپ بېرەتتى. ئاندىن تالىپلار نۆۋەت بويىچە تاماق ئېتەتتى. ھەر قېتىملىق تاماق ئېتىش ماھارىتى باھالىناتتى. شۇنى ئەسكەرتىش زۆرۈركى، تالىپلار دەرسلىك ماتېرىياللىرىنى ئۆزلىرى ئېلىپ كەلگەندىن باشقا، ئۇلاردىن پەيشەنبىلىك ۋە باشقا ھەق ئېلىنمايتتى. تالىپلار دامىكۇ ۋە گۈلاخمانى مەركەز قىلغان ھالدا غەربتىن قاغىلىق، شەرقتىن چەرچەنگىچە بولغان جايلاردىن كەلگەن بولغاچقا، ئۇلارنىڭ تاماق مەسلىسى مەدرىسە قارىمىقىدىكى ۋەخپە يەر ھوسۇلى بىلەن ھەل قىلىنىپ ھەقسىز بېقىلاتتى. ياتاق، تاماق ئىشلىرىدا يىراقتىن كەلگەن تالىپلار بىلەن يېتىم ـ يېسىرلارغا ئالدىن ئېتىبار بېرىلەتتى، بولۇپمۇ كوللېكتىپ تاماق بېرىلىدىغان كۈنلەردە تاماققا قوشقان خۇرۇچى يوق دەپ ھەرگىز چەتكە قېقىلمايتتى. يىراقتىن كەلگەن يېتىم ـ يېسىر تالىپلار توي قىلىش يېشىغا يەتكەن بولسا مۇڭاپىق جايدىن تويىنى قىلىپ، ئۇلارغا ئولتۇراق جاي، يەر بۆلۈپ بېرىلىپ، تۇرمۇشى خاتىرجەم قىلىنىپ، ئوقۇشىنىڭ نورمال داۋاملىشىغا كاپالەتلىك قىلىناتتى.

ھەر يەكشەنبە كۈنى بەدەن تازىلىقى تەكشۈرۈلەتتى. تالىپلار خالىغان چاغدا ھەر بىر ھۇجرىدا پەردە تۇتۇپ ياسالغان مۇنچىدا يۇيۇناتتى، تىرناق، چاچ ـ ساقاللىرىنى ئالاتتى. ئەگەر مەسىلە كۆرۈلگەنلىرى بولسا دەرھال تۈزىتىشكە بۇيرۇلاتتى. پاكىزلىق ئىلىم ئۆگىنىشىنىڭ بىرىنچى شەرتى سۈپىتىدە چىڭ تۇتۇلاتتى. ھەر ھەپتىدە بىر قېتىم ياڭشى(پاتېفون) ئارقىلىق تەبلىغ ـ

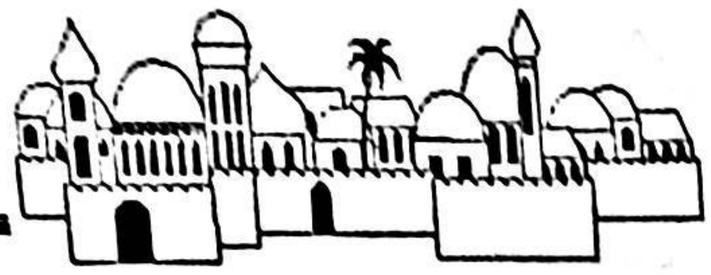

ئەھكام، قىرائەت دەرسلىرى كوللېكتىپ تۈتۈلەتتى.

ئوقۇتۇش بىلەن ئىشلەپچىقىرىشنى بىرلەشتۈرۈش، ئۆزىنى ـ ئۆزى قامداش، تالىپلارنى ھەر جەھەتتىن يېتىلدۈرۈش، باشقىلارنىڭ قولىغا قاراپ قالماسلىق، باشقا ئادەم قىلالىغان ئىشلارنىمۇ قىلىش، باشقىلار قىلىپ باقمىغان ئىشلارنىمۇ قىلىش ــ مەدرىسىنىڭ ئوقۇتۇش يۆنىلىشى ئىدى. ھەر بىر ئىشلەپچىقىرىش پەسلى باشلىنىش ئالدىدا مۇناسىۋەتلىك زىرائەت تۈرلىرىنى تېرىش، پەرۋىش قىلىش، باشقۇرۇشقا دائىر تەلەپلەر ئالدىن دەرس سۈپىتىدە ئۆتۈلەتتى. ئىشلەپچىقىرىش باشلىنىش بىلەنلا تالىپلاردىن پەيتنى چىڭ تۇتۇپ ئۆلچەملىك ئىشلەش تەلەپ قىلىناتتى. بولۇپمۇ ئۆزبېكستانىنىڭ كېۋەزنى چۆنەكلەپ تېرىش، پۈتاش، ئۇچىنى ياندۇرۇش، قوناق ئۇرۇقىنى زاغۇن يېغىدا ياغلاپ يەر يولۇسسىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئىشلىرى ئالاھىدە گەۋدىلىك بولۇپ، بۇ تەجرىبە 1957 ـ يىلى يېزا بويىچە كۆرەك قىلىپ كېڭەيتىلگەن. ئوقۇغۇچىلارغا يەنە گۈل ـ گىياھ تېرىش، پەرۋىش قىلىش؛ قوغۇن ـ تاۋۇز تېرىش ۋە پەرۋىش قىلىش؛ مېغىزلىق گۈلە قۇرۇتۇش، ئۈزۈم باشقۇرۇش، قوغۇن ـ تاۋۇز، سەي ـ كۆكتات، مېۋە ـ چۆپلەرنى قىشتا ھۆل پېتى ساقلاش، مۇراببا ياساش، چاي دەملەش، مېھمان كۈتۈش قائىدىلىرى ئۆگىتىلىپ، نەق مەيداندا سىناق ئېلىناتتى. قىسقىسى، دەرس بويىچە ئوقۇتۇش، تاللاپ ئوقۇتۇش، تېخنىكا ئۆگىتىش ئۆزئارا بىرلەشتۈرۈلۈپ، تالىپلاردا بەلگىلىك بىلىم، ئىقتىدار، ساپا ماس قەدەمدە يېتىلدۈرۈلگەنىدى. پەننىي مەكتەپلەر قۇرۇلغاندىن كېيىن تالىپلارنىڭ پەننىيدە ئوقۇشى چەكلەنمىگەن. ھۈنەر ئۆگىنىش، ئۆزلىرى ھالال ئىشلەش، خەقنىڭ قولىغا قاراپ قالماسلىق، ئۆزىگە تايىنىش ھەر بىر مۇسۇلمان ھازىرلاشقا تېگىشلىك مۇھىم شەرت سۈپىتىدە چىڭ تۇتۇلغان.

بۇ مەدرىسىدە ھەر كۈنى ئوقۇيدىغان ئوغۇل ـ قىز تالىپلار 400 نەپەردىن ئارتۇق بولۇپ، بۇ مەدرىسە تارىخىدا تۇنجى قېتىم قىزلار قوبۇل قىلىنىپ ئوقۇتۇلغان بىردىنبىر مەدرىسە ھېسابلىنىدۇ. بۇ مەدرىسىدە ئىلگىر ـ ئاخىر بولۇپ، ئۈچ مىڭدەك تالىپ ئوقۇغان. بۇلار دامىكۇ، گۈلاخما ھەتتا ناھىيە بويىچە ئىجتىمائىي تەسىرى زور بولغان ئاممىۋى كۈچ بولۇپ، ئەينى يىللىرى ساقلىنىپ كېلىۋاتقان جىنكەشلىك، پېرىخونلۇق، چىراغچىلىق، نەزىر ـ چىراغ، توي ـ تۆكۈن ئىشلىرىدىكى ئىسراپچىلىق قاتارلىق خۇراپىي ۋە ھەشەمەتچىلىك ئادەتلىرىنى توسۇشتا مۇھىم رول ئوينىغان.

مەدرىسىنىڭ ئوقۇتۇش شارائىتى ياخشى، تۈزۈملىرى مۇكەممەل بولغاچقا تاكى 1958 ـ يىلغا قەدەر ناھىيە تەۋەسىدىكى بىردىنبىر دىنىي تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ دەپ ئېتىراپ قىلىنىپ، ئوقۇ ـ ئوقۇتۇشنى داۋام قىلدى. شۇنىڭغىچە

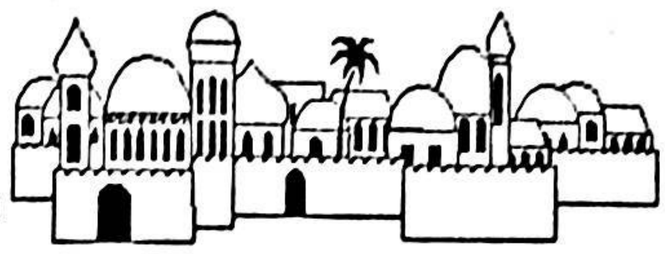

بولغان ئارىلىقتا دامىكۇ پۈناق ئامبىرى، دامىكۇ كالتىيا سۇ ئامبىرىنى ياساش قاتارلىق چوڭ قۇرۇلۇشلاردا باشلامچى بولۇپ ئۇلگىلىك رول ئويناندى. 1958 ـ يىلدىن كېيىن بىر قىسىم تالىپلار پەننىي ئوتتۇرا مەكتەپكە كىرىپ ئوقۇدى. ئائىلىگە قايتقانلىرى يېزا ئىگىلىكىنىڭ ھەر قايسى سەپلىرىدە ئاكتىپ كۈچ قوشقۇچى، تەشكىلاتچىلاردىن بولۇپ قالدى. بۇ مەدرىسىدە ئىنقىلابچى ئۆزبېك شائىرى بىلال ئەزىزىمۇ ئوقۇغان. گۇلاخمالىق ئاتاقلىق تېۋىپ، تېڭىق ئۇستىسى، ئۆلىما غازى قارىھاجىم، ئابدۇغۇپۇر قارىي ھاجىم، ئىمامى جەئفەرى تەيران مازىرىنىڭ خاتىپى زۇنۇن قارىئاخۇنۇم، يۇنۇس قارىئاخۇنۇم، ناھىيىلىك ئىسلام جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، ئۆلىما شائىر ئابدۇللا ئەزىز قارىئاخۇنۇم، شۇنداقلا ئابدۇرەھىم قارىھاجىم، مەتسابىر قارىم، كېرىيەلىك ئۆلىما جاپپار قارىھاجىم، مەشھۇر تېۋىپ مەتقۇربان قارىھاجىم، روزى قارىم، شائىر مەتقاسىم زوھۇرى قاتارلىقلارمۇ ئوقۇغان(بۇلارنىڭ ئىچىدە ئالتە ئاي ئىچىدە مۇرەتتەب قارىي بولغانلارمۇ بار). ھازىر چىرا، كېرىيە تەۋەلىكىدىكى كۆپلىگەن جامى، مەسچىتلەرنىڭ ئىمام ـ خاتىپلىقىنى قىلىۋاتقانلارنىڭ كۆپىنچىسى پۇناق مەدرىسىدە ئوقۇغان.

مۇددەرىس ئابدۇرەھمان قارىئاخۇنۇم تاكى 1978 ـ يىلى ۋاپات بولغانغا قەدەر ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ دائىمىي ھەيئەت ئەزاسى بولۇپ ئىشلىدى. ئابدۇرەھمان قارىئاخۇنۇمنىڭ ئەينى يىللىرى قىزلارنى ئوقۇتۇش، دىن بىلەن پەننى بىرلەشتۇرۇپ ئوقۇتۇش، يەرلىك ئالاھىدىلىككە ئىگە ھۈنەر ـ تېخنىكا دەرسلىرىنى ئوقۇتۇش، ئەركىن ئوقۇتۇش، ئوقۇتۇش بىلەن دەم ئېلىشنى، مەدەنىيەت ـ تەنتەربىيە پائالىيىتىنى يولغا قويۇپ ئوقۇتۇشتەك بىر قاتار دېموكراتىك، مەرپىەتچىل، ئىنسانپەرۋەر زامانىۋى روھقا ئىگە ئوقۇتۇش ئۇسۇلى خەلقىمىز قەلبىدە يادلىنىدۇ، دامىكۇ مائارىپ تارىخىدا مەڭگۈ ئۆچمەيدۇ.

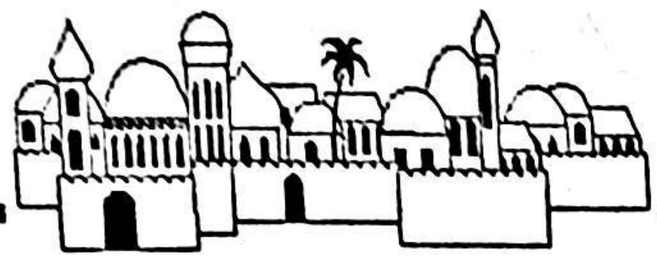

قەشقەر هېيتگاه جامەسى

هۈسەنجان تۈرسۈن

قەشقەر هېيتگاه جامەسى هەجمىنىڭ چوڭلۇقى، ياسىلىش ئۇسلۇبىنىڭ ئۆزگىچە بولۇشىدەك ئالاهىدىلىكى بىلەن مەملىكىتىمىز ئىچى ۋە سىرتىدا مەشھۇر بولغان مەسچىتلەرنىڭ بىرى، هەم ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك نۇقتىلىق قوغدىلىدىغان مەدەنىي يادىكارلىق ئورنى.

دۆلەتنىڭ بىر مىليون يۈەن ئاجرىتىپ بېرىشى، هېيتگاه جامەسىنىڭ ئۆزىنىڭ مەبلىغىدىن 400مىڭ يۈەن چىقىم قىلىشى نەتىجىسىدە هېيتگاه جامەسىنىڭ رېمونت قۇرۇلۇشى 2000 ـ يىلى 11 ـ ئاينىڭ ئاخىرىغىچە داۋاملىشىپ ئوڭۇشلۇق تاماملاندى.

بۇ قېتىمقى رېمونت قۇرۇلۇشى 20 ـ ئەسىرنىڭ ئاخىرقى يىللىرىدا ئېلىپ بېرىلغان كۆلەمى زور، مەبلەغ كۆپ سەرپ قىلىنغان قۇرۇلۇش بولۇپ، مەسچىت قىسمىنىڭ غەربىي جەنۇب تەمى يېڭىلاپ ئېتىلگەندىن باشقا، خانىقا، پېشايۋانلارنىڭ ئۆگزىسى پۈتۈنلەي ئېچىلىپ، سۇنغان ۋە سىسىغان ياغاچ ماتېرىياللاردىن 17تال خال، تۆت تال تۈۋرۈك، 80پىرسەنت جەگە، 100پىرسەنت ۋاسا ئالماشتۇرۇلۇپ، پەقەت ئالاهىدە نەقىش ئىشلەنگەن توققۇز ئارا كاهۋاننىڭلا ئەسلىي هالىتى ساقلىنىپ قالدى. خانىقانىڭ شەرقىي تەمىدىكى تۆت جايىدىن بوشلۇق ئېچىلىپ، قوش پەنجىرىلىك دېرىزە ئورنىتىلدى. ياغاچ ماتېرىياللارنىڭ چىرىپ كېتىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن ئۆگزە قىسمى ئوتتۇرىسىدىن ئالتە سانتىمېتر بوشلۇق قالدۇرۇلۇپ قوش قەۋەتلىك يېپىلدى ۋە ئۆز ئالاهىدىلىكى بويىچە سىرلاندى. خانىقا، پېشايۋان تاملىرى گەچ بىلەن سۈۋەلۈپ مۇناسىپ نەقىشلەندى ۋە ئاستىغا پۈتۈنلەي چوڭ چىنە خىش بېسىلدى. بۇنىڭ بىلەن ئىلگىرىكى گىلەم ئاستىغا بورا سېلىشتەك ئەهۋالغا خاتىمە بېرىلىپ مۇهىتى گۈزەللەشتۇرۇلدى.

"قەدىمكى يىپەك يولىدىكى مەرۋايىت" دەپ ئاتالغان قەشقەر شەهىرىنىڭ مەركىزى، هېيتگاه مەيدانىنىڭ غەربىي قىسمىغا جايلاشقان هېيتگاه جامەسى ئەقىل ـ پاراسەتلىك خەلقىمىزنىڭ قەدىمكى مەدەنىيەت ئىزنالرىنىڭ يېقىلماس نامايەندىسى بولۇپ، قەشقەرگە قەدەم باسقان هەر قانداق بىر كىشىنى مەپتۇن قىلىدۇ.

هېيتگاه جامەسى خاس دىنىي پائالىيەت سورۇنلا بولۇپ قالماستىن،

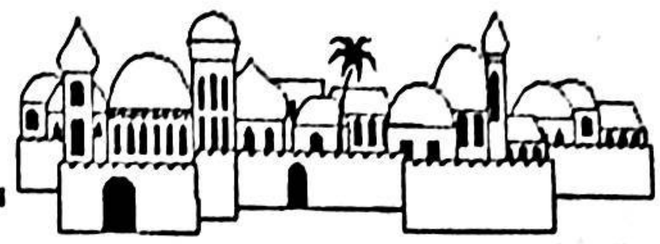

بەلكى نۇقتىلىق قوغدىلىدىغان مەدەنىيەت يادىكارلىقى، شۇنداقلا ئۇزاق تارىخىي سەرگۈزەشتىلەرنىڭ گۇۋاھچىسى؛ ئىلىم ـ مەرىپەت، ھۇنەر ـ سەنئەت ماكانى بولغان قەشقەرنىڭ جانلىق شاھىدى؛ ئۇيغۇر بىناكارلىقىنىڭ تارىخىي نەمۇنىسى. ئۇ مىلادىيە 1442 ـ يىلدىن باشلاپ يوقلۇقتىن بارلىققا كېلىش، كىچىكلىكتىن زورىيىش، ئاددىي ھالەتتىن ئالاھىدە تۇسكە كىرىشتەك باسقۇچلارنى بېسىپ ئۆتۈپ ھازىرقى ھالەتكە كەلگەن.

ھېيتگاھ جامەسى ئۇيغۇر بىناكارلىقىنىڭ سەنئەت ئۇسلۇبىنى ئۆزىگە مۇجەسسەملىگەن كاتتا قۇرۇلۇش. جامە مەسچىتىنىڭ ئۇزۇنلۇقى(شىمالدىن جەنۇبقا) 140مېتىر، كەڭلىكى(شەرقتىن غەربكە) 120مېتىر، جامەنىڭ ئومۇمىي كۆلىمى 16800 كۋادرات مېتىر(25.22مو) بولۇپ، ئۇنىڭغا 30مىڭ ئادەم سىغىدۇ. جامە قۇرۇلما جەھەتتىن گۈمبەز، مەدرىس، مەسچىت قاتارلىق بۆلەكلەردىن تەركىب تاپقان بولۇپ، ئۇنىڭدا ئەينى چاغدا چوڭ مەسچىتلەردە بولۇشقا تېگىشلىك بولغان گۈمبەز، مۇنار، قۇببە، كۇنگۇرە، مېھراب، تەكچە، پېشايۋان، كاھۋان، دەرۋازا، پەلەمپەي، نامازخانا ۋە مۇدەررىس، خاتىپ، ئىمام، تالىپلار ياتاقخانىسى قاتارلىق مۇئەسسەسەلەر تولۇق يۇرۇشتۇرۇلگەن.

1. گۈمبەز. بۇ بۆلەك پەلەمپەي، چوڭ دەرۋازا، مۇنار، دەرۋازا گەۋدە تېمى(پەشتاقمۇ دېيىلىدۇ)، گۈمبەز قاتارلىق ئالاھىدە بۆلەكلەرنىڭ ئۆزئارا گىرەلىششىدىن ھاسىل بولغان. چوڭ دەرۋازا قوش قانات (4.7×4.3)قاپارتما نەقىشلىك بولۇپ، ئەنئەنىۋى ئۇسلۇبتا ياسالغان. چوڭ مېھراب شەكلىدە ياسالغان گەۋدە تامنىڭ ئېگىزلىكى 12مېتىر، ئۇنىڭغا يانداش ئىككى مۇنارنىڭ ئېگىزلىكى 18مېتىر، گەۋدە تام چۆرىسىگە يەنە مېھراب شەكىللىك 15 كىچىك تەكچە چىقىرىلغان بولۇپ، دەرۋازا كۆرۈنۈشىگە ئالاھىدە تۇس بېرىدۇ. گۈمبەز ئالاھىدە ئۇسلۇب ۋە يۇقىرى ماھارەت بىلەن ياسالغان بولغاچقا ھەر قانداق كىشىنى، ھەتتا تېخنىك خادىملارنىمۇ تاڭ قالدۇرىدۇ.

2.مەدرىس(ھازىرقى ھويلا). بۇ جامەنىڭ مۇھىم تەركىبىي قىسمى بولۇپ، شەرقىي شىمالغا مۇنچا، ھاجەتخانا، تاھارەت ئېلىش ئۆيى، پار قازان ئۆيى ئورۇنلاشقان. بۇ يەردە بىرلا ۋاقىتتا 43ئادەم(43ئېغىز) غۇسلى قىلغىلى، 50ئادەم (50 ئوچاق) ھاجەت قىلغىلى، 90ئادەم(90جۈمەك) تاھارەت ئالغىلى بولىدۇ. شەرقىي جەنۇب تەرىپىدە مېتالدىن ياسالغان لاپاس بولۇپ، بۇ يەردە ئادەتتە نامازغا ئۇلگۈرەلمىگەنلەر ئايرىم جامائەت بولۇپ نامаз ئوقۇيدۇ. شەرقىي شىمال ۋە غەربىي شىمال قىسمىلىرىغا بىر بېتون كۆل ۋە بىر چاپما كۆل ئورۇنلاشقان بولۇپ، چاپما كۆلدە ھەمىشە تۇرۇبا سۇيى تولۇپ تۇرىدۇ. ئەتراپىدىكى ئاسمان بىلەن بوي تالاشقان تېرەكلەر قالغان تېرەكلەر بىلەن قوشۇلۇپ جامەنىڭ ھاۋاسىنى

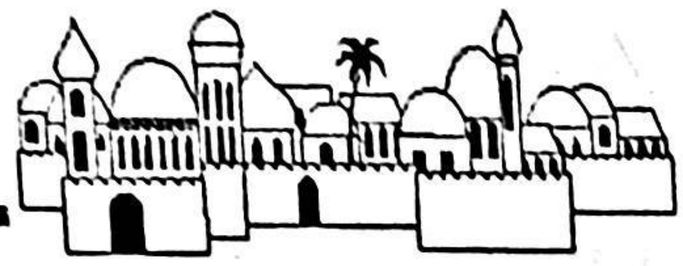

ياخشىلىغاندىن سىرت يەنە جامەگە گۈزەللىك بەخش ئېتىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا غەربىي شىمال ۋە غەربىي جەنۇبقا مايىل ئىككى ئورۇندا پىششىق خىش ۋە ياغاچ قۇرۇلمىلىق مۇنبەر ئورۇنلاشتۇرۇلغان بولۇپ، ئېلېكترلەشمىگەن زامانلاردا ئەزان توۋلاش ئۈچۈن ئىشلىتىلگەن.

شەرقتىن غەربكە، جەنۇبتىن شىمالغا سوزۇلغان بېتون ۋە سۇرمە تاشلىق كېسىشمە يوللار هويلىدىكى ئۈچ دەرۋازا بىلەن مەسچىتنى ئۆزئارا تۇتاشتۇرىدۇ. جەنۇب ۋە شىمال تامدىكى 41ئېغىز هۇجرا بولسا، ئۇيغۇرلارنىڭ قەدىمىي ئۆي-ئىمارەت ئۇسلۇبىدا ياسالغان.

3. مەسچىت. بۇ جامەنىڭ ئاساسلىق قىسمى بولۇپ، هويلىدىن سالاسۇن ئارقىلىق ئايرىلىپ تۇرىدۇ هەم خانىقا، پېشايۋان، سۇپا، پەلەمپەي، مەرئا قاتارلىقلاردىن تەركىب تاپقان. ئۇستى يېپىقى 100ئاراغا بۆلۈنۈپ، گېئومېتىرىيىلىك شەكىل هاسىل قىلغان هالدا ئالاهىدە هېسابلاش، ماسلاشتۇرۇش، گىرەلەشتۇرۇش ئاساسىدا يېپىلغان بولۇپ، ئۇنى 140دانە تۇۋرۈك كۆتۈرۈپ تۇرىدۇ. توققۇز ئارا كاهۇان ئالاهىدە نەقىشلىنىپ ئۆزىگە خاس رەڭ بىلەن بېزەلگەچكە كىشىنى هۇزۇرلاندۇرۇپ، ئۇيغۇر هۇنەر-سەنئىتىنى گەۋدىلەندۈرىدۇ. ئاستىدىكى سۇپا 2600 كۋادرات مېتىر كۆلەمدە بولۇپ، بۇ يەردە 4200 ئادەم بىمالال نامаз ئوقۇيالايدۇ.

يۇقىرىقى ئۇچ بۆلەك قۇرۇلۇش ئۆزىگە خاس ئالاهىدىلىككە ئىگە بولۇپ، ئۇلارنى ئۆزئارا گىرەلەشتۇرۇپ قارىغاندا ئاجايىپ سەنئەتلىك مەنزىرە بارلىققا كېلىپ، جامە ناهايىتى كۆركەم، سەلتەنەتلىك كۆرۈنىدۇ.

هېيتگاھ جامەسى قەشقەر شەهرىگە خۇددى ئالتۇن ئۈزۈككە ياقۇت كۆز يارashقاندەك قەشقەر شەهرىنى گۈزەل تۇسكە كىرگۈزىدۇ. هېيتگاھ جامەسىنىڭ بىز كۆرۈپ تۇرۇۋاتقان بۇ هەيۋەتلىك ۋە كۆركەم هالىتى هەرگىزمۇ ئاددىي هالدا شەكىللەنگەن بولماستىن، بەلكى ئۇيغۇر خەلقىنىڭ جاپالىق ئىجادىي ئەمگىكى ۋە ئەقىل-پاراسىتىنىڭ جەۋهىرى.

يۇقىرىدا دەپ ئۆتكىنىمىزدەك، هېيتگاھ جامەسى نەچچە يۈز يىل جەريانىدا يوقلۇقتىن بارلىققا كېلىش، كىچىكلىكتىن زورىيىش، ئاددىيلىقتىن ئالاهىدە تۇسكە كىرىش هەمدە تەدرىجىي تەرەققىي قىلىشتىن ئىبارەت تارىخىي جەريانىنى بېسىپ ئۆتۈپ، هازىرقى هالەتكە كەلگەن. جامەنىڭ تەرەققىيات تارىخىي مۇنداق بولغان:

1. «پاقالچاق مازار»دىكى تۇنجى مەسچىت

هېيتگاھ جامەسىنىڭ هازىرقى ئورنى ئەسلىدە ساسىلىق، قومۇشلۇق، توغراقلىق بولۇپ، ئەينى چاغدا ئوردا خادىملىرىنىڭ قەبرىگاهى بولغان.

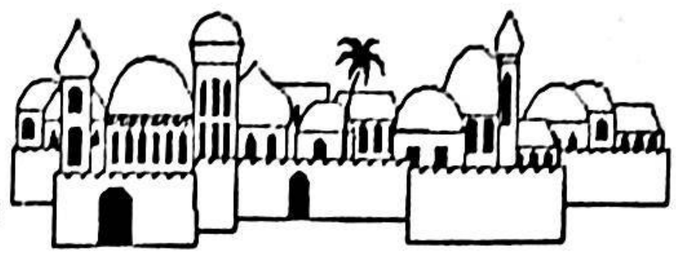

هىجرىيە 96 ـ يىلى(مىلادىيە 714 ـ يىلى) ئەمىر قۇتەيبە قوماندانلىقىدا پەرغانە ئارقىلىق شىنجاڭغا كەلگەن دەسلەپكى تارقاتقۇچى ئەرەبلەر ۋە 11 ـ ئەسىردىكى ئارسلانىيەلەرگە يارەم بېرىش ئۈچۈن كەلگەن كىشىلەردىن ئەينى زاماندا ۋاپات بولغانلىرىمۇ ئاشۇ يەرگە دەپنە قىلىنغان، شۇ تەرىقىدە بۇ جاي تەدرىجىي قەبرىستانغا ئايلىنىپ "پاقالچاق مازار" دەپ ئاتالغان.

قەشقەرنىڭ بۇنىڭدىن 500يىل بۇرۇن ئۆتكەن ھاكىمى ساقسىز مىرزا ۋاپات بولغاندا ئاشۇ قەبرىستانغا دەپنە قىلىنغان. ئۇ كىشى ھايات ۋاقتىدا ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرىنىڭ شۇنداقلا قەبرە يوقلاپ كەلگەن باشقا كىشىلەرنىڭ نامىز ئوقۇشى ئۈچۈن بىر مەسچىت ياستىش نىيىتىگە كېلىپ، هىجرىيە 846 ـ يىلى(مىلادىيە 1442 ـ يىلى) ھازىرقى خانىقانىڭ ئورنىغا كىچىك بىر مەسچىت ياساتقان، نەتىجىدە بۇ جايدا تۇنجى مەسچىت بەرپا بولغان.

2.مەھەللىۋى مەسچىتنىڭ "ھېيتگاھ جامەسى"گە تەرەققىي قىلىشى

تۇنجى مەسچىت بىنا قىلىنىپ ئاردىن تەخمىنەن بىر ئەسىر ئۆتكەندە يەركەن خانلىقىنىڭ قەشقەردىكى باش ۋالىيسى مىرزا ئوبۇل قادىر بەگنىڭ تاغىسى مىرزا ئەزىز ۋەلى ۋاپات بولۇپ، پاقالچاق مازىرى قەبرىستانىغا دەپنە قىلىنغان، بۇ مۇناسىۋەت بىلەن ئوبۇل قادىر بەگدە بىرەر خاسىيەتلىك ئىش قىلىپ، ساۋابىنى مەرھۇم تاغىسىغا بېغىشلاش خىيالى تۇغۇلۇپ، هىجرىيە 944 ـ يىلى(مىلادىيە 1638 ـ يىلى) مەسچىتنى كېڭەيتىپ ياساتقان ھەم بەش ۋاق نامىز ئوقۇلىدىغان ئادەتتىكى مەسچىتنى جۇمە نامىزى ئوقۇلىدىغان جامەگە ئۆزگەرتكەن.

هىجرىيە 1201 ـ يىلى(مىلادىيە 1786 ـ يىلى) قەشقەر يېڭىشەھەر ناھىيىسىگە تەۋە خانئېرىق يېزىسىدىن زۇلپىيە بۇۋى خانىم نۇرغۇن يول راسخوتى ئېلىپ ھەج قىلىپ كېلىش ئۈچۈن پامىردىن ئۆتۈپ پېرسىيە(ئىران)غا بارغاندا، ئۇ يەردىكى يەرلىك ماجىرا، ئۇرۇش ـ جېدەللەر تۇپەيلىدىن سەپەرنى داۋام قىلىش مۇمكىنچىلىكى بولماي، قەشقەرگە قايتىپ كېلىپ، ھەج قىلىش ھېسابىغا جامەنى كېڭەيتىپ ياساتقان. شۇنىڭ بىلەن بىرگە پاختەكلى يېزىسىدىن 40پاتمان(بىر پاتمان 15موغا تەڭ) تېرىلغۇ يەر سېتىۋېلىپ جامە ئۈچۈن ۋەخپە قىلىپ بەرگەن.

هىجرىيە 1224 ـ يىلى(مىلادىيە1809 ـ يىلى) قەشقەرنىڭ ھاكىم بېگى تۇرپانلىق ئىسكەندەر ۋاڭ ئۆزىنىڭ ئاخىرەتلىكىگە ئاتاپ، پاينايپ يېزىسىغا ناھايىتى چوڭ گۈمبەز ياساتقاندا، ھېيتگاھ جامەسىنىمۇ ئومۇميۈزلۈك رېمونت قىلدۇرۇپ ۋە كۆل كولىتىپ، ئەتراپىغا دەرەخ تىكتۇرۇپ، مۇھتىنى گۈزەللەشتۇرگەن.

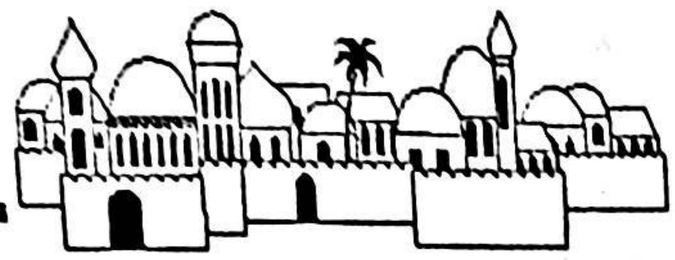

هىجرىيە 1235 - يىلى(مىلادىيە1820 - يىلى) قەشقەردە قاتتىق يامغۇر يېغىپ، يامغۇردا ھېيتگاھ جامەسىنىڭ تام - تورۇسلىرى ئېغىر دەرىجىدە بۇزۇلغانلىقتىن قەشقەرلىق ئەبرىشىمكانىدىر خوجا ئومۇمىيۈزلۈك رېمونت قىلدۇرغان.

هىجرىيە 1255 - يىلى(مىلادىيە1839 - يىلى) قەشقەرنىڭ ھاكىم بېگى ئىنانىچخان زوھۇرىدىن قەشقەر مۇسۇلمانلار شەھرى(قەشقەر شەھرى)نىڭ غەربىي شىمال قىسمىنى كونا يۇمىلاق شەھەر قەلئەسىگىچە كېڭەيتكەن چاغدا، جامەنىڭ كۆللىرىنى چاپتۇرۇپ چوڭ رېمونت قىلدۇرغان ۋە مۇھتەشەم گۈزەللەشتۇرگەن. نەتىجىدە 400 يىلدىن بېرى شەھەر سىرتىدا تۇرغان ھېيتگاھ جامەسى سېپىل ئىچىگە ئېلىنىپ، شەھەر مۇھىتىغا ماسلاشتۇرۇلغان ھالدا ھەر تەرەپلىمە بېزەلگەن. ئەتراپىدىكى قومۇش، يانتاقلارنىڭ ئورنىنى تەدرىجىي كۈجۈم مەھەللە ۋە ئاۋات شەھەر بازىرى ئىگىلىگەن، نەتىجىدە بۇ جامە كېڭىيىپ، مەركىزىي مەسچىتكە ئايلىنىپ "ھېيتگاھ جامەسى"دەپ ئاتالغان.

ياقۇپ بەگ(بەدۆلەت) دەۋرىدە، ئۇ خەلق كۆڭلىنى مايىل قىلىش مەقسىتىدە جەنۇبىي شىنجاڭ، بولۇپمۇ قەشقەر دىياربىدا نۇرغۇنلىغان مەسچىت، مەدرىسە، مازار ۋە لەنگەرلەرنى ياساتقان، جۈملىدىن ھىجرىيە 1289 - يىلى(مىلادىيە 1872 - يىلى) ئۆزىنىڭ يېقىن مەنسەپدارى ئالداش دادىخاننى مەسئۇل قىلىپ، نۇرغۇن ئۇستا ھۈنەرۋەنلەرنى ئىشقا سېلىپ، پۈل ئاجرىتىپ ھېيتگاھ جامەسىنىمۇ رېمونت قىلدۇرۇش بىلەن بىرگە جامەنىڭ غەربىي قىسمىنى مەسچىت، شەرقىي قىسمىنى مەدرىسە قىلىپ سالاسۇن بىلەن(ھازىرقى پېشايۋان ئاستىدىكى سۇپا چېگرا قىلىنغان) ئايرىغان. مەدرىسە قىسمىنىڭ شىمال، شەرق ۋە جەنۇب تەرەپلىرىگە 24 ئېغىزدىن جەمئىي 72ئېغىز ھۈجرا چىقىرىپ، تالىپلارنىڭ ئوقۇشى ئۈچۈن شارائىت ھازىرلىغان، شەرقىي شىمال قىسمىغا بىرلا ۋاقىتتا 100دىن ئارتۇق ئادەم غۇسلى قىلالايدىغان ھاممام(مۇنچا)، 40 كىشىلىك ھاجەتخانا ياسىتىپ، غۇسلى قىلىش، ھاجەت قىلىش ئىشلىرىنى ئاسانلاشتۇرغان، جۈملىدىن ھېيتگاھ جامەسىنىڭ مۇنار، گۈمبەز، پەشتاق(دەرۋازا گەۋدە تېمى)، دەرۋازا قاتارلىق ئالاھىدە قىسىملىرىنىمۇ ياسىتىپ، جامەنىڭ ھازىرقى ئومۇمىي ھالىتىنى شەكىللەندۈرگەن.

هىجرىيە 1320 - يىلى(مىلادىيە1901 - يىلى)دىكى چوڭ يەر تەۋرەشتە جامەنىڭ زەخمىلەنگەن خانىقا، پېشايۋان، مۇنار، گۈمبەز قاتارلىق جايلىرىنى شۇ چاغدىكى ئاتاقلىق تۇردى باي ھاجى بىلەن كېرەم بايۇەچچە ئاكا - ئۇكا ئىككىيلەن پۈل سەرپ قىلىپ، هىجرىيە 1322 - يىلى(مىلادىيە 1904 - يىلى) رېمونت قىلدۇرغان.

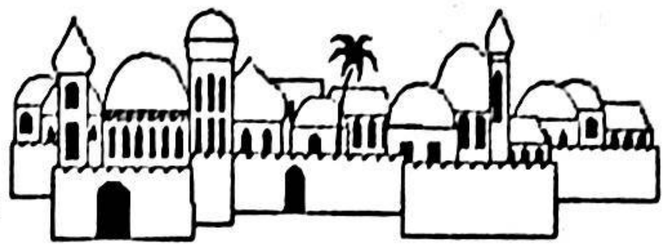

هجرىيە 1347 - يىلى(ميلادىيە 1928 - يىلى) جامەنىڭ مەسچىت قىسمىغا جامائەت سىغماي قىستاڭچىلىق كۆرۈلگەنلىكتىن، بىر قىسىم مۆتىۋەر كىشىلەر پۇل چىقىرىپ، هازىرقى سۇپا ئۈستىدىكى سالاسۇننى مەدرىسە تەرەپكە سۈرۈپ، هازىرقى ئورۇنغا ئورناتقان. ئەزان ئاۋازىنى ۋە هېيىت نامازلىرىدىكى "سەپىڭ"نى ئېنىق ئاڭلىيالماسلىقتەك مەسىلىنى هەل قىلىش ئۈچۈن، مەدرىسە قىسمىنىڭ غەربىي جەنۇب ۋە غەربىي شىمال قىسمىغا ئەزان توۋلاش مۇنبىرى ياساتقان.

هجرىيە1352 - يىلى (ميلادىيە 1934 - يىلى) قەشقەرنىڭ مائارىپ ئىشلىرىغا مەسئۇل مۇدىرى ئابدۇكېرىمخان مەخسۇم رىياسەتچىلىكىدە، جامە بىر قۇر رېمونت قىلىنغاندىن باشقا، قېرى، ئېگىز - پەس دەرەخلەر كېسىلىپ، ئورنىغا يېڭىدىن دەرەخلەر رەتلىك تىكىلگەن ۋە كۆللەر چاپتۇرۇلۇپ، ئەتراپى سالاسۇنلاشتۇرۇلغان.

هجرىيە1354 - يىلى(ميلادىيە 1936 - يىلى)"ئىسلاهى مادارىس مەسجىد هەيئىتى"(مەسچىت ۋە مەدرىسەرنى ئىسلاھ قىلىش هەيئىتى) دېگەن خەلق تەشكىلاتى ئىئانە توپلاپ، جامەنى ئومۇمىيۈزلۈك رېمونت قىلدۇرغاندىن باشقا، شىمال ۋە جەنۇب تەرەپتىكى تام ئوتتۇرىسىدىن ئىككى كىچىك دەرۋازا ئېچىپ، كىرىپ چىقىش ئىشلىرىنى راۋانلاشتۇرغان.

هجرىيە 1355 - يىلى(ميلادىيە1937 - يىلى) شەهەر كوچىلىرى كېڭەيتىپ ياسالغاندا، جامەنىڭ شەرقىي قىسمىدىكى 24ئېغىز هۇجرا، هاممام‌لار يول ۋە مەيدان قۇرۇلۇشىغا قوشۇۋېتىلىپ، تام ئورنى سالاسۇن بىلەن توسۇلغان، نەتىجىدە جامەنىڭ ئىچكى مەنزىرىسى سىرتتىن كۆرۈنۈپ تۇرىدىغان بولغان. شۇ مەزگىلدە جامەنىڭ شىمال تەرىپىدىكى 100 ئېغىزدىن ئارتۇق دۇكان چېقىۋېتىلگەندىن باشقا يەنە جامەنىڭ يېقىن ئەتراپىدىكى ئىككى مەسچىت، يەتتە سودا سارايى، ئالتە چوڭ بازار ئورنى، بىر هاممام، بىر بۇتخانا، نەچچە يۈز ئېغىز دۇكان ۋە ئۆيلەر چېقىلىپ بىر چوڭ مەيدان هازىرلانغان. هجرىيە 1367 - يىلى(ميلادىيە 1940 - يىلى) قۇم دەرۋازا يولى كېڭەيتىلگەندە جامەنىڭ جەنۇبى تېمىدىكى 40 ئېغىز دۇكان چېقىپ تاشلانغان.

3.جامەنىڭ يېڭى تەرەققىياتى

1955 - يىلى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى قۇرۇلۇش مۇناسىۋىتى بىلەن ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمتى پۇل ئاجرىتىپ، هېيتگاه جامەسىنى ئومۇمىيۈزلۈك رېمونت قىلدۇرۇپ، هېيتگاه جامەسىنىڭ خەلق ھۆكۈمتى تەرىپىدىن قوغدىلىنىلىقىنى ئىپادىلىدى. شۇنىڭدىن ئېتىبارەن دۆلەت،

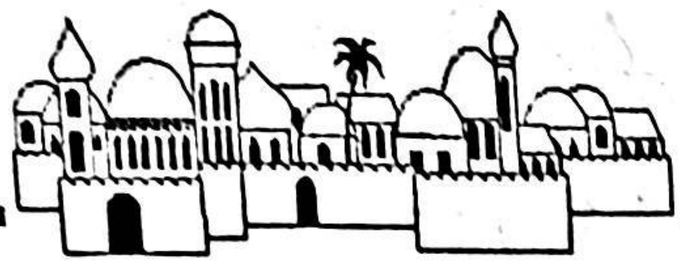

ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى، ھېيتگاھ جامەسى ۋە ئېتىقادچى ئاممىا مەبلەغ ئاجرىتىپ، ھېيتگاھ جامەسىنىڭ رېمونت ئىشلىرىنى ئۈز ۋاقتىدا قىلىپ ئۇنى قوغداپ كەلدى.

1978 - يىلى قەشقەر شەھەرلىك خەلق ھۆكۈمىتى بىر بۆلۈك مەبلەغ ئاجرىتىپ جامەنىڭ شەرقىي قىسمىدىكى سالاسۇننى ئېلىۋېتىپ، ئورنىغا 16ئېغىز دۇكان سېلىپ، سالاسۇننى دۇكان ئۈستىگە ئورناتتى. شۇنىڭ بىلەن بىرگە مەدرىسىنىڭ شەرقىي شىمالى قىسمىدىكى بىر كۆلنى بېتونلۇق قىلىپ ياساپ، ئەتراپىنى تۆمۈر رىشاتكا بىلەن ئېتىپ ئوتتۇرىسىغا گۈل نۇسخىلىق فونتان مۇنارى ئورناتتى. 1984 - يىلى جامەنىڭ شىمالىي قىسمىدىكى تام زەيلەپ خەتەرلىك بولۇپ قالغانلىقتىن، ھۇجرىلارغا تەسىر كۆرسەتمىگەن ئاساستا خام خىشلىق تامنى پىششىق خىشلىق قىلىپ ئۆزگەرتىپ ياسىدى. 1987 - يىلى ئاپتونوم رايون ۋە ھېيتگاھ جامەسى 164مىڭ يۈەن مەبلەغ ئاجرىتىپ، جامەنىڭ شەرقىي شىمال قىسمىدىكى كونا ھاجەتخانىنى چېقىپ، ئورنىغا ئىككى قەۋەتلىك(ئاستى ھاجەتخانا، مۇستەھەپخانا، ئۈستى مۇنچا) 482 كۋادرات مېتىرلىق قۇرۇلۇش قىلىپ، ھاجەت قىلىش، غۇسلى قىلىش قاتارلىق ئىشلارنىڭ قىيىن بولۇشتەك مۇھىم مەسىلىسىنى ھەل قىلدى. جامە ئىچىدىكى يول ۋە يەر ئۈستىگە ئالتە بۇرجەكلىك بېتون خىش ياتقۇزۇپ مۇھىتنى ياخشىلىدى. 1998 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ پۇل ئاجرىتىشى بىلەن مۇستەھەپخانىغا يانداپ تاھارەت ئېلىش ئۆيى ياسالدى. جامە ئۈز كىرىمىدىن 48مىڭ يۈەن ئاجرىتىپ پار قازان سېتىۋېلىپ، مۇنچا ۋە تاھارەت ئېلىش ئورنىنى ئىسسىق سۇ بىلەن تەمىنلىدى.

1992 - يىلى جامە ۋىلايەتلىك ئىسلام جەمئىيىتىنىڭ مەسئۇللىقىدا 12مىڭ 300يۈەن سەرپ قىلىپ، مەدرىسە قىسمىنىڭ شەرقىي جەنۇبىي تەرىپىگە 160مىڭ كۋادرات مېتىرلىق لاپاس ياساپ، نامازغا كېچىكىپ قالغان كىشىلەرنىڭ ئايرىم جامائەت بولۇپ نامаз ئوقۇشىغا شارائىت ھازىرلىدى.

1993 - يىلى دۆلەت، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى ۋە ھېيتگاھ جامەسى بىرلىكتە 834مىڭ يۈەن مەبلەغ ئاجرىتىپ ئىش باشلاپ، جامەنىڭ جەنۇبىي قىسمىدىكى بىر يۈرۈش كونا دۇكان ۋە ھۇجرىلارنى پۈتۈنلەي چېقىپ، ئورنىغا ئەسلىگە مۇتلەق ۋارىسلىق قىلىش ئاساسىدا 856 كۋادرات مېتىر كۆلەمدە پىششىق خىشلىق، بېتون قۇرۇلمىلىق 14ئېغىز(ئىچكى - تاشقى بولۇپ 25ئېغىز)لىق ھۇجرا، 53ئېغىزلىق دۇكان ياسىدى. مەسچىت قىسمىنىڭ تام - تورۇسلىرىدىكى كونا گەچ، ھاك، شۇنداقلا جەگە، خا، ۋاسا قاتارلىق ياغاچ ماتېرىياللارنىڭ يۈزىدىكى ھاكلارنى خىمىيىلىك ئۇسۇلدا قىرىپ چىقىرىپ

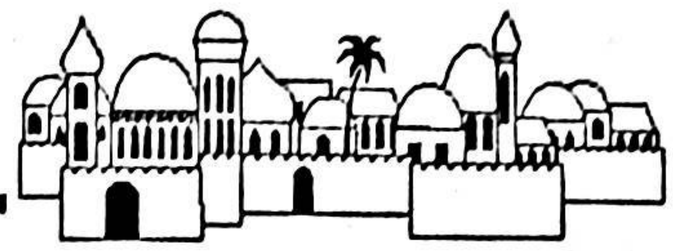

ئۆز هالىتى بويىچە بېزىدى. 2552 كۈادرات مېتىر كېلىدىغان خانىقا، پېشايۋاننىڭ ئۈستىدىكى بۇرۇنقى لاي-توپىلار ئېلىپ تاشلىنىپ، ئايرىم ساندىكى سۇنغان، سېسىغان ۋاسىلار ئالماشتۇرۇلۇپ، ئەنئەنىۋى ئۇسلۇب بىلەن زامانىۋى ئۇسۇل بىرىكتۈرۈلگەن هالدا يېنىك قىلىپ يېپىلدى. ئىككى چوڭ مۇنارنىڭ چاك كېتىپ خەتەرلىك بولۇپ قالغان هالىتى نەزەردە تۇتۇلۇپ، ئىككى مۇنارنىڭ سىرتى پولات چۇۋىق بىلەن توقۇلۇپ، بېتون بىلەن پۈختىلاندى ۋە ئەسلىي نۇسخىسى بويىچە ئويما چىقىرىلىپ رەڭ بېرىلدى. بۇ قۇرۇلۇش 1994-يىلى 6-ئاينىڭ ئاخىرىغىچە داۋاملاشتى.

1994-يىلى سەئۇدى ئەرەبىستانىنىڭ جىددە شەھىرىدە تۇرۇشلۇق مۇهاجىر مۇهەممەد رېهىم هاجى باشچىلىقىدا ئىئانە قىلغان 153مىڭ يۈەن پۇلنى جامە تاپشۇرۇپ ئالغاندىن كېيىن، بۇ پۇل سەرپ قىلىنىپ، جامەنىڭ هاجەتخانىسى چىنە خىشلىق قىلىنىپ بېزەلگەندىن باشقا يەنە 162پارچە گىلەم توقۇلۇپ جامەگە سېلىندى. چوڭ دەرۋازا ئەسلىي نۇسخىسى بويىچە سىرىق تۇنۇكە بىلەن قاپلىنىپ پۈختىلاندى.

1997-يىلى هېيتگاه جامەسى ۋىلايەتلىك ئىسلام جەمئىيىتىنىڭ مەسئۇللىقىدا يەنە 195مىڭ يۈەن سەرپ قىلىپ، پېشايۋان ئاستىدىكى سۇپىنىڭ ئالدى قىسمى ۋە پەلەمپەي قاتارلىق 854 كۈادرات مېتىر جايغا چىنە خىش چاپلىنىپ بېزەلدى. چوڭ-كىچىك دەرۋازىنىڭ يوللىرى ۋە گۈمبەز ئاستى كارىدورى هەم چوڭ دەرۋازا ئالدى پەلەمپەيلىرى بولۇپ، جەمئىي 1099 كۈادرات مېتىر ئورۇن بېتون بىلەن قاتۇرۇلۇپ، ئۈستىگە گۈل نۇسخىلىق شەكىللەر چىقىرىلىپ، سۇرمە تاش يالتىلدى. 1999-، 2000-يىللىرى بۇ جامە يەنە بىر قېتىم زور كۆلەمدە رېمونت قىلىندى. نەتىجىدە قەشقەر هېيتگاه جامەسى ئالاهىدە تۇسكە كىرىپ، مۇهىتى گۈزەللەشتۇرۇلۇپ، جۇڭگو ۋە چەت ئەللىك سایاهەتچىلەرنى ئەڭ جەلپ قىلىدىغان نۇقتىغا ئايلاندى.

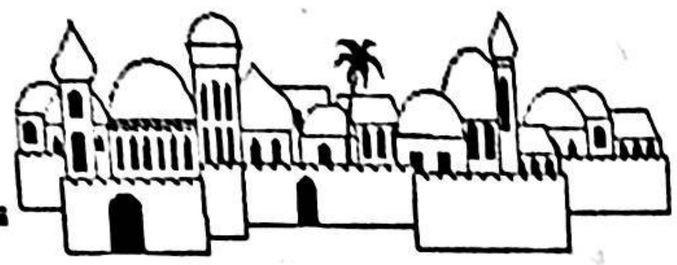

قاغىلىق جامەسى

دىلشات ئابلىز

قاغىلىق جامەسى سەئىدىيە خانلىقى دەۋرىدە بەرپا قىلىنغان بولۇپ، جامە ئالدىدىكى كەڭرى بازار تاربخلاردىن بىرى قاغىلىقنىڭ سودا ۋە دىنىي مەركىزى بولۇپ كەلگەن قەدىمىي رەسته. بۇ رەستىدىكى كىشىلەرنىڭ پائالىيەت مەنزىرىلىرى ئوتتۇرا ئەسىر مەدەنىيىتى بىلەن هازىرقى زامان مەدەنىيىتىنىڭ گىرەلىشىپ كەتكەن ئاجايىپ گۈزەل مۇهىتىنى ئەكس ئەتتۈرىدۇ.

قاغىلىق جامەسىنىڭ بارلىققا كېلىشى قاغىلىقنىڭ سەئىدىيە خانلىقى دەۋرىدە بازار بولۇپ شەكىللىنىشى بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك. بۇ جامە 466 يىللىق تاربخقا ئىگە، ئۇنىڭدىن ئىلگىرى جامە ۋە بازارنىڭ ئورنى ساي ياقىسىدىكى كەنتته بولۇپ، بۇ يەر يەكەن بىلەن خوتەن ئارىلىقىدىكى قونالغۇ بولغان.

سەئىدىيە خانلىقىنىڭ سۇلتانى ئابدۇرېشىتخان تەختكە چىققاندىن كېيىن، ئۆز دۆلىتىنىڭ هەربىي ۋە سىياسىي كۈچىنى مۇستەهكەملەش بىلەن بىرگە، مائارىپ، يېزا ئىگىلىكى، سۇ ئىنشائاتى، قاتناش ئىشلىرىنى راۋانلاشتۇرۇشقا ئالاهىدە ئەهمىيەت بەرگەن. سۇلتان ئابدۇرېشىتخان قاغىلىقتا تۇرۇۋاتقان مەزگىلده سەمەرقەندته ئوقۇپ ئىلىم تەهسىل قىلغان سايراملىق خوجا مۇهەممەت شېرىپ دېگەن مۇتەپەككۇر ئالىم هىندىستان ئارقىلىق قاغىلىققا كەلگەن، بۇ كىشى ئۆز زامانىسىنىڭ مۇتەپەككۇرلىرىدىن بولۇپ، سۇلتان ئابدۇرېشىتخاننىڭ خىزمەتلىرىگە يېقىندىن مەسلىهەتته بولغان. قاغىلىق خوتەن بىلەن يەكەن ئارىلىقىدىكى مۇهىم قاتناش تۈگۈنى بولغاچقا، ئۇ كىشى بۇ جايغا مەسچىت ۋە لەڭگەر سېلىشنى تەكلىپ بەرگەن. بۇنىڭ خانلىق توغرا تاپقاندىن كېيىن، هىجرىيە 943 - يىلى (ميلادىيە 1536 - يىلى) هازىرقى جامەنىڭ دەسلەپكى هۇلى سېلىنغان، مەسچىتنىڭ تاملىرى سېلىنۇاتقان مەزگىلده كۈن ئولتۇرۇشتىكى قىبلە تام ئارقىمۇئارقا ئۈچ قېتىم ئۆرۈلۈپ كېتىپ، قايتا سالسىمۇ توختىمىغان. كېيىن بۇ تام ئورنىنىڭ بىر يېرى ئولتۇرۇشۇپ كەتكەنلىكى سېزىلىپ، سۇلتان ئابدۇرېشىتخان بىلەن خوجا مۇهەممەت شېرىپ بۇ يەرنى ئېچىشقا بۇيرۇغان، يەر كولىنىپ ئىككى - ئۈچ مېتىر ئېچىلىشىغا يەرنىڭ تېگىدىن بىر كۈپ ئالتۇن، بىر چۆيۈن بۇت ۋە بىر كىشىنىڭ جەسىتى چىققان، سۇلتان ئابدۇرېشىتخان شۇ مەيداندىلا بىر كۈپ ئالتۇننى مەسچىت قۇرۇلۇشىغا سەرپ قىلىش ئۈچۈن يارلىق يېزىپ مۆھۈر بېسىپ بەرگەن. شۇنىڭ بىلەن مەسچىت قۇرۇلۇشى باشقىدىن پىلانلىنىپ، ئىچكىرى - تاشقىرى مەسچىت ۋە كەڭرى سەينالىق جامەگە

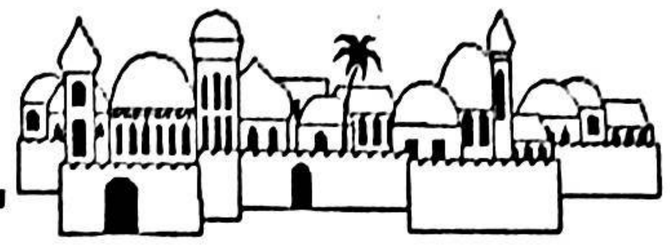

ئۆزگەرتىلگەن. يەرنىڭ تېگىدىن چىققان كىشى ھورمۇز شەھرىدىن كەلگەن مولا خوجا ئەھمىدى ئىكەنلىكى ئېنىقلىنىپ، جامەنىڭ جەنۇب يېقىغا مازارەت ياسىلىپ دەپنە قىلىنغان. چۆيۈن بۇتتا ئىككى چوڭ داش قازان قۇيدۇرۇلغان[1]، جامەنىڭ ئىچىگە توققۇز ئېغىز ھۇجرا چىقىرىلىپ ياسالغان، بىر كۈپ ئالتۇننىڭ جامە قۇرۇلۇشىدىن ئاشقان قىسمىغا جامەنىڭ ئىككى كىلومېتىر شەرقىدىن ئاتمىش تۆت پاتمان(4650 مو) يەر ئېلىنىپ، جامەنىڭ ۋەخپىسى قىلىنغان[2].

ھىجرىيە 1290 - يىلى(مىلادىيە 1883 - يىلى) ئۆز زامانىسىنىڭ ئوقۇمۇشلۇق كىشىلىرىدىن مۇتۇللا ئەلىماخۇنۇمنىڭ تەشەببۇسى بىلەن قاغىلىق جامەسى بىر قېتىم رېمونت قىلىنىپ، جامەنىڭ شىمالىي تەرىپىگە كەڭرى سەينالىق مەدرىسخانا چىقىرىلغان. بۇ يەر تالىپلار ئىلىم تەھسىل قىلغاندىن سىرت، جۇمە كۈنلىرى ئاخۇنۇملار دەۋا ئىشلىرىنى بىر تەرەپ قىلدىغان قازىخانىمۇ بولغان.

1936 - يىلىغا كەلگەندە، قاغىلىقتا ھاكىم بولۇپ تۇرغان ھاجى شەنجاڭ دېگەن خۇيزۇ كىشى بۇ جامەنى بىر قېتىم چوڭ رېمونت قىلدۇرۇپ، جامەنىڭ ئەسلىدىكى شەرقە قارايدىغان دەرۋازىسىنى شىمالغا قىلىپ ئۆزگەرتىپ، جامەگە دەھلىز ئارقىلىق كىرىدىغان قىلغان. دەرۋازىنىڭ ئىككى يېقىغا 18 مېتىر ئېگىزلىكتە مۇنار چىقىرىپ ياسىتىپ، ھۇجرىلارنى دېرىزىلىك قىلىپ، ئالدىغا پېشايۋان ياپتۇرغان. ئاردىن يىرىم ئەسىر ئۆتۈپ 1986 - يىلىغا كەلگەندە، كەڭ خەلق ئاممىسىنىڭ تەلىپى ۋە جامەنى شەھەر قۇرۇلۇش مۇھىتىنىڭ تەرەققىياتىغا ماسلاشتۇرۇپ ياساپ چىقىش ئۈچۈن، كەڭ خەلق ئاممىسىنىڭ ئىئانە قىلىشى بىلەن 373 مىڭ 799 يۈەن ۋە باشقا ماددىي بۇيۇملار توپلىنىپ، بەش يىل ئىشلەش ئارقىلىق جامە كېڭەيتىلىپ ئومۇمىي يۈزلۈك رېمونت قىلىنىپ ياسالدى. جامە دەرۋازىسىنىڭ ئالدى كەڭرى مەيدان قىلىنىپ ئاسفالتلاشتۇرۇلۇپ، ئوتتۇرىغا گۈللۈك قىلىندى. مەيداننىڭ شەرق، غەرب تەرەپلىرىگە ئىككى قەۋەتلىك سودا دۇكانلىرى چىقىرىلدى. جامە دەرۋازىسى 24 مېتىر ئېگىزلىكتە مۇنار گۈمبەزلىك قىلىپ ياسالدى، جامە ئىچىدىكى ھۇجرىلار 16 گە كۆپەيتىلىپ، ھۇجرىلارنىڭ ئالدىدىن باشقا شەرقىي شىمالىي تەرەپلەرگىمۇ بېتون لەمپە چىقىرىلىپ، ئەتراپىغا تۆمۈر رىشاتكىلار ئورنىتىلىپ سەينا قىلىندى. جامەنىڭ جەنۇب ۋە شىمالىدىكى

---

[1] 1947 - يىلى يەكەننىڭ ۋالىيسى جۇ فاگگاك توپ - زەمبىرەك قۇيدۇرۇش ئۈچۈن يۇرتلارغا چۆيۈن ئالۇنى قويغاندا ساقچى ئىدارىسى بۇ قازاننىڭ بىرىنى چېقىپ، چۆيۈن ئالۇمنىغا ئۆتكۈزۈپ بەرگەن. يەنە بىرىنى مەلۇم بىر ئورۇن 2000 - يىلى چېقىپ، چۆيۈن قاتاردا سېتىۋەتكەن.

[2] بۇ يەرلەر ھازىرمۇ ۋەخپە دەپ ئاتىلىدۇ.

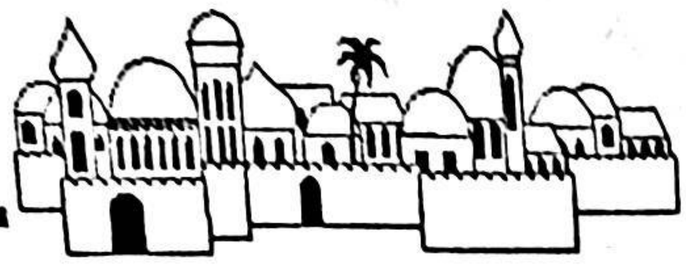

يان ئىشكلىرىگە نەقىش گۈللۈك تۆمۈر دەرۋازا ئورنىتىلدى. ئىچكىرى-تاشقىرى مەسچىتلەرنىڭ تورۇس، ئىشىك، تۈۋرۈكلىرىنىڭ گۈل نەقىشلىرى قايتا سىرلىنىپ، توك ۋە تۈرۈبا ئورنىتىلىپ، مۇستەھەپخانا چىقىرىلدى.

جامەنىڭ يېڭىدىن قەد كۆتۈرگەن مۇنار ۋە دەرۋازا بىنالىرىغا پىششىق خىشلار بىر-بىرىگە ماھىرلىق بىلەن گىرەلەشتۈرۈپ گۈل چىقىرىلغان، ئۈنىڭدا ئۇيغۇر بىناكارلىق سەنئىتىنىڭ ئۆزىگە خاس ئۇسلۇبى تولۇق ئەكس ئەتتۈرۈلگەن. ئېگىزلىكى بەش مېتىر كېلىدىغان دەرۋازىنىڭ ئوستىگە ئالتۇن رەڭلىك ھەلدە ئۇيغۇر خەتتاتچىلىقىنىڭ يۇقىرى سەنئىتى بىلەن قۇرئان ئايەتلىرى، ئۇيغۇرچە تەرجىمىسى ئويۇلغان. دەرۋازىدىن كىرگەندىن كېيىن دەھلىز نامايان بولىدۇ. دەھلىزنىڭ ئۈدۈل تېمىغا مېھراب شەكىلدە چىرايلىق گۈل نەقىشلەنگەن تۆمۈر رۇجەك ئورنىتىلغان. جامە سەيناسىغا كىرمەي تۇرۇپمۇ رۇجەكتىن جامەنىڭ پۈتۈن مەنزىرىسىنى كۆرگىلى بولىدۇ، دەھلىز ئىچىدە ئىككى كىچىك ئىشىك ۋە ئىككى چوڭ ئەگمە ئىشىك بار. كىچىك ئىشىكتىن ئەگمە پەشتاقلار ئارقىلىق ئوستىدىكى زال ئۆيگە ۋە ئوستىدىكى گۈمبەز ئىچىگە چىققىلى بولىدۇ. گۈمبەزنىڭ كۈن يورۇش تەرىپىگە ئىككى قۇر دېرىزە ئورنىتىلغان، شۇڭا گۈمبەزنىڭ ئىچى يورۇق ھەم ئازادە. ئىككى ئەگىم ئارقىلىق جامە ئىچىگە كىرگىلى ھەم يۇقىرىغا كۆتۈرۈلگەن پەشتاق ئارقىلىق جامە سەيناسىنىڭ شەرق، شىمال، جەنۇب ياقىلىرىغا سوزۇلغان تۆمۈر رىشاتكىلىق سەيناغا چىققىلى بولىدۇ. جامەنىڭ ئومۇمىي كۆلىمى **4762** كۋادرات مېتىر (**7.15**مو) ، قۇرۇلۇش كۆلىمى **1437** كۋادرات مېتىر، جامە ئىچىدە **16** ئېغىز ھۇجرا، سىرتىدا **23** دۇكان بار، مەسچىت بىلەن سەينانى ئۇزۇن كەتكەن ئۇچ باسقۇچلۇق گۈللۈك پەشتاق ۋە تۆمۈر رىشاتكا ئايرىپ تۇرىدۇ، سەينانىڭ تېگى سېمونتلاشتۇرۇلغان. مەسچىت ئىچىگە زىلچا گىلەملەر سېلىنغان، مەسچىتنىڭ تورۇسلىرى ۋە تۈۋرۈكلەرگە ھەرخىل نەقىشلەر ۋە قاپارتما گۈللەر چىقىرىلغان، سېمونت تۈۋرۈكلۈك بېتون لەمپە جامە ئىچىگە ئاجايىپ ھۆسن قوشۇپ تۇرىدۇ، پۈتۈن جامەدە ئىچكىرى، تاشقىرى مەسچىت ۋە سەينانى قوشسا بىرلا ۋاقىتتا **10** مىڭ ئادەم نامаз ئوقۇيالايدۇ. جامەنىڭ قۇرۇلمىسى ئۇيغۇر بىناكارلىق سەنئىتىنىڭ ئۆزىگە خاس ئۇسلۇبىنى تولۇق ئەكس ئەتتۈرگەن.

قاغىلىق جامەسى پۈتۈن ناھىيىنىڭ دىنىي ئىشلىرىغا تەسىر كۆرسىتىدىغان كۆزنەك ئورۇن. مەسچىتتە ۋەزىپە ئۆتەيدىغان خادىملار ھەر تەرەپتىن يېتىشكەن، ياشانغان، ئوتتۇرا ياش ۋە ياشلاردىن تەركىب تاپقان. قاغىلىق جامەسى ناھىيە بويىچە قوغدىلىدىغان مەدەنىي يادىكارلىق ئورنى قىلىپ بېكىتىلدى.

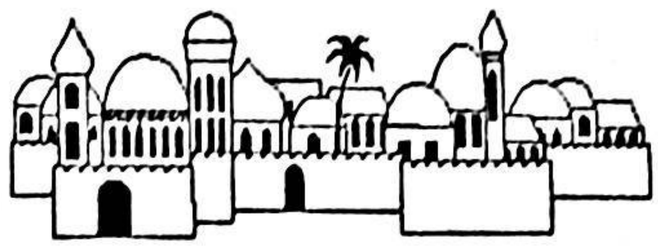

كېرىيە ھېيتگاھ جامەسى

مەمەتئەيسا قۇربان

كېرىيە ھېيتگاھ جامەسى مىلادىيە 1200 ـ يىللىرى بىنا قىلىنغان بولۇپ، 800 يىلدىن ئارتۇق تارىخقا ئىگە. ئومۇمىي كۆلىمى 13مىڭ 449 كۋادرات مېتىر، بۇنىڭدىن خانىقا قۇرۇلۇشى كۆلىمى 3مىڭ 60 كۋادرات مېتىر، نامازگاھنىڭ تاشقى سەيناسى 10مىڭ 439كۇۋادرات مېتىر. جامەنىڭ خانىقاسى 11 ئارا، 153چوڭ تۇۋرۇكتىن قۇرۇلغان بولۇپ، كۆلەم جەھەتتە شىنجاڭدىكى ئەڭ چوڭ جامە ھېسابلانغان قەشقەر ھېيتگاھ جامەسىدىنمۇ چوڭ. ئادەتتە جۇمە نامىزىغا 4 مىڭدىن 6مىڭغىچە، روزا ھېيىت، قۇربان ھېيتلاردا 10 مىڭدىن 12مىڭغىچە ئېتىقادچى ئامما كېلىپ ناماز ئوقۇيدۇ. كىرىيە جامەسى بىنا قىلىنغاندىن تارتىپ تاكى بۈگۈنگىچە يەتتە قېتىم كېڭەيتىلگەن ھەم رېمونت قىلىنغان. ھىجىرىيە 1075 ـ يىلى(مىلادىيە 1665 ـ يىلى) كېرىيىدىكى مۆتىۋەر دىنىي زاتلاردىن مولا تېيىپ ئاخۇنۇم، مولا غوجىلاق ئاخۇنۇم، ئەيساق ئاخۇنۇم قاتارلىق كىشىلەر كېرىيە ھېيتگاھ جامەسىنى كېڭەيتىپ رېمونت قىلىش توغرىسىدا يەكەندىكى ئابدۇللاخانغا بىر پارچە تەكلىپ سۇنىدۇ. بۇ تەكلىپ خان تەرىپىدىن قوبۇل قىلىنىپ، يەكەندىن مەخسۇس ئۇستىلار ئەۋەتىلىدۇ ھەم جامە ئەتراپىدىكى ئاھالىلارنى كۆچۈرۈپ يەرلىك مۇسۇلمان ئەھلىنىڭ ئىقتىسادىي ياردىمىگە تايىنىپ جامەنى 2 ـ قېتىم كېڭەيتىپ رېمونت قىلىپ چىقىدۇ. يەكەندىن 10 تۇپ چىنار دەرىخىنى يۆتكەپ كېلىپ، جامەنىڭ سەيناسىغا سالىدۇ. شۇڭا كىشىلەر بۇ جامەنى بىر مەزگىل "چىنابىاغ(چىنار باغ) جامەسى" دەپمۇ ئاتاشقان. ئاشۇ چىنار دەرەخلىرىدىن تۆت ـ بەش تۇپى تېخى يېقىنقى زامانلارغىچە بار ئىدى. كېيىن ئۇچ ـ تۆت قېتىم كېڭەيتىپ رېمونت قىلغاندا قۇرۇلۇشقا تاقىشىپ قېلىپ كېسۈېتىلگەن.

ئاشۇ مەزگىللەردە ئوتتۇرا ئاسىيادىن كەلگەن تەسەۋۋۇپچىلاردىن يەھيا خوجا سوپى ئاللايار ھەزرىتىم ئون نەچچە كىشىنى باشلاپ كېرىيىگە كېلىپ، كېرىيىنىڭ ئارال كەنتىدە ئولتۇراقلىشىپ ئىشانلىق تەرغىباتلىرىنى ئېلىپ بېرىپ، كېرىيىدىكى مۇسۇلمانلارنىڭ مەنۇى ھاياتىغا زور تەسىر كۆرسىتىدۇ. بۇ تەسىر بىلەن بۇ ھېيتگاھ جامەسى ھويلىسىنىڭ شەرقىي تەرىپىگە چوڭ خانىقا ۋە تىلاۋەتخانا ئۆيلەرنى سالىدۇ. بۇنىڭغا ئۇلاپلا مەھەممەتېھىم ئەلەم، ئەسلەم قازى دېگەن شەرىئەت ئۆلىمالىرى ئۇلارغا دەلمۇدەل قارشى تۇرۇپ جامەنىڭ غەربىي تېمىغا

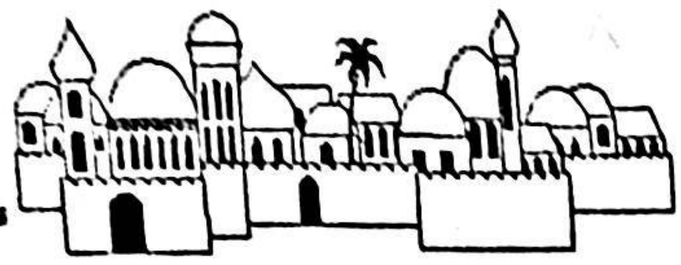

يۆلەپ مەھكمە شەرئىـــ قازىخانا سالىدۇ. كېيىن جامەنى 3 ـ قېتىم كېڭەيتىپ قۇرۇلۇش قىلغاندا يۇقىرىقى ھەر ئىككى قۇرۇلۇش چېقىپ تاشلىنىدۇ.

1947 ـ يىلى ھاكىم ئىسمائىلخان كېرىيە تەۋەسىدىكى مۇنەۋۋەر دىنىي زاتلار ۋە ھەر قايسى يېزا بەگلىرىنى يىغىپ شەخسەن ئۆزى كېرىيە ھېيتگاھ جامەسىنى كېڭەيتىپ قۇرۇش توغرىسىدا كېڭىشىدۇ. ئۇ مۇنداق دەيدۇ: "جامەيمىز سېلىنغىنىغا 8 ـ 7 يۈز يىل بولدى. ئارىلىقتا بىر قانچە قېتىم رېمونت قىلىنغان بولسىمۇ، يىللارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن بىر قىسىم جايلىرى يىقىلىپ چۈشۈپ، كۆرۈمسىز ھالەتكە كېلىپ قالدى، ساق قالغان جايلىرىمۇ خەتەرلىك ھالەتتە تۇرۇۋاتىدۇ، ھەر قايسىلىرى يۇرتىمىزنىڭ مۆتىۋەر ئۆلىمالىرى ھەم بايلىرى. ئەھۋالنى كۆرۈشۈپ تۇرۇپلا. جامە مۇشۇنداق خەتەرلىك ھالدا تۇرامدۇ ياكى رېمونت قىلىش كېرەكمۇ؟ كونىلاردا 'كوزا كۈندە سۇنمايدۇ، كۈندە سۇنىدۇ' دېگەن گەپ بار. ئالىمادىس مەسچىت بىر كۈنى تۇيۇقسىز يىقىلىپ چۈششە نەچچە مىڭ جامائەتنىڭ ھالى نېمە بولىدۇ؟ بۇنىڭغا كىم مەسئۇل بولىدۇ؟ ئەلۋەتتە مەن ھاكىم بولغاندىكىن چوڭ مەسئۇلىيەتنى ئۈستۈمگە ئالىمەن، لېكىن ھەر قايسىلىرىمۇ سىرتتا قېلىشمايلا، بۇ ھەقتە ھەر قايسىلىرىنىڭ خالىس مەسلىھەتلىرىنى ئاڭلىغۇم بار..."، ھاكىمنىڭ سۆزى تۈگىشى بىلەن مەجلىس ئەھلى بىردەك پىكىر قىلىپ، جامەنى چوڭ رېمونت قىلىشقا قوشۇلىدۇ. كېڭەشتىن كېيىن ھاكىم ئىسمائىلخان 2 ـ قېتىملىق يىغىن ئېچىپ جامەنىڭ كۆلىمى، قۇرۇلمىسى، مەبلىغى ۋە تەشكىلىي رەھبەرلىك مەسىلىلىرىنى بېكىتىپ چىقىدۇ. ھاكىم باشچىلىقىدا چوڭ جامە قۇرۇلۇشى تەمىرات(قۇرۇلۇش) ھەيئىتى قۇرۇلىدۇ. قۇرۇلۇشنىڭ كۈندىلىك ئىشلىرىغا ھۆكۈمەتنىڭ خادىمى باھاۋىدىن دېگەن كىشى مەسئۇل قىلىنىدۇ. 1947 ـ يىلى 10 ـ ئايدا ئىش باشلىنىپ، 1949 ـ يىلى ئازادلىق ھارپىسىغىچە بولغان ئىككى يىل ئىچىدە بۇ جامە ساپ مىللىي قۇرۇلۇش ئۇسلۇبى بويىچە كېڭەيتىپ رېمونت قىلىنىدۇ. 1985 ـ 1988 ـ يىللىرى 6 ـ قېتىم رېمونت قىلىنغاندا ئەسلىي ھالىتى ساقلاپ قېلىنغان. 1997 ـ يىلدىن 1998 ـ يىلغىچە شىمالىي دەرۋازا تاقا قۇرۇلۇشى باشلىنىپ، 227كۋادرات مېتىر كۆلەمدە تاقا ئىشلەندى. بۇ 7 ـ قېتىملىق كېڭەيتىپ ياساش قۇرۇلۇشى ھېسابلىنىدۇ. شىمالىي تاقىنىڭ ئېگىزلىكى 24 مېتىر بولۇپ، ئۇنىڭدا ئۈچ قەۋەتلىك ئۆي، ئۆينىڭ ئۈستىدە توققۇز قوقاتقۇ ۋە بىر چوڭ گۈمبەز بار. قۇرۇلۇشنىڭ ئۇسلۇبى ئاتۇشتىكى سۇلتان ساتۇق بۇغراخان مەقبەرىسى بىلەن ئوخشاش بولۇپ، ئاجايىپ نەپىس ھەم چىرايلىق ئىشلەنگەن. بۇ قۇرۇلۇشقا شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مىللەت ـ دىن ئىشلىرى كومىتېتى 80مىڭ يۈەن مەبلەغ بەردى، قالغان 500مىڭ يۈەننى كېرىيىدىكى جامائەتلەر ئىئانە قىلدى. بۇ جامە ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك ئاسارە ـ ئەتىقە ئورنى قىلىپ بېكىتىلگەن.

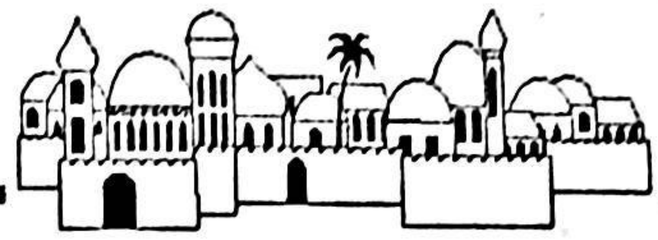

كۇچار قىغدۇڭ جامەسى

ھۈسەيىن ئىمىنھاجى

كۇچار ناھىيىسىدىكى قىغدۇڭ جامەسى كۆلىمىنىڭ چوڭلۇقى، قۇرۇلۇشىنىڭ كۆركەملىكى ۋە ئۇيغۇر بىناكارلىقىنىڭ قەدىمكى نۇسخىلىرىنى مۇكەممەل، پۇختا ساقلاپ قالغانلىقى بىلەن جامائەتچىلىكنى ئۆزىگە جەلپ قىلىپ كېلىۋاتقان مۇھىم مەدەنىيەت يادنكارلىقلىرىنىڭ بىرى.

سەئىدىيە خانلىقى دەۋرىدە ئىقتىسادىي تەرەققىياتقا ئەگىشىپ، ئەمگەكچان كۇچار خەلقى سەئىدىيە خانلىقىنىڭ خاقانى ئابدۇرېشىت خانىنىڭ ئوغلى سۇلتان خانىنىڭ نامىدا ھىجرىيە 968 - يىلى(مىلادىيە 1560 - يىلى) كۇچار قاغاقوندى دۆڭ جامە، مەسچىت - مەدرىسىلىرىنى سالدۇرغان. ھىجرىيە 1079 - يىلى(مىلادىيە 1668 - يىلى) كۇچارلىق ئابدۇللاخان پۇل - ماللىرىنى سەرپ قىلىپ سۇلتان ئابدۇكېرىمخان نامىدا سېلىنغان ئەسلىدىكى جامەنى كېڭەيتىپ مەسچىت، جامە، مەدرىسە سالدۇرغان. ئۇنىڭدىن كېيىن كۇچار ناھىيىسىنىڭ ئىشخالا مەھەللىسىدە تۇغۇلۇپ، ئۆز زامانىسىدا تونۇلغان بىلىملىك، ئوقۇمۇشلۇق، ئىخلاسمەن كۆز دوختۇرى مۇھەممەد ئىبنى شېرىپ ھاجىم ھىجرىيە 1139 - يىلى(مىلادىيە 1726 - يىلى) پۇل - ماللىرىنى سەرپ قىلىپ بۇ جامەنى ئۆز زامانىسىغا لايىقلاشتۇرۇپ كېڭەيتىپ سالدۇرغان. ئۇ سالدۇرغان كۇچار قىغدۇڭ جامەسىنىڭ مەدرىسىسىدە ئاتاقلىق تارىخچى، ئۇيغۇر ئالىمى موللا مۇسا سايرامى بىر مەزگىل دەرسمۇ ئۆتكەن.

كۇچار ۋاڭى مىلادى 1881 - يىلى كۇچاردىكى ناسىر دو بېگى ھاجىم بىلەن مەبلەغ قوشۇپ، قىغدۇڭدىكى گۈمۈرۈلۈپ چۈشۈپ كەتكەن جامە ئورنىغا مەخسۇس جۈمە نامزى ۋە ئادەتتىكى بەش ۋاق نامان ئوقۇيدىغان جامە مەسچىت سالدۇرغان. بۇ جامەنىڭ مەدرىسىسى ئايرىم - ئايرىم بۆلۈملەرگە بۆلۈنگەن. مۇشۇ مەدرىسىنى پۈتتۈرگەن مەشھۇر دىنىي ئالىم ئىبراھىم قۇززات ئىبنى قۇتلۇق ھاجىم بۇ جامەنىڭ مەدرىسىسىگە مۇدەررىس بولۇپ، تالىپلارغا «ئىلمى سەرىپ»، «ئىلمى نەھۋى»دىن باشلاپ، بالداقمۇبالداق ئۆرلىتىپ ئىلمى مەنتىق، ئىلمى فارايىز، ئىلمى نۇجۇم، ئىلمى تېببابەت قاتارلىق ئىلملەرنى، كلاسسىك ئەدەبىياتنىڭ يېرىك نامايەندىلىرىدىن نەۋائى، لۇتفى، ئاتايى، سەككاكى، فۇزۇلى، ھۇۋەيدا، سەئىدى... قاتارلىقلارنىڭ ئەسەرلىرىنى دەرسلىك قىلىپ ئۆتكەن. شائىر نىمشېھىت ئارمىيە ئىبلى، شائىر موللا بايىزىلار مۇشۇ

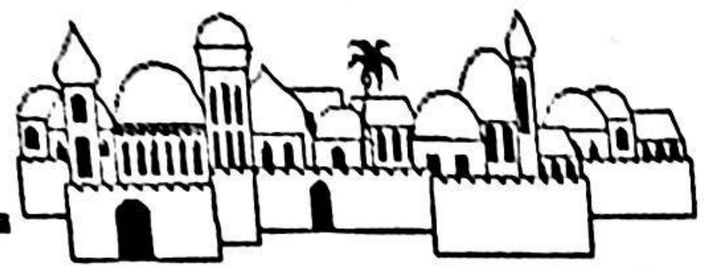

مەدرىسلەردە ئوقۇپ يېتىشىپ چىققان.

1925 - يىلى 5 - ، 6 - ئايلاردا بۇ جامەگە ئۇشتۇمتۇت ئوت كېتىپ كۆيۈپ كەتكەن. يۇرت چوڭلىرى كۆچار ۋاڭغا كۆيۈپ كەتكەن جامەنىڭ ئورنىغا قايتىدىن جامە سېلىشنى ئىلتىماس قىلغاندا، ۋاڭ بۇ ئىشنى قوللاپ، بۇ جامەنى قايتا سېلىشنى بەلگىلىگەن ۋە باي، شايار قاتارلىق ناھىيىلەرنىڭ ئامباللىرىغا يارلىق ئەۋەتكەن ۋە كۆچار قىغدۇڭ جامەسىنى قايتا سېلىشقا مەلۇم ئىقتىساد كەلتۈرۈلگەن. قالغان مەبلەغ كۆچارنىڭ ئۆزىدىن ھەر خىل يوللار ئارقىلىق ھەل قىلىنغان. تەكلىپ قىلىنغان قەشقەرلىك ھەسەن ئاخۇن ئۇستامنىڭ لايىھىلىشىدە، ھىجرىيە 1347 - يىلى(مىلادىيە 1928 - يىلى) ئوتتۇرا ئاسىيا قۇرۇلۇش ئۇسلۇبىدا ئۇزۇنلۇقى شەرقتىن غەربكە 128.30 مېتىر، شىمالدىن جەنۇبقا 114 مېتىر، ئومۇمىي ئىگىلگەن يەر كۆلىمى 14 مىڭ 386 كۋادرات مېتىر(21.6 مو ھېسابىدا) كېلىدىغان، 5000 ئادەم سىغىدىغان جامە قۇرۇلۇشى باشلانغان. جامەنىڭ پۈتۈن قۇرۇلۇشىغا كۆڭ يانتاق يېقىلغۇ قىلىپ پىشۇرۇلغان خىش ئىشلىتىلگەن. ئۇلى ئۇچ مېتىر ئەتراپىدا كولىنىپ تاش، سېغىز لاي بىلەن چىڭدالغان، تاملىرىنىڭ ئۇلىغا 90 سانتىمېتىر كېلىدىغان قېلىپ ياسالغان. ئالدى بىلەن بۇ جامەنىڭ پەشتاق قۇرۇلۇشى لايىھىلەنگەن. لېيىغا گەچ، سېغىز، تۇخۇم شاكىلى بىلەن ئارىلاشما لاي ياسالغان، ئۇنىڭغا تۇخۇمنىڭ ئېقى بىلەن سېرىقىنى ئارىلاشتۇرۇپ، لاي قىلىنىپ گۈمبەزنىڭ خىشلىرىنى قويۇشقا ۋە سۇۋاقچىلىققا، پەشتاق قوپۇرۇشقا ئىشلىتىلگەن. بۇ جامەنىڭ يېشىل سىرلانغان ئىككى چوڭ دەرۋازىسىنىڭ بىرىنىڭ ئىشكى غەربكە، يەنە بىرىنىڭ ئىشكى جەنۇبقا قارايدىغان قىلىپ ياسالغان. دەرۋازىنىڭ ئۈستى تەرىپىگە نەقىشلىك گەچ ئويما چىقىرىلىپ، ئۇنىڭ ئۈستىگە قۇرئان ئايەتلىرى ۋە رەسۇلۇللاھنىڭ ھەدىسلىرى چىرايلىق يېزىلغان. رەڭدار بېزەك بىلەن ئۇچ مۇنار لايىھىلەنگەن، پەشتاقنىڭ ئۈستىگە چىقىدىغان ئىككى ئورۇندا پەلەمپەيلىك شوتا بولۇپ، بۇ شوتا مەخسۇس ئۇزۇم ياغىچىدىن بەكمۇ چىرايلىق ۋە مەزمۇت قىلىپ ياسالغان. پەشتاقنىڭ گۈمبەزلىرى نەقىشلىنىپ ھۆسنىخەت بىلەن بېزەلگەن. بۇ جامە مۇنارىنىڭ ئېگىزلىكى 18.30مېتىر، مۇنار بىلەن مۇنار ئارىلىقى ئون مېتىر، پەشتاقنىڭ ئېگىزلىكى 16 مېتىر، چوڭ دەرۋازىنىڭ ئېگىزلىكى 4.30 مېتىر، كەڭلىكى 3.90مېتىر. پەشتاقنىڭ گۈمبەزلىرىگە چۆرەلدۈرۈپ سەككىز دانە مېھراب شەكىللىك پەنجىرە بېكىتىلگەن. پەشتاق ئۈستىگە چىقىپ قارايدىغان بولسىڭىز كۆچارنىڭ گۈزەل مەنزىرىسىنى پۈتۈنلەي كۆرگىلى بولىدۇ. جامە ئىچكى ۋە تاشقى ئىككى يۈرۈش قۇرۇلۇشتىن ئىبارەت بولۇپ، ئىچكى جامە شەرقتىن غەربكە 12.80 مېتىر، جەنۇبتىن شىمالغا 19.20 مېتىر كېلىدۇ. جامەنىڭ

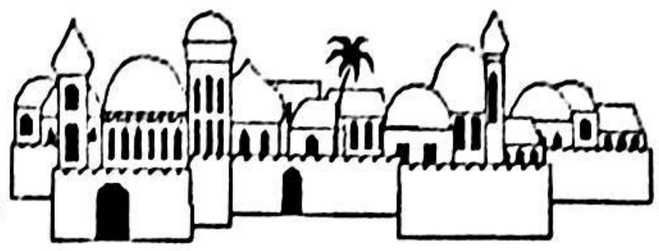

ئاستى ـ ئۈستى تاختايلىق بولۇپ، تورۇسى بىلەن ئاستىنىڭ ئارىلىقى 6.50 مېتىر كېلىدۇ. تورۇسلار ھەر خىل نەقىش ۋە مەنزىرىلىك رەسىملەر بىلەن بېزەلگەن ۋە چۆرەلدۈرۈلۈپ گەج بىلەن قاپارتما(ناۋا) نەقىش قىلىنغان. مەسچىتنىڭ ئالدى ۋە يان تەرىپىگە 12 دانە ئەينەكلىك چوڭ دېرىزە ئورنىتىلغان، ئالدى تەرەپتىكى چوڭ قوش قاناتلىق ئىشىكنىڭ ئىككى يېنىدا يەنە ئىككى قوش قاناتلىق ئىشىك ئورنىتىلغان. مېھرابنىڭ چۆرىسى قاپارتما نەقىشلىك بولۇپ، پارس(تەئلىق خەت نۇسخىسى) ھۆسنىخەت شەكلى بىلەن 'لا ئىلاھە ئىللەللاھۇ مۇھەممەدەن رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم' دېگەن كەلىمە گەج ئويما ئۇستىگە ئىككى مېتىر ئۇزۇنلۇقتا 45 سانتىمېتىر كەڭلىكتە يېزىلىپ كۆك سىر بىلەن ھەيۋەتلىك كۆركەم سىرلانغان. مېھرابنىڭ شىمالىي تەرىپىگە ئالاھىدە نەقىشلىق قىلىپ ئىشلەنگەن خۇتبە مۇنبىرى قويۇلغان. تاشقى جامە بولسا شەرقتىن غەربكە 43 مېتىر، شىمالدىن جەنۇبقا 40 مېتىر، تورۇسلىرى ۋاسا جۇپلۇق بولۇپ، جەگە ـ ياغاچلار نەقىشلىق قىلىپ بېزەلگەن، 84 دانە ھەر خىل نەقىشلەنگەن تۇۋرۇك ئورنىتىلغان. بۇ تۇۋرۇكلەرنىڭ ئاستىغا تاشتىن ياسالغان ئۇل قويۇلغان. 12 دانە پەنجىرە ئورنىتىلغان تاشقى جامە بىلەن جامە قورۇسىنى ئايرىپ تۇرىدىغان گۈل چىقرىپ ياسالغان سالاسۇنلۇق تام بار. ھازىر بۇ ئورۇن شادلىق سالاسۇن بىلەن ئىھاتە قىلىندى. بۇ كاتتا جامە ھىجرىيە 1351 ـ يىلى(مىلادى 1932 ـ يىلى) پۈتكەندىن كېيىن جامەنىڭ خاتىپلىقىغا ئابدۇۋارىس خاتىپ ئاخۇنۇم بەلگىلەندى. مەرھۇمنىڭ ۋاپاتىدىن كېيىن ئۇنىڭ ئوغلى خاتىپ مەخسۇم، كۆچار مەھكىمە شەرئىنىڭ قازىسى رەئىس ئىمىن قازى ھاجىم ۋە قازى غوجام قاتارلىق پىشقەدەم مەشھۇر ئالىم ۋە ئۆلىمالار بۇ جامەنىڭ خاتىپلىق ۋەزىپىسىنى ئۈتكەن. 1949 ـ يىلى 2 ـ ئاينىڭ 24 ـ كۈنى كۆچاردىكى قاتتىق يەر تەۋرەش نەتىجىسىدە جامەنىڭ گۈمبەزلىرىنىڭ گەجلىرى قومۇرۇلۇپ كەتكەن ۋە يۇقىرىدىن تۆۋەنگە 2.50 مېتىر يېرىگە دەز كەتكەن.

1955 ـ يىلى خەلقتىن يىغىلغان مەبلەغ بىلەن بىر قېتىم ئاددىي رېمونت قىلىندى. 1958 ـ يىلى 8 ـ ئاينىڭ 13 ـ كۈنى كۆچاردا يۈز بەرگەن تارىختا ئاز كۆرۈلىدىغان پەۋقۇلئاددە زور كەلكۈن ئاپىتىدە بۇ جامە ئاپەتكە ئۇچرىغان خەلقنىڭ قونالغۇسىغا ئايلاندى. 1966 ـ يىلى باشلانغان"مەدەنىيەت ئىنقىلابى" بۇ جامەنى زور بۇزغۇنچىلىققا ئۇچراتتى. كۆچار ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى 1976 ـ يىلى بۇ جامەنى "ناھىيە بويىچە نۇقتىلىق مۇھاپىزەت قىلىنىدىغان مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى ئورنى" قىلىپ بېكىتتى. 1982 ـ يىلى كۆچار ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى بۇ جامەگە 15 مىڭ يۈەن خىراجەت ئاجرىتىپ رېمونت قىلدۇردى. 1988—1989 ـ يىللىرى ھۆكۈمەت ۋە جامائەت 50 مىڭ يۈەندىن ئارتۇق

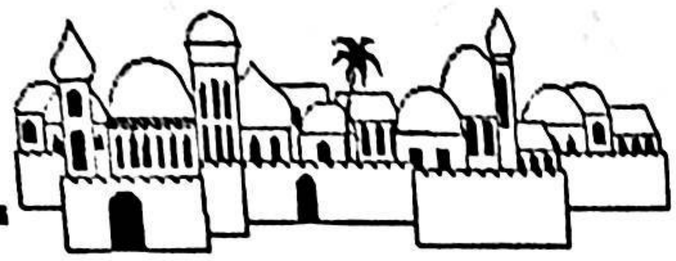

ئىقتىساد بىلەن يەنە بىر قېتىم چوڭ رېمونت قىلدۇردى. جامەنىڭ قورۇسىغا دەل ـ دەرەخلەر تىكىلىپ، يېشىللىق بەرپا قىلىندى ۋە ئاپتونوم رايونىمىز بويىچە "نۇقتىلىق مۇھاپىزەت قىلىنىدىغان مەدەنىيەت يادنىكارلىق ئورنى" قاتارىغا كىرگۈزۈلدى. 1994 ـ يىلى بۇ يەردە ئاقسۇ ۋىلايەتلىك ئىسلام دىنى مەكتىپىنىڭ كۇچار قىغدۇڭ جامەسى شۆبە مەكتىپى قۇرۇلدى. 1994 ـ يىلى 5 ـ ئايدا كۇچار ناھىيە بازىرىدىكى زوھۇرۇللا رەھمان 10 مىڭ يۈەن چىقىم قىلىپ، جامەنىڭ پەشتاق ۋە گۈمبەز قىسمىنى رېمونت قىلدۇردى. 2002 ـ يىلى 5 ـ ئايدا كۇچار ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى 2 مىليون 100 مىڭ يۈەن مەبلەغ ئاجرىتىپ ئاپتونوم رايونلۇق مەدەنىيەت يادنىكارلىقلىرىنى باشقۇرۇش ئورنى لايىھىلىگەن، شىنجاڭ سانائەت ئىنستىتۇتىدا چىرتيوژى سىزىلغان كۇچار قىغدۇڭ جامەسىنى يەنە بىر قېتىم قايتا چوڭ رېمونت قىلىش قۇرۇلۇشىنى باشلىدى. قىيىنلىق دەرىجىسى يۇقىرى بولغان بۇ قېتىمقى رېمونت قۇرۇلۇشىدا جامەنىڭ شىمالىي ۋە جەنۇبىي تاملىرىنىڭ بىر قىسمىنىڭ بۇرۇنقى ھالىتىنى ساقلاش، ئەسلىگە ھۆرمەت قىلىشتا چىڭ تۇرۇپ قايتا قۇرۇش، جامەنىڭ ئۇستىنى قايتا يېپىش، بۇزۇلۇپ چىرىگەن تۇۋرۇك، لىم، جەگە، پاراموق ۋە گوسپىلىرىنى ئالماشتۇرۇش، قۇرۇلۇش ئۇلىنى مۇستەھكەملەش، جامەنىڭ يەر يۈزى خىشلىرىنى قايتا ياتقۇزۇش، ئىشىك، پەنجىرىلىرىنى رېمونت قىلىش ياكى بۇزۇلغان چىرىگەن ئورۇنلارنى باشقا ياساش، سىرچىلىق قاتارلىقلار تەلەپ قىلىندى. جامە قورۇسى ئىچىدىكى مەھكىمە شەرئى قىسمىنى قايتا ئەسلىگە كەلتۈرۈش، سەينا قىسمىنى قايتا رېمونت قىلىش قاتارلىق قىيىنلىق دەرىجىسى يۇقىرى بولغان بۇ قۇرۇلۇشنى تەلەپكە لايىق رېمونت قىلىپ پۈتتۈرۈش خىزمىتىگە مەھمۇد كاشغەرى مەقبەرىسى، يۈسۈف خاس ھاجىپ مەقبەرىسى، سۇلتان ساتۇق بۇغراخان مەقبەرىسى، قۇمۇل ھېيتگاھ مەسچىتى، قەشقەر ھېيتگاھ جامەسى قاتارلىق قۇرۇلۇشلارغا رەھبەرلىك قىلغان، بېشىدىن كۆپ تەجرىبە ئۆتكۈزگەن شىركەت باش ئىنژېنېرى خۇداۋەردى ئابدۇللا ئەپەندى ئالاھىدە تەكلىپ بىلەن قاتناشقان بولۇپ، ئۇ 2003 ـ يىلى 10 ـ ئاينىڭ 21 ـ كۈنى زىممىسىدىكى بۇ مۇشكۈل خىزمىتىنى ياخشى ئاخىرلاشتۇرۇپ، مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلارنىڭ يۇقىرى باھاسى ۋە مەدەنىيەت يادنىكارلىقلىرى ئورۇنلىرىنىڭ چوڭقۇر ئىشەنچىسىگە، كۇچاردىكى ئومۇمىي خەلقنىڭ ماختىشىغا ئېرىشتى. ھازىر بۇ جامە ھەر مىللەت مۇسۇلمان ئاممىسىنىڭ بىخەتەر، ئىشەنچلىك دىنىي پائالىيەت سورۇنى، ناھىيىمىزگە كېلىپ كېتىدىغان مېھمانلارنىڭ مۇھىم زىيارەتگاھىغا ئايلاندى.

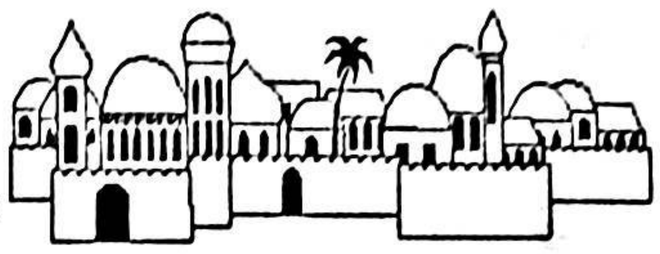

قۇمۇل هېيتگاه جامەسى

ئەخمەت ياقۇپ

قۇمۇل هېيتگاه جامەسى قۇمۇل شەھەر ئىچى يېزىسىنىڭ غەربىدىكى قۇمۇل ۋاڭلىرى قەبرىستانلىقى ـ ئالتۇنلۇقنىڭ ئىچىگە جايلاشقان بولۇپ، قۇمۇلدىكى تارىخى ئۇزۇن، كۆلىمى چوڭ، كۆركەم سېلىنغان ئەڭ قەدىمىي جامە هېسابلىنىدۇ. ئالتۇنلۇق ئەتراپىدىكى چوڭ قەبرىستان قۇمۇل شەھرى ئەتراپىدىكى ئەڭ چوڭ جامائەت قەبرىستانى بولۇپ، ئەينى ۋاقىتتا قۇمۇل ۋاڭلىرىنىڭ 1 ـ ئەۋلاد ۋاڭى ئەبەيدۇللا تارخان بەگ مۇشۇ قەبرىستانىنىڭ دەل ئوتتۇرا قىسمىدا ۋاڭ ئەۋلادلىرىنىڭ مازىرىنى يەنى ئالتۇنلۇقنى بىنا قىلدۇرغان. دەبدەبلىك دىنىي پائالىيەتلەرنىڭ ئېھتىياجىغا قۇلايلىق بولۇشى ئۈچۈن، قەدىمىي قەبرىستان ئۈستىگە مىلادىيە 1668 ـ يىلى هېيتگاه جامەسىنىڭ دەسلەپكى بىناسىنى سالدۇرغان. كېيىنكى ۋاقىتلارغا كەلگەندە قۇمۇلدا ئادەم كۆپىيىپ جامە ئىچى كىچىكلىك قىلغانلىقتىن، قۇمۇلنىڭ 4 ـ ئەۋلاد ۋاڭى يۈسۈپ ۋاڭ تەخمىنەن مىلادىيە 1750 ـ يىللىرى جامەنى غەربتىن شەرققە 3 ئارال(قۇمۇل شۇنسىدە:ئىككى تۈۋرۈك ئارىلىقى) كېڭەيتكەن. مىلادىيە 1797 ـ يىللىرى ئەتراپىدا قۇمۇلنىڭ 6 ـ ئەۋلاد ۋاڭى ئەردېشىرۋاڭ قايتا ئىسلاھ قىلىپ يەنە ئۈچ ئارال كېڭەيتىپ هازىرقى مۇشۇ هالەتكە كەلتۈرگەن. قۇمۇلنىڭ 9 ـ ئەۋلاد ۋاڭى شاھ مەخسۇت جامەنى رېمونت قىلدۇرغان. مىلادىيە 1948 ـ يىلىغا كەلگەندە قۇمۇل ئۇيغۇر مەدەنىيەت ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى رەھبەرلىكى ۋە داڭلىق ئۈستا سوپا هاجى يېتەكچىلىكىدە جامەنىڭ ئىچكى ياغاچ قۇرۇلۇش قىسمى ئومۇمىيۈزلۈك بىر قېتىم رېمونت قىلىنغان. ئۇزۇن يىللار داۋامىدا مەسچىت ئۈل تاملىرى چىرىپ، ئولتۇرۇشۇپ كەتكەندە جامائەت ئۇنى غوجا تام (يۆلەك تام) لار بىلەن مۇستەهكەملىگەن. "مەدەنىيەت ئىنقىلابى"دا بۇ جامە ئىجتىمائىي ۋە تەبىئىي ئاپەتلەر تۈپەيلىدىن ئېغىر بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىغان.

1980 ـ يىللارنىڭ بېشىدا قۇمۇل ۋاڭلىرى قەبرىستانى دۆلەت تەرىپىدىن "ناھىيە دەرىجىلىك قوغدىلىدىغان مەدەنىيەت يادىكارلىق ئورنى" قىلىپ بېكىتىلگەندىن كېيىن، 1982 ـ يىلدىن باشلاپ رېمونت قىلىپ ئەسلىگە كەلتۈرۈش باشلىنىپ، 1990 ـ يىلى ۋە 1999 ـ يىلى كەڭ دائىرىدە بىر قانچە قېتىم رېمونت قىلىنىپ، مەسچىت ئەسلىي هالىتىگە كەلتۈرۈلدى.

قۇمۇل ۋاڭلىرى قەبرىستانىدىكى مەشھۇر يېشىل گۈمبەز مۇھەممەت

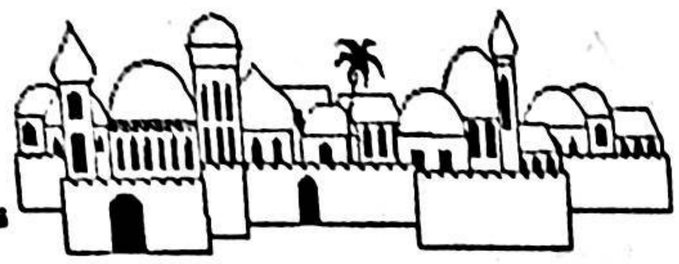

بېشىر چىگۈاك مەقبەرىسىنىك غەربىگە غەربتىن شەرققە قاراپ چاسا شەكلىدە كېسەك ـ ياغاچ قۇرۇلمىلىق 108 دانە ئويما نەقىشلىك چوك تۈۋرۈكلەر ئارقىلىق بىر پۈتۈن گەۋدە قىلىپ سېلىنغان بولۇپ، ئوستى قىسمى گۈللۈك تاختايلار بىلەن يېپىلغان.

جامەنىك تورۇسىغا (يەنى ئىچىگە) كەك ـ كۈشادە كۈن نۇرىنىك چۈشۈپ تۇرۇشى ۋە ھاۋانىك بىمالال ئالمىشىپ تۇرۇشى ئۈچۈن ھەر بىرىنىك چوگلۇقى 16 كۈادرات مېتىردىن كېلىدىغان تۆت دانە چوك كۆتۈرمە پەنجىرىلىك تۈگلۈكلەر قويۇلغان. جامەنىك ئىچكى قىسمى ئىسلام ئەنئەنىسى بويىچە كەئبە يۆنىلىشىنى توغرىلاپ ئۇزۇنچاق چاسا شەكلىدە سېلىنغان، ئومۇمىي ئىچكى مەيدانى 2000 كۈادرات مېتىردىن ئارتۇق بولۇپ، تۆت مىگدىن ئارتۇق ئادەم نامаз ئوقۇيالايدۇ. كۆلىمى جەھەتتە شىنجاك ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى بويىچە ئالدىنقى قاتاردىكى مەسچىتلەرنىك بىرى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

جامەنىك ئالدى تېمىغا يانداشتۇرۇپ سېلىنغان ھەيۋەتلىك 21 مېتىر ئېگىزلىكتىكى پەشتىقى ئۆزگىچە ئۇسلۇبتا لايىھىلەنگەن بولۇپ، ھەر خىل پەشتاق نەمۇنىلىرىدىن ئۆرنەك ئېلىپ، ئىسلام مەدەنىيىتىنىك ئىدىيىۋى كۆزقارىشىنىك شەكىل ئالاھىدىلىكى بىلەن رەك كۆزقارىشى بىر ـ بىرىگە ئەپچىللىك بىلەن ماسلاشتۇرۇلۇپ، ئۆزگىچىلىك بىلەن ئورتاقلىقنى ئۆزىگە مۇجەسسەملەشتۇرگەن. پەشتاقنىك شەكىل تۈزۈلۈشىدە تەشتەكتە ئېچىلىۋاتقان گۈل غۇنچىلىرى تەسۋىرلەنگەن بولۇپ، ئەك ئۇستىدىكى يېشىل قۇببىسى ئېچىلىش ئالدىدا تۇرغان غۇنچىغا، غۇنچە ئۇستىدىكى ئاي پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا، ئۇنىڭغا بېرىلگەن ئاق رەك ئىسلام دىنىنىك پاكلىقىغا، يېشىل رەك ئىسلام دىنىنىك ھاياتىي كۈچى ئۇرغۇپ تۇرغان ياش ۋە ئىستىقباللىق دىن ئىكەنلىكىگە، كۆك رەك ئىسلام دىنىنىك تىنچلىقىنى سۆيىدىغان دىن ئىكەنلىكىگە سىمۋول قىلىنىپ، روشەن ئۇبرازلار ئارقىلىق چوگقۇر مەنىگە ئىگە شەكىل ۋە رەك ئالاھىدىلىكلىرى بىر پۈتۈن گەۋدىگە ئايلاندۇرۇلغان.

مەسچىتنىك ئىچكى تاملىرى تۈۋرۈكلەر ئارقىلىق 40 ئارالغا بۆلۈنگەن بولۇپ، ھەر بىر ئارال تامغا نەپىس سىزىلغان خىلمۇخىل، رەڭگارەك گۈل نۇسخىلىرى ئۆزىنىك نەپىسلىكى، كۆركەملىكى بىلەن كىشىنى مەھلىيا قىلسا، گۈللەر ئارىسىغا ئۆزگىچە ئۇسلۇبتا يېزىلغان قۇرئان سۈرە ـ ئايەتلىرى ۋە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىك مۇناسىۋەتلىك ھەدىسلىرى جامەنىك كۆركەملىكىنى ۋە ھەيۋىتىنى ئاشۇرۇپ، كىشىلەرنىك دىققىتىنى ئىختىيارسىز تارتىدۇ. جامەنىك ئوتتۇرا ئىشىكىنىك ئۇستىگە(كىشىلەر ئاسان دىققەت قىلىدىغان جايغا) سېپتا ئورۇنلاشتۇرۇلغان خاتىرە تاش ئابىدە ئەرەب، پارىس يېزىقلىرىدا ئويۇلغان

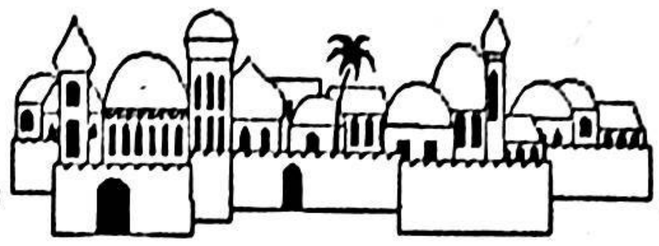

بولۇپ، ئۇنىڭدا مەسچىتنىڭ قىسقىچە تارىخى ئەكس ئەتتۇرۇلۇپلا قالماستىن، ئەينى دەۋرلەردىكى ئەرەب، پارس مەدەنىيىتىنىڭ شىنجاڭدىكى يازما يادىكارلىقلارغا بولغان تەسىرىنىڭ چوڭقۇر ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدۇرىدۇ.

قۇمۇل ھېيتگاھ جامەسى سېلىنغاندىن تارتىپ، بىر قانچە ۋاڭلىق دەۋرلەرنى باشتىن ئۆتكۈزۈپ، ھازىرغا قەدەر قۇمۇلدىكى ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدىغان ئۇيغۇر مىللىتىنىڭ ئەنئەنىۋى ئىككى ھېيتتا دىنىي پائالىيەت ئۆتكۈزىدىغان (1949 ـ يىلدىن ئىلگىرى جۈمە نامىزى ئوقۇلۇپ كەلگەن) ئاساسلىق دىنىي پائالىيەت مەركىزى بولۇپ كەلمەكتە.

قۇمۇل ھېيتگاھ جامەسى ئورۇنلاشتۇرۇلۇشى، ياسىلىشى جەھەتلەردە ئىسلام بىناكارلىقىنىڭ ياغاچ ئويما، گەچ ئويما، تاش ئويما قاتارلىق ھەر خىل سەنئەتلىرىنىڭ نەمۇنىلىرىنى ئۆزىدە نامايان قىلغان بولۇپ، ئىسلام ۋە مىللىي بىناكارلىق سەنئىتىنى تېخىمۇ چوڭقۇرلاپ تەتقىق قىلىشتا زور تەتقىقات قىممىتىگە ئىگە بولۇپلا قالماستىن، قۇمۇل ئىسلام تارىخىنى تەتقىق قىلىشتىمۇ مۇھىم تارىخىي ماتېرىيال قىممىتىگە ئىگە.

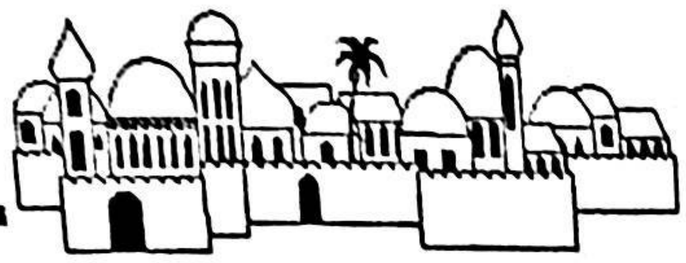

قۇمۇل جۇمە مەسچىتى

قۇربانجان رەھمان

قۇمۇل جۇمە مەسچىتى قۇمۇل شەھىرىنىڭ شەھەر ئىچى يېزىسى ئازنا بازار مەھەللىسىگە جايلاشقان بولۇپ، قۇمۇلدىكى ئەڭ قەدىمكى مەسچىتلەرنىڭ بىرى ھېسابلىنىدۇ. قۇمۇلنىڭ تارىخىي خاتىرىلىرىدە، بۇ مەسچىت ھىجرىيىنىڭ 895 - يىلى(مىلادىيە 1490 - يىلى) بىنا قىلىنغان دەپ خاتىرىلەنگەن بولۇپ، ھازىرغا قەدەر 514 يىللىق تارىخقا ئىگە. بۇ جۇمە مەسچىتىنىڭ بىنا قىلىنىشى قۇمۇل تارىخىي ماتېرىياللىرىدا مۇنداق خاتىرىلەنگەن:"مىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە ئىلى ھۆكۈمرانلىقى تەرىپىدىن قۇمۇلنى باشقۇرۇش ئۈچۈن ئەنىق تۆمۈرنىڭ جىيەنى توختىنى باش قىلىپ، ئۇنىڭ مۇئاۋىنلىقىغا مۇسۇلمان ئۇيغۇرلاردىن خوجامۇھەممەد ئىبلى بىلەن خەنزۇلاردىن جوئەن دېگەننى دورغاپ(مەمۇرىي ياردەمچى) قىلىپ، خوجا مۇھەممەد ئىبلىغا يەنە بىر تۈركۈم مۇسۇلمان ئۇيغۇرلارنى بۇيرۇقى، مىڭ بېشى، يۈز بېشى دېگەن ئۇنۋانلار بىلەن قوشۇپ ئەۋەتكەن. خوجا مۇھەممەد باشچىلىقىدىكى بىر بۆلۈم مۇسۇلمان ئۇيغۇرلار قۇمۇلغا كەلگەندىن كېيىن ھاكىمىيەتكە ئېرىشىپ، قۇمۇلدا ئىسلامىيەتنى كېڭەيتىش ۋە تەدرىجىي ھالدا ئومۇملاشتۇرۇشقا كىرىشىدۇ. بىر قاتار كۈرەشلەردىن كېيىن ئومۇملىشىۋاتقان ئىسلامىيەت ئەھلىنىڭ ئېتىقاد قىلىشى ئۈچۈن مەسچىتكە ئېھتىياجى تۇغۇلىدۇ. شۇ مۇناسىۋەتلەر بىلەن ئۇ يەر، بۇ يەرلەردە پىنھان ۋە ئاشكارا مەسچىتلەر مەيدانغا كېلىشكە باشلايدۇ. جۇمە مەسچىتىنىڭ دەسلەپكى ئۇلى شۇ چاغدا سېلىنىپ دەسلەپتە بىنا قىلىنغان". خوجا مۇھەممەد ئىبلى باشچىلىقىدا دۇنياغا كەلگەن بۇ چوڭ جامە شەرىپىگە ئەينى ۋاقىتتا قاغۇم ئېرىقىدىن ئالتە دادەنلىك(60مو) زېمىن ئاجرىتىلىپ، 40موسى ئىمامەتچىلىككە، 20 موسى مەزنچىلىككە ۋەخپە قىلىنىپ بېرىلىدۇ. بۇ مەسچىت قۇرۇلۇپ 285 يىل ئۆتكەندىن كېيىن، قۇمۇل ۋاڭلىرىنىڭ 5 - ئەۋلادى ئىساق ۋاڭ زامانىسىدا مەسچىت كونىراپ، ئولتۇرۇشقا يۇزلەنگەن. ھىجرىيىنىڭ 1170 - يىلى، يەنى مىلادىيە 1775 - يىلى ماھىرۇي ئاپپاق ئىسىملىك بىر مەزلۇم كىشى بارلىق خىراجەت چىقىملىرىنى ئۆز ئۈستىگە ئېلىپ، مەسچىتنى قايتىدىن بىنا قىلدۇرغان. 1697 - يىلى قۇمۇلدىكى ئۇيغۇرلارنىڭ باشلامچىسى مۇھەممەد شاغازى بەگ ئوغلى ئەبەيدۇللادىن باشلاپ، قۇمۇل ۋاڭلىرىنىڭ قۇمۇلدىكى ھۆكۈمرانلىقى تۇرغۇزۇلۇپ، تا 1930 - يىلغىچە 9 ئەۋلاد 233 يىل ھۆكۈم

سۇرگەن. قۇمۇل ۋاڭلىرىنىڭ ھۆكۈمرانلىقى سىياسەت بىلەن دىن بىرلەشتۈرۈلگەن ھاكىمىيەت تۈزۈمى بولۇپ، ۋاڭلىق دەۋرىدىن باشلاپ ئىسلام دىنى يۇقىرى ئىمتىيازغا ئىگە بولغان. بۇ دەۋردە قۇمۇل ۋاڭلىرى قۇمۇلنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي ئىشلىرىنى تەرەققىي قىلدۇرۇپلا قالماي، ئىلىم ـ مائارىپ ۋە دىنىي ئىشلارغىمۇ ناھايىتى ئەھمىيەت بەرگەن ۋە نۇرغۇن مەسچىت ـ مەدرىسىلەرنى بىنا قىلدۇرغان، شۇنداقلا قۇمۇلغا دىن تارقىتىپ كەلگەن ئىسلام دىنىنى تارقاتقۇچىلارنىڭ قەبرىلىرىنى تاپقۇزۇپ، ئۇلارغا ئاتاپ نۇرغۇن مازارلارنى ياساتقان. 9 ـ ئەۋلاد شامەخسۇت ۋاڭ دەۋرىدە، ئىسمائىل غوجامنىياز، مۇھەممەد نىياز دېھقان دېگەن كىشىلەر قۇمۇل ۋاڭلىرى تەرىپىدىن جۇمە مەسچىتىنىڭ جارۇپكەشلىكىگە قويۇلغان ھەمدە شەھەر ئىچى قارغۇ مەرقىتە 12مو جارۇپكەش يېرى بولغان.

جۇمە مەسچىتىنىڭ قۇرۇلۇشى توپا، ياغاچ قۇرۇلمىلىق بولۇپ، ئۇنىڭ چوڭ دەرۋازىسى شەرققە ئېچىلغان. دەرۋازىنىڭ ئۈستىدىن ئېگىز قەدىمكى قەلئە شەكىللىك سوقما تام مۇنار بار، مۇنارنىڭ 4 بۇلۇڭى ئۇچلۇق چوقچىيىپ چىققان، ئۈستى ئەزان توۋلايدىغان مۇناردۇر. بۇ مۇنارنىڭ ئاستى كەڭلىكى 4 مېتىر، ئومۇمىي ئېگىزلىكى 12 مېتىر كېلىدۇ. مەسچىتنىڭ نامراز ئوقۇيدىغان ئوتتۇرا قىسمىنىڭ ئوڭ ـ سول(شىمال، جەنۇب) تەرىپىدە ئالتە ئېغىزدىن ھۇجرا چاتلاش سېلىنغان. ھۇجرىلارنىڭ ئۆگزىسى گۇمبەز قىلىپ يېپىلغان. مەسچىتنىڭ ئالدى تەرىپىدە يەنە 4 گۇمبىزى بولۇپ، جەمئىي 16 گۇمبەزلىك مەسچىت بولغان. گۇمبەزلەرنىڭ جەنۇب قىسمىغا ئىككىدىن كىچىك ياغاچ پەنجىرە قويۇلغان. يەنە تورۇسنىڭ ئوتتۇرىسىغا چاسا شەكىللىك ياغاچتىن پەنجىرىلىك تۈڭلۈك چىقىرىلغان بولۇپ، مەسچىتنىڭ ئىچىنى تەبئىي يورۇتۇپ تۇرىدۇ. مەسچىتنىڭ ئوتتۇرا، چوڭ قىسمى بىلەن ئىككى تەرىپىدىكى كىچىك ھۇجرىلاردا ئۆزئارا ئۆتۈشۈپ تۇرىدىغان ئەگمە ئۆتۈشمە ئىشىكلەر بار. مەسچىتنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئىككى قاتار بەشتىن ئون ياغاچ تۈۋرۈك بار بولۇپ، تۈۋرۈكلەرنىڭ باش قىسمىغا سېۋەت شەكىللىك نەقىش ئويۇلغان. مەسچىتنىڭ تورۇسلىرىدا 4 بۇلۇڭلۇق شەكىل ئىچىگە يۇمىلاق سىزىلىپ، ئىچىگە ھەر خىل گۈللەر سىزىلغان، رەڭلىرى ناھايىتى چىرايلىق. مېھراب ئالدى ياغاچ بىلەن كىچىك چاسا شەكىللىك، ئۈستى گۇمبەزلىك ئايرىمخانا قىلىپ بوغۇلغان. قۇمۇل ۋاڭلىرى دەۋرىدە بۇ ئايرىمخانىدا قۇمۇل ۋاڭلىرىنىڭ 9 ـ ئەۋلادى شامەخسۇت ۋاڭ، تەيجىلەر(ۋەزىرلەر)، ئاخۇنۇملاردىن ئەلەم ئاخۇنۇم(يەنى مەرتىۋىلىك كىشىلەرلا) ئولتۇرۇپ نامراز ئوقۇيتتى. مەسچىتنىڭ ئىچكى قىسمىنىڭ ئۈزۈنلۇقى 38 مېتىر، كەڭلىكى 24 مېتىر، ئومۇمىي كۆلىمى 912 كۋادرات مېتىر بولۇپ، بۇ يەردە بىرلا ۋاقىتتا

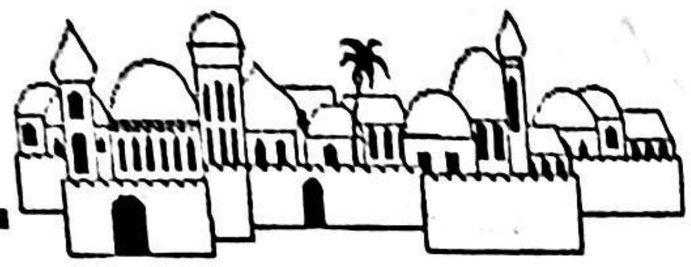

مىڭ كىشى نامىاز ئوقۇيالايتتى، تاملىرىنىڭ قېلىنلىقى 1.5 مېتىر كېلەتتى. ئىچكى تاملىرىغا قۇرئان ئايەتلىرى يېزىلغان، چۆرىسىگە گۈللەر سىزىلغان. مەسچىتنىڭ نەقىش ـ بويىاقلىرى قۇمۇل ۋاڭلىرى دەۋرىدىكى قۇرۇلۇشلارنىڭ نەقىشلىرى بىلەن ئوخشىشىپ كېتىدۇ. مەسچىتنىڭ ئومۇمىي قۇرۇلۇش ئۇسلۇبى ئۆزگىچە بولۇپ، قۇمۇلدىكى باشقا مەسچىت قۇرۇلۇشلىرىغا ئوخشىمايدىغان ئىسلامىيەت قۇرۇلۇشلىرىنىڭ بىرىدىنبىر ئەڭ تىپىك ۋەكىلىدۇر. بۇ مەسچىتكە ئەينى زامانىدىكى قۇمۇلنىڭ ئۇيغۇر بىناكارلىق سەنئىتى ۋە قەدىمكى قۇرۇلۇش بىناكارلىق سەنئىتى مۇجەسسەملەنگەن.

نۇرغۇن يىللارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن مەسچىت ئالدىدىكى سوقما مۇنار يېرىلىپ كەتكەچكە، 1986 ـ يىلى بۇ مەسچىت بۇزۇپ تاشلىنىپ، ئەسلىدىكى ئورنىغا ئەسلى قىياپىتى ساقلاپ قېلىنغان ئاساستا قايتىدىن بىنا قىلىنىپ، 1987 ـ يىلى تامام قىلىندى. ھازىر بۇ مەسچىتنىڭ ئىچكى قىسمىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 33.5 مېتىر، كەڭلىكى 22.5 مېتىر، كۆلىمى 754 كۋادرات مېتىر كېلىدۇ. بىرلا ۋاقىتتا 800دىن ئارتۇق ئادەم نامىاز ئوقۇيالايدۇ. مەسچىت تاملىرى خىشتىن قويۇرۇلغان. جەنۇب تەمى بىلەن شىمال تەمىدا 9دىن جەمئىي 18 دېرىزە قويۇلغان. مەسچىت ئالدى ئىشىكىنىڭ ئىككى يېنىدا بىردىن ئىككى دېرىزە قويۇلغان. مەسچىتنىڭ ئىچىدىكى تۈۋرۈكلەر بىتوندىن قاتۇرۇلغان. ئىچىدە ئەسلىدىكىگە ئوخشاش ئىككى قاتار بەشتىن 10 تۈۋرۈك بولۇپ، پەقەت بىرلا تۈۋرۈك ئەسلىدىكىگە ئوخشاش ياغاچ سېۋەت باشلىق نەقىش ئويۇلۇپ قويۇلغان. مەسچىتنىڭ ئىككى يان تەرىپىگە ئۆچتىن ئالتە ھۇجرا چىقىرىلغان. بۇ ھۇجرىلاردىن مەسچىتنىڭ ئوتتۇرا، چوڭ قىسمىغا ئۆزئارا ئۆتۈشۈپ تۇرىدىغان 10 ئەگمە ئىشىك بار. مەسچىتنىڭ ئالدى ۋە ئىككى يان تەرىپىدىكى ھۇجرىلارنىڭ ئۆگزىسى ياغاچتىن يېپىلغان بولۇپ، ئەسلىدىكىگە ئوخشاش نەقىشلەنگەن. ئۆگزىنىڭ سىرتقى قىسمى(تۆپىسى)گە گۈمبەز چىقىرىلغان، مەسچىت ئالدى قىسمىنىڭ ئۆگزىسى خۇيلانغان بولۇپ، چاسا شەكىللىك قىلىپ گۈللەر سىزىلغان، ئوتتۇرىسىغا تۆڭلۈك چىقىرىلغان، تۆڭلۈكنىڭ تۆت ئەتراپىدا دېرىزە قويۇلغان بولۇپ، مەسچىت ئىچىنى يورۇتۇپ تۇرىدۇ. مەسچىتنىڭ سىرتقى كۆرۈنۈشى ھەيۋەتلىك، كۆركەم، ئۇنىڭ ئوتتۇرا چوڭ قىسمى ئېگىز بولۇپ، تۆت بۇلۇڭدا تۆت پەشتەق بار. ئىككى يان تەرەپتىكى ھۇجرىلارنىڭ ئۆگزىسى مەسچىت ئوتتۇرىسىدىن پەس بولۇپ، ئۆچتىن ئالتە گۈمبىزى بار. جەنۇب تەرەپتىكى ئىككى بۇلۇڭى بىلەن شىمال تەرەپتىكى ئىككى بۇلۇڭىغا 2 دىن 4 پەشتاق چىقىرىلغان، ھازىر ئۇ جەمئىي 8 پەشتاقلىق، 7 گۈمبەزلىك مەسچىتتۇر. مەسچىت ئىككى قېتىم قايتىدىن رېمونت قىلىنىپ، يەر يۈزىدىن 3 ـ 6

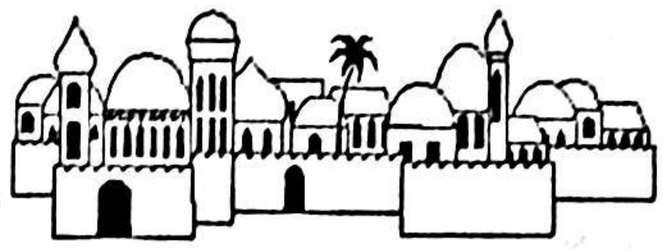

مېتىر ئېگىزلىكتىكى دۆڭلۈككە چىقىپ قالغاچقا، يىراقتىن بۇ ھەيۋەتلىك مەسچىت قۇرۇلۇشىنى كۆرگىلى بولىدۇ. بۇنىڭدا ئۇيغۇر بىناكارلىق سەنئىتىنىڭ ئۆزگىچە ئۇسلۇبى تولۇق ئەكس ئەتكەن.

جۈمە مەسچىتىنىڭ جەنۇب تەرىپىدە ئەسلىدە ئىچكىرى-تاشقىرى قىلىپ سېلىنغان بىر كىچىك مەسچىت بولۇپ، بۇ مەسچىتتە ئادەتتىكى كۈنلەردە كۈندىلىك بەش ۋاق نامаз ئوقۇلاتتى. جۈمە كۈنى بولسا، چوڭ جۈمە مەسچىتتە جۈمە نامىزى ئوقۇلاتتى. كېيىن بۇ مەسچىتمۇ كونىراپ كەتكەچكە، 1996-يىلى قايتا رېمونت قىلىنغان. ھازىر بۇ مەسچىتتە بەش ۋاق نامаз ئوقۇلىدۇ. 1998-يىلى پېشقەدەم ئېلى ئىسمائىل (ۋاڭلىق دەۋرىدىكى جۈمە مەسچىتىنىڭ جارۇپكىشى كېلەر ئىسمائىل غوجامنىيازنىڭ ئوغلى) پېنسىيگە چىققاندىن كېيىن، ئۆزى مەبلەغ ئاجرىتىپ، جۈمە مەسچىت قورۇسى ئىچىگە ئەتراپتىكى كىشىلەرنىڭ يۇيۇنۇشى ۋە ھەر جۈمە كۈنى يىراق-يېقىندىن جۈمە نامىزى ئوقۇش ئۈچۈن كەلگەن جامائەتنىڭ غۇسلى تاھارەت ئېلىشىغا قۇلايلىق بولۇشى ئۈچۈن بىر مۇنچا، مەسچىتنىڭ نەرسە-كېرەكلىرىنى قويىدىغان بىر كىچىك ئامبار ۋە بىر كىچىك دەم ئېلىش ئۆيى سالدۇرغان. بۇ دەم ئېلىش ئۆيىگە نامازغا بالدۇر كەلگەن جامائەت ۋە ئەتراپتىكى ئوقۇرمەنلەرنىڭ پايدىلىنىشى ئۈچۈن قۇرئان ۋە دىنىي تەلىم-تەربىيە توغرىسىدىكى كىتاب ماتېرىياللار قويۇلغان.

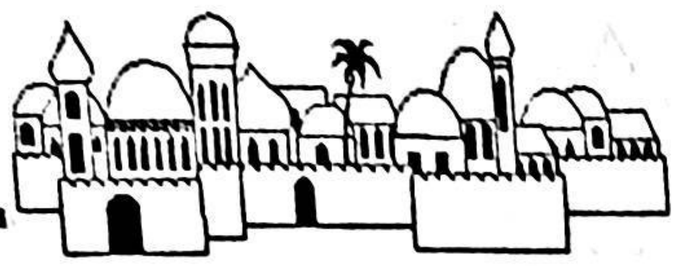

ئىمام ئەپتەھ مازىرى

مۇھەممەتئىمىن قۇربان

قاراقاش ناھىيىسىنىڭ سايباغ يېزىسىدا "ئىمامى ئەپتەھ" دەپ ئاتالغان چوڭ مازار بار. بۇ مازارنىڭ تەزكىرىسىدە ئېيتىلىشىچە*: "ئىلمى ئىمانىنىڭ مېھرىبانلىرى، قىرائەت گۈلىستانىنىڭ خۇشئاۋاز ئۆلىمالىرى بۇنداق رىۋايەت قىلىدۇلەركى، مىلادىيە 1026 - يىلى ئىمامى ئەھمەد، ئىمامى زەينۇل ئابىددىن، ئىمامى مۇھەممەد، ئىمامى ئەپتەھ، ئىمامى ئىلى ئەكبەر، ئىمامى ئىلى ئەنۋەر، ئىمامى ئىلى ئەسقەلەر بىرنەچچە مەملىكەت ۋە شەھەرلەرنى ئىسلامغا بەيئەت قىلدۇرغاندىن كېيىن، بۇ جايغا كەلدى. بۇددا دىنىغا ئېتىقاد قىلمۇاتقان خوتەن خەلقىنىڭ ئاكا - ئۈكا چوكىتى رېشىت، نوكىتى رېشىت ئىسىملىك باشلىقلىرى جاھىللىق ھەم جان پىدالىق بىلەن قارشىلىق كۆرسەتتى. ئون نەچچە قېتىملىق جەڭدە بالدۇر - كېيىن بولۇپ يەتتە ئىمام(يۇقىرىدا ئىسمى زىكرى قىلىنغانلار) ۋە ئۇلارنىڭ يەتتە قىزى شېھىت بولدى. يەتتە ئىمامنىڭ جەسىتى بۇ تاشلىققا دەپنە قىلىندى. بۇ بىر تۇغقانلارنىڭ ئىچىدە قابىلىيەت ۋە ئەمەلدە ئىمامى ئەپتەھ يۇقىرى بولغانلىقتىن بۇ زاراتگاھلىقمۇ ئىمامى ئەپتەھنىڭ نامى بىلەن ئاتالدى".

ئەينى يىللاردا بۇ يېقىن ئەتراپتا يۇرت - مەھەللە يوق ئىدى، كېيىنچە قاراقاش، خوتەندىن، ھەتتا يەكەن، قەشقەر، كېرىيە قاتارلىق جايلاردىن بۇ مازارغا كېلىپ دۇئا - تىلاۋەت قىلدىغان كىشىلەر يىلدىن - يىلغا كۆپەيگەچكە، تەخمىنەن تۆت يۈز يىل ئىلگىرى تۇنجى قېتىم بۇ قەبرىنى ئىچىگە ئېلىپ تۇرىدىغان پىششىق خىشلىق ئۆي سېلىنغان. يېقىن ئەتراپتا يۇرت - مەھەللىلەرنىڭ پەيدا بولۇشىغا ۋە كىشىلەرنىڭ يەتتە ئىمامغا بولغان ھۆرمەت - ئىخلاسىنىڭ چوڭقۇرلىششىغا ئەگىشىپ، كېسەللەر "ناۋادا ئۆلۈپ كەتسەم يەتتە ئىمامنىڭ مازىرىغا دەپنە قىلىنگلار" دەپ ۋەسىيەت قىلىدىغان بولغان.

*بۇ مازارنىڭ ئەرەب يېزىقىدىكى تەزكىرىسىنى سايباغ يېزىلىق بىرلىك سەپ ئىشخانىسىنىڭ مەسئۇلى قۇربانىنىياز مۇسا 1995 - يىلى 4 - ئايدا مەزكۇر يېزىلىق ئابدۇللاھاب مەخسۇم، ئابدۇللا ھاجىم، ئابدۇقادىر ئاخۇنۇم، روزىمۇھەممەد ھاجىم قاتارلىق ئۆلىمالارنى تەشكىللەپ ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە قىلدۇرغان. تەزكىرىگە ئاساسلانغاندا ئىمامى ئەپتەھ ئىمامى ھۈسەينىنىڭ 9 - ئەۋلادى ئىمامى قاسىمنىڭ يەتتە ئوغلىنىڭ تۆتىنچىسىدۇر. تۆت ئىمام زەبىۋللا ئىمامى ئەپتەھنىڭ ئوغۇللىرىدۇر.

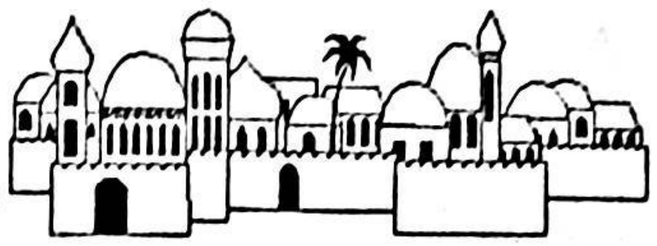

بۇگۈنكى كۈندە بۇ مازاردىكى كونا-يېڭى قەبرىلەر تەخمىنەن 15 مىڭدىن ئېشىپ كەتتى، هازىر يىلىغا تەخمىنەن 300 قەبرە قوشۇلۇپ تۇرماقتا. مازارنىڭ كۆلىمى 350مو بولۇپ، تېرىلغۇ ئېتىزلىرىغا دەخلى قىلماي كېڭەيتىش ئىمكانىيىتى بار زېمىن 200مو كېلىدۇ. قەبرىلەر هازىرقى سۈرئەتتە كۆپىيىۋەرسە 20-30 يىلدىن كېيىن گۆرلۈك يەر تۇڭەپ كېتىدۇ. بۇ مازارنىڭ ئاستىمۇ، ئۈستىمۇ تاشلىق بولغانلىقتىن گۆر كولاش قىيىن، شۇنداق بولۇشىغا قارىماي ئاقساراي، زاۋا يېزىلىرىدىكى بىر قىسىم كىشىلەرمۇ بۇ مازارغا دۇئا-تەلەپ قىلىشقا كېلىدىغانلارنىڭ كۆپلۈكى، بۇ مازارنىڭ هەقىقەتەن قەدىمىي ۋە ئۇلۇغ ئىكەنلىكىنى كۆزدە تۇتۇپ، مۇشۇ مازارغا دەپنە قىلىنىشنى ئارزۇ قىلىۋاتىدۇ هەم بۇ مازارغا دەپنە قىلىنىۋاتىدۇ.

بۇگۈنكى كۈندە يەتتە ئىمامنىڭ قەبرىسى ئورۇنلاشقان ئۆينىڭ كۆلىمى 820 كۋادرات مېتىرغا، جامەنىڭ ئىچكىرى-تاشقىرى نامازخانىسى، تاهارەت ئېلىش ئۆيلىرى، سۇخانا، پەشتاق ئورنىنىڭ كۆلىمى 13مىڭ 370 كۋادرات مېتىر(20مودىن جىقراق)غا يەتتى. رەڭدار نەقىشلەر بىلەن بېزەلگەن ئېگىز پەشتاق يىراقتىن كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ. بۇ جامەگە ئادەتتە جۈمە نامىزىنى ئوقۇشقا 10مىڭ، هېيت نامىزىنى ئوقۇشقا 15مىڭ ئادەم توپلىنىدۇ.

هەر يۇرتنىڭ بازىرى ئادەتتە شۇ يۇرتنىڭ ئادەم كۆپ، ئاۋات يېرىگە جايلىشىدۇ. لېكىن بۇ مازارنىڭ يېنىدىكى جۈمە بازىرى مازارغا تاۋاپ-ئىبادەت قىلىشقا كېلىۋاتقان كىشىلەرنىڭ كۆپ بولغىنى ئۈچۈنلا يۇرتنىڭ چېتىگە-تاشلىق سايغا مۇقىملىشىپ قالدى.

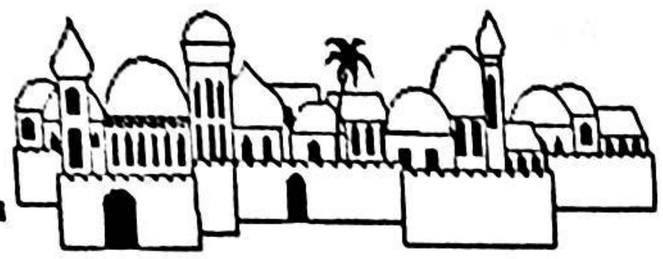

قەيس خوجام مازىرى

هاجى يۇنۇس سادىق

قۇمۇل شەھىرى مەركىزىدىن غەربىي جەنۇپقا قاراپ ئىككى - ئۈچ كىلومېتىرچە ماڭسىڭىز "چاھار باغ" دەپ ئاتىلىدىغان جايغا ئورۇنلاشقان قەيس خوجام مازىرىغا بېرىپ قالىسىز. قەيس خوجامنىڭ تولۇق ئىسمى قەيس ئەنسارى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ بولۇپ، سەئۇدى ئەرەبىستانىنىڭ مەدىنە شەھىرىدە تۇغۇلغان ئەرەبدۇر. بۇ مازارنىڭ گۈمبىزى يېشىل سىرلىق فارفۇر كاھىشتىن ياسالغاچقا كىشىلەر ئۇنى "يېشىل گۈمبەز"، "چىنە گۈمبەز" دەپمۇ ئاتايدۇ. ماتېرىياللاردا رىۋايەت قىلىنىشچە، تاڭ سۇلالىسىنىڭ دەسلەپكى ئەسىردە ئىسلام خەلپىلىكى ئىسلام دىنىنى تارقىتىش ئۈچۈن جۇڭگوغا ئۈچ كىشى ئەۋەتكەن. بۇ ئۈچ كىشىنىڭ ئىسمى قەيس، ئۇۋەيس ۋە ۋەققاس بولۇپ، ئۇلار دېڭىز يولى ئارقىلىق گۇاڭجۇغا كەلگەندە، ۋەققاس كېسەل بولۇپ ۋاپات بولغان ھەم گۇاڭجۇدا دەپنە قىلىنغان (ئۇنىڭ مەقبەرىسى ھازىرمۇ گۇاڭجۇدا بار). ئۇۋەيس بىلەن قەيس چاڭئەنگە(ھازىرقى شىئەنگە) يېتىپ كەلگەندە، تاڭ سۇلالىسى پادىشاھى ئۇلارنىڭ ئالدىغا چىقىپ قارشى ئالغان. ئۇلار داۋاملىق سەپەرگە چىقىپ، شىنجاڭ ئارقىلىق ئۆز دۆلتىگە قايتىش سەپىرىدە ئۇۋەيس گەنسۇ ئۆلكىسىنىڭ يۇيمېن ناھىيىسىگە كەلگەندە كېسەل بىلەن ۋاپات بولغان ھەم شۇ يەردە دەپنە قىلىنىپ، ئۇنىڭ دەپنەگاھى خۇيخۇيپۇ(مۇسۇلمان قەلئەسى) دەپ ئاتالغان، بۇ مازار ھازىرمۇ شۇ يەردە بار. قەيس خوجام شىنجاڭغا كېلىش سەپىرىدە گەنسۇ - شىنجاڭ چېگرىسىدىكى يۇلتۇز ئېغىز(شىڭشىڭشىيا)غا كەلگەندە كېسەل بىلەن ۋاپات بولغان. ئۇنىڭ ھەمراھلىرى ۋە يولۇچىلار ئۇنى شۇ يەردىكى كىچىك تاغ باغرىغا دەپنە قىلىپ، ئاددىي قىلىپ بىر قەبرە ياساپ قويغان. بۇ قەبرە چىڭ سۇلالىسى مەزگىلگىچە شۇ پېتى ساقلانغان. چىڭ سۇلالىسى مەزگىلىدىكى «شىنجاڭ خەرىتىلىك تەزكىرىسى»دە يېزىلغان:"شىڭشىڭشىيا تاغ يامزىلىدا ئۇيغۇر قەبرىسى بار" دېگەن قەبرە ئەنە شۇ قەيس خوجامنىڭ قەبرىسىنى كۆرسىتىدۇ. تەخمىنەن 1865 - يىللىرى ئەتراپىدا قۇمۇل ۋاڭى شىڭشىڭشىياغا ئادەم ئەۋەتىپ قەيس خوجامنىڭ قەبرىسى ئورنىغا بىر گۈمبەز ياساتقۇزغان. ئەرەبچە ئۇسلۇبتا ياسالغان بۇ گۈمبەزنىڭ ئىچىگە ئەرەب يېزىقىدا بېغىشلىما ۋە ئايەتلەر چىرايلىق قىلىپ يېزىلغان. گۈمبەز ئالدىغا "ئەرەبتىن كەلگەن ئەۋلىيا قەيس خوجامنىڭ قەبرىسى" دېگەن خەت يېزىلغان تاختاي ئورنىتىلغان.

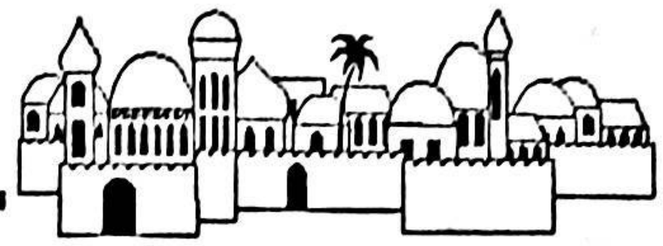

منگونىڭ 28 - يىلى(1939 - يىلى) شىنجاڭ ئۇلكىسىنىڭ شىڭشىڭشيانى ساقلاپ تۇرغان چېگرا ئەترىتى گازارما ياساشقا خىش يېتىشمەي قالغاندا گازارما ئەتراپىدىكى قەيس خوجام گۇمبىزىنى بۇزۇپ، ئۇنىڭ خىش - كېسەكلىرىنى ئىشلەتكەن، نەتىجىدە قەبرە تاغ جىلغىسىدا يالىڭاچلىنىپ قالغان. 1945 - يىلى يازدا قۇمۇلدىكى مۇسۇلمانلار قەيس خوجامنىڭ جەسىتىنى قۇمۇلغا يۆتكەشنى قارار قىلغان ۋە يەرلىك ھۆكۈمەتنىڭ قوللىشىغا ئېرىشىپ، ئاپتوموبىل ئاجرىتىپ بېرىشى بىلەن شۇ يىلى 6 - ئاينىڭ 30 - كۈنى مۇسۇلمانلار ۋەكىلىدىن 21 كىشى شىڭشىڭشياغا بېرىپ جەسەتنى قېزىۋالغان. جەسەتنىڭ ئۇزۇنلىقى ئالتە چىدىن ئوشۇق بولۇپ، قوۋۇرغىلىرىدىكى ئەت شۇ پېتى تۇرغان. 7 - ئاينىڭ 1 - كۈنى سەھەردە قەيس خوجامنىڭ جەسىتى قۇمۇلغا يەتكۈزۈپ كېلىنگەن. 7 - ئاينىڭ 4 - كۈنى داغدۇغىلىق تەزىيە مۇراسىمى ئۆتكۈزۈلۈپ، قەيس خوجامنىڭ جەسىتى ھازىرقى چاھار باغقا قويۇلغان.

قەيس خوجامنىڭ جەسىتىنى يۆتكەش - دەپنە قىلىش مۇراسىمى ناھايىتى ھەيۋەتلىك ئۆتكۈزۈلگەن بولۇپ، تاۋۇتقا قۇمۇل ۋاڭلىرىنىڭ ئەۋلادى بىشىر ئىئانە قىلغان يېشىل گۈللۈك يوپۇق يېپىلغان؛ تاۋۇتنىڭ بېشىغا زەرۋاپتا سەللە ئورالغان بولۇپ، ناھايىتى ھەشەمەتلىك تۈس ئالغان. قەيس خوجامنىڭ جەسىتى يەرلىككە ئېلىپ مېڭىلغاندا، تاۋۇتنىڭ ئالدىدا تەزىيە بېغىشلىملىرىنى كۆتۈرگەن كىشىلەر توپى، كەينىدە 30پارچە «قۇرئان كەرىم» ئارتىلغان، ئاق يوپۇق يېپىلغان تۆت ئاق ئات ماڭغان، ئۇنىڭ كەينىدە قەيس خوجامنىڭ تاۋۇتى ئېلىپ مېڭىلغان.

قەيس خوجامنىڭ قەبرىسى گۇمبەز شەكلىدە بولۇپ، ئۇستى يۇمۇلاق، ئاستى تۆت چاسا، گۇمبەز ئۇستىگە يېشىل سىرلىق كاھىش بېسىلغان. تۆت ئەتراپى پېشايۋان شەكلىدە بولۇپ، قەبرە ئىشكى جەنۇبقا قارايدۇ. جەسەت گۇمبەزنىڭ دەل ئوتتۇرىسىغا قويۇلغان، گۇمبەزنىڭ ئېگىزلىكى 10مېتىر، كۆلىمى بىر مودىن ئاشىدۇ. تۆت ئەتراپى يېشىل دەل - دەرەخ، گۈللەر بىلەن ئورالغان بولۇپ، شىلدىرلاپ ئېقىپ تۇرغان سۇلار بۇ يەرنىڭ مۇھىتىنى تېخىمۇ گۈزەللەشتۈرگەن. ھازىر بۇ مازار ۋىلايەت دەرىجىلىك مۇھاپىزەت قىلىنىدىغان ئورۇن بولۇپ قوغدالماقتا.

بۇ مازارغا شىنجاڭنىڭ ئۆزىدىن ۋە گەنسۇ، چىڭخەي، نىڭشىيا قاتارلىق رايونلاردىن ھەر مىللەت مۇسۇلمانلىرى تاۋاپ - زىيارەت قىلىشقا ئۇزۇلمەي كېلىپ تۇرىدۇ. بۇ مازار جۇڭگو - چەت ئەل ئالاقە تارىخى، ئىسلام دىنى تارىخى، جۇڭگو خەلقى بىلەن ئەرەب خەلقىنىڭ دوستانە بېرىش - كېلىشى ۋە مەدەنىيەت ئالماشتۇرۇشى، جۇڭگو ئىسلام مېمارچىلىق سەنئىتى قاتارلىقلارنى تەتقىق قىلىشتا مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە.

سۇلتان ئۆۋەيسخان مازىرى

ثابدۇرىشىت ئالىم

سۇلتان ئۆۋەيسخان مازىرى ئىلى ۋىلايىتى غۇلجا ناھىيە مازار يېزىسىنىڭ شەرقىي قىسمىغا جايلاشقان بولۇپ، ئىلىدىكى تۆت چوڭ مازارنىڭ بىرى.

سۇلتان ئۆۋەيسخان چىڭگىزخاننىڭ 11 ـ ئەۋلادى بولۇپ، چاغاتاي نەسىبگە مەنسۇپ تۇغلۇق تۆمۈرخاننىڭ كەنجى ئوغلى قىدىر خوجىنىڭ نەۋرىسى. ئۇ مىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە موغۇلىستان خاقانى بولغان. مىڭ سۇلالىسى تارىخىدا خاتىرىلىنىشىچە: ”ئۆۋەيسخان 1418 ـ يىلى بەشبالىقتىن قوشۇن تارتىپ ئىلى ۋادىسىغا كەلگەن ھەم خانلىق نامىنى ’ئىلىبالىق‘قا ئۆزگەرتكەن“. ئۆۋەيسخان تەقۋادار مۇسۇلمان بولۇپ، ئىسلامىيەت تارىخىدا ئۇ ”دىنغا ئىنتايىن سادىق، قەيسەر ھەم يېڭىلمەس“ دەپ قەيت قىلىنىدۇ. 1428 ـ يىلى ئۆۋەيسخان ئىسسىق كۆل بويى باقبولەندىكى ئۇرۇشتا قازا تېپىپ، ئىلىغا قايتۇرۇپ كېلىنىپ دەپنە قىلىنغان.

بۇ مازار 1876 ـ يىلى قايتا رېمونت قىلىنغان، شۇنىڭدىن كېيىن ئۇزاقتىچە رېمونت قىلىنمىغاچقا، 1985 ـ يىلى 2 ـ قەۋەتتىن 4 ـ قەۋەتكىچە بولغان ياغاچ قۇرۇلمىلار ئۆرۈلۈپ چۈشكەن. شۇ سەۋەبتىن ئەينى ۋاقىتتىكى ئىلى ۋىلايەتلىك مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنى ئاسراش ـ باشقۇرۇش ئورنى 1989 ـ يىلى بۇ مازارنى قوغداش خىزمىتىنى ئىشلىدى. 1990 ـ يىلى 12 ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنى سۇلتان ئۆۋەيسخان مازىرى ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك نۇقتىلىق قوغدىلىدىغان مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى ئورنى بولۇپ تەستىقلاندى، ئاندىن خېبېي، شەنشىلەردىن قەدىمىي قۇرۇلۇش ھۈنەر ـ سەنئىتى تېخنىكلىرى تەكلىپ قىلىنىپ، ئومۇمىيۈزلۈك رېمونت قىلىندى. جەمئىي 400 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىنغان بۇ مازارنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش قۇرۇلۇشى 1989 ـ يىلى باشلىنىپ، 1993 ـ يىلى تاماملىنىپ، قەدىمىي قۇرۇلۇش يەنە يېڭى قىياپەت بىلەن قەد كۆتۈردى.

سۇلتان ئۆۋەيسخان مازىرىنىڭ يەر كۆلىمى 100مو ئەتراپىدا بولۇپ، ئۆۋەيسخانىنىڭ قەبرىسى خىش، ياغاچ قۇرۇلمىلىق ئېگىز قۇرۇلۇش؛ 1 ـ ، 2 ـ ، 3 ـ قەۋىتى تۆت چاسا شەكىللىك، 4 ـ قەۋىتى سەككىز بۇرجەكلىك، ئاستىنقى قەۋىتىنىڭ ئىككى دەرىزىسى دۆگىلەك شەكىلدە ئويۇلغان. دەرىزە پەشتىقىغا ئەرەب يېزىقىدا ئىسلام مەدھىيىسى يېزىلغان، ئاستىنقى قەۋەت پېشايۋاننى يىگىرمە تۆۋرۈك كۆتۈرۈپ تۇرىدۇ. بۇ تۆۋرۈكلەر مازار قۇرۇلۇشى ئىچىدە ئۆزگىچە ئۇسلۇبقا ئىگە بولۇپ، ئۇنىڭ گۈللۈك نەقىشلىرى كىشىنى ھەممىدىن بەك جەلپ قىلىدۇ. بۇ قەدىمىي قۇرۇلۇش دۆلەت ئىچى ـ سىرتىدىكى زاتلارنىڭ سەيلە ـ سایاھەت قىلىش ئورنى بولۇپلا قالماي، كەڭ مۇسۇلمانلار ئاممىسىنىڭمۇ زىيارەتگاھى بولۇپ قالدى.

ئالتۇن مازار

تۇرسۇن پىداقۇل

ئالتۇن مازار"ئالتۇنلۇق مازىرى" دەپمۇ ئاتىلىدۇ. ئۇ يەكەن ناھىيە بازىرى گۇرباغ ئاھالە كومىتېتى دائىرىسىگە، يېڭىشەھەر بىلەن كونىشەھەرنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى ئالتۇن دەرۋازىنىڭ شىمالىي تەرىپىگە جايلاشقان. شەھەر مەركىزىنىڭ شەرق تەرىپىگە ئارىلىقى بىر كىلومېتىر كېلىدۇ. شەرقىي ئالتۇن مەسچىتكە، جەنۇبى كىچىك كوچا ئارقىلىق ئالتۇن باشلانغۇچ مەكتەپكە، شەرقى ۋە شىمالىي تەرىپى چىلتەن مازارغا تۇتىشىدۇ.

ئالتۇن مازار ياركەنت سەئىدىيە ئىسلام خاندانلىقىنىڭ قۇرغۇچىسى سۇلتان سەئىدخانىنىڭ مىلادىيە 1533 ـ يىلى مۇشۇ جايغا دەپنە قىلىنىشى مۇناسىۋىتى بىلەن شەكىللەنگەن قەدىمىي مازار بولۇپ، "دەھمى شاھان"(پادىشاھلار قەبرىستانلىقى)، "ئالتۇنلىرىم" دەپمۇ ئاتالغان. بۇ مازارغا يەنە سۇلتان سەئىدخانىنىڭ ئەۋلادلىرىدىن سۇلتان ئابدۇرېشىتخان(1533 — 1560 ـ يىللارغىچە سەلتەنەت سۈرگەن)، ئابدۇكېرىمخان(1600 — ؟)، ئەھمەدخان (1610 — 1619)، ئابدۇلېتىپخان (1619 — 1630)، پولاتخان، مەھمۇدخان (1632 — 1635)، ئابدۇللاخان(1635 — 1667) قاتارلىقلار ۋە ئۇلارنىڭ جەمەتلىرى دەپنە قىلىنغان ھەم مەشھۇر مۇقامشۇناس، شائىرە خانىش ئامانىنساخان، مۇقامشۇناس قەدىرخانلار دەپنە قىلىنغان. شۇنداقلا مازارنىڭ شىمالىي تەرىپىگە مىلادىيە 1670 ـ يىللاردىن باشلاپ ياركەنتتە باش كۆتۈرگەن قارا تاقىيە(قارا تاغلىقلار) مەزھىپىنىڭ كاتتۇبشى پەرغانلىق چوڭ ئىشان خوجا ئىسھاق ۋەلى ۋە ئۇنىڭ ئەۋلادلىرى قويۇلغان دەپ قارالغانلىقى ئۈچۈن "خوجا ئىسھاق ۋەلى مازارلىقى" دەپمۇ ئاتالغان. ئەمەلىيەتتە خوجا ئىسھاق ۋەلى ئۆزبېكىستانىنىڭ سەمەرقەند شەھىرىدە ئۆلگەن. بۇ يەردە ئۇنىڭ ئوغلى شادى خوجا، نەۋرىسى يەھيا خوجىنىڭ قەبرىلىرى بار.

تارىخىي مەنبەلەردە مەلۇم بولۇشىچە، مىلادىيە 1514 ـ يىلى سۇلتان سەئىدخان ياركەنت پادىشاھى مىرزا ئابابەكرىنى ئاغدۇرۇپ تاشلاپ ھېسابسىز ئالتۇن ۋە مال ـ دۇنيالارنى ئولجا ئېلىپ ئۆزى ياركەنت سەئىدىيە ئىسلام خاندانلىقىنى تىكلەپ تەختتە ئولتۇرغان، غەزىنىدىكى ئالتۇننىڭ كۆپلۈكىگە ئاساسەن خاندانلىق تەۋەسىدە خەلقتىن 10 يىلغىچە باج ـ سېلىق ئالمىغان. شۇنىڭ بىلەن سۇلتان سەئىدخان "ئالتۇن پادىشاھ" دەپ نام ئالغان.

سۇلتان سەئىدخان مىلادىيە 1533 - يىلى ئالەمدىن ئۆتكەندە دەپنە قىلىنغان بۇ مازار "ئالتۇن مازار" دەپ ئاتالغان. شۇنداقلا بۇ مازار ئەتراپىدىكى جايلارنى ئالتۇن مەھەللە، ئالتۇن كۆل، ئالتۇن مەدرىس ۋە ئالتۇن مەسچىت دەپ، كونىشەھەر سېپىلىنىڭ غەربىي دەرۋازىسى ئالتۇن دەرۋازا دەپ ئاتىلىپ كەلگەن. مازار تۆت ئەتراپىدىكى ئايلانما يولدىن بىر مېتىر ئىگىزلىكتە سۇپا شەكلىدە ياسالغان. كۆلىمى 3000 كۋادرات مېتىرغا يېقىن بولۇپ، مازارنىڭ غەربىي تەرىپى ياغاچ پەنجىرىلەر بىلەن، قالغان ئۈچ تەرىپى خىش بىلەن دائىرىگە ئىلىنغان. مازار دائىرىسىگە بىر گۇمبەز ۋە 45 قەبرە خىش كاھىش بىلەن رەتلىك ياسالغان بولۇپ، ئاز بىر قىسىم قەبرىلەر ياخشى ساقلانغاندىن باشقا كۆپ قەبرىلەرنىڭ ئىزىلا قالغان. قەبرە ۋە دائىرە تاملىرىغا گەچ ئويما نەقىشلەر ۋە بېغىشلىما خەتلەر ئويۇلغان ھەم گۈللۈك خىشلار بىلەن زىننەتلەنگەن. ياغاچ پەنجىرىلەر "مەدەنىيەت ئىنقىلابى" مەزگىلىدە بۇزۇۋېتىلگەن. 1936 - يىللىرى قەبرىلەرنى ئېچىپ بەزى تارىخىي ماتېرىياللار ئوغرىلاپ كېتىلگەن. بۇ مازارغا دەپنە قىلىنغان سۇلتان ئابدۇرېشىتخان، ئامانىنساخان ۋە قەدىرخانلار ئۇيغۇر مەدەنىيەت تارىخىدىكى مەشھۇر نامايەندىلەر بولۇپ، ئۇلار يەكەن دىيارىدا ياشاپ مەدەنىيەت ئىشلىرى ئۈچۈن ئۆچمەس تۆھپىلەرنى قوشقان.

مەنبەلەرگە قارىغاندا، ئالتۇن مازار(ئالتۇنلۇق مازىرى) 16 - ئەسىرنىڭ باشلىرىدا بەرپا قىلىنغاندىن تارتىپ، 19 - ئەسىرگىچە كۆپ قېتىم رېمونت قىلىنغان ياكى كېڭەيتىلگەن. بولۇپمۇ 19 - ئەسىرنىڭ 70 - يىللىرى بىرقەدەر ئومۇميۈزلۈك رېمونت قىلىنغان. كېيىن مازار ئوبدان مۇھاپىزەت قىلىنمىغانلىقتىن ۋەيران بولۇشقا باشلىغان.

ھازىر ئالتۇنلۇق مازارنىڭ ئىگىلىگەن ئومۇمىي كۆلىمى ئامانىنساخان قەبرىگاھىنى قوشۇپ ھېسابلىغاندا 5500 كۋادرات مېتىر بولۇپ، قەبرە كاھىشلىرىنىڭ نەقىشلىرى، دەرىزە پەنجىرىلەرنىڭ ياسىلىشى ئۆزگىچە ھۇنەر - سەنئەت ئالاھىدىلىكىگە ئىگە. بۇ يەردە يېڭىدىن قەد كۆتۈرگەن خانىش ئامانىنساخان قەبرىگاھى قەدىمقى زامان ئۇيغۇر بىناكارلىق ھۇنەر - سەنئەت تېخنىكىسى ئۇسلۇبى بىلەن ھازىرقى زامان بىناكارلىق ھۇنەر - سەنئەت تېخنىكىسى ئۆزئارا بىرلەشتۈرۈلۈپ، تۈۋرۈك، تورۇس ۋە ۋاسىلىرىدىن تارتىپ ھازىرقى زامان بىناكارلىق ماتېرىياللىرىدىن پايدىلىنىپ ياسالغان بولۇپ، ئۇيغۇر بىناكارلىق ھۇنەر - سەنئىتىنىڭ پۈتۈن ئۆلگىلىرىنى تاپقىلى بولىدۇ. ئالتۇن مازار 1992 — 1993 - يىللىرى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى مەدەنىيەت نازارىتىنىڭ خىراجەت بېرىشى بىلەن ئەتراپىغا تام سېلىنىپ كەڭ كۆلەمدە رېمونت قىلىندى. ئالتۇن مەسچىت جامائەتنىڭ 140 مىڭ يۇەن ئىئانە

قىلىشى بىلەن قايتا ياساپ چىقىلدى. شۇنىڭ بىلەن بۇ مازار ھەر ساھە كىشىلىرىنىڭ زىيارەتگاھىغا ئايلاندى.

ئالتۇن مازار ئورۇنلاشتۇرۇلۇشى، ياسىلىشى، شەكلى ۋە نەقىش - بېزەكلىرى جەھەتتە ئۆزىگە خاس دەۋر ئالاھىدىلىكىگە ئىگە مەدەنىي مىراس بولۇپ، 1990 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن "ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك نۇقتىلىق مۇھاپىزەت قىلىنىدىغان مەدەنىيەت يادىكارلىق ئورنى" قىلىپ بېكىتىلدى. يەكەن ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى 1992 - يىلى 9 - ئايدا ئۇيغۇر خەلقىنىڭ مەشھۇر مۇزىكانتى، شائىرەسى خانىش ئامانىنىساخانىنىڭ* مەقبەرىسى ۋە ھەيكىلىنى ياساپ چىققاندىن كېيىن ئالتۇن مازارغا يېڭىچە تۈس بېغىشلاپ، دۆلەت ئىچى ۋە سىرتىدىكى سایاھەتچىلەرنىڭ مۇھىم سەيلە - سایاھەت ئورنى بولۇپلا قالماي، بەلكى كەڭ مۇسۇلمانلارنىڭ تاۋاپ قىلىدىغان تاۋاپگاھى بولۇپ قالدى.

*ئامانىنىساخانىنىڭ ھەيكىلى يەكەن كونىشەھەرىدىكى خەلق باغچىسىنىڭ ئىچىگە ئورنىتىلغان.

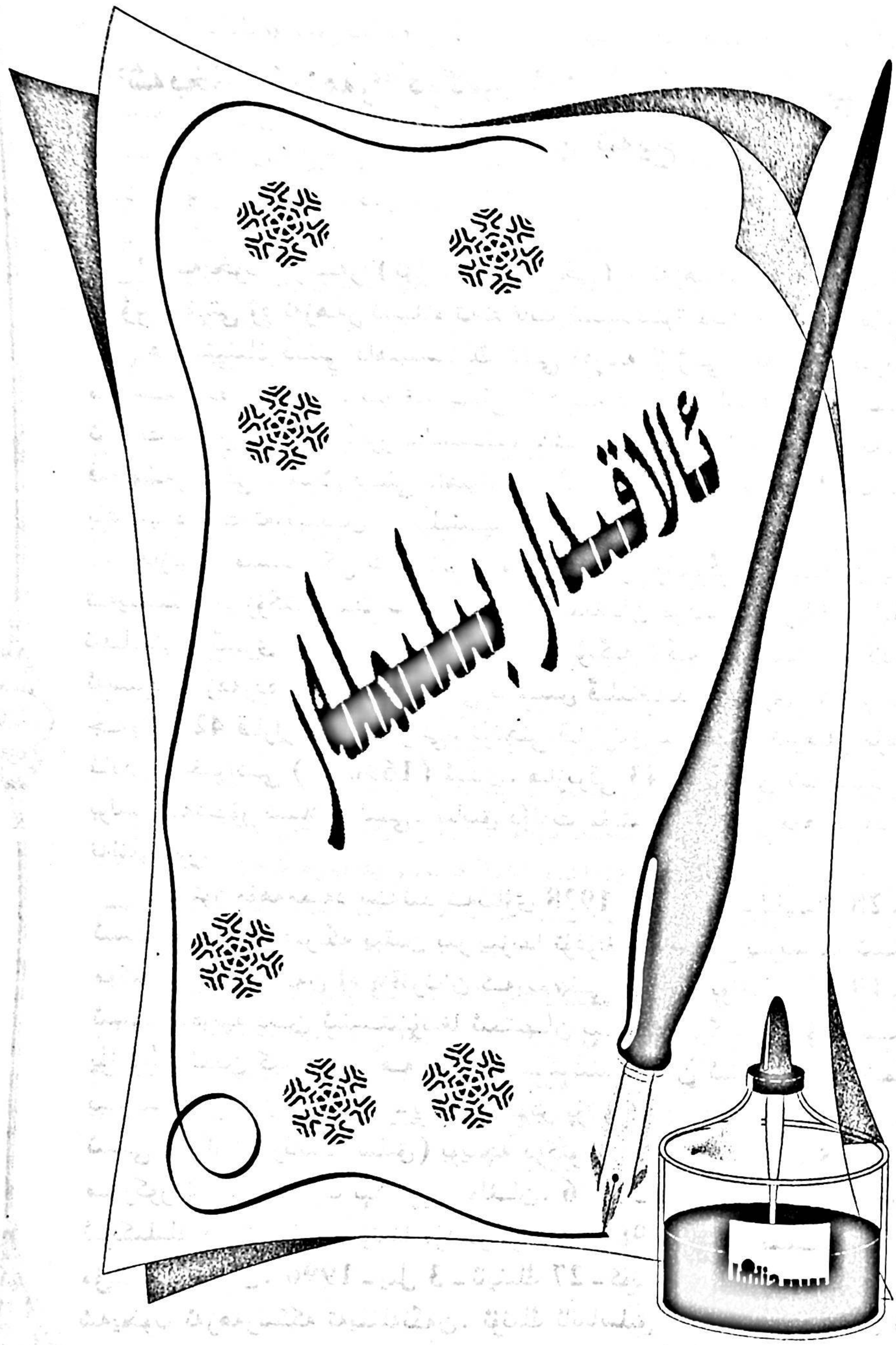
تجارة قيد الربح

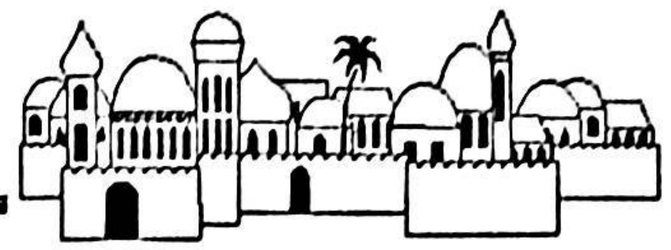

”شەيخۇل ئەزھەر“ دېگەن ۋەزىپە ئۇنۇۋانى ۋە يېگىدىن تەيىنلەنگەن شەيخ

ئابدۇماناپ

”شەيخۇل ئەزھەر“(ئەزھەر شەيخى)—ئەزھەر جامەسى، ئەزھەر ئۇنۇۋېرسىتېتى ۋە ئەزھەر ئىسلام تەتقىقات ئىنستىتۇتىدىن ئىبارەت ئۇچ ئورۇن ئالىي ھەيئىتىنىڭ دىنىي داھىيسىنىڭ ئالىي ۋەزىپە ئۇنۇۋانى بولۇپ، مۇئاۋىن باش مىنىستىر دەرىجىلىك. بۇ ۋەزىپىنى ئادەتتە دۆلەت باشلىقى تەيىنلەيدۇ ۋە ئىززەت ـ ئابرويلۇق، چوڭقۇر بىلىملىك، باشقىلارنىڭ نەمۇنىسى ھېسابلىنىدىغان فەقىھلەر يېكى ئىسلام دىنى داھىيلىرى ئۆتەيدۇ. بۇ ۋەزىپە 13 ـ ئەسىردىن باشلاپ دۆلەت تەرىپىدىن تەيىنلىنىپ كەلگەن.

ھازىرقى مىسىردىكى شەيخۇل ئەزھەر مىسىر زۇڭتۇڭى تەرىپىدىن بۇاستە تەيىنلىنىپ، زۇڭتۇڭنىڭ نائىبلىقىنى قىلىدىغان مۇھىم ئەربابقا ئايلىنىپ، ناھايىتى يۇقىرى دىنىي ۋە سىياسىي مەرتىۋىگە ئىگە بولماقتا. مىلادى17 ـ ئەسىردە ئەزھەردە شەيخلىق تۈزۈمى تەسىس قىلىنغاندىن بېرى، ھازىرغا قەدەر جەمئىي 42 قارار شەيخ ئۆتتى. تۇنجى قارارلىق شەيخۇل ئەزھەر مۇھەممەد ئابدۇللا خىراشى (؟ ـ 1690) ئىدى. ھازىرقى 43 ـ قارارلىق شەيخۇل ئەزھەر بولسا، مەشھۇر ئىسلام ئالىمى، سابىق دۆلەت مۇپتىسى دوكتور مۇھەممەد سەئىد تەنتاۋىدۇر.

دوكتور مۇھەممەد سەئىد تەنتاۋى 1928 ـ يىل 10 ـ ئاينىڭ 28 ـ كۈنى ئىسكەندەرىيە شەھرىگە يېقىن بىر يېزىدا تۇغۇلغان ھەم ئۆز يېزىسىدا ئىپتىدائىي مەكتەپنى تۈگەتكەن ۋە «قۇرئان كەرىم»نى يادلاپ بولغان. 1944 ـ يىلى ئىسكەندەرىيە دىن ئىنستىتۇتىغا ئىمتىھان بېرىپ كىرگەن، بۇ ئىنستىتۇتنى پۈتتۈرگەندىن كېيىن ئەزھەر ئۇنۇۋېرسىتېتىنىڭ دىن ئىنستىتۇتىغا ئىمتىھان بېرىپ كىرگەن ۋە 1957 ـ يىلى ئوقۇش پۈتتۈرگەن. 1966 ـ يىلى 5 ـ ئايدا ئىلمى قۇرئان(قۇرئانشۇناسلىق) بويىچە دوكتورلۇق ئۇنۇۋانى ئالغان. 1968 ـ يىلى مەزكۇر ئىنستىتۇتنىڭ لېكتورى بولغان، 1976 ـ يىلى مىسىردىكى ئەسىيۇت ئۆلكىلىك دىن ئىنستىتۇتىغا مۇدىر بولغان، 1986 ـ يىلى مىسىرنىڭ دۆلەت مۇپتىسى بولغان. 1996 ـ يىل 3 ـ ئاينىڭ 27 ـ كۈنى مۇبارەك زۇڭتۇڭ تەرىپىدىن شەيخۇل ئەزھەرلىككە تەيىنلەنگەن. ئۇنىڭ ئاساسلىق ئەسەرلىرىدىن«ئەل قۇرئان ۋەسىت»(«ۋەسىت تەفسىرى»)، «قۇرئان كەرىم»، ھەدىس شەرىپتىكى بەنى

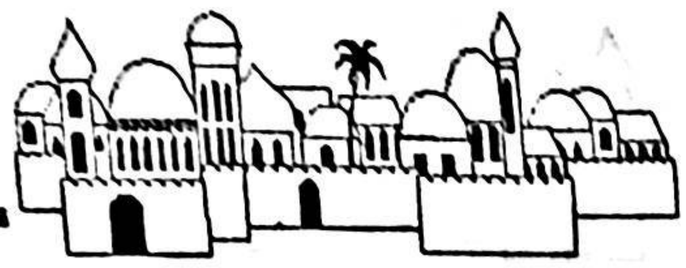

ئىسرائىللار»، «مۇھەممەد پەيغەمبەر زامانىدىكى جەڭلەر»، «بانكا كەسپى ۋە ئۇنىڭغا دائىر شەرىئەت بەلگىلىمىلىرى» قاتارلىقلار بار.

شەيخ تەنتاۋىنىڭ ئەسەرلىرىدىن مەلۇمكى، ئۇ ھازىرقى زامان ئىسلام تەپەككۇرى روشەن بىر ئادەم، شۇڭا ئۇنىڭ بىلەن ئالدىنقى قارارلىق شەيخ جاددۇل ھەق ئوتتۇرىسىدا بەزى دىنىي مەسىلەرگە پەتۋا بېرىش جەھەتتە ئوخشىماسلىقلار بار. مەسىلەن، مەبلەغ ئاكسىيىسى ۋە بانكا ئامانىتىنىڭ ئۆسۈمى قاتارلىق مەسىلەر ئۈستىدە بۇ ئىككى شەيخنىڭ پىكرى بىر-بىرىگە زىت كېلىدۇ. ئالدىنقى قارارلىق شەيخ بۇنى "ھارام" دەپ قەتئىي ھۆكۈم قىلىدۇ ۋە "ئومۇمەن ئامانەت قويۇپ ئېرىشكەن بانكا پايدىسى تۈگەل ھارام" دەپ قارايدۇ. تەنتاۋى بولسا "ئامانەت قويغۇچى پايدىغا ئېرىشىشنى مەقسەت قىلمىسا ۋە ئۇنى ئىجتىمائىي، جامائەت ئىشلىرىغا بېغىشلىسا، ئۇ ھالدا بانكا تەرەپتىن ئېرىشكەن مۇكاپات خاراكتېرلىك پايدا مەقبۇل ۋە ھالال" دەپ قارايدۇ. دوكتور تەنتاۋى ۋەزىپىگە ئولتۇرغان ھامان بەزى مۇخبىرلار ئۇنىڭدىن: "ئالدىنقى قارارلىق شەيخ بىلەن سىزنىڭ ئوتتۇرىڭىزدا دىنىي ئىدىيە جەھەتتە ئىختىلاپ بارمۇ قانداق؟" دەپ سورىغاندا، ئۇ مۇنداق دېگەن: "بۇنداق ئىختىلاپ نورمال ئەھۋال، بۇنىڭغا ئوخشاپ كېتىدىغان ئىختىلاپلار ساھابىلەر زامانىسىدىلا مەۋجۇت ئىدى، فەقىھلەر ئارىسىدىمۇ مەۋجۇت. بۇ ئىختىلاپلار پەقەت شەرىئەت مەسىلىلىرىنى چۈشىنىش جەھەتتىلا بولىدۇ. ھەممىگە مەلۇمكى، خەلىپە ئەبۇ بەكرى بىلەن ئۆمەر ئوتتۇرىسىدىمۇ بەزى مەسىلەر ئۈستىدىكى ئىجتىھات ئۈسۈلى جەھەتتە بىرمۇنچە ئىختىلاپلار بولغان، ئەمما بۇ ھال ئۇلار ئارىسىدىكى ئۆزئارا ھۆرمەت قىلىش، ئىززەتلەش ۋە پىكىر ئالماشتۇرۇشقا تەسىر يەتكۈزمىگەن، شۇنىڭدەك بىزنىڭ ئارىمىزدىكى ئىختىلاپىمۇ بىزنىڭ دوستانە مۇناسىۋىتىمىزگە تەسىر كۆرسەتكىنى يوق".

تەنتاۋى، مۇسۇلمان ئاياللار ئىسلام شەرىئىتىگە خىلاپلىق قىلمىغان ئەھۋالدا، جەمئىيەتكە چىقىپ ئۆزلىرىگە مۇناسىپ خىزمەتنى قىلسا بولىدۇ، دېگەن قاراشنى تەشەببۇس قىلىدۇ. ئىگىلىشىمىزچە، يېڭى شەيخ ئەزھەر ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ئوقۇتۇش ۋە باشقۇرۇش تۈزۈلمىسى ئۈستىدە زۆرۈر تەرتىپكە سېلىش ۋە ئىسلاھاتلارنى ئېلىپ بارماقتا.

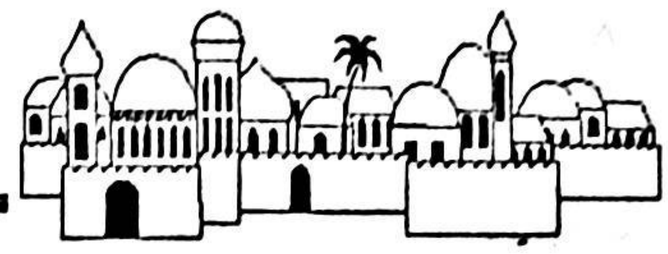

قەبرىستان ئىسلاھاتىدىكى نەمۇنە

شەمشىدىن ھاجى

مەن قۇمۇل شەھرىگە زىيارەتكە بارغىنىمدا قۇمۇل شەھرىنىڭ شەھەر باشلىقى ئابدۇرېھىم ئابلىزنىڭ ھەمراھلىقىدا قۇمۇل شەھەرلىك مۇسۇلمانلار دەپنىگاھىنى ئالاھىدە زىيارەت قىلدىم، ئۆزەممۇ قۇمۇل شەھرىنىڭ شىنجاڭ بويىچە قەبرىستان ئىسلاھاتى جەھەتتە يېڭىلىق ياراتقىلى نەچچە ئون يىل بولغانلىقىنى ئاڭلاپ، بۇ يېڭىلىقنى كۆزدىن كەچۈرۈش ئارزۇسىدا بولۇپ كەلگەن ئىدىم، چۈنكى مەھەللەر بويىچە ياكى كىچىك دائىرىدە قەبرىستان كۆپ بولۇشتەك ئەھۋال شىنجاڭدىكى ئومۇمىي ئەھۋال بولۇپ، ھازىرقىدەك ئىسلاھات ـ ئېچىۋېتىشتىن ئىبارەت 21 ـ ئەسىردىكى تەرەققىيات ئەھۋالىغا، بولۇپمۇ ھەممە شەھەر، ناھىيە، يېزىلاردا يېڭىچە تەرەققىيات بولۇۋاتقان، قۇرۇلۇش ئىشلىرى زامانغا ماسلىشىپ، يول قۇرۇلۇشى، مەھەللە قۇرۇلۇشى، ئۆي ـ ئىمارەت قۇرۇلۇشى، زامانىۋى ئەسلىھەلەر قۇرۇلۇشى، زاۋۇت ـ كارخانىلار قۇرۇلۇشى قاتارلىق قۇرۇلۇشلار ئۆزاق يىللىق پىلان بويىچە ئورۇنلاشتۇرۇلۋاتقان ھازىرقى ۋەزىيەتتە، بۇ خىل ئەھۋال ھەقىقەتەن ھازىرقى زامانىۋى تەرەققىياتقا ئۇيغۇن كەلمەيۋاتقاندى، ھەتتا بىر مۇنچە قەبرىستانلار مۇسۇلمانلار تۇرمۇشىنىڭ ھازىرقى تەرەققىياتىغا ئەپسىزلىك تۇغدۇرۇۋاتقاندى. مۇشۇنداق ئەھۋالدا، قۇمۇل شەھرىنىڭ قەبرىستان ئىسلاھاتى، بولۇپمۇ كىچىك كۆلەملىك قەبرىستانلارنى مەركەزلەشتۈرۈپ، چوڭ كۆلەملىك زامانىۋى ۋە باغ ـ ۋارانلىق قەبرىستان بەرپا قىلىپ، ھازىرقى زامانىۋى تەرەققىياتقا ماسلىشىش تەجرىبىسى پۈتۈن شىنجاڭدا ئۇلگە يارىتىپ بەرگەن. شۇڭا ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ئىشلار نازارىتى بۇ يەردە شىنجاڭ بويىچە قەبرىستان قۇرۇلۇشى بويىچە تەجرىبە ئالماشتۇرۇش يىغىنى ئاچقان.

بۇ قەبرىستان 2000 ـ يىلىنىڭ بېشىدا قۇرۇلۇش باشلىغان بولۇپ، جەمئىي 860 مودەك يەرنى ئىگىلەيدۇ. بۇ قەبرىستانغا ھازىرقى مۆلچەر بويىچە 60 مىڭ قەبرە سىغدۇرغان بولۇپ، ھەر يىلى 200 مېيىتنىڭ دەپنە قىلىنىشى بويىچە ھېسابلىغاندا، 300 يىل مۆلچەرىدە مېيىت دەپنە قىلغىلى بولىدۇ. ھازىر قۇمۇل شەھرىدىكى تارقاق جايلاشقان تۆت ئورۇندىكى قەبرىلەر يەنى نەچچە مىڭ قەبرە بۇ ئورۇنغا كۆچۈرۈلۈپ كەلگەن. بۇ قەبرىستان ھەقىقەتەن قۇمۇل شەھرىدىكى مۇسۇلمانلار ئۈچۈن زامانىۋى، مەدەنىي، مۇھىتى گۈزەل دەپنە ئورنى بولۇپ

شەكللىنىپتۇ. دۆلەت تەرىپىدىن 10 مىليون يۇەندەك مەبلەغ سېلىش پىلانلانغان بۇ زامانىۋى دەپنىگاھتا ھازىر يەرلەر تۇزلىنىپ، ئىككى كىلومېتىردىن ئارتۇق ئېھاتە ئورمانلىقى بەرپا قىلىنىپ، 7000 تۇپتىن ئارتۇق مېۋىلىك كۆچەت تىكىلىپ، ئۇچ مىڭ كۋادرات مېتىردىن ئارتۇق يول سېمونتلاشتۇرۇلۇپ، 300 مېتىردىن ئارتۇق رېشاتكا ئورنىتىلىپ، قەبرىلەر ئۆلچەملەشتۇرۇلگەن، قۇرۇلۇشى ھەشەمەتلىك، باغچا تۇسىنى ئالغان، ئەسلىھەلىرى زامانىۋى، باشقۇرۇشى قېلىپلاشقان، ئەلا مۇلازىمەت قىلىدىغان، تۆت پەسىلنىڭ ھەممىسىدە كىشىگە ئارام بەخش ئېتىدىغان زامانىۋى قەبرىستان تۇسىنى ئاپتۇ. بولۇپمۇ بۇ قەبرىستاننىڭ ئۇنۇمۇرسال مۇلازىمەت ئەسلىھەلىرى، جۇملىدىن كۆلىمى 1000 كۋادرات مېتىردەك كېلىدىغان نەزىر-چىراغ زالى، مۇلازىمەت ئىشخانىسى، ئارامخانىسى، ئاشخانىسى، مېيىت يۇيۇش ئۆيى، مېيىتنى سوغۇق ساقلاشخانىسى، ئالاھىدە سېمونتلاشتۇرۇپ ياسالغان مېيىت نامزى چۇشۇرۇش مەيدانى، مەسچىت قاتارلىق ئەسلىھەلىرى، شۇنداقلا باغ-ۋارانلاشقان، رەتلىك قەبرىستانى، بارلىق تۇسىنى ئالغان قەبرىستان يوللىرى كىشىگە زامانىۋى قەبرىستان ئىكەن دېگەن تۇيغۇنى بېرىدۇ.

قۇمۇل خەلق جامائىتىدىن ئىگىلىشىمچە، ئاتا-بوۋىسىدىن داۋاملىشىپ كەلگەن كىچىك كۆلەملىك مەھەللىۋى قەبرىستاننى يۆتكەش دەسلەپتە ئۇلارنىڭ ئىدىيىسىدىن ئۆتمىگەنىكەن، ئەمما ھازىر ئەسلىدىكى قاقاس، تارقاق ھالەتتىكى قەبرىستانغا دەپنە قىلىنىشتىن كۆرە، باغ-ۋارانلاشقان، رەتلىك ۋە نۇرغۇن قەبرىلەر قاتار تىزىلىپ، قەبرە زىيارىتىگە بارغۇچىلارنىڭ ئاللاھ تائالادىن تەلەپ قىلغان دۇئا-تىلاۋىتى ئۇ يەردە ياتقان ھەممە مېيىتلەرگە يېتىدىغان، ھەممە دەپنە ئىبادەتلىرى ۋە مۇراسىملىرىنى مۇكەممەل بېجىرگىلى بولىدىغان، مۇلازىمەت ئەسلىھەلىرى تولۇق بولغان بۇنداق ئۇنۇمۇرسال قەبرىستانغا دەپنە قىلىنىشنى ئارزۇ قىلىدىغان ھالەت شەكللىنىپتۇ. بولۇپمۇ قەبرىلەرنىڭ ئىسلامىيەت تەلىپى بويىچە ئوخشاش، رەتلىك بىر خىلدا بولۇشى، قايسى تەبىقىدىكى، قايسى دەرىجىدىكى ئادەم بولۇشىدىن قەتئىينەزەر ئاللاھ تائالا ئالدىدا بەندىلەرنىڭ باببارابەرلىكى گەۋدىلەندۈرۈلگەنلىكى قۇمۇل مۇسۇلمانلىرىدا ئالاھىدە تەسىر پەيدا قىلىپتۇ. بۇ قەبرىستاندا، قەبرىلەر ئەسلىدىكى ئىسلام ئەنئەنىسى ۋە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ۋەسىيتى بويىچە ئادەتتىكىدەك ۋە ئوخشاش كۆلەمدە بولۇپ، ھەشەمەتلىك، گۈمبەزلىك قەبرىلەر يوق ئىكەن، ھەر كىمنىڭ سالاھىيتى ۋە ئىش-ئىزلىرى پەقەت قەبرە بېشىغا تىكلەنگەن قەبرە تېشىدا ئىپادىلىنىدىكەن.

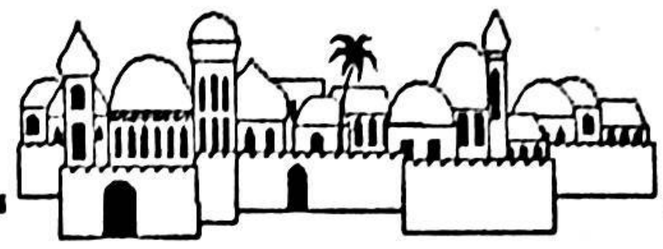

مۇبارەك دۈشەنبە

ئابدۇخالىق ئالىم

ئىمام ئەھمەد دۈشەنبە كۈنى ھەققىدە ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ(ئاللاھ تائالا ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن)نىڭ سۆزلىرىنى نەقىل قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: "پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام دۈشەنبە كۈنى بۇ دۇنياغا كۆز ئاچقان؛ دۈشەنبە كۈنى ھەجرۋل ئەسۋەدنى كۆتۈرۈپ ئۆز ئورنىغا قويغان؛ دۈشەنبە كۈنى پەيغەمبەرلىك ۋەھيى نازىل بولغان؛ دۈشەنبە كۈنى مەككە مۇكەررەمەدىن مەدىنە مۇنەۋۋەرەگە ھىجرەت قىلغان؛ دۈشەنبە كۈنى مەدىنە مۇنەۋۋەرەگە يېتىپ بارغان؛ دۈشەنبە كۈنى بۇ دۇنيا بىلەن خوشلىشىپ ئاللاھنىڭ دەرگاھىغا سەپەر قىلغان".

1) پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام رەبىئۇل ئەۋۋەلنىڭ 9-كۈنى(دۈشەنبە)، مىلادىيىنىڭ 570-يىلى(پىل ۋەقەسى يىلى) 4-ئاينىڭ 21-كۈنى بۇ دۇنياغا كۆز ئاچقان.

2) پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا رامىزان ئېيىنىڭ 27-كۈنى، مىلادىيىنىڭ 610-يىلى 8-ئاينىڭ 10-كۈنى دۈشەنبە ۋەھيى نازىل بولغان. قەتادە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ(ئاللاھ ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن)دىن رىۋايەت قىلىنغان ھەدىستە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن دۈشەنبە كۈنى روزا تۇتۇش توغرىلىق سۇئال سورالغاندا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن:"مەن موشۇ كۈندە تۇغۇلدۇم، مۇشۇ كۈندە ماڭا ۋەھيى نازىل بولغان".

3) پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام رەبىئۇل ئەۋۋەلنىڭ 1-كۈنى، مىلادىيىنىڭ 622-يىلى 9-ئاينىڭ 16-كۈنى دۈشەنبە، ئەبۇ بەكرى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ(ئاللاھ ئۇ كىشىدىن رازى بولسۇن)نىڭ ھەمراھ بولۇشى، لەيسى قەبىلىسىدىكى دەيىل ئىبنى بەكرى ئۇرۇغىدىن ئابدۇللا ئىبنى ئۇرەيقىتنىڭ يول باشلىشى بىلەن سەۋر غارىدىن ئايرىلىپ مەدىنە مۇنەۋۋەرەگە ھىجرەت قىلغان.

4) پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھىجرەت قىلىپ، رەبىئۇل ئەۋۋەل ئېيىنىڭ 8-كۈنى، مىلادىيىنىڭ 622-يىلى 9-ئاينىڭ 23-كۈنى دۈشەنبە مەدىنە مۇنەۋۋەرەدىكى قۇبا كەنتىگە كېلىپ چۈشكەن.

5) پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھىجرىيىنىڭ 11-يىلى رەبىئۇل ئەۋۋەل ئېيىنىڭ 13-كۈنى، مىلادىيىنىڭ 632-يىلى 6-ئاينىڭ 8-كۈنى، دۈشەنبە پانىي ئالەم بىلەن ۋىدالىشىپ باقىي ئالەمگە سەپەر قىلغان.

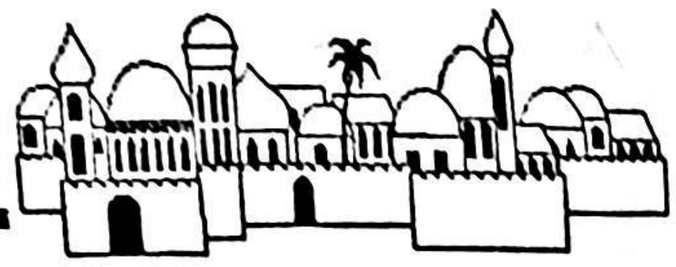

ئىسلامز تاجىكلىرىنىڭ دىنىي ئېتىقاد ئالاھىدىلىكلىرى

شېرىن قۇربان

1. ئېسلامزدىكى تاجىكلار

ئېسلامز تاجىكلىرىنىڭ كۆپ قىسمى تاشقورغان تاجىك ئاپتونوم ناھىيىسىگە ئولتۇراقلاشقان، ئاز بىر قىسمى جەنۇبىي شىنجاڭدىكى قەشقەر ۋىلايىتىنىڭ پوسكام، يەكەن، قاغىلىق ناھىيىلىرى، قىزىلسۇ قىرغىز ئاپتونوم ئوبلاستىنىڭ ئاقتۇ ناھىيىسى ۋە خوتەن ۋىلايىتىنىڭ گۇما ناھىيىسىگە تارقالغان. يۇقىرىقى ناھىيىلەر(قاغىلىقتىن باشقىسى)دە تاجىك مىللىي يېزىسى تەسىس قىلىنغان. شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ 2005 - يىلدىكى نوپۇس مەلۇماتىغا قارىغاندا، ئېسلامز تاجىكلىرىنىڭ نوپۇسى 44مىڭدىن ئارتۇق بولۇپ، بۇنىڭدىن 28 مىڭدىن ئارتۇق كىشى تاشقورغان تاجىك ئاپتونوم ناھىيىسىدە ياشايدۇ.

تاشقورغان تاجىك ئاپتونوم ناھىيىسى تاجىكىستان، ئافغانىستان، پاكىستان ۋە ھىندىستان بىلەن چېگرىلىنىپ ئېسلامزدە قۇرۇقلۇقتا كۆپ دۆلەت بىلەن چېگرىداش بىردىنبىر ناھىيە ھېسابلىنىدۇ. بۇ يەردە مەشھۇر قونجىراپ چېگرا ئېغىزى بىلەن قاراسۇ چېگرا ئېغىزى بار. ئىرق جەھەتتە ئېسلامز تاجىكلىرى تىپىك ياۋروپا ئىرقى(ئاق تەنلىكلەر تىپى)غا تەۋە.

تىل جەھەتتە تاجىك تىلى ھىندى - ياۋروپا تىللىرى سىستېمىسى ئىران تىلى گۇرۇپپىسىنىڭ شەرقىي ئىران تىللىرى تارمىقىغا كىرىپ، ئادەتتە پامىر تىللىرى دەپ ئاتىلىدۇ. ئېسلامز تاجىكلىرى سەرىكۆي تىلى بىلەن ۋاخان تىلىدا سۆزلىشىدۇ. بۇ ئىككى تىل(دىئالېكت) ئومۇمىي تاجىك تىلىنىڭ ئىككى خىل تارمىقى بولۇپ، قەدىمكى ئوتتۇرا ئاسىيا، جۇملىدىن قەدىمكى شىنجاڭ رايونىدىكى ساك تىلى، سوغدى تىلى ۋە توخرى تىلى بىلەن مەنبەداشلىق مۇناسىۋىتىگە ئىگە، شۇ سەۋەبلىك، تاجىك تىلى تىلشۇناسلىق ساھەسىدە ھايات قالغان ساك تىلى دەپ تەرىپلەنمەكتە.

2. ئېسلامز تاجىكلىرىنىڭ ئىسمائىلىيە مەزھىپىگە كىرىشىنىڭ تارىخىي ئارقا كۆرۈنۈشى

ئېسلامز تاجىكلىرى مەزھەپ جەھەتتە ئىسلام دىنىدىكى سۈننىي ۋە شىئەدىن ئىبارەت ئىككى چوڭ مەزھەپنىڭ بىرى بولغان شىئە مەزھىپىنىڭ مۇھىم بىر تارمىقى — ئىسمائىلىيە مەزھىپىگە ئېتىقاد قىلىدۇ. بۇ جەھەتتە ئېسلامز تاجىكلىرى دۆلىتىمىزدىكى ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلغۇچى ئۇيغۇر، خۇيزۇ، قازاق،

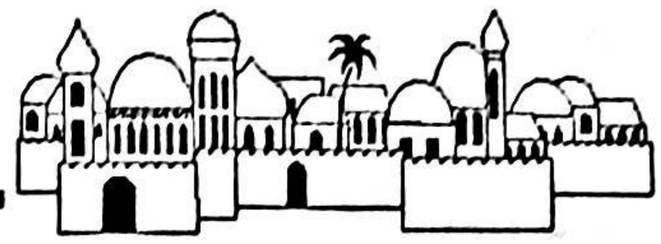

قىرغىز، ئۆزبېك، تاتار قاتارلىق مۇسۇلمان مىللەتلەردىن پەرقلىنىپلا قالماستىن، بەلكى ئوتتۇرا ئاسىيادىكى تاجىكلارنىڭ چوڭ گەۋدىسى بولغان تۈزلەڭلىك تاجىكلىرى*دىنمۇ پەرقلىنىدۇ. بۇنىڭ ئارقا كۆرۈنۈشى شۇكى، پۈتكۈل پامىر تاجىكلىرى، جۈملىدىن ئېلىمىز تاجىكلىرى مەشھۇر ئىسمائىلىيە پەيلاسوپى ۋە شائىرى ناسىر خىسراۋ قەبۇدىيانى(مىلادىيە 1004 — 1088 ـ يىللار)نىڭ دەۋەت قىلىشى بىلەن ئىسمائىلىيە مەزھىپىگە كىرگەن. ناسىر خىسراۋ ئەسلىدە ھازىرقى تاجىكىستاننىڭ قەبۇدىيان دېگەن يېرىدە تۇغۇلغان. ئافغانىستاننىڭ بەلخ شەھىرى (قەدىمكى دەۋرلەردە باكتېرىيە دەپ ئاتىلاتتى)دە ئۆسۈپ يېتىلگەن. ئۇ كاتتا بىلىملىك ۋە ئىقتىدارلىق بولغاچقا، سالجۇق تۈرك سۇلالىسىنىڭ ئوردا كاتىپى، خەزىنىچىسى ۋە ئوردا ۋەزىرى بولغان. كېيىن مىسىرگە زىيارەتكە بېرىپ، ئىسمائىلىيە فاتىمە خاندانلىقىنىڭ تەسىرى بىلەن ئىسمائىلىيە مەزھىپىگە كىرىپ، مەزكۇر مەزھەپنىڭ ئەڭ ئاكتىپ تەرغىباتچىسى بولغان. ئۇنىڭ بىلىمى مول، ناتىقلىق سەنئىتى يۇقىرى بولغاچقا، تەسىرى كۈنسېرى زورايغان. شۇڭا ئىسلام روھانىيلىرى ۋە سالجۇقلار ھۆكۈمرانلىرىنىڭ ھۇجۇمىغا ئۇچرىغان. سۈيىقەست ۋە قەتلى قىلىنىشتىن ساقلىنىش ئۈچۈن، ناسىر خىسراۋ بىر تۇغقان ئىنىسى ئەبۇ سەئىد بىلەن خىلۋەت پامىر كوھىستانلىقىغا كېلىپ، پامىر تاجىكلىرى ئارىسىدا ئەمىن تېپىپ، ئىسمائىلىيە مەزھىپى ئەقىدىلىرىنى تارقاتقان. نەتىجىدە پامىر تاغلىق تاجىكلىرىنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك ئۇنىڭ دەۋىتى بىلەن ئىسمائىلىيە مەزھىپى ئېتىقادىغا ئۆتكەن. ناسىر خىسراۋ ھازىرمۇ ئېلىمىز تاجىكلىرى ئارىسىدا "پىرى شاھ ناسىر خىسراۋ" دەپ ئېھتىرام بىلەن ھۆرمەتلىنىدۇ. تاجىكلارنىڭ ئۆلۈم ـ يېتىم ئادىتىدە ئۆلگۈچى يەرلىككە قويۇلغان كۈنى ئاخشىمى چىراغ يانداۋرۇش پائالىيىتى ئېلىپ بېرىلىدۇ. ئۆلگۈچىنى باقي دۇنياغا ئۇزىتىش مۇراسىمى بولغان سۇرلۇك سورۇندا ناسىر خىسراۋ يېزىپ قالدۇرغان "تەكبىرى چىراغنامە" ناملىق دەستۇر خەلىپە تەرىپىدىن ئاھاڭدار قىرائەت قىلىنىدۇ. بۇ دەستۇردا، ناسىر خىسراۋ "ھۆججىتى مۇستەنىد"، "رەھمەتى مۇستەنسىر"، "كوھىستاننىڭ پۇشتى ـ پاناھى"، "روھى كالامى" دەپ تەرىپلىنىدۇ. ھەتتا ھەر بىر دۇئادا ناسىر خىسراۋنىڭ نامى ھۆججەت بىلەن تىلغا ئېلىنىدۇ. ئىسمائىلىيە مۇرىتلىرى ئارىسىدا ناسىر خىسراۋنىڭ تەسىرى شۇنچىلىك كۈچلۈككى، ئۇلار ھەر دەمدە "ياپىرى دەستىگىر"(ياپىرىم، قولۇمدىن تۇتۇپ مەدەت بەر) دېگىنىدە ھامان ناسىر خىسراۋنى نەزەردە تۇتىدۇ ھەمدە ھەر ۋاقىت ئۇنىڭ بۇيۇك روھىنى ئۆزى بىلەن ھەر دائىم بىللە دەپ ھېس قىلىشىدۇ.

دۇشەنبە، خوجەند، قورغان تۆپە، بۇخارا، سەمەرقەند، ھىرات، بەلخ ۋە كابۇل قاتارلىق تۈزلەڭلىك رايونلاردا ياشايدىغان تاجىكلار تۈزلەڭلىك تاجىكلىرى دەپ ئاتىلىدۇ.

تاجىك دىيارلىرىدا قۇرئان كەرىم ئايەت ـ سۈرىلىرىدىن باشقا، دۇئا ـ فاتىھەلەرنىڭ ئاخىرىدا ناسىر خىسراۋنىڭ نامى ئاتىلىدۇ. دىنىي پائالىيەتلەرنىڭ كۆپىنچىسىدە ناسىر خىسراۋنىڭ ئەقىدە ـ تەلىماتلىرى يېتەكچى قىلىنىدۇ ياكى قوللىنىلىدۇ. ئۇنىڭ «سەفەرنامە»، «رەۋشەننامە»، «چىراغنامە»، «نىكاھنامە» قاتارلىق كىتابلىرى ئېلىمىز تاجىكلىرى ئارىسىدا كەڭ تارقالغان بولۇپ، مۇقەددەس دەستۇر سۈپىتىدە ئەتىۋارلىنىدۇ.

3. ئىسمائىلىيە مەزھىپىنىڭ مەيدانغا كېلىش تارىخى

ئىسمائىلىيە مەزھىپى مىلادىيە 8 ـ ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا ئەلىپەرەسۇلەر (شىئەلەر)نىڭ 6 ـ ئىمامى جەئفەر سادىق(مىلادىيە 703 — 765 ـ يىللار) ۋاپاتىدىن كېيىن رەسمىي شەكىللەنگەن. جەئفەر سادىق ئەسلىدە ھەزرىتى ئەلى(مىلادىيە600 — 661 ـ يىللار) نەسەبىدىن بولۇپ، مەدىنىدە تۇغۇلغان ۋە ئالەمدىن ئۆتكەن. جەئفەر سادىقنىڭ ئىككى ئوغلى بولۇپ، چوڭىنىڭ ئىسمى ئىسمائىل، كىچىكىنىڭ ئىسمى مۇسا كازىم ئىدى. جەئفەر سادىق دەسلەپتە ئىسمائىلنى ئىمام ۋارىسى دەپ بەلگىلىگەنىدى. لېكىن كېيىن ئۇ مۇسا كازىمنى ئىمامىلىققا ۋارىسلىق قىلىشقا تەيىنلىگەن. ئۇنىڭ بۇ قارارى شىئە مەزھىپى ئىچىدە كۆچلۈك ئىنكاس قوزغىغان. بىر قىسىم شىئەچىلەر جەئفەر سادىقنىڭ مۇسا كازىم ئىمام ۋارىسى بولىدۇ دېگەن قارارىنى ھمايە قىلىپ چىققان بولسا، بىر قىسىملار جەئفەر سادىقنىڭ ئەسلىدىكى قارارىنى ئۆزگەرتكەنلىكىگە قوشۇلماي، ئىسمائىلنىڭ ئىمامىلىققا ۋارىسلىق قىلىشىنى تەشەببۇس قىلغان. ئۇلار: ”ھەزرىتى ئەلى جەمەتىدىن ئىمام بولىدىغانلارنى ئاللاھ ئۆزى بەلگىلەيدۇ، ئۇلارنى ئاللاھ ئۆز پاناھىدە ساقلايدۇ“دەپ قارايدۇ. مىلادىيەنىڭ 760 ـ يىلى ئىسمائىل ئاتىسى جەئفەر سادىقتىن بەش يىل بۇرۇن ئالەمدىن ئۆتىدۇ. جەئفەر سادىق بىقىياس دەبدەبىلىك ماتەم ئۆتكۈزۈپ، ئىسمائىلنىڭ جەستىنى مەدىنىدىكى ئەڭ مەشھۇر مەسچىتكە قويىدۇ. ھالبۇكى، بۇ ماھىيەتتە ئىسمائىلنىڭ ئىمام كەبى ئورنىدىن بەھرىمەن بولۇشى ئىدى. ئىسمائىل ۋاپات بولغانلىقى ئۈچۈن كىشىلەر ئىمامىلىققا ۋارىسلىق قىلىش ھوقۇقى ئەمدى تەبىئىي ھالدا مۇسا كازىمغا قالدى دەپ قارىغانىدى. لېكىن ئىسمائىل ھمايىچىلىرى قوشۇلماي، ئىسمائىلنىڭ ئىمامىلىققا ۋارىسلىق قىلىش پىكرىدە چىڭ تۇردى. ئۇلار قۇرئاندىكى بەلگىلىمە بويىچە، ”تۆرەلمىدىكى بالىنىڭمۇ ئىمامىلىققا ۋارىسلىق قىلىش ھوقۇقى بولىدۇ. ئىسمائىل ئالەمدىن ئۆتكەن بولسىمۇ، ئۇنىڭ ئوغلى مۇھەممەد ئىمامىلىققا ۋارىسلىق قىلىدۇ“ دەپ قارىدى. مىلادىيەنىڭ 765 ـ يىلى جەئفەر سادىق ئالەمدىن ئۆتتى. ئەسلىدە ئىچكى ئىختىلاپى بار شىئە مەزھىپى ئەمدىلىكتە بۆلۈنۈشكە باشلاپ، كۆپ سانلىقلار مۇسا كازىمنى 7 ـ ئىمام دەپ ئېلان قىلىدى. ئۇلار تارىختا

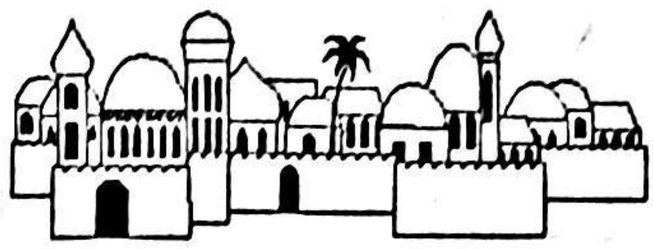

دەسلەپتە "مۇساۋىيە مەزھىپى" دەپ، كېيىنچە ئېتىقاد قىلىدىغان ئىمانلار سانىنىڭ 12 بولغانلىقىغا ئاساسەن، "ئون ئىككى ئىمامچىلار"دەپ ئاتالدى. ئاز بىر قىسىم شىئەچىلەر ئىسمائىلنى 7 ـ ئىمام دەپ ھېسابلىدى. شۇڭا ئۇلار ئۆزلىرى ئىمام دەپ ئېتىراپ قىلغان ئىسمائىلنىڭ مۇبارەك نامى بىلەن "ئىسمائىلىيە مەزھىپى" دەپ ئاتالدى. ئىسمائىلچىلار ئۆزلىرىنىڭ "ھەممە زات يەتتە بولىدۇ" دېگەن يەتتىلىك پەلسەپىسى بويىچە، "ئىمامىمۇ يەتتە بولىدۇ، ئىسمائىل 7 ـ ئىمام، شۇنداقلا ئەڭ ئاخىرقى ئىمام، ئۇ ئەبەدىي ئۆلمەيدۇ" دەپ قارايدۇ، شۇڭا ئۇلار "يەتتە ئىمامچىلار مەزھىپى"دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

ئىسمائىلىيە مەزھىپىدىكىلەر ئەبۇ بەكرى، ئۆمەر ۋە ئوسمان خەلىپىلەرنىڭ خەلىپىلىك ئورنىنى ئېتىراپ قىلمايدۇ. ئۇلار مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام، ھەزرىتى ئەلى، بىبى فاتىمە زەھرا، ئىمامى ھۈسەن ئىبنى ئەلى، ئىمامى ھۈسەن ئىبنى ئەلى قاتارلىق بەش بۈيۈك شەخسنى بىر جەمەت ـ بىر نەسەبتىن دەپ ئېتىراپ قىلىپ، ئۇلارغا ئېتىقاد قىلىدۇ. شۇڭا ئۇلار "پەنج تەنلەر"(بەشچىلەر) دەپمۇ ئاتىلىدۇ. سۇننىيلەر مۇھەممەد پەيغەمبەردىن كېيىن خەلىپىلىكتە ئولتۇرغان ئەبۇ بەكرى، ئۆمەر، ئوسمان ۋە ھەزرىتى ئەلىدىن ئىبارەت تۆت خەلىپىنى قانۇنلۇق خەلىپىلەر دەپ قارايدۇ. شۇڭا ئىسمائىلچىلار ئۇلارنى "چاھاريارى" دەپ ئاتايدۇ. ئادەتتىكى چاغلاردىمۇ ئۇلار بىراۋ بىلەن پاراڭلاشقاندا، قارشى تەرەپنىڭ ئېتىقادىنى سورىغاندا: "سەن پەنج تەنمۇ ياكى چاھاريارىمۇ؟"دەپ سورايدۇ. بۇنىڭ مەنىسى سەن ئىسمائىلىيىمۇ ياكى سۇننىيمۇ؟ دېگەندىن ئىبارەت.

ھازىر ئىمام ئاغا ھۈسەيىن كەريم مەزكۇر مەزھەپنىڭ 49 ـ ئىمامى ھېسابلىنىدۇ. ئىسمائىلىيە مەزھىپى 25دۆلەتكە تارقالغان بولۇپ، 30مىليون مۇرىتى بار ئىكەن.

4. ئېلىمىز تاجىكلىرىنىڭ ئىسمائىلىيە ئېتىقادىنىڭ مەزمۇنى

ئېتىقاد مەزمۇنى ۋە شەكلىدىن ئېيتقاندا، ئېلىمىز تاجىكلىرى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام(مىلادىيە 570—632 ـ يىللار)نى ئەڭ شەپقەتلىك، مېھرىبان ۋە ھەممىگە قادىر ئاللاھنىڭ تىلى، كائىناتنىڭ باشچىسى، بارلىق مەۋجۇدىيەتنىڭ پەخرى، ئالەم خەلقىنىڭ شان ـ شەرىپى، ئەڭ ئۇلۇغ پەيغەمبەر دەپ ھېسابلاش بىلەن بىرلىكتە، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامدىن كېيىن ئۇنىڭ كۈيئوغلى ئەلى ئىبنى ئەبۇ تالىپ(600 ـ 661)نى قانۇنلۇق خەلىپە دەپ قارايدۇ. ئۇلار يەنە «قۇرئان كەريم»نى ئەڭ مۇقەددەس دەستۇر، ئىنسانلار سۆز ـ ھەرىكىتىنىڭ مىزانى دەپ ھېسابلاش بىلەن بىرلىكتە، ئەنئەنىچىلەردىن پەرقلىق ھالدا:"«قۇرئان كەريم»نىڭ ئاشكارا مەنىسى ۋە يوشۇرۇن مەنىسى بولىدۇ، ئۇنىڭ يوشۇرۇن مەنىسىنى پەقەت ئىمامىلارلا چۈشىنەلەيدۇ ۋە شەرھلىيەلەيدۇ"

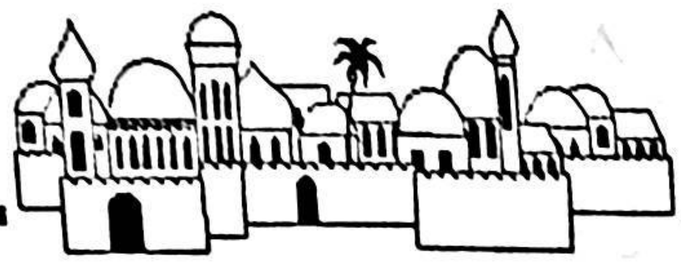

دەپ قارايدۇ. شۇڭا ئۇلار بۇ ئالاھىدىلىكى بىلەن "باتتن مەزھىپى" دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

ئېلىمىز تاجىكلىرى بەش ۋاق نامان ئوقۇشنى تەشەببۇس قىلىدۇ. لېكىن ئۇلار ئەتىگەنلىك ۋە كەچقۇرۇنلۇق ئىككى ۋاق نامازنى ئۆتەش پەرز، قالغان ئۈچ ۋاق نامازنى شارائىتقا قاراپ ئۆتسە بولىدۇ دەپ قارايدۇ. نامان ئومۇمەن ئۆيدە ئوقۇلىدۇ. چوڭراق نامازلار(مەسىلەن قۇربان ھېيت نامىزى) تاجىكلارنىڭ دىنىي پائالىيەت سورۇنى بولغان جامائەتخانىدا ئوقۇلىدۇ. نامان ئوقۇغاندا ئومۇمەن تەسۋى ئىشلىتىلىدۇ. نامازنىڭ ئەڭ مۇھىم مەزمۇنى مۇھەممەد پەيغەمبەر، ھەزرىتى ئەلى، بىبى فاتىمە زەھرا، ئىمامى ھەسەن، ئىمامى ھۈسەن قاتارلىقلاردىن تارتىپ زامانىمىزدىكى ھازىر ئىمام ئاغاخان كەرىم ھۈسەينىگىچە بولغان 49 ئىمامنىڭ ئۇلۇغلۇقى مەدھىيىلىنىدۇ. ھەر بىر ئىمامنىڭ ئۇلۇغ نامى 101 قېتىم نۆۋەت بىلەن تىلغا ئېلىنىدۇ. نامازدا "يا مۇھەممەد، يا ئەلى" كۆپرەك تەكرارلىنىدۇ.

5. ئىسمائىلىيە ئېتىقادىنىڭ تىلدىكى ئىپادىلىرى

ئىسمائىلىيە مەزھىپىنىڭ ئەقىدە-تەرغىباتلىرى تاجىكلارنىڭ پۈتكۈل تۇرمۇشىغا، سۆز-ھەرىكىتىگە، ئۆرپ-ئادەت ۋە قائىدە-يوسۇنىغا سىڭىپ كەتكەن. كىشىلەر ئۆزئارا سالاملاشقاندا، خوشلاشقاندا، بىر-بىرىنى قۇتلۇقلاپ مۇبارەكلىگەندە، توي-تۆكۈن، ئۆلۈم-يېتىم، نەزىر-چىراغ، ھېيت-ئايەم، يېمەك-ئىچمەك، كىيىم-كېچەك، تۇرار جاي، سەپەر-مەنزىل، تۇغۇت مۇبارەك، ئات قويۇش، دوست تۇتۇش.قاتارلىق بىر يۇرۇش ئەنئەنىلىرىدە، "يا مۇھەممەد، يا ئەلى"، "ياپىرى دەستگىر"، "يا مەۋلانە ئەلى"، "يا ئەلى مەدەت"، "ئاللاھ ساقلا يار"، "يا پەرۋەردىگارى مەۋلا"، "مۇبارەكى كارى خەير"، "ئاللاھ دەرگاھىدا ساقلىغاي"، "ئاللاھ ئۆزى يار"، "ئاللاھ گۇۋاھ"، "ئاللاھ جاجىسىنى بەرگەي"، "ئاللاھتىن باشقىسى بىكار"، "ئاللاھ نېسىپ قىلغاي"، "ئاللاھ بەرىكەت بەرگەي"، "ھەرىكەت بەندىدىن، بەرىكەت خۇدادىن"، "فەيز ئەز نەبى، كەرەم ئەز مەۋلا"، "مۇبارەكى تىرەنداز"، "توي خۇدانىڭ خەزىنىسى"، "كېسەل باشقا، ئەجەل باشقا"، "رىزىق خۇدادىن، ئامال بەندىدىن..." دېگەندەك سۆزلەرنى ئىشلىتىپ، ئۆزلىرىنىڭ ئاللاھنىڭ مۆمىن بەندىسى ئىكەنلىكىنى بىلدۈرۈشىدۇ. تاجىكلار: "ئادەم تۇغۇلۇشى بىلەن تەڭلا ئۇنىڭ پېشانىسىنىڭ ئوڭ تەرىپىدە نۇر، سول تەرىپىدە شەيتان ئورۇن ئالغان بولىدۇ" دەپ قارايدۇ ۋە ھەر بىر كىشىنىڭ ئۆز ئۆمرىدە قىلغان-ئەتكەنلىرىدىن ياخشى ئىشلىرىنىڭ ھەممىسىنى نۇرنىڭ توغرا يولغا باشلىغانلىقىنىڭ نەتىجىسى دەپ ھېسابلىسا، ئەسكى ئىشلىرىنىڭ ھەممىسىنى شەيتان ۋەسۋەسىسىدىن

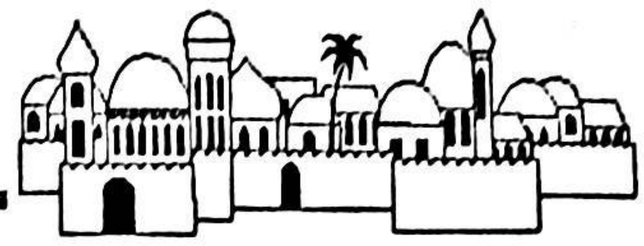

بولغان دەپ قارايدۇ، بۇلار توغرىسىدىكى ھېساب-كىتابلار ئاخىرەت سوراقخانىسىدا ئېلىپ بېرىلىدۇ دەپ ھېسابلايدۇ.

6. تاجىكلارنىڭ دىنىي پائالىيەت سورۇنى — جامائەتخانا

تاجىكلارنىڭ چوڭ-چوڭ دىنىي پائالىيەتلىرى بىردەك دىنىي پائالىيەت سورۇنى بولغان جامائەتخانىدا ئېلىپ بېرىلىدۇ. ئادەتتە ھەر بىر يېزا-كەنتلەردە جامائەتخانا سېلىنغان بولىدۇ. جامائەتخانىنىڭ قۇرۇلمىسى مەسچىتلەرگە ئانچە ئوخشىمايدۇ. ئۇنىڭ ئىچىدە ئىمام تۇرىدىغان مېھراب بولمايدۇ. پەقەت قىبلە تەرەپتىكى تامغا ئىمامنىڭ رەسمىنى ئاسىدىغان تەكچە ياكى ئويۇق چىقىرىلىدۇ. بەزى جامائەتخانىلاردا ئاياللار مەخسۇس نامаз ئوقۇيدىغان ئۆي-خانىلار بولىدۇ. بۇ ئۆي-خانىلار ئەرلەرنىڭ نامаз ئوقۇيدىغان ئۆيلىرىدىن پەنجىرىلەر ئارقىلىق ئايرىلىپ تۇرىدۇ.

تاجىكلارنىڭ جامائەتخانىلىرى نىسبەتەن چوڭ بولۇپ، ئۇلار نوقۇل نامаз ئوقۇيدىغان سورۇنلا بولۇپ قالماستىن، يەنە ئىسمائىلىيە مۇرتلىرى تۇنەك ئۆتكۈزىدىغان، ھېيت-ئايەم نامىزىنى ئوقۇيدىغان سورۇن بولۇپ ھېسابلىنىدۇ (ئىلگىرى جامائەتخانىلاردا كىچىك بالىلار يىغلىپ ئوقۇيتتى). تۇنەك كېچىلىرىدە جامائەتخانىلاردا ئاللاھ تائالا ۋە پەيغەمبەرلەرگە ھەمدۇسانا ئوقۇلىدۇ. چوڭراق جامائەتخانىلاردا كۆپلىگەن ھۇجرا-خانىلار بولۇپ، ئۇلارنىڭ بەزىلىرىدە مۇساپىر بولۇپ كەلگەن مۇرتلارغا غىزا-تائام بېرىلىدۇ.

جامائەتخانىنىڭ چىقىم-خىراجەتلىرى ھېيت-ئايەم ۋە باشقا نامازلاردا مۇرتلار ئىئانە قىلغان پۇل-پۇچەك ۋە باشقا ماددىي نەرسىلەردىن كېلىدۇ. بۇ خىل ئىئانىنىڭ مۇقىم سانى بولمايدۇ. جامائەتخانىلاردا پەقەت ئىسمائىلىيە مۇرتلىرىلا پائالىيەت ئۆتكۈزىدۇ. ئەگەر غەيرى مەزھەپتىكى بىچارە-غېرىب، يېتىم-يېسىرلار كەلسە خەير-ساخاۋەتكە ئېرىشىدۇ.

7. تاجىكلاردا ھەج ۋە تاۋاپ

تاجىكلاردا ھەج تاۋاپ قىلىش ئىككى خىل بولىدۇ: بىرى، مەككىگە بېرىپ ھەج تاۋاپ قىلىش؛ يەنە بىرى، ھازىر ئىمامنى تاۋاپ قىلىپ، ئۇنىڭ مۇبارەك دىدارىنى كۆرۈش، ئۇنىڭدىن پەرمان ئېلىش. مەككىگە بېرىپ ھەج قىلىش پەرز جۈملىسىدىن ھېسابلىنىپ، ھاجى ھېسابلىنىدۇ. ئىسمائىلىيە پىرخانىسىغا بېرىپ، ھازىر ئىمامنىڭ دىدارىنى كۆرۈپ ئۇنىڭدىن مۇبارەكى پەرمان ئېلىپ كېلىشمۇ ئەك ئۇلۇغ ئىش قاتارىدا ھېسابلىنىپ، مۇشۇنداق قىلالىغان كىشىمۇ ھاجى دەپ ئاتىلىپ، بەختلىك كىشى ھېسابلىنىدۇ. ئادەتتە بۇ ئىككى خىل ھەج تاۋاپ ئىچىدە ھەرەمگە بېرىپ بەيتۇللاھنى زىيارەت قىلىشنى زاھىرى ھەج، ھازىر ئىمامنى تاۋاپ قىلىشنى باتىنى ھەج دەپ قارايدۇ. ھەر ئىككى ھەجنى بەجا

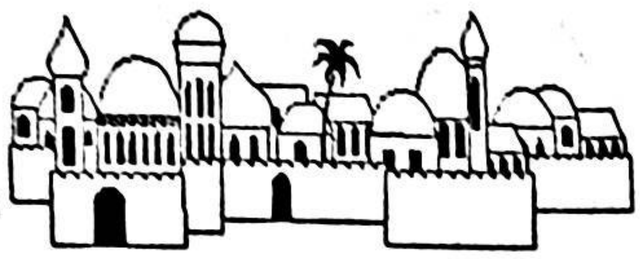

قىلالىغان كىشىلەر بۇ ئالەم، ئۇ ئالەمدىكى ئەڭ يەختلىك ئىنسان ھېسابلىنىپ، خەلق ئىچىدە "ھاجى" دەپلا ئاتىلىدۇ. بەلكى ئەڭ يەختلىك كىشى دەپ يۈكسەك ھۆرمەتتىن بەھرىمەن بولىدۇ. ئىسمائىلىيە مۇرتلىرى بۇرۇن ھىندىستاننىڭ بومباي شەھرىگە بېرىپ، ئىسمائىلىيە پىرخانىسىدا ئاغاخاننى تاۋاپ قىلاتتى، ئۇنىڭدىن مۇبارەكى پەرمانىنى ئېلىپ كېلەتتى.

8. دىنىي سېلىق — سەركارى ۋە دەرۋىزە

ئىسمائىلىيە مەزھىپىدە ئىككى خىل دىنىي سېلىق بار. ئۇنىڭ بىرى "سەركارى"، يەنە بىرى "دەرۋىزە" دەپ ئاتىلىدۇ. سەركارنىڭ تاجىك تىلىدىكى مەنىسى "چوڭ ئىشلار خىراجىتى" ياكى "باشلام ئىش خىراجىتى" دېگەندىن ئىبارەت. سەركارى بېرىش ھەر بىر مۇرتنىڭ مۇقەددەس بۇرچى ھېسابلىنىدۇ. ئادەتتە ھەر بىر مۇرىت ئۆز كىرىمىنىڭ ئوندىن بىر قىسمىنى سەركارى قىلىش كېرەك. بۇ ئەمەلىيەتتە ئاللاھ يولىغا سەدىقە قىلىش جۈملىسىگە كىرىدۇ. سەركارنى ھەر قايسى جايلاردىكى سەئىد-خوجىلار يىلدا بىر قېتىم ھەر بىر ئائىلىگە بېرىپ، فاتىھە ئوقۇپ، يىغىپ توپلايدۇ. ئاندىن ئۇنى سان-سىپىرى بويىچە ئىمام تۇرۇشلۇق پىرخانىغا تاپشۇرۇپ بېرىدۇ. سەركارى قىلىنغان مادىي بۇيۇملار ياكى پۇل-پۇچەكلەر ئومۇمەن دىنىي پائالىيەتلەرنىڭ خىراجىتى قىلىنىدۇ. ئۇنىڭ بىر قىسمى مەكتەپ، دوختۇرخانا، جامائەتخانا سېلىشقا، يەنە بىر قىسمى بولسا يېتىم-يېسىرلار، مۇساپىر بىچارىلەرگە خەير-ساخاۋەت قىلىپ ئىشلىتىلىدۇ.

"دەرۋىزە" مۇ بىر خىل دىنىي سېلىق بولۇپ، ئۇ يەرلىك دىنىي پائالىيەتلەر ئۈچۈن چىقىم قىلىنىدۇ. ئۇنىمۇ ھەر قايسى جايلاردىكى سەئىد-خوجىلار يىغىپ، مۇناسىۋەتلىك دىنىي پائالىيەتلەرنىڭ خىراجىتى قىلىپ ئىشلىتىدۇ.

كۆرۈنۈپ تۇرۇپتىكى، سەركارى بىرقەدەر ئالىي دىنىي سېلىق بولۇپ، ئۇ بىردەك ئىمامغا تاپشۇرۇلىدۇ. دەرۋىزە بولسا يەرلىك دىنىي سېلىق بولۇپ، ئۇنى سەئىد-خوجىلار ئەھۋالىغا قاراپ بىر تەرەپ قىلىدۇ. ئۇلارنىڭ خاراكتېرى ئوخشىمىغانلىقتىن، ھەر بىر ئائىلە ئۆشرە-زاكات قىلغاندا، ئۆزى تاپشۇرغان سېلىقنىڭ سەركارى ياكى دەرۋىزە ئىكەنلىكىنى ئېنىق ئېيتىش كېرەك. سەئىد-خوجىلارمۇ ئايرىم-ئايرىم تىزىملايدۇ. ئۇلارنى ئارىلاشتۇرۇۋېتىشكە، ئارا يولدا خىيانەت قىلىشقا بولمايدۇ. مۇشۇ سەۋەبلىك، سەئىد-خوجىلارمۇ بۇ ئىككى خىل دىنىي سېلىقنى يىغقاندا، ئارىلىشىپ كېتىشتىن بەك ئېھتىيات قىلىدۇ.

9. تاجىكلاردا مازار تاۋاپچىلىقى

مازار تاۋاپچىلىقى ئىسمائىلىيە مەزھىپى پائالىيەتلىرىدە مۇھىم بىر دىنىي پائالىيەت ھېسابلىنىدۇ. ئۇزاق تارىخلاردىن بۇيان، ئىسمائىلىيە مۇرتلىرى

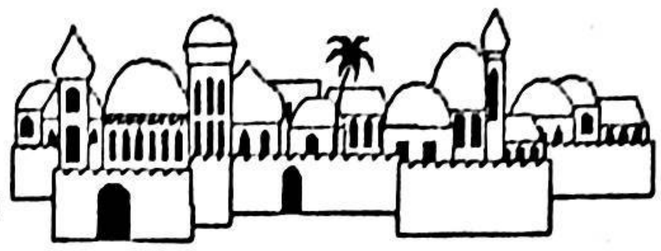

ئۆز مەزھىپى تارىخىدىكى مەشھۇر پائالىيەتچىلەرنى ئەسلەش ـ خاتىرىلەش ئۈچۈن، ئۇلارغا ئاتاپ مازارلارنى بىنا قىلغان ھەم بۇ مازارلارنى مۇقەددەس زىيارەتگاھ قىلىپ، قارارلىق تاۋاپ قىلىدىغان جايغا ئايلاندۇرغان. تاشقورغان رايونىدا نېمە كۆپ دېسە بىرى تاغ كۆپ، بىرى مازار كۆپ. بۇ مازارلارنىڭ بىر قىسمى ئەۋلىيا ـ ئەنبىيالارنىڭ ئاخىرەتگاھلىرى بولسا، بىر قىسىملىرى ئۇلۇغلار قەدەمگاھلىرى. بۇلار توغرۇلۇق تاجىكلار ئارىسىدا رەڭگارەڭ قىزىقارلىق ھېكايە ـ رىۋايەتلەر ساقلىنىپ كەلمەكتە. تاشقورغان رايونىدىكى مازارلاردىن مازار قويچىلىق فېرمىسىدىكى سەئىد ھەسەن مازىرى ۋە رىشدىي يېزا قۇزغۇن كەنتىدىكى ئەمىر بىننى ئەمزە مازىرى، تاشقورغان ناھىيە بازىرىنىڭ شىمالىدىكى شاھ ئەۋلىيا مازىرى، بەلدىر يېزىسى شىندې كەنتىدىكى ئۆمەر مەئدى كەرب مازىرى، تىزناپ يېزىسىدىكى تال مازار، لەڭگەر مازىرى، سەۋزى پۇشت مازىرى، داتۇڭ يېزىسىدىكى بەمافلى ۋەلى مازىرى ۋە بەمافلى مۇجەررەد مازىرى قاتارلىقلار بار.

تاجىكلاردا مازار تاۋاپچىلىقى ئىككى خىل بولىدۇ: بىر خىلى تاشقورغانىنىڭ زەرەپشان دەريا‌سى ساھىلىدىكى بەمافلى ۋەلى ۋە بەمافلى مۇجەررەد مازىرىدىكى شەيخلەر بۇ مازارلاردىكى "تۇغ شەددە"نى كۆتۈرۈپ يۈرتمۇيۇرت ئايلىنىدۇ. ئۇلار قەيەرگە بارسا، شۇ يەردىكى خەلقلەر "تۇغ شەددە"نى تاۋاپ قىلىپ، ئازدۇر ـ كۆپتۇر سەدىقە قىلىدۇ. بۇ ئۆز جايىدا تاۋاپ قىلىش دەپ ئاتىلىدۇ. يەنە بىرى، كىشىلەرنىڭ ئۆيىدە ئېغىررا‌ق ئاغرىق ـ سىلاق كۆرۈلسە ياكى كۈتۈلمىگەن بالايىئاپەت يۈز بەرسە، شۇ ئائىلە مال سويۇپ، يېقىن ئەتراپىتىكى مازارلىققا بېرىپ، ئەۋلىيا ـ ئەنبىيالارنىڭ ئۆز پاناھىدا ساقلاپ، كەلگەن بالا ـ قازادىن قۇتۇلدۇرۇشىنى ئىلتىجا قىلىدۇ. بۇ خىل تاۋاپنىڭ ۋاقتى قارارسىز بولىدۇ. بۇلاردىن باشقا كىشىلەر سەپەردە مازارلاردىن ئۆتكەندە، دۇئا ـ تىلاۋەت قىلىپ، پۇل ـ پۇچەك ياكى قەنت ـ گېزەك چىقىرىپ سەدىقە قىلىدۇ ۋە باشقىلار.

10. تاجىكلار ئېتىقادىدىكى پەرز ۋە پەرھىزلەر

دىنىي ئېتىقاد، مىللىي ئۆرپ ـ ئادەت ۋە تۇرلۇك قائىدە ـ يوسۇنلار تۇپەيلىدىن، تاجىكلارنىڭ يېمەك ـ ئىچمەك، كىيىم ـ كېچەك، تۇرار جاي، سەپەر ـ مەنزىل، مېھماندارچىلىق، كۆرۈشۈش، سالاملىشىش، خوشلىشىش، توي ـ تۆكۈن، ئۆلۈم ـ يېتىم، نەزىر ـ چىراغ، ھېيت ـ ئايەم، ئائىلە ـ نىكاھ، بالا تەربىيىلەش، مىراس تەقسىماتى، دوست تۇتۇش، باردى ـ كەلدى، ئېلىم ـ بېرىم ۋە باشقا تۇرمۇش ئادەتلىرى بىلەن قائىدە يوسۇنلىرىدا بىر مۇنچە پەرز ۋە پەرھىزلەر شەكىللىنىپ، بۇلار بىر خىل ئىجتىمائىي ئەخلاق مىزانى سۈپىتىدە رول ئويناپ كەلمەكتە:

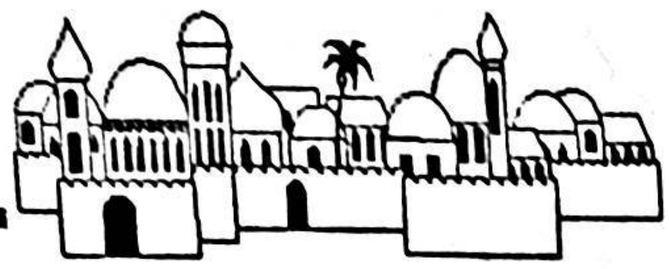

1. ئاتا ـ ئانا تېخى هايات مەزگىلىدە، پەرزەنتلەرنىڭ ئۆي ئايرىپ چىقىشى مەنئى قىلىنغان. چۈنكى، پەرزەنت بولغۇچىنىڭ ئەڭ بۈيۈك بۇرچى ئاتا ـ ئانىسىنى بېقىش، ئاسراش، ئۇلارنى خاتىرجەم تۇرمۇش كەچۈرۈش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلىش. كىمكى بۇ بۇرچىنى ئادا قىلمىسا، "بۇزاپا بالا" نامىغا قېلىپ، خەلقنىڭ لەنەت ـ قارغىشىغا ئۇچرايدۇ.

2. بالا يەتتە ـ سەككىز ياشلارغا كىرگەندە سۈننىتىنى قىلىش، بالاغەتكە يەتكەندە تويىنى قىلىش ئاتا ـ ئانىنىڭ بۇرچى، پەرزى ۋە قەرزى ھېسابلىنىدۇ.

3. يېتىم ـ يېسىر ۋە غېرىب ـ بىچارىلەرنىڭ ھەققىنى يېيىش چوڭ گۇناھلارنىڭ بىرى ھېسابلىنىدۇ. ئۇلارغا خەير ـ ساخاۋەت قىلىش پەرز جۈملىسىگە كىرىدۇ.

4. زىناخورلۇق گۇناھتۇر. بولۇپمۇ ئۇرۇق ـ تۇغقان، قۇدا ـ باجا، دوست ـ يارەنلەر ئارىسىدا زىنا قىلىش بەتتىيەتلىك ۋە قارا يۈزلۈك ھېسابلىنىپ، ھەممە ئادەم ئۇنداق كىشىلەردىن ھەزەر ئەيلەيدۇ.

5. بىر ئاننىڭ سۈتىنى ئەمگەن باللار، ھەتتا يات ئادەمنىڭ باللىرى مەلۇم سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن بىر ئاننىڭ سۈتىنى ئەمگەن بولسا، ئۇلار ئوخشاشلا قېرىنداشلار ھېسابلىنىپ، ئۇلارنى چېتىپ تويىنى قىلىشقا بولمايدۇ.

6. ھېيت ـ ئايەم ۋە ئۆلۈم نامازلىرىغا ئايال، قىزلارنىڭ قاتنىششى مەنئى قىلىنىدۇ.

7. ئايال، قىزلارنىڭ چېچى چۈۋۈلغان ھالەتتە يۈرۈش ـ تۇرۇشى مەنئى قىلىنىدۇ.

8. قىبلە تەرەپكە قاراپ يېتىشقا، ئۇخلاشقا بولمايدۇ. پەقەت ئادەم ئۆلگەن چاغدىلا يۈزىنى قىبلە تەرەپكە قارىتىپ يەرلىككە قويۇشقا بولىدۇ.

9. تاجىك ئەقىدىلىرىدە، چارشەنبە كۈنى دۇنيا بىنا بولغان كۈن دەپ قارىلىدۇ. شۇڭا چارشەنبە كۈنى تۇپراققا تېگىش مەنئى قىلىنغان، ئۆلگۈچىنى بۇ كۈندە يەرلىككە قويۇشقا بولمايدۇ. چارشەنبە كۈنى يەنە كىر ـ قات يۇيۇشقا، چاچ يۇيۇشقا، قۇلۇم ـ قوشنىلار ئارا سۆت، تۇز بېرىشكە بولمايدۇ.

10. جۈمە كۈنى يەرلىككە قويۇلغان كىشى ئەڭ بەختلىك ھېسابلىنىدۇ. ئادەتتە بۇ كۈن "باقي دۇنيا سەپەر كۈنى" دەپ قارىلىدۇ. شۇڭا جۈمە كۈنى سەپەرگە چىقىشقا، ئۆي كۆچۈشكە بولمايدۇ.

11. سەپەرگە چىققۇچى كىشى يولغا چىقىدىغان چاغدا، ئۆيگە كەلگەن مېھمان تېخى قوزغالمىغاندا، ئۆينى تازىلاشقا، چاڭ ـ توزان چىقىرىشقا بولمايدۇ، ئەگەر شۇنداق قىلىنسا، يامانلىق تىلەش ھېسابلىنىدۇ.

12. تاجىكلارنىڭ نەزىرىدە تۇز ئەڭ پاك، ئەڭ ساپ نەرسە

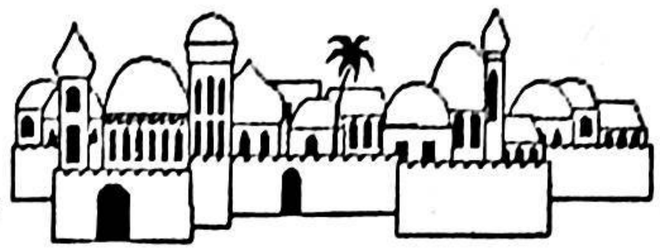

هېسابلىنىدۇ. شۇڭا، تۇزنى دەسسەشكە، تۇز ئۈستىدە چوڭ-كىچىك تەرەت قىلىشقا، تۇزنى خارلاشقا بولمايدۇ. كىم تۇزنى خارلىسا، كۆزى كور بولىدۇ، دەپ قارىلىدۇ.

13. ئۆرە تۇرۇپ هاجەت قىلىش، ئۆرە تۇرۇپ غىزالىنىشمۇ يامان هەربىر-ەت، بەتقىلىق دەپ قارىلىدۇ.

14. يالاڭئاياغ قازان بېشىغا چىقىش بىشە-ملىك بولىدۇ. يالاڭئاياغ قازان بېشىغا چىققاندا، نازۇنېمەت هارام بولىدۇ، دەپ قارىلىدۇ.

15. ئاتنىڭ كۇچى هالال. شۇڭا تاجىكلار ئاتنىڭ گۆشىنى يېمەيدۇ، قىمىزنى ئىچمەيدۇ.

16. هالال مالنىڭ بوغۇزلانمىغانلىرىنىڭ گۆشىمۇ هارام گۆش هېسابلىنىپ، بۇنداق مالنىڭ گۆشىنى يېيىش مەنئى قىلىنغان.

17. تاجىكلارنىڭ قارىشىدا، كۆشىگۈچى هايۋانلار هالال، كۆشىمىگۈچى هايۋانلار هارام هېسابلىنىپ، كۆشىگۈچى هايۋانلارنىڭ گۆشىنى يېگۈلۈك، كۆشىمىگۈچى هايۋانلارنىڭ گۆشىنى يېمىگۈلۈك.

18. تاجىكلارنىڭ نەزىرىدە، ئادەم ئۆلتۈرۈش كەچۈرگىلى بولمايدىغان گۇناھ هېسابلىنىدۇ. قان قەرزى بۇ دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە تۇگەتكىلى بولمايدىغان ئەڭ چوڭ قەرز دەپ قارىلىدۇ.

19. "سەركارى" بىلەن "دەرۋىزە"دىن ئىبارەت ئىككى خىل دىنىي سېلىقنى تاپشۇرۇش پەرز جۇملىسىگە كىرسە، تاپشۇرماسلىق گۇناھ دائىرىسىگە كىرىدۇ.

11. تاجىكلاردا دىنىي خادىملار ۋە ئۇلارنىڭ رولى

ئىسمائىلىيە مەزھىپىنىڭ ئۆزىگە خاس دىنىي خادىملىرى بار بولۇپ، ئۇلارنىڭ تۇتقان ئورنى، خىزمىتى ۋە ئويناىدىغان رولى ئوخشاش بولمايدۇ.

"ئىمام" دىنىي داھىلارغا قارىتىلىدۇ. ئادەتتە ئىمام جەزمەن هەزرىتى ئەلى نەسەبىدىن بولىدۇ. ئىسمائىلىيە مەزھىپىدە هەزرىتى ئەلىدىن باشلاپ هازىرقى ئاغا كەرىم هۇسەينگە قەدەر جەمئىي 49 ئىمام بار. ئۇلار خەلق ئىچىدە "هايات ئىگەم" دەپ تەسۋىرلىنىدۇ.

"مۇكى"ـــ بىر خىل ئالىي دىنىي ئۇنۋان ياكى دىنىي هوقۇق بولۇپ، ئۇنى هازىرقى ئىمام بېرىدۇ ياكى تەيىنلەيدۇ. ئۇنىڭدا مۇرىت قوبۇل قىلىش هوقۇقى، دىنىي ئىشانە يىغىش هوقۇقى، ئىمامنىڭ پەرمانلىرىنى يەتكۈزۈش ۋە ئىجرا قىلىش هوقۇقى بولىدۇ. بارلىق مۇرىتلار "مۇكى"نى پىر دەپ هۆرمەتلەيدۇ. ئېلىمىز تاجىكلىرى ئىچىدىن ئىلگىرى-كېيىن بولۇپ، سەئىد مەۋلا بەخش، سەئىد ئاسىق دىنشاھ، سەئىد ياقۇتشاھ، سەئىد ئەبۇ سەئىدخان، خان ئېيشان قاتارلىق بىرقانچە كىشى ئاغاخان تەرىپىدىن "مۇكى"لىق ئۇنۋانىغا ئېرىشكەن.

بۇنىڭدىن باشقا، سەئىدلەر، خوجىلار، ئەلەملەر، خەلپىلەر، قازىلارمۇ بار بولۇپ، بۇلار ئاساسەن تۈرلۈك دىنى پائالىيەتلەر، ھېيت ـ ئايەم نامازلىرى، نىكاھ، نەزىر ـ چىراغ رەسمىيەتلىرىنى ئۆتەيدۇ ۋە مۇناسىپ سەدىقىگە ئېرىشىدۇ.

يۇقىرىقىلاردىن باشقا، تاجىكلارنىڭ دىنىي ئېتىقاد مەزمۇنىدا يەنە بومباي، شىنگان دۇلدۇلى، ئاغا قەدەمگاھى، قوغۇشلۇق كېلگېت بۇلىقى قاتارلىق مۇقەددەس جايلار؛ ھەزرىتى ئەلىدىن تارتىپ تا ھازىرقى دەۋرگە قەدەر مەيدانغا كەلگەن مەشھۇر شەخسلەر؛ «قۇرئان كەرىم»، رۇمىنىڭ «مەسنەۋى شەرىف» كىتابى، ناسىر خىسراۋنىڭ «سەفەرنامە»، «نىكاھنامە»، «تەكبىرى چىراغنامە» ئەسەرلىرى قاتارلىق دەستۇرلار؛ دىنىي ھېيت ـ ئايەملەردىن قۇربان ھېيت، روزى ھېيت قاتارلىقلار؛ ئاغرىق ـ سىلاقلارنى داۋالايدىغان دىنى داۋالاش ئۇسۇللىرىدىن "دۇئالىق سۇ"، "دۇئالىق ئىسرىق"، "دۇئالىق تۇمار" قاتارلىقلار بار.

ئومۇمەن، تاجىكلارنىڭ دىنى ئېتىقاد مەزمۇنى ۋە شەكلى مۇرەككەپ بولۇپ، ئۇ مىللىي ئۆرپ ـ ئادەتنىڭ بىر قىسمىغا ئايلىنىپ، تاجىكلارنىڭ دىن مەدەنىيىتىنى شەكىللەندۈرگەن.

پلانلىغۇچى: ئەركىن ئابدۇقادىر
مەسئۇل مۇھەررىر: ياقۇپ مۇھەممەتروزى
تەكشۈرۈپ بېكىتكۈچى: ئادىل ھاجى كېرەم
مەسئۇل كورراكتور: شەمشىنۇر ھوشۇر
بەتچىك: ئىلياس ئىسلامبەك، شەمشىنۇر ھوشۇر

ھىدايەت گۈلزارى (2)

نەشرگە تەييارلىغۇچى: شەمشىدىن ھاجى

نەشر قىلغۇچى : مىللەتلەر نەشرىياتى
ئادرېسى : بېيجىڭ شەھرى خېپىڭلى شىمالىي كوچا 14- قورۇ
پوچتا نومۇرى: 100013، تېلېفون نومۇرى: 64290862 - 010
ساتقۇچى : جايلاردىكى شىنخۇا كىتابخانلىرى
باسقۇچى : بېيجىڭ دىشىن باسما زاۋۇتى
نەشرى : 2007-يىل 6-ئايدا 1- قېتىم نەشر قىلىندى
بېسىلىشى : 2007-يىل 6-ئايدا بېيجىڭدا 1- قېتىم بېسىلدى
ئۆلچىمى : 1092× 787 م م. 16 كەسلەم
باسما تاۋىقى : 50.75
سانى : 0001 - 4000
باھاسى : 55.00 يۈەن
ISBN 978-7-105-08374-9/B.353(维 37)

策　　划：艾尔肯·阿不都卡德尔
责任编辑：牙库甫
责任校对：夏美希努尔·吾守尔
审定：阿地力·阿吉克力木
排　　版：伊里亚斯，夏美希努尔·吾守尔

图书在版编目(CIP)数据

《中国穆斯林》杂志优秀文稿选编.2：维吾尔文/夏米西丁·哈吉选编.
—北京：民族出版社，2007.6
ISBN 978-7-105-08374-9

Ⅰ.中…　Ⅱ.夏…　Ⅲ.伊斯兰教—中国—文集—维吾尔语
（中国少数民族语言）Ⅳ.B968—53
中国版本图书馆 CIP 数据核字(2007)第 089954 号

出版发行：民族出版社　　http://www.mzcbs.com
社　　址：北京市和平里北街 14 号　　邮编：100013
电　　话：010-64290862 (维文室)
印　　刷：北京迪鑫印刷厂
版　　次：2007年 6 月第 1 版　2007 年 6 月北京第 1 次印刷
开　　本：1 / 16　787×1092毫米
印　　张：50.75
印　　数：0001-4000 册
定　　价：55.00 元
ISBN　978—7—105—08374—9/B.353(维 37)